
UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 15 14 07 13 014 1

חמש מגלות

עם

שנים עשר פירושים

א) תרגום

ב) פירוש רש"י

ג) שפתי חכמים

ד) פירוש אבן עזרא

ה) פירוש ספורנו
על המגלות שה"ש וקהלת

ו) מצודת דוד
על המגלות שה"ש וקהלת

ז) מצודת ציון
על המגלות שה"ש וקהלת

ח) פירוש רבנו עובדיה
מברטנורא על מגלת רות

ט) פירוש הטעמים
להראב"ע על מגלת איכה

י) תולדות אהרן

יא) פירוש קיצור אלשיך

יב) ליקוטי אנשי שם

ירושלים

בדפוס והוצאת

האחים לוין־אפשטין ושות' בע"מ

נדפס בארץ ישראל

PRINTED AND PUBLISHED IN PALESTINE
BY LEWIN-EPSTEIN BROS. AND CO., LTD.
JERUSALEM

הקדמה

הנה המגלה הזאת **שיר השירים** המקודשת כמו ששבחוה חז"ל במס' ידים אמר ר"ע כל השירים קודש ושיר השירים קודש קדשים וכל העולם לא הי' כדאי כיום שניתנה **שיר השירים**, מי יכול למלל שבחה, ומי יכול להבין הסודות והרמזים שבו, כמו שרמזו בו הזוהר והרמב"ן והגר"א מווילנא ועוד מפרשי הרמזים, אבל מחמת שקדמונינו ז"ל תקנו שכל ישראל יאמרו שיר השירים בכל ערב שבת, ולהאנשים שאינם בעלי קבלה הוא כספר החתום ע"כ לקטנו מספרים שונים ועשינו פירוש על כל הספר הזה מהחל עד כלה בכדי שכל איש ימצא בו טעם לשבת ויכול ללמוד בו כמו שלומד את החומש, ואלה הם הספרים שמהם לקטתי הפירוש האלשיך, העקדה, איל המלואים ר"י עמדין אפיקי יהודה ח"ר ות"ב שירי הנפש מלבי"ם, מחזה השיר, תפארת צבי, צפירת תפארה; שירת משה, שירי זמרה, ועוד, ועשינו מטעמים להמשך השיר הזה אשר ידברו בו הקב"ה וכנ"י מענין הגלות הזה:

שיר השירים א

א א שִׁיר הַשִּׁירִים אֲשֶׁר לִשְׁלֹמֹה:

תו"א שיר השירים. כנסדרין קא ידים פ"ג ספר הזוהר פ' תרומה:

תרגום

א שירין ותושבחן די אמר שלמה נביא מלכא דישראל ברוח נבואה קדם רבון כל עלמא יי. עסרתי שירתא אתאמרו בעלמא הדין שירא דין משבח מן כולהון. שירתא קמיתא אמר אדם בזמן דאשתבק ליה חובתיה ואתא יומא דשבתא ואגן עלוי פתח פומיה ואמר מזמור שיר ליומא דשבתא. שירתא תנייתא אמר משה עם בנוי דישראל בזמן די בזע להון מרי עלמא ית ימא דסוף פתחו כולהון ואמרו כחדא שירתא דהיכדין כתיב בכן שבח משה ובני ישראל. שירתא תליתאה אמרו בנוי דישראל בזמן דאתיהיבת להון בארא דמיא דהיכדין כתיב בכן שבח ישראל. שירתא רביעאה אמר משה נביא כד אתא זמניה למפטר מן עלמא ואוכח בה ית עמא בית ישראל דהיכדין כתיב אציתו שמיא ואמליל. שירתא חמישאה אמר יהושע בר נון כד אגח קרבא בגבעון וקמו ליה שמשא וסיהרא תלתין ושית שעין ופסקו מלמימר שירתא פתח פומיה איהו ואמר שירתא דהכדין כתיב בכן ישבח יהושע קדם יי. שירתא שתיתאה אמרו ברק ודבורה ביומא דמסר יי ית סיסרא וית משריתיה ביד בנוי דישראל דהכדין כתיב ושבחת דבורה וברק בר

רש"י

(א) **שיר השירים אשר לשלמה.** אמרו רבותינו כל שלמה (דק"ל למה לא מייחסו אחר אביו כמו במשלי וקהלת) האמורים בשיר השירים קדש מלך שהשלום שלו. שיר שהוא על כל השירים א אשר נאמר להקב"ה

שפתי חכמים

א **דקשה** לרש"י מאי שיר השירים הל"ל שיר אשר לשלמה לכ"פ שיר וכו'. ואה"כ ק"ל דגנה הוא מעולה על כל השירים לזה מייתי אר"ע כו' שכל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים כך הוא הגירסא במדרש ובספרים מדויקים של רש"י ולא גרסינן שכל הכתובים אע"פ שבפ"ג דמסכת ידים כתיב שכל הכתובים קודש שם אינו אלא דברי ר"ע בלבד אבל במדרש זה פהגיא רש"י דברי ר"ע ור"א בן עזריה פס הוא שכל השירים קודש ופירושו הכי הוא שכל השירים קודש ושיר השירים קודש קדשים משמע מדתלי ביום שלא היה

ספורנו

א **שיר השירים.** כבר אמרו חכמים כל השירים קדש ושיר השירים קדש קדשים. והכונה בזה שכל השירים ששר שלמה המלך שנא' עליו ויהי שירו ה' ואלף כלם היו שירי קודש אשר בהם ישמח ישראל בעושיו. וזה שיר השירים הוא קדש קדשים וזה שכל ענינו לכונן את לב בני אדם בפרט המתאוננים רע בפגעי הזמן לאהוב את האל ית' כאשר יהיה ההכרח אשר ידע האדם אל נכון דרכי טובו בלי ספק כאמרו שמע ישראל וכו' ואהבת וכו'. כי אמנם בידיעת פרשת גדולת איזה נמצא מן הנמצאות שהוא גדול במעלה ועם זה תהיה לנו ידיעת טובו אשר בו מטיב לזולתו יהיה אותו נמצא נאהב בהכרח גם ממי שלא

מצודת דוד

(א) **שיר השירים.** לפי ששלמה אמר שירים הרבה כמו שכתוב ויהי שירו חמשה ואלף (מ"א ה) לכן אמר בפתיחת הספר זה ששיר הוא המשובח והנעלה מכל השירים המיוחסים לשלמה על כי הוא שיר ידידות יספר בו את כל תוקף קשור האהבה העזה ודבוק האמתי שבין הקב"ה יתברך ובין עמו בית ישראל. ואחז במשל מן האהבה הנמרצת והחזקה שבין החושק והחשוקה אשר למאד יתרבה געגועם בהפרדם זו מזו וילפו עת בוא דבוק התמידי (ועם כי שאין הנמשל דומה אל המשל בכל חלקי פרטי הענינים אין בכך כלום. כי כן הוא דרכי המשל שיש בו דברים נוספים ליפותו להיות מקובל על

מצודת ציון

(א) **שיר השירים.** ר"ל שיר המעולה והמובחר שבכל השירים וכן ותכולי בעדי עדיים (יחזקאל ט"ז) ור"ל היפה והמובחר

קיצור אלשיך וש"מ

אמר רבינו משה אלשיך ז"ל. המגלה הזאת וויכוח בני הגולה הגולים בגלות החיל הזה המר והנמהר אשר התוכחו עם ה' אלהיהם חברו שהמע"ה ברוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו להודיע חבתו ית' אליהם ואהבתם אליו, בל יאמר האומר עזבם הקב"ה וה' שכחם באורך הגלות הלז, גם יאמר אין זה כ"א רוע לב ישראל אשר שכחו מעשיו ית' ועזבו בריתו וע"כ גם ה' מאסם ובהם געלה נפשו חלילה. ע"כ ראה והתקין אמרי שפר, המגלה הזאת, והמשיל את ישראל אצלו ית' לבת מלכים כלילת יופי נאה וחסודה אהובת מלך גדול מלא חכמה וכליל יופי ויראה בשביה ויאהביה ותיטב הנערה בעיניו ותשא (ח"נ) חסד לפניו מכל הנשים, ויצא למלחמה על שונאיה ויפרקה מצריה ויבהל את תמרוקיה ואת מנותיה לתת לה ויאהביה כנפשו. והיא גם היא אהבתו. לשמו ולזכרו תאות נפשה. ובהגיע עת הודים אהבת כלולות הגישה אליו ויתעלסו באהבים ויחבק אותה וינשק אותה וירוו דודים כי נפלאתה אהבתו אותה מאהבת נשים. ויהי כי ארכו הימים ומצא בה ערות דבר כי התנה אהבים עם אחד מהסריסים. ויקצוף המלך מאד ויצא דבר מלכות מלפניו ויכתב בדתי המלך לשלחה מביתו ולבלתי השיב אותה עד ימים או עשור אכן לא נתן לה ספר כריתות רק שלחה מביתו והלכה נעה ונדה מבית לבית ומחצר לחצר ולא מצאה מנוח

כלף

שפתי חכמים

שפולס כדאי כיוס שניתן בו שיר השירים בסוא מעולס מסירות הכתובי' כתורס כשירת הים ושירת סאזינו ודומיהם דאס היו שירות התורה מעולים משיר השירים היה היום שנתני בו שירות התורה מעולה ויתר כדאי מיום שניתן בו שיר השירים וזה לא יתכן כשיב' ר"א בן עזריה ואמר דלא אמרינן שיר זה קודש קדשים אלא על שירי שלמה דוקא שנאמר עליו ויהי שירו חמשה ואלף וגו' כאלו אמר שכל שירי שלמה

רש"י

אלא עדתו ועמו כנסת ישראל אמר רבי עקיבא לא היה העולם כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל שכל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים אמר ר' אלעזר בן עזריה למה הדבר דומה למלך שנטל סאה חטים ונתנה לנחתום אמר לו הוצא לי כך וכך סולת כך וכך סובין כך וכך מורסן וסלית לי מתוכה גלוסקיא אחת מנופה ומעול' כך כל הכתובים קדש ושיר השירים קדש קדשים שכולו יראת

ספורנו

ישפעו עליו חסדי אותו הנמצא. וכאשר תהי' מעלת איתו הנמצא **יותר גדולה ונדע** שעם זה **ישתדל** להטיב לזולת ולא שקץ ענות **עני** תהיה בהכרח האהבה יותר גדולה. ועניין האהבה הוא **שישמח** האוהב על מעלת הנאהב ועל השיגו כל חפצו. ויותר **מזה** ראוי שיאהבוהו אותם הנמצאים אשר ישפעו עליהם חסדיו **יותר** מעל זולתו. ובכן הגיד המחבר חסדי האל ית' ורחמיו על כל מעשיו ובכן גבר חסדו על אוהביו **ויודעי** שמו ועל חסידיו ובכן ראוי שיאהבו' ושתהיה אהבתם **יותר** גדולה ועצמית ובכן **היה** כל זה הספר כמגיד דברי עדת ה' **ית' אליו בפרט בשעת עונש ותשובתו** הרמתה אשר **בה** הודיע סבת מדת **דינו** עליהם יותר מעל זולתם וחסדיו עמהם. והתחיל ואמר: **שיר השירים** אשר לשלמה. וזה שאע"פ שאמרו חכמים ז"ל כל שלמה האמור בשיר השירים קדש חוץ מהנה מאתו שלשלמה הנה בפסוק הלז היתה הכונה על השירים שחבר שלמה המלך על **המלך** הקדוש שהשלום שלו כמו שפרשו הם ז"ל כי אמנם מציאות הנמצאים יהיה בשלום בלתי מנגד וההפסד יהי' בהתנגדות הפכו ומאתו המציא כל נמצא יהיה השלום וההפסד יהיה בהסתיר פניו ממנו כאמרו תסתיר פניך יבהלון כו' ובכן קצת הקדמוני' בהגיד' התחלות המציאות אמרו שהם השלום והריב ובכן התחיל המחבר כמגיד דברי עדת ה' ותפלתה לאל ית' באמרה:

קיצור אלשיך ושי"ם

לכף רגלה ובשלטוליה וקורותיה זכור תזכור אהבת כלולותיה עבדיה ואמהותיה אשר היו לפניה ומה טובו דודיה ודמוע תדמע עיניה באומרה איכה נחשבתי לנבלי חרש הושלכתי כמשמים ארץ מבית מנוחתי וארמוני מלכותי ונפש דודי בחלה בי ע"כ נשבר לבה בקרבה כי נתנה שוממה כל היום דוה ונכספה וגם כלתה נפשה לחצרות אדוניה ואמריה תאמר מי יתנני כירחי קדם אשר אהבני אישי בהלו נרו עלי ראשי. וגם המלך זכר את אשתו ואת אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה ויאמר בלבו למה זה תגדל מרורת חטאה לפני. והנה הסרים ההוא לא ירע ולא ישחית וגם היטב אין אותו ולמה תגעל נפשי באשת נעורי אשר אהבתי לי. והיא גם היא מאסה באשר בחרה וקשרה אהבה באישה הראשון. אז המלך במלאות ימי גרותה אשר גדה אותה מלפניו שב אפו ממנה ויבן לה בית ויהי עמה כמשפט הראשון. ותשמר האשה מן היום ההוא והלאה משוב אל חטאה אשר חטאה. אכן ברוב הימים לקחה לה מדות רעות ותתגנה בעיניו על רוע מדותיה ומאסה במוסר השכל וישב ידו שנית להדפה ממצבה ולהורסה ממעמדה אל מעגית אריות הררי נמרים ותהי למרמס זה דורס ואוכל וזה טורף שואג פורק אין מידם והיה כאשר ינוס מפי הארי ופגעה הדוב. ואם אל עיר תאסף ונשכה הנחש. ובפעם הזאת השנית לא הזכיר קצבת ימי רחוקה מריב שיהו וכעסו על שנותה באולתה ותעבור רצונו זה פעמים אכן עודנו מחזיק באהבתה ולא בחר בזולתה ותמיד כל היום נפשו שוקקה מתי תשוב מרוע מדותיה אשר היו לה ולקרבה אליו ולתת את דודיו לה כי כלתו היא אשר חשק בה ומי בכל בנות הארץ תערוך אליה אף גם עודנה בחטאה האחרון ומה גם בהסירה את שמלת רוע מדותיה מעליה וכאשר יקרה נפשה בעיני המלך כן יקרה נפשו בעיניה כי זכרה אהבת כלולותיה אלוף נעוריה בכה תבכה לילה ויומם עינה נגרה ולא תדמה, כי תזכור ימים מקדם בהלו נרו על ראשה. נכספה וגם כלתה נפשה לשוב כימי קדם קדמתה כי חולת אהבה היא. אך עדיין לא הוטהרה מחלאת מקצת מדותיה אשר לא טובים והאיש משתאה לה מחריש מהחזיק בידה להשיבה אליו עד אשר תטהר ותהי עולה מאליה אל המעלה הגדולה ההיא אשר היה לה. וארכו להם הימים בהוחלת ממושכה היא מיחלת עד יתן יד להכין אותה ולסעדה והוא מיחל עד החילה תחלה להכין עצמה ויש זקן וכסיל יפתנה ובחלק שפתיו ידיחנה לבל תשוב עדיו ואחרי כן הלוך ילך רכיל לדבר סרה עליה על כי עודנה מחזקת בטומאתה ותוסף לחטוא. ותקם אחד מגוריה אשר ילדה לו ויחר לו לקול צללו אזניו ככל היוצא מפי חושבי און החושבים על המלך תועה ועל המלכה באומרם התגם יאחר המלך מהשיב את נדחתו זה כמה שנים. וגם על המלך יאריכו לשון לאמר האם כשרה היא בעיניו כי ע"כ לא החליפה ולא המיר אותה בזולתה למה עזבה וישכחה בגלל הדבר הזה ילד יולד למו נשא משלו ויתן בפיו שיר חדש ויהי שירו דברי דודיהם וחשוקיהם כסף רב כסף אשר נכסוף נכספו זה לזה אף אחר שלוחיה ואשר הסתיר פניו ממנה לא מקנאה ושנאה כי גם שם ידו תנחה ותנהלה וכי אף גם בהיותה בארץ אויביה גם שם יתנו אהבים היא והוא בשאלה מאתו יטה אליה חסד יפרוש כנפיו יקחה כמשפט הראשון כי לא כשאר נשים היא כי תמאס בעונתם כי חיות רעות הנה ורשעתן מלביתן. והיא לא כן. וגם הוא ישיב אמריו לה כי אהבת עולם אהבה וידבר על לבה כי טובה היא בעיניו לתת את שאלתה ולעשות את בקשתה. אך אחר החילה להכין תמרוקי קשוטיה וככ"ה תעדה כליה:

הנה כי כן בדמותו וצלמו קרה לנו עדת ישראל עם אלוף נעורנו אבינו מלכנו כאשר נשאו המשל הזה רבותינו ז"ל על יום צאתנו ממצרים לבת מלכים שתפסוה לסטים כו' לימים בקש המלך להשיאה וכו' כי מאהבתו יתברך אותנו הוציאנו ממצרים קרע לנו את הים העבירנו בתוכו בחרבה ובהגיע עת דודים אהבת כלולת קרבנו לפני הר סיני והכניסנו תחת כנפיו וישקנו מנשיקת פיו בהשמיענו מפיו תורה ומצות ושמח שמחנו כמשוש חתן על כלה והכניסנו לא"י ובנה לנו בית הבחירה ויהי כאשר מצא בנו ערות דבר כי זנינו מאחרי אלהים ויפתה לבנו אחרי אלילים אלמים חרה אפו בנו ויגרשנו מביתו ויקצוב קצבת גרושנו עד מלאת לבבל שבעים שנה ובמלאות הימים האלה שב ה' את שביתנו והטה כלפי חסד והכין הארמון על משפט ויביאנו אל היכלו ומן אז חדלנו לקטר לאלהי העמים. אך כאשר ארכו לנו הימים נמשכנו אחר רוע מוסר והחזקנו במדת שנאת חנם ותחת זאת שלחנו מביתו והלכנו מעיר לעיר וממלכה אל ממלכה סחי ומאום בקרב העמים. ואין אתנו יודע עד מה יאנף בנו ה'. והיא שעמדה עלינו לכלותנו ועליך הורגנו כל היום בכל המקומות אשר הודחנו שמה. ועכ"ז לא שכחנו ה' אלהינו כי יחד כולנו אסירי התקוה תמיד כל היום רבת צמאה לך נפשנו ישוב ירחמנו יקרבנו יביאנו ויטענו בארמון החדש אשר יבנה לנו בנין עדי עד. ובזה ינחמנו מעצבוננו מן האדמה אשר אררה ה' ומהר ציון ששמם. ונזרה חכמתו יתברך כי הבונה הבית הראשון הוא שלמה המלך ע"ה ינחמנו על הגלות האחרון הזה, בשירותיו הנעימים והנחמדים. וזהו שיר השירים אשר לשלמה. ולא נאמר שיר השירים לשלמה [כמו שיר המעלות לשלמה]. אך ר"ל זה שיר מהשירים אשר לשלמה. המיוחדים לנפש שלמה. שהוא חלק נפשו [כמו שאנו מבקשים ותן חלקנו בתורתך] ומעותד ליאמר על פיו בהתחדשו לבא בעולם. וכה יאמר בשם הכנסיה הישראלית:

שקני

ב ישקני מנשיקות פיהו כי־טובים דדיך מיין:

תו"א ישקני. מס' ע"ז לה ספר הזוהר ג' נח ופ' תרומה וכ' אחרי מות: כי טובים דודיך מיין. מס' ע"ז כט לה.

אבינועם. שירתא שביעאה אמרה חנה בזמן דאתיהיבת להבר מן קדם יי דהכדין כתיב. וצליאת חנה בנבואה ואמרת. שירתא תמינתא אמר דוד מלכא דישראל על כל נסיא דעבד ליה יי פתח פומיה ואמר שירתא דהכדין כתיב ושבח דוד בנבואה קדם יי. שירתא תשיעאה אמר שלמה מלכא דישראל ברוח קודשא קדם רבון כל עלמא יי. ושירתא עשירתא עתידין למימר בני גלותא בעדן דיפקון מגלותא דהכדין כתיב ומפרש על ידוי דישעיה נביא דהכדין כתיב שירא הדין יהא לכון לחדוה כליל אתקדשות חגא דפסחא וחדות לבא דעמא דאזלין לאתחזאה קדם יי תלת זמנין בשתא במיני זמר וקל טבלא למעל לטורא דיי ולמפלח קדם יי תקיפא דישראל: ב ישקני אמר שלמה נביא בריך יי דיהב לן אוריתא על ידוהי דמשה ספרא רבא כתיבא על תרין לוחי אבניא ושתא סדרי משנה ותלמודא בגרסא והוה מתמלל עמן אפין באפין כגבר דנשק לחבריה מן סגיאות

רש"י

שמים וקבול עול מלכותו: (ב) ישקני מנשיקות פיהו. זה השיר אומרת בפיה בגלותה ובאלמנותה מי יתן וישקני המלך שלמה מנשיקות פיהו כמו מאז ב לפי שיש מקומות שנושקין על גב היד ועל הכתף. אך אני מתאוה ושוקקת להיותו נוהג עמי כמנהג הראשון כחתן אל כלה ג פה אל פה: כי טובים. לי דודיך מכל משתה יין ד ומכל עונג

שפתי חכמים

קודש ושיר השירים קודש קדשים וזה הוא משל למלך שמלך שהוא משל למלך מלכי המלכים הקב"ה בזמן זה שבלבנה עבדו לבכר ולפלות האוכל הוא השיר שזה מכל השירים ולכן שיים בדבריו בנמשל כך כל הכתובים קודש דהיינו כל השירים שעשה שלמה נקראים כתובים כאשר ספרי שלמה: ב דק"ל מנשיקות פיהו הוא מיותר לגמרי. לכ"פ מנשיקות פיהו כמו מאז כלומר כאילו אמר שתהיינה הנשיקות המורגלות אצלנו מאז ואח"כ קשה מה הפרש יש בין אותן נשיקות לשאר נשיקות לזה כתב לפי שיש מקומות וכו' אך אני מתאוה להיות נוהג עמי כמנהג הראשון פה אל פה: ג והמפרשים פירשו שהכריח רש"י מלך בלא אמר ישק לי רק ישקני כמו שפי' הרא"ש ז"ל כי כל נשיקה שאינה פה אל פה באה עם למ"ד כמו וישק יעקב לרחל גשם. ושקה לי וכו' ורבים ע"כ אמר ישקני לרמוז שתהיה הנשיקה בפיו: ד דק"ל מאחר שכלה

אבן עזרא

הפעם הראשונה

(ב) בלשון נשיק' שהיא בלא למ"ד היא בפה כמו וישקהו ועם הלמ"ד ביד או בכתף או בלחי על פי מנהג המדינות כמו ושקה לי וישק לו וכן וישק יעקב לרחל: דודיך. אהוביך יותר ישמחו מהיין והגאון אמר כי הוא הריר שהוא תחת הלשון והביא ראיה מהפסוק לכה נרוה דודים עד הבקר:

הפעם השנית

ישקני. דברי הנערה כאלו תדבר עם נפשה וכל תאותה שישק אותה פעמים רבות כי לא תשבע מאהבת וכאלו הרגיש הרועה והורה מדברת לו: כי טובים דודיך. יותר מיין ירוו וישמחו אהביך או ע"פ פירוש הגאון רבינו סעדיה:

הפעם השלישית

ישקני. החל מאברהם שהוא העיקר ונשיקת הפה הם התורה והמצות כאשר כתוב עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי. ואל תתמה בעבור שאמר ישקני לדבר עבר כי כן דרך המקרא אז ישיר משה יעשו עגל בחורב והפך הדבר אלהים כמו גוים ורבים כמוהם: כי טובים דודיך מיין. אהביך כמו שהעיד הכתוב

ספורנו

(ב) ישקני מנשיקות פיהו. כלומר ישקני המלך שהשלום שלו מנשיקות פיהו כדרך הנושק את הנשוק בדבוק האהבה על דרך יאר ה' פניו אליך על היפך והסתרתי פני. ודבר על המלך בלשון נסתר כענין ירא פרעה ויפקד: כי טובים דודיך

מצודת דוד

(ב) ישקני. עתה החל לספר מהפלגת הגעגועין שהיה אחר שפרד החשוק מאת חשוקתו והלך לו ומה שנעשה בחוץ הימים (ועם כי לא פורש במקרא בנפרד החשוק ממנה ועזבה הף לא פורש מי הוא המדבר כל דבר שמדברים הנה גם המה דרכי נחות מליצת השירים שמע ניש אשר יקצרו וישתמטו הדברים אולם הם מוכיחים על עצמם מי הוא המדבר ומי הוא המשיב ומה היה הסיבה לכל הדברים הנאמרים ובזה הדרך הולכת וסובבת גם המגלה הזאת עד תומה) ואמר בזה כאלו החשוקה שמו מעיה גם תשתוקק אליו ואומרת אל לבה מי יתן וישקני עוד החשוק ההוא מעין הנשיקות החביבות אשר נשקני בפיו בימי קדם (ועם כי אמרה מנשיקות הוסיפ' מאמר פיהו לתוספת ביאור כי כן דרך הכתוב שמזכירות הרבה נעירים מבררות אמריהן במלות נוספות לפי גודל הגעגועין וזה ישנה לאן להיות מליצה): כי טובים דודיך מיין. מרוב אהבתה לו שיחה בנפשה כאלו עומד למולה ואליו תאמר הנה התאוה אל הנשיקות האלה כי

מצודת ציון

הלב נלדת מדוי בטן): בבעדיים: (ב) דודיך. ענין האהבה וחבה כמו נרוה דודים (משלי

קיצור אלשיך וש"מ

(ב) ישקני מנשיקות פיהו. כאמור בהמשל לכלה נאה וחסודה אהובת מלך אשר שלחה מביתו מחמת עונותיה. והיתה שמה ושממה כל היום דוה חולת אהבה מאישה הראשון מתרפקת על דודה בזוכרה אלוף נעוריה אהבת כלולותיה ויהי בלבה כאש בוערת עצור בעצמותיה ותאמר בלבה אדברה וירוח לי אפתח שפתי ואענה אולי יתעשת האלהים ויכמרו רחמיו לקול תחנוני ותען ותאמר בנפש מרה כעניה סוערה מי יתן ישקני מנשיקות פיהו כאשר היה בימי קדם. והנה לבוא עד תכונת הדבר נשים פנינו אל מהות הנשיקה ועניגה. והן הוא כל פרי גודל אהבת רעים אהובים כאשר נפלאת אהבתם. ואב את בן ירצה ונפשו קשורה בנפשו ישקהו מנשיקות פיהו. כי כאשר רוצה איש להראות לחברו גודל אהבתו כנפשו יחבקהו וינשקהו. כי שתים הנה מיני ההתחברות והתקשרות זו למעלה מזו. האחת תתיחס אל החומר והמעלה הימנה תתייחס אל הנפש. ולכן המורה בעומק אהבתו את בן בריתו בשתים יתהתן בו להורות על הגופני יחבק לו ועל הנפשיי ינשק לו להורות כי נפשו קשורה בנפשו. כי הפה תתייחס אל הנפש. כמו ויהי האדם לנפש חיה ותרגומו לרוח ממללא. והנה ישראל אחר הפרדם מאתו ית' ומצאום הרעות בגלות הזה ובאות נפשם ישאלו מאתו ית' ישקם מנשיקות פיהו שהוא דבקותו ית'. לגודל השאלה לא (ה"ג)

לקוטי אנשי שם

(ב) בעת בוא המחזה העליונה על האדם יתאדם בו תשוקה עצומה עד שאי אפשר לנו לצייר חוזק התענוג והתשוקה שיש לו מזה. כמ"ש ירמיה הנביא נמצאו דבריך ואוכלם ויהי דברך לי לששון ולשמחת לבבי. ואף שנמצאים בעולם תענוגים גשמיים המשביעים להגוף עונג רב. עכ"ז אין זה ערך להתענוג הרוחני הזה מאומה וכלל אחד העיד לנו הרמב"ם ז"ל כמו שהחרש לא יבין ערך הקולות ולא הסריס תענוג המשגל. כן לא נרגש אנחנו בעודנו בחומר בחיים גשמיים את תענוג הנפש בהיותה לבד מהחומר. וזה ידוע כי כשהקב"ה משפיע על הנביא רוח הנבואה אז הוא נפרד מהאנושיות לגמרי וע"כ פועל בו רק התענוג הנפשיי.

והספר הזה הוא מקובץ מהמחזות העליונות אשר חזה שלמה עליו השלום. וכאשר הזה המחזה הראשונה בעת שהכניס הארון לקדשי הקדשים וראה כי מלא כבוד ה' את בית ה' וה' הופיע על שלמה מרום קדשו. מרוב התענוג

ערבו

ג לְרֵיחַ שְׁמָנֶיךָ טוֹבִים שֶׁמֶן תּוּרַק שְׁמֶךָ עַל־כֵּן עֲלָמוֹת

תו"א לריח שמניך. בס:

חָכְמְתָא דְחַבִּיב לָן יַתִּיר מִשִּׁבְעִין עַמְמַיָּא: ג לְרֵיחַ לְקָל נִסַּךְ וּגְבוּרְתָךְ דַּעֲבַדְתְּ לְעַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל זָעוּ כָּל עַמְמַיָּא דִי שְׁמָעוּ יַת שֵׁמַע גְּבוּרְתָךְ וְאָתְוָתָךְ טָבַיָּא וּשְׁמָךְ קַדִּישָׁא אִשְׁתְּמַע בְּכָל אַרְעָא דַהֲוָה בְּחִיר מִמְּשַׁח רְבוּתָא דַהֲוָה מִתְרַבֵּי עַל רֵישֵׁי מַלְכִין וְכַהֲנִין וּבְגִין כֵּן רְחִימוּ

שפתי חכמים

לספלינ כל"ל מכל תענוגי העולם. לכ"פ מכל משתה יין ומכל וכו' ואח"כ ק"ל יאיך נכלל שמחה ועונג ביין. לכ"פ ולשון עברי הוא להיות וכו': ה דק"ל עתה כא נשבחו במעלות עלמיתיו ונגהו המעלה שמכניו טובים. לכ"פ שם טוב וכו': ו דק"ל מהו לריח שמניך הל"ל שמניך טובים. לכ"פ שסריהו בשם אפסי ארץ וכו': ז דק"ל תורק ל"ל הל"ל שמן שמך. לכ"פ נקרא שמך להיות וכו': ח דק"ל לשון רבים. לכ"פ יתרו ורחב: ט דק"ל מהו הפי' של עלמות לפי פשוטו ולפי הדוגמא.

רש"י

ושמחה. ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת על שם היין כענין שנאמר (אסתר ז) אל בית משתה היין (ישעיה כד) בשיר לא ישתו יין (שם) והיה כנור ונבל והליל ותוף ויין משתיהם זהו ביאור משמעו. ונאמר דוגמא שלו על שם שנתן להם תורתו ודבר עמהם פנים אל פנים ואותם דודים עודם ערבים עליהם מכל שעשוע ומובטחים מאתו להופיע עוד עליהם לבאר להם סוד טעמיה ומסתר לפוגותיה ומהלים פניו לקיים דברו וזהו ישקני מנשיקות פיהו: (ג) לריח שמניך טובים. שם הטוב נקרא על שם שמן טוב: לריח שמניך טובים. שהריהו בשם אפסי ארץ אשר שמעו שמעך הטוב בעשותך נוראות במצרים: שמן תורק. נקרא שמך להיות ז נאמר עליך אתה שמן אשר תורק תמיד להיות ריח ערב שלך יוצא למרחוק שכן דרך שמן ערב בכל עת שהוא בצלוחית התומה אין ריחו נודף פותחה ומריק שמנה לכלי אחר ריחו נודף: על כן עלמות אהבוך כא יתרו לקול השמועה ונתגייר אף רחב הזונה ח אמרה (יהושע ב') כי שמענו את אשר הובים וגו' וע"י כן (שם) כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים וגו' עלמות. בתולות ט לפי שהדיבור דימהו לבחור שאהובתו מחבבתו ולפי הדוגמא העלמות הן האומות:

ספורנו

מיין. וראוי שתפנה מדת טובך לי. כי טובים דודיך מיין כי אמנם דודיך שהם התורה והמצוה אשר כתבת להורות במדת טובך הם טובים וחביבים אצלי יותר מן היין שהוא ראש להתענוגות בני האדם מצד מה שהוא נאות בטעמו וריחו ומזונו ועם זה הוא פוגם בפתע ובהכיר דרכי טובך אלי תהיה אהבתי אותך בהכרה גדולה מכל אהבת זולתי אליך ובזה אני ראויה לנשיקה הנזכרת יותר: (ג) לריח שמניך טובים. כי אמנם גם שהיו אנשים שאהבוך הנה אהבתם היתה לריח שמניך טובים השופעים לעולם כלו: שמן תורק שמך. וזכרון שמך הי' אצלם בהיותו שמן הירק מריק עליהם שמנים ממיתיים שהם החיים והטיב בעולם הזה. ולריח אותן הטובות הזמניות שבו הכירו היותן מאתך אהבוך. ובסור מהם אותן הטובות סרה אהבתם התלויה בדבר כאמרם ז"ל חסיד אחד היה בעוץ ואיוב שמו התחילו יסורין באים עליו התחיל מחרף ומגדף וזה כי לא שמו לבם לדעת איתך לריח אותן הטובות הזמניות אבל לא טעמו וראו טובך כי לעולם חסדו וזה כי מצד טובך הי' תכלית כל המכוון מאתך גם בטובות הזמניות ובהפכם להיטיב לזולתך כי חפץ חסד אתה ובזה ראוי שתהיה נאהב מצד טובך לא בלבד מצד

אבן עזרא

על אהבתו זרע אברהם אוהבי כי הפרש יש בין אוהבי לאהובי:

הפעם הראשונה

(ג) לריח שמניך טובים. יש מפרשים כי הוא הפך והקרוב אלי כי זה המפרש לא סך שמן מימיו והשב שהוא שמן זית: תורק. יש אומרים כי הוא שם מקום והנכון שהוא שמן כשמן שיורק שריחו נודף ועודף. ואל תתמה בעבור היות השם לשון נקבה כי כן תמצא כל עמל ובית ומקום במקרא במקום א' לשון זכר ובמקום אחר לשון נקבה: עלמות. הן

מצודת ציון

ז'): (ג) לריח. בעבור ריח כמו פתח פיך לאלם (שם לא): תורק. ענין הולה ושפיכה וכן על שאלן יריקו (קהלת יא): עלמות.

מצודת דוד

סדודים שהראית לי מאז היו טובים ממשתה היין ולכן אחמוד אליהם. והנמשל הוא לומר הנה כנסת ישראל בהיותה בגולה זוכרת ההבה ה' שהראה לה בעת הוליאה ממצרים ועת עמידתה מול הר סיני לקבל התורה והשראת השכינה שהיתה עליה מאז ולזה תתאוה יקן תחל פניו להופיע עוד עליה שכינתו לבאר לה סוד טעמי התורה ומסתרי לפוניתיה: (ג) לריח שמניך טובים. בעבור ריח השמנים הטובים שאתה סך בשרך מהם ועל כי התמיד נסריק בכל עת את השמן על בשרך עד כי נקרא כינוי שמך שמן תורק לפי מרבית הרקת השמן בעבור כל אלה אהבו אותך כל הנערות כולן. והנמשל הוא לומר

לקוטי אנשי שם

ושמחה אשר מלאו כל חדרי לבו עד אשר כל עלמותיו אמרו מי כמוך ה' וה' השפיע עליו מזיו שכינתו אז נתבטלו כל חושיו הגשמיים. והרגיש בעצמו תענוג נפלא מעין עולם הבא. התענוג רוחני. כמו שאמרו חז"ל יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי והתענוגי עולם הזה ומאחר אז בכל תענוגי העולם הזה ובכל החיים הגשמיים. ולזה שתיקף תתחבר נשמתו עם ה'. שהלך התחבר עם הכל וימות אז במיתת נשיקה שהתחברות נשמה עם הקב"ה כמו שהאש הגדול מושך אליו האש הקטן כן האש הגדול הוא הקב"ה מושך אליו נשמת האדם. כי בהנהגת בריאת האדם הקב"ה הפיח הנשמה בתוך האדם. ע"כ בעת מות האדם שהקב"ה מושך אליו בהזרה רוח האדם. על זה אמר שלמה ישקני מנשיקות פיהו. כביכול הקב"ה ישים פיו על פי ויוליא נשמתו ממני ומחברה אליו כי טובים דודיך מיין. כי התענוג שיש לי מדודיך ומאהבתך טובים לי מכל תענוגי עולם הזה אשר בכללם הוא היין. כי יין ישמח לבב אנוש. שטבע היין לשכל עגולת האדם. ועי"ז מתרבה מהלך כח החיים יכה החיים מוליד שמחה ותענוג בחיים הגשמיים ואהבת הרלון והדיבוק למקום שהשפע משמח ומענג יותר לנפש:

קיצור אלשיך וש"מ

ערבו אל לבם לשאל במדבר נגד פניו לנוכח „תשקני מנשיקות פיך" כי בושו והכלמו לשאל לנוכח כ"א כעניה סוערה אחר שלוחיה ותתמרמר על בעל נעוריה ותשיב אמריה לה במר שיחה בינה לבין עצמה מי יתנני כירחי קדם ישקני מנשיקות פיהו. כן עם בני ישראל לגודל תשוקתם להיות דבקים בה'. מלבם יוציאו מלים כנדברים בינם לבין עצמם מי יתן ישקני מנשיקות פיהו כי זכרה אהבת כלולותיה בהר סיני אשר היחל לנשק לה כמדובר כי טובים דודיך מיין. אף שיין ישמח לבב אנוש. עכ"ז שמחתי בדודיך גדלה יותר מכל תענוגי העוה"ז:

(ג) **לריח** שמניך טובים וגו' הנה אצל הקב"ה יש שתי מיני הנהגות. הנהגה למעלה מהטבע, והנהגה ע"פ הטבע. בהנהגה למעלה מהטבע נהג הקב"ה את ישראל בהיותם במדבר. כנאמר אשר עין בעין נראה אתה ה'. וגם בהיותם בארצם. כנאמר ארץ אשר עיני ה' אלהיך בה ודורש אותה תמיד. ובהנהגה הטבעית נוהג הקב"ה את כלל בריותיו וכל אומה ולשון. וע"ז התפלל משה רבינו ע"ה ונפלינו אני ועמך מכל העם וגו'. ובשיר המקודש הזה הזכיר ב' ההנהגות האלה והמשילם ליין ושמן. והוא. כאשר ישבו אנשים במסבה אחת באחוזת מרעים וישתו יין. ובא אליהם איש זר. אשר זר מעשהו. ונפשם געלה בו. יוכלו תיכף להראותו כי נפשם בחלו בו אם לא יקראוהו אל השלחן ולא יושיבו לו כוס יין. והוא גם הוא יבין לדעת כי לא ירצה להם כי לא נתנו לו לטעום ולהנות מאימה. לא כן אם נפתח צלוחית שמן אפרסמון המענג ומעדן בריחו הטוב לרחוק ולקרוב. אז לא נוכל לעצור בעד הריח הטוב לבל ירית ולבל יהנה הזר הזה שנוא נפשם טמגו. וזהו

צדיקיא למהך בתר אורח טובך בדיל דיחסנון עלמא הדין ועלמא דאתי: ד משכני כד נפקו עמא דבית ישראל ממצרים הוה מדברא שכינת מרי עלמא קדמיהון בעמודא דעננא בימאמא ובעמודא דאשתא בליליא אמרו צדיקי דרא ההוא רבון כל עלמא נגדנא בתרך ונהי רהטין בתר אורח טובך וקריב יתן בשפולא דטורא דסיני והב לן ית אורייתך מן בית גנזך דרקיעא ונחדי ונבדח בעשרין ותרתין אתון דמכתבא בהון ונהי דכירין יתהון ונרחם ית אלהותך ונהי מתרחקין מבתר טעות עממיא וכל צדיקיא דעבדין דתקין קדמך יהון דחלין מנך ורחמין ית פקודך: ה שחורה כד עבדו בית ישראל ית עגלא אתקדרו אפיהון כבנוי דכוש דשרן במשכני

אהבוך: ד משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך נזכירה דדיך מיין מישרים אהבוך: ה שחורה אני ונאוה בנות ירושלם כאהלי

תו"א משכני. חגיגה טו עקידה שער ח': שחורה. ס' הזוהר פ' אחרי מות ופ' דברים:

רש"י

(ד) משכני אחריך נרוצה. אני שמעתי מסלוקיך רמז שאמרת למשכני ואני אמרתי י אחריך נרוצה להיות לך לאשה: הביאני המלך חדריו. וגם היום הזה כ עודנה לי גילה ושמחה אשר נדבקתי בך: נזכירה דודיך. גם היום באלמנות חיות תמיד אזכיר דודיך הראשונים מכל משתה ועונג ושמחה: מישרים אהבוך. אהבה עזה אהבת מישור בלי עקיבה ורכסים [ל' פסוק (ישעיה מ) והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה]. אשר אהבוך אני ואבותי באותן הימים זהו פשוטו לפי ענינו. ולפי דוגמתו הם מזכירים לפניו חסד נעורים אהבת כלולות לכתם אחריו במדבר ארץ ציה וצלמות וגם צדה לא עשו להם והאמינו בו ובשלוחו ולא אמרו היאך נצא למדבר לא מקום זרע ומזונות והלכו אחריו והוא הביאם לתוך חדרי היקף ענניו בזו עודם היום גלים ושמחים בו אף לפי עניים וצרתם ומשתעשעים בתורה ושם מזכירים דודיו מיין ומישור אהבתם אותו: (ה) שחורה אני ונאוה וגו'. אתם רעיותי אל אקל בעיניכם ל אף אם עזבני אישי מפני שחרות שבי כי שחורה אני על ידי שזיפת השמש ונאוה אני בהיתוך אברים נאים. אם אני שחורה כאהלי קדר המשחירים מפני הגשמים שהם פרושים תמיד במדברות קלה אני להתכבס להיות כיריעות שלמה. דוגמא היא זו אומרת כנסת ישראל לאומות שחורה אני במעשי ונאה אני במעשה אבותי ואף במעשי יש מהם נאים אם יש בי עון העגל יש בי כנגדו זכות קבלת התורה:

שפתי חכמים

לכ"פ בהולות לפי שהדיבור וכו': י דק"ל מנ"ל אם ירוצו א"צ לימשך ואם הוכרח לימשך א"כ לא ירוצו. לכ"פ אני שמעתי וכו' ואני אמרתי אחריך נרוצה וא"צ למשכני: כ בכל הפרשה מספרת מה שאמרה באלמנות א"כ הביאני המלך חדריו הוא מה שהיה כבר וא"כ מהו נגילה ונשמחה משמע עתה. לז"פ וגם היום הזה וכו': ל כוונת רש"י לפרש דכל הכתוב הזה הוא דבר והפוכו אם שחורה אינה נאוה אם

אבן עזרא

נערות קטנות: (ד) נזכירה. יש אומרים שהוא מן אזכרתה וזכרו כיין לבנון: מישרים. תאר היין כמו יתהלך במישרים הולך לדודי למישרים. ומ"ם מיין. ישרת עצמו ואחר עמו. וכן ענינו ממישרים אהבוך. העלמות הנזכרות. וכמוהו וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' ענינו ובשמי ה' ורבים כמוהו. ואחרים שאמרו כי המישרים אהבוך כמו ומגיד מישרים והראשון קרוב אלי: (ה) שחורה. יש מפרשים שהיא יפה כמו האשה הכושית כי מרוב יפיה תפחד האם שתשלוט בה עין רעה על כן תקרא כושית ושחורה אין לנו צורך בפירוש הזה באשה הכושית ולא במלת שחורה כי הנה היא העידה בנפשה ואמרה אל תראוני שאני שחרחורת: ונאוה. כמו נחמדת מן אוה למושב לו והנו"ן לבנין נפעל כמו וכל נעשה במרחשת אין אבן

ספורנו

הטוב המושג מאתך. לכן אני אומרת: (ד) משכני אחריך. הדריכני באמתך ולמדני כענין אחרי ה' אלהיכם תלכו: נרוצה. כי אמנם דרך מצותיך נרוץ בשמחי לעשות רצון לפניך. וזה כי כבר הביאני המלך חדריו בספיר׳ מעשה בראשית וזולתו עם מופתי׳ חושיים ושכליים אשר בה הודיע התכלית המכוון ממנו ובכן נגילה ונשמחה בך. על היותך לנו לאלהים: נזכירה דודיך. נזכיר לפניך את דודיך ואוהביך שהם האבות אשר הם. מיין מישרים אהבוך. אהבו אותך אהבת יושר בלתי תלויה בדבר יותר מכמה שיאהב את היין המתענג בו: (ה) שחורה אני ונאוה. הקדים המחבר דבור עדת ירושלים למחוזות הנקראות בנות ירושלים כאמרו ונתתי אתהן לך לבנות להודיע שלא יהיה להן

מצודת דוד

בעבור גודל הנסים ונוראותיך אשר הפלאת מאז נתפרסם שמך אף בין האומות: (ד) משכני. משך אותי אליך מסיבה מועטת ואני ארוץ אחריך במהירות רב: הביאני המלך חדריו. ובזה אתה החשוק הבית המלך תביא אותי אל חדריך ושם אגיל ואשמח בך ואזכיר הדודים הטובים ממשתה היין. והנמשל הוא לומר שאמרה כנסת ישראל הנה אני רמז ישועה ומיכה ואז אמהר לשוב אליך בכל לבי ועי"ז הביאני אל בית המקדש ואגיל ואשמח בישועתך ואזכיר להודות לך על הנפלאות ועל התשועות: מישרים אהבוך. ר"ל לא יהיה לי לבוז מה שאני רודפת כ"כ אחר אהבתך כי אין זה מלב החשק לבד אבל באמת היה גם מפאת המעלה והיושר הנמצא בך כי אוהבי מישרים אהבוך בעבור רוב המעלה והיושר והנמשל הוא באמרה כ"י האמונה הזאת מוחזקת בידי מאבותי אנשי היושר והם העמידו אותי על האמת: (ה) שחורה אני כו'. חוזרת פניה כלפי הנערות בנות גילה ותאמר לכן אתן בנות ירושלים אל תתמהו בהחשיק עוד אותי בעבור השחרות הנגלה עתה בי כי אף שאני שחורה עכ"ז הנני נאוה בעיניו ועם כי יש בי שחרות

מצודת ציון

נערות כמו והיא העלמה (בראשית כ"ד): (ד) נרוצה. ענין מהירת ההליכה ובא בלשון רבים ליחיד להתפארות וכן ונתנה לך גם את זאת (שם כ"ט): הביאני. עבר במקום עתיד וכמוהו רבים במקרא: מישרים. מל' ישר ונכון: (ה) ונאוה. מל' נאה ויופי כמו נאוה

קיצור אלשיך וש"מ

בקשת הלאום הישראלי ישקני וגו' כי טובים דודיך מיין. הוא ההנהגה למעלה מהטבע. אשר מהנהגה זו לא נהנה עוד שום אומה ולשון. כי מהנהגה זו נדע כי שבת אלינו באהבה אותנו כקדם. כי לריח שמניך. זו הנהגה הטבעית. מריחים ונהנים כל באי עולם. על כן בשביל הנהגה זו אף עלמות אהבוך. כל היצור יאהבוך. אבל בקשתנו שתתנהג עמנו בהנהגה נסית ואז וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא רק עלינו ויראו ממנו:

(ד) משכני אחריך נרוצה וגו'. האדם מורכב מגוף ונפש. מבקשת הכנסיה להקב"ה עזרני (ח"ג) לשוב אליך. וכאשר תמשוך אחריך נשמתי הקרובה אליך לעבדך כמאמר חז"ל אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה. ואז גם חלקי הגופים ירוצו אחריך: הביאני המלך חדריו. כשהקב"ה יביאני אל חדריו אל ציון וירושלים. אז נגילה ונשמחה רק בך: נזכירה דודיך. בכל עת שאנו זוכרים את דודיך שהראת לנו אז בזמן המקדש היה לנו יותר תענוג מתענוגי היין: מישרים אהבוך. אבותינו הישרים אהבוך: (ה) שחורה אני ונאוה וגו'. הפסוק הזה מתחלק זה לעומת זה. שחורה אני כאהלי קדר. ונאוה כבנות ירושלים כיריעות שלמה. הקדרים ההולכים

קֵדָר כִּירִיעוֹת שְׁלֹמֹה׃ ו אַל־תִּרְאוּנִי שֶׁאֲנִי שְׁחַרְחֹרֶת שֶׁשֱּׁזָפַתְנִי הַשָּׁמֶשׁ בְּנֵי אִמִּי נִחֲרוּ־בִי שָׂמֻנִי נֹטֵרָה

ה"א בלשון נתחלפ. ספר הזוהר פ' תזריע: בני אמי. פ' שופטים ויחי:

קֵדָר וְכַד תָּבוּ בִתְיוּבְתָּא וְאִשְׁתְּבַק לְהוֹן סְגָא זִיו יְקַר אַפֵּיהוֹן כְּמַלְאֲכַיָּא עַל דַּעֲבָדוּ יְרִיעָתָא לְמַשְׁכְּנָא וּשְׁרַת בֵּינֵיהוֹן שְׁכִנְתָּא דַּיְיָ וּמשֶׁה רַבְּהוֹן סְלִיק לִרְקִיעָא וִיהַב שְׁלָם בֵּינֵיהוֹן וּבֵין מַלְכְּהוֹן׃ ו אֲמַרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל קֳבֵל עַמְמַיָּא לָא תְבַזּוֹן יָתִי עַל דַּאֲנָא קְדֵרִיתָא מִנְּכוֹן עַל דַּעֲבָדִית כְּעוּבָדֵיכוֹן וּסְגִידַת לְשִׁמְשָׁא וְסִיהֲרָא דִנְבִיאֵי שִׁקְרָא אִנּוּן גְּרָמוּ לְאִסְתַּקְּפָא תְּקוֹף רוּגְזָא דַיְיָ עֲלַי וְאַלְפוּנִי לְמִפְלַח טַעֲוָתְכוֹן וּלְהַלָּכָא בְּנִימוּסֵיכוֹן וּלְמָרֵי עָלְמָא דִּי הוּא אֱלָהֵי לָא פְּלָחִית וְלָא אֲזָלִית

רש"י

וקורא להומות בנות ירושלים על שם שהיא עתידה ליעשות מטרפולין לכולן מ כמו שנאמר ביחזקאל (יחזקאל טז) ונתתי אתהן לך לבנות כמו (יהושע טו) עקרון ובנותיה: (ו) אל תראני. אל תסתכלו בי לבזיון [כמו (שמואל א ו) כי ראו בארון ה']: שאני שחרחרת. לפי שאין שחרותי וכיעורי ממעי אמי אלא ע"י שזיפת השמש שאותו שחרות נוח להתלבן כשיעמוד בצל: בני אמי נחרו בי. הם בני מצרים נ שנגדלתי בהם ועלו עמי בערב רב הם נחרו בי בהסיתם ופתוים עד ששמוני. נוטרה את הכרמים. ושם שזפתני השמש והושחרתי כלומר נתנוני עבודת כוכבים אחרים וכרמי שהיה שלי ס מאבותי לא נטרתי. מליצו פרנסים נקראים במקרא בלשון כרמים ע שנאמר (הושע ב) ונתתי לה את כרמיה משם ומתרגמינן ואמני לה ית פרנסהא וכן (איוב כד) לא יפנה דרך כרמים:

שפתי חכמים

דאהלי קדר אינה כיריעות שלמה. לכ"פ קאי.ם בנשמה אחד: מ פי' שם של עיירות הם בלע"ז מטרפולין בל' יון עיר כ"פ כע וק ה"כ שפיר הוא שהיא האם והם הבנות ומה שנקרא כמו עקרון ובנותיה לפי שגם היא היתה מטרפולין של מלכים כדאיתא בפ"ק דמגלה עקרון תתעקר זו קיסרי שהיא היתה מטרפולין של מלכים: נ דק"ל דרש"י כבנוה לפי פשוטו כשמעו הכל לפי הדוגמא שאמרה כנסת ישראל אל תרסוני באני שהשחורה בעון העגל או שאר עבירות אהו בני אמי נחרו בי. לכ"פ הם בני מלכים וכו' כלומר לפי הדוגמא הם בני מלכים וכו': ס כוונת רש"י דסל"ל כרמי לא נטרתי מהו שלי. לכן פי' שהיה שלי מאבותי: ע כוונתו בזה למה קורא הפלגות של כרמים לזה כתב מליצו פרנסים כו' וכ"כ שאכן שיהבו רז"ל באמוני טעכה עבודת כוכבים ומזלות כמו ונתתי לה את כרמיה ומתרגמינן

ספורני

פתחון פה במה שתבקש היא מאת ה' ית' השגחה פרטית עליה ותאמרנה שיש משוא פנים בדבר באמרה ראוי הוא שיתפייס בי האל ית' כי גם שאני שחורה במעשים כמותן מכל מקום אני נאוה בידיעת האל ית' ויראתו ואהבתו: כאהלי קדר. שהשחרות בהם הוא מקרי לא עצמי כי לא נעשו מבגד שחור אלא מבגד לבן שקרה לו השחרות אבל בעצם אני נאוה. כיריעות שלמה. שהן נאוה מצד עצמן בדברים אשר מהם נעשו ומצד מלאכתן וסדרן: (ו) אל תראני שאני שחרחורת. אל תראו ראיה מצד המעשים שהם מקולקלים הדין איתי לכף חובה על מחשבת הלב כי אמנם המעשים נעשו לי על הרגל במקרה: ששזפתני השמש. נקנו מצד ההרגל: ובכן שמוני נוטרה את הכרמים. להשתדל בצרכי חיי שעה: כרמי שלי. והוא העסק בתורה ובמצות: לא

אבן עזרא

נראה: (ו) שחרחורת. זה הכפל למעט וכן ירקרק או אדמדם: ששזפתני. ראתני והביטה בי וגלתני וכמוהו ולא שזפתו עין איה: נחרו בי. נלחמו בי והנו"ן לבנין נפעל מן ויחר אפו: נטרה. שם התואר ועניינו שומרת:

מצודת ציון

כירושלים (לק' ו'): כיריעת. ענין וילון: (ו) תראני. ענינו ההסתכלות דרך בזיון וכן ראיית בך (יחזקאל כ"ה): שחרחורת. אל' בחרות בהכפל העי"ן והלמ"ד ויורה על רוב השחרות וכן ירקרק או אדמדם (ויקרא י"ג): ששזפתני. ענין ראיה והבטה כמו שזפתו עין (איוב כ"ח): נחרו. מל' חרון אף וחמה: נוטרה. ענין שמירה

מצודת דוד

כאהלי קדר הפך שיש למצור השמים ובמחיים מתחזקת לטיבת הגשם שגם נוחה אני להתלבן להיות כיריעות שלמה שהמה בתכלית הלבנינות ולכן לא נמאסתי. והנמשל הוא שאומרת כ"י אל מול האומות אל תהסבו כה' מהם כי בעבור הפשע הגלה בי כי עכ"ז חביבה אני בעיניו בעבור הזכות הנמצא בי וכאשר אשוב אליו יכפר עון פשעי וכשלג ילבינו: (ו) אל תראני. אל תסתכלו בי דרך בזיון על שאני בתכלית השחרות כי לא נולדה בי ממעי אמי כי במקרה באה כי השמש ראה בי ונחם עלי ועל ידי זה נשחרתי כי השחרות נוחה אני א"כ להתלבן בקל בסור המקרה כשאעמוד בצל: בני אמי נחרו בי. ר"ל אל תהסבו שאני ילאנית דוהפת בבדה אל מול הבמב יבכיתי גם ישבתו רגלי כי גם כן הוא הנה אחי בני אמי נתכעסו בי ובעו אותי להיות יושבת ומשמרת את כרמיהם לעין השמש ואני מעונה לא שמרתי אף הכרם שלי ולא הורגיתי לעמוד בשמש ולזה הושחרתי ביותר. והנמשל היא שאומרת כ"י אל תבזו אותי על שעבדתי אז לעגלי הזהב

לקוטי אנשי שם

(ו) בני אמי נחרו בי וגו'. הנה ידוע כי האדמה היא אם כל חי המדבר ושאינו מדבר. כמ"ש איוב ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה. ואין ר"ל אמו ממש הלא לבטן אמי לא ישוב לעולם. רק אמו ר"ל האדמה שהיא אם כל חי. די האדמה ילדם הכל. כמ"ש הכתוב אלה תולדות השמים והארץ. נמצא האדם והבהמה והחיה והעוף והאילנות והתבואות והעשבים כלם אחים מן האם. בני אם אחת. והאדמה היא כמו בעל הבית המשפט הבהמה או אווז מאכילה מכל טוב ומבקש אותה. הבהמה סבורה שזה לטיבתה ובאמת הוא לרעתה. כי הם היתה כחושה לא היה הבעל הבית שוחטה והיתה עוד זמן רב וכמו זה תעשה האדמה עם האדם היא מגדלתו עבורו כל תענוגי העולם והאדם חושב בזה לטובתו והוא לסיפך מחמת שהאדם כמשך אחרי תאות לבו ואחרי מראה עיניו ע"כ מות ימות ונקבר באדמה נמצא האדמה מכזבת באדם. הוא מדמה שהיא אוהבת אותו ע"כ היא מגדלת עבורו כל תענוגים והם היה לרעתו וע"ז התאמר המלך החכם ואמר בני אמי נחרו בי. כל תענוגי העולם שהם אחי בני הם האם הליתו בי אשר התחיה שמוני נוטרה את הכרמים להתענג מהם והכרמים הינם שלי כי כאשר נפתי נעולם ומלאתי את הכרמים כן כאשר הגלה מן העולם יעזבו הכרמים ואעזוב אותם לאחרים כי אין מלוין לאדם לא כסף ולא זהב וכרמי שלי נמצא זהו התורה והמצוה אשר הם המלוין את האדם לעולם הבא אותם לא נטרתי והמלכתים אחרי גוי ע"כ נשחרה נשמתי:

(ח"ג)

קיצור אלשיך וש"מ

ההולכים תמיד במדבר. יריעות אהליהם שחורים מבחוץ מהאבק והגשם. ונאים בפנים. שאהליהם מקושטים בפנים. וכנסת ישראל אומרת אל הקב"ה שחורה אני מן הצרות ושחרותי הוא רק מבחוץ כאהלי קדר השחורים רק מבחוץ אבל בפנים „בלבי" אני נאוה כבנות ירושלים הנאות וכיריעות שלמה ר"ל ויש בי אנשים הנאים גם בחוץ. והמה כיריעות שלמה הנאים גם מבחוץ כמ"ש חז"ל רצוננו לעשות רצון אבינו שבשמים. רק היצה"ר ושעבוד גליות מעכב:

(ו) אל תראוני שאני שחרחורת. כנסת ישראל אומרת להאומות אל תסתכלו בי דרך בזיון על שאני בתכלית השחרות. כי השחרות לא נולדה בי ממעי אמי כי במקרה באה לי (ששזפתני השמש) כי השמש זרחה עלי ועי"ז נולדה בי השחרות וא"כ נוחה אני להתלבן בקל בסור המקרה כשאעמוד בצל. כי (בני אמי נהרו בי) בני אמי האחים שנולדו מאם אחת [זהו בני עשו שנולד עם יעקב מאם אחת] נחרו בי. נתכעסו עלי ושמוני נוטרה את הכרמים שלהם לעין

אֶת־הַכְּרָמִים כַּרְמִי שֶׁלִּי לֹא נָטָרְתִּי׃ ז הַגִּידָה לִּי שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי אֵיכָה תִרְעֶה אֵיכָה תַּרְבִּיץ בַּצָּהֳרָיִם שַׁלָּמָה אֶהְיֶה כְּעֹטְיָה עַל עֶדְרֵי חֲבֵרֶיךָ׃ ח אִם־לֹא

תו"א הגידה לי. ספר הזוהר ח' ויקרא ופ' בלק : אם לא תדעי. שבת לג כתובות סז :

בְּנִימוּסֵיהּ וְלָא נְטָרִית יַת פִּקּוּדוֹי וְיַת אוֹרַיְיתֵיהּ׃ ז הַגִּידָה כַּד מְטָא זִמְנֵיהּ דְמשֶׁה נְבִיָּא לְמִפְטַר מִן עָלְמָא אֲמַר קֳדָם יְיָ גְּלֵי קֳדָמַי דְעַמָּא הָדֵין עֲתִידִין לְמֶחֱב וּלְמֵהֲלָכָא בְגָלוּתָא כְּעַן חֲוֵי קֳדָמַי אֵיכְדֵין יִתְפַּרְנְסוּן וְיִשְׁרוּן בֵּינֵי עַמְמַיָּא דְקַשִׁין גְּזֵירַתְהוֹן כְּחוּמָתָא וּכְשָׁרָבֵי שִׁמְשָׁא דְטִיהֲרָא בִּתְקוּפַת תַּמּוּז וְלָמָה דֵין יְהוֹן מְטַלְטְלִין בֵּינֵי עֶדְרֵי בְנֵי דְעֵשָׂו וְיִשְׁמָעֵאל דִּי מִשְׁתַּתְּפִין לָךְ טַעֲוָתְהוֹן לְחַבְרַיָּא׃ ח אִם אֲמַר קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְמשֶׁה נְבִיָּא

רש"י

(ז) הגידה לי שאהבה נפשי. עכשיו רוה"ק חוזר ומדמה אותה לצאן החביבה על הרועה אומרת כנס"י לפניו כאשה לבעלה הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה צאנך בין הזאבים הללו אשר הם בתוכם ואיכה תרביצם בצהרים בגלות הזה שהיא עת צרה להם כצהרים שהיא עת צרה לצאן : שלמה אהיה כעטיה. וא"ת מה איכפת לך פן אין זה כבודך שאהיה כאבילה עוטה על שפה בוכיה על צאני : על עדרי חבריך. אצל עדרי שאר הרועים שהם רועים צאן כמותך כלומר בין גדודי האומות הסמוכים על אלהים אחרים ויש להם מלכים ושרים מנהיגים אותם: (ח) אם

שפתי חכמים

פרנסתא עכ"ל : פ סיסיף וא"ת וכו' כי בזולת זה לא יתקבל סוף פסוק לראש פסוק כי סוף פסוק היא על עדרי חבריך וזה אינו סבה ונתינת טעם לאהבה שמתחיל בה הגידה לי שאהבה וגו' רק שאיני לפי כבודו שיהיה לשם מלכים ושרים מה שאין כן בצאנו. על כן הוסיף

אבן עזרא

(ז) שאהבה נפשי. יחסר מקום הקריאה כמו אתה: איכה תרעה. הצאן: איכה וגרביץ. אותם ויש אומרי' שעניינו שאלת המקום כמו איכה הם: שלמה. השי"ן מקום אשר: כעטיה. מתערבת והיא פועלת מן ויעט העם אל השלל. ויש אומרים הוטפת והוא רחוק. ויש אומרים נגרעת מן ויעט בהם :

הפעם השנית

נריח שמניך. כי שמניך יש להם ריח טוב מרחוק והזוכרת שמך כאלו שמן מור יורק לפניה על כן עלמות אהבוך וא"כ שמניך מרחוק אף כי נשיקות פיך: משכני. וכל אחת מהעלמות מתאוה ואומרת משכני אחריך נרוצה: המלך הדריו. יותר נשמח בך ממה שיביאני המלך הדריו: שחורה. ובעבור שאלה העלמות היו אומרות משכני הזרה הנערה לה ואמרה אינני פחותה מכם אע"פ שיש כי שחרות מעט כאהלי קדר שהם מגולים לשמש תמיד יפה אני כיריעות שלמה: אל תראני. פירושו אל תבזוני או אל תראוני בעין קלון והסרון כי זה השחרות לא נולדתי בו רק הוא מקרה ויסור וסבת זה המקרה כי כעסו אחי עלי ושמוני נוטרה את הכרמים ובתחלה קודם זה אפילו כרמי שלי לא נטרתי. והזרה לרועה ואמרה לו הגידה לי אי זה מקום הרעה ותרבץ כי אני רוצה לבוא רועה וארדוף אחריך:

הפעם השלישית

נריח. היה מלמד מעשיו אל המקום ומורה אנשי דורו ובכל מקום שהולך ויקרא שם אברם בשם ה' וזהו שמן תורק שמך: ואת הנפש אשר עשו בחרן: משכני. שנמשך אחר המקום ויצא מארץ מולדתו: הביאני המלך הדריו. שהביאו אל ארץ כנען ויתכן שההכימו ועמד על סודות נפונים. וענין נזכירה דודיך הוא בנין מזבח בכל מקום ונטיעת אשל: שחורה. היא גלות מצרים ומי סבב לי שתכני השמש אנשיכ בעבוד מצרים אע"פ שאני שחורה בקלת מעשים רעים נאוה אני בשמירת הברית וייחוד השם: אל תראני. השמש מבני אמי ששמוני נוטרה שאטור דתים נכרים ועזבתי שלי. וכן

ספורנו

נפרתי. לא עסקתי בה מקוצר רוח ע"י מקרים זמניים ובכן קלקלתי מעשי : (ז) הגידה לי. תתחיל המחבר בדברי ערוג ירושלים אליו ותשובתו על דרך דברי אוהבת עזובה עם אהובה. ואמר הגידה לי שאהבה נפשי. אתה ה' אבינו שאהבה נפשי אע"פ שהמעשים מקולקלים הגד לי: איכה תרעה. את התלמידים דעה והשכל: איכה תרביץ. את ההמון תחת חכמי הדור שיתנהגו על פיהם : בצהרים. בזמן שיהיו ב' בני צהר חולקים בהלכה וכל א' מהם מאיר דבריו בטעם הגון כמו שיקרה בצהרים שחצי מאיר במזרח וחציו במערב וזה קרה בסבת שכרמי שלי לא נטרתי ולא שמשו כל צרכם: שלמה אהיה כעוטיה על עדרי חבריך. על עדרי אותם החברים החולקים ותלמידיהם שהם שלך ואומרי' אלו ואלו שהם דברי אלהים חיים ובכן אהיה כעוטיה על שפם שלא אדע את מי אשאל ויודיעני דבר אל נכון : (ח) אם לא תדעי לך. הלכה פסוקה: היפה בנשים. במדת חסד ופרישו':

מצודת דוד

בימי מלכי ישראל כי לא מלכי נשבתה אלא ע"י סבבות המלכים יעובה הייתי לעבוד מהם בכור המבריהים : (ז) הגידה לי כו'. כאלו תשלח אמריה אל החבוק ותאמר אליו אתה החבוק שנפשי אוהבת אותך הגידה לי אנה תרעה את הצאן ואנה תרביצם בעת הצהרים (כי אז היא העת להרביץ הצאן לנוח) וכאלו תאמר הודיעני מקומך ואבוא אני אליך לרעות עמך שם: שלמה. אשר למה אהיה כמשוטטת אנה ואנה על עדרי הרועים חבריך לחפש עד אשר אמצאך. והנמשל הוא שאמרה כ"י פתח לבי לדעת אמתותך ויכלתך למען אהיה נמשכת אחריך ודביקה בך למה אהיה שוטטת כדעת הוקרת ונבוכה : (ח) אם לא תדעי לך. כאלו החבוק משיב לה ויאלה דברי לאמר אתה היפה בין הנשים אם לא ידעת מקום חתנותי היו לאי ולכי במדרך

מצודת ציון

כמו סיכפור לנועלם (ירמיה ג') : (ז) איכה. הוא כמו אנה וכן איכה הוא (מ"ב ו') : תרבין. ענין השכיבה לנוח : בצהרים. מלי' לזכר ולחורה והוא חצי היום : שלמה. אשר למה השי"ן הוא במקום אשר : כעטיה. ענין הפרחה ושטיפה כמו ושטע אל השלל (ש"א ט"ו) :

קיצור אלשיך וש"מ

השמש ועי"כ כרמי שלי לא נטרתי:

(ז) הגידה לי מה שאהבה נפשי. לידע איכה תרעה ר"ל אם כי מאמין אנכי בכל לבי כי לא לעולם תזנח ולא לנצח תקצוף. ועוד תבא עת אשר תקבץ צאן מרעיתך המפוזרות בכל זאת אתמה על החפץ איככה תרעה עתה את צאנך בגלות המר הזה. איכה תרביץ אותם בצהרים. כי המרביץ את צאנו עת הצהרים בתוקף השמש לא מקום מנוחה הוא ולא עת מנוחה הוא. כן אנכי בגלות החיל הזה אין לי לא מקום מנוחה ולא עת מנוחה. ואולם למצער אם תשיגנה הצאן במקום השמש מרעה טוב ורוח להן מעט. אך אם גם במקום השמש אין מרעה להם הלא הן נבוכות מאד. כן גם אנכי לא מצאתי חית ידי והשגתי השפעתי ממך. הנה אף כי בארץ לא לי אנכי. בכ"ז נחמתי מעט. אך עתה מה רע ומר גורלי כי שלמה בגלות המר הזה אהיה כעוטיה, כמרחפת ושוטטת אנה ואנה על עדרי חבריך לבקש השפעתי מאיגם מאמינים בך ואומרים אשר אלהיהם הם חבריך רועי צאן כמוך. ומהם ועל ידם אשיג טרף חלקי. הלא גדול מכאובי מנשוא :

(ח"ג)

(ח) אם לא תדעי לך היפה בנשים. הקב"ה משיב לכנס"י אתה עמי אשר אכנך בשם רעיתי היפה

תֵּדְעִי לָךְ הַיָּפָה בַּנָּשִׁים צְאִי־לָךְ בְּעִקְבֵי הַצֹּאן וּרְעִי אֶת־גְּדִיֹּתַיִךְ עַל מִשְׁכְּנוֹת הָרֹעִים׃ ט לְסֻסָתִי בְּרִכְבֵי

אבעיא להון למימחי גלותא כנשתא דמתילא לריבא שפירתא ודנפשי תהא רחם לה תהא מהלכא באורחיהון דצדיקיא ותהא מסדרא צלותא על פום פרנסהא ומדברי דרהא ותהי מאלפא לבנהא דמתילין לגדיי עזין למיהך לבית כנישתא ולבית מדרשא ובההיא זכותא יהוון מתפרנסין בגלותא עד זמן דאשלח מלכא משיחא ויהי מדבר יתהון בניח על משכניהון הוא בית מקדשא דיבני להון דוד ושלמה רעיא דישראל: ט לססתי. כד נפקו ישראל ממצרים רדפו פרעה ומשריתיה בתריהון ברתיכין ובפרשין והות אורחא סגירא להון מארבע סטריהון מן ימינא ושמאלא הוו מדבריא דמליין חיוין קלן ומן בתריהון הוה פרעה רשיעא ומשריתיה ומן קדמיהון הוה ימא דסוף מה עבד קודשא בריך הוא אתגלי בגבורתיה על ימא ונגב ית ימא וית טינא לא נגב אמרו רשיעיא וערבלאין ונוכראין די ביניהון ית מוי דימא יכיל לנגבא וית טינא לא יכיל לנגבא בההיא שעתא תקף רוגזיה דיי עליהון ובעא לשנקותהון בגוי דימא היכמא דאשתנקו פרעה וחילוותיה רתיכוהי ופרשוהי וסוסוותיה אלולי משה נביא דפרש ידוי בצלו קדם יי ואתיב רוגזא דיי מנהון ופתח איהו וצדיקי דרא ית פומהון ואמרו שירתא ועברו בגו ימא דסוף ביבשתא בגין זכותא דאברהם יצחק

שפתי חכמים

וא"ת יפו' : צ כוונת רש"י במה שאמר שם הראיתי לכל כי רעיתי את זכמה הראיתי כי שם קשטתיך ויולת זה אין תלה הכתוב נאוו לחייך

רש"י

לא תדעי לך. זו היא תשובת הרועה אם לא תדעי לך להיכן תלכי לרעות להנהיג את היפה בנשים שחדל הרועה מלהנהיג אותם: **צאי לך בעקבי הצאן.** הסתכלי בפסיעות דרך שהלכו הצאן והעקבים ניכרים טראצי"ש בלע"ז וכן הרבה במקרא (תהלים עז) ועקבותיך לא נודעו (ירמיה יג) נחמסו עקביך (בראשית מט) והוא יגוד עקב ישוב על עקביו ואותו הדרך לכי: **ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים.** בין משכנות שאר הרועים שאת אנגם וזה הדוגמא אם לא תדעי לך כנסייתי ועדתי היפה בנשים בשאר אומות איכה תרעי ותנצלי מיד המציקים לך להיות ביניהם ולא יאבדו בניך התבונני בדרכי אבותיך הראשונים שקבלו תורתי ושמרו משמרתי ומצותי ולכי בדרכיהם ואף בשכר זאת תרעי גדיותיך אצל שרי האומות וכן אמר ירמיה (ירמיה לא) הציבי לך ציונים שיתי לבך למסילה וגו': (ט) **לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי.** למ"ד זו כמו למ"ד (שם י) לקול תתו המון מים וכמו למ"ד לריח שמניך לקבוצת סוסים הרבה שאספתי מהנותי לצאת לקראתך ברכבי פרעה להושיעך כמ"ש (חבקוק ג) דרכת בים סוסיך סוסים הרבה שם דמיתיך רעיתי שתקתיך מנעקתך שנ' (שמות יד) ואתם תחרישון זאת ראיתי בספרי אגדה. ד"א דמיתיך רעיתי שם הראיתי לכל שרעיתי את. **לססתי.** קבוצת סוסים וכל' לע"ז קבליי"א. **דמיתיך.** אריסמא"י בלע"ז כמו (שופטים כ) אותי דימו להרוג צ כי שם קשטתיך

ספורני

צאי לך בעקבי הצאן. כיון שהלכה רופפת בידך לכי אחר המנהג: ורעי את גדיותיך. העתידות להניק במותך התלמידים העתידים להורות: על משכנות הרועים. במדרשי חכמי הדור לדעת בטעמים ויתבוננו איזה יכשר. אמנם התנצלות אמרך ששופתני השמש הוא התנצלות בלתי מספיק. כי הנה (ט) לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. כי כמו שקרה בך בהיות סוסתי בין רכבי פרעה שנגלית שכינתי עליך כאיש מלחמה ונצחת את כלם כן דמיתיך בהיותך רעיתי וזה כי אמנם

אבן עזרא

תמצא בספר יחזקאל שהזהירם הנביא שישובו כי היו מהם עובדים עבודה זרה ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בם בתוך ארץ מצרים: הגידה לי שחזרו בתשובה ושאלו איך היו רועים האבות ונאחוז דרכם ולא נתערב עם אלהים אחרים שיאמרו שהם כמוך וזה ענין על עדרי חבריך:

הפעם הראשונה

(ח) בעקבי הצאן. כמו ועקבותיך לא נודעו האותות העוקב הדורך אחריו: גדיותיך. כל קטן יקרא גדי ומסמיכתו לעזים היא הראיה: (ט) לסוסתי. היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי משפט אהבתי לדום:

מצודת ציון

(ח) בעקבי. ר"ל במדת עקבות הרגל וכן ועקבותיך לא נודעו (תהלים עז): ורעי. מל' מרעה: גדיותיך. מל' גדי עזים: על. ממעל: משכנות. מל' משכן (ט) לססתי. נקבת הסוס תקרא סוסה כאשר תקרא נקבת השמול המורה והיו"ד נוספה ובעבור תוספת הי' נהפכה הה"א לתי"ו והסמיכה אל היו"ד וכן מלאתי משפט (ישעיה א') שבעבור תוספת היו"ד נהפכה הה"א לתי"ו ואמר בלשון נקבה לפי שדרך המלך והשרים היה לרכוב במרכבתם סוסיות נקבות כי הסוסים ממצרים (מ"א יו"ד) והמובחר שבהן יקרבו במרכבת המלך

מצודת דוד

עקבי רגלי הצאן לאני ותרעי גם את גדיותיך ממעל למשכנות שאר הרועים כי שם מקומי ותהיה א"כ קרובה אלי. והנמשל הוא כי משיב לה אם לא מלאת החכמה לדעת אמתת מעלתך סמכי על הקבלה ואחוזי בדרכי אבותיך ותהי דבוקה אלי ואז תהיה למעלה מכל גויי הארצות כי גדול אני מכל אלהי העמים הם ברי מעלה: (ט) לססתי. את רעיתי הן דמיתי אותך מול העלמות כמו לסוסים הקשורה ברכבי פרעה מול שאר הסוסיות אשר בארץ מצרים בהגה מעולות מכולן כי נודע הסוסים המה ממצרים כמ"ש ומוצא הסוסים אשר לשלמה והנמשל הוא לומר הנה את חביבה מכל משפחות האדמה אף מן

קיצור אלשיך וש"מ

(היפה בנשים) היפה מכל עם ולשון (אם לא תדעי לך) באיזה דרך אשוב אליך להיות אתך כקדם (צאי לך בעקבי הצאן) צאי לך ולכי בפסיעות דרך שדרכו והלכו בה הצאן קדשים הם אבותיך הקדושים. אחוז בדרכיהם ובמדותיהם. ורעי במרעה הזה גם את גדיותיך. גם את ילדיך הקטנים בדרך ישרה כזו. ואז תהיה על משכנות הרועים. למעלה מכל שרי האומות באופן שהם רק על ידיך ישיגו השפעתם. בדרך שאמר דוד המע"ה הללו את ה' כל גוים וגו' (ח"ג) כי גבר עלינו חסדו. והנותר ממנו ישינו האומות:

(ט) **לסוסתי** ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. הקב"ה אומר לישראל ראי הטובות שעשיתי לך מיום היותך לגוי. מיום הוציאך ממצרים. לסוסתי ברכבי פרעה. הסוסים הללו אשר לי המה. אשר אנכי בראתים. ופרעה לקחם וקשרם ברכבו ליסע עמהם להלחם נגדי כה דמיתיך רעיתי השויתי אותך להם. כי משלי חטאת לי. הלא אנכי נתתי לך ביזת מצרים וביזת הים:

פְּרַעֹה דִּמִּיתִיךְ רַעְיָתִי׃ י נָאווּ לְחָיַיִךְ בַּתֹּרִים צַוָּארֵךְ
בַּחֲרוּזִים׃ יא תּוֹרֵי זָהָב נַעֲשֶׂה־לָּךְ עִם נְקֻדּוֹת הַכָּסֶף׃
יב עַד־שֶׁהַמֶּלֶךְ בִּמְסִבּוֹ נִרְדִּי נָתַן רֵיחוֹ׃ יג צְרוֹר

תו"א עד שהמלך במסבו. שבת פח גיטין לו: נרדי נתן ריחו. ס' הזוהר סוף פ' בראשית וב' אחרי מות ופ' פקודי: צרור המר דודי לי. שבת פח מנחות לח:

ויעקב רחימיא ביי׃ י נאוו כד נפקו למדברא אמר יי למשה כמה יאי עמא הדין לאתיהבא להון פתגמי אוריתא ויהון כזממין בליסתהון דלא יעדון מן אורחא טבא היכמא דלא עדי סוסיא דזממא בליסתיה וכמה יאי קדלהון לסוברא ניר פקודי ויהי עליהון כנירא על קדל תורא דהוא חריש בחקלא ומפרנס יתיה וית מריה׃ יא תורי בכן אתאמר למשה סק לרקיעא ואתן לך ית תרין לוחי אבנין חציבין מספיר כורסי יקרי בהיקן כדהב טב מסדרן בשיטין כתיבין באצבעי גליף בהון עסרתי דבריא זקיקין יתיר מן כספא דמזוקק שבע זמנין שבעא דסכום ענינין דמתפרשין בהון ארבעין ותשע אפין ואתנגון על ידך לעמא בית ישראל׃ יב עד ועוד דהוה משה רבהון ברקיעא לקבלא ית תרין לוחי אבניא ואורייתא ותפקדתא קמו רשיעי דרא ההוא ועבדו עגל דדהב וערברובין די ביניהון ואסריאו עובדיהון ונפק להון שום ביש בעלמא דמקדמת דנא הוה נפק ריחיהון נדיף בעלמא ובתר כן סריאו כגידא ריחיה ביש לחדרא ונחת מכתש סגירו על בשרהון׃ יג צרור בההיא

רש"י

בקישוטים נאים׃ (י) נאוו לחייך בתורים. שורות נזמי אזן ומלאת זהב׃ צוארך בחרוזים. ענקי זהב ומרגליות הרוזות בפתילי זהב של ביזת הים׃ (יא) תורי זהב נעשה לך. נמלכנו אני ובית דיני לפני בא פרעה שהשיאנו והחזק את לבו לרדוף אחריך עם כל שבה גנזי אוצרותיו כדי שנעשה לך תורי קשוטי הזהב׃ עם נקודת הכסף. שהיה בידך כבר שהוצאת ממצרים שגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים. נקדות. כלי כסף מנוקדים ומצויירים בהברבורות וגוונים׃ (יב) עד שהמלך במסבו. משיבה כנסת ישראל ואומרת כל זה אמת טובה גמלתני ואני גמלתיך רעה כי בעוד המלך על השלחן מסבת חופתו׃ נרדי נתן ריחו. חילוף להבאיש בעוד שהשכינה בסיני קלקלתי בעגל ולשון הבה כתב הכתוב נתן ריחו ולא כתב הבאיש או הסריח לפי שדבר הכתוב בלשון של נקיה. (עיין ברש"י במסכת שבת פרק ר"ע דהטעם דלא כתיב הבאיש או הסריח משום חיבה אכן פירוש התוס' שם שפי' וה"ק מ"ש נתן ולא עזב והוא משום חיבה. אכן מה שלא כתב הבאיש או הסריח זהו בלאו הכי משום לשון נקיה)׃ (יג) צרור המור דודי לי. דודי נעשה לי כמי שיש לו צרור המור בחיקו ואמר לו הרי לך צרור זה שיתן ריח טוב מן

שפתי חכמים

בשא דלעיל מיניה׃ ק דק"ל מה נעשה. לכ"פ נמלכנו אני ובית דיני וכו'׃ ר פי' כשם בים הפלש בין כסף לזהב כך יש שבח ממון הים מביזת מצרים לא שביזת מצרים היו כסף וביזת הים זהב אלא שביזת הים גדולה מביזת מצרים כהפלש זהב מכסף וכ"כ הכ"ר׃ ש במקום

אבן עזרא

(י) בתורים. שורות מצויירות כמו תורים׃ הרוזים. הם הקשורים מהאבנים היקרות ואין לו חבר וי"א כי והרוזים במרכולתך כמוהו ויתחלף האל"ף בהי"ת וזה איננו נכון כי לא יתחלפו בלשון הקדש הוץ מאותיות יהו"א לבדם׃ (יא) נקדות הכסף. שיהיו בשורות התורים נקודות הכסף בהוא לבן׃ (יב) במסבו. כמו מקום מעולה ונכבד כמו ובמסבי ירושלים והקרוב אלי שהוא המקום שיש בו מסבה לשתות כמנהג שותי היין׃ נרדי. בושם כמין כרכום׃ (יג) צרור המור. פירוש דבר צרור כמו וצרת הכסף בידך ויש אומרים התיכה והוא רחוק. ופירוש מור יש אומרים כי מר דרור הוא המוס"ק וזה רחוק בעבור שאמר אריתי מורי והנה הוא בושם ממיני הצמחים שילוקט ועוד וידי נטפו מור והנה הוא נוטף והמוס"ק איננו נוטף וי"א כי מר יתפרש לשני ענינים׃

הפעם השנית השיבה צאי לך בעקבות הצאן ורעי גדיות קטנות כמו שאת קטנה למעלה ממשכנות כי שם הוא מקומי׃ לססתי. נקבת הסוס׃ ברכבי. יש רכב עץ ורכב ברזל אמר לה דמיתיך רעיתי בין אותם העלמות

ספורני

יודו את מעשיך ודעותיך ביסודו' תורתי ומופתי' ואתה לא תשוב ובהיותך על זה האופן גם כי אז (י) נאוו לחייך בתורים. בבזת מצרים׃ צוארך בחרוזים. בבזת הים. עכשיו (יא) תורי זהב נעשה לך. עם תשלומי כל נקודות הכסף׃ (יב) עד שהמלך במסבו. מסב בינותינו בעמוד אש וענן ושאר נפלאותיו׃ נרדי נתן ריחו. היו מעשי נותנים ריח טוב. והנה עתה (יג) צרור

מצודת דוד

המודהרים שבהם׃ (י) נאוו לחייך בתורים. לחייך נאים והגונים לקבלם מתורים ולוהלך נאה והגון לקבעו בהרוזי מרגליות ואבני יקר. והנמשל סוה לומר ראויה את והגונה להשפיע לך טובה מרובה׃ (יא) תורי זהב נעשה לך. וכמו בראויה את לקבועים כן נעשה לך קבועים מתורי זהב ובהם נקודות נקודות מכסף יהוא תכשיט מפואר ביותר. והנמשל הוא לומר כמו שאת ראוי' לטובה כן אשפיע לך׃ (יב) עד שהמלך במסבו. כאלו התשובה תבא אמריה לאמר לו הנה בעוד היות המלך נשען במסבו בגמר הסעודה יאז הדרך לרחיה לפניו המוגמר מבושם הבוא להעלות ריח טוב עכ"ז הכילי הנרד אשר עמדי נתן ריחו ונודף מאוד ומבטל ריח המוגמר ההוא. והנמשל הוא לומר הנה המעשים בעודי גבהו מאוד על מעשה מבחרי בטבע"ז וכאשר ותיבו המה מול מעשי׃ (יג) צרור המור דודי לי. עכ"ז אתה דודי נחשב לי כצרור המור בעבור בהוא צרור וקשור עומד ריחו בו לבל תפיג והוא טעלה על ריח נרדי ולכן תשוקתי אליך

מצודת ציון

זכרים ישבה על הרכב לעצרם ללכת כאשר לבל ירוצו׃ פרעה. כל מלכי מצרים קרואים בשם פרעה׃ דמיתיך. מל' דמיון ומשל׃ רעיתי. חברתי׃ (י) נאוו. מל' נאה ויופי׃ לחייך. הם הלסתות אצל העינים וכן בשבט יכו על הלחי (מיכה ד)׃ בתורים. הם הפנינים המסודרים בתואר נאה ובכונה יפה וקרוב לו כתור האדם המעלה (ד"ה א' י"ז) ור"ל כתואר ותכונת האדם המעלה׃ בחרוזים. הם אבנים טובות ומרגליות נקובות מחוברות בחוט ובדרז"ל מחריזות של דגים (ב"מ כ"א)׃ (יא) נעשה. פעמים דרך היחיד נדבר בלשון רבים לתפארת׃ (יב) עד. בעוד וכן עד היותי על אדמתי (יונה ד')׃ במסבו. דרכו היה להסב ולהשען על המטות בשעת האכילה׃ נרדי. מין בושם׃ (יג) צרור. ענין קשור כמו צרור כספו (בראשית מ"ב)׃ המור. מין

קיצור אלשיך וש"מ

(י) נאוו לחייך בתורים. בפנינים ומרגליות. צוארך בחרוזים בקשורי אבנים טובות׃

(יא) תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף. לקחת ממצרים כלי כסף וכלי זהב. ואחרי אשר הרמותיך מהחומר והלבנים והעברתיך. עשית כמ"ש הנביא וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל. ועד שהמלך מלכי המלכים הקב"ה היה על הר סיני במסבו. במסבת אלפי שנאן. נרדי. הבשמים שלי. נתן ריחו הטוב שהריח והגיח לתוכו מאמונתו בה' ומהאזהרה שהזהיר הקב"ה לא יהיה לך אלהים אחרים ועשה את העגל׃

(יג) כנס"י משיבה צרור המור דודי לי וגם. אשכול

(ח"ג)

הַמֹּר | דּוֹדִי לִי בֵּין שָׁדַי יָלִין: יד אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר דּוֹדִי לִי בְּכַרְמֵי עֵין גֶּדִי: טו הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה

תו"א אשכול כופר דודי לי. שבת פח:

זמנא אמר יי למשה איזיל חות ארום חבילו עמך פסק מני ואשיצינון בכן תב משה ובעא רחמין מן קדם יי ודכר יי להון עקדת יצחק דכפתיה אבוי בטור מוריה על מדבחא ותב יי מן רוגזיה ואשרי שכנתיה ביניהון כמלקדמין: יד אשכול הא בכן נחת משה ותרין לוחי אבנין בידוי ובגין חובי ישראל אתיקרו ידוי ונפלו ואתברו בכן אזל משה ושף ית עגלא ובדר ית עפריה לנחלא ואשקי ית בני ישראל וקטיל ית כל מאן דאתחייב קטול וסליק זמנא תניתא לרקיעא וצלי קדם יי וכפר על בני ישראל בכן אתפקיד למעבד משכנא וארונא בההיא זמנא אוחי משה ועבד ית משכנא וית כל מנוי וית ארונא ושוי בארונא ית תרין לוחין אחרנין ומני ית בנוי דאהרן כהנא למקרב קורבנא על מדבחא ולנסכא ית חמרא על קורבנא ומנן הוה להון חמרא לנסכא הלא אנון במדברא לא אתר כשר לבית דרע ואף לא תינין וגופנין ורמונין אלא הוו אזלין לכרמי עין גדי ונסבין מתמן אתכלין דענבין ועצרין מנהון חמרא ומנסכין יתיה על מדבחא רבעות הינא לאמרא חדא: טו הנך כד עבדו בני ישראל רעוא דמלכהון הוא במימריה משבח יתהון בפמליא במלאכיא קדישיא ואמר כמה יאון עובדך ברתי

רש"י

הראשון שאבדה כך הקב"ה נתרצה לישראל על מעשה העגל ומצא להם כפרה על עונם ואמר התנדבו למשכן ויבא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל: בין שדי ילין. אף על פי שמעלתי בו אמר לשכון שם: בין שדי. בין שני בדי הארון: (יד) אשכול הכפר. יש בושם ששמו כופר כמו (שיר ד) כפרים עם נרדים ועשוי כעין אשכלות: בכרמי עין גדי. שם מקום ושם הוא מצוי וראיתי באגדה שאותן כרמים עושין פירות ארבעה או חמשה פעמים בשנה ודוגמא היא לכמה כפרות ומחילות שמחל להן הקב"ה על כמה נסיונו' שנסוהו במדבר: (טו) הנך יפה רעיתי. אני הייתי בושה בקלקולי והוא מחזקני בדברי רצויים לומר (במדבר יד) סלחתי כדבריך והרי את יפה. ויפה כי עיניך יונים כלו' כלה שעיניה כשורי' כל גופה צריך בדיקה ושעיניה נאים אין גופה צריך בדיקה והדוגמא זו היא מהללתי לך על עונך והרי את יפה בנעשה והנך יפה בנשמע יפה במעשה אבות יפה במעשיך: כי עיניך יונים. צדיקים יש בידך שדבקו בי כיונה זו שכשמכרת את בן זוגה אינה מניחתו שיזדווג לאחר. כך (שמות לב) ויאספו אליו כל בני לוי ולא טעו בעגל ועוד הנך יפה במלאכת המשכן שנאמר (שם לט) והנה עשו אותה וגו' ויברך אותם משה הרי שקלסם על כך:

ספורנו

המור דודי לי. את אצלי לראש לכל בשמים הנלו בין שדי ילין שתגל' שכינתך עלי כמאז ונשוב אליך כמאז. אבל אין הענין כן כי (יד) אשכול הכופר דודי לי בכרמי עין גדי. אשר שם אפרסמון כמו שספרו ז"ל כן אתה מראה מעוט דרכי טובך בתוכנו בערך זמן העבר: (טו) הנך יפה רעיתי. משיב האל ית' הנה עתה אינך צריכה לאותו אופן גלוי שכינה באותות ומופתים כמאז כי כבר עשיתיך יפה בנתינת התור' והמצו' אשר כתבתי

אבן עזרא

שאהובני כמו הסוסיא בין הרכב ודימה הנעיף שיש על לחיה מצויירה כמו המתג המצוייר בדמות תורים שהוא על לחיי הסוסיא ואלו הכתם הם הקשורים כדמות קשורים שישימו על צואר הסוסיא ולא היה ראוי לך שיהיו התורים שלך כי אם זהב עם נקודות הכסף. ענתה היא ואמרה אע"פ שריחי נודף ואפי' המלך כשהוא במסבו יתאוה להריח נרדי יותר

טוב ריח נודף יש לדודי שהוא צרור המור והייתי מתאוה שילין בין שדי והייתי חושבת שאני מחבקה אשכול הכופר:
הפעם השלישית אם לא תדעי. השיבם הנביא שהתנבא להם במצרים וי"א שהיה אהרן וכן ענין שלח נא ביד תשלח
שלח נא ביד אותו שתשלח בכל עת: את גדיותיך. הם קטני אמנה שאין להם דעת נכונה:
לססתי. החל הנביא ואמר לישראל מפי הגבורה לסוסתי ונאוו לחייך בתורים והענין כי תצאי ממצרים בכלי כסף וזהב
ומלי' יענתה כנסת ישראל עד שהמלך במסבו והענין כשיבואני אל הר האלהים אז יתן נרדי ריחו והוא ריח הקטורת:
בין שדי ילין. בין הכרובים או באמצע מחנה ישראל:
הפעם הראשונה יד אשכל הכפר. יש אומרים שהוא הכותבת והקרוב שהוא כמו בלשון ישמעאל כן בלשון
לע"ז כי הוא כמו אשכולות: עין גדי. מקום בארץ ישראל שימצא שם אשכול הכפר:

מצודת ציון

בושם: דודי. אהובי: שדי. הם דדי האשה: ילין. ענין התמדה כמו צדק ילין בה (ישעיה א'): (יד) אשכול. כן יקרא הענף והגרגרים תלוים בו וכן הבכול ענבים (במדבר י"ג): הכופר. מין בושם: בכרמי. הוא מוכפל לפרדסים בעלי אילנות וכן כרם זית (שופטים ט"ו): עין גדי. שם מקום בא"י: (טו) הנך. הנה את כמו הנך הרה

מצודת דוד

ואתאוה שתלין בין שדי להתענג בך. והנמשל הוא לומר הנה הטובות שגמלת עלי גדלו על מעשי ולכן אתאוה שתשרה שכינתך בקרבי: (יד) אשכול הכופר. דומה אתה בעיני כאשכול שכופר הגדל בכרמי עין גדי המרובה בגרגרים וריחו נודף למרחוק. והנמשל הוא לומר שרבה שלאות עשית עמדי שנשמעים עד אפסי ארץ: (טו) הנך

יפה רעיתי. כאלו שהשוק יבלה דברי לקלסה ולומר הנך יפה ועיניך כעיני היונים היפות מאוד וממשיכו חסדה. והנמשל הוא לומר

קיצור אלשיך ושׁ"מ

(יד) אשׁכול הכופר דודי לי. כאשר יצרור אדם כמה מיני בשמים בצרור אחד יתנו ריח טוב ביותר. מחמת שהבדים מרובים וצרורים יחדיו. אבל גם חסרון יש לזה כי ברוב ימים יתיבשו הבדים ויפסוק הריח. אבל אשכול הכופר. כאשר הכופר [הוא מין בשמים] המה על ענפי האילן. מחמת שהענפים נפרדים המה אינם מריחים ביותר אבל מעלה יש להם שלעולם לא תפוג ריחם. כל זמן שיהיו מחוברים באילן. ואימה הישראלית אומרת להקב"ה. אע"פ שחטאתי בעגל. עכ"ז הריח הטוב שהרחתי בסיני לא פג ממני וכל הדברות ביחד המה כצרור בשמים המריחים ביותר ובין שדי ילינו הבשמים. הדברות נשרשות המה בלבי בין שני השדים. ושמא תאמר ברוב ימים יתיבשו ונשכחים ממני. לא. כי כאשכול הכופר דודי לי. כמו הכופר הגדל באילן לא יתייבש לעולם. כן לא יתייבשו ולא ישכח ממני לעולם זכרך הטוב. כי תיכף אחר עשותי העגל נחמתי מאד וקבלתי הלוחות השניות [עין גדי שם מקום. בכרמי עין גדי גדלים בשמי הכופר]:

(טו) הנך יפה רעיתי. אבל מתי הנך יפה. כשעיניך דומות עיני היונים. שאינם מסתכלים רק על בן זוגם. כך כשתסתכל רק אלי ושמת בטחונך רק עלי. אז תקרא רעיתי. חברתי. ותקרא יפה מכל הנשים. מכל האומות:

(ח"נ)

הנך

עֵינַיִךְ יוֹנִים׃ טו הִנְּךָ יָפֶה דוֹדִי אַף נָעִים אַף־עַרְשֵׂנוּ
רַעֲנָנָה׃ יז קֹרוֹת בָּתֵּינוּ אֲרָזִים רַהִיטֵנוּ רחיטנו כתיב
בְּרוֹתִים׃ ב א אֲנִי חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים׃

תו"א קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים, יומא לח: אני חבצלת השרון. ס' במדבר פ' חקת ופ' אמור ופ' שמיני:

תרגום

חביבתי כנשתא דישראל בזמן די אנת עבדא רעותי ועסיקא בפתגמי אורייתי וכמא תקנין עובדיך ועיניך כגוזלין בני יונתא דמתכשרין לאתקרבא על מדבחא: טו הנך אתיבת כנישתא דישראל קדם רבון עלמא ובן אמרת כמה יאי שכינת קודשך בעידן די את שרי ביננא ומקבל ברעוא צלותנא ובעידן די את משרי בפורינא חביבתא ובננא סגין עלוי ארעא ואנחנא פישין וסגיין כאילן דנציב על עינא דמיא די עפיה שפיר ואנביה סגי: יז קורות אמר שלמה נביא כמה יאי בית מוקדשא דיי דאתבני על ידי מן קיסי גולמיש אבל יתיר יהי יאי בית מוקדשא דעתיד לאתבנאה ביומי מלכא משיחא דכשורוהי יהוין מן ארזין דגנתא דעדן ושירתוהי יהוין מן ברתי ושגי ושורבני: ב א אני אמרת כנשתא דישראל בעדן דמשרי מרי עלמא שכינתיה ביני אני מתילא

רש"י

(טז) הנך יפה דודי אף נעים. לא היופי שלי אלא שלך אתה הוא היפה: אף נעים. שעברת על פשעי והשרית שכינתך בתוכנו וזהו קילוס של ירידת האש (ויקרא ט) וירא כל העם וירונו: אף ערשנו רעננה. ע"י נעימותיך הנה רעננה ערשנו בבנינו ובבנותינו שהם כולם נקבצים אליך פה שנאמר (שם ה) ותקהל העדה וגו' המשכן קרוי מטה שנאמר הנה מטתו שלשלמה וכן המקדש קרוי מטה שנאמר ביואש (ד"ה ב כב) בחדר המטות אשר בבית ה' על שהם פריין ורביין של ישראל: (יז) קורות בתינו ארזים. שבח המשכן הוא זה: רהיטנו. לא ידעתי אם לשון קרשים או לשון בריחים אך ידעתי שאף בלשון משנה שנינו רהיטי ביתו של אדם הן מעידים בו: (א) חבצלת.

שפתי חכמים

שפירש אינה לפי בדבר הכתוב בל' נקיה רק ולא כתב הבאים או הבריה והו לא: ת פי' מדאמר אף נעים אף ערשינו רעננה משמע שהנעימות גורם דאף ערשינו רעננה דאל"כ מתחיל בשבחו וסיים שערשינו רעננה: א בשיר השירים רבה אף ערשינו רעננה מה מטה זו אינה אלא לפרים ורבים כך עד שלא נבנה בית המקדש כל הקהל כה' הרבע רבוא משנבנה בית המקדש פרו ורבו דאל"י מגנת ועד שנעיפרם בבים רבוא עיירות היו והיו מוניאות כפלים כיוצאי מצרים:

אבן עזרא

(טו) עיניך יונים. כעיני יונים כי מנהג בני יונה שלא להתחבר אלא עם הזוג שלה: (טז) רעננה. דומה כעץ רענן: (יז) רהיטנו. מדברי רבותינו ז"ל: ברותים. אין לו חבר וי"א שהוא ברושים וי"א כי רהיטנו הוא כמו ברהטים בשקתות המים אם כן יהיו ברותים כמו אבני שיש: (א) חבצלת. י"א שהוא ורד וי"א שהוא למה אחר נכבד יש

ספורנו

להורות במופתים שכליים וזה בהיותך דעיתי כנזכר: עיניך. המורים מחכמי הדורו': יונים. כעיני יונים יושבות על מלאת. כן יביטו נפלאות התור' ומופתיה בשלמו': (טז) הנך יפה דודי. מכל מקום היית מועיל לנו בזה כי תרחיב לבבנו כאשר ילך כבודך בקרבנו כמאז: אף נעים. וסלחת ונחלתנו כמאז: אף ערשנו. יסוד המטה: רעננה. אע"פ שסרו יצועי בקלקול מעשי כי הסתרת פניך מכל מקום יסוד המטה והוא ידיעת האל ית' ונטית לבבנו אליו הוא חדש ורענן כמאז ומוכן לקבל המצע בשוב ה' ציון כי לא שכחנו שם אלהינו: (יז) קורות בתינו. חכמי הדורות: ארזים. גבוהים בחכמה ובתור' ובמצות: רהיטנו. תלמידיהם: (א) אני. ההמון: הבצלת השרון. נותנת ריח טוב בקיום קצת מצות: שושנת העמקים. הגדלה בין החוחים כן אני

מצודת דוד

הנה מעביך טובים והגונים וממציכים אהבתי אליך: (טז) הנך יפה דודי. כאלו הכשיקה תשיב אמריה לקולסו ולומר הנך יפה באמרה ואף חוט של חסד ינסוך עליך להיות נעים ואהוב: אף ערשנו רעננה. אף המטה שהכנת מאז לשכוב בה להתעלס באהבים הנה היתה נאה ויפה כעץ רענן. והנמשל היא לומר הטוב בגמלת עלי מאז היה על יד המובחר בחסד רב ומקום שכנך בקרבי מאז על שכפורת היתה המודה ביותר: קורות בתינו ארזים. הבית שהכנת לנו מאז לבוא בו הנה הקורות היו עצי ארזים והבנין בבעניות הבית מחדר לחדר שנעשה לנו להתהלך בו היה מעצי ברושים הנחמדים למראה העין. והנמשל הוא לומר הנה בהמ"ק כולו שהכנת מאז לשכנך היה בנין נפלא ומפואר:
ב (א) אני חבצלת השרון. עתה תבלא אמריה ומספרת בשבחה להתאהב על החבוק וכה תאמר דומה אני אל הורד הגדל במקום דשן ושמן היפה מאד ואל השושנה הגדלה בעמקים העומדת בלחותה והיא בת שבת עלין ולא תשתנה כי כן גם אני עומדת תמיד ביופיי מבלי השתנות. והנמשל היא שהומרת כ"י בכל עת אני עומדת רטיבה במעש"ט וידי אוחזת במלות ורגלי עמדה במישור כדרך אחת

מצודת ציון

(כלאהית פ"ז): (טז) נעים. אהוב ותאוב כמו נטעי נעמנים (ישעיה י"ז): ערשנו. כן יקרא המטה כמו ערש ילועי (תהלים קל"ב): רעננה. ענין לחות ורטיבות כמו דשנים ורעננים (שם צ"ב): (יז) קורות. כן יקרא העץ השוכב וכן ונקחה משם איש קורה אחת (מ"ב ו): רהיטנו. הם הבנינים שבעליות הבתים אשר בהם ילכו וירוצו מחדר לחדר וכן מלך אסור ברהטים (לקמן ז) כי התרגום של וירץ רוא ורהט ובלשון הזה יקרא גם שקתות המים כמ"ש ותמלאנה את הרהטים (שמות ב') וזה ע"ש מרוצת המים שבהן: ברותים. כמו ברושים בשי"ן והוא שם אילן סרק חשוב:
ב (א) חבצלת הוא הורד המריח: השרון. היא מקום שמן ודשן כמו והיה השרון לנוה צאן (ישעיה סה): שושנת. גם למת המריח ונקראת כן על כי היא לעולם בעלת שש עלין:

קיצור אלשיך ושמ

(טז) הנך יפה דודי. כנס"י משבח ומהלל את הקב"ה. אתה הוא היפה. אף נעים במדותיך הנעימים אף ערשנו רעננה. לחה ורטובה. הערש הוא משל על התדבקות השוכבים עליה. כן היה הבהמ"ק התחברות השראת שכינתו יתברך עם כנס"י. התחברות הזה עדיין לחה ורטובה ועוד בה כח הצמיחה שתצמח כבראשונה. כמו שאנו מבקשים בכל יום את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח:

(יז) קורות בתינו ארזים. המקום הנועד המוכן להשראת השכינה הוא חזק כארזים וברותים. ר"ל המקום הוא בקדושתו ולא נתחלל. כי קדושה שנייה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבא. ונקל הוא שתשרה עליו השכינה בהבנותו מחדש. וזהו רהיטנו ברותים. הדלתות הרצים הנה והנה בפתיחה וסגירה חזקים הם. והכל כוכן להשראת השכינה. והוא דרך דוגמא ומשל:

ב (א) אני חבצלת הגדלה בשרון מקום לח ממים. והיא פורח תפרח הרבה. וכן שושנת העמקים. שושנה הגדלה בעמקים. אשר שם מקום מים רבים. תהיה הפרחתה רבה מהגדלה במקום גבוה.

לקוטי אנשי שם

ב (א) אני חבצלת השרון הבצלת הגדלה במקום מישור [או השרון הוא שם מקום שהוא מקום מישור] (שושנת העמקים) שושנה הגדלה בעמק. והגאון מלבים ז"ל פי' חבצלת הוא מין עשב שאין לו ריח חזק ועל ראשו פרח יפה מאד דרכו להפתח לפני השמש. ולנטות אחריו ולהסגר בשקיעת השמש והוא גדל רק בשרון במקום שאין שם צל. והשושנה היא בעלת ריח טוב ובעת שקיעת השמש היא פולטת ריחה הטוב מעצמה וכשהיא גדלה בעמק היא נותנת ריח טוב כל היום כי שם אין השמש זורחת ואינה סופגת מגנה ריחה הטוב ותמיד היא רטובה

ב כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות׃
ג כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי

לברקוס רטיב מגנתא דעדן ועובדי יאין כורדא דבמישר גנוניתא דעדן׃ ב כשושנה ובעדן דהוו אנא סטיא מן אורחא דתקנא קדמוי ואי הוא מסלק שכינת קודשיה מני אנא מתילא לורדא דמלבלבא ביני סליא דנעיצן עפיהא ובזיען הכדין אנא נעיצא ובזיעא מגזירן בישן בגלותא ביני מלכי עממיא׃ ג כתפוח היכמה דיאי ומשבח אתרוגא ביני אילני סרק וכולי עלמא מודעין יתיה כן רבון עלמא הוה משבח ביני מלאכיא בעדן דאתגלי על טורא דסיני בזמן דיהב אוריתא לעמה בההיא שעתא בטלל שכינתיה רגינת למיתב ופתגמי דאורייתיה בסים על מוריגי ושכר פקודוי נטרין לי

תו"א כשושנה בין החוחים. כפר הזוהר פ' תולדות ופ' ברחבים: כתפוח בעצי היער. שבת פח עקידה וזוהר בא עקרים מ"ג פ"ח: כן דודי בין הבנים. שבת בזוהר פ' אחרי מות ופ' לך לך ופ' משפטים ופ' פקודי:

רש"י

היא שושנה: שושנת העמקים. נאה משושנת ההרים לפי שמרטבת תמיד שאין כח החמה שולט שם: (ב) כשושנה בין החוחים. שמנקבין אותה ותמיד היא עומדת בנויה ואדמימותה כן רעיתי בין הבנות מפתות אותה לרדוף אחריהם לזנות כמותם אחרי אלהים אחרים והיא עומדת באמונתה: (ג) כתפוח. אילן של תפוחים כשהוא בין אילני סרק הוא חביב מן כולן שפריו טוב בטעם ובריח: כן דודי בין הבנים. בין הבחורים הדוגמא כך הקב"ה מכל האלהים נבחר לפיכך בצלו חמדתי וישבתי. ומדרש אגדה התפוח הזה הכל בורחים הימנו לפי שאין לו צל כך ברחו כל האומות מעל הקב"ה במתן תורה אבל אני

ספורנו

דבקה בך אפילו בשעת פגעי הזמן ולכל אלה ילך נא ה' בקרבנו משיב האל יתעלה. (ב) כשושנה בין החוחים. שאינה גדלה אלא בתוכם: כן רעיתי בין הבנו'. וזה כי לא תפנה לי באופן אחר: (ג) בצלו חמדתי וישבתי. במתן תורה כאמור והם תוכו

אבן עזרא

לו ריח טוב ועינו כענין שהרת: שושנת. י"א שהוא למה לבן ויש לו ריח טוב והוא הם מאד עד שריחו יכאיב הראש ויתכן להיותו כן יהי' פירושו מן שש כי לעולם היא ששה עלים לבנים גם בתוכו כדמות בר שעיפים ארוכים גם הם ששה ויהיה פירוש שפתותיו שושנים בריח לא בעין: (ג) כתפוח. כאילן

מצודת ציון

(ב) כחוחים. מין קוצים כמו חוח עלה ביד שכור (משלי כ"ו): (ג) לחכי. החיך הוא מה שמטעם להלשון:

מצודת דוד

לא אסור ממנה: (ב) כשושנה בין החוחים. כאלו החשיק ישלם דברו לומר לה הן אמת דומה אתה לשושנה ועוד הוסיף על שבחך לומר שדומה אתה מול הבנות כולן אל השושנה העומדת בין החוחים עד שאי אפשר למי לקרב אליה לשמש בה לבחת אותה וכמו כן גם אתה עם רוב היופי שבך שהיה סיבה להלהיב לב אנשים לרדוף אחר אהבתך עם כל זה לא תעזוב את מי לקרוב אליך. והנמשל הוא לומר אף שכל העו"ג מפתים אותך ללכת בדרכיהם להתחבר עמהם לא תאבה ולא תשמע אליהם: (ג) כתפוח בעצי היער. עתה הכלה תגיד לקלס את החשוק ותאמר דומה אתה בעיני בין שאר הבחורים כאילן תפוח בין אילני סרק אשר ביער שאף שצל אילן התפוח הוא המעט מצל כל אילני סרק עם כל זה טוב הוא מכולם כי עושה פרי ולכן חמדתי בצלו וישבתי תחתיו עם כי הוא המעט מכולם כי פריו היה מתוק לחכי מה שלא נמצא באילני סרק וכאלו תאמר עם כי מול שאר הבחורים מלאתי מעט מן ההון עם כל זה חמדתי לשבת בצלך כי פרי חכמתך יערב לחכי וטוב לחסות בצל החכמה מבצל הכסף. והנמשל הוא לומר שאמרה כנסת ישראל אף בהנאת העבירה ועו"ג מאספת לנה בעולם הזה כצל האילן שההנאה בא ממנה מיד כאשר ישב איש תחתיו עם כל זה משכתי ידי מן העבירה ומעו"ג ודבקתי בך כי פרי הגמול בעולם הבא ערבה עלי ביותר עם כי היא מתאחרת לבא:

לקוטי אנשי שם

ורעננם. והבצלת והשושנה המה שני הפכים. שחבצלת גדלה דוקא נגד השמש והשושנה גדלה ביותר במקום צל. ואמר שאמה שני דומה לחבצלת הגדלה בשרון ולשושנה הגדלה בעמקים. כי יש לי טבע שניהם יחד. כי בעת אשר השמש [הוא בהירות הקדושה] זורחת עלי אני פותח את כל לבי לקבלם באהבה. ובעה"ז בעת אשר תשקע שמש הקדושה ממני ג"כ לבי פולט את ליחו הטוב אשר קלטתי אז כהלו נר הקדושה על ראשי. ע"כ שני בעת יותר מוכן לקבל השפעת רוח קדשו מהמנת כי עדנה לא פג ממני רוח קדושתי אשר יש לי ממאז השיגה:

קיצור אלשיך וש"מ

אמנם בהעדר שמה מים קל מהרה יכמשו ויבשו לפני כל חציר משא"כ לחבצלת ושושנה הגדלה בהר שלא במהרה תיבש. כן היינו אנחנו שהפרחנו הפרחה רבה ואמרנו נעשה ונשמע ובקרב ימים בהעדר ממנו משה שהוא העדר מים מהחבצלת נעשתה תועבת העגל בינינו. הנה כי מפאת עצמי מה אני וא"כ איפה גם עתה כמאז עשה למענך עם שאנו בלתי ראוים כי גם אז בלתי שלמים היינו ולא עזבת חסדך:

(ב) **כשושנה** וגו'. משיב הוא יתברך ואומר גם שבדברך כן היה. שאליך תיחס עון אשמת העגל לא תכבד אשמתך כי הלא התערבת במצרים ותלמד ממעשיהם והוא מאמרם ז"ל שאמר מרע"ה להקב"ה כאשר נעשה העגל הזה למה הדבר דומה לאחד שעשה לבנו חנות של בושם בשוק של זונות והוא נער. כי אז הנערות והילדות עשה את שלו והשוק עשה שלו ואין על הנער עון אשמה. כן אתה ה' את ישראל שהיה נער בעבודת ה' נתת אותם בין המצרים מקום מלא גלולים כו'. וזה יאמר פה כשושנה בין החוחים וכו' כאשר השושנה הגדלה בין החוחים אם תראנה מלאה חזות ונרמסת ונקובה אין ליהם פגמה אל עצמה לומר כי רע איכותה. כי אין זה לה רק מרע חברתה כי החוחים נקבוה והעלו בם חזות ומהם דבקה בה הרעה. כן היתה רעיתי בין הבנות כי מרעת חברת המצריים והגוים שם אליהם כערב רב היו למודי הרע לעשות אלילים אלמים הכל כמנהג המדינה אשר גדלו בה. כי לולא החוחים ההם כשרונך היה רב אז מעתה אבל איך אחיש לגאלך עד מלאת סאת כשרונך:

(ג) **כתפוח** בעצי היער כן דודי בין הבנים. לעומת ששיבח הקב"ה לישראל גם היא אמריה תשיב לעומתו כמו התפוח העומד בעצי היער ואין שם מי שיכיר מעלתו על שאר האילנות כן דודי בין הבנים היית מקדם שלא היה מי שיכיר מעלתך בין הבנים [בין כל באי עולם] רק אני לבדי בצלו חמדתי וישבתי במתן תורה. ופריו מתוק לחכי ואמרנו נעשה ונשמע. ואפשר שאמר בצלו חמדתי טרם ששמענו הדברות מפי הגבורה חמדתי להסות תחת צל כנפיו והקדמתי נעשה לנשמע כי היה חביב עלי לישב בצלו ולכן קבלתי עלי כל דבר קשה שיגזור עלי. אמנם אח"כ כששמעתי ממנו הדברות. אז היה פריו מתוק לחכי. הדברות היו ערבים עלי ומתוקים עד מאד:

וַיָּשַׁבְתִּי וּפִרְיוֹ מָתוֹק לְחִכִּי: ד הֱבִיאַנִי אֶל־בֵּית הַיָּיִן וְדִגְלוֹ עָלַי אַהֲבָה: ה סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת רַפְּדוּנִי בַּתַּפּוּחִים כִּי־חוֹלַת אַהֲבָה אָנִי: ו שְׂמֹאלוֹ תַּחַת

ת"א ודגלו עלי אהבה. שבת פח: סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים. זוהר פ' שמיני ביה כח

תרגום

לְעָלְמָא דְאָתֵי: ד הֲבִיאַנִי אֲמָרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אָעֵל יָתִי יְיָ לְבֵית מְתִיבַת מֶדְרָשָׁא דְסִינַי לְמֵילַף אוֹרַיְתָא מִפּוּם מֹשֶׁה סַפְרָא רַבָּא וְטֶקֶס פִּקּוּדוֹי קַבְּלִית עָלַי בְּחַבִּבְתָּא וַאֲמָרִית כָּל דִּי פַּקִּיד יְיָ אַעֲבֵיד וְאֶשְׁמַע: ה סַמְכוּנִי וּבְעִידָן דִּי שְׁמָעִית יַת קָלֵיהּ דִּי מִתְמַלֵּל מִגּוֹ שַׁלְהוֹבֵית אֵשָּׁתָא זָעִית וּרְתָעִית בַּתְרָאֵי מִן רְתִיתָא בְּבֵן קָרֵיבִית לְוַת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַאֲמָרִית לְהוֹן קַבִּילוּ אַתּוּן קָל פִּתְגָּמֵי דַיְיָ מִגּוֹ אֶשָּׁתָא וְאַעִילוּ יָתִי לְבֵית מֶדְרָשָׁא וְסַעִידוּ יָתִי בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא דִּי עֲלֵיהוֹן אִתְבְּסֵם עָלְמָא וְהָבוּ רְדִידִין עַל צַוְּארֵי מְפַשַּׁר מִלַּיָּא קַדִּישִׁין דִּמְתִיקִין עַל מוֹרִיגֵי כְּתַפּוּחֵי גִּנְתָא דְעֵדֶן וְאֵיהֵי עֲסִיקָא בְּהוֹן מָאִים אִתַּסָּא בְּהוֹן אֲרוּם מְרַעַת חַבִּבְתָּא אֲנָא: ו שְׂמָאלוֹ כַּד הֲווֹ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל אָזְלִין בְּמַדְבְּרָא הֲווֹ עֲנָנֵי יְקָרָא מְסַחֲרָן לְהוֹן אַרְבְּעָה מֵאַרְבַּע רוּחֵי עָלְמָא בְּגִין דְּלָא יִשְׁלוֹט בְּהוֹן עֵינָא בִּישָׁא וְחַד מִן עֲלֵיהוֹן בְּגִין דְּלָא יִשְׁלוֹט בְּהוֹן שַׁרְבָא וְשִׁמְשָׁא וְאוּף לָא מִטְרָא וּבַרְדָא וְחַד מִלְּרַע לְהוֹן דִּי הֲוָה מְסוֹבֵר יַתְהוֹן הֵיכְמָא דִּמְסוֹבֵר תּוּרְבְּיָנָא יַת יַנְקָא בְּעִטְפֵּיהּ וְחַד הֲוָה רְהֵיט קֳדָמֵיהוֹן מַהֲלַךְ תְּלָתָא יוֹמִין לְמַכָּכָא טוּרַיָּא וּלְמִדְלֵי מֵישְׁרַיָּא וְקָטִיל כָּל חִיוָן קָלָן וְעַקְרַבִּין דִּי בְמַדְבְּרָא וַהֲוָה מְאַלֵּל לְהוֹן אֲתַר כָּשַׁר לְמִבַּת

רש"י

חמדתי וישבתי: (ד) אל בית היין. אהל מועד ששם נתנו פרטיה וביאוריה של תורה: ודגלו עלי אהבה. וקבוצתי שדגלני אליו אהבה. היא עלי עודני זוכרת אהבתו. ודגלו השר"ייט בלע"ז: (ה) סמכוני. עתה במדת החולים באשישי ענבים או באשישות סלת נקיה: רפדוני. רפדו רפידתי סביבותי בתפוחים לריח טוב כדרך החולים כי חולה אני לאהבתו כי נמתיל לו פה בגלותי רפידה לשון מצע היא כמו (איוב מא) ירפד חרוץ עלי טיט: (ו) שמאלו תחת לראשי. במדבר: וימינו תחבקני. דרך ג' ימים נוסע לתור להם מנוחה ובמקום המנוחה

אבן עזרא

התפוח: (ד) ודגלו. מן דגל מחנה יהודה: (ה) באשישות. כלי זכוכית מליאות יין: רפדוני. בלשון ישמעאל כמו הזקוני וי"א שימו היליע תפוחים מן רפידתו זהב ירפד חרוץ עלי טיט שענינו ענין הצעה והוא רחוק בעיני: הפעם השנית הנך. אמר הוא הנך יפה. אמרה היא הנך יפה דודי ויש לי במדינה ערש רעננה ובית נכבד וזה ענין קורות בתינו ארזים: אני. לכן אני עתה בחוץ כמו חבצלת השרון ואין מריה: כשושנה. אמר הוא: הפעם השלישית השכל הכופר משל על השכינה. ענתה שכינה אחר שכל זה השבת. יפה את. ענתה כנסת ישראל עוד אעשה ערש והוא הבית כשתכניסני לארץ ישראל. לכן אני עתה כמו החבצלת שהיא בשרון שהיא מקום מישור כל אדם ישיגנה וכשושנה בעמק רגל תרמסנה אני מתפחדה. אמרה שכינה אני אשמור אותך שלא יגע בך רע כשושנה בין החוחים ענתה כנ"י אם תשמרני לעולם אשב בצלך: וענין פריו. שאשמע כל מצותיו: בית היין. הוא בית ה' מקום נסוך היין. וענין אשישות ותפוחים הם המשוררים הלא תראה ימשל דברי הנבואה ליין והלב וכן חכמות נבים בנתה ביתה מסכה יינה ועוד תפוחי זהב: הפעם הראשונה (ו) שמאלו תחת לראשי עולת הער' והבקר:

ספורנו

לרגליך: ופריו מתוק לחכי. כאמור ושמענו ועשינו. ובכן (ד) הביאני אל בית היין. אל ארץ ישראל שהיה מקום כל תענוג ומזון שלא בצער כאמרו זבת חלב ודבש: ודגלו. להלחם: עלי אהבה. להלחם בעודנו באהבה כאמרו כי לא בחרבם ירשו ארץ וכו' כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם: (ה) בתפוחים. בהיותי עוסקת בתורה וטעמה וריחה: שחולת אהבה אני. כי אמנם כל העונשין הם בשביל אהבתי את האל ית'. ובכן תהיה (ו) שמאלו החת לראשי. שמאלו של דודי הנזכר תהיה תחת לראשי להקימני: וימינו. ימין צדקו להושיע: תחבקני. לתשועת

מצודת דוד

(ד) הביאני אל בית היין. כאלו נמשלו מדברת לאמר מתאוה אני שתביא אותי אל בית היין להתענג כי במקום רואים לפרסם היבתך אני ודגלו עלי אהבה. הרמת דגלו עלי להראות לכל שאני לו יסר נמצאתו זה תהבב לי הראות אהבה וחבה יתירה. והנמשל הוא לומר מתאוה אני להבריות כי שכינתך לעין כל העו"ג לפרסם הדבר באני לו לעם היא הבינה עלי מאד: (ה) סמכוני באשישות. מרוב הגעגועין שבהו לא אמרו לבני ביתה סקריבו אלי בנגיני היין להשיב נפשי ותליעו מטתי בתפיחים המעלים ריח טוב להבריא אותי כי חולה אני על כי כלתה נפשי לאהבת החשוק היא והנמשל הוא בתאמר כ"י להכניס ולזקנים אמלו בכלי הכופלות וחזקו ידי הרפות לנחם אותי בסחזרת השכינה למקומה כי כלתה נפשי לה: (ו) שמאלו תחת לראשי. כי מתאוה אני להיות דבוקה בו כמאז להשים שמאלו תחת

מצודת ציון

(ד) הביאני. עבר במקום עתיד: ודגלו. מלשון דגל שמרימין בצבא: (ה) באשישות. הם הנגינים יבימו בהם היין כמו אשישי ענבים (הושע ג'): רפדוני ענין הצעת המטה כמו רפדתי יצועי (איוב י"ז):

קיצור אלשיך וש"מ

(ד) הביאני אל בית היין. ירצה עדיין לא טעמתי מיינו. רק הביאני אל בית היין זה סיני שקרב אותנו לפני הר סיני ובאתי תחת דגלו להתקרב אליו אזי מיד ודגלו עלי אהבה ולא הרהרתי במזמותי אולי ינזור עלינו גזרות קשות כמו שמהרהרין אחר מלך חדש כי יקום למלוך [וגם במדרש איתא אל בית היין זה סיני]:

(ה) סמכוני באשישות. ז"ל רס"ג כמו החולה צריך שיחזקו כחו באשישות יין ובתפוחים שכדומה בדברים אשר יסעדו לבעלי חלישות כת כן ישראל מבקשים סעד ועזר מהשי"ת שיהא אהבתם אהבה אמתית. בעבור שמרגישים בעצמם חלישות אהבתם כי אהבתם חוזרת אל עצמם וזוכרים את עצמם והנאתם בכוונת אהבתם אליו ית'. ולזה אמרה כנ"י להקב"ה סמכוני חזקני ביראתך ואהבתך כי אני מרגיש בעצמי חלישות אהבתי בך וז"ש כי חולת אהבה אני שאהבתי חוזרת אל עצמי וזה יורה על חלישת אהבה, עכ"ל רס"ג:

(ו) שמאלו תחת לראשי. אפילו כשהקב"ה מביא עלי איזה צרה בגולה. עכ"ז הוא אותו שמאלו תחת ראשי שלא אפול ואח"כ כשאני עושה תשובה וימינו תחבקני יחבק אותי בימינו:

(ח"ג) השבעתי

לראשי וימינו תחבקני: ז השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות השדה אם־תעירו ׀ ואם־תעוררו את־האהבה עד שתחפץ: ח קול דודי הנה־זה בא מדלג על־ההרים מקפץ על־הגבעות: ט דומה דודי לצבי או לעפר האילים הנה־זה עומד

ת״א השבעתי אתכם. כתובות קיא: קול דודי הנה זה בא. ר״ה השנה יא: דומה דודי לצבי. זוהר פ׳ בחקותי:

בגין דהוו עסיקין באולפן דאורייתא דאתיהיבת להון ביד ימינא דיי: ז השבעית בתר כן אתאמר למשה בנבואה מן קדם יי למשלח אזגדין לאללא ית ארעא וכדו תבו מלאללא אפיקו שום ביש על ארעא דישראל ואתעכבו ארבעין שנין במדברא פתח משה בפומיה וכן אמר אשבעית יתכון כנשתא דישראל ביי צבאות ובתקפי ארעא דישראל דלא תזידון למיסק לארעא דכנען עד דיהא רעוא מן קדם יי ויסופון כל דרי אנשי קרבא למחת מגו משריתא היכמא דזדו אחיכון בני אפרים די נפקו תלתין שנין ממצרים עד לא מטא קצא ונפלו ביד פלשתאי דיתבין בגת וקטלו יתהון אלהין אוריכו עד זמן ארבעין שנין ובתר כן יעלון בניכון ויחסנון יתה: ח קל אמר שלמה מלכא בעידן דהוו יתבין עמא בית ישראל במצרים סליקת קבלתהון לשמי מרומא הא בכן אתגלי יקרא דיי למשה על טורא דחורב ושדר יתיה למצרים למפרק יתהון ולאפקא יתהון מגו דחוק מרות מצרים וטפא על קיצא בגין זכותא דאבהתהון דמתילין לטוריא ושוור על זמן שעבודא מאה ותשעין שנין על צדקתא דאמהתן דמתילן לגלמתא: ט דומה אמרת כנשתא דישראל בזמן דאתגלי יקרא דיי במצרים בליליא דפסחא וקטל כל בוכרא רכב

רש״י

מוריד להם מן ושליו כל זה אני זוכרת עתה בגלותי והולה לאהבתו: (ז) השבעתי אתכם. אתם האומות: בצבאות או באילות. שתהיו הפקר ומאכל כצביים ואילים: אם תעירו ואם תעוררו את האהבה. שביני לדודי לשנותה ולהחליפה ולבקש ממני להתפתות אחריכ׳: עד שתחפץ. בכל עוד שהיא תקועה בלבי והוא חפץ בי. עד שתחפץ. כמו עד שהמלך במסיבו בעוד שהמלך במסיבו: אם תעירו. אם תשיאו כמו (שמואל א כד) ויהי ערך (דניאל ד) ופשרה לערך: ואם תעוררו. כמו העורר על השדה קלניי״ר בלע״ז יש מדרשי אגדה רבים ואינם מתיישבים על סדר הדברים כי רואה אני שנתנבא שלמה ודבר על יציאת מצרים ועל מתן תורה והמשכן וביאת הארץ ובית הבחירה וגלות בבל וביאת בית שני וחורבנו: (ח) קול דודי. חוזר המשורר על הראשונות כאדם שקצר דבריו וחוזר ואומר לא אמרתי לפניכם ראשית הדברים הוא התחיל ואמר הביאני המלך חדריו ולא סיפר איך פקדם במצרים בלשון חבה ועכשיו חוזר ואומר משיכה זו שאמרתי לכם שמשכני דודי ורצתי אחריו כן היתה נואם הייתי אומרת לגאול׳ עד תום ארבע מאות שנה שנאמרו בין הבתרים: קול דודי הנה זה בא. לפני הקץ כמדלג על ההרים ומקפץ בגבעות: (ט) דומה דודי לצבי. בקלות מרוצתו שמיהר לבא כצבי וכעופר האילי׳. עופר איל בחור: הנה:

ספורנו

עולמים: (ז) ובכן השבעתי אתכם בנות ירושלים. השבעתי בהודיעי שחולת אהבה אני: אם תעירו. אותה להתפלל: ואם תעוררו את האהבה של דודי לרחם עלי: עד שתחפץ. בזכות הדור או לקץ הימין: קול דודי הנה זה בא אומרת עדת ה׳ כמתאוננת על חורבן הבית הנה קול דודי זה שלא השתנה בא בהיותי בשעבוד מצרים: מדלג על ההרים. בהראותו למשה רבינו על הר האלהים: (ט) דומה דודי לצבי. בממהר לעמוד

אבן עזרא

(ח) מקפץ. תרגום לנתר בה לקפצא בהון: (ט) לצבי. לשון זכרים צבי לבאים וכצבאים על ההרים ולנקבות צבאות:

מצודת ציון

(ו) תחבקני. ענין סבוב הזרוע בגוף: (ז) השבעתי. מלשון שבועה: בצבאות. נקבה הצבאים: באילות. נקבות האילים: תעירו תעוררו. מל׳ התעוררות וכפל המלה לחזק הענין: (ח) הנה זה. הלשון הזה יורה על מסירות הענין וכן והנה זה מלאך נוגע בו (מ״א י״ט): מדלג מקפץ. שניהם ענין רקוד ומהירות ההליכה והכפל במלות שונות יורה על מרבית המהירות: (ט) דומה. מלשון דמיון: לעופר. כן

מצודת דוד

לראשי ותחבקני ימיני דרך אהבה וחיבה. והנמשל היא כי תאמר כ״י הן מאוד התאוותי לאהבות כי בכינתי כמאז: (ז) השבעתי. חוזרת פניה כלפי הנערות ותאמר לכן אתן בנות ירושלים השבעתי אתכם להיות דומות לצבאות או לאילות השדה להיות להפקר ולמאכל כמיהן אם תעוררו אליכן אהבת החשוק הזה עד בהחיה האהבה נהגלת לשוב אלי מעצמה ר״ל כל עוד שלא שבה האהבה מעצמה אל תמאסו אותי בעיניו לעורר האהבה אליכן וכהוגנת גם אהר שתשוב האהבה הנה לא יהיה לאל ידכן להמאים אותי בעיניו ולעורר האהבה אליכם ואין צורך אז אל השבועה. והנמשל הוא נומר כאלו כ״י השביעה את העכו״ם ותאמר אשר כל עוד שלא שבה אלי אהבת המקום ב״ה מעצמה שלא תכריחוני לעבור על דת להמאים אותי בעיניו ולעורר אליכם אהבתי להמשיל אתכם עלי עד עולם לבל אלה מתחת ידכם וכהומלת אבל אחר כו׳ כמו במשל: (ח) קול דודי והנה מהר השוב האהבה ממקומה וכאלו נשמע קול לעדי דודי והנה כאלו הוא בא הוא מהר כאלו מדלג על ההרים לנמהר ביאתו. והנמשל הוא לומר שלא שגאולה מוכנת מהרה תשוב אהבת המקום ב״ה אלי: (ט) דומה דודי. בקלות מרוצתו דומה הוא לצבי או לעופר האילים שהם קלי המרוץ

קיצור אלשיך וש״מ

(ז) השבעתי אתכם בנות ירושלים. הקב״ה אומר לכנס״י המכונים בשם בנות ירושלים אני משביע אתכם בצבאות או באילות השדה. אם תעירו ואם תעוררו את האהבה וגו׳. איתא בגמרא כתובות (קיא א) אמר רבי אלעזר שתי שבועות השביע הקב״ה את ישראל שלא ידחקו את הקין ושלא ימרדו באומות. ועוד שבועה שלישית השביע את האומות שלא ישתעבדו בישראל יותר מדאי וא״כ אם יעברו ישראל את שבועתם וידחקו את הקין הקב״ה יתיר להאומות שבועתם להשתעבד בישראל אף יותר מדאי ואני מתיר את בשרכם להאומות שאני מתיר להם (ה״ג)

שבועתם ובשרכם יהיו הפקר להם כצבאות או כאילות השדה ע״כ אל תעירו ואל תעוררו את אהבת הקץ עד שתחפץ הכנס״י לעשות תשובה גמורה מאהבה. ואז אחרי התשובה הנגמורה מאהבה ישמע.

(ח) קול דודי הנה זה בא. והוא בעצמו ימהר את הקץ כמו הרץ לאיזה דבר הצלחה מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות שיבא מהר:

(ט) דומה דודי לצבי או לעופר האילים. דודי הוא הקב״ה דומה לצבי הרץ מהר או הוא דומה לעופר האילים הרץ עוד מהר מחמת היותו צעיר הוא עוד קל המרוץ. כן נראה אלי הקב״ה במצרים לפדותי

אחר כתלנו משגיח מן החלנות מציץ מן החרכים:
י ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך:
יא כי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לו:
יב הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור

תו"א משגיח מן החלונות. עקידה שער עב וזוהר פ' פקודי: הנצנים נראו בארץ. תענית כה זוהר פ' בראשית ופ' וירא פ' ויקרא:

תרגום

על חזיזא קלילא ורהט כטביא וכאורזלא דאילא ואגן על בתיא די אנן תמן ואתעתד בתר אשיתנא ואשגח מן כותא ואסתכל מן חרכיא וחזא דמא דנכסא דפסחא ודמא דגזרת מהולתא דחקיק על תרענא וחש מן שמי מרומא וחמא לעמיה דאכלין ית נכסת חגא טוי נורא על תמכא ועולשין ופטרין וחס עלן ולא יהב רשותא למלאך מחבלא לחבלא בן: י ענה ובעדן צפרא אתיב רחימי ואמר לי קומי לך כנשתא דישראל רחימתי די מלקדמין ושפירת עובדין אזילי נפקי מן שעבוד מצראי: יא כי ארום הא זמן שעבודא דדמי לסתווא פסק ושניא דאמרית לאברהם ביני פלגיא אתקטעו ומרות מצראי דמתילא למטרא טרידא חלף ואזל ולא תוספון למחזיהון עוד עד עלמא: יב הנצנים ומשה ואהרן דמתילו ללולבי דתמר אתחזו למעבד נסין בארעא דמצרים ועבן קטוף בוכריא מטא וקל רוחא דקודשא דפורקנא דאמרית לאברהם אבוכון כבר שמעתון מה דאמרית ליה ואף ית עמא די ישתעבדון בהון דאן אנא ובתר כן יפקון בקנינא סגיא וכען צביתי למעבד מה

רש"י

זה עומד וגו' סבורה הייתי לישב עגונה עוד ימים רבים ב והנה הוא הודיע שהיה עומד ומציץ מן החלונות השמים את העשוי לי שנא' (שמות ג) ראה ראיתי את עני עמי וגו': (י) ענה. ל' עניה ול' צעקת קול רם וזה בנין אב לכולם (דברים כז) וענו הלוים: ואמר לי. ע"י ג משה: קומי לך. (שמות ג) אעלה אתכם ד מעני מצרים: (יא) הנה הסתיו עבר. אין עכשיו טורח בדרך. סתיו הוא תרגום הורף סתוא: (יב) הנצנים נראו בארץ. קרבה ימי החמה שהאילנות מוציאין פרחים והולכי דרכים מתענגים לראותם: עת הזמיר הגיע. שהעופות נותנין זמר וקול ערב להולכי דרכים: וקול התור. כמשמעו תורים ובני יונה דרך העופות להיות משוררים ומצפצפים

שפתי חכמים

ב דק"ל דבתחלה אמר קול דודי וגו' על מהירות הקץ ואח"כ אמר הנה זה עומד כו'. לכ"פ סבורה הייתי כלומר שפסוק הזה מפרש אופן הקול הנזכר וסבת המהירות כאלו אמר מה שאמרתי קול דודי הנה זה כך היה סבורה הייתי לישב עגונה כו' הנה הודיע שהיה עומד ומציץ כו' ואז קול דודי הנה זה בא וענה דודי בקול רם ואמר לי קומי וגו': ג דק"ל ה"א לא מצינו שאמר לישראל רק למשה לכ"פ לי על ידי משה: ד דק"ל היכן אמר זה לכ"פ אעלה אתכם וגו':

אבן עזרא

ספר התלים. הוא הקטן: כתלנו. ידוע בלשון תרגום ואע"פ מתפש בכותליא וכן חרכים תרגום בעד החלון מן חרכיא. וכן הסתיו כתרגום וקיץ וחרף סתוא: (יא) חלף. נכרת כמו והאלילים כליל יחלוף: (יב) הנצנים. כמו עלתה נצה והנו"ן הבני נוסף: הזמיר. כמו וזמיר עריצים יענה וענינו זמירות העופות וי"א כי הוא מן וכרמך לא תזמור ואיננו

ספורנו

מרחוק שלא אשב בצלו: הנה זה עומד אחר כתלנו. גם כי איננו רחוק באמת אבל קרוב לכל קוראיו ומסתתר שלא נרגיש בו עד שנתעורר לבקשו כאמרו ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת: ומשגיח מן החלונות. שלא יכלונו העונשים. מציץ מן החרכים. ועם זה ממכון שבתו משגיח כמו מארובות השמים לראות היש משכיל דורש אלהים ומכלנו אין איש ואין מפגיע ומכפר עלינו: (י) ענה דודי. הנה בשעבוד מצרים הוא העיר רוחי ואמר לי קומי לך. ואומר להם איש שקוצי עיניו השליכו: (יא) כי הנה הסתו. גזרת מצרים על הילדים: הגשם חלף. שבטלה עבודה מאבותינו בר"ה קודם לגאולה: (יב) הנצנים. משה ואהרן שהיו מוכנים לעשות פרי: נראו בארץ. לעזור ולהושיע. עת הזמיר. שירת הים: וקול התור. שהוא כקול מתאונן: נשמע בארצנו. כו

מצודת דוד

וכאלו הוא עומד כבר אחר כותל ביתו ומשגיח בי דרך החלונות ומגלה עצמו אלי דרך החרכים. והנמשל הוא לומר מוכן הוא להשיב שכינתו אלי ויסהר את הקץ וכאלו כבר בא ומשגיח בי בעין חמלתו: (י) ענה דודי. ר"ל הנה בתחלת נשיקות האהבה כאשר בא אלי בהשמיעו הגיע קול ואמר לי קומי ממקומך להנאתך את רעיתי יפתי ולטובתך לכי ההלי. והנמשל הוא לומר הנה ביום בהרי בי עוד הייתי במצרים בלה בלימיו להוציאני מקוצי השעבוד: (יא) כי הנה הסתיו עבר. כי כבר עבר החורף והלך זמן הגשם ואין טורח להולכי אורח. והנמשל הוא לאמר הנה כבר נשלם ימי השעבוד וזמן עבודת הפרך: (יב) הנצנים כו'. כבר נראים פרחי האילן והגיע עת האביב שהעופות מצפצפים ומשוררים בקול ערב ובארצנו נשמע קול התורים ודרך הולכי אורח להתענג בהם. והנמשל הוא שהלכה במדבר בענגוד

מצודת ציון

יקרא ילד האיל וכן יקרא ילד הצבי כמ"ש כשני עפרים תאומי צביה (לק' ד'): משגיח. ענין הבטה בהתבוננות רב: מציץ. מל' ציץ והוא גלוי הספרח ר"ל מגלה עצמו להיות נראה ונשקף: החרכים. תרגום של חלון חרכא: (י) ענה. ענין הרמת קול כמו וענו הלוים כו' קול רם (דברים כ"ז): (יא) הסתיו. זמן החורף כי וקיץ וחורף (בראשית ח') ת"א וקיטא וסתוא: חלף. עבר כמו וחלף ביהודה (ישעיה ח'): (יב) הנצנים. ענין פרח כמו עלתה נצה (בראשית מ'): הזמיר.

קיצור אלשיך וש"מ

לפדותי משם קודם הזמן (הנה זה עומד אחר כתלנו) בתחלת השעבוד היה הקב"ה עומד אחר כתלנו ולא השגיח עלינו. רק הטה אזנו לשמוע מה נעשה עמנו במצרים ואח"כ התקרב יותר משגיח מן החלונות. כמו שמביט דרך החלון לראות מה נעשה במצרים. ואח"כ התקרב עוד יותר מציץ מן החרכים כמי שמושיט ראשו דרך החרך לתוך הבית ומתחבר עם השוכן בבית. כמ"ש ועברתי בארץ מצרים. ואז.
(י) ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך. עד הנה קרא לה רעיתי. וכאשר הסכינו נפשם (ח"ג) בדם פסח ודם מילה קרא לה עוד יפתי:
(יא) כי הנה הסתו עבר. קרירות הסתו עבר גם הגשם חלף הלך לו:
(יב) הנצנים נראו בארץ והוא נחמד למראה וטוב לטייל בנאות דשא. ועת הזמיר הגיע. שהעופות המשוררים יתנו זמירות בימי האביב. וקול התור. שהוא מעופות הנסיעה שדרכה לנסוע בעת הסתו לארצות החמים ואינה שבה עד תזרח השמש ותתחמם האויר. גם היא שבה וקולה נשמע בארצנו:

התאנה

נִשְׁמַע בְּאַרְצֵנוּ: יג הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ וְהַגְּפָנִים סְמָדַר נָתְנוּ רֵיחַ קוּמִי לְכִי רַעְיָתִי יָפָתִי וּלְכִי־לָךְ: יד יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה הַרְאִינִי אֶת־

הר"א כתאנה. חנטה פגיה. נדה מז: יונתי בחגוי. ככלא. עקרים מג פב זוהר פ' לך לך אחרי מות ופ' וירא וצ' תמור:

תרגום

דְקַיְמִית לֵיהּ בְּמֵימְרִי: יג הַתְּאֵנָה כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְבִכּוּרֵי תְאֵנִים פַּתְחַת פּוּמָהּ וַאֲמַרַת שִׁירְתָא עַל יַמָּא דְסוּף וְאַף עוֹלֵמַיָּא וְיַנְקַיָּא שַׁבַּחוּ לְמָרֵי עָלְמָא בְּלִשָּׁנֵיהוֹן כֵּן יַד אֲמַר לְהוֹן מָרֵי עָלְמָא קוּמִי לָךְ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל רְחִמְתִּי וְשַׁפַּרְתִּי אֱזִילִי מִכָּא לְאַרְעָא דְקַיֵּימִית לַאֲבָהָתִךְ: יד יוֹנָתִי וּכְדִרְדַף פַּרְעֹה רַשִׁיעָא בָּתַר עַמָּא דְיִשְׂרָאֵל הֲוַת מְתִילָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל

שפתי חכמים

ה לפי מה שפי' ע"ה ל' ענית קול רם ומהו הענייה אמר לי ע"י משה שבא עת לגאולתי כדאמר אעלה אתכם ואתי כך פירש לפי מדרש רבותינו ז"ל בשיר השירים רבה דקשה היינו ענייה היינו אמירה ותרתי למה לי לכך דרשי ענה דודי ע"י משה ואמר לי ע"י אהרן: ו דק"ל הל"ל רק לכי לך מהו קומי לך ולכי לך. לכ"פ זרזי עצמך וכו' וכ"ה בשה"ש רבה. אך ק' למה לא פי' זה לעיל אחר שפי' ענה דודי לי הל"ל מיד ד"א ענה ע"י משה וכו' וי"ל דאין כוונת רש"י לפרש ענה דודי וגו'. אך מה שפירש כן עשה לי דודי שהולך להביא שיר השירים רבה מה שפירש על הענין הזה שהתחיל הענין מראש דהיינו מענה דודי וגו' עד יונתי בחגוי וגו' יכתב הענין הזה מראש ועד סוף כפי מה שהוא בשיר השירים רבה ולולי שהולך להביא הא דשיר השירים רבה על פסוקי דהנה הסתו עבר וכו' לא היה מביא אותו על פסוק ענה דודי רק מאחר שהולך להביאו על סוף הענין לכך כתב אגב זה כל הענין מתחלה ועד סוף: ז התייר שגדול מפרש דברות זה

רש"י

בימי ניסן: **התאנה חנטה פגיה.** כמשמעו: **והגפנים סמדר.** כשנפל הפרח והענבים מובדלי' זה מזה ונכרים כל ענבה לעצמה קרויה סמדר. כל הענין הזה ה לפי פשוטו לשון הבת פתוי שבחור מרצה את ארוסתו לילך אחריו. כן עשה לי דודי: **ענה דודי.** על ידי משה: **ואמר לי.** על ידי אהרן: **קומי לך.** זרזי ו עצמך (שמות יא) וישאלו איש מאת רעהו: **כי הנה הסתו עבר.** אלו ארבע מאות שנה דלגתים למנותם משנולד יצחק. **הגשם.** שהוא טרחותו של סתיו חלף והלך לו כלו' שמונים ושש שנה של קושי השעבוד נגזרו עליכם והלכו להם משנולדה מרים הקשו המצריים שעבוד כל ישראל ולכך נקראת מרים על שמררום: **הנצנים נראו בארץ.** הרי משה ואהרן מוכנים לכם לכל צרכיכם: **עת הזמיר הגיע.** שאתם עתידים לומר שירה על הים: **וקול התור.** קול התייר ז הגדול. דבר אחר קול התור שהגיע זמן יציאתכם ממצרים: (יג) **התאנה חנטה פגיה.** הגיע זמן של בכורים לקרב שתכנסו לארץ: **והגפנים סמדר.** קרב זמן נסכי היין דבר אחר כשרים שבכם הנצו והנלו לפני מעשים טובים והריחו ריח טוב: **קומי לכי.** כתיב יו"ד יתירה קומי לך לקבל עשרת הדברות. דבר אחר התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל שכלו בשלשת ימי אפלה. **והגפנים סמדר נתנו ריח.** אלו הנשארים מהם עשו תשובה ונתקבלו כך נדרש בפסיקתא: (יד) **יונתי בחגוי הסלע.** זה נאמר על היתה שעה שרדף פרעה אחריהם

ספורנו

אבנם נמיני כל יושבי כנען: (יג) התאנה חנטה. בארץ כנען באופן שתאכלו פריה מיד כי היתה הכוונה שיכנסו לארץ תיכף אחר מתן תורה לולי חטאו בעגל ובמרגלים ועכשיו אין נביא ומתעורר ואין אתנו יודע עד מה: (יד) יונתי בחגוי הסלע. משיב האל ית' הנה בשעבוד מצרים היו צדיקי הדורות מלמדי' דעת

אבן עזרא

עתו: התור. כמשמעו מן התורים: (יג) **חנטה.** המתיקה ויש אומר כי עשתה כדמות אבק מן ויחנטו הרופאים: **פגיה.** הוא הפרי טרם שיתבשל וכן היא בלשון ישמעאל: **סמדר.** כשילא ציץ הגפן:

הפעם השנית איך את נמשלת לשושנת העמק שהיא קרובה לקחתה כי הם כשושנה בין החוחים. אמרה כתפוח אלו הפסוקים דבוקים עם מלת המדתי שהייתי חומדת שאשב בצלו ויביאני אל בית היין ויאיים דגלו עלי והענין בפרהסיא וירא אהבתו ויבים שמאלו תחת לראשי והשביע בנות ירושלים שלא יעירוני עד שיגיע עת הפץ האהבה וזו השבועה בעבור שידמה השוקתו לצביה וכן אילת השדים ויעלת חן בעבור יפיה ונקיותה ושחרות עיניה כאלו אמרה השבעתי אתכם בדומות לכם ביופי. נשלמה זאת הפרשה. והיא הלכה אל ביתה כמו שאמרה לו קורות בתינו והנה הוא בא אחריה בעת נאת בני אדם להתענג להוך לראות הגנים: קול דודי. אמרה כי דודה מרוב דלוגו ומרוצתו שמעה קול רגליו: דומה דודי לצבי. במהירות: ענה דודי. כל הפרשה:

הפעם השלישית השבעתי אתכם. זה שאמרו ז"ל כי בני אפרים יצאו ממצרים קודם שהגיע הקץ וזה הענין שתהפך ונהרגו ועליהם כתוב ויתאבל אפרים אביהם וענין בלבאות כמו שדמיהם מותרים לשפוך כך יהיו דמיכם. אם תעוררו קודם הקץ קול דודי זהו שנראה המקום בסנה: מדלג על ההרים. על הר סיני: מן החלונות. כמו ממכון שבתו השגיח מחלוני הרקיע כמו ראה ראיתי את עני עמי: ענה דודי. שאמר לישראל ואומר העלה אתכם: כי הנה הסתיו עבר. מבלגלות וענין הגשם כמו יום המעונן והיא הצרה שהיו בה והעיכוי כמו יום ענן וערפל: הנצנים. הם הצדיקים של ישראל עת הזמיר. שתאמר שירה: קול התור. שהגיע תור ישראל: התאנה חנטה פגיה. בארץ ישראל ועת להביא מנחה בכורים: והגפנים. ליין הנסכים. או ידמה אותם להתאנה שחנטה פגיה ולגפן כשהיא סמדר כמו שכתוב כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בראשיתה:

הפעם הראשונה (יד) בחגוי הסלע. מן הוג הארץ שפירושו גלגל הסובב על הארץ והוא

מצודת ציון

מל' זמר ושיר: התור. הוא שם עוף: (יג) חנטה. יציאת הפירות וכלאותן קודם גמר בישולן ותקרא חנטה ובדרז"ל אילן שהנטו פירותיו (ר"ה ט"ו): פגיה. הם הת נים שאינם בשלים כל צרכן ובדרז"ל פגה שמונה (שבת קכ"ג): סמדר. הם הענבים הקטנים הנראים אחר שנפל הפרח וכן פתח הסמדר (לקמן ז'): לך. ר"ל להנאתך: (יד) בחגוי. ענין בקוע והרין כמו שוכני בחגוי סלע (עובדיה א'): (יד) יונתי בחגוי הסלע. שירה מספרת השיבה שבראה לה המשוק [illegible]

מצודת דוד

את וענין ואמרו שירה על הים על שטבעו המצרים: (יג) התאנה וכו'. הילוי תאנה הנטו פירותיהם והרך האדם להתענג בראותן והסמדר מן הגפנים נתנו ריח טוב כאפי הולכי אורח והכל סוה פנין פתוי מה שבדרך לפתות בהם ללכת בדרך: קומי לך. ר"ל הואיל וכ"כ התענג בדרך לכן קומי לך כו'. והנמשל הוא שבאכילת המן התענגה לטעום בו כל הטעמים והגיז לא הבליו ולא הסרה דבר: [illegible] בלא

קיצור אלשיך ושי"ם

(יג) **התאנה** חנטה פגיה. וריחם נודף מרחוק. וגם הגפנים שהיו סמדר נתנו ריח [התאנים קודם שנתבשלו קרוים פגים. והגפנים [הענבים] קודם שנתבשלו קרוים סמדר] ע"כ מהרי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך:

(יד) **יונתי** בחגוי הסלע. יונתי אתה. אף כי הנך בחגוי הסלע

ליונתא דסגירא בחגוי טנרא וחיוא מעיק לה מגיו ונצא מעיק לה מברא הכדין הות כנשתא דישראל סגירא

מראיך השמיעני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאוה: טו אחזו לנו שעלים שעלים קטנים מחבלים

תו"א כי קולך ערב, ברכות כה נקט לה: אחזו לנו שעלים. סוטה יב:

מארבע סטרוי דעלם דמן קדמיהון ימא ומן בתריהון רדף סנאה ומן תרין סטריהון מדברין דמליין חיון קלן דנכתין וקטלין באריסיהון ית בני נשא ומן יד פתחת פומה בצלו קדם יי ונפקת ברת קלא מן שמי מרומא וכן אמרת אנת כנשתא דישראל דמתילא ליונתא דכיתא ומטמרא בסגור חגוי טנרא ובחביוני דרגתא אחזיני ית חזויך וית עובדיך דתקנן אשמעיני ית קליך ארום קליך ערב בצלותא בבית מוקדש זעיר וחזויך שפיר בעובדין טבין: טו אחוו בתר דעברו ית ימא אתרעמו על ימא ואתא עליהון עמלק רשיעא די נטר להון דבבו על עסק בכירותא וברכתא די שקל יעקב אבונא מן עשו ואתא לאגחא קרבא בישראל על דבטילו פתגמי אוריתא והוה עמלק רשיעא גנב מתחות גדפי ענני יקרא נפשתא משבטוי דדן ומקטל יתהון על דהוא בידהון פסליה

רש"י

והשיגום חונים על הים ואין מקום לנוס לפניהם מפני הים ולא להפנות מפני חיות רעות למה היו דומין באותה שעה ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה בנקיקי הסלעים והיה הנחש נושף בה תכנס לפנים הרי הנחש תצא לחוץ הרי הנץ אמר לה הקב"ה הראיני את מראיך את כשרון פעולתך למי את פונה בעת צרה: השמיעני את קולך. (שמות יד) ויצעקו בני ישראל אל ה'. בחגוי. בנקיקי הוא לשון שבר ודומה לו (תהלים קז) יחוגו וינועו (ישעי' יט) והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא וכשהן רבים קורא להן חגוי וכן קלה קלוי וכן (שמואל ב י) ויכרות את מדויהם: המדרגה. אישקלוני"ש בלע"ז כשעושין חריץ סביבות המגדלים ושופכים עפר למעלה להגביה התל סביב עושין אותו מדרגות זו למעלה מזו: בסתר המדרגה. פעמים שיש בהן חורי' ונכנסים שם שרצים ועופות: (טו) אחזו לנו שעלים. שמע הקב"ה את קולם וצוה את הים ושטפם זהו אחזו לנו השועלים הללו הקטנים עם הגדולים שאף הקטנים היו מחבלים את הכרמים בעוד כרמנו סמדר שהענבים דקים כשהיתה בת ישראל יולדת זכר והיא טומנתו והיו המצרים נכנסים לבתיהם ומחפשין את הזכרים והתינוק טמון והוא בן שנה או בן שנתים והם מביאין תנוקות מבית מצרי ותינוק מצרי מדבר ותינוק ישראל עונהו ממקום הטמון שם והיו תופשין ומשליכין אותו ליאור ולמה קרא אות' שועלי' מה השועל הזה מביט לפנות לאחוריו לברוח אף מצרי' מביטי' לאחוריהם שנ' (שמות יד) אנוסה מפני בני ישראל: שעלים קטנים. כתיב חסר וי"ו על שם שהיה נפרע מהם בנים

שפתי חכמים

משה בשעה שאמר כה אמר ה' כחצות הלילה: ח דק"ל קודם זה דבר מה שאירע להם על הים ויצעקו בני ישראל אל ה' ואיך חזר ואמר מה שעשו לו המצריים. לכ"פ דקאי אלעיל ויצעקו בני ישראל אל ה' שמע הקב"ה את קולם וכו' זהו אחזו לנו השועלים וכו' הם המצריים ואח"כ ק"ל מהו שועלים קטנים וכי קטנים היה שוטף ולא הגדולים לזה פירש הקטנים עם הגדולים שאף הקטנים וכו' פי' ומ"ש שועלים קטנים הוא רק לנתינת טעם למה נשטפו הקטנים ולפי זה יהיה פירוש הכתוב אחזו לנו שועלים וכולל הגדולים והקטנים ואחר כך אמר הכתוב עצמו נמה ענש הקטנים וכתב שועלים קטנים מחבלים את הכרמים וכו' פירוש

אבן עזרא

הפוך או הם שני שרשים והענין אחד: המדרגה. כמו מעלות וכמוהו ונפלו המדרגות וכן תרגום אונקלוס לא תעלה במעלות לא תיסק בדרגין וכן בלשון ישמעאל: ערב. כמו וערבה לה' שפירושו טוב ונחמד: נאוה. תאוה לעינים: (טו) אחזו. לשון צווי כמו אחזו את ה' שהדו בעדי:

ספורנו

את העם ומתפללים כאמרו ונצעק אל ה' וישלח מלאך לא כן עתה: הראיני את מראיך. היש משכיל מראה ומורה דרך עץ החיים: השמיעיני את קולך. היש מפגיע ומתפלל באמת על הגאולה: כי קולך ערב ומראך נאוה. כי אמנם אז משעבוד מצרים הי' קולך ערב אצלי בתפלה ומראך המורה לצדקה היה נאוה והגון הוא אהרן ומשה ודומיה'. אבל עכשיו (טו) אחזו לנו שועלים. מתיחדים בלבוש של ת"ח וכל רוח אין בקרבם: שועלים קטנים. שלא הגיעו להוראה: מחבלים כרמים. להורות שלא כהלכה: וכרמינו סמדר. שלא תמצא הלכה ברורה ומשנה

מצודת דוד

תמיד אותי באחר כדרך שאין היונה ממירה בן זוגה בבקשה ממך כנכנסה בדרך במקום מוצנע בבקיעי הסלע או במקום נסתר שבין המדרגות שם הראי לי את מראיך ושם השמיעי לי את קולך לדבר בי דברי חשק ואהבה כי קולך ערב ומראך נאוה ולזה אתאוה להקשיב קולך ולהשביע עיני ממראך. והנמשל היא באמר ב"ה לישראל הנה במדבר מול הר סיני שם תתראה לפני ושם אשמע מאמרך בהשיבי לאמר כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע: (טו) אחזו לנו שועלים. ר"ל עם כי אז נפרדה החברה כי בני אדם ערומים כשעלים אחזו אותנו בכחשתם ופיתויים להיות נפרדים זו מזו לבל תתקבץ: שועלים קטנים מחבלים כרמים. בזה הפסיק היא מה אשבר לעשות פירוד בין החשוקים ותאמר הלא אף שועלים קטנים יכולים המה להשחית את הכרמים בעוד שכרמינו סמדר כי אז נוח להשחית וכאלו תאמר לפי שעדיין לא היה חזק. האהבה כי היתה בתחלתה לכן מלאו ידי האנשים הערומים כשעלים לעשות פירוד. והנמשל הוא לומר הנה הערב רב והאספסוף אשר עלה עמי הם פתוני לעבוד את העגל ויכלו לי כי

מצודת ציון

המדרגה. ענין מעלות כמו ונפלו המדרגות (יחזקאל ל"ח): ערב. ענין מתיקות וגם מות כמו וערבה לה' מנחת (מלאכי ג'). נאוה. נאה ויפה: (טו) שעלים. שם חיה מה. מחבלים. משחיתים כמו

קיצור אלשיך וש"מ

הסלע. בין השונאים המעיקים אותך ובסתר המדרגה במקום חושך ואופל מפני הגזרות והשמדות. עכ"ז יונתי אתה. אינך ממיר אותי באלוה אחר. כיונה שאינה ממירה את בן זוגה. הראיני את מראיך. הצלם אלהים אשר עליך ע"י צדקתך וכשרון מעשיך. השמיעיני את קולך בתפלה וזעקה כמו שעשית במצרים ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים. כי קולך בתפלה ותחנונים ערב לפני ואז ומראך יהיה נאות נגדה נא לכל העמים. כי תהיה עליון על כל גויי הארץ כימי צאתך ממצרים: (טו) אחזו לנו שועלים. כנס"י יאמרו איש אל רעהו הפסו השועלים. הם האנשים הרשעים הנדמים לשועלים מערימים לחבל כרם ה' צבאות. אף כי שעלים קטנים הם בכ"ז מחבלים את הכרמים: מעבירים את עם ה' מדרך הטובה והישרה. וכרמינו סמדר. הענבים עודם לא נתבשלו כל צרכם. בעוד בנ"י לא נקלטו בהם היראת ה' ונוח להעבירם מהדת: ואחרי הסירך הקוצים מכרם ה' צבאות אז תוכלי להתפאר נגד כל העמים לאמר ראו נא דודי לי ואני לו בברית האהבה כקדם. הרועה בשושנים. בצאן קדשים. בצדיקים הנקראים שושנים:

כְּרָמִים וּכְרָמֵינוּ סְמָדַר׃ טז דּוֹדִי לִי וַאֲנִי לוֹ הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ יז עַד שֶׁיָּפוּחַ הַיּוֹם וְנָסוּ הַצְּלָלִים סֹב דְּמֵה־לְךָ דוֹדִי לִצְבִי אוֹ לְעֹפֶר הָאַיָּלִים עַל־הָרֵי בָתֶר׃

ג א עַל־מִשְׁכָּבִי בַּלֵּילוֹת בִּקַּשְׁתִּי אֵת שֶׁאָהֲבָה נַפְשִׁי

תו"א עד שיפוח היום. ספר כוזרי פ' ויקרא וס' תזריע. על כרי בתר. זוהר פ' ויגש. על משכבי. זוהר פ' תזריע.

דְּמִיכָה בְּהַהִיא שַׁעְתָּא אִתְחַיָּבוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּמִתְּילִין לְכַרְמָא לְאִתְחַבָּלָא אִלּוּלֵי צַדִּיקֵי דָּרָא הַהִיא דְּמִתִילִין לְבוּסֵם טָב׃ טז דּוֹדִי בְּהַהִיא שַׁעְתָּא הֲדַרוּ בִתְיוּבְתָּא בְּכֵן אִתְעֲתַד מֹשֶׁה נְבִיָּא וְצַלִּי קֳדָם יְיָ וִיהוֹשֻׁעַ מְשֻׁמְשָׁנֵיהּ אַזְרֵז וּנְפַק מִתְּחוֹת גַּדְפֵי עֲנָנָא יְקָרָא דַיְיָ וְעִמֵּיהּ גֻּבְרִין צַדִּיקַיָּא דְּדַמְיָין בְּעוֹבְדֵיהוֹן לְוַרְדָּא וְאַגִּיחוּ קְרָבָא בַּעֲמָלֵק וְתַבְּרוּ יַת עֲמָלֵק וְיַת עַמֵּיהּ בְּשַׁמְתָּא דַיְיָ וְקַטְלָא וְתַבִּירָא בְּפִתְגַם דְּחָרֶב׃ יז עַד וּבִזְעֵרוּת יוֹמַיָּא עֲבָדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יַת עֶגְלָא דְּדַהֲבָא וְאִסְתַּלַּקוּ עֲנָנֵי יְקָרָא דִּי מְטַלְּלִין עֲלֵיהוֹן וְאִשְׁתָּאֲרוּ מְפַרְסְמִין וְאִתְרוֹקְנוּ יַת תִּקּוּן זְיָנֵיהוֹן דַּחֲקִיק בֵּיהּ שְׁמָא רַבָּא מְפָרַשׁ בְּשַׁבְעִין שְׁמָהָן וּבְעָא יְיָ לְהוֹבָדָא יַתְהוֹן מִן עָלְמָא אִלּוּלֵי דְּאִדְכַּר קֳדָמוֹי קְיָם דְּקַיֵּם בְּמֵימְרֵיהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב דַּהֲווֹ קַלִּילִין בְּפוּלְחָנֵיהּ כְּטַבְיָא וּכְאוֹרְזִילָא דְאַיְלָא וְתִקְרוֹבְתָּא דִּי קָרֵב אַבְרָהָם יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ בְּטוּר מוֹרִיָּה וּמִן קֳדָמַת דְּנָא קָרֵב תַּמָּן יַת קוּרְבָּנֵיהּ וּפַלֵּיג יַתְהוֹן בְּשָׁוֶה׃ ג א עַל וְכַד חָזוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל דְּאִסְתַּלָּקוּ עֲנָנֵי יְקָרָא מֵעֲלֵיהוֹן וּכְלִילָא

רש"י

שנמדדו בשעלו של מקום: (טז) **דודי לי ואני לו**. הוא כל צרכיו תבע ממני ולא לזה אלא לי עשו פסח קדשו בכורות עשו משכן הקריבו עולות ולא תבע מאומה אחרת: **ואני לו**. כל צרכי תבעתי ממנו ולא מאלהים אחרי': **הרועה**. את צאנו בשושנים במרעה טוב ונוח ויפה: (יז) **עד שיפוח היום**. מוסב למקרא של מעלה הימנו דודי לי ואני לו עד זמן שגרם ט העון ושזפתני השמש כחום היום וגבר השרב: **ונסו הצללים**. חטאנו בעגל כ חטאנו במרגלים: **ונסו הצללים**. זכיות המגינות עלינו פרקתי עולו: **סוב דמה לך דודי**. גרמתי לו להסתלק מעלי על הרים המובדלים ממני: **בתר**. ל' חלוק' והפלג': (א) **על משכבי בלילות**. ל בצר לי שישבתי אפילה כל שלשים ושמונה שנה שהיו

שפתי חכמים

שהיו הקטנים וכו': ם דק"ל לשון עד נופל על מרחק זמני או מקומי לזה פירש מוסב למקרא שלמעלה הימנו דודי לי ואני לו עד זמן וכו' דהיינו מרחק הזמני: י פירושו כל מנת היום הוא משרב דהיינו מלת שיפוח היה די באשר שפירש שזפתני השמש ולמה הצריך לומר כחום היום. אלא על"ל מלת היום הוא דקשיא: כ אינו מפרש כפ"י ונסו הצללים דהא אחר כך מפרש ונסו הצללים ומה הכתוב ונסו הצללים דברי כפ"י הוא וסיומיה דדבריו היא ושזפתני השמש כחום היום וגבר השרב ונסו הצללים. דקשה לרש"י איך יתפרש ניסת הצללים משזיפת השמש לכן פירש וגבר השרב ומתוך כך ונסו הצללים. ואחר כך פירש איזה עון גורם שזיפת השמש וכתב חטאנו בעגל וכו' ואחר כך בפירש פירושו על שיפוח היום הא חוד ופירש דבריו על ונסו הצללים. דקשה לרש"י למה לי ונסו הצללים הרי החטא הוא גורם שזיפת השמש וזהו רמז בשיפוח היום ואם כן מהו ונסו הצללים לכן פירש זכיות וגו' ואם כן תרי מילי נינהו שיפוח היום מורה על החטא ואף אם יש חטא דילמא היו להם זכיות כנגדם לזה מורה ונסו הצללים דגם היו להם זכיות וכמיגנות זכיות לגבי ג"כ היינו די דדילמא אף בלא היו להם זכיות הפסר דגם חטא ועון גם היו להם לזה אמר הכתוב דהיה להם חטא ועון ופרקו עול מלוה המגינות: ל קשה לרש"י מנו

ספורנו

ברורה: (טז) דודי לי ואני לו. משיבה עדת ה'. אעפ"כ לא שכחנו שם אלהינו: הרועה בשושנים. הרועה בצדיקי הדורות: (יז) עד שיפוח היום. בחים מכל צד לרב ניצוץ האור המכה מכל צד ויהיה בצהרים שתהי' לאור עולם: ונסו הצללים. בעיון ובמעשה: סוב. פנה אלינו: **דמה לך דודי לצבי. מהר יקדמונו** רחמיך: על הרי בתר. עם היותך רחוק מישועתי:

ג א על משכבי בלילות. הלא בימים ראשונים חטאתי ותפלת מיד אחרי שובי ועתה לא כן כי אמנם בלילות שהם מחשכי ארבעים יום שהיו בהם: בקשתי את שאהבה נפשי. בודוי ובתפלת משה רבינו וצדיקי הדור: בקשתיו ולא מצאתיו

אבן עזרא

מהבלים. משחיתים כמו והבל את מעשה ידיך: **(יז) עד** שיפוח. היום: הרי בתר. הרי גדוד מן ויכתר אותם בתוך

מצודת ציון

והבל עול (ישעיה י): (יז) שיפוח. ענין הפחה ונשיבה: היום. וכן יקרא השמש כמו לרוח היום (בראשית ג) ויהי לפני שבעוד השמש על הארץ הוא יום: ונסו. ענין ניסה ובריחה: הצללים. הצללים. מל' צל: סב. מלשון סביב: דמה. מלשון דמיון: לעופר. הוא ילד האיל: בתר. ענין חלוקה והפלגה כמו ויבתר אותם בתוך (שמות כ'):

מצודת דוד

אז עדיין לא נשרפה בלבי אמונת המקום ב"ה ומלאו ידי לעשות פירוד ביני ובין המקום ב"ה מבוך הרבעים שנה שבשתי במדבר: (טז) דודי לי. עכ"ז לא נפסקה האהבה מכל וכל אבל דודי היה מיוחד לי ולא געלתי בו לחשוק באחרים וכן אני הייתי מיוחדת לו ולא געל בי לחשוק באחרות: הרועה בשושנים. ר"ל לא הלך לחבק חיק נכריה אבל הלך לרצות עצמו ולטייל בין השושנים עד יעבור הזעם ולשוב אלי והמשל הוא לומר שעכ"ז לא כחדתי באל נכר והמקום ב"ה לא בחר בעם אחר אבל הבדה שכינתי על משה ואהרן ועל שבעים זקני העם המשולים לשושנים בריח מעשיהם וביופי כשרון מעלליהם: (יז) עד שיפוח היום. ואז מיד הזדתי ונייסתי אותו ובהלתי ממנו לומר עד העת שיפיח השמש נפיח מן הארץ לרדת לבקוע עד ינוסו הצללים לאלו הדברים להיות מתאוכים נמשכים לנרמוק ועד לא תבוא העת. היה פנה דודי ודמה עצמך בדבר מהירות הסליחה להיות דומה לצבי או לעופר האילים הרצים על הרי בתר והנוקים ומופלגים אלו מאלו כי שם היו מגוונים. ויתכן בהמה ובעמדו בם הוא מ"ב וילכו כל הכתרון (ש"ב ב') ר"ל הנה אני בקשתי ממנו לשוב אלי קודם הערב להתעלם באהבים. והנמשל היה לומר מיד הלך מבה נפיים את המקום ב"ה לשוב ולהתהלות אלי היה קל מהר:

ג (א) על משכבי בלילות. עידה מספרת מה שנשבה במותן פיניס והאגר כבכת הלילה שלכתי על מקום רעידת משכבי בלילות יבש בקשתי את דודי כבשב היותה בתוכחובי שבכר בם להפך שאלתיו ושוכב הוא על משכבי אבל בקשתיו ולא מצאתיו כי

ליקוטי אנשי שם

(ח) איתא במאמרי רבא (ע"ף קי"ט) מה דכתיב ופורין אימון כל אימון דמתחתקן בעמות בגייפה תופה בתיחתה למיעל בשבתה. ופ"ז דאמרו לנה הז"ל חכמי אמת אוי לנו כי פנה היום. כי היום תקף כנה גם ימטו נגלי ערב יותר מת"ק בנה על אוף שהיתהה הוא אלי היום וינטו לגלי ערב לזה אנו מבקשים טרם ביפוח היום וטרם ינוסו הצללים סוב ופנה ודמה לך דודי בקמיין בהיית בגלות מורים נדמות לצבי או לעופר האילים לדלג ונתבר זה הקן בבבית המבת ובבבית ב"י בין הכהנים:

קיצור אלשיך וש"מ

(יז) **עד** שיפוח היום. טרם שיפוח היום. וטרם ונסו הצללים מהיום. שוב אלינו במהירות ודמה לך דודי לצבי או לעופר האילים הרצים במהירות על הרי בתר. על ההרים החלוקים הרחוקים מעט זה מזה הםה מדלגים מהר להר. כן תדלג ותמהר גאולתנו ופדות נפשנו:

ג (א) על משכבי בלילות. על משכבי אשר שכבתי הוזה וישנה בשני לילות אפלות והם גלות מצרים וגלות בבל גם שמה בקשתי את שאהבה נפשי. בקשתי את דודי האהוב לנפשי כי יוציאני מחשכת הגלות

(חי"ג)

דקודשא דאתיהב להון בסיני אתנטילת מנהון ודאשתארו חשיכין כליליא ובעו ית כלילא דקודשא דאסתלק מנהון ולא אשכחוהי: ב אקומה אמרין בני ישראל אלין לאלין נקום וניזיל ונסחר למשכן זמנא דפרסיה משה מברא למשריתא ונתבע אולפן מן קדם יי ושכינת קודשא דאסתלקת מננא וחזרו בקרוין ובפלטיא ובפתין ולא אשכחו: ג מצאוני אמרת כנשתא דישראל אשכחו יתי משה ואהרן וליואי נטרי מטרת מימרא דמשכן זמנא דמסחרין יתיה חזור חזור ושאלית להון על עיסק שכינת יקרא דיי דאסתלקת מני אתיב משה ספרא רבא דישראל וכן אמר אסק לשמי מרומא ואצלי קדם יי מאים יכפר על חוביכון וישרי ית שכינתיה ביניכון כמלקדמין: ד כמעט כזער צבחר הוה ותב יי מתקוף רוגזיה ופקיד למשה נביא

בקשתיו ולא מצאתיו: ב אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחובות אבקשה את שאהבה נפשי בקשתיו ולא מצאתיו: ג מצאוני השמרים הסבבים בעיר את שאהבה נפשי ראיתם: ד כמעט שעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי אחזתיו

תו"א הסובבים בעיר. זוהר פ' לך לך:

רש"י

ישראל נזופים: בקשתיו ולא מצאתיו. (שמות לג) כי לא אעלה בקרבך (דברים א) כי אינני בקרבכם: (ב) אקומה נא וגו' אבקשה. (שמות לג) ויחל משה (שם לב) אעלה אל ה': (ג) מצאוני השומרים. משה ואהרן: את שאהבה נפשי ראיתם. מה מצאתם בפיו: (ד) כמעט שעברתי מהם. קרוב לפרישתי ממני סוף ארבעים שנה: עד שמצאתי. שהי' עמי בימי יהושע לכבוש ל"א מלכים: אחזתיו ולא ארפנו. לא

שפתי חכמים

על משכבי בלילות בקשתיו הא ישכב על משכבו איך יבקש. לכן פי' בצר לי וכו' כלומר על משכבי נאמר הוא לישיבה באפילה: מ דק"ל דמשמע דזהו הדברים ששאלו השומרים אם עלה בקשתם שאמרו את שאהבה נפשי בקשתי ומה איכפת להו ומה נפקא מיניה אם כתי'

אבן עזרא

כלומר שיתפרד ממנו: (ב) בשוקים. תרגום חוצות: הפעם השנית ועוד יונתי בחגוי הסלע. אמר לה את נסתרת בביתך ולא אוכל לראותך כמו יונה שהיא בחגוי הסלע: הראיני את מראיך. מאחד החרכים או השמיעני את קולך ואמרי לי מה אעשה. ענתה היא ואמרה לנעריה אחזו לנו שועלים. והענין לכו שמרו את הכרם מן השועלים כי אני רוצה ללין שם עם דודי שהוא הרועה בשושנים בעבור הריח הטוב שיש לשושנים. ואתה דודי עד שיפוח רוח היום ויגדלו הימים וזה ענין ונסו הצללים לך אל הרי בתר והענין כי לא אוכל עתה לצאת חוצה והנה הלך לדרכו כאשר דבר לה: נשלמה הפרשה:

הפעם השלישית וקרא אותה יונתי בעבור שיצאה ממצרים. וענין בסתר המדרגה שהיו ישראל מסותרים בעננים: הראיני את מראיך. זה הוא ויאמינו בה': השמיעני את קולך. אז ישיר משה ובני ישראל. או יהיה פירושו שאמרו נעשה ונשמע והוא יותר נכון: אחזו לנו שועלים הם עובדי העגל שהשחיתו כרם ה' שהם ישראל ועוד הכרם היה סמדר: דודי לי ואני לו. שנהרגו עובדי העגל ומבקשים דברי השכינה: בשושנים. הם הצדיקים. וטעם עד שיפוח היום סב דמה לך על הרי בתר היא שאמרה השכינה כי לא אעלה בקרבך ומשה יקח

ספורנו

מפני האף והחמה: (ב) ואסובבה בעיר בכל מחנה ישראל בקשתיו היש מוצא חן ולא מצאתיו בכל המחנה והיה כל מבקש ה' כו': (ג) מצאוני השומרים. משה ואהרן בכהניו ושאלתים האמנם את שאהבה נפשי ראיתם ואין עונה: (ד) כמעט שעברתי מהם. מאותם הלילות שהיו בכעס: עד שמצאתי כו'. בלוחות שניות: אחזתיו. תכף בנדבת המשכן: ולא ארפנו. ולא שבתי לכסלה. ולחטוא. עד שהביאתיו. להשרות שכינתו: אל בית אמי. אל מזבח החיצון שבעזרת ישראל אשר שם ראשי העם

מצודת דוד

לא חזר. והנמשל הוא לומר הנה השבתי שע"י תפלת משה נתרצה לי המקום ב"ה מכל וכל אבל לא כן היה כי אמר כי לא אעלה בקרבך (שמות ל"ג): (ב) אקומה נא. אז אמרתי אל לבי עתה אקומה נא ואלכה בעיר מסביב בשוקים וברחובות ואבקשה את שאהבה נפשי והנה כן עשיתי כי בקשתיו אבל גם שם לא מצאתיו. והנמשל הוא לומר הנה בכל הימים שסבבתי במסעות המדבר הייתי מחזרת אחר השכנו אבל לא נתרצה לי ולא אבה להשכינני נגד אהלי: (ג) מצאוני השומרים. בעת סבבתי בעיר לחפש אחריו מצאו אותי שומרי העיר הסובבים בלילה לשמרה והנה לא בושתי ואת פיהם שאלתי האם ראיתם את שאהבה נפשי כי מרבית האהבה קלקלה את השורה והשלכתי הבושה מנגד ושאלתים וכאומרה אני שאלתים אבל לא מצאתי מענה. והנמשל הוא לומר כאשר מצאו אותי השומרים הסובבים המנהיגים אותי הם משה ואהרן ושאלתים מה מצאתם בפי ה' וה"ה אין ולא מצאו נכוחה על כי הייתי נזופה לפניו באותן הימים: (ד) כמעט שעברתי מהם אבל כזמן מעט היה משעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי וכאשר מצאתיו אחזתיו בידי ולא נתתי לו רפיון להיות נעזב ממני עד שהבאתיו אל בית אמי לבית שם עמדי נחובבה בהאה חזור לה על התמדת האהבה. והנמשל הוא לומר מיד שפרשו ממני המנהיגים הנה במתי בנת הארבעים עמד יהושע והעבירני את הירדן

מצודת ציון

ג (ב) בשוקים וברחובות. כפל מלה בשמות נרדפים וכן אדמת עפר (דניאל י"ב): (ד) כמעט. נאה הכ"ף להמעטת הדבר וכן מכרה כיום (בראשית כ"ה): ארפנו. מלשון רפיון: הורתי. מלשון הריון ור"ל אמי שהרתה אותי והוא כפל ענין במ"ש:

קיצור אלשיך וישׁ"מ

הגלות האפל וישוב לאהבה אותי. אכן בקשתיו ולא מצאתיו. כי הסתיר פניו ממני. ואולם אנכי לא נתתי שנת לעיני ואמרתי בלבי.

(ב) אקומה נא וגו' אבקשה את שאהבה נפשי. כלומר אתעורר לבקש ולחפש אחרי אהבת דודי חפש מחופש בזעקה בבכי ו חנונים ואחרי כל אלה בקשתיו ולא מצאתיו וכמעט אמרתי נואש ואולם כרגע נכמרו רחמי דודי עלי. כי פתאום.

(ג) מצאוני השומרים, הם משה ואהרן במצרים, ועזרא ונחמיה בבבל. אשר הם שומרים כרם ה' צבאות. הסובבים בעיר להשיב לב בני ישראל לאביהם שבשמים ולבשרם כי שנת גאולה באה, ומאישר פג רוחי לשמע הבשורה הנעימה הזאת הייתי כמתמהת ושואלת את שאהבה נפשי ראיתם. האמנם כי ראיתם בעצמכם את דודי והבטיח לכם להחיש פדות נפשי? ואולם לשמחת לבבי נוכחתי לדעת, כי.

(ד) כמעט שעברתי מהם. זמן מעט עבר מעת עברי מהם. עד העת שמצאתי את דודי האהוב לנפשי. וכאשר מצאתיו אחזתיו באהבה וחבה יתרה ולא ארפני מלכת אתי עד שהבאתיו אל בית אמי הוא הבית

וְלֹא אַרְפֶּנּוּ עַד־שֶׁהֲבֵיאתִיו שהבאתיו ק׳ אֶל־בֵּית אִמִּי וְאֶל־חֶדֶר הוֹרָתִי׃ ה הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלִַם בִּצְבָאוֹת אוֹ בְּאַיְלוֹת הַשָּׂדֶה אִם־תָּעִירוּ ׀ וְאִם־תְּעוֹרְרוּ אֶת־הָאַהֲבָה עַד שֶׁתֶּחְפָּץ׃ ו מִי זֹאת עֹלָה מִן־הַמִּדְבָּר כְּתִימְרוֹת עָשָׁן מְקֻטֶּרֶת מֹר וּלְבוֹנָה

הוי״א מי זאת עולה. זוהר פ׳ בראשית ופ׳ ויצא:

למעבד משכן זמנא וארונא ואשרי שכינתיה בגויה ועמא בית ישראל הוו מקרבין קורבניהון ועסיקין בפתגמי אוריתא באדרון בית מדרשא דמשה רבהון ובקטונא דיהושע בר נון משומשניה: ה השבעתי כד שמעו שבעא אומיא דבני ישראל עתידין למחסן ית ארעהון קמו כחדא וקציצו ית אילניא וסתימו ית מבועי מיא וצדיאו ית קרויהון וערקו אמר קודשא בריך הוא למשה נביא אנא קיימית לאבהתהון דאלין לאעלא ית בניהון לאחסנא ארעא עבדא חלב ודבש והכדין אנא מעיל ית בניהון לארעא צדיא וריקניא כען אנא מעכב יתהון ארבעין שנין במדברא ותהי אורייתי מתערבא בגופיהון ומבתר כן אנון עממין רשיעין יבנון מה דאצדיאו בכן אמר משה לבני ישראל אשבעית לכון כנשתא דישראל ביי צבאות ובתקיפי ארעא דישראל דלא תהודון למיסק לארעא דכנענאי עד משלם ארבעין שנין ויהי רעוא מן קדם יי למימר יתבי ארעא בידיכון ותעברון ית ירדנא ותהי ארעא כבישא קדמיכון: ו מי כד סליקו ישראל מן מדברא ועברו ית ירדנא עם יהושע בר נון אמרו עממי ארעא מה היא דא אומא בחירתא דסלקא מן מדברא מתגמרא מן קטורת בוסמין וסעידה בזכותיה דאברהם די פלח וצלי קדם יי בטור מוריה ומתרבקא משח רבותא בצדקתיה דיצחק די אתעקד באתר בית מוקדשא דמתקרי

רש״י

נתתי לו רפיון עד שהביאותיו אל משכן שילה בשביל כל זאת שעשה לי: (ה) **השבעתי אתכם**. האומות בהיותי גולה ביניכם: **אם תעירו ואם תעוררו**. אהבת דודי ממני על ידי פתוי והסתה נ לעזבו ולשוב מאחריו: **עד שתחפץ**. בעוד שאהבתו חפץ עלי: (ו) **מי זאת עולה מן המדבר**. כשהייתי מהלכת במדבר והי׳ עמוד האש והענן הולכים לפני והורגים נחשי׳ ועקרבים ושורפין הקוצים והברקנים לעשות דרך מישור והי׳ הענן והעשן עולין ורואין אותן האומות מתמיהות על גדולתו ואומרות מי זאת כלומר כמה גדולה היא זאת העולה מן המדבר וגו׳: **כתימרות עשן**. גבוה וזקוף כתמר: **מקטרת מור**. על שם ענן הקטרת שהי׳ מתמר מעל מזבח הפנימי: **רוכל**. בשם

שפתי חכמים

נכ״פ מה מצאתם כפי׳ כלומר אם מצא לי או לא: נ מה שמשנה רש״י פירושו פה ולא פירש כמו שפירש לעיל י״ל דכוונת רש״י דבכל מקום שיש השבועה לפי הענין דלעיל מיירי בדבקות האהבה כמו שאמר ודגלו עלי אהבה אמר השבעתי אתכם אם תעירו ואם תעוררו את האהבה שביני לדודי לשנותה ולהחליפה כלומר שלא תבנו ותחליפו האהבה ה וכתב אבל הכא גבי דגלו עלי ופה מדבר באהבה שבין ישראל על הקב״ה כאמור שהביאותיו ולא ארפנו על כן פירש השבעתי אתכם אם תעירו ואם תעוררו אהבת דוד ממני וכו׳ לעזבו ולשוב מאחריו כי אם אחזתיו ולא ארפנו. לכן פירש לעיל והוא הפך ב ופה

אבן עזרא

את האהל ונטה לו מחוץ למחנה. אמרה כנסת ישראל על משכבי בלילות. אז הייתי כאשה שוכבת והיא כמהסך בלא נר וזה ענין בלילות ובקשתי השכינה שהלך בקרבי. וענין בשוקים וברחובות הוא שעברו ושבו מעבר לעבר: **הפעם הראשונה** (ו) כתמרות. כמו עמודים כמו כרובים ותמרות וי״א שהם **דומות**

ספורנו

שהם כמו אב בישראל וזה ביחיד׳ האיש אחר קרבניתינו: ואל חדר הורתי. אל בית קדש הקדשים אשר שם הורתי תורת הלוחו׳ לבית דמיה ויצדק וזה בהנהגת הנשיאי׳ כאמרו ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו: (ה) השבעתי למעני בלי צדיקי הדורו׳ להתעסק בתור׳ ותפל׳: (ו) מי זאת עולה מן המדבר כתימרות עשן. משיב האל ית׳ אמת היא שאז סלחתי בתפל׳ משה בחירי שעמד בפרץ לפני אך לא לגמרי כי כאשר שנו כוונתם בענין המרגלי׳ פקדתי עליה׳ חטאת העגל כי אמנם קודם ענין המרגלים היתה הכוונה שיכנסו לארץ מיד בלתי מלחמה כתימרו׳ עשן מקטרת כאמרו קומה ה׳ ויפוצו אויביך וינוסו אבל אחר ענין המרגלים מי זאת עולה באופן זה הנה הוצרכו להלחם גם אחרי כן בארצם היו צריכים לכלי זיין

מצודת דוד

לכיה לראות את הארץ ולמקום ב״ה נלחם באומות ובאתי אל א״י המוחזקת לי מאבותי והיה הארץ קדושה ומוכנת לעבוד שם את ה׳: (ה) השבעתי כו׳. אחר שספרה תהלת האהבה בהרבה לפתות אותה ללכת אחריו וכל הנעשה אז הורה לאהבת אחריה לומר הואיל וכן היה מאז ולכן אהבת במהר תשיב האהבה למקומה ולכן השבעתי אתכם לפי התספר כלאותי כ׳ הם תראיני אותי לעורר אלין האהבה בעוד בלא שבה אלי שהאהבה מעלמה וכמ״ש למעלה כי קרובה היא נבית כמו בשבת מה. הנמשל הוא נתהדים עם המשל וכ״ש למעלה: (ו) מי זאת עולה עודם מספרת ומתנהגת במעלות הגלתה שהי׳

מצודת ציון

(ה) תעירו תעוררו. ענ׳ התעוררות: (ו) כתמרות. מלשון אילן תמר ור״ל עמוד עשן זקוף כאילן תמר וכן ותמרות עשן (יואל ג). מקטרת. הבערת הבשמים נקרא קטרת כלשון מקלה: מור ולבונה. שמות מיני בשמים הם. אבקת. ר״ל בשמים השחוקים דק דק

קיצור אלשיך וש״מ

הבית הראשון אשר שם ישבה אמי [השכינה הזנה ומפרנסת איתי כאם]. ומגלות בבל יצאתי אתו והבאתיו אל חדר הורתי. היא הבית השני [ומכנה אותו בשם חדר בערכו מול הבית הראשון]. ונקרא הורתי. לשון בעבת הורי. שמשם יצאה תורה והוראה:

(ה) **השבעתי** אתכם וגו׳. עיין קפיטל ב׳ פסוק ז׳:

(ו) **מי** זאת וגו׳. דברי כנס״י בראיתה כי אין לה כל צדקה ר״ל עוד אל המלך ה׳ צבאות שמה על לבה לזכור לפני דודה את חסד נעוריה מאז. ותתאר לפניו כמו שהולכת היא עתה אחריו במדבר בארץ (ח״ג)

לא זרועה ושואלת היא אותו לאמר הגידה נא לי **שאהבה** נפשי מי זאת עולה עתה מן המדבר אחריך **כמוני היום**. והנני דומה כתמרות עשן כעתר עשן הקטרת העולה כתמר ביושר ולא יכול הרוח לנצחהו כמו כן לא ינצחני ג״כ רוח היצר לאמר אנה אני הולכת? רק בתום וביושר לבבי הנני הולכת ועולה אחריך. ובהליכתי זאת **הנני** מקוטרת מור ולבנה מכל אבקת רוכל. **בשמים הנותנים** ריח ניחח לפניך. דם המצות וחקי אלהים אשר **קבלתי** באהבה וברצון. ומי מכל האומות אשר תאבה **ללכת** רגליה אחריך בארץ תלאובות כמוני? כמו כן **תתאר הרעיה** לפני דודה את בנין הבית שבנה שלמה לשם ה׳. **ותזמר**.

הנה

מכל אבקת רוכל : ז הנה מטתו שלשלמה ששים
גברים סביב לה מגברי ישראל : ח כלם אחזי חרב
מלמדי מלחמה איש חרבו על ירכו מפחד בלילות :
ט אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון :

תו"א הנה מטתו שלשלמה. יבמות קט גטין סח סנהדרין ז כ שבועות לה זוהר פרשת אחרי מות : כלם אחזי חרב מלמדי. סנהדרין ז : אפריון עשה לו המלך שלמה. בשלח יד זוהר פ' תרומה :

שור דלבונתא ומתעבדן לה נסין בחסידותיה דיעקב דאשתדל עמיה עד מסק קריצתא ואתגבר מניה ואשתזיב הוא ותרי עסר שבטוי : ז הנה כד בנא שלמה מלכא דישראל ית בית מקדשא דיי בירושלם אמר יי במימריה כמא יאי בית מוקדשא הדין דאתבני לי על ידוי דמלכא שלמה בר דוד וכמא יאין כהניא בעדן דפרסין ידיהון וקימין על דוכניהון ומברכין לעמא בית ישראל בשתין אתין דמסירין למשה רבהון ובההיא ברכתא מסחרא להון כשור רם ותקיף וגבה מתגברין ומצלחין כל גבורי ישראל : ח כלם וכהניא וליואי וכל שבטיא דישראל כולהון אחידין בפתגמי אוריתא דמתילין לחרבא ושקלן וטרן בהון כגברין מאלפי קרבא וכל חד וחד מנהון חתימת מילה על בסרהון היכמא אתחתימת בבסריה דאברהם ומתגברין בה כגבר דחרבא חגירא על ירכיה ובגין כן לא דחלין מן מזיקיא וטלני דאזלין בליליא : ט אפריון היכל קודשא בנא ליה שלמה מלכא מן

רש"י

המוכר כל מיני בשמים. אבקת. על שם שכותשין אותו ושוחקין הדק כאבק : (ז) הנה מטתו שלשלמה. אהל מועד והארון שהיו נושאין במדבר : ששים גבורים סביב לה. ששים רבוא סביב לה : מגבורי ישראל. מיוצאי הצבא לבד פחותי' מבן עשרים והיתרים על בני ששים : (ח) מלמדי מלחמה. מלחמתה של תורה וכן הכהנים הסובבים אותה ההוגים שביבות המשכן מלומדי סדר עבודתם : איש חרבו. כלי זיינו הן מסורת וסימנים המעמידים על ידה את הגירסא והמסורה שלא תשכח : מפחד בלילות. פן ישכחוה ויבואו עליה' צרות וכן הוא אומר (תהלים ב') נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך : (ט) אפריון עשה לו. זה אהל מועד שנקבע במשכן

שפתי חכמים

פירש בעוד שאשכינו המשכן עלי : ס דק"ל קודם זה אמר מה שאירע במדבר איך יסמוך לזה הנה מטתו. לכ"פ דגם זה מספר מה שהיה במדבר ופירש הנה מטתו אוהל מועד וכו' והוא מיועד נקרא מטה כדפירש לעיל וכאלו אמר הנה מטתו שהיא המשכן של מלך שהשלום

אבן עזרא

לאילן התמר: אבקת. מן אבק עפר רגליו : רוכל. סוחר כמו הנה רוכליך : (ח) מלמדי. רגילים כמו כעגל לא למד : (ט) הפריון. אין לו דומה ופירושו לפי ענינו סכך ככבד : הפעם השנית היתה רואה בחלום וזהו ענין על משכבי בלילות שהיתה מבקשת דודה עד שמצאה אותו והביאתו אל בית אמה והיתה משבעת בנות ציון שלא יעירוה וכאשר היה בבקר רדפה הנערה אחר דודה וכאשר ראה אותה תמה אמר מי זאת עולה מן המדבר . וטעם הנה מטתו שלשלמה ששים , כי היה שלמה המלך הוגרך

ספורנו

באופן שאפי' בימי שלמה שנתתי שלום על ישראל היו צריכים לכלי זיין : (ח) מפחד בלילות. מפני הפחד שקנו בלילות מ' יום שהיו בכעס ובליל ט' באב שנפקד אז עליה' גם חטאת העגל כאמרו תשאו את עונותיכם : (ט) אפריון עשה לו המלך שלמה.

מצודת דוד

לה מאז וכה תאמר אל הנערות הידעתן מי היא זאת שעלתה מן המדבר ומרוב זהרה היתה נראית למרחוק כמו תימרות עשן אשר נראה למרחוק והיה טעוב ריח מודף כאלו היתה מקוטרת במור ולבונה ובכל בשמים המבושים האלויים אשר הרוכל המעולים ריח עשב ומעולה והאומרת הנה אני היא העולה ואין אחרת והנמשל הוא לומר הלא אני עלי' מן המדבר בעמודי אש וענן ההולכים לפני אשר היו נראים כתמרות עשן ועמי המשכן והמזבח בהקטירו עליו קטורת מהרבה מיני בשם : (ז) הנה מטתו שלשלמה. לפי מרבית האהבה אל השבח היה גדול בעיניה עד בכינה אותו בשם מלך שלמה שהיה הגדול והמעולה שבכל בני אדם וכה אמרה אל הנערות הנה כ"כ הייתי מאז אהובה ויקרה בעיני האהוב עד כי מפחדו פן בודדי לילה יתעופפו אותי מן המטה אשר הכין לו עשה במירם מעולה וסבב את המטה בששים גבורים מגבורי ישראל הנאמנים על השמירה לבלתי יתנו שינה לעיניהם. והנמשל הוא לומר הנה בשבה"מ היו ששים רבוא גבורים וגם כ"ד משמרות כהונה וכ"ד משמרות לויה ושתים עשרה מחלוקות ישראל כן הוא במדרש וכולם היו צדיקים וזריזים וגבורים בכבישת יצרם : (ח) כלם אחוזי חרב. כל הגבורים השומרים היו אוחזים החרב בידם להיות נכונים להלחם מול בודדי לילה והיו מורגלים במלחמה לדעת תכסיסים ותחבולותיה : איש חרבו על ירכו. כ"א מהם היתה חרבו מלומדת לו על ירכו להיות נכונה לאחוז ביד אם תפול החרב שאחוז בכפו ותחילת השמירה היתה מן הפחד המצוי בלילות מהבודדים והגנבים . והנמשל היה לומר כל הכתות האלה היו מורגלים במלחמת היצה"ר ועמדו על משמרתם לעשות גדרים להשמר מפתוי היצה"ר ולהוסיף תחבולותיו ועולם כרמתי על כי פחדו פן יוכלו כדבר פתויו ויסי' מעותד לבוא הזכר כחשכת הלילה : (ט) אפריון. עתה הזכיר לספר בשבח ויופי האפריון בשפה מאז להתעלם עמה בו וכה אמרה הנה האפריון עשה מעצי הלבנון מן המובחר במינם.

מצודת ציון

כאבק וכן יקרא עפר הדק כמו ישכך אבקתם (יחזקאל כ"ו) : רוכל. כן יקרא מוכר הבושם כמו הצורפים והרוכלים (נחמיה ג') : (ח) מלמדי. ענין הרגל כמו ויילמד לטרוף טרף (יחזקאל י"ט) : על ירכו. על צדו : (ט) אפריון. הוא כמטה שנושאין בה הכלות ובדרז"ל הושיבה

קיצור אלשיך וש"מ

(ז) הנה מטתו שלשלמה. הלא יראה נא דודי את המטה שלו אשר עשה שלמה להתענג אתי יחד באהבת דודים והוא בית המקדש. ששים גבורים סביב לה. בכל יום ויום סובבים אותה ששים גבורים. היינו כ"ד משמרות כהונה. וכ"ד משמרות לויה. וי"ב מהלקות ישראל [וכן הוא במדרש על פסוק זה]. וכולם הם מגבורי ישראל. גבורים נגד יצרם ועושים רצון יוצרם ביראה ואהבה נאמנה. ומישראל הם ולא מעמים זולתם. ועוד תשוב ותראה מגבורי ישראל המשימים נפשם בכפם לבנות בית לשמך ולזכרך אשר. (ח) כולם אחוזי חרב מלומדי מלחמה. מפחד שונאיהם בנפש והוא בנין הבית השני. ככתוב (נחמיה ד) הבונים בחומה וגו' באחת ידו עשה במלאכה ואחת מחזקת הש"ח איש חרבו על ירכו ככתוב שם והבונים איש חרבו אסורים על מתניו ובונים מפחד בלילות כי גם בלילה לא נתנו שנה לעיניהם ולא פשטו בגדיהם וחרבותיהם מפחד שונאיהם וככתוב שם והיה לנו הלילה משמר והיום מלאכה ואין אני וגו' ואנשי המשמר פושטים בגדינו וגו' וכל זה אך לשמך ולזכרך דודי. ואשר לא מצאת כמוני בכל האומות זולתי. ואולם נשובה לדבר עוד מבנין הבית אשר לשלמה אשר שם אף כי לא נמצאו מפריעים במלאכת עבודת הקודש. בכל זאת האם נמצאו מהאומות מריצות נדבותיהן באהבה לכל עבודת הקודש כמוני? כי אמנם (ט) אפריון. הוא בית ה' בכלל עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון מהמובחר שבהם. מדמה

י עַמּוּדָיו עָשָׂה כֶסֶף רְפִידָתוֹ זָהָב מֶרְכָּבוֹ אַרְגָּמָן תּוֹכוֹ רָצוּף אַהֲבָה מִבְּנוֹת יְרוּשָׁלָםִ׃ יא צְאֶינָה וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בַּמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בָּעֲטָרָה שֶׁעִטְּרָה־

ת״א רפידתו זהב. מגילה י: צאינה וראינה. ספניה מן עוכר פ׳ משפטים:

תרגום

אילני דגנבילא ושאני ושורבני דאתי מן לבנון וחפא יתיה דהב דכי: י עמודיו ובתר די שלים יתיה שוי בגויה ית ארונא דסהדותא דהוא עמודא דעלמא ובגויה תרין לוחי אבניא די אצנע תמן משה בחורב דיקירין מן כסף מזוקק ושפירין מן דהב טב ופריש וטליל מן עלויה ית פרוכתא דתכלא וארגונא וביני כרוביא די עלוי כפורתא הות שריא שכינתא דיי דשכן שמיה בירושלם מן כל קרבי ארעא דישראל: יא צאינה כד אתא שלמה מלכא למעבד ית

שפתי חכמים

שלו: ע מקשים בזה והלא אין דרך המדרגה שיהיה אחותי יותר מבתי ואיך אמר לא זז מחבבה עד שקראה אחותי משמע דחיבוב אחיה יותר מבתו וזה אינו כידוע. ויש לומר דהאי מביא ראיה ממעלת החיבוב רק ממעלת הסדרה והשתררות ע״כ אמר משל למלך שהיה לו בת ושיה אוהבה ביותר ואף שאוהבה ביותר מ״מ האב יש לו מעלה יתירה והשתררות על הבת לא זז מחבבה עד שקראה אחותי ר״ל שהחיבוב במקומה עומדת כחיבוב הבת והוא כ״כ החיבוב עד שקראה אחותי רצה לומר שלא רצה להיות שוב מעולה רק יהיו שוה במעלה כדמיון אח ואחות לא זז מחבבה עד שקראה אמי רצה לומר שחיבה יתירה חיבבה עד שהגדילה להיות היא במעלה יתירה ממנו כמעלת

רש״י

שלה עשה לו אפריון חופה כתר לכבוד: (י) **רפידתו.** משכבו ומשכנו על הכפרת שהוא זהב **מרכבו ארגמן.** זה הפרכת שהי׳ תלוי ורוכב על כלונסות מעמוד לעמוד: **תוכו רצוף.** סדור ברצפת אהבה ארון וכפרת וכרובים ולוחות: **מבנות ירושלם.** אלו ישראל יראים ושלמים להקב״ה: (יא) **בנות ציון.** בנים שמצויינין לו במילה ובתפילין ובציצית: **בעטרה שעטרה לו אמו.** אהל מועד שהוא מעוטר בגוונין תכלת וארגמן ותולעת שני. אמר רבי נהוראי שאל רבי שמעון בר יוחאי את רבי אלעזר ברבי יוסי א״א שמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה ביותר לא זז מחבבה עד שקראה בתי שנ׳ (תהלים מה) שמעי בת וראי לא זז מחבבה עד שקראה אחותי ע שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי לא זז מחבבה עד שקראה אמי שנאמר (ישעיה נא) הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו ולאמי כתיב עמד

ספורנו

משיבה עדת ה׳ הלא חזרה עטרה ליושנה בבנין בית ראשון שהי׳ מכוסה בארזים אין אבן נראה עם רב כסף וזהב לכבוד: (י) תוכו רצוף אהבה. שהיו שם בקירות כרובי׳ ותמונו׳ להורות אהבת ה׳ את עמו: (יא) צאינה וראינה בנות ציון. אתם צבאות ה׳ בנות ציון שחשבתם שחזרה עטרה ליושנה צאו וראו ההבדל אשר בין המשכן שהי׳ קודם המרגלים ובין מקדש ראשון שהיה אח״כ: בעטרה שעטרה לו אמו. עדת הנשיאים שהיו אם בישראל קנויה לאל יתעלה: ביום חתונתו. בחנוכת המשכן:

אבן עזרא

לגבורים רבים שישמרו מטתו: מפחד בלילות. שמא יחטפוה לסטים בעבור יפיה ואיך עלתה זאת מן המדבר לבדה ועוד בשלמה המלך כאשר לקח את השוקתו הולך לבנות אפריון והוא היה בתוך האפריון:

הפעם השלישית עד שמצאוני השומרים. והם משה ואהרן. ומעט זמן היה שעברתי והתפרדתי מהם והענין שעלה משה והתפלל בעד ישראל: עד שהבאתיו. אל הארון: השבעתי אתכם. אע״פ שנכנסה השכינה עמכם לא תוכלו להכנס לארץ עד שיגיע הקץ והם אמרו הננו ועלינו וכתיב ויכום ויכתום: מי זאת עולה מן המדבר כנסת ישראל שעלתה מן המדבר ושמעה הולכת בכל המדינות וזה ענין מקוטרת מור. וענין הנה מטתו שלשלמה היא ה״י שהיא היום מטתו של שלמה. וענין ששים רבבות הם השבאי׳ אל הארץ כאשר פקד אותם משה ואלעזר הכהן: מפחד בלילות. היו מלומדי מלחמה והרגו כל נשמה כי היו מפחדים שיביאום לידי גלות: **הפעם הראשונה** (ט) אפריון. ואחר כן עשה שלמה המלך אפריון והוא בית ה׳: (י) רפידתו. היציע שלו: מרכבו. הוא המרכב המסתיר הקורות מבפנים כי כן דרך ארמוני המלכים: רצוף. י״א

מצודת ציון

אפריון (סוטה י״ב) וכן קראו רז״ל למטה פוריה ואמרו ע״ש שפרין ורבין עליה (כתובות י׳): הלבנון. שם יער בא״י: (י) רפידתו. ענין מצעה כמו רפדוני בתפוחים (לעיל ב׳): מרכבו. מל׳ רכיבה: ארגמן. שם צבע חשוב: רצוף. ענין גחלת כמו ובידו רצפה (ישעיה ו). ודרך המקרא לכנות הפלגת האהבה בשם הבוער ומתלהב. וכן רשפיה רשפי אש שלהבת יה (לקמן ח׳): (יא) בעטרה. בכתר: חתונתו מל׳ חתן:

מצודת דוד

והנמשל הוא על בנין המקדש שהיה בנין נפלא ומפואר: (י) עמודיו. הם העמודים שבארבעת מקצעות האפריון ועל הכלונסות שממעל להם יתלו הוילון סביב האפריון והנמשל היא על עמודי יכין ובועז שהיו עמודות ככסף: רפידתו. המצעות שעל האפריון היו מפתילי זהב: מעשה רוקם. והנמשל הוא על מקום מכון השכינה שעל כפורת הזהב: מרכבו. זהו הוילון התלוי ורוכב על הכלונסות שמעמוד לעמוד. והנמשל היא על פרוכת פתח ההיכל המבדלת בין הקדש לקדש הקדשים: תוכו. בתוך האפריון רוכב גחלת של אהבה הנבחרת מכל הנכרית ועל הכתוב האמר בחם אהבתו תוקד בלב כל הנערות כולן וכמ״ש על כן עלמות אהבוך (לעיל א׳). והנמשל הוא לומר בתוך המקדש היתה השראת השכינה הנאהבה והנעימה בעיני כל האומות: (יא) צאינה וראינה. עתה מתפארת בפני הנכריות וכאילו אומרת אל השכנות שבסביבות הבית צאינה ממקומכן וראינה המלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום שנתחתן עמדי ואז היה יום שמחת לבו כי הרבה לשמוח על שנפלתי בגורלו וכאומרת הנה מזה תכירו כמה היה שאני חשובה לו כי נולה זאת לה העטירה ל אמו עטרה ביום שמחת חתונתו. והנמשל הוא לומר אתם

קיצור אלשיך וש״מ

הבית המקדש לאפריון הוא החופה. כמו עשיר גדול העושה חופה לבנו בכל מיני קישוט וגוי. עמודים של החופה היו של כסף והפרוכת של החופה היתה של זהב. והתכלית האמיתי של החופה. אין מגמתו של האב רק להיות תוכו ועיקרו שיהא רצוף אהבה. שיהא אהבה שלמה בין הזוג אהבה רצופה ומתמדת. כמו שיש לזוג אהבה בעת כניסתם לחופה כן תהא אהבה רצופה כל ימי חייהם. וזה היה תכלית המקדש. אף (י) שעמודיו עשה כסף רפידתו זהב מרכבו ארגמן. אבל העיקר היה שתוכו רצוף אהבה (ח״ג) מבנות ירושלים. **שתהא אהבה רצופה ומתמדת בין** הקב״ה ובין כנס״י [רפידתו ענין הצעה. **פארשפרייטען;** מרכבו ארגמן. נמשל על הפרוכת. שהיה מארגמן ורוכב על הכלונסות שמעמוד לעמוד]. אבל הקב״ה משיב לכנס״י מה תתפאר עם המקדש שעשה שלמה: (יא) **צאינה** וראינה בנות ציון במלך שלמה. ר״ל לא לבד כי את רעיתי לא שׂמת על לבך התכלית הרצוי והענין הרצוף בזה. כי גם צאו וראו במלך שלמה בעצמו שהוא הבונה את הבית לתכלית הרעיון הנשגב הזה, והוא בעצמו קלקל וחבל את מעשי

לוֹ אִמּוֹ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּוֹ: ד א הִנָּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנָּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ

תרגום

חֲנֻכַּת בֵּית מוּקְדְּשָׁא פְּרוֹזָא נְפַק בְּחֵיל וְכֵן אֲמַר פּוּקוּ וַחֲזוּ יָהֲבֵי פַּלְכַיָּא דְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְעַמָּא דְצִיּוֹן בְּהַגָּא וּבְכְלִילָא דִּכְלִילוּ עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל יָת מַלְכָּא שְׁלֹמֹה בְּיוֹם חֲנֻכַּת בֵּית מוּקְדְּשָׁא וַחֲדִי בְּחֶדְוַת חַגָּא. דְמִטַּלַּלְתָּא דַעֲבַד שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּעִדָּנָא הַהִיא יָת חַגָּא דְמִטַּלַּלְתָּא אַרְבְּעָה עֲסַר יוֹמִין: ד א הָנָךְ וּבְהַהִיא יוֹמָא קָרִיב מַלְכָּא שְׁלֹמֹה אֶלֶף עֲלָוָן עַל מַדְבְּחָא וְאִתְקַבַּל בְּרַעֲוָא קוּרְבָּנֵיהּ קֳדָם יְיָ נְפָקַת בַּת קָלָא מִן שְׁמַיָּא וְכֵן אֲמַרַת בְּמָא יָאָה אַנְתְּ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל וְכַמָּא יָאָן אִנּוּן רַבְרְבֵי כְנִשְׁתָּא וְחַכִּימַיָּא יָתְבֵי סַנְהֶדְרִין דְּאִינוּן

רש"י

דבי שמעון בן יוחאי ושקו על ראשו וכו': ביום חתונתו. יום מתן תורה שעטרוהו להם למלך וקבלו עולו: וביום שמחת לבו. זה שמיני למלואים שנתחנך בו המשכן במדבר: (א) הנך יפה רעיתי. קילסן ורצן וערבו עליו קרבנותיהם: עד שיפוח היום. שהטאו לפני בימי הפני ופינחס: עיניך יונים. גווניך ומראיתך ודוגמתך כיונה צ הזאת הדבקה בבן זוגה וכשבוהטין אותה אינה מפרכסת הלא פושטת צוארה כך אתה נתת שכם לסבול עולי ומוראי: מבעד לצמתך שערך בעדר העזים. הקילוס הזה דוגמת קילוס אשה ק הנאהבת לחתן מכפנים לקישורייך שערך נאה ומבהיק כנוהר ולבנונית כשער עזים לבנות היורדות מן ההרים ושערן מבהיק מרחוק והדוגמא שדימה כנ"י לכך זו היא מכפנים למהנותיך ומשכנותיך אף הרקים שביך חביבין עלי כיעקב ובניו שגלשו לרדת מהר הגלעד כשהשיגם לבן שם. ד"א כהותן שלבאו על מדין בעבר הירדן שהיא בארץ גלעד ולשון זה במדרש שיר השירים: מבעד. הוא לשון מכפנים שרוב בעד שבמקרא דבר המסיך ומגין נגד דבר אחר כמו (איוב ט) ובעד כוכבים יחתום (יונה ב) הארץ בריחיה בעדי (איוב כח) הבעד ערפל ומבעד הוא הדבר שהוא מכפנים לאותו בעד לכך הוא אומר מבעד: צמתך. לשון דבר המלמלם השער שלא יפריח לנאת וזו היא השבכה והקישורים ולא יתכן לפ' צמתך לשון צומת שתהא התי"ו מושרשת בתיבה שא"כ היה לה להיות דגושה כשהיא נסמכת לה"א לפעול בה פעולת נקבה או לוי"ו לפעול בו פעולת זכר כמו תי"ו של שבת כשהוא נותנה לנקבה היא מודגשת כמו חנה הדבה ושבתה וכן לזכר עולת שבת בשבתו ותי"ו של צמתך שהיא רפה על כרחינו באה

שפתי חכמים

האם על סבן: פ כל זה דברי רש"י כוה אבל איגו מ־בש הפסוק ועשה פירושיו עליו דאין כאן מקומו ולקמן בפסוק עלמי מפרבו כי שם ביתו: צ כלומר אין עיניך פה לשון עינים ממש אלא לשון מראית כמו עין יעקב כעין הבדולח ולכן פירש גם בכאן וכשבוהטין וכו' כי אתם נתת שכם לסבול וכו' ולא פירש כן לעיל דלעיל מיירי שכבר קבלו לסבול עול תורה ולא מייר רק בהלדיקים שדבקים בו אבל כאן מיירי בשעת מתן תורה שנתנו שכם לסבול יותר מכל האומות כיונה זו כששוחטים אותה וכו': ק רש"י מפרש תחלה ענין שכתוב בכלל

אבן עזרא

מן רלפת בהט ושש שעניגו ענין הגעת אבנים בקרקע וי"א שהוא כמו שרוף מן ובידו רלפה שפירושו גחלת והוא היכר בעיני כאשר אפרשנו במקומו: (א) מבעד לצמתך.

ספורנו

וביום שמחת לבו. ביום חנכת מקדש ראשון כי גם שירדה אש בחנכת המקדש מכל מקום גדולה מזו היתה במשכן שלא היה שם רב כסף וזהב וחנוכתו קטנה מאד בערך אל מקדש ראשון וזה כי ענן ה' על המשכן כו' ותכף לחנוכתו בבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול ובכן הבינו שאחר שנשנה העון ולא היתה שם תשובה מגעת עד כסא הכבוד כמו שתהיה לעתיד כאמרו ושבת עד ה' אלהיך אין שם מחילה גמורה משיבה עטרה ליושנה. מכל מקום: (א) הנך יפה רעיתי. בהיותך רעיתי: הנך יפה. מימי יהושע והזקנים אשר האריכו ימים אחריו: עיניך. שופט וכהן

מצודת דוד

האומות אל התחבו במה בבחר בי ה' הוא בעבור אהבת האבות לבד שם כי אינני סוגנת לו גפאת עלמי כי הביאו ולאי שביום מתן תורה היייתי לו לעטרה ולאוצר הבי. כ"ש והייתם לי סגולה כו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות י"ט) ונאמר ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מ"ט) וכ"ז הוזר למעלה לגבר הואיל וכן ס ה כולא המאמר לבוב. שאהבה למקומה ולכן השבעתי אתם כו': ד (א) הנך יפה רעיתי. כאשר היה נשמע אל המבוק שהיא מבתעשעת באהבתו אליו והפלגה בטהונה בו שלח אמריו לקלסה וכה אמר הנך יפה כו' ר"ל יפה היית מאז עודך רעיתי ויושבת עמדי ועדיין את עומדת ביופיך ולא נפרדה היופי ממך מכל וכל בעבור הלעד בעזבתיך. והנמשל הוא לאחדים עם המשל ויאמר על כברון המעשים: עיניך יונים. מראה עיניך היא מאז כמראה עיני יונים והנה נסתרות מבפנים להמסך ובזה היו ממשיכות אהבה וחשק יותר מאלו היו גלויות מבלי מסוה והנמשל הוא על שהחכמים בהם עיני העדה להורותם הדרך אשר ילכו בה אשר היו נחמדים כיונים ולנועים

מצודת ציון

ד (א) הנך. הנה את: יונים. כיונים: מבעד. בפנים כי בעד ענינו דבר המפסיק כמו הארץ בריחיה בעדי (יונה ב') ומבעד הוא שדבר שהוא מפנים נגה בעד המפסיק: לצמתך. סוא המסוה המכסה את הפנים כמו גלי צמתך (ישעיה מז) והוא יריעה

קיצור אלשיך ושם

מעשי ידיו ותכליתו. כי ראו נא בעטרה שעטרה לו אמו. בעטרת תפארת המוסר והתוכחה שעטרה לו אמו בתוכחתה ביום חתונתו וביום שמחת לבו. ביום אשר התחתן את בת פרעה והיום ההוא היתה ג"כ שמחת לבו בבנין בית המקדש. והיתה שמחת בת פרעה גדולה יותר משמחת בית המקדש עד שישן עד ארבע שעות ביום. ואמו הוכיחתהו על זה כמאמרם ז"ל בגמרא [סנהדרין ע] ובמדרשים הרבה וכדי בזיון וקצף. והקב"ה אמר לכן לשוא תצעקי חמס עלי. כי בחטאתיך אשר הרבית אשמת. ובעונותיך נלכדת. ורק אם תשובי אז כבוד ה' יזרח עליך כימי קדם דורות עולמים:

ד (א) הנך יפה רעיתי וגו'. הרעיה כנס"י תתחיל לספר בפרטות מאהבת דודה אליה מאז זאת אשר קלסה ושבחה כאיש המקלס אהובתו בכל אבריה. ותאמר זכרי בהיותי בשלוה יושבת בירושלים מה מאד אהבתני והוקרתני עדי אצלת לי תהלה על יפעת תארי בשער בת רבים. וככה אמרת לי. הנך יפה בכלל כי רעיתי את. אהובתי וחמדת נפשי אולם הנך יפה רעיתי גם בפרט. כי עיניך יונים. והיא תואר לעיני העדה. המשגיחים על עם ה' להורותם הדרך ילכו בה ולסעדם במשפט ובצדקה צנועים הם כיונים הדבוקות בבן זוגם. (מבעד לצמתך) לא כשאר הנשים שהם מגלים השבכה הוא המסוה שעל פניה כדי להראות יפיה אמנם עיניך הם מבעד לצמתך. הם תחת השבכה שלא יביטו בך זרים. (שערך) שער ראשך מבהיק ומצהיר כשער עדר העזים שנמרטו והורידו אותם הרועים מהר גלעד אחרי שבעם ממרעיתם שמה כי אז שערותיהם מבהיקים מאד מרוב משמן בשרם וקונים אותם למלאכה. ככה יוצלחו שערך למלאכות חשובות. והכונה הוא תואר להצדיקים המיוחדים המכונים בשם שער באשר הקב"ה מדקדק עמהם כחוט השערה. והם מבהיקים ומאירים בנר

שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מֵהַר גִּלְעָד׃ ב שִׁנַּיִךְ כְּעֵדֶר הַקְּצוּבוֹת שֶׁעָלוּ מִן־הָרַחְצָה שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת וְשַׁכֻּלָה אֵין בָּהֶם׃ ג כְּחוּט הַשָּׁנִי

תרגום

מְנַהֲרִין לְעָלְמָא לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְדָמְיָין לְגוּזָלִין בְּנֵי יוֹנָתָא וַאֲפִילוּ שְׁאָר בְּנֵי כְנִשְׁתָּךְ וְעַמָּא דְאַרְעָא אִנּוּן צַדִּיקִין כִּבְנוֹי דְיַעֲקֹב דִּי לְקַטוּ אַבְנִין וַעֲבָדוּ גַלְשׁוּשִׁיתָא בְּטוּרָא דְגִלְעָד׃ ב שִׁנַּיִךְ כַּמָּא יָאָיָן כַּהֲנַיָּא וְלֵיוָאֵי דִמְקָרְבִין יָת קוּרְבָּנָךְ וְאָכְלִין בְּסַר קוּדְשָׁא וּמַעַשְׂרָא וְאַפְרָשׁוּתָא וְדַכְיָין מִכָּל אוֹנְסָא וּגְזֵילָא הֵיכְמָא דַהֲווֹ דַכְיָין עֶדְרָא עָנָא דְיַעֲקֹב בְּעִדָּן דַּהֲווֹ גְזִיזָן וְסָלְקָן מִן נַחְלָא דְיוּבְקָא דְלָא הֲוַת בְּהוֹן אֲנִיסוּתָא וּגְזֵילָא וְכוּלְּהוֹן דָּמְיָין דָּא לְדָא וְיָלְדָן תְּיוֹמִין בְּכָל עִדָּן וְעַקְרָא וּמְתַכְּלָא לָא הֲוָת בְּהוֹן׃ ג כְּחוּט וְשִׂפְוָתֵי דְכַהֲנָא רַבָּא הֲוָן בָּעֲיָן צְלוֹתָא בְּיוֹמָא

שפתי חכמים

ולאחר כך פירש המלות: ר כל מה קאי על מה שפי' דקות ולבנות. ש פירושו של וסדורות כלומר סדורות על סדרן כסדר עדר וכו' ידוקו של רש"י ה״א הלבנות דייק מן שעלו מן הרחצה והסדר דייק מן כעדר הקצובות. נ״פ וסדר עדר הרחלים שהברורות מבאר הגזן

רש"י

במקום ה"א ויהא שם הקיטור למה וכבהוא סמוך לתתו לזכר או לנקבה תהפך הה"א לתי"ו רפה כגון שפחה תהפך לומר שפחתו שפחתה. וכן אמה אמתו אמתה. ערות ערותו ערותה. וכן זה למה למתו למתה למתי למתך. שגלשו. שנקרחו נבה מתורגם גלוש כשהבהמות יורדות מן ההר נמלא העם נקרח וממורט מהם: (ב) שניך כעדר הקצובות וגו'. אף קילוס זה בלשון כוי אבה: שניך. דקות ולבנות וסדורות על סדורן כאמרו וסדר עדר הרחלים שהברורות מבאר הגזן בקצב ומנין נמסרות לרועה הכס והגון ליזהר באמרן שעושין אותן לכלי מילת ומשמרין אותן מעת לידתן שלא יתלכלך הצמר ורוחצין אותם מיום אל יום: שכלם מתאימות. לשון מתום (תהלים לה) אין מתום בבשרי כלומר תמימות אינטרי"ש בלע"ז: ושכלה. מום שכול ומום אין בהם ונאמר הדוגמא הזו על שם גבורי ישראל הכורתים והוכלים אויביהם בביניהם שביזתם והרי הם מתרחקין מן הגזל של ישראל ומן העריות שלא יתלכלכו בעבירה וגם' קילוס זה על בנים עשר אלף איש שלכאו על מדין בקלב ומנין שלא נחסר אחד מהם על העריות שנ' (במדבר לא) ולא נפקד ממנו איש ואף על הגזל לא נחסדו שהעיד עליהם הכתוב (שם)

ספורנו

גדול מורה הדור: יונים. דבקים בבוראם כיונה בבעל: מבעד לצמתך. שהיא תכשים של שער נכרי: שערך. הטבעי והם מנהגי אבות הם כעדר העזים. כשער עדר העזים שמכניסים גם אותו למילת: שגלשו. שכל שערן הוא באחורי הראש והוא נאות ויקר: (ב) שניך. אנשי הצבא: כעדר הקצובות שגזוז שערן כן הם לא לקחו דבר מהשלל עד שחלקיהו ביניהם כלם כאמרו הלקו שלל אויביכם עם אחיכם: שכלם מתאימות. כן היו אנשי הצבא שלמי' בתור' ומע"ט: ושכולה אין בהם. אין ביניהם מורד: (ג) כחוט השני שפתותיך. חכמי הדורות המורי' את

אבן עזרא

מכפנים כמו בעד החלון פי' שער הרב: שגלשו שנשקפו ונראו או יתדלגו מן העין וי"א שנקרחו תרגום קרח הוא גליש והוא רחוק בענין. (ב) כעדר הקצובות. יחסר מקום רחלים כמו ומאכלו בריאה שענינו שה בריאה וענין הקצובות שיש להן מדה אחת כאלו נחצבת כל אחת כמו חברתה. וכמוהו וקצב אחד וממנו ויקצב עץ: מתאימות. כמו תואמית וי"א שיש לפני כל אחת תאומים. (ג) ומדברך. כמו דיבורך: כפלח הרמון. י"א כחצי והקרוב שהוא לין הרמון האדום ויש מפרשים אותו מלשון פלח דבלה שהוא לשון ביקוע כן זה ביקוע הרמון: רקתך. בין המצח והעין: מבעד לצמתך. הוא השער הרב וכמוהו גלי צמתך:

הפעם השנית רצוף אהבה. כלומר ברוף אהבה על אחת מבנות ירושלים ושם עטרה בראשו וכל זה עשה שלמה המלך אז ראה תאותו: הנך. ואת יותר יפה מהשוקתו של שלמה ויכולתי לראותך בלי שאצטרך לעשות הפריון: שערך כעדר העזים. הענין כי מנהג העזים שיתלו בהרים הגבוהים ועומדות ברגליהן ללקט עלים לכאן ולכאן כן דימה שער ראשה שוה על זה נופל: שניך וגו'. וענין מן הרחצה. הלבן: ושכלה. כמו נשברת:

הפעם השלישית עמודיו רפידתו. ענינו רוב הזהב והכסף וכתוב שליפהו בזהב ובכסף: מרכבו ארגמן כענין ארגמן או הרכיב מכהן. וטעם לאינה וראינה. הוא ויקהלו אל המלך שלמה הנך יפה רעיתי עיניך יונים. שהיו עובדי השם כאשר פירשתי בפעם הראשונה וענין עיניך. נביאים כי כן יקראו רועים וחוזים.

מצודת ציון

דקה מאד ומראית הפנים נראה דרך בה: שגלשו. ענין מריטת השער כי גבה הוא (ויקרא י"ג) ח"א גליש הוא: (ב) הקצובות. ענין התיך וכריתה כמו מדה אחת וקצב אחד (מ"א ו'): מתאימות. מלשון תאומים: ושכלה. ר"ל חסרון ופגם ואמר בלשון שכלה מלשון הנופל בכש"ה השכבל נמוח נעה: (ג) כחוט השני. פתיל לבוע אדום כמו ובני

מצודת דוד

במעשיהם להסתירם מבני אדם: שערך כעדר העזים. שער ראשך הי' מאז סרוק ומבהיק כשער עדר העזים אשר נמרטו ונסרקו בענפי הקוצים בלכתם ממקום מרעיתם מהר גלעד וכאלו נסרקו במסרק. והנמשל הוא על הנזירים שהיו בה המנדלים פרע שער ראשם כעדר העזים כו' שהם סרוקים ובערותם אדוכית ותלויות כלפי מטה: (ב) שניך כעדר הקלובות. שניך היו דומות זו לזו בגובה ובעובי ולבנות היו במעלה כמו עדר הדומות זו לזו כאלו נחתכו כאחת וכשהם עולים מן הרחצה שמבהיקים בלובן לה: שכלם מתאימות. מוסב על השנים לומר אשר כל השנים בוות היו כתאומים ולא הי' בהם שכולה ר"ל לא היה נחסר אחד מהם ולא נפגם ולא נשתנה מראהו. והנמשל הוא על הגבורים אנשי המלחמה אשר היו בה מאז הכורתים והוכלים אויביהם שהיו כעדר השוים בתדם המניקים מן הלכלוך אשר בעלו מן הרחצה כ' כמו כן היו שוים גם המה אלו לאלו וכולם היו קדושים ומנוקי' מן הגזל ולא נמלא בהי מהם נדנוד עוון לה כדרך גדולי העו"ג: (ג) כחוט כו'. שפתי פיך המה היו דקות ואדומות כחוט השני והוא ענין יופי. והנמשל הוא על הנביאים שהיו מתנבאים ומודיעים לעתות

קיצור אלשיך וש"מ

מצוה ואור תורה אחרי שבעם ממרעה שדה החכמה ומדעי אלהים:

(ב) **שניך** הם נקצבים בטנין והם לבנים במראיתן כמו עדר הנקצבות במנין לרועה והם מבהיקים במראיתן לאחר שעלו מן הרחצה שדרך הרועה לרחצם וכן שניך הם לבנים מאד ושוין בגובהן כאלו הם מתאימות כתאומים ושכולה אין בהם. אין בהם חסרון, והדוגמא שניך רומז לדיבורך שכל דבור שלך במשקל וברורים ונקיים כשמלה וכולם כתאימות ואין (ת"ג) בהם נפתל. ולא כשאר נשים שהם דברניות:

(ג) **כחוט** השני שפתותיך. שפתי פיך הם נאים באדמומיות כחוט השני שהיה אדום ביותר ולא נשתנה מעולם מגוון שלו כן לא נשתנה דברי פיך ולא תחטא בטומאת שפתים. ומחמת שצבע אדמומית נאה לשפתים מדמה לזה הצבע ולא לאחר: ומדברך נאוה. נאים ונחמדים מבטאיך ונאומיך הנעימים והוא תואר להנביאים המטיפים דבריהם להעם בהשכל ומדעים. ויודעים לכלכל אותם בשפה ברורה ונעימה:

כפלת

שפתותיך ומדברך נאוה כפלח הרמון רקתך מבעד לצמתך: ד כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגבורים: ה שני

תו"א כפלח הרמון רקתך. ברכות נט עירובין יט חגיגה כז סנהדרין לז: ד כמגדל דוד צוארך. ברכות ל. זוהר פ' ויגש:

תרגום

דכפורי קדם יי ומלוי הוו מהפכין חוביהון דישראל דדמין לחוט זהריתא ומחורן יתהון כעמר נקי ומלכא די הוא רישהון מלי פקודיא ברימונא בר מן אמרכליא וארכונין דאינון קריבין למלכא די אנון צדיקיא ולית בהון מדעם ביש: ד כמגדל וריש מתיבתא די הוא רב די ליך חסין בזכותא ורב בעובדין טבין כדוד מלכא דישראל ועל מימר פומיה הוה מתבני עלמא ובאולפן דאוריתא דהוה עסק רחיצין עמא בית ישראל ומנצחין בקרבא כאילו אחדין בידיהון כל מיני זיין דגברין: ה שני תרין פריקיך דעתידין למפרקיך משיח בר דוד ומשיח בר אפרים דמין למשה

רש"י

ויקחו את כל השלל ויביאו אל משה ואל אלעזר הכהן וגו' ולא הבריח אחד מהן פרה אחת או חמור אחד: (ג) כחוט השני שפתותיך נאות להבטיח ולאמור הבטחתם כמו שעשו המרגלים לרחב הזונה שאמרו לה (יהושע ב) את תקות חוט השני וגו' ושמרו הבטחתם: ומדברך. דבורך והרי ה הוא מגזרת (יחזקאל לג) הנדברים בך אצל הקירות (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' פרלרי"ך בלע"ז: רקתך. היא גובה הפנים שקורין פומילי"ש בלע"ז אצל העינים ובלשון גמרא קורין אותו רומני דאפי ודומין לפלח הלי רמון מבחוץ שהוא אדום וסגלגל הרי קילוס בנוי אשה והדוגמא פירשו רבותינו ריקנים שביך מלאים מצות כרמון מבעד לצמתך מכפנים לקישוריך. (ד) כמגדל דוד צוארך. קומה זקופה נוי באשה והדוגמא כמגדל דוד הוא מצודת ציון שהוא מקום חוזק ועופל ומבצר כך הוא צוארך זו לשכת הגזית שהיתה חזקן ומבצרן של ישראל ואותו המגדל בנוי לנוי להיות הכל מסתכלין בו ללמוד צורותיו וגוי מלאכת תבניתו והוא מגזרת (איוב לה) מלפנו מבהמות ארץ והתי"ו כתלפיות כמו תי"ו שבתרמית ובתבנית: אלף המגן תלוי עליו. כך מנהג השרים לתלות מגיניהם ושלטיהם בכותלי המגדלים: ישלטי אשפות שנותנין בהם חצים כמו (ירמיה נא) הברו החצים מלאו השלטים ודומה לו לשכת הגזית שמשם הוראה יוצאה שהתורה מגן לישראל. ויש לומר אלף המגן כמו מגן האלף על שם (ד"ה א טז) דבר צוה לאלף דור: כל שלטי הגבורים. מגינו שהתלמידים נקראים על שם חצים ושלטים כענין שנ' (תהלים קכז) כחצי' ביד גבור כן בני הנעורים אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם: (ה) שני שדיך. המניקות אותך זה משה ואהרן: כשני עפרים תאומי צביה. דרך צביה להיות יולדת

שפתי חכמים

בקלב לחורות דליכא דשקצובות קדייק: ת מדנקיט בחיר"ק תחת המ"ם ובקמ"ן תחת השי"ת ע"כ כתב מגזרת הנדברים כו' שהם ג"כ

אבן עזרא

וענין שערך. הם הנזירים. שניך. הם הגבורים: שפתותיך. המשוררים: רקתך. הם הכהנים: הפעם הראשונה (ד) לתלפיות י"א לתלות פיות שהם הרבות וי"א כי התי"ו נוסף ויחסר אל"ף שופט וכהן גדול היו כשני עפרים הנלחמים ולא השוו לדעת אחת כענין שספרו ז"ל על פנחס ויפתח: הרועים בשושנים. בין

ספורנו

החלק העיוני: ומדברך. המורי' את החלק המעשים באופן כי כפלח הרמון רקתך. הסמוכה לפה והם התלמידים מלאי דעה את ה' כפלת הרמון היפה במראה וטוב בטעמו גם שאינו רמון שלם: (ד) כמגדל דוד צוארך ואז היה צוארך שר צבאך שתחת הראש כמגדל דוד המרא' כל שלטי גבורי המנוצחים: (ה) שני שדיך. אמנם אחרי כן הנה המורים ותלמדים שהם

מצודת דוד

התוקות והבריתם היו מקויימים כלבע אדום הנראה למרחוק ולא תוסר כ"א בקושי: ומדברך נאוה. דברי פיך הנה היו נאים ונחמדים במיעוט המלילם יבהן המובטח. והנמשל היא על הלוים שהיו עומדים על הדוכן לדבר בשיר והכהן היה מולך בשפתותכ: כפלח כו'. גובה פניך מזה ומזה היה סגלגל ואדום ומעורב בלובן כמראה החתיכה הנבקעת מן הרמון והמה היו נסתרים מכפנים למסוה ובזה היו ממשיכים האהבה ותשק יותר מאלו היו גלוים מבלי מסוה. והנמשל הוא על הסנהדרין שופטי העדה שהם פני הדור והיו ממולאים בכל חכמה ומדע כרמון שמלאים לה גרגרים והמה היו מסתירים החכמה בלבותם ולא התפארו בפני האנשים: (ד) כמגדל כו'. לואר שלך היה זקוף ומיושר כמו המגדל של דוד הוא מצודת ציון הבנוה להתלמד להולכי אורח כי לפי רוב הגובה היא נראה למרחוק והיה סימן נכה לדעת אנה יפנו. אלף המגן. אשר על המגדל שהוא היה תלוי אלף המגן כי כן היה הדרך לתלות המגינים על כתלי המגדל להיות להדר ולפאר וכמ"ש מגן וכובע תלו בך המה נתנו הדרך (יחזקאל כ"ז): כל שלטי הגבורים. בזה יפרש אמריו מה שאמר אלף המגן אחז מספר מרובה והכוונה הוא לומר כל שלטי הגבורים אנשי המלחמה ולא אלף לבד ובאלו ישבח בזה את המשוקה לומר שצוארה זקוף ומיושב כמגדל והרבה מיני עדי וחלי כתם היו תלוים על צוארה לקשטה וליפותה. והנמשל הוא על בה"מ שהיה מאז הזקן ומבצרן של ישראל כצואר הזה שהוא חיזק הגדם והיה עומד על הר גבוה ותלול ומשם יצא הוראה לכל ישראל והיה בנוי בהמובחר שבבניני' ומלופה זהב בשפתותי מקלעות כרובי' ותמרות ופטורי צלים כמו שכתוב במ"א: (ה) שני שדיך. שדיך היו שוים זה עם זה כשני ילדי צבי שנולדו תאומים

מצודת ציון

תולעת (במדבר י"ט): ומדברך. דבורך: נאוה, נאה ויפה: כפלה. ענין בקיע כמו כפלח התחית (איוב מ"א): רקתך. הוא גובה הפנים באלל העין מזה ומזה ויקרא כן על מיעוט ורקות הבשר אשר בהם וכן ותתקע את היתד ברקתו (שופטים ד): (ד) לתלפיות. ענין הוראה ולמוד כמו מלפנו מבהמות ארץ (איוב ל"ה) והתי"ו שבתלפיות הוא כמו תי"ו בתרמית ובתבנית: שלטי. היא המגן וכן את שלטי הזהב (דה"א י"ח): (ה) שדיך. הם דדי האשה: עפרים. כן יקראו

קיצור אלשיך וש"מ

כפלת הרמון רקתך. רקות פניך אם כי מעט הבשר בהן בכל זאת מראיהן כמראה החתיכה הנבקעה מן הרמון אשר אף כי קטנה היא בכ"ז יפה היא ומלאה גרגרים כמו כן המון העם הפשוט אף כי קטן הוא ודל במדעי אלהים בכ"ז מלא הוא במצות ומעש"ט כמאמרם ז"ל הרקנין שבך מלאים מצות כרמון: מבעד לצמתך. יראתם טמונה בתוך לבם כמו תחת שבכה ומסוה: (ד) כמגדל דוד צוארך. הנה כל חיות האדם תלוי בהקנה אשר בצואר שבו תלוי הלב והריאה הכבד והמרה. והמגדל דוד בנוי לתלפיות היה בנין גדול גבוה מאד נראה למרחוק. אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגבורים. ועליו היו תלוים אלף מגינים[פאנצערין] השלטים והמגנים הקשתות והרמחים החניתות והחרבות וכל כלי המלחמה ואוצר כל מאכל ומלבוש אשר לצבא המלחמה שהם עיקר קיום המלוכה והמדינה בכללה. כן הוא האומה הישראלית בכללה אשר בה תלוי כל חיות העולם כמאמר חז"ל תנאי התנה הקב"ה עם מעשי בראשית אם יקבלו התורה מוטב ואם לאו אחזיר העולם לתוהו ובוהו:

(ה) שני שדיך כשני עפרים. כשני אילים קטנים (תאומי צביה) הנולדים תאומים מן הצביה. ונאים לראותם בשהולכים ביחד. שני השדים הם הסגולה

שדיך כשני עפרים תאומי צביה הרעים בשושנים: ו עד שיפוח היום ונסו הצללים אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה: ז כלך יפה רעיתי ומום

תו"א כלך יפה רעיתי ומום אין בך. יבמות קא. קידושין פו סנהדרין לז:

תרגום

ואהרן בני יוכבד דאמתילו לתרין אורזילין תיומי טביא והוו רען לעמא בית ישראל בזכותהון ארבעין שנין במדברא במנא ובעופין פטימין ומי בארא דמרים: ו עד וכל זמן דהוו בית ישראל אחדין בידיהון אומנות אבהתהון צדיקיא הוו ערקין מזיקי וטלני וצפרירי וטיהרי מביניהון על דהוה שכינת יקרא דיי שריא בבית מוקדשא דהוה מתבני בטור מוריה וכל מזיקיא ומחבליא הוו וערקין מריח קטורת בוסמין: ז כלך ובזמן דעמך בית ישראל

רש"י

תאומים כך שניהם שוים שקולים זה כזה. דבר אחר שני שדיך על שם הלוחות תאומי צביה שהם מכוונות במדה אחת וחמשה דברות על זו וחמשה על זו מכוונין דבור כנגד דבור. אנכי כנגד לא תרצח שהרוצח ממעט את הדמות של הקב"ה. לא יהיה לך כנגד לא תנאף שהזונה אחר עבודת כוכבים דרך אשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים. לא תשא כנגד לא תגנוב שהגונב סופו לישבע לשקר. זכור כנגד לא תענה שהמחלל את השבת מעיד שקר בבוראו לומר שלא שבת בשבת בראשית. כבד כנגד לא תחמוד שהחומד סופו להוליד בן שמקלל אותו ומכבד למי שאינו אביו. הרועים. את צאנם בשושנים ומדריכים אותם בדרך נוחה וישרה: (ו) עד שיפוח היום. עד שתתפשט החמה ונסו הצללים הוא עת ערב והוא היום אני אלילך ואת עריבה עלי: היום. הוא השמש א וכן (בראשית ג) לרוח היום וכן (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור ומשיפוח היום אלך לי בהר המוריה בבית עולמים בב"ר. כלומר משחטאו אז לפני להלל את קדשי ולגאל מנחתי בימי הפני ופנהם הסתלק מעליכם ואטוש משכן הזה ואבחר לי בהר

שפתי חכמים

בזה הניקוד: א מה שלא פירש זה לעיל גבי עד שיפוח היום משום דלעיל מיירי בגודל חטא ישראל אשר ע"כ פירש שם שגרם העון ובזמני השמש כחום היום וגבר השרב כו' א"כ היום כפשוטו להורות על תגבורת השמש כמו כחום היום גבי אברהם לכן דייק רש"י וכתב ובזמני השמש כחום היום אבל הכא לא היה כל כך גדול החטא כישראל רק כחטאי יפנהם והראיה שלא סילק שכינתו מהם לגמרי כמו התם רק הלך לו למקום אחר אם כן קשה מהו היום שמורה על תגבורת השמש ותגבורת החמה. ל"פ לא שמא היום דה"א הידיעה פה היא כמו היום דגבי אברהם אלא היום הוא השמש ומביא ראי' מהפסוקים שבכל מקום נקראת השמש היום אבל לעיל א"ל להוציא מלת היום מפשוטו כך נראה לפי נוסח הספרים. אבל מצאתי בספרים מדויקים שלא כתיב כאן נוסח זה אלא כך היא הנוסחא שם עד שיפוח היום עד שתתפשט החמה ונסו הצללים הוא עת ערב והוא היום אני אלילך ואת עריבה עלי ומשיפוח היום אלך לי כלומר משתחטאו אז לפני כו' וגירסא

ספורנו

החוחים במלחמות אנשי כנען: (ו) עד שיפוח היום. וכל זה נמשך עד שבא אור הצהרי' בימי דוד שהדריך את ישראל בציון ובמעשה כאמרו ונסבה את ארון אלהים אלינו כי לא דרשנוהו בימי שאול: ונסו הצללים. שהעביר השקוצים מן הארץ אשר מנעו אור החיים. ובכן אלך לי אל הר המור בגרן ארונה: ואל גבעת הלבונה. אל הר הבית בימי שלמה. והנה אז היית: (ז) כלך יפה רעיתי. כאמרו אשר בנינו כנטיעים בנותינו כזוית: ומום אין בך. כאמרו אין פרץ ואין יוצאת. ומכל זה התבאר שה' עמך בהיותך עמו בלעדי משכן וכליו כאמרם ז"ל כל העוסק בתור'

אבן עזרא

והוא מן מלפנו מבהמות ארץ ומדקדקים אמרו אין לו דומה: שלטי. מיני הנשק וכן והשלטים ענינו כמו מגינים:

מצודת ציון

ילדי הצביה והאילה: (ו) שיפוח. מל' הפחה ונשיבה: היום. השמש: ונסו. מלשון ניסה ובריחה: הצללים. מל' צל: המור הלבונה. שמות

מצודת דוד

שהם בשווי גמור וכשהם רועים בין השושנים שאז המה נחמדים ביותר להסתכל בראיה וכן נחמדו היו שדיך. והנמשל: הוא על משה ואהרן וכה"ג שהיו מניקים אותם מאז ומשפיעים לה טובה המלך במלחמתו וכה"ג בעבודתו והיו שוים בגדולה ומסכימים ונשמעים זה לזה כרעים אהובים והיו מקובלים על האומה כשני עפרים כו': (ו) עד שיפוח היום. כאומר לכן בעבור הכשרון והיופי הנמצא בך מאז ביותר שאת הואלתי על הטוב' כי יש תקו' ועד העת שיפוח השמש נפוח מן המרן לרדת לשקוע ועד ינוסו הצללים שהוא עת ערב שאז ינוסו צללי הדברים לסיבת מתארכי' ונמשכי' למרחוק ועד לא הבא העת ההיא אלך אל הר שגדל שם בושם המור ואל גבעה בגדולה שם לבונה ובמה אלין הלילה והנמשל הוא לו' בעבור כשרון המעשה והשכל הנמצא בך אז אמהר להשרות שכינתי בבהמ"ק מקום שמקטירין בשם סממני הקטרת וביהם מור ולבונה: (ז) כולך יפה רעיתי. מעודך רעיתי כל חלקי גופך יפה ולא נמצא בך שום מום. והנמשל הוא לומר אתה ל"י מאז כולכם כשרים ולא נמצא בכם שמץ פסול:

לקוטי אנשי שם

(ז) כולך יפה רעיתי וגו' שדמיון למי שיש לו אשה מחוכמת ומושלמת וכל דבר חכמה לא נעלם ממנה רק מום אחד היה בה שהיתה יצאנית ובעבור זה נשבית פעמים ושלש ופדה בעלה אותה מידם. וכאשר נשבית פעם רביעית איחר בעלה מלפדותה והיא שלחה לבעלה מדוע אחרו פעמי מרכבותיו לפדותה ולהכניסה אליו לביתו וכי מום מצאת בי. והשיב לה בעלה ידעתי כי כולך יפה רעיתי אמנם בתנאי אם מום זה אין בך. ידעתי זדונך ורוע לבבך כי אין מגמתך לשבת עמדי בהרמוני וכל מגמתך להיות בשבי ולפדות אותך ממסגר אסיר והיך מסתכלת כי בשבי פנים רק בשבי, אחת להלילך מהמעתיקים אותך. בדוגמא זו השיב הקב"ה לכנ"י על מה שמבקשת ממנו להביאה אל בית ארמונו ואמר אמת כולך יפה רעיתי בכל הקילוסים שקלסתיך עד הנה. רק באופן אם מום זה לא היה בך. וגלה ברמז את מומה ואמר אתי מלבנון כלה אם היתה כיתך באמת אלי להיות אתי בלבנון בהמ"ק שנקראים לבנון. אז היית בטוח כי תבואי מעלמך בלי שום מונע מפשעותיך. לבוא אלי להיות אתי בלבנון אך המניעה הוא מאתך. בהיך

קיצור אלשיך ושו"מ

הסגולה הנבחרת שבאומה הישראלית. והם השתי כתות שבכנסיה. בעלי תורה ובעלי עבודה. והם דומים לשני דדי אשה שמניקים את הילד. כן הם מספיקים השפע לכלל הבריאה. ולכן דרשו חז"ל שני שדיך אלו משה ואהרן שמשה רע"ה היה עמוד התורה. ואהרן הוא עמוד העבודה. ושניהם יפים ונעימים כעפרים הללו. ושניהם שקולים ושוים במעלה כתאומים הנולדים כאחד והם הרועים והמנהיגים את בנין כלל ישראל שנמשלו לשושנים:

(ו) עד שיפוח היום ונסו הצללים. הקב"ה אומר אל הכנסיה אע"פ שאתה כ"כ נאה ויפה עכ"ז לא אוכל להאיר ולהופיע עליך מזיו שכינתי עד שיפוח היום העולם הגשמי הזה. וינוסו הצללים המכהים אורך. ובין כה וכה אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה. אלך אל ההרים והגבעות אשר שם גדלים כל ראשי בשמים. מור ולבונה. ר"ל אלכה נא אל הצדיקים לבד להשרות עליהם זיו שכינתי. ומהם התפשט השפעתי על כלל המין כנסת ישראל המתחזקים באמונתם. ומה שתקוה על הגאולה העתידית היא בתנאי בעת אשר תהיה.

(ז) כולך יפה רעיתי ומום אין בך. ואז עיניך תראינה בישועת ה' ואזניך תשמענה דבר מפי דודך לאמר

(ח"ג)

אין בך: ח אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מראש אמנה מראש שניר וחרמון ממענות אריות מהררי נמרים: ט לבבתני אחתי כלה

תו"א, אתי מלבנון. זוהר פ' שמות. לבבתני אחותי כלה. שבת פח.

תרגום

עברין רעותיה דמרי עלמא הוא מקלס יתהון בשמי מרומא וכן אמר כלך שפרתא כנשתא דישראל ומחתא לית ביך: ח אתי אמר יי במימריה עמי תהי יתבא כנשתא דישראל דדמיא לנפי דהיא צניעא ועמי תעלון לבית מוקדשא ויהון מקרבין לך דורון ראשי עמא דיתבין על נהר דאמנא ודיירי דיתבין בריש טור תלגא ועממיא די בחרמון מסקין לך מסין יתהי כרבין תקיפין די אנון גברין כארין תקרובתא מן קרוי טוריא דחסינין מן נמרין: ט לבבתני קביע על לוח

רש"י

המוריה בבית עולמים. ושם כולך יפה ומום אין בך ואראה שם כל קרבנותיך: (ח) אתי מלבנון כלה. כשתגלו מלבנון זה אתי תגלו כי אני אגלה עמכם: אתי מלבנון תבואי. וכשתשובו מן הגולה אני אשוב עמכם ואף כל ימי הגולה בצרתך לי צר ועל כן כתב אתי מלבנון תבואי. כשתגלו מלבנון זה אתי תבואי ולא כתב אתי ללבנון תבואי לומר משעת יציאתכם מכאן עד שעת ביאתכם כאן אני עמכם בכל אשר תלאו ותבואו: תשורי מראש אמנה. בקבלי את נדהיך הסתכלי ותתבונני מה שכר פעולתך מראשית האמונה שהאמנת בי לכתך אחרי במדבר ומסעותיך והניותיך על פי וביאתך לראש שניר וחרמון שהיו מעונות אריות סיחון ועוג. ד"א מראש אמנה הר הוא בגבול צפונה של ארץ ישראל ושמו אמנה ובלשון משנה טורי אמנון והר ההר שנאמר בו (במדבר לד) מן הים הגדול תתאו לכם הר ההר וכשהגליות נקבצות ומגיעות שם הם צופים משם ורואין גבול א"י ואוירה של א"י ושמחים ואומרים הודיה לכך נא' תשורי מראש אמנה: (ט) לבבתני. משכת את לבי אליך: באחת מעיניך. הרבה דוגמות טובות שבך לולא היתה בך אלא

אבן עזרא

(ח) תשורי. כמו אשורנו ולא עתה:
(ט) לבבתני. לקחת לבי · ענק. מיני חלי קשורים על הצואר וכמוהו וענקים לגרגרותיך:
הפעם השנית כמגדל. דימה הדרוזים שהם הקשורים בים על צוארה כמו המגינים שהם תלוים על מגדל דוד: שני שדיך. חוזר למשל: כשני עפרים. שים להם ריח טוב שהם רועים בשושנים אמר לה את אמרת לי שאלך אל הרי בתר עד שיפוח היום ואני לא הלכתי כי אם אל הר המור: כלך יפה. הטעם כל מה שאמרת יפה הוא בעיני ומום אין בך לכן אתי מלבנון כלה בואי עמי תראי מראש אמנה הוא הר מקום האריות והנמרים והענין ברחי מהמדבר ומאותם המקומות כי הם בסכנה ובואי עמי כי

ספורנו

אינו צריך לא עולה ולא מנחה וכו'. לכן (ח) אתי מלבנון כלה. אע"פ שלא תשבי בביתי אלא כמו כלה חוץ לביתי פנו אלי ואל תשימו לב למקדש אם אינו עם כל גדלו כעצי הלבנון: אתי מלבנון תבאי. בכל המקום אשר אזכיר את שמי: תשורי. להעביר חטאים מן הארץ: מראש אמנה כו'. שהם גבולות הארץ: ממעונות אריות. שמשם ולחוץ מעונות הכנענים שהיו כמו חיות רעות טורפות. כי אמנם בימי דוד. (ט) לבבתני באחת מעיניך. שהיי'

מצודת דוד

(ח) אתי מלבנון כלה. הנה אתה כלה ר"ל כלולה בכל מיני יופי אתי מלבנון וחוזר ומפרש אתי מלבנון תבואי ר"ל ממקום שאת עומדת עתה בלבנון משם תבואי אתי אל הר המור כו' ושם נתעלסה באהבים ונרוה דודים עד הבקר: תשורי מראש אמנה. תלעדי ותלכי ממקום שאתם מראש הר אמנה ומראש הרי שניר וחרמון שהם מקומות מעון אריות ונמרים ולא תעמודי עוד באלה המקומות כי אתי תבואי אל הר המור כו'. והנמשל הוא לומר עמי תבואי ותלכי ותלאי מהגולה: (ט) לבבתני. הנה מאז בהיותי עמך משכת את לבי אליך את אחותי כלה ואמר אחותי בלשון הבה יתירה: לבבתני באחת מעיניך. יפרש

מצודת ציון

מיני בושם: (ה) מלבנון. שם יער: כלה. תקרא כן על כי אז היא כלולה בכל מיני יופי והדר: תשורי. ענין צעדה והלוך כמו באשורו אחזה רגלי (איוב כ"ג): אמנה שניר וחרמון. שמות הרים: ממעונות. ענין מדור כמו ה' מעון אתה היית (תהלים צ'): (ט) לבבתני.

קיצור אלשיך וש"ם

לאמר קומי ונעלה ציון ונשב שם עד עולם:
(ח) אתי וגו'. הכנסיה עוד לא תוכלי להרגיע נפשה ומתאוננת לפני דודה איה איפוא הבטחתך הנאמנה אלי דוד יקר? הן זכור אזכור עת צאתי מארצי והלכתי בגולה במר נפשי. אתה דודי חזקתני ונהבטחתני לאמר אל תירא רעיתי הן אתי מלבנון. אתי תצאי מיער הלבנון. הוא א"י כי גם אני אצא אתך בגולה ומשם אקראך בשם כלה וארשתיך לי לעולם. וכמו אתי תצאי מלבנון כן תבואי אתי עוד הפעם אל ארצך [כדאיתא בספרי פרשה בהעלותך. וזה לשונו גלו לבבל שכינה עמהם גלו לאדום שכינה עמהם וכשהם חוזרים שכינה חוזרת עמהם שנאמר אתי מלבנון כלה. אתי מלבנון תבואי]. ועוד תשורי. תצעדי. ותלכי אל הר בית ה'. וכמו מאז דרכו רגליך מראש אמנה מראש שניר וחרמון. ההרים הגבוהים הררי עד אשר שם הפלאתי לעשות אתך בצאתך ממצרים. כן תדרכנה רגליך לצאת ממעונות אריות מהררי נמרים תואר לגלות בבל ויון ואדום וא"כ איפוא מדוע זה כמה כלו עיני מיחל להבטחתך ואך שוא תקותי ואפס תוחלתי: תשובת הקב"ה אתי. אמנם כן רעיתי הבטחתיך להחיש פדותך ולהשיב שבותך. אך מדוע זה לא תשימי לב ליתר הדברים אשר דברתי אליך לאמר „אתי" תחזקנה ידיך רעיתי להיות אתי ודבוקה במצותי ואז אף כי תצאי מלבנון בכל זאת עוד אקראך כלה וארשתיך לי באמונה. ולא אחת הזהרתיך כי גם שניתי אחרי הזהרתי לאמר. „אתי". זכרי נא רעיתי להיות אתי חבוקה ודבוקה בי. ואז כמו תצאי מלבנון מא"י. כן תבואי. ומדוע זר החרש תחרישי ותשבי בעצלתים. תשורי מראש אמנה, תצעדי ותלכי בדרכי האמונה. כמו מראשית האמונה שהאמנת בי, ואז תראי כי כמו שהצלחיך מראש שניר וחרמון. הם סיחון ועוג שהיו הראשים והמלכים של ההרים האלה. כן אצילך ואוציאך ממעונות אריות מהררי נמרים, תואר להגלות החיל הזה:
(ט) שאלה הכנסיה להקב"ה לבבתני. זכור אזכור ותשוח עלי נפשי. עת עלה על לבך לבוא אתי במסורת ברית אהבה מה מאד הייתי אהובה אליך עדי אמרת לי לבבתני קנית ומשכת את לבי:
(ח"ג)

לקוטי אנשי שם

רולה בתוס לבבך להיות עמדי ותקבל עול מלכותי עליך. רק תשורי ותביט אלי לפדותך משונאים אשר נשבית במה. מראש אמנה ושניר וחרמון [שלשתן שמות הרים הם. רב"י] וגם להיות נמלט ממעונות אריות מהררי נמרים ושאר מלכים הנדמים לזאבי' ולא תביט אלי רק בעין אחת. רק לפדותך מהגלות. ולא מאהבתך אלי לעבדני באמת ותמים. ע"ד ולא אותי קראת יעקב:
(ט) לבבתני אחותי וגו'. אמרו רבותינו ז"ל אמר הקב"ה לישראל לב אחד היה לכם במצרים ונתתם לי שתי לבבות. לבבתני באחד מעיניך בדם פסח ודם מילה. באחד

לִבַּבְתִּנִי בְּאַחַד באחת ק׳ מֵעֵינַיִךְ בְּאַחַד עֲנָק מִצַּוְּרֹנָיִךְ:
י מַה־יָּפוּ דֹדַיִךְ אֲחֹתִי כַלָּה מַה־טֹּבוּ דֹדַיִךְ מִיַּיִן וְרֵיחַ
שְׁמָנַיִךְ מִכָּל־בְּשָׂמִים: יא נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתוֹתַיִךְ

לִבִּי רְהִמְתֵּיךְ אֲחָתִי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְנִנְפֵי דִּי הִיא צְנִיעָא קְבִיעַ עַל לוּחַ לִבִּי חֲבַת זוֹטַר דִּי בֵּינָךְ דִּי הוּא צַדִּיקָא כְּחַד מִן רַבְּנֵי סַנְהֶדְרִין וּכְחַד מִן מַלְכַיָּא דְּבֵית יְהוּדָה דַּהֲוַת יְהִיבָא כְּלִילָא דְמַלְכוּתָא עַל צַוְּרֵיהּ: י מַה כְּנָה שַׁפִּירָן עֲלֵי חֲבָבַיִךְ אֲחָתִי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְנִנְפֵי דְּהִיא צְנִיעָא כְּמָה טָבָן עֲלֵי דְּבָתִיךְ יַתִּיר מִשִּׁבְעִין אוּמַיָּא וְשׁוּם טָב דְּצַדִּיקַיִךְ גְּרִיף מִכָּל בּוּסְמַנִּין: יא נופ״ת וּבְעִידָן דְּמַצְלִין כַּהֲנַיָּא בַּעֲזָרְתָא דְקוּדְשָׁא וְלֵיתָן

רש״י

אחת מהן הייתי מחבבך ביותר וכל שכן בשתים וכן באחד ענק מצורניך באחד מרבידי ענקי קישוטיך הם תכשיטי מצוה שישראל מצויינין בהם. ד״א באחד ענק כאחד מאבותיך הוא אחד היה מיוחד וזה אברהם הנקרא ענק האדם הגדול בענקים: (י) מה יפו דודיך. כל מקום שנראית לי שם הבה יפה הוא בעיני גלגל שילה נוב וגבעון ובית עולמים הוא בית שני הבבלי מגוהה ושאר ויעודים מגוהה זו ירושלים ושאר ויעודים מקום שנתוועד׳ שם שכינה לישראל: וריח שמניך. שם טוב. (יא) נפת. מתוק: תטפנה שפתותיך. טעמי תורה: וריח שלמותיך. מצות.

כפורנו

מלך לרצון אבל לא אביתר כ״ג: באחד ענק. בבניהו שהי׳ על הכרתי והפלתי לא ביואב. כי אמנם בימי שלמה. (י) מה יפו דודיך. שהיו כלם צדיקים המלך וצדוק כ״ג ובניהו בן יהוידע על הצבא. מה יפו דודיך. בעיון ובמעשה: מה טובו דודיך. ללמד דעת את העם: וריח שמניך. במדות. לכן (יא) נפת תטופנה שפתותיך כלה. ראוי שתתעסקו גם אתה ובן בתורה שהוא בית ה׳ כי שם נבנה הבית וזה הענין מפורש בספר דברי הימים ויבן שלמה את הבית בהר המוריה אשר נראה לדוד אביהו והענין אני אשב בהר המוריה: עד שתתגבר הרוח והעטם כל זמן שישראל בוחרים מלותי אשב בקרבה על כן אמר כלך יפה שהיו כל ישראל כולם בימי שלמה צדיקים: אתי מלבנון. שבאים לרגלים מכל מקום גם מעבר לירדן שבם בגיר. ועוד מי שהיה בארץ ערלים הנמצלים לאריות ולנמרים היו הכל באים: לבבתני. אחר שאמר כלך יפה אמר עתה לבבתני באחת ענק מצורניך זהו שבט יהודה שהלך אחרי השכינה כי רובי מלכי יהודה היו חסידים. וענין באחת מעיניך. הוא אליהו הנביא שהחזיר ישראל בתשוב׳ ודבקו בשם וזה ענין מה יפו דודיך.

אבן עזרא

לא אוכל להפרד מעמך כי לבבתני ולא נשאר לי לב: הפעם השלישית נואמך. המנך: אלף המנן. הם שריו: שני שדיך. הם שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה כי השדים מוציאין את החלב כענין לכו שברו ואכולו אמרה השכינה אני: לך לי אל הר המוריה

מצודת ציון

מצוארון לב: ענק. כן יקרא עדי הצואר כמו וענקים לגרגרותיך (משלי א׳): (י) מה יפו. מלת מה יורה על הפלגת הדבר כמו מה רב טובך (תהלים ל״א): דודיך. אהבתך ואהבתך: (יא) נופת. ענין הגלה והשכה כמו ונופת צופים (שם י״ט) ותאמר מלת צופים והוא מובן מעצמו בר״ל כהזלת הלות הדבש: תטפנה. הרד טיפין:

מצודת דוד

במה משכה לבו ואמר בהבטת עין אחת מעיניך כי הבטה בדרך חיבה בעין אחת מושיך את הלב עד מאוד: באחד ענק. הוא כעדי אחד מקשוטי צוארך משכה את לבי אליך ומכ״ש בכולם. והנמשל הוא לומר אהבתי לך בעבור אברהם אביך שהיה עין העולם לפרסם אלהותי בני אדם ולהיישירם בדרך הישר ילכו בסיבעבוד מזה עדי המכניסך עמי בברית. ולכנו באחד ענק מן הצואר שהוא היה העדי והקשוט המיוחד במדברים בך וקוראים בגרון ללכת בדרכי ה׳ ולשמור מצותיו: (י) מה יפו דודיך. מה מאוד היו יפים אהבות אהבך אלי את אהותי כלה מה מאד היו טובים יותר ממשתה היין וריח השמן באשה סך משם הוא ריח ערב מריח כל בשמים. והנמשל הוא לומר האמונה בשתה מאמין כי ישראל קדושה בשי סגה על ידך הגין בעיני ומקובל לפני: (יא) נפת הטופנה. אמרי שפתיך מתוקים ושרים כאלו מטיפים הזלת נופים וכאלו האמת נבוך דבש וחלב ויזלו מפיך והוא כפל ענין במלות שונות. והנמשל היא על עסק למוד

לקוטי אנשי שם

ענק מצורניך. זה מצה המיוחד והגבור בשבטיך ע״כ ראוי לבית לב מה לאו שכתיב לדרוש כן. ועוד מי שאין לו אלא לב אחד. איך יתן שנים. וגם שיכן נתנו השנים. ועוד אומרו באחד מעיניך דם פסח ודם מילה א״כ איך קראם הכתיב אחד. ומה ענין מצה בדבר. ולמה קראו גבור ומיוחד. אמנם הנה הרשע והשכרון הם שתים שאן הרשע. והוא. כי הרשע או עו״ג הם ימשה מיולם בשל לב כי את ה׳ השליך אחר גיוו. הרשע הוא אין לו שום לב כי גם יצרו הטוב משועבד לרשע. אך העובד ע״ג כישראל במצרים ולבם עם ה׳ כענין אם שכחנו שם אלהינו ונפרוש כפינו לאל זר ר״ל אם שכחנו שם אלהינו בעת ונפרוש כפינו לאל זר הלא אלהי׳ יחקר זאת כי הוא יודע תעלומות לב. והנה השובה כן לב אחד יש לו כי יצרו הטוב לא נאבד. כי מרגיש הוא וקיים עם ה׳. אך לא נאמר שאותו הלב נתן לה׳. כי לא נתנו עדיין לה׳ שלא פעל בו דבר בקום ועשה. רק שיש לו במחשבות לב אחד. ובשובה טוב בפועל יש שתי הלוקות האחד המתחיל לעשות מצוה. אך עדיין אין יצרו הרע נכנע ושבל ומשועבד לה׳ לגמרי. והוא יתייחם למי שנתן לב אחד לה׳. הוא היצר הטוב. אמנם מי שהכניע היצר הרע ג״כ שגם הוא כמשועבד לה׳. עליו יצדק לומר שגם את היצר הרע נתן לה׳. כהכתוב שנאמר בו. ומצאת את לבבו נאמן לפניך. ואמרו ז״ל בשני יצריו מולא נאמנים לה׳ וכ״ה מאומרו לבבו ולא נאמר לבו: ונבא אל שאמר שוקבה לו שכתוב איך עושה פועל מצה. וגם אם עד לבבתני בשני ביצי״ן ע״כ פירש ואמר לב אחד היה לכם במצרים. שהיו עובדים ע״ג אך לא מלבם כי לבם בלם עם ה׳ היה. נמצא שהיה להם לב אחד הוא היצר הטוב. אך לא נתנוהו לה׳. והנו והיה לכם. ואחרי כן עליתם עד קנה האהרון ונתתם לי שני לבבות. והוא: כי דם פסח ודם מילה הם ב׳ עיוים שבשניהן הכיעו אל האלהים. והנה בתחלה בשהפם הפסח שהחלו במצות נתנו לב אחד הוא היצ״ט אך לא השנים. הנם כי גדולה היתה במעשה מסרו עצמם פן יתקוממו המצרים להורגם בשחטם אלהים עכ״ז עדיין לא נכנע יצרם הרע בעצם עד דם מילה. והוי לבבתני באחד וגו׳ שמה שנתת לי השני לבבות לא היה בכל אחד מהשתי עינים כי אם באחד מהם לבד. ועד השעים באחד מהם לבני את הקב״ה דם פסח ודם מילה. כי בשתי עינים אלו האלו נכביע אל האלהים. משא״כ עד קיום

קיצור אלשיך וש״מ

עדי נכספה נפשי כי תהיי אחותי כלה, ר״ל חבוקה ודבוקה בי [כי שם אחו׳ מורה על דבר הראוי להתחבר לחברו כמ״ש הרמב״ם בהמור׳ ח״א בשיתוף אח ואחות] לבבתני משכת את לבי אף באחת מעיניך בהבטת עין אחת מעיניך באחד ענק מצורוניך, בעדי אחד מקישורי צוארך, ר״ל בזכות צדיק אחד מהצדיקים שבו לקחת לבי לבחור בך לרעיה ואהובת נצח, אח״ז כאשר עמדתי לפני הר סיני לקבל את התורה. אמרת.

(י) מה יפו דודיך, אהבתך וחבתך אלי עדי באמת ראויה את להיות אחותי כלה, מה טובו דודיך מיין מכל עונג ושמחה שיש לי בעליונים וריח שמניך מכל בשמים, הריח של שני השמנים הטובים שהרחת לפני הם נעשה ונשמע יקר לי מכל המדות הטובות הנוהגים ריח ניחח לפני. ועוד אמרת לי בשלשה אלה מצאתיך כי נעלית מכל אום ולשון. א) (יא) נפת תטופנה שפתותיך כלה. לא כשאר האומות אשר אנכי חזרתי עליהם שיקבלו התורה ולא רצו. ואולם את כנופת צוף הטיפו שפתותיך

כַּלָּה דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ וְרֵיחַ שַׂלְמֹתַיִךְ כְּרֵיחַ
לְבָנוֹן׃ יב גַּן נָעוּל אֲחֹתִי כַלָּה גַּל נָעוּל מַעְיָן חָתוּם׃
יג שְׁלָחַיִךְ פַּרְדֵּס רִמּוֹנִים עִם פְּרִי מְגָדִים כְּפָרִים
עִם־נְרָדִים׃ יד נֵרְדְּ וְכַרְכֹּם קָנֶה וְקִנָּמוֹן עִם כָּל־
עֲצֵי לְבוֹנָה מֹר וַאֲהָלוֹת עִם כָּל־רָאשֵׁי

ת״א דבש וחלב תחת לשונך. חגיגה יג: גן נעול אחותי כלה. יומא עה עקידה בשער ז: שלחיך פרדס. נזיר ג. בתרא כח נדה יט עקידה שם.

ספותהון נערת דובשא ולישנך נגפי צניעא במלולתך שירין ותושבחן מתיקין כחלב ודבש וריח לבושי כהנין כריח אולבנין: יב גן ונשיך דמתנסבן לגוברין צניען כגנתא דעדן דלית רשו לגבר למיעל לגוה אלהן צדיקיא דנפשהון משתלחין לגוה על יד מלאכיא ובתולתיך טמירן וגניזן באנפלין וחתימן בכן כמבוע דמין חיין דנפיק מתחות אילנא ומתפרש לארבעת רישי נהרין ואלמלי די הוא חתים בשמא רבא וקדישא הוה נפק ומבע ושטף כל עלמא: יג שלחיך ועולמיך מלין פקודיא הברימונין ורחימין לנשיהון וילדן בגין בן צדיקין כותהון ריחיהון מטול הכי כבוסמנין טבין דגנתא דעדן כפורין עם רשקין: יד נרד רשק ומוריקא וקנה

רש״י

הגונות הנוהגות בשלמותיך ציצית תכלת בגדי כהונה איסור שעטנז: (יב) גן נעול. על שם צניעות בנות ישראל שאין פרוצות בעריות: גל נעול. יש לפרשו לשון מעין כמו (יהושע טו) גולות עליות ויש לפרשו לשון שער והוא לשון ארמי בתלמוד טרוקו גלי: (יג) שלחיך. ארץ יבשה קרויה בית השלחין וצריך להשקותה תמיד ושדה בית הבעל ב' יפה הימנה וכאן קילס היבש שלחיך הרי הן מלאין כל טוב כפרדס רמונים וזה על שם קטנים שבישראל מרטיבי' מעשים טובים כפרדס רמונים: כפרים עם נרדים

שפתי חכמים

נכונה היא מכמה טעמים דיק ותמצא: ב לבון מבנה היא כדים הזקת הכתים ופירושו שדה שהיא בעומק ומטוהלכת א״צ להשקותה ופי׳

אבן עזרא

ושפתותיך משלמי נדרים ונדבות ושלמותיך פהות הפעם הראשונה (יב) גן נעול. נהר יולא והוא קטן וכמוהו גלות עליות וגלות תחתיות:
(יג) שלחיך. כמו שעיפיך קרוב מן תשלה קיריה עד יש וכן שלחותיה נטשו: פרדס. בלשון ישמעאל כדמות גן יש בו מין אחד: כפרים. לשון רבים מן אשכול הכופר:
(יד) ואהלות. מין בושם וכמוהו כאהלים נטע ה׳:

ספורנו

ובמצות. כי אמנם דבש וחלב תחת לשונך. כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ותחת לשונך דבש וחלב העיון והמעש׳ ללמוד וללמד: וריח שלמותיך. במדות: כריח לבנון. רצוי בעיני אלהים ואדם: (יב) גן נעול אחותי כלה. הלא תראי שאין התשועה תלויה במקדש כי אמנם בימי דוד היה גן נעול לא נודע מקום המקדש: גן נעול. הר הבית: מעין התום. מקום המזבח ומ״מ היו בימיו. (יג) שלחיך. שהם קרקעות בלתי נאותות לפירות: פרדס רמונים. היו כפרדס רמונים כי אמנם עתות בצרת מלחמות עמון ומואב היו לו כל ימיו לעושר ולכבוד: עם פרי מגדים. להבין ולהורות כאמרם ז״ל אלמלא דוד עסק בתורה לא עשה יואב מלחמה: כפרים עם נרדים. במדות כאמרו לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה כו׳: (יד) נרד וכרכום. וכן היה בימי אסא שהשתדל ללמד דעת את העם כאמרו אשר לא ידרוש לאלהי ישראל יומת

מצודת דוד

הכמת התורה: וריח שלמותיך. הריח הנודף משלמותיך מן המוגמר היה כריח יער הלבנון המלאה בו הרבה עשבים ושמנים המעלים ריח טוב. והנמשל הוא על המצות התלויות בבגדים כמצות ציצית ואיסור שעטנז: (יב) גן נעול. עתה חוזר לשבחה בדבר הצניעות וכה יאמר הרי את כגן הנעול שאין מי יוכל לבוא בו כ״א בעל הגן כי כ״כ לא תעזוב את מי לגשת אליך: גל נעול. את נעול כמעין הנעול כי לא הערה מי בך לקלקל ולשבור הבתולים והרי את נעול: מעין חתום. כפל הדבר במ״ש. והנמשל הוא על הרחקה מן עובדי כוכבים ומזלות: (יג) שלחיך. הנה לפי מעשיך הסגונים ושמירת הצניעות מובטחני בך שיהיו שלחיך פרדס רמונים ר״ל פרי בטנך המתפשטים ונשלחים ממך יהיו מלאי המצות כרמון המלאה לה גרגרים עם פרי מגדים גם יהיו בני מדות טובות כפרי מתוקה ומעולה בהרבה מיני הבה בטעם וביופי ובדומה: כפרים עם נרדים. פרסום שמותם נתפשט למרחוק כריח כפרים עם נרדים בהסתרכבה היא מעלה ריח ערב ונודף למרחוק. והנמשל הוא לאחדים עם המשל: (יד) נרד וכרכם. ר״ל פרסום שמם יהיו מוסיף והולך להתפשט ממרחק ורב כריח נרד כו׳ עם כל מין עצי לבונה מור ואהלות עם כל מיטב מיני

מצודת ציון

שלמותיך. בגדיך: (יב) נעול. סגור וכן ונעל הדלת (ש״ב י״ג): גל. מעין כמו גולות מים (יהושע טו): חתום. ענין סגירה כמו כי חתום הוא (ישעיה כ״ט): (יג) שלחיך. כן יקראו הסעיפים המתפשטים ויולאים כמו שלחותיה נטשו (שם טז): פרדס. כן יקרא גן מעלי מאכל וכן גנות ופרדסים (קהלת ב): מגדים. כן יקרא דבר משובח ומעולה כמו ומגדנות נתן לאחיה (בראשית כ״ד): כפרים נרדים. מיני בושם: (יד) נרד וכרכם כו׳. כולם שמות מיני בושם הם: ראשי. ענין מיטב ומובחר כמו וראשית שמנים (עמוס ו):

קיצור אלשיך וש״מ

לאמר „כלה" הנני נכונה להיות כלה וארוסה אליך עד עולם סלה. ב) דבש וחלב תחת לשונך תואר להנעשה והנשמע [כי הדבש הוא הנעשה ע״י מעשה אשר תעשינה הדבורים שאוכלות עשבים ופרחים ועל ידיהם תוציאנה הדבש. והחלב הוא הנהפך מאליו מדם החי. כמו כן אמירת נעשה שהכונה על מצות מעשיות תואר לדבש והנשמע שהכונה על מצות רוחניות תואר לחלב]. ג) וריח שלמתיך כריח לבנון. מדותיך הטובות אשר בהן לבשת [עד״ה צדק לבשתי] נותנות ריח טוב כלבנון. ובאשר מצאתיך נעלית מכל האומות בשלש אלה. לכן אתן לך שלש אלה א) תהיי. (יב) גן נעול. לבל יערב זר לגשת אליך. כלומר כל האומות יפחדו וייראו ממך. ב) אדעך בשם „אחותי כלה" כלתי תהיי חבוקה ודבוקה בי עד עולם. ג) אתן לך גל נעול מעין חתום. המקור והמעיין של שפע ברכה העליונה יהי׳ נעול וחתום לך לבדך ואין לזרים אתך. ואחרי כל הטוב הגדול הזה שאעשה לך בטוח אני. (יג) שלחיך פרדס רמונים. ר״ל פרי בטנך המתפשטים ונשלחים ממך יהיו מלאים חכמות כרמון המלאה גרגרים. עם פרי מגדים. נאים במדות טובות המיפים את האדם כפרי יפה הנחמד למראה ופרסום שמותם תתפשט למרחוק כריח של כפרים עם נרדים המעורבים יחד שריחם נודף למרחוק. (יד) וכריח של נרד וכרכום קנה וקנמון וגו׳. שבהתערב כל אלה הבשמים יחד הריח גדול מאד. כן יתפשט ריחם הטוב של צאצאיך:

לקוטי אנשי שם

הזהו. ובאיזה מפתי עינים אלו היו נתונים לה׳ שתי הלבבות. לזה אמר באחד ענק כו׳ זה משה כו׳ והוא כמ״ש רז״ל מי מלן במלרים רבי ברכיה אומר משה מוהל הערן פורע כו׳ וזהו באחד ענק כו׳ וביאור הכתוב לפי זה באיזה אחד מהשתי עיניך נתת לי השתי לבבות. הוא באהרן שהוא באותי שנעשה על יד

בשמים: טו מעין גנים באר מים חיים ונזלים
מן־לבנון: טז עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו
בשמיו יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו: ה א באתי
לגני אחתי כלה אריתי מורי עם־בשמי אכלתי יערי

תו"א מעין גנים באר מים חיים. עיין פ' תולדות ופ' בלק: עורי צפון ובואי תימן. זבחים קטז זוהר פ' ויקרא: באתי לגני אחותי כלה. זוהר פ' בראשית ופ' ויקרא ופ' פינחס:

תרגום

בוסמא וקנמון עם כל קיסי לבונתא מירא דכיא ואקפיל אלואין עם כל מיני בוסמנין: טו מעין ומיא דשילוח מדברין בניח עם מותר מיין דנגדין מן לבנון לאשקאה ית ארעא דישראל בגין דאינון עסקין בפתגמי אוריתא דמתילין לבירא דמיין חיין ובזכותא דנסוך מיא דנסבין על מדבחא בבית מקדשא דמתבני בירושלם דמתקרי לבנון: טז עורי ועל סטר ציפונא הוה פתורא ועלוהי תרי עסר לחמין דאפין ועל סטר דרומא הות בוצינא לאנהרא ועל מדבחא הוו מקרבין כהניא קורבנא ומסקין עלוי קטורת בוסמין כנשתא דישראל אמרת ייעול אלהיא רחימי לבית מקדשא וקבל ברעוא קורבנהון דעמיה: ה א באתי אמר קודשא בריך הוא לעמיה בית ישראל עלית לבית מקדשי דבנית לי אחותי כנשתא דישראל דמתילא

שפתי חכמים | רש"י

כנגלה ענין בפוכה: ג ופי' שם הלוקט תאנים מן התאנה מיני בשמים הם: (טו) מעין גנים. כל זה מוסב על שלחיך ימקלסן כמעין המשקה אותן והדוגמא על שם טבילות טוהר שבנות ישראל טובלות: ונוזלים מן לבנון. ממקום נקיות באין עבירת טיט: (טז) עורי צפון ובואי תימן. אהר שערב עלי ריחך ונוי משכנותיך אני מלוה את הריחות לצפון ותימן להפיח בגנך לצאת ריחך הטוב למרחוק והדוגמא על שם שהגליות מתקבלות ומכל הגוים מביאים, אותם מנחה לירושלים ובימי הבנין יהיו ישראל נקבצי' שם למועדים ולרגלים וישראל משיבין יבא דודי לגנו אם אתה שם הכל שם: (א) באתי לגני. בימי חנוכת הבית: אריתי. לקטתי והוא ל' משנ' כמלא אורה וסלו ג ואף לשון מקרא (תהלי' פ) וארוה כל עוברי דרך וגא' על שם הקטור' שהקטירו קטורת יחיד הנשיאים על מזבח החיצון ונתקבלה והוא דבר שאיני נוהג לדורות ועל כן נאמר אכלתי יערי עם דבשי יש דבש שהוא גדל בקנים כענין שנא' (שמואל א יד) ביערת הדבש ויערת היא ל' קנה כמו (שמו' ב) והשם בסוף ושויתיה ביערא ומוללין הדבש ומשליכין העץ ואני מרוב חיבה אכלתי יערי עם דבשי אכלתי הקנה עם הדבש את שאינו ראוי עם הראוי קטרת נדבה וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאים

ספורנו | אבן עזרא

(א) אריתי מורי. לקטתי וכמוהו וארוה כל עוברי דרך: יערי. מן יערת הדבש: הלבי י"א שהוא הלובן העולה על היין. ויפרש כמוהו כיין הלבן והוא רחוק כי הלבון הוא שם

דורבמי כן שלהוי יצרות מלחמות הכושים לעושר ולכבוד לו: מור ואהלות. וכן יהושפט שהשתדל בזה כאמרו וישיבם אל ה' אלהי אבותיהם היתה לו מלחמות עמון ומואב לעושר ולכבוד: (טו) מעין גנים באר מים חיים. וכן חזקיהו שהיה מעין משתדל ללמד תורה לישראל עד שאמרו רז"ל עליו שבדקו מדן ועד אנטוכיא ולא מצאו עם הארץ היו צרות מלחמת סנחריב לעושר ולכבוד לו: ונוזלים מן לבנון. ומן לבנון ובהמ"ק היו נוזלים אגדות לתורה: (טז) עורי צפון. כי הוא אמנם הרבה השתדלות לעורר את ישראל לתשובה כאמרו וילכו הרצים באגרות מיד המלך וכו' לאמר בני ישראל שובו אל ה' אלהי אברהם יצחק וישראל:
ה (א) באתי לגני. לעורר את השבים אלי ובכן: אריתי מורי. קבלתי ברצון חכמי הדור: עם בשמי. עם תלמידיהם:

מצודת ציון | מצודת דוד

(טו) חיים. נובעים כמו על מים חיים (ויקרא יד): ונוזלים. מלשון הזלה ונטיפה: (טז) עורי. מלשון התעוררות: הפיחי. מלשון הפחה ונשיבה:
ה (א) באתי. עבר במקום עתיד וכן אריתי אכלתי שתיתי: אריתי. ענין לקיטה כמו וארוה כל עוברי דרך (תהלים פ'): יערי. כן יקרא הקנים שגדל בהם הדבש וכן ביערת הדבש (ש"א

בשמים שהרכבה גדולה כזאת אין למצוא ממנה כדבר העלאת ריח טוב וערב עד למרחוק. והנמשל היא להודיע עם המשל: (טו) מעין גנים. ר"ל בדין הוא שיהיו שבליחות פרדס רמונים כו' כי המעין המשקה את הגנים הוא באר של מים חיים מוקף מהילות ולא מגולה לביאה בו אבק ועפרורית וגם המים ההם נוזלים ויורדים מהר הלבנון ולכן המה מתוקים ביותר ולזה מהראוי שיללחו השליחות להיות פרדס רימונים כו' ר"ל בדין הוא שיהיו בניך מלאים חכמות ומדות טובות לפי שאת היא מקור מחולבם והנונה את להוליד תולדות כאלה והנמשל הוא נומר לפי שמקום מהלבם ל"י היא מאהבות ואמסית כבדים וצדיקים ראויים התולדות להתדמות אל האבות: (טז) עורי צפון. כאשר נשמע לאוזן ההשקה מרבית הקילוס מה שמשפיק מקלסה אמרה אתה רוח הצפוני התעוררי לנשב ואתה רוח תימן בואי הנה והפיחי אל גני למען יזלו ויטיפו בשמיו את הסרף והמין ולעבדי' בריח אשר יפיחו עוד למרחוק יבא דודי היכל מהר אל הגן שהכנתי לו לטייל בו וגם יאכל הפירות החשובים אשר זמנתי לו למען יתמיד לבבו עמדי. והנמשל הוא כאילו תאמר כ"י עם כל אלה כי אגלה חן בעיניו יהיה נא ומהר ישרה בי שכינתו בבית המכון לבבו ויקבל שם קרבנותי ברצון:
ה (א) באתי לגני. התחוק בלה דבריו וכה אמר כן אשבה ואגנה לבא אל הגן שהכנת לי ואלקט המור עם שאר מיני הבשם שהזמנת לי ואת הדבש אוכל לתאוה עד שאוכל גם הקנים לגוון הדבש מהם ואשתה היין עם החלב שה מנת לי: אכלו רעים. למרבית השמחה אזמן קרואים ואפייסם לאכול וכה אמר להם אכלו רעים כו'. והנמשל הוא לומר כאלו המקום ב"ה מבטיח ואומר כנה היה מהר אשרה שכינתי בקרבך יתקבל כרצון קטורת הבשמים והם תוך מן הבשמים ותאכל עלי המערכה עם הקרבנות אשר

לקוטי אנשי שם | קיצור אלשיך וש"מ

(טו) מעין גנים. המעיין שבהגנים שבהם גדלים הבשמים הנ"ל נמשכים מן באר מים חיים ונוזלים דרך הלבנון:
(טז) (עורי צפון ובואי תימן) עורי רוח צפוני. וגם יבוא רוח דרומי. ויפיחו בהגן ויזלו בשמיו ריח טוב. ואז יבוא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו. כמו שהמשיל ישעיה הנביא את ישראל ככרם. כמו שבעל הכרם יבא לכרמו כשהוא נמוע נטע שעשועים כמו שחשב בעל השיר בפסוקים הנ"ל כן ה' צבאות יבא לגאול את ישראל כשיעשו תשובה ומע"ט:
ה א) באתי לגני. הרעיה בהתעטף עליה נפשה תזכור הימים הראשונים אשר היו טובים מאלה, כי מצאה חן בעיני דודה לאהבה ולמשכבה הסד יתען ותאמר הן זכור אזכור ותשוח עלי נפשי עת האירה לי

פנק אחד הוא מפה שנקרא פ"ב גבורותי לגמול את כל ישראל ובדי ומיוחד לשבר הענק מיוחד כין שאר הצם שהוא ברית מילה כי כדם מילה זכו ונתנו השתי לנבות. ואמר בפסוקין על זרומין שבכב תלויים חיי עולם בלואר כי אלמלא ישראל אין עולם נמלאו הכבבים כ"כ לואר החיות (רמ"א):
(ת"נ)

עם־דבשי שתיתי ייני עם־חלבי אכלו רעים שתו ושכרו דודים׃ ב אני ישנה ולבי ער קול ׀ דודי דופק פתחי־לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראשי ר׳ דגוש

תו״א אני ישנה ולבי ער. זוהר פ׳ בראשית ופ׳ אמור ופ׳ האזינו:

תרגום

לגנפי צניעא אשריתי שכינתי בינך קבליה ית קטורת בוסמיך דעבדת לשמי שלחית אשתא מן שמיא ואכל ית עלון וית נכסת קודשיא אתקבל ברעוא קדמי נסוך חמר סומק וחמר חיור דנסיכו כהניא על מדבחי כען אתו כהניא רחמי פיקודי אכלו מה דמשתאר מן קורבניא ואתפנקו מן טובא דאתעתד לכון׃ ב אני בתר כל פתגמיא האילין חבו עמא בית ישראל

רש״י

ואין הטאת קריבה נדבה ואני קבלתים בו ביום: שתיתי ייני. הם הנסכים: עם חלבי. מתקו ולאו מהלב: אכלו רעים. באהל מועד אהרן ובניו ובבית עולמים הכהנים כולם: שתו ושכרו דודים. אלו ישראל אוכלי בשר זבח השלמים שהקריבו לחנוכת המזבח: (ב) אני ישנה. כשהייתי שלוה ושקטה בבית ראשון נואשתי מעבוד הקב״ה כישנה ונרדמת: ולבי ער. זה הקב״ה כך נדרש ד בפסיקתא: ולבי ער. הקב״ה שהוא צור לבבי וחלקי ער לשמרני ולהטיב לי: קול דודי דופק. משרה שכינתו על הנביאים ומזהיר על ידיהם השכם ושלוח: פתחי לי. אל תגרמי לי שאסתלק מעליך: שראשי נמלא טל. לי אדם שבא בלילה דופק על פתח אהובתו אומר כן בשביל היכתך באתי בלילה בעת הטל או הגשם והדוגמא שראשי כמלא טל שאני מלא רצון ונחת רוח אברהם אביך הערבו עלי מעשיו כטל והנני

שפתי חכמים

כגון קולר בתבואה: ד ואחר כך מפרש דברי הפסיקתא למה דורש לבי על הקב״ה ואמר כי הקב״ה נקרא צור לבבי ולענין מה הוא פר מפרש ער לשמרני כו׳: ה פירוש שראשי רמוז לאברהם ראש המאמינים: ו אף על פי שבכה פירש שאני מלא רצון ונחת רוח והוא פירוש של טל לפי שבע״פ נמלא טלקאי על ראשי שהוא רמוז לאברהם א״כ צ״כ פירושי שעבדו עלי מעשיו כטל ולמג״מ א״ר להם במעשי אברהם עזבו עליו כטל. אלא עכ״ל שמתוך כך ומתוך מעשיו הוא

אבן עזרא

מקום ואיננו תאר לכן הלבי הוא כמשמעו: (ב) דופק מליק כמו מתדפקים: תמתי. התמימה שלי: קוצותי. קצות השער והוא הפוך: רסיסי לילה. מגזרת לרוס את הסלת:

הפעם השנית גן נעול. ואת דומה לגן נעול שיש לו ריח טוב מחוץ ולא יוכל אדם להכנס לשם.

ואחר שדימה אותה למעין התום אמר את כמו מעין גנים שהם באר מים חיים. ענתה היא ואמרה עד שיתעורר רוח צפון ויבוא רוח תימן ויפיחו שניהם בגני ויזלו בשמיו. ילך דודי אל הגן שלו ואחר כן יבא. אמר באתי לגני ואריתי מורי והענין שבע אני מכל טוב ולא יחסר לי כי אם דמותך ועוד אל תפחדי כי רעי שהם הרועים כאשר כתוב בתחלה על עדרי חבריך האכלתים והשכרתים. אמרה אני ישנה אע״פ שאני ישנה לבי כמו ער וזאת אמרה פעם שנית רק בראשונה בקשה ממנו בחלום ועתה בא אליה לגן שלה כאשר אמרה לו עורי צפון: קול דודי דופק. עתה היא פושטת וכל הפרשה כולה מבוארת:

הפעם השלישית גן נעול. בתולותיהם לנועות: ופרדס רמונים עם עצי בשמים. הם שנים עשר כנגד השבטים. וענין מעין גנים. על נשי הטבילה: עורי צפון ובואי תימן. באה רוח צפונית וזה עד שיפוח היום והפיחה בגן שהם ישראל והפילה בשמיו לארץ. ברח דודי אל גנו. השכינה שעלתה לשמים כענין אלכה ואשובה אל

ספורנו

אכלתי יערי. קבלתי עמי הארץ: עם דבשי. עם בעלי מעשה: שתיתי ייני עם חלבי. מלמדי תינוקות עם תינוקות של בית רבן: אכלו רעים. ובכן אמרתי אכלו רעים באמרו כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ: (ב) אני ישנה ולבי ער. משיבה עדת ה׳ הנה צדקו דברי דודי כי אמנם אני הייתי ישנה מעסוק בתורה ומצות: ולבי. שהם הנביאים וחכמי הדורות התעוררו והעיר נ׳ לשוב אל דודי ואנכי מריתי: קול דודי דופק. ע״י נביאיו: פתחי לי. שערי צדק שאוכל להכנס כאמרו שובו אלי ואשובה אליכם: שראשי נמלא טל. קודם זריחת השמש של מלכות בית דוד וזה בימי עלי שהיו בניו ודומיהם בלתי הגונים: נמלא טל. בלבד שלא היו ישראל כ״כ פרוצים כמו עכשיו אמנם עתה: קווצותי מלאו רסיסי לילה. שהם קשים יותר מן הטל באמרו כי מספר עריך היו אלהיך יהודה ולזה העיד הנביא באמרו כי לכו נא אל

מצודת דוד

ימתקו עלי כדבש ואקבל ברצון נסכי היין אשר ימתקו עלי כחלב והכהנים בני אהרן יאכלו חלקם ממותר אשי: (ב) אני ישנה. שתם חזרה שהשבוקה לבעלים אמריה עם הנערות כי כשבא לאוזן השפוק טעם אמריה והפלגת חשקה שלא אמריו לקלסה באומרי הנך יפה רעיתי כו׳ (לעיל ד) וכל הענין והיא חשבה מאהבות ביבוא אל הגן לשבת עמה ושוא השיב שכן יבוא הפסיק הענין בזה השבור ועתה הנה לספר מה היה הסיבה אשר השוק נפרד ממנה כ״כ הדבש מן הזמן ואמרה כאשר הלכתי ליסן ועדיין היה לבי ער כי לא נשתקעתי בשינה שמעתי קול דודי נוקש על הדלת וכה אמר פתחי לי הדלת את אחותי רעיתי הדבוקה בי כיונה בבן זוגה התמימה באהבתה אלי: שראשי נמלא טל. כי שער ראשי נמלא מן הטל שירד עלי והקולות נתמלאו מזלוף הגשמים שירדו בלילה וכשופר

מצודת ציון

יד): ושכרו. ענין שתיה יותר מכדי המדה: דודים. האוהבים: (ב) ער. ענ׳ שעם והקיצה: דופק. ענין הכאה בנחת על הדלת כמו מתדפקים על הדלת (שופטים י״ט): תמתי. מלשון תמימות

קיצור אלשיך וש״מ

עלי שמש הצלחתי, עת באתי לגני לארצי המלאה כל טוב כגן אלהים, ואשר עליה כנם התנוסס דגל האהבה כתוב ורשום באצבע אלהים „אחותי כלה" פה תשב ותשכון הכלה האהובה החבוקה ודבוקה בי ע״ע, שמה אריתי מורי עם בשמי הטוב אשר נתן לי דודי [והוא תואר לשפע רב אשר השפיע לה הקב״ה לריח ניחוח לפניה], אכלתי יערי עם דבשי, ר״ל כ״כ היתה ארצי ברוכה ממגד שמים אשר כיער בדבש שניהם היו טובים למאכל ומתוק לחך. שתיתי ייני עם חלבי, תואר לשביעת העדן והעונג עד בלי די עדי אמרתי אכלו רעים, שבזמן שבהמ״ק היה קיים היתה ההשפעה נתונה מאתו ית׳ לישראל ומותר השפעתם קבלו שרי מעלה להשפיע להאומות אשר תחת ידם, לכן יתאר פה שבהיות ההשפעה מרובה במדה יתרה לישראל קראו לשרי מעלה המקבלים מותר השפעתם לאמר „אכלו גם אתם רעים מהשפעתי הנתונה לי כי יש די גם לי גם לכם. שתו ושכרו דודים, ר״ל כי גם מהמותר תוכלו לשתות לרויה עדי גם תשכרו מרוב הטוב, ככה השביעני דודי עדן ועונג לרויה בשבתי בארצי, ואף כי פתאם לפתע באה כשואה הותי. ונפסק מקור השפעתי כי גרשני דודי מהסתפח בנחלתי. בכל זאת לא ארכה לי עת צרתי:

(ב) כי אני ישנה וגו׳. הדוגמא לאשה המחכה בכל עת שיבוא בעלה ממרחק לביתה ואמרה בכל עת שאני ישנה לא אוכל להשתקע בשינה כי לבי ער ונדמה ברעיוני כאילו קול דופק בדלת ואומר פתחי לי אחותי רעיתי חיש מהר כי שער ראשי נמלא טל היורד בלילה וגם קוצותי הוא שער ראשי התלוי למטה נתמלא מרסיסי

נִמְלָא־טָל קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה׃ ג פָּשַׁטְתִּי אֶת־כֻּתָּנְתִּי אֵיכָכָה אֶלְבָּשֶׁנָּה רָחַצְתִּי אֶת־רַגְלַי אֵיכָכָה

ת"א פשטתי את כתנתי. זוהר פ' בראשית׃

ומסר יתהון ביד נבוכדנצר מלכא דבבל ואוביל יתהון בגלותא והוו דמיין בגלותא כגבר דמכא דלא יכיל לאתערא משנתיה וקל רוחא דקודשא מזהרא להון על יד נביאיא והות עירא יתהון מדמוך לבהון ענה רבון כל עלמא ובן אמר הדרי בתיובתא פתחי פומיך ובועי ושבחי לי אחתי רחמתי כנשתא דישראל דמתילא ליונתא בשלימות עובדיך ארום שער רישי אתמלי מן דמעתיך כגבר דשער רישיה מצטבע מטלא דשמיא וציצית גזרי אתמלי מן טפי עיניך כגבר דציצית גזרוהי מליין מטפי מטרא דנחתין בליליא׃ ג פשטתי ענת כנשתא דישראל קבל נביאיא הא כבר אעדיתי מני ניר פקודוי ופלחית לטעות עממיא והכדין יהוין לי אפין למהדר לותיה אתיב להון מרי עלמא על יד נביאיא

שפתי חכמים

מלא נחת ולגין: ז בסדר כל זה דברי תוכחה ותשובה ע"י נביאים כוה וה"כ ע"כ ע"י עבדיו הנביאים נאמר לכם זה אם

רש"י

בא אליך טעון ברכו' ושילום שכר מעשים טובים אם תשובי אלי: קווצותי רסיסי לילה. אף בידי הרבה

קבוצות מיני פורענות ליפרע מעוזבי ומנאצי. טל הוא לשון נחת: רסיסי לילה גשמי לילה שהן טורה ועייפות. רסיסי תרגום של רביבי' (דברים לב) וכרביבים עלי עשב וכרסיסי מלקושא. קווצות הן דבוקי שערות הראש המדובקים יחד שקורין כלונייל"ש ולפי שאחז המקרא בלשון טל ומטר אחז בל' ראש וקווצות בדרך טל ומטר להאחז בשער ובקווצות. ויש לפרש טל ורסיסי לילה שניהם לטובה שכר מצות קלות הנוחות להעשות כטל ושכר מצות המורות הקשות כטורח רסיסי לילה: (ג) פשטתי את כתנתי. כלומר כבר למדתי לעצמי דרכים אחרים לא אוכל לשוב אליך עוד כענין שנאמר (ירמיה מד) ומאז חדלנו לקטר למלכת השמים וגו' שהיו הדרכים האלה ישרים בעיניהם ולשון פשטתי את כתנתי רחצתי את רגלי לשון תשובת האשה המנאפת שאינה רוצה לפתוח לבעלה הדלת. ולפי שפתח

ספורנו

מקומי אשר בשילה וראו את אשר עשיתי לו מפני רעת עמי ואתם הרעותם מאבותיכם ואנכי מריתי. אמרתי: (ג) פשטתי את כתנתי. הנכבדת בתורה ובמעשים טובים להתענג בתענוגות זמניות: איככה אלבשנה: ללמוד וללמד כאמרם ז"ל שנה ופירש קשה מכלם: רחצתי, לתענוג. איככה אטנפם. כאמרם ז"ל ועל

אבן עזרא

מקומי. וענין ויאכל פרי מגדיו לא אקריב עולות עוד כענין אסר הלב זבחיכם יאכלו. אמרה שכינה באתי לגני ואין לי צורך כענין כי לי כל חיתו יער ואילו הוצרכתי יש לי הכל; יערי עם דבשי והייתי מאכל לרעי שהם המלאכים והענין

איך תאמרי ויאכל פרי מגדיו. אחר שעלתה שכינה גלו ישראל לבבל אמרה כנסת ישראל אני ישנה בגלות בבל כאדם שהוא במהבך וענין ולבי ער. שהייתי מתאוה להזור עם השכינה כשהיית: קול דודי, זהו העיר ה' את רוח כורש מלך פרס: שראשי נמלא טל. דרך משל כעלין כי לא ישבתי בבית העת אתם לכם לשבת בבתיכם ספונים או על דמעות של ישראל שעלו: הפעם הראשונה (ג) אטנפה. בלשון רבנן ז"ל לשון

מצודת ציון

והוא הפוך כמראם: קוצותי. הוא שער הראש התלוי למטה וכן קוצותיו תלתלים האמור למטה: רסיסי. ענין זלוף ונטיפה וכן לרוס את הסולת (יחזקאל מ"ו): (ג) פשטתי. ענין הסרת המלבוש:

מצודת דוד

משכי פתחי כי מילר אני בעומדי חוצה בעבור רטיבת הטל והמטר שירדו עלי. והנמשל הוא לומר כאשר ישבתי בגולה בבבל הייתי נואם מן הגאולה אבל שבאורים שבי כדניאל וחבריו היו מגפים עליהם וחשבו את הקץ הנאמר בפי ירמיה והנה המקום ב"ה העיר רוח כורש לשלחם

חשבי למען לא יהולל עוד שמו בין הגוים לומר עם ה' אלה ומארצו יצאו מבלתי יכולת להעמידם בארצו: (ג) פשטתי את כתנתי. ואני השבתי לו הנה כבר פשטתי את כתנתי כדרך ההולכים לישן ואין נאכת ערומה ואיך א"כ אלבשנה כי יש לי טורח בזה וכבר רחצתי את רגלי פן אה עליתי על המטה ואיך א"כ אטנפם לנכת בארץ לפתוח לך הדלת והנמשל הוא לומר הנה נתעצלתי לעלות לירושלים לפי שכבר

קיצור אלשיך וש"מ

מרסיסי הנשמים שירדו בלילה והנה צר לי בעומדי החוצה עבור רטיבת הטל אשר היה לי בתחלת הלילה ומנטיפת הגשמים אשר ירדו אחר זה עלי והנה היא מרוב החפזון והמהירות אינה יכולה לכוון ללבוש את כותנתה אשר הפשיטה טרם שהלכה לישן על מטתה מרוב חשכת הלילה ואומרת אליו איככה אלבשנה ואי לזה אחר שלבשה כותנתה לא יכולה למצוא המנעלים ומתאוננת בלבה ואומרת איככה אטנף רגלי אשר רחצתי טרם שכבי. והנה בעוד שהלבישה כותנתה הושיט דודה את ידו מן החור לפתוח את כפית המנעול והיא כאשר ראתה את ידו מיד מעיה המו עליה ונכמרה רחמיה עליו ואומרת בלבה הנה ידי מזוהמות מהשינה לכן טרם פתחי את הדלת אקח את המור להעביר על ידי כדי להעביר את הריח הרע מידי, והנה כאשר באה לפתוח את המנעול מחמת רבוי הבושם בידיה היו ידיה נוטפות מור עובר על כפות המנעול, אמנם דודה לא ידע מטוב כונתה להתקשט לפניו במלבוש לבן ובריח טוב ולכן חרה אפו והסתיר והמקי ועבר ממנה על אשר לא פתחה לו מיד, והנה היא רצתה אחריו בין השווקים והרחובות על אשר שמעה קולו. דבורו בהרי אף לאמר לא אשוב אליך עוד וכמעט נפשה יצאה בדברו זאת והנה היא בקשה וחפשה אותו איך הוא שב ולא מצאתהו והתחילה לקרוא אותו בקול גדול (ח"ג)

בחשבה שהוא במקום נסתר אולי יענה אליה בשמעו קולה אבל לא ענה לה, והנה בעוד חפשה אותו בעיר בתוך כך מצאוה השומרים הסובבים בלילה בעיר הכוה ופצעוה וגם לקחו והפשיטו את רדידה ותכשיטיה מעליה כשודדי לילה ואת כל אלה היא מספרת כאילו נדמה לה בחלום הלילה. הדוגמא כי דרך כל איש ישראלי עם אלהי אברהם שעם היותם ישנים על מטת עצלות מתשובה ומעשים טובים עכ"ז לא יבצר מהם תשוקת לב לשוב עד ה' כי שורשם קדוש מחחת כסא הכבוד וישואג לבם להדבק בשורשם ובמה פעמים לבם נוקפם לשוב אל ה' והשאור שבעיסתם הוא היצה"ר מרדימם בשינת עצלות מלקום לשוב. אבל קול דודי אשר השמיע לנפשותינו במעמד הר סיני אנכי ה' אלהיך וגו' הקול ההוא עודנו דופק בלבי ולא יעבור ממני לעולם. וע"כ לבי ער, ומה הוא הדפיקות שדופק כמדבר בי פתחי לי שער אבוא בו לידבק בך ואעזרך לשוב. או פתחי לי שער השמים אשר הוא סגור בעונותיך המבדילים. ואל תתיאש על רוב עונך פן אעזבך כי הלא אחותי את מפאת הנפש תמשך אחרי בפותחך. וגם רעייתי את כי עד כה שותף אני עמך בברייתו של עולם כי קול ה' הדובר היא התורה שבה ברא את העולם כנודע וישראל מקיימים אותה באופן ששותפי את. וכן יונתי שלא המרתני כיונה שלא תמיר בן זוגה. תמתי

סובלת

אטנפם: ד דודי שלח ידו מן־החור ומעי המו עליו: ה קמתי אני לפתח לדודי וידי נטפו־מור ואצבעתי מור עבר על כפות המנעול: ו פתחתי אני לדודי

תו"א פתחתי אני לדודי. זוהר פ' האזינו:

ואף אנא הא כבר סלקית שכנתי מבינך והיכדין אהדור ואת עבדת עובדין בישין ואנא קדשית ית רגלי מסובתהּ והיכדין אטנפינון בינך בעובדיך בישיא: ד דודי כד אתגלי מן קדם יי דעמא בית ישראל לא צבן למחרט ולמתב אושיט מחת גבורתיה על שבטא דראובן וגד ופלגות שבטא דמנשה למעברא לירדנא ומסר יתהון ביד סנחריב מלכא דאתור ואגלי יתהון בלהלח ובחבור נהרי גוזן וקרוי מדי ודבר מידהון עגלא מתכא דשוי ירבעם חייבא בלשם דמתקריא פמיאס ביומי פקח בר רמליהו וכד שמעת אנא רחמי אתגלגלו עליהון: ה קמתי וכדו תקפת עלי מחת גבורתא דיי תהית על עובדי וכהניא קריבו קורבנא ואסיקו קטורת בוסמין ולא אתקבל ברעוא וזרום מרי עלמא אחד רשי תיובתא באנפי: ו פתחתי אמרת כנשתא דישראל צביתי

רש"י

הכ' כל' אני ישנה קול דודי דופק סייס כל' תשובה הנופלת על ל' דופק על הדלת בעת משכב השינה בלילות: (ד) דודי שלח ידו מן החור. שאצל הדלת וראיתי ידו ונהפכו עלי המון מעי לשוב לאהבתו ולפתוח לו: (ה) קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור. כלומר בלב שלם ונפש הפילה כמקשטת עצמה להתאהב על אישה בריח טוב: מור

אבן עזרא

גיאול: (ד) מן החור. הנקב שיש בין שתי הדלתות:

ספורנו

הארץ תישן ותחי צער תוזיה ובתורה אתה עמל: (ד) דודי שלח ידו מן החור. בימים הראשונים בימי רחבעם ע"י שישק להחזירם בתשובה כאמרו וידעו את עבודתי ואת עבודת מלכי הארצות: ומעי המו עליו. אז ושבו בתשובה כאמרו ובהכנעו שב אף ה' ממנו: (ה) קמתי אני לפתוח לדודי. לעורר את ישראל לתשובה בימי חזקיהו: וידי נטפו מר. באגרות המל': ואצבעותי מור עובר. באגרות שריו כאמרו וילכו הרצים באגרות מיד המלך ושריו: (ו) פתחתי אני לדודי. בימי יאשיהו כאמרו: ויעמוד המלך על

מצודת דוד

נפשפשתי בכבל וסיתה הסכן הזאת ערבה עלי ולא רציתי לטרוח בטלטול סדרך: (ד) דודי שלח ידו מן החור. אח"ז הוסיף המשוק את ידו מן החור שאצל הדלת והכוונה היה למען תראה ידו ותגגע עליו ויבא לה בהספידו ממנה: ומעי המו עליו. כאשר ראיתי ידו שלוחה מן החור נתעוררתי באהבתו ונכמרו רחמי. והנמשל הוא לומר שהמקום ב"ה שלח דברו ע"י חגי וזכריה לנבאות לה שבא הקץ ועפ"ז נתעוררו לבנות הבית כמ"ש והתנבי חגי נביאה וזכריה כו' באדין קמו זרובבל כו' ושריו למבנא בית אלהא כו' (עזרא ה'):

(ה) קמתי אני. אז קמתי ממטתי לפתוח לדודי את הדלת ובכדי להתאהב עליו התבשמתי להיות ריחי נודף ובעבור מרבית הבושם היו ידי נוטפים מור ומן אצבעותי היה המור עובר וירד על ידי המנעול האוחזים את הדלת לסגרה. והנמשל הוא לומר הן עסקתי בבנין בנפש חפיצה והצלחתי בה כמ"ש ושבי יהודיא בנין ומצלחין (שם ו): (ו) פתחתי כאשר פתחתי לו הדלת אז סבב

מצודת ציון

איככה. מלשון איך: אטנפם. מלשון טינוף ולכלוך: (ד) שלח. ענין הושטה: החור. הנקב: המו. מלשון המייה והוא ענין לער והכמרת רחמים וכן על כן המו מעי לו (ירמיה ל"א): עליו. בעבורו: (ה) עובר. ענין התפשטות: כפות המנעול. הכלי שסוגרין בו הדלת קרוי מנעול כמו מנעוליו ובריחיו (נחמיה ג') וכפות הם ידות המנעול הנתפסים במקום העשוי לזה לסגור הדלת והיא מלשון כף היד: (ו) חמק. ענין סבוב כמו עד מתי תתחמקין (ירמיה ל"א):

קיצור אלשיך וש"מ

סובלת גלות ויסורים בתמימות לב בלי בעיטה. הן אלה הכנות גדולות לדבקך בי מיד בפותחך בל תמוט. ועוד אומרת קול דודי היא התורה מהרי כי כאשר יש לך ארבע הכנות לדבקך בי כך מוכן אנכי להטיב לך שראשי היא ראש התורה הרוחני הוא שורשה העליון בורא נמלא טל להחיות מתיך. למה. שקוצותי הם. כל קוץ וקוץ מאותיות התורה והלכותיה נמלא׳ רסיסי לילה הם הרסיסים הנעשים בעסק התורה בעוה"ז בגלות חדומה ללילה. שעל ידה גם אם לא נהיה כראים מצד אשמותינו יעשה חסד עמנו בבקר אור העתיד. כמאמר הכתוב יומם יצוה ה' חסדו בעולם הבא בזכות מה שבלילה שירה עמי היא התורה שעמי שאני עוסק בה באופן שתורתך תשים בלבי כל ההבטחות האלה ושלא תרצה ממני רק שאפתח לו יתברך ושאם אין אני שב בגינו ית' אעשה בגין כל האושר העתיד ליתן לי ועכ"ז אנכי מתעצלת מלקום ולשוב בתשובה ומע"ט לא במרד ולא במעל כ"א שהיצה"ר יפיל עצלה ותרדמה לאיש מפאת הנפש ולאיש מפאת החומר אשר הוא מפאת הנפש כי יתן בלבו להשיב ולומר פשטתי את כתנתי וכו' כי הנה כל צדיק וצדיק יש לו חלוקא דרבנן כמדובר בגמרא ובזוהר אחד של מעשה אל הרוח ואחד של מחשבה וכונה טובה אל הנשמה והנה בעוונותי פשטתי אותה ללבוש בגדים צואי' ואיככה אלבשנה כמה וכמה תשובות ומע"ט לא יספיקו לי לשוב ללובשה כי מי יעצור כח להטיבה כבראשונה אחרי אשר הוטמאה בכמה וכמה עונות וחטאים ומתי אעשה בעד כל סיג וחלאה ואקדש עצמי כי המלאכה מרובה. וע"כ אתעצל. מה עושה הוא ית' שולח ידו מן החור הוא חור האוזן שנותן בלבנו לשמוע למוכיחים ומלמדי תורתו ית' כמאמר הכתוב ויגל אזנם למוסר וכמ"ש שמעו ותחי נפשכם. וכן בכל התורה תלה כל השלמות בשמיעה. שמע ישראל וגו' אם שמוע תשמעו וגו' כי תשמע לקול ה'. כי מהשמיעה תבוא העשיה וז"א קמתי אני לפתוח וגו' שע"י השמיעה אדם קם משנתו מתרדמת משובתו לפתוח שער השמים אשר הוא סגור בכותל ומסך עונותינו אשר הם מבדילים בינינו לבין אלהינו:

הנה הקב"ה כשמעו בקולי אשר אנכי שואל שישלח לי מורה דרך ויורני מיד (ד) שלח ידו מן החור. חתר חתירה מתחת כסא כבודו לקבלני בתשובה ונתן לי לב טהור ורוח נכון חדש בקרבי עד שנתעוררתי בחבה יתרה עליו עד שהתחילו להיות מעי המו עליו [מלת עליו רומז על גלות השכינה]. (ה) קמתי אני לפתוח. ר"ל קמתי אני לשוב בתשובה ולפתוח פתח שאבוא לדודי וגם ידי נטפו מור כלומר בלב שלם ואמתי וכן טהרתי את ידי להיות נקי כפים מהחמס וגזלות אשר בהם טמאתי את ידי. ואצבעותי מור עובר. ר"ל טהרתי אצבעותי מכל טומאה. וגם הראיתי באצבעותי טעמי התורה הנמשלים למור עובר. כמו שהמור ריחו מתפשט ועובר לכל צד כן נתבשם כל העולם כולו ע"י התורה ומעשים טובים. על כפות המנעול. כי ידוע בנפול חלודה בבריח העובר בתוך מנעול אזי ימשחנו בשמן כדי שבקל יפתח. וכמו כן היו שערי רחמים נעולים מרוב חלודת העונות ומחלאת כתמי העון ולכן הרביתי בידי מע"ט הנמשלים למור עובר על כפות המנעול שיעבירו הבריח של העונות ויפתחו שערי רחמים הנעולים בעונינו:

(ו) פתחתי וכו' ודודי חמק עבר. ירצה סבב עצמו ממני ואינו אלא מציץ עלי מן החרכים לשמרנו

ו פָּתַחְתִּי אֲנִי לְדוֹדִי — ודודי חמק עבר נפשי יצאה בדברו בקשתיהו ולא מצאתיהו קראתיו ולא ענני: ז מצאני השמרים הסבבים בעיר הכוני פצעוני נשאו את־רדידי

תו"א נפשי יצאה כדברו. שכם פח:

למתבע אולפן מן קדם יי ואיהו סלק שכנתיה מביני ונפשי תאבה לקל מלוי תבעית שכינת יקריה ולא אשכחית צליתי קדמוהי ואיהו טלל שמיא בעננין ולא קביל צלותי: ז מצאוני ארביקו לי כשדאי דנטרין אורחתא ומעיקין חזור חזור על קרתא דירושלם מני קטלו בחרבא ומני אובילו בשביתא נטלו תגא דמלכותא מעל צורית

רש"י

עבר. היה עובר ומתפשט לכל לד: (ו) ודודי חמק עבר. נסתר ונכסה ממני כמו (שיר ז) חמוקי ירכיך סתרי ירכיך ע"ש שהירך בסתר (ירמיה לא) עד מתי תתחמקין תסתרי ותתכסי מהמת בושה שמעלת בי: נפשי יצאה בדברו. שאמר לא אבא אל ביתך כי מתחלה לא אבית לפתוח: בקשתיהו וגו'. מצאוני השמרים הסבבים בעיר. ותופסין גנבים המהלכים בלילות: הכוני פצעוני. הכלו בי הבורה. כל פצע ל' מכת כלי זיין הוא כנרדורי"א בלע"ז: רדידי. עדיי המרודד והמרוקע עלי וכן כל הענין לשון אשת נעורים המתאוננת על בעל נעוריה ומבקשתו. וזו היא הדוגמא: דודי שלח ידו מן החור. כשאמרתי רחצתי את רגלי ולא אפתח לך ולא אשוב מן ע"א שבחרתי בה: שלח ידו. והראה נקמתו בימי אחז והביא עליו חיל מלך ארם (ד"ה ב כח) ויכו בו וישב ממנו שביה גדולה וגו' ויהרוג פקח בן רמליהו ביהודה מאה ועשרים אלף ביום אחד: ומעי המו עליו. בא חזקיהו בנו ושב בכל לבבו לדרוש להקב"ה כל דורו שלמים לא קם דור בישראל כמותם כמו שמפורש בחלק בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטוכיא ולא מצאו איש ואשה שאין בקיאין בהלכות טומאה וטהרה וזהו וידי נטפו מור וגו' אף יאשיהו נאמר בו (מלכים ב' כג) וכמוהו לא היה לפניו מלך כי ראה פורענות שבאה על מנשה ועל אמון לקיים שלח ידו מן החור ומעי המו עליו: פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר. לא ביטל גזירתו שנא' בחזקיהו (ישעיה לט) הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך וגו' ומבניך אשר תוליד אלו דניאל חנניה מישאל ועזריה ואף ביאשיהו על ידי חולדה הנביאה (ירמיה יח) הנני מביא רעה אל המקו' הזה ועל יושביו וגו' ואו' (מלכים ב כג) וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו' אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול אשר חרה ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה ויאמר ה' גם את יהודה אסיר מעל פני כאשר הסירותי את ישראל ומאסתי את העיר הזאת: נפשי יצאה בדברו. יצאה ממני בדברו דבר זה: בקשתיהו ולא מצאתיהו. ואם תאמר והלא ירמיה עומד ומתנבא בימי יהויקים וצדקיהו שובו אלי ואשובה אליכם לא לבטל הגזירה אלא להקל הפורענות ולהכין מלכותם בשובם מן הגולה לנוטעם מאין נתישה ולבנותם מאין הורס. (ז) מצאוני השומרים. נבוכדנאצר וחיילותיו:

ספורנו

עבדו ויכרות את הברית וכו' כל ימיו לא סרו מאחרי ה' כו': ודודי חמק עבר. כאמרו אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול כו' לכל הכעסים אשר הכעיסו מנשה: נפשי יצאה בדברו. ע"י חולדה הנביאה כאמרו והתך חמתי במקום הזה ולא תכבה: בקשתיו. בימי יהויקים כאמרו קראו צום לפני ה' ויקרא ברוך בספר: קראתיו. ע"י ירמיהו כאמרו אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך כו': ולא ענני. כאמרו אינני שומע אל רנתם וכאמרו אם יעמוד משה ושמואל לפני אין נפשי אל העם הזה: (ז) השומרים הסובבים בעיר הכוני. כאמרו שריה בקרבה אריות שואגים כו' ובכן נשאו את רדידי מעלי שומרי החומות מבחוץ לבלתי תת יוצא ובא כאמרו כשומרי הרים היו עושים

אבן עזרא

(ו) חמק. כמו הלך מן חמוקי ירכיך וי"א כמוהו עד מתי תתחמקין בענין רחוק: (ז) רדידי. בלשון ישמעאל כמו

מצודת ציון

(ז) פצעוני. היא מכה המוציאה דם וכן פצע תחת פצע (שמות כ"א): נשאו. לקחו וכן ובתים וגזלו (מיכה ב'): רדידי. הוא שם המלבוש

מצודת דוד

עצמו ועבר משם: נפשי יצאה בדברו. כי כשפנה ממנה דבר קשוש לאמר לא אשיב עוד אליך והמרה בשמעי דבריו אלה כמעט יצאה נפשי מהפלגת הגעגועין. בקשתיהו. אח"ז בקשתי אותו והפשתי אחריו ולא מצאתי אותו וקראתי ביתי כמשבי שהוא במקום סתר ויגלה עצמו אלי כשמעו קולי אבל לא ענה לי. והנמשל הוא לומר כאשר נגמרה בנין הבית נסתלקה הנבואה ומאוד נצטערתי על העדרה ומהזרת הייתי על החזרת הנבואה ולא עלתה בידי: (ז) מצאוני השומרים. בעת סבבתי בעיר לחפש אחריו מצאו אותי שומרי העיר הסובבים בלילה לשמרה והכו אותי ופצעו בי ושומרי החומות לקחו מעלי את רדידי כדרך השוטים להולך יחידי באישון לילה שמכים ופוצעים בו ומפשיטין בגדיו באמרם שהולך הוא לגנוב או לנאף. והנמשל הוא לומר הנה פגעו בי השודדים המתפללים בעולם ואבדו ממני כמה וכמה בכל דור ודור והמסו אותי אלוני השמועה הליגוני ככלי ריק:

קיצור אלשיך וש"מ

לשמרנו שלא נהיה כלה מן האומות והוא רואה אותי מן ההרכים ואני לא אוכל לראותו וכל זה הוא עושה כדי להביאנו בכור המבחן אם לא נהיה מהרהרין אחר מדותיו ואם אהבתנו אליו שלמה כמו שנסה לאברהם אם לא יהרהר אחר מדותיו. נפשי יצאה בדברו. הראב"ע אומר וז"ל כנ"י אומרת נפשי הצא כשאזכור דברו שהיה מדבר עמי בימים קדמוני' מהידוע כי כל חלק משתוקק אל הכל שממנו לוקח. כשלהבת הנר הנמשך אל האבוקה. וזה סוד מיתת נשיקה כי בעת מותו נמשך נשמת אדם אל השכינה. וזה מושכל כי יש הבדל בין דברתי עם פלוני. ובין פלוני מדבר עמי. כי הלשון פלוני מדבר עמי במשמעותו שפלוני קרב את עצמו אלי ונחשב אצלו לכבוד לדבר עמדי. אמנם אני דברתי עם פלוני הוא להיפך. והנה מצאנו שקרב ה' את עצמו אל ישראל לדבר עמהם. כמ"ש וירד ה' על הר סיני ולזה נאמר ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו. והנה מלת אליו הוא מיותר אמנם בא לרמז שהקב"ה קרב א"ע אליו.לישראל. וזש"ה נפשי יצאה בדברו. הכנ"י כמתאוננת וקובלת איככה נעתקה האהבה הקדומה מאתו ית' אלי כי בימי קדם חבבתני חבה נמרצת במעמד הר סיני והוא ית' קרב עצמו אלי לדבר עמדי עד שנפשי יצאה בדברו עמדי מחמת רב תשוקתי אליו ככל חלק משתוקק אל הכל. ואמרנו אל ידבר עמנו אלהים פן נמות. וז"ש נפשי יצאה בדברו. שהוא התקרב אלי. ועתה נחלשה אהבתו מאתי. כי לא זה לבד שהוא לא חפץ לדבר עמדי אלא אף שקרבתי עצמי אליו וחפשתיו ובקשתיו ולא מצאתיו גם קראתיו ולא ענני ואשר לזאת הנני נגוע כל היום מוכה אלהים ומעונה. כי (ז) מצאוני השומרים הסובבים בעיר. הם פקידי העכו"ם שומרי העיר וסובבים בה להשגיח עליה הם אם אך מצאוני הכוני פצעוני. אף כי לא מצאו בי כל עון אשר חטא. רק באשר מצאוני דוקא אותי ושם ישראל נקרא עלי. נשאו את רדידי מעלי שומרי החומות גם הפקידים היותר גבוהים במעלתם להיותם נקראים שומרי החומות של המדינה גם הם נשאו את רדידי ותכשיט האנושי מעלי

מֵעָלַי שֹׁמְרֵי הַחֹמוֹת: ח הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת
יְרוּשָׁלִָם אִם־תִּמְצְאוּ אֶת־דּוֹדִי מַה־תַּגִּידוּ לוֹ שֶׁחוֹלַת
אַהֲבָה אָנִי: ט מַה־דּוֹדֵךְ מִדּוֹד הַיָּפָה בַּנָּשִׁים מַה־
דּוֹדֵךְ מִדּוֹד שֶׁכָּכָה הִשְׁבַּעְתָּנוּ: י דּוֹדִי צַח וְאָדוֹם

ת"א אם תמצאו את דודי. זוהר פ' ויחי:

דְצִדְקִיָּהוּ מַלְכָּא דִיהוּדָה וְאוֹבִיל יָתֵיהּ בְּרִבְלָא וְסַמִּיוּ יַת עֵינוֹהִי עַמָּא דְבָבֶל דִּמְעִיקִין עַל קַרְתָּא וְנַטְרִין יַת שׁוּרַיָּא: ח הַשְׁבַּעְתִּי אֲמָרַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל אַשְׁבְּעִית לְכוֹן נְבִיאַיָּא בִּגְזֵירַת מֵימְרָא דַייָ מָאִים אִתְגְּלִיַּת עֲלֵיכוֹן רַחֲמַתְכוֹן חַוִּיאוּ קֳדָמוֹהִי דִמְרַעִיתָא מִן חִבַּת רַחֲמוּהִי אֲנָא: ט מַה עֲנוֹ נְבִיאַיָּא וַאֲמָרוּ לְבֵית יִשְׂרָאֵל אֵידֵין אֱלָהָא אַנְתְּ בָּעְיָא לְמִפְלַח כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל שַׁפִּירְתָּא מִכָּל עַמְמַיָּא לְאֵידֵין אַנְתְּ צְבִיָא לְמִדְחַל דְהֵהְכֵדֵין קַיֵּימְתְּ עֲלָנָא: י דודי בְּכֵן שָׁרִיאַת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁתָּעֵי בְשִׁבְחָא

רש"י

הסובבים בעיר. לנקום נקמתו של מקום: נשאו את רדידי. בית המקדש: שומרי החומות. אף מלאכי השרת שהיו שומרים חומותיה כענין שנא' (ישעיה סב) על חומותיך ירושלים וגו' הם הציתו בו את האור כענין שנאמר (איכה א) ממרום שלח אש וגו': (ח) השבעתי אתכם. האומות אנשי נבוכדנצר שראיתם בחנניה מישאל ועזריה מוסרי' עצמם לכבשן האש ואת דניאל לגוב אריות על עסקי התפלה ואת דורו של מרדכי בימי המן: אם תמצאו את דודי. לעתיד לבא ליום הדין שיבוקש מכם להעיד עלי כענין שנאמר (ישעיה מג) יתנו עדיהם ויצדקו: מה תגידו לו. שתעידו עלי שבשביל אהבתו חליתי ביסורי' קשים ביניכם יבא נבוכדנאצר ויעיד יבא אליפז וצופר וכל נביאי האומות ויעידו עלי שקיימתי את התורה: (ט) מה דודך מדוד. כך היו שואלין האומות את ישראל מה אלהיכם מכל האלהים שכך אתם נשרפים ונצלבים עליו: שככה השבעתנו. להעיד לו על אהבתך: (י) דודי צח. לבן כמו (איכה ד) צחו מחלב: ואדום. אפרש תהלה כל הענין לפי פשוטו בקילום

אבן עזרא

לעיף: (י) דגול. מן דגל: הפעם השנית ענין דגול מרבבה. כמו הדגל הוא בין הכירין:
הפעם השלישית פשטתי. שנתעלו ישראל לעלות ולבנות הבית: דודי שלח ידו מן החור. מחלון הרקיע וזהו דאתנבאו חגי וזכריה בר עדו: קמתי אני לפתוח לדודי. זהו בנין הבית והשבו שהשכינה תדור עמהם וכן הבטיחום הנביאי' ושכנתי בתוכך אלו היו על דרך ישרה והנה השכינה לא נכנסה עמהם וזה ענין בקשתיהו ולא מצאתיהו: וטעם נפשי יצאה בדברו. נפשי תאה כשאזכור דברו כשהיה מדבר עמי בימים הקדמונים: מצאוני השומרים. מלכי יון: הכוני פצעוני נשאו את רדידי. והענין עזבוני ערומה מהמצות ואני בין כך ובין כך דבקה בשם וחולת אהבה ולא עבדתי עבודה זרה: דודי צח. שמעשיו זכים ונקים לזכים ואדום למכעיסיו כענין מדוע אדום ללבושיך וענין מרבבה אלף אלפין ישמשוניה:

ספורנו

מסביב ונשאו את רדידי מעלי כאמרו ויבאו ויאכלו ארץ ומלואה עיר ויושבי בה: (ח) אם תמצאו את דודי. בנפלאותיו אשר יעשה בקרבכם כענין כבשן האש: מה תגידו לו. בשבילו. כאמרו אתיא ותמהיא כו' שפר קדמוהי להחויא: שחולת אהבה אני. הגידו שחולת אהבה אני כאמרו ויהבו גשמיהון דלא יפלחון ולא יסגדון לכל אלהא אלהין לאלההון כי בזה תמהו כל האומו' לפני'. ואמרו: (ט) מה דודך מדוד. מה ההבדל אשר בין זה האלוה לזולתו שתמסרי עצמך לבלתי החליפו באחר: היפה בנשים. בהשכל וברחמים ופרישות באופן שתהיה לרצון גם לפני כל אלוה זולתו: שככה השבעתנו. להגיד אמונתך עמו עד מות: (י) דודי צח ואדום. הוא צח כלו בהיותו מיטיב במדת רחמיו על כל מעשיו

מצודת דוד

(ח) השבעתי כו'. כהליתה לספר אמרה אל הנערות משביע אני אתכן אם תמצאו את דודי הנה זאת היא מה שתגידו לו אשר אני חולה מרוב געגועין אל אהבתו וכאלו תאמר אין חליי בעבור המכאות שהכו ופצעו בי השומרים כי הפצע הזה הוא כאין מול צער הפרדתו ממני וזהו חליי. והנמשל הוא כאלו כנסת ישראל משבעת את העכו"ם להעיד עליה לעתיד לפני המקום ב"ה לומר שכל התלאות שסבלתי בגולה קבלתי באהבה אבל כל חליי ודאגתי היה על המנעת השראת השכינה כי לבד זאת היה מגמתי ותוחלתי: (ט) מה דודך. כאלו הנערות משיבות אותה מה זה תתרפק בו ומגעגעת עליו את היפה בין הנשים וכי במה נחשב הוא ביתר שאת משאר הדודים: שככה השבעתנו. אבל כך השבעתנו להגיד שאתה חולה לאהבתו וכאלו תאמרנה הנה גודל ההפלגה הזה יורה שאין מי להעריך אליו אמרי נא מה הם הטובות המעולות בו שאינם בזולתו. והנמשל הוא כאלו העו"ג מסיבות היתה לומר אמרי נא במה הוא נחשב מכל שרי מעלה על העו"ג הלא כולם משפיעים טובה לאוהביהם וא"כ מה היא והוא עזבך התחברו עמנו ונהיה לעם אחד ותהי גם את תחת ממשלת השר המושל בנו: (י) דודי צח ואדום. כאלו משיבה הן אין להעריך שאר הדודים מול דודי כי דודי הוא צח הלבנון מעורב במראה אדמימות הנחמד לעין. והנמשל הוא לו' הנה המקום ב"ה פועל הרחמים והדין כי נראית הלבנון יורה על הרחמים והאודם על הדין כמפורסם

מצודת ציון

מה מרודד ודק וכן והצניפות והרדידים (ישעיה ג'): (י) צח.

קיצור אלשיך וש"מ

מעלי ויאמרו כי לא תואר ולא הדר לו. וכל זה היה בזמנים אחר החורבן טרם הקים ה' לנו מלכי חסד אשר בצלם נחסה ונתלונן כהיום. נוסף לזה יתאמרו כל פועלי און כי אין כל עול להכני. באשר כבר מאס בי דודי והפר את בריתו אתי. כאשר כבר שאלתי את פיהם לאמר (ח) השבעתי אתכם בנות ירושלים להשיבני דבר אמת אם תמצאו את דודי והוא יביאכם במשפט לאמר על מה שוא דכיתם כחלל עמי? מה הגידו לו? הנה כזאת שמעתי מפיהם שהדור לא יריב ריבי עד עולם. שחולת אהבה אני. ולכן הותרה הרצועה להכני באגרוף רשע כחפצם והוא עד"ה (ירמיה נ) צריהם אמרו לא נאשם תחת אשר וגו' והעל אלה תתאפק דוד יקר תחשה ותענני עד מאד ·

והכנסיה אומרת להקב"ה מה תאמר אלי דוד יקר כי רפו ידי מלשמור חומות האמונה והדת הלא ראה נא דודי איך האומות שאינם מאמינים בך מפתים אותי ושואלים אותי לאמר הלא תגידי נא לנו (ט) מה דודך מדוד. מה יתרון לדודך מכל דוד אשר חבוקה כ"כ אתה בו ודבוקה אליו · היפה בנשים? האם בזה אשר בחרת בו יפה את בנשים? כלומר נעלית מכל אום ולשון? הלא נהפוך הוא, כי תלכי קדורנית, וא"כ מה דודך מדוד. מה זה אשר בחרת בדודך יותר מכל דוד. שככה השבעתנו. מבלי לעורר חלילה אהבת דודך אלינו? וכאומרים הלא טוב גם לך גם לנו להחזיק באמונת דודנו ולהתענג על כל טוב מלעוז במעוז דודך ולהיות עזובה ושוממה כל היום הזה? ואולם זאת אשיב להם. חלילה לי מעזוב את דודי וללכת אחריכם יען כי הנני כבשרד לתאר לפניכם את עוצם גדלו הודו ותפארתו למען תאמינו לי ותבינו כי אין כמוהו בכל הארץ. הן (י) דודי זה אשר בחרתי בו יצטיין במעלתו הרמה

דָּגוּל מֵרְבָבָה: יא רֹאשׁוֹ כֶּתֶם פָּז קְווּצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים שְׁחֹרוֹת כָּעוֹרֵב: יב עֵינָיו כְּיוֹנִים עַל־אֲפִיקֵי מָיִם רֹחֲצוֹת בֶּחָלָב יֹשְׁבוֹת עַל־מִלֵּאת:

תו״א דגול מרבבה חגיגה טז: קווצותיו תלתלים. עירובין כא חגיגה יד חולין כג:

תרגום

לְמָרֵי עָלְמָא וְכֵן אֲמָרַת לְהַהוּא אֱלָהָא רְעוּתִי לְמִפְלַח דְּעָטֵיף בִּימָמָא בְּאִצְטְלָא חִוָּר כְּתַלְגָּא וְזִיו יְקָרָא דְיָיָ דְאַנְפּוֹהִי זָהֲרִין כְּנוּרָא מִסְּגִיאוּת חוּכְמְתָא וְסָבְרָא דְהוּא מְחַדֵּת שְׁמוּעִין חַדְתִּין בְּכָל יוֹמָא וְעָתִיד לְפַרְסְמִנּוּן לְעַמֵּיהּ בְּיוֹמָא רַבָּא וְטִקְסֵיהּ עַל רִבּוֹא רִבְבָן מַלְאָכִין דְּמְשַׁמְּשִׁין קֳדָמוֹי: יא רֵאשׁוֹ אוֹרַיְתֵיהּ דִּי הִיא רְגִיגָה מִדְּהַב טָב וּפֵירוּשׁ מִלַּיָּא דִּבְהוֹן דְּגוּרִין דְּגוּרִין טַעֲמִין וּפִקּוּדִין לְמַן דְּנָטְרִין לְהֵין חִוָּרִין כְּתַלְגָּא וּדְלָא נָטְרִין יָתְהוֹן אוּכְמִין כְּאַנְפֵּי עוֹרְבָא: יב עֵינָיו עֵינוֹהִי מִסְתַּכְּלִין תְּדִירָא עַל יְרוּשְׁלֵם לְאוֹטָבָא לָהּ וּלְבָרְכָא לָהּ מֵרֵישָׁא דְשַׁתָּא וְעַד סוֹפָא דְשַׁתָּא כְּיוֹנָן דְּקָיְמִין וּמִסְתַּכְּלִין עַל מַפְּקָנוּת מַיָּא בְּגִין זְכוּתָא דְיָתְבֵי סַנְהֶדְרִין דְּעַסְקִין בְּאוֹרַיְתָא וּמְנַהֲרִין יַת דִּינָא לְמֶהֱוֵי שְׁעִיעַ כַּחֲלַב וְיָתְבִין בְּבֵית מֶדְרְשָׁא וּמְתִינִין בְּדִינָא עַד דְּגָמְרִין לְזַכָּאָה וּלְחַיָּבָא:

רש״י

גוי בהור כבהוא לבן ופניו אדמוניות: **דגול מרבבה.** נדגל בחיילות הרבה רבים חיילותיו. רבבות הרבה קרויין רבבה כגא׳ (יחזקאל יז) רבבה כצמח השדה נתתיך: (יא) ראשו. מבהיק ככתם פז. כתם הוא לשון סגולת מלכים שאוצרין בבית גנזיהם וכן (איכה ד) ישנא הכתם הטוב וכן (איוב לא) אמרתי לכתם מבטחי וכן (משלי כה) וחלי כתם: **קווצותיו תלתלים.** לשון תלויים פנדלויי״ש בלע״ז: **שחרות כעורב.** כל אלה נוי לבחור: (יב) **עיניו כיונים על אפיקי מים.** עיניו על אפיקי מים נאות כעיני יונים. אפיקי מים ערבים למראה והבחורים

ספורנו

עם היותו אדים במה״ד ואין זה מפועל שום עצם שכלי כאשר היא שכלי בלבד כי אמנם פעולתו באמת הוא בחינת האמת מן השקר ולכך היותו צח ואדום כו׳ יורה על היות מציאותו מציאות רביעי ושכלו עצם משכיל נבדל מחמת זולתו פועל בהכרה סדרי ומצותיו בלבד. ובכן היא בהכרת דגול. נודע לבעל דגל נצחין היכולת: מרבבה מרבבות קדש עושי רצונו: (יא) ראשו כתם פז. ומאותו מדת רחמיו הוא כי ראש דבריו בתורת קדשו הוא במעשה בראשית להגיד כח מעשיו במופתים שכליים ותושיים למען ידעיתו ויזכו לחיי עולם. כי אמנם יאמר על הדבר שהוא שלו בהיות הדבר מסודר מאתו בלבד לא שיהיה חלק ממנו והלק מגיפו ח״ו וכן יקר׳ ברוב מקומו׳ת בספרי הקדש כענין ברוך כבוד ה׳ ממקומו וזולתו ובזה יסורו מספיקות מפסידות: קווצותיו. יסודי תורתו שהם כמו השער בגוף שאינו חלק ממנו. וכמו כן ספירי תורתי שאינם מן החלק העייני גם לא מהמעשי: תלתלי׳. מספרים עניני חכמי הדורות שגבה לבם בדרכי ה׳ והצדיקי׳ ילכו בם כמו עניני האבות וזולתם שהיו לרצון: שחורות כעורב. וכמו כן מספרים עניני רשעי ארץ שהיו כמו העורב שהוא טמא ומראהו מנגד לאור הלובן כענין דור המבול ודור הפלגה ובני סדום וזולתם ומשפטי פיהו נגדם ובכן שומר נפשו ירחק מהם: (יב) עיניו. וכמו כן מספרים ענינים המורים לצדקה שהם כמו עיני׳ לזולתם בענין האבות: כיונים על אפיקי מים. להשקית ממעיני תשועת עולמים:

אבן עזרא

הפעם הראשונה (יא) כתם. דבר עגול ממיני חלי: **פז.** אבנים יקרות: קווצותיו. קלת שערו: תלתלים. מן תל כמו על הר גבוה ותלול: (יב) על מלאת.

מצודת ציון

ענין נסיבית הלובן כמו לבו מחלב (איכה ד׳): **דגול.** מל׳ דגל והוא הנס בעומדים לפני כל מחנה ומחנה וכן איש על דגלו (במדבר ב׳): מרבבה. רבוא הוא עשרת אלפים: (יא) כתם פז. זהב טוב ויקר כמו בכתם אופז (דניאל י׳): קווצותיו. הוא שער הראש התלוי לאחוריו: תלתלים. מל׳ תל וגובה: כעורב. שם עוף: (יב) אפיקי מים. מקומות שהמים נובעים ונגרים בחוזק וכן כאפיקים בנגב (תהלים

מצודת דוד

וכאומר הנה בידו הכל הכחמים והדין אבל סרי מעלה **לא** ישיגו ולא ידעו מעלמם כי אינם אלא שלוחי המקום ב״ה: **דגול** מרבבה. יש לו דגלים מקבולת רבבות. והמשל הוא לומר רבים הם מלאכיו עושי דברו כמ״ש אלף אלפין ישמשוניה ורבו רבבן קדמוהי יקומון (דניאל ז׳) ולא כן סרי מעלה: (יא) ראשו כתם פז. כאומרם אין להניח בראשו עטרת זהב כי הראש עצמו יפה ומבהיק עוד ככתם פז. והנמשל הוא לומר אין לספר עולם גדלו כי הוא מרומם על כל ברכה ותהלה: קווצותיו תלתלים. שערותיו המה מסולסלים ועל כי יתהפכו בסלסולם פעמים נכנסים ופעמים יוצאים לכן המה נראים תלים תלים והמה שחורות כגוון העורב וזה דבר נוי והנמשל היא לומר הנפלאות הנפלאות מאת המקום ב״ה יתהפכו בהתבוננותיו והמה לפיות ותבונות מעין האדם ואין להשיגם ובא הרמז כמולות העורב כי דבר שחור הוא חשוך אל העין: (יב) עיניו כיונים. ר״ל עיניו יפה כהבטת עיני יונים בהתלבטם על אפיקי מים ומביטים לראות שם למאכלם והיא הבטה נאה מאוד ויחלות בחלב. לוכן עיניו המה לחות ונקיות מבלי מלית בכן רוצים המימיות כאלו כן רוהלית תמיד בחלב יושבות על מלאת קבועות המה בגומא בלכן לפי מדת הגומא לא יותר: והנמשל הוא לומר בהוא מביט בהבטת אהבה והשגחת הדין ממתיק ברחמים כי לוכן הכלב יורה על הרחמים והשגחה עליהם היא על דרך המילוא עם כי על הכל ישגיח מ״מ על מחבבה רעם

קיצור אלשיך וש״מ

הרמה והנשגבה כי הוא צח ואדום. פועל הרחמים והדין כאחד. כבתיב (דברים לב) ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא. הרצון בזה שהוא עושה דבר והפכו ביחד. מיתה ותחיה. מחיצה ורפואה כאחד. וז״ל המדרש (שמות רבה פרשה כח) הקב״ה עושה הכל בבת אחת, ממית ומחיה בב״א מכה ורופא בב״א. והיא דגול מכל הרבבות מלאכי מעלה, כי כל הצבאות מעלה אינם יכולים לעשות במעשהו. ואין להם רשות לעשות רק מה שהורשה להם מהקב״ה:

(יא) **ראשו** כתם פז. מחשבותיו זכות וטהורות ורחוקים מהשגת אנושית. יבולע לכל הבא לחקור אותם ויבהה עין מראיתו. וזה כמו הכתם פז שהוא טהור ומנוקה מכל סיג וחלאה ומכהה עין רואהו מחמת רוב בהירותו (קווצותיו תלתלים) השתלשלות מדותיו (ה״ג) שהם נדמים לקצוות שערות הראש הם תלתלים. סדורות בסידור יפה יפה כל מדה לעצמה. השערות הם מדותיו ית׳ המתפשטים מן המחשבה העליונה כשערות המתפשטים מן הראש. שערותיו שחורות כנוצות העורב. ר״ל מדותיו ומחשבותיו המה מכוסים מבני אדם ואין אדם יודע ומבין הנהגתו והולך חשכים כמאמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם:

(יב) **עיניו** כיונים על אפיקי מים. ר״ע מפרש היונים הם חדי הראות לראות האפיקים מרחוק והם זכים ונקיים מרוחצים בחלב והם קבועות במקומן לא שוקעות ולא בולטות וז״ש יושבות על מלאת והוא דבר נוי. והדוגמא השגחתו ית׳ שהם עיני ה׳ המשוטטות בכל הארץ הנה המה כמו עיני היונים נאים מאד. והקב״ה מביט על העולם בחסד וברחמים כעיני היונים שאין להם עורקים בעיניהם המלאים דם. והם נקיים ולבנים כרוהצות

יג לְחָיָו֙ כַּעֲרוּגַ֣ת הַבֹּ֔שֶׂם מִגְדְּל֖וֹת מֶרְקָחִ֑ים שִׂפְתוֹתָיו֙ שֽׁוֹשַׁנִּ֔ים נֹטְפ֖וֹת מ֥וֹר עֹבֵֽר׃ יד יָדָיו֙ גְּלִילֵ֣י זָהָ֔ב מְמֻלָּאִ֖ים בַּתַּרְשִׁ֑ישׁ מֵעָיו֙ עֶ֣שֶׁת שֵׁ֔ן מְעֻלֶּ֖פֶת סַפִּירִֽים׃

תו"א לחיו כערוגת הבשם. שבת פח עירובין כד: שפתותיו שושנים. שבת פט פסחים קיז:

תרגום

יג לחיוי תרין לוחי אבנין דיהב לעמיה כתיבן בעשר שטין דמין לשטי גנת בוסמא מרבין דקדוקין וטעמין היכמה דגנוניתא מרבי בוסמין וספותי דחכימוי דעסקין באוריתא זלחין טעמין בכל סטר ומאמר פומהון כמירא בחירא: ידידיו תרי עסר שבטין דיעקב עבדיה גלילן על ציץ כלילא דדהבא דקודשא גליפן על תרי עסר מרגליתא עם תלתא אבהן דעלמא אברהם יצחק ויעקב ראובן גליף על אחמר שמעון גליף על ברקן ועפרן יהודה גליף על כחלי ישׂשכר גליף על אזמורד זבולן גליף על גיהר דן גליף על ברלא נפתלי גליף על אם זור גד גליף על טבאג אשר

רש"י

יונאים שם לשוט וכן מקלס המשורר עיני דודי כשהוא מביט על אפיקי מים דומות לגוי עיני יונים. רוחצות. עיני דודי בחלב: ישבות על מלאת. כל זה לשון נוי לא בולטות יותר מדאי ולא שוקעות אלא יושבות על מלאת גומא שלהם העגין (ס"א העין לפי הגומא) לפי הדוגמא והוא לשון כל דבר שעשוי למלאות גומא העשויה לו למושב כמו (שמות כה) אבני מלואים (שם כה) ומלאת בו מלואת אבן: (יג) לחיו כערוגת הבשם. אשר שם באותם ערוגות ח גידולי מרקחים: מגדלות מרקחים. מגדלות של מרקחים גידולי בשמים שמפטמים אותם מעשה רוקח: (יד) גלילי זהב. כאופני זהב: ממולאים בתרשיש. כל לשון מושב אבן יקרה בזהב קרוי מלאת: עשת. ל' (ירמי' ה כה) שמנו עשתו קבוץ עב קרוי עשת משמאי"ה בלע"ז: שן. מעלמות פיל: מעולפת ספירים. מקושטת ומתוקנת בספורים לשון והתעלף דמתרגמינן ואיתקנת:

שפתי חכמים

תבינו אלי לא שייה כן על כ"פ כמוכן מן הכתוב: ח פי' אשר שם כו' ב"א תבין לחייו כערוגת הבושם וכמגדלות מרקחים לכן פירש לחייו כערוגת הבושם אשר שם כו' שלא דמו שלחיים רק לערוגת

אבן עזרא

על מתכנות כמו ומלאת בו מלואת אבן: (יג) ערוגת. התיכת מקום בגן: מגדלות. י"א מן גדול והנכון שהוא ל' רבים ממגדל: (יד) גלילי. כמו גלגלי וכן על גלילי כסף: ממלאים. כמו ומלאת בו: בתרשיש. אבן יקרה כמו תרשיש שהם וישפה וי"א שהוא כעין השמים: מעיו. בטנו: עשת. כלי עשוי משן הפיל שהוא לבן ונקרא עשת בעבור שהוא לא כמו שמנו עשתו: מעלפת. כמו ויתעלף: ספירים. אבן יקרה אדומה ויורה עליו אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם כי כבר משל הלובן כהלב ושלג וטעה המפרש כמעשה לבנת הספיר מן לבן כי אין פירושו אלא מן קח לך לבנה ויורה עליו כמעשה כי מה ענין כמעשה עם הלובן כי היה לו לומר

ספורנו

רוחצות בחלב. את זולתם בחלב מעשיהם שהם בכל עת לבנים ומאירים להורות לזולתם: יושבות על מלאת. שכל תכלית מכוון בפעולת' הי' להשלים עצמם וזולתם לרצון להם לפני ה' כאמר' התהלך לפני והיה תמים: (יג) לחיו. וכמו כן מספרים ענין לחייו המניעים אל הדבור והם נביאיו: כערוגת הבושם מגדלות מרקחים. הנותן טעם וריח וגדולה למרקחות וכמו כן היו בני הנביאים לפני הנביאים כאמרו ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם: שפתותיו. בדבור ראשון ובדבור שני שהיו פנים בפנים. היו: שושנים נוטפות מר עובר. שהעביר מהם מעלה לישראל והוא עדים מהר חורב וכן קרה למשה רבינו כי קרן עור פניו בדברו אתו וכן לשאול בהתנבאו כאמרו והתנבאת עמם ונהפכת לאיש אחר: (יד) ידיו. מצות וקשרתם לאות על ידך וגם הם כמו גלילי זהב שהם אצעדות בזרוע: ממלאים בתרשיש. בארבע פרשיות שבהם למען תהיה תורת ה' בפיך: מעיו. המעים המתוקנים מאתו במצות אסורי מאכלות. הם: עשת שן. מנוקים מכל איסור: מעולפת ספירים. ובזה תהיינה תכונות הנפש החיונית והנפשי' בהם מוכנות לשרת את העצם השכלי

מצודת דוד

קכו): (יג) לחיו. הוא המקום מתחת לעין: כערוגת. היא תלם המתריבה כמו מערוגת מטעה (יחזקאל יז): מגדלות. גידולי: מרקחים. כן יקראו הסממנים המעורבים המסודים לזמן מרובה וכן רקח מרקחת (שמות ל): שושנים. שם עשב המריח: עובר. ר"ל מתפשט: (יד) גלילי. אופני המרכבה כמו על גלילי כסף (אסתר א):

מצודת ציון

אינו משגיח בה לעמוד עליה כמ"ש און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' (תהלים ס"ו): (יג) לחיו כערוגת הבושם. לחיו המה בתכלית הסדור ידמו אל הערוגות שלומחים שם הבושם במיפי; אותן ביותר: מגדלות מרקחים. אשר בערוגות ההן יש גידולי סממנים מובחרים לעשות מהם מעשה רוקח להיות שמור לזמן מרובה שאז הערוגות ההן הנה בתכלית הסדור מפאת לוחם ומפאת הסממנים המובחרים במינם הלומחות עליהן. והנמשל היא לומר הדבורים בילאו מפי המקום ב"ה המה יקרים וממוכמים ובתכלית התועלת וילמוז בלחייו על כי המה יקיפו כלי הדבור: שפתותיו שושנים. מבין שפתותיו עולה ריח טוב כריח השושנים וכאילו מטיפות את המור. והנמשל הוא על הנביאים השליחים מאת ה' לדבר דברי שהמה כמו שושנים שריחם נודף למרחוק כי כ"כ המה מודיעים מה שיהיה לאחרונה ומייעדים טובה מרובה והגלחות מתמידית: (יד) ידיו גלילי זהב. אלבעות ידיו כשכן פרודות יתדמו במראיהן כזרועות אופני הזהב ר"ל נקיות כזהב ועם כי ראשי אלבעותיו הן כלי השימוש ודרכן להיות מלוכלכות: ממולאים בתרשיש. ובהם יושבים אבני תרשיש לפי מדות סגיותן לא בולטין ולא שוקעין ועל הצפרנים יאמר שהם נאים וחלקים כאבני תרשיש והמה במדה הראויה לא קלרות ולא ארוכות. והנמשל הוא על גלגלי השמים מעשה אלבעות המקום ב"ה שנאמר כי אראה שמיך מעשה אלבעותיך (תהלים ח) שהמה בהירים ויקרים כזהב וממולאים כוכבי אור: מעיו עשת שן. כמוני זך יבהיר כזכות שן הפיל כשהיא מעופפת בספירים וקבועים בה שאז נופל זוהר הספירים על השן ומבהיק ביותר והנמשל הוא לומר עם כי השמים שמים לה' היה מאז למושב לו על הכפרת שהיא מקום פנימי ונעלם כמו המעים שבתוך

קיצור אלשיך וש"מ

כרוחצות בחלב. וגם אין להם מדה, ע"כ הם כולם חסד ורחמים, כן ה' ית' מנהיג את העולם בחסד כמ"ש חסד ה' מלאה הארץ:

(יג) לחיו כערוגת הבושם. הלחיים הם התחלת האבר המתנועע לדבר. והוא כמאמר חז"ל [שבת פ"ט] כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה נתמלא כל העולם בשמים. שדבורו של הקב"ה מטהר את שומעיהם ומתקנים הגופות תכלית התיקון כמו הבשמים המריחים ומעבירין הסרחון מן הבשר המקולקל. והרמזים הרומזים על הדבור המעותד והתחלת הדבור הם כמו ערוגת הבושם שהם מגדלות מרקחים מגדלים גידולי בשמים המריחים. שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר. עצם הדבור הוא כמו השושנים הנוטפים מור. שכבר נגמר בשולם וריחם נודף ביותר:

(יד) ידיו גלילי זהב. הרי"ע פי'. הכנסיה משבחת הקב"ה בפלאי מעשיו כי ידיו עשו גלילי שמים היקרים מזהב כמ"ש דהמע"ה השמים מספרים כבוד אל. כי אראה שמיך, והגלגלים והמזלות המה י"ב. ונחלקים תמיד לשש שש. שש למעלה מן האופן ושש למטה. וזהו ממולאים בתרשש. תרי פעמים שש. ועל יתר הכדורים אשר למטה בקרב גלגל המזלות אמר מעיו עשת שן. זה הגלגל השמיני שיש בו לובן כעשת שן

ח"ג)

טו שׁוֹקָיו֙ עַמּ֣וּדֵי שֵׁ֔שׁ מְיֻסָּדִ֖ים עַל־אַדְנֵי־פָ֑ז מַרְאֵ֨הוּ֙ כַּלְּבָנ֔וֹן בָּח֖וּר כָּאֲרָזִֽים׃ טז חִכּוֹ֙ מַֽמְתַקִּ֔ים וְכֻלּ֖וֹ מַחֲמַדִּ֑ים

הו"א מראהו כלבנון בחור כארזים. סנהדרין ק׃

גְלִיף עַל פִּרוּזָג יוֹסֵף גְלִיף עַל מְרִיבָג בִּנְיָמִין גְלִיף עַל אֲפַנְטוּר דַמְיָן לִתְרֵי עֲסַר מַזָּלַיָא נְהִירִין כְּעֶשֶׁשִׁית צְחִיחִין בְּעוֹבָדֵיהוֹן כְּשֵׁן דְפִיל וּבְהִיקִין כְּשַׁבְזִיזִין׃ טו שׁוֹקָיו וְצַדִיקַיָא אִנוּן עַמוּדֵי עָלְמָא בְּסִיסָן עַל סָמְכִין דִדְהַב טָב אִנוּן פִּתְגָמַיָא דְאוֹרַיְתָא דְעָסְקִין בְּהוֹן וּמוֹכְחִין עַמָא בֵית יִשְׂרָאֵל לְמֶעְבַּד רְעוּתֵיהּ וְאִיהוּ מִתְמְלֵי רַחֲמִין עֲלֵיהוֹן כְּסָבָא וּמְחַוַר חוֹבֵיהוֹן דְבֵית יִשְׂרָאֵל כְּתַלְגָא וּמִתְעַתַד לְמֶעְבַּד נִצְחָן וּקְרָבָא בְּעַמְמַיָא דְעָבְרִין עַל מֵימְרֵיהּ כְּעוּלֵם גִבַּר וְתַקִּיף כְּגַלְמִשִׁין׃ טז חִכּוֹ מִלֵי מוֹרִיגוֹי מִתִיקִין כְּדוּבְשָׁא וְכָל פִקוֹדוֹי

רש"י

(טו) שוקיו. כעמודים שהם המיוסדים על אדני פז: עמודי שש. עמודי שיש והרבה במגלת אסתר (אסתר א) על גלילי כסף ועמודי שש. ומראהו גבוה כארזי הלבנון: בחור כארזים נבחר בין הבנים כארז בין שאר עצים: (טז) חכו ממתקים. דבריו ערבים: זה דודי. זה דמות דודי וזה דמות רעי ועל כל אלה חליתי לאהבתו. והדוגמא כלפי הקב"ה כך היא: דודי צח. ולבן להלבין עונותי. צח ולבן כשנראה בסיני נראה כזקן מורה הוראות וכן בשבתו למשפט (דניאל ז) לבושיה כתלג חור ושער רישיה כעמר נקי: ואדום ליפרע משונאיו כענין שנאמר (ישעיה סג) מדוע אדום ללבושיך: דגול מרבבה. הרבה חיילות מקיפין אותו: ראשו כתם פז. תחילת דבריו הבהיקו ככתם פז וכן הוא אומר (תהלים קיט) פתח דבריך יאיר פתח אנכי ה' אלהיך הראה תחלה שמשפט מלוכה יש לו עליהם ואחר כך גזר עליהם גזרותיו: קוצותיו תלתלים על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות: שחורות כעורב. על שם שהית' כתובה לפניו אש שחורה על גבי אש לבנה. ד"א קווצותיו תלתלים כשנראה על הים נראה כבחור נלחם בגבורה: עיניו כיונים על אפיקי מים. כיונים שעיניהם צופות אל ארובותיהם כך עיניו על בתי כנסיות ובתי מדרשות שמשם מוצאי התורה המשולים למים. רוחצות בחלב. כשהן צופות במשפט מבררות דין לאמתו להצדיק צדיק לתת לו כצדקתו ולהרשיע רשע לתת דרכו בראשו: ישבות על מלאת. על מלאת של עולם משוטטות בכל הארץ צופות טובים ורעים. ד"א תלמידי חכמים שהקב"ה נותנם עינים להאיר לעולם כשם שהעינים מאירים לאדם כיונים הנודדים משובך לשובך לבקש אכלם כך הם הולכים ממדרשו של פלוני חכם לבית המדרש של פלוני חכם לבקש טעמי תורה: על אפיקי מים. על בתי מדרשות שהם מוצאי מים של תורה: רוחצות בחלב. לפי שקראן עינים והעין לשון נקבה היא אמר רוחצות לשון נקבה הם מלחצים עצמן בחלב של תורה ומלבנים סתריה וסתומותיה: ישבות על

ספורנו

לקבל כל חכמה ודעת ומעשה לבנת הספיר: (טו) שוקיו. פעולי הרגלים בעליית רגלים ובהקהל הנה מצותיו אלה הן כמו עמודי שש מיוסדים על אדני פז. שהאדנים נכבדים מן השוקים כן המכוון מהם הוא למען נלמד ליראה ולאהב' כי מציון תצא תור': מראהו. לראות את פני האדון ה': כלבנון. הוא נכבד מכל הראיתנו לפניו גם בבתי כנסיות ובתי מדרשות כי שמה ישבו כסאות סנהדרי גדולה: בחור כארזים. וכמו כן הוא נבחר לתפל' מכל מקום זולתו כאמרו וזה שער השמים: (טז) חכו ממתקים. כאמרו מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה כו' לטוב לך:

אבן עזרא

כמראה לבנת: (טו) שש. אבני שיש ומשקלו עש ועיש: הפעם השנית להיו. זקנו: מגדלות. הם כמו מגדלות סביבות להייו ממלאים בתרשים. רמז לשער שעל ידיו מעיו עשת שן. חגור מתניו אבל מעיו חגורים כי איננו ערום אדני פז. רגליו ואצבעותיו: מראהו כלבנון שהוא נחמד למראה: הפעם השלישית ראשו כתם פז. הוא כסא הכבוד: שחורות כעורב כענין ישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו: עיניו. כענין בכל מקום עיני ה': רחצות בחלב. כענין טהור עינים מראות ברע: לחיו.

מצודת ציון

בהרבים. שם אבן יקר: מעיו. על הבטן יאמר שבו המעים: עשת. ענין בהירות וזכות וכן ברזל עשות (יחזקאל כז): שן. היא שן הפיל: מעלפת. ענין עטוף וכסוי כמו ותתעלף (בראשית לח): (טו) שוקיו. הוא פרק מפרקי הרגל: שש. אבן שיש: מיוסדים. מל' יסוד: אדני. הוא הדבר שהעמוד תקוע בו וכן אדני כסף (שמות כו): פז. הוא המובחר שבזהבים: (טז) חכו. הוא מה שממעל ללשון והוא מכלי

מצודת דוד

הגוף ומבש באה הארה לכ"י כלהות וזכות השן ובהירות הספיר: (טו) שוקיו עמודי שש. רגליו נאים בלובן וביושר כעמודי אבן שיש והמה מיוסדים על אדני פז הם כפות הרגלים שהמה נקיות כזהב פז עם כי מדרכם להיות מלוכלכות בעפר הארץ והנמשל הוא על העולם השפל הדום רגלי המקום ב"ה שנא' והארץ הדום רגלי (ישעיה ס"ו) שהוא חזק כעמודי אבני שיש ואדני יסוד כדור הארצי המעמידו במקומו נגד יתקרב לפאה מן הפאות דומה הוא אל הפז ויאמר על הנקודה האמצעית מכדור הארצי שהיא מעמדת כל הכדור במקומו כאשר הקרו הטבעיים כי כל יסוד מבתיקק ליסודו ולכן בא הרמז בפז כי שנקודה הזאת הוא כמעט קט כמו הפז שמעט יקר לעולם כמ"ש רז"ל: מראהו כו' מראה קומתו הוא כהר הלבנון והוא נבחר מאחר הדודים כארזים מכל עצי היער. והנמשל הוא לומר שהמקום ב"ה גדול ורם מכל אלהים ומאד נבחר מכולם ואין להעריך הותם אליו: (טז) חכו ממתקים. כל דברי החכו המה נתיקים במלילה נאותה ואחות אמרים וכל מעשיו והנהגותיו המה תמודים כי עבוים בהשכל

קיצור אלשיך וש"מ

שן. כתתיכת שן [עלפאנד ביין] והוא חזק כחוזק הספירים. כמ"ש כמעשה לבנת הספיר ואמרו במדרש באחד שהביא ספיר ונתנו על הסדן והכה עליו בפטיש ונבקע הפטיש והסדן והספיר נשאר קיים:

(טו) שוקיו עמודי שש. שוקי העולם. ר"ל הרגלים שהעולם עומד עליהם. המה עמודי שיש. חזקים מאד. כמ"ש הכתוב אף תכון תבל בל תמוט. מיוסדים על אדני פז. העמודים הם הרגלים נתקעים באדני פז. לומר שאין מלאכת שמים וארץ כמלאכות הנעשית ע"י אדם. כי בבנינים האנושיי' התחתון. היסוד סובל העליון. אבל בבנין זה של העולם. העליון סובל הכל. כמאמר חז"ל [חגיגה י"ב] הארץ עומדת על עמודי' עמודים על המים. מים על ההרים. ההרים על הרוח. רוח על הסערה. סערה תלויה בזרוע של הקב"ה. שנאמר (ח"ג) מתחת זרועות עולם. ולזה אמר מיוסדים על אדני פז. הפז הנזכר למעלה. ראשו כתם פז. ר"ל העולם תולה על בלימה. רק על רצון הקב"ה ורוח פיו. גם לזה כוון באמרו ידיו גלילי זהב. כי הכל עצם אחד הוא. כי זהב ופז הכל אחד. כי פז הוא ג"כ זהב. להורות כי ה' ית' הוא הכל עצם אחד פשוט בתכלית הפשיטות [כונת בעל העקדה]. מראהו כלבנון בחור כארזים. הקב"ה הוא רם ומתנשא על כל באי עולם כהארז אשר בלבנון:

(טז) חכו ממתקים. דבריו מתוקים. כי מדרך מלכי אדמה כשהם מצוים צויהם לעבדיהם יצוו בלשון התנשאות ושולטנות. והשי"ת לגודל אהבתו לישראל טמשיך אותם בדברים ערבים ומתוקים להלהיב לבבם לשמור מצותיו. כדאיתא במדרש חכו ממתקים

זה דודי וזה רעי בנות ירושלם: ו א אנה הלך דודך

דנינן על חכימוי מדהב וכסף דין הוא תושבחתיה דאלהא רחימי ודין הוא תקוף חוסניה דמרי חביבי נביאיא דמתנבאין בירושלם: ו א אנה אתיבו נביאיא כד שמעו ובן אמרו תושבחתא דיי מפום כנשתא דישראל על אידין חובא אסתלק מבינך שכינתא דיי את דשפירא עובדך מכל אומיא ולאן אתר אתפני רחימך באסתלקותיה ממוקדשך אמרת כנשתא דישראל על חובין ומרודין ואשתדור די השתכחו בי אמרין נביאיא כען הדרי בתיובתא ונקום

רש"י

שלאה. מיושבים דברים על אופניהם. ד"א עיניו ענייניו פרשיות של תורה והלכות ומשניות כיונים שהם נאים בהליכתן. על אפיקי מים בבתי מדרשות רוחצות בחלב מלובנות כחלב כמו שפירשתי: **לחיו**. דברות הר סיני שהראה להם פנים מסבירות ושוחקות: **שפתותיו שושנים**. דבורים שנדבר באהל מועד שהם לריצוי ולכפרה ולריח טוב תורת חטאת ואשם ומנחה ועולה ושלמים: **ידיו**. הלוחות שנתן מימינו ומעשה ידיו המה: **גלילי זהב** אלו הדברות שבהן נאמר הנחמדים מזהב ומפז רב. א"ר יהושע בן נחמיה מעשה נסים היו של סנפרינון היו והיו נגללין. ד"א על שם שמגלגלות טובה לעולם: **ממלאים בתרשיש**. שכלל בעשרת הדברות תרי"ג מצות: **מעיו עשת שן**. זה תורת כהנים הניתן באמצע חמשה חומשים הללו שהם נתונים באמצע הגוף: **עשת שן מעולפת ספירים**. נראית חלקה כעשת שן והיא סדורה דקדוקים רבים גזירות שוות ובנין אב וקלים וחמורים: **מיוסדים על אדני פז**. א"ר אלעזר הקפר העמוד הזה יש לו כותרת למעלן ובסיס למטן א"ר שמואל בר גדא פרשיות שבתורה יש להן כותרת למעלן ובסיס למטן וסמוכות לפניהם ולאחריהם כגון פרשיות של שביעית ויובל (ויקרא כה) וכי תמכרו ממכר להודיעך כמה קשה אבקה של שביעית כדאיתא במסכת ב"מ וערכין וכגון (במדבר כז) יפקד ה' איש על העדה לו את קרבני לחמי עד שאתה מפקדני על בני פקוד אותם עלי וכן כמה לכך נאמר שוקיו עמודי שש מיוסדים וגו': **מראהו כלבנון**. המסתכל ומתבונן בדבריו מוצא בהם פרחים ולולבים כיער זה שמלבלב כך דברי תורה ההוגה בהם תמיד מחדש בהם טעמים: **בחור**. נבחר כארזים ט הנבחרים לבנין ולחוזק ולגובה: **חכו ממתקים**. דבריו ערבים (ויקרא יט) ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם אני ה' נאמן לשלם שכר יש חיך מתוק מזה. אל תשבלו בעצמיכם ותקבלו שכר. ובשוב רשע מרשעתו (יחזקאל יח) ועשה משפט וצדקה עליהם חיה יחיה עונות נחשבו לו לזכיות יש חיך מתוק מזה: (א) **אנה הלך דודך**. מאנים ומקנטרים האומות את ישראל אנה הלך דודך למה הניח אותך עזובה אלמנה: **אנה פנה דודך**. כשחזר והשרה רוחו על כורש ונתן רשות לבנות הבית והתחילו לבנות באו ואמרו להם אנה פנה דודך אם חוזר הוא אליך נבקשנו עמך כענין שנאמר (עזרא ד) וישמעו צרי יהודה ובנימין כי בני הגולה בונים היכל וגו' ויגשו אל זרובבל וגו' נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם וגו' וכוונתם לרעה כדי להשביתם מן המלאכה. והם משיבים:

שפתי חכמים

הבושם לא למגדלות מרקחים ומגדלות מרקחים קאי על ערוגת הבשם: ט לאפוקי מל' גם בחור גם בתולה דא"כ הוא איך יתדמה בבחרות

אבן עזרא

הם פרי הפנים: שפתותיו. הם המלאכים השלוחים לבני אדם כמו גבריאל: ידיו גלילי זהב. הם האופנים: וענין בתרשיש. כענין מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש: מעיו. היא האפודה האמצעית שיש בה תמונות מכוכבים נקבלי': שוקיו. הוא הגוף שממנו נברא העולם: וענין שש. שיש לו שש קצוות: אדני פז. הם הארץ כענין על מה אדניה הטבעו: ומראהו כלבנון. הענין שיש בלבנון עצים אין מספר להם אצל בני אדם וכשיראה האחד מהם יחשוב שאין כמוהו ולא ילך כי אם מעט בלבנון וימצא יותר מופלא ונכבד ממנו כן מעשה המקום: בחור כארזים. שהוא עומד וכן מעשיו ולא יכלו כי חדשים לבקרים רבה אמונתו:

ספורנו

וכלו מחמדי' וכל המכוון הוא למען נשיג חיים נצחיים הנחמדי' מכל זולתם: זה דודי. כאמרו כי מאהבת ה' אתכם: וזה רעי. לשכנו בתוכנו כאמרו כי לא יטוש ה' את עמו: (א) **אנה** הלך דודך. אמרו הכשדים מה היה לו שסלק שכינתו ממך: אנה פנה. בהסתירו פניו: ונבקשנו עמך.

מצודת דוד

רב. והנמשל הוא לומר דברי התורה הכתובים מפיו המה משפטים צדיקים וחוקים ישרים וכל מעשיו בחסד וברחמים: זה דודי כו'. הנה אשר בו אלה השבחים זה דודי ורעי וכאומרת בהיות כן איך לא אתרפק אליו וכי יש מי לשערוך אליו. והנמשל הוא לומר דעו מי בכל אלה בו הוא אלהי וכאלו תאמר עתה שפטו נא אם מי דומה לו ומה זה תאמרו לעזבו ולהתחבר עמכם להיות תחת ממשלת השר של מעלה שמושל בכם הלא כלם כמוהם כאין נמול אלהי:

ו (א) אנה הלך דודך. כאשר שמעו הנערות אמריה כי נעמו אמרו לה את היפה בנשים אם לא מצאת את דודך בעיר אמרי נא להיכן הלך ולהיכן פנה ר"ל אנה דרכו ללכת ונלך עמך לבקשו במקום ההוא כאלו תאמרנה אם את מתפחדת ללכת יחידי נלכה גם אנו בחברתך. והנמשל הוא כאלו יאמרו האומות אם הדבר כן הוא אמרי לנו היכן הוא כלומר במה תשיב אותו אליך ובמה יתרצה ויעזור

מצודת ציון

הדבור: ממתקים. מל' מתוק: ו (א) אנה. להיכן כמו אנה אלך

קיצור אלשיך וש"מ

זה הקב"ה ראה מה הוא אומר דרשוני וחיו. היש לך היך מתוק מזה. ולפי שכן דרך הסרסור כשיש לפניו לסרסר מקח רע הוא מדבר על לב הקונה דברים ערבים לפתותו על מקחו הרע. לזה סיים לומר כי לא כן הוא עם השי"ת כי כולו מחמדים. כל התורה וכל המצות נחמדים הם. ואין בהם נפתל ועקש זה דודי וזה רעי אשר לא אוכל לעזבו. עתה הלא תדעו בנות ירושלים גודל מבוקשי אותו בסבלי כל הרעות האלו מבלי לעזוב אותו ללכת אחרי אלהים אחרים אשר לא שערום אבותינו. כי עוד ישוב אפו וינחמני לתת לנו אחרית ותקוה טובה:

(ח"ג)

ו (א) **אנה** הלך דודך. כנס"י אומרת לפני הקב"ה אחרי ספרי להאומות את גדלך ושמעו אמרי כי נעמו גם הם רוצים לחלות את פניך לעבדך שכם אחד כמוני. וככה שואלים אותי אנה הלך דודך ממך - את היפה בנשים. באשר באמת יפיפית את מכל רעיותיך כי יש לך דוד יקר כזה. וא"כ איפוא הגידי נא לי אנה הלך ממך? ואם לא תדע איה מקום כבודו. אשר הוא חונה שם. למצער אולי תדע אנה פנה דודך לאיזה צד ונבקשנו עמך. יען כי גם אנחנו כלתה נפשנו אל דוד נעים כזה. והנה זאת תשובתי אליהן. רעיותי עליכן לדעת כי לא הלך דודי ממני. ולא נפרד מאתי

בהחלט

הַיָּפָה בַּנָּשִׁים אָנָה פָּנָה דּוֹדֵךְ וּנְבַקְשֶׁנּוּ עִמָּךְ׃ ב דּוֹדִי יָרַד לְגַנּוֹ לַעֲרֻגוֹת הַבֹּשֶׂם לִרְעוֹת בַּגַּנִּים וְלִלְקֹט שׁוֹשַׁנִּים׃ ג אֲנִי לְדוֹדִי וְדוֹדִי לִי הָרֹעֶה בַּשּׁוֹשַׁנִּים׃ ד יָפָה אַתְּ רַעְיָתִי כְּתִרְצָה נָאוָה כִּירוּשָׁלָם אֲיֻמָּה

תרגום

אנת ואנן ונצלי קדמוהי ונבעי רחמין עמך׃ ב דודי ומרי עלמא קבל צלותהון ברעוא ונחת לבבל לסנהדרין דחכימיא ויהב רוחא לעמיה ואסקנון מגלותהון על יד כורש ועזרא ונחמיה וזרובבל בר שאלתיאל וסבי יהודאי ובנו ית בית מוקדשא ומניאו כהניא על קורבניא וליואי על מטרת מימרא דקודשא ושלח אשתא מן שמיא וקבל ברעוא ית קורבנא וית קטורת בוסמין וכגבר דמפרנס ית בריה רחימא בתפנוקין כן פנקנון וכגבר דמגבב וררין מן מישריא כן כנשנון מן בבל׃ ג אני ובההוא יומא אנא פלחא למרי עלמא רחימי ורחימי אשרי שכינת קודשיא ביני וזן יתי בתפנוקין׃ ד יפה אמר יי במימריה כמה יאה את חביבתי בזמן דצבותיך למעבד רעותי שפיר בית מוקדשא דבנית לי כמקדש קדמי די בנא לי שלמה מלכא בירושלם ואימתך על כל עממיא כיומא

שפתי חכמים

לאלהים. לכ"פ נכתב: י ק"ל פדי ככר אמר לערוגות הבשם דהיינו בית המקדש וא"כ מהי לרעית בגנים. לכ"פ ועוד ירד לרעות כו׳ ועוד ירד לרעות לאלו י בגנים אשר נפולו שם אותם שלא עלו מן הגולה משרה שכינתו עליהם בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: וללקוט שושנים שומע ומקשיב נדברים בתורתו ללקוט זכיותיהן ולכתבם בספר זכרון לפניו כענין שנא׳ (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה׳ וגו׳ ומה שאתם אומרים לבקש עמנו ולבנות עמנו אני לדודי ולא אתם לו ולא תבנו עמנו כענין שנאמר (עזרא ד) לא לכם ולנו לבנות בית אלהינו ואומר ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירושלים:

רש"י

(ב) דודי ירד לגנו. לוה לנו לבנות היכלו ויהיה שם עמנו: לערוגות הבשם. מקום מקטר הקטורת: לרעות בגנים. (ג) הרועה בשושנים. הרועה את צאנו במרעה נוח וטוב: (ד) יפה את רעיתי בתרצה והקדוש ברוך הוא מקלס׳ על זאת יפה את רעיתי כשאת רצויה לי כך הוא נדרש בספרי׳ נאוה. את עתה כאשר בראשונה בירושלים: איומה כנדגלות. חיילי מלאכים אימתך אטיל עליהם שלא להלחם ולהשביתכם מן המלאכה כמו שנאמר בעזרא:

ספורנו

באמר׳ נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם: (ב) דודי ירד לגנו. בקהל קדושים אנשי כנסת הגדולה: לרעית בגנים. לשמוח בבתי כנסיות ובתי מדרשות כענין ישמח ה׳ במעשיו: וללקוט שושנים. שרידי עמו: (ד) יפה את רעיתי. אמר האל ית׳ עתה בבנין בית שני אל תוסיפי לסלק שכינתי מתוכך כי אמנם את עתה יפה בחכמת אנשי כנסת הגדול׳ נאוה כירושלים. הראשונ׳ שהיתה עיר הצדק כי שמה ישבו כסאות למשפט: איומה. כענין שמעון הצדיק עם אלכסנדרוס: כנדגלות. כמערכו׳ ישראל תהיו

אבן עזרא

הפעם הראשונה (ד) כתרצה שם מדינה המלאכה בדברי אהאב: אימה. שים אימה ממנה לכל רואיה כמו איום ונורא: כנדגלות. כמחנות בעלות הדגלים:

מצודת ציון

מרוקח (תהלים קלט): (ב) לרעות. מל׳ מרעה: (ד) כתרצה. שם עיר מלוכה למלכי ישראל: נאוה. נאה ויפה: איומה. מלשון אימה

מצודת דוד

לך על ההשבה להספיק בידך להשיבו אליך ולא מסיף להדיחך עוד מאחריו: (ב) דודי ירד לגנו. כאלו משיבה לומר דרכו ללכת בגנים ובודאי ירד שם אל בין ערוגות הבשם לרעות ולטייל בגנים וללקוט שושנים להשיאם לי תשורה. והנמשל הוא אשר תשיב אמריה מעולם דרכו להשרות שכינתו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות להקשיב רנה של תורה ותפלה לקבלם ברצון לכיות שמורים אצלו לשלם מהם שכר טוב ובאומרת הנה בעסק התורה והתפלה חפצו לבוא אלי: (ג) אני לדודי כו׳. ר"ל כמו שכל תשוקתי היא אל דודי כן תשוקתו אלי והוא זה הרועה בשושנים להביא לי מהם תשורה. והנמשל הוא לומר כמו שאני לא בחרתי באל נכר כן הוא לא עזבני מכל וכל לבהור בעובדי גלולים ואף עתה מקבל ברצון עסק התורה והתפלה ושמורים אצלו להשיב לי עליהם גמול טוב: (ד) יפה את רעיתי כתרצה. כאשר נשמע אל השוק נועם דבריה והפלגת תשוקתה אליו שלח אמריו לקלסה וכה אמר יפה את רעיתי כעיר תרצה והיא היתה עיר יפה מאד בבניינים נפלאים (ועד שלא נבנית שומרון היתה עיר מלוכה למלכי ישראל): נאוה כירושלים. שהיתה נאה מאד בהפלגת הסדור וההנהגה איומה כנדגלות לפי רוב חביבת׳ ומעלתך את מפלת אימה על רואך כמו חילים ממחנות רבות המטילים אימה על רואיהם. והנמשל הוא לומר עם כי את גולה וסורה עכ"ז יפה את במעשים הגונים ובמדות ישרות וכל האומות אינם מסלים להשמידך עד התכלית כאלו היה המון עם רב מלומדי מלחמה:

קיצור אלשיך וש"מ

בהחלט. הן (ב) דודי מאז מקדם בהיותי בארצי ירד אך לגנו המיוחד לו לערוגות הבושם. כי היה גנו יפה ומהודר בערוגו׳ בשמי מור הנותנים ריח ניחוח. כלומר היה משרה שכינתו רק אתי באשר מצא אותי יפה ונאה בכל מדות והנהגות טובות וגם עתה בהיותי בגולה לא נפ־ד ממני כי יורד הוא לרעות אותי גם בגנים אחרים. וללקוט שושנים. וחפצו ומגמתו ללקוט את השושנים המפוזרים בגנים אחרים. כלומר לקבץ את נדחי המפוזרים בארצות נכריות. יען כי אם אך (ג) אני לדודי לשוב אליו כחפצו. אזי ודודי לי כמקדם, הרועה בשושנים. מאשר זה כל חפצו כי יהיה הוא הרועה בצאן קדשים נחמדים ונאים כשושנים ככה דודי שאלת רעיותי ותשובתי אליהן, ואשר לזאת יתעוררו נא רחמיך לצאת לישע אהובתך, למען יכירו כל הגוים כח מלכותך ויטו שכם אחד לעבדך באהבה ויראה כמוני. הכנס"י מדברת הלאה (ד) יפה, אשאל אותך דוד יקר החפין בטובת רעיתו מדוע בהיותי בגלות בבל, אשר גם שמה חטאתי והעויתי את דרכי [כי בשלוח ה׳ נביאו יחזקאל בבלה אמר לו הקב"ה שולח אני אותך אל בני ישראל אל גוים המורדים וגו׳] בכל זאת אמרת לי ידעתי בך רעיתי. כי יפה את רעיתי כתרצה*). כשאת רוצה תוכלי להיות יפה במעשיך [וכמאמרם ז"ל בש"ר וז"ל כד את בעיא לית את צריכה בעיא מכלום למילף פי׳ כשאת רוצה אין את צריכה ללמוד משום אדם. ומעצמך תוכלי לדעת את ה׳] לכן אעבור על מדותי לעשותך מקודם נאוה כירושלים. נאוה ויפה כמאז היותך בירושלים, אשיבך לארצך כמקדם, ובטוח אנכי כי אחרי היותך בארצך שלוה ושקטה תהיי איומה ע"י פעולת התורה והמצוה [ע"ד הכתוב וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך ויראו ממך] כנדגלות, כהמון מחנות נושאות דגל ביום קרב ומלחמה [ככתוב (יחזקאל יא) כה אמר ה׳ אלהים וקבצתי אתכם וגו׳ ונתתי לכם את אדמת ישראל ובאו שמה והסירו את כל שקוציה וגו׳ למען בהקתי ילכו וגו׳ והיו לי לעם וגו׳, ובאמת כן היה. כי הנה אך דרכו רגליהם מן הגולה ובאו לארצם

*) בפשטות הענין „תרצת" היתה ע״ר בא"י כלילת יופי למלכי ישראל. (ח"נ)

כנדגלות: ה הסבי עיניך מנגדי שהם הרהיבני שערך כעדר העזים שגלשו מן־הגלעד: ו שניך כעדר הרחלים שעלו מן־הרחצה שכלם מתאימות ושכלה אין בהם: ז כפלח הרמון רקתך מבעד

תו"א הסבי עיניך מנג"י. זוהר פ' קדושים: שערך כעדר העזים. ברכות כס:

דהלכו ארבע טקסין במדברא: ה הסבי אסחרי בבניך חכימי כנשתא רבתא חזור חזור לקבלי די אינון אמלכוני בגלותא וקבעי מדרשא לאולפן אוריתי ושאר זעטוטיך ועמא דארעא אצדיקו יתי במימר פומהון כבנוי דיעקב דלקטו אבניא ועבדו גלישושיתא בטורא דגלעד: ו שניך וכהניא וליואי אכלי קורבניך ומעשר קודשא ואפרשותא דכיין מכל אניסות וגזילות דהוו היכמא דכין עדרי דענא דיעקב בזמן דסלקן מן נחל יובקא דלא הות בהון אניסא וגזלא וכולהון דמיין דא לדא וילדן תיומין בכל עדן ומתכלא ועקרא לא הות בהון: ז כפלח ומלכות בית חשמונאי

רש"י

(ה) **הסבי עיניך מנגדי.** כבחור שארוסתו חביבה ועריבה עליו ועיניה נאות ואומר לה הסבי עיניך מנגדי כי בראותי אותך לבי מתהלך ומתגאה עלי ורוחי גסה בי ואיני יכול להתאפק: **הרהיבני.** הגיסו לבי כמו (תהלים צ) ורהבם עמל ואון (ישעיה ל) רהב הם שבת. אישמיי"ר בלע"ז והדוגמא כך הוא אמר הקב"ה במקדש זה אי אפשר להשיב לכם ארון וכפרת וכרובים שהם הרהיבוני בבית ראשון להראותכם חבה יתירה עד שמעלתם בי: **שערך כעדר העזים.** בקטני' ורכים ודקים שבכם יש שבח הרבה: (ו) **שניך.** קציניך וגבוריך שבך כולם לטובה: **כעדר הרחלים.** הרחל הזאת כ כולה קדושה צמרה לתכלת בשרה לקרבן קרניה לשופרות שוקיה להלילין מעיה לכינורות עורה לתוף אבל

שפתי חכמים

כ בקילוס הראשון אמר כעדר הקצובות וכאן בקילוס זה שינה וכתב כעדר הרחלים ועם שבח הוא ברחלים שהם [illegible] כעדר הקצובות

אבן עזרא

(ה) **הרהיבני.** הזקו ממני או הסירו כחי וממשלתי כמו המהלכת רהב ורהבם עמל ואון:

הפעם השנית דודי ירד לגנו. כאשר פירשתי שאמרה לו יבא דודי לגנו וכאשר הקילה רדפה אחריו וכאשר ראה אותה אמר יפה את רעיתי ואמר שערך ושניך גם כפלח הרמון והטעם כי את היא תשוקתי הקדמונית ואל תתערבי לי באחרת כי הנה שערך ושניך ורקתך לעדים נאמנים ולא יתכן שתתערבי באחרת כי אחת את היא בעולם ואין דומה לך גם הנה שלמה יש לו ששים מלכות ושמונים פילגשים ועלמות אין מספר אין כמותך כי אחת את לאמך:

הפעם השלישית דודי ירד לגנו. זה שעלה למרום: לרעות בגנים וללקוט שושנים. שהוא דר עם המלאכים שהם הצדיקים: אני לדודי. אמרה כנסת ישראל אע"פ שירד דודי לגנו אני שלו והוא שלי. ענתה שכינה יפה את. זה שחזרו בבית שני. ופי' הסבי עיניך מנגדי. שנפסקה הנבואה בבית שני כאשר התנבא דניאל ולחתום חזון ונביא כאשר פירשתי בספר דניאל: שערך. שהיו בבית שני נזירים: (ו) שניך. גבורים: (ז) רקתך.

ספורנו

מכל מקום: (ה) **הסבי עיניך.** הנביאים כאמרו ויעצם את עיניכם את הנביאים: מנגדי. שלא יפגשו עמל חזון גם שיהיו ראוים לכך: שהם הרהיבוני. הם היו סבה שהתנשאתי להנקם מכם כאשר לא שמעת: שערך. כי אמנם מנהגי אבות הם נאותים ויקרים כמו שער של עדר העזים המוכן להיות בגד חשוב וכן תנהיגו מנהגי נכבדי' כאמרם והעמדנו עלינו מצות כו' ואין צורך עוד להנביאים: (ו) שניך. הנלחמים כמו בני חשמונאי וזולתם: כעדר הרחלים. הם צדיקי' ויקרי' בעיני כעדר הרחלי' שמכניסי' אותו למלת: מתאימות. בעיון ובמעשה: ושכולה אין בהם. אין בהם מורד מקדיח תבשילו: (ז) כפלח הרמון רקתך. התלמידים

מצודת דוד

(ה) הסבי עיניך מנגדי. גם זה מדברי החשוק ישלח אמריו לאמר לה בדרך חבה החזירי לי עיניך שהם מוסבים מנגד פני כי מאז כהבטתם בי תוקו ואמצו את לבבי להיות נמשך אחריך. והנמשל הוא כאלו יאמר להחכמים עיני העדה שיביטו גם עתה ויסתכלו בתורה ויעסקו בה כי בזה היו מוסיפים כח מאז בהמליאת אל מעלה וגם עתה יאספו בזה אל המקום ב"ה וכאומר עם כי המה בגולה ואין עסק התורה מוספת כח כ"כ כמו העסק בא"י מ"מ מוסיפים הם: שערך כעדר העזים. שער ראשך ברוק ומבהיק כשער עדר העזים אשר נמרטו ונסרקו בשנפי הקוצים בירדת' ממקום מרעית' מהר הגלעד וכאלו נסרקו במסרק. והנמשל הוא על הנזירים המגדלים פרע בשער ראשם כעדר העזים כו' שהם מרוקים ושערותם ארוכות ותלויות כלפי מטה וכאומר עם כי אין קרבן בגולה לסבית גלחת ימי נזרן מ"מ חביבים הם לפני: (ו) שניך כעדר הרחלים. שניך המה לבנות במראה ומסודרות כמו עדר הרחלים כשהם עולים מן הרחצה שמבהיקים בלובן לה: שכולם מתאימות. נוכב על השנים לומר אשר כל השנים שוות כתאומים ואין בהם שכולה ר"ל לא נחסר אחד מהם ולא נפגם ולא נשתנה מראהו. והנמשל הוא על שוטרי העדה שממונים להכרית ולהשחית את החייבים במשפט שהם נקיים הם כשוטק כעדר העולה מן הרחלה המנוקים מן הלכלוך וישוו אלו לאלו וכולם קדושים מנוקים מגזל ולא ימצא בהם מסה נדנוד עושק: (ז) כפלח הרמון רקתך. גובה פניך מזה ומזה הוא מגלגל ואדום

מצודת ציון

ופחד: כנדגלות. מל' דגל ור"ל מחנות בעלי דגל: (ה) הסבי. מל' סבוב והחזרה: הרהיבוני. ענין התחזקות כמו תרהיבני בנפשי עוז. (תהלים קלח): שגלשו. ענין מריטת השער: (ו) מתאימות. מלשון תאומים: ושכלה. ר"ל חסרון ופגם ואמר בלשון השאלה: (ז) כפלח. ענין בקוע כמו כפלח תחתית (איוב מא): רקתך. הוא גובה הפנים שאצל העין מזה ומזה וכן ותתקע את היתד ברקתו

קיצור אלשיך וש"מ

אמרת לי (ה) **הסבי עיניך** מנגדי שהם הרהבוני, והוא ע"ד המליצה כדמיון הריע אשר מאד דבקה נפשו בנפש רעיתו ואומר אליה עיניך היפות סנגדי. יען כי מפיקות הן זיקי אהבה ומבטי חן והן הרהבוני בעוז ותעצומות אהבה המתלקחת בקרב לבי עדי שאת בל אוכל. כמו כן אמרת לי חכמיך ועיני העדה ערבים ונעימים לי במעשיהם הטובים עדי הרהבוני וחזקוני באהבתי אליהם (שערך כעדר העזים שגלשו מן הגלעד) שער ראשך מבהיק ומצהיר כשער עדר העזים שגלשו והורידו אותם הרועים מהר גלעד אחרי שבעם ממרעיתם שמה כי אז שערותיהם מבהיקות מאד מרוב משמן בשרם. והוא תואר להצדיקים המיוחדים המכוני' בשם שער באשר הקב"ה מדקדק עמהם כחוט השערה והם מבהיקים ומאירים בנר מצוה ואור תורה אחרי שבעם ממרעה שדה החכמה ומדעי אלהים:

(ו) **שניך** כעדר הרחלים שעלו מן הרחצה ונתכבס צמרן מכל שמץ ולכלוך, כמו כן שניך רומז לדבורך שכל דבור שלך ברורים ונקיים וכולם מתאימות. שואל כענין ומשיב כהלכה [ולא כשאר נשים שהם דברניות] ושכולה אין בהם. שאין בהם כל חסרון ודופי:

(ז) **כפלח** הרמון רקתך. ירצה כמו הרמון אף אם נתלכלך מבחוץ מכל מיני מיאום עכ"ז

כשיתפלח

לְצַמָּתֵךְ: ח שִׁשִּׁים הֵמָּה מְלָכוֹת וּשְׁמֹנִים פִּילַגְשִׁים וַעֲלָמוֹת אֵין מִסְפָּר: ט אַחַת הִיא יוֹנָתִי תַמָּתִי אַחַת הִיא לְאִמָּהּ בָּרָה הִיא לְיוֹלַדְתָּהּ רָאוּהָ בָנוֹת וַיְאַשְּׁרוּהָ

תו"א אחת היא יונתי. עקידה שער כא:

כּוּלְהוֹן מַלְיָן פִּקּוּדַיָּא כְּרִמּוֹנָא בַּר מִן מַתְּתָיָה כַּהֲנָא רַבָּא וּבְנוֹהִי דְּאִנּוּן צַדִּיקִין מִכּוּלְהוֹן וּמְקַיְּמִין פִּקּוּדַיָּא וּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא בִּצְחוּתָא: ח שִׁשִּׁים בְּאַדַּיִן קָמוּ יָוָנִים וְכַנִּישׁוּ שִׁתִּין מַלְכִין מִבְּנוֹי דְעֵשָׂו מְלוּבְּשֵׁי שִׁרְיוֹנִין רָכְבִין עַל סוּסָוָן וּפָרָשִׁין וְתַמְנָן דּוּכְסִין מִבְּנוֹי דְיִשְׁמָעֵאל רָכְבִין עַל פִּילַיָּא בַּר מִן שְׁאָר עַמְמַיָּא וְלִישָּׁנַיָּא דְּלֵית בְּהוֹן מִנְיָן וּמַנִּיאוּ אֲלַכְסַנְדְּרוֹס מַלְכָּא עֲלֵיהוֹן לְרֵישָׁא וַאֲתוֹ לְאַגָּחָא קְרָבָא לִירוּשְׁלֶם: ט אַחַת וּבְעִדָּנָא הַהִיא הֲוָת כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְיוֹנְתָא שְׁלִימְתָא פָּלְחָא בְּלֵב

רש"י

הרשעים נמשלו לכלבים שאין מהם לקדושה כלום: (ח) ששים המה מלכות. אברהם ויוצאי יריכו בני קטורה שש עשרה. ישמעאל ובניו שלש עשרה. יצחק ובניו ג'. בני יעקב שנים עשר. בני עשו ע"ו (בדברי הימים) הרי ששים. וא"ת לא מהם תמנע שהיא אשה אברהם מן המנין: ושמנים פלגשים. נח ובניו עד אברהם כל תולדות יוצאי התיבה שמנים תמצאם וכשם שהמלכות שהם נשי המלך יתירות בגדולה על הפלגשים כך היו אברהם ויוצאי יריכו השובים גדולים ויתרים בחשיבות על הכל כאשר תראה הגר בת מלכים היתה תמנע בת שלטונים היתה ונעשית פילגש לעשו ואומר (בראשית יד) אל עמק שוה וגו' הושוו כלם בעצה אחת והמליכו את אברהם עליהם: ועלמות אין מספר. למשפחות הרבה נחלקו כל אלה: (ט) אחת היא יונתי. ומכולם אחת היא הנבחרת לי ליונה תמה שהיא המימת לב עם בן זוגה: אחת היא לאמה. לכנסייתה הרבה מחלוקות בבתי מדרשות כלם לבם להבין תורה על מכונה ועל אמתתה: ברה היא

ספורנו

שהגיעו להוראה הקרובי' לעיני הדור כמו הרקה לעינים הם כמו פלח הרמון שגם שאינו רמון שלם הוא נאות בטעמו ומראהו כן מלאו דעה את ה' בעיון ובמעשה: מבעד לצמתך. מהיותם נבדלים מדעות זרות: וזה כי אמנם. (ח) ששים המה. רבו דעות חכמי קדם החוקרי' באלהיות. ושבני' פלגשים. ויותר מהמה החוקרי' בטבעיו': ועלמות אין מספר. המורים עניני העולם: (ט) אחת היא יונתי. שהיתה דבקה בי כיונה לבעלה: תמתי. השלמה: אחת היא לאמה. לשרה תחוללכם לא לאברהם שיצא ממנו ישמעאל: ראוה בנות ויאשרוה. כענין רחב באמרה כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת: מלכות ופלגשים. מלכת שבא ושפחותיה באמרה אשרי אנשיך ואשרי

אבן עזרא

כהנים: (ח) ששים המה. מפרשים הוציאו מספר ששים ושמונים בני נח ובני אברהם עם בני עשו בן בנו: ועלמות אין מספר. שאין להם ייחוס: (ט) אחת היא. כמו גוי אחד בארץ:

מצודת ציון

(שופטים ד): מבעד. מבפנים: לצמתך. היא המקום המכסה את הפנים וכן גלי צמתך (ישעיה מז): (ח) ועלמות. נערות. וכן עלמות השכוך (לעיל א): (ט) ברה. מל' ברור ונקי: ויאשרוה. ענין

מצודת דוד

ומעורב בלובן כמראה התיבה הנבקעת מן הרמון והמה נסתרים מבפנים לצמתך ובזה ממשיכים השבח ומספק יותר מאלו היו גלויים מבלי מכסה. והנמשל הוא על שופטי העדה שהם פני הדור שהמה ממולאים בכל חכמה ומדע כרמון המלאה לה גרגרים והמה מסתירים החכמה בלבותם ואינם מתפארים בפני אחרים ובאומר עם כי בגולה יתמנו השופטים בישראל ע"פ חוקי הממשלה עכ"ז לא ימלא מי יערב לבו לגבה להיות מן השופטים הם לא ימצא בו כל אלה (ולא זכר שבח השפתים גם שזכר למעלה כי הם הנרמזים על הנביאים ואינם בגולה ובעבור זה לא זכר גם שבח הדבור כי הוא נרמז על הלוים העומדי' על הדוכן לדבר בשיר ובגולה אין דוכן ואין שיר וכן לא זכר שבח הצואר כי הוא נרמז על בה"מ כי היה הרב וכן לא זכר שבח השדים כי הם נרמזים על המלך וכה"ג ובגולה אין מלך ואין כה"ג): (ח) ששים המה מלכות. יתכן שבנשי המלך שלמה שהיו בשבע: אותבנות היו שהן ששים מופלגות ביופי ובמדות חמודות ובג' מאות פלגשיו היו שהן פ' שהן מופלגות ביופי כי' כאלו המקרא יכלה דברו לאמר הנה בנשי המלך הגר תיש ששים מופלגות ביופי ובמדות המודות וכן בפלגשיו יש שמונים וזולתם יש הרבה מן העלמות שהן מופלגות ביופי כו'. והנמשל הוא לומר כי הנה אמרו זרעו של שם בן נח נחלק אח"כ לששים עממים וכינה אותם בשם מלכות להיותם מזרע שם המקורב מהמקום ב"ה והמבורך מפי נח אביו וזרעו של יפת אחיו נחלק אח"כ לשמונים עממים וכינה אותם בשם פילגשים להיותם מזרע יפת שלא היה נאהב להמקום ב"ה כמו שם אבל לא היה שנוא לפניו כמו חם וזרעו של חם אחיהם נחלק אח"כ לעממים אין מספר וכינה אותם בשם עלמות לבד להיותם מזרע חם השנוא מהמקום ב"ה והמקולל מפי נח אביו: (ט) אחת היא. אבל רעיתי הדבוקה בי כיונה בבן זוגה ותמימה בהשכמתה אלי היא אחת ומיוחדת בכולן ואין להעריכן אליה וזהו על כי היא אחת ויחידה לאמה

לקוטי אנשי שם

ו (ח) ששים המה מלכות וגו' זה לשון התרגום באדין קמו יונאי וכנשו שתין מלכין מבנוהי דעשו ותמנין דוכסין מבנוהי דישמעאל ברם מבלר עממיא דלית בהו מנין ואתו לאגחא קרבא לירושלים ובעידנא ההיא הוות כנשתא דישראל דמתילא ליונתא שלימתא פלחא בלב חד לגדרהא. והדוגמא הקב"ה משבח לכנס"י אף שהם בגלות בכל בין ששים מלכים מבנוהי דעשו ובין שמונים דוכסים מבנוהי דישמעאל ובין בשאר עלמות [עממיא] וכולם מליקים להם ומכיתים אותם. עכ"ז אחת היא כולם בלב אחד להתחבר אלי כיונה לבן זוגה והם תמימים בי בלב שלם. ראוה בנות ויאשרוה. כאו האומות הם כת האומה הישראלית אשר אחרי כל הצרות והיסורין שסובלת בהרבע מיתות בדיני האומות. והיא הנוקה והדובקה בה' אלהיה. ויאשרוה מלכות ופלגשים. המלכים מעשו והדוכסין מישמעאל ויהללוה:

קיצור אלשיך וש"מ

כשיתפלח ויתבקע לשנים הגרעינים הפנימיים נקיים וגם הם מדובקים דיבוק חזק ולא יפלו מבפנים לקישורם החוצה. כן העם הזה ישראל אף הריקנים שבהם המלוכלכים במדות רעות עכ"ז אינם יוצאים מקישורי הדת אף שהם נהרגים וגם נתבקעו כליותיהם מגזרת השמד יקדשו שם שמים במורא ויראתם הפנימית נתגלה לעין כל. זה שאמר מבעד לצמתך ירצה שהם מבפנים השבכה והמסוה ויראתם טמונה בלבותם. ומלת פלח ענין ביקוע ומלת רקתך הוא גובה הפנים שאצל העין ונקרא כן על מיעוט רקות הבשר:

(ח) ששים המה מלכות. איתא במדרש ששים המה מלכות אלו ששים רבוא ישראל שיצאו ממצרים מבן עשרים שנה ומעלה. ושמונים פלגשים אלו שמונים רבוא מבן עשרים ולמטה, ועלמות אין מספר אלו הקטנים. ויתכן לפי זה יאמר שאומר הוא יתברך הלא אמרתי כי יפה את רעיתי אך כתרצה קהת השלמית מלבד עיניך אשר הרהיבוני שקדשו שמי ושיש בכם רשעים וגאים דומים לשער הראש, אל יעלת על רוחך כי גם כללות האומה קל ערכה לפני באופן שתתיאש מהדבקי בך. כי הלא יש בך יתרון גדול מאד על כל אומה ולשון. הלא הוא כי שורשך קדוש מאד מאחדות הקדושה, כי הלא המה ששים רבוא היו מעשרים שנה ומעלה. ושמנים רבוא פחותים מבן עשרים וקטנים אין מספר. ועכ"ז כולם נכללים לאחת כי כל ישראל נפש אחת יקרא: להיות כל נשמתן משורש אחדות הקדושה מתחת כסא הכבוד וזה (ט) אחת היא יונתי:

מַלְכוֹת וּפִילַגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ׃ י מִי־זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ־שָׁחַר יָפָה כַלְּבָנָה בָּרָה כַּחַמָּה אֲיֻמָּה כַּנִּדְגָּלוֹת׃ יא אֶל־גִּנַּת אֱגוֹז יָרַדְתִּי לִרְאוֹת בְּאִבֵּי הַנָּחַל לִרְאוֹת

תו"א מי זאת הנשקפה. זוהר פ' תרומה ופ' ויצא: אל גנת אגוז. חגיגה יה:

תרגום

חד למרהא ואחידא לאוריתא ועסקא בפתגמי אוריתא בלב שלים וברירן זכותהא כיומא דנפקת ממצרים הא בכן נפקו בני חשמונאי ומתתיה וכל עמא דישראל ואגיחו בהון קרבא ומסר יי יתהון בידהון וכד חזו יתבי פלכיא אשירו יתהון ומלכות ארעא ושלטוניא וקליסו להון: י מי אמרו אומיא כמא זיתנין עובדי עמא הדא כקריצתא שפירין עולימהא כסיהרא וברירן זכותהא כשמשא ואימתהא על כל יתבי ארעא בזמן דהליכו ארבעת טקסהא במדברא: יא אל אמר מרי עלמא לבית מקדש תנין דאתבני על ידוהי דכורש אשריתי שכנתי למחמי עובדין טבין דעמי

רש"י

ליולדתה. יעקב ראה אותה מטה שלימה בלא פסול והוד' וקילס למקום שנאמר (בראשית מז) וישתחו ישראל על ראש המטה: ראוה בנות את ישראל בגדולתה: ויאשרוה. ומה היא קילוסן: (י) מי זאת הנשקפה. עלינו. ממקום הגבוה לנמוך קרויה השקפה כך בית המקדש גבוה מכל הארצות: כמו שחר. הולך ומאיר מעט מעט כך היו ישראל בבית שני בתחלה זרובבל פחת יהודה ולא מלך והיו משועבדים לפרס וליון ואחר כך גלהום בית חשמונאי ונעשו מלכים: איומה כנדגלות. אימה כגבורים כנדגלות של מלכים. כל זה הקב"ה מקלס את כנסת ישראל יפה את רעיתי כתרצה וכל הענין ע"כ: (יא) אל גנת אגוז ירדתי. עוד זה מדברי שכינה הנה באתי אל מקדש שני זה אליך: לראות באבי הנחל. מה לחלוחית מעשים טובים אראה בך: הפרחה הגפן. אם תפריחו לפני ת"ח וסופרים ושונים:

אבן עזרא

הפעם הראשונה (יא) אגוז. ידוע כדברי קדמונינו ז"ל: באבי. כמו בפרי הנחל כמו ואנביה שגיא וכן עודנו באבו לא יקטף וי"א שהיא המבוכר ומן אביב ומן

ספורנו

עבדיך אלה כו': (י) מי זאת הנשקפה. לכן ראוי לתמוה כי אמנם דניאל וחביריו שהיו בגלות היו מצפי' לאור הישועה: יפה כלבנה. המקבלת אור מזולתה כן הוא וחביריו התבוננו בדברי ירמיהו כאמרו אני דניאל בינותי בספרים כו': ברה כחמה. בנבואת חגי זכריה ומלאכי שהתנבאו הם בעצמם על הישועה. איומה. כענין דריוש מלך פרס באמרו ואלהא די שכן שמיה תמן ימגר כו' ועם די ישלח ידיה להשניא לחבלא בית אלהא דך די בירושלים. והנה אחרי כן: (יא) אל גנת אגוז ירדתי. מצאתי עשר' יוחסין שעלו לארץ שהיו רובם פסולי' ובלתי ראוים לשריית שכינה: לראות באבי הנחל. מכל מקום ירדתי שם עם חגי

מצודת דוד

ובמה כס כל מגמתה לפלס מעגל דרכי' להיישירה בכל עוז והיא ברה ולאם בעבור אמה כילדתה כי השתדלה לגדלה ולמרקה בתמרוקי הנשים. והנמשל הוא לומר הנה כ"י היא המיוחדת שבכל העמים כי מקור מחצבת' היו קודש הם האבות והאמהות והם הבריכו בלבה אהבת ה': ראוה בנות. כשראוה העלמות בכשרון מעשיה ובהפלגת יופיה היו מאשרות ומשבחות אותה וכאשר ראוה נשי המלך ופילגשיו היו מהללות אותה כאלו הודו בעצמן שהיא עולה על כלן. והנמשל הוא על חכמי האומות שבכן נפארי' את ישראל ומודי' בשבח': (י) מי זאת הנשקפה כו'. הל' הזה יורה על ענין שבח ותשבחות וכן מי מלל לאברהם (בראשית כ"א) ומיסב למעלה לו' כן היה הקילוס שקלסוה הבנות והמלכות והפלגשי' וכה אמרו ראו מי היא וכמה גדול' וחשוב' היא זאת אשר מתחלה היתה נשקפה ונראה כזהר כוכב השחר ולאח"ז נתעלתה עד שנעשית יפה כלבנה ואח"ז הוסיפה עוד ביופי עד שנעשית ברה כחמה לא כדרך שאר הנשים שנכחה יפיין כשהן מזדקנות. והנמשל הוא לומר כמה גדולה האומה הזאת שבכל פעם מוספת על עצמה סייגים וגדרים לעשית משמרת למשמרת התורה: איומה כנדגלות. לפי רוב חביבותם ונעלתם נעשית אימה על רואיה כמו דגלים ממחנות רבות המטילים אימה על רואיהם. והנמשל הוא לומר כל האומות אינם חפצים להשחיתם עד התכלית כאלו היתה המון עם רב מלומדי מלחמה: (יא) אל גנת אגוז ירדתי. גם זה מדברי החשוק באמר הנה כשנפרדתי ממנה לא הלכתי לחבק חיק נכריה אבל געגועי היה עליה ולהפק הגעגועין ירדתי אל גנת אגוז לטייל שם ולקבל ריח עלי האילנות ולראות בלחמים הגדולים בשפת הנחל ולהביט אם פרחה הגפן אם

מצודת ציון

הלול ושבח כמו אשרי האיש (תהלים א): (י) הנשקפה. ענין ראיה והבטה כמו בעד החלון נשקפה (שופטים ה): שחר. כוכב השחר: איומה. מל' אימה ופחד: כנדגלות. מל' דגל של מחנות עם: (יא) באבי הנחל. בלחמי הנחל כמו עודנו באבו (איוב ח): הפרחה.

קיצור אלשיך וש"מ

שכל רבוי הפרטים האלו אחת הן וע"כ היתה יונתי שלא המרתני במצרים בצאתה עם שנתגדלה בגלולי מצרים והערת למות נפשה ע"ם הטלה שמשכו ושחטו לעיניהם. וזהו יונתי כיונה הבלתי ממירה בת זוגה וגם תמתי שהלכה אחר משה ואהרן המדברה בבצק במשארותם ולא אמרו איה מאכלים נאותים לחולים וזקנים ועוברות ומניקות. ככתוב זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי במדבר. וזהו תמתי. שהלכת בתמימות עמי. אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה [לאביה המולידה] עדה"כ הביטו אל צור חוצבתם. הביטו אל אברהם אביכם. ואל שרה תחוללכם. כי אחד קראתיו. כי תכונת הנפשות נמשכות אחר מזג התולדה מהאבות. ע"כ למדה זאת מהמאמינים הראשונים מאברהם ושרה ללכת אחרי בארץ לא זרועה. ואחרי כל זאת התדבקה עוד יותר באלהיה בקבלת התורה אשר כל אומה ולשון לא רצו לקבלה. והיא הקדימה נעשה לנשמע. ראוה בנות הם שרים של מעלה ויאשרוה. כמאמר הזוהר פ' בלק כי שרי העו"נ כולם נתנו מתנות לישראל וכן אמרו בגמרא. כי אף גם המלאך המות נתן להם מתנה שנעשו חרות ממה"מ. וקראם בנות לשון נקבה להיותם מקבלי השפע לאומותיהם. מלכות ופלגשים. מלכים ושרים של העו"נ ויהללוה כמאמרם ז"ל שהקולות וברקים של מ"ת נשמעו בכל העולם ונתקבצו האומות אל בלעם ושאלו לו מה טיבם של הקולות ואמר להם הקב"ה נותן תורה לישראל, וזהו ה' עוז לעמו יתן ואין עוז אלא תורה מיד פתחו כולם ואמרו ה' יברך את עמו בשלום שיהי' להם שלום מכל האומות. ואמרו (י) מי זאת. מי היא האומה הזאת. הנשקפה כמו שחר. בהיותה במצרים בתוך חשך הגלות. כמו חשכת הלילה המתגברת סמוך לעלות השחר. כמו שאמר פרעה תכבד העבודה וגו' וזה היה קודם הגאולה. אח"כ בא אורה והיתה יפה כלבנה ואחר כך נעשית ברה כחמה. שהאירה על כל העולם כשמש בצהרים. ואח"כ נעשית איומה כנדגלות. שהיתה יראתן מוטלת על הבריות כמ"ש וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, כשהלכו ישראל במדבר בדגליהם. אמרו האומות אין אלו אלא אלהות שתשמישן באש עמוד אש בלילה ועמוד ענן עולה ושני זקוקין דנור יוצאין מבין בדי הארון ואוכלת כל נחש שרף ועקרב. וע"כ היתה אימת ישראל עליהם. וז"א איומה כנדגלות. כי היו מחנות ישראל בעיניהם כמחנות שכינה. כי אמר הקב"ה הנחתי מלאכים (יא) ואל גנת אגוז ירדתי. דמה הארבעה דגלים לאגוז [א וועלשענע נוס] כי האגוז בהסיר מעליו השתי קליפות נראה בתוכו ארבע חלקי

אוכל

(ח"נ)

הפרחה הגפן הנצו הרמנים: יב לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמי נדיב: ז א שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך מה תחזו בשולמית

ת״א שובי שובי כשולמים. בתרא טו:

ולמחמי אלולי פשן וסגן חכימיא דמתילין לגופנא ולבלוביהון מלין עובדין טבין הכרמונין: יב לא וכדו אתגלי קדם יי די אנון צדיקין ועסקין באוריתא אמר יי במימריה לא אוסיף למבכנון ואף לא אעביד עמהון גמירא אלהין אמליך בנפשי לאוטבותהון ולשואה יתהון גיותנין ברתיכי מלכין בגין זכותא דצדיקי דרא דדמיין בעובדיהון לאברהם אבוהון: ז א שובי תובי לותי כנשתא דישראל תובי לירושלם תובי לבית אולפן אוריתא תובי לקבלא נבואה מן נביאיא די מתנבאין בשים מימרא דיי ומה טיבכון נביאי שקרא למטעי עמא דירושלם בנבואתכון די אתון ממללין

רש״י

הנצו הרמונים. מקיימי מצות מלאי זכיות למה נמשלו ישראל לאגוז מה אגוז אתה רואה אותו כולו עץ ואין ניכר מה בתוכו פולטו ומלאו מלא מגורות מגורות של אוכלים כך ישראל צנועין וענוותנין במעשיהם ואין תלמידים שבהן נכרים ואין מתפארים להכריז על שבהן בדקתו אתה מוצא אותו מלא חכמה ועוד כמה מדרשות לדבר מה אגוז זה נופל בטיט ואין מה שבתוכו נמאס אף ישראל גולין לבין האומות ולוקין מלקיות הרבה ואין מעשיהם נמאסין: (יב) לא ידעתי. כנסת ישראל מתאוננת לא ידעתי להזהר מן החטא שאעמוד בכבודי ובגדולתי ונכשלתי בשנאת הנם ומחלוקת שגבר במלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסתובלוס עד שהיה מביא אחד מהם את מלכות רומי וקבל מידו המלוכה ונעשה לו עבד ומאז נפשי שמתני להיות מרכבות להרכיב עלי נדיבות שאר אומות· עמי נדיב. כמו עם נדיב יו״ד יתירה כיו״ד של (דברים לג) שכני סנה (בראשית לא) גנובתי יום (איכה א) רבתי עם: נפשי שמתני. אני בעצמי מגיתים עלי כענין שנאמר (ירמיה יג) ואת למדת אותם עליך אלופים לראש: (א) שובי שובי השולמית. אומרים אלי שובי שובי מאחרי המקום· השולמית. השלימה באמונתך עמו. שובי שובי אלינו: ונחזה בך. נליג ממך נגידים ושלטונים כמו ואתה תחזה מכל העם כך דרש רבי תנחומא. ד״א ונחזה בך נתבונן אליך מה גדולה ליתן לך והיא אומרת מה תחזו בשולמית מה גדולה אתם יכולים לפסוק לי שתהא שוה לגדולתי אפי׳ לגדולת דגלי

ספורנו

זכריה ומלאכי לראות במיוחסי׳ שנשארו בבבל: הפרחה הגפן כו׳. אם יש בהם חכמים ותלמידים אשר לבבם פונה לבא לארץ ה׳ להשרו׳ שם שכינתו: (יב) לא ידעתי נפשי. משיבה עדת ה׳ הנה לא ידעתי מה היות אז נפשי רצוני ודעתי: שמתני מרכבות עמי נדיב. שבחרתי לשבת בגולה תחת יד פרס ומדי גם שהם בלי ספק עם נדיב כאמרו אשר כסף לא יחשובו אחרי אשר נקראתי מהנביאים לבא אל המלך הק׳ בארצו למען השרה שכינתו בתיכנו: (א) שובי שובי השולמית והנה כאשר קראו הנביאים בדבר ה׳ כאמרם שובי אלי ואשובה אליכם הוי ציון המלטי יושבת בת בבל: ונחזה בך. ובהיותכם בארץ ה׳ תשרה שכינתו בתיכנו ובכן נחזה כי נמצא חזון מה׳ ולא תהי׳ התימת חזון: מה תחזו. הנה אמרתי לנביאים מה תחזו האמנם תיכלו לתת תורה חדשה: כמחולת המחני׳. כמי שקרה לישראל במדבר שהיו כמו מחול חונים סביב לשתי המחנות שהם מחנה שכינה ומחנה לויה וזה לא יהי׳ כלל שאין

אבן עזרא

אב יוליאנו: (יב) עמי נדיב. שתי מלות ויש אומר כי יו״ד עמי נוסף כיו״ד בני אתונו ויתכן שלא תהיה היו״ד במלת בני נוסף: (א) השולמית. שהיא מן שלם היא ירושלים ועניינו

מצודת ציון

מל׳ פרח: הנצו. היא הנצת ספרי כשספרה נופל כמו ויוצא פרח ויצץ ציץ (במדבר יז): (יב) שמתני. מל׳ שימה ועשיה: עמי. היו״ד יתירה כמו שוכני סנה (דברים לג) ורבים כמוהו: נדיב. ענין ברכה כי דרך השר לנדב ולתת מתן: ז (א) השולמית. מל׳ שלם: ונחזה. ענין ראיה והבטה: כמחולת. ענין רקוד של שמחה כמו לחול במחולות (שופטים

מצודת דוד

גדלו נצי הרמונים והנמשל הוא לומר אף בהיות כ״י בגולה לא בחרתי בעסק אחר אבל מלוי אני בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לקבל ברצון עסק חדושי התורה ורצון התפלה· (יב) לא ידעתי. חוזר שמשוקם להתאונן ולומר הנה אז לא שמתי לבי לדעת ולהזהר בכבוד המשיק לפתוח לו בדלת מיד והנה נפשי עשתה לי להיות מרכבות לשטעין עלי נדיבי עם ר״ל להיות משועבדת וכנסת אליהם כדרך היושבת בדודם וגלמודים. והנמשל הוא לומר שכ״י תתאונן לומר לא שתי לבי מאז נלאת מבבל כילנו יחד כאשר צוה ה׳ ונפשי עשתה בעצמם להיות משועבדת בגולה.

ז (א) שובי שובי השולמית. כאשר נשמע אל המשיק אשר תשוקתי מתאוננת על שלא נזהרה בכבודו שלא אמריו לאמר לה את השלימה במעלות ומדות הנגונות שובי אלי להיות עמי כמאז וכפל המלות יורה על החוזק והזרוז: ונחזה בך. אני ואנשי ביתי נסתכל ונביט בך להשלים הפנק בכל אשר תבאלי מה תחזו. כאילו מיסב הדבור לאנשי ביתו לומר להם דעו מהו הדבר אשר תחזו בה כמלאות הסוקתם להרהיב לבב במאהם מריבה כשעמת רקוד מחולה של מחנות רבות והנמשל הוא כאלו המקום ב״ה אומר לה שובי מהגולה

קיצור אלשיך וש״מ

אוכל שום ומונחים כל אוכל בפ״ע בחדר מיוחד כן אחרי הסירך מעליך השתי קליפין כאגוז. והם שתי עורות מילה ופריעה נגלה שלמותך וזכית והיית לארבע מחנות כארבעה חלוקי אוכל שבאגוז ואז ירדתי עליך ותהיה לי למרכבה וכ״כ היה רב כשרונך כי באתי לראות באבי הנחל הוא ההפרתית הנמשכות ממימי הנחל שוטף שפע להריק על ישראל. וזהו לראות באבי הנחל. ומי המה הראוים לשפע הגדולה הזאת הם השלמים שבישראל המשולים לגפן. ואח״כ ראיתי שלא בלבד המשולים לגפן כי אם גם המשולים לרמונים הם הרקים שבך כד״א כפלח הרמון רקתך וזהו הנצו הרמונים. משיבים ישראל ואומרים (יב) לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמי נדיב. לא ידעתי נפשי, לא ארע בעצמי נפשי שמתני. מי שם נפשי בהשנה גדולה כזו. רק מחמת שהיה בי נדיבות ע״כ עליתי למדרגה גדולה כזו להיות מרכבה לשכינה שתשרה שכינתו עלי:

הנה אחר השבח הגדול הזה ששבח הקב״ה את ישראל בלכתם במדבר ארץ לא זרועה. ובקבלת התורה ובדגלים. ועכשיו אבדה כל הגדולות. יען עזבה תורת ה׳, וע״כ נחרב הבית והיו בתוך הגולה. והקב״ה אומר לה ע״י נביאיו.

ז (א) שובי שובי השולמית, שובי שובי לשלמותך. שובי שובי מדרכי האומות שובי אל דודך היושבי בשמים ונחזה בך ונגידה לך את כל החזיון אשר ראינו בך. ושאלתי אותם מה תחזה בשולמית? מה הנה הגדולות והטובות אשר יש לכם לנבאות ולחזות בי? והשבוני לאמר כמחולת המחנים אם הטיב תטיבי דרכך אזי תלכי גם עתה במחול כמחולת המחנית של יוצאי מצרים. כלומר תצאי גם

עתה

כְּמְחֹלַת הַמַּחֲנָיִם׃ ב מַה־יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת־
נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן׃
ג שָׁרְרֵךְ אַגַּן הַסַּהַר אַל־יֶחְסַר הַמָּזֶג בִּטְנֵךְ עֲרֵמַת

תו"א מה יפו פעמיך. סוכה מט חגיגה ג: חמוקי ירכיך. סוכה מט מועד קטן טז: שררך אגן הסהר. סוטה מה סנהדרין יד עקידה שער. לח:

תרגום

סטנא על מימרא דיי ולאחלא משרית ישראל ויהודה׃ ב מה אמר שלמה ברוח נבואה מן קדם יי כמה שפירן רגליהון דישראל כד סלקין לאתחזאה קדם יי תלת זמנין בשתא בסנדלין דססגונא ומקרבין ית נדריהון וית נדבתהון ובניהון נפקי ירכיהון יאן כיוהרין דקביעין על כלילא דקודשא דעבד בצלאל אומנא לאהרן כהנא׃ ג שררך וריש מתיבתך די בזכותיה

רש"י

מחולות מהנות המדבר: (ב) מה יפו פעמיך בנעלים. הם אומרי' לה הפלי' אנו שתדבקי בנו בשביל נוי ותשובות שראינו בגדל בעודך ביפיך: מה יפו פעמיך. בעליית הרגלים בת נדיבים. חמוקי ירכיך כמו חלאים. קבוצת עדיי זהב קרויה חלי כתם הלחל"י בלשון ערבי. ורבותינו דרשו על נקבי השיתין של נסכים שנעשו מששת ימי בראשית עגולים כמו ירך. כמו הלאים לשון חפירה כמו חוליית הבור: מעשה ידי אמן. ידי הקב"ה במסכת סוכה אמן כמו אומן. קילוסו של הקב"ה ישראל מקלסין אותו מלמעלה למטה מתחילין מראשו כתם פז ויורדין ובאין על שוקיו עמודי שש לפי שהן באין לרצותו להוריד שכינתו מן העליונים לתחתונים והוא מונה קילוסם מלמטה למעלה מה יפו פעמיך הם הרגלים ומונה והולך על ראשך עליך ככרמל עד שהוא בא למושכה אליו: (ג) שררך אגן הסהר. טבורך כאגן של מים ללולים שרוחצין בהן והוא עשוי מאבני שיש ובלשון ערבי קרוי סהר על שם שהטבור כמו נקב עגול ומושלו כאגן עגול והקילוס הזה אינו מענין נוי אשה כקילוס העליון לפי שהעליון דודה מקלסה וזה ריעותיה מקלסות אותה על שם מעשיה לומר הגונה את להתחבר עמנו והדוגמא על שם לשכת הגזית היושבת בטבור הארץ: אל יחסר המזג. לא יכלה משם משקה רולה לומר לא יכלה ולא יפסוק משם שום דברי הוראה: בטנך ערמת חטים.

שפתי חכמים

שבח הוא כדפי' לעיל. נ"פ כרמל הזאת: ל הקילוס הזה אינו כענין נוי אשה כקילוס העליון דודה מקלסה וזה ריעותיה מקלסות אותה על שם מעשיה לומר הגונה את להתחבר עמך כך הוא בספרים מדוייקים וכך ראוי להיות דקאי אמה שכתוב לעיל מינים הם אומרים לה חפלים את כו' ולפי זה מיושב קלת מה שפי' את"כ והוא מונה קילוס' מלמטה

אבן עזרא

יראו שלם: כמהולת המחנים. מן תוף והליל ומהול: (ב) חמוקי ירכיך. י"א שהוא המקום שיסוב הירך וכן יפרש תתחמקין גם המק עבר: חלאים. לשון רבים מן והלי כתם כמו נכאים שהוא לשון רבים מן נכי: אמן. חרש וזה הלשון ידוע: (ג) שררך טבורך כמו רפאות תהי לשרך: אגן. כלי עגול וכן וישם באגנות: הסהר. תרגום ירח וכן השהרונים כדמות ירח וכן יקראו בלשון ישמעאל: המזג. ידוע בלשון רבנן כמו מסכה יינה וי"א שפירושו כפי ענינו וכן אפרשנו במקומו ואין לו ריע דומה: סוגה. כמו בדברי חכמינו סייג: הפעם השנית אמרה היא כל מי שהיה רואה אותי היה תמיה והומר מי זאת הנשקפה כמו שחר והשיבותי להם אל גנת אגוז ירדתי. וטעם לא ידעתי אמרה תמיהה אני שלא הרגשתי ולא ידעתי שהייתי הולכת במרוצה אליך כמו מרכבות עמי נדיב הגדול שיש בעמי והיה כל רואי צועק אחרי שובי השולמית והייתי אומרת להם מה תחזו בשולמית שיצאתם כלכם לראותה כאשר תלאנה שתי מערכות במחולות לקראת המלך והוא עובר באמצע בין ב' המערכות וזהו ענין המחנים והיו אומרי' מה יפו פעמיך. וענין חמוקי ירכיך. שהיו מכוסים בבגד מצוייר במיני הלאי': שררך. והענין בשררך אזור בשריר' חגור במתניהם בו דמות השהרונים ואחר שדימהו ללבנה

ספורנו

נביא רשאי לחדש דבר מעתה: (ב) מה יפו פעמיך. והנה אז השיבו הנביאים הרבה תרויחו בבאכם אל ארץ ה' כי ירבה התועלת בעלית רגלים וזה כי חמוקי ירכיך שהם סתרי תורה וטעמי המצות שהם כמו ירכים המעמידים כל הגוף והם בלתי גלוים הם באמת כמו חלאים מעשה ידי אמן. שלפעמים לא יתקשט בהם האדם אל נכון עד שיודיעהו האומן אופן עשייתם: (ג) שררך. סנהדרי גדולה היושבים על טבור הארץ בלשכת הגזית: אגן הסהר. כחצי גורן עגולה ובידם להסיר כל מחלוקת: אל יחסר המזג. הכרעת' בין החולקי' אל נא תחסר ביניכ' בני בבל כי

מצודת דוד

אל אהליך ואני באמצעות מלאכי מעלה נשלים תפלך בהסתורת בית המקדש והלוק המחנות של שכינה ולויה וישראל כאשר היה מאז: (ב) מה יפו פעמיך בנעלים. עד זה מדברי החשיק מבטיחה לומר את בת נדיב מה מאד יתייפו רגליך כשהם בתוך הנעלים המהודקים בהם לפי מדתם לא יעדפו ולא יחסרו. והנמשל הוא לו' את כ"י מזרע אברהם מה מאוד תתיפי בשובך לארץ ותבוא לבה"מ ברגלים ג' פעמים בשנה: חמוקי ירכיך. הקפת ירכיך יהיו בעגולה כעגול התכשיטים שהמה מעשה ידי אמן. והנמשל הוא לומר כאשר תקיפו בעזרה ברגל נסיות נראה לפני תהיה חמודה בעיני כחלאים נאים: (ג) שררך. טבורך יהיה עגול כאגן העגול כדמות הירח: אל יחסר המזג. לפי שהטבור הוא מקום רב הלחות השרשי המזין את הגוף לכן אמר שלא תחסר בו הלחות והרי הוא כאגן הזה שלא יחסר בו יין מזוג. והנמשל היא על ההשפעה המסבבת ובאה שלא תופסק בשום זמן ובא הרמז בשכל

מצודת ציון

כא): המחנים. מל' מחנה: (ב) פעמיך. כן יקראו הרגלים וכן פעמי דלים (ישעיה כו): בנעלים. מלשון מנעול: חמוקי. ענין סבוב והיקף כמו חמק עבר (לעיל ה): ירכיך. מל' ירך והוא מפרקי הרגל: חלאים. ענין תכשיט כמו וחלי כתם (משלי כה): אמן. כן יקרא המופלג במלאכה: (ג) שררך. הוא הטבור כמו ואונו בשרירי בטנו (איוב מ): אגן. מזרק וכן וישם באגנות (שמות כד): הסהר. תרגום של ירח הוא סיהרא: המזג. ענינו יין המעורב במים וזה הלשון ידוע בדרז"ל: ערמת. אגודת שבלים וכן סלוה כמו ערמים

קיצור אלשיך וש"מ

עתה ביד רמה מן הגלות כיום צאתך ממצרים [וכמאמרם ז"ל (ברכות ד) ראויים היו ישראל לעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם נס בימי יהושע בן נון [ופי' רש"י לבא ביד רמה] אלא שגרם החטא]. ועוד הפליאו מאד הטובות אשר תצמחנה אלי אם אך שוב אשוב אל דודי. לאמר (ב) מה יפו פעמיך בנעלים. מה מאד התייפנה פעמי רגליך בנעלים יקרים אשר תנעלי עליהן בשובך לארצך. ויען כי בצאתה מארצה בגולה הלכה יחפה בלי מנעלים. לזאת ינחמוה עתה כי לא תצא מן הגולה יחפה כי אם במנעלים יפים יקרים. ותקראי בפי כל בת נדיב. בת אלהים אשר נדבה רוחו הנדיבה לאסף אליו: חמוקי ירכיך. הנה (ח"ג)

עם ה' נחלק לשלש מחנות אלה. הכהנים בעבודתם. הלוים ברוכנם. וישראל במעמדם. לכן יחשוב עתה כי כל בניה אלה ישובו לארצם ויעמדו כולם על משמרתם כפי מעלתם מקדם. וחושב מלמטה למעלה: חמוקי ירכיך. בניך היוצאים מסתרי ירכיך. והוא תואר לישראל העומדים על רגליהם במעמדם. יהיו כמו חלאים מעשי ידי אמן. כמו התכשיטים הנעשים בידי אמן. כלומר יהיו לשם ולתפארת מעשה ידיו של הקב"ה:

(ג) שררך. להיות שכתבו המפרשים שבזמן שהבה"מ היה קיים. היו הכהנים בעבודתם והלוים ברוכנם כצנור ומשפך שעל ידיהם הורק השפע ברכת ה'

חִטִּים סוּגָה בַּשּׁוֹשַׁנִּים: ד שְׁנֵי שָׁדַיִךְ כִּשְׁנֵי עֳפָרִים תָּאֳמֵי צְבִיָּה: ה צַוָּארֵךְ כְּמִגְדַּל הַשֵּׁן עֵינַיִךְ בְּרֵכוֹת

תרגום

מתפרנסין כל עלמא היכמא דעוברא מתפרנס מן פרתיה במעינא דאמיה בהיק באוריתא כאוננא דסיהרא במיתיה לדכאה ולסאבא לזכאה ולחיבא ולא חסרין פתגמי אוריתא הדירא מפומיה היכמא דלא חסרין מוי דנהרא רבא די נפק מעדן ושבעין חכימין מסחרין יתיה כאדר סגלגל ואוצריהון מלין מן מעשר קדשא ונדרא ונדבתא דסגו להון עזרא כהנא וזרובבל וישוע ונחמיה ומרדכי בלשן אנשי כנשתא רבתא דמתילין לורדין בגין די יהי להון חילא למעסק באוריתא יְמם ולילא: ד שני פריקיך דעתידין למפרקך משיח בר דוד ומשיח בר אפרים דמין למשה ואהרן בני יוכבד דמתילין לתרין אורזילין תיומי טביא: ה צואריך ואב בית דינא דדאין דיניך חסין על עמא לכפתא יתהון ולמנגדמן די יתחיב בדינא לנגדא כשלמה מלכא דעבד מגדלא דשן דפיל וכבש ית עמא בית

שפתי חכמים

למעלה מה יפו פעמיך כו' דהיא קילוסו של הקב"ה על ישראל וכאן פי' דהוא קילוס האומות לישראל ויפשר לומר מה שפי' אחר כך הוא כמו פי' אחר דס"ל דהכל הוא קילוס של הקב"ה אבל בזה שפרים דכתב זה אחר שרכך אגן הסהר משמע דאין הוכל שום פי' אחר רק הוא קילוס האומות וקשה דהרי קודם לזה פירש שהוא קילוס של הקב"ה ופשר לתרץ בדוחק מה שרות הקודם מספר קילוס שהאומות מקלסי' קילוס של הקב"ה קרי ליה: מ מנ' הכל צריכים למדי דהטיה:

רש"י

שהכל מ צריכין לה: סוגה בשושנים גדורה ומסוייגת בגדר שושנים די לה בגדר קל ואין אחד מהם פורץ בו ליכנס הרי החתן נכנס להופה ולבו מנענעת להופה ולחיבת התוגיו בא ליזקק לה אמרה לו טיפת דם כחרדל ראיתי הרי הופך פניו לצד אחר ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקצו. הרי שהוא עובר בדרך ראה בכורות בראשי התאנים פשט ידו ליטול אומרי' לו של בעלי' הם גם הוא מושך ידו מפני הגזל הרי סוגה בשושנים: (ד) שני שדיך. שתי הלוחות דבר אחר מלך וכהן גדול: (ה) צוארך ההיכל והמזבח שהם זקופים וגבוהים ולשכת הגזית גם היא שם עשויה לחוזק ולמגן כמגדל השן: עיניך. כבריכות אשר בחשבון המושכות מים. כך עיניך על שער בת רבים חכמיך כשהם יושבים בשערי

ספורנו

אמנם עתה בטנך תופשי התור' שהם כמו בטנך שממנו מזון ורוח חיים לשאר הגוף הוא כמו ערמת חטים סוגה בשושני'. שאין שם דבר מחזיק להיות לאחרים אלא ערמות ערמות עד היות תורה כשתי תורות: (ד) שני שדיך. נשיא ואב"ד: כשני עפרי'. הנלחמי' תמיד יוסי בן יועזר לסמוך ויוסי בן יוחנן שלא לסמוך כו' במשנה הראשוני' נשיאי' והשניים להם אבות ב"ד. וכ"ז אפשר התקון אם תהיו כלכם בא"י תשרה בה שכינת האל ית': (ה) צוארך. כהן גדול שהי' שני במעלה למלך כמו הצואר תחת הראש: כמגדל השן. שהוא השוב למראה בלתי טעם וריח הנה הוא תפוח זהב

אבן עזרא

בשעת היותה מליאה אמרה כי זה הסהר שלך לא יחסר אור כאשר יחסר אור הסהר אחר היותו שלם: בטנך ערמת חטים. שהיתה נראית בחוץ כמו ערימת חטים עבה מלמטה ודקה מלמעלה. וענין סוגה בשושנים אמר כי הערימה לא היתה נראית כי שושנים היו סביבם:

הפעם השלישית מי זאת הנשקפה. כמו מי זאת עולה מן המדבר והענין על השמונאי שאותו הזמן היתה המלוכה בבית שני. אמרה שכינה אל גנת אגוז ירדתי מכל לכנסת ישראל שלא יראה הפרי אלא אחר שנשברו הפך ויסמן ישורון ויבעט. נשקפתי לראות הפרחה הגפן אם יש ישראל צדיקים גמורים ושרים. אמרה כנסת ישראל לא ידעתי והענין לא הרגשתי עד שמתני נפשי והענין שאני הרעותי לנפשי עד שחזרתי להיות מרכבות להרים הפך ואתה על במותימו תדרוך והרכבתיך על במתי ארץ והטעם שזאת הנס שהיתה בבית שני עד שהולידה הגלות על ישראל: שובי שובי זה לעתיד בשוב ה' את שבות ציון: וענין מה תחזו בשולמית. כמו ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה: מה יפו פעמיך. שיעלו ישראל מכל מקום כענין מי אלה כעב תעופינה: שררך. סנהדרי גדולה כחצי גורן עגולה: בטנך. סנהדרי קטנה:

מצודת ציון

(ירמיה ג): סוגה. מל' סייג וגדר וכמשנה מסורת סייג לתורה (פ"א פ"ג): (ד) עפרים. כן יקראו ילדי הצבי והאיל: (ה) כשן. שן

מצודת דוד

כי דרך די בא הזנת הילד במעי אמו: בטנך ערמת חטים. בטנך יהיה יפה ומראיה כאגודת שבלי החטים הנגדרת בשושנים המעלים ריח טוב. והנמשל הוא לומר פרי בטנך יתרבו כגרעיני ערמת חטים וכולם יהיו גדולים בגדרים נחמדים והגונים לכל יכשלו בדבר איסור: (ד) שני שדיך. דדיך ישוו זה עם זה והמה יהיו כשני ילדי צביה במלאו תאומים בהמה בשווי גמור. והנמשל היא על המלך וכה"ג המיניקים ומשפיעים טובת המלך במלחמתו וכה"ג בעבודתו ואמר שיהיו בגדולה ויופי משכימים ומשמיעים זה לזה כרעים התומים: (ה) צוארך כמגדל השן. הצואר שלך יהיה זקוף ומיושר ובתכלית הלבן כמו מגדל מבן הפיל. והנמשל היא על דה"ג שהוא החזק ומבלין של ישראל כצואר הזה שהוא חוזק האדם בעמיד על הר גב התלול ויהיה כמו בהמבחר בשבועים משם יבא מהולת התלה ולבון השן: עיניך ברכות בחשבון. עיניך תהיינה זכות וצחורות כמו הברכות בשער השבון אל הבער כשאו בת רבים. והנמשל היא על החכמים שהם עיני העדה לסורותם הדרך אשר ילכו בה שהמה יהיו

קיצור אלשיך וש"מ

ה' ממרומים אל עם ה' אלה העומדים במעמדם וידמו אותם לבטן וטבור האשה שהמאכל היורד בבטנה יורד משם אל הטבור. ומשם יוצא מחיה ומזון להעובר אשר במעיה. כמו כן ההשפעה ממרומים ירדה אל הכהנים ומהם אל הלוים. ומהם אל כל קהל עדת ישראל. ולזה יאמר „שררך" לוייך המתוארים כשרר וטבור שמהם תינקי השפעת הטוב. יהיו כאגן הסהר [הוא כלי עגול] המלא משקה. כמו כן אל יחסר המזג. כלומר לא תפסיק ההשפעה מלרדת לך תמיד על ידיהם: בטנך. כהניך המתוארים לבטן. הראשונה לקבלת המאכל. כמו כן הם הראשונים לקבלת ההשפעה. יהיו כערמת חטים מלאים תמיד משפע רב [ומאשר הכהנים גדולים במעלתם מהלוים. לכן יתאר שעל ידי הכהנים תרד השפעת המאכל. וע"י הלוים השפעת המשקה] וכל העדה בכלל תהיה סוגה בשושנים. תואר לטובות ושמחות אין קץ. ע"ד הכתוב פרוח תפרח ותגל אף גילת ורנן: (ח"ג)

(ד) שְׁנֵי שדיך הם המלך וכה"ג המניקים ומשפיעים לעם טובה הרבה יהיו דומים כשני עפרים תאמי צביה. אחים ורעים באהבה וחבה נאמנה כשני ילדי צבי שנולדו תאומים וכשהם רועים בשושנים המה חביבים לבני אדם ההולכים לטייל בשושנים. כן היו המלך וכה"ג:

(ה) צַוָּארֵךְ כמגדל השן צוארך חזק לישא עליו עול תורה ומצות כמגדל הבנוי משן [עלפאנד ביין] כדאיתא במדרש פ' שמיני עולא בירא בשם ר"ב משל לאחד שיצא לגורן וכלבו וחמורו עמו. הטעין על חמורו ה' סאין ועל כלבו ג' סאין והי' החמורה הולך

בְּחֶשְׁבּוֹן עַל־שַׁעַר בַּת־רַבִּים אַפֵּךְ כְּמִגְדַּל הַלְּבָנוֹן צוֹפֶה פְּנֵי דַמָּשֶׂק׃ ו רֹאשֵׁךְ עָלַיִךְ כַּכַּרְמֶל וְדַלַּת רֹאשֵׁךְ כָּאַרְגָּמָן מֶלֶךְ אָסוּר בָּרְהָטִים׃ ז מַה־יָּפִית

תו"א ראשך עליך ככרמל. זוהר פ' בראשית: ודלת ראשך עקידה שער ז: מה יפית ומה נעמת. עקרים מ"ג פ' ל"ו:

תרגום

ישראל ואהבר יהוון למרי עלמא ספריך מלין חוכמתא כפרקטינין דמיא וידעין לממני חושבני עבורין ומעברין שנין וקבעין רישי ירחין ורישי שנין בתרע בית סנהדרין רבא ורב בית אבא לבית יהודה דמי לדוד מלכא די בנא מצדתא דציון די מתקרי מגדלא דלבנן דכל מן דיקום עלוהי יכיל לממני כל מגדלין די בדמשק: ו ראשך מלכא דאתמני עלך רישא צדיקא כאליהו נביא דקני קנאתא למרי שמיא וקטל ית נביאי שקרא בטורא דכרמל ואתיב ית עמא בית ישראל לדחלתא דיי אלהיא ודלת עמא די אזלין ברישא מכא על די אנון מסכנין עתידין למלבש ארגוונא היכמא דילבש דניאל בקרתא דבבל ומרדכי בשושן בגין זכותא דאברהם דאמליך מן קדמת דנא למרי עלמא ובצדקתא דיצחק דכפתיה אבוהי למקרביה ובחסידותא דיעקב דקליף על חוטריא ברהטיא: ז מה אמר מלכא שלמה כמה יאה אנת כנשתא דישראל בזמן די תסבולי

רש"י

ירושלים העיר בת רבת עם ועסוקים בחשבון תקופות ומזלות החכמה ובינתם לעיני העמים מושכות כבריכות מים. ועוד יש לפרש בריכות בחשבון כמו יונים. ולשון משנה הוא הלוקח יוני שובך מפריח בריכה ראשונה קוביר"ש בלע"ז: אפך כמגדל הלבנון. איני יכול לפרשו לשון חוטם לא לענין פשט ולא לענין דוגמא כי מה קילוס נוי יש בחוטם גדול וזקוף כמגדל ואומר אני אפך לשון פנים וזה שהוא אומר לשון יחיד ואינו אומר אפיך שעל המצח הוא מדבר שהוא עיקר הכרת פנים כענין שנאמר (ישעיה ג) הכרת פניהם ענתה בם נ והדע שהרי מקלסם והולך מלמטה למעלה עיניך בריכות בחשבון ואחריהם המצח וכן האומות מקלסות (יחזקאל ג) מצחך חזק לעומת מצחם כל הבאים להרעותך ולפתותך: כמגדל הלבנון צופה פני דמשק. ראיתי במדרש זה בית יער הלבנון שעשה שלמה שהעומד עליו צופה ומונה כמה בתים יש בדמשק. דבר אחר פניך צופות פני דמשק מצפית לבא שערי ירושלים עד דמשק שעתידה להרחיב עד דמשק: (ו) ראשך עליך ככרמל. אלו תפילין שבראש שנאמר בהן (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך הרי היא הוזקן ומוראן כסלע הרים וכרמל הוא ראש ההרים: ודלת ראשך. קליעת שערות נזיריך נאה במצות כקליעת ארגמן: דלת ראשך. על שם שהקליעה מודלת על גובה הראש. שמו של מקום קשור בתלתלים שנא' (במדבר ו) נזר אלהיו על ראשו: רהטים. קורנ"ץ בלע"ז כן קורין לתלתלי האזורות שקושרין בהן החגורות. ד"א מלך אסור ברהטים הקב"ה נקשר באהבה במצות וברילות שאתם רצים לפניו: (ז) מה יפית ומה נעמת. אחר שפרט קילוס

שפתי חכמים

נ וק' מה הוכחה לשבותו הכרת פנים בכלל. וי"ל מדכתיב הכרת

אבן עזרא

הפעם הראשונה (ו) ככרמל. י"א הר הכרמל ואיננו כי אם עין וכן בדברי הימים כתוב וכרמל עם ארגמן: ברהטים. כמו ברהטים בשקתות המים והם מקומות עשויות להתחבר שם המים: ודלת. כלשון

ספורנו

וכסף וכל רוח אין בקרבו: עיניך. חכמי הדור: ברכות בחשבון על שער בת רבים. הולכים להשקות צאן מרעיתם ותלמידיה' בחשבון שהיא בעבר הירדן סמוך לגבולות הכנענים שיוכלו שם להמלט מהרה אל ארצותם מגזרת ינאי וחכמיו: אפך. ומגמת פני הנשארים בארץ היתה: כמגדל הלבנון. שהוא במבחר ובטבור ארץ ישראל. אמנם הוא צופה פני דמשק. שהיא חוצה לארץ כן הם בהיותם בארץ היה לבבם פונה לצאת חוצה לארץ מרעת יושבי בה: (ו) ראשך. הורקנוס כהן גדול עליך ככרמל כמו ראש שבולת לחה המוכן למאכל בלתי רוב מלאכות כן הוא הי' למאכל: ודלת ראשך. הורדוס שהיה מתנשא היה כארגמן המורה על

מצודת דוד

כברכות מים המשקים את הגנות: אפך. חוטמך יהיו ביושר נאה מבלי עקמימות כמגדל העומד ביער הלבנון הרואה פני דמשק שהוא ממולו ואותו המגדל הי' בנוי ביושר רב. והנמשל הוא על השופט אשר יהיה בימים ההם שהוא תואר פני הדור כחוטם הזה שהוא תואר הפרצוף והוא יהיה מיושר בלי עקמימות כמגדל הזה: (ו) ראשך עליך ככרמל. ראשך אשר עליך יעמוד מוזקף ויהיה מגולגל כהר הכרמל. והנמשל הוא לומר אשר השכינה היא הראש אשר עליך ירא' כהר הכרמל. ודלת ראשך. קווצות השער המודלה על ראשך המה יהיו יפים כפתילי ארגמן. והנמשל הוא על הנביאים הנשפעים מהמקום ב"ה שפע הנבואה הם ימציאו מה שיהיה לאחרונה וכן יקים כצבע ארגמן הנראה למרחוק ולא תסור כ"א בקושי רב: מלך אסור ברהטים. כ"כ תהיה נחמדת לעין באף המלך יהיה הפלא להיות קשור בבנין שבעליית הבית מחדר לחדר הנעשה להתהלך בו כחשבו כי שם ישביע עינו ממראית פניך בראותך מתהלך מחדר לחדר והנמשל הוא לומר אשר המקום ב"ה יהיה אז כאלו הוא אסור בבנין בה"מ כי עוד לא תסור משם שכינתו: (ז) מה יפית. מה מאד היית יפה ונעימה

מצודת ציון

הפיל: ברכות. מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים וכן בתעלת הברכה (מ"ב י"ח): אפך. חוטמך: צופה. ענין הבטה וראיה: (ו) ודלת. כן יקרא דבר התלוי בדבר ויורד למטה וכדרז"ל הדלה עליה את הגפן (סוכה יא) וכן ורעו דליותיו (ירמיה יא): כארגמן. מין צבע אדומה: אסור. ענין קשירה: ברהטים. הבנינים שעל העליות מחדר לחדר וכן רהיטנו ברותים. (לעיל א): (ז) מה יפית. מלת מה מורה על הפלגת הענין וכן מה רב טובך (תהלים לא):

קיצור אלשיך וש"מ

הולך והכלב מלחית [נעקרעכצט] נטל ממנו סאה ונתן על חמורו אעפ"כ הי' מלחית. א"ל את טעין מלחית לית את טעין מלחית. כך הקב"ה צוה לב"נ ז' מצות. כיון שהמה מלחיתין שכבד עליהן לקיימן עמד והטעינן לישראל. כמ"ש יפה מדברותיך ויט שכמו לסבול עול תורה. ואעפ"כ עיניך יורדות דמעות כברכות מים בחשבונם. בכל עת שמחשבין מעשיהם בכל ר"ה ויו"כ ובכל עת אולי חטאו על שער בת רבים. בפרהסיא ואז היה אפך כמגדל הלבנון. איתא במדרש אפך [זה המצח] כמגדל הלבנון. מה האף הזה נתון בגבהו של אדם. כך הבהמ"ק היה נתון בגבהו של עולם. ונקרא הבהמ"ק לבנון שהלבין עונותיהן של ישראל כשלג, צופה פני דמשק ואז היתה ירושלים עתידה להתרחב עד שערי דמשק. ועכשיו בגולה. (ו) ראשך עליך ככרמל. הראשים של האומות שאתה היום אצלם בגולה. כמ"ש היו צריה לראש. המה מתנשאים ומתגאים עליך כהר הכרמל ודלת ראשך. הם הנציבים והפקידים. פניהם אדומים כארגמן כצבע אדום. שזה מורה על רשעתם. פני להבים פניהם: מלך אסור ברהטים. מלך זה הקב"ה אסיר לישראל בעבותות אהבה. ברהטים. בזכות הריצה. בזכותו של אברהם ואל הבקר רץ אברהם ובזכות יעקב ויצג המקלות ברהטים [מדרש]. משיבה כנס"י (ז) מה יפית ומה נעמת היתה אהבה של הקב"ה אלי בתענוגים. בעת הייתי בא"י בתענוגים. כאשר הייתי

ומה נעמת אהבה בתענוגים: ח זאת קומתך דמתה לתמר ושדיך לאשכלות: ט אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסניו ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן וריח אפך כתפוחים: י וחכך כיין הטוב הולך לדודי

הת"א אמרתי אעלה בתמר. שם נג: וחכך כיין הטוב. יבמות לז סנהדרין ל בכורות לג זוהר פ' שמיני:

תרגום

עליך ית ניר מלכותי בעידן די אנא מוכח יתיך ביסורין על חוביך ואנת מקבלא יתהון ברחים דמין באנפיך כתפנוקין: ח זאת ובעידן די פרסין כהניך ידיהון בצלו ומברכין לאחיהון בית ישראל דדמין ארבעת ידיהון מתפרשין כלולבי דתמר וקומתהון כדקלא וקהליך קיימין אפין באפין כל קבל כהניא ואפיהון כבישן לארעא כאתכלא דענבין: ט אמרתי אמר יי במימריה אסק ואנסיה לדניאל ואחזי אי כהל למקם בנסיונא הדא היכמא דקם אברהם דדמי ללולבא בעסרא נסין ובחן אף אנא לחנניה מישאל ועזריה אי כהלין למקם בנסיוניהון אפרוק בדיל זכותהון לעמא בית ישראל דמתילן לאתכלין דענבין ושומהון דדניאל חנניה מישאל ועזריה אישתמע בכל ארעא וריחיהון יהי נדיף כריחא דתפוחין דגנתא דעדן: י וחכך אמר דניאל ותברוהי קבלא נקבל עלנא גזירת מימרא דיי היכמא די קביל

שפתי חכמים

פירוש נעמת כמשמעו בלשון הכתוב לבד מן הפנים ואיתא בסוף יבמות דזו הפדחת וכו' כ"ג התים' שם: ס דק"ל מהו הולך לדודי כו'.

רש"י

כל אבר ואבר כלל כל דבר מה יפית כולך ומה נעמת לידבק בך אהבה ההוגנת להתענג בה: (ח) זאת קומתך דמתה לתמר. ראיתי נוי קומתך בימי נבוכדנצר שכל האומות היו כורעו' ונופלות לפני הצלם ואתה עומדת בקומה זקופה כתמר הזה. ושדיך לאשכלות. דניאל חנניה מישאל ועזריה שהיו לך כשדים לינק מהם דמו לאשכולות שמשפיעות משקה כך הם השפיעו להניק וללמוד את הכל שאין יראה כיראתכם עד כאן קלסוהו האומות מכאן ואילך דברי שכינה לגלות ישראל שבין האומות (ט) אמרתי אעלה בתמר. מתפאר אני בין היילות של מעלה בכם שאתעלה ואתקדש על ידיכם בתחתונים שתקדשו את שמי בין האומות: אחזה בסנסניו. ואני אאחוז ואדבק בכם סנסנים ענפי': ויהיו נא שדיך ועתה האמני את דברי שלא תתפתי אחרי האומות ויהיו הטובים והחכמים שבך עומדים באמונתם להשיב דברים למפתים אותם שילמדו מהם הקטנים שבכם: (י) וחכך כיין הטוב. הזהרי בתשובותיך שיהיו כיין הטוב: הולך לדודי למישרים. זהירה אני להשיב להם ס שאעמוד באמונתי שיהא הכי הולך לפני

ספורנו

מעלת לובשו ובכן זאת קומתך. מעלתך: (ח) דמתה לתמר. שהוא גבו' ופריו מושג בטורח רב ועם זה פריו מעט המזון נעדר הריח יבוזונו בלתי נאות כן ראשי עמך היו משתרר' על הצבור עם הייתם נותנין פרי בלתי רב התועלת: ושדיך. שהיו מורים בעם דומים לאשכלות של תמר שבהם תמרים רבים ומעטי התועלת כן הם מצאו הכמות של מעט תועלת כענין שיחת דקלי' ומשלי כובסין וזולתם: ובכן אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסניו. להליש אותם ולהשחיתם: (ט) ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן. שבהם מזון רב וטוב כן יהיו הם נותנים פרי נאות בעיוניות: וריח אפך. במעשיות: כתפוחים. בעלי ריוח עם איזה מזון: (י) וחכך. בעת הוכיח: יהיה נא כיין הטוב. כיין הגפן הטוב באופן שיהי' החיך: הולך לדודי למישרים. מכוין למצוא חן בעיני דודי. בבקשת האמת לא לנצחון: דובב שפתי ישנים. ויהיו דבריו

אבן עזרא

שמעאל קלה השער: (ט) בסנסיניו. אין לו דומה והוא למעלה שם הפרי: (י) למישרים תאר היין כמו יתהלך

מצודת ציון

נעמת. ענין הנאה כמו אף נעים (לעיל א): (ח) קומתך מל' קומה וגבהות: דמתה. נמשלת דמיון והשואה. לאשכלות. כן יקרא הענף והגרגרים תלוים בו וכן ויכרתו משם זמורה ואשכול (לעיל א): (ט) בסנסניו ענין סעיף וענף ואין לו דומה: נא. עתה: (י) וחכך. הוא מה שמעל הלשון והוא מכלי הדבור: לדודי. כמו לדודים ונפלה המ"ם כמו על דברי חזי (דה"ב לג) ומשפטי היזים וכדים כמוהו: למישרים.

מצודת דוד

והאהבה תהיה עם התענוג כי בעידי נפרדת ממך האהבה היא סיבה אל העיכון בעבור רוב הגעגועין אבל כבתחלה עמדי תהיה שהאהבה סיבה אל התענוג והנמשל הוא לומר כבתשובי מן הגולה יהיה בשמחה לפני המקום ב"ה אשר לא כן בהיה בגולה: (ח) זאת קומתך. זאת תהי' עלתה קומתך הדמה לאילן תמר הזקוף מבלי עקמימות. והנמשל הוא על כל האומה בהיות בכללה ישרה ושדיך. דדיך יהיו תלוים כלפי מטה כאשכלות מן האילן. והנמשל הוא על המלך וכה"ג המניקים אותך להשפיע לך טובה הנה השפיעו טובה מרובה כאשכלות הגפן המשפיעים יין רב (ט) אמרתי אעלה בתמר. ר"ל אבל עם הרעיה שדמתה לאילן תמר והוא בשפיל האילן כלומר עוד לא אפרד ממנה והנמשל הוא לומר בהמקום ב"ה ישרה בה שכינתו ולא תפרד ממנה: ויהיו נא שדיך. ר"ל עתה בזמן קרוב אתענג בשדיך שיהיו כאשכלות שתלויים כלפי מטה. והנמשל הוא לומר בזמן קרוב ישפיעו לך המלך וכה"ג טובה מרובה כאשכלות המשפיעים יין הרבה: וריח אפך. שיהיה כריח התפוחים והנמשל הוא לומר אהלם קרבנותיך יעלו לריח ניחוח (י) והכך מאמריך יבמתי נבי כיין הטוב ההולך במהן לדודים מאהוב לאהוב לייסר שאהבה ביניהם לבל

קיצור אלשיך ויש"ם

מתענג שמה ברוב כל. אז הרגשתי אהבת הקב"ה מפאת הגוף והנפש. באושר ובשובע שמחות. ולא בצרות הגולה: והקב"ה משיבה (ח) זאת קומתך דמתה לתמר מה שתתאונן על אבדך תענוגך שהיה לך בא"י. זאת היה לך בעת שקומתך היתה דומה כתמר. שהיה לך לב אחד לאביך שבשמים כתמר שאין לו אלא לב אחד. וכדאיתא במדרש מה תמר יש לה תאוה להתדבק במינה כך ישראל. ושדיך היו דומים לאשכולות היינו הצדיקים שבך המניקים ומלמדים את העם תורה ומצות היו דומים לאשכלות שמשפיעים משקה כן גם הם היו משפיעים מרוחם לעם ה' אלה בעבודת אלהים. ע"כ היה לך תענוגי' באהבי'. אמרה הכנסיה א"כ (ט) אמרתי אעלה בתמר. אמרתי אל הנביאים אנכי אתאמץ בכל עוז לעלות במעלת הנפש להיות דומה לתמר כנ"ל. ואולם מה יהיה אם אוחזה רק בסנסניו. בענפי התמר ולא בתמר עצמו. כלומר אם באיזה אופן שיהיה לא אוכל לעשות בשלמות הנפש עד מרום קץ המעלות? והנה זאת היתה תשובתם אלי ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן. אם לא יוכל העם לעלות למעלה ראש התמר כנ"ל נבקש ממך כי תראי למצער אשר שדיך התואר לצדיקים יהיו כאשכלות הגפן. ואף גם לא כעצי הגפן בעצמם המוציאים ענפים ואשכלות רבים. ר"ל צדיקים גדולי' כ"כ מהעמידים תלמידים הרבה כמוהם כמאז מקדם. כי אם כאשכלות התלוים על הגפן שמעלתם היא בתתנם האדם אל פיו מדם ענב ישתה חמר. כמו כן יהיו צדיקיך שהעם בכלל יניקו מדות ישרות והנהגו' טובות ומועילות. וריח אפך תואר להמנהיג המיישר את העם בנתיבות יושר יתן ריח טוב כתפוחים. ר"ל שיהי' בו ריח תורה ויראת שמי' ככתוב (ישעי' יא) והריחו ביראת ה': (י) וחכך. יטעם וימצוץ מאשכלות הגפן ויערב לו כיין הטוב. כלומר יערב לך המוסר והתוכחה אשר תשמעי מפי צדיקיך אלה המוכיחים אותך ויכנסו דבריהם בלבך. ואז אם יהי' העם במצב

למישרים דובב שפתי ישנים: יא אני לדודי ועלי תשוקתו: יב לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים: יג נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתח

תו"א אני לדודי. זוהר פ' לך לך: לכה דודי נצא השדה. עירובין פא: נשכימה לכרמים. שם:

תרגום

עליה אברהם אבונא דמתיל לחמר עתיק ונהך באורחן דתקנן קדמוהי היכמא דאזלו אליהו ואלישע נביאיא די בזכותהון קמו מיתיא דדמיין לגבר דדמיך וכיחזקאל בר בוזי כהנא דבנבואת פומיה אתערו דמכי מיתיא די בבקעת דורא: יא אני אמרת ירושלם כל זמן די אנא מהלכא באורחא דמרי עלמא משרי שכינתיה ביני ועלי מתויה ובעדן די אנא סטיא מן אורחתיה מסלק שכינתיה מביני ומטלטל יתי ביני עממיא ואנון שלטין בי כגבר דשליט באנתתיה: יב לכה כד חבו עמא בית ישראל אגלי יי יתהון בארעא דשעיר חקלי אדום אמרת כנשתא דישראל בבעו מנך רבון כל עלמא קבל צלותי דיאנא מצלא קדמך בקרוי גלותא ובפלכי עממיא: יג נשכימה אמרין בני ישראל אלין לאלין נקדים בצפרא ונהך לבית כנשתא ולבית מדרשא ונבקר בספרא

רש"י

דודי לאהבת מישור שהוא מן הלב ולא ברמיה ועקיבה: כיין הטוב. שהוא דובב שפתי ישנים ע אף אבותי בקבר ישמחו בי ויודו על חלקם. דובב מרחיש פרומי"ר בלע"ז ויסודו ל' דיבור וכך היא התשובה אני לדודי וגם הוא משתוקק לי: (יב) לכה דודי נצא השדה. דרשו רבותינו בעירובין אמרה כנסת ישראל פ רבונו של עולם אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהן גזל ועריות אלא כיושבי פרזות שהם בעלי אומנות ועוסקין בתורה מתוך הדחק: נלינה בכפרים. נלינה בכופרים בא ואראך בני עשו שהשפעת להם טובה וכופרים בך (יג) נשכימה לכרמים. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות: נראה אם פרחה הגפן.

שפתי חכמים

לנ"פ זהירה אני כו' שיהא הכי הולך לפני דודי: ע בירושלמי דשקלים ובמדרש הזית דובב שפתי ישנים כהדין דשתי חמר עתיק אף על גב דהוא שתי ליה טעמא וריחא בפומיה כלומר בשפתים דובבים בקבר מה שבניהם אומרים דבר טוב בשמם: פ כך היא הנוסחא בפ' מוצין פסין אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהן גזל ועריות אלא נלא השדה ואראך ת"ח שעוסקים בתורה מתוך הדוחק וטעית הוא בספרי רש"י שכתוב בהן אלא כיושבי פרזות בשם בעלי אומנות כו' דהכי יושבי פרזות הם יושבי כפרים דמשמע נלינה בכפרים קדים וסרי אח"כ

אבן עזרא

במישרים: דובב. כענין דבור ואולי כמוהו דבה. (יא) תשוקתו. כמו ואל אישך תשוקתך:
הפעם השנית אפך כמגדל הלבנון. אותו המגדל היה שוה לא הי' בו עוות: ראשך עליך ככרמל. כענין כרמל וכארגמן בענין או כאף. וטעם מלך אסור ברהטים. כי דומה השער שהוא יורד זה תחת זה כדמות המים ברהטים והמלך הוא הראש, או יהיה פירושו כי המלך הוא היה מתאוה להיות אסור וקשור בחבלי שערה וזה הענין הזכירוהו שרי קדר הושקים: מה יפית. אין בעולם תענוג לנפש ולא דבר יפה ונעים כמו החשק: זאת קומתך דמתה לתמר. והאשכלות הם אשכלות הגפן שעלתה עם אילן התמר כל אחד הי' מתאוה ואומר אעלה בתמר: אחזה בסנסיניו. ויאחז בשדיה וריח אפה שהיא כתפוחים. והכך הוא הריר שהחת הלשון שהוא דומה ליין המתהלך במישרים וירחים הישן כל כך ישמח הנפש ויעיר הלב. אמרתי להם הנערה אומרת אני לדודי לבדו לא לכם המתאוים. ועלי תשוקתו. לעשות הפלו: **הפעם השלישית** (ד) שני שדיך שתי תורות: (ה) צוארך. המלך המשיח: עיניך. הם הנביאים שהיו בתהלה בחשבון עתה יהיו רבים כענין והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו וגו': אפך. הוא כהן גדול כענין ישימו קטורה באפך: (ו) ראשך עליך ככרמל. זהו נחמיה בן חושיאל שהוא מבני יוסף: ודלת ראשך. זהו אליהו: מלך אסור ברהטים הוא המשיח שהוא אסור כאשר העתיקו קדמונינו כי ביום שחרבה ירושלים נולד: (ז) מה יפית שתחזור כנסת ישראל לגדולתה. וענין זאת קומתך דמתה לתמר זהו שאמר ועמך כולם צדיקים וכתוב צדיק כתמר יפרח: (ט) וריח אפך. הוא הכה"ג המעל' העולות והמקטיר: (י) וחכך. הם המשוררים: (יא) אני לדודי. כי חלק ה' עמו:
הפעם הראשונה (יג) את דודי. אותבי או ריר הלבון.

ספורנו

בהזכיר דברי חכמת הקדמוני' והוסיף עליהם כראוי לכל אחרון: (יא) אני לדודי משיבה עדת ה' אל לבה אמת הוא שנכשלתי בכל אלה מ"מ אני לדודי ולא עזבתיו כאמרו אם שכחנו שם אלהינו כו': ועלי תשוקתו. כאמרו יחכה ה' לחננכם וירום לרחמכם כו'. ובכן אני אומרת: (יב) לכה דודי. נצא השדה לשות בשדה בקבוץ גליות: נלינה בכפרים. כאמרו יושבים באין חומה ובריח ודלתים אין להם: (יג) נשכימה לכרמים. נתבונן

מצודת דוד

תמוס: דובב שפתי ישנים. ר"ל כיין אשר יש בו מן החוזק עד שמשיח אף שפתי ישנים והוא ענין הפלגה על כי דרך היין החזק להרגיל בשפתי שותיהו לספרות אמרים עם כי היה דרכו למעט בדבור ור"ל כמו היינות האלו משמחים את הלב כן מאמריך ישמחו לבי. והנמשל הוא לומר הנה עתר תפלתך ועסק למודך יקובל ברצון לפני. (יא) אני לדודי. כאשר נשמע אל התשוקה ההבטחה והייעודים הללו אמרה הנה מאז ידעתי אשר אני מיוחדת לדודי וכל תשוקתו הוא עלי לא על זולת. והנמשל הוא כאלו אמרה כ"י מאז ידעתי שאני לו לעם ולא ימאס בי להחליפני בעם אחר: (יב) לכה דודי. תשלה אמריה לחלות פני החשוק לומר לו צא מן העיר אל השדה ונלין באחת מן הכפרים אשר הכרמים סמוכים אליה. והנמשל הוא כאלו אמרה כ"י אל המקום ב"ה לך נא בערי השדה ובכפרים להביט במעשה אנשיהן עם כי הינם מיושבים ומתוקנים כאנשי כרכים ועיירו' גדולות שיש בהם מגני ללמוד כי הכנסיות רבו למעלה אשר לא ימלא כן בערי השדה ובכפרים: (יג) נשכימה לכרמים. שכיות שהכרמים סמוכים לה נבוא בהשכמה אל הכרמים עד שלא תזרח השמש בתוקף

מצודת ציון

מל' ישר: דובב. ענין שיחה ודבור כמו ודבת עם (יחזקאל לו): ישנים. מלשון שינה: (יא) תשוקתו. ענין תאוה והחשק כמו ואליך תשוקתו (בראשית ד): (יב) לכה. הוא ענין זריז: נלינה. מל' לינה: בכפרים. כן יקראו המקומות הקטנות כמו בערים ובכפרים (דה"א יח): (יג) נשכימה. מל' השכמה: הסמדר. הם הענבים הדקים

קיצור אלשיך וש"מ

בזה יחשב הולך לדודי למישרים הולך לפני ה' בדרכי ישרים. דובב שפתי ישנים. כן היו דובבות אלי שפתי הנביאים הישנים ונוחים על משכבותם. וא"כ איפוא הלא ידעתי בנפשי כי גם עתה (יא) אני לדודי. דבוקה אני באהבתי אל דודי ולא נגרע מצבי עתה במעלות ומדות מאז. ועלי תשוקתו ומהראוי כי עלי תהיה תשוקת דודי כמאז לקרבני בימין צדקו ובאור פניו אושעה. שאלת הכנסיה ותדבר עוד לפני דודה. (יב) לכה. אמנם כן דודי צדקת מאד בריבך עמדי ואולם עליך לדעת כי לא מרוע לב ומשפלות ידים עשיתי זאת כי אם מרוע מצבי ומשפלות דלותי. ואשר לזאת לכה דודי ונצא מהגלות המר הזה. השדה. אל שדה נחלת אבותינו. נלינה בכפרים כמאז: (יג) נשכימה לכרמים. כימי קדם. נראה אם פרחה הגפן

הַסְּמָדַר הֵנֵצוּ הָרִמּוֹנִים שָׁם אֶתֵּן אֶת־דֹּדַי לָךְ׃ יד הַדּוּדָאִים נָתְנוּ־רֵיחַ וְעַל־פְּתָחֵינוּ כָּל־מְגָדִים חֲדָשִׁים גַּם־יְשָׁנִים דּוֹדִי צָפַנְתִּי לָךְ׃ ח א מִי יִתֶּנְךָ כְּאָח לִי יוֹנֵק שְׁדֵי אִמִּי אֶמְצָאֲךָ בַחוּץ אֶשָּׁקְךָ גַּם

תו"א הדודאים נתנו ריח. ערובין סא זוהר פ' ויחי · מי יתנך כאח לי. זוהר פ' ויגש:

תרגום

דאוריתא ונחמי אי מטא זמן פורקנא דעמא בית ישראל דמתילין לגופנא לאתפרקא מגלותהון ונשאל לחכימיא אתגלי קדם יי זכותא דצדיקיא דמלין פקודיא כרמנא אי מטא קצא למסק לירושלם למתן המן שבח לאלהא דשמיא ולמקרב עלון ונכסת קודשין: יד הדודאים וכד יהא רעוא מן קדם יי למפרק ית עמיה מן גלותא יתאמר למלכא משיחא כבר שלים קיץ גלותא וזכות צדיקיא אתבסם קדמי כריח בלסמון וחכימי דריא קביען על תרעי מדרשא עסקין בפתגמי ספריא ופתגמי אוריתא כען קום קבל מלכותא די גניזת לך: ח א מי ובההיא זמנא אתגלי מלכא משיחא לכנשתא דישראל ויימרון ליה בני ישראל אתא תהא עמנא לאח ונסק לירושלם ונהי ינקין עמך טעמי אוריתא היכמא

שפתי חכמים

דורש גלינס בכפרים אל תקרי בכפרים אלא בכופרים. אלא על"ל הוא כאשר הגבתי ופרש"י בגמרא יושבי כרכים בוזקים ויש גדול ורגל רוכלים וסוהרים מצויים בהם נפיכך גזל ועריות מצויה בהם. בשדה בני בהגי עובדי אדמה: צ ק"ל לנאי נפקא מיניה אם לענייו זם באמר המלאך אשקך ולא ימבוך לם מזם בזיון כמו שיבק לאיש נכרי א"כ הוא הל"ל מי יתנך אחות לי שהנבק לאחים ואין לה בזיון ומדאמרה כאח לי מבמע שמבקבת ממנו ענין אחוה. לכ"פ בתבא לנחמני כו' ולא"כ ק"ל אם עיקר בקבבה היה בתבא לנחמני א"כ מהו אומרו אמלאך בחוץ אשקך. לכ"פ אמלא נביאיך כו' מדברים בשמך כאלו

רש"י

אלו בעלי מקרא: פתח הסמדר כשהפרח נופל והענבים ניכרים הוא פתוח הסמדר ולהם דימה בעלי משנה שהם קרובים ליהנות מהם בהוראת התורה· הנצו הרמונים· כשהם גמורים והנץ שסביבותיהן נופל הנץ נופל נצו ולהם דימה בעלי תלמוד שהן בחכמה גמורה וראויין להורות: שם אתן את דודי. שם אראך את כבודי וגודל שבח בני ובנותי: (יד) הדודאים נתנו ריח. דודאי התאנים הטובות והרעות כענין שנאמר (ירמיה כד) הראני ה' והנה שני דודאי תאנים וגו' הדוד הא' תאנים טובות וגו' והדוד הב' תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה אלו פושעי ישראל עכשיו שניהם נתנו ריח כולם מבקשים פניך: ועל פתחינו כל מגדים. יש בידינו שכר מצות הרבה: חדשים גם ישנים. שחדשו סופרים עם הישנים שכתבת עלי: צפנתי לך. לשמך ולעבודתך צפנתי בלבי. ד"א צפנתי להראותך שקיימתים· (א) מי יתנך כאח לי. שתבוא לנחמני כ כדרך שעשה יוסף לאחיו שגמלוהו רעה ונא' בו (בראשית נ) וינחם אותם: אמצאך בחוץ אשקך. אמצא נביאיך מדברים בשמך ואחבקם ואנשקם גם ידעתי כי לא יבוזו לי

ספורנו

בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: נראה הפרחה הגפן כו'. אם יש יוצא למשנה ולתלמוד בעיון ובמעשה: אתן את דודי לך. אראך אהבתי את שם קדשך. כי אמנם הדודאים. אפי' עמי הארץ נתנו ריח טוב במעשיות: (יד) ועל פתחינו. בתי מדרשות: כל מגדים. בעיון ובמעשה: חדשים. דברים שהבינו חכמי הדור מחדש: גם ישנים. שהורו הקדמונים: דודי צפנתי לך. בספריהם: ח (א) מי יתנך כאח לי. מי יתן ואשיג דרכיך ואעבוד מאהב' כמו לאח לא מיראה בלבד כראוי לאב: אמצאך בחוץ אשקך. באופן שגם כשאהיה עוסק בחיי שעה חוץ לבתי מדרשות יהיה העסק מכוון לעבדך מאהבה: גם לא יבוזו לי. שלא יחשבו שיהיו מעשי ליהורא. ובכן אנהגך אביאך אל בית אמי. אזכה להשרות שכינתך בבתי מדרשות כאמרו וברא ה' על מכון הר

אבן עזרא

(יד) הדודאים. למה כדמות צורת אדם:

מצודת ציון

הניכרים אחר שנפלה הפרח והוא פתח הסמדר: הנצו. הוא הנצת הפרי: דודי. ענין האהבה והרעים. (יד) הדודאים. הם עשב כדמות אדם זכר ונקבה וכן וימצא דודאים בשדה (בראשית ל'): מגדים. כן יקראו פירות מבושלים וכן פרי מגדים (לעיל ד): ישנים. ענין זקנה: צפנתי. ענין הטמנה והסתרה כמו יצפנו דעת (משלי י): ח (א) שדי אמי. דדי אמי· כמו. אשקך: אחבק. מלשון נשיקה ויבוזו.

מצודת דוד

פתוח נראה. בם נתענג לראות אם כבר פרחה הגפן אם פתח כו'. בם. בכרמים אראה לך אהבתי אליך אחר שיהיה גם הרחבת הלב מתענוג ראיית פרחי הגפן כו' והנמשל הוא כאלו כ"י אומרת לך שם לבתי כנסיות ומדרשות ונראה אם התלמידים והחכמים הפריחו חכמת התורה ומעש"ט ובם תראה גודל שבחי ואהבתי לך: (יד) הדודאים. תגיע ראיה שקרוב הדבר שפרחה הגפן כו' כי הנה עשבי הדודאים כבר הפריחו ומעלים ריח טוב ועל פתחינו כבר יש כל מיני מגדים מן החדש ומן הישן כל האבוק אשר קניתים וצפנתים לתת לך וכאלו אומרת והנה ראיתים אנו מול אלו וראיתי בהם מגדים מן החדש וא"כ קרוב הדבר בפרחה הגפן כו' ובכלל במה נמלא קורת רוח והרחבת הלב ואראה לך בם תוקף אהבתי אליך והנמשל הוא כאלו תאמר כ"י הלא אף עמי הארצות בהבם באמת רק בצורת אדם כדמות עשבי הדודאים על"ז גם הם נתנו ריח בעסק המצות ויש א"כ בהם הרבה זכיות מעשה בעבו מחדש ומה בעבו מזמן רב וכולם עביים המה בעבור כבוד שמך לא להתיהר ואם כה עבו עמי הארצות מה הם עוד הזכיות אשר תמצא בין החכמים והתלמידים: ח (א) מי יתנך כאח לי. גם זה מדברי התשוקה הגלה אמריה לומר אל התשוק הן אתאוה לנשק אותך בשוק בפומבי אבל בוש אני כן אהיה לבוז ומי יתן אותך שתהיה נמולי כאח קטן שעדיין יונק שדי אמי שאין בושה לאחותו לנשקו בשוקים כי אם כן היית נמולי כייתי מנשק אותך כאשר מלאתיך בשוק ופייתי א"כ נמלא תאותי וגם לא היה מי מבזה אותי. והנמשל הוא לומר מי יתן ויסורו הסבות

קיצור אלשיך וש"מ

הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים. כלומר אם אך נשב בארצנו ונתענג על טוב ה' בנחלת שדה וכרם ויסורו ממני המונעים והמפריעים אותי מעבודת ה' הם הדאגה והיגון והעצב לפרנסתי הדחוקה אז תראה כי שם אתן את דודי לך. אראך אהבתי וחבתי בתורה ומצות ביתר שאת ויתר עז:

(יד) ואולם עתה הדודאים נתנו ריח אלי? כלומר האם אתענג עתה על נחלת שדה וכרם? ועל פתחינו הנמצאו כל מגדים חדשים וגם ישנים. ר"ל האם השפעת לי השפעה מרובה מאד להיות שלוה ושקטה. אשר דודי צפנתי לך. אשר כל אהבתי ורעיוני היה לי להצפין אך לך ולעבודתך להיות כולו קדש לה' והלא יאכוף עלי פי להיות נודדת כל היום למצוא טרף חקי. ולכן רעיונותי נבוכים מבלי אוכל לעשות פקודיך וחקיך כראוי וכנכון:

ח (א) מי יתנך כאח לי. הבת הנשארה יחידה באין הורים מנהלים אותה ומחזיקים בידה. הנה מצד האחד התנהמה ביותר את אחיה הגדול כמנה בשנים. מאשר הוא ישים עינו עליה לנחותה בעצתו וללמדה לכל מפעל טוב אשר ייטב לה, וללכת מישרים. לא כן באח קטן עולל ויונק שדי אמו. כי הוא לא יועיל לה להטיב מצבה החומרי והרוחני. אבל מצד האחר תשמח יותר באח עולל ויונק. כי עת תמצאהו בחוץ ויתעורר בקרב לבבה רגש אהבת

לא־יבזו לי: ב אנהגך אביאך אל־בית אמי תלמדני אשקך מיין הרקח מעסיס רמני: ג שמאלו תחת ראשי וימינו תחבקני: ד השבעתי אתכם בנות ירושלם מה־תעירו ומה־תעררו את־האהבה עד־שתחפץ: ה מי זאת עלה מן־המדבר מתרפקת

תו"א אשקך מיין הרקח. ברכות נט. שמאלו תחת לראשי. זהר פ' בראשית:

דיניק ינקא בחדיא דאמיה דכל זמן דהויתי מטלטלא לברא מן ארעי כד הויתי דכירא ית שם אלהא רבא ומסירא נפשי על אלהותיה אף עמי ארעא לא הוו מבזין לי: ב אנהגך אדברינך מלכא משיחא ואעלינך לבית מוקדשי ותאליף יתי למדחל מן קדם יי ולמהך באורחתיה ותמן נסעוד סעודתא דלויתן ונשתי חמר עתיק דאצטנע בענבוהי מן יומא דאתברי עלמא ומרמוני פירי דאתעתדו לצדיקיא בגנתא דעדן: ג שמאלו אמרת כנשתא דישראל אנא בחירתא מכל עממיא די אנא קטרא תפלין ביד שמאלי וברישי וקביעא מזוזתא בסטר ימינא דדשי תולתא לקביל תיקי דלית רשו למזיקא לחבלא בי: ד השבעתי. יאמר מלכא משיחא משבע אנא עליכון עמי בית ישראל מה דין אתון מתגרין בעמי ארעא למפק מן גלותא ומה דין אתון מרדין בחילותיה דגוג ומגוג אתעכיבו פון זעיר עד דישיצון עממיא די עלו לאגחא קרבא לירושלם ובתר כן ידכר לכון מרי עלמא רחמי צדיקיא ויהא רעוא מן קדמוהי למפרקכון: ה מי אמר שלמה נביא כד יחון מיתיא עתיד לאתבזעא טור משחא וכל מיתיא דישראל עתידין למפק מתחותוהי

רש"י

כי כדאי היא אהבתך שתהא אהובתך סובבת לחזר אחריה: (ב) אל בית אמי. בית המקדש: תלמדני. כאשר הורגלת לעשות באהל מועד: אשקך מיין הרקח. נסכים: מעסים. יין מתוק: (ג) שמאלו תחת ראשי וגו': (ד) השבעתי אתכם. עכשיו כנסת ישראל מסבבת דבורה כלפי העכו"ם אף על פי שאני קובלת ומתאוננת דודי מחזיק בידי והוא לי למשען בגלותי לפיכך השבעתי אתכם: מה תעירו ומה תעוררו. כי לא יועיל לכם: (ה) מי זאת. הקב"ה ובית דינו אומרים על כנסת ישראל מי זאת כמה היא חשובה זאת שנתעלתה

אבן עזרא

(ב) תי"ו תלמדני. הוזר על האם: (ה) מתרפקת. מתחברת ואין לו דומה במקרא וכן עניינו בלשון ישמעאל:

ספורנו

ציון ויעל מקראיה ענן יומם ולילה אש וכו': (ב) אשקך. ישמח ה' במעשיו: מיין הרקח. בחכמת צדיקי וחכמי הדור: מעסים רמוני. וכמו כן בפעולות ההמון במעשיות: (ד) השבעתי אתכם. שלא ימהר גוג ומגוג לבא ולבטל ובכן לא ינקה מאלתי: (ה) מי זאת עולה מן המדבר. ואמר האל ית' מה היה לה לזאת העול' ממצרים ומבבל שהיו כמו מדבר לא אדם בו: מתרפקת. מכה את עצמה ומתאוננת: על דודה. על איחור ביאת המשיח באמר' הלא

מצודת דוד

אותי משעבודה תמימה כי אם כן הייתי אז עוסקת בתורה ובמצות בכל מקומות מהלכתי: (ב) אנהגך. הייתי מוליכך להביאך אל בית אמי למען תלמד אותי במה ובמה התהלך לך להפקת רצונך ושם הייתי משקה אותך מיין המעורב בבשמים ומהמיין הנכתש מן רמוני. והנמשל הוא לומר עוד הייתי היקר לדעת מלפני המצות ועומק מסתריה והייתי עושה אותם בתכלית מן השלימות ועולם בדקדוק למען יערב לך: (ג) שמאלו. כאומרת הן ידעתי כי בזה ידבק בי דרך אהבה ויביד שמאלו תחת לראשי ותחבקני ימינו. והנמשל היא לומר הנה בזה הייתי מכרה שכינתך כי דרך אהבה וחיבה יתירה: (ד) השבעתי. עתה הזכה פניה כלפי הנערות ותאמר אליהן עונש בטול השבועה שהשבעתי אתכן מאז יהיה עליכן בעבור מה שתעוררו אליכן אהבת החשוק הסוה בהמאסים אותי בעיניו וכל היום הזה הוא עד הזמן שתהיה האהבה נחפלת לבו נעלמה וכל עוד שלא בכה אני מאיים עליכן על זאת וכאלו תאמר אבל אחר שתשוב האהבה אין עוד צורך לאיים עליכן כי אז לא תוכלו להמאיס אותי להעיר עליכן האהבה: והנמשל הוא כאלו תאמר כ"י אל העכו"ם עונש בטול השבועה יהיה עליכם בעבור מה שתכריחו אותי לעבור על דת להמאיס אותי בעיני המקום ב"ה להיות הלוטש בידכם וכל היום הזה כו' כמו שמשל: (ה) מי זאת עולה. עתה תשלח המריס אל החשוק וכה תאמר מי עוד זאת כ...יני בעלתה מן המדבר מקים בממון ואף גם שמה היתה מתחברת עם דודה ולא נפרדה ממנו. והנמשל הוא כאלו כנסת ישראל אומרת אל המקום ב"ה מי האמין עוד בך כמוני ללכת אחריך במדבר ארץ לא זרועה: תחת התפוח. עוד היותך תחת אילן התפוח

מצודת ציון

מל' בזיון: (ב) אנהגך. מלשון הנהגה והליכה: אשקך. ענין שתיה: הרקח. ענין תערובות בשמים כמו רוקח מרקחת (שמות ל): מעסים. ענין כתישה ור"ל היין היוצא ע"י כתישה וכן וכעסים דמם ישכרון (ישעיה מט): (ג) תחבקני. ענין סבוב הזרוע בגוף: תעירו תעוררו. מלשון התעוררות וכפל המלה לחזק הענין: (ה) מתרפקת. ענין התחברות ודבוק ואין לו דמיון במקרא

קיצור אלשיך וש"מ

אהבת האהוה אליו. הלא לא תבוש לחבקהו ולנשקהו לעין כל כי בוז לא יבוזו לה. ואולם לא כן באה גדול. כי לא תוכל עשות כזאת. פן יבולע לה. כי תהיה לבושת גם לחרפה. כמו כן תאמר הרעיה. מי יתנך דודי אולי בשני פנים. כאח לי. כאח מועיל לי לכל מפעל טוב. וגם יונק שדי אמי. ואז ייטב לי משני הצדדים. א) אמצאך בחוץ אשקך. ר"ל גם בחוץ לארץ גחלתי לו מצאתיך נשקתיך מרוב אהבתי אותך. גם לא יבוזו לי בני הנכר האומרים אלי כל היום איה אלהיך. ב) (ב) אנהגך אביאך אל בית אמי. שאוכל ג"כ לנהוג אותך ולהביאך אל בית ארץ מולדתי זה בית המקדש אשר שם ישבנו שנינו מאז מקדם. ושם תלמדני תורתך ומצותיך למען אעבדך ביראה ואהבה נאמנה. יען כי כאח מועיל תהיה לי. ואנכי ג"כ אשקך מיין הרקח כתענוגי המצות ומעשים טובים. מעסים רמוני. מנופת צוף מדותי הנעלות. ואולם לא כן עתה בגלותי אשר רוחקת ממני. ואנכי כעגל לא לומד בעבודת אלהים לכן רוחי זרה מה'.
(ח"ג)

וידי רפו מדרכי אל:

ואחרי אשר כלתה הרעיה לדבר אל דודה שמה פניה אל הבנות זרות המתאמצות לעורר אהבת הדוד אליהן ותאמר. שוא לכן בנות בוטחות לבקש אהבה. יען כי דודי לא יעזבני לנצח. ועוד תבא עת ותחזינה עיניכן כי (ג) שמאלו תחת ראשי וימינו תחבקני. כלומר ישרה שכינתו בתוכי באהבה רבה וחבה יתרה ואנכי כבר (ד) השבעתי אתכ' בנות ירושלים בדבר הזה מבלי לעורר אהבת דודי אליכן וא"כ מה תעירו ומה תעוררו את האהבה בכל פעם עד שתחפץ האהבה בכן. והיא לא תצלח. יען כי אהבת דודי קניתי לי עד עולם:

שאלת הכנסיה. כאשר שמעה מאת דודה כי יחוש לכלמת הגוים פן בוז יבוזו לו בשובו אל רעיתו בטרם תשוב היא אליו. הרהיבה בנפשה עוז לשאול את דודה לאמר הגידה נא לי שאהבה נפשי מדוע לא שמתי אני אל לבי את חרפת הגוים ואת לענם אשר לעגו עלי בצאתי ממצרים לאמר (ה) מי זאת הקלה ברעתה וגוהה להתפתות

עַל־דּוֹדָהּ תַּחַת הַתַּפּוּחַ עוֹרַרְתִּיךָ שָׁמָּה חִבְּלַתְךָ אִמֶּךָ שָׁמָּה חִבְּלָה יְלָדַתְךָ׃ ו שִׂימֵנִי כַחוֹתָם עַל־לִבֶּךָ כַּחוֹתָם עַל־זְרוֹעֶךָ כִּי־עַזָּה כַמָּוֶת אַהֲבָה קָשָׁה

הו"א תחת התפוח עוררתיך. סוטה יא: שימני כחותם על לבך. תענית ד זוהר פ' ויחי זוהר פ' משפטים

וַאֲפִילוּ צַדִּיקַיָּא דְמִיתוּ בְּגָלוּתָא עֲתִידִין לְמֵיתֵי אוֹרַח כּוּכַיָּא מִלְּרַע לְאַרְעָא וְנָפְקִין מִן תְּחוֹת טוּר מִשְׁחָא וְרַשִׁיעַיָּא דְמִיתוּ וְאִתְקַבָּרוּ בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל עֲתִידִין לְמֶהֱוֵיהוֹן רַמְיָן הֵיכְמָא דְרָמֵי גְּבַר אַבְנָא בְּאַלָּא בְּכֵן יִימְרוּן כָּל דַּיָּרֵי אַרְעָא מָה הֲוָה זְכוּתָא דְעַמָּא הָדֵין דְּסַלְקָא אַרְעָא רִבּוֹא רִבְבָן כְּיוֹמָא דְסַלְּקַת מִן מַדְבְּרָא לְאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּמִתְפַּנְּקִין עַל רַחֲמֵי מָרֵהָא כְּיוֹמָא דְאִתְחֲמִית תְּחוֹת טוּרָא דְסִינַי לְקַבֵּל יַת אוֹרַיְתָא וּבְהַהִיא שַׁעְתָּא עֲתִידָא צִיּוֹן דְהִיא אִמָּן דְיִשְׂרָאֵל לְמֵילַד יַת בְּנָהָא וִירוּשְׁלֵם לְקַבָּלָא יַת בְּנֵי גָּלוּתָא׃ ו שַׁוִּינִי אָמְרִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיוֹמָא הַהוּא לְרִבּוֹנֵיהוֹן

רש"י

מן המדבר בכל מתנות טובות שם נתעלתה במתן תורה ובדבוק שכינה ונראית חבתה לכל ועודנה בגלותה: **מתרפקת על דודה.** מתחברת על דודה מודה שהיא חברתו ודבוקה בו רפק בלשון ערבי רפקתא חבורה: **תחת התפוח עוררתיך.** כך היא אומרת בבקשת חבת דודה תחת התפוח עוררתיך זכור כי בתחתית הר סיני העשוי על ראשי כמין תפוח שם עוררתיך והוא לשון חבת אשת נעורים המעוררת את דודה בלילות בתנומות עלי משכב מחבקתו ומנשקתו: **שמה חבלתך אמך.** הרי אמרנו שהקב"ה קראה אמו שם נהיתה לך לאם. **חבלתך.** לשון חבלי יולדה. חבלתך באו לה חבלים ממך כמו (ירמיה י) בני יצאוני יצאו ממני: (ו) **שימני כחותם.** בשביל אותה אהבה תחתמני על לבך שלא תשכחני ותראה: **כי עזה כמות אהבה.** האהבה שאהבתיך עלי כנגד מיתתי שאני

ספורנו

תחת התפוח. בהיותי בגולה כתלוננת בצל שדי כמו בצל תפוח: **עוררתיך.** השתדלתי בתפלתי להביאך: **שמה חבלתך.** כמו הרה תקרב ללדת: **אמך.** קהלת יעקב: **ילדתך.** עדת ה' של צדיקי הדורות שהיו בתפלתם סבה למציאותך ולהגלותך וזה כאמרו לאל ית' בתפלתם: (ו) **שימני כחותם על לבך.** לזכרני בביאת משיחך: **כחותם על זרועך** לחשוף את זרוע קדשך לעיני כל הארץ: **כי עזה כמות אהבה.** אע"פ שאין מעשינו טובים:

אבן עזרא

חבלתך. לשון הריון כמו הנה יחבל און ויתכן שהוא הלידה מענין חבלי יולדה:

הפעם השנית ועתה לכה דודי נצא השדה נלינה. באחת הכפרים לא נלך אל המדינה ובעלות השחר נשכימה ובמקום הראוי שיש לו ריח טוב שם אתן את דודי כענין נתתי את ידידות נפשי ואם הוא הפך. וטעם הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים. התחברות פה ואמרה כך הייתי מתאוה לנשק פיך בפרהסי' ובגלוי ולא אהיה לבוז בעיני בני אדם ועל זאת אמרה מי יתנך כאח לי הייתי נוהג אותך ומביא אותך אל בית אמי לעיני הכל תלמדני והיא היתה מלמדת אותי איך אשקך מיין הרקח ועניננו דבר שירקח יותר מיין: רמני. הוא הריר שתחת הלשון או היה כמשמעו והנה הדוד והנערה יחד על כן אמרה שמאלו תחת לראשי: מי זאת עולה. אמרה לו והם שוכבים יחד בכרם ויקרא גן. הראית לעולם נערה שעלתה מן המדבר תבקש להתחבר עם דודה כאשר עשיתי אני מרוב אהבתי בך ותדע למה עוררתיך בעבור להזכירך דבר אילן התפוח כי כמדומה לי שלא הרתה אמך ויהמה בך כי אם תחת התפוח על כן ריחך כתפוח בעצי היער כאשר אמרה לו בתחלה שהיתה מתאוה ומחמדת לשבת בצלו ולהיות שמאלו תחת ראשה:

הפעם השלישית לכה דודי. אמרה כנסת ישראל הואיל והסתכל בכרמים שהם ישראל תראה אם פרחה הגפן כמו שהעתיקו הז"ל אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו מעמיד עליהם מלך שגזרותיו כגזירות המן ונגאלין. והנה תראה שהדודאים נתנו ריח והתחברו החסידים אלה שהם הדשים עם חסידי אבו' קדמונים וזה ענין הדשים גם ישנים: מי יתנך כאח לי. בעבור שיש בגלות עובדי השם ושומרי המצות בצניעו' הם מתאוים לשמור את המצו' בפרהסיא ובתשוב השכינה כאשר היתה בתחלה: מיין הרקח הוא ניסוך היין: שמאלו. עולות הערב והבקר. אמר שלמה בריח הקודש השבעתי אתכם שלא התעוררו עד שיגיע הקץ: מי זאת עלה מן המדבר וכן אמר שלמה כשהיו ישראל במדבר ונכנסו לארץ אמר בתחלה השבעתי אתכם ואחר כן מי זאת עולה וזה הענין כמו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאו' כשיצאו ישראל מגלות העמים יאמרו למשיח שהוא דודה דע כי תחת התפוח עוררתיך והענין כי היית אסור וישן ולא התרתיך כי אם בתפלתי כענין תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אפניו ודברי ותפלותי כאלו הם הולידוך:

מצודת ציון

והיא מלשון ערבי: על דודה. עם דודה וכן ויבאו האנשים על הנשים (שמות לה): עוררתיך. מל' התעוררות: חבלתך. כן יקראו מכאובי הלידה כמ"ש חבלים יאחזוך כמו אשת לידה (ירמיה יג): (ו) כחותם. הוא הטבעת העשוי להתום בו כתבים וכן חותמך ופתילך (בראשית לח): עזה. חזקה: כשאול. היא בור הקבר: קנאה. ענינו לעג הבא בהיות דבר מה בזולת ויחוש לא יוכל להשיגו כמו ותקנא רחל באחותה

מצודת דוד

עוררתי שם אהבתך לי ושמה באה לאמך חבלים ממך וכמו בשעה באה לה חבלים כן ילדתך שמה וכאלו תאמר נתהלת ביאתך לעולם תחת אילן התפוח בנולדת שמה מיד עוררתי אהבתך לי. והנמשל הוא לומר מעת שילא שבטך בעולם אני מאמנת בך כי ע"י אברהם אבי נתפרסם שמי בעולם והוא וזרעו נמשכו אחריו: (ו) שימני. לכן שים אותי על לבך לבל תזוז האהבה לעולם כמו החותם הניתן על היד ואינה זזה משם: כחותם על זרועך. כמו החותם הנתון על היד כן שים אותי על זרועך והוא כפל ענין במ"ש: כי עזה כמות אהבה. האהבה שיש לי אליך היא חזקה כמות כי היא עומדת נגד המות לבל יוכל לבטל אותה ר"ל יותר אקבל עלי המיתה מלהסיר אהבתי ממך ולכן מהראוי שלא תסיר אהבתך ממני. והנמשל היא לאהדים עם

קיצור אלשיך וש"מ

להתפתות העולה מן המדבר מארץ שמה ושאיה. אשר לא יעבור בה איש. בכל זאת מתרפקת היא על דודה והולכת אחריו. ועוד בזו לי לענו עלי אשר תחת התפוח עוררתיך. האומות דימו אותך לתפוח אשר אין לו צל וברחו ממך אף כי אתה בעצמך ובכבודך חוזרת עליהם. ואנכי מעצמי עוררתיך כי חפצתי להסתופף בצל אילן תפוח באמרי נעשה ונשמע. ואשר ע"י זה שמה במדבר חבלתך אמך. באו לעמך אשר מאהבתך אותם קראתם בשם אם הבלים ממך [הבלים לשון חבלי לידה. צרות ויסורים] כי ע"י התורה נעשו כל האומות שונאים וצרים לי. כמאמרם ז"ל [שבת פט] למה נקרא שמו הר סיני שמשם ירדה שנאה מאומות עלינו ואף כי שמה חבלה [היה לה יסורים] בכל זאת ילדתך. ילדה במחשבתה וברעיונתיה רק אותך, ולא אל אחר. ואשר בעד כל זאת שוה אנכי שתאהבני ולכן (ו) שימני כחותם על לבך שתהיה דבוק אלי בלבך. כחותם על זרועך. להראני אהבתך בפועל. כי עזה כמות אהבה. אהבתי אליך עזה כמות. כי על אהבתך הורגנו כל היום

(ח"ג)

בעו מנך שוי יתן כגלוף דעזקא על לבך כגלוף דעזקא על אדרעך דלא נוסיף עוד למהוי גלן ארום תקיפא כמותא אהבת אלהותך וחסינא כגיהנם קנאתא דעממיא

כִּשְׁאוֹל קִנְאָה רְשָׁפֶיהָ רִשְׁפֵּי אֵשׁ שַׁלְהֶבֶתְיָה׃ ז מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת־הָאַהֲבָה וּנְהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּהָ אִם־יִתֵּן אִישׁ אֶת־כָּל־הוֹן בֵּיתוֹ בָּאַהֲבָה

תו"א סוף דברי הסבא ופ' מצורע: מים רבים לא יוכלו לכבות. סוטה כא וזכר פ' תרומה ופ' מצורע ופ' פינחס: אם יתן איש את כל הון ביתו. שם. מקרים מב פ' לג:

מקנאן לן ודבבו דנטרין לן דמיא לגומרין דאשא דגיהנם די ברא יתיה יי ביומא תנינא לבריית עלמא לאוקידא ביה פלחי ע"ז: ז מים אמר מרי עלמא לעמיה בית ישראל אלולי מתכנשין כל עממיא דמתילין למוי דימא דאנון סגיאין לא יכלין למטפי ית רחמי מנך ואי מתכנפין כל מלכי ארעא דמתילין למוי דנהרא בתקוף לא יכלין לממחי יתיך מעלמא ואלולי יהב גבר כל ממון

רש"י

נהרגת עליך: קשה כשאול קנאה. התגר שנתקנאו ושתגרו בי האומות בשבילך. קנאה בכל מקום אינפרמנ"ט בלע"ז לשון אחיזת הלב לנקום נקם. אש שלהבת יה. רשפים של אש הזקה הבאה מכח שלהבת של גיהנם טעם הזקף הגדול הנקוד על רשפי מלמדנו על תיבת אש שהיא דבוקה לשלהבת יה לומר אש של שלהבת יה: (ז) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. על שכינס בלשון רשפים נופל עליהם ל' לא יכבו: מים רבים. האומות עכו"ם: ונהרות. שריהם ומלכיהם: לא ישטפוה. על ידי חוזק ואימה ואף על ידי פתוי והסתה: אם יתן איש את כל

אבן עזרא

הפעם הראשונה (ו) רשפיה. גחליה וכן ובני רשף יגביהו עוף: שלהבת יה. מחלוק' בין אנשי המסרה אם היא מלה אחת או שתים והקרוב שהיא שתים וסמיכ' השם כמו כהררי אל ופי"ן שלהבת שורש וכמוהו להבת שלהבת והנה היא מלה מרובע' מארבע אותיות:

ספורנו

קשה כשאול קנאת. בלבנו: רשפיה. בלבנו כאש בוערת עצורה בעצמותינו: (ז) מים רבים לא יוכלו לכבות. אהבת ה': ונהרות לא ישטפוה. וזה כי אמנם אם יתן איש את כל הון ביתו

מצודת דוד

המשל: קשה כשאול קנאה. הקנאה הוא דבר קשה כשירידה אל השאול וכאלו תאמר בזה אם תכיר את האהבה נספרד עוד ממני מאוד יקשה עלי הקנאה בראותי הנערות בנות גילי יושבות תחת בעליהן ומתענגות ואני אהיה בדודה וגלמודה. והנמשל הוא לומר אם עוד אשב בגולה יקשה עלי הקנאה בראותי כל האומות יושבים באהלם בטח ושאנן ואני אהיה גולה וסורה: רשפיה רשפי אש שלהבתיה. גחלת האהבה היא כרשפי אש וכשלהבת גדולה ר"ל אהבתי אליך שמורה לעולם כתמימות הגחלת המתקיימת זמן מרובה וגם היא חזקה כלהבת אש גדולה השורף בחזקה. והנמשל הוא להודיע פה המשל: (ז) מים רבים. לפי שהמשיל את האהבה באש לכן אמר מים רבים כו' לשון הנופל בכבוי האש ור"ל לא יועיל שום הסתה ופתוי לכבות את האהבה ואם מי יתן כל הון ביתו בעבור האהבה להמיר אותה בשנאה הנה כל בני עולם יבוזו אותו וילעגו עליו על שלא השכיל לדעת שא"א לבטל אהבה עזה זאת בשום דבר ומוסב למעלה לומר מהראוי שלא תסיר עוד אהבתך ממני הואיל וגם אהבתי אליך חזק'

מצודת ציון

(שם ל): רשפיה. ענין [illegible] הבוער וכן ומקניהם לרשפים (תהלים עח). שלהבת יה. שלהבת הוא ענין להב כמו תיבש שלהבת (איוב טו) ור"ל להבה אש גדולה כי כן דרך המקרא כשרוצה להגדיל דבר מה סומכו למלת השם וכן אפל מאפליה (ירמיה ב) ורבים כמוהו: (ז) לכבות. מלשון כבוי: ישטפוה. ענין גריפה ע"י חוזק הרדיפה וכן תשטף ספיחיה (איוב יד): הון. ענין עושר וכן הון יקר (משלי

קיצור אלשיך וש"מ

היום. כי אהבת החיים. אנו נותנים בשביל אהבתך לקדש את שמך בעולם. וכמו שאנחנו מראים אהבתנו אליך בפועל. מהראוי שגם אתה תראה אהבתך אלינו בפועל. וגם מחמת כי קשה כשאול קנאה. אש הקנאה הבוערת בקרבי בראותי כל הגוים שלוים ושקטים ואנכי שכולה וגלמודה גולה וסורה. היא קשה מאד שתורידני עד שאול. ותבערת הקנאה היא עדי רשפיה רשפי אש, שלהבת יה. כהשלהבת היוצא מהקב"ה. כאש המתלקחת מהרעמים והברקים היוצאים ממרומי שחקים. ואולם אש האהבה גדולה כ"כ אשר (ז) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה [כי באנו באש ובמים בשביל קדושת שמך] כל תחבולות המסיתים והמפתים אותי להפר אהבתי ממך לא יועילו ולא יצליחו. ונהרות לא ישטפוה. גם כל המכריחים אותי בחוזקת היד. כמו הנהרות ששוטפים בחזקה. לא יצליחו להעבירני מאהבת ה'. ומה מאד הפליגה אהבתי אליך עדי ידעתי כי אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה. לו היה הדבר במציאות שהאהבות היו נקנות במחיר. והיה ברצון איש לקנות לו אהבה אשר כמוני אליך וליתן גם את כל הון ביתו בעד האהבה. בוז יבוזו לו. יען כי אהבתי אליך לא יסולה כל הון. והנה בעד כל אלה ראויה אנכי כי ישוב אפך ממני ותנחמני ותרצני:

תשובת הדוד מי. ולמה זה אהובתי תזכרני תמיד את חסדך אלי. ולחסדי אליך לא תשימי לב? הלא עליך לזכור גם את זאת כי בצאתך ממצרים אף כי מראש לעגו לך בכ"ז אחרי ראותם את חסדי הגדול אליך המה ראו כן תמהו לאמר: מי זאת האהובה כ"כ בעיני דודה אשר היא עולה גם המדבר. גם ממדבר ציה ושממה היא העולה בכל טוב. והיא ג"כ מתרפקת על דודה. דודה הולך לפניה והיא מתחברת ונשענת עליו והולכת אחריו ככתוב וה' הולך לפניהם וגו'. גם זכר נא עמי! את החסד הזה אשר עשיתי לך בהיותך עוד במצרים. הן תחת התפוח עוררתי לצאת לאויר העולם כמאמרם ז"ל (סוטה יא שמ"ר פ"א) שהיו נשי ישראל במצרים מתעברות בשדה ויולדת בשדרת תחת אילן תפוח. שמה חבלתך אמך בא לה ההריון [כי הלשון חבל יונח לפעמים על תחלת הריון באשה כמו הנה יחבל און והרה כו' וילד כו' מדברי הראב"ע] שמה חבלה ילדתך. באו לה חבלי לידה. ועל זה היה מחסד ה' עליהם כמאמר ז"ל. ובעד כל אלה החסדים כדאי אני שתאהבני ברצון ובפועל. ולכן שימני כחותם על לבך. שים אהבתי בלבך כחותם תכנית לבלי תמוש לנצח. ולא ברצון בלבד כי אם גם בפועל לזאת שימני ג"כ כחותם על זרועך. בפועל כפים לכל מעשה הצדקה ועבודת ה'. יען כי עליך לדעת אשר אף כי עזה כמות אהבה. אהבתי אליך היא באמת עזה מאד כמות העז ומנצת את הכל. בכל זאת קשה כשאול קנאה. קנאתי לכל עוברי מצותי קשה מאד כשאול ואבדון עדי רשפיה רשפי אש שלהבתיה השורפת לכל הממטים עקלקלותם. לזאת גורו לכם מפני האש קנאתי הבוערת כלהבת שלהבת להשיב נקם לכל הפושעים בי ככתוב (ירמיה כא) פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רוע מעלליכם. — והדוד האהוב אחרי אשר כלה לדבר ולהשיב לרעיתו אל כל שאלותיה וכל ויכוחיה אשר התוכחה אתו עד כה. והוא באחד כי לא ישוב אליה בטרם תשוב היא אליו. הנה הוא שם פניו לנחמה מעצבונה ויגונה בהיותה גולה וסורה בארץ נכריה ויען ויאמר. ואף גם זאת רעיתי תמתי בהיותך בארץ אויביך אל

בּוֹז יָבוּזוּ לוֹ: ח אָחוֹת לָנוּ קְטַנָּה וְשָׁדַיִם אֵין לָהּ

תו"א בוז יבוזו לו. שם: אחות לנו קטנה ושדים. פסחים פז קידושין מט:

בֵּיתֵיהּ לְמִקְנֵי חוּכְמְתָא בְּגָלוּתָא אֲנָא מְהַדֵּר לֵיהּ כְּפִיל לְעָלְמָא דְאָתֵי וְכָל בִּזְּתָא דְיִבְזוּן מִן מַשִׁרְיָתֵיהּ דְגוֹג יְהֵי דְלֵיהּ: ח אָחוֹת בְּעִדָּנָא הַהִיא יֵימְרוּן מַלְאֲכֵי שְׁמַיָּא אִלֵּין לְאִלֵּין אוּמָּא חֲדָא אִית לָן בְּאַרְעָא וּקְלִילָן זַכְוָתְהָא וּמַלְכִּין וְשִׁלְטוֹנִין לֵית לַהּ לְמִיפַּק לְאַגָּחָא קְרָבָא עִם מַשִׁרְיָתֵהּ דְגוֹג מַה נַעֲבִיד

שפתי חכמים

מנשק אותך: ק דק"ל דכתיב אם יתן איש את כל הון ביתו ולא כתב תמורת מה יתן. לכ"פ כדי להמיר אהבתך כלומר אהבתך שנכללת ולא צריך שכתיב לפרש: ר כתב וכית דינו מדאמר אחות לנו לשון רבים: ש בפ' אלו מגלחין:

רש"י

הון ביתו. כדי להמיר ק אהבתך: בוז יבוזו לו. כל אלה הקב"ה ר ובית דינו מעידים שכך כנסת ישראל מתרפקת על דודה: (ח) עתה אחות לנו. בתחתונים שהיא מתאוה ומתחברת ומתאוה להיות עמנו והיא קטנה ומקטנת את עצמה מכל האומות כענין שנאמר לא מרובכם וגו' שהם מקטינים עצמם. אחות. ל' איחוי אלו קרעים ש שאין מתאחין: ושדים אין לה. כענין שנאמר בגלות מצרים (יחזקאל טז) שדים נכונו כהגיע עת הגאול' אבל זו שדים

ספורנו

כו' שאין דבר נערכה אצלנו: (ח) אחות לנו קטנה. משיב האל ית' הנה את מצטערת על איחור שריית שכינתי בתוכך וביאת משיחי הנה אפילו בקבוץ גליות תהיה עדת הצדיקים מועטת: ושדים אין לה. ואותם המעטים אינם מלמדים דעת את העם

מצודת דוד

מאד. והנמשל הוא לאמדים עם המשל: (ח) אחות לנו קטנה. ועל כי שמעה המשוקה אשר לב החשוק טוב אליה וחפץ לשבת עמה שלחה אמריה אל החשוק וכה תאמר הנה יש לנו קרובה אחת קטנה בקומה ואין לה שדים להניק בנים ועת' אשאלך והודיענו מה נעשה עמה בעת שידובר בה להנשא לאיש וכאומרת הנה אין מי ימלא שיאהבה בעבור קטנותה והעדר השדים. והנמשל הוא לומר אחר שבטחה הגאולה בביאת הזמן יאמרו בני יהודה הנה אחינו בני עשרת השבטים קטנים המה במעשה המצות כי עוד היו בארצם הדיחום מלכיהם מאחרי ה' ואף כי בגולה וגם לא נמצא עמהם בעלי חכמה ומדע כדרך שהיה שמי נביאת השני אנשי כנה"ג ומהם נביאים ולא מלאו א"כ מי להניק:

לקוטי אנשי שם

ח (ח) אחות לנו קטנה. הנה ישבו אחים יחדו ונדברו איש אל רעהו „אחות לנו קטנה ושדים אין לה מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה לענין קשור החתון. ר"ל אני הייתה האחות גדולה והגיעה לפרקה בגידול שדים להניק ילדיה. מוטל היה עלינו האחים להשיאה לבעל ולהמציא לה מנוח אשה בית אישה ויומשך מזה כונת הבריאה לא תהו בראה לשבת יצרה. אולם כעת אשר שדים אין לה מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה. אם להשיאה אף בקטנותה או להמתין עד אשר תגדל ותגיע לפרקה. השיב את אחד ואמר נחזי אנן אם חומה היא וגו' אם דלת היא וגו'. כלומר. עלתי להשיאה גם אם עדיין לא הגיעה ללדת בנים. כי האשה לא לבנים לבד נבראת נבעלה. אבל עוד נוסף מעלתה היא לו בבחינת חומה. שהרי בהעדרה אמרו רז"ל (יבמות סב) השרוי בלא אשה שרוי בלא חומה. כתיב נקבה תסובב גבר. ר"ל כמו החומה הסובבת העיר ונשמרת אותה מן האויבים. ועכ"פ יש לה בחינת דלת. והיינו כשהבעל ישתדל בעצמו להקנות לעצמו בחינת חומה מקפת. אמנם עדיין נמצא בחומה פתחים פתוחים אשר השונאים והאויבים יכולים ליכנס בהם. יש לה להאשה הלזו בחינת „דלת". סוגרת ומסוגרת. ולא יבא שם עוד צר ואויב להזיקו. והוא שאמר האח כשהיא אם חומה היא. נבנה עליה טירת כסף. ירצה נשלים בה עוד בחינות השייכים לחומה. החומה צריכה שיבנה עליה טירת כסף להושיב בו צופה למרחוק ולהזהיר את היושבים על החומה יכינו את זיינם וכלי מלחמתם. ואם דלת היא. והוא הנגר והדף הסותם את חלל הפתח. נשלים בה בחינות השייכים אל הדלת. והוא שנצור עליו לוח ארז. כלומר מחברים על הדף הדלתיי לוח ארז מצוייר ומשוח בששר. ויהי בהיות האחים מדברים אודות אחותם ענתה האחות ואמרה אני יכולה להיות חומה לבעלי כנ"ל. וגם שדי כמגדלות להניק בנים. רק עד עכשיו למלמתי עצמי מחמת צניעותי ע"כ השדים לא היו ניכרים בי. ואם התארס בעת הייתי [הסיה] בעיניו [בעיני] הארוס כמוצאת שלום. כאשה המוצאת כל השלמות ושכה הארוס פלוני אלמוני נתרצה להתקשר במעדנות האירוסין עם המיועדת לו.

עתה מספר מי הוא הארוס ומה שמו. ומה שם הארוסה. שם הארוס הוא שלמה ושם הארוסה פלונית. ומה עניני וקנייניו אשר הכין להכניס נסבלונות ולנדוניא. ואמר המספר כרם היה לשלמה בבעל המון [במקום אשר רבים הולכים שמה] ויתן הכרם לנוטרים. לשמרו מהיזק ההמון ולבלתי יהיה למפלת בור ולמרמס שם. והאחם הנוטרים איש מהם יביא ויכנים בפריו אלף כסף והוא סך מסוים רב ונכבד עד להגדיל. את זה כשיגמת זה ענתה האחות המיועדת להתקשר עם הארוס שלמה. כרמי שלי לפני. האלף לך שלמה. כלומר גם לי יש כרם כזה להתפרנס ממנו. והיה זה הכרם לך שלמה. כאשר נהוג. שהפירות שייכים אל הבעל. אולם מאתים לנוטרים את פריו. הכרם צריך להשתמר מנוטרים. וליתן להם שכר שמירתם. חלק מאתים:

האחים שלמה אומר לארוסתו שלמית את היושבת בגנים כדרך הבתולות האוהבות להיות בגנים לגנם ולרקד ודרכן לזמר שירות נעימות בין ערוגות מטען עדי ישמעו הבחורים השנים בין הכרמים והגנית לשמוע קול שריקות הבתולו' הפנויות. ויקחו להם

קיצור אלשיך וש"מ

אל תאמרי בלבבך כי כולה גרש גרשתיך מעל פני ולא אשוב אליך עוד. לא כי אחת נשבעתי בקדשי אשר מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. הם העכו"ם המכונים בשם מים ככתוב (ירמיה מז) הנה מים עולים מצפון. ונהרות לא ישטפוה. הוא תואר למלכיהם ושריהם [עיין רש"י] וגם אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה ולהמירה בשנאה ולהפר בריתי אתך בוז יבוזו לו. יען כי לי היית ולי תהיי עד עולם. ככתוב (ויקרא כו) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וגו' להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם [ובזה תמו וכוחי הרעיה עם דודה העליון]:

(ח) אחות לנו קטנה. טרם נבוא אל הפסוקים לפרשם. נפרש מלת „אחות". המלה הזאת מלשון חבור. את ואחות. המה חברים. שמאב אחד ומאם אחת נוצרו לא כן הגוף והנפש. הגוף הוא אח עם כל הברואים שנבראו מהאדמה וכולם יחד יש להם אם אחת היא האדמה [עיין פסוק בני אמי] והנשמה היא בת שמים. אחות לכל צבא מרום. והקב"ה חברם יחד על זמן מוגבל. שיסייעו זה את זה לקנות שלמו' בעולם. ומהו השלמות שיקנו בעולם. שיתחברו יחד לשמור התורה והמצוה, ועד אברהם אבינו שכל הדורות היו מכעיסין ובאים. לא היה החבור של הגוף והנפש. כי היו נפרדים זה מזו. עד שבא אברהם אבינו. ע"כ דרשו חז"ל אחות לנו קטנה זה אברהם אבינו. ונקרא אחות שאיחה את כל באי עולם. ונקרא קטנה. שסיגל מצות ומע"ט בעוד שהיה קטן. ולימד את כל באי עולם שיאחדו גופם עם נשמתם יחד כמ"ש למען אשר יצוה וגו' ושמרו דרך ה' בין אדם למקום. לעשות צדקה ומשפט בין אדם לחברו וכן נמשכו הדורות דור אחר דור. עד יציאת מצרים ומתן תורה שאז נעשה עם ב"י חבור הגוף והנפש. ושנים יחד נעשו חבור כביכול להקב"ה ובפרט בימי שלמה כשבנה את בית המקדש ואז מלא כבוד ה' את בית ה'. ועל הזמן הזה קרא הקב"ה לכנס"י בשם אחותי כמ"ש פתחי לי אחותי. ואמר הקב"ה אחות לנו קטנה. הקב"ה מדבר עם הפמליא שלו אודות עם ב"י ואומר להם יש לנו אחות. היא אחות שלי ושלכם מצד נשמותיה' אשר לזאת כמוני כמוכם נדרוש טובתה אך מה אעשה אשר היא קטנה במעשיה קטנה בצדקותיה ושדים אין לה. אין לה צדיקים אשר גם בעבורם ובזכותם תזכה לגאולה. ואין להם ממי לינק איזה זכות. ע"כ מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה:

מַה־נַּעֲשֶׂה לַאֲחוֹתֵנוּ בַּיּוֹם שֶׁיְּדֻבַּר־בָּהּ: ט אִם־חוֹמָה הִיא נִבְנֶה עָלֶיהָ טִירַת כָּסֶף וְאִם־דֶּלֶת הִיא נָצוּר עָלֶיהָ לוּחַ אָרֶז: י אֲנִי חוֹמָה וְשָׁדַי כַּמִּגְדָּלוֹת אָז

תו"א מה נעשה לאחותינו. זוהר פ' יתרו: אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף. יומא ט' סנהדרין כז ג אני חומה ושדי. פסחים פז בתרא ז ח:

לְאַחֲתָנָא בְּיוֹמָא דִמַלִּילוּ אוּמַיָּא לְמִסַּק עֲלָהָא לִקְרָבָא: ט אִם יֵימַר מִיכָאֵל רַבְּהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל אִם הִיא מִתְעַתְּדָא כְּאוּשָׁא בֵּינֵי עַמְמַיָּא וִיהָבָא כַּסְפָּא לְ[...] יִחוּד שְׁמֵיהּ דְמָרֵי עָלְמָא נְהֵי אֲנָא וְאַתּוּן עִם סַפְרֵיהוֹן סַחֲרִין לָהּ כְּנִדְבָּכִין דְּכַסְפָּא וְלֵית רְשׁוּ לְעַמְמַיָּא לְמִשְׁלַט בָּהּ הֵיכְמָא דְלֵית רְשׁוּ לְזִהֲלָא לְמִשְׁלַט בְּכַסְפָּא וַאֲפִילוּ אִי מִסְכֵּינָא הִיא מִן פִּקּוּדַיָּא נִבְעֵי רַחֲמִין עֲלָהָא קֳדָם יְיָ וְיִדְכַּר לָהּ זְכוּת אוֹרַיְתָא דְעָסְקִין בַּהּ יַנְקַיָּא דִכְתִיבָא עַל לוּחָא דְלִבָּא וּמִתְעַתְּדָא לְקָבֵל אוּמַיָּא כְּאַרְזָא: י אֲנִי מְתִיבָא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל וַאֲמָרַת אֲנָא תַּקִּיפָא בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא כְּשׁוּרָא וּבְנוֹי חֲסִינִין כְּמִגְדְּלָא וּבְהַהִיא זִמְנָא הֲהֵי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל מַשְׁכְּחָא רַחֲמִין בְּעֵינֵי מָרָהָא וִיהוֹן שָׁאֲלִין בִּשְׁלָמָא כָּל דַּיָּרֵי

רש"י

אין לה עדיין לא הגיע עתה לעת דודים: מה נעשה לאחותנו ביום שידבר בה. כשהעכו"ם מתלהטים עליה להכחידה כענין שנאמר (תהלים פג) לכו ונכחידם מגוי: (ט) אם חומה היא. אם תחזק באמונתה וביראתה להיות כנגדם כחומת נחושת שלא יכנסו לתוכה רוצה לומר שלא תתחתן בם והם לא יבואו בה ולא תתפתה להם: נבנה עליה טירת כסף. נהיה לה לעיר מבצר ולכתר ולנוי ונבנה לה את עיר הקדש ובית הבחיר': ואם דלת היא. הסובבת על צירה וכהקים עליה היא נפתחת אף היא אם תפתח להם להיות הם באים בה והיא בהם: נצור עליה לוח ארז. נציר בדלתה נסרים של עץ הנרקבים והתולעת גוררתן ואוכלתן. וכנסת ישראל אומרת: (י) אני חומה. חזקה באהבת דודי: ושדי כמגדלות. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות המניקים את ישראל בדברי תורה: אז. באמרי

אבן עזרא

(י) כמוצאת. לשון נקבה על משקל מה היוצאת הזאת והמלה מן מלא ונעלם האלף כמנהגו:

ספורנו

ובלתי מ:יחים להשיב מענן בהיות ההמון אז כילו עוסק בחיי שעה בלבד. כאמרו עושה מקנה וקנין: מה נעשה לאחותנו. אני ומשיחי כי גם המשיח הוא כמו אש מצרף כסף: (ט) אם חומה היא. הנה אם יהיה זכותם מספיק להגין על דורם: נבנה עליה טירת כסף. נבנה בית המקדש של כסף שלא תשלוט בו האש: ואם דלת היא. שלא יסגרו דלת בעדם ולא יחושו לתקון ההמון: נצור עליה לוח ארז. נעשה להם בית המדרש של עץ ארז נכבד ולא יבנה בית המקדש בזכותם: (י) אני חומה. משיבה עדת ההמון אני השתדלתי במעשי להיות חומה להגין: ושדי. חכמי

מצודת דוד

אותם מחלב חכמת התורה וא"כ במה יזכו גם המה אל הגאולה: (ט) אם חומה היא. כאלו הכתוב שולה אמריו לאמר עליו אם היא סגורה וחתומה כבנין חומה ולא פרצה בה מפרצי אשה לאבד ולבבר בתוליה אזי נבנה בשבילה ארמון כסף לשתשב בו יחידי מבלי בעל ותתענג לשבת בארמון כסף אם לא תתענג בשבת תחת בעל: ואם דלת היא. אם לא שמרה בתוליה והיא כ, לת הנפתחת. אזי נעצ' בשבילה מאסר בנין חזק ומבומר מנסרי ארז לבל יוכל מי לקרב אליה ותשב בדודה ושוממה. והנמשל הוא כאלו המקום ב"ה משיב אם היו כחומה ולא עזבו להכנס ביניהם מעובדי גלולים לדבקה בהם אזי יזכו גם המה לבנין בה"מ ואם פתחו הדלת ונכנסו ביניהם ישבו עוד במאסר הגולה: (י) אני חומה. ענתה המשוקה בעלה אמריה לומר הלא אני כחומ' כי שמרתי מקום בתולי ולא שכב מי אתי ועם כי שדי המה גדולות כמגדלות המעידים תאות הניאפים נ"מ אני שמרתי את עצמי וכאלו חומרת הואיל וכן הוא א"כ אני לשבת בארמון כסף ותשב הקרובה עמדי. והנמשל הוא כאלו בית יהודה תשיב לומר הלא אני לא דבקתי בעובדי גלולים ויש בי בעלי חכמה ומדע להניק אותי מחלב חכמת התורה וראוי' אני לשוב מהגולה ולבנין בה"מ ובעבורי ישוב

מצודת ציון

א): בוז יבוזו. מלשון בזיון: (ח) בה. ר"ל בעניננה: (ט) נבנה. מלשון בנין: עליה. בעבורה: טירת. היכל וארמון וכן תהי טירתם נשמה (תהלים סט): נצור. מלשון מצור ומבצר: לוח. נסר כמו את כל לוחותים (יחזקאל כז): (י) כמגדלות. מלשון מגדל: כמוצאת.

קיצור אלשיך וש"מ

אדות גאולתה. משיבים הצבא מרום החפצים בגאולת ישראל אם חומה היא, אם חזקה היא באמונתה להקב"ה כדאי היא האמונה לבד לבנות עליה [בשבילה] טירת כסף זה בית המקדש שתשכון עמה יחד כמאז. ואם דלת היא; ואם היא כדלת תסוב על צירה אנה ואנה. כן גם היא תנוד בהליכותיה הנה והנה. מאמנת ואינה מאמנת. נצור עליה לוח ארז תשאר עוד בגלותה רק נעשה סביבה גדר בלוחות ארזים שתהא נצורה בגולה מהאומות שלא ירמסוה ולא יכלוה. וכנ"י אומרת אני חומה חזקה באמונתי כחומה. ושדי כמגדלות וגם יש בי שני שדים גדולים כמגדלות לינק מזכותם. אחת זכות אבותי. אשר נשבעת להם בך ותדבר אליהם וגו' וכל הארץ הזאת וגו' אתן לזרעכם ונחלו לעולם. ואיה ירושת אבותינו. גם זכות הצדיקים אשר בקרבי היום. אשר אנכי יונקת ממעשיהם ומדותיהם הטובות חזקים הם כמגדלות באמונת ה'. וא"כ למה זה דודי נרטשני מלהסתפח בנחלתו. ומדוע „אז" בהיותי במצרים שלא היה בי לא תורה ולא מצות הייתי בעיניו כמוצאת שלום. כאלו „מצאתי" את השלום [את הגאולה] כי לא עלה אז על ו'עיונו שאגאל. וכאשר באו משה ואהרן ואמרו לי שהקב"ה יגאל אותנו ממצרים. היו בעיני

לקוטי אנשי שם

להם נבים מכל אשר יבחרו. והארום הזכירה אשר מן היום והלאה בעת שבתה בגנים. והחברים מקשיבים לקולה. השמיע היא בלשון שיר זמרותי. אל מי היא מקיבלת ומאורסת. כי אני היא הכיסך ומיועד להיות אישך. עדי יפרדו מעליך. זה הדבור והאזהרה היה נתון לו בזמן הפרידה. אשר יתנו הרכא לבתולה י"ב חדש להכין צרכי נשואיה ותכשיטי נשים. והוא גם הוא ילך לדרכו להכין לדור המור והשכול הכופר מהרי בשמים. [מענה הארוסה] ברח דודי ורוץ כז על הרי בשמים. קח לך בשמים רהם מר דרור וגו' ולכך יפי' נכון ובטוח כי אקיים מלותך ואיש זולתך לא אדע. לא אחליף ולא אמיר אותך באיש אחר על פני. המנם אותה אבקש מאתך דודי. כי בעת הבריחה והרילה הלאה נא אל תבכחני זמים דעתך עלי. ודמה לך דודי לצבי. אשר העידו חז"ל על עניני כי ישן הוא בעין אחת והשניה פתוחה ומבטת את אשר לפניו. או לעופר האילים. כתרגומו דבעידן דעריק מסתכל בתרוי. כן תהא משגח בי. וע"פ דבריו והבטחותיה. כן עשה הארום. הלף הלך לו על הרי בשמים. [וסדר הפסוקים הוא „ברח דודי על הרי בשמים. ודמה לך לצבי או לעופר האילים] ויהי כי ארכו הימים והיא יושבת בדודה ועיניה נשואות אל ההרים מאין יבוא אוהבה והאהובה ותפן כה וכה ותרא כי אין איש ואדונים, הלך בדרך למרחוק והבליכה אחרי גיוו. אז פיה פתחה בשיר חולת אהבה והלך הליך וזעקה ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין. דרך השיר להעריך את הגוף המדובר בו כאלו הוא עומד נגדו ולהמליץ כל הדברים אליו ונכחו כאשר ידבר איש אל רעהו אחר אשר התחיל המשורר לכמותו בלשון נסתר אשר הוא

בהמת אז נסתר ומשם והלך נמשכו דבריה בלשונות סגעגועים אשר לה על אשר אהרו פעמי מרכבותיו ועדיין לא בא. והנ"ל כי לכך הלך מחבר זה השיר הקדוש מאמר המסופר אהות לגי קטנה עד סופו בבא בפני עצמו. ולא סדרו בלאש הספר. כדי להתחיל ספרו בתוקף לשון הגעגועים וחולת אהבה וטובה רובה בלב השומע יותר מהמאמרים האמצעיים. וכן

(ח"ג)

הייתי בעיניו כמוצאת שלום: יא כרם היה לשלמה בבעל המון נתן את־הכרם לנטרים איש יבא בפריו אלף כסף: יב כרמי שלי לפני האלף לך

הו"א א: הייתי בעיניו. פסקים בו נקודות על וזכר פ' כראלביס: כרמי שלי לפני האלף לך שלמה. שבועות לה:

תרגום

ארעא: יא כרם אומא חדא סליקת בעדביה דמרי עלמא דשלמא עמיה דהיא מתילא לכרמא אותיב יתה בירושלם ומסר יתה ביד מלכיא דבית דוד דיהון נטרין יתה היכמא דאריסא נטר לכרמא בתר דמית שלמה מלכא דישראל אשתארא בידוי רחבעם בריה אתא ירבעם בר נבט ופליג עמיה מלכותא ודבר מן ידוי עסר שבטין על מימר פומיה דאחיה דמן שילה די הוא גברא רבא: יב כרמי כד שמע שלמה מלכא דישראל נבואתיה דאחיה דמן שילה בעא למקטליה וערק אחיה מן קדם שלמה ואזל למצרים ובההיא שעתא אתאמר

שפתי חכמים

ת כמוצאת שלום ככלה הנמצאת שלימה. בפ' המדיר וכפסחים פרק האשה:

רש"י

זאת: הייתי בעיניו כמוצאת שלום. ככלה הנמצאת שלימה ת ומוצאת שלום בבית בעלה: (יא) כרם היה לשלמה. זו כנסת ישראל שנא' (ישעיה ה) כי כרם ה' צבאות בית ישראל: בבעל המון. בירושלים שהיא רבת עם והמון רב: בעל. לשון מישור כמו (יהושע יב) מבעל גד בבקעת הלבנון: נתן את הכרם לנוטרים. מסרה ליד אדונים קשים בבל מדי יון ואדום במדרש שיר השירי' מצאתי מקרא סמך על נוטרים הללו שהם המלכיות איש יבא בפריו. כל מה שיכלו לגבות מהן גולגליות וארנוניות ואנפרות הכל גבו מהם להביא לתוך ביתם. (יב) כרמי שלי לפני. ליום הדין יביאם הקב"ה במשפט ויאמר כרמי אע"פ שמסרתיו בידכם שלי הוא ולפני בא כל מה שהטפתם לכם את פריו ולא נכחד ממני מה שגביתם מהם. והם אומרים: האלף לך שלמה. אלף הכסף שגבינו מהם הכל נחזיר

ספורנו

הבורים: כמגדלות. כמגדל עוז להגין ולהיות בית מנוס מכל צרה בתפלתם: **אז הייתי.** ובכן הייתי כמוצאת שלום גם שהית' עת צרה. לכן עתה ראוי שנזכה בזה לביאת משיחנו: (יא) כרם היה לשלמה. משיב המלך המשיח הנה כרם היה לשלמה המלך הקדוש: בבעל המון. כי כרם ה' צבאות בית ישראל: נתן את הכרם לנוטרים. לחכמי הדור: איש יביא בפריו אלף כסף. כדי שכל אחד מהם יעמיד תלמידים הרבה ויגדיל תורה ויאדיר והנה כרמי שלי. אותם חכמי הדור שהם שלי ורואי פני הם בלבד לבנין שיוכלו לעמוד בהוראתו כי לא השתדלו להרבו' אשכולות ובכן תלמידיהם מעטים: (יב) האלף לך שלמה. משיבה עדת חכמי הדור לאל יתברך. אין לאל ידינו להרבות ברצונך כי זה

אבן עזרא

(יא) בבעל המון. שם מקום שם כרמים רבים והעומד על זה ההבור אולי יתמה למה אומר כאן בלשון ישמעאל בעבור קוצר דעתנו כי לא נדע מלשון הקודש כי אם הכתוב במקרא שהוצרכו הנביאים לדבר ומה שלא הוצרכו לא נדע שמו ובעבור היות לשון ישמעאל קרוב מאד ללשון הקדש כי בניניו ואותיות יהו"א והמשרתים ונפעל והתפעל והסמיכו' דרך אחת לשתיהן וכן החשבון ויותר מהאי הלשון ימצא כמוהו בלשון הקדש על כן כל מלה שלא נמצא לה חבר במקרא ויש דומה בלשון ישמעאל נאמר אולי פירושה כך אף על פי שהדבר בספק: נשלם הפירוש מהפעם הראשונה

הפעם השנית ועתה דודי שימני כחותם על לבך כהדבק החותם באצבע כן הדביקני אל לבך הדביקני ואני על זרועך. וענין בוז יבוזו לו. היו בני אדם מלעיגים עליו: אחות לנו קטנה. אמרה הנערה אחד מבני אמי הבד אותי ואמר לאחיו אחו' לנו שמנוה נוטרה את הכרמים והיא היתה באותו הזמן קטנה. מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה. להגנה: אם חומה היא. אם שמרה את עצמה והיא בתולה נבנה עליה טיר' כסף והענין כי נשים בנין השוב על החומה מכסף כדי שיהיה לה כבוד על כל החומות וזה הטעם נקנה לה הלי כתם שהם הקשורים הראוים לכלה: ואם דלת היא. שכבר נפתחה נצור עליה והענין נביאנה במצור ונסגור עליה שלא תראה הפך עירת

מצודת ציון

מלשון מציאה: (יא) בבעל. במישור וכן בעל גד (יהושע יא):

מצודת דוד

גם המה לאהלם ויזכו לבנין בה"מ: אז הייתי כו'. הייתה ונשתבחת לפני הנערות ואמרה אז כשדברתי הדברים האלה הייתי בעיניו יקרה ונכבדת כדבק שמייקרין למחזרת אחר השלום ומוצאת אותו כי הוטב בעיניו מה שהייתי מחזרת אחר שלום הקרובה. והנמשל הוא לאחדים עם המשל: (יא) כרם היה לשלמה. עתה הזכרה המחבקה לספר ולומר הנה בעבור שהייתי מחזרת אחר שלום הקרובה יקרה דברי בעיניו לקיים את כל מאמרי כי המשוק הזה היקר בעיני כמלך שלמה היה לו כרם במישור שמצויים שם המון עם רב ועל כי חשש מגנבה מסרו לשומרים מהולפים בזה אחר זה באופן שכל שומר בזמנו יביא לעצמו אלף כסף וזהו בעבור חלקו בפרי הכרם בשכר השמירה ושאר הכסף יהיה להחזיק בעל הכרם. והנמשל הוא על עדת ישראל המכונים בשם כרם כמ"ש כי כרם ה' לצבאות בית ישראל (ישעיה ה') ואותם מסר לשומרים הם מלכי ישראל במלכי זה אחר זה וכ"א משל בזמנו על עברת השבטים וכא הרמז באלף שהם עשרה מאות מאה לשבט: (יב) כרמי שלי לפני. ובלהתי אמרי לאמר כרמי שלי יהיה לפני ר"ל אני אבינה עליו עין לשמרו: האלף כו'. האלף כסף שלקח

לקוטי אנשי שם

וכן עשה הנביא ישעיה ע"ה בספרו הגדול ספירו הראשי עד סימן ו' ואמר בשנת מות המלך עוזיהו וגו' ואשמע את קול אדני אומר את מי אשלח וגו' זה היה צריך להיות ראש הספר ולא הקדימו בראש ספרו עדי יגדיל תמרורו במאמר בנים גדלתי ורוממתי וגו' ישמעו הדברים עד כי הגיע עת לחננה ליום הכסא. בא ביהו ואז שרה עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו. צרור המור וגו' אשכול הכופר וגו' בכרמי עין גדי. וכ"ל ביאור הדברים לפי המשל ע"ד הפשט. כי בהראות האהוב אליה בתחלה. ועדיין לא נתייחד עמה במסבה אחת. ועודנה אינה במסבתו הריח המלך האהוב את ריח הבשמים אשר ישנם על הרופתי. אמנם בהיותו מתייחד עמה במסבה אחת אז נשבה לה כצרור המור לריח טוב אשר יש לה עיקר ושורש. אולם כבר נתלש מעיונות הבושם. ואין בכח זה הצרור להוסיף ריח מעיונות מטען. אחר שכבר נעתק ונהלם ממקום גידולו. וכל זה היה בעת האהוב גם היא נעתק ממקומו. ובא בדרך לקראת אהובתו ונתייחדו שלהן לא להם. אמנם כאשר המלך האהוב שב לביתו נאוה קודש. והיא גם היא הולכת אתו ישיבתה אשה בית אושה. בשנה נתהוה לה בבחינת אשכול הכופר אשר עדן נטוע ושתול בכרמי עין גדי אשר יום ליום יביע ויוסיף ריח עוד יתני שיגא את ריחו הנוסף על אשר. והיה כזה ביום מתר יתר גדול מאד.

קיצור אלשיך וש"מ

כמוצא מציאה בהיסח הדעת, ומדוע זה עתה לא מצאתי חן בעיניך להכירני. ואנכי כנכריה? (יא) כרם היה לשלמה. ר"ל כרם היה להקב"ה [ששמו שלמה שהשלום שלו] והכרם זו כנסת ישראל שנאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל (בבעל המון) זו ירושלים שהיתה רבת עם והמון רב (נתן את הכרם לנוטרים) מסרה ליד בבל ומדי (איש יביא בפריו) שיכלו לגבות מהם כסף גולגולת וארנוניות ואנפרות הכל גבו מהם להביא לתוך ביתם: (יב) (כרמי שלי לפני) ליום הדין יביא הקב"ה הבבלים למשפט ויאמר אע"פ שמסרתי כרמי בידכם.

שְׁלֹמֹה וּמָאתַיִם לְנֹטְרִים אֶת־פִּרְיוֹ׃ יג הַיּוֹשֶׁבֶת בַּגַּנִּים חֲבֵרִים מַקְשִׁיבִים לְקוֹלֵךְ הַשְׁמִיעִנִי׃ יד בְּרַח |

תו"א היושבת בגנים הברים. שבת סג בתרא עה:

בִּנְבוּאָה לְמַלְכָּא שְׁלֹמֹה לְמֶהֱוֵי אִיהוּ שַׁלִּיט בַּעֲסַר שִׁבְטִין כָּל יוֹמוֹהִי וּבָתַר מוֹתֵיהּ יְהֵי שַׁלִּיט בְּהוֹן יָרָבְעָם בַּר נְבָט וּתְרֵין שִׁבְטִין יְהוּדָה וּבִנְיָמִין יְהֵי שַׁלִּיט בְּהוֹן רְחַבְעָם בַּר שְׁלֹמֹה׃ יג הַיּוֹשֶׁבֶת אֲמַר שְׁלֹמֹה בְּסוֹף נְבוּאֲתֵיהּ עָתִיד מָרֵי עָלְמָא לְמֵימַר לִכְנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּסוֹף יוֹמַיָּא אַתְּ כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל דִּמְתִילָא לְגִנְתָּא קַלִּילָא בֵּינֵי אוּמַיָּא וִיתִיבָא בְּבֵית מֶדְרְשָׁא עִם חַבְרֵי סַנְהֶדְרִין וּשְׁאָר עַמָּא דְצָיְתִין לְקָל רֵישׁ מְתִיבְתָּא וְאַלְפִין מִן פּוּמֵיהּ פִּתְגָּמֵיהּ אַשְׁמְעִינִי אוֹרַיְתָא קָל מִלַּיִךְ בְּעִדָּן דְּאַתְּ יָתְבָא לְזַכָּאָה וּלְחַיָּבָא וַאֲהֵי מַסְכִּים לְכָל מַה דִּי אַתְּ עָבְדַתְּ׃ יד בְּרַח בְּהַהִיא שַׁעְתָּא יֵימְרוּן סָבֵי כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל עֲרוֹק

רש"י

לך: ומאתים לנוטרים את פריו. ועוד נוסיף הרבה משלנו ונתן להם לראשיהם והכמיהם כענין שנאמר (ירמיה טו) תחת הנחשת אביא זהב: לנטרים את פריו אלו תלמידי חכמים ואותם תשלומים לתלמידי חכמים כמו שנא' (ישעיה כג) כי ליושבי' לפני ה' יהיה סחרה ואתננה של צור. ויש לפרש ומאתים לנוטרים את פריו כדין הנהגה מן ההקדש שמשלם קרן וחומש אף אנו נשלם על קדש ישראל לה' ראשית תבואתו קרן והומש הומשו של קרן ומאתים הם חומשו של אלף: (יג) היושבת בגנים. הקב"ה אומר לכנסת ישראל את הנפוצה בגולה רועה בגנים של אחרים ויושבת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות: חברים מקשיבים לקולך. מלאכי השרת חביריך בני אלהים דוגמתך מקשיבים ובאים לשמוע קולך בבתי כנסיות: השמיעני. ואח"כ יקדישו הם שנא' (איוב לח) ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל ואח"כ ויריעו כל בני אלהים: (יד) ברח דודי. מן הגולה הזאת ופדנו מביניהם:

אבן עזרא

כסף שכל הרואה על החומה טירת כסף יבא לראות'. אמרה הנערה אני חומה ושדי גדלו ונכונו והענין אע"פ ששדי נכונו בתולה אני. אז הייתי בעיני האוסד אותי כמוצא' שלום כי בתחלה נהרו בי ועתה מצאתי שלום עמהם. ויש אנשים שיתמהו ויאמרו אם שדיה כמגדלות הנה הם גדולים ואינו כן אלא מאחר שהיא דומה להומה יהיו שדיה כמגדלות שהם על החומה הם הקטנים. כרם היה לשלמה. הזרה להלל נפשה ורוב אהבתה ואמרה כרם היה לשלמה והענין כי הנה שלמה המלך השכיר הכרם שלו בעבור שיביאו לו בפריו הנוטרים שבכרו אותו אלף כסף. ואני לא עשיתי כן אלא כרמי שלי לפני והזרה נלעגת ואומרת קח אתה שלמה האלף שלך וירויחו הנוטרים השוכרים מאתים. אני אינני רוצה ממון ולא קרן וריוח אלא להיות כרמי שלי לפני שהתחברתי בו עם דודי וזהו יותר תענוג לי מכל ממון. אמר דודה כשאת יושבת בגנים שיש בתוך הכרם אל תרימי קולך כי הברים יש לי והם מקשיבים לקולך ועתה השמיעני ואמרי לי ברח דודי כאלו תחשבי שאני עמהם שלא יחשדוני שאני עמך בכאן כאשר אמרת לי בתחלה סב דמה לך דודי לצבי או לעופר האילים: נשלם הפירוש מהפעם השנית הפעם השלישית שימני כחותם. אלו דברי כנסת ישראל לשכינה שתהיה דבוקה בך לעולם. וענין מים רבים הם האומות הנמשלות למים כענין ימשני ממים רבים וכן את מי הנהר הגדולים

ספורנו

תוכל אתה לבדך: ומאתים. אבל השתדלנו להעמיד המעטים כפי אשר השיגה ידינו: (יג) היושבת בגנים. משיב האל ית' אל קהלת יעקב ההמונית היושבת בגנים עושה מקנה וקנין: חברים מקשיבים לקולך השמיעיני. השמיעי אותי קול חברים בבתי מדרשות המקשיבים לקולך כאשר תתני להם די מחסורם למען יחזקו ותזכי עמהם בתורת ה': (יד) ברח דודי. משיבה

מצודת דוד

כל שומר בזמני יהיה לך כי אתה הקמת: ומאתים כו'. כאומרת לא בלבד האלף תקח אשר הרבית לתת יותר מהראוי כי אף המאתים כסף שהוא הראוי לתת לשומרים הנה עתה כשאשמור אני תקח גם את זאת ולא הוליא כלום על שכר השמירה. והנמשל היא לומר בעת הגאולה העתידה תקבץ מלכות יהודה שכל עדת בני ישראל תהי' תחת ממשלת' ויהיו אח"כ עשרת השבטים לה' להאמין בו לא כמו שהיו מאז שמלכים הדיחום מאחרי ה' גם המאתים שמרמזים על בני השבטים יהודה ובנימין גם הם יהיו אחרי ה' ואיש אחיו יעזורו: (יג) היושבת בגנים. עתה מספרת ואומרת כ"כ ישלח דברי בעיניו עד שאמר לי אתה היושבת בגנים מקו' ימלאו שם החברים בעלי כרמי' כמוני הנה הם מקשיבים לקול עלתך וכאומר פן גם הם יעשו כזאת ולא יהיה א"כ תפארתך עליהם לזאת השמיעי דבריך בלחש רק לי לבד ולא ישמעו זולת. והנמשל היא לומר כאלו שמקים ב"ה ישיב לה אתה מלכות יהודה היושבת בירושלים הנה כל בית ישראל הבריך מקשיבים לקולך והפלים בזה כמ"ש ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם (הושע ג') אבל הזהרי להשמיע קולך לי לבד ולא תפנה עוד אל אלהים אחרים: (יד) ברח דודי. ואני אמרתי לו אם יש להשוב בזה מסר ללכת מן הגנים ודמה עלמך בקלות המרוצה לצבי כו' ובוא על הרי

מצודת ציון

הממון. ענין עם רב: (יב) לנטרים. ענין שמירה כמו נוטרה את הכרמים (לעיל א): (יג) היושבת. בה"א הקריאה כמו הדור אתם ראו (ירמיה ב). מקשיבים. ענין שמיעה והאזנה: (יד) ברח. ענין מהירות

קיצור אלשיך וש"מ

עב"ז שלי הוא ולפני בא כל מה שחטפתם לכם את פריו ולא נכחד ממני מה שגביתם מהם, והם אומרים האלף לך שלמה האלף הכסף שגבינו מהם הכל נהזור לך (ומאתים לנוטרים את פריו) ועוד נוסיף הרבה משלנו וניתן להם לראשיהם וחכמיהם כענין שנאמר תחת הנהשת אביא זהב (לנוטרים את פריו) אלו ת"ח, אותם התשלומים יהי' לתלמידי חכמים. כמו שנאמר כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה ואתננה של צור. ויש לפרש ומאתים לנוטרים את פריו. כדין הנהגה מן הקדש שמשלם קרן והומש אף אנו נשלם על קודש ישראל לה' ראשית תבואתו קרן והומש חומשו של קרן ומאתים חומשו של אלף:

(יג) (היושבת בגנים) הקב"ה אומר לכנס"י את הנפוצה בגולה רועה בגנים של אחרים ויושבת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (חברים מקשיבים לקולך) מלאכי השרת שהם חבריך בני האלהים דוגמתך מקשיבים ובאים לשמוע קולך בבתי כנסיות (השמיעני) ואח"כ יקדישו הם שנאמר ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל ואח"כ ויריעו כל בני אלהים:

(יד) ברח דודי. מן הגולה ופדנו מביניהם (ודמה לך לצבי) למהר הגאולה והשרה שכינתך על הרי בשמים, הוא הר המוריה ובהמ"ק שיבנה ב"ב אמן:

לקוטי אנשי שם

אז סהל רוח שיריהם לפעם בקדשם וקלס אותה האדום בלשון כפול הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים. ירלה הנך יפה במגלה ותואר גופניי. גם לא שמת עיניך ללכת אחרי השחורים. אבל אמרת לדבק טוב כיונה אל ב"ז והיא גם היא אמרה מלכי ואדוני הנך יפה דודי אף ערשנו רעננה וגו'. עד כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות. כלומר הבנות לא שעלו מאתה בתתפשה והיי' כמותן. אבל היא נשארה בתואר שושנה כאשר מאז. גם היא אומרת כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים. ככהי אז כהי עתה:

[illegible] דודי ודמה־לך לצבי או לעפר האילים על הרי בשמים׃

הו"א ברח דודי ודמה לך לצבי. ברח כב:

סכום פסוקי ספר שיר השירים מאה ושבעה עשר וסימנו והכך כיין הטוב הולך לדודי. ופרקיו שמונה והרמז נגילה ונשמחה בך. וחציו נרד וכרכום:

תרגום: לך רחמי מרי עלמא מערעא הדא כבאבא ותשרי שכנתך בשמי מרומא ובעדן עקתין די אנחנא מצלין קדמך תהי דמי לטביא די בעדן דדמיך עינא חדא קמיין ועינא חדא יהי פתיח או כאורזילא דאילא דבעדן דעריק מסתכל בתריה כן אנת תהי משגח בן ומסתכל בצערן ובסגופן משמי מרומא עד זמן די תתרעי בן ותפרוק יתן ותעל יתן על טורא דירושלם ותמן יסקון כהניא קדמך קטורת בוסמנין:

רש"י

ה׳מה לך לצבי. למהר הגאולה והשרה שכינתך: על הרי בשמים. הוא הר המוריה ובית המקדש שיבנה במהרה בימינו אמן: חסלת שיר השירים

ספורנו

קהלת יעקב כולה. אתה דודי המשית מאחר שרצון המלך הקדיש להרבות תלמידי הכמים מהר אתה ביאתך אל הר ציון זה והרעה אותנו דעה והשכל לרצון לפניו: על הרי בשמים. הר ציון שהי׳ בית מלכות לבית דוד והר הבית אשר שם סנהדרי גדולה:

אבן עזרא

וכמוהם רבים: אם יתן איש. כמו המן הרשע ללעג יהיה שלא יוכל לשנות דת ישראל כי המקום הוא שומר תורתו כענין אתה ה׳ תשמרם שהוא חוזר על הפסוק הראשון שהוא אמרות ה׳ אמרות טהורות: אחות לנו קטנה. האמר כנסת ישראל אחר שתתחבר עוד נשארה לנו אחו׳ מעבר לנהר כוש או הם שני המטות וחצי המטה: ביום שידבר בה. ביום הנהמה כמו דברו על לב ירושלים: אם חומה היא. אם שמרה עצמה ולא יצאה מהדת נכין לה מקום וטירות מלאות כסף ונלך בשבילה: ואם דלת היא. שלא שמרה המצות ופתחה לכל נגור עליה ונמנעוה שלא תבא אלינו. עתה היא ואמרה אני חומה שומר׳ דתי הייתי תורה שבכתב ושבעל פה היו לו אז יהיו כל ישראל בשלוה כרם היה לשלמה. הם ישראל שבלמה היה מלך על כולם וזה הענין בבעל המון שכל ההמון היה שלו והוא סבב לתת הכרם לנוטרים והם מלכי ישראל. וענין אלף כסף עשרת השבטים שהיו לנוטרים וכל שבט מאה כסף· כרמי שלי אמר שלמה ברוח הקדש זה הכרם כולו שהיה לי עוד יחזור להיותו לפני: האלף לך שלמה. יאמר למשיח שהוא בנו ויקרא שלמה האלף לך שלמה יחזרו שהיו לנוטרים את פריו גם המאתים שהם יהודה ובנימין. אמרה שכינה היושבת בגנים את כנסת ישראל כמה יתאוו המלאכים לשמוע את שיריך. עתה כנס׳ ישראל אם טוב בעיני דודי ברח מהמלאכים ורד אל הרי בשמים הם הררי ציון כי שם צוה ה׳ את הברכה חיים עד העולם:

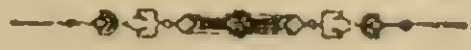
נשלם הפירוש מהפעם השלישית

מצודת ציון

השלימה: ודמה. מלשון דמיון: לעפר. כן יקרא ילד האיל:

מצודת דוד

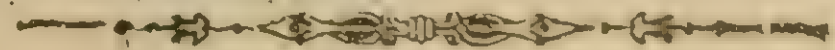
בשמים ואני אבוא אחריך ושם נשב ושם נדבר דבר נו ולא ימצא מי שם מקשיב אמרינו. והנמשל הוא לומר כאלו בית יחידם משיב דבר לומר א"כ מהר והשרה את שכינתך בבה"מ מקום יקטירו שם הקטרת וזה יהיה סיבה להשרים אמונתך וירשתך:

תפלה אחר שיר השירים

תפלה זו יאמר אחר שיר השירים בכוונה גדולה

רבון כל העולמים יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי שבזכות שיר השירים אשר קריתי ולמדתי שהוא קודש קדשים בזכות פסוקיו ובזכות תיבותיו ובזכות אותיותיו ובזכות נקודותיו ובזכות טעמיו ובזכות שמותיו וצירופיו ורמזיו וסודותיו הקדושים והטהורים והנוראים היוצאים ממנו שתהא שעה זו שעת רחמים שעת הקשבה שעת האזנה ונקראך ותעננו נעתיר לך והעתר לנו שיהיה עולה לפניך קריאת ולימוד שיר השירים כאלו השגנו כל הסודות הנפלאות והנוראים אשר הם חתומים בו בכל תנאיו ונזכה למקום שהנשמות נחצבות [illegible] ובאלו עשינו כל מה שמוטל עלינו להשיג בין בגלגול זה בין בגלגול אחר ולהיות מן העולים והזוכים לעולם הבא עם שאר צדיקים וחסידים ומלא כל משאלות לבי לטובה ותהיה עם לבבנו ואמרי פינו בעת מחשבותינו ועם ידינו בעת מעבדינו ותשלח ברכה והצלחה והרוחה בכל מעשה ידינו ומעפר תקימנו ומאשפות דלותינו תרוממנו ותשיב שכינתך לעיר קדשך במהרה בימינו אמן:

ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ, איתא במ״ר עשרה רעבין באו לעולם, אחד בימי אדם הראשון, ארורה האדמה. אחד בימי למך, מן האדמה אשר אררה ה׳. אחד בימי אברהם, ויהי רעב בארץ. אחד בימי יצחק, ויהי רעב בארץ. אחד בימי יעקב, כי זה שנתים הרעב. ואחד בימי שפוט השופטים, ויהי רעב בארץ. ואחד בימי דוד, ויהי רעב בימי דוד שלש שנים. אחד בימי אליהו, חי ה׳ אם יהיה שלש שנים טל ומטר. ואחד בימי אלישע, ויהי רעב גדול בשומרון. ואחד שהוא מתגלגל ובא לעולם לעת״ל, שנאמר והשלחתי רעב בארץ לא לרעב ללחם ולא צמא למים כ״א לשמוע את דבר ה׳. רבי שמואל בר נחמני אמר עיקר אוותנטיאה שלו היה בימי דוד, ולא היה ראוי לבוא אלא בימי שאול, אלא ע״י שהיה שאול גרופית של שקמה גלגלו הקב״ה והביאו בימי דוד, שילא חטא ויוחני משתלם, אמר ר״ח בר רב משל לזגג שהיה בידו קופה מלאה כוסות וזכוכית ובשעה שהוא מבקש לתלות קופתו הוא מביא יתד ותוקעה ונתלה בו, ואח״כ תולה את קופתו, לפיכך כולם לא באו בימי בני אדם שפופים אלא בימי בני אדם גבורים שיכולים לעמוד

הנה המדרש הזה חלק העשרה רעבון לחצאין, חמשה רעבון קודם מתן תורה, ומן יעקב זה זמן רב עד ימות שפוט השופטים, לא היה רעב בעולם, עד שהגיע הזמן שהתחיל להתנוצץ ולזרוח שמשו של דוד כי כבר נודע מה שאחז״ל מצאתי את דוד עבדי והיכן מצאתיו בסדום, מבואר מזה כל עוד שלא נתערב זרע מואב בסבל בית יהודה היה נעלם אורו של דוד ולא נתגלה המציאה הזאת, ואולם בימי הצדיק הזה בועז אשר הוכן לצלעו רות המואביה אשת מחלון אז נתגלה המציאה הזאת ע״פ תבל, וע״כ מצא הרעב מקום לחול שישובו כל ישראל, וםטעם הזה פתח דבר המגלה הזאת בענינו של רעב אשר היה בימים ההם וסופו מדבר בלידת דוד ויחוסו, וקריאת שם המגלה רות, כי שלשה אלה חוברו לה יחדו, ענינו של רות אשר נפלה בגורלו של בועז, גלתה מקור מציאת דוד ונעה עתה של הרעב הששי להתהלך בארץ. הרעב השביעי בסוף ימיו של דוד שנאמר ויהי רעב בימי דוד וגו׳. ויבקש דוד את פני ה׳. הרעב השמיני היה בימי אליהו המבשר. והתשיעי ע״י אלישע תלמידו. והרעב האחרון לעתיד בימי משיח צדקנו, בימיו נאמר והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה׳.

ואיתא במדרש רות אמר רבי זעירא מגלה זו אין בה לא טומאה ולא טהרה לא איסור ולא היתר ולמה כתבה ללמדך כמה שכר טוב נותן הקב״ה לגומלי חסדים, בשביל שראה בועז טובת לבבה של רות שהיא בעלת גומלת חסדים וזה אחד מהשלשה סימנים שיש בישראל רחמנים, ביישנים, גומלי חסדים, ובועז ראה בה כל השלשה סימנים, כמו שאמר בועז אליה הוגד הוגד לי את אשר עשית את חמותך, ורז״ל אמרו בגמרא שבת (קי״ג ע״ב) צניעות [זו בושה] ראה בה, גם גודל עניתנותה כאשר אמרה ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך, את כל אלה ראה בועז ברות והכיר בה כי היא הכשרה בנשים ואולי היא האשה המואביה המוכנת להביא אורו של מלך המשיח, ע״כ נתן דעתו עליה לחקור אחריה, ע״כ בא שמואל הנביא לכתוב באריכות המגלה הזאת להודיענו מי היא רות, ואיך נתגלגל הדבר שהבא רות בקהל ישראל, מי הביאה עד הלום, וע״כ נקראת המגלה הזאת בשם רות להראות כי עיקר הספור הזה הוא בשבילה, ובסופה סופר ומונה מפרץ בן יהודה עד לידת דוד לא יותר, ונראה כי גם בשביל יחום דוד נכתבה המגלה הזאת איך סיבב הקב״ה לידת דוד להגיחו מבטן רות המואביה, ויקרא הקב״ה רעב על הארץ ויתן בלב אלימלך להרחיק נדוד מבית לחם יהודה אל ארץ מואב ובניו ישאו נשים מואביות, ורות שבה עם חמותה ונפלה בחבל גורל בועז ליבמה להקים ממנה שם הוא עובד אבי ישי אבי דוד. וכאשר דוד בא בשנים והרג את גלית הפלשתי, והמלך שאול הבטיח למי שיהרוג את גלית יתן לו את בתו לאשה. נתהוה מחלוקת גדולה בין חכמי ישראל אם דוד מותר לבא בקהל ישראל, הלא כתוב בתורה לא יבא עמוני ומואבי

ומואבי בקהל ה׳ עד עולם, עד ששלחו לשמואל הנביא ואמר דק זכרים מעמון ומואב אסורים, ונקבות מותרות, וקבלו הלכה זאת, ומחמת שראה שמואל כי עיקר ההיתר של דוד הוא ע״י ואילו היה מת היו פסלו אותו, ע״כ כתב את המגלה הזאת באריכות דברים לידע ולהודע יחוסו של דוד, וכדי שהמגלה לא תאבד ברוב ימים, ע״כ קבעוה בתוך כתבי הקודש. ומחמת שיום עצרת הוא מועד חג השבועות שבו נתנה תורה הנקראת תורת חסד, ודוד בא מרות המואביה בעלת חסד, ונולד בעצרת ונפטר בעצרה, והתירה ושמו של משיח נבראו יחד קודם שנברא העולם ודוד עצמו הוא משיח אלהי יעקב, ככתוב ודוד עבדי נשיא להם ע״כ קורין המגלה הזאת בחג השבועות;

א

א וַיְהִי בִּימֵי שְׁפֹט הַשֹּׁפְטִים וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה לָגוּר

תו"א ויהי בימי. מגלה י בתרא צא:

תרגום

א א וַהֲוָה בְּיוֹמֵי נְגִיד נְגִידַיָּא וַהֲוָה כַּפְנָא תַּקִּיף בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל עֲשַׂרְתֵּי כַּפְנִין תַּקִּיפִין אִתְגְּזָרוּ מִן שְׁמַיָּא לְמֶהֱוֵי בְּעָלְמָא מִן יוֹמָא דְאִתְבְּרֵי עָלְמָא עַד דְיֵיתֵי מַלְכָּא מְשִׁיחָא לְאוֹכָחָא בְהוֹן דַּיָּרֵי אַרְעָא. כַּפְנָא קַדְמָאָה בְּיוֹמֵי אָדָם. כַּפְנָא תִּנְיָין בְּיוֹמֵי לֶמֶךְ. כַּפְנָא תְּלִיתָאָה בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם. כַּפְנָא רְבִיעָאָה בְּיוֹמֵי יִצְחָק. כַּפְנָא חֲמִישָׁאָה בְּיוֹמֵי יַעֲקֹב. כַּפְנָא שְׁתִיתָאָה בְּיוֹמֵי בוֹעַז דְמִתְקְרֵי אִבְצָן צַדִּיקָא דְמִן בֵּית לֶחֶם יְהוּדָה. כַּפְנָא שְׁבִיעָאָה בְּיוֹמֵי דָוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל. כַּפְנָא תְּמִינָאָה בְּיוֹמֵי אֵלִיָּהוּ נְבִיָּא. כַּפְנָא תְּשִׁיעָאָה בְּיוֹמֵי אֱלִישָׁע בְּשֹׁמְרוֹן. כַּפְנָא עֲשִׂירָאָה עָתִיד לְמֶהֱוֵי לָא כַּפְנָא לְמֵיכַל לַחְמָא וְלָא צַחוּתָא לְמִשְׁתֵּי מַיָּא אֱלָהֵן לְמִשְׁמַע פִּתְגָם נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ. וְכַד הֲוָה כַּפְנָא הָדֵין תַּקִּיף בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל נְפַק גַּבְרָא רַבָּא מִן

רש"י

(א) ויהי בימי שפוט השופטים. לפני מלוך מלך שאול א שהיו הדורות מתפרנסים על ידי שופטים וכימי אבצן היה שאמרו רבותינו אבצן זה בועז: וילך איש. עשיר גדול היה ופרנס הדור ב ויצא מא"י לחוץ לארץ מפני צרות העין שהיתה עינו צרה בעניים ג הבאים לדוחקו לכך

שפתי חכמים

א דק"ל למה לא הזכיר המלך לכ"פ לפני מלוך מלך וכו' ואח"כ ק"ל א"כ עדיין לא ידענו באיזו זמן היה ואיזו שופט היה בימים ההם לכ"פ וכימי אבצן היה ואחר כך ק"ל ומנא ידעינן שבימי אבצן הי' לכ"פ שאמרו רז"ל אבצן זה בועז ובועז היה מלא דעובדה. וראיתי קצת מפרשים דק"ל לרש"י שפוט השופטים משמע שהדור שופטים את שופטיהם וקשה הלא אין דין המלך לכ"פ לפני מלוך כו' וזה אינו מכמה טעמים וכו': ב מדקדוקו שהם היה מורה על גדולתו לכן פי' עשיר: ג ה"כ שבינו לרה בו' והרלי"ס שהרי נכך נענש דאלו מפני בילא לא"ל והלא גדולי' מאלימלך אברהם יצחק ויעקב עשירים ממנו והלך זה נמלריס אם לפלגתים מפני הרעב ולמה נענש הוא אלא מפני שעיני לרה וכ"ה במדרש רות הנעלם. (אהבת ציון) ולרות עין לבד לא גרם דנ"מ שיה אין הראוי לרהם עליהם בשביל זכות אבותם אבל עתה בהלכו לח"ל לא מהני להם זכות אבות' וז"ש רש"י לקמן ולא הועילה

אבן עזרא

בשם אל יחזית ידי. וזכרו יעמיד הודי.
בפירוש על מגלת רות. לאברהם ספרדי:

נאום אברהם בעבור היות דוד שורש מלכות ישראל נכתב בספרי הקודש יחס דוד:

(א) ויהי בימי שפוט השופטים. יש אומר כי השם שפט השופטים כי על ידם בא רעב בארץ ישראל. ויש מדקדק שאומר שאיננו שם הפועל כ"א שם כמו הרב שפוט ויתכן היות כמשמעו כי כל פועל עבר או עתיד או פועל לעולם הם נגזרים משם הפועל כי הוא העיקר: מ"ס מבית להם יהודה. נשמע עלמו ואחר עמו בעבור כי שם

ברטנורה

(א) ויהי בימי שפוט השופטים. הכוונה בזה בזמן שהית' מה"ד שופטת את ישראל שהשופטים הוא כמו אלהים כמו שנאמר והגישו אדוניו אל האלהים ומיד שהם שופטים יש רעב בארץ שאמרנו שהיא כנסת ישראל מגד השכינ' נלקחת ממנה וז"ש ויהי רעב בארץ והשכינ' נסתלק' מהכסא בהיות הסתלקות למעל' ג"כ יש הסתלקות למטה במלכי ישראל שנסתלקו' מכסאותם והולכי' בגלו' וז"ש וילך איש מבית לחם יהודה וגו' ואיש רומז להקב"ה כמש"ה ה' איש מלחמה. מבית לחם יהודה וגו'. ר"ל מהבית שממנה בא הלחם והמזון ליהודה ומ"ש לגור בשדי מואב הוא ואשתו ושני בניו הקב"ה איש וישראל אשתו שם ובשהאש' בין אומו' העולם שהוא בשדי מואב ההיא ג"כ עמהם כמ"ש חז"ל כ"מ שגלו ישראל שכינה עמהם וכו' ומ"ש ושם האיש אלימלך אלי הוא שמו של הקב"ה שלו ראוי המלוכה ומ"ש ושם אשתו נעמי הם ישראל שהם נעימים ומ"ש ושם שני בניו מחלון וכליון כמו פישון וגיחון שהם עשרה אותיו' נגד עשר ספי' עד נהר פרת שהוא לשון פירי לכן אמר לבין אפרתים שהוא ג"כ לשון פירי ר"ל מחלון וכליון הם עושים פירות לבית לחם יהודה וכיון באמרו שכ"מ שגלו גלה שכינה לז"א ויבואו שדי מואב ויהיו שם ויש לשאול כיון שהשכינה עם ישראל כל זמן שהם בגלו' וג"כ פירי מחלון וכליון א"כ לא היה ראוי שיעברו עליהם צרות רעות בהיותם בגלות אלא הטעם הוא שכיון שהם בין האומו' למדים ממעשיה' וכח שהקב"ה לוחש בה מנהגותיהם היא כיכל' ביניהם שאינו לוחם מלחמותיהם וגב ריבם כימי קדם ואינו מתלבש בעוז בעבורם שהיא מדה"ד שהוא אלהים כמו הלא אלהים נתתנו וגו' ומ"ש ויבאו לשם כניס מורביות ר"ל שמחלון וכליון שהם המקוממ' המשפיעים בעולם עתה בעונותינו הם משפיעים הברכה ברשעים וישראל מקבלין צרות ורעות על ידם בשביל שהם מרפים ידם מהמלו' ופונים להקב"ה עורף ולא פנים ובשביל זה הם רואים מארות ורעות וזה רומז בשמותם ערפה ורות ולא יעלה על דעתך שהברכה המשפע' על הרשעים אם ישראל אינם פונים אליו של הקב"ה הוא כמו הברכה המושפעת בזכות ישראל כי ג"כ יש שינוי גדול בברכ' וז"ש וימותו גם שניהם מחלון וכליון ואמר גם נרמז שאינו נראה ממש אלא שהיא דוגמא ממ"ש בשכינה שאע"פ שיש ברכה בעולם אין לה דמיון עם המושפע' בזכות ישראל והברכה הבאה כישראל אינה כימי קדם שהיו מקבלים אותה מיד הקב"ה ובהיותם בגלו' מקבלים אותה ע"י השרים שהם רומזים בנערי בועז בבועז היה רומז להקב"ה שעתיד למלוך על ישראל בעוז וגבור' יעזור מבכתו שהכוונה שהסתיר כחו יעזהו מהם ואיני לוחם מלחמותיה' ובבועז רמז לנו שיעור מכתו כמ"ש ולנעמי מודע לאישה איש גבור חיל ממשפחת אלימלך ושמו בועז והכונה שבשמו של הקב"ה בו העוז לשוב שבות עמו ישראל ומ"ש שישראל מקבלי' הברכ' ע"י השרים הרומזים בנערי בועז הוא רמוז בפסוק וכה תדבקין עם נערותי וג"כ אמר ובתית מאשר ישאבון הנערים ומ"ש ל' זכר ונקבה לפי שיש בהם משפיעים ומושפעים והמשפיע מתיחס בלשון זכר והמושפע לשון נקיבה ולא די שישראל אינם מקבלים הברכה מהקב"ה אלא אפי' מהשרים אינם מקבלים אותם אלא ע"י המלאכים אחרים וזה רמוז לנו

קיצור אלשיך

(א) למה נאמר ב' פעמים ויהי ומה שייכות יש ענין שפוט השופטים לויהי רעב. הנה הקב"ה צוה שופטים ושוטרים תתן לך וגו' למען תחיה. ופי' רש"י כדאי הוא מנוי הדיינים הכשרים „להחיות" את ישראל. אם הדיינים הכשרים נותנים מחיה. מכלל הן אתה שומע לאו. כשהדיינים איגם כשרים מונעים המחיה וז"א ויהי בימי שפוט השופטים. ששפטו את שופטיהם. ע"כ ויהי רעב. והכתוב מודיע חבתם של ישראל לארצם. כי הלא עם כל צרתם ברעב והיה להם לצאת מא"י כר"א רעב בעיר פזר רגליך עכ"ז דבקו בה ולא יצאו. זולת איש אחד ופרסמו הכתוב. וזהו וילך איש. איש אחד לבד הלך ולא זולתו. ע"כ גם ה' עשה עמהם חטיבה לבלתי יגועו ברעב ויכלכלם באופן יוכלו לסבול והם יושבים על אדמתם. וגם אלימלך לא ירד להשתקע אלא לגור שם. וע"כ אמר לגור בשדי מואב ביו"ד; בשדות או בעיירות הרבה. אלא אחרי כן תקפתו יצרו וקבע דירתו בחו"ל ובחטאו זה מת. ובתחלה כשהלך שם רק לגור לא פרסמו הכתוב רק וילך איש אבל אח"כ כשקבעו שם דירתם ויהיו שם פרסמן הכתוב. ואיתא בגמרא ב"ב ס"פ הספינה רשב"י אומר אלימלך ומחלון וכליון גדולי הדור היו ולא מתו רק על צאתם מא"י לחו"ל. ר"ח ב"א אומר על שלא בקשו רחמים על בני דורם. עוד אפשר מחמת שהלך למדינת מואב והתורה אמרת לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' ע"כ נענש וימת שם:

ונבא אל רמז הטבורה וילך איש שנים במקרא. וילך איש מבית לוי. וילך איש מבית לחם יהודה. מה וילך איש מבית לוי הביא הגואל הראשון מרע"ה. אף וילך איש מבית לחם יהודה הביא הגואל האחרון

(ח"ד)

מלכו.ת

בשדי מואב הוא ואשתו ושני בניו: ב ושם האיש
אלימלך ושם אשתו נעמי ושם שני־בניו | מחלון
וכליון אפרתים מבית לחם יהודה ויבאו שדי־
מואב ויהיו־שם: ג וימת אלימלך איש נעמי ותשאר
היא ושני בניה: ד וישאו להם נשים מאביות שם
האחת ערפה ושם השנית רות וישבו שם כעשר
שנים: ה וימתו גם־שניהם מחלון וכליון ותשאר

תו"א מחלון. בתרא לח: וימת. סנהדרין כב: ערפה. סוטה מב: רות. ברכות ז. בתרא יד

תרגום

בית לחם יהודה ואזל לדור בחקלא דמואב הוא ואתתיה ותרין בנוהי: ב ושום גברא אלימלך ושום אתתיה נעמי ושום תרין בנוהי מחלון וכליון אפרתין רבנין מן בית לחם יהודה ואתו עד חקל מואב והוו תמן רופילין: ג ומית אלימלך בעלה דנעמי ואשתארת היא ארמלא ותרין בנהא יתמין: ד ונסבו ועברו על גזרת מימרא דיי ונסיבו להון נשין נוכראין מן בנת מואב שום חדא ערפה ושום תנייתא רות בת עגלון מלכא דמואב ויתיבון תמן כזמן עשר שנין: ה ומיתו ועל דעברו על גזירת מימרא דיי ואתחתנו בעממין נוכראין אתקטעו יומיהון ומיתו אף תרויהון מחלון וכליון בארעא מסאבתא

רש"י

נעמה: (ב) אפרתים. חשובים וכן בן תוחו בן צוף אפרתי אבגינוס ד. ראה חשיבותם שהרי השיא עגלון מלך מואב את בתו למחלון דאמר מר רות בתו של עגלון היתה. ד"א אפרתים בית לחם קרויה אפרת: (ג) איש נעמי. למה נאמר מכאן אמרו אין איש מת אלא לאשתו (ואמר איש נעמי כלומר לפי שהוא היה איש נעמי ושולט עליה והיא טפלה לו לכן פגעה בו מדת הדין ולא בה): (ה) גם שניהם. מהו גם בתחלה לקו בממונם ומתו גמליהם

שפתי חכמים

לפס זכות אבותם בלאתם מארץ לח"ל: ד אדון ומושל. וכ"ס בוי"ר פ"ב על ל' אפרתי אבגינוס: ה והורס לנו בזה באם היה מת

אבן עזרא

מקום לא יסמך׳ (ב) מהלון וכליון. לא ידענו המקרים שהיו על שנקראו כן כמו יששכר גם משה. ובדרש אומר שהם יואש ושרף בעבור שלקחו בנות מואב ושם כתוב אשר בעלו למואב והמואביות מותרות לישראל כי הכתוב לא אסר כי אם עמוני ומואבי שלא יבואו בקהל ושלא יקחו מבנות ישראל ובספר עזרא אבאר זה בטוב. וטעם מבית להם. פעם אחרת להודיעם שהם אזרחים. ועוד בעבור שאמר אפרתים וזאת המלה פעם הוא ליחס המקום הנקרא אפרת ופעם אחת ממשפחת אפרים ואפרת שם אשת כלב בן חצרון ונקרא המקום על שמה כמו מצרים ולא יתכן שיקחו מהלון וכליון אלו הנשים עד שנתגיירו והעד אל עמה ואל אלהיה: (ה) ותשאר האשה. לבדה משני ילדיה ומאישה והזכירם הכ׳ כי כן משפט כאשר יזכיר שני דברים יאמר על האחרון או הזכירם בעבור רוב מכאוביה על בניה שהיו

ברטנורה

בכאן שהרי נעמי רומז׳ היא לישראל ולא היתה מקבלת מן הנערים הרומזים לשרים אלא היתה מקבלת בהמלצות רות שהיא רומז׳ בכ"י בזמן שישראל בגלות נפי שבכנס׳ יש ימין ובמאל וישראל מושפעים מן הימין וזולתם מן השמאל וכשישראל הם בגלות הם מושפעים ג"כ מהשמאל כאומו׳ ולגם היתה נעמי משפע׳ ע"י רות שהיתה מאומות לרמוז לנו זה ומזה הלך אין הברכה שלימה בהוא ממיתר ההשפע׳ שהשפיעו השרים על האומו׳ ובמקום שהיה ב"ה לישראל הרן זבת חלב ודבש שכן היה מושפע על הכנס׳ מיד הקב"ה ובאן לא היה כי אם שפך שבול בחומן שהוא היפך הדבש והחלב כמ"ש ואכלת מן הלחם וטבלת פתך בחומן ותשב מצד הקוצרי׳ ויצבט לה קלי וגו׳ רמז לה הדין בנגע לישראל ומ"ב ותאכל ותשבע ותותר שאע"פ שישראל אכלו ושבעו צרות ורעות ואכלו פתם בחומן מאותו כוס שפתי שיתירו שיבתו זולתם ותשוב החלב והדבש לישראל כשישוב הימין לבמא וישובו ישראל לאהלם כישראל הם אחים עם הכנסת מצד שכמו שהשכינה באה אצל הכנס׳ כך היה לישראל והש"ה באתי לגני אחותי כלה רז"ל שאומרים ישראל שבאו לגן בזמם שהיא ארץ ישראל לפי שאחותי היא הכנס׳ היא הכלה בבא היום אצלם וכיון שכן הוא אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי וגו׳ ולא יהיה כמו הגלות שהיא׳ מתרעמ׳ רות ואומר׳ ואנכי לא אהיה כאח׳ בשפחותך ועל אחים יש זקף קטן לרמוז לנו שאחים הוא שם של הקב"ה שהוא בכתר עליון והומר׳ רות לשאין עמי שם אהיה שהוא רחמים פשוטים אני נשאר׳ כאחת שפחותיך מה שלא ראוי להיות כן ולכן ישובו הרחמים הפשוטים נכנסת כמ"ש כי ירחם ה׳ את יעקב ובחר עוד בישראל והטעם שאמר עוד שיש לו שתי מחמצו׳ פעמים מתמם בל׳ יותר ופעמים מתמם בלשון עדיין וכאן יש לו השתים שעדיין יזכור הקב"ה לנעמי לרחם עליהם ותהיה הגאולה יתירה על הגאולות אחרות שבגאולה שעשה מרע"ה כתיב ויהי בחצי הלילה וה׳ הכה כל בכור הכינה אע"פ שילאו מן הגלות עכ"ז נשארו בחצי לילה שהוא הגלות בנמשל ללילה ובמשין הגבור ג"כ שגבורה הגדולה שעשה בימיו היתה כשאחז בדלתו׳ העיר ושם כתיב ויקם בחצי הלילה ויאחז בדלתי׳ העיר ישראל יעקב בכוח שקודם אף הגבורה והם שעכ"ז יהיו ישראל בתוך הגלות נתייאם מתשוע׳ בני אדם ובטח בהקב"ה וזהו שאמר לישועתך קויתי ה׳

לקוטי אנשי שם

(ג) וימת אלימלך איש נעמי. כנוהג שבעולם שאם הבעל חשוב יותר מאשתו. היא נקראת ע"ש בעלה. כמו רחל אשת יעקב. ואם האשה חשובה מבעלה יקראו אותו על שמה. את נבל יקראהו בשם „איש אביגיל" וכדומה, ואם יקרה לפעמים שבעל הוא באשת רע מעללים כנבל. ואשתו היא אשת חיל כאביגיל. כל עוד שאיש חי. כאשר ישאל עליו איזה איש זה מי הוא? ישנוהו הוא „איש אביגיל" כי כל ימי חייו שמה למודים יחדו. אבל כאשר ימות. אבד גם שם „איש אביגיל" עמו, יחדו יסופו. לא יזכר ולא יפקד עוד שמה עליו כי כבר נתפרדו החבילה ומלבד מה שאביגיל עצמה תבוש להזכיר שמו שהיה לה איש רע מעללים. וגם אחרים נחוסם על כבודה לא יזכירוהו עוד בשם „איש אביגיל" אחרי כי באמת רב המרחק ביניהם:

והנה כי באשת אלימלך מעילו בעת הרעב. נעשה כאכזר בין בני עמו. ובעברתם כי קשתה חטאותו לרע מעללים. לכן עין שאמת רחמיו מאחיו האביונים. עד שיצא מארצו למען לא תוכל

קיצור אלשיך

מלכות ב"ד. וע"כ התפאר בשמו „אלימלך" אלי מלך. מלכות כלל ישראל. וכאשר היה בקבלה אצל כלל ישראל כי מלך המשיח יולד ממשפחת מואב. ובעקבתא דמשיחא יהי׳ רעב. ע"כ כאשר נעשה רעב בעולם ירד למואב למצוא האשה הזאת שממנה יצא המלך המשיח. ולא מצאה. רק וימת אלימלך איש נעמי. עכ"ז ותשאר היא ושני בניה במואב ויחכו אולי אחד מבניה יזכה למצוא האשה הזאת מבנות מואב. וזכה בזה מחלון. כי האשה הזאת רות נפלה בגורלו של מחלון. אף כי גם מחלון מת ורות לא הולידה ממנו. וגם ערפה לא הולידה מכליון. וע"כ אמר הכתוב ותשאר האשה משני ילדיה. וקרא אותם ילדים. על כי הלכו מן העולם כילדים שלא הניחו בנים בעולם. עכ"ז רוח מחלון אשר השאיר בבטן רות בהתחברות היבם בועז עמה נבנה הילד משניהם:

ועתה כאשר ספרו לנו הכתובים איך ובאיזה סבות ועל ידי מי הביא הקב"ה הפרדה הזאת רות המואביה אם מלכות בית דוד ואמה של משיח אשר עיני כל ישראל מיחלים ומחכים עליה. איך באה לבית

האשה משני ילדיה ומאישה: ו ותקם היא וכלתיה
ותשב משדי מואב כי שמעה בשדה מואב כי־
פקד יהוה את־עמו לתת להם לחם: ז ותצא מן־
המקום אשר היתה־שמה ושתי כלתיה עמה
ותלכנה בדרך לשוב אל־ארץ יהודה: ח ותאמר
נעמי לשתי כלתיה לכנה שבנה אשה לבית אמה
יעשה יעש קרי יהוה עמכם חסד כאשר עשיתם עם־
המתים ועמדי: ט יתן יהוה לכם ומצאן מנוחה
אשה בית אישה ותשק להן ותשאנה קולן ותבכינה:
י ותאמרנה לה כי־אתך נשוב לעמך: יא ותאמר

תו"א ותשאנה. סוטה מב.

תרגום

ואשתארת אתתא מתכלא מתרין בנהא וארמלא מבעלה: ו ותקם וקמת היא וכלתהא ותבת מחקל מואב ארום אתבשרת בחקל מואב על פום מלאכא ארום דכר יי ית עמיה בית ישראל למתן להון לחמא בגין זכותיה דאבצן נגידא ובצלותיה דצלי קדם יי הוא בועז חסידא: ז ותצא ונפקת מן אתרא די הות תמן ותרתין כלתהא עמה ○): ח ותאמר ואמרת נעמי לתרתין כלתהא איזלנא תבנא אתתא לבית אמה יעביד יי עמכון טיבו כמא די עבדתון עם בעליכון שכיביא דסריבתון למסב גוברין בתר מותיהון ועמי דזנתון וסוברתון יתי: ט יתן יהב יי לכון אגר שלים על טיבותא די עבדתון לי ובההוא אגר תשכחון נייחא כל חדא וחדא לבית בעלהא ונשיקת להון ונטלין קליהון ובכיאן: י ותאמרנה ואמרנא לה לא נתוב לעמנא ולדחלתנא ארום אלהין עמך נתוב לעמך לאתגיירא: יא ותאמר ואמרת נעמי תובנא ברתי למא תיזלון

○) בספרים שלפנינו חסר כאן התרגום מסוף פס'.

רש"י

ומקניהם ואח"כ מתו ו גם הם: (ז) ותצא מן המקום. למה נאמר הרי כבר נאמר ותשב משדי מואב ומהיכן תשוב הם לא תצא מן המקום שהיתה שם אלא מגיד שיציאת לדיק מן המקום ניכרת ועושה רושם פנה זיוה פנה הדרה פנה

שפתי הכמים

כשם טוב היה מת לדורו הבל שכביו לה מת אלא לאשתו: ו במדרש רבה איתא מתו סוסיהם חמוריהם גמליהם ולמה תפס רש"י ספי

אבן עזרא

בחורי' כי אישה זקן מת: (ו) ותשב משדי מואב. במחשבה כמו ויליהם ישראל עם בלק: (ח) עם המתים. הם בניה: (ט) יתן ה' לכם. בעל: (יא) העוד לי בנים. רבים מחברינו חשבו כי זאת התשובה על המכחישים ולא ידעו כי אבותינו העתיקו כי הייבום לאחים מן האב ולא מן האם רק אמרה

ברטנורה

אמר דן ידין שמשון היה משבט דן שהתבוננ' שההיא נעשית ע"י הקב"ה לא תהיה בלילה אלא בבקר ובשביל זה התשועה שעשה הקב"ה לחזקיהו כתיב ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וישכימו בבוקר והנה כלם פגרים מתים ולפי שזה הבוקר לא הי' שלם לישראל שלא יחזרו עוד לגלות בשביל זה בספר מלכים כוסיף וכתב ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' וגו' נרמז בעל"ז נשארו בלילה כמו שאנו עתה עד שיאיר הבוקר בישועתו של הקב"ה וזה רומז בפ' שאמר ויהי בחלי הלילה ויחרד האיש וילפת איש רמז להקב"ה וגו"ם והנה אשה שוכבת מרגלותיו רמז לכנ"י כמ"ש ואשה מכפלת עם בעלה בבכל הגלות כנ"י מדברת עם הקב"ה ואומרת ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אתה הכונה בזה כיון שיעקב אבינו ע"ה אמר לישועתך קויתי ה'

קיצור אלשיך

נעמי. יספרו לנו הכתובים הסבות איך באה לבית בועז עד תולדות ישי אבי דוד:

(ו) ותקם היא וכלותיה. תיכף אחרי מות שני בניה יראה אולי תמות גם היא על אשר התעכבה בח"ל ע"כ שבה תיכף מארץ מואב. ובפרט כי שמעה בשדה מואב כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם. ואם התמהמה עוד בארץ מואב תהי' עונה גדול מנשוא:

(ז) ושתי כלותיה עמה. בצאתם ממקומם סברה נעמי כי כלותיה הולכת ללותה עד גבול ארץ יהודה. אח"כ ראתה כי הנה הולכות עמה ורוצות לבא עמה לארץ יהודה. ע"כ.

(ח) ותאמר נעמי לשתי כלותיה. רמזה להן שלא ילכו אחת אחר דעת חברתה. רק כל אחת תעשה כרצונה. לכנה שובנה. אם תרצו לכנה. תלכו עמי. ואם לא תרצו שובנה אשה לבית אמה. ואנכי מברך אתכן שלא תתעכבו בבית אמכן. רק ה' יעשה עמכן חסד וגו':

(ט) יתן ה' לכם ומצאן מנוחה אשה בית אישה. באומרה בלשון יחיד אשה בית אישה על אחת כוונה. ואומרה ומצאן. לשון מציאה. כוונה על מנוחת המלכות. שהאחת תהיה המציאה מבנות לוט כמאמר חז"ל בב"ר מצאתי את דוד עבדי. והיכן מצאתיו בסדום דכתיב ואת שתי בנותיך הנמצאות. ונבואה נזרקה מפיה. שהאחת מהן מוכנת לזה:

(י) ותאמרנה לה. שתי כלותיה אמרו לה מה שאנו חפצים ללכת אתך אין כוונתנו רק להתגייר ולשוב לעמך. ולא לעבוד עוד גלולי מואב:

(יא) ותאמר וגו'. כאשר שמעה נעמי שעיקר כוונתן הוא להתגייר ע"כ קראן בנותי. ואמרה להן אם כוונתכן רק להתגייר ולעבוד את ה' זאת תוכלו גם בארץ מואב. ואם תאמרו בארץ מואב כולם עובדי ע"ז ולא נוכל להנשא להם. ע"ז השיבם נעמי גם בארץ יהודה לא תהי' לכם מי שישא אתכן. כי מואב לא יבא בקהל ה' [והיתר מואבית עדיין לא נתפרסם]. ועלי אין לכן לקוות כי זקנתי מהיות לאיש. ואף אם אומר יש לי תקוה להנשא לאיש. וגם בלילה זה. מי יודע אם אלד. ואף אם אומר כי אלד. מי יודע אם אלד בנים. אולי אלד בנות. ואף אם אומר כי אלד בנים. הלהן תשברנה עד אשר יגדלו. אולי תאמרו

לקוטי אנשי שם

גם אשתו שמעשים נאים ונעימים להושיע בני אביון. ולפי זה כל זמן שאלימלך היה חי קראוהו בני עמו „אלימלך איש נעמי". כי הנה היא היתה חשיבה ממנו עשרת מונים. ומספר כי „וימת אלימלך" „וימת איש נעמי" כלומר כאשר נשמע בארצו שמת אלימלך. מת שמו גם השם „איש נעמי". ימות וימת מושכת שלמה והאחר עמו. כמוהו הרבה בכתובים. ומספר שכל כך היה לבוז בעמי עד שהיו בושים לומר עליו אחרי מותו שהוא איש נעמי. פן תהיה נעמי לבוש ע"י כי היה לה בעל איש רע מעללים:

נָעֳמִי שֹׁבְנָה בְנֹתַי לָמָּה תֵלַכְנָה עִמִּי הַעֽוֹד־לִי בָנִים
בְּמֵעַי וְהָיוּ לָכֶם לַאֲנָשִֽׁים׃ יב שֹׁבְנָה בְנֹתַי לֵכְןָ כִּי
זָקַנְתִּי מִהְיוֹת לְאִישׁ כִּי אָמַרְתִּי יֶשׁ־לִי תִקְוָה גַּם
הָיִיתִי הַלַּיְלָה לְאִישׁ וְגַם יָלַדְתִּי בָנִֽים׃ יג הֲלָהֵן ׀
תְּשַׂבֵּרְנָה עַד אֲשֶׁר יִגְדָּלוּ הֲלָהֵן תֵּעָגֵנָה לְבִלְתִּי
הֱיוֹת לְאִישׁ אַל בְּנֹתַי כִּי־מַר־לִי מְאֹד מִכֶּם כִּֽי־
יָצְאָה בִי יַד־יְהוָֽה׃ יד וַתִּשֶּׂנָה חסר א׳ קוֹלָן וַתִּבְכֶּינָה
עוֹד וַתִּשַּׁק עָרְפָּה לַחֲמוֹתָהּ וְרוּת דָּבְקָה־בָּֽהּ׃

תו"א כלכן. בתרא פג: ותשק. בבא קיג סוטה מב:

תרגום

עִמִּי הַעוֹד כְּעַן אִית לִי וַלְדָא בִּמְעַי וִיהוֹן לְכוֹן לְגוּבְרִין׃ יב שְׁבַנָה תּוּבְנָא בְּרָתַי מִבָּתְרַי אֲזֵילְנָא לְעַמְּכוֹן אֲרֵי סָבִית מִלְמֶהֱוֵי מִבְעֲלָא לִגְבַר אֲרוּם אֲמָרִית אִלּוּ אֲנָא רִיבָא אִית לִי סְבַר בְּרַם הֲוֵיתִי מִבְעֲלָא בְּלֵילְיָא לִגְבַר וּבְרַם הֲוֵיתִי יָלְדָה בְּנִין׃ יג הֲלָהֵן דִּלְמָא לְהוֹן אַתּוּן מְתִינָן עַד דִּי יִרְבּוּן כְּאִתְּתָא דְנַטְרָא לְיַבָּם קְלִיל לְמִסְבָה לִגְבַר הַבְדִילְהוֹן אַתּוּן יָהֲבָן עֲגִימָן בְּדִיל דְּלָא לְמֶהֱוֵי מִתְנַסְּבָן לִגְבַר בְּבָעוּ בְּרָתַי לָא תְמָרְרוּן נַפְשִׁי אֲרוּם מְרִיר לִי יַתִּיר מִנְּכוֹן אֲרוּם נַפְקַת בִּי מְחָא מִן קֳדָם יְיָ׃ יד וַאֲרִימָה וּנְבַלִן קָלֵיהֶן וּבְכִיאָן עוֹד זְמַנָא אוֹחֲרָנָא וּנְשִׁיקַת עָרְפָּה לַחֲמוֹתָהּ וְרוּת אִתְדַּבְּקַת

שפתי חכמים

ליבמא ואפשר כי רש"י כיון למלת גם שהוא ר"ת גמליאם מקניהם. (אהבת ציון) וא"ל דגם קאי על אבימלך שמת תחל' דא"כ בניה' ל"ל הל"ל וימותו גם מחלון וכליון אלא דגם קאי על שניה' בתחל' לקו בניה' בממון ואח"כ מתו גם שניה': ז וקשה דבוילא יעקב גניבה הא' מסכה וכה"ג הקשו התוס' בפ"ק דע"ז בד"ה אין שיחה אלא תפל' ע' בפ' וילא: ח וק"ל מה השיבה אמריה להם בזה ומאי אריכות לכו את תשי' לאיש או לא לכ"פ שאנשא לו כו' ואח"כ ק"ל ואיך הותרו להם ליבמא הלא אסורים להם לכ"פ שאינכם אסורות להם כו': ט ואע"פ שגם אסורים להם מפני שהיו אחים מן האם ולא מן האב שאינה ראוים ליבם אלא מייתינהו נקט. (אהבת ציון) וא"ת למה לא הקשה רש"י לעיל על העוד לי בנים וגו' עוד הקשה לי אחד מן המבקלים והלא במד"ר איתא להיפך וז"ל העוד לי בני' במעי וגו' וכי יש אדם מייבם אשת אחיו שלא הי' בעולמו דמשמע מבוס זה א"א ליבמא להם. ואמרתי לפום ריהטא דבזה יתורץ קושיא התבונה דלהכי לא מרשים רש"י לעיל שים לפרש כמו שפי' אותו המדרש העוד לי בנים וגו' ופירושו ואפי' היה לי בנים במעי והיו לכם להנשים בתמיה שהרי אסורים כו' אבל בסופו דכתיב כי זקנתי מהיות לאיש דא"א לפרש הכי לכ"פ שאינם אסורים וכו': י דק"ל מתחלה אמרה כי זקנתי מהיות לאיש ואח"כ סתרה דבריה ואמרה כי אמרתי יש לי תקוה לכ"פ כי אפי' אמר לי לבי כו' וכן ק"ל גם גבי וגם הייתי הלילה לאיש: כ ק"ל דהל"ל וגם אלד בנים לכ"פ או אפי' כבר ילדתי: ל פי' גבי חוני המעגל שהיה חופר חפירה ועמד בתוכה ומי שעומד בחפירה הוא אסור וכלוא בה: מ פי' כי הדגש מביא עוד נו"ן או לכתוב שני נוני"ן פי' אחת לגזרת

רש"י

שבהם של עיר וכן ז ויצא יעקב מבאר שבע: (יב) **כי זקנתי מהיות לאיש** שאנשא לו ואוליד בנים ח ותנשאו להם שאינם אסורים לכם ואינכם אסורות להם משום אשת אחיו שלא היה בעולמו ט שאינה זקוקה ליבם לפי שלא היו למחלון וכליון קדושין בהן שנכריות היו ולא נתגיירו ועכשיו הן באות להתגייר כמו שנאמר כי אתך נשוב לעמך מעתה נהיה לעם אחד: **כי אמרתי יש לי תקוה**. כי אפי' אמר לי לבי י יש לי תקוה לינשא עוד וללדת בנים: **גם הייתי הלילה לאיש**. ויותר מכן אפי' הייתי הלילה זכרים: **וגם ילדתי בנים**. או אפי' כ כבר ילדתי בנים: (יג) **הלהן תשברנה**. בתמיה שמא להם תצפנה עד אשר יגדלו. לשון סברו על ה' אלהיו: **תעגנה**. לשון אסור וכלוא כמו עג עוגה ל ועמד בתוכה. ויש פותרין ל' עיגון. ולא יתכן שא"כ היה לו לינקד הנו"ן דגש מ או לכתוב שני נוני"ן: **כי יצאה בי יד ה'**. אמר רבי לוי כל מקום שנא' יד ה' מכת דבר הוא ובנין אב לכולם הנה יד ה' הויה:

ברטנורה

בשבועה השביעית תהיה בידוית' והוא הגואל האמיתי ראוי שיפרוס כנפיו עליה ומשיב הקב"ה והאמר ברוכה את לה' בתי היטבת חסדך האחרון מן הראשון ר"ל רצית והפלת בזאת שגאול' האחרונה תהיה יותר בעמות שהתשובות שתעשה על ידי לבלתי לכת אחרי הבחורים מלך שהכח והגבורה מלוי בבחירים כשמשון וגדעון ואחרים כאלו לא רצית שתהיה הגאולה על ידיהם אם דל ואם עשיר ר"ל שאפשר שיהיה גבור ודל או אפשר אע"פ שלא יהיה גבור יהיה עשיר ויעשה חיל ואמר' שהיא לא רצתה אחת מכתי תשועות האלה אלא תשועת הקב"ה ומ"ש ועתה בתי אל תיראי כל אשר תאמרי אעשה לך ר"ל שאם שהיא שואלת שתהיה גאולה יעשה אותה כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את שהעידה שזה הכנסת היא פתח לישראל להשיב אותם לגבורתם וכמו שהדברים התחתונים כמו תפלות ואמר דברים צריך שיגנו שאותי כהה לעלות למעלה קך הדברים עליונים הצריכים לפעול למטה והיעלות למעלה צריך שילא בהאז שער לפעול למטה ועתה כי אמנם כי גואל אנכי וגם כי יש גואל קרוב ממני אמר הקב"ה והאי אני גואל כי עלי המלאכה לגמור ולגאול ולהושיע את בני אבל גאולה שאומלת עלי היא כהוקה כי כשאני גואל יהיה אכ ישראל יהיו רשעים ולא יהיה בהם זכות ליגאל אלא העשה למען שמי אבל יש גאולה אחרת קרובה מהגאולה בלי בשוא באמצ' בזכות ישראל אם ישובו בתשוב' באות' גאולה אפשר בתשיה בכל יום כמ"ש היום אם בקולו תשמעו ויקן ליני הלילה ר"ל שב עתה בגלות כמו שאתה יושב והיה בבוקר והיה לך הגאולה שתלא מהגלות שהיא לילה: אם יגאלך טוב יגאל. ר"ל אם תשבה שיהא זה הבוקר בתשובה ומע"ט אז יהיה הגאולה קרובה. ואם לא כו' וגאלתיך אנכי בהכרח שוא שיגאלך בשביל השבועה שיש לי והשבה למען שמי אבל צריך שישן בגלות עד הבקר שיהיה לנמען שמי והגאולים שיהיו ראוים ישראל ליגאל בזכות מעשיהם שישבר עליהם אם יגאלך טוב כבר היה להם זאת הגאולה כמ"ש הז"ל כרך הלך אמר ר' הלל אין משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיה וכו' הכו"ס

אבן עזרא

להם אילו היו לי בנים במעי הייתי נותנת אותם לכם תחת המתים וזאת דרך היבום ולא על דרך יבום: (יג) הלהן תשברנה. הנו"ן תחת המ"ם והפך כי מר לי מאד מכם והמה כאו בית להם: מלת תשברנה. דבוקה עם אות למ"ד או עם מלת אל כמו עיני כל אליך ישברו: תעגנה. מבנין נפעל ואין לו חבר: לבלתי היות לאיש. היות כל אחת מהן לאיש כמו ויתלו שניהם על עץ: אל בנותי. כלומר אל תלכנה עמי: כי יצאה בי. גזירת השם שיצא מלפניו או שהיתה נמסרת ויצאה בי עד שנראתה: יד ה'. מכה כי

קיצור אלשיך

תאמרו שאין רצונכן להנשא עוד. אל בנותי. זאת לא תעשו. כי מה שמר לי מאד. זהו מכם. כי לא אוכל לראות צרתכם. כי יצאה בי יד ה'. אתם לא חטאתם מאומה. רק אנכי חטאתי. ויד ה' יצאה לענוש אותי. ואתם תשאו עוני. כאשר ערפה ורות שמעו דברי נעמי.

(ה"ר)

(יד) **ותשנה** קולן ותבכינה. ומחמת כי ענין הנשיקה הוא אתדבקת רוחא ברוחא. ע"כ נעמי בעת הנשיקה עם רות הרגישה כי רוח קדושה וטהרה יוצאת מלבה. כי רות דבקה בה. לא כן ערפה כי רוחה לא מטוהרה עוד. וע"ז רמז לנו שמואל הנביא בכתבו המגלה הזאת. וכתב „בנתי" חסר ו'. לכן חסר ה'

טו וַתֹּאמֶר הִנֵּה שָׁבָה יְבִמְתֵּךְ אֶל־עַמָּהּ וְאֶל־אֱלֹהֶיהָ
שׁוּבִי אַחֲרֵי יְבִמְתֵּךְ׃ טז וַתֹּאמֶר רוּת אַל־תִּפְגְּעִי־בִי
לְעָזְבֵךְ לָשׁוּב מֵאַחֲרָיִךְ כִּי אֶל־אֲשֶׁר תֵּלְכִי אֵלֵךְ
וּבַאֲשֶׁר תָּלִינִי אָלִין עַמֵּךְ עַמִּי וֵאלֹהַיִךְ אֱלֹהָי׃
יז בַּאֲשֶׁר תָּמוּתִי אָמוּת וְשָׁם אֶקָּבֵר כֹּה יַעֲשֶׂה יְהוָה

תו"א הנ אבר . יבמות מז :

בָּה: טו וַאֲמַרַת נָעֳמִי הָא תָבַת יְבִמְתִּיךְ לְוָת עַמָּהּ וּלְוָת דַּחַלְתָּהּ תּוּבִי בָּתַר יְבִמְתִּיךְ לְעַמִּיךְ וּלְדַחַלְתִּיךְ: טז וַאֲמַרַת רוּת לָא תַקְנִיטִי בִי לְמִשְׁבְּקִיךְ לְמֵיתַב מִן בַּתְרָךְ אֲרוּם תָּאִיבָא אֲנָא לְאִתְגַּיָּרָא אֲמַרַת נָעֳמִי אִתְפַּקַּדְנָא לְמִטַּר שַׁבַּיָּא וְיוֹמֵי טָבָא בְּדִיל דְּלָא לְהַלָּכָא בַּר מִתְּרֵין אַלְפִין אַמִּין אֲמַרַת רוּת לְכָל מָן דִּי אַתְּ אָזְלָא אֵיזֵל אֲמַרַת נָעֳמִי אִתְפַּקַּדְנָא דְּלָא לְמִבַת כַּחֲדָא עִם עַמְמַיָּא אֲמַרַת רוּת לְכָל אֲתַר דִּי תְּבִיתִי אֲבִית אֲמַרַת נָעֳמִי אִתְפַּקַּדְנָא לְמִנְטַר שִׁית מְאָה וּתְלַת עֲסַר פִּקּוּדַיָּא אֲמַרַת רוּת מָה דְנָטְרִין עַמִּיךְ אֵיהָא נָטְרָא אֲנָא כְּאִלּוּ הֲווֹ עַמִּי מִן קַדְמַת דְּנָא אֲמַרַת נָעֳמִי אִתְפַּקַּדְנָא דְּלָא לְמִפְלַח פּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה אֲמַרַת רוּת אֱלָהָךְ הוּא אֱלָהִי: יז בַּאֲשֶׁר אֲמַרַת נָעֳמִי אִית לָנָא אַרְבַּע דִּינֵי מוֹתָא לְחַיָּבַיָּא רְגִימַת אַבְנָא וִיקִדַת נוּרָא וּקְטִילַת סַיְפָא וּצְלִיבַת קֵיסָא אֲמַרַת רוּת לְכָל מַה דִּתְמוּתִי אֵמוּת אֲמַרַת נָעֳמִי אִית לָנָא בֵּית קְבוּרְתָּא אֲמַרַת רוּת וְתַמָּן אֱהֵא קְבִירָא וְלָא תוֹסִיפִי עוֹד לְמַלָּלָא כְּדַנַן יַעֲבֵיד יְיָ לִי וּכְדַנַן יוֹסִיף עֲלַי אֲרוּם מוֹתָא

רש"י

(טו) הנה שבה יבמתך. זה טעמו למעלה תחת השי"ן לפי שהוא לשון עבר. ובבקר היא שבה טעמו למטה בבי"ת לפי שהיא לשון הווה וכן כל כיוצא בהם: (טז) אל תפגעי בי. אל תפצרי בי: כי אל אשר תלכי אלך. מכאן אמרו רבותינו ז"ל גר שבא להתגייר מודיעין לו מקצת עונשים שאם בא לחזור בו יחזור שמתוך דבריה של רות אתה למד מה שאמרה לה נעמי. אסור לנו לצאת חוץ לתחום בשבת אמרה לה באשר תלכי אלך. אסור לנו להתייחד נקבה עם זכר שאינו אישה אמרה לה באשר תליני אלין. עמינו מובדלים משאר עמים בתרי"ג מצות עמך עמי. אסור לנו עבודת כוכבים אלהיך אלהי. ארבע מיתות נמסרו לב"ד באשר תמותי אמות. שני קברים נמסרו לב"ד אחד לנסקלין ונשרפין ואחד לנהרגין ונחנקין אמרה לה ושם אקבר: (יז) כה יעשה ה' לי. כאשר התחיל להרע שיצאה כי ידו להמית עיני הדיין אז אמרה כאשר תמותי אמות כלומר אני אמות כמות

שפתי חכמים

ואתת לפעולה: נ ק"ל למה אמרה לה דוקא אלו וע"ק למה אמרה איסור תחומים ויחוד שהם מדרבנן אע"ג דאמרו בשהולך מודיעים להם מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות מ"מ איסורי דרבנן לא מצינו ועוד כשאמרה לה התרי"ג מצוות בכלל למה אמרה לה הפרט אף אם נאמר שאמרה דרך כלל מובדלים אנו בתרי"ג מצות ולא פרטה לה מכל מקום קשיא למה פרטה דווקא אלו. ונראה לומר שהסיפור דברים כך היה ביניהם מתחלה אמרה אם תלך עמי ותרצה לפעמים לשוב אל בית אביך ואל ארץ מולדתך ואנו אסורים לילך בשבת חוץ לתחום אמרה לה באשר תלך אלך כלומר לא אלך בשבת אז אמרה לה אף אם תלך בחול ולפעמים תתעכב בדרך וטרם ביאתך במקום יבא יום השבת ותשבות ביום השבת בשדה יחידה ואסור לנו להתייחד אמרה לה באשר תליני אלין אשמור את עצמי שלא תבא לידי יחוד אז אמרה עכ"פ אם תלך תמיד עמנו א"א שתזהר מכל המצות והחוקים שעמנו מובדלים משאר העמים בתרי"ג מצות אמרה עמך עמי ולא אלך תמיד אז אמרה אף אם תלך פעם אחת בשנה ביום איד שלהם והוי כאלו תלך לעכו"ם אמרה אלהיך אלהי כלומר אף אם אלך לא אלך לשם עכו"ם אז אמרה אף אם כוונתך לטובה אם תלך בכל שנה יהי' נראה כאלו לעכו"ם כוונתך וד' מיתות נמסרו לב"ד פי' והם דנים לפי מה שעינם רואות כמו דאמרינן הכל לפי ראות וביותר נכבי ואם ידינוני לפי ראות עיניהם הטוב בעיניהם יעשו אז

אבן עזרא

כיד היא כלשון בני אדם דבר הכתוב: (טו) שבה יבמתך. מגזרת יבמה כבר פירשנוה בתורה: אל עמה ואל אלהיה. לעד שהתגיירו: (טז) אל תפגעי בי. הטעם פיוס ולעולם הוא דבוק עם אות בי"ת כמו ופגעו לי בעפרון ואין מלה זרה רק לא אפגע אדם ובמקומה אפרשנו: עמך עמי. לאמתן בעמי ואם יגאלך הטיב פירוש אדע כאין אתה צריך לגאולתי וי"ם הגאולה בלך שהיה גאולתי היא לריכ' כי גאולתי היא אחר גאולתך

ברטנורה

שאמרו אין להם הוא נו' שלא יבא משיח בזכותם שאותם שהיו ראוים שיבא בזכיתם כבר בא להם ביתי חזקיהו שהי' לדיק ובזכותו עשה הקב"ה תשועה בימיו כמש"ה ויצא מלאך ה' וגו' ואע"פ שהאיר להם הבוקר אחר כן חזר להעריב עד שיבא הבקר שיאיר להם הקב"ה שבזה לא יהיה עוד ערב וזה רמוז לנו בפסוקים ואני אמרתי הגלה הזמין לאמר וגו' אם תגאל גאל ואם לא הגידה לי אמר הקב"ה לישראל בא' מבני פנים אפשר שתגאלו או בשביל מעשיך הטובים או אע"פ שתהיה מעשיך רעים תגאל והדעה כי אין זולתך לגאול הכונה כי הגאולה באפשר שתעשה מלבד וז"ם ואנכי אחריך והשיב ישראל ואמר אנכי אגאל ואמר הקב"ה דע

קיצור אלשיך

ה'. ותשנה חסר א'. ורמז שעל אחת ידבר:

(טו) ותאמר. נעמי אמרה אל רות. הלא שתיכן שוות אמרתן אלי כי אתך נשוב. ועכ"ז ראי כי יבמתך התחרטה ותשוב לעמה ואלהיה ג"כ. סיפק ג"כ בך תהי' שתתחרט ותרצה לשוב לעמך. ותהיה מוכרחת לילך יחידית שובי תיכף אחרי יבמתך ותלכו יחד:

(טז) ותאמר רות וגו'. רות אמרה אל נעמי אל תפצרי בי. ודקדקה לומר בלשון זה. לרמז לה שההפצרה הזאת בנפשה היא וכאלו אמרה אל תהרגיני [כמו פגע בו] כי בזה שתפצרו בי לבלתי לכת עמך הוא דומה אצלי כאלו תחפצי להרגני. כי המחטיא את חברו גדול יותר מההורגו ולכן אל תפגעי בי לעזבך עזיבה עולמית. כי באופן זה הלא בודאי אשובה אל עמי ואל אליליהם. ואפילו לזמן קצר לשוב רק מאחריך שלא מאחר עמך ואלהיך. דהיינו להשאר בארצך. שבאופן זה אפשר שבשביל חפצי להתראות אתך לאחר זמן אשאר נאמנה לדתך ואלהיך. בכל זאת אל תפצרי בי ואל תהרגיני כי לא אוכל להפרד ממך אפילו רגע אחד. והוסיפה לבאר דבריה אל נעמי כי אם אל אשר תלכי אלך ביום. כדרך ההולכים בדרך שאינם הולכים רק ביום. ובאשר תליני אלין בלילה. כלומר אם אהיה עמך תמיד בין ביום בין בלילה אז עמך יהי' עמי. בדברים שבין אדם לחברו. ואלהיך יהיה אלהי במצות שבין אדם למקום. משא"כ כשתתפרדי ממני לא יוכל היות עוד עמך עמי ואלהיך אלהי. כי לא יהיה לי מורה דרך ה'. ולבל תשיבנה נעמי מה תעשי אחרי מותי. הלא אנכי כבר זקנתי ושבתי. ואת הנך מלאה כח עלומים. הוסיפה רות להגיד לה כאשר תמותי אמות כלומר דעי לך כי כל כך אני תלויה בך עד שאם תמותי את תיכף אמות גם אני. כה יעשה ה' לי וכה יוסיף כי רק המות מפריד ביני ובינך. אבל תחלה ביני ואח"כ בינך. כי אנכי אמות ואת תחיי. מחמת כי את יכולה לחיות גם בלעדי משא"כ אם תמותי את תחלה לא

(ח"ד)

לִי וְכֹה יֹסִיף כִּי הַמָּוֶת יַפְרִיד בֵּינִי וּבֵינֵךְ׃ יח וַתֵּרֶא
כִּי־מִתְאַמֶּצֶת הִיא לָלֶכֶת אִתָּהּ וַתֶּחְדַּל לְדַבֵּר אֵלֶיהָ׃
יט וַתֵּלַכְנָה שְׁתֵּיהֶם עַד־בֹּאָנָה בֵּית לָחֶם וַיְהִי
כְּבֹאָנָה בֵּית לֶחֶם וַתֵּהֹם כָּל־הָעִיר עֲלֵיהֶן וַתֹּאמַרְנָה
הֲזֹאת נָעֳמִי׃ כ וַתֹּאמֶר אֲלֵיהֶן אַל־תִּקְרֶאנָה לִי
נָעֳמִי קְרֶאןָ לִי מָרָא כִּי־הֵמַר שַׁדַּי לִי מְאֹד׃ כא אֲנִי
מְלֵאָה הָלַכְתִּי וְרֵיקָם הֱשִׁיבַנִי יְהוָה לָמָּה תִקְרֶאנָה
לִי נָעֳמִי וַיהוָה עָנָה בִי וְשַׁדַּי הֵרַע לִי׃ כב וַתָּשָׁב
נָעֳמִי וְרוּת הַמּוֹאֲבִיָּה כַלָּתָהּ עִמָּהּ הַשָּׁבָה מִשְּׂדֵי

תו"א ופרה כי בס פב : וסכום כל. בס"ח לא :

תרגום

וְהָא מַפְרִישׁ בֵּינִי וּבֵינָךְ׃
יח וַחֲזַת אֲרוּם מְאַלְּמָא
הִיא לְמֵהַךְ עִמָּהּ וּפְסַקַת
מִלְּמַלָּלָא לַהּ׃ יט וְאָזְלָן
תַּרְוֵיהֶן עַד דַּעֲלָן בֵּית לֶחֶם
וַהֲוָה כַּד עָלָן לְבֵית לֶחֶם
וְאַרְגִּישׁוּ כָּל יָתְבֵי קַרְתָּא
עֲלֵיהוֹן וַאֲמָרָן הֲדָא נָעֳמִי׃
כ וַאֲמַרַת לְהוֹן לָא
תֶּהֶוְיָן קָרְיָן לִי נָעֳמִי קְרוֹ לִי
מְרִירַת נַפְשָׁא אֲרוּם אַמְרִיר
שַׁדַּי לִי לַחֲדָא׃ כא אֲנָא
מַלְיָא אֲזָלִית מִבַּעֲלִי וּמִבְּנַי
וְרֵיקַנְיָא אֲתִיבַנִי יְיָ מִנְּהוֹן
לְמָא דֵין אַתּוּן קָרְיָן לִי נָעֳמִי וּמִן קֳדָם יְיָ אִסְתְּהִיד לִי חוֹבְתִי וְשַׁדַּי הַבְאִישׁ לִי׃ כב וְתָבַת נָעֳמִי וְרוּת
מוֹאֲבִיתָא כַּלְּתָהּ עִמָּהּ דִּי תָבַת מֵחֲקַל מוֹאָב וְאִנּוּן אֲתוֹ בֵּית לֶחֶם בְּמַעֲלֵי יוֹמָא דְפִסְחָא וּבְהַהִיא יוֹמָא

רש"י

היטי ולירד מנכסי: וכה יוסיף. אם יפריד ביני ובינך כי אם המות: (יח) ותחדל לדבר אליה. מכאן אמרו אין מרבין עליו ואין מדקדקין עליו: (יט) ותלכנה שתיהם. אמר רבי אבהו בא וראה כמה חביבים הגרים לפני הקב"ה כיון שנתנה דעתה להתגייר השוה אותה הכתוב לנעמי: ותהום כל העיר. נעשית הומיה כל העיר כולם ם נתקבצו לקבור אשתו של בועז שמתה בו ביום: הזאת נעמי. הה"א נקודה חטף מפני שהיא בתמיה הזאת נעמי שרגילה לצאת בגלגלים ע ובפרדים הראיתם מה עלתה לה על שיצאתה לחוצה לארץ: (כא) מלאה הלכתי. בעושר ובנים. דבר אחר שהיתה מעוברת: ענה בי. העיד עלי שהרשעתי לפניו. ד"א ענה בי מדת הדין כמו (הושע ה') וענה גאון ישראל: (כב) בתחלת קציר שעורים.

שפתי חכמים

אסרה ואף אחרי מותך בני קברים נמסרו אז הסיכה ושם אקבר: ם דקשה לרש"י איך תהום העיר לכ"פ נעשית הומיה מהומיות בני אדם אשר בתוכה. ואח"כ ק"ל והיאך הזדמן לביאתם כל העיר. לכ"פ נתקבלו כו' ומ"ש לקבור אשתו של בועז דק"ל וכל זה למ"ל ומה בא הכתוב להודיענו בזה שנתקבלו באותו היום כל העיר אלא בא להודיענו שבו ביום מתה אשתו של בועז ואין הצדיק מת עד שבא אחר במקומו ובמסכת ב"ב פרש"י לאשמועינן אתא שהקב"ה מקדים רפואה למכה ויש לו לאדם לבטוח בהקב"ה: ע פירוש כמו עגלות צב: פ אבל אין לפרש משום לצות עין כי אין לה רשות ליתן בלתי רשות בעלה ואח"כ לא חטאה בזה ולמה נענשה אלא על שיצאה לח"ל וא"ת הרי הותר ליגך ם

אבן עזרא

לעולם לא אעזוב תורת ישראל ויחוד השם: (יח) מתאמצת. מבנין התפעל: (יט) ותהם. מבנין נפעל מפעלי הכפל: הזאת נעמי. כי אלימלך ואשתו היו מגדולי ישראל: (כ) אל תקראנה לי נעמי קראן לי מרא. אע"פ שהוא כתוב באל"ף בא כדרך בעלי הה"א הנעלם בסוף אל"ף מרא תחת ה"א וכמוהו כעגלה דשא ע"ד ר' יהודה ולפי דעתי הנועם דבר התענוג והמר הפך התענוג והנועם הוא המאכל הוא המתוק: (כא) מלאה. בנים וממון: וה' ענה בי. יש אומרים מגזרת לענות מפני ולפ"ד שהוא מגזרת לא תענה ברעך כטעם תחדש עדיך נגדי: ושדי הרע לי. כמו נגע וכמוהו ובורא רע או הרע לי על מעלי או על דרך לשון בנ"א דבר הכתוב והוא הנכון: (כב) ה"א השבה. ה"א הדעת כמו הנמצא פה: וטעם ותשב נעמי. פעם אחרת לדבק הזמן

ברטנורה

שזאת הגאולה שאני רוצה היא גאולה שלימה שלא ישובו עוד בגלות וז"ש ביום קנותך את השדה מיד נעמי וגו' להקים שם המת על נחלתו ר"ל שמו של הקב"ה שאינו מתנהג עתה עם גבורותיו והוא כישן אני רוצה שיקום על נחלתו שהם ישראל כמ"ש כי חלק ה' עמו וגו' וכתיב והיה ה' למלך על כל הארץ ולזה התחיל כאן ואמר ביום קנותך השדה וגו' שמיום הגאולה ואילך יודע שמו של הקב"ה שהוא א' וישראל גוי א' בארץ וקנית הוא לשון גאולה כמ"ש עד יעבור עם זו קנית והשיב ישראל ואמר שא"א שיעשה מעשים שיגאל בזכותו וז"ש לא אוכל לגאול לי לפי שאם תעשה הגאולה בזכותי יבא כ"כ צרות בעולם שנחלתי תהי' נשחתת וזהו שאמר פן אשחית את נחלתי כמו שמצינו בבן כוזיבא שהיה לו להיות משיח שבן הי' מבית דוד ולא היה יכול להושיע את ישראל ולא נחה עליו רוח ה' לפי שישראל אכלו בבר את אויבם בימי חזקיה כמ"ש במאמר רז"ל וכיון שאין להם זכות אם לא

קיצור אלשיך

יפריד כלל המות בינינו: כי אינני יכולה להיות בלעדך ובאותו רגע שתמותי את אמות גם אנכי. ואחרי שכל כך נפשי וחיי קשורה בך אל תפגעי עוד בי:

(יח) **ותרא** כי רות מתאמצת [מיד ערפה] ללכת אתה ולא עם ערפה ותחדל לדבר אליה:

(יט) **ותלכנה** שתיהם. במהירות ובחוזק כזכרים. עד בואנה בית לחם. ולא עמדו לנוח להנפש בכל הדרך הרב הזה כי נחפזות היו לבא לארץ הקדושה. וכאשר באו בית לחם רשמי פני נעמי הפליאו את כל בנות אנשי העיר. והסתכלו בתמהון על שתיהן אולי יוכלו להכיר שתיהן או לפחות אחת מהן. ואחר שהסתכלו זמן מה. הכירו מעט את נעמי. ר"ל האת נעמי. ושאלו אותה הזאת נעמי. כי לא יכלו להחליט שהיא נעמי. רק לשמוע ממנה. מה שהיא תאמר. כי מלבד הזקנה שקפצה עליה בדרך הטבע בזמן הזה עוד גם הרעות והצרות שעברו עליה שנו פניה:

(כ) **ותאמר** אליהן. נעמי אמרה אליהן אל תקראן אותי נעמי [שאנכי נעימה במעשי. וצדקת אנכי. והקב"ה עשה עמי שלא כדין] קראן לי מרה. [כי מעשי היו מרים] כי על כן המר שדי לי מאד:

(כא) **הלא** ראיתם את חטאי כשאני הייתי מלאה בכל טוב הלכתי מאתכם. ע"כ וריקם השיבני ה'. כשנהיתי ריקם השיבני ה' אליכם למה תקראנה לי נעמי וה' ענה בי. הקב"ה העיד בי כי מעשי לא היו

לקוטי אנשי שם

(יח) **הספר** „חסד למשיחו" כותב שמעתי בשם הגאון האזולאי ז"ל ביאור נחמד ע"פ דרך הדרוש בכתוב הזה. והוא. דאיתא בב"מ [פ"ד א] בר"ש בן לקיש שבהרהורתי בעצמ הרפאים את ר' יוחנן רוחץ בירדן קפץ אבתריה ואח"כ כשקבל עליו עלמו ללמוד בעי למיהדר ולאהדורי מאניה ולא מצי. ופי' רש"י שם דלא יכול לקפוץ כבראשונה. דמשקבל עליו עול תורה תשש כחו. ומספר כותב שהגלה שכן קרה גם עם רות. כי מתחלה היתה

מוֹאָב וְהֵמָּה בָּאוּ בֵּית לֶחֶם בִּתְחִלַּת קְצִיר שְׂעֹרִים׃
ב א וּלְנָעֳמִי מידע מוֹדַע קרי לְאִישָׁהּ אִישׁ גִּבּוֹר חַיִל
מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ וּשְׁמוֹ בֹּעַז׃ ב וַתֹּאמֶר רוּת
הַמּוֹאֲבִיָּה אֶל־נָעֳמִי אֵלְכָה־נָּא הַשָּׂדֶה וַאֲלַקֳטָה
בַשִּׁבֳּלִים אַחַר אֲשֶׁר אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינָיו וַתֹּאמֶר לָהּ
לְכִי בִתִּי׃ ג וַתֵּלֶךְ וַתָּבוֹא וַתְּלַקֵּט בַּשָּׂדֶה אַחֲרֵי
הַקֹּצְרִים וַיִּקֶר מִקְרֶהָ חֶלְקַת הַשָּׂדֶה לְבֹעַז אֲשֶׁר
מִמִּשְׁפַּחַת אֱלִימֶלֶךְ׃ ד וְהִנֵּה־בֹעַז בָּא מִבֵּית לֶחֶם
וַיֹּאמֶר לַקּוֹצְרִים יְהוָה עִמָּכֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יְבָרֶכְךָ

תו"א ותלך ותבא. שבת קיג: והנה בועז. ברכות נד:

תרגום

שריאו בני ישראל למחצד ית עומרא דארמותא דהוה מן שעורין: ב א ולנעמי אשתמודע לגברא גבר גבר תקיף באוריתא מן יחוס אלימלך ושמיה בועז: ב ותאמר ואמרת רות מואביתא לות נעמי איזיל כען לחקלא ואלקוט בשיבולין בתר די אשכח רחמין בעינוי ואמרת לה איזילי ברתי: ג ותלך ואזלת ועלת וכנשת בחקלא בתר חצודיא ואורע ארעהא אחסנת חקלא הוה לבועז דמן יחוס אלימלך: ד והנה והא בועז אתא מבית לחם ואמר לחצודיא יהי מימרא דיי בסעדכון ואמרו ליה

רש"י

בקצירת העומר צ הכתוב מדבר: (א) מודע. קרוב בן אחיו של אלימלך היה. אמרו רז"ל אלימלך ושלמון ואבי בועז ופלוני אלמוני הגואל ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב היו ולא הועילה ק להם זכות אבותם כשיצאו מארץ לחוצה לארץ: (ב) אלכה נא השדה. לאחד משדות אנשי העיר אחרי אחד מהם אשר אמצא חן בעיניו שלא יגער בי: ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו. אחר מי אשר אמצא חן בעיניו: (ג) ותלך ותבוא ותלקט בשדה. מצינו במדרש רות עד לא אזלת אתת שהוא אומר ותבוא ואחר ותלקט אלא שהיתה מסמנת הדרכים קודם שנכנסה לשדה והלכה ובאה וחזרה לעיר כדי לעשות סימנים וציונים שלא תטעה בשבילין ותדע

שפתי חכמים

נ"ל מפני הרעב כדלעיל י"ל היינו באיש אבל באשה שבעל מחייב לפרנסה שם כי אי, מוציאים האשה מא"י נ"ל אפי' מנוה רע לנוה טוב והפ"ה יצאת לכך נענשה: צ דק"ל הל"ל בתחלת קציר ומנ"מ אם קציר שעורים אם קציר חטים. לכ"פ בקצירת העומר כו' פי' ושעומר בא מן השעורים: ק הכי איתא בפרק ה..וכו' את השפינה ופליג אמדרש רבה ומדרש רות הנעלם דסברי דלא נענש אלא מפני צרות עין כדפי' רש"י לעיל ורש"י אין כוונתו פה לפרש למה נענש רק להביא ראיה שהיה קרוב וסביא הא דרבותינו אמרו כו' ומדהולרך להביא זה אז קשה ליה מאי קמ"ל כדפריך תלמודא התם והי' ולא הועיל להם

אבן עזרא

שבאו בתחלת קציר שעורים בעבור לקוטי רות: (א) מודע. קרוב ידוע כמו ומודע לבינה תקרא: לאישה. מאת אישה והנה הלמ"ד כמו אמרי לי אחי הוא: בועז. אמרו רבותינו ז"ל שהוא אבצן שהיה שופט את ישראל: (ב) אחר אשר אמצא חן בעיניו. י"א כי הוי"ו שב אל בועז הנזכר והטעם אולי יהיה ולפ"ד שהוי"ו שב אל בעל השדה ואם לא נזכר בעבור ויקר מקרה וטעמו כן הוקרה: (ד) ה' עמכם. לעזור אתכם בעבור שהם עמלים: יברכך ה'. שיתן ברכה

ברטנורה

שיש הקב"ה עושה למען שמו שהגדול היו ראוים שיפרע מן הרשעים כמ"ש ובכוח פיו ימית רשע ובהיות שרובם היו כולם מתים והיתה נחלה נבחתת וז"ש לא אוכל לגאול פן אשחית את נחלתי וכל הדברים הנוגעים בגאולת ישראל נגנו לדניאל ואמר על בן כוזיבא כששם הפושעים יעמוד מלך עז פנים ומבין חידות והטעם שאמר עז פנים אחז"ל באיכה רבתי מה כוחו של בן כוזיבא אמרו בשעה שהי' יוצא למלחמה הי' מקבל אבני בלסטראו' באחת מן ארכובותיו והיתה נתזת ממנו והורג כמה נפשות א"ר יוחנן ר"ע כד חזי לבן כוזיבא אמר דרך כוכב מיעקב אל תקרי כו' זה מלך המשיח ועליו נאמר בדניאל מלך עז פנים ועלה כחו ולא בכחו והכוונה שיעלה ויתחזק כחו של בן כוזיבא אבל לא בכחו של הקב"ה שבה יתגדל שמו כמ"ש כי יד על כס יה וע"ז כשאנו אומרים קדיש אנו אומרים ועתה יגדל נא כח ה' שבזה הפסוק יש כ"ח אותיות וצריך י"ד להשלים שם של מ"ב שעתיד למסור למלך המשיח ומה שאמר אח"כ ונפלאות ישהית וגו' הם כל המלחמות והנפלאות שעשה בן כוזיבא ומ"ש והשחית עצומים ועם קדושים היה מה שאחז"ל שהי' לו ק"ן אלף מסיפי דם באלבעי שלחו לו חכמים עד מתי אתה עושה בעלי מומין בישראל בשיש עושה

קיצור אלשיך

היו טובים. ע"כ ושדי הרע לי. כך היתה נעמי מתודית בבואה לא"י:

ב (א) ולנעמי מודע לאישה וגו' ושמו בועז. איתא בגמרא אלימלך ואבי נעמי ואבי בועז אחים היו והיה בועז קרוב לנעמי וקרוב לאלימלך. ומחמת כי נעמי היתה בושה מבועז על עונה שעשתה. כאשר אמרה בעצמה אני מלאה הלכתי וגו' ובועז לא ברה לארץ אחרת מפני העניים וגם לפי ערכו. ע"כ היתה בושה לילך אליו לכלכלה. ועוד היה שנאה לבועז עליה על אשר הביאה אתה מואבית האסורה לבא בקהל ה'. וכאשר יכלכל את נעמי יהי' מוכרח לכלכל גם את רות כי לא יתפרדו. ע"כ התרחק בועז משתיהן עד שהביא הקב"ה את בועז לשדהו ושמה הכיר את רות כמסופר במגלה זו. ואף ששתיהן היו רעבים ללחם עב"ז לא הרהיבה נעמי בנפשה שתאמר לרות לילך בשדות ללקט שבלים. כי נעמי ידעה שרות בת מלכים ואיך תורידה מכבודה כ"כ. עד.

(ב) ותאמר רות המואביה כי היא תלך ללקוט שהציקתן הרעב:

(ג) ותלך ותבא בשדה ותלקט. ושדה של מי היתה. אומר הכתוב ויקר מקרה שבאת לשדה של בועז:

(ד) והנה בועז בא וגו'. ולמה לא כתב ויבא בועז. הנה אמרנו למעלה כי מסורת היתה בידם ענין חז"ל כי שתי פרדות טובות היו מעותדות לצאת מבנות לוט ליבנות מהן מלכות בית דוד וכתבנו למעלה שאף בת לוט ידעה מזה שעתיד זרע מלכות ישראל לבא מבנה מואב. ופירשו ע"ז הפסוק מצאתי דוד עבדי והיכן מצאתיו בסדום. וא"כ אמור מעתה היפלא דבר זה מזרע נחשון בן עמינדב אשר ידעה בת לוט? וגם נעמי ובועז ידעו מזה וע"כ כאשר ראו מעשי רות נזכרו ויאמרו ללבבם כי קרוב הדבר מאד כי זאת היא המואבית (ה"ד)

לקוטי אנשי שם

הולכת בשוה עם נעמי מבלי שום התאמצות. אבל אחר שקבלה על עצמה עול תורה מיד תשש כחה ולא היתה יכולה עוד ללכת בשוה עם נעמי. ובכל פעם היתה צריכה להתאמץ ולהתחזק. וזהו שאמר „ותרא נעמי כי מתאמצת". לא אמר כי התאמצה רק מתאמצת להורות שבכל פעם היתה מתאמצת היא. רות. ללכת אתה בשוה. ומזה אות נאמן שקבלה על עצמה דת ישראל בלב תמים. לכן והחדל לדבר אליה. ונכון הוא מאד צ"ד דרוש:

יְהוָה׃ ה וַיֹּאמֶר בֹּעַז לְנַעֲרוֹ הַנִּצָּב עַל־הַקּוֹצְרִים לְמִי
הַנַּעֲרָה הַזֹּאת׃ ו וַיַּעַן הַנַּעַר הַנִּצָּב עַל־הַקּוֹצְרִים
וַיֹּאמַר נַעֲרָה מוֹאֲבִיָּה הִיא הַשָּׁבָה עִם־נָעֳמִי מִשְּׂדֵה
מוֹאָב׃ ז וַתֹּאמֶר אֲלַקֳטָה־נָּא וְאָסַפְתִּי בָעֳמָרִים אַחֲרֵי
הַקּוֹצְרִים וַתָּבוֹא וַתַּעֲמוֹד מֵאָז הַבֹּקֶר וְעַד־עַתָּה זֶה
שִׁבְתָּהּ הַבַּיִת מְעָט׃ ח וַיֹּאמֶר בֹּעַז אֶל־רוּת הֲלוֹא
שָׁמַעַתְּ בִּתִּי אַל־תֵּלְכִי לִלְקֹט בְּשָׂדֶה אַחֵר וְגַם לֹא

ת״א ויאמר בועז. שבת כג:

תרגום

יְבָרְכִינָךְ יְיָ׃ ה וַיֹּאמֶר וַאֲמַר בּוֹעַז
לְעוּלֵימֵיהּ דִּמְמַנֵּי רַב עַל
חֲצוֹדַיָּא לְאֵי דֵין אוּמָּה רִיבָא
הָדָא׃ ו וַיַּעַן וַאֲתֵיב עוּלֵימָא
דְּאִתְמַנָּא רַב עַל חֲצוֹדַיָּא וַאֲמַר
רִיבָא מִן עַמָּא דְמוֹאָב הִיא
דְּתָבַת וְאִתְגַּיְּרַת עִם נָעֳמִי
מֵחֲקַל דְּמוֹאָב׃ ז וַתֹּאמֶר וַאֲמַרַת
אֶצְבּוֹר כְּעַן וְאֶכְנוֹשׁ שׁוּבְּלִין
בַּאֲלוּמַיָּא מַה דְּמִשְׁתְּאַר בָּתַר
חֲצוֹדַיָּא וַאֲתַת וְקָמַת
וְאִתְעַכְּבַת כְּעַן מִקְּדָם צַפְרָא וְעַד כְּעַן פּוֹן זְעֵיר דֵּין דִּיתְבָא בְּבֵיתָא צִבְחַר׃ ח וַיֹּאמֶר וַאֲמַר בּוֹעַז לְוָת רוּת
הֲלָא קַבֵּלְתְּ מִנִּי בְּרַתִּי לָא תְהַכִין לְמִצְבַּר שׁוּבְּלִין בַּחֲקַל אוֹחֲרָן וְאַף לָא תַעְבְרִי מִכָּא לְמֵיזַל לְאוּמָּה

רש״י

לבוז: ויקר מקרה. לבא בחלקת השדה אשר לבועז: (ה) למי הנערה הזאת. וכי דרכו של בועז לשאול בנשים אלא דברי צניעות וחכמה ראה בה שתי שבלים לקטה שלשה אינה לקטה והיתה מלקטת עומדות מעומד ושוכבות מיושב כדי שלא תשחה: (ו) השבה עם נעמי. הטעם למעלה תחת השי״ן לפי שהוא לשון עבר והיא לשון פועלת: (ז) ותאמר. בלבה: אלקטה נא. לקט השבלים: ואספת בעמרים. שכחה של עמרים:

ברטנורה

שיבואו שהלכו על שלפכת עד שתהיה מטיף ממנו דם לראות אם יש להם גבורה והיתה שלא היו יכולים לשבול לא היה מוליכן עמו למלחמ' וכוס ששתית רבים גיבורא ושליהם לא' ושתית צומים ועם קדושים שצומים שהיו הולכין עמו למלחמה והקדושים שלא היו יכולין לשביל ומ״ש ועל שלו ושליה מרמה שאמז״ל על ר״א המודעי שהיה מתפלל על ביתר שלא תחרב ולא היו יכולין לכבשה עד שעשה אותו כותי מרמה ושנג בן כוזיבא לר״א המודעי ונכבשה העיר ועל זה אמר ושליה מרמה בידו ובלבבו יגדל שהיה חושב בלבו שר״א קושר עליו והרגו ומ״ש בשלוה ישחית רבים ר״ל שבאותה שלוה שעשה עם כותי וקבל דברי השחית העיר שהרגם ועל שר שרים יעמוד בהיות שהוא היה ראוי להיות מביא אם היה זכות לישראל והיה מושל על כל השרים ומחריבם ולא החזיב' בשביל שלא נתן לו היכולת ולא היתה נכונה עליו ידי וריחו של הקב״ה ועז״א ובאפס יד ישבר באם היה לו יד היה מושל על כל השרים ולא היה נכנע והקב״ה הכניעו שלא להשחית כללתי ובשהתחיל דניאל לדבר בזה הענין אמר ויאמר אחד קדוש מדבר לפלוני המדבר עד ערב בקר וכן כשמגלין לו זה הסוד בדות אמר סורה שבה פה פלוני אלמוני א״כ נראה שהגאולה שלימה

אבן עזרא

בקציר: (ה) למי הנערה הזאת. השב שהיא אשת איש אולי שאל את הנער כי ראה לבושה כלבוש ארצה גם הגורות משתנות בעבור האויר ודרך הדרש ידוע: (ז) ותבא ותעמוד. שהתעסק תמיד במלאכה ולא בדבר אחר שלא יתהדנה בעבור יפיה: זה שבתה הבית מעט. זמן מועט. שבתה. שישבה. וטעם בית. כמו סוכה: (ח) תעבורי. בשורק תחת החול״ם כמו ישפוטו הם והיא מלה זרה בעבור היותה מלרע אולי היתה כן בעבור שהיגנו במקום מוכרת: וכו״ן תדבקין.

לקוטי אנשי שם

ב (ח) אל תלכי ללקוט וגו'. הא תא בילקוט מעשה בחסיד אחד שירד מנכסיו והיה לו אשה כשרה. פעם אחד היה חרב בבית אהרים כמעט בכל. פגע בו אליהו ז״ל בדמות ערבי אחד אמר לו יש לך שש שנים טובות אימתי אתה מבקש אותם. עכשיו או בסוף ימיך. אמר לו החסיד קוסם אתה אין לי מה ליתן לך אלא הפטר מעלי בשלום. וחזר אצלו עד ג' פעמים בפעם הג' אמר לו אלך ואמלך באשתי. הלך אצל אשתו ואמר לה בא אלי אחד והטריח אותי עד ג' פעמים ואמר לי יש לך שש שנים טובות אימתי אתה מבקש אותם עכשיו או בסוף ימיך. ומה את אומר. אמרה לו לך אמור לו הבא אותם עכשיו. אמר לו לך הבא אותם עכשיו. אמר לו לך לביתך ואין אתה מגיע לשער חצרך עד שתראה ברכה פרושה בבית. והיו יושבי' בניו לחפש בידם בעפר ומצאו ממון שיזונו בו שש שנים וקראו לאמן. ולא הגיע לשער עד שיצאת אשתו

קיצור אלשיך

המואבית אשר כל בית ישראל מחכים לראות את זוונה. ומספר הכתוב מעשי ה' כי נורא הוא. אמרו חז״ל בבוא נעמי ורות לבית לחם מצאו כל בני העיר הולכים ללוות אשת בועז כי נפטרה. והביא הקב״ה את רות בחלקת השדה אשר לבועז. ואח״ז הביא הקב״ה את בועז שמה. וכמאמר חז״ל שאפילו באותה שעה היה בועז רחוק משדהו ארבע מאות פרסה הטיסו הקב״ה לשדהו. וע״כ אמר הכתוב והנה בועז בא. כ״מ שנאמר והנה הוא דבר חדש. ע״כ אמרו הקיצרים והנה. דבר חדש הוא שבא בועז בשדה. ואמר לקוצרים ה' עמכם. והם ענוהו יברכך ה'. ובועז ראה כי כל האנשים הנמצאים בשדה נחלקו לשני כתות. כת אחת המה הפועלים והעובדים בשכר. כקוצרים ומאספים וכדומה. והכת השניה המה העניים הלוקטים. וכל אחת מהכתות אינה נוגעת ומתערבת במעשי חברתה. רק עושה את שלה. זולתי נערה אחת עושה שתי המלאכות גם יחד. שפעמים אוספת בעמרים שהוא מעשה כת הראשונה ולפעמים מלקטת בשבלים כאחד מכת השניה. ולכן שאל את הנער הנצב על הקוצרים. להשגיח עליהם. למי הנערה הזאת. אם היא מאלה הפועלים העובדים בשכר הלא אסורה ללקוט [כמ״ש במס' פאה פ״ה מ״ו] ואם היא מן העניים הלוקטים והמלאכה היא עושה בחנם בודאי לא טוב הדבר כי משתכר אנכי במתנות עניים. וזה ג״כ אסור:

(ו) ויען הנער הנצב על הקוצרים להשגיח עליהם. נערה מואביה היא ואינה יודעת משפטי ישראל בדיני הלקט ולכן תעשה מלאכה בכדי שיניחוה ללקוט. [ואגב חשד את בועז שנתן עיניו ביופיה ע״כ שאל עליה. וע״כ אמר מואביה היא. עדיין היא מואבית בגיותה ואינך רשאי לקחתה לאשה. וזולת זה אין נאה לאיש שר וגדול בישראל כמוך שיקח אשה מבנות מואב. האין בבנות ישראל אשה הגונה לך. והחשד שחשד את בועז שנתן עיניו בה וזאת אשר בלבבו על בועז לא דבר לבועז מפני היראה והכבוד ורק בועז הבין מרמיזותיו מה בלבו] והנער השיב לו רק על ענין לקיטתה. ואמר אבל יש לי חשד עליה מהמת.

(ז) ותאמר אלקטה. ופעם תאמר ואספתי בעמרים. ומדוע תבא קודם להקוצרים ומדוע שבתה בבית שבהשדה רק מעט לא ככל הקוצרים והמלקטים שבשדה מסתמא יש לה איזה פניה לא טובה בדבר:

(ח) ויאמר בועז וגו'. אחרי שמעו את דברי הנער הנצב. הבין תיכף שרוח קנאה ושנאה מדברת מתוך גרונו. אז שם פניו אל רות לדבר אתה. ופיו פתח בחכמה לדבר דבר שתבין ותדע כי לא נכנסו דברי הנער באזניו ויחל לנחמה. יען ראה כי היא מהנעלבין ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבין

(ח״ד) שעליהן

תַעֲבוּרִי מִזֶּה וְכֹה תִדְבָּקִין עִם־נַעֲרֹתָי׃ ט עֵינַיִךְ
בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר־יִקְצֹרוּן וְהָלַכְתְּ אַחֲרֵיהֶן הֲלוֹא צִוִּיתִי
אֶת־הַנְּעָרִים לְבִלְתִּי נָגְעֵךְ וְצָמִת וְהָלַכְתְּ אֶל־הַכֵּלִים
וְשָׁתִית מֵאֲשֶׁר יִשְׁאֲבוּן הַנְּעָרִים׃ י וַתִּפֹּל עַל־פָּנֶיהָ
וַתִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה וַתֹּאמֶר אֵלָיו מַדּוּעַ מָצָאתִי חֵן
בְּעֵינֶיךָ לְהַכִּירֵנִי וְאָנֹכִי נָכְרִיָּה׃ יא וַיַּעַן בֹּעַז וַיֹּאמֶר
לָהּ הֻגֵּד הֻגַּד לִי כֹּל אֲשֶׁר־עָשִׂית אֶת־חֲמוֹתֵךְ אַחֲרֵי
מוֹת אִישֵׁךְ וַתַּעַזְבִי אָבִיךְ וְאִמֵּךְ וְאֶרֶץ מוֹלַדְתֵּךְ
וַתֵּלְכִי אֶל־עַם אֲשֶׁר לֹא־יָדַעַתְּ תְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃
יב יְשַׁלֵּם יְהוָה פָּעֳלֵךְ וּתְהִי מַשְׂכֻּרְתֵּךְ שְׁלֵמָה מֵעִם
יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בָּאת לַחֲסוֹת תַּחַת־
כְּנָפָיו׃ יג וַתֹּאמֶר אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנִי כִּי נִחַמְתָּנִי

תו"א וכה תדבקין שם: הגד לי את כל. נדרים לז:

תרגום

אחריתא והכא תתוספין עם
עולימתי: ט עינך תהא
מסתכלא בחקלא דיחצדון
ותהכין בתריהון הלא פקדית
ית עולימיא דלא יקרבון ביך
ובעידן די את צחית למוי
איזילי למניא ותהי שתיא מוי
די מליין עולימיא: י ותפיל
ונפלת על אפהא וסגידת על
ארעא ואמרת ליה מה דין
אשכחית רחמין בעינך
לאשתמודעותני ואנא מעמא
נוכראה מבנתהון דמואב
ומעמא דלא אידכי למיעל
בקהלא דיי: יא ויען ואתיב
בועז ואמר לה אתחואה
אתחוא לי על מימר חכימיא
דכד גזר יי לא גזר על נוקביא
אלהן על גובריא ואתאמר עלי
בנבואה דעתידין למיפק מינך מלכין ונביאין בגין טבותא דעבדת עם חמותיך דפרנסת יתה בתר
דמית בעליך ושבקת דחלתיך ועמיך אביך ואימך וארעא דילדותיך ואזלת לאתגיירא ולמיתב בין עם
די לא אשתמודע ליך מאתמלי ומקדמוהי: יב ישלם יי ליך גמול טב בעלמא הדין על עובדך
טב ויהי אגריך שלימא לעלמא דאתי מן קדם יי אלהא דישראל דאתת לאתגיירא ולאתחבאה
תחות טלל שכינת יקריה ובההוא זכותא תשיזבי מן דין גיהנם למהוי חולקך עם שרה רבקה
רחל ולאה: יג ותאמר ואמרת אשכח רחמין בעינך רבוני ארום נחמתני ואכשרתני

רש"י

(ט) וצמית והלכת אל הכלים. ואם תצמאי ר"ל תצמאי הנלכת ולשתות מכלי המים אשר ישאבון הנערים: (יג) לא אהיה כאחת שפחתך. אינני חשובה כאחת מן השפחות שלך:

שפתי חכמים

זכות כו' כדמשני התם: ר דק"ל וכי ברור ליה בתלמא ולמה אמר

אבן עזרא

נוסף: (ט) וצמית. בא בבעלי הה"א בסוף: (יא) הגד הגד לי. פועל שלא נקרא שם פועלו: אשר לא ידעת. לדור עמהם: (יב) משכרתך. כמו מתכונת הלבנים והוא שם מן הבנין הכבד הנוסף בעבור המ"ם: (יג) ואנכי לא אהיה.

ברטנורה

הוא ביד הקב"ה בעולמו כדי שיהא שמו נודע וניכר בין האומות וז"ש גאל לך אתה ר"ל אתה בהיות גואל את שמך אתגאל גם אני וז"ש גאל לך אתה את גאולתי כי לא אוכל לגאול אמר ישראל אין די כח שתהיה הגאולה באופן שאתה רוצה וזו היתה סיבה שלא נחה רוח ה' על בן כוזיבא לפי שלא הי' לישראל זכות והיה צריך ביעשה למען שמו ית' וביפרע מרשעים ולנקום על ישראל שהיה צריך זמן הגאולה עד הבקר שלא יחזור להעריב לישראל ועד שיבא האור השלם מיד הקב"ה ומאחר הערב והבקר אבל ראית אמת הוא ר"ל שאע"פ שהגאולה

קיצור אלשיך

שעליהן אמר הכתוב ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. ע"כ תחלת דבריו היה הלא שמעת בתי. מחמת ששמעת ולא ענית. בתי תקרא. ואל תלכי ללקוט בשדה אחר. בשדה של איש אחר. וגם לא תעבורי מזה. לא תעבורי מזה האיש. אע"פ שלא מצאת חן בעיניו ודבר עליך קשות. מחמת שבשדה זו יבואו נערותי וכה תדבקין עם נערותי. וכאשר יראה שנתדבקת עם נערותי לא יעיז עוד לדבר עליך קשות ולבזותך:

(ט) עיניך בשדה אשר יקצורון. לא תעשה עוד שום מלאכה רק תלך אחרי הקוצרים ותלקט השבלים כל הליקטות הישראליות:

לקוטי אנשי שם

לקראתו ובשרה אותו. מיד הודה להקב"ה ונחה דעתי עליו. מה עשתה אשתו הכשרה. אמרה לו כבר מבך עלינו הקב"ה הוא של חסד ונתן לנו מזון שש שנים. נעסוק בגמלות חסדים בשנים הללו אולי הקב"ה יוסיף לנו מאללו וכן עשתה וכל מה שעשתה בכל יום ויום אמרה לבנה הקטן כתוב כל מה שאני נותנת וכן עשה. לסוף שש שנים בא אליהו ז"ל אמר לו הגיע עונה ליטול מה שנתתי לך. אמר לו כשנטלתי לא נטלתי אלא מדעת אשתי אף כשאני מחזיר לא אחזיר אלא מדעת אשתי. הלך אצלה ואמר לה הנה בא הזקן ליטול את שלו. אמרה לו לך אמור לו אם מצאת בני אדם נאמנים יותר ממנו תן להם פקדונך וראה הקב"ה דבריהם והגמילות חסדים שעשו והוסיף להם טובה על טובה. לקיים מה שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום:

(י) ותפול על פניה. להודות לו על טוב לבבו אליה:

(יא) ויען בועז בהרמת קול שישמעו כל הנאספים. ויאמר לה. אמת כי אינני מכירך אך הוגד הוגד לי כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך אף כי לא חמותך היתה אז, ועוד עשית ותעזבי אביך ואמך וגו':

(יב) ישלם ה' פעלך. ותהי משכורתך שלמה. כי העושה מצוה ג"ח יש לו שכר כפול כי מצות ג"ח הוא אחד מהדברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא. ע"כ ישלם ה' פעלך בעולם הזה. ותהי משכורתך שלמה בעולם הבא. מחמת שבאת לחסות תחת כנפי השכינה:

(יג) ותאמר רות לבועז הלואי שתמיד אמצא חן בעיניך כאשר מצאתי עתה. כי נחמתני שאמצא פרנסתי בשדך. ולא אשא עוד חרפת רעב. וכי דברת על לב שפחתך דברים המשמחים את הלב שהקב"ה לא יעזבני בעולם הזה ובעולם הבא ג"כ יהיה לי חלק ונחלה. ואנכי לא הרהבתי עוז בנפשי לחשוב שאהיה כאחת שפחותיך:

וכי דברת על־לב שפחתך ואנכי לא אהיה כאחת
שפחתיך: יד ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם
ואכלת מן־הלחם וטבלת פתך בחמץ ותשב מצד
הקצרים ויצבט־לה קלי ותאכל ותשבע ותתר:
טו ותקם ללקט ויצו בעז את־נעריו לאמר גם בין
העמרים תלקט ולא תכלימוה: טז וגם של־תשלו
לה מן־הצבתים ועזבתם ולקטה ולא תגערו־בה:
יז ותלקט בשדה עד־הערב ותחבט את אשר־
לקטה ויהי כאיפה שערים: יח ותשא ותבוא
העיר ותרא חמותה את אשר־לקטה ותוצא

תו"א ויאמר לה. שבת קיג: ותשב מצד. חגיגה כב:

תרגום

למדבי בקהלא דיי וארום מלילתא תנחומין על לב אמתך דאבטחתני למחסן עלמא דאתי הי בצדקותא ואנא לית לי זכו למהוי לי חולקא לעלמא דאתי אפילו עם חדא מן אמהתך: יד ויאמר ואמר לה בועז לעידן סעודתא קריבי הלכא ותיכולי מן לחמא וטמישי סעדיך בתבשילא דאתבשל בחלא ויתיבת מסטר חצודיא ואושיט לה קמח קלי ואכלת ושבעת ואשתארת: טו ותקם וקמת למצבר שובלין ופקד בועז ית עולימוי למימר אף ביני אלומיא תהא צבירא ולא תכספונה: טז וגם ואף מיתר תתירון לה מן אסוריא ותשבקון למהוי צבירא ולא תנזפון בה: יז ותלקט וצבירת שובלין בחקלא עד רמשא ודשת ית שובלין דצבירת נהוה שיעוריהון כתלת סאין סעורין: יח ותשא וסוברת ועלת לקרתא וחזת חמותה ית מה

רש"י

(יד) וטבלת פתך בחומץ. מכאן שהחומץ יפה לשרב: ויצבט לה קלי. ויושט לה ואין לו דמיון במקרא אלא בלשון משנה: (טז) וגם של תשלו. שכוה השכחו עשו עצמיכם כאילו אתם שוכחים. דבר אחר לשון כי ישל זיתך: צבתים. עמרים קטנים ויש דוגמתו בלשון משנה

שפתי חכמים

ולמיה לי ודאי. לכ"פ ו"ס תלמאי: ש משנה בחגיגה פ' חומר בקודש וסימום בית היד מקום שאוחזין אותו בו ותופסו: ת דק"ל וכי היאך המחריים ותוך וכית ש הגביטה: תרגום של שנגה שלותא וכן על השל.

ברטנורה

של בן כוזיבא שהראיתיך למעלה לא היתה אמיתית הגאולה ביד הקב"ה תהיה שלימה ואמיתית ואם תקשה ותאמר עתה אנו רשעים כמו שהיו בימי בן כוזיבא הגלות שעברו מאז ועד עתה ואותם שעברו הם מרוב עונותינו ומה שאמרו חז"ל אין משיח בן דוד בא עד שיכלה דג לחולה ולא נמצא בנאמר ואז אשקיע מימיהם ונהרותם כשמן אוליך וכתיב בתריה ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל כוונת שהאמר דע שמעת שאנו בגלות אנו חולים מחולי נחש הקדמוני ומזה גרמו לנו בבן כוזיבא בנמלא נחש בלאותו ארכוב' שהיה מקבל אית' הבני בליסטראות להורו' במה שאמר דניאל עליו ועלם כהו ולא בכחו בלא נמסר לנו כח של הקב"ה בעון שנמלא בישראל שהיא גורם לנו מיתה ילדות וזה שחולי עד עתה לא יכול להרפא וזה השעבד שלא תטה רוח של הקב"ה על משיח בן דוד שבכל דור ודור נולד ה' מזרע יהודה שהוא ראוי להיות משיח לישראל אם היו מרפאים עון נחש הקדמוני מביניהם כדי שתנוח עליו רוח ה' ולא יעכב הנחש כעו שעכב לבן כוזיבא במקום כהו מלאו לו נחש כרוך וכזה צריך לבקש הדג שהזכיר המאמר שהוא משיח בן אפרים שנא' בברכתו וידגו לרוב בקרב הארץ ורוב הברכה ניתנה לאפרים שהרי פושט הימין על אפרים ובשביל זה בני אומרים משיח בן אפרים במשיח בן יוסף הי' לבי נוגד ואנו אומרים אפריכ לפי שאפרים לקח ממדת אמו בהיא אכנת בת פוטיפרע בהיא לד השמאל שהוא כחו של שמאל בממנו נמשך הנפש וגם מנשה לקח ממדת אמו ולקח הלק יותר ממה שלקח אפרים ויה שיהיה ימין יחוי אלי הנה לאפרים מעט מצד אמו והברכה מצד יוסף ופי' בהברכה שיקח מכח שמאל נולד כה גבורה שצריך למלחמת יכויות אבורי ולוה די במעט שיקח מצד אמו ולזה אע"פ שלקח הימין מצד אביו כן' על שם אמו וזה רמוז בפסוק באות פ' מאפרים בהיא פ"ה פוטיפרע על שם הפעולה שעשידה שתעשה על ידו ולא כן' משיח בן יוסף ומצד שמו מתייחס בדג הוא שאמר שהאמר עד שיתבקש דג לחולה שיבקשו למשיח בן אפרים וימלאוהו ומצד היותו נתלה מיום שנלשו והלא' הברכ' המושפעת על הרשעים בעון ישראל במשבלי למים ולנהליכ הניכרו' שבא בשם שמהלך מהרשעים ולזה מביא המאמר ראיה מפסוק או אשקיע מימיהם ונהרותם כשמן

אבן עזרא

אינני ראויה להיות כאחת שפחותיך: (יד) בחמץ. בעבור החום: ותותר. בעבור סוף פסוק כמו זכור מלחמה אל תוסף: וילקט. אין לו חבר ופירושו כמו נתינה: (טז) של תשלו. מגזרת שלל ויש אומרים כמו שגגה מן על השל: (יז) ויהי כאיפה שעורים. פעם אחת שאלני אדם מה טעם כאיפה שעורים אמרתי לו אין טעם לשאלה הזאת כי הכתוב ספר מה היה אז נקלותי בעיניו ויאמר לי כי יש לו טעם ואני התרשתי ממנו ולא שאלתיו. והנה בא כיום אחד ואמר לי כי יש לו טעמים הרבה הא' שראתה רות בדרך נבואה כי עתיד הי' א' מבניה להעמיד עמוד על שם בעלה וטעם איפה ל"ו רמוזים שהיו על העמוד וזה בגימט' איפה.

קיצור אלשיך

(יד) **ויאמר** לה בועז וגו' בין כה וכה הגיע עת האוכל. וישב בועז עם הקוצרים אל השלחן לאכול. בועז ישב בראש השלחן ומצד אחד ישבו הקוצרים. והצד השני היה פנוי ע"כ אמר בועז אל רות גשי הלום אל השולחן ושבי בצד הפנוי ואכלת מן הלחם אשר אנחנו אוכלים וטבלת פתך בחומץ כאשר אנחנו אוכלים. ומחמת שרות היתה בושה לישב קרוב לבועז ונגד פני הקוצרים ע"כ ישבה לה בצד הקוצרים בסוף כל הקוצרים. ויצבט לה קלי ותאכל ותשבע. היום אכלה לשבוע עד שהותירה. אבל זה ימים רבים שלא אכלה לשובע. כי לא היה לה מה לאכול. ואחרי אכלה.

(טו) **ותקם** ללקט. ואחרי הלכה ללקט ויצו בועז את נעריו שיאמרו לרות שתלקט מה שתמצא בין העמרים ולא תכלימוה. רק תקח מה שתקח. וגם זאת תעשו לה.

(טז) **ושל** תשולו לה. תעשו עצמכם כי שכחתם בשדה צבתים ועמרים קטנים. כלו של דבר תקח מן השדה מה שתקח ולא תגערו בה. ובאמת רות לא לקחה כלום. רק ותלקט בשדה עד הערב. ומחמת שלקטה שבלים ולמה לה לישא הקש לביתה ע"כ והחבוט הגרעינים מן השבלים:

(יח) **ותשא** השעורים ותבא העיר. ומחמת כי רות החשיכה בשדה בחביטת השעורים. ונעמי ראתה כי חשכה ורות עוד לא באה ע"כ יצאתה לקראתה אל הרחוב עיר ופגעו שתיהן ותרא חמותה את אשר לקטה. וקודם כל דבריה נתנה לחמותה לאכול את אשר הותירה

(ת"ד)

וַתִּתֶּן־לָהּ אֵת אֲשֶׁר־הוֹתִרָה מִשָּׂבְעָהּ׃ יט וַתֹּאמֶר
לָהּ חֲמוֹתָהּ אֵיפֹה לִקַּטְתְּ הַיּוֹם וְאָנָה עָשִׂית יְהִי
מַכִּירֵךְ בָּרוּךְ וַתַּגֵּד לַחֲמוֹתָהּ אֵת אֲשֶׁר־עָשְׂתָה
עִמּוֹ וַתֹּאמֶר שֵׁם הָאִישׁ אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמּוֹ
הַיּוֹם בֹּעַז׃ כ וַתֹּאמֶר נָעֳמִי לְכַלָּתָהּ בָּרוּךְ הוּא
לַיהוָה אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ אֶת־הַחַיִּים וְאֶת־
הַמֵּתִים וַתֹּאמֶר לָהּ נָעֳמִי קָרוֹב לָנוּ הָאִישׁ
מִגֹּאֲלֵנוּ הוּא׃ כא וַתֹּאמֶר רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה גַּם ׀ כִּי־
אָמַר אֵלַי עִם־הַנְּעָרִים אֲשֶׁר־לִי תִּדְבָּקִין עַד אִם־
כִּלּוּ אֵת כָּל־הַקָּצִיר אֲשֶׁר־לִי׃ כב וַתֹּאמֶר נָעֳמִי
אֶל־רוּת כַּלָּתָהּ טוֹב בִּתִּי כִּי תֵצְאִי עִם־נַעֲרוֹתָיו
וְלֹא יִפְגְּעוּ־בָךְ בְּשָׂדֶה אַחֵר׃ כג וַתִּדְבַּק בְּנַעֲרוֹת
בֹּעַז לְלַקֵּט עַד־כְּלוֹת קְצִיר־הַשְּׂעֹרִים וּקְצִיר

תרגום

דִּכְנַשַׁת וְאַפֵּקַת מִן תַּרְמִילָא וִיהָבַת לַהּ יַת מְזוֹנָא דְאִשְׁתַּאֲרָא לַהּ מִשַּׂבְעַהּ׃ יט וַתֹּאמֶר וַאֲמַרַת לַהּ חֲמוֹתַהּ לְאָן צְבַרְתְּ יוֹמָא דֵין וּלְאָן אִשְׁתַּדַּלְתְּ לְמֶעְבַּד יְהֵא גַּבְרָא דְאִשְׁתְּמוֹדַע לִיךְ מְבוֹרָךְ וְחַוִּיאַת לַחֲמוֹתַהּ יַת דְּאִשְׁתַּדְּלַת לְמֶעְבַּד עִמֵּיהּ וַאֲמַרַת שׁוּם גַּבְרָא דְאִשְׁתַּדָּלִית עִמֵּיהּ יוֹמָא דֵין מִתְקְרֵי בּוֹעַז׃ כ וַתֹּאמֶר וַאֲמַרַת נָעֳמִי לְכַלָּתַהּ מְבוֹרָךְ הוּא מִפּוּם קוּדְשָׁא דַּיְיָ דְּלָא שְׁבַק טִבוּתֵיהּ עִם חַיַּיָא וְעִם מֵתַיָּא וַאֲמַרַת לַהּ נָעֳמִי קָרִיב לָנָא גַּבְרָא מִפָּרִיקָנָא הוּא׃ כא וַתֹּאמֶר וַאֲמַרַת רוּת מוֹאֲבִיָּה אַף אֲרוּם אֲמַר לִי עִם רַבַיָּא דִילִי תִּתּוֹסְפִין עַד זְמַן דִּכְדֵי יְשֵׁיצוּן יַת כָּל חַצְדַיָּא דִילִי׃ כב וַתֹּאמֶר וַאֲמַרַת נָעֳמִי לְוַת רוּת כַּלָּתַהּ שַׁפִּיר בְּרַתִּי אֲרוּם תִּפּוּק עִם עוּלֵימָתֵיהּ וְלָא יְעָרְעוּן בִּיךְ בַּחֲקַל אוּחֲרָן׃ כג וַתִּדְבַּק וְאִדְבְּקַת בְּעוּלֵמְתוֹי דְבוֹעַז לְמִצְבַּר עַד דִּישֵׁיצֵי חֲצַד סְעוֹרִין וַחֲצַד חִטִּין וִיתִיבַת עִם חֲמוֹתַהּ׃

רש"י

מלאהן נגתים א או כריכות: (יט) יהי מכירך. בעל השדה שנתן לך פנים ללקוט בשדהו: (כ) את החיים ואת

שפתי חכמים

אלא שישכחו אם יעמי בדעת אין קרויה שבתה לכ"פ עמו עלאיכם כו': א מבנה בעירובין בפרק המוצא תפילין:

אבן עזרא

ופירוש שעורים כמו שיעורים כמו שער בנפשו. וטעם אחר ויהי שתי מלות ארמית ועברית והיא כאשר ראתה שיתלה השבלים שהוא מביניה והנה כ"ף עם אל"ף רמז לשנות אשבלים במותו ואחר כך איפה שערים לשון רבים בעבור היותו כבד עליו. וטעם אחר כי התלת אות כאיפה עם תחלת שעורים הוא בגימטריא ישי שהוא צדיק גמור אז שמח וישב לבו בקרבו: (כ) ברוך ה' אשר לא עזב חסדו. לאות כי עשה חסד בתחלה עם אלימלך ועם בניו כי שופט היה: החיים. נעמי ורות: מגואלנו הוא. אין הגאולה יבום רק הוא דרך אחרת: (כב) כי תצאי. ללקוט: עם נערותיו. ולא עם הנערים שהוא נלב על הקוצרים והקוצרות: ולא יפגעו בך. אנשים וכמוהו רבים: (כג) ותשב את חמותה. כמו עם חמותה:

ברטנורה

אולי לרמוז כי כמו כששמן מתחלק מן הנר מיד הנר כבה כך כשתתחלק הברכה מהרשעים יאבדו ברכותם וממשלתם ויכבו מלחמות וצרות בעולם ובתוכם מלחמות משיח בן אפרים שהוא דג האמצעיות הצרות שעברו ושיעברו באותו זמן מיתת הדג שימות באותם מלחמות יהי' רפואה לעון הנפש ולא נמצא עוד חולי בישראל וז"ש עד שיתבקש דג לחולה ולא ימצא שאין הכונה שלא ימצא דג אלא שלא ימצא לחולי נפשי שנפשיה בן אפרים יקבל עליו כל התלאות של ישראל כמש"ה אך חליינו הוא נשא ומכאובינו הוא סבלם ואז יגלה משיח בן דוד כמש"ה ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולא תהיה זאת הגאולה כגאולות שעברו שאע"פ שאותם שהיתה הגאולה ע"י היו שלמים עכ"ז בשבת הנחש שהיה תלוי על הגאולה ועל התמורה בישראל לא נעשו על ידם גאולה שלימה וז"ש וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה לקיים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה בישראל ר"ל הקב"ה אמר למשה רבינו ע"ה של נעלך מעל רגליך וביהושע אמר נעליך לשון רבים רמז לנו שיטהרו ישראל מעון הנחש שהוא הולך בעפר ומלקט ממנו במנעול ולפי שיהושע היה חומר יותר אמר בו נעליך ל' רבים שבהיותם טהורים מום החומר שהיה בתוך ישראל יכלו להשיג דברים עליונים והפעולה שנעש' על ידם יתקיימו וז"ש וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה לפנים ר"ל הקב"ה היה מדבר עם משה פא"פ כמ"ש ודבר ה' עם משה פא"פ כאשר ידבר איש אל רעהו ובדבר ה' עם משה פא"פ כאשר עשה תמורה בשדה הנבואה שהשפיע על הנביאים הוא גבריאל והמושפעים הם ישראל זרע יעקב ובשניהם נאמר איש שנאמר והאיש גבריאל וכתיב ויעקב איש תם ומולד שמרע"ה הי' לו לכתוב דברי תורה לקיים כל דבר עשה הקב"ה שיפרש עצמו מהחומר ושלוף נעלו וע"ש שנאמר במשה והאיש משה עניו מאוד אמר כאן שלף איש נעלו ונתן לרעהו ר"ל נתחלף במשה סדר הנבואה שידבר עם הקב"ה פא"פ כאשר ידבר גבריאל הנק' איש עם יעקב רעהו שנקרא גם כן איש אבל לא נתחלף לנביאים אחרים שאע"פ שאמר נביא מקרבך מאחיך כמוני עכ"ז הם נשארו עם הכ"ל ר"ל עם החומר ומקבלים נבואה מגבריאל ולא פא"פ כמשה רבע"ה ובגאולה העתידה כולנו נהיה טהורים

קיצור אלשיך

הותירה משבעה. אולי רעבה היא. ונעמי תמהה מאד על רבוי השעורים שהביאה. שמן הנמנע ללקוט כל כך ביום אחד. ומאין לקחה האוכל? ע"כ שאלה.

(יט) **איפה** לקטת. או אנה עשית עבודה בשכר, יהיה מי שהוא. ברוך. מחמת שהכירך מי את. ותגד לה רות כי שם האיש בועז:

(כ) **ותאמר** נעמי וגו' אשר לא עזב חסדו עם החיים לפרנסנו. וגם את המתים לא יעזוב. שיקיים מצות יבום. וייבם אותך. ובזה יעשה חסד עם בעלך המת. כי קרוב לנו האיש מגואלנו הוא. (ח"ד)

ומחמת כי רות לא הבינה מהו ענין היבום. ע"כ לא דברה עם נעמי רק אדות פרנסתה שהבטיח לה בועז:

(כא) **ותאמר** רות המואביה גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין וגו':

(כב) **ותאמר** נעמי אל רות עצתי שלא תדבק עם נעריו. רק עם נערותיו תצאי. דגם כי בשדה זו לא יעשו עמך רעה. אך פן יפגעו בך בשדה אחר. ושמעה רות לעצת חמותה:

(כג) **ותדבק** בנערות בועז לא עם הנערים:

ותאמר

החטים ותשב את־חמותה: ג א ותאמר לה נעמי
חמותה בתי הלא אבקש־לך מנוח אשר ייטב־
לך: ב ועתה הלא בעז מדעתנו אשר היית
את־נערותיו הנה־הוא זרה את־גרן השערים
הלילה: ג ורחצת | וסכת ושמתי ושמת קרי שמלתך
עליך וירדתי וירדת קרי הגרן אל־תודעי לאיש עד
כלתו לאכל ולשתות: ד ויהי בשכבו וידעת
את־המקום אשר ישכב־שם ובאת וגלית
מרגלתיו ושכבתי ושכבת קרי והוא יגיד לך את
אשר תעשין: ה ותאמר אליה כל אשר־תאמרי
*** אלי קרי ולא כתיב אעשה: ו ותרד הגרן ותעש

תו"א הנה הוא. חולין לא: ורחצת. שבת קיג: כל אשר. נדרים לז:

תרגום

ג א ותאמר ואמרת לה נעמי חמותה ברתי בשבועה לא אניח עד זמן דאתבעי ליך ניחא בגין דייטב לך: ב ועתה וכען הלא בועז דאשתמודע לנא דהוית בחקלא עם עולימתוי הא הוא מבדר ית אידר סעורין ברוחא די בליליא: ג ורחצת ותחלילי במיא ותסוכי בוסמנין ותשויאי תכשיטין עליך ותחתין לאידרא לא תתפרסמי לגברא עד שיציותיה למיכל ולמשתי: ד ויהי ויהי בעידן משכביה דמכיה ותדעין ית אתרא דידמוך תמן ותיעול ותגליאי ית ריגלוי ותדמוכי ותהי שאילא מניה עיטא והוא יחוי לך בחכמתיה ית די תעבדין: ה ותאמר ואמרת לה כל די תימרין לי אעביד: ו ותרד

שפתי חכמים

ב דק"ל וכי ענה על הדעת שהלך ערום ולמה הוצרכה לצוות על זה לכ"פ בגדים של שבת: ג מה שלא ק"ל ג"כ גבי ושמתי כתיב שמלתך כ' ושמלותיך קרי די"ל דלא פי' לה רק בגד א' של שבת כי עניים היתה ואמרה לה חמותה ושמת שמלתך ובעלתי זאת אגרום שתזכה לשמלות הרבה ותפיס שמלותיך זהו ושמתי כלומר בעלתי שמלותיך אבל וירדת ק'. (אהבת ציון) הא דלא הקשה רש"י לעיל על ושמתי וכו' י"ל דשאני התם פירושו דאמאי שנעמי הלבישה לרות ובאמת ברות היתה לא בושת פנים ולא רצתה לעשות אלא בשביל נעמי שגזרה עליה ולכן שכתיב הכל על נעמי ולכן כ"אמר ותאמר אליה כל אשר תאמרי אעשה ולא שכוונתי אני בשביל הנאתי אלא בשביל לקיים דבריך ולכן אלי קרי ולא כתיב. ביש ספרי רש"י כל אשר תאמרו אלי קרי ולא כתיב אמרה שמא יבא אחד מן הכלבים ויודע לך אעפ"כ עלי לייבם הדברים ובכ"ר ויזדווג לי ובכ"ל ויודע לך טעות הוא ופירוש אחד מן הכלבים דכך כינוי ליזדווג לי לפיכך לא טוב הדבר לבוש בגדי שלי ולכן אלי לא כ' אעפ"כ עלי לייבם פי' למלא אשר דבר לקיים ציווי שלך לירד ההלכה אל הגורן ואח"כ לבוש בגדי עלי לכך אלי קרי כלו' עלי לייבם:

רש"י

המתים. שזן ומפרנס את החיים ונטפל בצרכי המתים: (ב) מודעתנו. קרובנו: הנה הוא זרה. המוץ. ווינטו"ר בלע"ז: הלילה. שהיה הדור פרוץ בגנבה וגזל והיה ישן בגורנו לשמור גורנו: (ג) ורחצת. מטינוף עבודת כוכבים שלך: וסכת. אלו מצות: ושמת שמלותיך. בגדים של שבת: וירדת הגורן. וירדתי כתיב זכותי תרד עמך: אל תודעי לאיש. לבועז: (ו) ותרד הגורן ותעש. היא אמרה לה ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך ואחר כך וירדת הגורן והיא לא עשתה כן אלא אמרה אם

ברטנורה

מהומר שירחיק הקב"ה חומר הגאת מתוך ישראל לעולם ותשוב הברכה לישראל כימי קדם כמש"ה כי קניתי אשר לאלימלך ואת כל אשר למחלון וכליון מיד נעמי ובכל מבשורת הפסוק שהיא השמור' הג' וגם בשמורה הב' מהאי הלילה ולהלן מנהגת הכנסת שיקרבה הקב"ה כלהמיו ותכון מלכות ב"ד ובשביל זה היה דוד קם בחלות לילה כמש"ה חצות לילה אקום להודות לך לפי שהוא גם כן במרכבה במקום הכנסת עם האבות ויאיר הקב"ה הפסוק עליהם וזב"ה ותשכב מרגלותיו עד הבקר ומ"ש ותקם בטרם יכיר איש את רעהו ר"ל כי אומן שאנו בגלות כמו שאבדנו הברכה מיד הקב"ה כן אבדנו הנבואה שבעונותינו אינו מלוי בינינו עתה לפי שאין גבריאל אינו מכיר עתה לרעהו שהוא יעקב ר"ל להשפיע עליו הנבואה כימי קדם שתגלה הנבואה בישראל והכנסת תהיה קם וז"ש ותקם בטרם יכיר איש את רעהו ולגלות עיד זה הפסוק כתיב במקום היא בוא"ו של יעקב כמו שרמז בפסוק וזכרתי את בריתי יעקוב שהיא מלא בוא"ו והאומר ג"כ האדון אגור ההרן עליונה שהיא הכנס' ואיש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת שהקב"ה עושה עמנו חסד ואין אנו מכירים היתם וזהו

אבן עזרא

(א) מנוח. כי אין לאשה מנוח' עד שתנשא: (ב) מלת מודעתנו. זרה והתי"ו נוסף: (ג) וסכת. שמן שיש לו ריח טוב כי כן מנהג גדולי ישראל אנשי' ונשים: ושמת שמלותיך עליך. הטובות שלא היתה קוררת בהן: (ד) מרגלותיו. כמו רגליו וכן בדניאל על כן טעה המפרש כי הוא כסת יושם תחת הרגלים כמו טעם מראשותיו שיושם תחת הראש: (ו) לותה. כמו

קיצור אלשיך

ג (א) **ותאמר** לה וגו'. הנה נעמי ורות שתיהן הבינו מדברי בועז כי רות הוכשרה בעיניו לקחת אותה לו לאשה. ע"כ המתינו עד כלות כל הקציר שיהי' בועז מופנה מכל עסקיו. וכעת כאשר ראו כי בועז עוד לא שלח אחר רות להתחתן עמה התחילה נעמי לבקש תחבולות לקרב הדבר. ותאמר אל רות הלא אבקש לך מנוח. אשר ייטב לך. הנה בני היה בעליך ומת בלא בנים. וידוע כי המת בלא בנים אין לו מנוחה. וגם להאשה אין לה מנוחה מבעלה עד אחר יבום או חליצה ומוכרת אנכי לבקש מנוחה לך ולבני. וגם לבקש עבורך שיהי' לך טובה בעולם הזה. (ב) **ועתה** הלא בועז מודעתנו. מיוחס כבעלך. ואין לך חרפה להזדווג עמו. ואשר היית את נערותיו. מסתמא ספרו לך את מדותיו הטובות. וטוב לך להזדווג עמו. והנה נעמי טרם גילתה את אזני רות מחשבתה אשר תחשוב לעשות ספרה לה איזה ענינים. שכל דבר שבקדושה אינו מתקיים עד שיהא בו מעט תערובות והתדמו' שמיחזי כאיסור אף שאינו איסור ממש. כמו שהיה ביעקב אבינו שנשא שתי אחיות אף שבימיו לא היה איסור. אך עתידה תורה לאסור. אבל המחשבה היתה קודש להעמיד י"ב שבטי יה. וכמו כן ענין יהודה ותמר אע"פ שהיה בזה מצות יבום. [כי לפנים היה מצות יבום באחד מקרובי המת אף שאינו אחיו] מ"מ המלאך שאמר ליהודה שיתחבר עם תמר שמהם מלכים ונביאים יולדו. עכ"ז לא אמר לו שהאשה הזאת היא תמר ויקיים מצות יבום. רק רצה שיבא אליה לא בדרך אישות ולא בדרך יבום. כדי שיהי' בביאה זו מעט שלא כהוגן. ובאופן זה דברה נעמי עם רות. וספרה לה הלא תדעי. כי בזווגך זה כל בית ישראל נשען. כי את היא האשה שממך יגלה

אורו

(ח"ד)

תרגום

ונחתה לאידרא ועבדת ככל די פקדת חמותה: ז ואכל בועז ושתא ואוטב לביה ובריך שמא דיי דקביל צלותיה ואעדי כפנא מן ארעא דישראל ואתא למדמכא בסטר ערימתא ועלת רות ברז וגליאת ריגלוי ודמיכת: ח ויהי והוה בפלגות ליליא ותוה גברא ורתת ואתרכיך כליפתא בשריה מן רתיתא וחזא איתתא דמכא כל קבל ריגלוי וכבש יצריה ולא קריב לותה היכמא דעבד יוסף צדיקא דסריב למקרב לות מצריתא אתת רבוניה היכמא דעבד פלטיאל בר ליש חסידא דנעץ סיפא בין מימריה ובין מיכל בת שאול אתת דוד דסריב למקרב לותה: ט ויאמר ואמר מאן אנת ואמרת אנא רות אמתך ויתקרי שמך על אמתך למסבי לאנתו ארום פריק אנת: י ויאמר ואמר בריכה אנת קדם יי ברתי אוטבת טיבותיך בתרא מן קדמאה קדמאה דאתגיירת ובתראה דעבדת גרמיך

רות ג

כְּכֹ֥ל אֲשֶׁר־צִוַּ֖תָּה חֲמוֹתָֽהּ׃
ז וַיֹּ֨אכַל בֹּ֤עַז וַיֵּ֙שְׁתְּ֙ וַיִּיטַ֣ב לִבּ֔וֹ וַיָּבֹ֕א לִשְׁכַּ֖ב בִּקְצֵ֣ה הָעֲרֵמָ֑ה וַתָּבֹ֣א בַלָּ֔ט וַתְּגַ֥ל מַרְגְּלֹתָ֖יו וַתִּשְׁכָּֽב׃
ח וַיְהִי֙ בַּחֲצִ֣י הַלַּ֔יְלָה וַיֶּחֱרַ֥ד הָאִ֖ישׁ וַיִּלָּפֵ֑ת וְהִנֵּ֣ה אִשָּׁ֔ה שֹׁכֶ֖בֶת מַרְגְּלֹתָֽיו׃
ט וַיֹּ֖אמֶר מִי־אָ֑תְּ וַתֹּ֗אמֶר אָנֹכִי֙ ר֣וּת אֲמָתֶ֔ךָ וּפָרַשְׂתָּ֤ כְנָפֶ֙ךָ֙ עַל־אֲמָ֣תְךָ֔ כִּ֥י גֹאֵ֖ל אָֽתָּה׃
י וַיֹּ֗אמֶר בְּרוּכָ֨ה אַ֤תְּ לַֽיהוָה֙ בִּתִּ֔י הֵיטַ֛בְתְּ חַסְדֵּ֥ךְ הָאַחֲר֖וֹן מִן־הָרִאשׁ֑וֹן לְבִלְתִּי־לֶ֗כֶת אַחֲרֵי֙ הַבַּ֣חוּרִ֔ים אִם־דַּ֖ל וְאִם־עָשִֽׁיר׃

תו"א ויהי בחצי. סנהדרין יט:

רש"י

ארד כשאני מקושטת הפוגע בי והרואה אותי יאמר שאני זונה לפיכך ירדה בתחלה הגורן ואח"כ קשטה את עצמה כאשר צותה המותה: (ז) וייטב לבו. עסק בתורה: ותבא בלט. בנחת: (ח) ויחרד האיש. כסבור שד הוא ובקש לזעוק והיא אחזתו ולפפתו בזרועותיה: וילפת. ויאחז כמו וילפת שמשון: והנה אשה. נתן ידו על ראשה והכיר שהיא אשה: (ט) ופרשת כנפך. כנף בגדיך לכסותי בטליתך והוא לשון נישואין: כי גואל אתה. לגאול נחלת אישי כמו שנאמר ובא גואלו הקרוב אליו וגאל וגו' והמותי ואני צריכות למכור נחלתנו ועתה עליך לקנות קנה גם אותי עמה שיזכר שם המת על נחלתו כשאבא על השדה יאמרו זאת אשת מחלון: (י) מן הראשון. אשר עשית עם המותך:

אבן עזרא

וכעסתה צרתה: (ח) וילפת. מבנין נפעל כמו ילפתו ארחות דרכם והטעם עוות וכן וילפת שמשון ואיננו כמו משום והענין שנהפך מצד אל צד: והנה אשה. יתכן שאמרה לו לא תפחד וקול אשה לעולם ניכר או הי' אור הלבנה רב וראה אותה שהיתה בלא זקן גם יוכל להכירה במלבושיה: (ט) ופרשת. רמז לקחת לו לאשה: כי גואל אתה. כי כן משפט כל ישראל כי הגידה לה נעמי: (י) חסדך האחרון מן הראשון. שהיא עשתה חסד עם בעלה כאשר אמרה נעמי כי רחוק הוא שוב אל התגיירה: אם דל ואם עשיר. שהכל

ברטנורה

שאמר הכתוב ויאמר אל יודע כי באה האשה הגורן שידוע הוא שהמדה שבה הכנסת היא סוף עשרה והיא כגורן שבה דשין כל התבוא' לתת לכל א' כפי מעשיו ובורכי' התבואה למאכל אנשים והקש למאכל בהמות כמש"ה לדקדק כהררי אל וגו' תושיע ה' וכזה הפסו' תמלא י' תיבות כנגד י' ספירות ונ"ב אותיות שהוא שמו של הקב"ה שבו משפיע בעליונים ובתחתונים ופותח את ידך ומשביע לכל חי רצון הכוונה כפי רצונו ואפלו של אדם לעבוד לבוראו כך הקב"ה משפיע לאלו שראויי' להיות מושפע באדם ושראוי' להיות מושפע בבהמ' משפיע בבהמ' וז"ש אדם ובהמה תושיע ה' כי כמה וכמה אוכלים בעה"ז אע"פ שאינם עובדים לבוראם אלא שהקב"ה נותן להם מזונות כמו שנותן לבהמות והכל הוא בצדק ובמשפט ואם יעלה על דעת אדם שהכבוד הבא ממדות עליונות ניכב על הכסא באיזה אופן מושפעת באלו המדות בהיות הכבוד שם בכנס' ובאלו המדות הם למעלה ולזה אמר ולדקדק אלהים ר"ל שאע"פ שאתה רואה שהכביד יותר שם

קיצור אלשיך

אורו של מלך המשיח בעולם. וכל דבר שקדושתו גדול מאד מוכרח שיהי' מעורב בו איזה ענין חטא. כמו שא"א לאדם לאכול דבר המתוק מאד עד שיערב בו מעט מר. ואז יתענג לו. כאשר השמעתיך מיעקב ומיהודה. ע"כ אל תתרעם על עצתי. כי כבתי נחשבת אצלי. וכמו שלא איעץ עצה שאינה הוגנת לבתי כך לא איעץ לך עצה שאינה הוגנת. ועתה שמע לעצתי הנה בועז הוא זורה וגו' עד (פסוק ט) כי גואל אתה. צריך אתה לגאול את נפש מחלון ולייבם אותי. ונפש מחלון צריך להתדבק עם הבן שאוליד מהגואל ורצוני וחפצי להביא את נפש מחלון בבן צדיק. ע"כ באתי אליך כי קרוב אתה וגדול הדור והבן אשר אוליד ממך יהיה צדיק כמוך ואעשה חסד עם בעלי המת:

(י) ויאמר בועז אל רות היטבת חסדך האחרון הזה עם בעלך מן הראשון שעשית עם חמותך:

לקוטי אנשי שם

ג (ז) ויאכל בועז וישת וגו'. למה מספר לנו הכתוב שבועז אכל ושתה. ומדוע אחרי האכילה הזו היה טוב לבו? ומדוע אמרה נעמי לרות ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך. ובגמרא איתא שתלבש בגדי שבת: הנה לפנים וגם היום מנהג הקולרי' שבכלות הקצירה והאסיפה בשדה לעשות מקלעת שבלים כעין נזר ועטרה מעשה עבות ולפנות ערב אחר כלותם העבודה בשדה יתאספו יחד כל הפועלים ובקול רנה והמון חוגג ישאו העטרה מנחה לבעל השדה. והלף המנחה הזאת יעשה להם בעל השדה משתה ושמחה בערב ההוא. אל המשתה יתאספו כל הפועלים בקצרו ובאספו בעמרים ובעשו שום מלאכה בשדה בכל משך זמן הקציר. וכולם מקושטים ומלובשים בגדיהם החמודות של שבת וי"ט. וישמחו בלילה ההוא יאכלו וישתו יפזזו ויכרכרו. ובעל השדה יאכל וישתה וישמח עמהם וגם קרובי משפחת בעל השדה יבואו אל המשתה הזה. כמאמר הנביא ושמחו לפניך כשמחת בקציר. ובתורה חג האסיף [עיין בספר אבן המדה סדרה ויראה]. ע"כ נעמי אמרה לרות בגם היא תלך אל המשתה הזה. א' שלא בועז מודעתנו ואת מקרובי משפחתו. שנית אשר היית עם נערותיו. והיית מסייעת במלאכת אסיפת העמרים. ובלילה הזה סוף כל מלאכת השדה הנה הוא [משפחתיו] גימרים מלאכת הזריה ובודאי בלילה תהיה המשתה. הבא גם אתה אל המשתה ורחצת וסכת ושמת שמלותיך בגדי שבת ככל הפועלים. ומשתמא בועז יקבלך בפנים יפות. ואז תוכל לילך בגורן לאכלו ולרהבו ואז תוכל לידע המקום המוכן לשכיבת בועז. ומספר הכתוב כי עלת נעמי נתקיימה בכל פרטיו. ויאכל בועז וישת יין הרבה וייטב לבו. שנשתכר מיינו [כמו שמצינו במ"א כטוב לבו ביין]. עד שנפל בקצה הערמה. ויין הפיל עליו תרדמה [ובספר אגרת שמואל כתב ע"כ כתיב תיבת בועז בין ויאכל וישת. ויאכל בועז. אכל בשעת וישת לא הי' עוד בועז]. ויהי בחצי הלילה כשהקיץ משנתו וירא שהוא שוכב בקצה הערמה לא בבית המנוחה שבו שכב תמיד כאשר לן בשדה. והבין שהיין הביאו אל המקום הזה תחת כפת הרקיע תחת צל הלבנה ע"כ ויחרד האיש. ובמשמשו כי מי שוכב אצל מרגלותיו חשב שהוא שד הוא. [כדאיתא בפסחים (קיא) היכן בצל לבנה דמו ברא שמפני הבדים] וכאשר נתודע לו כי היא אשה. ואמרה לו כי היא רות נתישבה דעתו עליו ודברו מגיד הכתובים הלאה בפסוקים:

ועתה

יא ועתה בתי אל־תיראי כל אשר־תאמרי אעשה־
לך כי יודע כל־שער עמי כי אשת חיל את׃
יב ועתה כי אמנם כי אם כתיב ולא קרי גאל אנכי וגם
יש גאל קרוב ממני׃ יג ליני ל׳ רבתי | הלילה והיה
בבקר אם־יגאלך טוב יגאל ואם־לא יחפץ לגאלך
וגאלתיך אנכי חי־יהוה שכבי עד־הבקר׃ יד ותשכב
מרגלותו מרגלותיו קרי עד־הבקר ותקם בטרום יתיר ו׳ ״ו
יכיר איש את־רעהו ויאמר אל־יודע כי־באה
האשה הגרן׃ טו ויאמר הבי המטפחת אשר־עליך
ואחזי־בה ותאחז בה וימד שש־שערים וישת

תו״א כי אמנם. נדרים לח׃

תרגום

באתתא דנטרה יבם קליל עד זמן די ירבי בגין דלא למהך בתר רובין למעבד זנו עמהון אם מסכן ואם עתיר׃ יא ועתה וכען ברתי לא תדחלין כל די תימר לי אעביד ליך ארום גלי קדם כל יתבי תרע סנהדרין רבא דעמי ארום אתתא צדיקתא אנת ואית ביך חילא לסוברא ניר פקודיא דיי׃ יב ועתה וכען ארום בקושטא ארום פריק אנא ואף אית פריק אוחרן דחזי ליה למפרק יתיר מני׃ יג ליני ביתי בליליא ויהי בצפרא אם יפרקיך גברא דחזי ליה למפרקיך מן אוריתא הרי טב ויפרוק לחיי ואם לא צבי למפרקיך ואפרוקניך אנא אמרית בשבועה קדם יי כמא דמלילית ליך כדין אעביד דמוכי עד עידן צפרא׃ יד ותשכב ודמכית מלקביל רגלוי עד צפרא וקמת בקריצתא עד לא אשתמודע גבר ית חבריה מן קדם חשוכא ואמר לעולימוי לא איתמודע לגבר ארום אתת אתתא לאדרא׃ טו ויאמר ואמר הבי סודרא די עליך ואחידי בה ואחידת בה וכל שית סאין דסעורין ושוי עלהא ואיתי לה כח מן קדם יי לסוברותהון ומן יד אתאמר בנבואה דעתידין למיפק מינה שתא צדיקי עלמא דכל חד וחד עתיד למהוי מתברך בשית ברכן דוד ודניאל וחברוהי

רש״י

(יב) ועתה כי אמנם כי. אם כתיב ולא קרי כלומר משמע ספק. ודאי יש גואל קרוב ממני. (ס״א כי אם משמע ספק והוא ודאי) אמר רבי יהושע בן לוי שלמון ואלימלך וטוב אחים היו ומהו אשר לאחינו לאלימלך לעולם קורא אדם את דודו אחיו כענין שנא׳ וישמע אברם כי נשבה אחיו והלא אברהם דודו היה כך היה בועז לאלימלך בן אחיו קרובו של מחלון אבל טוב היה קרוב יותר: קרוב ממני. שהוא אח ואני בן אח: (יג) ליני הלילה. ליני בלא איש: חי ה׳. אמרה לו בדברים אתה מוציאני ריקם ונשבע לה שאינו מוציאה בדברים. ויש מרבותינו אמרו ליצרו נשבע שהיה יצרו מקטרגו אתה פנוי והיא פנויה בוא עליה ונשבע שלא יבא עליה אלא על ידי נישואין: (יד) ויאמר אל יודע. מוסב על ותקם בטרם יכיר הוא ורוצה לקים כי אמר בלבו אין כבודי שיודע כי באה האשה הגורן: (טו) שש שעורים. א״א לומר שש סאין שאין דרכה של אשה לשאת כמשאוי זו אלא שש שעורים ממש ורמז לה שעתיד לצאת

שפתי חכמים

דמ״ש אתה פנוי הוא דא״ל שאל״כ לא הייתי אומ׳ לך לעצב׳ כדי שלא תשכב עמה ותשכב כששתך האמת שזה האיסור הוא כדאית׳ בנדרים אבל אתה פנוי והיא פנוי׳. וכל זה הורה לנו לדקת בועז: ה וגם א״ל ו׳ קבין או ו׳ לוגין דלא מייתי בניין מדה פהותה מסאה כדפירש רש״י בפ׳

ברטנורה

לכנסת לדקתו של הקב״ה משפיע עד מרום שהם מדות עליונות שבשפעתו נמלאת בכל מקום ולז״א אבל עשית גדולות אלהי׳ מי כמוך שאין מי שיעשה כמעשיו וגבורותיו ב״ה וב״ש וגם בזה הפסוק יש ב׳ תיבות נגד י׳ ספי׳ להודיעך כי כמו שאני מונין עשרה בין מלמעלה למטה ובין מלמטה למעלה כך השפעתו ית׳ בין מלמעלה למטה ובין מלמטה למעל׳ בפסוק א׳ אומר תהום רבה שהוא למטה ובפסוק ב׳ אומר עד מרום שהוא למעלה ולפי שזו המדה נמשלה לגורן כמו שאמר למעלה בטה מתכנסת כל התבואה אע״פ שאנו עתה בין האומות כבר האשה שהיא הכנסת באה לגורן והיא מקבלת הברכ׳ שכן כתיב אחר והאכן אזכור ואף גם זאת בהיות׳ בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים והברכה שמקבל׳ מיד הקב״ה היא לסשפיע על ישראל למטה וז״ש ויאמר הבי המטפחת אשר עליך שאותה מהילה שהית׳ עליה שהית׳ מפסקת ביני ובין אתני הש״י שיחזיק בה ויפריכנ׳ מעליה כדי שתוכל לקבל השפעה מיד הקב״ה ומ״ש וימד שש שעורים וישת עליה שש שעורים הם ו׳ פתח ובשר והם ו׳ אור שהיה בשעה נגד ז׳ ספי׳ הראשוני׳ אלינו שכל אחת משפעת על גלגל א׳ מז׳ כוכבי לכת והטעם שלא היו אלא ו׳ לפי שהיא השר אחת מגדת הגבורה המשפעת על גלגל מאדים וע״ז אמר פתחו לי שערי לדק אבא בם אודה יה ואמר שערי לבון רבים ואח״כ אמר שער לבון יחיד במדבר ע״ז שבער בזמן שישראל יהיו לדיקים שהיא בזמן משיח בן דוד שאליו ישסור כח וגבורה לעשות מלחמותיו כמש״ה בתהלים נשבה חיל והוא ידים לריכו שבאותו זמן מלך היות ישראל לדיקים לא תמשול עליהם מדה״ד אלא בלביהם ולפי שעיב זה השער הוא נסתר ואינו יכול נגלות אלא למשיח בן דוד לא כתב כאן אלא ו׳ שעורים רומז לו׳ שערי׳ שהיות שהם שבעה לפי שאלו הו׳ שערים שהם ו׳ ספי׳ יש בכל א׳ מהם ו׳ שערים והם עולים למ״ע ואלו המ״ט יש להם שער בינה שהם דרך בנתיים שעליהם נא׳ ל׳ שערי בינה שהם מ״ט ועם אותו השער שהם הבינה בלהם הם נ׳ וזה השער נעלם אפי׳ ממרע״ה ובהיות זה השער

אבן עזרא

אוהבים אותך בעבור יפיך: (יא) אשת חיל. אפרשנו במשלי: (יב) מ״ם אמנם. נוסף כמ״ם חנם: (יג) אם יגאלך טוב. יש אומרים כי טוב היה שם הגואל ואילו היה כן למה אמר הכ׳ במגל׳ סורה שבה פה פלוני אלמוני רק טעמו אם יגאלך הגואל טוב הוא לך שיגאל כי אדם הטוב הוא. (טו) וימד שש שעורים. ספר הכתוב מה שנתן לה ובדרש ו׳ צדיקים יעמדו

קיצור אלשיך

(יא) ועתה. אף שעשית זאת שלא כהוגן. עכ״ז בתי את נחשבת. מכיר אנכי כי לא נתכוונת לשום דבר רע. רק באמת ובתמים המה כל דבריך. ע״כ כל אשר תאמרי אעשה לך ומחמת לזות שפתים אל תירא כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את: (יב) ועתה כי אמנם כי גואל אנכי. אמת כי גואל אנכי אבל יש גואל קרוב ממני. ע״כ המצות יבום עליו חל יותר ממני. ואולי האמת כי מואבית אסורה לא עלי מוטל העשה דיבום ואיך אבטל הלא תעשה שלא יבא עמוני ומואבי וגו׳: (יג) ליני הלילה עד בקר. כי לא אשלחך בחשכת הלילה עד בקר והיה בבקר אם יגאלך הגואל ששמו „טוב״ יגאל. ואם לא יגאלך וגאלתיך אנכי. ועל זה אני נשבע חי ה׳ שכן יהיה.

ותבא

עליה ויבא העיר: טז ותבוא אל־חמותה ותאמר
מי־את בתי ותגד־לה את כל־אשר עשה־לה
האיש: יז ותאמר שש־השערים האלה נתן לי כי
אמר *** אלי קרי ולא כתיב אל־תבואי ריקם אל־חמותך:
יח ותאמר שבי בתי עד אשר תדעין איך יפל דבר
כי לא ישקט האיש כי־אם־כלה הדבר היום:
ד א ובעז עלה השער וישב שם והנה הגאל עבר
אשר דבר־בעז ויאמר סורה שבה־פה פלני אלמני
ויסר וישב: ב ויקח עשרה אנשים מזקני העיר
ויאמר שבו־פה וישבו: ג ויאמר לגאל חלקת
השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי השבה

תרגום

דמלכא משיחא ועל בועז
לקרתא: טו ותבוא ואתת לות
חמותה בקריצתא ואמרת מן
אנת ברתי וחויאת לה ית כל
מה דעבד לה גברא על פום
מימר מן קדם נבואה
דאתגליאת ליה עבד לה:
יז ותאמר ואמרת שית סאין
דסעורין האלין יהב לי גברא
ארום אמר לי לא תהכין
ריקניא לות חמותיך:
יח ותאמר ואמרת תיבי ברתי
עמי בביתא עד זמן דתדעין
איכדין יתגזר מן שמיא והיכדין
יתפריש פתגם ארום לא ינוח
גברא ארום אלהן ישיצי לטב
פתגמא יומא דין: ד א ובעז ובעז
סליק לתרע בית דינא דסנהדרין ויתיב תמן עם סביא והא פריקא חלף דמליל בועז לרות ואמר
סטי תיב הכא גבר דצניען אורחתיה וסטא ויתיב: ב ויקח ודבר עשרתי גוברין מסבי קרתא ואמר
תיבו הכא ויתיבו: ג ויאמר ואמר לפרוקא אחסנת חקלא די לאחונא לאלימלך זבנת נעמי

רש"י

ממנה בן שמתברך בשש ברכות רוח חכמה ובינה עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה': (יח) כי אם כלה. האיש את הדבר היום: (ד) פלוני אלמוני. ולא נכתב שמו לפי שלא אבה לגאול: פלוני אלמוני. מתורגם בנביאים כסי וטמיר: פלוני. מכוסה ונעלם ל' כי יפלא. היפלא מה' דבר: אלמוני. אלמן מבלי שם (ס"א אלמוני שהיה אלמן מד"ת

אבן עזרא

ממנה: (טז) מי את בתי. יתכן שלא ראתה אותה עד שפתחה לה הדלת להכנס כמנהג וקצר הכתוב לאמר אנכי רות אמתך וכמוהו קראן לו ויאכל להם וכתוב ויואל משה. ויאמר רבי יונה המדקדק כי מי מה והטעם מה היה לך ואמר לי כי כמוהו מי שמך כי אין משפט מי שימלא על הענין כי עם בן אדם לפי דעתי כי שמך הוא שם עצם ועל כן מי על הענין: עשה לה האיש. השבועה: (יח) איך יפול דבר. בעבור שכל הגזירות באות מן השמים על כן יפול ואיננו כן לא נפל דבר אחד מכל דברו: (א) עלה השער. כן היה מנהג והתורה לעדה: פלוני אלמוני. יש אומרים שהוא מן מופלא ואלמוני מן אלם שאין לו שם ידוע אל המדבר: (ג) חלקת השדה. יתכן שהיה השדה גדול

ברטנורה

סגור סוגר ג"כ האחרות ולפי שהם סגורות אמר דוד המע"ה פתחו לי שערי צדק והשיב הקב"ה זה השער לה' ר"ל זה השער שבו מפתח כל השערים אינו פתוח אלא בזמן שישראל צדיקים כמו שנאמר צדיקים יבואו בו ועל זה השער ערך מרע"ה הרבה להשיגו ועליו נא' הודיעני נא את דרכך שהוא חסד לבון יחיד וכונתו היה לידע הפנים השאים מכח גבורה לידע אופן פעולתו עמהם והיה רוצה לידע פנים של דין ופנים של רחמים כמו שרומז פני ילכו ואם אין פניך שהם השני פנים באופן שסוד גבורתו ית' לא נמסרה אפי' למרע"ה אלא שלמדו מדת הרחמים כדי להכליל מרעות הנמשכות ממדת הדין והכל ימסר למשיח בן דוד בע"ה וזהו סוד שש שעורים ומ"ש וישת עליה ותבא העיר הכונ' שתיכף שישימו עליה על הכנסת השם שעורים מיד ותבא העיר הכונה הברכה שהיא עתה כאלמנה. ועתה אג"יה לך סוד גדול שלא הולך כאן לכתוב שבע אלא שש שהויות בשבע הם עם גבורה כשתהבוא זפ"ז יעלו לנ"ט אלא שהגבורה היתה עם רות שהיא השמאל ולא היה צריך ליתן לה מה שהיה לה כבר ובשביל זה הסוד הולך דוד שהיה מלך מואב לאחוז מכח גבורה ולהמשיכה אליו ולטהר ממנו זוהמת הנחש ולהיות הכח בידו ולהנקם מרשעים וז"ה מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי וכבר הודעתיך שהנעל רומז אל הנחש ויהי מושלך על רשעים באופן שלא יהיה צריך להם שבהיות מובלבלים מעליהם כל זוהמת הנחש ובהיות הגבורה ביד משיח בן דוד בהסכמת יהיו כולם כשדים והרבים לפי שלהם לא נגנו שערי רחמים ביקשו רחמים מהקב"ה בעת כעסו כביכו' נאמר לימות משיח ב"ד כה אלקים כמ"ש באלקים נעשה חיל וכתיב ותאזרני למלחמה תכריע קמי תחתי ואויבי נתת לי עורף ומשנאי אצמיתם ישועו ואין מושיע על ה' ולא ענם וגו' והכונה שאף ע"פ שישועו לשם ה' שהיא מדת הרחמים לא יענם. ועתה תבין מאמר בספר הזהר מגו חשוכא נפיק נהורא הכונה שמתוך מדת אלהים שנמנו בא החסד ונגלית בא הטוב לישראל כיון שימסור הגבורה למשיח בן דוד ומ"ש מגו רחמי נפיק דינא כמ"ש ישועו ואין מושיע על ה' ולא ענם שהרחמים נהפכת לרשעים לדין ומ"ש מגו טוב נפיק ביש שהמד' שהיא באה להם הטוב שהיא מדת שהנה"ל מפשם המלך להם הרע וזה הכח השיג דוד בהיותו נלקח מלך מואב שהיתה נכרי' כמש"ה מדוע מצאתי חן בעיניך ואנכי נכריה ואמר הוגד לי כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום הכונה כי כמו שהיות שהיתה נכרי' לישראל ונעשה היה נמשך כל הרעות תהפוך לטוב לישראל ותשכח מדינו' הגלות והנגעים שקיבל מהפגים של זנם בהם הכנסת כמ"ש קראן לי מרה כי המר לי שדי מאוד בשדי בחשבון מטטרו"ן של הפנים ומ"ש וה' ענה בי ושדי הרע לי הכונה כיון שה' מעיד על מעשי מגיד מט"ט של הפני' הרע לי ויבוא ישראל להשהרתו והדלו ויפשיע בהם ובהכנסת האולרות גדולות מברכתו ית' וע"ז נא' ותהום כל העיר

קיצור אלשיך

(טז) ותבא אל חמותה. ותאמר מי את בתי. אם אשת בועז את. או לא:

(יז) ותאמר רות אל נעמי. אל תדאג. אולי כאשר אנשא לבועז אתרחק ממך ואעזבך. ראה נא כי בועז דואג עבורך. כי נתן לי שש מדות שעורים עבורך ואמר לי אל תבואי ריקם אל חמותך. אף שידע שאנכי לא אוכל עוד מהם. כי מחר אתייבם לו או אל הגואל טוב. ולא שלח השעורים רק עבורך:

(יח) ותאמר נעמי לרות שבי בתי אצלי ולא תלך להראות עוד עם בועז. כי היום יוגמר הדבר:

ד (א) ובועז עלה השער אל השופטים לדבר עמהם אם מותר לו לקחת את רות. ובישבו שם והנה הגואל עובר. ויאמר לו בועז סורה נא מדרכך ובא הנה:

(ב) ויקח בועז עוד עשרה אנשים מזקני העיר שיפרסמו ההיתר

מִשְּׂדֵה מוֹאָב׃ ד וַאֲנִי אָמַרְתִּי אֶגְלֶה אָזְנְךָ לֵאמֹר
קְנֵה נֶגֶד הַיֹּשְׁבִים וְנֶגֶד זִקְנֵי עַמִּי אִם־תִּגְאַל גְּאָל
וְאִם־לֹא יִגְאַל הַגִּידָה לִּי וְאֵדַע ואדעה קרי כִּי אֵין
זוּלָתְךָ לִגְאוֹל וְאָנֹכִי אַחֲרֶיךָ וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֶגְאָל׃
ה וַיֹּאמֶר בֹּעַז בְּיוֹם־קְנוֹתְךָ הַשָּׂדֶה מִיַּד נָעֳמִי וּמֵאֵת
רוּת הַמּוֹאֲבִיָּה אֵשֶׁת־הַמֵּת קָנִיתָה קנית ק׳ לְהָקִים
שֵׁם־הַמֵּת עַל־נַחֲלָתוֹ׃ ו וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לֹא אוּכַל
לִגְאָול־ יתיר ו׳ לִי פֶּן־אַשְׁחִית אֶת־נַחֲלָתִי גְּאַל־לְךָ
אַתָּה אֶת־גְּאֻלָּתִי כִּי לֹא־אוּכַל לִגְאוֹל׃ ז וְזֹאת לְפָנִים
בְּיִשְׂרָאֵל עַל־הַגְּאוּלָּה וְעַל־הַתְּמוּרָה לְקַיֵּם כָּל־דָּבָר
שָׁלַף אִישׁ נַעֲלוֹ וְנָתַן לְרֵעֵהוּ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל׃
ח וַיֹּאמֶר הַגֹּאֵל לְבֹעַז קְנֵה־לָךְ וַיִּשְׁלֹף נַעֲלוֹ׃ ט וַיֹּאמֶר
בֹּעַז לַזְּקֵנִים וְכָל־הָעָם עֵדִים אַתֶּם הַיּוֹם כִּי קָנִיתִי אֶת־
כָּל־אֲשֶׁר לֶאֱלִימֶלֶךְ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר לְכִלְיוֹן וּמַחְלוֹן

תו״א וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה. מציעא מז נדה מה זוהר פרשת חקת:

תרגום

די תבת מחקל מואב: ד ואני ואנא אמרית אגלי אודנך למימר קנה כל קבל יתבי תרעא דבית דינא דסנהדרין וכל קביל סביא דעמי אם אית רעותך למפרוק פרוק ואם לא אית רעותך חוי לי ואנדע ארום לא אית בר מנך דהוא כשאי למפרוק קדמך ודהוא קריב למיתב בתרך ואנא ארע מנך ופרוקא אהא בתרך ואמר אנא אפרוק: ה ויאמר ואמר בועז ביום זבינתך ית חקלא מן ידא דנעמי ומן ידא דרות מואביתא אתת מיתא חייב את למפרוק ובעי ליבמא יתה ולמסבה לאנתו מן בגלל לאקמא שום מיתא על אחסנתיה: ו ויאמר ואמר פרוקא כי האי גוונא לית אנא יכיל למפרוק לי על דאית לי אתתא לית לי רשו למסב אוחרניתא עלהא דלמא תהי למצו בביתי ואהא מחבל ית אחסנתי פרוק לך את ארום דלית לך אתתא ארום לית אנא יכיל למפרוק: ז וזאת וכהדא מנהגא בעידנא די מלקדמין מתנהגא בישראל בזמן דשקלין וטרן ופרקן ומחלפן חד מן חבריה ומקיימין כל מדעם וטלע גבר ית נרתק יד ימיניה ואושיט ביה קניין לחבריה והכין נהגין למקני בית ישראל מן חבריה קדם סהדיא: ח ויאמר ואמר פרוקא לבועז אושיט ידך לקנינא וקני לך וטלע בועז ית נרתק יד ימיניה וקניה ליה: ט ויאמר ואמר בועז לסביא ולכל עמא סהדין אתון עלי יומא דין ארום קניתי ית כל מה דהוה לאלימלך וית כל מה

שפתי חכמים

חלק: ו ובזה מיושב מאי קשה למה היה בועז רוצה לקחתה אלא אמר אתה אין לך בנים אבל אני יש לי בנים וירא אני פן אשחית את נחלה ה׳ בנים: הפלת מגלת רות

רש״י

שהיה לו לדרוש עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית והוא אמר פן אשחית את נחלתי): (ד) ואדעה כי אין זולתך. קרוב לגאול: (ה) ומאת רות המואביה. אתה צריך לקנות והיא אינה מתרצה אלא אם כן תשאנה: (ו) פן אשחית את נחלתי. זרעי ו כמו נחלת ה׳ בנים לתת פגם בזרעי שנאמר לא יבא עמוני ומואבי וטעה בעמוני ולא עמונית: (ז) על הגאולה. זו מכירה: תמורה. זו חליפין: שלף איש נעלו. זהו קנין כמו שאנו קונין בסודר במקום נעל ורבותינו ז״ל נחלקו בדבר מי נתן למי:

ברטנורה

פליהם שהיא תהום רבה של הקב״ה בכל עיר וביושביה וכל הליזורות יקראו זה״ז להשביע על ישראל סרומז כשם נעמי כמ״ש תהום אל

אבן עזרא

והלק ממנו היה לאלימלך: (ד) ואם לא יגאל. אמר רבי יונה כי היה ראוי להיותו ואם לא תגאל וכן ובאשת נעורי אל יבגוד וזה לא יתכן כי יבגוד שב אל מלת ברוחכם וכן פירושו ואם לא יגאל הגואל אותה ואני אדע כי אין גואל קרוב ממך: (ה) אשת המת קנית. הטעם מזאת המל׳ תקנה ופועל עבר תחת עתיד כי האשה יש לה כתובה גם האש יורש׳ הנשאר ונכתב קניתי והטעם כן אקנה אני: (ו) פן אשחית את נחלתי. היתה לו נחלה רבה ויש אומרים רמז על אשתו: גאל לך. הנה נתתי לך רשות כי אני לא אוכל: (ז) לפנים בימים קדמונים שעברו כמו הפנים שהם הראשונים: על הגאולה. אם אדם יגאל או יחליף שדה בשדה: וזאת התעודה. מגזרת עדות על זה היו מעידים. ויש מפרש במלת תעודה רגילו׳ ומנהג והראשון הוא הנכון: (ח) וישלף נעלו. בועז שלף נעלו ונתן אותו לגואל והנה זה:

קיצור אלשיך

ההיתר בעיר ולא יהיה עליו לזות שפתים כי לקח מואבית: (ד) אם תגאל גאל ואמור לי תיכף תשובה. ואם הרצה לגאול גאל תיכף. עוד ביום ההוא. ואם לא. יגאל אחר. הגידה לי ואדעה. כי איש אחר לגאול אין. רק אנחנו שנינו. ויאמר האלמוני אנכי אגאל: (ה) ויאמר לו בועז כי כאשר תקנה השדה מוכרת אתה ליבם את רות. ולא רצה האלמוני ליבם את רות. מחמת כי היה לו אשה ובנים. ואם ייבם את רות ותוליד לו בנים. יהי׳ לו בביתו שתי נשים. ובנים משתי נשים. ויהי׳ תמיד קטטה בביתו בין הנשים ובין הבנים ע״כ לא רצה. אבל בועז לא היה לו אשה ולא בנים ע״כ אמר לו האלמוני גאל לך אתה: (ז) וזאת לפנים בישראל. המנהג הזה היה לכנים בישראל על כל קנין או תמורה כאשר שלף איש נעלו ונתן לרעהו. נתקיים הדבר. ולא יכלו לשנות. וכאשר אמר הגואל לבועז קנה לך השדה וגם את רות. וישלוף בועז נעלו ונתן להגואל. שלא יוכל הגואל להתחרט: (ט) ויאמר בועז להזקנים עדים אתם וגו׳:

(ח״ר)

ויאמרו

מיד נעמי: י וגם את־רות המאביה אשת מחלון
קניתי לי לאשה להקים שם־המת על־נחלתו ולא־
יכרת שם־המת מעם אחיו ומשער מקומו עדים
אתם היום: יא ויאמרו כל־העם אשר־בשער והזקנים
עדים יתן יהוה את־האשה הבאה אל־ביתך כרחל
וכלאה אשר בנו שתיהם את־בית ישראל ועשה־
חיל באפרתה וקרא־שם בבית לחם: יב ויהי ביתך
כבית פרץ אשר־ילדה תמר ליהודה מן־הזרע
אשר יתן יהוה לך מן־הנערה הזאת: יג ויקח בעז
את־רות ותהי־לו לאשה ויבא אליה ויתן יהוה
לה הריון ותלד בן: יד ותאמרנה הנשים אל־נעמי
ברוך יהוה אשר לא השבית לך גאל היום ויקרא
שמו בישראל: טו והיה לך למשיב נפש ולכלכל

תו"א יתן ה' את האשה. עקידה שער כח: ויהי ביתך כבית פרץ. עקידה שם: ויתן ה' לה הריון. נדה לח:

תרגום

דהוה לכליון ומחלון מן ידא
דנעמי: י וגם ואוף ית רות
מואביתא אתת מחלון קניתי
לי לאנתו בגין למיקום שום
שכיבא על אחסנתיה ולא
ישיצי שום שכיבא מלות
אחוהי ומתרע סנהדרין
דבאתריה סהדין אתון עלי
יומא דין: יא ויאמרו ואמרו כל
עמא די בתרע סנהדרין וסביא
סהדין אנחנא יתן יי ית אתתא
הדא דאתיא לביתך כרחל
וכלאה די בנו תרויהון ית בית
ישראל אבונן בתרי עסר
שבטין ועבד חילא באפרת
ותהי קרא שמא בבית לחם:
יב ויהי ויהי מצלח ביתך כבית
פרץ די ילידת תמר ליהודה
מן זרעא די יתן יי לך מן ריבא
הדא: יג ויקח ונסיב בועז ית
רות והוה ליה לאנתו ועל לותה ויהב יי לה עידוי וילידת בר: יד ותאמרנה ואמרן נשיא לנעמי בריך
שמיה דיי דלא פסק ליך פרוקא יומא דין ויתקרי שמיה מן צדיקי ישראל: טו והיה ויהי ליך

רש"י

אומרים קונין בכליו של קונה ובועז נתן לגואל ויש אומרים קונין בכליו של מקנה וגואל נתן לבועז: וזאת התעודה בישראל. משפט העדות: (י) להקים שם המת על נחלתו. מתוך שאשתו יוצאה ובאה בנחלה ומכנסת ומוציאה אומרים זאת היתה אשת מחלון ושמו נזכר עליה: (יא) כרחל וכלאה. אע"פ שהיו משבט יהודה ומבני לאה מודים הם על רחל שהיתה עיקרה של בית והקדימו רחל ללאה: וקרא שם. כלומר יגדל שמך: (יב) כבית פרץ. שיצאנו ממנו:

אבן עזרא

כאשר אמרו הקדמונים ז"ל חליפין והטעם שקבלת זה הנעל ונתת תחתיו גאולתך וטעם נעל בעבור שהוא נמצא תמיד ולא יתכן להסיר הלוק או מכנסים שלא ישאר ערום. ויש אומרים כי הגואל שלף נעלו ונתנו לבועז. והטעם כאשר נתתי לך זה הנעל כן הגאולה: (יא) כרחל וכלאה. הקדים ברחל בעבור שהיתה אשת יעקב בתחלת מחשבתו: ועשה חיל. כמו עשה לי את החיל הזה כי אתה לא לקחתה בעבור ממון: (יד) אשר לא השבית לך גואל. הטעם בעבור שיוקם שם המת על נחלתו: (טו) ולכלכל. מטעם

ברטנורה

תהוס קורא לקול לנוריך. ומ"ש ותאמרנה הזאת נעמי הכונ' שיאמרו זה לזה הזאת נעמי שאנו נותנין השפע וכל זה רמוז בפסוק ותהום כל העיר עליהם וגו' והטעם שאמר הזאת נעמי והי' רהוי לו' זאת אלא לפי שזאת הה' היא הה' אחרונה של הש"י שהיא בכנסת ישראל קודם שיגיע זמן נתינת זאת הברכה לישראל יהיה נדל מביניהם כל התערובות הרע ולא יקבלו זאת הברכה אלא אותם שבזמן שישראל היו נכנעי' דבקו במצותיו ית' כרות שאמרה עמך עמי אלהיך אלהי וזה הסוד רומז לנו בין רות וערפה שהמרפ' ידיהם מהמצות ובוגי' להקב"ה עורף ולא פני' יהיו נבדלים ולא יראו בזמן שיפקוד ה' את עמו לתת להם לחם וימותו תחת גבורת הדין ולא יראו בזמן זריחת חיי עולם כאותן שידבקו בהקב"ה ובמצותיו וכמש"ה ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום שהוא יומו של הקב"ה א"כ כיון שגלה רות הי' רהוי שימכור לדוד מדת אלהים כמ"ש כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלהים שבהיות שאלהים הם המלאכים שעולים ויורדים הם במקום הכסא כמ"ש ועלייתם וירידתם הם לטובתם של ישראל ובזה הם עושקים תמיד כך דוד בהוא במרכב' שהוא אותו מקום בעצמו הוא שואל ג"כ על מדת אלהים שממנו יהי' נאזר בכח אבל עכ"ז היה ראוי שיאמר כן אני אערוג אליך והטעם שאמר ונפשי לפי שהיא קודמת באותו מקום שמשם הנשמות חצובות ויש לה התיחסות עם אותם המלאכים שהיא רוחנית כמו שהם רוחני' ויש בה כח להשיג דברים עליונים ומש"ה סוב דמה לך לצבי או לעופר האילים על הרי בתר ר"ל אותם המדות של הספי' שנקראו הרים כמ"ש לדקחך בהררי אל והנה הם מבדילים לפי שהשפע מושפע ממדה למדה וכשישראל אינם עושים רצונו של מקום הם משפיעים במקומות אחרים ושנם מניחים שיבא השפע והכבוד לכסא וז"ש על הרי בתר והומר עוד הכנס' הטעם שאני אומר להקב"ה שישיב הכסא לפי בהמ"ק

קיצור אלשיך

(יא) ויאמרו כל העם אשר בשער [לבד הזקנים] והזקנים. עדים אנחנו. יתן ה' את האשה הזאת אף שמואבית היא. אך מחמת שבאה אל ביתך. לבית איש צדיק כמוך. שתהי' כרחל וכלאה. ועשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם. שלא תקרא עוד רות המואביה. רק תקרא רות מבית לחם. ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה ג"כ מן היבום. אף שבשניהם הי' מעט שלא כדרך התורה. עכ"ז הם הביאו את עם ב"י והקימו מלכיהם ונביאיהם. כן יתן ה' הזרע אשר יהי' לך מן האשה הזאת:
(יד) ותאמרנה הנשים אל נעמי וגו'. מחמת כי נשואי בועז את רות היה לקיים מצות יבום. להקים שם המת על נחלתו. כי רות מחלון היה בבטן רות. וכאשר רות נתעברה ותלד בן ילדה את נשמת מחלון והביאהו לעולם בגוף אחר. הגוף היה מרות ובועז. והנשמה היא נשמת מחלון. נמצא מחלון בן נעמי בא לעולם. ע"כ אמרו הנשים לנעמי ברוך ה' אשר לא השבית לך גואל היום. כי הילד הנולד לרות הוא יגאל אותך שלא תמות ערירי. ובישראל יקרא שמו גואל נעמי. חז"ל אמרו שבועז מת ממחרת חתונתו את רות. ע"כ אמרו הנשים לנעמי אשר לא השבית לך גואל היום. כי בעוד יום אחד אבדת את הכל:
(טו) והיה לך למשיב נפש בעולם הבא. כי ברא מזכה אבא ואמא. כאשר הבן הזה יהיה צדיק יזכה אותך בעולם הבא. ולכלכל את שיבתך בעולם הזה. כי כלתך אשר אהבתך ילדתו. ואיך תעזבך:

ותקת

אֶת־שִׁיבָתֵךְ כִּי כַלָּתֵךְ אֲשֶׁר־אֲהֵבַתֶךְ יְלָדַתּוּ אֲשֶׁר־
הִיא טוֹבָה לָךְ מִשִּׁבְעָה בָּנִים׃ טו וַתִּקַּח נָעֳמִי אֶת־
הַיֶּלֶד וַתְּשִׁתֵהוּ בְחֵיקָהּ וַתְּהִי־לוֹ לְאֹמֶנֶת׃ יז וַתִּקְרֶאנָה
לוֹ הַשְּׁכֵנוֹת שֵׁם לֵאמֹר יֻלַּד־בֵּן לְנָעֳמִי וַתִּקְרֶאנָה
שְׁמוֹ עוֹבֵד הוּא אֲבִי־יִשַׁי אֲבִי דָוִד׃ יח וְאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת
פָּרֶץ פֶּרֶץ הוֹלִיד אֶת־חֶצְרוֹן׃ יט וְחֶצְרוֹן הוֹלִיד אֶת־
רָם וְרָם הוֹלִיד אֶת־עַמִּינָדָב׃ כ וְעַמִּינָדָב הוֹלִיד אֶת־
נַחְשׁוֹן וְנַחְשׁוֹן הוֹלִיד אֶת־שַׂלְמָה׃ כא וְשַׂלְמוֹן הוֹלִיד
אֶת־בֹּעַז וּבֹעַז הוֹלִיד אֶת־עוֹבֵד׃ כב וְעֹבֵד הוֹלִיד
אֶת־יִשָׁי וְיִשַׁי הוֹלִיד אֶת־דָּוִד׃ חזק

ת"א ותקראנה לו השכנות שם לאמר. סנהדרין יט: סקמץ בז"ק

סכום הפסוקים של ספר רות שמונים וחמשה. וסימנו ובעז הולד את עובד: ופרקיו ארבעה והרמז אבא בגבורות ה' וגו': וחציו ותאמר רות המואביה גם כי אמר אלי:

תרגום

לְמְקַיָּים נְפַשׁ וּלְכַלְכָּל יַת סֵיבְתֵיךְ בְּתַפְנוּקִין אֲרוּם כַּלָּתֵיךְ דִּי רְחִימִית יָתֵיךְ יְלִדְתֵּיהּ דְּהִיא הֲוָת טַבְתָּא לֵיךְ בְּעִידַן אַרְמְלוּתֵיךְ מִסַּגִּיאִין בְּנִין׃ טו וַתִּקַּח וּנְסִיבַת נָעֳמִי יַת רַבְיָא וְשַׁוִּיאַת יָתֵיהּ בְּעִטְפָּהּ וַהֲוָת לֵיהּ לְתוּרְבִּיָנְתָּא׃ יז וַתִּקְרֶאנָה וּקְרָאָן לֵיהּ שֵׁיבְבָתָן שׁוּם לְמֵימָר אִתְיְלִיד בַּר לְנָעֳמִי וַהֲווֹ קָרְאָן שְׁמֵיהּ עוֹבֵד הוּא אֲבוּי דְּיִשַׁי אֲבוּי דְּדָוִד׃ יח וְאֵלֶּה וְאִלֵּין תּוּלְדַת פֶּרֶץ פֶּרֶץ אוֹלִיד יַת חֶצְרוֹן׃ יט וְחֶצְרוֹן וְחֶצְרוֹן אוֹלִיד יַת רָם וְרָם אוֹלִיד יַת עַמִּינָדָב׃ כ וְעַמִּינָדָב וְעַמִּינָדָב אוֹלִיד יַת נַחְשׁוֹן וְנַחְשׁוֹן רַב בֵּית אַבָּא לְבֵית יְהוּדָה וְנַחְשׁוֹן אוֹלִיד יַת סַלְמָא צַדִּיקָא הוּא סַלְמָא מִן בֵּית לֶחֶם וּנְטוֹפָה דְּבַטִּילוּ בְנוֹי פְּרוּזְבִין דְּאוֹתִיב יָרָבְעָם חַיָּיבָא עַל אוֹרְחַיָּא וַהֲוָאן עוֹבְדֵי אָב וּבְנִין יָאֲוָן כִּנְטוֹפָא׃ כא וְשַׂלְמוֹן וְשַׂלְמוֹן אוֹלִיד יַת אִבְצָן נְגִידָא הוּא בוֹעַז צַדִּיקָא דִּי עַל זְכוּתֵיהּ אִשְׁתֵּיזְבוּ עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל מִיַּד בַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וּבְגִין צְלוֹתֵיהּ עֲדַת כַּפְנָא מֵאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וּבוֹעַז אוֹלִיד יַת עוֹבֵד דִּפְלַח לְמָרֵי עָלְמָא בְּלֵב שְׁלִים׃ כב וְעוֹבֵד וְעוֹבֵד אוֹלִיד יַת יִשַׁי דְּמִתְקְרֵי נָחָשׁ בְּגִין דְּלָא אִשְׁתַּכַּחַת בֵּיהּ עִילָא וּשְׁחִיתָא לְאִתְמַסְרָא בִידוֹי דְמַלְאָכָא דְמוֹתָא לְמִיסַב יַת נַפְשֵׁיהּ מִנֵּיהּ וַהֲוָה יוֹמִין סַגִּיאִין עַד דְּאִדְּכַּר קֳדָם יְיָ עֵיטָא דִּיהַב חִוְיָא לְחַוָּה אִתַּת אָדָם לְמֵיכַל מִן אִילָנָא דְּאָכְלִין פֵּירוֹי חַכִּימִין לְמִידַע בֵּין טַב לְבִישׁ וְעַל הַהִיא עֵיטָא אִתְחַיָּיבוּ מוֹתָא כָּל דַּיָּירֵי אַרְעָא וּבְהַהִיא עִילָא שְׁכִיב יִשַׁי צַדִּיקָא הוּא יִשַׁי דְּאוֹלִיד יַת דָּוִד מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל׃ חזק

רש"י

(יח) ואלה תולדות פרץ. לפי שייחס את דוד על שמה של רות המואביה חזר וייחסו על שם יהודה:

ברטנורה

שאמר לי נוני הלילה שבכי עד שבוקר איני רואה שבא הכבוד ליבב עמי ואני מבקש אותו ואיני מוצאו וזה"ס על מבכי בלילות בהם גלות הגולה בקשתי את שאהבה נפשי ביחוד השכינה לקדמותה נשיאת עם ישראל ונגואלם ע"י משיח בן דוד שיגלה לנו במהרה בימינו אמן סלה:

אבן עזרא

ויכלכל יוסף וי"א כמו ומי מכלכל את יום בואו: (יז) ילד בן לנעמי. כמו ויהי לה לבן: אבי דוד. יתכן שישוב אל ישי גם אל עובד כמו אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק. דרך סברא כי נחשון מת במדבר כי לא יתכן להיות נער וזה א' בעל דגל ונוסע בתחלה קודם ישראל ועוד שהיה הכתוב מזכירו שנכנס בארץ ולא יהיה נשיא השבט אחר והנה אין בין שנכנס לארץ עד שנולד דוד רק שס"ו שנה כי הכתוב אמר ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה היא השנה הרביעית למלך שלמה ודוד חי שבעים שנה וארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר ואם אמרנו שהיה שלמון כאשר נכנס לארץ בן שנה הנה הם ארבעה שלמון ובועז ועובד וישי הנה כל אחד הוליד והוא בן תשעים ואחת שנה ואם יקום מערער ויאמר כי נחשון היה כאשר יצא ממצרים פחות מעשרים שנה הנה נחשב שיהיה בן י"ח שנה ולא נחסר שנות לכת ישראל במדבר והנה יהיו חמשה והנה יוליד כל אחד והוא בן שמונים וארבע וזה נכון בעיני כי הנה בועז זקן היה וזה למדנו בעבור שאמר לרות לבלתי לכת אחרי הבחורי' גם ישי זקן היה כאשר הוליד את דוד כי הוא שמיני לבניו ויתכן שנקרא עובד שהולידו זקן ולא לקח אשה כי אם בעבור כבוד השם וגם האם עזבה דתה וארץ מולדתה והסתה בגלל כבוד השם ע"כ יהי' הבן עובד השם כי רובי הבנים דומים לאב ולאם כי הם השרשים:

נשלם ספר רות תהלה לצור מוציאנו מעבדות לחרות

קיצור אלשיך

(טז) ותקח נעמי את הילד ותשיתהו בחיקה. כנראה שפסוקים לא לקחה נעמי את הילד בחיקה עד אחר מאמר הנשים לה. כי לבה הי' בספק מי יודע אם נשא בועז לרות לשם מצות יבום. אולי רק מחמת יפיה. ואם לא הי' ביבום אין בהילד נשמת מהלון. ואינו בנה. ומה לה להשתעשע בילד זר. ומי יודע אם אהבת רות אליה היתה אהבה אמתית ולא תתחבר יחד עמה אחר שנתעשרה עושר גדול. ע"ב נחמוה הנשים בשתים. ראו נא מתחלה ועד סוף שהכל הי' שלא כדרך הטבע רק במקרה מאת ה' ואם לא היה בזה מצות יבום לא הי' הקב"ה מתערב בענין זה. ועוד שנית הכל ראו כי רות דבקה אליך ג"כ לא בדרך הטבע. כי כל הכלות שונאות חמותן ורות דבקה בך באהבה שלא בטבע. ודבקה בהקב"ה באמת. וכשמעה דבריהן האמינה דבריהן ולקחת את הילד ותהי לו לאמנת:

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

א אֵיכָה ׀ יָשְׁבָה בָדָד הָעִיר רַבָּתִי עָם הָיְתָה כְּאַלְמָנָה רַבָּתִי בַגּוֹיִם שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת

תו"א איכה ישבה בדד. מ"ק כו סנהדרין קד זוהר פ' תרומה: היתה כאלמנה. תענית כ:

א אמר ירמיהו נביא וכהנא רבא איכדין יתגזר על ירושלם ועל עמהא לאתדנא בתירוכין ולמספד עליהון איכה היכמא דאתדנו אדם וחוה דאיתרכו מגינתא דעדן ואספיד מרי עלמא עליהון איכה ענת מדת דינא וכן אמרת על סגיאות חובאה אשתדור די בגוהא ובגין כן תהי יתבה בלחודהא כגבר דמכתש סגירו על בסריה די בלחודיה יתיב וקרתא הות מליא אוכלוסין ועממין סגיאין אתרוקינת מנהון והות דמיא בארמלא ודי מתרברבא בעממיא ושליטא באפרכיא והוו מסקין לה מסין הדרת

רש"י

(א) איכה ישבה בדד. ירמיה כתב א ספר קינות היא המגלה אשר שרף יהויקים על האש אשר על האש והיו בה שלש אל"ף ביתו"ת איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם שוב הוסיף עליו אני הגבר שהוא שלש אל"ף ביתו"ת שנאמר (ירמיה לו) ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה שלש כנגד שלש: בדד. גלמוד מיושביה: רבתי עם. יו"ד יתירה כמו רבת עם שהיתה עמה רב יש מדרשי אגדה הרבה ואני באתי לפרש לשון המקרא כמשמעו: היתה כאלמנה. ולא אלמנה ב ממש אלא כאשה שהלך

שעברו על התורה שנאמר באל"ף בית כך דרש רבי יוחנן בפרק חלק: ב זאת שב אל ישראל אינה אלמנה ממש במת בעל' שהרי הם היים

שפתי חכמים

א כוונתו בזה מדאמר ירמיה אני הגבר ראה עני בשבט עברתו פירוש היה מתאונן ירמיה נומר אני הגבר ראה עני כפרש"י לקמן וא"כ מאחר בשם אמר אני הגבר ראה בזה התחלת הענין התשוב שזו המגלה נביא אחר כתב שהרי כמה נביאים התנבאו על חורבן הבית. לכ"פ ירמיה כתב ספר קינות והיא המגלה אשר שרף וכו' שוב הוסיף עליו. אני הגבר והוי כמו ענין בפני עצמו ולכן התחיל אני הגבר להורות שכאן הוא התחלת ענין אחר ולא אותה מגלה ששרף יהויקים. וא"כ ק"ל ומנ"ל דירמיה כתבה דילמא ירמיה לא כתב רק אני הגבר וזה נביא אחר כתב לזה מביא ראיה שנאמר ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה פירוש כהמה שבסרף והתוספת היה שלש כנגד שלש א"כ ע"כ"ל שאותה מגלה בשרף היה הג' אלפא ביתות שכ' ירמיה מתחלה ומה שכתב באל"ף בי"ת מפני

אבן עזרא

אנשי אמת יבינו מדרשי קדמונינו הצדיקים. שהם נוסדים על קשט ובליקת מדע ישוקים. וכל דבריהם כזהב וככסף שבעתים מזוקקים. אכן מדרשיהם על דרכים רבים נחלקים. מהם חידות וסודות ומשלים גבוהים עד שחקים. ומהם להרויח לבות נלאות בפרקים עמוקים. ומהם לאמן נכשלים ולמלאת הריקים. על כן ידמו לגופות טעמי הפסוקים. והמדרשים כמלבושים כגוף דבקים. מהם כמשי דקים ומהם עבים כשקים. ודרך הפשט הוא הגוף בדברים נבהרים ובחוקים. וכן אמרו שהמקרא כפשוטו והדברים עתיקים:

ואני אברהם בר מאיר מארץ מרחקים. הולאתני מארץ ספרד המת המציקים. וספרי אלו בגלותי היו בידי מחזיקים. ויורוני לבאר ספרים בטעמים מנופת מתוקים. וכן אפרש זאת המגלה אחרי הדקדוקים. והיננה המגלה הנשרפת על יד יהויקים. כי לא נמצא שני דברי השם אשר הם בס' ירמי' הקוקים. וכן כתוב קח לך מגלת ספר וכתבת אליה את כל הדברים אשר דברתי אליך על ישראל ועל יהודה ועל כל הגוים ועוד כתוב מדוע כתבת עליה לאמר בא יבא מלך בבל והשחית את הארץ הזאת ואין במגלת ספר איכה זכר בבל ולא מלכה: (א) בדד. שם נופל על זכר ועל נקבה עם למ"ד ובחסרונו וכן מלת בטח: רבתי. שרתי. מלעיל להבדיל בין היו"ד הנוסף ובין יודי"ן סימן המדבר

פי' הטעמים לראב"ע

(א) לא די שישבה בדד במות בניה אחר היותה רבת עם עד שהיא כאלמנה שאין לה בעל והיא נואשת מהיות לה בנים כנ"ל:

קיצור אלשיך

א (א) איכה ישבה בדד. כי קרה לה לירושלים כאשה עזובה נצבת מרה ונעצבת על רוב צרותיה הבאות עליה באין הפוגות. הלא הוא כי דרך נשים כי תהיה אשה בעולת בעל ובירכתי ביתה בניה כשתילי זיתים סביב לשלחנה גם עושר גם כבוד היה לה הרבה ויהי היום ועלה מות בחלוניה להמית בניה עד בלתי השאיר שריד ותשאר האשה ואישה. כי הלא כי תחיל תזעק בחבליה מאנה הנחם על בניה הלא חכמות חברותיה תעננו לה למה תבכי ולמה ירע לבבך ויתי לך אשר לך עטרת תפארת אישך כי הלא הוא טוב לך משבעה בנים כי הוא כבודך ומרים ראשך. אחרי כן קרבו ימי בעלה למות וימת גם הוא כבניו ואז מיהרה האשה לספוד ולבכות כי נותרה לבדה מילדיה ומאישה וכשומען קמו בנות וינחמוה ויאמרו לה הרף מעט ועזוב חמה ואל תרבה לבכות כי ברוך ה' ואת עשירה ולא יחסר לחמך ואל ימעט ממך תנחומות אלה כי אל תבכי למת ואל תנודי לו בכי בכה להולך לביתו ובביתו אין לחם ואין שמלה ותשאר האשה באלמנותה עניה סוערה ואין כסות בקרה והחסר לחמה כי גם בעלה ממקומו יפן אל צרתה וימר לו על צרת אשתו שלמה תהי' כעוטיה בפתחי שערי אוהביו לשבוע לחם ואם יקרה שאף גם זאת האשה הנותרת מאישה וילדיה הלחם אזל מכליה ובביתה אין כל עדיין יבקשו מנחמים לה דברי נחמה באמור אליה התנחמי כקשת יום אשר רעתה רבה מרעתך כי אתה נשארת לבדך וריקה נפשך מכל טוב הלא נפש אחת את ובקלות המלאכות תאכל בה לחם אך דעי וראי למי אוי למי אבוי כפל ומכופל הלא הוא לבעלת שכול ואלמון וחסרת לחם. ועוד לה שעבוד אחרים עליה מגישים ומסים נוגשים אצים אותה וישתוה בתה ומה גם אם (ח"ה)

לקוטי אנשי שם

א (א) איכה ישבה בדד העיר. וצריך להבין דכול"ל איכה הרבה העיר. כי לכון ישבה הדרבה משמע לבון ישיבה ושלום. וא"כ אמר עוד רבתי עם היתה כאלמנה. ול"ל הלא על זה כבר קונן בשאמרה בדד בלא עם. ולמה חזר וקונן ע"ז רבתי עם ונשארה כאלמנה יחידי. והענין כי בשעת היה ירמיה מקונן כבדר על הגלות בקרה לני. על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. כי זה ידוע שבתחלה בימי יהויקים מלך יהודה אז עלה מלך אשור והגלה כל עשרת השבטים ונשארו כל עריהם חרב מוחרב. וכן גם כ"כ אכן יהודה ובנימין וכל הערים שלה החריב תחלה כ"כ. רק העיר ירושלים לבדה נשאר עדיין בישיבה. לכן קונן ירמיה תחלה על כל ערי א"י החרבות והשוממות. איכה ישבה בדד העיר. איך נשאר בישיבה רק העיר ירושלים יחידי מכל א"י שהיתה ארבע מאות פרסה, וכל יתר הערים נשארו בשממה. שכי קדשיך היו מדבר. וירושלים לבדה נשארה יחידי כתורן בראש ההר. כשוכה בכרם. ולבסוף עלה כ"כ גם על ירושלים ולקח מאתה כל גדולי ישראל. הם יכניה מלך יהודה וכל סנהדרין והחרש והמסגר. הגם שעוד עדיין נשאר בירושלים עם רב. אכן עטרת תפארת ישראל נלקח מתוכה ואף שנבוכדנצר הושיב בירושלים את צדקיהו למלך ונשאו מאד עכ"ז היו מחויבים לתת לנבוכדנצר מסים וארנונות גדולים לכן קונן ירמיה על גלות יהויכין וגדולי ישראל והסנהדרין והחרש והמסגר. אף רבתי עם. אף שנשאר עדיין בירושלים רבתי עם. עם רב. מ"מ היתה כאלמנה. כמו האלמנה אף שהיא נשארה עדיין על מכונה עם בניה בביתה ובמקומה. אכן תמיד היא ובניה מקוננים כי גדול הבית נלקח מהם. כן מקונן ג"כ ירמיה. אע"פ שרבתי עם. שנשאר עם רב בירושלים. מ"מ היתה כאלמנה. שגדול הבית איננו. כי הגדולים והחשובים נלקחו ממנה. וא"כ מקונן האשה

היתה למס: ב בכו תבכה בלילה ודמעתה על
לחיה אין־לה מנחם מכל־אהביה כל־רעיה בגדו
בה היו לה לאיבים: ג גלתה יהודה מעני ומרב

תו"א בכו תבכה בלילה. מו"ק כו סנהדרין קד: גלתה יהודה מעני. מו"ק כם עקידה שער פא:

לְמֶהֱוֵי מַסִּיקָא וּלְמִתַּן כְּרָגָא לְהוֹן בָּתַר דְּנָא: ב בְּכוֹ כַּד שְׁלַח מֹשֶׁה נְבִיָּא אִזְגַּדִּין לְאַלָּלָא יַת אַרְעָא וְהָבוּ אִזְגַּדַיָּא וְאַפִּיקוּ שׁוּם בִּישׁ עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל וְהַהִיא לֵילְיָא תְּשַׁע יוֹמִין בְּאָב הֲוָה וְכַד שְׁמָעוּ עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל יַת בְּשׂוֹרְתָא בִּישָׁא הָדָא דְאִתְבַּשְּׂרוּ עַל אַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל נְטָלוּ עַמָּא יַת קָלֵיהוֹן וּבְכוֹ בְּלֵילְיָא הַהוּא מִן יַד תְּקֵיף רוּגְזָא דַיְיָ בְּהוֹן וּגְזַר לְמֶהֱוֵי בָּכָן בְּלֵילְיָא הָדָא לְדָרֵיהוֹן עַל חוּרְבַּן בֵּית מוּקְדְּשָׁא וּכְדוּ אִתְאֲמַר בִּנְבוּאָה לְיִרְמְיָהוּ כַּהֲנָא רַבָּא לְמֶהֱוֵי חֲרִיבָא יְרוּשְׁלֵם עַל יְדוֹי נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא אִין לָא אִתְהַדְרִין בְּתְיוּבְתָּא מִן יַד עָאל וְאוֹכַח יַת עַמָּא בֵית יִשְׂרָאֵל וְסָרִיבוּ לְקַבָּלָא בְּמֵימְרֵיהּ בָּכֵן עָאל נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וְצָרָא יַת יְרוּשְׁלֵם וּבֵית מוּקְדְּשָׁא אוֹקִיד בְּנוּרָא בְּתִשְׁעָה יוֹמִין בְּיַרְחָא דְאָב וּבֵיהּ בְּכִיָּא כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּכוּתָא וְדִמְעָהָא זַלְגִין עַל לִיסְתָּהָא וְלֵית דִּי יְמַלֵּיל תַּנְחוּמִין עַל לִבְּהָא מִן כָּל מַעֲוָתָא דִּי רְחִמְתָּא לְמֵיזַל בַּתְרֵיהוֹן וּבְגִין כֵּן כָּל חַבְרָהָא אַרְשִׁיעוּ בָהּ אִתְהַפִּיכוּ לְמֶהֱוֵי לָהּ לְבַעֲלֵי דְבָבִין: ג גְּלָתָה אִיזִילוּ בֵית יְהוּדָה בְּגָלוּתָא עַל דַּהֲווֹ מְעַנִּין יַתְמִין וְאַרְמְלָן וְעַל סְגִיאוּת פּוּלְחָנָא דַהֲווֹ מְפַלְחִין בַּאֲחוּהוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְאִזְדַּבְּנוּ לְהוֹן וְלָא קָרוּ חֵירוּתָא לְעַבְדֵיהוֹן וְאַמְהַתְהוֹן דַּהֲווֹ מִזַּרְעִית יִשְׂרָאֵל וּבְגִין כֵּן אַף אִנּוּן אִתְמְסָרוּ בְּיַד עַמְמַיָּא וּכְנִשְׁתָּא דְבֵית יְהוּדָה יָתְבָא בְּגוֹ עַמְמַיָּא וְלָא אַשְׁכָּחוּ נְיָחָא מִפּוּלְחָנָא קַשְׁיָא דְשַׁעְבִּידוּ יָתָהּ וְכָל דַּהֲוָה רָדִיף יָתָהּ אַרְבִּיקוּ

רש"י

בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה: (ב) בכו תבכה. שתי בכיות על שתי חורבנין: בלילה. שהמקדש נשרף בלילה דאמר מר לעת ערב הציתו בו את האור. דבר אחר בלילה לילה של בכיית מרגלים בתשעה ב' באב גרמה להם. דבר אחר בלילה שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה עמו: ודמעתה על לחיה. מתוך שהיא בוכה תמיד: כל רעיה. ד אוהביה: (ג) גלתה יהודה. מארצה: מעני.

שפתי חכמים

וקיימים עד ישוב ה' מחרון אפו וישובו לארצם וכ"ש אם שב אל השכינה שאינה אלמנה ממש: ב בפרק חלק בלילה על עסקי לילה ופירש רש"י לפי שבכו אותו לילה בכיית חנם ומסיק בגמרא אמר להם הקב"ה לישראל אתם בכיתם בכייה של חנם ואני אקבע לכם בכייה לדורות ולפי זה יהיה פירוש הכתוב בכו תבכה בשביל פסקי לילה כלומר על מה שבכיתם בלילה: ד דק"ל וכי יש לעיל רעים.

אבן עזרא

כמו אויבתי לדוש ועמדה מלת גנובתי יום מלרע בעבור השתנות הבי"ת: רבתי בגוים. איננה כראשונה רק כלשון גדולה כמו ורבי המלך על כל רב ביתו. ונפתחה למ"ד למס להורות על ה"א הדעת הנעדר ולא נדגש המ"ם להקל על הלשון: (ב) וי"ו בכו תחת ה"א כי אותיות אהו"י מתחלפות כמו הסכלת עשו: (ג) יהודה. זכר ונקבה כישראל ומצרים והחזק מצרים. ויש מפרשים המצרים מדברי מעתיקי הדת ז"ל דינא דבר מצרא והישר בעיני מן המצר ואם הוא משונה מעט והרי"ש ראוי להדגש. נמצא דרך זכר ונקבה כבית ומקום:

פי' הטעמים לראב"ע

(ב) כל הלל ישן בלילה והיא תמיד בוכיה ולא די שאין לה מנחם מכל רעיה עד שבכו לאויבי' לה: (ג) כאשר לא יכלה לסבול עני המלכות

קיצור אלשיך

האשה ההיא לא נסתה בראשיתה כ"א בעושר ונכסים ועבדים ושפחות ותהי להיפך כי האשה אשר כל אלה לא תוסיף עצב עמה כ"א חסרון לחם כ"א תחת היותה רבתי בגוים ביקר ותפארת עושר ונכסים ושרתי ומושלת על המדינות ועתה היא היתה למס זו ירושלים:

(ב) בכה תבכה בלילה דרך המר והנאנח לבכות לאחר משני סבות או למען יראוהו אוהביו ורעיו וינחמוהו ויעלו ארוכה למכתו שנית לשכך אש חמתו בוערה בקרבו בימי בכיתו והנה הבוכה מבחינה הא' הלוך ילך ובכה לעין כל במקום רואים אולי רואיו ינחמוהו. אך אשר אין לו מנחם ובוכה מהבחינה השנית. במסתרי' תבכה נפשו כי למה יתבזה לעיני כל לבלתי הועיל. יאמר כי פה היתה הבכיה מהסוג השני וע"כ לא היתה בוכה רק בלילה שאין רואה. וזהו בכו תבכה בלילה ולא ביום. ועכ"ז ודמעתה על לחיה גם ביום מאליה. ולמה בכתה בלילה ולא ביום מחמת שאין לה מנחם מכל אוהביה ע"כ ייחדה זמן בכייתה בלילה. ומי הגיד לה שלא היו מנחמים אותה אלו בכתה ביום לזה אמר ודמעתה על לחיה ביום מבכית הלילה ומכל מקום אין מנחם לה מן כל אוהביה. כל רעיה בגדו בה. איתא במדרש רעיה אלו מיכאל וגבריאל שתמיד היו מלמדין זכות על ישראל. ובשעת החורבן הם בעצמם הציתו אש בבהמ"ק. והיו לה לאויבים:

(ג) גלתה יהודה מעוני. על שאכלו חמץ בפסח. דכתיב לחם עוני. ועל שגזלו מתנות עניים. שלא נתנו מעשר עני. דבר אחר מעוני שהיו עניים. ומרוב עבודה ששעבדו עמהם הכשרים עבודות קשות. מחמת שהיא ישבה בגוים כשנכנסו ישראל לא"י לא הורישו את כל הכנענים אשר בה ועברו על לא תחיה כל נשמה ע"כ לא מצאה מנוח. כמ"ש והיו לשכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם. ע"כ כל רודפיה השיגוה בין המצרים. כשהיו הכשדים רודפים את ישראל להכותם ולהרגם. והיו ישראל יכולים להציל א"ע ולא הניחום הכנענים לברוח. והיו בין המצרים. מצר מצד זה הכשדים. ומצר מצד השני הכנענים. וישראל

לקוטי אנשי שם

ירמיה על גדולי המסים ששטיל עליהם נ"נ. לכ"א אע"פ שעתה רבתי בגוים שרתי במדינות שלקיחו מלך יהודה שליט היה על חמשה מלכים שמינהו נ"נ על"ז היתה למס ליתן מס גדול לנ"נ. פי': על כל אלה הצרות לא בכו ישראל כ"כ. בכה תבכה בלילה. מתי בכו כל ישראל בכי רב. בלילה. בלילה כשהציתו אש בבהמ"ק. אז בכו כל ישראל בכי רב בקול רעש גדול. ואחר שנשרף הבהמ"ק הגלה נ"נ את יתר הפליטה לבבל ידיהם מקושרים לאחוריהם ורגליהם על לוחים. ועל זה מקונן ירמיה גלתה יהודה מעוני. בספיס קשים. ומרוב עבודה בעבודה קשה. ואח"כ כשגלו כולם נשאר כל ארץ ישראל שממה. וכ"כ שנה אפילו בהמה ועוף לא עברו בה. וגם כל הדרכים וע"ז מקונן דרכי ציון אבלות שעריה שוממין שבת כל עוברי אורח (לקוטי רלב"א):

(ת"ה)

עבדה היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח כל־רדפיה השיגוה בין המצרים׃ ד דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד כל־שעריה שוממין כהניה נאנחים בתולתיה נוגות והיא מר־לה׃ ה היו צריה לראש איביה שלו כי־יהוה הוגה על־רב־פשעיה עולליה הלכו שבי לפני־צר׃ ו ויצא מן־בת־מבת קרי

תו"א דרכי ציון אבלות. עקידה שער עא: בתולותיה נוגות. ברכות כח: היו צריה לראש אויביה. תו"ק כו גיטין נו סנהדרין קד: ויצא מן בת ציון כל הדרה. יומא נג:

תרגום

יהודה כד היא מתחבאה בין תחומיא ואעיקולה׃ ד דרכי כל זמן דהוה ירושלם מתבניא סריבו ישראל למיסק לירושלם לאתחזאה קדם יי תלת זמנין בשתא ועל חוביהון דישראל איצטדיאת ירושלם ואתעבידו שבילי ציון אבילן מדלית עאיל בה בזמן מועדיא כל תרעהא צדיין וכהנהא אנחין על די בטילו קורבניא בתולתהא ספדן על די פסקו למיפק בחמשא עשר יומין באב וביומא דכפוריא די הוא בעשרא יומין בתשרי לחינגא בחינוגין אף איהי מריר לבא לחדא׃ ה היו הוו מעיקהא מהמנן עלהא לרישין ובעלי דבבהא הוו יתבין בשלוה ארום יי תבר יתה על סגיאת מרודהא רביהא אזלו בשביתא קדם מעיקהא׃ ו ויצא ונפק מן כנשתא דציון כל זיוהא הוו רברבנהא מסתהרן על מיכלא

רש"י

מהמת עוני: ומרוב עבודה. שהכבידו עליה כשדים: היא ישבה בגוים. ובמקום שגלתה ה וישבה שם לא מצאה מנוח: בין המצרים. בית גובה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס: המצרים. גבולים של שדה וכרם. ומדרש אגדה בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב: (ד) באי מועד. עולי רגלים: נוגות. לשון יגון ואין שורש בתיבה אלא הגימ"ל לבדה: (ה) שלו. יושבים בשלוה: הוגה.

שפתי חכמים

לכ"פ אוהביה: (ו"ס מעוני) מהמת דק"ל היולא מעוני ומעבודה פדות וגאולה היא ולא גלות ואיך אמר גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה. לכ"פ גלתה יהודה מארלה מעוני מהמת עוני: ה דק"ל אם ישבה בגוים לא מלאה מנוח אז נוח לה שיולאה ממנה ולמה מקונן על זה. לכ"פ במקום שגלתה וישבה שם לא מלאה מנוח: ו דק"ל אם הם האויבים אינם בשלוה עמהם לכן פירש יושבים בשלוה לא שהם

אבן עזרא

(ד) באי מועד. שהיו באים במועדים והטוב בעיני שהוא המקדש ונקרא מועד בעבור היות כל ישראל נועדים שם וכן בקרב מועדיך שרפו כל מועדי אל בארץ: שוממין. נו"ן תמורת מ"ם וכן קח לך הטין לקץ הימין כיהנו"ן והמ"ם משרתים בסוף המלה סימן רבים ורבות: נוגות. מבנין נפעל וכן נוגי ממועד שהם מלשון תוגה ויגון והתי"ו יהנו"ן נוספים: (ה) היו צריה. כל אחד לראש וכן בנות צעדה עלי שור כל אחת מהן: שלו. מגזרת שלוה: הוגה. מן הבנין הכבד הנוסף מיגון וכן תגיון נפשי: הלכו שבי. בחסרון בי"ת כמו הנמצא בית ה': (ו) יחסר מקום אשר אחר כאילים

פי' הטעמים לראב"ע

והעבודה הקשה אשר עובד בה גלתה מארלה גם לא מלאה מנוח במקום בהלכה שם ובאה לבוז ולדפוה והשיגוה במקום לר: (ד) שוממין שעריה בשם נאספו זקני ישראל הבאים ויאנחו כהנים כי אין להם בכורים ומעשר ודאגו הבתולות שהיה מנהגן לחול במחולות בכל חג: (ה) האויבים הם בשלום והיא לבדה בתוגה ועולליה שאין להם עון נשבו ברוב פשעים: (ו) הזכיר בפסוק שלמעלה

קיצור אלשיך

וישראל נהרגו ביניהם. (ד) דרכי ציון אבילות וגו'. איתא במדרש אמר רבי אבדימי דמן חיפא אפילו דרכים מבקשין תפקידן הה"ד דרכי ציון אבלו' מבלי באי מועד. דהנה איתא בזוהר בהיות שכל מצוה שאדם עושה נעשה מלאך גם הפסיעות של עולי רגלים בשירות ותשבחו' ובכונת הלב היו נבראים מלאכים בדרכים ההם והם הם המתאבלים על בלי באי מועד המקנים בם קדושה יתרה בכל פעם שיעלו לרגל על קדושתם הקודמת. וע"כ יצדק שיהיו הדרכים מתאבלים. כי שם היו מלאכים שנבראו ע"י באי מועד והנביא ירמיה אומר להקב"ה אם אינך עושה בגין ישראל עשה בגין ציון. דרכי ציון שהן אבלות כי המלאכים שנעשו בדרכים הם מתאבלים על העדר ישראל ישובו להיות באי מועד ועשה זאת בנינם. ואם אינך עושה בגינם עשה בגין שעריה היותר קרובים אל הקדושה וגם המה שוממין המלאכים שנעשו בביאת השערים לעבוד את ה'. וכן כהניה המה כהני בית ראשון שעליהם נאמר יראת ה' תוסיף ימים נאנחים על בלי מביאי קרבנות בית ה'. וכן בתולותיהן המשוללות חטא והן נוגות על בחורי ישראל ועשה למען אנחתן וגם למען ציון עצמה לא תחשה כי היא מר לה. כי כלה ה' המתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה ובמה תנוחם אם תושיע את בניה ותחזירם לה:

(ה) **היו** צריה לראש וגו'. צ"ל צריה לשון רבים היה לו לומר לראשים ומדוע אומר לראש. אלא כונתו כי האומות שהיו צרים לישראל עם היות שעד עתה היה לאומה אחת עם אחרת מחלוקת ומלחמה ביניהם. עתה כאשר רצו להלחם עם ישראל עשו שלום ביניהם ונעשו כולם לראש אחד וע"כ אמר היו צריה לראש. כי כולם שמו עליהם ראש אחד כדי להצר לישראל ולהלחם בם. והאומות שהיו אויביה שלו. עשו שלום ביניהם. אלו עם אלו כדי להלחם עם ישראל. והטעם. כי ה' הוגה על רוב פשעיה. ואמר עוד עולליה הלכו שבי לפני צר. חז"ל אמרו [ב"ב פ"א] שבי קשה אפילו מחרב. כי השבוי הוא ביד השובה לעשות בו כרצונו. והאויבים שבו דוקא את העוללים לעבוד בהם עבודת פרך:

(ו) **ויצא** מן בת ציון כל הדרה. אמרו רז"ל גלו ישראל לא גלתה שכינה. גלו סנהדרין ולא גלתה שכינה. גלו תינוקות של בית רבן מיד גלתה שכינה. הה"ד עולליה הלכו שבי לפני צר מיד ויצא

לקוטי אנשי שם

(ד) **דרכי** ציון אבלות מבלי באי מועד. כל שעריה שוממין. כהניה נאנחים. להבין מה שייך אלו הג' דברים זה לזה. והענין כי על ג' דברים העולם עומד. על התורה והעבודה וגמלות חסדים. ובהיותנו יושבים בארלנו ובירושלים עיר הקודש. בעת שעלו כל ישראל לרגל. אז היינו מחזיקים כל אלו הג' עמודים. בכל שערי ירושלים הי' בית תלמוד תורה. ושם היו כהנים בעבודתם והקריבו קרבנות. ובעת שהיו כל ישראל יחד ברגל היו מעיינים בלרכי העניים במעשר עני ומתנות ליתומים ואלמנות. ומיום שחרבה עירנו בטלו כל אלה. וע"ז מקונן ירמיה ואמר מיום שדרכי ציון אבלות מבלי באי מועד. בטלה הג"ח. שעריה שוממין בטלו שערי תורה. כהניה נאנחים שבטלו הקרבנו' (תולדות נח):

(ה) **היו** צריה לראש וגו'. חורבן בית ראשון היה ע"י נבוכדנצר ונבוזראדן. והם האמינו כי לא בכחם ועולם ידם כבשו את ישראל. רק ה' הסגירם בידם בעונותיהם כי רבו. והאמינו לדברי הנביא ירמיה. ע"כ הקב"ה לא העניש כאשר העניש את פרעה וסנחריב. כי המה כפרו בה'. פרעה אמר מי ה' לא ידעתי את ה' סנחריב אמר מי בכל אלהי הארצות אשר יציל

מן

(ח"ה)

ציון כל־הדרה היו שריה כאילים לא־מצאו מרעה
וילכו בלא־כח לפני רודף׃ ז זכרה ירושלם ימי
עניה ומרודיה כל מחמדיה אשר היו מימי קדם
בנפל עמה ביד־צר ואין עוזר לה ראוה צרים שחקו
על־משבתה׃ ח חטא חטאה ירושלם על־כן לנידה
היתה כל־מכבדיה הזילוה כי־ראו ערותה גם־

הג"א היו שריה כאילים. שבת קיט: כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה. יומא נד זוהר פ' מקץ:

תרגום

היכמה דמסחרן איליא במדברא ולא אשכחו אתר כשר למרעהון ואזלו בהשות כחא ולא הוה להון חילא למערוק לאשתזבא קדם רדיף: ז זכרה הות דכירא ירושלם יומין קדמאין די הות מדורא בכרכיא ובפציחין תקיפין ומרדא ושלטה בכל עלמא וכל ריגוגהא דהוו לה מן יומין קדמאין ועל חובא נפל עמה בידוי דנבוכדנצר רשיעא ואעיק להון ולית דסייע לה חזוהא מעיקיא דאזלא בשביתא חייכו על טובהא די פסק מבינהא: ח חטא חובא רבא חבת ירושלם בגין כן

רש"י

הדאיבה והוא לשון יגון: (ו) כאילים לא מצאו מרעה. כאילים אשר לא מצאו מרעה שאין להם כח לברוח שהולך כחם ברעב: לפני רודף. כל רודף שבמקרא חסר וזה מלא שנרדפו רדיפה שלימה") על כן יסד הפייט מלא רודפתי והסרה שנת גאולי כאלו חסר כתיב: (ז) זכרה ירושלם. בגלותה: ימי עניה. ימי חורבנה שהביאה לידי עוני: ומרודיה. הוא לשון צער כמו (שופטים יא לז) וירדתי על ההרים (תהלים נה ג) אריד בשיחי ואהימה: כל מחמדיה. וזכרה כל טוב ח מחמדיה שמימי קדם: שחקו על משבתיה שמחו על שביתת משושה חגה חדשה ושבתה ט ומ"א דורשו בלשון אחר שהיו שוחקין בגולה בשבתות וימים טובים ושומטים בשביעית והיו העכו"ם משחקים עליהם ואומרים שוטים בארצכם לא שמטתם ועכשיו בגולה תשמטו בארצכם לא שמרתם ועכשיו בגולה תשמרון: (ח) לנידה. לגולה לשון נע ונד אישמוב"ר

שפתי חכמים

בשליה עמהם. ") על כן יסד הפייט מלא רודפתי והסרה שנת גאולי ומפרש רש"י דשנת גאולי חסר כתיב: ז דק"ל דברים דסתרי אהדדי נינהו דאם זכרה ימי עניה א"כ לא היו מחמדיה ואם מחמדיה אינם ימי עניה. לכ"פ דאינם בזמן אחד דימי עניה הם אחר החורבן וזכרה ימי חורבנה שהביאה לידי עוני וכל מחמדיה שמימי קדם קודם חורבנה: ח לאפוקי שלא תפרש כפרי תולות כמו שפירש בסמוך ידו פרש צר על כל מחמדיה. לכ"פ דהכא פירושו כל טוב מחמדיה דשכח בענין הטובות שהיה לה מבתחלה: ט וקשה בזה דמשמע דרש"י מפרש שבתותיה לשון השבתה וביטול והא"כ אמר משושה חגה חדשה ושבתה ומשמע דמפרשו לשון שבת ונראה דכוונת רש"י דאי לשון השבת' דבר להוד הוא והיינו השבת' המקדש הל"ל שחקו על שוממותיה אלא עכ"ל על שביתת חדשה ושבתה. ואם תאמר אם הולך לפרש לשון שבת א"כ למה לא מפרשו כמדרש אגדה שהוא לשון שבת להוד.

אבן עזרא

וכן כמים לים מכסים: (ז) ימי עניה. כמו כי שבת ימים עשה ה': ומרודיה. בגלות והמ"ם שרש: (ח) לנידה. ללעג כמו מנוד ראש וגוד שפתי והוא מגזרת נע ונד: הזילוה. הפך הכבוד כמו להוציא יקר מזולל רק הוא משורש אחר או טעמו הורידו' או עשו שתזל

פי' הטעמים לראב"ע

שאויביה ראשים וכל הדרה יצא ציון הוא המלכות: (ז) אם באה לזכור בגלותה בנפול עמה ביד צר וכל המודיה הקדמונים שחקו צריה כי נשבתה ממעשיה אין לה מה שתעשה: (ח) כאשר ראו

קיצור אלשיך

מן בת ציון כל הדרה. הדרה זה הקב"ה שנאמר הוד והדר לבשת. וע"ד הפשט קרא הדרה לשלמים וגדולי הדור. וכונתו על החרש והמסגר שהיו גדולי עולם בחכמה ובחסידות וארז"ל שהוא יתברך הקדים גלותם י"א שנה קודם החרבן שיכינו בבבל ישיבות לתלמוד אחר החורבן פן תשתכח תורה מישראל. וירמיה אמר עולליה הלכו שבי לפני צר. שגלו לבבל. ע"כ ויצא מבת ציון כל הדרה. כל גדולי הדור. כדי שילמדו תורה עם התינוקות. ושמא תאמר מדוע החרש והמסגר הלכו מירושלים י"א שנה קודם והניחו העוללים בירושלים י"א שנה בלא תורה. אל תתמה על זה כי היו שריה [הת"ח הנ"ל] כאילים לא מצאו מרעה. אין לך רחמן בכל החיות כהאיל כמאמרם ז"ל ע"פ כאיל תערוג וגו'. כי בהיות עצירת מטר וכל החיות מבקשים מים הן מתקבצות אל האיל שהיא חסיד שבחיות וחופר ברגלו בארץ ותוקע קרנו בהחפירה וגונח וצועק עד שנענה והנה עם רחמנותו על החיות ומה גם על צאצאיו. ועכ"ז כשאין מרעה עוזבת ילדיה והולכת לה כמאמר הכתוב גם אילת בשדה ילדה ועזוב כי לא היה דשא. כי לא תעצור כח לראות במיתתן. וע"ז יאמר פה כי כן היו שריה הם הדרה גדולי חכמי ישראל הנ"ל היו כאילים לא מצאו מרעה שעוזבות ילדיהן והולכות כן החרש והמסגר הניחו עולליהם ותלמידיהם להעדר מזונותם להחיות נפשם ובחרו בהליכתם מהם פן יראו ברעתם. כי מאז היו מזי רעב וכ"כ היה לבם מר על בלתי היות להם יכולת להחזיק בידם שהיו מאריכין פסיעות עד גדר שוילכו בלא כח לפני רודף. עם שהרודף דרכו לרוץ עכ"ז הם בהליכה טבעית בלי ריצה עם היות ההלוך בלא כח היו יכולים ללכת יותר ממרוצת הרודף. כי הוא רודף ותמיד הם לפניו. וזה לבל יראו ברעת התלמידים:

(ז) זכרה ירושלים וגו'. הנה כל הרעות והצרות שהיה להם בהיותם במצרים כאשר הורגלו בהם לא הרגישו בהם כ"כ. רק כאשר בא גזרה חדשה אז הרגישו מחדש. וכאשר באו לא"י והיו שמה ברוב טובה. אז הבינו באיזה רעה וצרה היו במצרים וכאשר הורגלו בטובת א"י לא הרגישו את מתיקת הטובה. וכאשר נתגרשו מא"י. והיו ברעה גדולה, אז הרגישו השלוה שהי' להם בא"י. וזהו אומרו זכרה ירושלים ימי עניה ומרודיה. וגם זכרה כל מחמדיה. אשר שניהם היו לה מימי קדם. תחלה עניה ומרודיה שהיו לה במצרים ואחר זה כל מחמדיה שהיו לה בירושלים ומתי היא זוכרת אותם בנפול עמה ביד צר ואין עוזר לה. ראוה צרים שחקו על משבתיה, איך היא יכולה להיות בשובה ונחת בגולה. ואיננה עושה תשובה שתגאל:

(ח) חטא חטאה ירושלים. הנה ירושלים הורגלה בחטאים כי גם יהושע בן נון הוכיח את ישראל שיעזבו אלהי הנכר והעיד הכתוב כי אחרי מות יהושע והזקנים ויעבדו את הבעלי' ועשו עבירות חמורות ואעפ"כ

בְּטַלְטוּל הֲוַת כָּל עַמְמַיָּא דַהֲווֹ מְיַקְּרִין לַהּ מִלְּקַדְמִין נְהָגוּ בַּהּ זִילוּתָא אֲרוּם חֲזוֹ בִּדְקָקְהָא בְּרַם הִיא מִתְאַנְחָא וְתִיַּעַת לַאֲחוֹרָא: ט סְמַאתָהּ סוֹאֲבוּת דַּם רִיחוּקְהָא בְּשִׁיפּוּלְהָא לָא

הִיא נֶאֶנְחָה וַתָּשָׁב אָחוֹר׃ ט טֻמְאָתָהּ בְּשׁוּלֶיהָ לֹא
זָכְרָה אַחֲרִיתָהּ וַתֵּרֶד פְּלָאִים אֵין מְנַחֵם לָהּ רְאֵה
יְהוָה אֶת־עָנְיִי כִּי הִגְדִּיל אוֹיֵב׃ י יָדוֹ פָּרַשׂ צָר עַל

תו"א טומאתה בשוליה. יומא נז קמא נה: ידו פרש לד. יבמות טו:

אִדְכִּיאַת מִנָּהּ וְלָא תְהַת עַל חוֹבָאָה וְלָא דְכִירַת מַה דַעֲתִיד לְמֵיתֵי עֲלָהָא בְּסוֹף יוֹמַיָּא וּנְחָתַת וּנְפַלַת וַהֲוָת פְּרִישָׁן וְלֵית דִּמַלֵּיל תַּנְחוּמִין לָהּ חֲזֵי יְיָ וּתְהֵי מִסְתַּכַּל אֲרוּם אִתְרַבְרַב עֲלַי בְּעֵל דְּבָבָא: י יְדוֹי יְרֵיהּ אוֹשִׁיט נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וְשָׁלַף סַיְפָא וּקְטַע כָּל רִיגוּגָהּ אַף כְּנִשְׁתָּא דְיִשְׂרָאֵל שְׁרִיאַת לְיַלָּלָא אֲרוּם חֲזַת עַמְמִין נוּכְרָאִין עָלוּ לְבֵית מוּקְדְּשָׁהּ דִּי פַקֵּדְתְּ עַל יְדוֹי דְמשֶׁה נְבִיָּא עַל עַמּוֹן וּמוֹאָב דְלָא יִדְכּוּן

רש"י

בלע"ז: ערותה. קלונה: נאנחה. לשון נפעלה סושפיר"ר בלע"ז. שמעו כי נאנחה אני הוא שם דבר סובפוריר"א: (ט) טומאתה בשוליה. לשון גנאי הוא דם נדותה ניכר בשולי בגדיה כלומר הטאותיה גלויין הרבה עשאתן בגלוי: לא זכרה אחריתה. כשהיו הנביאין לא נתנו לב מה תהיה אחריתן: לפיכך ותרד פלאים ירידתה נפלאת פלאים הרבה שהכל מפליאים שאירע לה מה שלא אירע לכל עיר: (י) ידו פרש צר. עמון ומואב: על כל

שפתי חכמים

וי"ל דאם כן הל"ל שהקו על בבתיה ומדאמר מבבתיה ש"מ תרתי קן היא לפי פשוטו. ומדרש אגדה דורשו לשון שבת נחוד: י דק"ל לא תזכור

אבן עזרא

דמעתה: (ט) פלאים. ירדה ירידה: (י) כי ראתה גוים. על ירושלים שבה:

פי' הטעמים לראב"ע

עריתה נאנחה והשיבה פניה לאחור מפני הכלמה: (ט) כשהיה בתחלה דם הנדות נראה בשוליה לא פחדה לזכור שמא תראה ערותה בסוף והיה מגולה ירדה למטה לא תראה ראה ה' כי הגדיל אויב לעשות או לדבר. פירוש אחר והרד פלאים כמו והספוד מצנין וילדתי על הסרים נהי על המון מצרים. והורידוהו. וכן א"יד בשיחי וכולם שני עקרים ירד וריד: (י) כאשר ראתה כי באו גוים מקדשה עמון ומואב שלא קדמו אותם בלחם ובמים בלאתם ממצרים מרוב אכזריות

קיצור אלשיך

ואעפ"כ לא נתגרשו מן הארץ ולא הי' חורבן כמו זה. והטעם כי אז היה חטאם בגלוי. וכאשר הצדיקים שבדור ראו הטאם היו מובדלין מהחוטאים. ולא התערבו הצדיקים עם הרשעים. וגם הוכיחו אותם. והחוטאים כאשר ראו כי נבדלו מקהל ישראל חזרו בתשובה. או כאשר שלח עליהם הקב"ה את מואב ומדין ושארי ממלכת הגוים. ויזעקו ישראל לה' וחזרו בתשובה ומחל להם הקב"ה ושלח להם מושיע ויושיעם. וזהו אומרו מכבר חטא חטאה ירושלים כמה חטאים גדולים. בפרסום. ע"כ לנדה היתה. כמו נדה רחוקה מבעלה עכ"ז דרה עם בעלה בבית אחד. ואחרי טהרתה מתחברת עמו. יען כל מכבדיה. האנשים המכובדים שבהם הזילוה. על חטאם. כי ראו ערותה. המכובדים ראו העבירו' שעושים. והיו יכולים להוכיחם. גם היא נאנחה. החוטאים ג"כ נאנחו ותשב אחור מן העבירות ועשו תשובה. אבל בעת החורבן (ט) טומאתה בשוליה. החטאים היו טמונים תחת שולי בגדיהם כמו שכתוב אחרי הדלת והמזוזה שמת זכרונך שהיו מטמינין עבודה זרות שלהן אחורי הדלת בל יראו. ומראין עצמם צדיקים. לא זכרה אחריתה. מה יהא בסופם ע"כ ותרד פלאים, ירידתה גדול מאד. עד שכולם נתפלאו על ירידתה וגלותה ממקומה גם קין גלותה ונפילתה נעלם מכל אדם ומכוסה. ע"כ אין מנחם לה. לאמר עד איזה זמן תסבול עול הגלות. כמאמר חז"ל מכ"מ ראשונים שנתגלה עונם נתגלה קיצם. אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קיצם. ועכ"ז ראה ה' את עניי ועשה למען תוציאנו מעניי יען כי הגדיל אויב. האויב אומר כי כחו ועוצם ידו עשה לנו ולא ה' פעל כל זאת. ע"כ עשה למען שמך הגדול שלא יחולל בעמים והוציאנו מן הגלות המר הזה:

(י) ידו פרש צר על כל מחמדיה. איתא במדרש את מוצא בשעה שנכנסו שונאים לבהמ"ק נכנסו עמונים ומואבים עמהם והיו הכל רצים לבוז כסף וזהב ועמונים ומואבים רצו לבוז את התורה כדי לעקור הפסוק לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'. ר"י בר סימון בשם ר"ל בן פרטא משל לדליקה שנפלה בתוך פלטין של מלך והיו הכל רצין לבוז כסף וזהב. עבד רץ לבוז את אוניתו. כך בשעה שנכנסו שונאים לבהמ"ק נכנסו עמונים ומואבים עמהם והיו הכל רצים לבוז כסף וזהב ועמונים ומואבים רצו לבוז התורה כדי לעקור לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'. כי אלו הב' אומות היה להם לבושת ולחרפה בעיני העמים היות כתוב עליהם לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'. ע"כ רצו לבוז התורה ולעקור ממנה פסוק זה. וכ"ז גם היה כי בראות כל העמים כי הם שולחים יד בספרי התורה ובוזזים אותם ועושים זה להכעים את אלהי ישראל אשר כתב בתורתו לא יבא עמוני ומואבי. יאמרו כל העמים מבלתי יכולת ה' להלחם עמהם הם בזזו התורה שלו על אשר כתב בתורתו לא יבא עמוני גם יכלו. ועי"ז כל העמים כאחד יעידון יגידון כי אין בו ממשות. וזה אומרו ידו פרש צר על כל מחמדיה של בית המקדש על כסף וזהב. ולא יראו מה'. כי ראתה גוים באו מקדשה איזה גוים? אותם אשר צויתה לא יבואו בקהל לך. זה עמון ומואב. ובזזו התורה והקב"ה שתק ע"כ גם המה לא יראו מה':

(ה"ה)

לקוטי אנשי שם

(ט) טומאתה בשוליה וגו'. רצה בזה כי מי שיפול פתאום מן העושר הגדול שהיה לו אל העוני והשפלות ע"י שרפת אש או שודדים אז רבים מתחפי' בצערו ובאו איש איש לנוד לו ולנחמו. לא כן שיורד ממעלתו אחת אל אחת עד שבמשך השנים נתדלדל מאד אין רבים מרגישים בצערו ולא ינחמוהו. אבל אם שיורד פתאום בבת אחת הוא בעצמו גלגל עליו את המקרה שבאה עליו. שלא שמר את אשו ויגע בהרבע פנות הבית אז גם על נפילתו פתאום לא יאבו לנחמהו כי מידו היתה זאת לו. שלא שמר את גחלתו. עד שבמעלה ישכב. וזה שאמר הנביא טומאתה בשוליה שהחלה לטמא את עצמה אך בשולי בגדיה נוה שלא שיערה שיש בזה פגם גדול. כמו הכתם שנופל בשולי הבגד אשר לא ישים הלובש אליו לבו כי לא נגלה הכתם לעיני הרואים. כן היא טמאה א"ע בג' מדות שמוציאות בקנאה ותאוה וכבוד ולא זכרה אחריה שעתידין המדות הללו להיות מגדלים ועולים עד להשחית הנפש והגוף וכמו מי שהולך את בביתו בקיסם אחד קטן והוא לא ידע כי בקיסם הזה הקטן יהי' מדליק ומבעיר את כל סביביו עד שישרוף את כל הבית ולכן הגם שותרד פלאים. שירידתה היה ע"י פלא ולא בטבע מ"מ אין מנחם לה מפני שכל שומעיה מלעיגים עליה לאמר איך נרחם עליה והלא היא בעצמה גרמה לה הירידה הזאת. משיבה הכנסיה ואמרה באמנה צדיק אתה ה' על כל אשר קרה לי ואני מקבל את עניי ומרודי בלב שלם ומצדיק עלי את הדין אך את אשר מר לי מאד היא כשאראה שע"י עניי הגדיל אויב והראה את כל נחמדי ביד אויב ואין לצר גדול מזה בראות האדם שע"י שהוא נעשה עני נעשה אויבו עשיר בעושר שלו ושונאו ישמח בו (תולדות נח):

כָּל־מַחֲמַדֶּיהָ כִּֽי־רָאֲתָה גוֹיִם בָּ֣אוּ מִקְדָּשָׁהּ אֲשֶׁר
צִוִּיתָה לֹא־יָבֹאוּ בַקָּהָל לָךְ׃ יא כָּל־עַמָּהּ נֶאֱנָחִים
מְבַקְּשִׁים לֶחֶם נָתְנוּ מַחֲמוֹדֵיהֶם יתיר ו׳ בְּאֹכֶל לְהָשִׁיב
נָפֶשׁ רְאֵה יְהוָה וְהַבִּיטָה כִּי הָיִיתִי זוֹלֵלָה׃ יב לוֹא
אֲלֵיכֶם כָּל־עֹבְרֵי דֶרֶךְ הַבִּיטוּ וּרְאוּ אִם־יֵשׁ מַכְאוֹב
כְּמַכְאֹבִי אֲשֶׁר עוֹלַל לִי אֲשֶׁר הוֹגָה יְהוָה בְּיוֹם חֲרוֹן
אַפּוֹ׃ יג מִמָּרוֹם שָׁלַח־אֵשׁ בְּעַצְמֹתַי וַיִּרְדֶּנָּה פָּרַשׂ
רֶשֶׁת לְרַגְלַי הֱשִׁיבַנִי אָחוֹר נְתָנַנִי שֹׁמֵמָה כָּל־הַיּוֹם

הו״א לא אליכם כל עוברי דרך סנהדרין קד: ממרום שלח אש בעצמותי שם:

תרגום

לְמֵיעַל בִּקְהָלָא דִי לָךְ׃ יא כָּל עַמָּהָא דִירוּשְׁלֵם אֲנִיחָן מִכַּפְנָא וְתַבְעִין לַחְמָא לְמֵיכַל יַהֲבוּ רִיגוּגֵיהוֹן בִּסְעִיד לַחְמָא לְקַיָּמָא נְפַשׁ חֲזֵי יְיָ וְתֶהֱוֵי מִסְתַּכֵּל אֲרוּם הֲוֵיתִי גַּרְגְּרָנִיתָא׃ יב לְוָא אֲשְׁבְּעִית לְכוֹן כָּל דְעָבְרִין בְּאוֹרְחָא זוּרוּ הָכָא אִסְתַּכָּלוּ וַחֲזוֹ אִין אִית כֵּיבָא כְּכֵיבִי דְאִסְתְּקֵף לִי דְתַבַּר יְיָ יָתִי בְּיוֹם תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ׃ יג מִמָּרוֹם מִן שְׁמַיָּא שְׁלַח אֶשָּׁתָא בְּכַרְכֵּי תַקִּיפִין וּכְבַשׁ יַתְהוֹן פְּרַשׂ מְצַדְתָּא לְרַגְלַי אַרְתְּיַעֲנִי קֳדָל בַּעֲלֵי דְבָבִי יְהִיבַנִי לְמֶהֱוֵי צַדְיָא כָּל יוֹמָא

רש״י

מחמדיה. ספרי תורות שנאמר בהם (תהלים יט יא) הנחמדים מזהב הכל נפנו לבוז כסף וזהב והם נפנים על ספרי תורות כדי לשורפם לפי שכתוב בהם (דברים כג ד) לא יבא עמוני וגו׳: אשר צויתה לא יבאו בקהל לך. אלו עמון ומואב. (יב) לא אליכם. לא תהא כצרה הזאת עוד לכל עוברי על דת. אמרו חכמים מכאן לקובלנא מן התורה ל ראו מה עשה לי הביטו וראו וגו׳: אשר עולל לי. אשר נעשה לי: אשר הוגה ה׳ אותי ביום חרון אפו גה זה לשון יגון: (יג) וירדנה. וירד אותה וישבר אותה ע״י רידוי מ ויסורין לכך הנו״ן דגושה נ לפותרו בלשון יחידית כמו יעשנה יכרסמנה ירענה שהעצם ל׳ נקבה כמה דאת אמר (יחזקאל לז ד) העצמות היבשות שבר כל אחת ואחת. ד״א וירדנה כמו (שופטים יד ט) וירדהו אל כפיו

שפתי חכמים

ר״ל ולמה אמר לא זכרה לשון עבר לכ״פ כשהיו חוטאים וכו׳ והוסיף לפיכך ותרד פלאים דא״כ מה ענין זה לזה: ב במדרש רבות ידו פרש צר אתה מוצא בשעה שנכנסו שונאים לבית המקדש נכנסו עמונים ומואבים עמהם והיו הכל רצים לבוז כסף וזהב ועמונים ומואבים רצים לבוז את התורה כדי לעקור לא יבא עמוני ומואבי וכו׳ ויהיה פי׳ הפסוק ידו פרש צר על כל מחמדיה כאשר ראתה גוים באו מקדשה לבוז כסף וזהב ובתוכם באו עמונים לבוז הספרי תורות אשר צויתה בה לא יבאו בקהל לך ומלת כי פה אינה נתינת טעם כי איך הוא טעם כי ראתה גוים כו׳ לגזרת ידו פרש צר וכו׳ וכאשר פירשתי הוא נכון וזהו כוונת רש״י שהאריך ואמר הכל נפנו לבוז כסף וזהב והם נפנים וכו׳ לא הל״ל רק ידו פרש צר עמון ומואב על כל מחמדיה ס״ת כדי לשורפם לפי שכתוב וכו׳ ולמה ליה למימר מה שעשו שאר הגוים אלא על״ל כדי לפרש כי ראתה גוים וכו׳: ל בפסק הלך פרש״י ז״ל לחד ליסנא לקובלנא כשיש לו צרה יודיענה לרבים וזהו שפי׳ אח״כ ראו מה עשה לי כלו׳ הודיעו׳ לצרה לרבים ופי׳ זה לאפוקי הפי׳ השני שפי׳ בפ׳ הלך והוא מכאן לקובלנא מן התורה כשאדם מודיע לצרו לאחר צריך שיאמר לו לא תבא זאת לך כמו שבא עלי כי קשה הוא לשמוע שפעמים חוזרת עליו והמקפיד ע״ז אין בו משום ניחום וכאן לא פי׳ רק הפי׳ השני כי נראה לו עיקר דהכי משמע ליסנא דקובלנא: מ תהלה פי׳ מהו וירדנה בה״א וכתב שהוא כמו וירד אותה ואח״כ ק״ל דאין צריך לשון וירד בעצמות לזה פי׳ וישבר וק״ל והיכן מלינו וירד שהוא ל׳ שבירה. ל״ש ע״י רדוי ויסורים א״כ נלמד וירד מורה על הסבה שגורמת הפעולה לא על הפעולה עצמה: נ כדי לפותרו בלשון יחידית וכו׳ וכוונת המתקן כדי להגדיל המכה דאם הוא לשון יחידית אזי קשה דעצמותי משמע רבים וירדנה משמע יחידה ועל כרחך צריכים לפרש שיבר כל אחת ואחת לאפוקי אם היה נו״ן הרבים כמו שכתב החזקוני בפ׳ ויהי דהוי וירדנה ברבות משתני לא הוי משתמע דשיבר כל העצמות גם משמע ששיברם בבת אחת ואין המכה כ״כ גדולה כמו אם שיבר כל אחת ואחת בפני עצמה ותדע שכוונת רש״י כך הוא דאי כוונתי רק לפרש הכתוב הל״ל והנו״ן דגושה מפני שהיא לשון יחידית ומדכתב לכך הנו״ן דגושה כדי לפותרו וכו׳ על״ל דק״ל

אבן עזרא

(יא) זוללה. כמו זולל וסובא: (יב) לוא. יש אומרים מלשון אלה ולא מצאנוה בלא אל״ף וטעמו לא יגיע אליכם. מה שהגיע אלי: עולל. נעשה לי והוא מהבנין הכבד שלא נקרא שם פועלו בעבור שאיננו בקמץ קטן כמו כונן אשורי: הוגה. כמו הרה: (יג) וירדנה. שב אל האש כי ימצא ל׳ זכר כמו תאכלהו אש לא נופח וטעמו

פי׳ הטעמים לראב״ע

לכם הולכה לתת להם כל מחמדיה: (יא) לא היו מעטים הרעבים רק כל עמה ואחר שנתנה כל מחמד באוכל דמתה לזוללה שתתן כל מה שיבוקש ממנה למלאות תאותה: (יב) מתפללת שלא יבא אליכם כמו שהביא אלי הגידו לי אם יש מכאוב כמכאובי ואתנחם: (יג) דמתה חרון אפו לאש ירדה מן השמים והגיע עד העצם ואין לה יכולת לברוח

קיצור אלשיך

(יא) כל עמה נאנחים. על צרותיהם. והצרה היותר גדולה היא כשיחסר לחמו. כל היסורים יכול אדם לסבול. אך לא יסורי רעב. ומחמת חסרון לחם נתנו מחמדיהם אלו בניהם ובנותיהם החמודות באוכל ואכלו בשר בניהם ובנותיה׳ ועשו זה למשיב נפש. ואמרו ראה ה׳ והביטה כי הייתי זוללה עד שאכלתי בשר בני ובנותי:

(יב) לא אליכם כל עוברי דרך. הנה בנוהג שבעולם. שאין מרגיש איש רק צערו ולא צער זולתו. אם לא מי שגם עליו עבר כוס צרה כיוצא בה. אך מי שלא שתה כוס כמו זה תקל צרת חברו בעיניו. וזה אומרו הנה לא אליכם כל עוברי דרך. אליכם לא באו צרות כאלו אשר באו עלי. כי צרותי לא טעמתם כמוני באופן שיקל מכאובי בעיניכם. עכ״ז אף על פי שלא אליכם בא צרתי אני אומרת הביטו וראו בהבטה אחת תראו אם יש מכאוב כמכאובי כי לעוצם גדלו לא תסתכלו עיני כי אין מכאוב כמכאובי אשר עולל לי אשר הוגה ה׳ ביום חרון אפו:

(יג) ממרום שלח אש בעצמותי וגו׳. כי דרך הנוקם נקמה מאויבו שהרע לו מאד. והנו ת״י ליטול ממנו חייו ביסורין רעים ושיאריך במיתה המשונה שחפץ להמיתו הוא מגיעו אל מדורת האש עד יתחיל ליכוות מעט. ומחזירן אחור להרחיקו מן האש עד שיצטנן ומרגיש צער גדול ואחר כמה שעות מחזירו אצל האש עד התאחז בו האש יותר ומחזירו לאחוריו שנית. וכן ע״ד זה עשה כמה פעמים. כי כן קרה לי כי שלח אש בעצמותי ולא בפעם אחד. רק אחר שוירדנה טרם אשרף פרש רשת לרגלי השיבני אחור שמרפה לנו רפיון מה ותוזר ע״ד זה וע״י כן איני כלה לגמרי רק נתנני שוממה כמבוהלת ומי יתן ע״י הייתי שוממה אהיה כמשתומם הבלתי מרגיש צרתו מחמת שממתו ובהלתו רק כמבוהלת ואני מרגשת כאב תמיד וזהו כל היום דוה שאם הייתי שוממה אני כל היום דוה:

(ת״ה) נשקד

הוה: יד נשקד על פשעי בידו ישתרגו עלו על־
צוארי הכשיל כחי נתנני אדני בידי לא־אוכל קום:
טו סלה כל־אבירי | אדני בקרבי קרא עלי מועד
לשבר בחורי גת דרך אדני לבתולת בת־יהודה:
טז על־אלה | אני בוכיה עיני | עיני ירדה מים כי־
רחק ממני מנחם משיב נפשי היו בני שוממים כי
גבר אויב: יז פרשה ציון בידיה אין מנחם לה צוה

הו"א נתנני ה' בידי לא אוכל קום יבמות ס: סלה כל אבירי. סנהדרין קד: קרא עלי מועד לשבור בחורי. תענית כט שבועות י: גת דרך ה' שם לו: על אלה. גיטין נח: כי רחק. סנהדרין לח.

מרחקא והלישא: יד נשקד אתיקר ניר מרודי בידיה אתיבישו כשיבשין דגופנא סלקו על צוורי אתקל חילי מכר יי יתי בידוי מן דלית יכיל אנא למיקם: טו סלה כנש כל תקיפי יי ביני ארע זמן עלי להבירא חיל עולימי ועלו עממיא על גזירת מימרא דיי וסאיבו בתולתא דבית יהודה די הוה דמהון דבתולתהון מיתשד היך כחמר מן מעצרתא בעידן דגבר מבעיט ית ענבין חמר עינבוהי שדרין: טז על על טפליא דאתרטשו ועל נשיא מעדיתא דאתבקעו כרסיהון אמרת כנשתא דישראל אנא בכיא ותרין עיני זלגין דמעתא היך מבועא דמיא ארום אתרחק מיני מנחם דמקים יתי ומליל תנחומין על נפשי הוו בנוי צדיין ארום אתגבר עליהון בעיל דבבא: יז פרשה פרסת ציון ידהא מן עקתא היכמא דמפרסא איתתא על מתברא

רש"י

הריק את המוה גורר ורודה המוה מתוכו: (יד) נשקד על פשעי בידו. אין לתיבה זו דמיון במקרא ובלשון ארמי של פסיקתא קורין לדרבן מסקדא מלמד הבקר ואומר אני נשקד פיינטריכ"ט בלע"ז נקודים מנומרים ומסומנים היו פשעי בידו של הקב"ה לזכרון לא נשכח מניני ותשלומיהם: ישתרגו. נעשו קליעות ועלו על צוארי ל' משנה אין מסרגין את המטות: (טו) סלה. רמס ורפס לשון (ישעיה סב י) סלו סלו המסלה: קרא עלי מועד. יעידת גייסות לבא עלי ורבותינו דרשו מה שדרשו תמוז דההיא שתא מלויי מליוה של ם שנה שניה לאותם ממלרים לכך אירע הורתן של מרגלים ליל תשעה באב שעליה הוקבעה בכייתן לדורות: גת דרך. ל' הריגה כמו (ישעיה סג ג) פורה דרכתי לבדי כדורך ענבים להוציא יינם כך רמס הנבים להוציא דמס: (טז) עיני עיני. כלומר תמיד עיני יורדה מים כפל הלשון מלמד שאין הפוגות: (יז) פרשה ציון בידיה. כמו (ישעיה כה יא) ופרש ידיו בקרבו כאדם המוליך ידיו מוליכם ומביאם ומלטער בהם. ד"א פרשה ציון ל' שבירה כמו (איכה ד ד) פורש אין להם ולא יפרסו להם על אבל לנחמו על מתו כך הברו מנחם ובל' משנה

שפתי חכמים

למה אמר הנביא בנו"ן דגישה ולא אמר בלא דגושה דהוי נו"ן שרבים מאחר דברכות משתעי לזה כתב לכך הנו"ן דגושה דכוונת הנביא כדי לפותרו בלשון יחידית וכו' ופירושו שיבר כל אחת ואחת. ואחר כך פירש ד"א וירדנה קאי על הפעולה עצמה ופירושו הריק המות וכו': ם פירוש לדעת רבותינו פירושו של מועד הוא יום טוב כדאיתא בפרק קמא דשבועות כדאמר אביי ר"ח נמי איקרי מועד דכתיב קרא עלי מועד וגופא דנימרא איתא בפ' בתרא דתענית אמר אביי תמוז דההיא שתא מלויי מליוה דכתיב קרא עלי מועד לשבור בחורי ופירש רש"י נקטינן' שהדש חסר שבא אחר חדש מלא עבדינן בני ימים ר"ח להוי יום ראשון השלמה לראש חודש שלמטלה ממנו לעשותו מלא ונמלאו שני ימים טובים בחדש מלא אחד בתחלתו ואחד בסופו וה"ק

אבן עזרא

כמו לא ירדנו בפרך: (יד) ומלת נשקד. אין לה אב והאם והטעם כמו נמשך כמו נמהר. והיה ישתרגו. מבנין התפעל ממשפחת השריגים: הכשיל. שב אל עול פשעי ויהסר אשר אהר בידי גם אהר קום עמו או מפניו: (טו) סלה. מגזרת מסלה וכן גת דרך ה' מגזרת דרך רק סלה שרש אהר היא: גת. יקב: בתולת. הסמוכה אל בת ובת יהודה כל השבט והבתולה ירושלים: (טז) בוכיה. כמו פוריה: עיני עיני יורדה מים. עין הגוש דומה לעין המים והעין יורד וכן יזלו מים ושניהם פעלים עומדים: (יז) פרשה. בי"ת בידיה נוסף כמו ותשקמו בדמעות

פי' הטעמים לראב"ע

ממול האם כי רבת פרושה ושיא מסיבה לאהור והאם השעירה עד שיבשה שוממה ויש דוה בתנוח לעתים ידועות וזאת כל היום דוה: (יד) דמתה העונות לשריגים של גפן בהולדותם נאחז עם כל פן גבוה ויגבהו ומלת נתנני כמו עזבני וכן על כן לא נתתיך והטעם ביד העונות ויתכן ביד האויב בעבור הפשעים: (טו) סלה. נתנה ביד צר כי אביריה אנשי המלחמה דרכם האל כמסלה והם בקרבה וכאילו הקדים קרואים לבא לשבור השבחורים בעלי שכה וגברו דמיהם כדם ענב בגת: (טז) אמרה ירושלם שהיא בתולת בת יהודה על הרעות שהזכרתי אני בוכה ועת אחר עת הרדנה עיני דמעות ואין לי מנחם ובני בגלו שוממים כי גבר אויב הלר עליהם: (יז) גם ציון עיר

קיצור אלשיך

(יד) נשקד עול פשעי בידו. נרשם ונחקק בידו של הקב"ה מה שהעמסתי עמי לשאת העול מפשעי ולא עול תורה ומצות. ואלו הפשעים השתרגו נדלו שריגים וענפים כי עבירה גוררת עבירה עד שעלו על צוארי. כי נטמאתי מעונותי מכף רגלי עד קדקדי. ואף בצוארי ובדבורי חטאתי כנאמר ידברו בצואר עתק. ותלכנה נטויות גרון. אז דכשיל הקב"ה כחי ונתנני בידי לא אוכל קום. או יאמר. כנס"י מתאוננת על הקב"ה מדוע המתין הקב"ה עד שנתמלא סאתם ולא ענשם על כל עבירה בשעתה. וזה אומרו נשקד עול פשעי בידו. מדוע רשם הקב"ה בידו העונשים של העבירותי. איזה עונש יענשני על עבירה זו. ואיזה עונש על עבירה צ. ישתרגו. נעשו שריגים וקליעות עד שעלו על צוארי. ועי"ז חכשיל כחי ונתנני ה' בידי לא אוכל קום. ואלו ענשני מעט מעט על כל עבירה ועבירה הייתי שב ומתודה (ת"ה) והיו עונותי נמחקים אחת אחת. ולא הכשילו כחותי ולא נתתי בידי לא אוכל קום:

(טו) סלה כל אבירי וגו'. הקב"ה הסיר מאתנו כל הגבורים והחרשתי מחמת אדני היה עוד בקרבי ואח"כ קרא הקב"ה עלי מועד וזמן לשבור בחורי. אלו האנשים הת"ח החרש והמסגר. ועוד החרשתי. ואח"כ גת דרך אדני לבתולת בת יהודה. האויבי' דרכו את בתולות יהודה כמו שדורכים הענבים בגת. ועל כל אלה עוד לא בכיתי (טז) ורק על אלה אני בוכיה וגו' כי רחק ממני מנחם. מה שהקב"ה התרחק ממני אשר הוא ית' כל נחמתי ומשיב נפשי וכאשר הוא ית' נסע ממקדשו היו בני שוממים כי אז גבר האויב:

(יז) פרשה ציון בידיה. פרשה לשון פרוסה ושבירה. וציון היא כמפצפצת ושוברת עצמה בידיה

יהוה ליעקב סביביו צריו היתה ירושלם לנדה
ביניהם: יח צדיק הוא יהוה כי־פיהו מריתי שמעו־
נא כל־*עמים העמים קרי וראו מכאבי בתולתי ובחורי
הלכו בשבי: יט קראתי למאהבי המה רמוני כהני
וזקני בעיר גועו כי־בקשו אכל למו וישיבו את־

הו"א נוה ה' ליעקב סביביו לריו. יבמות יז קדושין עב: היתה ירושלים לנדה ביניהם. תענית כ: לדיק ה' כי פיהו. שם כט:

תרגום

פגינת וליית דמליל תנחומין על לבה פקד יי לבית יעקב פיקודיא ואורייתא למינטר והינון עברו על גזירת מימריה בגין כן אסתהרו חזור חזור ליעקב מעיקוהי הות ירושלם דמיא לאתתא מרחקא ביניהון: יח צדיק אמר יי במימריה לעמא בית ישראל דלא יעבר קטרין בחרבא בארעהון אזל יאשיהו מלכא שלף סיפא על פרעה חגירא בבקעת מגדו מה דלא אתפקד ולא תבע אולפן מן קדם יי בגין כן רגמו רגומיא גירין למלכא יאשיהו ומית תמן עד דלא נפקת נשמתיה הוה רחיש בספותיה וכן אמר זכאי הוא יי ארום על מימריה עברית שמעו כען כל עמיא הספידא דאספיד ירמיהו על יאשיהו וחזו כיבי די ערעני בתר מותיה בתולתי ורבני אזלו בשביתא: יט קראתי אכרת ירושלם כד איתמסרת בידוי דנבוכדנצר קרית למרחמי ביני עממיא דקיימית עמהון קיים די יסייעוני ואנון חכימו מני ואתהפכו לחבלא יתי הינון דעלו עם טיטוס ואספסיינוס ובנו כרכומין על ירושלם כהני וסבי בגו קרתא אתנגידו ארום תבעו סעיד

רש"י

פרוסה קיימת ומשמשו כאדם המצטער שחובק את ידיו ומשברם. תוספת מלאתי: צוה ה' ליעקב סביביו צריו. גזר על יעקב שיהיו צריו סביביו אף כשגלו לבבל ולאשור הגלה שנחריב את אויביהם עמון ומואב והושיבם אליהם והם מקנטרים אותם כמ"ש במס' קדושין הומניא איכא בבבל כולה דעמונאי: לנדה. ע' לריחוק לבוז: (יט) קראתי למאהבי. לאותם שמראים עצמם כאוהבים: המה רמוני. כגון בני ישמעאל שהיו יוצאים לקראת הגולי' כשהיו השבאים מוליכי' אותם דרך עליהם ומראים את עצמם כאילו מרחמים עליהם והיו מוציאים להם מיני מלוחים וגודות נפוחים כסבורים שהוא יין ואוכלים ושותים ורוצים לשתות וכשמתיר הנוד בפיהו היתה הרוח נכנסת במעיו והוא מת והוא שאמר הכ' (ישעיה כא יג) ביער בערב תלינו וגו' (שם יד) לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד: וישיבו את נפשם. כדי שישיבו פה את נפשם:

שפתי חכמים

זמן עלי מועד לשבירת בחורי בתשעה באב שמגלגלין חובה ליום חייב: ע ומה שפירש לנדה שהוא לשון נע ונד ולא פירש ג"כ לשון ריחוק שהיה גם כן יכול לפרש כן לפי הענין יותר נכון היינו הא דלעיל הוא ביו"ד ובלתי דגש והוא מלשון ויד כשפים אל הגידני להגיד דגל ישראל וכולם לשון נע ונד הם ולכן הרגם שמתרגם ג"כ דגין כן בטלטול היא אבל הכא כתיב לנדה חסר יו"ד ובדגש והוא מלשון המנדים ליום רע שונאיכם מנדיכם ומזה הפרש נדה היא וכולם פירושם ענין ריחוק ולכן תרגם המתרגם הות ירושלם דמיא לאיתתא מרחקא ביניהם. לכן פי' רש"י לריחוק בהוא פירושו של לנדה. והא"כ ק"ל דהל"ל לריחוק. לכ"פ לבוז כלומר לריחוק שמרחקים נאסה כזה שהוא דרך בזיון כן היתה ירושלים: פ דק"ל דמשמע שהשיבו את נפשם א"כ

אבן עזרא

שלים: (יח) כל נא בלשון עתה וכן אוי נא לנו כי חטאנו גם אל נא רפא נא לה על כן השיב השם הלא תכלם שבעת ימים. יומת נא. דבר נא. שמע נא. ועם תוספת אל"ף לשון בקשה ובלשון ישמעאל הפוך והוא כמו עתה: (יט) למאהבי. איננו כמו אוהבי וכן טעמו למבקשים שאוהב אותם:

פי' הטעמים לראב"ע

שמלכה בקבה מנחם ואין כי ה' גזר על יעקב ולוה לריו מכל סביביו ויטמאו ירושלים ותהי כנדה: (יח) הלדיקה הדין והיא אומרת שמעו נא כל העמים שראיתם בתולותי ובחורי בשבי כי בעוני נשבו: (יט) קראתי לנכרים שבני אולי יתנו לי עזרה והמה רמוני כי כל יועצי פתו כרעב הכהנים המתפללים בעדי והזקנים אנשי עצתי רק נשארו מהבחורים ומן הבתולות שיש להם כח לסבול וגם הם נשבו:

קיצור אלשיך

בידיה. ודרך העולם שענמה נפשם של רואים את זולתם בכך ומנחמים אותם. ואמר שעם כל זה אין מנחם לה מכל רואי קלונה הקרובים אליה. ואינו מן התימה. כי מה' יצא הדבר. כי צוה ה' ליעקב. בשביל היותם מתוארים בשם יעקב שיהיו סביביו צריו. ואיך ינחמוה. אמנם מה שאני דואגת הוא כי היתה ירושלים לנדה ביניהם. כי לא הכירו כי מה' היה לה רעתה רק כנדה שמקור דמיה ממנה היא בטבע לה:

(יח) צדיק הוא ה' וגו'. תאמר נא כנס"י הנני מצדקת עלי את הדין על כל הבא עלי. כי עם שאין מנחם לי גאמן עלי הדיין. אך זה הוא על הנוגע אל עצמי אשר נואלתי ואשר חטאתי כי פיהו מריתי. אך מכאובי אשר אנכי כואבת ודואגת שעליו אומר שמעו נא כל העמים וגו' הוא כי בתולותי שאין מדרכן להיות בהן חטא וכן בחורי שנקראים בחורים מי"ג שנה ומעלה שלא יומתו בעון אבותם ולא יקבלו יסורים עליהם וגם לשמים אינם חייבים עד היותם מכ' שנה ומעלה. למה הלכו בשבי ואמר שמעו נא כל העמים וגם אומר וראו הוא כי השבי נתפשט בכל העמים כי ע"כ בסוף השבעים שנה לבבל היו היהודים

בשבע ועשרים ומאה מדינה שהם אפרכיות של אחשורוש כי ע"כ כתבו ליהודי' בכל עיר ועיר מדינה ומדינה מלכות אחשורוש. וזהו שמעו נא וראו כי שומעים רעות מכל העמים אשר נמצאו שם ורואים אחר כן (יט) קראתי למאהבי וגו' אם תאמר נא אלהי למה בקשתי למנחמים את אויבי באומרי שמעו נא כל העמים ולא הלכתי אחרי מאהבי כהני וזקני ינחמוני או ילמדוני לשוב עד ה' הלא כי הנה קראתי מאז למאהבי המה רמוני בהבל ורוחות של הבל זה אומר אני אעשה חומת מים סביבות ירושלים. וזה יאמר אני אעשה לה חומת) אש וזה יאמר אעלה את ירושלים השמימה. והנה אלה קראתים מאז והמה רמוני כי גם שהמלאכים רמו אותי מחמת ששנו את מלאכותיהם לפי האמת המה רמוני שהבטיחוני על שקר כי הלא איזה שר או מלאך יהיה לאל ידו לעשות שלא כרצונו ית'. וא"כ איך ינחמוני הבל. ואם אלך אחר כהני וזקני הלא את עצמם לא יכלו לתקן כי בעיר גועו כי בקשו אוכל למו וישיבו את נפשם ואיך יתקנו אותי באופן נשארה עדיין השאלה במקומה למה בתולותי ובחורי הלכו בשבי כי אנכי מריתי ולא הם:

ראה

נַפְשָׁם׃ כ רְאֵה יְהוָה כִּי־צַר־לִי מֵעַי חֳמַרְמָרוּ נֶהְפַּךְ
לִבִּי בְּקִרְבִּי כִּי מָרוֹ מָרִיתִי מִחוּץ שִׁכְּלָה־חֶרֶב בַּבַּיִת
כַּמָּוֶת׃ כא שָׁמְעוּ כִּי נֶאֱנָחָה אָנִי אֵין מְנַחֵם לִי כָּל־
אֹיְבַי שָׁמְעוּ רָעָתִי שָׂשׂוּ כִּי אַתָּה עָשִׂיתָ הֵבֵאתָ יוֹם־
קָרָאתָ וְיִהְיוּ כָמוֹנִי׃ כב תָּבֹא כָל־רָעָתָם לְפָנֶיךָ וְעוֹלֵל
לָמוֹ כַּאֲשֶׁר עוֹלַלְתָּ לִי עַל כָּל־פְּשָׁעָי כִּי־רַבּוֹת
אַנְחֹתַי וְלִבִּי דַוָּי׃ ב א אֵיכָה יָעִיב בְּאַפּוֹ | אֲדֹנָי אֶת־

תרגום

לחמא להון למיכל ויקיימון ית נפשיהון: כ ראה חזי יי ארום עאיק לי בגין כן מעי איתגרו איתהפך לבבי בגוי ארום מעבר עברית על גזירת מימרא דיי ומן בגלל הכי מן ברא תכלי חרבא ומלגיו הרגת כפנא כמלאכא מחבלא די ממנן על מותא: כא שמעו שמעו אומיא ארום מתאנחא אנא ולית דמנחם לי כל בעלי דבבי שמעו בישתא די מטת עלי בדחו ארום את הוא יי דעבדת איתיתא עלי יום פורענותא ערעיתא עלי מערע לצדיאותני כדין תערע עלוהון ויהון צדיאן כוותי: כב תבא תיעול ליום דינא רבא כל בישתהון די אבאישו לי קדמך ותסתקף להון היכמא דאיסתקפתא עלי על כל סגיאות מרודי ארום סגיאו אנחתי ולבי חליש: ב א איכה איכדין יקוץ יי בתקוף רוגזיה ית כנשתא דציון טלק משמיא

רש"י

(כ) חמרמרו. כווצו ויש כזה בלשון משנה נפלה לאור ונחמרו בני מעיה: בבית במות. בתוך הבית היתה אימת שדים ומזיקים ומלאכי מות ומחוץ חרב האויב משכלת: (כא) כי אתה עשית. אתה גרמת לי שהם שונאים אותי שהבדלתני ממאכלם וממשתיהם ומהתחתן בהם אם נתחתנתי בהם היו מרחמים עלי ועל בני בנותיהם: הבאת יום קראת. הלואי והבאת עליהם יום צ המועד שקראת עלי: ויהיו כמוני ברעה: (כב) תבוא כל רעתם לפניך. יזכרו ויפקדו עונותם לפניך: ועולל למו. ופעול למו כמו (משלי כ יא) גם במעלליו יתנכר (ירמיה כא יד) וכפרי מעלליו: (א) איכה יעיב. יאפיל כד"א (מלכים א יח) והשמים התקדרו בעבים: משמים ארץ. לאחר

שפתי חכמים

למה גוטו. לכ"פ כדי שיבינו כו': צ דק"ל דמשמע שכבר הביא ואחר כך אמר ויהיו כמוני משמע שעדיין לא הביא רק שמבקש שיביא

אבן עזרא

(ב) המרמרו. כפול העי"ן והלמ"ד וטעמו כמו עכורים וכן פני המרמרו והוא מגזרת חומר כי הבכי כמים וכן יין חמר: (כא) הבאת יום קראת. תחסר מלת לו טרם הבאת כאילו הוא מתאוה ויתכן להיות כמשמעו: (כב) ועולל. עשה מגזרת עלילותיו והנכון שטעמו כמו ספה וכן ולו נתכנו עלילות: (א) איכה יעיב. י"א יעיב מעב כמו יחשיך והנכון

פי' הטעמים לראב"ע

(כ) והייתי צועקת לשם ומתודה כאשר ראיתי חרב הלר משכלת בחוץ ובבית רעב כמות: (כא) שמעו אוהבי הנזכרים למעלה ואין מנחם מהם והאויבים שמעו לצעקתי ושמחו כי אתה שמחתם וקרבת היום שקראתם ובאו במלוכך עד שהיו נמשלים לי ויתכן להיות פירושו לעתיד לבוא תבוא היום שקראת ביד הנביאים ויארע להם מה שאירע לי: (כב) עשה להם בעבור רעתם כאשר עשית לי בעבור פשעי כי לבי דוי עד שיהיו כמוני כאשר פשעו גם הם כך: (א) איכה יעיב. לא

קיצור אלשיך

(כ) ראה ה' וכו'. אמר הנה עד כה בחשבי כי פיהו מריתי שהוא מרי בלתי כפול דאגתי על כי בתולותי ובחורי הלכו בשבי אך עתה ראה ה' כי שבתי מסברתי והוכפלה אנחתי כי צר לי וגם מעי חמרמרו, והטעם כי הנה נהפך לבי בקרבי מאשר היה בלבי עד כה. כי עד כה חשבתי כי פיהו מריתי שהוא מרי בלתי כפול וע"כ דאגתי על בתולותי ובחורי. אך נהפך לבי בקרבי לומר כי מרה מריתי שהוא מרי כפול וע"כ עזבתי את מכאוב בתולותי ובחורי ודאגתי על כפל מריי. ומה ראיתי שנהפך לבי אל סברא זו. הלא הוא כי ראיתי כי מחוץ שכלה חרב בבית כמות. והוא כי בתורה נאמר מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה ופה נאמר בבית כמות שהוא יותר מאימה:

(כא) שמעו כי נאנחה אני. הנה האיש אשר בא אל האבל והמצטער אם אין כונתו לנחם אותם לא יתיצב לשמוע מפיהם כל פרטי צרתם כי אינו דרך ארץ יקשיב וישמע ויהפוך פניו וילך לו. אך העושה כן הלא יראה כי משנאה הוא עושה שמח באיד משנאו וששו כי ישמיע לאזנו ושמח בלבו. על זאת תתלונן הכנסיה ותאמר הלא שמעו מפי כי נאנחה אני כאשר בשפתי ספרתי ואחרי כן ואין מנחם לי. זהו כללות ההמון עמים. אך כל אשר הם בעצם אויבי שמעו רעתי לא בלבד אין מנחם כ"א גם ששו על כי אתה עשית ולא הם באופן ישמח לבם שלא תגיע אליהם הרעה כאשר אם בידם היו עושים שלא יקרם ככל מלכים הקודמים שהצרו את ישראל כפרעה ותילו פלשתים ועמלק וכיוצא בהם כי עשו מעצמם וע"כ לקו משא"כ הם כי מאתך ה'. והנה על מה ששו על רעתי. ראוי תשוב אפך ממני ותתך חרונך בהם כדבר שנאמר בנפול אויבך אל תשמח והשיב מעליו אפו וגו' אך ישראל קבוע להם זמן מפלתם מפי הנביא ירמיה עד שבעים שנה. והנה הוא עד בלתי השאיר להם שריד אמנם הנה אנחם גם שלא יכלו וגם שלא תשיב מעלי אפך אם זאת תעשה לי שתביא יום קראת לינקם מהם מעתה וגם שלא יפלו הם כמעותד להם מפי ירמיה עד בלתי השאיר שריד ואעלה אני רק שיהיו כמוני מספיק לי וזהו הבאת כו' לומר מי יתן והבאת:

(כב) תבא כל רעתם וגו' הנה ידעתי כי תבא כל רעתם לפניך כי אתה ה' מאריך להם עד תתמלא סאתם כי אז תבא כל רעתם יחד לפניך אשר הרעו כדי לכלותם ויהי' לעתיד לבא או לסוף שבעים שנה לבבל. אמנם זה אינני שוה כי אויבי אשר הרעו לי כבר כמות כל אדם ימותו טרם בא הזמן ופקודת כל האדם יפקד עליהם. נמצאו אלה עושים הרעה ובניהם ובני בניהם לוקים. אך שאלתי היא ועולל למו בעצמם גם הם. ואל תאמר למען כלותם בהתמלאות הסאה מה שאין כן אם ילקו כעת. כי הלא די לי שתעולל למו כאשר עוללת לי שהשארת שארית כי רבות אנחותי ודרך המתאנח ע"י האנחות יגוה הלב מכאבו. אך כ"כ רעתי רבה שעם שרבות אנחותי עכ"ז לבי דוי שאינו נח מכאב דאגתו על צרתי ולבי דוי על אשר ששו מרעתי ונוחם יסתר מעיני:

ב (א) איכה יעיב ה' באפו את בת ציון. דברי תלונית הנביא אל ישראל ורוח הקודש משיבה אליו על כל דבר ודבר ודברי התלונה הם איכה וכו' כי הנה יותר יצטער האדם בעקיצת מחט האוהב מבמכת

בַּת־צִיּוֹן הִשְׁלִיךְ מִשָּׁמַיִם אֶרֶץ תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל
וְלֹא־זָכַר הֲדֹם־רַגְלָיו בְּיוֹם אַפּוֹ׃ ב בִּלַּע אֲדֹנָי *לֹא
ולא קרי חָמַל אֵת כָּל־נְאוֹת יַעֲקֹב הָרַס בְּעֶבְרָתוֹ
מִבְצְרֵי בַת־יְהוּדָה הִגִּיעַ לָאָרֶץ חִלֵּל מַמְלָכָה
וְשָׂרֶיהָ׃ ג גָּדַע בָּחֳרִי־אַף כֹּל קֶרֶן יִשְׂרָאֵל הֵשִׁיב
אָחוֹר יְמִינוֹ מִפְּנֵי אוֹיֵב וַיִּבְעַר בְּיַעֲקֹב כְּאֵשׁ לֶהָבָה

תו"א השליך משמים ארץ, חגיגה ה: בלע ה' ולא חמל. גיטין נו: אף כל קרן. גיטין נח:

לארעא תושבחתא דישראל ולא דכיר בית מוקדשא דהוה גלונדקא דרגלוהי ולא חס עלוהי ביום תקוף רוגזיה: ב בלע שיצי יי ולא חס ית כל עירית יעקב פגר ברוגזיה כרכי כנשתא דבית יהודה אמטי לארעא אפיס מלכותהא ורברבנהא: ג גדע קציץ בתקוף רגז ית כל יקריה דישראל ארתע לאחורא יד ימיניה ולא סיע לעמיה מן קדם בעיל דבבא ואדליק בבית יעקב

רש"י

שהגביהם עד לשמים השליכם לארץ בבת אחת ולא מעט מעט מאיגרא רמא לבירא עמיקתא: **הדום רגליו** שרפרף מרגלותיו וזה בית המקדש: (ב) **נאות יעקב.** בתי יעקב לשון נוה: **הגיע לארץ.** השפילם לארץ: **חלל ממלכה ושריה.** אלו ישראל שהיו קרויים (שמות יט ו) ממלכת כהנים: **ושריה.** מדרש אגדה יש ואלו שרים של מעלה שהחליפם הממונה על האור מינה על המים והחליף כל הממוני' לפי שהיו כרשעי ישראל בעלי שם המפור' ובוטחי' הם שישביעו את שרי מעלה להצילם מאש וממים ומחרב ועכשיו כשהי' משביע את שר האש בשמו והוא משיב אין ממשל' זו בידי וכן כולם: (ג) **השיב אחור ימינו.** השיב עצמו

שפתי חכמים

דאל"כ הל"ל והיו כמוני. לכ"פ שלואי וכו' ר דק"ל משמים לארץ הל"ל. לכ"פ נאמר שהגביהם וכו' והיינו משמים ארץ כלומר שנפלו משמים לארץ בבת אחת. ומה שפי' לאחר שהגביהם לפי שק"ל איך אמר שהשליך משמים הלא לא היו בשמים. לכ"פ שסוא דרך משל לאחר שהגביהם עד לשמים כו': ר במדרש רבות אין הדום רגליו אלא בהמ"ק הדא הוא דכתיב רוממו ה' אלהינו והשתחוו להדום רגליו: ש דק"ל הל"ל חלל מלכה כמו שאמר בסמוך מלכה ושרים בגוים לכ"פ אלו וכו': ת דק"ל הם ממלכה כולל כל ישראל בכלל א"כ מהו

פי' הטעמים לראב"ע

הגביה השם את ציון רק באפו כדי להשליכה ממקום גבוה: (ב) והשפיל השמלכים ותגל מלכה שהיו דרים במגדל ובארמון: (ג) גדע כל קרן

אבן עזרא

יגביה עד עב: הדום. דמות כסא קטן לרגלים: (ב) אל"ף נאות. במקום וי"ו כמו נות רועים וכן תתאו לכם:

(ג) ויבער. פיעל **עומד** ויחסר אף והנכון שהוא שב אל בחרי אף:

לקוטי אנשי שם

ב (א) **השליך** משמים ארץ תפארת ישראל. אמרו רז"ל שהיו זיו איקונין של יעקב חקוקה בכסא הכבוד והשמים רואים את השם ה' ית' היה מרחם על ישראל. לכן מה עשה ה' יתברך כאשר רצה להחריב את בהמ"ק השליך מן השמים לארץ את תפארת ישראל שהוא שהוא זיו איקונין של יעקב. ועם זה אפשר שמסיים הכתוב ואמר ולא זכר הדום רגליו ביום אפו. והכונה שהרגים כי מה הועיל השי"ת בהשלכת זיו איקונין של יעקב מן השמים לארץ והרי מלא כל הארץ כבודו ומשגיח לראות בשמי' ובארץ. והם היה רואה אותה כשהיתה בשמים ג"כ יראנה כשהיא בארץ. לזה תיקן הכתוב בעצמו ואמר ולא זכר הדום רגליו ביום אפו והכונה ידוע כי השמים כסאו והארץ הדום רגליו והשמים זיו איקונין של יעקב בשמים היתה חקוקה בכסא בלו ואינו דומה דבר החקוק בכסא לפניו ית' תמיד אל הדבר אשר הוא תחת רגליו כי בהיותה בהדום רגליו לא זכר אותה ביום חרון אפו:

קיצור אלשיך

חץ מהאויב. והענין כי הנה דרכו ית' לעשות **שפטיו** על החוטאים ע"י מלאכים רעים באף וחמה עברה וזעם והם כאויבי' והנה בצרות ישראל האף שהוא אחד ממשחית מלאכי הרוגז שלח בהם. אך גם השכינה שהיא שם אדנות שהיא שלנו סייעה. וזאת היא התלונה לומר הלואי היה ית' מניח את האף לבדו ולא יהיה גם הוא ית' משתתף להצר לנו כי הלא הוא אבינו ואיך יהיה גם הוא בפועל נגדנו. וזהו איכה יעיב באפו אדני את בת ציון מי יתן והיה מניח את האף לבדו ולא יעיב באף גם ה' את בת ציון:

משיבה רוח הקודש ואומרת הלא זו לטובה גדולה היתה כי ע"י היות גם ה' פועל הרוגז נמשך כי השם הנזכר השליך משמים ארץ תפארת ישראל ולא זכר הדום רגליו ביום אפו מה שאין כן אם היה האף לבדו כי המשחית לא יערב אל לבו להשליך משמים ארץ דיוקן יעקב וגם לא לשלוח יד במקדש ה' הוא הדום רגליו. אך בהיות גם אדני שם עשה כל אלה ואין טובה גדולה מזו כי ע"י הטיל הכעס באלו היקל מישראל להשאיר מהם פליטה כמדובר: (ב) בלע אדני ולא חמל וגו' משיב עוד הנביא ואומר אם להטיל כובד הכעס מעל ישראל שלא יתמו השליך וגו' והחריב הדום רגליו הוא הבהמ"ק א"כ היה די בזה ולמה **בלע** ולא חמל את כל נאות יעקב הם בתים החשובים והרס בעברתו מבצרי בת יהודה הם המבצרים שבהם **ישענו** בעלי המלכות והרסם עד היסוד וזהו הגיע לארץ שהוא עד בלתי השאיר אבנים ביסוד כ"א קרקע **שתחתיהן** שהוא הוראת עבירה גדולה:

משיבה רוח הקדש ואומרת חלל ממלכה ושריה. לומר גם זה רחמים שע"י הטיל הכעס **בבתים הגדולים** ובמבצר המלכות ולא האביד ממלכה ושריה כי אם **שחלל** שררתם בלבד וזהו חלל וכו' והוא **כי לא** נתקיים אבד תאבדון בהם כמו בקצת משפחות מעישי הרע והוא כי מפרין אמרו רז"ל שיוצאים מלכים ומזרח שרים. כמו שאמרו רז"ל שעל זה שאל שאול בן מי זה העלם מפרין או מזרח, ואמר כי היה מקום להאביד בהם על כן מה עשה הוא ית' במה שבלע וכו' נמשך שחלל מהם אדר מלכות שלא היו עוד מלכים **מפרין** ולא שרים מזרח רק נשיא וריש גלותא מפרין בלבד וכל זה היה מאשר הטיל הכעס בנאות יעקב ומבצרי בת יהודה שחלל בלבד ולא האביד כמדובר:

(ג) **גדע** בחרי אף כל קרן ישראל. בראשונה גדע ה' בחרי אפו עשרת השבטים שנקראו בשם „ישראל". כי השי"ת היה רחום בדין ולא רצה לעקור יהודה וישראל בפעם אחד. ואחר שגלו אמר הקב"ה די והשיב אחור ימינו מפני אויב. והכונה לפי שבודאי כאשר גדע בחרי אפו כל קרן ישראל. אז בודאי **ימינו** של הקב"ה היתה הולכת לפני האויב והורג בישראל והאויב שהיה הורג בישראל גברי קטילי קטיל. **לפי** שהי"ת יצא לפניו ויד ה' היא אשר הרגה בהם. אבל אחר שגדע כל קרן ישראל ורצה להשאיר את **יהודה** אז השיב אחור ימינו מפני אויב. שהאויב לא יוכל לעשות להם מאומה. ובזה לא נעשתה עוד בפעם **ההיא** רק ויבער ביעקב לבד באש להבה. ולא אש ממש. רק להבה שאכלה סביב. רק סביבות ירושלים. **רק** בעשרת

אָכְלָה סָבִיב׃ ד דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ כְּאוֹיֵב נִצָּב יְמִינוֹ כְּצָר
וַיַּהֲרֹג כֹּל מַחֲמַדֵּי־עָיִן בְּאֹהֶל בַּת־צִיּוֹן שָׁפַךְ כָּאֵשׁ
חֲמָתוֹ׃ ה הָיָה אֲדֹנָי׀ כְּאוֹיֵב בִּלַּע יִשְׂרָאֵל בִּלַּע כָּל־
אַרְמְנוֹתֶיהָ שִׁחֵת מִבְצָרָיו וַיֶּרֶב בְּבַת־יְהוּדָה תַּאֲנִיָּה
וַאֲנִיָּה׃ ו וַיַּחְמֹס כַּגַּן שֻׂכּוֹ שִׁחֵת מֹעֲדוֹ שִׁכַּח יְהוָה׀

תרגום

כאשתא דמשלהבא אכלת חזור חזור: ד דרך מתח קשתיה ורגם עלי גירין כבעיל דבבא אתעתד על יד ימיניה דנבוכדנצר וסיעיה כאלו הוה מעיק לעמיה ישראל וקטל כל עולים וכל דמרגגין לחזו עינא במשכן כנשתא דציון שדא כביעור אשא רוגזיה: ה היה הוה יי דמי כבעיל דבבא שיצי ישראל שיצי כל ברניתהא חביל כל קירוי פציחהא ואסגי בכנישתא דבית יהודה אבילותא ואנינותא: ו ויחמס ושרש

רש"י

כמשיב אחור ימינו מלהלחם בעד בניו: (ד) דרך קשתו. לפי שכך דרך דורכי קשת שהם הזקי' לשום רגלו עליהם כשהוא כופפם לכך נכתב בלשון דריכה: שפך כאש חמתו. כך חבור המלות שפך חמתו שהיא כאש כי לא מצינו שפיכה של אש אלא אצל חמה כדכתי' (תהלי' עט ו) שפוך חמתך אל הגוים: (ה) וירב בבת יהודה. הרבה בכנסת יהודה: תאניה ואניה. צער ויללה: וירב. נקוד יו"ד פת"ח קטן א שהוא ל' הרבה את אחרים וירב העם ויעצמו מאד נקוד חיר"ק שהוא לשון רבה הוא את עצמו וכן כל תיבה שפעל שלה בה"א כגון פנה זנה בכה כשדרכה לשמש כשהוא מחסר ממנה ה"א כשהוא מדבר על עצמו נקוד חיר"ק כגון (שמות ז) ויפן פרעה וכשהוא מדבר על אחרים נקוד פת"ח קטן כגון (שופטים טו ד) ויפן זנב אל זנב (מ"ב כה יא) ויגל יהודה מעל אדמתו (שם יח יא) ויגל מלך בבל את ישראל אשורה: (ו) ויחמס.

שפתי חכמים

א פי' סגו"ל לכ"פ מדרב אגדה כו': וסריס הרי הם בכלל תולכה. עיין מזה לעיל בפ' במיה בפסוק וייטב אלהים למילדות בפרש"י:

אבן עזרא

(ד) נצב ימינו. בנין נפעל ויש ימין זכר כאדרי בכה: (ה) וירב. בג' נקודות תחת היו"ד מהבנין הכבד הנוסף. תאניה התי"ו נוסף מגזרת ואנו ואבלו: (ו) ויחמס. סדכיר. וטעם כגן אשר נפלו עליו. וטעם מלך וכהן שהכהן מורה את המלות והמלך משמר התורה ככהו ולפניהם נתן תורה:

פי' הטעמים לראב"ע

ישראל שתי ממלכות: (ד) לא די שלא נלחם עם הצר אלא שהשיב אחור ימינו כאילו אין כח לו עד שנצב כאויב: וטעם באהל אם הפול שהאש בו הכל יאכל מיד: (ה) בלע ישראל על גלות סנחריב וסיה יהודה אחרי גלות השבטים באחנה: (ו) ואחר כך גלה סכו שהוא מקום

קיצור אלשיך

בעשרת השבטים. אמנם ירושלים. שנקראת „יהודה" ע"ש מלכות בית דוד. עדיין נשארה קיימת. ולא שבו אל ה' עד שבפעם אחרת (ד) דרך קשתו עתה מחדש ונצב ימינו כצר ויהרוג כל מחמדי עין באהל „בת ציון" היא ירושלים ומלכות בית דוד ושם שפך כאש ממש חמתו בחמה שפיכה לפי שכבר התרה בהם בראשונה:

(ד) **דרך** קשתו כאויב. הכונה הקב"ה עשה עם ישראל הפך דרך העולם. כי מדרך העולם האדם המתכעס על חברו ובעת התלהבות הכעס תיכף דורך קשתו ותוגר חרבו על ירכו וכונתו שלא להשאיר לו משתין בקיר אבל בעת שמוציא הדבר לפועל אינו עושה אף חצי מן הרעה שחשב לעשות. אמנם השי"ת לא עשה כן רק כשדרך קשתו היה כאויב שהוא פחות מצר אמנם כשבא לעשות הדבר בפועל ולזרוק חציו בימינו אז נצב ימינו כצר ועשה יותר ממה שחשב לעשות:

(ה) **היה** אדני כאויב וגו'. הנה דרכו ית' אין בעל הרחמים פונע בנפשות תחלה. נגעי בתים נגעי בגדים נגעי אדם. אבל בעת חורבן הבית היה הקב"ה כאויב תחלה בלע ישראל ואח"כ בלע כל ארמנותיה שחת מבצריו. ועוד כשבא הקב"ה להחריב עשרת השבטים המכונים ישראל היה ה' כאויב. ולא אויב ממש, שלא הרע להם כ"כ רק בלע ארמנותיה ושחת מבצריו והניחם פרוץ מרובה על העומד אמנם בבת יהודה הרבה להם הרע יותר ויותר כי הרס מבצריה לגמרי, כאומרם ערו ערו עד היסוד בה, ע"כ וירב בבת יהודה תאניה ואניה:

ועוד כשבלע ישראל לבד אז עדיין כיון שנשארה בת יהודה בקיומה לא היתה נרגשת הרעה כ"כ, אמנם עתה שגם נחרבה בת ציון עם בת יהודה שנחרבה נתרבה תאניה ואניה כפולה ומכופלת, כיון שפרצם פרץ על פני פרץ שבר על שבר והוה על הוה בהתחברו שתיהן נעשה תאניה ואניה כפילה:

וענין יהודה וישראל המה כמשל למלך שהיו לו שני בנים וכל אחד היו לו בתים טובים ומשכנות מבטחים, סרח אחד מהם כעס עליו המלך וגרשו מעליו לאפסי ארץ שלא ישוב עוד, ולא נח רוגזו עד שאח"כ הרס בעברתו אהלי אפדנו, סרח אח"כ השני אמר אם אני עושה בו כאשר עשיתי בראשון אשכל גם שניהם, ע"כ מה עשה התחיל במשכנותיו וארמונותיו להחריבם ונח בזה רוב כעסו וכשבא אח"כ ליסר את בנו ביסורים שם מועד לגרושו להשיב שבותו. כך הוא ית' היו לו שני בנים, עשרת השבטים הנקראי' בית ישראל ושבט יהודה ובנימין הנקראים בית יהודה, סרחו ישראל לא היחל לפקוד על מבצריו וארמנותיו כ"א התחיל בבנו ובהחילו בו עדנו היה בכל כעסו וגרשו גרושין גמורים לאפסי ארץ, ואף שאחר כך שלח ידיו בארמנותיו לא עלתה ארוכת בנו, אבל כשסרחו אח"כ בית יהודה אמר אם אני אתחיל בו כאשר עשיתי בישראל הלא יגורש גם הוא עד עולם, ע"כ כבשו רחמיו את כעסו ונזרה חכמתו להתחיל בבהמ"ק ומבצריו, ע"כ כאשר אחרי כן פקד עליו היחל בפקידה וישם להם מועד שבעים שנה ואחר זה ישובו מארץ אויב, וזה מאמר רוח הקודש היה ה' כאויב במה שבלע ישראל הם עשרת השבטים תחלה, ואח"כ בלע כל ארמנותיה שחת מבצריו וע"כ לא נתקן מה שבלע ישראל כיון שהתחיל בו, וע"כ וירב אף בבת יהודה תאניה ואניה והוא כפירוש המתרגם שמפרש אבילותא ואנינותא, והלא הי' לו להפך אנינותא קודם לאבילותא, אך הוא כי על חורבן הבית יצדק עליו אבלות כמר"א שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה, אך לא יצדק אנינות כי אם על מיתת בני אדם, ובכן יתכן כי תאניה שהיא אבלות יהי' על בהמ"ק ואנינות על אשר מתו אנשים בחרב וברעב, ותהי' הכונה לפי דרכנו כי בישראל בלע אותם תחלה ונשארו מבולעים גם שאח"כ בלע כל ארמנותי' שחת מבצריו, אבל בבת יהודה שהיו באחרונה הפך הסדר, וירב בבת יהודה תאניה תחלה, שהיא אבלות על בהמ"ק, ואח"כ אניה על מתי העם, באופן שע"י סדר זה הוקלה רעתם כמדובר]:

(ו) **ויחמוס** כגן שכו וגו'. ידוע כי הבית המקדש נתחלק לשלשה מדרגות, א) בית קודש הקדשים אשר שם השכינה ולא היה נכנס שם זולת כהן גדול ביום הכפורים. ב) העזרות שבהם היו ישראל

משתעשעים

בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשַׁבָּת וַיִּנְאַץ בְּזַעַם־אַפּוֹ מֶלֶךְ וְכֹהֵן׃
ז זָנַח אֲדֹנָי | מִזְבְּחוֹ נִאֵר מִקְדָּשׁוֹ הִסְגִּיר בְּיַד־אוֹיֵב
חוֹמֹת אַרְמְנוֹתֶיהָ קוֹל נָתְנוּ בְּבֵית־יְהוָה כְּיוֹם מוֹעֵד׃
ח חָשַׁב יְהוָה | לְהַשְׁחִית חוֹמַת בַּת־צִיּוֹן נָטָה קָו לֹא־
הֵשִׁיב יָדוֹ מִבַּלֵּעַ וַיַּאֲבֶל־חֵל וְחוֹמָה יַחְדָּו אֻמְלָלוּ׃

תו"א ויאבל חל וחומה. פסחים עז:

תרגום

כגינתא בית מוקדשיה חבל אתר מזומן לכפרא על עמיה אינשי יי בציון חדוות יומא טבא ושבתא ושנא בתקוף רוגזיה מלכא וכהנא רבא: ז זנח אשלי יי מדבחיה בעט מקדשיה מסר ביד בעיל דבבא שורי בירניתא קלא יהבו בבית מוקדשא דיי כקל עמא בית ישראל דמצליין בגויה ביומא דפסחא: ח חשב חשב יי לחבלא שור כנשתא דציון סאט

שפתי חכמים

ב מדרש רבות לאפוקי שלא תבין מלך שהוא כהן. וזה אינו דהרי בבית ראשון לא היו המלכים מלכי יהודה רק מבית דוד. לכ"פ כל א' בפני עצמו: ג דק"ל מה קול הזה השייך ביום מועד לכ"פ שהיו כו': ד דק"ל הלא מקודם שהשחית כבר א"כ מהו חשב להשחית. לכ"פ זה

רש"י

לשון כריתה וכן (איוב טו לג) יחמוס כגפן (ירמיה יג כב) נחמסו עקביך: כגן. כמו שגוזזין ירקות הגנה: שכו. מעונתו שכן כתיב שסיכך חמתו על בניו כחורבן ביתו כך נדרש במדרש קינות: שחת מועדו. בית קדשי הקדשים ששם היה נועד לבניו כאמור (שמות כה כב) ונועדתי לך שם: מלך וכהן. צדקיהו המלך ב ושריהו כהן גדול: (ז) נאר. ביטל וכן (תהלים פט מ) נארתה ברית עבדך: כיום מועד. שהיו שמחים ג ומשוררים בתוכו כקול רם כן נתנו האויבים בהרבנו קול שמחה: (ח) חשב ה' להשחית. זה ימים רבים ד שעלתה על דעתו כך שנא' (ירמיה לב לא) כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת להסירה מעל פני: נטה קו. של משפט ליפרע על עונינו:

פי' הטעמים לראב"ע

(ז) חומת ארמנותיה שב אל המקדש וקול נתנו הצרים בבית ה' מרוב שמחתם כאשר היו ישראל עושים במועדם: (ח) נלכד הבית ינפלה כמו עזב או שנא: (ח) נטה קו. תהו: חל.

אבן עזרא

הסף נחמסו עקביך: שכו. וסכתו כמו הקו והקתו: מועדו. כמו בא מועד: (ז) נאר. הנו"ן שרש נארת ברית עבדך כמו ותעמוד בחל והוא מקום סביב חומה:

קיצור אלשיך

משתעשעים עם הקב"ה במועדים. וציון גם היא היתה חביבה לפניו ית', אמר על הראשון ויחמוס כגן שכו, הוא בית קודש הקדשים, שהיה שם בעצם וראשונה כשומר הפרדס שעושה לו סוכה בכרם, ואמר שגלה אותה ממכסה אור השכינה החופפת עליו, הוא הדבר הראשון שכתבנו כי תחלת הכל סילק מעל הבית אור השכינה החופפת באופן שלא השליט הוא ית' את האויב בעוד אותה הקדושה היתה שם במקום שנגעו, שחת מועדו, הוא הקדשי קדשים, ששם היה הקב"ה מתועד להשגיח על עולמו:

(ז) זנח ה' מזבחו, מתחלה הסיר הקב"ה מהם כל מגן וצנה אשר היה מגן על ישראל, והמגן האחד אשר היה המזבח מכפר על ישראל זנח הקב"ה אותו, וכן המקדש שהיה מגן על ישראל נאר מקדשו, כדי שלא יגן עליהם, וכן כל שאר הצדיקים אשר היו מגינים על הדור והיו להם לחומה ולמחסה ביום זעם את כולם הסגיר ביד אויב, קול נתנו בבית ה', האויבים נתנו קול שמחה בבית ה', כמו ששמחו ישראל בתודה וקול זמרה ביום מועד:

(ח) חשב ה' וגו'. והוא בשום לב אל אומרו נטה קו, כי הלא לא ינטה הקו רק לבנות לא להשחית ולהרוס, אך יאמר הנה קרה לו יתברך כמלך שיש לו בן חביב ויבן לו בית מדות ועליות מרווחים וטובים מאד והיה משתעשע לדור עמו שם, ויהי כי ארכו הימים ויעש בנו את הרע בעיני אביו עד היות בן מות ובחמלת המלך על בנו ראה והטיל כעסו על הדירה הנאה ההיא ויתנה ביד שוטים לנתוץ ולהאביד ולהרוס למען ע"י כן יקל כעסו מעל בנו ידידו, ובראותו כי לעומת כוונה זו עומדת טענה שכנגדה לבל השליט אויבי בנו בביתו, גם כי גם המלך בעצמו היה משתעשע גם הוא שם עם בנו, ומה גם כי לא על שסרח הבן על אביו המה עושים זאת, כי אם מחמת איבה, והם גם אויבי המלך ושמחים לאידו, על כן מה עשה, טרם השליט האויבים בבית ההוא נתן בלבו לשוב לבנותו עשר ידות טוב ויפה ומהודר וגדול מן הראשון ונטה מעתה קו המדה ועמד וימודד כמה ארכו וכמה רחבו וקומתו של האחרון הנחמד ההוא במקום הראשון, אז אמר בלבו לא אחוס על שליטת האויב בבית הזה כי הלא בין כך ובין כך דעתי לבנות הבית האחרון המהודר ומהולל מאד האם איני צריך להרוס את זה, אם כן מה לי משמחת האויב, הלא כבר הכינותי לבנות במקומו טוב מאד ממנו נוסף על עיקר הכונה שהוא להציל ממות נפש בני כי בזה תופר כעסי, ע"כ אינני חושש:

והנה הן זאת אשר קרה לו יתברך עם בית יהודה כי הוא הבן יקיר לו ית' ויבן לו בית המקדש וברוב עונו חייב את ראשו למלך הקב"ה ובחמלתו הגדולה ראה להטיל עיקר כעסו בבית הקדוש ההוא לתת אותו ביד אויביו לשורפו באש וירא כי לעומת זה הלא הוא נגד כבודו ית' גוים מרקדים בהיכלו ויתנו בו קול שמחה כיום מועד על השליטם בביתו ית', ע"כ מה עשה הוא ית' צוה ליחזקאל הנביא יקח קנה המדה ויטה קו וימדוד אורך המקדש האחרון אשר עתיד לבא במהרה בימינו שהוא גדול מאד באיכות ובכמות מן הראשון וכמו שאמרו רז"ל כי בנין הבית האמור ביחזקאל היה על הבית השלישי העתיד, וראוי לדעת למה זה מטרם בנין השני וטרם חורבן הראשון נטה קו אל האחרון. אך הוא כי לבל יצר לו כביכול על הריסות הראשון ומה גם על ידי אויבים ע"כ מעתה מתנחם על היות עתיד לבנות טוב ממנו במקומו. וזה יאמר חשב ה' להשחית חומת בת ציון, כלומר תדע למה לא חש הוא ית' על שמחת האויבים על השליטם בביתו כי הלא מאז חשב ה' להשחית חומת בת ציון כבר נטה קו ע"י הנביא כמדובר, ועוד כי הלא עיקר השליטה לא היה האויב כי הוא ית' בעצמו היה עיקר בהריסות אלו כי הלא לא השיב ידו מבלע, והוא כי הנה אמרו ז"ל באיכה רבתי שהיה נבוזראדן קץ בחייו והיה רוצה לשוב לארצו עד שאמרו לו אל תירא כי הלא אלהיהם של אלו הוא נגדם והוא בעוכרם כי חטאו לו וזה לך האות מדוד החומה כמה קומתה היום והזור ומדוד אותה מחר, ויעש כן וימצא ביום השני כי נפחת אורך קומתה שני טפחים ועל דרך זה ביום השלישי ורביעי אז ידע כי מה' היה כי היה מבליע החומה בארץ שני טפחים בכל יום למען הקל להאויבים ליכנס ושיכירו כי ממנו ית' הוא כי חטאו לו. ואח"כ לא השיב הקב"ה ידו מבלע יום יום ויאבל חיל והוטה יחדו אומללו, לומר

(ה"ה)

אם

ט טָבְעוּ בָאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ אִבַּד וְשִׁבַּר בְּרִיחֶיהָ מַלְכָּהּ
וְשָׂרֶיהָ בַגּוֹיִם אֵין תּוֹרָה גַּם־נְבִיאֶיהָ לֹא־מָצְאוּ חָזוֹן
מֵיְהוָה׃ י יֵשְׁבוּ לָאָרֶץ יִדְּמוּ זִקְנֵי בַת־צִיּוֹן הֶעֱלוּ
עָפָר עַל־רֹאשָׁם חָגְרוּ שַׂקִּים הוֹרִידוּ לָאָרֶץ רֹאשָׁן
בְּתוּלֹת יְרוּשָׁלִָם׃ יא כָּלוּ בַדְּמָעוֹת עֵינַי חֳמַרְמְרוּ
מֵעַי נִשְׁפַּךְ לָאָרֶץ כְּבֵדִי עַל־שֶׁבֶר בַּת־עַמִּי בֵּעָטֵף

תו"א טבעו בארץ שעריה. סוטה ט קמא נט : ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון. נדרים סה :

תרגום

משקולתא ולא אתיב ידיה מלשיצאה ואביל מקפנא ושורא כחדא אתפגרו: ט טבעו בארעא תרעהא (על די נכסו חזירא ואובילו מן דמיה עליהון) הוביד ותבר מזוזתהא מלכהא ורברבנהא גלו ביני עממיא על דלא נטרו פתגמי אוריתא כאלו לא קבילו יתה בטורא דסיני אף נביאהא אתמנע מנהון רוח נבואת קודשא ולא אתאמר להון פתגם נבואתא מן קדם יי: י ישבון על ארעא שתקין סבי כנשתא דציון אסיקו עפר מקלה על רישיהון קמרו סקין על בסריהון אחיתו לעפרא דארעא רישיהון בתולתא דירושלם: יא כלו ספקו בדמען עיני אידגארן מעי

רש"י

מבלע. ה מהשחית: חל וחומה. שורא ובר שורא חומה נמוכה שכנגד חומה גבוהה: (ט) טבעו בארץ שעריה. מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד ו לארון שנאמר (תהלים כד ט) שאו שערים ראשיכם לפיכך לא שלטה בהם בריה וטבעו בארץ ורבותינו אמרו מעשי ידי דוד היו לפיכך לא שלטו בהם אויבים: אין תורה. אין בהם מורה הוראה: (י) ישבו לארץ וגו'. כמשמעו ומדרש אגדה נבוכדנצר הושיבם לארץ כשמרד בו צדקיהו ועבר על שבועתו בא וישב לו בדופנה של אנטוכיא ז ושלח בשביל סנהדרין ובאו לקראתו וראה אותם אנשים של צורה והושיב אותם בקתדראות של זהב אמר להם סדרו לי תורתכם פרשה ופרשה ותרגמוה לי כיון שהגיעו לפרשת נדרים אמר להם אם הוא רוצה לחזור יכול הוא לחזור אמרו לו ילך אצל חכם ויתיר לו אמר להם א"כ אתם התרתם לצדקיהו את שבועתו גזר ושמטום והושיבם לארץ וקשרו שערות ראשם בזנבות הסוסים וגררום: (יא) חמרמרו. רגיזליר"ש בלע"ז דרך

שפתי חכמים

ימים רבים כו' : ה ק"ל הלא לא בלע היתה ציון לכ"פ משחית: ו כ"כ במדרש רבות ומ"ש ורבותינו אמרו כו' פי' אבל רבותינו בעלי התלמוד אמרו כו' והוא בפרק ראשון דסוטה כי חילוק הוא בין מדרש ובין אגדה שבתלמוד : ז פי' רבלה כ"פ שנרוך בעמק דפני :

אבן עזרא

(ט) אבד ושבר. שב אל השם הכתוב בפסוק ראשון : (י) ראשן. שער ראשן או כמשמעו : (יא) המרמרו. כראשון: בעטף. בחסרון ה"א מבנין נפעל כמו בהרג הרג:

פי' הטעמים לראב"ע

חומת העיר ונבקעה:(ט) כאשר טבעו שעריה הלך המלך בגולה ונשאר בלא משנה תורה וגם הנביאים נפסקה נביאתם מהם בארץ נכריה: (י) על שנפלה גבהות ציון ישבו על עפר הזקנים בגולה והבתולות לא נשמחה בחופתן : (יא) וכל אחד מן הזקנים אומר כלו בדמעות

קיצור אלשיך

אם הריסת חיל והזמה היה מתייחסת אל האויב היה ראוי להפילם אחת אחת, כי אין האויב יכול לשלוט בפנימית עד יפיל החצונה, אמנם בזה יודע כי הוא ית' היה העושה כי הנה ויאבל היל וחומה יחדו אומללו ולא זו אחר זו א"כ הוי אומר כי אין זה כי אם מבעל היכולת ומושל בפנימית ובחצונה כאחת :

(ט) טבעו בארץ שעריה וגו'. הנה ידוע מרז"ל כי על שהשערים חלקו כבוד לתורה בעת שהכנים שלמה את הארון לק"ק ע"כ הטביעם ה' בארץ לבל תשלוט בהם ידי האויבים. ונבא אל הענין הנה ישראל מתלוננים ואומרים חבל על עצמנו מלכינו ושרינו כי נגרענו משערי לוח ארז כי הנה טבעו בארץ שעריה לבל ישלטו בהם ידי האויבים אבד ושבר בריחיה הקב"ה בעצמו לבל יעכבו את השערי' מלטבוע, ומלכה ושריה גדולי האומה בגוים המושלים בהם, ולמה גרעו מהשערים אשר המה עץ יבש. משיבה רוח הקודש ואומרת אין תורה, כלומר מן הדין היה כי בכם לא היתה תורה בנודע מרז"ל כי על ביטול תורה גלו כי וויתר הקב"ה על ע"ג וג"ע וש"ד ולא ויתר על ביטול תורה, משא"כ השערים ההם שחלקו כבוד לתורה, וזה אומרו אין תורה, והנה היה מקום להם להשיב ולומר כי אינו מן התימה מה שביטלו עצמן מן התורה בציון וירושלים כי שמעתא בעיא צילותא ומי שהוא עצב אינו יכול ללמוד ואין לך עצבון גדול מנבואות יבהלום מכל הרעה הבאה עליהם ואיך יאשמו על ביטול תורה ולבם בל עמם ללמוד תורה, לזה אמר גם נביאיה לא מצאו חזון מה' [כל נבואות קשות נקראו חזון] הנביאים לא מצאו נבואות קשות על ישראל רק נבואות טובות, וא"כ צילותא ושמחה היה להם ומדוע לא עסקו בתורה, ועל שביטלוה גרעו מהשערים שחלקו כבוד להורה :

(י) ישבו לארץ וגו'. ידוע כי חכמי ישראל נקראים בשם זקנים, ואחר אומרו כי מלכה ושריה בגוים היה על כי אין תורה שהוא עון ביטול תורה כי בטלו ישיבות התורה ע"כ על הזקנים חכמי ישראל שעליהם מוטל ללמד את הבחורים תורה אמר שלא לנוכח כמדבר עם אחרים ולא עמהם על כי ביטלו לימוד התורה ישבו לארץ, לומר הם דממו מן התורה בשבתם על כסאות ומטות זה עונשם שאעשה מה שעל כרחם ידמו מן התורה והם על הארץ, כי אמית את בניהם וישבו לארץ באבלות עליהם ואז ידמו מן התורה על כרחם, תחת אשר ביטלו התורה בבחירתם הרעה ואחרי כן אתם בני ישראל אשר אינכם אשמים בדבר העלו עפר על ראשם של זקנים, כי אחרי התאבלם על בניהם תקברו אותם גם הם ותעלו עפר על ראשם, ושמא תאמרו למה יכפול עונשם לזה אמר הנה הסבו מיתת הבחורים אשר היו ראוים ללמוד תורה, ובסבתם שלא לימדום מתו, באופן שחגרו שקים והעלו עפר על ראשן בתולת ירושלים על הבחורים ההם אלופי נעוריהן המתים טרם יזדקקו להן, על מה, שהזקנים לא למדום תורת ה':

(יא) כלו בדמעות עיני וגו'. הנה עד כה באה תשובתו יתברך או המקונן בעדו כי על ביטול תורה כלתה אליהם הרעה ושאין תואנה לאמר שמאימת הצרה העתידה לא עצרו כח ללמוד כמדובר, ע"כ משיבה ישראל ואומרים אל יאשימנו אלהינו על זמן קרוב אל החורבן על זאת, כי הלא טרם החורבן גדלה הרעה בארץ עד גדר שכלו בדמעות עיני ומי יעצר כח לעסוק בתורה ובכל הרעות האלה כי הלא לקרוא מקרא שהוא בכתב הנה כלו בדמעות עיני ואיככה אוכל וראיתי במגלת ספר כתוב ועינים אין לראות, ואם לשנות משנה על פה הנה חמרמרו ונשרפו מעי ואיך אשנה על פה, ומה גם בהתמדה כי יתחממו המעים כמתמיד להרים

קול

(ה

עוֹלֵל וְיוֹנֵק בִּרְחֹבוֹת קִרְיָה׃ יב לְאִמֹּתָם יֹאמְרוּ אַיֵּה
דָּגָן וָיָיִן בְּהִתְעַטְּפָם כֶּחָלָל בִּרְחֹבוֹת עִיר בְּהִשְׁתַּפֵּךְ
נַפְשָׁם אֶל־חֵיק אִמֹּתָם׃ יג מָה־אֲעִידֵךְ אעידך קרי
מָה אֲדַמֶּה־לָּךְ הַבַּת יְרוּשָׁלִַם מָה אַשְׁוֶה־לָּךְ וַאֲנַחֲמֵךְ
בְּתוּלַת בַּת־צִיּוֹן כִּי־גָדוֹל כַּיָּם שִׁבְרֵךְ מִי יִרְפָּא־
לָךְ׃ יד נְבִיאַיִךְ חָזוּ לָךְ שָׁוְא וְתָפֵל וְלֹא־גִלּוּ עַל־
עֲוֺנֵךְ לְהָשִׁיב שְׁבִיתֵךְ שבותך קרי וַיֶּחֱזוּ לָךְ מַשְׂאוֹת

תו"א מה אעידך מה אדמה לך. זוהר ח"ג ברכה:

תרגום

אתשד לארעא כבדי על תביר כנשתא דעמי כדו דצחו עולמיא וינקיא בפתאות קרתא: יב לאמותהון אמרין רוביא דישראל אן עיבור וחמר כד הוו צחיין כקטל דחרבא מן צחותא בפתאות קרייתא כד יתשד נפשהון מן כפנא לגו עטיף אמהון: יג מה אסעיד בך ומה אהא מרמי לך כנשתא דירושלם מה אחביר לך אהי מנחם ליך בתולתא דכנישתא דציון ארום סגי תבריך כסגיאות תביר גללי ימא רבא בעידן נחשוליה ומן הוא אסיא די יסי יתיך מן מרעיך: יד נביאיך נביאי שקרא די בינך הינון איתנביאו ליך

רש"י

בני מעים כשמשליכים אדם לאור הם כוונים ומתהמרמרים: בעטף. פשמי"ר: (יג) מה אעידך ומה אדמה לך. לומר לך מה תתמהי על שברך הלא אף לאומה פלונית אירע כמותך: מה אשוה לך ואנחמך. כשאדם נרה על אדם אומרי' לו אף לפלוני עלתה כך תנחומים הם לו: (יד) שוא ותפל. דברים שאין בהם טעם ובלשון לע"ז אפלשטרימנ"ט: ולא גלו על עונך. להוכיח דרכך על פניך: להשיב שבותך. ליסר משובותיך לשון (ירמיה ג) שובבה שובבים:

פי' הטעמים לראב"ע

פיר כאשר יזכור ימי הרעב בליון: (יב) שאם היה המינקת על כן זכר האמהות ולא האבות: (יג) מי עדים שאירע להם כך ואם השבר גדול כים לא ימלא רופא חתול לו: (יד) כל זה בא אליך בעבור

אבן עזרא

(יב) שי"ן בהשתפך. קודם תי"ו התפעל כמו וישתמר: (יג) אעידך. מגזרת עדות: (יד) ותפל. כמו שוא וכן היאכל תפל שאין לו טעם מדרך ישרה וכן לא נתן תפלה:

לקוטי אנשי שם

(יב) לאמותם יאמרו איה דגן ויין. הספר אפיקי יהודה תמה על זה ז"ל והנה לא ידענו למה הזכיר בקינתו שאלתם איה יין. וכי מי שאין לו יין מתואר הוא ברעב וכלמה עד יתייפה המקונן ויפרוש על זה כפיו במלילה קינות. ידוע כי כמורגל כשוב המעונג מרגיש הסדרו למאכל והלקס. ואשר לא נסה בתענוג. הסדרו לא תלי ולא מרגיש אותו. וידענו עוד אם הסדר הטוב הלוך ילך והסור מעט מעט לא בענין פתאומי. ישכה מעט מעט כל הטוב הסיס לו מקדם ולא יכאב לו כ"כ. אמנם היורד מגדולתו פתאום מאגרא רמה לבירא

קיצור אלשיך

קול כנודע. ואם לעיין בגמרא בקושיות והויות ותירוצים להמית עצמי עליה ואני כבר כמתי עולם כי נשפך לארץ כבדי, וכל זה היה על שבר בת עמי שנשברו קודם שבר ששברום האויבים וע"כ מאז חדלנו מן הלימוד ואין עלינו אשמת דבר והלא הצרות היו מה שכלו בדמעות עיני על ראותי בעטף עולל ויונק ברחובות קריה מקום שדרך למכור שם לחם ומי יעצור כח לראות ברעתם ולא תדמענה עיניו, ובראותם העולל והיונק כי כלו בדמעות עיני ולא יכולתי לראות לבקש למו לחם ויין היו מניחים אותנו. (יב) ולאמותם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחובות עיר ועל זה חמרמרו מעי ומה שאמרתי נשפך לארץ כבדי הלא הוא בהשתפך נפשם אל חיק אמותם כי אחר התעטפם כחלל לא היו הפצים שתצא נפשם על הארץ כי אם אל חיק אמותם והיו אמותם נוטלים אותם שתצא נפשם בחיקן והיה צער מתחולל לרואי אותם עד שמרוב יגון נשפך לארץ כבדי:

(יג) מה אעידך וגו'. הכונה כי מדרך העולם כי המצטער אשר באו עליו יסורין ינוחם במה שיעידו לו אחרים כי כבר באו יסורים כאלו על אחרים, ועל כן אמר המקונן מה אעידך, כלומר איני מוצא בכל העולם מי שבאו עליו יסורין כיסוריך ואיני יכול להעיד שבאו על שום נברא יסורין כאלו, ואמר עוד מה אדמה לך וגו', וגם אם אפשר שבאו יסורים כאלה על אחרים, עכ"ז צריך שמקבלי היסורין יהיו שוים באיכותם כדי שינוחם האחרון, אבל אם אין איכותם שוה איך ינוחם בן מלך גדול ורם שבאו עליו יסורין במה שיאמרו לו שכבר לקה בן האמה ביסורין כמוהו, לז"א מה אדמה לך הבת ירושלים, וגם אם אומר ואודה ואעיד שכבר באו על אחרים צריך שיהיה אותו האחר דומה אליך, אבל מה אדמה לך הבת ירושלים כי אתה הוא כבתו של מלכו של עולם ושאר כל העולם הם כבנות האמה וזה שאמר הבת ירושלים, ואמר מה אשוה לך וגו', כלומר הכונה בהיות כי השואה היא יותר מדמיון כי דמיון יא"ר על הדבר הדומה אל חברו בצד מה אף אם לא יהיה בהשואה וציור נמיר ע"כ אומר חלוקה ג' כי גם אם אודה ואומר שימצא בדמיון בצד מה מי שדומה אליך וקבל יסורין כמוך, עכ"ז בהשואה ממש שימצא מי שיהיה שוה ממש אליך ובא עליו מה שבא עליך לא ימצא, וזה שאמר מה אשוה לך בהשואה ממש ואנחמך וכו' כי בזולת ההשואה ממש לא תנוחם, כ"ש וק"ו כי בשתים אלה נבדלת לרעה, אם בכמות ואיכות היסורין כי גדול כים שברך ועצבונך ואם באיכותך והשיבותך לא ימצא אחר חשוב כמותך שבא עליו מה שבא עליך ולזה אמר מי ירפא לך, כלומר מי אשר יהיה כמוך באיכותך שבאו עליו יסורין כמוך כדי שיהי' הוא רפואה ונחמה אליך, הנה כאשר הים הוא שוקט המים מלמעלה שוים, וכאשר הים סוער והגלים יתרוממו נעשה הים שברים, וכאשר הגלים יתרוממו גל על גל, נעשה הים שברים שברים, וזה אומרו כי גדול כים שבריך, כי הצרות באו עליך תכופות צרה אחר צרה בעוד שלא נתרפא הא' באה השניה והשלישית ושברוך כגלים המשברים את הים. [לחם דמעה] ומי ירפא לך כי אם תאמר נביאיך ירפאוך, הלא (יד) נביאיך חזו לך שוא ותפל, מה שהנביאים נחמוך והיו אומרים כי ה' ישיב שבותך מאשר הגלה נבוכדנצר בימי יהויקים ובימי יכניה כי הוא יתברך ישיב הכלים לירושלים ושלא יחרב הבית הוו לך שוא ותפל כאשר ראית בעיניך ולא תפיל עול אשמתך עליהם כי הלא ותפל, כלומר כי זולת היות שוא גם היה תפל מבלי מלח וטעם, ולא היה לך להאמין כי הלא ולא גלו על עונך להשיב שבותך וכאשר החלו בחזון אחר שהיה שוא ותפל, ושבנת להם, נמשך שהרבו להזות לך משאות רבים של שוא לא בלבד ושלא תיקון על עונך כי אם גם מדוחים להדיחך מעל אלהיך בנבואות רשע וא"כ איך ירפאוך, ושמא תאמר כי

שָׁוְא וּמַדּוּחִים׃ טו סָפְקוּ עָלַיִךְ כַּפַּיִם כָּל־עֹבְרֵי
דֶרֶךְ שָׁרְקוּ וַיָּנִעוּ רֹאשָׁם עַל־בַּת יְרוּשָׁלִָם הֲזֹאת
הָעִיר שֶׁיֹּאמְרוּ כְּלִילַת יֹפִי מָשׂוֹשׂ לְכָל־הָאָרֶץ׃
טז פָּצוּ עָלַיִךְ פִּיהֶם כָּל־אֹיְבַיִךְ שָׁרְקוּ וַיַּחַרְקוּ־שֵׁן
אָמְרוּ בִּלָּעְנוּ אַךְ זֶה הַיּוֹם שֶׁקִּוִּינֻהוּ מָצָאנוּ רָאִינוּ׃
יז עָשָׂה יְהוָה אֲשֶׁר זָמָם בִּצַּע אֶמְרָתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה
מִימֵי־קֶדֶם הָרַס וְלֹא חָמָל וַיְשַׂמַּח עָלַיִךְ אוֹיֵב

תו"א פצו עליך פיהם. סנהדרין קד: בצע אמרתו. זוהר פ' נח:

שיקרא ולית משש לנבואתהון ולא פרסימו ית פורענותא דעתיד למיתי עליך בגלל חובך לאהדרותך בתיובתא אלהן נבאו ליך נבואת מגן ומלי טעוותא: טו ספקו שפקו עליך ידיהון כל עוברי אורחא שריקו בספותהון וטלטילו ברישיהון על כנישתא דירושלם אמרו בפומהון הדא היא קרתא דהוו אמרין אבהתן דמלקדמין דהיא גמירת נואי ושופרא חדוה לכל יתבי ארעא: טז פצי פתחו עליך פומהון כל בעלי דבביך שרקו בספותהון ועסיאו בשיניהון ואמרו שיצינא ברם דין יומא דהוינא מתינן אשכחנא חזינא: יז עשה עבד יי מה דחשיב גמר מימר פומיה די פקיד למשה נביא מן יומין קדמאין דאי לא נטרין בני ישראל ית פקודיא דיי עתיד לאתפרע מנהון פגר ורא חס ואחדי עליך בעיל

רש"י

(ישעיה נו) וילך שובב: ומדוחים. הדיחוך מעלי: (טו) שרקו. נושף בפיו שיבלי"ר בלע"ז ידרך אדם לעשות כן הרואה דבר השוב שהרב וכלה: כלילת יופי. כל היופי היה שלה: (טז) פצו עליך פיהם. מפני מה הקדים פ"א לעי"ן מפני שהיו אומרים בפיהם ח מה שלא ראו בעיניהם: (יז) בצע אמרתו. כלה גזרתו כמו (איוב ו ט) יתר ידו ויבלעני: אשר צוה מימי קדם. מ"ש בתורה (ויקרא כו יח) ויספתי ליסרה אתכם שבע:

שפתי חכמים

ח (אסבת לאין) כן היא בג' דרש וגו' ושמעתי בשם אחד בכלם הפ"א בתחלה חוץ מא"ב הראשון דכל הגולה לבקר ואין אומר קלת אמת

אבן עזרא

משאות. נבואות וכן משא דמשק: ומדוחים. שהדיחו מדרך ישרה: (טו) כלילת יופי. מגזרת כל: (טז) פצו. פתחו. יפצה פיהו: (יז) בצע. כלה. וכן

פי' הטעמים לראב"ע

נביאיך ולא נביאי השם: (טו) יש מתנחמים עליך כאשר שממת ויש מניעים ראש ומלעיגים: (טז) הרחיבו פה כל האויבים: (יז) כי השם מלא את אשר דבר ביד עבדיו הנביאים הקדמונים:

קיצור אלשיך

כי כל האומות עוברי דרך הרואים בצרתך ידאגו עליך ויתנחמוך, הנה אין ספק כי (טו) ספקו עליך כפים כל עוברי דרך כמצירים ומצטערים על צרתך, אך שרקו כשמחים לאבודך, ומה שויניעו ראשם כמצטערים לא עליך בת ירושלים על עצמך כי אם על עצמם כנודע מרז"ל שאילו ידעו האומות כמה אבדו בהחריבם את בית המקדש לא החריבוהו, כי השפע היה כ"כ גדול כי גם כל העולם היה מתברך יותר ממה שמתברכים אחר החורבן, וזה יאמר פה כי מה שהניעו ראשם על בת ירושלים היה על כי אמרו אוי לנו כי הזאת העיר שיאמרו שכשהיא כלילת יופי ע"י בהמ"ק היא משוש לכל הארץ שמשיורי ותמצית ירושלים ישישו כל הארץ, נפלה נפילה כזאת מה נעשה אנחנו, נמצא כי כל דאגתם על עצמם ואיך ירפאו לנו, והנה זהו כל עוברי דרך הבלתי אויבים לנו, ומה גם עתה האויבים, כי הלא (טז) פצ עליך פיהם כל אויביך, והוא כי כל עוברי דרך אשר לא אויבים הם טרם ידברו דבר ספקו עליך כפים כי תמהו מרוב השממה ואחר כך שרקו להשמיע יתקבצו כל העוברי' לראות ואחרי כן נתנו אל לבם כי גם כל אומה מעותדת ג"כ לצרות ויניעו ראשם באומרם אם הגבירה שמשיורי טובה היה משוש לכל הארץ לקתה כך מה יעשו השאר, אך אויביך לא התחילו בספוק כפים לדאוג כעוברי דרך כ"א שפצו עליך פיהם כל אויביך, ומה שפצו פיהם והתחילו בפה הוא כי שרקו לקבץ יבואו כל השומעי' לראות כבלע את הקודש לשמוח במפלת ירושלים ולא היו כעוברי דרך שאחר ששרקו הניעו ראשם ויצטערו על עצמם כי אם אדרבה ויחרקו שן על מה שלא כלו הרעה וכמזמינים עצמם להרע ואמרו בלענו כלומר ידענו שבמה שעשינו בלענו סתם כלומר גם את עצמנו אך לא יבצר כי זה היום שקוינוהו מצאנו ראינו כלומר ולא נחוש על מה שחסרנו אחר שמלאני תאותני זאת. או יאמר ויחרקו שן על מה שלא עשו הם כל הרעה, כי אמרו הן אמת שבלענו אנחנו זה היום המוכן לפורענות הוא תשעה באב מצאנו און לנו שהיה מעיר לעזור לעשות אנו הרעה אך לא כלינו את כולה כ"א ראינו ברעה ע"י הזולת, כלל הדברים כי לא השליט הוא ית' את הע"נ בבית ראשון כי אם שהראם עין בעין כי את מלאכיו צוה להרוס החומה ולהצית אש במקדש גם שלא יבצר שגם המה אויבי ה' מרו ועצבו ועשו רעה:

(יז) עשה ה' אשר זמם. הכונה לפי שמדרך העולם שחצי המחשבה אינה באה לידי מעשה אמנם עתה השי"ת כל מה שזמם וחשב הכל הביא לידי מעשה וז"ש עשה ה' אשר זמם ועוד שהאדם שמתכעס על חברו בדברו מה שרוצה לעשות לו להנקם ממנו אז באותו הדבור הוא מתנחם מעט ושופך כל כעסו באמירה לבד ע"ד וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו הרצון בו כי במה שדבר לעשות לעמו שפך חמתו בדבור, וזה היה סיבה כי ניחם ה' על הרעה, אמנם בחורבנה של ירושלים לא עשה כן השי"ת אבל אף אם דבר אותו מקודם אח"כ בעת המעשה בצע והשלים כל אמרתו אשר צוה מימי קדם זהו התוכחות שבת"כ ושבמשנה תורה, ואפילו אותם התוכחו' שאינם נכתבות בפירוש בתורה אלא שנשארו במחשבה, כמ"ש גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתובה בספר התורה הזאת גם אותם העלה ה', וזהו עשה ה' אשר זמם ולא דבר, ולא חמל כלל, ועוד עשה אחת אשר היא שקולה כנגד כולם והוא שמחת האויב, וז"ש וישמח עליך אויב ועוד הרים קרן צריך, הרים קרנם ומלכותם, אף שהם מתגאים כי לא ה' פעל כל זאת, לא פנה הקב"ה לזה כדי להנקם מישראל:

לקוטי אנשי שם

שמיקתא. והיה הטוב הזה אשר לו מאז עדיין מורגש בפיו. אז העדרו כואב לו מאד. וזה לאה המקונן ואמר לאה ד' והביטה אם יש מכאוב כמכאובי אשר העוללים ויונקים לאמותם יאמרו איה דגן ויין. כלומר כ"כ היתה הירידה פתאומית עד שהילדים עוד טעם היין בפיהם והוא מורגש להם בהעדרו. גם בקשו אוכל למו ושואלים בפתוף לשון דגן גם יין. וזאת השאלה מגודלת במלוי חסרון הרעבון גם בהוסיף תענוגות בני אדם:

הָרִים קֶרֶן צָרָיִךְ׃ יח צָעַק לִבָּם אֶל־אֲדֹנָי חוֹמַת בַּת־
צִיּוֹן הוֹרִידִי כַנַּחַל דִּמְעָה יוֹמָם וָלַיְלָה אַל־תִּתְּנִי
פוּגַת לָךְ אַל־תִּדֹּם בַּת־עֵינֵךְ׃ יט קוּמִי ׀ רֹנִּי בַלַּיְלָ*
לְרֹאשׁ אַשְׁמֻרוֹת שִׁפְכִי כַמַּיִם לִבֵּךְ נֹכַח פְּנֵי אֲדֹנָי שְׂאִי
אֵלָיו כַּפַּיִךְ עַל־נֶפֶשׁ עוֹלָלַיִךְ הָעֲטוּפִים בְּרָעָב בְּרֹאשׁ
כָּל־חוּצוֹת׃ כ רְאֵה יְהוָה וְהַבִּיטָה לְמִי עוֹלַלְתָּ כֹּה אִם־
תֹּאכַלְנָה נָשִׁים פִּרְיָם עֹלְלֵי טִפֻּחִים אִם־יֵהָרֵג

ת"א קומי רני בלילה תמיד לב זכר פ' בכלת: אם תאכלנה נשים פרים. יומא לח סנהדרין ז

תרגום

דִּבְבָא אֲרֵים יְקַר מְעִיקַיִךְ׃ יח צְעַק צְוַח לִבְּהוֹן קֳדָם יְיָ מְרַחֵם עֲלֵיהוֹן שׁוּרָא יְקָרָא דְּצִיּוֹן זִילְגִי כְּנַחְלָא דִּמְעִין יְמָם וְלֵילְיָא לָא תִתְּנִין תַּנְחוּמִין לְצַעֲרִיךְ לְפִיגָא צְלוֹתָא דִי לָךְ וְלָא תִשְׁתּוֹק עֵינָךְ מִלְּמִדְמַע׃ יט קוּמִי קוּמִי כְּנִשְׁתָּא דְּיִשְׂרָאֵל דְּשַׁרְיָא בְגָלוּתָא עֲסוּקִי בְמִשְׁנָה בְּלֵילְיָא אֲרוּם שְׁכִינְתָּא דַיְיָ שַׁרְיָא לְקִבְלִיךְ וּבְפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא בְּשֵׁירוּי שִׁפַּרְפָּרָא שַׁדְיָא הֵיךְ מַיָּא עַקְמוּמִית לִבֵּיךְ וְהַדְרִי בִּתְיוּבְתָּא וְצַלַּאי בְּבֵית כְּנִשְׁתָּא כָּל קֳבֵל אַפֵּי יְיָ טוּלִי לְוָתֵיהּ בִּצְלוֹ יְדַיִךְ עַל נַפְשַׁת עוּלְמַיִךְ דְּצָחִין בְּכַפְנָא בְּרֵישׁ כָּל מַחְוָזִין׃ כ רְאֵה חֲזֵי יְיָ וְתִתְהֵי מִסְתַּכֵּל מִן שְׁמַיָּא לְמַן אִסְתַּקִּיפְתָּא כְּדְנַן אִם חֲזֵי לִבְנָתָא דְיִשְׂרָאֵל לְמֵיכַל פֵּירֵי בִטְנֵיהוֹן עוּלֵמַיָּא רְגִינָתָא דַהֲווֹ מְלַפְּפִין בִּסְדִינִין דְּמַלְּתֵיהּ עֲנַת מִדַּת דִּינָא וְכֵן אֲמָרַת אִם חֲזֵי לְמִקְטַל בְּבֵיה מוּקְדְּשָׁא דַיְיָ כַּהֲנָא וּנְבִיָּא כְּמָה דְקַטַּלְתּוּן יַת זְכַרְיָה בַּר עִדּוֹ כַּהֲנָא רַבָּא וּנְבִיָּא מְהֵימַן בְּבֵית מוּקְדְּשָׁא

שפתי חכמים

כשהלילה אין מתקיים בסופו גם האמור' הלך הלילה כך צריך לסיום:

רש"י

(יח) פוגת. הפסקה טריסאלמינ"ט כמו (בראשית מה כו) ויפג לבו: בת עינך. שחור של עין שקורין פרוניל"ט: (יט) אשמורות. שני חלקי הלילה כי הלילה נחלקת לשלשה חלקים כמו שאמרו רבותינו במסכת ברכות: העטופים. אשפומי"ן בלע"ז: (כ) עוללי טפוחים. ילדים רכים שעודן גדלים בטפוחי אמותם ור"ד על דואג בן יוסף שהית' אמו מודדתו בטפחים בכל יום ויום לתת זהב לבהמ"ק לפי מה שהי' גדל ולבסוף אכלתו: אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא. רוח הקודש משיבתם וכי נאה לכם שהרגתם את זכריה בן יהוידע כמו שכתוב בדברי הימים שהוכיחם כשבאו להשתחוות ליואש ועשאוהו ע"א (דה"ב כד כ) ורוה:

פי' הטעמים לראב"ע

(יח) צועק לב צריך והטעם כי נתנו לצעקות כנגד ששם והם אמרו נחומות בת ציון שתבכה: (יט) ותתאונן על עולליה והמתים ברעב ושאמר כן: (כ) בהנשים אוכלות בניהן וכנביאים והכהנים יהרגו במקדש והמפרש כי על זכריה ידבר דכן דרש:

אבן עזרא

וידיו תבלענה. (יח) פוגת דבק והטעם פוגת עין מגזרת ויפג לבו: (יט) רני. הרמת קול בשיר או בנהי וכן ותעבר הרנה הכרוז (כ) טפוחים מגזרת טפח

קיצור אלשיך

(יח) צָעַק לבם אל ה'. ידוע מאמר חז"ל על פסוק מזמור לאסף קינה לאסף מבעי' ליה. אלא ששמח על אשר הקב"ה שפך חמתו על עצים ואבנים, והציל את ישראל, לזה יאמר המקונן כי אם חומת בת ציון תהי' מתרעמת עליו ית' לאמר לו אם ישראל חטאו אני מה פשעי ומה חטאתי ושפכת המתך עלי האומרים ערו ערו עד היסוד בה, ואם היתה מתרעמת קודם שיחזרו ישראל בתשובה בודאי שהיתה תרעומתה לפוקה ולמכשול לישראל כי אמור יאמר לה הקב"ה אם אינך רוצה לפרוע את הובת ישראל הריני הוזר ופורע את חובי מישראל לכן אמר המקונן כמדבר עם החומה ואומר צעק לבם וגו' כלומר בזמן שישראל ישובו תשובה שלמה ויצעקו אל ה' לא מן השפה ולחוין רק צעק לבם, יצעקו אל ה' בכל לבבם ונפשם, ואז הקב"ה ימחול להם כל עונותם, אז את חומת בת ציון הורידי כנחל דמעה והתבעי עלבונך, ולא התירא עוד מעונות ישראל שמא יענשו, כי כבר אמר הקב"ה מהיתי כעב פשעיך והטאתי' לא אזכור, והנביא ירמיה המקונן מלמד את חומת בת ציון איך תתפלל אל ה', ואמר הורידי כנחל דמעה, ולא אמר דמעות, ר"ל כל דמעה ודמעה יהי' גדול כנחל, ולא תהי' הבכיה רק בלילה כמ"ש בכה תבכה בלילה, ואת הבכי יומם ולילה ושמא תאמר מי יכול לבכות יומם ולילה מאין הפוגות, ע"כ אמר אינני מדבר מן ההכרח לנוח מעט, רק אתה מעצמך אל התתני פוגת לך, ואל תדום בת עינך [לחם דמעה]:

(יט) קוּמִי רוני בלילה המקונן מלמד את ישראל מתי יצעקו אל ה' בכל לבם, באיזה זמן, ובמה יתרצו אל ה', ע"כ אמר קומי רוני בלילה, כמאמרם ז"ל רנה זו רנה של תורה, שמכאן אמרו עיקר רנה של תורה הוא בלילה כמ"ש על הפסוק יומם יצוה ה' חסדו (ח"ה) ובלילה שירה עמי, כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום, וזהו לראש אשמורות בחצי הלילה [כרבי האומר ארבע משמורות הוי הלילה] וארז"ל בספר הזוהר שאז נכנסה השכינה בג"ע להשתעשע עם הצדיקים ואז הוא עת רצון, וכל הצדיקים אומרים בואו ונשמע הברנו פלוני לומר תורה ומקשיבים לקול העוסק בתורה בלילה בעת ההיא, נמצאת בעסקך בתורה שאתה נוכח פני אדני היא השכינה שעם הצדיקים ואין לך עת רצון גדול מזה לכן אז שפכי כמים לבך בדמעה ותפלה ובכוונת הלב שאז אתם נוכח פני ה' ע"י התורה שעסקת, והשכינה תקשב ותשמע ותשם פניה אליך ואז שאי אליו כפיך על נפש עולליך אשר בלי עון יסבלו צרות רבות והם שמתו בלי חטא הם שם בג"ע עם הצדיקים, ובזכותם ירחם ה' לגאלנו, וכמו שע"י עזיבת למוד התורה חרבה עירנו, ושמם בית מקדשנו, כן בזכות התורה ובזכות העוללים יבנה המקדש ב"ב:

(כ) רְאֵה ה' והביטה הנה כנסת ישראל אומרים ראה ה' הצרה מהעוללים העטופים ברעב, והביטה למי מהאומות עוללת כה. אם ק"ה כזאת בהאומות שתאכלנה נשים פרים כאשר קרה לנו, ולא תאמר שבנינו אינם חשובים אצלנו ואמותם לא אהבום, כי הלא היו עוללי טפוחים, ולמה לא תביט אל צרה זו שהיא כפולה שהבנים בלי חטא היו למאכל וגם צרת האמהות שהגיעו לכך והוא אכזריות רב ואיך תאמר ה' מראש הקינה כי חמלת עלינו, ע"י שפוך חמתך במקדשך, משיב הוא ית' הלא אתם עשיתם רעה משולשת בנושא אחד כי אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא שלא הבטתם על מקדש ה' ולא על היותו כהן ולא אל היותו נביא ואיכה תאמרו שלא חמלתי על היות שתים רעות בנושא אחד ואתם עשיתם שלש:

שכבו

במקדש אדני כהן ונביא׃ כא שכבו לארץ חוצות
נער וזקן בתולתי ובחורי נפלו בחרב הרגת ביום
אפך טבחת לא חמלת׃ כב תקרא כיום מועד
מגורי מסביב ולא היה ביום אף־יהוה פליט ושריד
אשר־טפחתי ורביתי איבי כלם׃ ג א אני הגבר
ראה עני בשבט עברתו׃ ב אותי נהג וילך חשך
ולא־אור׃ ג אך בי ישב יהפך ידו כל־היום׃

תרגום

דיי ביומא דכפוריא על דאוכח יתכון דלא תעבדון דביש קדם יי׃ כא שכבו דמכו על ארעא במחוזין עולימיא וסביא דהוו רגילין למשכוב על כרין דמילת ועל ערסין דשן דפיל בתולתי ורובי נפלו קטילין בחרבא קטלתא ביום רוגזך נכיסתא ולא חסתא׃ כב תקרא תהי סר חירותא לעמך בית ישראל על יד משיחא היכמה דעבדת על יד משה ואהרן ביומא דפסחא דאתכנשין עולימי חזור חזור מן כל אתר דאתבדרו תמן ביומא תקיף רוגזך יי ולא הוה בהון שיזבא ושארא דלפיפית בסדינין ודרביתי בתפנוקי מלכי׃ בעלי דבבי שיציאונון׃ ג א אני אנא גברא דחזא עניי בחוטרא דרדי ברוגזיה׃ ב אותי יתי דבר ואוביל השוכא ולא לאנהרא׃ ג אך ברם בי יתוב יגלגל עלי מחתיה כל יומא׃

רש"י

לכשה את זכרי' בן יהוידע והי' כהן ונביא והרגוהו בעזרה: (כב) תקרא כיום מועד. כמו קראת ולשון הווה הוא: מגורי. שכני הרעים להאסף עלי להשחית: אשר טפחתי ורביתי אויבי כלם. הילדים אשר טפחתי וגדלתי אותם בא האויב וכלה אותם: (א) אני הגבר ראה עני. היה מתאונן ירמיה לומר אני הגבר ראה עני אשר ראה עוני מכל הנביאים י שנתנבאו על חורבן הבית שבימיהם לא נחרב הבית כי אם בימי: בשבט עברתו. של רודה ומכה ב הוא הקדוש ברוך הוא: (ג) אך בי ישוב. אני לבדי לוקה

שפתי חכמים

י אני הגבר ראה עני אשר ראה עוני כך הוא בים ספרי רש"י ולא כתב בכן היה מתאונן כו'. ולכל הספרי' צריך להוסיף מלת אשר כי זולת זה הי' קשה אני הגבר ראה עני וכי הוא ראה וכולי עלמא נמי ראו הלא כל א' ראה עני בימיו לכ"פ אשר ראה עוני מכל הנביאים כו': ב ק"ל דאמר בוי"ו השניי לכ"פ של רודה ומכה. ואחר כך ק"ל הרי לא השכיר

אבן עזרא

כמנהג הנשים עם ילדיהם קטנים שישנו: (כא) שכבו. מטעם ושכבתי עם אבותי: (כב) מגורי. מגזרת גורו לכם מפני חרב וי"א שהטעם אנשי מגורי: (א) אני הגבר. אמרו קדמונינו ז"ל כי זאת המגלה ירמיה כתבה אם כן יהי' הוא האומר אני הגבר או יאמר כל אחד מישראל: עני. סמוך ויחסר מקום השבות או הגלות וראה תחת ראיתי וכן ונשאר אני: בעברתו. שב אל אויבי כלם ויש אומרים שהוא שב אל אף השם והיננו נכון בעיני וזה המקונן אמר כי הצר היה מענה אותו בשבט עברתו: (ב) ונהג. אותי ממקומי במקום החשך: (ג) המפרש וי"ו בעברתו על השם יפרש ידו מכתו כמו הנה יד ה' הויה במקנך והמכה ביד:

פי' הטעמים לראב"ע

(כא) מתו נערים וזקנים בתולות ובחורים: (כב) כאילו קראת כל הפחדים שהיו לי וקבצתם סביבי ואשר טפחתי הם הקטנים ואשר רביתי הם הגדולים כמו ורבי המלך. כלם אויב אחד יכול לכלותם: (א) אני הגבר. יספר המקונן שהיה הגבר מכהו בשבט עברה: (ב) והיה מוליכו בשבי בחשך ולא יקוה לאור: (ג) ובכל שעה

קיצור אלשיך

(כא) **שכבו** לארץ וגו'. הנה חושב פה שלשה סוגים, סוג אחד הוא נער וזקן, המה שכבו ומתו ברעב בחוצות, והסוג השני נפלו בחרב אויב, והיתה החמלה מאתך על סוג השלישי שנשארו בחיים אבל הלכו שבי, והם הג' הלוקות שדבר הנביא, אשר לשבי לשבי ומי יתן שאשר הרגת ע"י אויב ביום אפך היתה הטבח לרעב, ואשר לחרב לחרב, ולא ע"י אויב והוא שלא היית חומל עלי להחריב הבית על ידך שהיינו מתים ביד ה' כמות כל האדם, והיית מכלה והוא כי מי יתן והיית קורא (כב) כיום מועד שמזמנים קרואים לבלתי כלות אותנו כ"א שגם הסוג הג' היית מכלה והוא כי מי יתן והיית קורא (כב) כיום מועד שמזמנים קרואים מגורי מסביב הם כל אויבי שיסבבוני מכל ארבע רוחות ארץ ישראל באופן שאהיה מסובב ולא אוכל להמלט משום צד אפילו אחד ממנו שעי"כ לא היה נמלט ביום אף ה' פליט ושריד כי בזה הייתי חפץ מאשר אראה ברע אשר ימצא את אשר טפחתי ורביתי כי אשר וגו' איבי כלם:

ג (א) **אני** הגבר ראה עני בשבט עברתו, אמרו רז"ל אם עניו' בכף אחת ושאר יסורים בכף שניה העניות מכריע את כולם ובגלל הדבר הזה דרכו יתברך לבלתי יסר את האדם בשני הפגעים רק באחד והלואי יכול עמוד אך בשתים אל יתחתן בו כי מי יעצור כח לסבול יסורים ועוני כאחת, ואמר המקונן כאילו מדבר כאיש אחד הנצב אחר הלהב שבלבו על כפל יסורים מר ונאנח סר וזעף מנהמת לבו אוי לי כי נדמיתי כי אני הגבר ראה עני הוא עניות עם שבט מכת עברתו כאחת, אשר שני הסוגים מי גבר יחיה ולא ימות בהם, והנה דרך אנשים בראותם שני סוגי יסורים נוגשים אצים עליו כי הוא ישאג מנהמת לבו ויתר ממקומו ואין מרפא כי אם רק רע כל היום להרהר חלילה על משפטי צדקי יתברך ולהתיאש מן הרחמים ואומר בלבו כי אל נקמות ה' בשנאה הדפו להנקם ממנו, ולא לנבות עונו ויתן תפלה לאלהים חלילה, והוא הדבר אשר קרה לעם ישראל כאשר גלו מארצם כי הונפלו עליהם הצרות הנאמרות באמת ויאמרו בלבם בהרהורי דברים אשר לא כן ובכללם לפקפק בכל הטובות המקוות לעתיד בימות משיחנו ותחיית המתים וכל הנחמות אשר השמיע ה' מפי הנביאים קודם החורבן וזה אומר כגונח מלבו כל איש ישראל כאיש אחד אשר גלו ביום אף ה' אני הגבר ראה עני מצורף בשבט עברתו המכה מכות גדולות ונאמנות כאשר יזכירם ואמר כי הנה עוצם רעתם בהתחברם כמעט הייתי מאבד עולמי ונוגע באמונתי באבוד במחוני באומרי שאלהים עזבני ולא ישוב ירחמני וזהו (ב) אותי נהג וילך ומטרידני מן העולם בהשך ולא אור, לא אראה עוד אור (ג) ואף כי ישוב יהפוך ידו הרחמניה כל היום:

לקוטי אנשי שם

ג (א) **אני** הגבר וגו'. אשר ראה אותי השוטר האוחז בשבט עוני בשבט עברתו אשר בידו אותי נהג בשבט זה ויוליכני חשך ולא אור. כלומר על אשר לא אדע כי אפילו בדרך שם מסתר פנים על פני כי לא אדע הנה אני בא. אך כי ישוב ידו. וגם בדרך אשר הוא הולך יהפך ידו עלי כל היום ויכני

ד בִּלָּה בְשָׂרִי וְעוֹרִי שִׁבַּר עַצְמוֹתָי׃ ה בָּנָה עָלַי וַיַּקַּף
רֹאשׁ וּתְלָאָה׃ ו בְּמַחֲשַׁכִּים הוֹשִׁיבַנִי כְּמֵתֵי עוֹלָם׃
ז גָּדַר בַּעֲדִי וְלֹא אֵצֵא הִכְבִּיד נְחָשְׁתִּי׃ ח גַּם כִּי
אֶזְעַק וַאֲשַׁוֵּעַ שָׂתַם תְּפִלָּתִי׃ ט גָּדַר דְּרָכַי בְּגָזִית
נְתִיבֹתַי עִוָּה׃ י דֹּב אֹרֵב הוּא לִי אֲרִיה ארי קרי
בְּמִסְתָּרִים׃ יא דְּרָכַי סוֹרֵר וַיְפַשְּׁחֵנִי שָׂמַנִי שֹׁמֵם׃

הו"א במחשכים הושיבני. מדרש כד סנהדרין כד ע"ג ס: גם כי אזעק ואשוע. ברכות לב מציעה לט: נתיבותי עוה. לאב הבנה כג:

תרגום

ד בְּלָה עָתִק בִּסְרִי מִמַּכְתָּשִׁין וּמַשְׁכִּי מִן מְחָתָא תְּבַר גַּרְמַי׃ ה בְּנָה בְּנָה עֲלַי כַּרְכוּמִין וְאַקֵּף קַרְתָּא וַעֲקַר רֵישֵׁי עַמְמַיָּא וְשַׁלְהֵי אִנּוּן׃ ו בְּמַחֲשַׁכִּים בְּבֵית יִסּוּרִין דַּחֲשׁוֹכָא אוֹתְבַנִי כְּמֵיתִין דְּאָזְלִין לְעָלְמָא אוֹחֲרָן׃ ז גְּדַר סְגַר בַּתְרַי בְּגִין דְּלָא אֶפּוּק מִן טְרִיקָא יַקַּר עַל רִגְלַי כַּבְלִין דִּנְחָשָׁא׃ ח גַּם אַף אֲרוּם אֶצְוַח וַאֲצַלֵּי אַסְתְּתִים בֵּית צְלוֹתִי׃ ט גְּדַר סְגַר אוֹרְחַי בְּכַרְמֵירִין פְּסִילָן שְׁבִילֵי סְרַךְ׃ י דֹּב דּוּבָּא מְכַמֵּן הוּא לִי אַרְיָא דְמִיטַּמַּר בִּכְבִישָׁא׃ יא דְּרָכַי אוֹרְחַי כְּרַךְ

שפתי חכמים

מי הוא שיאמר עליו בכנוי ידוע' ל"פ שהוא הקב"ה והוא הידוע: ל פי' וגא על שום נביא אחר: מ ולפי המדרש י"ל ותלאה כמו את כל התלאה' אשר מצאתם בדרך וכמו וילאו למצוא הפתח ובמקלת ספרים כתוב כן בדברי רש"י: נ דק"ל אם גדר בעדו והיה כלוא שפיטא שלא יצא. לכ"פ הושיב כו': ס דק"ל מי הוא אשר אמר עליו שהם הוא. לכ"פ הקב"ה ומבמנות הכ' משמע שמעולם הוא לי לדוב אורב והכי

רש"י

תמיד כי כל תשובות ל מכותיו עלי: (ד) **בלה בשרי.** כמו (ישעי' מד) לבול עץ. ד"א בלה בשרי ועורי. כמו (ישעי' נא ו) והארץ כבגד תבלה כלומר שכבו לארץ הולות נער וזקן ולא היה להם כר וכסת ובלה בשרם כשהם גולים: (ה) **ויקף.** הקיפני: **ראש ותלאה.** כמו (דברים כט יז) ראש ולענ'. ומדרש אגדה ראש זה נבוכדנצר שגמר המכה בימי צדקיהו מ והלאני: (ז) **גדר בעדי.** עשה חומה לנגדי להיות כלוא: **ולא אצא.** הושיב סביבותי נ מחנות וגייסות של אורבים: **הכביד נחשתי** עשה לרגלי נחושתים כבדים שלא אוכל לילך פיריי"ש בלע"ז: (ח) **שתם תפלתי** סתם חלונות הרקיע בפניה: (ט) **נתיבותי עוה** אם באתי לצאת איני יוצאה בדרכים הסלולים בדרך ישרה מפני האויבים והולך דרך עקלתון: (י) **דוב ארב הוא לי.** הקדוש ברוך הוא ס נהפך לי לדוב אורב: (יא) **דרכי סורר.** לשון סירים קוצים סורר קוצץ אותם מפזר קוצים בדרכי: **ויפשחני.** לשון פיסוק הרגלים שהעובר על הדרכים שאין מופנים צריך להרחיב צעדיו ויש דוגמא בל' גמר' האי מאן דפשח דיקלא:

פי' הטעמים לראב"ע

הופך ידו ומכסו: (ד) ומרוב המכות בלו בשרו ועורו ונשברו עצמותיו: (ה) ואמר כך בנה עליו בנין והקיף ראשו: (ו) והוא יושב בחושך: (ז) וגם גדר בעדו ורגליו בכבל: (ח) ואם יצעק אין צעקתו נשמעת: (ט) וגם גדר בעדו פיסיה גואם והנתיבות שהיה יודע עוה אותם: (י) ועוד רעה אחרת שדוב יבא אליו וכא מדרך לא ידעו: (יא) ויפשחני תרגום ויפסק שמואל ופשה: ובימה בכל כאשר ישום וכן שקון תבומם ובמקום אחר שומם:

אבן עזרא

(ד) הבשר והעור שירגישו בלו. והעצמות שלא ירגישו נשברו: (ה) ויקף ראש. כצרה ותלאות או יהיה כמו ועמי תלואים ויהי' הראש לשון נקבה והה"א נעלם כה"א ובערה לא הפך לכן: (ו) במחשכים מחשך כתוך מחשך: (ז) נחשתי. כבלים: (ח) שתם. כשי"ן כסמ"ך וכן השירו ולא ממני: (ט) הנתיבות הם ידועות: (י) י"א כי מנהג הדוב להכרין על הארי והוא רחוק: (יא) יש אומרים סורר. מגזרת סירים. וכן הנני שך את דרכך בסירים והיטב בעיני

לקוטי אנשי שם

עד אשר (ד) בלה בשרי ועורי. כי במכה תחלה נמחן ונבלע הבשר ואח"כ בהתמיד המכיה נקרע העור ואח"כ נשברו העצמות. (ה) בנה עלי. כשהביאני אל בית הסוהר בנה למעלה מראשי עמוד חזק ויקף ב אבני בולבלת של ברזל והלאה מעל ראשי. (ו) במחשכים. ובית הסהר היה במחשכי ארץ אשר שם הייתי כמתי עולם שאי אפשר לצאת מקברותם. ועכ"ז לא נתקררה נתקררה דעתו עד כי (ז) גדר בעדי. ירצה גדר סביבותי בגדר חזק ואמין מן העצים החזקים או מהאבנים אבני גזית כדי שלא אלא ואף כי לא יהיה קולר בצוארי ולא עוד אלא שהכביד נחשתי אשר ברגלי. גם ירצה כי כוונתו בכל אלה ההסגרים היתה ג"כ שאם אזעק ואשוע בקול גדול שלא ישמע קולי. וכל זה לא שוה לו עד שגדר דרכי הקרובים אל המאסר שאילו היה אפשר לסתור עלמי שלא אוכל לצאת לדרך וגם הנתיבות שבלתי מפורסמות עוה אותם בענין שכולם ישובו אל המאסר או סביבותיו (י) דוב ירצה. ואני בהיותי תוך מסגרי הקבה והמגל הזה ומסתריו לא היה לי משגחת אריה וקול שהל כאילו הייתי במדבר עד אשר הוציאני לצאת משם. ירמוז אל היום שהוליאוני משם בעל כרחי ופשטו (יא) דרכי. ירצה שבדרך אשר הוליכוני לבית המשפט היה כולו מלא קוצים וברקנים וסירים וע"ד הנני שך את דרכך בסירים. ויהיה סורר מגזרתו ומשם היכה והופשט כל בגדי טרם בואי אל בית הועד. וגם שמני שומם כי שם הותי במקום אשר דנו היתי המשפט אשר הזכיר. וכם היה משפטו אלי שדרך קשתו

קיצור אלשיך

(ד) **בלה** בשרי וגו'. רז"ל אמרו אם נשבר עצם ועליו חופה עור ובשר בריאים הדרא בריא. ואם העור והבשר בלוים אין לו ארוכה, והמקונן אומר בדרך מליצה תחלה בלה בשרי ועורי לבל יהיו ראוים להבריא ואח"כ שבר עצמותי כי מלבד כפל עוני וצרה גם זה צרה כפולה ומשוללת תרופה, ואל יאמר איש הלא תתלונן על שבלה בשרך ועורך ושבר עצמותיך, והיית כגוסס זה ימים רבים, מי יתן והיו הורגים אותי כמו רגע ולא אאריך במיתתי, כי הלא הביטו וראו הלא היה זמן שהאויב (ה) בנה עלי במצרים ויקף, שהיו המצריים נותנים הילדים בבנין ובונים עלי ומקיפים סביביו חומר ולבנים וזהו בנה עלי ויקף, הנה זה היה נקל מעכשיו כי לא היה רק ראש ותלאה כמי שהשקוהו סם המות הממית מיד כי כאשר היו בונים על הילד היה מת מיד, ומה שהיו מעמיסים עליו אחרי כן לא היה מרגיש, אך לא כן אנכי כי הייתי במוקשי מות זה ימים רבים ואילו הייתי מת מיד הייתי נח ובלתי מצטער. (ו) במחשכים הושיבני והייתי כמתי עולם כמתים זה ימים רבים וינוחו בקברם. (ז) גדר בעדי וגו'. הנה דרך השבאים להסגיר השבוי בכלא בחצר אשר לו חומה סביב ודלתים ובריח, בל ימלט על נפשו, וכאשר השובה רואה כי השבוי לא יוכל לברוח, לא ישים עליו כבלים, ואנכי אף שגדר בעדי ולא אצא, שלא אוכל לצאת, עכ"ז הכביד נחשתי. (ח) גם כי אזעק לא יועיל לי כי סתם פי שלא אוכל להתפלל. (ט) גדר דרכי, הרחבים, שלא אוכל לנוס, ואם אמרתי אמלטה נא בנתיבות הצרים המסתעפים מצדי הדרכי' הלואי היו ישרים, אך נתיבותי עוה. (י) דוב אורב, השונא אורב עלי כדוב וכארי היושב במסתרים לצוד ציד: (יא) דרכי סורר, מלאה סירים, ויפשחני. שברני, שמני שומם, שממה.

יב דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ וַיַּצִּיבֵנִי כַּמַּטָּרָא לַחֵץ: יג הֵבִיא
בְּכִלְיוֹתָי בְּנֵי אַשְׁפָּתוֹ: יד הָיִיתִי שְּׂחֹק לְכָל־עַמִּי
נְגִינָתָם כָּל־הַיּוֹם: טו הִשְׂבִּיעַנִי בַמְּרוֹרִים הִרְוַנִי
לַעֲנָה: טז וַיַּגְרֵס בֶּחָצָץ שִׁנָּי הִכְפִּישַׁנִי בָּאֵפֶר:
יז וַתִּזְנַח מִשָּׁלוֹם נַפְשִׁי נָשִׁיתִי טוֹבָה: יח וָאֹמַר
אָבַד נִצְחִי וְתוֹחַלְתִּי מֵיְהוָה: יט זְכָר־עָנְיִי וּמְרוּדִי

תו"א ותזנח משלום נפשי. שבת כה עקידה שער פז: נשיתי טובה. נדרים כ: ואמר אבד נצחי. עקידה שער פז עקרים עד פ' מח:

תרגום

וְשַׁמְעָנִי שַׁוְינִי צָדוּ: יב דְּרַךְ מְתַח קַשְׁתֵּיהּ וְעַתְּדַנִי הֵיךְ פִּלְגְּלִיקָא לְגִירָא: יג הֵבִיא אֲעִיל בְּכֻלְיָתַי גִּירֵי תִּיקֵיהּ: יד הָיִיתִי הֲוֵיתִי חוּכָא לְכָל פְּרִיצֵי עַמִּי וּמְזַמְּרִין עֲלַי כָּל יוֹמָא: טו הִשְׂבִּיעַנִי אַשְׂבְּעַנִי מְרִירַת חֵיוָן אַרְוַנִי גִידָא: טז וַיַּגְרֵס וְרַצַּץ בְּפִירְדָן שִׁנַּי כְּנַע יָתִי בְּקִטְמָא: יז וַתִּזְנַח וְקָצַת מִלְּמִשְׁאַל שְׁלָם נַפְשִׁי אַנְשִׁיתִי טִיבוּתָא: יח וָאֹמַר וַאֲמָרִית אוֹבַד תּוּקְפִּי וְטוּבָא דַּהֲוֵיתִי אוֹרִיךְ מִן קֳדָם יְיָ: יט זְכַר

רש"י

(יב) ויציבני כמטרא. העמידני כנגד הציו לירות בי כמטרא אשגייל"א בלע"ז: (יג) בני אשפתו. חצים שנותנין בתוך אשפה שקורין קויכר"א: (טז) ויגרם. וישבר ודוגמתו (תהלים קיט יד) גרסה נפשי וכן (ויקרא ב) גרש כרמל: בחצץ. אבנים דקים שבתוך העפר שהיו הגולים לשין עיסתן בתוך הגומות שחופרים בקרקע והאלן נכנס לתוכה כמו שאמ' הקב"ה ליחזקאל (יחזקאל יב ג) עשה לך כלי גולה לשתות בו וללוש בתוכו תררה קטנה כדי שילמדו הם ויעשו כן כענין שנאמר (שם כד כד) והי' יחזקאל לכם למופת והם היו מבהקים עליו ולא עשו כן לסוף נשתברו שיניהם: הכפישני. כפה אותי באפר ככלי הכפוי על פיו אינוורטי"ר בלע"ז ויש דומה במשנה (יבמות קו) פישון הגמל במדה עהכפושה מדד׳ (יח) ואומר אבד נצחי. אמרתי בלבי ברוב צרותי פ אבד עולמי וסברי: (יט) ומרודי. אקימפלויינ"ט בלע"ז:

שפתי חכמים

אינו כן כשעושים דלוגי לכ"פ נהפך לי: ע ופי' פישון הגמל שם אדם ופירש רש"י כפוכה לי הכפישני באפר: פ דק"ל הגילה להנביא לו'

אבן עזרא

שהוא פעל עבר מגזרת כפרה סוררה • (יב) כמטרא. אל"ף במקום ה"א הנקבה והוא מגזרת נוטר: (יג) דימה האשפה לבטן ההרה: (יד) לכל עמי עד שהיו עמי שוחקים ממני או לכל העם שהיה תחת ידי. כמו את עמלק ואת עמו או היו"ד נוסף ואין ותפלטני מריבי עמי כמו עמים כי על שאול רמוז וכן אמר בראשית השירה ומכף שאול. (טו) בי"ת במרורים נוסף וכן בדמעות שליש. (טז) ויגרם. כמו וישבר וכן גרסה נפשי: הכפישני. אין לו אח והטעם גאלני: (יז) ותזנח. כמו ותמאס: (יח) נצחי. עמידתי בנגה שים לי כמו ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי

פי' הטעמים לראב"ע

(יב) ומחזיק הבלי יורה עליו חן: (יג) ובאו החצים בכליותיו שהם נסתרים כאשפה: (יד) ושב להיות שחוק: (טו) ותחת לחם ומים מרורים ולענה: (טז) ונשברו שניו באבנים ולא יוכל לאכול ומלא הבל פיו באפר או כטעם אפר כלחם: (יז) כאילו לא ירגיש וגבה הטובה: (יח) ואין לו תוחלת שיראה עוד טובה: (יט) כי תמיד יזכור עניו

קיצור אלשיך

(יב) דרך קשתו, האויב דרך קשתו לירות עלי בחציו ויציבני כמטרא להץ אשר לא תתנועע, ומי יתן ידה החצי להעבירני מן העולם מיד, שיבואו בלבי בני אשפתו כי מלבי תוצאות חיים, ואז ינוח לי, אך הביא בכליותי בני אשפתו שהוא מקום שאין החץ ממית בו נמצאתי מצטער וגוסס ואינני מת במהרה, ובזה זולת צערי מכאבי גם (יד) הייתי שחוק לכל עמי אויבי חנם כפריצים שבבית שני שעל חורבן ההוא ידברו ג"כ הקינות כמבואר ברז"ל, ואהי נגינתם כל היום כי יהיו יסורי אלה על הסדר הנזכר לחץ בעיניהם ויערכו שיר וניגון בספרם ענין עוה נתיבותי, דוב אורב וגו' דרכי סורר וגו' ובא החץ בכליותי למען יתמיד ברעה ולא ימות. (טו) השביעני וגו' לא בלחם אך במרורים רבים מסירים תאות האכילה, הרוני, לא ביין, רק לענה, והוא כי הצרה עצמה משבעת והכעס והדאגה על צרתו היא כשתיה שעל האכילה והיא כלענה שהיא מרירות ודאגת הרעה ואמר הייתי שחוק לכל עמי כמדובר. (טז) ויגרם בחצץ וגו'. הנה סוף הפסוק עם ראשיתו בלתי מתייחסים, אך יאמר אם באתי לשבוע לחם לא אצליח כי דרך אורחים במדברות לאפות ככר לחם בארין על האפר אחר גריפת האש ולבל ידבקו החול וצרורות בעיסה מרבים עפר תחת האש לבל תדבק העיסה בגרוף הגחלים אמר ויגרם בחצץ שני מהחול שנדבק בעיסה וש"ת הותסר אפר להרבי' תחת האש לאפות עליו הנה איננו כי הלא הכפישני באפר ולא נשאר להרבות תחת האש ע"כ נדבקו הצרורות בככר ויגרם שני:

(יז) ותזנח וגו'. הנה האדם מורכב מגוף ונפש, וכל ימי היותם על האדמה, המה מחולקים לג' כתות, כת א' המושכים את הנפש אל הגוף, כי כל מה שהגוף מתאוה, הן היתר הן איסור, הנשמה מסייעת את הגוף לעשות אף העבירה, ולהיפך הכת הב' הנשמה מושכת הגוף אליה, שיעביד ה' וילמוד תורה הגוף ביחד עם הנשמה, ויש כת שלישית שיש מחלוקת בין הגוף והנפש פעם הנשמה מתגברת על הגוף, ופעם הגוף מתגבר על הנשמה, וזה שאמר הקב"ה למשה שיאמר לפנחס הנני נותן לו את בריתי שלום שיהי' שלום בין הגוף והנפש, ומחמת עונות בית ישראל הי' הנביא מקונן בשם ב"י ותזנח משלום נפשי, נפשי שכחה את שלומה עם הגוף, כי הגוף לא רצה להמשך אחר הנשמה לעביד ה', ומחמת כי לא עבדו ה' ע"כ נשיתי טובה, כל הטובות נאבדו מאתנו כאילו מעולם לא היה לנו טובה וגם לא יהיה לנו טובה לעתיד, כי (יח) ואומר אבד נצחי וגו' טובתי אשר קויתי להיות לנשמתי הנצחית אבדה, וגם גופי אשר לא יאושר כעת עד בא התוחלת העתיד בתחיה גם הוא אבד. ואך נא יהשדני שומע על המחשבה הרעה הזאת כי הלא (יט) זכר עניי ומרודי, ואין אדם נתפס על צערו כי שתים רעות היו לי שכל אחת רעה רבה ובהתחברם אין קץ, והוא העוני ועמו יסורים רעים, ואיש אשר שתים אלה לו לא יתפס כי יהרהר, וזה זכר

לקוטי אנשי שם

וזהו כי המן ויציבני למטרה לכל רובה קשת: (יג) הביא. הנה סוף לא זרק החצים אל לבי להמיתני בנקלה אך כיון שיבואו החצים בכליותי ושכיבות גופי כאילו הם מונחים באשפה כדי לשחוק ולהתעולל בי כשיראוני הרואים שכל גופי מלא חצים והיו אומרים הייתי שחוק לכל עמי נגינתם כל היום. (טו) השביעני. והנה אחרי כל זה לא האכילוני ולא השקוני ולא שמו בי מזור ובמקום אכילה השביעני במרורים. ותחת השתיה הרוני לענה ותלוף המרקחות המחזקות ויגרם בחצץ שני. ותחת מלע משכב הכפישני באפר. (בעל העקידה):

(ה"ה)   עניי

לענה וראש: כ זכור תזכור ותשיח ותשוח קרי עלי
נפשי: כא זאת אשיב אל־לבי על־כן אוחיל: כב חסדי
יהוה כי לא־תמנו כי לא־כלו רחמו: כג חדשים
לבקרים רבה אמונתך: כד חלקי יהוה אמרה נפשי
על־כן אוחיל לו: כה טוב יהוה לקוו לנפש תדרשנו:
כו טוב ויחיל ודומם לתשועת יהוה: כז טוב לגבר

תו"א זאת אשיב אל לבי. עקידה שער מח: כי לא כלו רחמיו. עקידה שער מח: חדשים לבקרים חגיגה יד זוהר פ' ויקהל: חלקי ה' אמרה נפשי. עקידה שער כח: טוב ה' לקוו. סנהדרין לט:

תרגום

אדכר ענוי נפשי ומה דאמרירו בי סנאי ואשקין יתי גידין ורישי חיון: כ זכור מדכר תדכר ותצלי עלי נפשי על סיגופא: כא זאת דא נחמתא אתיב על לבי בגין כן אוריך: כב חסדי טיבותא דיי ארום לא פסקו ארום לא אתמניעו רחמוהי: כג חדשים ניסין חדתין מרחיש בצפריא סגיאה היא הימנותך: כד חלקי חולקי יי אמרית נפשי בגין כן אוריך ליה: כה טוב טב יי לסוברין לפורקניה לנפשא דתבע אולפניה: כו טוב טב לאורכא ולמשתק עד דמטי פורקנא דיי: כז טוב טב הוא לגברא ארום יאלף נפשיה לסוברא

רש"י

(כ) זכור תזכור. נפשי צאת עניי ומרודי ותשוח עלי כך הוא פשוטו לפי ענין שיטת המקרא ומ"א זכור תזכור ידעתי שסופך לזכור את העשוי לי אבל תשוח עלי נפשי להמתין עד זמן הזכירה ומכאן יסד הפייט כזאת ידעתי כי יש לך לזכור אבל תשוח עלי נפשי עד שתזכור: (כא) זאת אשיב אל לבי אחר שאמר לי לבי אבדה תוחלתי מה' אשיב זאת אל לבי ואוחיל עוד. ומה הוא זאת שאשיב אל לבי: (כב) חסדי ה' כי לא תמנו. וכל הענין עד מה יתאונן וגו': כי לא תמנו. כמו כי לא תמו. ויש מפרשים כי לא תמנו כמו (במדבר יז כח) האם קץ תמנו לגוע חסדי ה' הם אשר לא תמנו ולא כלינו בעונינו: (כג) חדשים לבקרים. מתחדשים הם חסדיך מיום אל יום: רבה אמונתך. גדולה היא הבטחתך ודבר גדול הוא להאמין כך שתקיים ותשמור מה שהבטחת לנו: (כד) חלקי ה' אמרה נפשי. ה' מנת חלקי ודין הוא שאוחיל לו: (כו) טוב ויחיל ודומם. וי"ו של ויחיל יתירה כמו וי"ו של (בראשית לו כד) ואיה וענה טוב שיחיל אדם וידום ויצפה לתשועת ה'.

שפתי חכמים

שאבד תוחלתו. לכ"פ הגהתי וכו': צ והטים מלת תזכור נסתר לנקבה ולפי המדרש היא נוכח לזכר כי הנוכח לזכר היא כמו נסתר לנקבה: ק הספרים היא כי לא תמו היא בנסתר ואין צריך שום תיקון אבל כי לא תמנו הוא מדבר בעדם וצריך לתקן חסדי ה' הם אשר

אבן עזרא

אגאלתי על הדם שבו יעמוד החי נלהו: (כ) זכור. שם הפועל כמו בזכור בניהם או ל' בקשה לשם. כאשר תזכור נפשי זאת הרעה תשוח עלי (כא) זאת. התוחלת: (כב) תמנו. כמשמעו או הנו"ן תחת חסרון הכפל: (כג) חדשים. הם החסדים: לבקרים. בכל יום כמו לבקרים אצמית רבה. גדלה או כמשמעו: (כד) אמרה. לי: (כה) תדרשנו. באמת: (כו) וי"ו ויחיל. כמו פ"ה רפה בלבון ישמעאל. (כז) עול. מוסר:

פי' הטעמים לראב"ע

שימנה אותו בלי הלענה והרוש והם המרודים מוקים להם: (כ) יש אומרים כי זכור תזכור. (כא) זאת הנחמה אשיב אל לבי כאשר תשיח נפשי: (כב) באין קץ לחסדי השם: (כג) יתכן חדשים על רחמיו כי רבה אמונתך גדולה כמו על כל רב ביתו או לשון רבים: (כד) וזאת היה חלקי מימי קדם מכל אלהים: (כה) ואדע כי טוב ישמה לקויו: (כו) טוב שיסבול הדורש השם ויחיל וישב דומם לתשועת השם כטעם דום לה' והתחולל לו כמו דומו עד הגיענו: (כז) בנעוריו

קיצור אלשיך

עניי, הוא העוני ועמו מרודי שהם שארי יסורים שיחד שניהם יתייחסו ללענה וראש, כי דאגת העוני יתדמה לסרירות לענה ומרודי עליה יתדמה לשותה על מרירתו ארס חמת נחש. וזהו וראש דמתרגמינן ראשי חיוון, ומעמו וראו מה עצמו רעותי אלה כי הלא (כ) זכור תזכור ותשוח עלי נפשי, כי לא תדמה דאגת החומר לדאגת הנפש בהעותם ובא עליהם רעה, כי הלא התומר עפר יסודו ואין רעתו כרעת הנפש שהיתה בהיכלי מלכו של עולם והיא חלק אלוה ממעל מלחם אביה תאכל ותתענג בדשן טרם תבא פה ובהתחברה אל הגוף ויהטיאנה ישפילנה עד אבדון תאכל מרורת פתנים ומי גרם לה כל הרעה הגדולה הזאת אם לא הגוף אשר באה בו זולת כל צרות ויסורים אשר תסבול בחברת הגוף פה שהיא גם היא תרגיש חלקה, והנה הדעת נוטה תשמה בפוד שונאה הוא הגוף בזוכרה כל הטובה עורנה בשמים עם ה' אלהים ואת אשר היסב לה הגוף בהחטיאו אותה אמר הביטו וראו כי מר לי מאד על רעותי כי רבו ועצמו מאד. כי הלא זכור הזכור שהם שני זכירות. א) מעלתה טרם תבא פה. ב) אשר הרע לה בחברתי ואעפ"כ במקום היותה שמחה לאידי אדרבה ותשוח עלי נפשי כי תדאג על שברי ואין זה רק על כי רעתי רבה וא"כ אין לתשפני על צערי אם חשבתי ומותי ואומר אבד נצחי. אבל (כא) זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל ולא אובד תקותי (כב) באומרי חסדי ה' כי לא תמנו. הלא לא עזבני ה' ולא שכחני כי הלא רואה אני כי עוד ידו הרחמניה נטויה להיטיב כי הלא אשר לא כלינו באפו. היה רק חסדי ה' כי לא תמנו לגמרי ע"כ אבטח שישוב להרבות להיטיב ועוד אשיב אל לבי כי הלא (כג) חדשים לבקרים. הקב"ה מחדש נפשותינו בגופותינו בכל בקר מזה אדע כי כה יעשה לעתיד לבוא. וזהו רבה אמונתך. באופן שעל משמרתי אעמוד ליחל לאל ממעל יעשה את אשר יחלתי. ותהי עוד נחמתי כי הנה (כד) חלקי ה' אמרה נפשי ר"ל נפשי אומרת כי ה' הוא חלקי. לא אני חלקו. כי אני רואה שהקב"ה מתנהג עמי כאילו הוא חלקי ולא אני חלקו כי הלא בכל מקום שגלותי שכינה הלכה ונמשכה אחרי כאילו אני הייתי הכל והוא החלק וכיון שכן הוא ע"כ אוחיל לו. וגם (כה) טוב ה' לקוו. אף להגוף טוב ה'. לנפש תדרשנו. מחמת שהנפש דורש טובת הגוף כי הנשמה בלא הגוף לא יכלה לעבוד את עבודת ה' ומגיע להגוף שכרו כמו להנשמה. ע"כ (כו) טוב ויחיל ודומם לתשועת ה', כמאמרם ז"ל בכמה מקומות מצינו שתשועת ה' ותשועתן של ישראל אחת היא כי משכון גדול יש לנו כי לא יניח שכינתו בגולה. וע"י כן נגילה ונשמחה בישועתו. כי בהושיע שכינתו אז יושיענו. וזהו טוב ויחיל ודומם לתשועת ה'. ועל היסורים הבאים בינתים (כז) טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו, שיש בו כח לישא אותם. וממ"נ אם הם יסורין תוכחות על עונותיו בודאי מוכרח לישא ולסבול אותם. כי לעת זקנתו שתש כחו בודאי לא יוכל לסובלם. ואם הם יסורים של אהבה לא יאמר

(ח"ה)

כי־ישא על בנעוריו: כח ישב בדד וידם כי נטל
עליו: כט יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה: ל יתן
למכהו לחי ישבע בחרפה: לא כי לא יזנח לעולם
אדני: לב כי אם־הוגה ורחם כרב חסדו חסדיו קרי:
לג כי לא ענה מלבו ויגה בני־איש: לד לדכא תחת
רגליו כל אסירי ארץ: לה להטות משפט־גבר
נגד פני עליון: לו לעות אדם בריבו אדני לא
ראה: לז מי זה אמר ותהי אדני לא צוה: לח מפי

תו"א ישב בדד וידום כי נטל עליו אבות פ"ג: יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה. חגיגה ד: כי לא יזנח לעולם ה'. חולין ז: כי לא ענה מלבו. מגילה יב: מי זה אמר ותהי. עקידה שער לג:

תרגום

תיר פקודיא בטליותיה: כח ישב יתיב בלחודוהי וישתוק ויסבול יסורין דאתין עלוהי בגין יחודא דשמא דיי דמשתלחין לאתפרע מניה על חובא קלילא דחב בעלמא הדין עד כד יחוס עלוהי ויטלינון מניה ויקבל אפי שלים לעלמא דאתי: כט יתן יתן בעפרא פומיה וישתטח קדם רבוניה מאים אית סבר: ל יתן יושיט למחיה ליה ליסתא בגין דחלתא דיי יסבע קלנא: לא כי ארום לא ישלי יי לעובדוי לעלם למימסרינון בידא דסנאיהון: לב כי ארום אלהן ברישא יתבר ובתר כן יתוב וירחום לצדיקיא בסגיאות טיבותיה: לג כי ארום מן בגלל דלא עני גבר ית נפשיה ואעדי יהודה מליביה בגין כן גרם לאסתקפא תבירא בבני אנשא: לד לדכא למכבא ולכבשא תחות רגלוי כל אסירי ארעא: לה להטות למצלי דין דגבר מסכן כל קביל אפי עילאה: לו לעות לקרבא אנש מסכן במצותיה אפשר דמן קדם יי לא יתגלי: לז מי מן הוא אינש דאמר והוה בישתא מתעבדא בעלמא אלהן מן בגלל דעבדו מה דלא אתפקדו מן פומא דיי: לח מפי מפי אלהא לא תיפוק

רש"י

(כח) ישב בדד. מי שאירע לו אבל וצרה ישב גלמוד ויצפה לטובה: וידום. לשון המתנה כמו (שמואל א יד ט) אם כה יאמרו אלינו דומו דיהונתן: כי נטל עליו. כי בעל הגזרות נשא עליו הגזרה זו: (לא) כי לא יזנח לעולם אדני. לכן טוב לידום: (לב) כי אם הוגה. את האדם מביא עליו יגון בשביל עונו ואחר כך ורחם כרוב חסדיו: הוגה ויגה. לשון תוגה הם: (לג) כי לא ענה מלבו ויגה בני איש. מלבו ומרצונו כי העון גורם: (לד) לדכא תחת רגליו. מוסב על כי לא ענה מלבו להיות מדכא תחת רגליו וגו'. ולא להטות משפט גבר וגו'. ולא לעות אדם בריבו כל אלה ה' לא ראה לא נראה לו ולא עלתה לפניו במחשבתו לעשות כן: (לו) לא ראה. לא הוכשר בעיניו שיעוותו בית דין של מעלה אדם בריבו כמו מה ראית כי עשית וגו': (לז) מי זה אמר ותהי וגו': (לח) מפי

אבן עזרא

(כח) כי נטל עליו. העול: (כט) ישחחוה לעושהו עד בא העפר בפיו: (ל) בי"ת בחרפה. נוסף כבי"ת השביעני במרורים: (לא) יזנח. ימאס: (לב) ורחם. כמו ירחם וכן דרך הלשון והיה ה' לי לאלהים: (לג) מלבו. מרצונו: ויגה. אל"ף תחת ה"א והוא מהבנין הכבד הנוסף כמו הילא אתך: (לד) לדכא. אל"ף לדכא שרש: (לה) מלת הטה עם משפט כמו עוות: (לו) לא ראה. בהכמה להיות כן:

פי' הטעמים לראב"ע

אולי שמקונן נער היה כאשר נשבה לו יחזיק לב הנערים: (כח) כי נטל בו אל עול שהמור למעלה: (כט) יכנע לעפר: (ל) יתן ברצונו: (לא) יש אומרים יזנח כמו ישכח והוא הנכון והרלים ותזנח משלום נפשי: (לב) רק הוגה ורחם: (לג) מלבו. לא עלה במחשבתו: (לד) דמה השם יושב שמים ובני אדם האסירים בארץ סגורי' במסגר האופן: (לה) להטות הדין בעבור היותו עליון ויטם בדרי מטה רצוני: (לו) אלה הג' הפסוקים דבקים וטעם לא ראה כטעם לא היה כי כל יש השם רואהו: (לז) אם כן מי גזר הגזירה על בני אדם והנה השם לא צוה וטעמו לא גזר וכן כי הוא צוה ונבראו: (לח) השם לא יגזור רע או טוב מן המעשים רק הם ברשות אדם:

קיצור אלשיך

יאמר לא הן ולא שכרן. רק יקבלם באהבה ויתוסף לו שכרו על שכרו. והסימן לידע איזה יסורים של אהבה. אם אין בהם ביטול תורה ותפלה. ואם (כח) ישב בדד וידום שלא יוכל ללמוד תורה ותפלה. כי נטל עליו היסורים. וסימן הוא שהיסורים הם על עונותם. ע"כ צריך להתודות על עונותיו (כט) ויתן בעפר פיהו. להתודות בכריעה והשתחויה על עפר הארץ. אולי יש תקוה שהקב"ה ימחול לו עונותיו וכל זה אם היסורים באו עליו ע"י הקב"ה בעצמו. לא ע"י שלוחי בני אדם. ואם הוא ע"י שלוחי בני אדם (ל) יתן למכהו לחי ישבע בחרפה. ויהיה זאת נכיון על עונותיו (לא) כי לא יזנח לעולם אדני. הקב"ה לא יזנח לעולם החוטא רק עד שישוב. (לב) כי אם הוגה. אם הוגה ומצטער האדם על עונותיו. ורחם. תיכף ירחם ה' עליו ויטיב לו כרוב חסדיו (לג) כי לא ענה מלבו. לבו של הקב"ה אינו רוצה לענות ברואיו. להגות בני איש. ואינו רוצה להעציב בני איש. אדרבה רצונו לשמח בריותיו ויעבדוהו בשמחה ובטוב לבב. ואין הקב"ה רוצה (לד) לדכא תחת רגליו כל בני אדם. כי כל אסירי ארץ. כל הברואים בארץ. אסורים הם כבמאסר. כי אנה יברחו מתחת יד ה' והשגחתו. כמ"ש דוד הע"ה אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח וגו'. ואולי יאמר האדם (לה) להטות משפט גבר. הקב"ה הטה משפטו. והביא עליו יסורים יותר מאשר חטא. אל יאמר כן כי זה נגד פני עליון. הנה אסף אמר אלהים נצב בעדת אל שלא יטו משפט. והדיינים הם יושבים נגד פני עליון. ואם הקב"ה משגיח על הדיינים שלא יטו משפט. ואיך יתכן לומר שהוא עצמו יטה משפט (לו) (לעות אדם בריבו) אף שיש להקב"ה ריב עם האדם החוטא עכ"ז לא יעות הקב"ה משפטו, אדני לא ראה. ואף אם הקב"ה רואה חטאי אדם עושה עצמו כלא רואה כמ"ש וירא און ולא יתבונן ואולי יאמר האדם מי יודע שהיסורים באו תוכחות על עונות אולי באו במקרה ע"פ טבע ע"כ אמר (לז) מי זה אמר ותהי. רבות פעמים יקרה שאדם אומר לחברו שיעשה לו טובות או רעות. ולסוף דבריו אינם יוצאים מכח אל הפועל. כי לא יכול לעשות שום דבר. לא הטובות ולא הרעות. לכן אמר מי זה אמר. ותהי. לומר יוכל אדם הרבה. אבל ותהי. שיהיה כמו שאמר. אם ה' לא צוה שיהי' כן (לח) אם מפי עליון לא תצא הרעות והטוב. אם הרעות והטובות לא יצאו מפי הקב"ה שיהיו. לא יכול

(ת"ה)

עליון לא תצא הרעות והטוב׃ לט מה־יתאונן אדם
חי גבר על־חטאו חטאיו קרי׃ מ נחפשה דרכינו
ונחקרה ונשובה עד־יהוה׃ מא נשא לבבנו אל־
כפים אל־אל בשמים׃ מב נחנו פשענו ומרינו
אתה לא סלחת׃ מג סכתה באף ותרדפנו הרגת
לא חמלת׃ מד סכותה בענן לך מעבור תפלה׃
מה סחי ומאוס תשימנו בקרב העמים׃ מו פצו עלינו
פיהם כל־איבינו׃ מז פחד ופחת היה לנו השאת

תו"א מפי עליון לא תצא. עקידה שם: מה יתאונן אדם חי. קידושין פ עקידה שם: נחפשה דרכינו. ברכות ה: נשא לבבנו אל כפים. תענית ח יד יבמות קה: סכותה. בענן לך. ברכות לב:

תרגום

בישתא אלהן על ברת קלא רמיזא בגין דחטיפין דאתמליאת ארעא ובעידן דבעי למגזר טובא בעלמא מן פום קודשא נפקא׃ לט מה ממון ישבח אנש דיחוב על יומי חיוהי גברא רשיעא על חובוהי׃ מ נחפשת נבלוש אורחנא ונבקר ונתוב בתיובתא קדם יי׃ מא נשא נטול לבבנא בריר ונרמי חטוף וגזילן מן ידנא ונתוב קדם יי אלהנא דשכינתיה בשמי מרומא׃ מב נחנו נחנא מרדנא סרבנא ומן בגלל דלא הדרנא לותך אנת לא שבקת׃ מג סכותה טללתא עלנא ברגז ורדפתנא בגלותא קטלתא ולא חסתא׃ מד סכתה טללתא שמיא בעננני יקרי דילך מן בגלל דלא תעבר לותך צלותנא׃ מה סחי טלטולין ורטושין שויתא יתנא ביני עממיא׃ מו פצו פתחי עלנא פומהון כל בעלי דבבנא למגזר עלנא גזירין בישין׃ מז פחד

רש"י

עליון וגו'. ואם באת לומר ר לא מידו באה אלי הרעה הזאת מקרה היא שהי' לי אין זאת כי אם בין רעות ובין טובות מי זה אמר ותהי אם ה' לא צוה ומפיו לא תצא הן רעה הן טובה אבל מה יש להתאונן אדם חי גבר על חטאיו כל איש ואיש יתאונן על חטאיו כי הם המביאים עליו הרעה. (מפי עליון לא תצא, אמר רבי יוחנן מיום שאמר הקב"ה (דברים ל טו) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו' לא יצא רעה וטובה מפיו אלא הרעה באה מאליה לעושה רע והטוב לעושה טוב לפיכך מה יתאונן למה יתרעם האדם אם לא על חטאיו: (מא) נשא לבבנו אל כפים. כשאנו נושאים את כפינו אל השמים נשא אף לבבנו עמהם לשוב לשבור לבבנו לפני המקום ברוך הוא. דבר אחר אל כפים. אל העננים אל שמים כמה דאת אמר (מלכים א יח) והנה עב קטנה ככף איש עולה וכן (איוב לו לב) על כפים כסה אור. ומדרש רבותינו נשא לבבנו באמת להקב"ה כאדם הרוחץ בנקיון כפיו שמשליך מידיו כל טינוף כי מודה ועוזב ירוחם והמודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו: (מב) נחנו פשענו ומרינו. זה דרכנו על ידי יש יצר הרע: אתה לא סלחת. ולך הית' נאה הסליח' כי כן דרכך (מג) סכותה באף. הגנת את האף להיות מחיצה בינך ובינינו ותרדפנו בו: (מה) סחי ומאוס. הוא גיע בלשון משנה כיחו וניעו שכיסה מתוך הריאה ויוצא דרך הגרון: תשימני. לשון הווה הוא. (מז) פחד ופחת. כשנסנו מפני הפחד נפלנו אל הפחת

שפתי חכמים

לא תמצי כו': ר כוונת רש"י לקשר הפסוקים הסמוכים זה לזה וליכך במקצת ספרים בפסוק נשא לבבנו אל כפים כתוב בדברי רש"י על כן נשא לבבינו אל כפים כשאנו נושאי' את כפינו אל השמי' נשא אף לבבינו עמהם לשבור לבבינו לפני המקום ע"כ והוא ג"כ לקשר פסוק זה עם שלפניו: ש דק"ל מהו מקונן הלא בדין הוא מאחר שמריעו דין הוא

אבן עזרא

(לט) יתאונן. מגזרת און: (מ) נחפשה. מבנין הקל: (מא) נשא לבבנו. כטעם וישא משאת: (מב) אל"ף אנחנו נוסף: (מג) סכותה. מפעלי הכפל (מה) סחי. מגזרת וסחיתי עפרה כטעם טלטול: (מו) פצו. פתחו: (מז) השאת. כמו השואה יהיה האל"ף ראוי להראות:

פי' הטעמים לראב"ע

(לט) אם כן למה יתאונן בדבור וכן כמתאוננים והעד וישמע ה': (מ) רק יחפש אדם דרכיו: (מא) יתן לבו הזכין בכפיו או יהיה לבו נשוי בכפיו: (מב) יודה ישראל כי לא שבו אל השם על כן לא סלח: (מג) במה סוכת אף עלינו ולא נראה אנס נכרה ותרדפנו: (מד) דרך משל כאילו הענן יבדיל בין התפלה ובין השם: (מה) טלטול עם מיאוס: (מו) פצו עלינו פיהם. מלעיגים: (מז) כאשר תפ"ד הפחד והפחת לפני

קיצור אלשיך

יכול שום אדם להביאם. ע"כ (לט) מה יתאונן אדם חי אין לו להתאונן על שום דבר כי הכל מאתו יתברך. רק גבר על חטאיו. רק על חטאיו יש לו להתאונן ולהתגבר על היצ"ה שלא יחטא. ואולי יאמר איש הלא חסיד אני כי בכל יום אני מתפלל ערבית שחרית מנחה. ובאם מזדמן לי עני ויש אתי איזה פרוטות אני נותן לו. ואת מי עשקתי ואת מי רצותי ומי יתן כל עם ה' כמוני. ע"ז אמר (מ) נחפשה דרכינו ונחקירה. ואז נמצא חטאים רבים. בין אדם למקום ובין אדם לחברו ונשובה עד ה'. דהיינו תשובה מאהבה שמגעת עד ה' עד כסא הכבוד. וענין נחפשה ונחקורה. תחלה נחפשה דרכינו ונראה הנהגותנו. מעשינו הטובים והרעים. ואח"ז נחקורה מה שבא עלינו. ונראה אם זה מדה כנגד מדה. ואז (מא) נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים. ר"ל כשאנו נושאים כפינו בתפלה יהי' בכוונת הלב. ואז תבא תפלתנו אל אל בשמים. ומה נאמר בתפלתנו (מב) נחנו פשענו ומרינו. כאדם שדרכו לפשוע אבל אתה שדרכך לסלוח, לא סלחת. (מג) סכות באף ותרדפנו. לא סכות עלינו כבמדבר בעננים שלא יכנו שרב ושמש. רק סכות עלינו באף ותרדפנו. הרגת אותנו בלי (מד) סכות בענן לך. לא עלינו סכית בענן, רק לך סכות. שלא יבואו תפלתנו אליך (מה) סחי ומאוס תשימנו עשית אותנו שנהיה נמאסים בין העמים ולא ירצו להתערב עמנו ונהיה בעיניהם ככלי נמאס (מו) פצו פתחו עלינו פיהם בגדופים ובזיונות ובקללות נמרצות. (מז) פחד ופחת. הכונה כי בזמן החורבן היו לכל ישראל ב' רעות הא' השאת. והוא השממון אשר היתה כל העיר לשמה ולשאיה ונשמו הבתים. ועוד היה השבר אשר נשבר מטה עוזם. מטה המלוכה. ועוד נוסף על זה הפחד כד"א והבאתי מורך בלבבם ורדף אותם קול עלה נדף וברדפם מפני הפחד נפלו אל הפחת וז"ש פחד ופחת היה לנו. ועכ"ז כשאני בוכה ומתאבל איני בוכה ומתאבל
על

וְהַשָּׁבֶר׃ מח פַּלְגֵי־מַיִם תֵּרַד עֵינִי עַל־שֶׁבֶר בַּת־
עַמִּי׃ מט עֵינִי נִגְּרָה וְלֹא תִדְמֶה מֵאֵין הֲפֻגוֹת׃
נ עַד־יַשְׁקִיף וְיֵרֶא יְהוָה מִשָּׁמָיִם׃ נא עֵינִי עוֹלְלָה
לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת עִירִי׃ נב צוֹד צָדוּנִי כַּצִּפּוֹר אֹיְבַי
חִנָּם׃ נג צָמְתוּ בַבּוֹר חַיָּי וַיַּדּוּ־אֶבֶן בִּי׃ נד צָפוּ־מַיִם
עַל־רֹאשִׁי אָמַרְתִּי נִגְזָרְתִּי׃ נה קָרָאתִי שִׁמְךָ יְהוָה
מִבּוֹר תַּחְתִּיּוֹת׃ נו קוֹלִי שָׁמָעְתָּ אַל־תַּעְלֵם אָזְנְךָ
לְרַוְחָתִי לְשַׁוְעָתִי׃ נז קָרַבְתָּ בְּיוֹם אֶקְרָאֶךָּ אָמַרְתָּ
אַל־תִּירָא׃ נח רַבְתָּ אֲדֹנָי רִיבֵי נַפְשִׁי גָּאַלְתָּ חַיָּי׃
נט רָאִיתָה יְהוָה עַוָּתָתִי שָׁפְטָה מִשְׁפָּטִי׃

תו"א עיני עוללה לנפשי. סוטה מט גיטין נח קמא פג: צמתו בבור חיי ערכין טו:

תרגום

אֵימְתָא וְזִיעָא הֲוָה לָנָא מִנְהוֹן דְּהִיתָא וּתְבִירָא׃ מח פַּלְגֵי הֵיךְ יַבְלִין דְּמַיָּא זַלְגַת עֵינִי דִּמְעָן עַל תְּבִירָא דִּכְנִישַׁת עַמִּי׃ מט עֵינִי עֵינַי זַלְגַת דִּמְעָן וְלָא תִשְׁתּוּק כִּלְמִבְכֵּי מִדְּלֵית פָּאִיג עַקְתִּי וּמִבַּלֵּל תַּנְחוּמִין לִי׃ נ עַד כְּדוּ דְיִסְתְּכֵי וְיֶחֱזֵי עוּלְבָּנִי יְיָ מִן שְׁמַיָּא׃ נא עֵינִי בְּכוּתָא דְעֵינַי אִסְתַּקְפַת לְמִרְע נַפְשִׁי עַל חוּרְבַּן פִּילְכֵי דְעַמִּי וְגוּל בְּנָתָא דִירוּשְׁלֵם קַרְתִּי׃ נב צוֹד כְּמִינָא כְמַנוּ לִי הֵיךְ כְּצִפְּרָא בַּעֲלֵי דְבָבִי עַל מַגָּן׃ נג צָמְתוּ עֲבָרוּ בְּגוּבָא חַיַּי וּרְגִימוּ אַבְנָא בִּי׃ נד צָפוּ שָׁטוּ מַיָּא עַל רֵישִׁי אֲמָרִית בְּמֵימְרִי אִתְגְּזֵרִית מִן עַלְמָא׃ נה קְרָאתִי צַלֵּיתִי לִשְׁמָךְ יְיָ מִן גּוֹב אַרְעִיתָא׃ נו קוֹלִי צְלוֹתִי קַבֵּילְתָּא בְּזִמְנָא הַהִיא וּכְעַן לָא תַכְסֵי אוּדְנָךְ מִלְּקַבָּלָא צְלוֹתִי לְאַרְוָחוּתְנִי בְּגִין בָּעוּתִי׃ נז קָרַבְתָּ קְרִיבְתְּ מַלְאָכָא לְשֵׁיזְבוּתְנִי בְּיוֹמָא דְצַלֵּיתִי לָךְ אֲמַרְתְּ בְּמֵימְרָךְ לָא תִדְחַל׃ נח רַבְתָּ נְצֵיתָא יְיָ לְעַבְדִין מְצוּתָא לְנַפְשִׁי פְּרִיקְתָּא מִן יְדֵיהוֹן חַיָּי׃ נט רָאִיתָה חֲזֵיתָא יְיָ סְרוּךְ דְּסָרִיכוּ לִי דוּן דִּינִי׃

רש"י

שואה: השאה. לשון שאיה ת כמו השאת: (מט) מאין הפגות. מאין הליפין והעברה· (נא) עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי ירמי' ממשפחת כהנים היה ואמר עיני בדמעה עוללה וניוולה פני עלי נפשי מכל בנות עירי: עוללה לשון גוול כמו (איוב טז טו) ועוללתי בעפר קרני: מכל בנות עירי. משפחתי יש לה לבכות מכל משפחות העיר שהית' נבחרת לקדוש' ולעבודת הקב"ה מכל ישראל: (נג) צמתו בבור חיי בבית הכלא: צמתו. הברי כמו נומת הגידין (שיר ד א) מבעד לצמתך איסרייטו"ר · וידו אבן בי. על פי הבאר כך עשו לדניאל וירמיה ראה ברוח הקודש: צמתו בבור חיי ואע"פ שצמתו בבור חיי שאיני יכול לעלות מתוכו לא שתו לבס גם לזאת עד שידו אבן בי: (נד) צפו מים וגו'. א שבזמן שבא אדם במים עד מתניו עדיין יש תקוה אבל אם צפו המים על ראשו אז אומר אבדה תקותי אבל אני איני עושה כן אלא קראתי וגו': צפו מים. ב עכו"ם: (נז) קרבת ביום אקראך. כך היית רגיל בימים הראשונים לקרב אלי ביום קראי: (נח) רבת ה' ריבי נפשי. בימים שעברו: (נט) ראיתה ה'

שפתי חכמים

שלא יסלח לנו. לכ"פ זה דרכנו על ידי יצה"ר. ולך היתה נאה הסליחה כי כן דרכך ואתה לא סלחת· ת השאת לשון שאיה כצ"ל ותו לא והשאר טעות הוא ובס"א ליתא: א מתחלה מקשר הכתובים ואח"כ פי' הפסוק: ב דק"ל והיכן מלינו שצפו מים על ראשם. לכ"פ

אבן עזרא

(מח) נהרים פלגים הם: (מט) תדמה. כטעם לא תדמה לכל עינו והוא רחוק וה"א הפוגו' כמו תי"ו תרומו': (נ) ישקיף. כאילו יש לשמים חלון שישקיף ממנו: (נא) י"א עיני עוללה האחרון ויפרשו עוללה כעוללות בציר. והישר בעיני מגזרת ועולל למו: (נב) חנם. שב אל אויבי: (נד) צפו. כמו שהוא מגזר' אשר הציף: (נה) תחתיות. מתחתיות התחתיות: (נו) לרוחתי שתעשה לי רוחה או עת רוחתי ושועתי: (נז) קרוב מלאתיך: (נח) מה שהייתי אני רב רבת אתה ה': (נט) עותתי

פי' הטעמים לראב"ע

(מח) דברי הגוף מיד יפול והנה באה שאלת הנפש ונשבר הגוף בפחת: (מט) תמיד בוכה: (נ) עד שיראה השם פלגי מים שירדו מעיני: (נא) יותר עולה עיני בבכי לנפשי מכל בנות עירי שמנהג הנשים לבכות: (נב) וכל זה הבכי בעבור שאני תפוש כצפור: (נג) ושמתי בבור וכמו אבן גדולה על פי הבור או היו משליכים אבן בי לדעת אם אני חי: (נד) ואין הבור ריק רק הוא מלא מים: (נה) ואם הבור היה קרוב הייתי מתנחם רק הוא בתחתית: (נו) אדע כי אתה השם שמעת קולי ואם אני בתחתיות: (נז) ומקדם מלאתיך קרוב בעת שקראתיך: (נח) וכמה פעמים רבת בעדי: (נט) כאשר ראית אתה העיות שעשו ליקח משפטי:

קיצור אלשיך

על צרותי רק (מח) פלגי מים תרד עיני על שבר בת עמי. אפילו מעין אחת ירדו פלגי מים וכ"ש משתי העינים (מט) עיני נגרה. נתרוקנה העין עצמה. ולא תדמה. ואין לה עוד התדמות לעין בריא מאין הפוגות לבכות. (נ) עד ישקיף וירא ה' משמים. ואומרו עד ידוע כל השקפה לרעה וראיה לטובה. וירא עלינו לטובה. ומדוע ישקיף על אויבינו לרעה. בכיתי כ"כ עד שעיני נתרוקנה מהמת כי (נא) עיני עוללה פעלה על נפשי דמעות עיני פעלו על נפשי שנפשי תשוב אל ה' יותר מאשר פעלו על נפשי כל בנות עירי, האויבים שבאו לעירי:

(נב) צוד צדוני כצפור. שתי פעמים צדוני צידה אחר צידה ופעם אחר פעם. ואומרו כצפור. כמו שצדין הצפור כך צדוני. אבל מי שצד הצפור הוא צודה להנאתו ולטובתו. אמנם אלו אויבי צוד צדוני על חנם לא לעזר ולא להועיל להם

(נג) צמתו בבור חיי. כרתו חיי בבור. בבית האסורים. וידו אבן בי הניחו אבן על הבור שלא אוכל לצאת ממנו (נד) צפו מים על ראשי. ר"ל כאשר המים הם האומות צפו על ראשי להטביעני. שבאו מים עד נפש. אז אמרתי נגזרתי (נה) קראתי שמך ה' מבור תחתיות. כאשר הייתי בירידה התחתונה ורק קראתי שמך. מן המיצר קראתי יה. והעלתני מבור תחתיות (נו) קולי שמעת וגו' לפנים כאשר רק קולי שמעת לא העלמת אזנך לרוחתי לשועתי (נז) קרבת ביום אקראך. ר"ל באותו יום, תיכף כאשר קראתיך קרבת עצמך אלי ואמרת אלי אל תירא (נח) רבת ה' ריבי נפשי. בעת שהמקדש היה קיים כאשר באו עלי מקטריגים על עונותי לקטרג על גופי ונשמתי. היית אתה מריב עמהם עבור נפשי להצילה. גאלת מהם את חיי. והיום (נט) ראיתה ה' עותתי. עוות הדין שעושים עמי ואתה שותק. כהדגא עובדא דארריגום

(ח"ה)

ס ראיתה כל־נקמתם כל־מחשבתם לי: סא שמעת
חרפתם יהוה כל־מחשבתם עלי: סב שפתי קמי
והגיונם עלי כל־היום: סג שבתם וקימתם הביטה
אני מנגינתם: סד תשיב להם גמול יהוה כמעשה
ידיהם: סה תתן להם מגנת־לב תאלתך להם:
סו תרדף באף ותשמידם מתחת שמי יהוה:
ד א איכה יועם זהב ישנא הכתם הטוב תשתפכנה

תרגום

ס ראיתה גלי קדמך כל נקמתהון כל מזימתהון עלי: סא שמעתא שמיע קדמך כסופיהון יי כל מזימתהון עלי: סב שפתי ספות קמין עלי והגיונהון עלי כל יומא: סג שבתם מותביהון וזקפתהון אסתכל אנא זמרהון: סד תשיב תתיב להון גמולא בישא יי כעובדי ידיהון: סה תתן תתן להון תבירות לבא ושלאהותך שלהי להון:
סו תרדף תדלקינון ברוגזא ותשיצינון מתחות שמי מרומא דיי: ד א איכה היכדין (כהה)

שפתי חכמים

הדומים לנוים: ג דיוקו של רש"י מדכתיב בפתח ולא אמר שפטת לכן עבר להבר אמר ק־בת רבת: ד פירוש וכן נו"ן של שממון ושל שגעון היינו שורש: ה דק"ל וכי בשביל שנשבר האויב יועם הזהב

רש"י

עותתי שגרה הזאת בעוותו כי אויבי: שפטה משפטי כאשר עשית ג שבר י (סה) מגנת לב. שבר לב כמה דאת אמר (הושע יג ח) ואמגנך ישראל (בראשית יד כ) אשר מגן צריך בידך. ד"א מגנת לב. אוטם הלב צרה ואנחה אשר הוא כמגן כנגד לבם. והמפרשו בלשון תוגה ויגון טועה שאין נו"ן נופלת בו שהנו"ן ביגון היא שורש אלא כגון נו"ן של המון מגזרת המו גוים וכגון נו"ן של קלון מגזרת נקלה וכנו"ן של ציון מגזרת ציה וכן נו"ן של שברון מגזרת שבר (וכגון נו"ן של שממון ד שגעון נ"ל שנ"ל וק"ל): תאלתך. לשון (ישעיה יט יג) נואלו שרי צוען: (א) איכה יועם זהב. קינה זו נאמר' על יאשיהו כמו שנאמר בדברי הימים (ד"ה ב לה כה) הלא היא כתובה על ספר הקינות ועמה דיבר בתוך הקינה את שאר בני ציון: יועם. יכהה כמו דאת מתרגם (ויקרא יג) כהה עמיא: זהב מראית פנים ה המאהיב כזהב · ישנא. ישתנה.

פי' הטעמים לראב"ע

(ס) מה שיש בלבם גם תשמע דבריהם: (סג) בשבתם וקימתם תמיד ינגנו על אידי: (סד) כמעשיהם בשמוני בבור עשה להם: (סה) מגנת לב. שבר בלב בלא ירפא אלא שתביא להם: (סו) תרדפם באשר כי תסיגם ותשמידם: (א) איכה יועם. איכה יכלה הזהב וידמה לאחרים שהם שבה הכתם הטוב אולי הטעם וזה משל לפסוק שבא אחריו:

אבן עזרא

העוות שיעשו לי (ס) נקמתם. בפרהסיא: (סא) והרפתם בגלוי · (סב) עלי. לרעתי: (סג) מנגינתם. כמו נגינתם והמ"ם נוסף: (סד) גמול. בסמוך ונזכרת זוה: (סה) מגנת. יש אומרים שדגשות הנו"ן נוסף והוא מגזרת מגן צריך על משקל הבילה והנכון בעיני שהוא מן גנון והליל: תאלתך. מגזרת אלה והתי"ו נוסף כמו תאנתה מי ישיבנה: (סו) שמי ה'. הוא כמו שמיך כמו ואל משה אמר עלה אל ה': (א) איכה יועם. יש אומרים יועם כמו השך התרגום

לקוטי אנשי שם

ד (א) או יאמר איכה יועם זהב. ידוע כי הזהב איננו כתם בעצמו ואם הוכתם או הועם נראה בו שנתוסף במין אחר שבמתכות אשר יקבלו הכתמים והשחרות. והוא העתק מעלה אל מטה. ב' ישנא הכתם הטוב. הוא ודאי שנוי מטוב אל רע. והוא העתק באיכות. ג' תשתפכנה אבני קודש בראש כל חוצות. הוא העתק מקומי. אחר שהבין המשל ביאר הנמשל. על ההעתק בעלה באמרו איכה יועם זהב. יאמר כי בני ציון היקרים המסולאים בפז שהוא הזהב היותר משובח איך נחלף מעין היותר פחות. והיותר רחוק מהחשיבות. והיא היותם נחשבו כי אחרי שברם אין בהם שום מום, ועל ההעתק באיך אמר גם תנין ידבק. כי הם שנוי באיך ומהטוב לרע גדול. שיהיה האדם הנדיב אשר מדרכו לרחם על הבריות נהפך לאכזרי כ"כ עד שלא יחמול על קטן בניו. והוא אומר כי לא נהפכה אל מדת תנין ואם היא מדה פחותה ורחוקה מאדם כי הן חלצו שד היניקו גוריהן והיא נהפכה לאכזר כיענים במדבר. וכי תאמר מאהבה שדבק לשון יונק אל חכו בצמא ואין שומע קולו לכן אין מרחמין עליו. הנה עוללים שאלו לחם ופורש אין להם אפילו פרוסה קטנה כי ידע עינם בבניהם. והנה זהו ההעתק אשר עליו ישנא הכתם הטוב. והמקום על מה שאמר השתפכנה. אמר האוכלים וזה כי נעתקו מביות האוכלים למעדנים בהליכתם ובטירותם אל היותם בוגשים על פני חוצות. מהיותם האמונים עלי תולע לחבק אשפתות וגו' (בעל העקידה):

קיצור אלשיך

דאדרינוס. המלך אדרינוס הלך בחוצות קריה ועבר יהודי אחד ואמר לו צפרא טבא. וצוה לחתוך ראשו. כי אמר לו מי אתה יהודי נבזה מלאך לבך לתת לי שלום. וחתכו את ראשו. וכששמעו היהודים משפטו ויקרה עוד כי עבר יהודי לפניו לא נתן לו שלום מפחד שלא יצוה להרגו. אבל אדרינוס צוה להרוג גם את זה. כי אמר לו גברא רבה אתה שאין כבודך לתת שלום למלך, והרגוהו ואמרו לו שרינו ארוננו המלך להראשון הרגת על שנתן לך שלום. ולהשני הרגת על שלא נתן לך שלום. ואיך יעשו כאשר יפנעוך. השיב להם כלום אני עושה אלא למצוא להם עילה כדי להורגם ועל עוות הדין הזה אמר המקונן ראה ה' עותתי שפטה משפטי. (ס) ראיתה כל נקמתם. מה שעשו לי עד היום וכל מחשבותם לעשות לי עוד. (סא) שמעת חרפתם ה'. מה שהם מחרפים ומגדפים אותך. וגם שמעת כל מחשבותם עלי מה שהם חושבים רעות וצרות להביא עלי (סב) שפתי קמי והגיונם עלי כל היום. מה שקמי מדברים וחושבים כל היום זה רק עלי איזה צרה יביאו עלי (סג) שבתם וקימתם הביטה. בעת ישיבתם ועמידתם ראה כי אני מנגינתם. שהם מנגנים ומזמרים ועשו טיאטראות מחורבני. (סד) תשיב להם גמול וגו'. ההפלל המקונן שלפחות ישיב להם ה' גמולם כמעשה ידיהם. כמו שעשו הם לנו. (סה) תתן להם מגנת לב. שיהיה להם שבירת לב. תאלתך להם. האלות שכתבת עלינו בתורתך תביא עליהם (סו) תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה':

ד א) איכה יועם זהב. הנה בזמן המקדש היו שני מיני אישר אחד גשמי כתם וזהב ודומיהם. שני אושר רוחני אשר היה בבית אשר חמד אלהים לשבתו הוא בית עולמים וכולם לקו בזמן החורבן עם ישראל עמו. ועל טעמד שלשתן אמר המקונן ברוח הקודש הקינה הזאת ממנה עשה עיקר הוראת דאגתו כי היתל מעט בעושר ירושלים ובמקדש ועזב אותם ודאג לנו כי על צרותינו האריך הרחיב והוא באומרו איכה יועם זהב ישנא הכתם הטוב שהוא העושר ועל המקדש כאמרו תשתפכנה אבני קודש וגו'. ועל כולם נשא קינה בדרך קצרה בפסוק א' ועל בני ציון היקרים בהם האריך כי מזה עשה עיקר אלא שעל הכתם ועל הזהב
(ה"ה)

אבני־קדש בראש כל־חוצות׃ ב בני ציון היקרים המסלאים בפז איכה נחשבו לנבלי־חרש מעשה ידי יוצר׃ ג גם־תנין תנים קרי חלצו שד היניקו גוריהן בת־עמי לאכזר כיענים כי ענים קרי במדבר׃ ד דבק לשון יונק אל־חכו בצמא עוללים שאלו לחם פרש אין להם׃ ה האכלים למעדנים נשמו בחוצות האמנים עלי תולע חבקו אשפתות׃ ו ויגדל עון בת־עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו־

עמיא דהב בית מוקדשא אשתני זיו פלטין בחיר משתדיין מרגראוון קדישין בריש כל מחוזין׃ ב בני בני ציון יקירין דמתילין איקוניהון לדהב טב היכדין הוו עממין מסאבין מחתין יתהון מלקביל (ס"א בליקביל) ערסיהון ומסתכלין בהון בגין דילדון נשיהון בנין שפריא כשופריהון ואתחשבו לגינין דחסף עובדי ידי פחרא׃ ג גם אף בנתא דישראל מפנקתא לבני עממיא דדמין לחורמנא תלען תדיהן ורבי כנשתא דעמי מסירין לאכזראין ואמהון ספדן עליהון כנעמיא במדברא׃ ד דבק אדביק לישן עולימא לטוריגה בצחותא טליא תבעו לחמא מושיט לית להון׃ ה האכלים דהוו רגילין למיכל תפנוקין אשתממו במחוזין דאתרביאו על צבע זהרין גפיפו קקלאתן׃ ו ויגדל וסגיאת חובת כנשתא דעמי מן חובת סדום דאתהפכת כשעתא ולא שריאו בה נביאיא לאתנבאה

רש"י

ממראיתו: הכתם. קבילת כלי נוי הזהב שהם לעדי קרוי כתם: אבני קדש. בנים המאירים כאבנים טובות ומ"א כל רביעית דם שיצא מיאשיהו בכל הן והן בנעלו בו היה ירמיה קוברה במקומה ועליה הוא קורא השתפכנה אבני קדש: (ב) המסלאים בפז. המהוללים והנערכים בפז הרואה אותם אומר ראו תוארם של אלו כמראית פז וכן (איוב כח טז) לא תסולה בכתם אופיר (שם) בכתם טהור לא תסולה (תהלים סח ה) סולו לרוכב בערבות ל' הילול וערך הן: לנבלי חרש. כדי חרס שנותנים בהם יין כגון נבלי יין (ירמי' מח יב) ונבליהם ינפצו: (ג) גם תנין. אף ע"פ שאכזרי הוא הללו שד כשרואה את בנו בא מרחוק רעב חולץ שדיו מתוך נרתיקו שיש לו כיסוי על דדיו ומוציאו מתוכו כדי שלא יראהו בנו מכוסה ויחזור לאחוריו והיניקו גוריהן: בת עמי לאכזר רואים את בניהם צועקים ללחם ואין פורש להם שהייהם קודמים להם להיי בניהם מהמת הרעב: (ה) האמונים עלי תולע. על בגדי ז צבעונין. האמונים. לשון (אסתר ב ז) ויהי אומן את הדסה: אשפתות. אשפות של זבל שוכבים על האשפות בחוץ: (ו) ויגדל עון וגו'. פורענותם מוכיח עליהם ח שגדול עונם משל סדום: ההפוכה כמו רגע. שהרי סדום

שפתי חכמים

הדומים. לכ"פ מראית וכו': ו דק"ל מאחר דבבני אדם משתעי א"כ היך סמך לו תשתפכנה אבני קודש. ועוד אם אבני כמשמעו למה מכנה אותם בקודש. לכ"פ בנים המאירים ונימא נמי דקרי להו אבני קודש: ז וכינה הבגדים על שם הצבע: ח דקשה לרש"י מדבר ומקונן בפורענות ואמר ויגדל עון. לכן פי' פורענותם מוכיח כו' וכוונתו פה על הפורענות לא על העון ולא: קשה ליה ובמה מוכח לזה כתב ההפוכה כמו רגע שהרי סדום כו' א"כ ק"ל דאמר מחטאת סדום

אבן עזרא

והנה כהה הנגע עמיא מכתבא והישר בעיני כמו לא עממוהו ומשקלו להם יודק: ישנא. מגזרת שנים: (ב) אל"ף המסולאים. תחת ה"א השרש כי הה"א הנעלם לא ימלא בתוך המלה: (ג) הלנו. כמו והלנה נעלו. יש לשון זכר ונקבה: (ד) פורש. כמו פרוס לרעב והוא פת להם פתותה: (ה) האוכלים. שיתעדנו: תולע. כתולעת שני: (ו) הלו. מלשון היל וההרים אמרו כמו על

פי' הטעמים לראב"ע

(ב) בפז. אבן יקרה ויש אומרים כי הוא כסף וזהב מופז יכחישם: (ג) הזכרים יקחו שד הנקבות ויניקו גורי הנקבות ובת עמי לא עשתה כן ויש אומרים גם תנין הללו שד לבני לאן ויניקו גוריהן: (ד) החלב ליונק מקום להם ומים והעוללים גדולים מן היונקים כדמות עוללות הגפן: (ה) נשמו. הם שממו בפרהסיא כל רואים ישום חבקו אשפתות. כי הם מושלכים כדומן ואין קובר: (ו) יש הטאת ואשם

קיצור אלשיך

הזהב ועל אבני קודש נשא קינה אחת. ועל בני ציון היקרים לבדם נשא קינה בפני עצמה:

(ב) **בני** ציון היקרים המסולאים [הנערכים] בפז. איכה נחשבו לנבלי חרש ומי יתן ויחשבו לנבלי חרש שלמים. כי אם נדמו לנשברים שאין להם עוד תקנה. וזהו מעשה ידי יוצר. כי כלי חרש בהיותו שלם ב' דברים נמצאו בו. א' כותלי הכלי והם מעשה ידי היוצר. ב' התוך בית הקבול אשר לו. אמנם בהשתברו אין לחרשים זולתי מעשי ידי היוצר כי התוך אשר לא עשה היוצר רק נמצא עשוי מאליו איננו. באופן שזולת שפלות הדמותם לכלי חרש מחרשי אדמה גם עוד גדלה מפלתם להדמות אל הנשבר אשר לא יצלח לשום דבר. (ג) גם תנין חלצו שד, הכונה כי עד עתה ספר ברע אשר מצא את האנשים בני ציון היקרים. עתה סיפר הרע אשר הגיע לבנות ציון והוא כי הנשים אשר בציון המניקות היו האויבים מכריחים אותן שיהיו מניקות את בניהם של האויבים [וכינה עתה את האויב לתנין, כי אין לך תנין כמוהו שנשך והמית את ישראל] וז"ש גם תנין חלצו שד. (ת"ה) האויבים חלצו והוציאו השדים של בנות ציון להניק גוריהן בניהם ובנותיהם היונקים ומחמת שבת עמי היו מוכרחות להניק בניהם ובנותיהם של התנינים, האויבי', ולא נשארו חלב בדדיהן להניק בניהן ובנותיהן. ע"כ היו בת עמי לאכזר על בניהן ובנותיהן. כיענים הצועקים במדבר ואין עונה אותם. כך האמות אין עונות לילדיהן. כי אין להן מה ליתן לבניהן. כי אין להן חלב בדדיהן. ועי"ז דבק לשון יונק אל חכו בצמא עוללים שאלו לחם. עוללי היהודים שאלו לחם מן האויבים תמור שאמותיהן מניקין בניהם. אבל פורש אין להם. אפילו פרושת לחם לא נתנו להם. (ה) האוכלים למעדנים. הבלתי אוכלים לשובע נפשם וגופם רק למעדנים לרוב ענוגם. עתה נשמו בחוצות בלי שיוכלו לסבול חרפת רעב עד הגיעם אל ביתם למות על מטתם. וזהו אומרו למעדנים בלמ"ד. שבתחלה היו אוכלים בשביל מעדנים. והאמונים עלי תולע. לא אמר בתולע בלבשם בגדי תולע. אלא עלי תולע שהתולע שהוא המשי היו מציעין תחתיהם על הארץ והלכו עליהם. ועתה חבקו אשפתות. (ו) ויגדל עון בת עמי

רגע ולא־חלו בה ידים׃ ז זכו נזיריה משלג צחו מחלב אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם׃ ח חשך משחור תארם לא נכרו בחוצות צפד עורם על־עצמם יבש היה כעץ׃ ט טובים היו חללי־חרב מחללי רעב שהם יזבו מדקרים מתנובות שדי׃ י ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו

ת"א צפד עורם על עצמם יבש היה כעץ. כתובות י: טובים היו חללי חרב מחללי רעב. בתרא ח: ידי נשים רחמניות. סנהדרין קד:

תרגום

לאהדרותה בתיובתא׃ ז זכו הוו ברירן נזירהא יתיר מתלגא שעעו יתיר מן חלבא סמיקו חיזו יתיר מן יוהרין (נ"א מזהורין) וכשבזיזא פרצופיהון׃ ח חשך חשך מן אוכמתא דגלותא ריויהון לא אשתמודעו במחוזין אדק משכיהון על גרמיהון פריך הוה כקיסא׃ ט טובים מעלי הוו קטילי סייפא יתיר מן קטילי כפן דקטילי סייפא דייבין כד אינון מבזעין כריסיהון מן מה דאכלו מעלל חקלא ונפיחי בכפנא פריך כריסיהון מן מיכלא׃ י ידי ידי נשיא דהון מרחמין על מסכנין בשילו עולימיהון הוו לכיסעד

שפתי חכמים

שהפוכה כמו ע"כ דאינו כפשוטו דהרי לא היה סדום אחר אשר צריך ליתן הבדל כאלו אמר איזה סדום אותה שהפוכה כמו רגע אלא ע"כ שבא לומר שמכת סדום לא היה כ"כ גדולה כדפירש רש"י. ואחר כך קשה ליה מתחיל ויגדל עון וגו' ומסיים בפורענות שפורענותם היתה גדולה. לכן פי' פורענותם מוכיח כו' וכוונת רש"י שם כי האדון השופך חמתו על עבדו ומצוה שיהרג על יד אחד מאויבי החוטא למען ידאג משמחת האויב עליו וכן מצוה ביומת מית' משונ' ושיעמידוהו במכאובות זמן מה בטרם ימות וכן היתה צרת ישראל גדולה וארוכה וע"י האויבים באופן כי רבה צרתם מצרת סדום שנהפכה כמו רגע וצרתם היתה קצרה ושנית לא חלו בה ידי האויבים כי השם צוה להפכה כמו רגע ע"י מלאכיו וזהו שמסיים רש"י לא חלו בה ידי האויב: ט מתחלה מקשר הפסוקים ואח"כ פירש הכתוב ומסלק חשך תאר' מפחמים פחם בו לפרש קודם שיפרש עצם אף שהוא מוקדם בקרא וה"פ חשך תארם מפחמים. וא"כ היכן מוזכר פחמים בקרא לזה כתב משחור הוא פחם דאין לפרש כפשוטו חשך יותר מן השחרות כמו שפי' הראב"ע דאין יכול לומר שיהיה דבר יותר שחור מן השחרות אשר לא היה נכלל תחת שם שחרות כי שחרות כולל כל שחרות עד הקצה האחרון ע"כ רש"י ז"ל שם אותו בנושא מיוחד שהוא הפחם כי אז אפשר לומר שימצא דבר יותר שחור מהפחם או מכל איזה פרטי: י דקשה לרש"י היאך משבח אותו בתואר אדמימות הרי הוא מכוסה בעור ובשר

רש"י

לא נמשכה צרתם וכרגע אחד נהפכה: ולא חלו בה ידים. ידי האויב כי ע"י המלאכים נהפכה. ויש מדרשי אגדה ואינו מיושב על סדר המקראות. (ז) זכו נזיריה. שריה כמו נזר וכתר ואני אומר נזיריה ממש שהיו מגודלי שער ונאים ביותר ומוסב על בת עמי: אדמו עצם מפנינים. אותם שהיו מראיהם אדום ט מפנינים וגזרתם כמו ספיר חשך תארם מפחמים (ח) משחור הוא פחם: עצם. לשון מראה י כמו (שמות כד י) וכעצם השמים לטוהר קול"ר בלע"ז: צפד. נקמט ונתחבר ואין לו דמיון: (ט) שהם יזבו מדוקרים וגו' חללי הרעב היו נפוחים מריח תנובות השדה שהיו האויבים צולים בשר על העשבים חוץ לחומה והריח נכנס בתוך נפוחי הרעב וכריסו נבקעת ופרשו זב והרי זה מיתת ניוול יותר מהרוגי חרב: מדוקרים. מבוקעים בין נפיחת רעב בין ביקוע חרב קרוי דקירה: מתנובות שדי. מעשבים ועשבים שמלקטים ואוכלים רב פרשם ומאוסם: (י) לברות. למאכל כמו (שמואל ב יב יז) ולא ברה אתם לחם (שם ג) להברות את דוד:

פי' הטעמים לראב"ע

בקרבן שטעמו עקב שעון והחטאה והוא השכר הרע ויקרא מזל רע וכן כי לא שלם עון האמורי אם יכפר עון בדבר הזה גדול עוני מנשוא והפסוק הבא אחריו לעד והטעם כי הרעה הבאה על ישראל גדולה מרעת סדום שהיא נהפכה כמו רגע ולא היו הידים בכל עת בחיל בעבור שאין להם כח או טעמו שלא חלו בה ידים כטעם יחולו על ראש יואב: (ז) זכו נזיריה. בימי השבע: (ח) חשך תארם ברעב: (ט) המדוקרים שיזובו דם מתנובות שדי שהם שבעים. טובים היו מחללי רעב: (י) הנשים הרחמניות נהפכו לאכזריות מרוב הרעב:

אבן עזרא

ראש רשעים יחול: (ז) משלג ומחלב. כפול וכן ספיר כמו פנינים וכן טעמו מ"ם מפנינים מושך עצמו ואחר עמו כמ"ם מאל אביך כאלו נגזרו מספיר ולבנת כמו לבנה והעד כמעשה ובמקום אחר אבן: (ח) משחור. יותר מן השחרות והוא שם: צפד. כמו דבק והוא שם לבדו: (ט) שהם יזובו. והם מדוקרים: (י) לברות. מגזרת

קיצור אלשיך

עמי. ר"ל ויגדל עונש עון בת עמי מעונש חטאת סדום בשני דברים. א' אנשי סדום לא הרגישו סער מתחולל ימים רבים רק נהפכה כמו רגע. שנית כי לא חלו בה ידי אויב. משא"כ אנחנו בני ישראל שמתנו ברעב שהיו גוססין כמה ימים ומי יתן ומתנו כרגע. גם שם לא חלו בם ידים. ופה גם במתים ברעב היה בם משלות ידים. ולו היו תלושי המזג ביום או ביומים ימותו ברעב ולא היו גוססין ימים רבים. אך (ז) זכו נזיריה משלג. הנזירים והפרושים שבהם היו זכים משלג צחו יותר מחלב. אדמו עצם [גופם] יותר מפנינים [כמו וכעצם השמים]. ספיר גזרתם. גופם חזק יותר מאבן ספיר. ועכ"ז (ח) חשך משחור תארם. לא נכרו בחוצות. אם הם אותם האנשים שהיו קודם התירבן בהיותם בשלוה. צפד עורם על עצמם. עם היות שיבש היה כעץ. והיבש קשה לידבק בלי לחלוחית. או שכ"כ נדבק בעצם עד העשותו כעצם אחד בממשותו שלא יורגש התנועעות בעור על העצם כלל. (ט) טובים היו חללי חרב. אומר האנשים הטובים וישרים בלבותם היו אותם שהיו חללי חרב. כי מיתת החרב קלה ביותר ממיתת הרעב. שהם. המתים מרעב. יזובו מדוקרים מתנובות שדי. שמחמת הרעב אוכלים תנובות שדי. שאינם ראוים לאכילה. וכריסם מתנפח ונבקע. ואומר שדי ביו"ד ולא שדה. אף שהשדה שלי של ישראל עכ"ז לא אכלו הפירות הראוים לאכילה. כי אותם אכלו האויבים. והגרועים שהניחו בשדה אותם אכלו היהודים מחמת רעבון עד שנבקע כריסם. (י) ידי נשים רחמניות וגו'. הנה מהראוי היה תרע עינה מלבשלם ע"י עצמן או אחר בשלם אותם ירך לבדם מלאוכלם. וע"ז אמר כי הנה בשלו ילדיהן ואח"כ היו לברות. ולא תאמר אחר שבוע רעבתנותם פעם אחד לא ישנו פעם שנית רק יקברו הנותר אך לא כן עשו רק היו לברות שאכלו והצניעו לפעם אחרת שיאכלו כמה פעמים. ולא עצרו כח להחליף זו עם זו. לומר אכלי את שלי ואוכל את שלך. מפני עגמת נפש. רק הם בעצמם אכלו בשר בניהם. וזהו אומרו למו. רק האמות לבדן אכלו. ולא נהנו מזה לבניהם הנותרים אף שהם היו ג"כ רעבים. וזה היה בשבר בת עמי טרם באו האויבים.

(ת"ה)

כלה

בְּשֶׁבֶר בַּת־עַמִּי׃ יא כִּלָּה יְהוָה אֶת־חֲמָתוֹ שָׁפַךְ חֲרוֹן
אַפּוֹ וַיַּצֶּת־אֵשׁ בְּצִיּוֹן וַתֹּאכַל יְסוֹדֹתֶיהָ׃ יב לֹא
הֶאֱמִינוּ מַלְכֵי־אֶרֶץ וכל כל קרי יֹשְׁבֵי תֵבֵל כִּי יָבֹא
צַר וְאוֹיֵב בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם׃ יג מֵחַטֹּאת נְבִיאֶיהָ
עֲוֹנֹת כֹּהֲנֶיהָ הַשֹּׁפְכִים בְּקִרְבָּהּ דַּם צַדִּיקִים׃ יד נָעוּ
עִוְרִים בַּחוּצוֹת נְגֹאֲלוּ בַּדָּם בְּלֹא יוּכְלוּ יִגְּעוּ
בִּלְבֻשֵׁיהֶם׃ טו סוּרוּ טָמֵא קָרְאוּ לָמוֹ סוּרוּ סוּרוּ אַל־
תִּגָּעוּ כִּי נָצוּ גַּם־נָעוּ אָמְרוּ בַּגּוֹיִם לֹא יוֹסִפוּ לָגוּר׃
טז פְּנֵי יְהוָה חִלְּקָם לֹא יוֹסִיף לְהַבִּיטָם פְּנֵי כֹהֲנִים
לֹא נָשָׂאוּ זְקֵנִים וזקנים קרי לֹא חָנָנוּ׃ יז עוֹדֵינָה עודינו קרי
תִּכְלֶינָה עֵינֵינוּ אֶל־עֶזְרָתֵנוּ הָבֶל בְּצִפִּיָּתֵנוּ צִפִּינוּ

תו"א ויצת אש בציון . קמא ס:

תרגום

לְהוֹן בְּיוֹם תְּבַר כַּפְנָא דִי אִתְּבָרַת כְּנִשְׁתָּא דְעַמִּי׃ יא כלה סַף יְיָ יַת חֵימְתֵיהּ שְׁדָא עַל יְרוּשְׁלֵם יַת תְּקוֹף רוּגְזֵיהּ וְאַסֵּיק בְּאוּר לַפִּיד אֶשָּׁתָא בְּצִיּוֹן וְאַכְלַת אֲשָׁוָתְהָא׃ יב לא לָא הֲווֹ מְהֵימְנִין מַלְכְּוַת אַרְעָא וְכָל דַּיָּרֵי תֵבֵל אֲרוּם יֵעוֹל נְבוּכַדְנֶצַּר רַשִׁיעָא וּנְבוּזַרְאֲדָן בְּעֵיל דְּבָבָא לְנִכְסָא עַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּתַרְעַיָּא דִירוּשְׁלֵם׃ יג מחטאת עֲנַת מִדַּת הַדִּין וְכֵן אֲמַרַת לָא הֲוַת כָּל דָּא אֱלָהֵן מֵחוֹבַת נְבִיאָהָא דְמִתְנַבְּאָן לַהּ נְבִיאוּת שִׁיקְרָא וּמֵעֲוָיַת כַּהֲנָהָא דְאַסִּיקוּ קְטוֹרֶת בּוּסְמִין לְטַעֲוָתָא וְאִינוּן גָרְמוּ לְאִתְּשַׁד בְּגַוָּהּ דַּם זַכָּאִין׃ יד נעו אִיתְטַלְטְלוּ עִוְרִין בְּמָחוֹזִין אִתְטַנְּפוּ בְּדַם קְטוּלִין בְּחַרְבָּא וְעַל דְלָא הֲווֹ יָכְלִין לְמֶחְמֵי קְרִיבוּ בִּלְבוּשֵׁיהוֹן׃ טו סורו זורו זורו מִמְסַאֲבָא קְרוֹ עַמְמַיָּא זורו זורו לָא תִקְרְבוּ בְּהוֹן אֲרוּם אִתְקוֹטְטוּ אַף אִתְטַלְטָלוּ אֲמָרוּ בְּמֶהֶוְיֵהוֹן בְּשָׁלְוָתְהוֹן דְּבֵינֵי עַמְמַיָּא לָא יוֹסְפוּן לְמִידַר׃ טז פני מִן קֳדָם אַפֵּי יְיָ אִתְפְּלִיגוּ לָא יוֹסִיף לְאִסְתַּכָּלָא בְּהוֹן בְּגִין כֵּן אוּמַיָּא רְשִׁיעַיָּא אַפֵּי כַהֲנַיָּא לָא סַבָּרוּ וְעַלֵּוֵי סָבַיָּא לָא חָסוּ׃ יז עודינו עוֹד סַפְאָן עֵינָנָא לְאִסְתַּכָּלָא לְסַיְּעָנָא דַּהֲוֵינָא מְתִינָן לְנוּכְרָאֵי דְאִתְהַפִּיךְ לְנָא

רש"י

(יא) כלה ה' את חמתו. אשר בערה בו כמה שנים עתה כלה אותה בהנקמו מהם: (יג) מחטאת נביאיה. של שקר היתה לה הרעה הזאת: (יד) נעו עורים בחוצות. כשהיו העורים הולכים בשוק היו נעים ורגליהם נשמטים בדם ההרוגים שהיו הרשעים הורגים בתוכה: נגאלו בדם. נתלכלכו בדם עד אשר לא יכלו הקרובים אליהם ליגע בלבושיהם והיו קוראים אליהם: (טו) סורו. מעלינו אתם הטמאים המלוכלכים בדם: כי נצו. לשון פרהון ולכלוך כמו (ויקרא א טז) מוראתו בנוצתה דמתרגמינן באוכליה כך חברו מנחם: גם נעו. נשמטו בדם. (טז) פני ה' חלקם. פנים של זעם מאת הקב"ה חלקם והפרידם בעכו"ם למען אשר פני הכהנים לא נשאו בהיותם בשלותם: (יז) עודינו תכלינה עינינו אל עזרתנו הבל. כשבאה עלינו הרעה עדיין היו עינינו צופות אל חיל פרעה שנאמר בהם (ישעיה ל ז) ומצרים הבל וריק יעזורו שהיו מבטיחים אותנו לעזרה ולא באו כמו שנאמר בהם (ירמיה לז ז) הנה חיל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרימה. מצינו במדרש קינות שהיו באים בספינות רמז הקב"ה לים והציף לפניהם גודות נפוחים כמין מעי אדם נגערים במים אמרו זה לזה הגודות הללו הם אבותינו

שפתי חכמים

ועוד אדמו עצמות מפנינים ליה. לכן פירש לשון יכו': ב דקשה לרש"י הרי פני הוא טוב והסתרת פנים הוא רע כמו דכתיב והסתרתי פני

אבן עזרא

להכרות את דוד והם שני בנינים. (יא) דמה האף לאש: (יב) תבל. מקום הישוב: (יג) דם צדיקים. דם כל צדיק וצדיק וכן בלב חכמים: (יד) עורים. כעורים וכן אש אוכלה הוא: נגאלו. מלה מורכבת מבנין נפעל ובנין שלא נקרא שם פועלו: (טו) סורו. גוי טמא: נצו. יש להם נוצה כעוף וכן נצא תצא: (טז) פני ה'. זעף כי בפנים יראה כמו ופניה לא היו לה עוד: (יז) בצפיתנו. אין לו

פי' הטעמים לראב"ע

(יא) והרעב כגוף ידמה לאש שהיא דולקת ונוגעת עד יסוד העולם: (יב) ובעבור הרעב בא צר בירושלים: (יג) מחטאת נביאי הבעל וכהני הבמות נהרגו החסידים כדברי אסף: (יד) והחיים נעו בחוצות העורים והתגאלו בדמי החללים עד שלא יכלו הנוגעים שיגעו במלבושיהם ובא פועל אחר פועל והטעם יוכלו שיגעו וכן נדעה נרדפה: (טו) היו קוראים על נפשם סורו כטמא והראשון כמו ויחסר מקום הקוראים ואמרו בגוים כי עוד לא יוסיפו לשוב אל ארצם לגור כאשר היו: (טז) כי אף השם חלקם בגלות ולא יוסיף להביט אליהם כמו ויזעקוך על כן לא חשבו לעבות נקמה בזקנים ובכהנים: (יז) ועוד

קיצור אלשיך

(יא) כלה ה' וכו'. הנה מחמת גודל חטאי ישראל היה מוכרח הקב"ה לכלות חמתו ולשפוך חרון אפו ולהצית אש בציון ואף יסודותיה אכלה האש. כי לולא זאת לא היה ח"ו נשאר מישראל שריד ופליט (יב) לא האמינו. כל מלכי ארץ ויושבי תבל לא האמינו כי יוכלו לבא בשערי ירושלים ולא ינזקו מרוב קדושתו. ולא ידעו כי הקדושה כבר עברה. ותהי להיפך כי טמאיה. (יג) מחטאת נביאיה שהרגו, ועונות כהניה שהרגו, ואשר שפכו דם צדיקים בתוכה. נטמא הארץ. ומחמת רוב החללים שהיו מושלכים בחוצות. ע"כ (יד) נעו עורים בחוצות ולא יכלו לילך במישור. ונגואלו בדם. עד לא יכלו ליגע בלבושיהם. ע"כ כל הולכי בחוצות כשראו העורים נמאסים בדם החללים. קראו אדם לחברו (טו) סורו מאנשים אלו הטמאים שנטמאו בהחללים אל תגעו בהם כי נצו גם נעו. שנסרחים הם מהדם גם נעים ונדים הם אנה ואנה מחמת כי עורים הם ע"כ על הפקחים לשמור עצמם ולהתרחק. וכאשר שמעו הגוים את כל מעשיהם של ישראל אמרו לא יוסיפו עוד לגור בארצם. כי אלהיהם יגרשום מארצם. (טז) פני ה' חלקם. כעסו של הקב"ה חלקם (הרחיק') מאצלו ולא יוסיף להביט עליהם מחמת שפני כהנים לא נשאו. לא נתנו כבוד להכהנים המכפרים בעדם. ולא ירחמו על הזקנים:

(יז) עודינו תכלינה עינינו אל עזרתנו. שאנחנו בעצמנו נוכל להושיע אותנו כמאמרם ז"ל שהיו אומרים שישביעו השרים של מעלה. את שר האש שיקיף את ירושלים באש. ואת שר המים שיקיף את

אֶל־גּ֖וֹי לֹ֥א יוֹשִֽׁעַ׃ יח צָד֣וּ צְעָדֵ֔ינוּ מִלֶּ֖כֶת בִּרְחֹבֹתֵ֑ינוּ
קָרַ֥ב קִצֵּ֛ינוּ מָלְא֥וּ יָמֵ֖ינוּ כִּי־בָ֥א קִצֵּֽנוּ׃ יט קַלִּ֤ים הָיוּ֙
רֹֽדְפֵ֔ינוּ מִנִּשְׁרֵ֖י שָׁמָ֑יִם עַל־הֶהָרִ֣ים דְּלָקֻ֔נוּ בַּמִּדְבָּ֖ר
אָ֥רְבוּ לָֽנוּ׃ כ ר֤וּחַ אַפֵּ֙ינוּ֙ מְשִׁ֣יחַ יְהוָ֔ה נִלְכַּ֖ד
בִּשְׁחִיתוֹתָ֑ם אֲשֶׁ֣ר אָמַ֔רְנוּ בְּצִלּ֖וֹ נִחְיֶ֥ה בַגּוֹיִֽם׃
כא שִׂ֤ישִׂי וְשִׂמְחִי֙ בַּת־אֱד֔וֹם יוֹשֶׁ֖בֶת* בְּאֶ֣רֶץ ע֑וּץ

תו"א קלים היו רודפינו. לקמן הכנה לא עקידה שער מד: רוח אפינו משיח ה'. תענית כב:

לְחַבָּלוּ בִּסְכוּתָנָא דְאִסְתַּכֵּינָא לְנוּכְרָאֵי דְאִנּוּן עַמָּא דְלָא יִפְרוֹק: יח צָדוּ הִינּוּן צָדִיךְ שְׁבִילָנָא מִלְמֵיהַךְ לְרוֹחֲצָן בִּפְלַטְיָיתָנָא אֲמַרְנָא קְרַב סוֹפָנָא אִתְמְלִיאוּ יוֹמָנָא אֲרוּם מְטָא סוֹפָנָא: יט קַלִּים קְלִילִין הֲווּ רָדְפָנָא יַתִּיר מִנִּשְׁרֵי שְׁמַיָּא עַל טוּרַיָּא אַדְלִיקוּ יָתָנָא בְּמַדְבְּרָא כַּמְנוּ לָנָא: כ רוּחַ מַלְכָּא יֹאשִׁיָּהוּ דַהֲוָה חָבִיב לָנָא כְּנִשְׁמַת רוּחַ חַיִּין דְבְאַפָּנָא וַהֲוָה מִתְרַבֵּי בִּמְשַׁח רְבוּתָא דַיְיָ אִתְּחַד בְּמֵיצַד הִבּוּלֵיהוֹן דְמִצְרָאֵי דַהֲוֵינָא אָמְרִין עֲלוֹהִי בִּטְלַל זְכוּתֵיהּ נֵחֵי בֵּינֵי עַמְמַיָּא: כא שִׂישִׂי חֲדִיאִי וּבְדִיחִי

רש"י

הכנים מצרים שטבעו כים מחמת היהודים הללו והנחנו יולאים לעזרתם עמדו והזרו להחריהם: צפינו. הכינו: (יח) צדו צעדינו. אויבינו ארבו את לעדינו מלכת ברחובותינו כמו (שמות כא יג) והשר לא לדה (ש"א כד יב) ואתה לודה את נפשי: (כ) משיח ה'. הוא יאשיהו כמו שנאמר בד"ה (ד"ה ב לה כה) ויקונן ירמיהו על יאשיהו: בשחיתותם. בגומות שחפרו: (כא) שישי ושמחי בת אדום. נתנבא ירמיהו על חורבן בית שני שיחריבוהו רומיים: שישי ושמחי. לפי שעה כי הכל סופך שגם עליך תעבר כוס הפורענות ותשכרי ממנו. ותתערי. ותקיאי כמו (ברחבית

שפתי חכמים

מהם והיה להכול. לכן פירש פנים בל זעב: ל דקשה לרש"י איך אמר שמקונן ביסי ושמחי בלי טעם כלל ויבאר טעם לצדק באומרו גם עליך תעבר כוס הפורענות והדרכה זאת היא סבה בלאו התבכה. לכ"פ שישי ושמחי לפי שעה כלומר השמחה תהיה לפי שעה הכל סופך

אבן עזרא

משקל. (יח) כאילו לדו לעדינו: (יט) וכן ויאמר דלקונו. כמו כי דלקת אחרי: (כ) בשחיתותם. כמו בשחתם נתפש: (כא) עוץ. בניס הם והם ארמים:

פי' הטעמים לראב"ע

נקוה שיבאו מצרים ואמור לעזרתינו: (יח) והם לא באו רק לדינו בלדו אותנו ברחובותינו וקרב קצנו כי מלאה ימינו שישועתנו ובא קץ גלותנו: (יט) ולא יכולנו לברוח: (כ) יש אומרים כי ירמיהו על יאשיהו יקונן וראיה לדבר והנם כתובים על הקינות וזה איננו נכון כי אחרי מות יאשיהו באו הגלות ופה אמר אם עודך והנכון בעיני כי על צדקיהו ידבר שהפקידו מלך בבל בירושלים והוא היה באחרית הגלות: (כא) שישי כטעם שמח בחור בילדותך כי בסוף תבא במשבע והטעם כי אדום היה תחת יהודה וביום מפלתם שמחו וכן זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים שהיו אומרים לבבליים ערו ערו עד היסוד בה. ותתערי כטעם וישכר ויתגל:

לקוטי אנשי שם

(יט) גם אפשר ברמז לנס דהיתא במדרש קלים היו רודפינו וגו'. טרכינס הרשע ילדה אשתו בט' באב והיו כל ישראל אבלים. ונפתקח הילד בחנוכה אמרו ישראל נדליק או לא נדליק. אמרו נדליק וכל מאי דבעי לימטי עלן ימטי. אדליקו אולין ואמרין ליבנא ביבנא לאשתו של טרכינוס אלין יהודאין כד ילידת הוו מתאבלין וכד מיית ולדא אדליקו בוצינא כתבה ושלחה לבעלה עד דאת מכבש ברבריין בוא וכבוש אלין יהודאין דמרדו בך סליק לאילפא והביר לאיתי בעשרה יומין ואייתיתיה רוחא בה' יומין אתא ואשכחינון דהוו עסקין בהדין פסוקא ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר אמר להו הנא הוא נשרא דחשיבי למיתי בי' יומין ואייתיתני רוחא בה' יומין הקיפן לגיונותיו והרגן וגם נשים רבות הרגו והיה הדם בוקע והולך עד שהגיע לקפרוס הנהר:

קיצור אלשיך

את ירושלים במים. אבל כל זה הבל. כי הקב"ה החליף השרים את שר האש שם על המים. ואת שר המים שם על האש. ולא ידעו ישראל איך להשביעם. עוד תקוה היה להם על מצרים שיעזרו אותם להלחם עם הכשדים. אבל גם זה הבל. וזה אומרו בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושיע. ומחמת כי לא השגנו ישועה ע"כ באו עלינו הכשדים וכל כך היינו מפחדים מהם עד אשר (יח) צדו צעדינו מלכת ברחובותינו. רגלינו היו כמו שבוים לשבת בית ולא לצאת ברחובות (קרב קצנו) הקב"ה קרב קצנו וסופנו לכלותנו מארצנו. מלאו ימינו למות. כי בא קצנו היינו הכשדים באו לעשות קץ וסוף מחיינו:

(יט) קלים היו רודפינו מנשרי שמים כתיב רדפינו חסר וא"ו לרמוז אל כל אשר נשאו לבו לרדוף אחר ב"י אפילו היה חגר ופסח שאיננו ראוי להיות רודף נעשה רודף מלא. וקל כנשר. וזהו רק מחמת שהיו רודפינו. ואילו היו רוצים החגרים והפסחים לרדוף אחרי אחרים לא היו יכולים. רק אחרינו היו יכולים לרדוף. ואמר עוד על ההרים דלקונו רודפינו. כדי ליגע אותנו. ואח"כ במדבר ארבו לנו. היהודים שהיו מתחבאים בין ההרים ובמדבר. שונאינו היו רודפים אחריהם להרגם:

(כ) רוח אפינו משיח ה' וכו'. אמר עוד היתה גורמת רעתנו הלא הוא העדר הצדיק יאשיהו כי בו חסינו לומר בצלו נחיה. ולא עוד היתה רעתנו כ"א שהראה הקב"ה השגחתו כי אין לבטוח בגוי לא יושיע הוא פרעה ועמו כי הלא רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם של גוי לא יושיע הוא פרעה נכה וחילו ואחרי מות יאשיהו היינו עוד בוטחים בגוי הרע ההוא, ואומרי' ישראל הלא האשמנו את עצמנו לומר שהיה גוי לא יושיע ואליהם צפינו ובטחנו בם, ועל מה קראנוהו לא יושיע הלא הוא כי הנה רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם של הגוי ההיא ואיך יושיענו אם הם למודי הרע אותנו שלכדו את אשר אמרנו בצלו נחיה בגוים:

(כא) שישי ושמחי בת אדום. ששי אדום בעמדך על הפרק בחורבן ראשון ושמחי בהרחיב ירושלים בשני אך דעי כי לא לעולם חוסן גם עליך תעבר כוס ולא תוכל לשתות כולו. והוא ענין מאמרם ז"ל על פסוק ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך ועל פסוק רק אתכם ידעתי וגו' ע"כ אפקוד עליכם את כל חטאתיכם. כי משלו משל למלך שהי' לו שני לווים א' אוהב וא' שונא אל האוהב אמר הפרע לי מעט מעט בהזדמן לך דינר או איסר או פונדיון הריצהו לי והלוה עושה כן לסוף הזמן נמצא שפרע את כל חובו. עד בלתי השאיר כלום ולא נצטער כלל. לשונאו אמר אינני חפץ ליקח הובי מעט מעט רק ליקח את הכל בסוף הזמן כאחת והיה האיש ההוא כל מעות המזדמנות לו אוכלם ובהגיע ימי הפקידה לשלם אין לו מאומה מה ליתן והיה המלך נוגשו עדי אובד. כך הקב"ה נושה בכל אומה ואומה מכל חטאתם וכל פשעיהם. ואך את ישראל יום יום יענם לפי פקידת אשמתם וכמו שאמר הכתיב לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו ועי"כ נמצאו פורעים הכל. והקב"ה אין מוותר להם כלום ויכולים לסובלו וזהו ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך לא כן אצל

האומה

גם־עליך תעבר־כוס תשכרי ותתערי: כב תם־
עונך בת־ציון לא יוסיף להגלותך פקד עונך בת־
אדום גלה על־חטאתיך: ה א זכר יהוה מה־היה
לנו הביט* הביטה קרי וראה את־חרפתנו: ב נחלתנו
נהפכה לזרים בתינו לנכרים: ג יתומים היינו *אין
ואין קרי אב אמתינו כאלמנות: ד מימינו בכסף
שתינו עצינו במחיר יבאו: ה על צוארנו נרדפנו

תו"א תם עונך בת ציון. ברכות נז עקרים מד פמ"ב: מימינו בכסף שתינו. יבמות קה: על צוארנו נרדפנו זוהר פ' ויגש:

תרגום

ברתא דאדום דיתבא בארעא דעוץ (בת"ק הגירסא חדיאי ובדוחי קרתא דמתבניא בארע ארמניאה) בסגיאין אוכלוסין דמן עמא נוכראי אוף עליך עתיד למיתי פורענותא ויצדיין יתיך פרסאי ותעבר עליך כס דלווט תרוי ותתרוקני: כב תם ובתר כן ישלם עויתך כנשתא דציון ותתפרקין על ידי דמלכא משיחא ואליהו כהנא רבא ולא יוסיף יי תוב לאגלותך ובההיא זימנא אסער עויתך ברתא דאדום דמתבניא דמליאה אוכלוסין וייתון פרסאי ויעיקון לך ויצדון יתיך ארום אתפרסם קדם יי על חובותיך: ה א זכור הוי דכיר יי מה דאתגזר למהוי לנא אסתכל מן שמיא וחזי ית כסופנא: ב נחלתנו אחסנתנא אתהפכת לחלונאי ביתנא לעממין נוכראין: ג יתומים הוינן מתילין ליתמין דלית להון אבא אמהתנא כארמלן דאזלו גבריהון בקרוי ימא ומספקא להון אם אינון קיימין: ד מימינו מימנא בכספא שתינא קיסנא בדמין ייתון: ה על על פירקת צוורנא אטעננא כד הוינא אזלין בשביתא חמא נבוכדנצר רשיעא סרכיא דבני ישראל דאזלין ריקנין פקיד לחייטא כפרי אוריתא ולמעבד מנהון גואלקן ומליאו יתהון מן

רש"י

כד כ) ותתער כדה. (כב) תם עונך בת ציון. לקית על כל העאתיך: לא יוסיף להגלותך. מגלות אדום ולהלן עוד: (ד) מימינו בכסף שתינו. כהיינו ירא' לשאוב מים מן הנהר מפני האויבים והיינו קונים מהם בכסף: (ה) על צוארנו נרדפנו. מעול עבודה קשה: יגענו. לאסוף ממון ונכסים: ולא הונח לנו. יגיעתנו

אבן עזרא

(כב) לא יוסיף. שב אל עונך ועליו ישוב פקד או ישוב אל השם הנזכר ברוח אפינו: (א) זכור. הזכור בלב והמבט בעין והטעם כל הצרה שעברה עלינו קודם הגלות והחרפה שאנהגו בה: נחלתנו. שדות וכרמים מכורה לזרים שהם כארצנו: (ג) יתומים. ועוד היינו עם הגרים עלובים כאילו יתומים היינו ואין אב ידוע שמנהג משפחת האב לעזור היתומים: (ד) מימינו. אפי' המים והעצים שאינם ברשות אדם נקנה אותם במחיר רב כי העיר יושבת במצור מן אויב: (ה) על. ואם אנהגו מביאים המים או העצים על צוארנו נרדפנו הצר

קיצור אלשיך

האומות כל אשמותם צרורות בשמלותם על שכמם עד סופם ובכן לעת קץ אין בהם די לשלם אפילו אחד מני אלף מחובתם. וזה אומרו גם עליך תעבר כוס הפורענות. תשכרי ותתערי. תשכרי מצרותיך. ותתערי ותשתברי:

(כב) תם עונך בת ציון. עונש עונך תמה. כבר קבלת ענשך על עונותיך בשלמות כנ"ל. ע"כ לא יוסיף להגלותך עוד. וכעת הקב"ה פקד עונך בת אדום גלה על חטאתיך. כל עונותיך נתגלו לקבל עונשך עליהם בפעם אחת:

ה (א) זכור ה' וכו'. הן אמת כי מרגלא בפומי דכל ב"א כי אינו דומה צער העני אשר מימיו לא ראה עושר לעשיר גדול ובא עד ככר לחם. כי אשר לא ראה טובה מעולם נעשה לו עניו כדבר טבעי והוא צער בינוני מתמיד בו. אך העשיר ונתרושש אין כהה לשברו ומאנה הנחם נפשו כי מר לו מר. ומה גם בהראות בבגד עדים ופת יבש נקודים בפני האנשים אשר ראוהו ביקר תפארת גדולתו כי אחת אפים על חוסר לחמו ירגיש חרפתו כי יתרד לבבו. וזה היה מאמר בני הגלות אשר ירדו לשערים בגלות המר והנמהר באומרם זכר ה' וגו' לומר כי נפילתינו היתה מגבוה על גבוה עד תהום רבה. כי אילו היינו מתחלה ממלכה שפלה לא גדלה חרפת ירידתנו כל כך. אך זכור ה' מה היה לנו בזמן מלכותנו. וע"י זכרך גודל גדולתנו הביטה את אשר לנו כעת בגולה. וראה את חרפתנו עתה לעומת הכבוד שהיה לנו אז. (ב) נחלתינו וגו'. בזמן העבר כאשר יצאנו ממצרים והנחילנו הקב"ה את הארץ נהפכה הארץ מהבעלים הראשונים הכנענים אלינו שהיינו זרים אצלה באותה שעה. ועכשיו אפילו בתינו שבנינו לא נהפכו לזרים לבד כי אם לנכרי' אשר לא היו ראוים אליהם בשום פנים:

(ג) יתומים היינו וגו'. לשעבר אפילו שהיו מתים האבות באומה הזאת הנה הבנים נשארו יתומים ולא מאב ע"ד האמת כי אבינו שבשמים חי וקים הוא והוא אבי יתומים וכמו שאמר מרע"ה בנים אתם לה' אלהיכם. וכן אמר הנביא כי אתה אבינו. ועתה אפילו בחיי האבות בו"ד אנחנו יתומים כי אבינו האמתי הקב"ה התרחק מאתנו. ועוד אמותינו אפילו בחיי בעליהם הם כאלמנות לפי שאין כח בהם לעשות חיל:

(ד) מימינו בכסף שתינו. מימינו שהיו לנו. מתוך בארותינו. היינו מוכרחים לקנותם מהשונאים. כי גזלו ממנו בארותינו. וכאשר היינו צריכים למים לשתות היינו מוכרחים לקנותם בכסף. עצינו במחיר יבואו.

או יאמר לשעבר מימינו בכסף שתינו. כי היה לנו כסף לרוב שהמים שתינו בכלי כסף. ועצינו להסקה לא הלכנו ליער לחטוב עצים. אלא הגוים הביאו לנו עצים במחיר. וכעת מוכרחים אנחנו לשאת העצים על צוארנו. ואחרי כל היגיעה הזאת האויבים רודפים אחרינו לקחת העצים מידינו. וזהו (ה) על צוארנו, נרדפנו. ואחרי אשר יגענו ורצינו לנוח ולא הונח לנו. לא נתנו לנו מנוחה. רק הוכרחנו לעבוד עבודת הפרך עבור השונאים. והנה אם עושה אלה היו אנשים אשר מעולם לא קבלו טובה מאתנו החרשנו

(ה"ה)

יגענו *לא ולא קרי הונח־לנו: ו מצרים נתנו יד אשור
לשבע לחם: ז אבתינו חטאו *אינם ואינם קרי *אנחנו
ואנחנו קרי עונתיהם סבלנו: ח עבדים משלו בנו פרק
אין מידם: ט בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב
המדבר: י עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב:
יא נשים בציון ענו בתלת בערי יהודה: יב שרים
בידם נתלו פני זקנים לא נהדרו: יג בחורים טחון

תו"א נשים בציון ענו. יבמות יז קדושין עה:

תרגום

פרידא די על ספר פרת וטען יתהון על צווריהון וביה היא זימנא לעינא ולא הות ניחא לנא: ו מצרים מצרים יהבנא סטר (בת"ק סעד) לאתפרנסא תמן ולאתור למסבע לחמא: ז אבותינו אבהתנא חבו וליתהון בעלמא ונחנא בתריהון עויתהון סוברנא: ח עבדים בנוי דחם דאתיהיבו עבדין לבנוי דשם אינון שליטו בנא פריק לית מידהון: ט בנפשנו בסכנת נפשנא נייתא לחם פרנסותנא מן קדם קטול דחרבא דאתי מן סטר מדברא: י עורנו משכנא היך תנורא אתקדרו מן קדם מפח כפנא: יא נשים נשיא דהוו נסיבן לגבר בציון אתעניאו מן ארמאי ובתולתא בקירוי יהודה מן כשדאי: יב שרים רברבנין בידיהון אצטליבו אפי סביא לא סברו: יג בחורים רובין ריחיא נטלו וטליא בצליבת קיסא

שפתי חכמים

בגם פניך תעבר כו' לא בגם עליך תעבר כו' הוא נתינת טעם לשמחה: מ דקבה לרש"י כל אדם מביא לחם. לכ"פ בסכנת כו':

רש"י

בידינו כי האויבים היו גוזים והוטפים הכל במסים וגולגליות והרנוניות: (ו) מצרים נתנו יד. דרך אדם הנופל ורוצה לעמוד מושיט יד למי שאללו לעזור לו ואף כאן למצרים הושטנו יד שיעזרונו. ולאשור. שישבעונו בלהמס. נתנו. כמו נתננו דגשות הנו"ן משמשת במקום נו"ן שניה וכן (ד"ה א כט יד) כי ממך הכל ומידך נתנו לך וכן (בראשית לד טז) ונתנו את בנותינו לכם: (ט) בנפשנו נביא לחמנו. בסכנת נפשנו מ שהיינו מסוכנים כשהיינו מביאים מזונותינו מן השדה מפני הרב המדבר: (י) נכמרו. נתחממו וכן (שם מג ל) כי נכמרו רחמיו ובלשון גמרא יש הרבה על הכומר של ענבים מכמר ביברא: זלעפות רעב כמו (תהלים יא ו) ורוח זלעפות לשון שריפה: (יג) טחון נשאו. כשהיו האויבים מוליכין אותם בקולרין היו נותנים על כתפיהם רחים ומשאות כדי לייגעם. וכן בעץ כשלו. כשל כחם. ולשון כשלון נופל בתשות כח כמו שנאמר בעזרא (נחמיה ב) ויאמר יהודה כשל כח הסבל וכן (לעיל א) הכשיל

אבן עזרא

רדפני וינענו הגם כי לא יהיה לנו מה שהיינו מביאים: (ו) מצרים נתנו יד. דגשות הנו"ן במלת נתנו תחת נו"ן הסרס כי זאת הנו"ן סימן המדברים ונתינת היד שבועה והנה נתן ידו והטעם כתקיעת כף כי נשבעו למצרים ואשור ואולי נשבע: (ז) אבותינו. זאת הרעה הבאה עלינו בעבור עונותינו שהתחברו עם עונות אבותינו והם נמלטו ולא אנחנו כטעם פוקד עון אבות על בנים: (ח) עבדים. ועבדינו נותני מס לנו כאדוס משלו בנו: פורק. כמו מציל כמו ויפרקנו מצרינו ושניהם מגזרת מפרק הרים: (ט) בנפשנו. בתחלה היו עבדינו מביאים לחמנו ועתה אנחנו בעצמנו והיסר בעיני שטעמו בסכנת נפשנו וכן כי בנפשותם הביאום: (י) עורנו. ואם לא נסתכן להביא לחם נמות ברעב: נכמרו. כמו יבערו ויקדו ונכמרו כי נכמרו רחמיו: זלעפות. כמו ורוח זלעפות כטעם סערה: (יא) נשים. לא די צרת הרעב עד שענו העבדים נשינו וכל שכיבה באונס והיא כדרכה תקרא ענוי: (יב) שרים. אין לנו שרים שיושיעו נשינו כי אפילו הם נתלו בזרועם ויש אומרים כי בידם שב אל העבדים הנזכרים למעלה: (יג) נשאו. בחורים לטחון ויהי' טחון שם הפועל כמו כלאיתי נשוא וכשל כח הנערים בהגיע עץ הטחנה ויש אומרים שהוא

קיצור אלשיך

ההרשנו. אך היו אשר (ו) מצרים נתנו יד שהיו ישראל מוליכים שמן למצרים וקונים בו חטים ומשלחים אתם חנם לאשור להשביעם לחם. עתה שגלינו לאשור הגמול אשר הם משלמים כי אנחנו היינו טורחים והולכים למצרים וקונים החטים בדמים להשביעם לחם והם מימינו שלנו לשתות בדמים יתנו לנו ובעצינו שקנינו בדמינו בם יכו אותנו על צוארנו ואף כי יגענו לא הונח לנו:

(ז) אבותינו חטאו ואינם. הנה חז"ל אמרו אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלי עון. כי מיתה פחות מיסורין. ועל החטאים מיתה מכפרת. אבל על עונות מיתה אינה מכפרת רק יסורים מכפרים. ואמר המקונן אבותינו חטאו. ואינם. ומיתתם כיפרה חטאתם. ואין לנו לסבול עבור חטאם. אבל עונותיהם שלא נתכפרו במיתתם נשארו עלינו ואנחנו סובלים עונשם ביסורים:

(ח) עבדים משלו בנו. עבדים שהם תחת רשות אדוניהם ימשלו בנו ע"כ פורק אין מידם. כי לעבדים אין רשות לעשות אותנו חפשי בלי רשות אדוניהם:

(ט) בנפשנו נביא לחמנו. בסכנת נפשותינו נביא לחמנו. מפני האנשים האורבים לנו במדבר בחרבותם:

(י) עורנו כתנור נכמרו מפני התורב ביום לקצור התבואה תחת השמש הבוער כאש. ולעשות גדיש וגורן. ואחרי כל התלאה. עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב. כי האויבים אכלו יגיעתנו ומחמת שכל היום היינו בשדות לשמור תבואותינו ומעט ממנו הנשארים בעיר ע"כ (יא) נשים בציון ענו ובתולות בערי יהודה:

(יב) שרים בידם נתלו. ר"ל כי השרים הם בעצמם אבדו את עצמם לדעת ותלו את עצמם בידם שלא יתעללו בהם האויבים על היותם שרי המדינה לעשות בהם משפטים בל ידעום. ואומרו פני זקנים לא נהדרו הכונה אותם השרים אשר בידם נתלו היו עדיין בחורים ועדיין לא נהדרו בפני זקנים. עדיין לא באו לזקנה ועכ"ז לא חסו על חייהם ואבדו את עצמם בידם (יג) בחורים טחון נשאו. ועוד נושא קינה על הבחורים שנשארו בחיים על גודל חולשתם מרוב צרותם. אפילו הבחורים שהיה כוחם רב ועצום לא נשאר בהם כח לעשות שום מלאכה רק מלאכת הטחינה שהיא מלאכה קלה להכות הסוס בשוט שבידו שילך במרוצה סביב הריחים. והנערים שתש כוחם ביותר

(ה"ה)

נשאו ונערים בעץ כשלו: יד זקנים משער שבתו
בחורים מנגינתם: טו שבת משוש לבנו נהפך
לאבל מחולנו: טז נפלה עטרת ראשנו אוי־נא לנו
כי חטאנו: יז על־זה היה דוה לבנו על־אלה
חשכו עינינו: יח על הר־ציון ששמם שועלים
הלכו־בו: יט אתה יהוה לעולם תשב כסאך לדור
ודור: כ למה לנצח תשכחנו תעזבנו לארך ימים:
כא השיבנו יהוה | אליך ונשוב* ונשובה קרי חדש
ימינו כקדם: כב כי אם־מאס מאסתנו קצפת עלינו

תו"א זקנים משער שבתו. סוטה מח: אוי נא לנו כי חטאנו. עקידה שער נט: שועלים הלכו בו. מכות כד: השיבנו ה' אליך ונשובה. עקידה

תרגום

תקלו: יד זקנים סביא מתרע סנהדרין אתבטלו ורובין מן בית זמריהון: טו שבת בטילת חדות לבבנא איתהפיך לאבלא חינוגנא: טז נפלה נפלת כלילא דרישנא ווי לנא ארום חבנא: יז על זה על דין בית מוקדשא דאצתדי הוה חליש לבבנא ועל אלין עמא בית ישראל דאזלו בגלותא מתמן הוו חשיכן עיננא: יח על הר על טורא דציון דהוא צדי תעלין הליכו ביה: יט אתה את הוא יי לעלם בית מותבך בשמי מרומא כורסי יקרך לדרי דריא: כ למה למה לעלמין תשלינא תשבקיננא לאוריכות יומין: כא השיבנו אתיב יי יתנא לותך וניתוב בתיובתא שלימתא תחדת יומנא לטב כזמן יומיא טביא דהוו מלקדמין: כב כי ארום

רש"י

כהי: (יז) על זה היה דוה לבנו וגו'. על המפורש במקרא של אחריו. על הר ציון ששמם. ושועלים הלכו בו: (יט) אתה ה'. ידענו כי לעולם תשב והואיל וכן הוא: (כ) למה לנצח תשכחנו. הלא נשבעת לנו ם כך כשם שאתה קיים כך שבועתך קיימת: (כב) כי אם מאוס

שפתי חכמים

נ ופי' מדכתיב אחריו על הר ציון ששמם דמשמע דאדלעיל קאי: ס דאל"כ מה שייך למה לנצח לענין אתה ה' לעולם תשב:
חסלת מגלת איכה

אבן עזרא

כמשמעו והטעם כי כל מחנה צריכה לטחון ולעצים: (יד) זקנים. מנהגם הי' לשבת בשערי ירושלי': (טו) שבת. על הקרבנות שנכרתו: ומחולנו. המחוללים והמשוררים: (טז) נפלה. בית המקדש מקום השכינ': (יז) על זה הי' דוה לבנו. והעין חשכה מרוב הבכי: (יח) על הר ציון ששמם. פועל עבר כמו כאשר אהב: הלכו בו. המהלכים כמו ויהנטו אותו ויהי' הלכו כטעם הליכ' מהבנין הכבד והוא פועל עומד ובעבור שמלאתי ערוש הלכו הוצרכתי לדקדוק הראשון. והשועלים מנהגם להיות בהורבות: (יט) אתה ה'. ידענו כי מלכותך לא תסור ולדור ודור אתה יושב על כסא המלוכה: (כ) למה. בעבור שאתה עומד לנצח למה תשכחנו כלה: (כא) השיבנו. לעיר משכן שמך ונשוב לעבדך כימי קדם: (כב) כי. השיבנו מהרה אלא אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו קצף גדול. והישר

קיצור אלשיך

ביותר ולא היה בהם כח אף לילך ברחובות קריה ע"כ באיזה עץ שהיה מונח בדרך נכשלו ונפלו. (יד) זקנים משער שבתו וגו'. צריך להבין הקינה על שאין הבחורים משוררים? והענין כי בזמן המקדש היו הלוים משוררים ומנגנים בעת הקרבת הקרבנות. היינו רק הבחורים עד חמשים שנה. ומחמשים ואילך לא היה עוד משורר ומנגן והיה שוער לשמור השערים ולהגפת הדלתות. וכשחרב המקדש נתבטל עבודת הלוים איש איש מעבודתו לכ"א זקנים. הלוים הזקנים משער שבתו. נשבתו מעבודת שמירת השערים. בחורים. הלוים הבחורים נשבתו מנגינתם לזמר ולנגן בעת הקרבת הקרבנות. הקב"ה ישיב לנו הלוים לשירם ולזמרם. (טו) **שבת** משוש לבנו. הנה משוש לבנו הוא תואר לבית המקדש שהיה משוש לבנו. שבו היינו שמחים כולנו. ור"ל שבת ונשבת המקדש שהיה משוש לבנו ומזה נמשך שנהפך לאבל מחולנו. כי מחולנו היה ראות הבית בנוי לתלפיות. ועתה היותנו רואים אותו חרב הוא לאבל לנו ונמצא מה שהיה קודם לכן מחולנו ושמחתנו הוא עתה אבלנו וזה אומרו נהפך לאבל מחולנו:

(טז) **נפלה** עטרת ראשנו. זה המקדש שנחרב. ע"כ אוי נא לנו כי חטאנו. ואין מקדש לכפר חטאתינו:

(יז) **על** זה היה דוה לבנו. שבחטאינו חרב בית קדשנו. על אלה חשכו עינינו (יח) על הר ציון ששמם כל כך עד ששועלים הלכו בו:

(יט) **אתה** ה' לעולם תשב וגו' הכונה שאמרו ישראל להקדוש ברוך הוא רבון העולמים אם היה אמת שבמה שחטאנו העוינו והרשענו והיינו סיבה להרבן ביתך. ושממות היכלך. אם בזה היינו עושים רושם או פגם בך ח"ו היה ראוי שלנצח תשכחנו ואל תשוב תרחמנו. כיון שעשינו בך כביכול פגם או רושם, אבל אין הדבר כן כד"א אם הטאת מה תפעל בו וגו'. וזה אומרו אתה ה' לעולם תשב. לא בשביל שחרבנו ביתך ומקום משכן כבודך אתה הולך ומטולטל ואין לך מושב בעולם לשבת. זה אינו כי אתה ה' לעולם תשב בשובה ונחת כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוך. וכסאך נכון לדור ודור וא"כ שלך ה' לא הרעונו במעשינו כלל. א"כ למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים והכונה על אורך גלותנו זה. (כא) השיבנו ה' אליך תחלה. אתה תהיה המתחיל לחזק לבבנו לשוב אליך ונשובה כמ"ש משכני. אחריך נרוצה. ואל תחשבנו למקשים לשאול כי לא די שתסייענו תהיה אתה המתחיל. אמנם ה' אם הטובה זו לא היית עושה מעולם החרשנו. אך הלא למוד אתה ה' לעשותו כי הלא מקדם עשית כן במצרים. שהיו כולם עובדי גלולים ואתה צוית להם שיקחו הצאן תועבת [קדושת] מצרים לשחטם לעיניהם ותיכף מסרו חייהם לסכנה גדולה ועשו רצונך ומאין בא להם בפתע פתאום לב טוהור מטמא. תמול עבדו לטלה והאמינו בו. והיום מסרו נפשם על קדושת השם? רק הקב"ה שלח עליהם שפע קדושה משמים כמ"ש וזרקתי עליכם מים טהורים. ותיכף עשו תשובה. כן חדש ימינו עתה כקדם. (כב) כי אם מאוס מאסתנו וגו'. אם תאמר נא ה' איך אשיבכם אלי

(ת"ה)

עַד־מְאֹד׃ הקהל חוזר לומר השיבנו ואח"כ כחון׃ כג הֲשִׁיבֵנוּ יְהֹוָה אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם׃ סימן יתק"ק

אֱלָהֵן מִיקָץ הֵיקוּץ בְּנָא רְגִיזְתָא עֲלָנָא עַד לַחֲדָא׃

תולדות אהרן

פסוק ע : קצפת עלינו עד . עקידה שס :

נשלם ספר איכה תהלה לאל המעלה לעמו ארוכה

סכום פסוקי איכה מאה וחמשים וארבעה . וסימן טוב ויחיל ודומם לתשועת ה'. ופרקיו חמשה והרמז כן בג כג אומר לפוס לערה אגרה. והאיו לדכא תחת רגליו :

רש"י

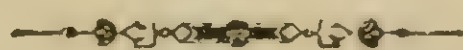
מאסתנו . בשביל שחטאנו לא היה לך להרבות קצף עד מאד כאשר קצפת : (כג) השיבנו ה'. מפני שמסיים בדברי תוכחה חוזר לכפול מקרא שלפניו פעם אחרת וכן ישעיה ותרי עשר וקהלת : השלת מגלת איכה

אבן עזרא

בעיני להיותו כי אם מאסתנו בעונינו כבר קצפת עלינו יותר מדאי והוא ברחמיו ירחם עלינו ועל האמללים . ויגרש את האבלים . ויעמיד הסר מיכאל . להליץ טוב על ישראל. ובא לציון גואל :

קיצור אלשיך

אלי החלה אחרי שמאוס מאסתי אתכם שהם ב' מאיסות על שני חורבנין . לזה אני אומרים כ"א הוא שמאוס מאסתנו. זה אי אפשר . כי הלא אם כן הוא נמצא כי קצפת עלינו עד גדר מאד . ואי אפשר כי מאמרך גודע שאמרת על אויבינו אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה . ואם מאום מאסתנו עד מאד קצפת ולא מעט . ובזה גם פסוק זה הוא תחנה ולא תלונה כ"א לומר וע"י הכרת זה שאלתנו כאמור תתחיל להשיבנו ראויה היא כי מגיננו ה' :

הקדמת אברהם אבן עזרא ז"ל
לספר קהלת

שְׁמַע אִמְרֵי שֶׁפֶר. לְאַבְרָהָם סוֹפֵר. כְּתָבָם עַל סֵפֶר. לְרוּחַ מַשְׂכֶּלֶת׃
בֶּן־מֵאִיר נִקְרָא. מְכוּנֶּה בֶּן־עֶזְרָא. וּמְצוּרוֹ עֶזְרָה. כְּבוֹדוֹ שׁוֹאֶלֶת׃
לְהַגִּיהַּ חֶשְׁכּוֹ. לְהַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ. אֲשֶׁר נִשְׁאַר עַד כֹּה. בְּעֵלֶה נוֹבֶלֶת׃
וּמֵאַרְצוֹ נִפְרַד. אֲשֶׁר הִיא בִסְפָרַד. וְאֶל רוֹמִי יָרַד. בְּנֶפֶשׁ נִבְהֶלֶת׃
וְשָׁם לִבִּי כוֹנַן. לְפָרֵשׁ וּלְשַׁנֵּן. וְאֶל אֵל מִתְחַנֵּן. וְלוֹ הַתּוֹחֶלֶת׃
לְהַרְבּוֹת לוֹ עָצְמָה. וְהוּא יִתֵּן חָכְמָה. וְיִסְלַח כָּל־אַשְׁמָה. בְּפֵירוּשׁ קֹהֶלֶת׃

בשם אשר לו הממשלת . אחל לפרש קהלת :

ארח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה כי כאשר יתאוה האורה הנשבה לשוב אל ארץ מולדתו להיות עם משפחתו כן תכסף הרוח המשכלת להאחז במעלות הגבוהות עד עלותה אל מערכות אלהים חיים שאינמו שוכני בתי חומר כי הגויות נמשלות לבתים ובעפר יסודם וכענין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי וזה יהיה אם תתלבן הרוח ותתקדש מטומאות תאוות הגויות המגואלות המטנפות הקודם להתערב בשאול מטה ותשיב אל לבה לדעת יסודה ולראות סודה בעיני החכמה שלא תכהינה והרחוק כקרוב לפניה והלילה כיום אז תהי נתכנת לדעת קשט אמרי אמת ויהיו מתוקין עליה שלא ימהו בהפרדה מעל גויתה כי המכתב מכתב אלהים הוא כי למען הראותה הובאה הנה על כן נגלתה במסגר עד עת קץ וכל זה להועיל ולהטיב לה ואם סבלה עמל שנים במספר כן תגוה ותשמח עולמי עדי עד בלי קץ כי כל מעשה יפרד והיה לארבעה ראשים טוב כולו או טוב רובו ורע מקצתו או רע כולו או רע רובו וטוב מקצתו והחלק הראשון הוא מנת בני אלהים והחלק השני הם החיים אשר על פני האדמה והשנים הנשארים נעדרים לא יתכן היותם כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם טוב כי הכל לעולם הוא טוב וכן כתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ואם היה גם רע היה מקצתו כי בעבור רע מעט אין בדרך החכמה העליונה למנוע טוב רב ובורא הרע מחסרון המקבל ואם אין לנו יכולת לדמות מעשה אלהים כי אם אל מעשיו בעבור היות הכל מעשיו הנה ראינו ילבינו הבגדים הבטוחים לשמש ויחשכו פני הכובס והלא הפועל אחד יוצא מפועל אחד לכן ישתנו הפעלים בעבור השתנות תולדת המקבלים ומחשבות בני אדם משתנות כפי תולדת גוייה וגוייה והשתנות התולדות בעבור השתנות המערכות העליונות ומקום השמש והמקבל כחה והמדינות והדתים והמאכלים ומי יוכל לספר אותם וכל הדרך איש זך בעיניו. ויער ה' אלהי ישראל את רוח שלמה ידידו לבאר דברי חפץ ולהורות הדרך הישרה כי כל מעשה שיעשה נולד לא יעמוד כי כל הנבראים ילאו לבראות עלם שהוא בורא או להכחידו עד שיהיה נעדר רק כל מעשיהם דמות ותמונה ומקרה להפריד מחובר ולחבר נפרד ולהניע נח ולהניח נע על כן מעשה בני אדם תהו וריק כי אם יראת ה' ולא יוכל איש להגיע אל מעלת יראתו עד עלותו בסולם החכמה ויבינה ויכונן בתבונה:

הקדמות

לרבינו עובדיה ספורנו ז"ל

מאז העיר לי אזן הנשיא כמה"ר חננאל ספורני אחי יצ"ו לדרוש ולתור באור נכון בעניני ספר קהלת אשר בו לפי הנראה בתחלת העיון דברים סותרים זה את זה. וקצתם כמו עצה נבערה בוערה כאש רשעה לאחוז בסבלות תענוגות בני אדם בעפר יסודם אשר לא כתורתנו עד שבקשו ראשי עם אנשי השם לגונזו להרים מכשול מדרך עמנו:

אני עובדיה יצ"ו בכמה"ר יעקב ספורנו זלה"ה.

בהביטי אל כוונת ספר קהלת הנזכר וסדרו מצאתי ראיתי היות ההקדמה בו עד אמרו אני קהלת הייתי מלך. ובה הודיע איך העירוהו לחבר זה הספר קצת פעולות במציאות מבהילות את תועי רוח אשר בהן יבין כל מתבונן מה יקר חסד אל כל היום להוציא יקר מזולל כי חפץ חסד הוא:

ואמר בכלל הקדמתו הנזכרת שבהיות שכל אישי הדברים אשר תחת השמש הם נפסדים הנה התכלית המכוון מהם מצד מה שהם נפסדים הוא התכלית גרוע בהכרח הנקרא אצלו הבל. ובכן ההשתדלות בקיום מיניהם והזרת אישיהם חלילה הוא הבל בלי ספק. ובהיות שהמשתדלים בזה הם הגרמים השמימיים ומניעיהם והטבע ומנהיגיו אשר הם נכבדים מאד ונצחיים ולזה ראוי שתהיה כל פעולתם לתכלית נכבד מאד. הנה בהיותה לתכלית גרוע מאד ראוי שתקרא הבל הבלים באופן שאם היה זה התכלית האחרון היה ראוי ליחס להם או למסדר הכללי חטא נפלא אשר לא יקרה לפחות שבבעלי אומנות והניד זאת להבין ולהורות שמכל זה יתחייב שיש בהכרח תכלית נכבד מאד מכוון ומושג באמצעות הנפסדים ובהכרח אין זה כי אם שלמות צלם אלהים הנקנה בעיון ובמעשה שהם תורה ומעשים טובים אשר בהם ידמה האדם לבוראו כמו שבאר בספרי כאמרו והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני:

ואחר ההקדמה הנזכר ספר המחבר את רב השתדלותו להתבונן ולראות דעות חכמי דורו וחכמי הקדמונים עם דעות ההמון וטענותיהם והגיד סתירתם במופתים שכליים. והודיע מה היה לנו למרות ה' בתורתו ואיך שדדנו ותהי לחרפות לנו. והגיד על זה עצות תוריות ומדיניות לסור ממוקשי מות ולמצוא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. ובהיות דברי זה הספר וסדרו בלתי מובנים על נקלה באופן שלפעמים יובן ממנו הפך כוונתו בתחלת העיון עד שבקשו חכמי הדורות לגנזו. קמתי אני לפתוח פתח דברים יאיר לקצת מתבוננים בו למצוא דברי חפץ ובוונת המחבר והקל מעליהם המה ישאו קולם ובקצה תבל מלוהם לפקוח עיני עברים עורי לב להביט נפלאות מתורתנו למען סור משאול מטה לאור באור החיים אולי יתעשת האלהים לקרוא שנת רצון לפלטת עם מרעיתו וצאן ידו וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן:

לבעל המצודות

הפעם אודה את ה' ואברכו במקהלות על ביאור קהלת אשר ברחמיו גמלני. וברוב חסדיו חנני. וזבד טוב זבדני. לפרש את המגלה הזאת וזכני, אשר ברוב שרעפי בקרבי עוד הייתי משוטט בארחות בקשתי דברי חפץ וכתוב יושר. די באר דברי המגלה הזאת. בקשתי ולא מצאתי עם כי עיני ראו פירושים שונים הנה דאתא לעלמא אשר רוזנים חקקו צדק. הנה מגלת סתרים ספרי כ"י. הן דעתם שגבה מני על כי לא דרכו בעקבות הפשט אשר אחריו כל אדם ימשוך. אף כי אמרתי אחכמה ללקט אחת הנה ואחת הנה בדרך אשר דרכתי בנ"ר ובנ"א ובכתובים ובש"ה נלאתי נשוא כי מעט היו לפני שנים שלשה גרגרים בראש אמיר והמלאכה גדולה ורחבה. לזאת משכתי את ידי ממנה ועזבתיה למי שלבו שלם. כמעט קט עוררני לבי לאמר מה לך נרדם קום קרא אל אלהיך וקח קסת הסופר בידך ועשה מה שתמצא ידך. אולי יהיה אלהים עמך הוא יחונך דעה ויורך את הדרך אשר תלך בה עד להוציא כלי למעשהו. כתני ואפת. אולם מאד הרבה יגעתי על כי לא היה לפני כי אם שלשה מטיבי שעל התרגום ורש"י וא"ע. וה' עזרני. וחיל אזרני. עד השלמתי הביאור עד תכליתו. וגם פי' המגלה הזאת חלקתי לשנים וכמו אלה הנזכרים. ואקוה לה' שיקובל על לב אנשים אשר כגילי כי בכל כחי עבדתי בהן לא נחתי ולא שלותי. לכן קבלו האמת ממי שאמרו. וקחו אמרי בינה אשר יחקרו מעשה בני האדם אשר יעשו במספר ימי חייהם. ישימו לדרך פעמיהם. למען ירשו את מורשיהם:

מגלת קהלת א

א א דִּבְרֵי֙ קֹהֶ֣לֶת בֶּן־דָּוִ֔ד מֶ֖לֶךְ בִּירוּשָׁלִָֽם׃ ב הֲבֵ֤ל הֲבָלִים֙ אָמַ֣ר קֹהֶ֔לֶת הֲבֵ֥ל הֲבָלִ֖ים הַכֹּ֥ל

תו"א דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים. סנהדרין כ: הבל הבלים אמר קהלת. בשבת ק פקידה שער ו זוכר פרשת ויחי:

תרגום

א(א) פִּתְגָמֵי נְבוּאָה דְּאִתְנַבֵּא קֹהֶלֶת הוּא שְׁלֹמֹה בַּר דָּוִד מַלְכָּא דַּהֲוָה בִּירוּשְׁלֵם: ב הֲבֵל הֲבָלִים כַּד חֲזָא שְׁלֹמֹה מַלְכָּא דְיִשְׂרָאֵל בְּרוּחַ נְבוּאָה יַת מַלְכוּת רְחַבְעָם בְּרֵיהּ דַּעֲתִיד לְאִתְפַּלְגָא עִם יָרָבְעָם בַּר נְבָט וְיַת יְרוּשְׁלֵם וּבֵית מוּקְדְּשָׁא דְּאִינוּן עֲתִידִין לְמֶחֱרַב וְיַת עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דִּי אִינוּן עֲתִידִין לְמִגְלֵי אֲמַר בְּמֵימְרֵיהּ הֲבֵל הֲבָלַיָּא עָלְמָא

שפתי חכמים

א דקשה לרש"י וכי לא נתנבא בשמה אלא אלו בלבד ופלא בלבם ספריה כתב לכך כתב כ"מ שנאמר דברי כו' וכ"ה בספרי: ב פט"ג דכל הסדרה כולה ענין תוכחה מ"מ לא מלינו בסדיה דקהלת עמן תוכחה רק בסופו קרא. ועו ד דכל הענין כולו מיירי בדור המדבר שבכר מתו אבל לא בדורו של משה לכך מייתי קרא שהוכיח לבני דורו לא ממה שמספר בלשעבר: ג דק"ל מהו וזרח השמש ובא השמש וכי אין אנו יודעים שזרח השמש ובא השמש. לזה כתב ולמדתי גו' כלו' זה היה קשה לי אבל למ"הי מהסופה דספרי. שהענין מדבר ברשעים והמשילם לתגבורת החמה שסופה שוקעת: ד דקשה לרש"י

רש"י

(א) דברי קהלת. כל מקום שנא' דברי אינו אלא דברי תוכחות. (דברים א) אלה הדברים אשר דבר משה. (שם לג) וישמן ישורון ב (עמוס א) דברי עמוס (שם ד) שמעו את הדבר הזה פרות הבשן (ירמיה א) דברי ירמיהו (שם ל) שאלו נא וראו אם יולד זכר וגו' (שמואל ב כג) אלה דברי דוד (שם) ובליעל כקוץ מונד כלהם. דברי קהלת. וזרח השמש. כל הנחלים הולכים אל הים. כינה את הרשעים בחמה ולבנה ויש שאין להם

נהגת שכר כך שנוי' בספרי. ולמדתי משם ג שהענין מדבר ברשעים והמשילם לתגבורת החמה שסופה שוקעת. תוס' ד"א כל הנחלים הולכים אל הים מה ת"ל. בעובדי ע"ג נאמר שוטים המשתחוים למים סבורים שיש בהם ממש לפי שרואין את הים הגדול שכל הנחלים הולכים בו והוא אינו מלא ואינן יודעין להבין כי אל המקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת שמימי הנהרות ההולכים לתוך הים הם המי' עצמם שהלכו כבר הם נובעות מתחת התהום והולכים למעל' מן הקרקע עד הים וחוזרים ונובעים לפיכך אין הנהרות פוסקים ואין הים מלא ולא מפני שיש בהן ממש ע"כ: קהלת. על שם שקיהל הכמות הרבה וכן במקום אחר קורהו (משלי ל) אגור בן יקה שאגר כל החכמ' והקיאה וי"א שהיה אומר כל דבריו בהקהל · מלך בירושלם. עיר ד החכמה: (ב) הבל הבלים אמר קהלת . קהלת

ספורנו

א (א) דברי קהלת. נפש שכלית שאספה אליה כל החכמות כאמרו ויחכם מכל האדם. וידבר כל העצים וידבר על הבהמה ועל הרמש וגו': בן דוד. שהרבה להתבונן ולהשכיל בחכמה האלהית כאמרו מכל מלמדי השכלתי כו' מזקנים אתבונן כו': מלך. והיה לאל ידו לקבץ אליו חכמי דורו ולרדת לסוף דעתם: בירושלים ששם היו נמצאים אז רב חכמי הדור כאמרו ולציון יאמר איש ואיש יולד בה: (ב) הבל הבלים. הנה

אבן עזרא

(א) דברי. כתיב וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו וגו' והמשל הוא שנמשל בו דבר אחד כמו חוד חידה ומשל משל והוא הנשר הגדול והנמשל נבוכדנצר ודרך השיר להיות תחלה או דבר עתיד להיו' ובעבור היות הפן שלמה לחבר הדברים שיעלו על הלב החל במלת דברי והיננו כן כל דברי כי הפסוק שיש אחריו יורה עליו או הוא בעצמו ג"כ יורה הפסוק השני בספר הזה על הראשון וקהלת הוא

שלמה כי לא היה מבני דוד משיח ה' מלך רק הוא לבדו ונקרא כן על לשון החכמה שנקהלה בו וזכר שם מקום ממלכתו בעבור תפארתו הלא תראה כי נקרא מלך ירושלם מלכי צדק כי היא שלם ויורה עליו ויהי בשלם סוכו וכן אדני צדק בעבור היותו אדון מקום הצדק וכן על דברתי מלכי צדק והוא דוד המלך: (ב) הבל. אמר על דברי הבלי העולם

מצודת ציון

א (א) קהלת. הוא ענין קבוץ והאסיפה כמו קהלת יעקב (דברים ל"ג) והמלך שלמה הי' נקרא כן על שהקהיל הדעות המנגדות לצרף וללבן הלודק מהבלתי לודק: (ב) הבל. ענינו דבר שאין בו ממש והוא מושאל מלשון הבל פה שמוזכר בדרז"ל וכן וילכו

מצודת דוד

א (א) דברי קהלת. ידוע שהשקידה המעולה לא תשתלם אלא בשלשה פנים גם יחד. האחת מפאת העיון בהשכיל בקבוצת דעות מחולפות להתבונן בזה לעומת זה להבחין איזהו יכשר. השנית מפאת הקבלה מאדם רשום בחכמה וביראה. והמעולה ביותר אם המוסר הקבלה ימסרנ' לבנו לפי שהאב רוצה הוא בתקנת

בנו וימסרנה בעין יפה ומעמידו על האמת. השלישית מפאת השכחן והנסיון מהדברי' הנתהוי' וכ"ש אם יתהוו הדברי' בעקו' מרבית הכמי' משכילים להתבונן אמתת הענין כפי מה שהוא. לכן אמר המעתיק בפתיחת הספר דברי קהלת כו' ר"ל הדברים האלה נאמרו ע"י קיבוץ קבוצת דעות מחולפות בצרוף הקבלה מאדם רשום בחכמה וביראה והוא דוד המלך והמקבל היה בנו אשר ינק שדי האמת ובצרוף השכחן מהדברים המתהווים בירושלים אתר העיון והנה כל דבר לא נכחד מן המלך המולך בה משכילים האמתה הענין והוא מלכותו אשר הגיה הכמי לבב וכאומר בהיות כן הנה מאד נתקנו הדעות בשלימות רב שאין למעלה הימנו: (ב) הבל הבלים אמר קהלת. ר"ל בזה הספר אמר

קיצור אלשיך

א (א) דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים. שלשה תוארים נאמר בפסוק זה על שלמה. על הג' זמנים שעברו עליו. כמאמר חז"ל שאשמדאי השליך את שלמה ארבע מאות פרסה רחוק מירושלים והיה מחזר על הפתחים ואומר אני קהלת. יש אומרים שלא חזר למלכותו ויש אומרים שחזר למלכותו. ונראה כי חזר למלכותו אך לא חזקה ממשלתו כבראשונה בכל גלילות העמים כ"א בירושלים וגלילותיה ומכלל דבריהם למדנו כי מה שנקרא „קהלת" בעצם היה קודם היותו הדיוט בראשית מלכותו שהיו מקהלות כל רבים עמים מתכנסים לשמיע חכמתו:

ונבא אל הענין והוא כי היה מקום לומר כי בעודנו ביקר תפארת גדולתו בראשית ממלכתו שאליו יבואו מאפסי ארץ סרים אל משמעתו לא היה אז מהביל העולם כי גדול כבודו בעיניו אך אחרי נפלו והיה הדיוט מחזר על הפתחים וראה כי להבל דמה אז הסכים ואמר כי הכל הבל, ע"כ אמר דעו איפה כי בכל מעמד שלשת זמניו הבל ההביל את העולם ויבז אותו בלבו, וזה אומרו דברי קהלת, שהוא הזמן הראשון שהיה מקהיל קהלות ישראל והעמים. וכן בהיותו משולל אדר מלכות ולא היה תוארו רק בן דוד ולא מלך. וזהו בן דוד. וכן כשחזר להיות מלך שלא פשטה מלכותו רק בירושלים. תמיד היו דבריו אחדים. כי מאז היה קהלת וגם אחרי כן בשני זמנים הנותרים תמיד היה אומר הבל הבלים. וזהו הבל הבלים אמר מאז נקרא קהלת. ולהמשיך סוף הפסוק בזה יהיה שיעור הכתוב „דברי קהלת" שהוא הזמן הראשון, וגם בשני שהיה בן דוד משולל תואר מלכות. וגם בשלישי כשהיה מלך בירושלים לבד. תמיד היה דברו באופן אחד. ופירש ואמר הנה (ב) הבל הבלים אמר קהלת בזמן הראשון שהיה בתוקף מלכותו. אך משכלו בלבד. כי לא נתנסה עדיין. אך אח"כ בזמן השני לא בלבד

(ת"ה) אמר

הבל: ג מה־יתרון לאדם בכל־עמלו שיעמל תחת השמש: ד דור הלך ודור בא והארץ לעולם עמדת:

תו"א מה יתרון לאדם בכל עמלו. שבת ל גיטין סא עקידה שער פ זוהר פ' ויחי ופ' משפטים ופ' תקתו דור הולך

תרגום

הדין הבל הבליא כל מה דטרחית אנא ודוד אבא כולא הבלו: ג מה מה מותר אית לאנש בתר די ימות מן כל טורחיה דהוא טרח תחות שמשא בעלמא הדין אלהן למעסק באורייתא לקבלא אגיר שלים לעלמא דאתי קדם מרי עלמא: ד דור אמר שלמה מלכא ברוח נבואה דרא טבא דצדיקיא דאזיל מן עלמא

רש"י

קורא תגר והומר על כל יצירת שבעת ימי בראשית") שהכל הבל של הבלים הוא: הבל. הבל נקוד חטף פתח לפי שהוא דבוק כלומר הבל שבהבלים שבעת הבלים כנגד מעשה שבעת ימי בראשית: (ג) מה יתרון. ה שכר ומותר: תחת השמש. תמורת התורה ו שהיא קרויה אור שנאמר (משלי ו) ותורה אור כל עמל שהוא מחליף בו את עסק התורה מה שכר בו: (ד) דור הולך ודור בא. כל מה שהרשע ז יגע ועמל לעשוק ולגזול איכו מבלה את מעשיו כי הדור הולך ודור אחר בא ונוטל הכל מיד בניו כענין שנאמר (איוב כ) בניו ירצו דלים: והארץ לעולם עומדת. ומי הם

שפתי חכמים

והלא היה מלך בכל ישראל כמו שאמר בספר משלי שלמה בן דוד מלך ישראל. לכ"פ עיר החכמה ירצה מאחר שבספר זה נדבר בחכמות על כן מזכיר שהוא מלך בעיר החכמה ורומז היות שופעת החכמה מאד הביו ונגלה עיר הקודש שהיא מגאה חכמה:") והומר על כל יצירת שבעת ימי בראשית כולי דייק כמו שכתב אח"כ שבעת הבלים כנגד שבעת ימי בראשית: ה דק' לרש"י אין שייך ל' יתרון אלא בשני חלקים שא' יותר מחבירו לכ"פ שיתרון פירושו שכר ומותר: ו דקשה לרש"י אם הוא כמשמעו חלילה שלא יהיה לו שכר אם עמל בתורה ובמצות ואיך אמר מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש לכ"פ תמורת התורה ויהיה פי' תחת כמו עין תחת עין ישלם שור תחת השור. ובכל מה שיעמול תמורת התורה אין לו יתרון אבל אם עמל בתורה יש לו יתרון: ז דקשה לרש"י דבפסוק הקודם איירי שאין לו יתרון ואיך יסמוך לזה דור הולך כו'. לכ"פ כל מה שהרשע כו' ואם

ספורנו

כל מחודש בלתי מכוון אל תכלית נאות למעלת חדושו יקרא הבל והדבר מהם אשר תכליתו יותר גרוע יקרא הבל הבלים כמו שיקרא היותר קדוש קדש קדשים: אמר קהלת. אמר שמצא זה בהתבוננו שיש דברים במציאות אשר פעולתם בתכלית ההבל בהיות תכליתו יותר גרוע מכל תכלית דבר בלתי נחשב: הבל הבלים הכל הבל. ואמר שהוא הבל יותר משאר ההבלים אשר הפועל והפעולה והתכלית בהם הבל כי בהיות הפועל והפעולה נכבדים והתכלית גרוע ראוי שיקרא הבל הבלים בלי ספק: (ג) מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש. ואמר זה על עמל האדם תחת השמש בענינים הנפסדים כי מה תכלית בזה שיהיה ראוי שישתדל בו כ"כ צלם אלהים להשיגו: (ד) דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת. וכמו כן

אבן עזרא

וסמך הבל אל הבלים ואם לא ימצא מהשמות שהם על משקל ארץ שיבתנה הון מהדר משכבך וסגור דלתך מספה המתק גם אלה בפת"ח וזה בציר"י וסמיכת היחיד לרבים כענין אחד על שני דרכים לגדולה כמו מלך מלכים ולהפך כמו עבד עבדים והבל הבלים כמוהו כענין אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד והמ"ם תחת יותר כמ"ם מכל שהיו לפני בירושלים. ומ"ם מכל מלמדי השכלתי. והענין אם יעלו בני אדם במאזנים עם ההבל היו יותר קלים מהבל. וכפל הבל הבלים להורות על כל זמן כענין נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם וכן שבוני גם שבוני פעמים רבות ושלא יאמר אדם בלבו שיש בדברי העולם הבל ויש בו שורש עומד הנה התם הכל הבל: (ג) מה יתרון. על משקל זכרון והוא שם מהפעלים שהפ"ה שלהם איננו שלם ובנין הפעיל יורה עליו והענין אחר שהכל הבל מה יועיל לאדם בכל עמלו. וענין תחת השמש הוא הזמן המתהפך כי השמש לבדו יוליד הזמן כי היום תלוי בשמש מעת זרחו ועד בואו והלילה הוא מעת בוא השמש עד זרחו יראו הכוכבים או הלבנה או לא יראו וכן זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף על פי נטות השמש לפאת צפון או דרום אע"פ שיש צירה בנהרות ובצמחים הלהים ובמות מעשים נאים וכימה לקשר וכסיל לפתח אין מעשה כולם כנגד מעשיו כי אם הלך מהלקים רבים ואם השמש אחד ישתנו מעשיו כפי השתנות המא' ועברים מחברות השבעה והשתנות תהלוכות כולם עם נוע גובה גלגל המוצק היוצא על כן לא תמצא מתכונת מלאכת השמים נמשלת למתכונת אחר' רגע אחד ועל זה נזכר בספר יצירה שתי אבנים בונות שנים עד תשע שאין הפה יכול לדבר ולא האזן יכולה לשמוע והעמל לבקש הכמה עד שתתברר רוחו יש לו יתרון כי אין הרוח של אדם תחת השמש: (ד) דור. בעבור היות כל נמצא תחת השמש מורכב מארבעה מוסדים מהם יצאו ואליהם ישובו והם האש

מצודת דוד

קהלת לבני אדם והזהירם להשכיל ולהמאיס את ההבלים והזהר ומפרש אחריו ואמר הבל את ההבלים מה שהכל הבל אבר בשום אופן לא ימצא מהם תכלית ראוי ויקר [הבל ההבלים המסבבים באחרונה תכלית המועיל אין מהראוי להשכיל אותם ולהמאיסם יען נמצא בהם דבר טוב ומועיל]: (ג) מה יתרון. אלה דברי קהלת בפתח ואמר מהו הריוח הבא לאדם בכל העמל שיעמול בדבר הנהון תחת ממשלת השמש והיא עמל אסיפת הקנינים המסור ביד מערכת השמים (ויזכר השמש לפי שהיא הפועלת הרבה בתחתונים וגדולה היא מכולם וגכן נקרא מלכת השמים מלשון מלוכה וכמ"ש לקטר למלכת השמים (ירמיה מד) וכאומר מהו התועלת באלו הקניינים הלא למחר ימות האוספם ולא יקח מאומה בידו. או תחת השמש ר"ל בזה העולם במקום זריחת השמש מה ריוח יש בהעמל שיעמול בו לאסוף קנינים). (ד) דור הולך. ר"ל אף אם המנהג כשהדור הזה הולך למות במקומו הנה בא דור אחר על"ז אין מקום להשיב לעמול ולאסוף קניינים

מצודת ציון

אחרי ההבל (ירמיה ב'): (ג) יתרון. מל' מותר וריוח: תחת השמש.

קיצור אלשיך

אמר שהוא אמירה בלי נסיון כי גם ראה וחתם כי כן הוא וזהו שחזר ואמר הבל הבלים סתם כלומר כי בא זמן שלא הוצרך לאמרו והוא הזמן השני הנזכר באומרו בן דוד. ולא תאמר כי אולי כששב למלכותו אחרי נפלו חזר לומר כי טוב לו עתה מאז נפל שדוד ויהיה הטוב הזה חשוב בעיניו לזה אמר כי גם בזמן השלישי הסכימה דעתו כי הכל הבל, בין בהיותו מלך בין בהיותו הדיוט, וזהו הכל הבל. נמצא כי אומרו הבל הבלים אמר קהלת חוזר אל אומרו תחלה דברי קהלת. ומה שחזר ואמר הבל הבלים חוזר אל אומרו בן דוד. ואומר הכל הבל חוזר אל אומרו מלך בירושלים כמדובר:

(ה"ה)

(ג) מה יתרון וכו'. הלא אמרתי לך כי הכל הבל גם האדם אשר בשבילו נברא העולם. אך דע איפה כי איננו מקיים העולם השפל כי אם בבלתי עשות עיקר ממנו זולתי בעניני העולם העליון, וזהו מה יתרון וכו' לומר פקח עיניך וראה כי מה יתרון ושלמות יקנה ויהי' לאדם בכל עמלו אשר יעמול בדברים אשר המה למטה בארץ תחת הגלגל היומי ארציים וחומריים ולא להביט אל עושהו לעבוד עבודתו ולשמור משמרתו ולהגות בתורתו הרוחנית אשר על השמים כבודה. כי היא ומצותיה הן הנה המקנים השלמות הנצחי העליון הרוחני עד אין תכלית. (ד) דור הולך ודור בא וגו' קהלת מביא ד' מופתים מן ד'

ראיות

ה וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשָּׁמֶשׁ וְאֶל־מְקוֹמוֹ שׁוֹאֵף זוֹרֵחַ הוּא שָׁם׃ ו הוֹלֵךְ אֶל־דָּרוֹם וְסוֹבֵב אֶל־צָפוֹן סוֹבֵב

תו"א ודור בא. חגיגה ה: וזרח השמש ובא השמש. יומא לח קידושין עב עקידה שער פ זוהר פרשת וילך: הולך אל דרום וסובב אל צפון. עירובין נו בתרא כה זוהר פ' תולדות וג' פקודי וג' תקח:

תרגום

בְּגִין חוֹבֵי דָּרָא בִּישָׁא דְּרַשִׁיעַיָּא דַּעֲתִידִין לְמֵיתֵי בְּהַדִּיהוֹן וְאַרְעָא לְעָלְמֵי עָלְמִין קַיְּימָא לְסוֹבְרָא פּוּרְעֲנוּתָא דְּאָתְיָא עַל עָלְמָא בְּגִין חוֹבֵיהוֹן דִּבְנֵי אֱנָשָׁא׃ ה וְזָרַח וְיָדַנַח שִׁמְשָׁא בִּימָמָא מִן סְטַר מַדִּינְחָא וְעָאֵיל שִׁמְשָׁא לִסְטַר מַעַרְבָא בְּלֵילְיָא וּלְאַתְרֵיהּ שָׁחִיף וְאָזֵיל אוֹרַח תְּהוֹמָא וְדָנַח לִמְחַר מִן אֲתַר דְּהוּא נָח תַּמָּן מֵאִתְמָלֵי׃ ו הוֹלֵךְ אָזֵיל כָּל סְטַר דָּרוֹמָא בִּימָמָא וּמְחַזַּר לִסְטַר צִפּוּנָא בְּלֵילְיָא אוֹרַח תְּהוֹמָא מְחַזַּר מְחַזַּר

שפתי חכמים

כן פסוק זה יורה על פסוק הקודם למה אין לו יתרון: ח דקשה לרש"י מתחיל בתוכחת הרשעים ומסיים והארץ לעולם עומדת מה ענין זה לכאן ועוד וכי לא ידעינן שהארץ לעולם עומדת. לכ"פ מי הם שמתקיימים כו': ם דקשה לרש"י דהאמר הולך אל דרום כו' סובב סובב וכל זה בשמש משמעי וא"כ איך נכנס בשמש ויולא בדרות לכ"פ

רש"י

המתקיימים ח הענוים הנמוכי' המשפילין עלמם עד לארץ כענין שנאמר (תהלי' לז) וענוים ירשו ארץ. ומדרש תנחומא אומר כל לדיקי ישראל נקראו ארץ שנאמר (מלאכי ג) כי תהיו אתם ארץ חפץ: (ה) וזרח השמש וגו'. דור הולך ודור בא כאשר השמש תזרח שחרית ותשקע ערבית ותלך כל הלילה שואפת לשוב אל מקום אשר זרחה אתמול משם תזרח שם גם היום · (ו) הרוח. רוחו של שמש ם שלנ"ט בלעז כמו (יחזקאל א) אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת: ועל סביבותיו שב. גם מהר כל היקף וסיבוב שסבב אתמול הוא מקיף וסובב היום: הולך אל דרום. לעולם ביום: וסובב אל צפון. לעולם בלילה: סובב סבב הולך. אל פני מזרח ומערב שפעמים מהלכתן ביום ופעמים מסבבתן

ספורנו

אמר זה על חזרת חלילה שנמצאת בדורות הנפסדים בפעולת הטבע או מנהיגו ההוה תמיד בחכמה נפלאה כי לא יושג בה שום תועלת לא לאישי המינים ולא לכללות זה המציאות כי גם שישתנו הדורות הארץ לעולם עומדת על ענין אחד באיכות וכמות הנמצאים בה בלתי תוספת וגרעון: (ה) וזרח השמש ובא השמש. וזה בעצמו אמר על חזרת חלילה הנמצאת בהקיפי גלגל השמש ממזרח למערב: (ו) הולך אל דרום וסובב אל צפון. וזה אמר גם כן על

אבן עזרא

והרוח הנה שהוא האויר והמים והארץ זכר ארבעתם והחל בארץ שהיא כמו היולדת ואחר כן זכר השמש מקום האש בעבור רוב חומה והיא האש המולדת ואחר כן הרוח והמים. ואמר על הארץ שכל הנולדים ממנה אליה ישובו כענין כי עפר אתה ואל עפר תשוב והיא עומדת ודור בא ודור הולך יתכן היות ענין דור כמו גרים וכמוהו מדור באהלי רשע: (ה) וזרח כבר באר[ו] אנשי המדות והחשבון מכל הנבראים הנראים על עברה הלקים והשמש גדול מכולם ואין אחד כמוהו והוא השרש במלאכת שמים כדמות הנקודה בהכמת המדות והא' בחכמת החשבון והענין אע"פ שיש לו תנועה ויזרח ויבא ישוב אל מקומו כבראשונה ומקום זרחו היום קרוב ממקום זרחו מחר ובעבור התנועעו לצפון ולדרום יזרח שני פעמים בשנה ממקום אחד וממקום סוף הדרום והצפון פעם אחת עד מלאת לו שנה תמימה וכן מקרה הלבנה והמשבה כוכבים גם כל צבא השמים יזרח ויבא. לכן זכר הגדול כענין ולשמש שם אהל בהם שלא הזכיר הכוכבים. וענין שואף כמו באות נפשה שאפה רוח כאילו הוא שואף הרוח מרוב תאותו לשוב אל מקומו: (ו) הולך. י"א כי גם הפסוק הזה על השמש ידבר שפעם נוטה אל צפון ואל דרום ויפרש הרוח פחה וזה איננו נכון ויורה עליו ועל סביבותיו שבהרוח וכל הפסוק הוא בענין הרוח שפעם יתנועע האויר לפאת צפון ופעם לפאת דרום ויסוב מדרום לצפון על פאת מזרח ומצפון לדרום על פאת מערב על כן אמר סובב

מצודת ציון

במקום שעמד: (ה) ובא. ענין שקיעה כמו כי בא השמש (בראשית כח): שואף. ענין השקפה והתאוה אל הדבר כמו כעבד ישאף צל

מצודת דוד

להשאיר לבניו אחריו כי והארץ כו' רלה לומר וכי הארץ עלמה לעולם עומדת הלא גם היא כנגד תכלה ויתמו אם כן יושביה עם הקנינים כולם א"כ אין זה דבר שמתקיים לעד: (ה) וזרח השמש. הנה הכוכבים הקרו אבר השמש מהלכו העלמי בגלגלו הוא ממערב למזרח אולם גלגל היומי מכריחו לשוב לאחוריו כלפי המערב ולזה אמר הנה השמש בהיותו קרוב לבית מבואו שוקק הוא לזרוח עוד על פני האדמה כי יאחז דרכו ללכת במהלכו למזרח אולם בע"כ ישקע בעינתו כי גלגל היומי היא המכריחו לשוב ללכת כלפי המערב ולשקוע: ואל מקומו שואף. ר"ל וכן בהיותו קרוב למקום עליתו שוקק הוא ללכת אל המקום אשר ילא משם לבל יזרח על פני האדמה וגלגל היומי הוא המכריחו לשוב לאחור ובע"כ זורח הוא שם במקום שמחזירו גלגל היומי: (ו) הולך אל דרום. בהיותו הולך בפאת המזרח הנה בצאת הולך הוא כלפי הדרום בהכרחת גלגל היומי ואם כי הוא יסבב בגלגלו

לקוטי אנשי שם

(ו) הולך אל דרום וגו'. הנה הז"ל אמרו הרולה להחכים ידרים והרולה להעשיר יצפין. פירוש דברי חז"ל ע"פ פי' רש"י ז"ל ושו"ע בעת תפלתו יטה פניו לדרום מעט ויהיה סגולה לחכמה. וכשיטה פניו מעט לצפון בעת תפלתו יהיה סגולה לעשירות. וסימנך מנורה בדרום ושלחן בצפון. ויוכל עוד לומר כי ללמוד תורה טוב יותר בעיר קטנה אשר אנשיה מעט והכולה קטנה. ואין מי שיבטל אותו מלמודו. אבל למסחר וקנין טוב יותר עיר גדולה כי רבים שמה המוכרים והקונים. ובימי הגמרא היה עיקר ישוב בצפון. וע"כ אמרו הרולה להחכים ידרים ידור בדרום כמ"ש חכמי הנגב. ששם הישוב מעט ויכול לעסוק בחכמת התורה. ולהעשיר יצפין. ידור בצפון. שיש אנשים רבים. ושמה נתרבה המו"מ. ויכול להתעשר. ובין כה וכה דרום מכוון על

קיצור אלשיך

ראיות חושיים, והם ראיית ארץ, ושמש, ורוח, ומים, איך שהעין רואה ראיה חושיית בהם שכל דבר היוצא ונפרד ומתרחק מהשורש ישאף לשוב ולהתכלל בשרשו ויסודו. והשורש והיסוד לא יבוטל לעולם. והיוצא והנפרד מהשורש ישאף לשרשו ונעשה כמוהו. ומהם ילמד האדם דעת שגם הוא בעצמו ישוב לשרשו. ועתיד ליתן את הדין אם לא יחשוב את דרכיו להכניס רוח חיים מלמעלה בפעולותיו לכבוד קונו. [א] ראיית הארץ. (ד) דור הולך מן הארץ ודור בא על הארץ. והארץ שהיא היסוד והשורש של הגופות של בני האדם לעולם עומדת ואיננה נחסרת ונאבדת והיא יען כי היסוד והשורש לא יבוטל לעולם. אבל הגופות אשר נבראו ויצאו ונפרדו ממנה שואפים לה כטבע החלק ששואף אל הכל ויתהוו ארץ ועפר כמוה. הרי שהדבר היוצא מן הארץ שואף ליסודו ושרשו. [ב] ראיית השמש. (ה) וזרח השמש. בבקר תצא השמש במזרח ותזרית. ובא השמש. לערב תבא ותשקע במערב. כי זאת ידוע ליושבי תבל שבשעה שהשמש זורחת במזרח לילה היא במערב, וכשזורחת במערב לילה הוא במזרח ותחזור חלילה. ואל מקומו שזורח השמש היום שואף כל השנה. זורח הוא לשנה הבאה. שם על אותו המקום בעצמו בזה היום על הסדר הזה כמו שמבאר. והוא (ו) הולך השמש בימי החורף אל דרום. וסובב בימי הקיץ אל צפון ובא אל מקומו הראשון שיצא משם. הרי שהשמש שואף למקורו ושרשו.

סובב הולך הרוח ועל־סביבתיו שב הרוח: ז כל־הנחלים הלכים אל־הים והים איננו מלא אל־מקום שהנחלים הלכים שם הם שבים ללכת: ח כל־

תו"א כל הדברים יגעים . יומא יט זוהר פ' מקץ:

תרגום

יאזיל לרוח עיבר דרומא בתקופת ניסן ותמוז ועל סחרנוהי תיב לרוח עיבר צפונא בתקופת תשרי וטבת נפיק מחרבי מדינחא בצפרא ואעיל לחרבי מערבא ברמשא: ז כל נחליא ומבועי מיא אזלין ונגדין למי אוקינוס דמסחר לעלמא כגושפנקא ואוקינוס ליתוהי מתמלי ולאתר דנחליא אזלין ונגדין תמן אינון תייבין למיזל מצנורי תהומא: ח כל כל פתגמיא

רש"י

בלילה. בתמוז מהלכתן ובטבת סובבתן. אף הרשעים כל מה שהשמש זורחת סופן לשקוע כל מה שהם הולכי' ומתגברי' סופם לשוב אל מקום נהגתם. ממקום הטנופת באו ולמקום הטנופת ילכו. וכן: (ז) כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא. לפי שאינן נשארי' בתוכו כי ים אוקיינוס הוא גבוה מכל העולם כולו שנא' (עמוס ה) הקורא למי הים וישפכם וגו'. ומהיכן אדם שופך מלמעלה למטה והנחלים הולכים במחילות תחת ההרים מאוקיינוס וחוזרים ונובעים וזהו אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים אף הרשע כל עומת שבא כן ילך: (ח) כל הדברים יגעים וגו' לא תשבע

אבן עזרא

סובב הולך הרוח וכסוף ישוב על סביבותיו כשוב השמש כי היא סבת רוב תנועות הרוח ויורדי הים ידעו מהם שהם על דרך אחד כיום לשנה: (ז) כל הנחלים. אע"פ שהנחלי' הולכים אל הים לא יהיה מלא עד שיעבור החוק ויכסה הארץ בעבור שהמים שהלכו אליו הם ישובו ללכת על מקומם פעמים אין קץ להם כי תמיד יעלה אד מהים אל הרקיע והם רוב העננ' והמים המתוקים יעלו בעבור קלותם והאד ישוב גשם כענין הקורא למי הים וישפכם וכל הנחלים יצאו מהמעיינים ומימי המעיינים הלא תראה כי בשנת בצורת ייבשו רובי המעיינים וכתוב ויבש הנחל כי לא היה גשם בארץ וזה ענין אל מקום שהנחלים הולכים ולא באר שלמה סבת שוב המים אל מקומם כאשר לא באר סבת שוב השמש מהמערב למזרח אם למעלה מהרקיע או על דרך שהארץ עגולה והיא באמצע הגלגל העליון כי אלה הדברים צריכים ראיות ושורש ספור לדבר על כל דבר נראה לעין ולא יצטרך לראיות והענין בזכירת אלה ארבעתם שהם השמש שהוא מקום האש והרוח והמים והארץ בעבור היות כל הנמצאים תחת השמש נולדים מהם הצמחי' והחיו' ובני אדם והעוף ודגי הים ואם הם שהם הארבעה מנהגם לשוב אל מקום שהיו איך יעמדו הנולדים מהם ואם היו בראשיתם הכל כן יהיו באחריתם ואם האדם הבל אף כי מעשהו שהוא כמו מקרה לו ואף כי מחשבותיו שהם במקרה המקר' כענין ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל: (ח) כל

ספורנו

חזרת חלילה הנמצאת בהקיפי השמש כגלגל הנוטה. כי לא יתחדש מהם דבר לא בעצמם ולא במה של מעלה מהם: ואם כל הכונה בזה היא בשביל הנפסדים הנה התכלית גרוע מאד בלתי נאות לפעולתם מזולת מה שנראה שנמייתי בלתי מועלת לנפסדים אבל מזקת מאד ברב ההשתנות הנמשך ממנו: (ח) כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר.

מצודת דוד

להפנות כלפי הצפון: סובב סבב כו'. ר"ל אף בכל פעם שיסבב הוא ללכת מהלכו למחוז חפצו לא מילא תשוקתו והרוח הולך ממנו כי יד גלגל היומי גברה עליו ובטל רצונו: ועל סביבותיו כו'. ר"ל עכ"ז חוזר עליו הרוח בכל פעם לסבב על סביבותיו כאשר מאז: (ז) הולכים אל הים. נמשכים המה לשפוך מימיהם אל תוך הים וכאלו חושבים למלאוהו על כל גדותיו: והים איננו מלא. עכ"ז עינינו רואות שאין הים מלא ולא יביאו הם כן תוחלתם: אל מקום. הסיבה היא שאל המקום שהנחלים נמשכים לבא הוא הים: הם שבים ללכת. הנחלים בעצמם חוזרים משם ללכת תחת הארץ אל מקום מוצא המים והם הם החוזרים ונובעים למעלה ושבים ללכת אל הים ואם כן הם עצמם משחיתים פרי מחשבתם ומיסב הוא למעלה להזק אמריו להמשיל עמל הקניינים כאומרו הנה נולד שאין בהם תועלת גלוי עוד כמלא בהם דבר רע כי לא יבטח להשיגם עם העמל פעם בסיבת הזולת וכדרך השמש אשר יגיעו לריק בסיבת גלגל היומי ופעם בסיבת עצמו וכדרך הנחלים אשר המה עמלים לתוהו בסיבת עצמם: (ח) כל

מצודת ציון

(איוב ז'): (ז) הרוח. ענינו רצון כמו הנני נותן בו רוח (ישעיה לז): (ח) הדברים. הענינים כמו על דבר הכסף (בראשית מג):

קיצור אלשיך

[ג] ראיית הרוח, סובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח. [ד] ראיית המים (ז) כל הנחלים הולכים אל הים ומדוע הים איננו מלא על כל גדותיו ולא ישטוף את העולם ולא יעבור גבולו. הוא יען שמיד האלהים אבי הטבע ב"ה וב"ש נטבע הטבע הזאת להם שכן יהיה טבעם לעד והוא אל מקום שהנחלים הולכים שם להים. משם מהים בעצמו הם שבים ללכת אל מקומם שיוצאים משם. סובבים סובבים וחוזרים חלילה ובאים אל מקורם תמיד ושואפים לשורשם. הרי שגם המים שואפים ליסודם ושרשם. ובכלל כולם אינם משנים מדתם כפי אשר נגבלו מהלכם רק כל אחד ואחד שואף אל מקומו ויסודו ושרשו. וא"כ יאמר החכם כמתוכח ונוצח במופתיו כיון שעינינו רואות בחוש שטבע כל יסוד ויסוד שואף למקורו ושרשו א"כ חושנו תלמדנו שאף דבר המורכב מכמה יסודות ג"כ כל יסוד. ויסוד שואף ובא אל מקורו ושרשו. והגוף המורכב מארבע יסודות הנאמרים עפר רוח מים אש. במות האדם יסוד הרוח והאש הולכים תיכף ממנו. ויסוד העפר והמים כלים באדמה בקברו. ונשמת הצדיק אשר היא חלק אלהי שואפת ג"כ לבוא ליסודה ושרשה כאשר אמרה אביגיל לדוד והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך. אך מחמת שנתלכלכה בעוה"ז בחטאים ועונות איננה יכולה לבוא לשרשה עד אשר תטהר מחלאתה. ואחרי זה עוד תצטרך לשוב לעה"ז לתקן התורה והמצוה אשר חדלה מעשות בפעם הראשונה בהיותה בזה העולם. ועד שלשה פעמים צריך האדם לבוא להתגלגל בזה העולם ואחרי זה תעלה הנשמה למקומה אשר ממנה לוקחה. וזהו וזרח השמש. שמשו של הצדיק בזה העולם בחייו, ובא השמש אחרי מותו. ואל מקומו שואף זורח הוא שם. נפש הצדיק אשר כל ימי חייו היה שואף למקומו. ע"כ אחרי מות הגוף זורח נשמתו שם בג"ע. ואולי תשאל איך תאמר שהאדם בא לעולם לקנות שלמות ע"י התורה והמצוה וזה הוא עיקר בריאתו הלא הוא אפשר כי כאשר ראינו סבוב הנחלים ההולכים אל הים ואינו בשביל שלמות שמגיע אל הים או אל הנחלים. כן יקרה אל האדם בסבובי גלגוליו והוא כי הנה כל הנחלים הולכים אל הים ולא שהים קונה בזה שלמות כי הים איננו מלא ע"י סבובי הנחלים והליכתם אליו. וגם הנחלים בעצמם אין קונים שלמות בזה. וזה משני טעמים הא' שלמקום שהנחלים הולכים שם הם שבים שהרי בכל סבוביו אינו קונה מקום מובחר מהראשון וגם אינו שב לנוח כמדובר ברוח הצדיק כ"א ללכת שהוא לחזור ולהלוך. ע"כ יוכל איש לגזור אומר ולומר כי גם (ח) כל הדברים יגעים מבלי תועלת ותכלית כמשל הנחלים וכי העולם מתנהג

הדברים יגעים לא־יוכל איש לדבר לא־תשבע
עין לראות ולא־תמלא אזן משמע: ט מה־שהיה
הוא שיהיה ומה־שנעשה הוא שיעשה ואין כל־

תרגום

דעתידין למהוי בעלמא אשתלהיאו בהון נביא קדמאין ולא יכילו למשכח סופיהון ברם הבי לית ליה רשו לגבר למללא מה דעתיד למיתי בתרוהי ולא יכילא עינא למחזי כל מה דעתיד למהוי בעלמא ולא יכילא אודנא לאתמלאה מלמשמע כל פתגמי דכל דיירי ארעא: ט מה מה דהוה מן קדמתא הוא עתיד למהוי בתר כן ומה

שפתי חכמים

כוחו של שמש: י דק"ל מה ענין זה לכל הנחלים הולכים אל סיה כקודם לו. לכ"פ מוסב על מה יתרון כו' כדמפרש ואזיל: כ דק"ל מה שייך זה לענין הקודם. לכ"פ בכל מה שהוא כו': ל דק"ל דמשמע דבר שהוא חלופי השמש אין בו חדוש אבל בתורה יש חדוש מה שלא

רש"י

עין ולא תמלא אזן. מוסב על מה יתרון י אם מהליף הוא עסק התורה לדבר בדברים בטלים הרי הם יגעים ולא יוכל להשיג את כולם ואם במראית העין בא לעסוק עינו לא תשבע ואם בשמיעת האזן אזנו לא תמלא: (ט) מה שהיה הוא שיהיה וגו'. בכל מה כ שהוא למד בדבר שהוא חליפי השמש אין בו חידוש לא יראה אלא מה שהיה כבר שנבראו בששת ימי בראשית. אבל ההוגה בתורה מוצא בה תמיד חידושי טעמים ל כענין שנאמר (משלי ה) דדיה

ספורנו

ועם זה הנה כל הדברים היגעים מפני שבחם בעל תכלית על הפך הגרמים השמימיים שהם בלתי נלאים הם רבים באופן שלא יוכל איש לספרם אם כן התמדתם הנצחית במין אינה מצד טבעם הנלאה אבל מצד איזה נצחי משגיח בזה שהוא בלתי נלאה: ולכן לא תשבע עין לראות. לא תשבע עין השגחתו ולא תלאה מראית והשגית: ולא תמלא אזן משמוע. באופן שלא תחדל אזן הטבע משמוע את מצות העצם הנבדל המצוה עליו כי הטבע מצד עצמו פועל בלתי כונה: (ט) מה שהית הוא שיהיה. ובזה ראוי לתמוה על זה הנבדל המצוה לטבע לחזור חלילה בלתי התחדש מזה

אבן עזרא

הדברים. יש מפרשים יגעי' כמו מלאים וזה לא יתכן בעבור היות יגעים פועל עומד כמו האחד עיף ויגע ואילו היה כענין פירושם היו מיגעים מבנין פועל הדגוש מן אל תיגע שמה. אכן ישוב יגעים על הדברים בעצמם והפך שהם נלאים והסרים אין כח בהם על כן לא יוכל איש לדבר. ואחר שהודיע הארבעה השרשים שהם עומדים על מתכונתם ואם תקרה להם תנועה בסוף ישובו כשהיו אמת ידענו הכלל והפרטים הנולדים מהם לא יעמדו רגע אחד על מתכונת אחת ע"כ לא יוכל אדם לספור אותם והעין לא תשבע מראותם כי סבת ראות העין התמונות שהם מתדמות באויר הזך ולא יעמדו רגע אחת והאזן לא תמלא משמוע הפרטי' כי גם סבת השמיע' הכנסת האויר שיש בו תמונות הקולות גם הם לא יעמדו על כן לא תוכל העין לבלוע בפרטם ולא האזן לשמוע מספרם כי אין קץ ומספר להם אצל בני אדם לכן היוצר לבדו ידע הכל והפרט כי מעשה ידיו כלם: (ט) מה שהיה. אמר המשורר על הבריאות העליונות כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם ועל הבריאות של מטה אמר כי נשגב שמו לבדו והענין כי תהו המה כלם וענין מה שהיה הוא על הגלגלים וצבאותם כי הם כמו עגולות הוזרות הנלה וראשיתם כסופם וסופם כראשיתם. ומה שנעשה הוא שיעשה. על הכללים

מצודת ציון

(ט) כל הדב. שיה הדב וכן לא תעשה כל מלאכה (שמות כא):

מצודת דוד

הדברים יגעים. הנה כשהאדם עמל ומשיג תוחלתו אז ינוח ולא ייגע עוד אבל כשאינו משיג אז הוא עמל ויגע עד אין תכלית ולזה אמר הנה כל הענינים שבעולם המה יגעים כי אין שום דבר מולא תוחלתו: לא יוכל איש לדבר. כאומר אם אלה לספר את כל הענינים שאינם משיגים תוחלתם אי אפשר כי בן אדם לא יוכל לספר את כולם כי רבים המה מאד. לא תשבע עין. אחז במשל מבן אדם השבע מאד עד שא"א לו לאכול עוד כאומר אם הענינים האלה יראה בעיניו הנה העין לא תשבע במה שראה מאז עד שיהיה מן המנע לראות עוד כי כולן כלו ואין עוד מה לראות כי לא כן הוא כי בהאמת יש עוד מה לראות: ולא תמלא אזן. הזר ואחז במשל מכלי מלא עד שא"א לתת עוד מה בתוכו כלומר אם הענינים האלה ישמע באזניו לא תמלא האזן במה ששמעה מאז עד שיהיה מן הנמנע לשמוע עוד כי כולן כלו ואין עוד מה לשמוע כי לא כן הוא כי באמת יש עוד מה לשמוע: (ט) מה שהיה. כלומר ופן יהיה לב האדם נפתה עליו לומר הן אמת כן היה בימים הראשונים אשר בהם ענין מהענינים לא השיג תוחלתו בעמל שיגיעם אבל לא כן הוא בהימים האלה לזה אמר דע לך מה שהיה מאז הוא

לקוטי אנשי שם

פסק סהודס. ולפון מכונה על פבירות. יסליכה נקרא פל דרך יברה. וסובב נקרא המסבב מדרך סיבר לדרך לדדי. ושלמה אמר הולך אל דרום. סאדם נבלא שילך בדרך התורה ומלות ויסבב אל לפון לעבירות. סובב סובב. עד שהוא סובב הולך מגני הרות היא הנשמה. ועל סביבותיו. ומחמת סביבותיו בא סלום. עוללת הנשמה לבוא עוד פעם ושתים לעולם הזה ולהתגלגל לתקן את אשר עיותה עד כה:

קיצור אלשיך

כך מאליו ולא שגלגולי רוח כל בשר איש הולכת להשתלם ושבכל פעם הולכת אל מקום המובחר מהקודם עד השלישית שמגעת אל מכונתה העליונה כי אולי כמקרה כל הנחלים עם הים גם לה יקרנה ולא הוצאת תולדה זו מהשמש למה שכל העולם צריך וזה תכליתו משא"כ לנחלים כי גם מקצת נחלים משקים קצת מקומות אינו בכולם. וזה אומרו כל הנחלים וגו' כי אמר מלת כל לכלול כולם ע"כ לסתור תולדה זו אמר לא יוכל איש לדבר. לאמר לא יוכל איש לדבר כדבר הרע הזה. והראיה כי הלא לא תשבע עין והוא כי הנה החוקרים הכריחו ואמתו חדוש העולם והיותו לתכלית אשר פעלו יוצרו ובלתי מקריי לשלשה סבות. א' מצד רוב גדלו וכמות ארץ ושמים וכל צבאם. ב' מצד חכמת סידורו ותיקון סבובו והשתלשלותו יורה כי כולם בחכמה עשה הוא ית'. ג' לרוב התמדתו. ועל שלש אלה גזר אומר כי העולם בלתי מקריי ונברא לתכלית. וזה יאמר קהלת הנה לא איש לדבר כי כי הדברים יגעים לבלתי שלמות תכלית כי הלא לא תשבע עין מלראות העולם ומלואו כי מי יוכל לראות את הכל. הרי הטעם האחד. ועל הב' האחרות אמר ולא תמלא אוזן משמוע כ"א יאמרו לאיש מסדורו של עולם וחכמת ענינו או מרוב התמדתו מאז נברא אין צ"ל שלא ישיג מדעתו כ"א גם אם יוגד לו לא תמלא אוזן איש משמוע ואיך יתכן יהיה כל זה לבלי תכלית ושלמות וזהו שלא נאמר ולא תשבע בוא"ו כ"א לא וכו' להיות שהוא תחלת ענין לומר הראיות כמדובר:

(ט) מה שהיה הוא שיהיה וגו'. אחרי אומרו כי יש תכלית טוב לעולם כ"א יתוקנו ברואיו ועיד יתליפו פעמים שלש עד יצא כנוגה צדקת הצדיק השם מגמתו חיי העולם הבא כי ישית עמלו בתורה ובמצות ולא יפנה אל הבלי העולם הזה כמו זר יחשב שיבת הנפש אחרי מותה בעיני הנמשכים אחר הטבע ושתהיה פה שתיקנת להזור לעתיד בגוף ומה גם עתה החומר כי עפר הוא ואיך יתוקן אחרי שובו אל הארץ כשהיה.

(ח"ה) והנה

דְּאִתְעֲבִיד מִן קַדְמַת דְּנָא הוּא עָתִיד לְאִתְעוֹבָדָא עַד סוֹף כָּל דָּרֵי עַלְמָא וְלֵית כְּלוּם פִּתְגָם חֲדַת בְּעַלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא׃ י יֵשׁ אִית פִּתְגָם דְּיֵימַר אֱנָשׁ חֲזֵי דֵּין פִּתְגָם חֲדַת הוּא הָא כְּבַר הֲוָה לְעָלְמִין בְּיוֹמֵי דָּרַיָּא דִּי הֲווֹ לְקַדְמָנָא׃ יא אֵין לֵית דָּכְרָנָא לְדָרַיָּא קַדְמָאִין וְאַף לְבַתְרָאִין דַּעֲתִידִין לְמֶהֱוֵי לָא יְהֵי לְהוֹן דָּכְרָנָא עִם דָּרַיָּא דִּיהוֹן בְּיוֹמֵי

חָדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ י יֵשׁ דָּבָר שֶׁיֹּאמַר רְאֵה־זֶה
חָדָשׁ הוּא כְּבָר הָיָה לְעֹלָמִים אֲשֶׁר הָיָה מִלְּפָנֵנוּ׃
יא אֵין זִכְרוֹן לָרִאשֹׁנִים וְגַם לָאַחֲרֹנִים שֶׁיִּהְיוּ לֹא־

ת״א אין כל חדש תחת השמש. ברכות נט שבת ל נדרים לט סנהדרין קי:

רש״י

ירווך בכל עת מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו טעם אף ד״ת כן וכן מצינו במסכת חגיגה שאמר רבי אליעזר בן הורקנוס דברים שלא שמעתן אזן במעשה מרכבה: (י) יש דבר. בא לידך תחת השמש שיאמר לך האומר עליו ראה זה דבר חדש הוא ואינו חדש שכבר היה בעולמים שעברו לפנינו אלא שאין זכרון לראשונים לכך דומה להיות חדש: (יא) וגם לאחרונים שיהיו. לאחרינו לא יהיה להם זכרון בדורות שיהיו לאחרונה להם. ומדרש

אבן עזרא

שהם שומרים כמין אדם ומין סוס ומין כל חי ומין כל צמח ותולדת אלה מתנועות העליונים ואם העליונים עומדים יעמדו הכללים שהם בתבנית מערכות הצבאות והענין אע״פ שלא אוכל לספור הפרטים כלליהם שמורים וידועים וספורים ועל זה הדרך תראה עולם שלמעלה ועולם שלמטה עומד על דרך אחד ואין כל חדש: (י) יש דבר. ימצא יש ברוב בלשון הקדש על הדבר הנמצא לפרקים מעטים כמו ויש אשר יהיה הענן. יש מפזר ונוסף. ויש רשע מאריך. כי ברוב בנות רשעים תקראנה. ואם יראה לאדם דבר חדש כבר היה לעולמים ופירוש עולמים כמו זמנים וכן גור עולמים. מלכותך מלכות כל עולמים תשועת עולמים השועת נצח וזמנים רבים: (יא) אין זכרון. אם תאמר אלו היה כמו זה הדבר החדש בימים הקדמונים כאשר שמענו שמעו אין זכרון לראשונים גם כי יקרה לאחרונים עם אחרוני אחרונים עד

ספורנו

דבר: (י) יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא. ואמרתי שאין כל חדש כי גם שיקרה דבר בימינו שנחשוב שהוא חדש. כבר היה לעולמים. לפי הנמצא בדברי הימים שלהם: (יא) אין זכרון לראשונים. והסבה שאותו הדבר הוא חדש

מצודת דוד

לבדו מה שיהיה גם עתה ומה שנעשה מאז הוא לבדו מה שיעשה גם עתה והוא כפל ענין במ״ש: ואין כל חדש. אין שום דבר חדש במקום בריאת השמש היה העולם כולו וכאומר כמו שלא נשתנה להתחדש שום דבר בעולם כן לא נשתנה גם זאת כי עד עולם אין שום ענין משיג תוחלתו בשלימות כאשר לא השיג מאז: (י) יש דבר. עם כי יש דבר נגלה בעולם אשר עליו יאמר האומר ראה והבן שזה דבר חדש הוא כאומר ופן ע״י תחבולות בחכמה להמציא דבר זה כן נשתנה גם זאת שמעתה יוכל האדם להשיג תוחלתו בשלמות היגיעה: כבר היה. כאומר אל תאמין אל האומר אשר חדש הוא זה כי באמת כבר היה כזה במשך הזמנים הארוכים אשר כל אחד מהם היה בימים אשר לפנינו טרם נולדנו: (יא) אין זכרון. הלא שאין זכרון אל המעשים הנעשים בימים הראשונים כי נשכחו מלבות בני האדם: וגם לאחרונים שיהיו. וכן גם אל המעשים אשר יהיו בימים האחרונים לא ישאר להם זכרון מה למען שבוחם עם המעשים אשר יהיו אחר הזמן ההוא ליפול אז המעשים אשר נעשו עתה דומים הם אל מעשים אשר נעשו מאז כי השכחה גוברת וכוללת אבל האמת שאין דבר חדש בעולם:

מצודת ציון

(י) לעולמים. כמו בעולמים והלמ״ד במקום הבי״ת וכן כי בוהר אתה לבן ישי (ש״א כ׳) ומשפטו כבן ישי ומלת עולמים יורה על זמנים רבים כמו ונכבדו נעולם (שמות כה):

קיצור אלשיך

והנה מאמר רז״ל בגמרא על קושי אמונות התחיה מאי דלא הוה הוה מאי דהוה לא כל שכן, ומדרש חזית על פסוק מה שהיה כבר הוא אם יאמר לך אדם וכו׳ אמור הרי כבר היה זה בעולם כי הרי אליהו ואלישע ויחזקאל החיו מתים, ועל דרך זה יאמר פה לפי דרכנו לומר אל תתמה באמרי כי הנפש תשוב לתקן כי לא מה שהיה וכו׳ והוא כי מה שהיה הוא הנפש הנקראת הויה כד״א ויהי האדם לנפש חיה היא בעצמה אשר תשוב תהיה לעתיד, ומה שנעשה והוא הגוף כד״א נעשה אדם הוא עצמו שיעשה וא״כ אל יפלא בעיניך הדבר כי הלא ראינו כיוצא בו בעולם לעיני הכל. ולבל תאמר אם מה שהיה הוא שיהיה וכו׳ הלא טוב טוב היה ישאר הדבר מתחלתו כשהיה ולא יצא יצוא ושוב כמה פעמים. ע״כ אמר ואין כל חדש תחת השמש, כלומר מה שאין כל חדש הוא תחת השמש, שהוא בעולם השפל, אך למעלה יש ויש, כי כל אשר סיגל תורה ומצות בעולם הזה ויתר אורות וחופו׳ ותקונים למעלה עד אין מספר. וע״כ שולחה הנפש פה לחדש האורות הגדולים ההם כנודע ליודעי חן, וגם כי לעומת זה לא יעדרו עונות וחטאות, הנה מהם יתמרקו בגיהנם בגלגולים עד יאבד זכרם ואורות תורה ומצות יהיו חיים וקיימים עולם ועד למעלה מן השמש בעולם העליון שלמעלה מהגלגל היומי:

(י) יש דבר וגו׳. הלא אמרת כי אין כל חדש תחת השמש, והלא יש דבר שיאמר האיש הנזכר מעלה לעתיד לבא ראה זה חדש הוא, אינו כי כבר היה וכו׳: והוא ענין מאמרם ז״ל במדרש על פסוק מה שהיה כבר הוא, שאם יאמר אדם איך יהיה לעתיד אדם בגוף ונפש חי לעולם. אל תתמה שהרי אליהו הוא חי וקיים לעולם. וזה יאמר פה לפי שנותינו הנה יש דבר אשר יאמר ראה זה חדש הוא. שהוא כי נראה לעתיד אדם חי לעולם. והנה זה חדש הוא כי לא נראה כדבר הזה, ואפילו הארבעה שלא חטאו מתו בעטיו של נחש ואיכה תאמר כי אין כל חדש תחת השמש, אל תאמר כדבר הזה כי הנה כבר היה לעולמים וכו׳ והוא אליהו כי חי לעולמים. וש״ת אולי לא יהי׳ חי לעולם, לזה אמר אשר היה מלפנינו, כלומר מזמן הרבה מלפני דורותינו אלה ועודנו חי ולא נשתנה, כי הנה הוא בהויתו אשר היה מלפנינו, כי אם היה משתנה מהמת זקנה היה ניכר, אך מהיות הוא אשר היה מלפנינו בלי שנוי יראה כי לעולם יהי כן מברכת מלכו של עולם:

(יא) אין זכרון לראשונים וכו׳. הנה אמרת כי מה שהיה הוא שיהיה כי התחיה לא תפלא כי כבר היתה בימי אליהו ואלישע ויחזקאל, ושמא תאמר הלא יש תשובה כי אין העולם נתקן לישאר קיים נצחי כי הלא גם בתחיות ההם לא נתקיימו לעולם, לזה אמר אל תשוה אלי לאלו כי הנה אין זכרון לראשונים הם אשר החיה אליהו ואלישע וגם לאחרונים שיהיו ע״י יחזקאל עם אשר יהיו באחרונה בתחיית המתים כי יתקיימו לעד, כי גם חומרם יהי׳ כ״כ זך שידמו למלאכי השרת בעלי כנפים כאשר יתבאר במקומו בס״ד:

אני

יִהְיֶה לָהֶם זִכָּרוֹן עִם שֶׁיִּהְיוּ לָאַחֲרֹנָה׃ יב אֲנִי קֹהֶלֶת
הָיִיתִי מֶלֶךְ עַל־יִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלָם׃ יג וְנָתַתִּי אֶת־
לִבִּי לִדְרוֹשׁ וְלָתוּר בַּחָכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר נַעֲשָׂה
תַּחַת הַשָּׁמָיִם הוּא ׀ עִנְיַן רָע נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי

הו"א אני קהלת הייתי מלך. גיטין סח סנהדרין כ:

תרגום

מרכבא משיחא: יב אנא כד הוה שלמה מלכא יתיב על כורסי מלכותיה אתגבה ליביה לחדא על עתריה ועבר על גזירת מימרא דיי וכנש סוסון ורתיכין ופרשין סגיאין וצבר כספא ודהבא לחדא ואתחתן בעממין נוכראין מן יד תקיף רוגזא דיי עלוהי ושדר לותיה אשמדאי מלכא דשידי וטרד יתיה מן כורסיה מלכותיה ונטל גושפנקיה מן ידיה בגין דיהך מטלטל וגלי בעלמא לאוכחותיה והוה מחזר על קרוי פילכי וכרכי ארעא דישראל בכא ופגן ואמר אנא קהלה דהוי שמיה שלמה מתקרי מן קדמת דנא הויתי מלכא על ישראל בירושלם: יג ויהבית ומסרית ית לבי למתבע אולפן מן קדם יי בזמן דאתגלי לי בגבעון לאלפותי ולמשאל יתי מה אנא צבי מניה ואנא לא תבעית מניה אלהין

שפתי חכמים

היה ומהו האדם שהייך בה. לכ"פ אבל הבוגה בתורה כו': ט דק"ל אני קהלת הייתי מלך הל"ל ותו לא למה הצריך לומר על ישראל בירושלים. לכ"פ על כל העולם כו' ומ"ש ולבסוף על מקלו ליבנא דתלמודא נקט (סנהדרין דף כ') ולבסוף לא מלך אלא על מקלו: נ ק"ל היכן נתן לפניהם הרע. לזה מביא הפסוק את החיים וגו' ואת המות וגו'. ואח"כ מפרש שאלת ענין ומלת לענות בניהם ענינם מנהג שיתנהג בה האדם: ס פי' ויהיה נו"ן ענין נוספת כמ"ש מעון ובורא בניהם עון וכאשר יחייהם לאנשים העומדים במעון כי שם בית' ומכניס ככה יתייהם אליהם העומדה במנהג אשר הוטבעו בו ופס א"א לפרשו אם לא על שמנהג לא על הדירה: ע פי' שמעיין ומחשב במנהגו

רש"י

אגדה דורשו כנגד אבוד זכר עמלק וסופו להיות שנאמר (עובדיה א) ולא יהיה שריד לבית עשו: (יב) **אני קהלת הייתי מלך**. על כל העולם ט ולבסוף על ישראל ולבסוף על ירושלים לבדה ולבסוף על מקלו שהרי נאמר הייתי מלך בירושלים אבל עכשיו איני מלך: (יג) **ונתתי את לבי לדרוש**. בתורה היא החכמה ולהתבונן בה על כל המעשה הרע האמו' למעלה הנעשה תחת השמש ובינותי בה שהוא הענין הרע אשר נתן הקב"ה לפני בני נ האדם (דברים ל) את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע: **ענין רע**. מנהג רע להם: **לענות בו**. להתנהג בו. ענין יש לפותרו לשון מעון ס ודירה ויש לפותרו ל' עיון ע ומחשבה וכן לענות

ספורנו

בעינינו הוא שאין זכרון לראשונים: (יב) אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים. והיה לאל ידי להקהיל חכמי הדור ולחקור דעות מחקרי לב חדשים גם ישנים: (יג) ונתתי את לבי. ועם זה שהיה לאל ידי הרביתי ההשתדלות הראוי להשיג את המכוון כאמרם ז"ל יגעתי ולא מצאתי אל תאמן: בחכמה. עיונית ומחקרית: על כל אשר נעשה תחת השמים. התחלתי הקירתי בנפסדים כמשפט כל חוקר

אבן עזרא

הנה דברי שלמה על דרך כלל ועתה יחל לבאר כל הדברי' שיעלו על לב: (יב) אני קהלת. ענייני הספר יורו כי באחרית ימיו חיברו כאילו יאמר לדורות הבאים כך וכך נסיתי בימי חיי ויכולתי לנסות כל דבר בעבור היותי מלך וענין על ישראל בעבור שהיו בם לעולם נביאים וחכמי לב כמו בני זרח ולא כבני קדר השכונים באהלים והענין שהייתי מלך על עם חכם ונבון ואמר בירושל' בעבור היות מקומ' נכון לקבל החכמה. כי ידוע שהיישוב נחלק לשבע' חלקים ולא יתכן היות ישרי לב לקבל החכמה כי אם בשלשה חלקים האמצעיים כי החלקים הראשונים והאחרונים ימנע רוב החום או הקור להיות תולדת אדם ישרה וידוע כי רוחב ירושלם שלשים ושלש מעלות והוא חצי היישוב כי לא יתכן יישוב כי אם אחר מעלות נטות השמש בצפון או בדרום: (יג) ונתתי. יתכן היות ענין זה הפסוק דבק עם הבא אחריו והוא שחקר בחכמה וכן ענין לתור כמו מתור הארץ לראות דברי חפץ ועיקרי כל המעשים אע"פ שהוא ענין רע בעבור שיתעסק האדם בדבר שלא יועיל. ופי' לענות בו מענין וי"א שהוא מל' עינוי ויאמר כי כמוהו אני עניתי מאד וענה גאון

מצודת ציון

(יב) הייתי. דבר ההוה נופל בו לשון עבר ולשון עתיד כמ"ש והלכו בניו כו' ככה יעשה איוב (איוב א): (יג) ונתתי. ושמתי כדרז"ל נתן בו עיניו (שבת לד): ולתור. ענין חפוש ובקור כמו לתור את הארץ (במדבר יד): ענין רע. דבר רע וכדרז"ל יש הרבה: נתן. ענינו עזיבה כמו ולא נתן סיחון (שם כא): לענות. מלשון

מצודת דוד

(יב) אני קהלת. כאומר אני הוא הנקרא קהלת ע"ש בקבלתי דעות מוחלפות לאסף ולכנס ונברר האמת: על ישראל. והם עם חכם ונבון: בירושלים. אשר היא עיר החכמה וכאומר בהיות כן הרבה החכמה ראה לבי: (יג) ונתתי את לבי. שמתי את לבי לדרוש ולחקור לא במראית העין רק בחכמה ובהבנת השכל חקרתי על כל הדברים הנעשים תחת השמים בזה העולם: היא ענין רע. ר"ל הבנתי שזה היא דבר רע כמה בעזב אנשים והניח כל המעשים לבני האדם כתת

קיצור אלשיך

(יב) **אני** קהלת וגו'. הלא אמרתי לך כי כל טובות העוה"ז הבל המה הנה מסני תראו כי הנה אני קהלת מקהיל קהלות כל רבים עמים כי מושל בכיפה הייתי ועכשיו אינני רק מלך על ישראל בירושלים לבד ולא בשאר העולם, ושמא תאמר הלא אמרת כי מה יתרון לאדם שיעמול במה שהוא תחת השמש שהם עניני העה"ז אך לא כן לעושה עיקר מתורה ומצות והלא אתה עסקת בם והיית מקהיל קהילות להדריכם לזכותם ולמה ירדת שערים בכל הרעה הבאה עליך, דע לך כי הנה נתתי אל לבי לדרוש מהזולת מאנשי החכמה וגם לתור אני בחכמה לחפש כתייר הזה להבין מתוכה על כל אשר נעשה תחת השמים אם הוא מבחינת השגחה או מהמזל וכיוצא וכאשר אמרתי לדרוש מבני אדם כן עשיתי לראות מה יענו והנה אומרם הוא ענין רע הוא מה שנתן אלהים לבני האדם לענות ולהשיב בדרוש הזה וזהו נתן וגו' לענות בו כי לא ישיגו מראות דברים בלתי ראוים כענין רשע וטוב לו צדיק ורע לו או כמות זה כן מות זה כצדיק כרשע וההיקש ביתר דברים רעים לכל מראה עיני הרואה כ"א אומר הוא ענין רע אך לכוון אל פרטות הדבר הגורם לכל דבר ודבר לא ידעו ולא יבינו, ומה שנתתי אל לבי לתור ולחקור בחכמה כתייר הזה היוצא מעירו תיצה אל עיר זולתה לחפש אם טובה היא אליו הלא הוא כי ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש בלי השקפה אל סוד הנעלם אשר מעל לשמש כבודו כי אין רואה אותו והנה רואה אני שתים רעות המבלבלות דעתי, א' כי הכל הבל הוא ונפסד ובלתי מתקים. ומה בצע בעולם כזה, שנית ורעות רוח כי אם היו כל האדם משלימים נפשם ורוחם פה טרם מותם החרשתי כי יקבלו שכרם אחרי כן בעולם העליון ולא היה לריק (ת"ה)

אשר

האדם לענות בו: יד ראיתי את־כל־המעשים
שנעשו תחת השמש והנה הכל הבל ורעות רוח:
טו מעות לא־יוכל לתקן וחסרון לא־יוכל להמנות:
טז דברתי אני עם־לבי לאמר אני הנה הגדלתי

רו"א ראיתי את כל המעשים. זוהר פרשת בהלת: מעות לא יוכל לתקן. ברכות כה חגיגה ט יבמות כב:

חוכמתא למדע בין טב לביש וסוכלתנו על כל מה דאתעביד תחות שמשא בעלמא הדין ותחזית כל עובדי בני אנשא חייבא גון ביש די יהב יי לבני אנשא לאסתגפא ביה: יד ראיתי חזיתיה כל עובדי בני אנשא די אתעבידו תחות שמשא בעלמא הדין והא כלא הבלא ותבירות רוחא: טו מעית גבר דסריכן אורחתיה בעלמא הדין ומית בהון ולא הדר בתיובתא לית ליה רשו לאיתקנא בתר מותיה וגבר חסר מן אוריתא ופיקודיא בחיוהי בתר מותיה לית ליה רשו לאיתמנאה עם צדיקיא בגנתא דעדן: טז דברתי

רש"י

כו: נתן אלהים. הניח פ לפניהם: (יד) ורעות רוח. שבר רוח כמו (ישעיה ה) רועו עמים וחתו. רוח עלנ"ע סוף המעשה בא לידי כאב צ לב: (טו) מעות. בהיון לא יוכל לתקן מעוות מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ורבותינו פירשו על הבא על הערוה והוליד ממזר או על ת"ח הפורש מן התורה שהיה ישר מתחלתו ונתעוות: וחסרון לא יוכל להמנות. זה שהיסר עצמו ממנין הכשרים לא יוכל להמנות עמהם בקבול שכרם: (טז) דברתי אני עם לבי. עכשיו שירדתי מגדולתי אני נותן לבי לאמר מי יאמר עלי כך שאבא לידי מדה זו: אני הנה הגדלתי וגו':

שפתי חכמים

שיתנהג בו: פ מה שלא פי' על הפסוק עלמי בפרשת נלבים ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע. דהתם כתיב בהדיא בקרא לפניך ע"כ פירושו הנחתי לפניך אבל הכא כתיב נתן אלהים לבני אדם ק"ל הלא אין רע יורד מלמעלה. ל"פ הניח לפניהם: צ כ"ל דה"פ דהשתא לסוף המעשה אז הוא מתאוה יותר ומעולם לא יבא אל תכלית סוף התאוה ובשביל בא לסוף המעשה וראה שלא עלתה תאותו בידו הוא בא לידי כאב לב כדרך כל מי שלא יבא לידי תוחלתו ותקותו כדכתיב תוחלת ממושכה מחלת לב והרבו בפרק השותה סוף בא לידי כאב לב לכן נקט הרב האי לישנא: ק הוסיף מי יאמר עלי כו' מפני שדברתי אני עם לבי משמע שהיה מחשבה ועיון

אבן עזרא

ישראל ויותר נכון הוא היות וענה מן לא תענה ברעך. וגם ענינו כמו ויענהו ויור' עליו הבא אחריו אני אמרתי בחפזי. וכן ישמע אל ויענם יענה בם. או ישיב תשובה להם. וכאשר התעסק לראות שרשי המעשים מצא שהם הבל ורעות רוח ויהיו פירוש תחת השמים כמו תחת השמש. ויתכן שרמז במלת תחת השמים כמו תחת השמש לגלגל העליון שהם כל צבא השמים והכמת סוד המזלות על שמנה וארבעים צורות הגלגל ואחר שהסתכל בדרך החכמה לדעת עיקר כל המעשים שהם נולדים מכח השמים וראה שהוא ענין רע וקשה בעבור קוצר דעת בני אדם לספור המולידים ואף כל הנולדים ואין מספר לגדודי שמים ולא יכלו הקדמונים להכיר כי אם אלף ושנים ועשרים ויורה על זה שאמר תחת השמים עת לכל זמן וכן השני שהוא בפסוק תרתי בלבי: (יד) ראיתי. פי' ורעות רוח כמו אפרים רועה רוח ורודף קדים שלא יועיל ולא ישביע וענין רוח כמו הכל בעבור רובי תהלוכותיו שלא יוכל אדם לתפסו ביד כענין כי רוח יזרעו וכן כי רוח עברה בו ויתכן היות ורעות כמו מחשבת ויורה עליו רעיון רוח ומשקלם דמות ודמיון מהפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם: (טו) מעוות. פעול כמו מדובר והם שני שרשים והענין אחד שלם ושאיננו שלם. ומלת לתקן פועל עומד והענין על דרך הפירו' הראשון על שני הפסוקים שהם לפני זה אחר שראה שהכל הבל לא יוכל ההבל לשוב כמו עומד. כי המעוות לא יוכל להיותו נתקן כי תולדתו מעוות ובעל החסרון אין בו יכולת להמנות עם השלימים וזה הפירוש בחסרון בעל מהחסרון או יהיה שם התאר כמו ראשון והחרון או ישוב על מעוות ויהיה מעוות לבדו בתולדתו ומעוות חסרון מחסרונו ועל הפירוש השני שנולד במערכה חסירה אין בו כח להשלים נפשו והנה נמלא המתעסק לחקור עיקר התולדות ממלאכת השמים מתעסק בתוהו וזה נכון ברוב מבני אדם וברוב ממעשיהם: (טז) דברתי. בעבור היות הלב משכן הרוח והוא הנברא בגוף בתחלה

ספורנו

להתבונן מהם אל מה שלמעלה מהם: הוא ענין רע. ומצאתי שלבי ושכלי המתבונן הוא ענין רע וחסר שהוא כחיי בלבד לא שכל בפועל: לענות בו. להכנע לפניו בהכירו את חסרונו ולא יתגאה בבחירתו שיחשוב היותו בפועל דומה ליוצרו כמו שקרה למלך צור כאמרו אל אני מושב אלהים ישבתי אבל ישתדל להדמות אליו לרצון לפניו: (יד) ראיתי את כל המעשים אשר נעשו תחת השמש. שהם הנפסדים. וראיתי שהם הבל. שתכליתם מצד עצמם גרוע ודבר בלתי נחשב: ורעות רוח. באופן שכל מה שישמח האדם בהם הוא רעות רוח כי הוא בזה רועה ונזון ברוח בלבד כענין אפרים רועה רוח: (טו) מעות לא יוכל לתקן. וזה כי לכל הנפסדים יקרה דרך עולה תמיד בצמיחה עד תכלית הגידול והכף יתעות אותו הדרך וקו הצמיחה מעלייתו ויטה אל הירידה באופן שלא יוכל לתקן ולחזור אל קו עליית הצמיחה ולא אל תכלית הגידול: וחסרון לא יוכל להמנות: ועם זה מצאתי במין האנושי שהוא הנכבד מכלם חסרון דברים הכרחיים לקיומו כענין השגת לחם ושמלה באופן שלא יוכל להמנות רבוי פרטיהם כאמרם ז"ל כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שלא אכל פת. וכמו כן כמה טרחות טרח עד שלא לבש: (טז) הגדלתי והוספתי חכמה. בעיונית: ולבי ראה הרבה חכמה. חקירת קדמונים: ודעת. דעות נמשכות

מצודת דוד

להם הבחירה לעבות כחפלם למען ענותם בגמול המעשים בעבור חפצים הבחירה כי לולי הבחירה אין עונש: (יד) ראיתי. במראית הטין ראיתי את כל המעשים הנעשים בדבר הנתון תחת ממשלת השמש והכ אסיפת הקנינים המסור ביד מערכת השמים וזכר השמש נפי שהיה הפועלת הרבה בתחתונים כו' וכמ"ש למעלה בתחלת הספר או בזה העולם במקום זריחת השמש ראיתי כו': והנה הכל. בעיני ראיתי בכולם הכל היה מבלי תועלת עוד יש בהם שבר רצון עוביהם כי לא ישיג תשוקתו ונכזבה תוחלתו: (טו) מעות. אם אירע במעשיו דבר מעוות ומקולקל אין בידו לתקן הקלקול: והסרון. דבר הנחסר במעשיו אין בידו להשלימו להיות נמנה במנין הדברים אבל לא הסרו: (טז) דברתי כו'. כ"ל חשבתי בעלמי ולא דברתי אל הזולת: הגדלתי. הייתי בגדולה רבה וזה מביא להדד הסכל

מצודת ציון

פיגוי ויסורים: (יד) ורעות. ענין שבירה כמו תרועם בשבט ברזל (תהלים ב): רוח. רצון: (טו) מעות. ענין קלקול והשחתה כמו ודרך רשעים יעות (שם קמו): להמנות. מלשון מנין ומספר: (טז) ראה. הוא נושאל על הבנת הדבר וכן ראה דבריך טובים (ש"ב

קיצור אלשיך

אשר בהבל בא, אך רואה אני רעות רוח שאדרבה מרעיעים ומשברים רוחם באשר לא טוב יעשו. ואיך נאמר שבאים לעולם בני אדם לתקן את אשר עותו והנה הרעות רוח שאני רואה הוא כי (טו) מעות לא יוכל לתקן כי ימות בלי חמדת תקון ואשר לא בא (ת"ה) לתקן עוותו רק להשלים חסרון עשה טוב הצריך לנפשו כדי להמנות בכלל השלשים צדיקים שבכל דור לקיים בם את העולם, רואה אני אותו בלתי משתלם באופן כי לא יוכל להמנות והולך חסר מן העולם כאשר בא: (טז) דברתי אני. דבור מפורש וגלוי. עם לבי אשר בה

והוספתי חכמה על כל־אשר־היה לפני על־ירושלם ולבי ראה הרבה חכמה ודעת: יז ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הללות ושכלות ידעתי שגם־זה הוא רעיון רוח: יח כי ברב חכמה רב־כעס ויוסיף דעת

תו״א כי ברוב חכמה רב כעס. נדרים כה: ויוסיף דעת יוסיף מכאוב. סוכה מב:

מליליה אנא בהרהור לבי למימר אנא הא אסגיתי ואוסיפית חוכמתא על כל חכימיא די הוו קדמי בירושלם ולבי חזא סגיאות חוכמתא ומנדעא: יז ויהבית לבבי למדע חוכמתא וחולחלתא דמלכותא ומנדעא וסוכלתנו בחנית למדע דאף דין הוא תבירות רוחא לגבר דמשתדל למשכח יתהון: יח כי ארום גבר דמסגי חכמתא כד ייחוב ולא יתיב בתיובתא מסגי רגיז

רש״י

(יז) ואתנה. עכשיו את לבי לדעת את טיב החכמה מה סופה ואת טיב ההוללות והסכלות: הוללות. שעמום וטירוף הדעת לשון ערבוב כמו (ישעיה א) מהול במים: ושכלות. שטות: ידעתי. עתה שגם החכמה יש בו שבר רוח כי ברוב החכמה אדם סומך על רוב הכמתו ואינו מתרחק מן האיסור ובא רוב כעס להקב״ה אני אמרתי ארבה כ״סים ולא אשיב את העם מצרימה ובסוף השיבותי אני אמרתי ארבה נשים ולא יסורו לבבי והרי נכתב עלי (מלכים א׳ יא) נשיו הטו את לבבו וכן הוא אומר שעל רוב חכמתו הוא סמך ועשה כמה דברים שנא׳ (משלי ל) נאום הגבר לאיתיאל לאיתיאל ואוכל:

ספורנו

לחקדמותיהם: (יז) ואתנה לבי לדעת חכמה. האמת בעיון: ודעת הוללות. ולדעת כמו כן דעות של קדמונים המשובשות: וסכלות. ורעות של סכלות מחסרון הקדמות: ידעתי שגם זה רעיון רוח: והכרתי בלי ספק שהוא דבר בלתי נחשב: (יח) וזה כי ברב חכמה. של אותם קדמונים: רב כעס. כי לפי דעתם אין שום השגחה ואין שום נפש אישיית נצחית מגלגל הירח ולמטה באופן שהצדיק והרשע שוים אחר מות הגוף: ויוסיף דעת. ומי שמוסיף דעת ומכיר שיש מסדר מכוון לתכלית: יוסיף מכאוב. על רוע הסדר ההוה במציאות לפי דעתו:

אבן עזרא

כי הוא דמות מלך והמוה שר לבא היה הלב כנוי להכמה ולשכל ולטעם ולמחשבות הבינה בעבור היותו המרכבת הראשונה לנשמת האדם העליונה וכן יכנו הדבורים בלשון שפה בעבור לאת הדבורים ממנה ועל כן הוא אומר לב חכם ונכון קונה לב אהב נפשי ועיין הגדלתי והוספתי חכמה שחיבר ולמד חכמת הקדמונים והוסיף עליהם. ולבי ראה הרבה חכמה שלא חבר אותה ומלת הרבה שם ימצא על יחיד ורבים כמו כי הרבה יהיו וכן מלת ריקם ושם הפועל קמוץ הרבה ארבה: (יז) ואתנה. אחר שלמדתי החכמות והוספתי נתתי לבי לדעת עיקר ההוללות כמו ויתהולל בידם ועיקר השכלות שהוא הפך ההוללות אף על פי שזה רעיון הבל: (יח) כי כאשר ביקש לדעת השכלות ראה כי המשכיל המכיר דברי העולם ברוב חכמתו תמיד יהיה לו כעס ומכאוב ולא ישמח בבנים בעבור דעתו שאחרית׳ למות בחייו או אחריו ולא בעושר כעוף יעופף וגם לא יועיל ויושיע ביום האיד ויום המות נתון בין שתי עיניו:

מצודת ציון

(טז) : (יז) הוללות. ענין בלבול ועירבוב הדעת כמו ושופטים יהולל (איוב יב): ושכלות. כמו וסכלות בסמ״ך והוא ענין שטות: רעיון. ענין שברון כמ״ש למשלם ורעות רוח:

מצודת דוד

בעבור הרחבת הלב: והוספתי חכמה. מאד הייתי עוסק לאסוף חכמה בתוספת מרובה על כל המלכים שהיו לפני על ירושלים (ויתכן שאמר על מלכי הגוים כי דוד אביו לבד מלך בירושלים ולא עוד): ולבי ראה. ר״ל בהרחבת הלב הסתכלתי בהרבה חכמה ודעת: (יז) ואתנה לבי. שמתי לבי לדעת להבחין מעלת החכמה ולדעת ענין השיעמום והשטות להעריך זה מול זה להבחין יתרון החכמה על הסכלות: ידעתי. הן הכרתי שגם החכמה היא שברון רוח: (יח) כי ברוב חכמה. כי מי שנמלא בו הרבה חכמה בו נמלא הרבה כעס כי מהוד ישכיל מעשה בני אדם על אמתותם וכשרואה שאינם טובים יכעס בעצמו כי הדברים ההם אינם כפי ראוי ובזה יכעס ומה מאוד מזיק הכעס: ויוסיף דעת. מי שמוסיף דעת להבין דבר מתוך דבר הנה בזה יוסיף מכאוב לעצמו כי בעבור הבנת דבר מתוך דבר

קיצור אלשיך

בה החכמה נתונה, וכמו שהלב הגשמיי משפיע הדם לכל האברים הגשמיים יען שהיא נקודת החיים של כל הגוף, כן הלב הרוחני אשר בה החכמה משפעת החכמה לכל האברים הרוחנים לאמר, אמרתי לה כדברים האלה, אני, הלא אני הנה הראשון אשר הגדלתי והוספתי חכמה על כל החכמים והמלכים אשר היה לפני על ירושלים העיר אשר היא הגורמת להשפעת החכמה כידוע, והנה לפעמים המוסיף חכמה יוסיף רק לפנים כמו להתגדל ולהתהדר לפני גדולים אבל לבו בל עמו שהחכמה לא נשהרשה ולא עשתה לה קן בלבו ואינו דבוק בה יען שהוא רק לפנים. וזה האיש נוח להתקלקל יען שאין תוכו היא לבו הפנימית כברו, אבל אנכי ולבי הנקודה השרשית של החיים שלי הדבוקה בחיי החיים של הא״ס ב״ה וב״ש בחכמה העליונה של הבורא יתברך ראה והבין הרבה חכמה ודעת שהיה תוכי כברי. לכן את לבי דברתי מפורש ובגלוי אליה בלי שום פחד ומורא: (יז) ואתנה את לבי לדעת החכמה ולא עשיתי ממנה עיקר לבדה כי אם צרפתי עמה לדעת הוללות העושר לשלוח אנשים באניות להביא לי זהב מאופיר ולהרבות סוסים ותענוגי בני אדם וגם שכלות ות״ה הוא רבוי נשים המסירות הלב והדעת כי בחכמה שהקדמתי חשבתי שהיא תעמוד לי לבלתי אקלקל לעשות עיקר מהבלי העולם וזהו לדעת חכמה ובבטחי בה סמכתי ולדעת הוללות ושכלות. והנה אשמתי גדולה מאד משאר בני אדם הבלתי יודעים כמוני כי מרה תהיה באחרונה וזה ידעתי שגם זה הוא רעיון רוח, לומר כי הנה גם מתחלה ידעתי כי גם זה הוא רעיון רוח, כי גם להתחיל בחכמה הוא שברון הנפש כי לא על חנם מנע הוא יתברך את המלך מכל אלה מסוסים נשים כסף וזהב כ״א שהחמדה הציקתני לחלק ביני ובין זולתי כי אני לא יסור לבבי ועל כן על שאני ידעתי מתחלה שגם זה הוא רעיון רוח ולא עצרתי כח נגד יצרי גדלה אשמתי ואין להקל מאשמתי באמור כי רוב חכמתי גרמה לי כי בטחתי בה שהיא תעמוד לי לבלתי אחטא כי הלא נהפוך הוא כי הלא (יח) ברוב החכמה רב כעס לו יתברך עמי כי היה לי להיות יותר דבק עמו יתברך לבלתי עבור מצותיו בשום תואנה בעולם כי סמך היות דעתי גדולה מזולתי אבו בטחון שלא יסור לבבי כי הלא ויוסיף דעת יוסיף מכאוב כי הגדול טחברו יצרו גדול ממנו. על כן אמרתי

תרגום

קדם יי ודמוסיף מנדעא ויסות בטליותיה מוסיף כאיב לבא לקריבוי: ב א אמרית אנא בלבי איזיל כען הכא ואבחין בחדוא ואחזי בטוב עלמא הדין וכדו מטא עלי צערא וסיגופא אמרית במימרי הא אף דין הוא הבלו: ב לשחוק לתוכא אמרית בעידן צערא ליצנותא הוא ולחדוא מה הנאה אית לגבר די עבדינה: ג תרתי אלליות בלבי לנגדא בבית משתיא דחמרא ית בסרי ולבי דבר בחוכמתא ולאחדא בשטות עולמיא עד די בחנית וחזית איזין מנהון טב לבני אנשא דיעבדון עד דאינו

יוֹסִיף מַכְאוֹב: ב א אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי לְכָה־נָּא אֲנַסְּכָה בְשִׂמְחָה וּרְאֵה בְטוֹב וְהִנֵּה גַם־הוּא הָבֶל:
ב לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל וּלְשִׂמְחָה מַה־זֹּה עֹשָׂה:
ג תַּרְתִּי בְלִבִּי לִמְשׁוֹךְ בַּיַּיִן אֶת־בְּשָׂרִי וְלִבִּי נֹהֵג בַּחָכְמָה וְלֶאֱחֹז בְּסִכְלוּת עַד אֲשֶׁר־אֶרְאֶה אֵי־זֶה טוֹב לִבְנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמַיִם מִסְפַּר

תו"א לשחוק אמרתי מהולל שבא ל: ולבי נהג בחכמה. וזכר פ' סוריס.

רש"י

(א) אמרתי אני בלבי. הואיל וכן הוא אחדל לי מן החכמה ואעסוק במשתה תמיד: אנסכה. לשון מסך יין לשתות כמו (משלי ט) מסכה יינה עירוב יין במים לתקנו או עירוב בשמים ביין לקונדיטון: וראה בטוב. כמו וראות בטוב: והנה גם הוא הבל. שהרי ראיתי בנבואה שהרבה קלקולים באים מתוך שחוק. בלשצר מת מתוך משתה אנשי דור המבול נשטפו מתוך רוב טובה שהשפעת להם: (ב) לשחוק אמרתי מהולל. מעורבת בבכי ואנחה: ולשמחה מה זה. טובה יש עושה הרי סופה תוגה: (ג) תרתי בלבי. חזרתי לתור בלבי להחזיק בכולן במשתה בחכמה ובסכלות ולמשוך ולעדן במשתה היין את בשרי. כל סעודת עונג קרויה על שם היין: ולבי נוהג בחכמה. אך אם בשרי נמשך ביין לבי מתגלגל בחכמה להחזיק בתורה: ולאחוז בסכלות. בדברים הדומים לי לסכלות שאמרתי עליהם (משלי ל) לאיתיאל ואוכל וכגון לבישת שעטנז וכלאי הכרם שהשטן ואומות העולם

שפתי חכמים

בלבו ואם הוא כפשוטו של כתוב מהו העיון והמחשבה. לכ"פ מי יאמר עלי כו' א"כ מלת לאמר קדייק דאם הוא כפשוטו דברתי אני עם לבי אני הנה וגומר מיבעי ליה לאמר למה לי. אלא ע"כ לאמר קאי אמחשבה שהיה מחשב אי יאמר כו': ר פי' אינו לווי אלא מקור: ש דק"ל הלא עושה שמחה ומשמח לבב אנוש. לכ"פ מה זו טובה עושה כלומר אף אם היא שמחה מה זו טובה עושה הלא סופה תוגה: ת ק"ל אם סכלות פי' שטות כמו שפירש לעיל אם כן קשה איך

אבן עזרא

(א) אמרתי. ידבר עם נפשו בעיקר ההוללות: לכה נא אנסכה בשמחה. אם החכמה תוליד כעס תעזב ואשוב להתעסק בדברי שמחה ולנסך היין. כענין ושתו ביין מסכתי ואם הם שני שרשים והוא מהבנין הדגוש כמו אדברה. וינסך כמו וידבר. ויש אומרים כי הוא מן נסה והכ"ף לדמות הנוכח כענין אנסה אותך כמו אחוך שמע לי. אכנך ולא ידעתני: (ב) לשחוק. אמרתי כי הנוט' לשחוק שהוא מהולל ואמרתי בעבור השמח' מה זה עושה מה תועיל ומה טוב תעשה והלמ"ד כמו למ"ד אמרי לי אחי הוא ואמר פרע' לבני ישראל: (ג) תרתי. כאשר ראיתי שהחכמה לבדה תוליד כעס והשחוק לבדו לא יועיל חפשתי דרך לחבר בין שניהם ומשכתי בשרי ביין כדי שאשמח ועניין בשרי גופי. ולבי נוהג בחכמה לבי תמורת שכלי ונשמתי. ונוהג פועל יוצא והפעול חסר ועניינו ולבי נוהג דבריו בחכמה ולאחוז מעט מהסכלות שהוא תאות זה העולם וכל זה עד שיורה אי

ספורנו

(א) אנסכה בשמחה. אתנהג במלכותי ונסיכותי בשמחת תענוגים: וראה בטוב. ולבזות את הטוב הרוחני ותשגת הנצחיות כחושב אותה לנמנע: והנה גם הוא הבל. גם התנהג בתענוגים שאמרתי הוא דבר בלתי נחשב: (ב) כי אמנם לשחוק אמרתי מהולל. בלתי מכוון לתכלית נאות: ולשמחה. גם שיהיה בה איזה הרחבה לנפש החיונית: מה זה עושה. הנה המושג ממנה דבר נפסד ובלתי נחשב: (ג) תרתי בלבי. בהיותי כ"כ אדוק בעיון ומתמיד בו וחשבתי שלא יהיה לבבי פונה כלל אל המדיניות זולתי בהשתדלות רב: תרתי למשוך ביין את בשרי, למשוך בשרי באיזה הענוג באופן שיהיה לבי בקצת פונה גם אל המדיניות וצרכי חיי שעה: ולבי נוהג בחכמה. וזה עשיתי בעוד שהיה לבי נוהג בחכמה ומתמיד בעיון פן ימאס ההכרחי להיי שעה: ולאחוז בסכלות. וכמו כן תרתי לאחוז בסכלות התענוגים ולכבוש את יצרי שלא יגדיל עלי עקב פן אוקש בו: עד אשר אראה איזה טוב לבני האדם. וזאת ההנהגה למשוך בשרי ביין לא הסכמתי להתמיד אותה זולתי עד אשר

מצודת דוד

יוסיף אף את הנולדות מן המעשים המקולקלים ומביא מכאוב אל לבו:
ב (א) אמרתי אני בלבי. חשבתי בלבי ואמרתי אל עצמי עתה לך נא עצמך בדבר הנסיון כי אנסה אותך בהתעסקות השמחה וראיית דברים טובים הנחמדים לעין ומשמחים את הלב לבחון ולראות אולי זו היא הדרך הנכונה: והנה. אבל השכלתי שגם ענין השמחה הוא הבל: (ב) לשחוק. כי על השחוק שבא מן השמחה אמרתי עליה שהיא הוללות ועל השמחה אמרתי מה זו תועלת עושה: (ג) תרתי בלבי. חפשתי בלבי למצוא דרך נכון להחזיק בשתי הדברים גם יחד לעסוק במשתה היין המעדן את הבשר ומושכו להתרדות ולהאמין ולבי יתנהג להשכיל בחכמת התורה וגם לאחוז בדברי סכלות הם הדברים שאינן נכנסין לתוך הגוף ועכ"ז בני האדם מתעסקים בהם כבנינים נאים וכלי שיר ופרדסים ועל שפס

מצודת ציון

ב (א) לכה. הוא ענין זרוז כמו ומחה לכו ונהרגהו (בראשית לז) ויוסף הלא בא אליהם: נא. עתה: אנסכה. מל' נסיון ובחינה ור"ל אנסה אותך כמו למה אככה (ש"ב ב) ופי' אכה אותך: (ב) מהולל. ענין ביעתוס: (ג) תרתי. ענין חפוש וחקור כמו ולתור בחכמה (לעיל א'):

קיצור אלשיך

ב (א) אמרתי אני בלבי אנסכה את המכאוב בשמחה באופן שלא תהיה שמחה יתרה רק מזוגת בכאיב ובאמרי כך אל לבי ואמרתי לו ואתה לבי ראה בטוב אל תהי פנייתך אל השמחה מפאת עצמה רק בטוב הנמשך ממנה לעבוד את קונך. והנה גם הוא הבל כי הנה לא יבצר או השמחה לא תחטיאני כ"א שתמשיכני אחר שחוק והתול או תביאני לידי מיני חטאים המתרגשים ממנה. אם לידי שחוק הנה (ב) לשחוק אמרתי מהולל ואם לשמחה להיות שמחה תמיד שלא יהיה פריה שחוק רק הייתי שמח בעצם הנה
(ח"ה)
לשמחה אמרתי מה זו עושה. כלומר כמה רעה גדולה זו עושה ויהיה אומר כה כמו מה רב טובך וגו' כי השמחה יתרה תביא גאוה וכל מיני רעות כי כל מקום שיש שמחה יתרה השטן מקטרג להחטיא ולהביא פורענות ח"ו. (ג) תרתי בלבי וכו', הלא ראיתי הפלגתי להבדיל עניני עוה"ז וקראתי תגר על השמחה כי רעה בעיני אדון העולם היא והנה עיניכם הרואות כי אנכי חזון הרביתי ולא כן עשיתי כי הרביתי מאכל שולחני כנודע מסעודות שלמה ואמרו רז"ל כי לכל אחת מנשיו היה עושה כך בכל יום ובניתי לי בתים

אשר

ימי חייהם: ד הגדלתי מעשי בניתי לי בתים נטעתי
לי כרמים: ה עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי
בהם עץ כל־פרי: ו עשיתי לי ברכות מים להשקות
מהם יער צומח עצים: ז קניתי עבדים ושפחות
ובני־בית היה לי גם מקנה בקר וצאן הרבה היה

קיימין בעלמא הדין תחות שמיא מנין יומי חייהון: ד הגדלתי אסגיתי עובדין טבין דירושלם בניתי לי בתין בית מוקדשא לכפרא על ישראל ובית מקירת מלכא ואידרון פסיל לבי מדרשא דרבנן ואולם ובית דינא אבנין פסילן דתמן יתבין חכימיא ודיינין ית דינא עבדית כורסיא דשן דפילא למותב מלכותא אנציבית לי כרמין ביבנה כל קבל כרמין דענבא למשתי מנהון חמרא אנא ורבני סנהדרין ואף לנסכא חמר חדת ועתיק על מדבחא: ה עשיתי עבדית לי גינת שקין ופרדסין וזרעית תמן כל מיני עסבין מנהון לצרוך מיכלא ומנהון לצרוך משתיא ומנהון לצרוך אסותא וכל מיני יבבי בוסמין נציבית בהון אילני סרק וכל אילני בוסמין דאיתין לותי טלני ומזיקין מן הנדקא וכל אילן דעביד פירין ותחומי מן שור קרתא דבירושלם עד כיף מיא דשלוח: ו עשיתי בתנית בית משקיא דמיא אדרין חזי לאשקאה אילניא ואידין חזי לאשקאה עסבין ועבדית לי פרקטנין דמיא לאשקאה מנהון אפילו חורשא די מרבי קיסין לאסקא: ז קניתי קניתי

שפתי חכמים

אמר שיאחז בסכלות. לכ"פ בדברים הדומים לו לסכלות כמ"ש פה אך מ"ש אחר כך וכן סוף הומר טוב אשר תאחז כו' קשה לפלוס דבריו דאם כוונתו לשביה ראיה דגם על שאול אמר שיאחז בדבר שנדמה לו לסכלות כמו שאמר פה לאחוז בסכלות אם כן קשה מה כוונתו בזה בכתב וסיה מלות המקום וקורא אותה סכלות ואם עיקר ראיהו הוא שקורא למלות המקום סכלות ובכן ילדק אומרו והיא מלות המקום וקורא אותה סכלות עדיין קשה סיכן מלינו שקרא שלמה אי בשאול לאותה מלות סכלות. ונראה שבתחלה לריך אתה לדעת מה שפירש רש"י לקמן ומתוך דבריו יובן מה שפירש פה והוא שכתב לקמן אל תהי לדיק הרבה כשאול שדימה להיות לדיק וריחם על הרשעים ואל תתחכם יותר לדון ק"ו בכל בטות ומה על נפש אחת וכו' פי' כמו שעשה שאול אותו ק"ו כמו שדרש במסכת יומא פרק בראשונה טוב אשר תאחז בזה וגומר אם אומר הנביא הלדיק הדבר בסוף דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל לשאול אל יקל בעיניך לפקפק בו ויולא את כלם ידי בניהם יקיים המצוה והסכלות כהלכתן כך הוא בספרים מדויקים הרי שאמר אל תתחכם יותר כשאול נמלא דשאול היה רולה להתחכם ע"כ היה בעיניו כסכלות ועל זה אמר טוב אשר תאחז וגומר כי ירא אלהים יצא את כולם פירוש שהמצוה והסכלות כדפירש לקמן

רש"י

מסיבין עליהם וכן הוא אומר (להלן ז) טוב אשר תאחוז בזה וגם על שאול שנדמה בעיניו סכלות להרוג מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק והיא מלות המקום וקורא אותה סכלות: (ד) הגדלתי מעשי. בימי גדולתי. (ה) עץ כל פרי. שהיה שלמה מכיר בחכמתו את גידי הארץ איזה גיד הולך אל כוש ונטע בו פלפלין איזה הולך לארץ הרוכין ונטע בו הרוכין שכל גידי הארצות באים לציון שמשם משתיתו של עולם שנא' (תהלי' נ) מציון מכלל יופי לכך נאמ' עץ כל פרי במדרש תנחומא: (ו) ברכות מים. כמין ביברים של דגים שחופרין בקרקע:

ספורנו

אראה איזה חלק מחיי שעה ראוי שיבחרו בו בני אדם: מספר ימי חייהם. בימי חייהם שהם מעטים: (ד) הגדלתי מעשי. להשיג זאת המשיכה מן ההתבודדות בעיון אל ההשתדלות בצרכי חיי שעה הגדלתי את המעשים הראוים לי כמו מלך והוספתי בהם יותר מן המורגל לשאר המלכים. ובכן בניתי

אבן עזרא

זה דרך הטוב: (ד) הגדלתי. עשיתי מעשים גדולים או הגדלתי הוני כמו עשה את כל הכבוד הזה: (ה) עשיתי. גן לשון זכר גן נעול ולשון נקבה לעבדה ולשמרה ורבים גנים וגנות והגן יש בו אילנים רבים ממינים רבים והפרדס הוא ממין אחד והראיה פרדס רמונים: (ו) עשיתי לי ברכות מים. שיתחברו ממטר השמים להשקות יער צומח עצים שאין להם פירות כמו ארזים וברושים: (ז) קניתי. ובני בית שנולדו בביתי ומלת צאן כלל לכשבים ולעזים והראיה

מצודת ציון

(ה) גנות. מקום זרוע ירקות ופרחים: ופרדסים. מקום נטוע אילנות בעלי פרי: (ו) ברכות. מקום בנוי באבנים ובסיד ושם מתכנסים המים וכן בתעלת הברכה (מ"ב י"ח):

מצודת דוד

דברים שהון לגוף קורא להם סכלות: עד אשר אראה. בכלן אאחוז עד אשר אראה מהו הדרך שיותר טוב לפני בני האדם אשר יעשו בזה בעולם תחת השמים בכל מספר ימי חייהם ולהומר אחר שאראה איזה יכשר אאחוז בזה לבד ואשמיט ידי מהדרכים האחרים: (ד) הגדלתי מעשי. ר"ל כן עשיתי ואחזתי בסכלות כי עשיתי מעשים גדולים ומופלאים וחוזר ומפרש בניתי לי בתים רבים ונטעתי לי כרמים רבים: (ה) עץ כל פרי. אילנות מכל מיני פרי: (ו) להשקות. למען השקות מאלו הברכות את היער שצומח אילני סרק למען יהיו ענפיו רעננים וגדולים המחמדים לעין הרואה: (ז) ובני בית. הם הממונים על צרכי הבית להשגיח בדבר הלוכך ולא יעשו מלאכה כעבד ושפחה: מכל שהיו כו'. יותר מכל המלכים שמלכו לפני בירושלים (ושל מלכי הגוים יאמר וכמ"ש למעלה):

קיצור אלשיך

אשר אין כמוהם בכל הארץ והוצאתי בבנינם זמן י"ג שנה וכרמים ופרדסים לא חסרה מהם כמ"ש ז"ל אפילו מנטקסה ופלפלין ועבדים ושפחות ושרים ושרות ותענוגי בני אדם ואיך אגעל בשמחה וגם אהביל עניני עוה"ז, ע"כ אמר דעו איפה כי לא לכוונת ההנאות ביין שאכלות או בראות עיני בבתים וברמים ופרדסים עשיתי. כ"א שתרתי בלבי כתייר הזה לראות ולחפש ולנסות בכל הדברים עד היכן יד עניגה מגעת עד אשר אראה בחוש איזה טוב לבני האדם וכו' ללמדם דעת במה יוציאו מספר ימי חייהם ואומר הנה כל טובות העולם נסיתי והמה הבל לכן השמרו לכם מעשות עיקר מהם כי הבל המה, וז"א תרתי בלבי וכו' כי אשר היה נחת שלחני מלא דשן ומה גם ביין בוגד ומתעה וגם לאחוז בסכלות ופתיות הבלי העולם טובותיו ותענוגיו הלא לא היה רק עד (ח"ה)

אשר אראה בחוש איזה טוב לבני האדם אשר יעשו וכו' למען אוכל לתת להם דבר ועצה במה יעסקו ומה יהבילו ולבל יאמרו לו לא טובה העצה אשר יעצת למשוך ביין כי יין ותירוש יקח לב. ע"כ אמר למשוך ביין את בשרי. אבל לבי נוהג בחכמה ולאחוז בסכלות אחיזה מה. ולא עשותו עיקר חלילה:

(ד) הגדלתי מעשי וגו'. הענין כי רצה ליהנות בכל ה' חושיו. בחוש המשוש במה שבניתי לי בתים לדור בהם. ולחוש הטעם (ה) נטעתי לי כרמים וגנות ופרדסים. ולחוש הריח נטעתי לי עץ כל פרי שבעולם אפילו פלפלין וכל מיני בשמים. ולחוש הראות (ו) עשיתי לי ברכות מים להשקות מהם יער צומח עצים אף שלא יגדלו פירות. ומה הנאה היה לי מהם. רק ראות עין. (ז) קניתי לי עבדים וגו' יותר מכדי צרכי רק למען הנאת חוש הראות. וגם

לִי מִכֹּל שֶׁהָיוּ לְפָנַי בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃ ח כָּנַסְתִּי לִי גַּם־כֶּסֶף וְזָהָב וּסְגֻלַּת מְלָכִים וְהַמְּדִינוֹת עָשִׂיתִי לִי שָׁרִים וְשָׁרוֹת וְתַעֲנוּגֹת בְּנֵי הָאָדָם שִׁדָּה וְשִׁדּוֹת׃ ט וְגָדַלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי מִכֹּל שֶׁהָיָה לְפָנַי בִּירוּשָׁלָ͏ִם אַף חָכְמָתִי עָמְדָה לִּי׃ י וְכֹל אֲשֶׁר שָׁאֲלוּ עֵינַי לֹא אָצַלְתִּי מֵהֶם לֹא־מָנַעְתִּי אֶת־לִבִּי מִכָּל־שִׂמְחָה כִּי־לִבִּי שָׂמֵחַ

הו"א עשיתי לי שרים ושרות. גימ"ן כט : וזה היה חלקי מכל עמלי . כנכהדין ט

עבדין ואמהן מבניהון דחם ושאר עממין נוכראין וגדברין די ממנן על מזונא דביתי הוו לי לפרנסא יתי וית אנשי ביתי תרי עסר ירחי שתא וחד לפרנסותי בירחא דעיבורא אף קנין תורין ועאן הוה לי יתיר מכל דריא די הוו קדמי בירושלם: ח כנסתי כנשית לי אף אוצרין דכסף ודהב דאפילו מתקלין ומואזנין דקשוט עבדית מן דהב טב וטסברי מלכין ופלכין אתיהיבו לי לכהנא עבדית לבית מוקדשא זיני זמרא לזמרא בהון ליואי על קורבניא וקתרוסין ואבובין לזמרא בהון זכריא וזמרתא בבית משתיא דחמרא ותפנוקי בני אנשא ודימוסיא ובי בנין מרזבין דשדין מיא פשורי ומרזבין דשדין מיא חמימי: ט וגדלתי ואסגיתי טובא ואוסיפית עותרא מן כל דריא די הוו קדמי בירושלם ברם חכמתי קמת לי והיא סייעא יתי: י וכל וכל מה דבעו מני רבני סנהדרין לדכאה ולסאבא

רש"י

(ח) וסגלת מלכים. גנזי מלכים זהב וכסף ואבן יקרה שהמלכים מסגלים בגנזיהם: והמדינות. סגולת כל סוחרים: שרים ושרות. מיני כלי זמר: שדה ושדות. מרכבות כמו עגלות צב ובלשון גמרא יש שדה תיבה ומגדל: (ט) אף חכמתי. גם חכמתי לא הנחתי בשביל כל המעשים האלה ועמדה לי ולא שכחתיה. ד"א עמדה לי לעזרה מכל אלה: (י) לא אצלתי. לא רחקתי להבדיל מהם א וכן (במדבר יא) ויאצל מן הרוח ויתן על הזקנים כמנורה שמדליקין ממנה נרות הרבה ואין אורה חסר כלום: וזה היה חלקי. ואחרי עשותי כל אלה אין לי מכולם אלא זה. רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר קידו. מקידה ב של הרס

שפתי חכמים

והכא הכי פירושו ולאחוז בסגלות דברים הדומים לו לסגלות כו' ואחר כך סיקס' לנפשיה ואין צריך לומר דקורא למלות המקום סגלות לזה מביא ראיה וכ"ה אומר טוב אשר תאחז בזה על שאול כו' ומלת גם טעו' הוא וה"פ אמר על שאול טוב אשר תאחז בזה שנדמה לך סגלות שהרי היה רוצה להתחכם בדפריסית ומדאמר טוב אשר תאחז בזה פשיטא שיש לאחוז במלות המקום אלא פירושו אפי' שנדמה לך לסגלות וכן סיפא דקרא כי ירא אלהים יצא ידי שניהם פי' יקיים החכמה והסכלות הרי שקורא מלות שמקום סכלות וזהו שמסיים רש"י והיא מלות המקום וקורא אותה סכלות כלומר אם כן אף שפירשתי זה במלות המקום מליני הש"ג שקורא למלות המקום סכלות: א דקשה לרש"י הרי ל' אצילות הוא כמאציל דבר מדבר ואותו דבר שמאציל ממנו חסר אותו דבר שנאצל ופה אף אם היה נאצל ולא עשה מה שראו עיניו לא היו עיניו חסר בזה כלום. לכ"פ ומביא לבון ויאצל כה"ג שאינו חסר כלום ויאצל מן הרוח כו' כמנורה שמדליקין כו' ואי לא היה כוונת רש"י רק להביא לבון ויאצל שהיא ל' הבדל לא ה"ל להביא רק הפסוק להוד כדרכו ונמה ליה להביא המשל כמנורה שמדליקין כו' וכפי מה שפירשתי הוא ניחא: ב ומה שפירש רש"י מקידה של

אבן עזרא

משכו וקחו לכם לאן: (ח) כנסתי. הברתי כמו לך כנוס את כל היהודים. ומלת סגולה דבר נחמד שמור להתפאר בו כמו האבנים היקרות הנמצאות אצל המלכים ודברים נחמדים ימצאו במדינה אחת לבדה. וענין שדה ושדות הם הנשים ויורה עליו ותענוגות בני האדם. ועוד שהזכיר דברי כל תאוות העולם. מבנין ונטיעה ומקנה וסגולה ושמוע שירים ואין זכרון לנשים. ונחלקו המפרשים במלת שדה והטוב שכולם שהוא מן שדד הנשים השדודות הנלקחות בחזקה בשוד ושביה שיבחר מהן כפי תאותו וענין שדה ושדות אחת ורבות כמו רחם רחמתים לראש גבר בעלת רחם אשה אחת ושתים והענין שלא תאמר אחת לבדה כי יש מי שתפש שתים: (ט) וגדלתי. פועל עומד הייתי גדול בכל דברי והוספתי גדולה בדברי העולם אף חכמתי עמדה לי: (י) וכל. יש אומרים אצלתי שהוא מן אצל והענין לקחתי כך מאצלו והוא מהבנין הקל ומלת ויאצל מהבנין הכבד והיה

ספורנו

נטעתי עשיתי קניתי כנסתי: (ח) וסגלת מלכים. אבנים טובות ומרגליות: והמדינות. וכמו כן סגלת מדינות כמו עצי אלמוגים ומהם עשיתי לי שרים ושרות בכלי שיר של עצי אלמוגים: שדה. וכמו כן עשיתי מהם שדה לסגלת מלכים: ושדות. לזהב ולכסף: (ט) וגדלתי. בעיני הגוים: והוספתי. על המורגל כאמרו ויעש שלמה כסא שן לא נעשה כן לכל הממלכות: אף חכמתי עמדה לי. ועם כל אלה לא חדלתי מן העיון והתבוננות: (י) וכל אשר שאלו עיני. שהתאוו עיני שכלי להשכיל גם שלא היה מחקר אלהי: לא אצלתי מהם. כאמרו וידבר על העצים כו' וידבר על הבהמה כו'. ובכן לא מנעתי את לבי מכל שמחה רוחנית המושגת בהשיג השכל איזה מושכל שיחפוץ בו: כי לבי שמח מכל עמלי. כי אמנם קרה לשכלי תוספת שמחה וחוזק בעמל ההשתדלות להשיג על הפך מה שיקרה בעמל הכחות החמריות שהם ילאו ויצטערו בו: וזה היה חלקי מכל עמלי. וזה בלבד שהשגתי מן המושכלות היה חלקי ואין לזרים אתי על הפך מה שעמלתי בנפסדות שהיה גם

מצודת דוד

(ח) כנסתי לי. אספתי לעצמי: וסגלת מלכים. דברים נחמדים מה שהמלכים גונזין באוצר: והמדינות. מה שבגלות המדינה מגנזת באוצר המיוחד לכל בני המדינה: ותענוגות. דברים נחמדים מה שבני אדם מתענגין בהם: שדה ושדות. ר"ל אחת מיוחדת בכל מיני יופי ועוד מרכבות רבות: (ט) וגדלתי. ועשיתי מעשים גדולים ומופלאים בתוספת מרובה יותר מכל המלכים שמלכו לפני בירושלים: אף חכמתי עמדה לי. אפי' בהייתי עוסק בכל אלו הדברים עכ"ז אף חכמתי נתקיימה בי ולא שכחתי' בעבור מרבית העבודות בענינים מחולפים: (י) שאלו עיני. לפי שאין הלב חומד כ"א אחר שרואה את

מצודת ציון

(ח) וסגלת. כן יקרא דבר נחמד הגנוז באוצר וכן והייתם לי סגלה (שמות יט): עשיתי. תכנתי והכנתי כמו וכן הבקר אשר עשה (בראשית יח): שרים. משוררים זכרים: ושרות. משוררות נקבות: שדה. מרכבה מוקפת מחילה ממעל דומה לתיבה ובדז"ל שדה תיבה ומגדל (שבת קכ): (ט) עמדה. נתקיימה. וכן לשמור את בריתו לעמדה (יחזקאל יז): (י) אצלתי. ענין הפרשה והבדלה כמו

קיצור אלשיך

וגם (ח) כנסתי לי כסף וזהב. אף שהכסף היה לי לרוב, כאבנים בחוצות. רק למען הנאת חוש הראות. ולחוש השמע היה לי שרים ושרות. אף שדה ושדות מכל מיני הטומאה לראותם בלבד. ולא בקטנותי בלבד הכנתי לי כ"ז. רק אף (ט) וגדלתי והוספתי עוד מכל אשר היו לפני בירושלים. ואף חכמתי הוא התורה שלמדתי בילדותי לא שכחתיה, רק עמדה לי כמו שלמדתיה. ועכ"ז (י) וכל אשר שאלו עיני וגו' וזה השמחה היה חלקי מכל עמלי. שהיה לבי שמח מראות עיני:

מִכָּל־עֲמָלִי וְזֶה־הָיָה חֶלְקִי מִכָּל־עֲמָלִי׃ יא וּפָנִיתִי
אֲנִי בְּכָל־מַעֲשַׂי שֶׁעָשׂוּ יָדַי וּבֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי
לַעֲשׂוֹת וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ וְאֵין יִתְרוֹן תַּחַת
הַשָּׁמֶשׁ׃ יב וּפָנִיתִי אֲנִי לִרְאוֹת חָכְמָה וְהוֹלֵלוֹת
וְסִכְלוּת כִּי | מֶה הָאָדָם שֶׁיָּבוֹא אַחֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵת
אֲשֶׁר־כְּבָר עָשׂוּהוּ׃ יג וְרָאִיתִי אָנִי שֶׁיֵּשׁ יִתְרוֹן

תרגום

לזכאה ולחיבא לא כליתי מנהון פשר מליא ולא מנעית ית לבי מן כל חדות אוריתא ארום הוה לי פנאי די לבי ברח בחכמתא די איתיהיבת לי מן קדם יי מן כל אנשא וחדית בה יתיר מכל טרחותי ודין הוה חולקי טב דאתכון לי לקבלא עלוהי אגר שלים לעלמא דאתי מכל טרחותי: יא ופניתי ואסתכלית אנא בכל עובדי די עבדו ידי ובטורחתי די טרחית למעבד והא כולא הבלו ותבירות רוחא ולית מותר בהון תחות שמשא בעלמא הדין אלהין אית לי אגר שלים על עובדא טבא לעלמא דאתי: יב ופניתי ואסתכלית אנא למחזי חוכמתא והלחולתא דמלכותא וסוכלתנו ארום מה הנאה אית לגבר לצלאה בתר גזירת מלכא ובתר פורענותא דהא כבר אתגזרת עלוהי ואתעבידת ליה: יג וראיתי וחזית אנא ברוח נבואה דאית מותר

רש"י

שמותין בה ויש פותרים במדרש אגדה כל הענין בבתי מדרשות ותלמידים ובבתי כנסיות: **יער צומח עצים.** עמי הארץ ג למלאכת שדות וכרמים. (יא) **ופניתי.** עתה בכל מעשי ורואה אני שאין יתרון בהם כי מכולם אני הסר: (יב) **ופניתי אני לראות חכמה.** פונה אני מכל עסקי להתבונן בתורה והוללות וסכלות עונש עבירות: **כי מה האדם שיבא אחרי המלך.** להתחנן לו על גזרה שנגזרו עליו וכבר עשאוהו למעשה הגזרה לגוזרה טוב לו להתבונן תהלה במעשיו ולא יצטרך לבקש: (יג) **מן הסכלות.** הוא

שפתי חכמים

הדם הוא פי' של קידו: ג לריך להיות ויער צומח עלים וכן הוא בספרים מדויקים ואינו קאי על הפסוק אך דברי רש"י הוא וקאי אמה שפי' ויש פותרים במדרש אגדה כל הענין בבתי מדרשות כו' ובאותו מדרש דרשו יער צומח עלים אלו עמי הארץ בבהכ"נ ושומעים וקשה לרש"י למה קרא עמי הארץ יער צומח עלים ויישב דברי רש"י יש פותרים במדרש אגדה כל הענין בבתי מדרשות כו' ויער צומח עלים דרשו עמי הארץ ולמה קוראם צומח עלים לפי שהם למלאכת שדות וכרמים (אם כן ויער צומח עלים דרשו עמי הארץ למה נקראו עמי

ספורנו

לאחרים: (יא) **ופניתי אני בכל מעשי.** וכאשר הבנתי זה פניתי אל כל מעשי בנפסדות ואל כל העמל שעמלתי להשיגם לראות מה התועלת המושג לי מהם והנה הכל הבל ורעות רוח. תכלית גרוע ובלתי נחשב: **ואין יתרון תחת השמש.** שבכל מה שתחת השמש אין שום יתרון לנפש השכלית: (יב) **ופניתי אני לראות חכמה.** מאמתת נצחיות הנפש: **והוללות** וסכלות. ולראות גם כן דעות משובשות סכחישות זה את זה בטעות או מחסרון הקדמות לראות איזה יכשר: **כי מה האדם שיבא אחרי המלך את אשר כבר עשהו.** והיה הספק אצלי בזה כי מה שנחשוב שתהיה החכמה שלמות לשכלנו הכחיי נקנה בהשתדלותנו הנה היא נראה בלתי אפשר כי מה האדם שיבא להשלים מה שעשה המלך אשר תמים פעלו ומה שעשה באמצעות הנרמים השמימיים ומניעיהם אשר כבר עשו את האדם במצות המלך: (יג) **וראיתי אני שיש יתרון לחכמה.** המושגת בכח שכלי: **מן הסכלות.** המשיג את המוחש בלבד בלתי התבוננות: כיתרון

אבן עזרא

ראוי להראות האל"ף כמו יחזק במעוזי שהוא מן החזיק. ושמחתי בעמלי היתה שכר יגיעתי והיא לבדה היתה חלקי: (יא) **ופניתי.** וכמו שפניתי בכל מעשי ראה לבי שהכל הבל: (יב) **ופניתי.** הענין אני התעסקתי בחכמה ובהוללות שהוא היין בעבור שהמשתכר ממנו יתהולל ויתגע וסכלות הוא הבנין וקנות ההון. כי מה האדם כענין ה' מה אדם ותדעהו וכן מה אנוש כי תזכרנו. והענין כאשר ראיתי שמיך וירח וכוכבים שהעולם כמו תחתו כוכב אחד עומד אמרתי מה אנוש כי תזכרנו ועשית לו גדולה ומעלה יתירה והענין כי מה יכולת תהיה באדם שיבוא אחרי המלך וכל מה שיעשה כבר עשוהו אחרים ויחסר מלת העושים כמו ויאמר ליוסף שלא זכר שם האומר וכן אשר ילדה אותה נגוי ורבים כמוהם. ויש אומרים כי המלך מן וימלך לבי עלי והענין כי מה הענין והתשובה שיבא אחרי העצה וירדוף אחרי כל אשר עשו הקדמונים ואיננו נכון: (יג) **וראיתי.**

מצודת ציון

ויאצל מן הרוח (במדבר יא): (יא) **ופניתי.** מלשון פנייה וסבוב: **ורעות.** ענין שבירה: **יתרון.** מותר וריוח: **תחת.** במקום: (יב) **והוללות.** שיגעון: **וסכלות.** שטות:

מצודת דוד

הדבר לזה אמר שאלו עיני ר"ל כל הדברים שבקש לבי וחמד אותם לא הבדלתי את עצמי מהם מכל שמחה עגל דבר מכח: כי לבי כו'. ר"ל אם אמנם בעסק אלו הדברים היה לי עצבון מה אפי העמל עשיה בהם עכ"ז לא עזבתי אותה לפי שערך השמחה שהיה ללבי בהם נגרעה מערך עצבון העמל שהיה בעיני כמעט קט מול שמחת הלבב: **וזה היה חלקי.** השמחה לבדה היה חלקי מכל עמלי אף בהעמל היה עצבון ושמחה עכ"ז לקחתי לעצמי חלק השמחה ויהלך העצבון הבלתי מנגד ר"ל לא חששתי על העצבון כ"א על השמחה לבדה: (יא) ופניתי. אחרי עשותי את כל אלה פניתי פני להסתכל ולהתבונן בכל מעשי ובעמל. ר"ל במעשים שעשיתי בעמל והוא כפל ענין במ"ש: והנה הכל הבל. על כי לא בא מהם תועלת נצחי: ורעות רוח. כי בעשותי כל אלה היה הרצון ביישוב מ... ינשבר הרצון כי לא כן הוא: ואין יתרון. ולא יש יתרון בהדברים שעסקתי בזה העולם במקום שתחת השמש: (יב) **ופניתי.** אחרי פניתי פני להסתכל בחכמה וגם בהוללות וסכלות ר"ל נתתי בשניהן פעם בזה ופעם בזה: **כי מה האדם כו'.** מה נחשב האדם להיות בכבודו ולבא להתחכם אחרי מלכו של עולם את אשר כבר עשה וברא את הסכלות והאומר איך יתכן למאס בדבר שברא ה' והיה כנס: (יג) וראיתי אני. אף כי ראיתי בחוש שהכל שבסך הם אמנם ראוי למאס בסכלות מ"מ לא לחנם בראו כי מה שיש יתרון

קיצור אלשיך

(יא) **ופניתי** אני וגו'. לראות בכל מה שעשו ידי בעבר ובכל מה שעמלתי והכנתי לעשות עוד. הכל הוא רעות ושברון רוח ואין יתרון תחת השמש. ואפילו מה שעמלתי בתורה אין יתרונו ומתן שכרו בעולם הזה שתחת השמש רק בעולם העליון: (יב) **ופניתי** אני לראות בחוש בעצם מה הוא חכמה באמת ומה הוא הוללות ומה הוא סכלות. כי עין בעין ראיתי בהתעסקי בשלשתן כי תורת ה' (ה"ה) היא חכמה באמת, והחיצונית היא הוללות. וטיבות העולם הזה הם סכלות. ומה שאני אומר שהחכמה חצונית הוא הוללות. הלא הוא כי מה האדם שיבא אחרי המלך שכבר עשוהו: (יג) **וראיתי** אני שאני בעל החכמה. שיש יתרון לחכמה. ובמה הכרתי יתרון החכמה, הלא הוא מן הסכלות. כי מתוך פחיתות הסכלות הכרתי יתרונו החכמה. כאשר יוכר יתרון האור מן החשך

לַחָכְמָה מִן־הַסִּכְלוּת כִּיתְרוֹן הָאוֹר מִן־הַחֹשֶׁךְ׃
יד הֶחָכָם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ וְהַכְּסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ וְיָדַעְתִּי
גַם־אָנִי שֶׁמִּקְרֶה אֶחָד יִקְרֶה אֶת־כֻּלָּם׃ טו וְאָמַרְתִּי
אֲנִי בְּלִבִּי כְּמִקְרֵה הַכְּסִיל גַּם־אֲנִי יִקְרֵנִי וְלָמָּה
חָכַמְתִּי אֲנִי אָז יֹתֵר וְדִבַּרְתִּי בְלִבִּי שֶׁגַּם־זֶה הָבֶל׃
טז כִּי אֵין זִכְרוֹן לֶחָכָם עִם־הַכְּסִיל לְעוֹלָם בְּשֶׁכְּבָר

תו"א יתרון לחכמה מן הסכלות. זוהר פ' תזריע עירידה שער ס בשני מקומות מהספר: החכם עיניו בראשו. פסחים קו עקידה שער ה' עיקרים מ"ב פכ"ט: והכסיל בחשך הולך. עירובין ז ראש השנה יד חולין מד:

לחוכמתא מן שטותא יתיר כמותר נהור יומא מן חשוך ליליא: יד החכם חכימא מסתכל ברישא מה דעתיד למהוי בסוף ומצלי ומבטל גזירתא בישתא מן עלמא ושטיא בחשוכא אזל וידעת אף אנא דאי לא מצלי חכימא ומבטל גזירתא בישתא מן עלמא כד ייתי פורענותא בעלמא אירעון חד יארע ית כולהון: טו ואמרתי ואמרית אנא בלבבי כארעון שאול בר קיש מלכא דסטא בשטותיה ולא נטר תפקידתא דאתפקד על עמלק ואתנטלת מיניה מלכותא אף אנא כדין יערענני ולמה דין חכימית אנא בכן יתיר מניה ומליליה אנא בלבי דאף דין הבלו ולית אלהין גזירת מימרא דיי: טז כי ארום לית דכרנא לחכימא

רש"י

ד הרשע: (יד) החכם עיניו בראשו. בתחלת ה הדבר מסתכל מה יהא בסופה: וידעתי גם אני. גם אני (ידעתי) אשר משבח את החכם מן ו הכסיל יודע אני ששניהם ימותו: (טו) ואמרתי אני בלבי וגו'. כלו' לפי ששניהם ימותו שמא אהרהר בלבי ז מעתה כמקרה הרשע גם אני יקרני ולמה אהיה צדיק אז יותר: ודברתי בלבי. כשאם אהרהר כן הכל הוא כי אין זכרון החכם והכסיל שוין אחרי מותן לא יוזכרו שניהם יחד שזה זכרונו לטובה וזה זכרונו לרעה: (טז) בשכבר הימים הבאים הכל נשכח

שפתי חכמים

האמן לפי שהם לגבי האמן למלאכת שדות כו'): ד ולא עיניו כמו שפירש הוללות וסכלות שטות. דהכא בטועה עבירות קמיירי ושטות כמשמעו אין בו טועם. לכן פירש הסכלות פה היא הרשע וקורא החכם להרשע סכלות לפי שאין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח של שטות: ה ויהיה פירוש בראשו כמו ראש דבר אמת: ו דקשה לרש"י מהו גם לכן פי' גם אני אשר משבח את החכם מן הכסיל יודע ששניהם ימותו כנ"ל. ומלת ידעתי שאחר אני ומלת אני שאחר יודע שניהם סוא וכמ"א אינן: ז דקשה לרש"י חלילה להכניס

אבן עזרא

כמו שיבדיל האור הצורות ויראה הקרובים והרחוקים ויעמיד כל דבר על מתכונתו כן דרך החכמה: (יד) החכם. דמה החכם לפקח שיש לו עינים בראשו שילך לכל מקום שירצ' ויראה' הדרך הישרה והעקלקלו' והכסיל בחשך ילך לא ידע במה יכשל וזה ידעתי וגם ידעתי שמקרה אחד יקרה את כלם: (טו) ואמרתי. זה המקרה הוא שיקרה לכל באי העולם מטוב ומרע ועניין ולמה חכמתי בכל מה שהתעסקתי בדברי העולם שעגלתי ושחכמתי תחת השמש ודברתי בלבי שגם זו החכמה היא הבל: (טז) כי.

ספורנו

האור מן החשך. שהוא העדר האור: (יד) וזה כי החכם עיניו בראשו. רואה את הנולד העתיד עד שלפעמים ימאס תענוג הוה לברוח מאיזה היזק עתיד ומזה יתחייב שיהיה זה השכל כח בלתי גשמי שופט על העתיד: והכסיל בחשך הולך. בלתי רואה את העתיד ובזה יוקש: וידעתי גם אני. ועם זה ידעתי כי מקרה אחד. שהוא מקרה המות יקרה את כלם. לחכמים ולכסילים: (טו) ולכן אמרתי אני כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יותר. באופן שאמרתי שבלי ספק גם זה הבל: (טז) כי אמנם אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם בשכבר.

מצודת דוד

ומעלה אל החכמה הוא בא מפאת הסכלות כי לולא הסכלות לא היה נודע תפארת החכמה כי אין דבר ניכר אלא מפאת הפכו וכמו שלא נודע טובת האור כ"א מן החושך שהוא הפכו וכאומר א"כ בעבור זה ברא את הסכלות להיות ניכר ע"י תפארת החכמה: (יד) החכם עיניו בראשו. מבאר יפרש איך ניכר תפארת החכמה מפאת הסכלות וטובת האור מפאת החשך ואמר הלא החכם יודע ומכיר בעיניו קבועות בראשו במקום גבוה למען יסתכלו למרחוק ולזה כן יעשה ולמרחוק יסתכל להתבונן בדרכיו ולא יכשל בהם אבל הכסיל לא ידין את הדרך ועיניו לא יביטו למרחוק והרי הוא כאלו הולך בחושך מקום שא"א לראות ונוגף רגליו באבני מכשול וא"כ לולי הכסיל שאינו מביט בדרכיו ובזה נכשל במעגליו לא היה א"כ ניכר טובת החכם המביט באינו נכשל ולולי החושך הנוגע ראות העין לשמור רגליו מגור מכשול והרי הוא נכשל לא היה א"כ ניכר מתיקת האור אל העין המציל מן המכשול: וידעתי גם אני. הוא מקרה מסורס והראוי ואני גם ידעתי ותוכל למעלה שאמר מהרהורי למאס בסכלות ורמז בזה אף בגם ידעתי במקרה אחד הוא מקרה המיתה הנה יקרה את כולם החכם יהיה או סכל עכ"ז יש למאס בסכלות: (טו) ואמרתי בלבי. ר"ל אף כי הרהרתי בלבי הואיל ובדבר מקרה המיתה יקרה גם אותי עם כי חכמתי כמו מקרה הכסיל א"כ על מה חכמתי אני אז קודם זמן המיתה יותר מן הכסיל מה תועלת בא לי עתה אחר המיתה כאשר שחכמתי אז: ודברתי. הנה השיב אמרי' לי שגם זה ההרהור הוא הבל: (טז) כי אין זכרון. אף' אחר המיתה בא תועלת כי עד עולם

מצודת ציון

(יד) שמקרה. מאורע: (טו) ולמה. על מה ר"ל מה תועלת:

קיצור אלשיך

החשך. או כפשוטו כי הכיר שהיתרון הוא מעין יתרון האור מן החשך. והוא כי אשר לו חכמה ידמה ליושב באור שעיניו יקבלו מן האור ויראו כנודע מטבע ראיית העין בקבל מן האור אך אשר לו סכלות הוא הון ועושר וטובות העולם הזה הוא דומה ליושב בחשך שאין לו ממה יקבל אור לראות ואיננו רואה. והענין כי הנה היה יכול לדבר ולומר איש אם עסק התורה טוב גם עסק ההון ועושר טוב לפזר ולתת לכל מיני צדקות אין מספר. לז"א הנה מהתורה אשר היא אור עיני שכלך יחזו לבא לידי מעשה אבל בעושר הנמשך לחשך לא תקבל אור לראות לשמור ולעשות כי הנה החכם עיניו אינם בפניו לימשך את מה שיראה לעיני בשרו. רק עיניו בראשו במוחו במקום השכל לשפוט לפי שכלו ע"פ התורה. אך הכסיל משולל חכמה והון ועושר בביתו הנמשך לחשך כאמור. כי הנה ידעתי גם אני החכם כי מקרה אחד יקרה את כולם כי למראה עיני וראה מה שיראה הכסיל כי כמות הצדיק כן מות הסכל ההולך אחר מראה עיניו והיה מקום לטעות כאשר יטעה הכסיל המשולל חכמה וכן (טו) אמרתי אני בלבי הנה כמקרה הכסיל גם אני יקרני שאמות כמוהו ולמה חכמתי אני אז יותר ולא נמשכתי אחרי טובות העוה"ז לבדה. אמנם למה שאני חכם ועיני בראשי חזרתי ודברתי בלבי שגם זה הבל מה שלא יעשה כן הכסיל שבחשך הולך בטובות העוה"ז שמהם לא יקבל אור להשיב אל יצרו כמוגי מהחכמה. כי הנה ראיתי שכלי ללמד מחכמתי כי גם שנראה לחכם וכסיל תצא נפשם מהם במיתם. אינו דומה חלילה. כי (טז) אין זכרון לחכם עם הכסיל כלומר שלא יזכרו בשוה החכם

עם

(ה"ה)

הַיָּמִים הַבָּאִים הַכֹּל נִשְׁכָּח וְאֵיךְ יָמוּת הֶחָכָם עִם־
הַכְּסִיל׃ יז וְשָׂנֵאתִי אֶת־הַחַיִּים כִּי רַע עָלַי־הַמַּעֲשֶׂה
שֶׁנַּעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי־הַכֹּל הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃
יח וְשָׂנֵאתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עֲמָלִי שֶׁאֲנִי עָמֵל תַּחַת
הַשָּׁמֶשׁ שֶׁאַנִּיחֶנּוּ לָאָדָם שֶׁיִּהְיֶה אַחֲרָי׃ יט וּמִי יוֹדֵעַ
הֶחָכָם יִהְיֶה אוֹ סָכָל וְיִשְׁלַט בְּכָל־עֲמָלִי שֶׁעָמַלְתִּי

תרגום

עִם שַׁטְיָא לְעָלְמָא דְאָתֵי וּבָתַר מִיתַת גַּבְרָא מָה דַהֲוָה כְּבָר בְּיוֹמוֹהִי כַּד יֵיתוּן יוֹמַיָּא דַעֲתִידִין לְמֶהֱוֵי בָּתְרוֹהִי כּוּלָּא אִשְׁתְּכַח וְאֵיכְדֵין יֵימְרוּן בְּנֵי אֱנָשָׁא דְהִיא סֵיפָא דְצַדִּיקַיָּא כְּסוֹפָא דְחַיָּבַיָּא: יז וְשָׂנֵאתִי וּסְנֵיתִי אֲנָא יַת כָּל חַיִּין בִּישִׁין אֲרוּם בִּישׁ עֲלַי עוֹבָדָא בִּישָׁא דִי אִתְעֲבִיד עַל בְּנֵי אֱנָשָׁא תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֲרוּם כּוּלָּא הֲבָלוּ וּתְבִירוּת רוּחָא: יח וְשָׂנֵאתִי וּסְנֵיתִי אֲנָא יַת כָּל טַרְחוּתִי דִּי טַרְחִית תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין בְּגִין דְאִשְׁתְּבִקִינֵיהּ לִרְחַבְעָם בְּרִי דְאָתֵי בָּתְרַי וְיֵיתֵי יָרָבְעָם עַבְדֵּיהּ וְיִסַּב מִן יְדוֹי עֲשָׂרְתֵּי שִׁבְטַיָּא וְיַחְסִין פַּלְגוּת מַלְכוּתָא: יט וּמַאן יָדַע הַחַכִּים יְהֵא אוֹ טַפְּשׁ מַלְכָּא דַעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בָּתְרַי וְיִשְׁלַט בְּכָל טַרְחוּתִי דִּי טְרַחִית בְּעָלְמָא.

רש"י

בשביל אשר אני רואה את הרשעים אשר היו כבר והלליהו מאד ובימים הבאים אחריהם נשכחה כל גבורתם והלכתם: **ואיך ימות החכם עם הכסיל.** אני רואה הצדיקים מצליחים במיתתם ומועילים לבניהם כגון (ויקרא כו) וזכרתי את בריתי יעקוב וגו' (ירמיה ב) זכרתי לך חסד נעוריך (יז) **ושנאתי את החיים.** שהיה מתנבא כל דורו של רחבעם שהיו רשעים: (יט) **גם זה הבל.** גם זה אחד מן ההבלים שנבראו בעולם שהחכם יגע והכסיל יורשו:

ספורנו

במה שעבר אין זכרון לחכם כמו שאין זכרון לכסיל **הימים הבאים הכל נשכח.** וכן בימים הבאים יהיה נשכח גם מה שהוא הוה עתה: ואיך ימות החכם עם הכסיל. אמנם נמנע שימות החכם בלתי השארות נצחי כמו הכסיל כי מאחר שהחכם עיניו בראשו לשפוט בעתיד כנזכר לעיל וזה יעשה בלי ספק בכח בלתי גשמי כי אין דרך לשום כח גשמי להשיג זולתי המוחש ההוה יתחייב מזה שאותו הכח יהיה איזה עצם נבדל מחומר שלא יקבל הפסד הקורה לכסיל. (יז) ושנאתי אני את החיים. וכאשר ראיתי במופת שיש אצלינו איזה דבר בלתי נפסד שהוא בהכרח עצם נבדל נצחי שנאתי עסקי חיי שעה אשר תכליתם: תחת השמש. שהוא נפסד ובזה הוא הבל: (יח) ועם זה שנאתי את כל עמלי. שאני עמל בעסקי חיי שעה: שאניחנו לאדם שיהיה אחרי. והנני בזה מצטער על עולם שאינו שלי: (יט) ומי יודע החכם יהיה: באופן שאקוה להיות זוכה במה שאניח עמלי וקניני לחכם

אבן עזרא

בעבור שהכל ישוב גם ישכח והוא שאמר שגם זה הבל. בעבור שאין זכרון לחכם עם הכסל ואם היה לו זכר ימים או שנים מעטים בימים הבאים הכל נשכח. והרעה הקשה שימות החכם עם הכסיל ומלת כשכבר כענינה איננה נמצאת בכל המקרא רק בספר הזה. ואמר אחד מן המפרשים שהיא תורה על דבר עבר וכאשר עמד כפניו כשכבר הימים הבאים אמר היה ראוי להיות כשכבר וענין כי הכל יהיה נשכח בימים הבאים כמו בזמן שעבר ויותר נכון היות פירושו כמו כן: (יז) ושנאתי. יש חיים בלשון הקודש שם התואר לרבים כמו חיים כולכם היום ויש חיים שהוא שם ולא תואר כמו מות וחיים ולא בא ממנו לשון יחיד כמו נעורים וזקונים ושלמים ומלואים ורבים כמוהם והחיים בפסוק הזה הוא שם התואר: (יח) ושנאתי כל עמל בספר הזה ברוב יגיעת מעשה כמו אשר לא עמלת בו ויפרד ממנו מעט עמל והון. והביט אל עמל. ורהבם עמל והון. וענינו ימי בנותינו ספירים יש להם תחלה וסוף וימי הממשלת והרהב רובם עמל והון. והם ימי הנעורי' והיש יכרתו ויגוזו מהרה כאילו נגוף: (יט) ומי. לעולם ה"א התימה בשוא ופת"ח רק הון אם יהיה אחריו שוא נע ופת"ח כמו הבמחנים ומלת

מצודת דוד

לא יזכרו בניהם יחד בדמיון אחד שזה זכרוני לשבח וזה לגנאי: בשכבר הימים הבאים. תחסר מלת הלפו ומאליו יובן החסרון. והשי"ן של בשכבר הוא במקום אשר ור"ל כאשר אף כי כבר הלפו בימים הבאים אחרי מות החכם והכסיל וכי הכל נשכח בתמי' הלא עדיין זכורים כפי סבריות מעשיו של זה ומעשיו של זה ולפיכך נזכר זה לשבח וזה לגנאי: ואיך ימות כו'. ר"ל ואיך אפשר להדמות מיתת החכם עם מיתת הכסיל הואיל והכרן מיתתו של זה היא סיבה אל השבח ושל זה אל הגנאי: (יז) ושנאתי את החיים. אני שונא ומואס את החיים אשר עודני חי ורואה את המעשה הנעשה בזה השפלים במקום זריחת השמש כי רע עלי המעשה ולא יערב בעיני: כי הכל הבל. כל המעשה הוא הבל ולא נמצא בו שום צד תועלת ועוד יש בו שבר רוח כי בשום מעשה לא נתמלאה רצון העושה כפי מחשבתו: (יח) ושנאתי. אני שונא ומואס את כל עמל שאני עמל להסיף קניינים למען אניחם לרשת לאדם שיהי' אחרי: (יט) ומי יודע. כאומר:

קיצור אלשיך

עם הכסיל, כי יבא זמן שיזכר החכם ולא הכסיל עם שמתו בזמן אחד, וזה יהיה בשכבר הימים הבאים הכל נשכח, כאשר יעברו ימים רבים אז יזכר החכם לבדו כענין לעתות בצרה אז יזכר החכם שתעמדו לנו זכותו כענין זכור לאברהם וגו', משא"כ לכסיל גם כי עשיר היה לא יזכר. וא"כ איפה יתכן ימות החכם עם הכסיל לומר שכמות זה כן ימות זה חלילה כי אם שהחכם גם במותו היא חי באמת וזכותו תגן משא"כ להבלתי חכם:

אחרי אומרו כי מות החכם אינו מות לפי האמת כי חיי במותו אמר עתה (יז) ושנאתי את החיים של העוה"ז מה שלא היה אומר אם היה עושה עיקר בצד מה מחיי העוה"ז, וזה אומרו ושנאתי את החיים כי רע עלי המעשה איזה מעשה אני אומר הלא הוא אשר נעשה תחת השמש הוא העולם הזה על דבר כי הכל הבל ועל הכל יש להם רעות ושברון הנפש (ה"ה) זהו על המון העם, אך הנוגע אל עצמי שאני חכם ואיני מאבד רוחי על טובות העוה"ז לא אשנא על שלי את החיים כי אם (יח) ושנאתי את כל עמלי של טובות העולם הזה לא על היות לי בה רעות רוח כ"א על שהוא עוסק במה שאניח פה ולא במה שאוליך עמי בעולם הבא כעסק תורה ומצות וזהו ושנאתי אני במה שאני חכם ובלתי עושה עיקר מהטובות האלה לאבד על הנוגע אלי אין רעתי רבה לשנוא את החיים רק את כל עמלי שבניתי ושעמלתי תחת השמש, והטעם כי אין לי בם רעות רוח רק דאגה שאטרח במה שאניחנו לאדם שיהיה אחרי, ואלו היה חכם שלא יאבד רוחו ונפשו ויהיה לו עזר לעבוד את ה' על ידי מה שהכינותי לו מבלי יעמול הוא בעניני העולם הזה כי הכל מוכן ויעמול בתורה ומצות החרשתי, אך (יט) ומי יודע החכם יהיה או סכל וישלוט וגו', אף גם זה הבל כי קנאה זו אין בה ממש כי מה לי בשישלום:

וְשֶׁחָכַמְתִּי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ גַּם־זֶה הָבֶל׃ כ וְסַבּוֹתִי אֲנִי
לְיַאֵשׁ אֶת־לִבִּי עַל כָּל־הֶעָמָל שֶׁעָמַלְתִּי תַּחַת
הַשָּׁמֶשׁ׃ כא כִּי־יֵשׁ אָדָם שֶׁעֲמָלוֹ בְּחָכְמָה וּבְדַעַת
וּבְכִשְׁרוֹן וּלְאָדָם שֶׁלֹּא עָמַל־בּוֹ יִתְּנֶנּוּ חֶלְקוֹ גַּם־זֶה
הֶבֶל וְרָעָה רַבָּה׃ כב כִּי מֶה־הֹוֶה לָאָדָם בְּכָל־עֲמָלוֹ
וּבְרַעְיוֹן לִבּוֹ שֶׁהוּא עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ כג כִּי כָל־
יָמָיו מַכְאֹבִים וָכַעַס עִנְיָנוֹ גַּם־בַּלַּיְלָה לֹא־שָׁכַב לִבּוֹ

הָדֵין וּבְכָל מַה דְּאַתְקֵינִית בְּחוּכְמְתִי תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין וַהֲוֵית בְּלִבִּי וְתָבִית לְמֵימַר אַף יַת דֵּין הֲבָלוּ׃ כ וְסַבּוֹתִי וַחֲזָרִית אֲנָא לְיָאָשָׁא יַת לִבִּי עַל כָּל טוּרְחָא דִּי טְרָחִית לְמִקְנֵי וְדַחֲכִימִית לְתַקָּנָא תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין׃ כא כִּי אֲרוּם אִית גְּבַר דִּי טוּרְחֵיהּ בְּחוּכְמְתָא וּבְסוּכְלְתָנוּ וּבִצְדְקוּ וִימוּת בְּלָא וְלַד וּלְגְבַר דְּלָא טְרַח בֵּיהּ יִתְנִינֵיהּ לְמֶהֱוֵי חוּלְקֵיהּ אַף דֵּין הֲבָלוּ וּבִישְׁתָא רַבְּתָא׃ כב כִּי אֲרוּם מַה הֲנָאָה אִית לֵיהּ לִגְבַר בְּכָל טוּרְחֵיהּ וּבִתְבִירוּת לִבֵּיהּ דִּי הוּא טָרַח תְּחוֹת שִׁמְשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין׃ כג כִּי אֲרוּם כָּל יוֹמוֹהִי כְּאֵיבִין

רש"י

(כ) וסבותי אני ליאש. שלא לייגע ולעמול: (כא) כי יש אדם. משמעו כפשוטו. ומדרש אגדה בתנחומא מכנהו כלפי הקב"ה שנא' בו (יחזקאל א) ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם: שעמלו בחכמה. שנאמר (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ בדעתו תהומות נבקעו ולבריות שלא עמלו בו נתן חלק בו: גם זה הבל ורעה רבה. והם נעשו דור של הבל ורבה רעת האדם בארץ בדור המבול: (כב) כי מה הוה וגו'. כי מה מותר הוה לאדם בכל עמלו ושברון לבו בעמל ודאגה שהוא עמל ומניח לאחרים: (כג) ענינו. מנהגו: גם זה. אחד מן ההבלים הנוהגים

אבן עזרא

הייטב בעיני ה' ואחר ה"א הידיעה דגש ואם אחרי הה"א אחת מאותיות אהח"ע ופת"ח של ה"א התימה ופעמים בעין ה"א הידיעה והרוב קמוץ ובא החכם בפת"ח קטן בעבור כובד הלשון בעבור שיש אחריו שני קמצין ואין הפרש בין החכם עיניו בראשו ובין החכם יהיה ובלשון רבים יפתח של ה"א התימה ושל ה"א הידיעה קמץ: (כ) וסבותי. כאדם שהוא מסב פניו לדרך אחרת והוא ליאש הפך הדרך הראשונה ומלת ליאש מן הבנין הכבד והיה ראוי להדגש לולי היות האל"ף מן הגרון וכמוהו ונואש ממנו שאול: (כא) כי יש. שעמל בדברי העולם ברוב חכמתו והשיג אל תאות לבו שרדף אחריה ואדם אחר שלא עמל בו יתננו לו חלקו וזה הענין הוא שלמעלה שאמר שאני עמלתי וחכמתי תחת השמש ודע שמלת חכמתי מהפעלים העומדים ופירוש שעמלתי בחכמה והיורש אותו יקח הכל בלא עמל ויתכן היות מלת יתננו כמו יתן לו כי הוא פועל יוצא לשנים פעולים וכמוהו כי ארץ הנגב נתתני ועניין חלקו שיצא בגורלו מן השמים כמו שאמרו קדמונינו ז"ל בני חיי ומזוני: (כב) כי מה יהיה לו היתרון בכל עמלו ורוב מחשבותיו כי ידוע שהעשיר בפחד ומחשבות רבות: (כג) כי כל היום שהוא בוקן כל עניניו בכאב נפש וכעס בעבור שלא יתכנו לו דבריו תמיד כפי

ספורנו

שישתדל בהם להשלים את נפשו השכלית עד שתקנה נצחיות לרצון בוראה באופן שאזכה גם אני בהיותי עוזר לזה: (כ) וסבותי אני ליאש את לבי ולא אקוה שבזכות חכמתי אזכה להניח קניני לאדם חכם שישלים נפשו באמצעותם ואזכה עמו. (כא) כי יש אדם שעמלו בחכמה. כי הנסיון יעיד על הפך זה. כי אמנם יש חכם קינה נכסים בעמלו ולאדם שלא עמל בו יתננו הלקו. והנה חלקו ומזלו של מוריש יתננו לאדם שלא עמל בו ולא השתדל כלל להשיג הירושה ולפעמים בזולת רצון המוריש: גם זה הבל. תכלית גרוע בהצטער האדם על עולם שאינו שלו לגמרי: ורעה רבה שיעשה זה לפעמים המזל נגד רצון המוריש: (כג) כי כל ימיו מכאובים. ואמרתי שכל זה עם שהוא הבל הוא גם כן רעה רבה כי בהשתדלות הקנינים הנפסדים יקרה לאדם לא עמל בלבד אבל גם מכאובים וצער באופן שיטרדוהו מהתבונן ומהשתדל לקנות שלמות נצחי ובכן מצאתי כי אין טוב באדם שיאכל ושתה אין דרך טוב באדם בהנהגתו ממה שיאכל ושתה ההכרחי בלבד ולא יבקש מותרות:

מצודת דוד

אם חכם יהיה אין להצטער ע"ז אבל מי יודע מה יהיה אם חכם או סכל ואיך שיהי' ישלוט בכל הקניינים שאספתי בעמלי ובתחבולות חכמתי עודי בזה העולם: גם זה הבל. אסיפת הקניינים אניח לבא לאשר אחריו הוא הבל: (כ) וסבותי. סבבתי עצמי ליאש את לבי ר"ל בלא לחשוב בה ולשגותה והוא ענין מניעה: על העמל. בעבור כל העמל שעמלתי תחת השמש לאסוף קניינים בהסתת לבי ועל ההבל פתני: (כא) כי יש אדם. לפעמים ימצא אדם אשר עמלו באסיפת הקניינים היה בחכמה ובדעת ובכשרון והיה א"כ מהראוי שיתקיים בידו עד יום מותו ולרשת לבניו אחריו והנה לא כן היה כי עודו חי יתננו בע"כ לאדם שלא עמל בו להיות לו לחלק ועם שהיינו ראוי לירשו וא"כ בזה האסיפה יש בו גם הבל כי לא מלא בו תועלת גם רעה רבה על שהיה מוכרח לתת לאחר עודו חי והיה מוסב לעמלו נומר מהראוי ליאש את לבי על אשר פתני לאסוף קניני' ולא השבה פן כמקרה הזה יקרני: (כב) כי מה הוה לאדם. מה טובה בא לאדם בהעמל ובשברון הלב שיש לו בו עד שיהיה נפתה לעמל תחת השמש: (כג) כי כל ימיו. הלא כל ימיו מלאים ממכאובים מצער

מצודת ציון

(כא) ובכשרון. ענין יושר: (כב) הוה. מלשון הויה: וברעיון.

קיצור אלשיך

מי שיהיה בעמלי ואין לי לדאוג רק על הוצאת זמני לריק:

(כ) וסבותי וגו'. יאמר ע"י חקירתי הייתי סבה ליאש את לבי על כל העמל שעמלתי תחת השמש, כלומר גם אשר איכותו מעל לשמש כמעשה המצות אחר שמציאת העמל היא תחת השמש, והטעם (כא) כי יש אדם וכו' והוא כי הנה ידענו ענין הגלגול כי לא יבצר לפחות פעמים שלש באופן שאם יעשה הקב"ה עיקר מהגוף האחרון להקימו בתחיה או מהשנים ויתן חלק מאותו הנפש בכל אחד משניהם אך בראשון ינעל יאבד הגוף ההוא על כי לא הושלם עם שלא יבצר שטרח בחכמה ובדעת ובכשרון, כי אפילו רקנין שבישראל מלאים מצות כרמון ואם כן איפה גם שהנפש מקבלת באחרונה שכר הכל הלא יתחמץ לבב אנוש על צער גופו אשר יגע וטרח ולא נהנה בעולם הזה אשר הוא עמל ויגע בו ולא אחר התחייה כי לא יקום, וזהו כי יש אדם שעמ"ו בחכמה ובדעת ובכשרון ואח"כ לאדם שלא עמל בו יתננו חלקו והוא האדם הבא אחריו שנפשו בא בו, גם זה הבל, את שהנפש שהוא העיקר זוכה בכל אך על כל זה רעה רבה היא מצד עצמו (כב) כי מה הוה לאדם הוא הגוף בכל עמלו וברעיון לבו בטורח מחשבתו המחלשת הגוף מה שכרו במה שהוא עמל (כג) כי הלא כל ימיו כאובים בהתעסקו בעבודת ה', שאין

גַּם־זֶה הֶבֶל הוּא׃ כד אֵין־טוֹב בָּאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה
וְהֶרְאָה אֶת־נַפְשׁוֹ טוֹב בַּעֲמָלוֹ גַּם־זֹה רָאִיתִי אָנִי
כִּי מִיַּד הָאֱלֹהִים הִיא׃ כה כִּי מִי יֹאכַל וּמִי יָחוּשׁ
חוּץ מִמֶּנִּי׃ כו כִּי לְאָדָם שֶׁטּוֹב לְפָנָיו נָתַן חָכְמָה
וְדַעַת וְשִׂמְחָה וְלַחוֹטֶא נָתַן עִנְיָן לֶאֱסֹף וְלִכְנוֹס לָתֵת
לְטוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ׃

תו"א כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת. מגילה י:

תרגום

וְתָקִיף רוּגְזֵיהּ גַּוְנֵיהּ אַף בְּלֵילְיָא לָא דָמִיךְ מִן הִרְהוּרֵי לִבֵּיהּ אַף דֵּין הֲבָלוּ הוּא׃ כד אֵין לֵית דְּשַׁפִּיר בֶּאֱנָשָׁא אֱלָהֵן דִּי יֵיכוּל וְיִשְׁתֵּי וְיֶחֱזֵי יַת נַפְשֵׁיהּ טָב קֳדָם בְּנֵי אֱנָשָׁא לְמֶעְבַּד יַת פִּקּוּדַיָּא דַּייָ לִמְהַךְ בְּאוֹרְחָן דְּתַקְנָן קֳדָמוֹהִי בְּגִין דְּיוֹטִיב לֵיהּ מִן טוֹרְחֵיהּ אַף דֵּין חֲזֵית אֲנָא דִּגְבַר דְּמַצְלַח בְּעַלְמָא הָדֵין מִן יְדָא דַּייָ הוּא דְּאִתְגְּזַר לְמֶהֱוֵי עֲלוֹהִי׃ כה כִּי אֲרוּם מָן הוּא דִּי עָסִיק בְּפִתְגָּמֵי אוֹרַיְתָא וּמָן הוּא גַּבְרָא דְּאִית לֵיהּ חֲשָׁשָׁא מִן יוֹם דִּינָא רַבָּא דַּעֲתִיד לְמֵיתֵי בַּר מִנִּי׃ כו כִּי אֲרוּם לֶאֱנָשׁ דְּתַקְנָן עוּבָדוֹהִי קֳדָם יְיָ יְהַב חוּכְמְתָא וּמַנְדְּעָא בְּעַלְמָא הָדֵין וְחֶדְוָא עִם צַדִּיקַיָּא לְעַלְמָא דְּאָתֵי וּלְגַבְרָא

רש"י

בעולם: (כד) **אין טוב באדם**. בתמי' שיאכל וישתה ויראה את נפשו טוב כלומר יתן לבו לעשות משפט וצדקה עם המאכל והמשתה וכן נאמר ליהויקים (ירמיה כב) אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו: (כה) **כי מי יאכל וגו'**. למה לא השמח בחלקי במאכל ובמשתה מי ראוי לאכול את יגיעי ומי ימהר לבולעה מבלעדי: **חוץ ממני**. מבלעדי. זו מדת הרשעים היא שאוספים לצורך האחרים: (כו) **כי לאדם שטוב לפניו**. לפני האלהים הנזכר למעלה כי מיד האלהים היא: **נתן חכמה ודעת ושמחה**. לב לעסוק בתורה ובמצות ולשמוח בחלקו במאכל ובמשתה וכסות נקיה: **ולחוטא נתן ענין**. מנהג ודאגה לאסוף ולכנוס ולתת לטוב לפני האלהים כענין שנא' (אסתר

ספורנו

(כד) **וראה את נפשו טוב בכל עמלו**. וישתדל בעמלו ובקניניו עם נפשו לראות טוב ואושר נצחי: **גם זו**. זאת הבחירה: **ראיתי אני כי מיד האלהים היא**. שציוה לעשות כן כאמרו ולעבדו בכל לבבכם ואכלת ושבעת שהוא המספיק ההכרחי בלתי צמצום ולא כתב והורשת לזולתך: (כה) **כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני**. כי בזה האופן לא יהיה עמלי לזולתי כלל: (כו) **כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת**. בעיון ובמעשה: **ושמחה**. בקנינים כמו שעשה לאברהם: **ולחוטא**. כמו לבן: **נתן ענין לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני האלהים**. כאמרו ויצל אלהים את מקנה אביכן ויתן לי: **גם זה הבל**. ומזה התבאר שההשתדלות במותרות גם שיהיה בלתי רב עמל הוא הבל שתכליתו דבר בלתי נחשב: **ורעות רוח**. ולפעמים בלתי משיג **שום תכלית**:

אבן עזרא

מחשבתו גם בלילה לבו בשלום לא ינוח כי רוב החלומות כפי מחשבות היום: (כד) **אין טוב**. טוב לא מצא זה העמל בכל יגיעתו חוץ מן המאכל והמשתה **ויחסר** מקום רק או הדומה לו וכן הוא אין **טוב** באדם **רק** שיאכל וישתה **וכמוהו** כי אינם יודעים לעשות **רע** ועניין כי **מיד** האלהים היא שהמקבץ הממון הוא כמו **שומר** ואין לו רשות לגעת בו עד שיתן **לו** האלהים רשות: (כה) כי. זה תימה למה לא יחשוב העמל לקבץ ממון ולא יאכל כל מה שיתאוה כי מי יאכל ממונו **לבד** ממנו והענין הוא מי שהוא ראוי לאכול **אותו** כמוני וידוע כי האומר לבד מזה ענינו הכל ●דבר זה **לבדו** יצא מן הכלל וכן ענין חוץ ואין כלשון הזה במקרא כי אם בדברי הקדמונים מעתיקי המצות ז"ל. ויחוש הוא ימהר לכל תאותו. כמו ימהרה חושה: (כו) כי לאדם. יש אדם שהוא טוב לפני האלהים ולא נתן לו עמל רק נתן לו חכמה ודעת ושמחה בממון אשר ייגע בו כענין יכין וצדיק ילבש או יהיה פי' שמחה שמחו בחלקו אם רב אם מעט ולחוטא נתן עסק להתעסק לאסוף ממון ויתננו בסוף לאדם שהוא טוב לפני האלהים והנה נמצא המתעסק בקבוץ **ממון**

מצודת ציון

ובכשרון: (כה) **יחוש**. הוא מל' חוש הידוע בדרז"ל: (כו) **ורעות רוח**. שבר רצון:

מצודת דוד

הזמן ובכל **ענייניו** השכרחים ימלא כעס כי ע"פ רוב לא נעשתה כחפצו וזה המחשב לאסוף קנינים לא שכב לבו לנוח גם בלילה בעבור **מרבים** סרדות המחשבה: גם זה טרדות המחשבה **לאדם** מבלי **שמל** האסיפה גם זה הבל יחשב: (כד) **אין טוב באדם**. בתמי' וכי אין זה דבר טוב באדם שיאכל וישתה כרות נפשו **ולא יקמץ למען** הניח העושר לבניו אחריו: והראה. ולהראות טוב לנפשו בהעושר הבא לו בעמל ר"ל **לעשות** בו לדקה וחסד למען תראה **נפשו** טובה גמול הצלחה: גם זה. ר"ל אף שזהו ביד האדם עכ"ז ראיתי בבלי ספק אשר היא **מתנה** לאדם מיד האלהים להטות לבו לזה עד כי נראה שרוב בני **האדם** לא יעשו כן: (כה) כי מי יאכל. מוסב למעלה לומר כי מיד האלהים היא לחשוב כן ולומר כי מי ראוי לאכול נכסי ומי הוא **חוץ** ממני ראוי להטיב בכסי בלא ילך לאבוד ולמהר לכלות ממנו: (כו) שטוב לפניו. לפני האלהים הנזכר בענין ור"ל למי שמעשיו **רצוים** לפני האלהים: נתן חכמה ודעת. לעשות בהון לדקה וחסד: ושמחה. לאכול ולשתות כאות נפשו: ולחוטא. אבל לחוטא נתן **בלבו** ענין ועסק לאסוף הון רב למען יהיה מזומן לאדם לדיק שהוא יקח הכל: גם זה הבל. ר"ל הא שבא ההון בקבץ ליד אדם לדיק **עכ"ז** גם **זה** הבל כי יותר היה לו תועלת אם היה **עושה** בו לדקה וחסד בעצמו מרצונו: **ורעות רוח**. על כי נלקח ממנו בע"כ שלא ברצונו נגד **רצונו**:

קיצור אלשיך

עולם הבא נקנה א"א ע"י יסורין גם וכעס **עניינו שענין** הגוף תמיד בכעס, שהוא יגע וכחו ונפסד, וגם בלילה לא ישן ולא ינום בהרהורין על משכבו והנה גם זה הבל הוא (כד) כי הנה אין טוב באדם לתקן הנוגע אל החומר כ"א שלא יהיו ימיו מכאובים רק **שיאכל** ושתה להנהית **את** הגוף וגם יעשה מצות באופן **שהראה** את נפשו טוב ע"י עמלו והוא כי בצאת נפשו ממנו יהיו מראים לה טוב שכרה כמ"ש ותשחק ליום אחרון באופן שאם לא יזכה הגוף אחר כך לא יבצר ממנו הנאה בעולם הזה ולנפש בעולם הבא, אמנם **הנה** ראיתי אני **כי** אין זה תקון שישמח הגוף בטח **שיאכל ושתה** כי הנה מיד האלהים היה מתת **שיראה** את **נפשו טוב** וישמח ויעלוז הגוף באכול ושתה למעדנים **(כה) כי** הנה מי יאכל כמוני ועכ"ז לא **שמחתי**, כי מי **יחוש** חוץ ממני כי תמיד אני חושש ומצטער על זה **כי מה** הווה לאדם וגו', כי המאכל והמשתה **והתענוג אינו** משמח לבן דעת, ומה שאמרתי כי מיד האלהים **היא** הלא הוא (כו) כי לאדם **שטוב** לפניו **נתן** חכמה **ודעת** ושמחה מש"כ לזולת כי לא ישמח כמדובר, **אמנם** לחוטא נתן ענין לאסוף **טובות** עוה"ז **ולכנוס ולכגל** מצות להת לטוב **לפני** האלהים אשר תבא נפשו **בו** וישאר הראשון **אשר** עמל במכאובים לאסוף ולכנוס, **ועל** היותו

(ה"ה)

ג א לַכֹּל זְמָן וְעֵת לְכָל־חֵפֶץ תַּחַת הַשָּׁמָיִם׃ ב עֵת
לָלֶדֶת וְעֵת לָמוּת עֵת לָטַעַת וְעֵת לַעֲקוֹר נָטוּעַ׃ ג עֵת
לַהֲרוֹג וְעֵת לִרְפּוֹא עֵת לִפְרוֹץ וְעֵת לִבְנוֹת׃ ד עֵת
לִבְכּוֹת וְעֵת לִשְׂחוֹק עֵת סְפוֹד וְעֵת רְקוֹד׃ ה עֵת
לְהַשְׁלִיךְ אֲבָנִים וְעֵת כְּנוֹס אֲבָנִים עֵת לַחֲבוֹק וְעֵת

ת״א ועת לכל חפץ תחת השמים. פקידה בעל כה וזכר פ׳ מקץ·

תרגום

חַיָּבָא יְהַב גַּוָן בִּישׁ לְמִכְנַשׁ מָמוֹן וּלְמִצְבַּר קִנְיָן סַגִּי לְמֶהֱוֵי מִתְנְסִיב מִנֵּיהּ וּלְמֶהֱוֵי מִתְיְהִיב לִגְבַר דְּשַׁפִּיר קֳדָם יְיָ אַף דֵּין הֲבָלוּ הוּא לְחַיָּבָא וְתַבִירוּת רוּחָא׃
ג א לַכֹּל לְכָל גְּבַר יֵיתֵי זִמְנָא וְעִידָנָא לְכָל עִסְקָא תְּחוֹת שְׁמַיָּא׃
ב עֵת עִידָן בְּחִיר לְמֵילַד בְּנִין וְעִידָן בְּחִיר לְקַטְלָא בְּנִין מְסָרְבִין וּמַרְגְּזִין לְקַטְלוּתְהוֹן (בת״ק תגירסא לְמַטְלוּתְהוֹן וכן בת״י) בְּאַבְנִין עַל מֵימַר דַּיָּנַיָּא עִידָן בְּחִיר לְמִנְצַב אִילָן וְעִידָן בְּחִיר לְשָׁרְשָׁא אִילָן נְצִיב׃
ג עֵת עִידָן בְּחִיר לְקַטְלָא בִּקְרָבָא וְעִידָן בְּחִיר לְאַסָּאָה שְׁכִיב מְרַע עִידָן בְּחִיר לְפַרְכָא (בת״ק לְכַפְּרָא) בִּנְיָנָא וְעִידָן בְּחִיר לְמִבְנֵי חוּרְבְּנָא׃
ד עֵת עִידָן לְמִבְכֵּי עַל שְׁכִיבָא וְעִדָּן בְּחִיר לְמֶחֱדֵי בְּחוּכָא וְעִדָּן בְּחִיר לְמִסְפְּדָא עַל קְטִילָא וְעִידָן בְּחִיר לְטַפָּזָא בְּהִילוּלָא׃
ה עֵת עִידָן בְּחִיר לְפַקְּחָא דְּגוּר אַבְנִין וְעִידָן בְּחִיר לְמִצְבַּר אַבְנִין לְבִנְיָנָא

רש״י

ח) ותשם אסתר את מרדכי על בית המן: **גם זה.** אחד מן ההבלים שנתנו לבריות שהם עמלים ואחר נוטל: (א) **לכל זמן.** לא ישמח היוסף בהון מהבל כי אם עכשיו הוא בידו עוד יירשוהו לדיקים. אלא שעדיין לא הגיע הזמן כי לכל דבר יש זמן קבוע מתי יהיה: לכל חפץ. לכל דבר. כל הדברים קרוים חפצים בלשון משנה: (ב) **עת ללדת.** לתשעה הדשים: **ועת למות.** קלב שנות של כל דור ודור: **עת לטעת.** גוי וממלכה: **ועת לעקור.** עת יבא להעקר: (ג) **עת להרוג.** אומה שלימה כשמגיע יום פקודתה כמו שנאמר (ישעיה יד) ובאחריתך בחרב יהרג: **ועת לרפא.** שברם כענין שנאמר במצרים (שם יט) ושבו עד ה׳ ונעתר להם ורפאם: **עת לפרוץ.** חומת העיר כשנגזר עליה שנאמר (נחמיה א) וחומת ירושלים מפורצת: **ועת לבנות.** שנא׳ (עמוס ט) ובניתיה כימי עולם: (ד) **עת לבכות** בתשעה באב: **ועת לשחוק.** לעתיד לבא שנא׳ (תהלים קכו) אז ימלא שחוק פינו: **עת ספוד.** בימי אבל: **ועת רקוד.** בחתנים וכלות: (ה) **עת להשליך אבנים.** בהורי ישראל מושלכים בחורבן הבית (איכה ד) תשתפכנה אבני קדש: **ועת כנוס.**

ספורנו

ג (א) לכל זמן. **אמנם אין ראוי למאוס לגמרי ההשתדלות** להשיג **חיי שעה** אבל ראוי שלא יהיה כל ההשתדלות תמיד בהם: כי אמנם לכל זמן. ועל זה יעיד הנסיון בטבעיות ובמלאכיות כמו שספר: (ב) עת ללדת ועת למות. כי אמנם

אבן עזרא

כמתעסק בהבל ורעות רוח: (א) **לכל זמן.** אנשי שקול הדעת יפרשו אלה העתים שהם סמוכות לבן אדם כי הייב אדם לעשות כל דבר בעתו ותחלת העתים וסופם ישהיתו פירושם האחד עת ללדת ועת למות והאחרון את הכל עשה יפה בעתו. ויש אומרים כי אלה השמנה ועשרים עתים כנגד כ״ה אורות גלגל המזלות שהלבנה נראית בהן בכל חדש גם זה הבל והנכון שיש לכל חפץ תחת השמים עת וזמן כי בהשהתת המתכונת המולידה ימות הילוד ותתחדש מתכונת תעשירנו והפך העושר כי עתים קצובים הם ובבא העת יתגועע אדם לאשר הוא מוכן לו ותהיין תנועותיו כתנועת הגלגל כענין אך בצלם יתהלך איש ואם כן אך הבל יהמיון ופירושו יקבצו ממון וכמוהו מהמון רשעים רבים וכן מי אוהב בהמון לא תבואה והראיה השלמ׳ הפסוק יצבור ולא ידע מי אוספם (ב) **עת ללדת.** הזכיר ראשית האדם וסופו גם אמר כי אין העתים קצובות על בן אדם לבדו כי הנה הנטיעים כן הם: (ג) **עת להרוג** ענינו כמו למהוץ ולרפוא יורה עליו. גם העתים הם קצובות על המקומות שאין בהם נמהים כמו עץ לפרוץ: (ד) **עת לבכות.** עת דאגה עד שיבכה הדואג. ועת ספוד ועת רקוד עם אחרים: (ה) **עת להשליך.** אפילו שמקרה המקרה יש לו עת כמו עת להשליך אבנים שיזיקו לו במגוריו ועת כנוס אותם המושלכים לצרכו: עת להבוק. אפילו התאוה הנטועה ברוח בן אדם יש

מצודת דוד

ג (א) **לכל** זמן. ר״ל אין שום דבר בא במקרה והזמן בזמן זולת זמן כ״א בזמנו בא בעבור סיבה הקודמת: ועת לכל חפץ. לכל הדברים שהאדם חפץ בו גם לזה יש עת כי לא בכל עת יחפוץ בדבר אחד כי פעם יחפוץ בדבר מה ופעם בהלוגו ולאשר יפלב במקדאות פלאהריו. תחת השמים. ר״ל לכל הדברים הנעשים בזה העולם: (ב) עת ללדת. עלשיו מפרש הדברים אשר בעת אחת חפץ בזה ובעת אחרת יחפוץ בהלופי ואמר בעת אחת חפץ האדם ומשקו ללדת ובעת אחת רולה בהלופי בימות הנולד וכן כולם עד סוף הענין: לעקור נטוע. לעקור מן הארץ את האילן הנטוע: (ג) להרוג. ר״ל אף נהמית מי בידים: לרפוא. בהיה עלמי ירפאו מן החלי למען לא ימות: לפרוץ. לעשות פרלות בחומה: לבנות. לסתום את הפרלות: (ד) עת ספוד. כשמת לו מת הפלו להספידו כי בזה תניה הלער · ועת רקוד. בעת שמחת נשואין וכדומה אז יחפוץ האדם לרקוד ולרלג לעורר השמחה: (ה) להשליך אבנים. יזרקם מן הבית למען לא יכשל בהם: כנוס אבנים. לבנות בהם דבר הלורך: לחבק. לרדוף

מצודת ציון

ג (א) **חפץ.** ענינו כמו רלון: (ב) לטעת. מלשון נטיעה: (ד) רקוד. ענין דלוג וקפילה של שמחה: (ה) כנס.

קיצור אלשיך

היותו חוטא לא יהנה מכל עמלו כי הבא אחריו, הוא הענין אומרו כי יש אדם שעמלו וגו׳:

ג (א) **לכל** זמן וגו׳. הנה שלמה בא לחקור אם עניני ומקרי בני אדם המה ע״פ המזל שהאדם נולד בו, או הכל בהשגחה פרטית מאת הקב״ה, והעלה כי זה וזה אמת, ולא יגגד זה את זה, אך הוא מאז ברא אלהים השמים וכסיליהם והיה גלוי לפניו יתברך כל אשר יעשה האדם מטוב ועד רע וכל אשר יהיה ראוי להביא עליו טובה או יסורין לפי מעשיו ומאז בחכמתו הגדולה עמד וימודד ותיקן שמים באופן לא ישפטו על האדם רק לפי הראוי אליו לפי מעשיו כי לא יביאהו אל העולם רק בעת ישפוט מזלו הראוי לו, וזה יאמר שלמה בחכמתו לכל זמן ועת שהוא עת המזל ואותו העת היא לכל חפץ ובחירת האדם תחת השמים כי עת המזל והחפץ אחד הוא כי העת נתקנה לפי החפץ, וזהו לכל שינוי העתים עת ללדת וגו׳. (ח״ה)

לקוטי אנשי שם

ג (א) **לכל** זמן וגו׳. דע והבן מה שעלה ברלון הקב״ה על **דבר שילא** מכח אל הפועל מוכרח ללאת אל הפועל. ומה שלא ילא עד עתה אל הפועל. רק עתה בזו העת. וע״י זה האדם. הוא מחמת שכן עלה ברלונו הקדוש בהזמן והעת והאדם עד עתה לא יהיו **מוכשרי׳** ובהתימו

לִרְחֹק מֵחַבֵּק׃ ו עֵת לְבַקֵּשׁ וְעֵת לְאַבֵּד עֵת לִשְׁמוֹר
וְעֵת לְהַשְׁלִיךְ׃ ז עֵת לִקְרוֹעַ וְעֵת לִתְפּוֹר עֵת לַחֲשׁוֹת
וְעֵת לְדַבֵּר׃ ח עֵת לֶאֱהֹב וְעֵת לִשְׂנֹא עֵת מִלְחָמָה
וְעֵת שָׁלוֹם׃ ט מַה־יִּתְרוֹן הָעוֹשֶׂה בַּאֲשֶׁר הוּא עָמֵל׃
י רָאִיתִי אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים לִבְנֵי הָאָדָם

הו"א מה יתרון העושה. עקרים מג פל"ח:

תרגום

עִידָּן בְּחִיר לְנַסְּבָא אִתְּתָא וְעִידָּן בְּחִיר לְרַחֲקָא מִנַּסְּבָא בְּשִׁבְעַת יְמֵי אֶבְלָא׃ ו עֵת עִידָּן בְּחִיר לְתְבוּעַ נִכְסַיָּא וְעִידָּן בְּחִיר לְמֵיבַד נִכְסַיָּא עִידָּן בְּחִיר לְמִנְטַר עִסְקָא וְעִידָּן בְּחִיר לְמִשְׁדֵּי עִסְקָא בְּיַמָּא בְּעִידָּן נַחְשׁוֹלָא רַבָּא׃ ז עֵת עִידָּן בְּחִיר לְמִבְזַע לְבוּשָׁא עַל שְׁכִיבָא וְעִידָּן בְּחִיר לְאַחָאָה בְּזִיעָה עִידָּן בְּחִיר לְמִשְׁתַּק מִלְּנַצָּאָה וְעִידָּן בְּחִיר לְמַלָּלָא פִּתְגָּמֵי מַצּוּתָא׃ ח עֵת עִידָּן בְּחִיר לְרַחֲמָא חַד לְחַבְרֵיהּ וְעִידָּן בְּחִיר לְמִסְנֵי לִגְבַר חַיָּיבָא עִידָּן בְּחִיר לְאַגָּחָא קְרָבָא וְעִידָּן בְּחִיר לְמֶעְבַּד שְׁלָמָא׃ ט מָה מַה מוֹתַר אִית לִגְבַר פָּלַח דִּי הוּא טָרַח לְמֶעְבַּד אוֹצְרִין וּלְמִכְנַשׁ מָמוֹן אִילוּלֵי מִסְתַּיַּע בְּמַזָּלָא דִלְעֵילָא׃ י רָאִיתִי חָזֵית יַת גַּוָן אִיסוּרִין וּפוּרְעָנוּתָא

רש"י

אותם מן הגולה כמ"ש (זכריה ט) והושיעם ה' אלהים ביום ההוא כצאן עמו כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו: עת לחבוק. (ירמי' יג) כי כאשר ידבק האזור וגו': ועת לרחוק מחבק. (ישעיה ו) ורחק ה' את האדם: (ו) עת לבקש. כענין שנאמר (יחזקאל לד) ואת האובדות אבקש. לענין נדחי ישראל: ועת לאבד. ועת שאבדם בגולה שנאמר (ויקרא כו) ואבדתם בגוים: עת לשמור (במדבר ו) יברכך ה' וישמרך כשאתם עושים רצונו: ועת להשליך. (דברים כט) וישליכם אל ארץ אחרת: (ז) עת לקרוע מלכות בית דוד (מלכים א יד) ואקרע את הממלכ' וגו': ועת לתפור. (יחזקאל לז) והיו לאחדים בידך ולא יחצו עוד לשתי ממלכות: עת לחשות. פעמים שאדם שותק ומקבל שכר שנא' (ויקרא י) וידום אהרן וזכה שנתייחד הדבור עמו שנאמר (שם י) וידבר ה' אל אהרן יין ושכר אל תשת: ועת לדבר (שמות טו) אז ישיר משה (שופטי' ד) ותשר דבורה (הושע יד) קחו עמכם דברים: (ח) עת לאהוב. והשכן: ועת לשנא. שנאמר (שם ט) כל רעתם בגלגל על כן שנאתים: (ט) מה יתרון העושה. מה יתרון של עושה רע בכל שהוא עמל גם הוא עתו יבא והכל אחד: (י) הענין. המנהג: לענות. להתנהג:

שפתי חכמים

שיאמר כן בשביל מקרא אחד לכלם. לכן פירש כלומר כו': ח. ולא ידעתי למה לא הביא הפסוק ויגיעי תחבקני כמו שהביאו במדרש

ספורנו

אם לא היה המות לא תהיה ולא תתמיד הלידה והוורת הלילה אבל יכלה החמר וכן יקרה במלאכיתיות שאם יתמיד לעולם אחד מההפכים לא יהיה לעולם ההפך אפילו בעת הראוי: (ט) מה יתרון העושה באשר הוא עמל. ובזה יולד ספק על הבורא המכוון שיושג השלמות האנושי איך הצריכו לעמול ולהשתדל בצרכי חיי שעה: (י) ראיתי את הענין. והתבוננתי שלא היה זה אלא לענות בו. כדי שיהיה האדם נכנע ולא יזיד למרוד בו כמו שעשה אדם הראשון. ועב"ז:

אבן עזרא

לה עת והוא לחבק השוכבת בחיק ולרחוק ממנה: לחבוק. מהבנין הקל: ומחבק. מן הבנין הדגוש הכבד והענין אחד: (ו) עת לבקש. ועת לאבד מבוקש. ועת לשמור ועת להשליך השמור: (ז) עת לקרוע. לחשות מן החשו שהוא פועל עבר במשקל העלו עפר על ראשם ואילו היה לשון ציווי לעתיד היה הה"א פתוח והענין כאשר אמר להם גם אני ידעתי החשו ממנו והנה הזכיר שלמה אפילו הדבור יש לו עת: (ח) עת לאהוב. גם האהבה גם השנאה תלויה בעת וזמן: (ט) מה יתרון. אחר שכל הדברים תלוים בעת וזמן. מה יתרון להיות בכל עמלו שיתכן שתבא עת השחת עמלו ותסור הונו וישאר ריקם: (י) ראיתי. כאשר ראיתי כל עניני

מצודת דוד

אחר אהבת מי ולחבקו: לרחוק מחבק. עוד ירחוק א"ע ממני למען לא יבא לידי חבוק: (ו) לבקש. לחפש את דבר האבוד: לאבד. הדבר הביא יאבד אף בידים: לשמור. שלא יקחנו מי: להשליך. במקום שמופקר למען יקחנו כל הרוצה: (ז) לקרוע. בגד או יריעה. לתפור. את הדבר שקרע: לחשות. לכל יש עת לשתוק ולדבר להשיב הורפו דבר כאשר עם לבבו: (ח) לאהוב. דבר מהדברים: לשנוא. הדבר ההוא בעצמו: עת מלחמה. בעת אחת חפץ האדם וחשקו לערוך מלחמה עם שונאו ובעת אחרת ירצה בחלופו להיות עמו בשלום: (ט) מה יתרון. מוסב למעלה לומר הואיל ודרך האדם אשר בעת אחת יחפוץ בדבר מה ובעת אחרת ירצה בחלופו א"כ מה יתרון בא לאדם העושה בדבר אשר היא עמל בו למען השיג חפצו הלא עת לכל חפץ ויפן למחר יחפוץ בחלופו והיה א"כ עמלו לריקו: (י) ראיתי את הענין. ראיתי את הדבר אשר מסר האלהים לבני אדם להתעסק בו ולעשות אותו בכל עת שירצה: לענות בו. ר"ל כאלו מסרן בידם לענות אותם בו כי הם יתעסקו בו לעשותו בעת שלא עת ובזה המה מעונים ומיוסרים על ידו כי הם עשאום בזמנם

מצודת ציון

ענין אסיפה וקבוץ: לחבוק. הוא סבובת הזרוע בגוף בעבור האהבה: (ז) לחשות. ענין שתיקה כמו ויחשו גליהם (תהלים קז): (י) ענין. ענין מסירה: לענות. מל' עינוי ויסורים:

קיצור אלשיך

ובהתימו ספור העתים להבריח מאמרו אמר (ט) מה יתרון העושה באשר הוא עמל אחר היות עתים מזומנים מחייבים כל דבר ומה בצע לעמול בתורה ומצות להאריך ימים גם בעולם הזה ע"י, אם המזל ינגד לאריכת ימיו. אמנם (י) ראיתי את הענין אשר נתן אלהים לבני אדם לענות בו ולהשיב בדבר הזה

לקוטי אנשי שם

[illegible] ראיתי זמן ועת והאדם בעלי כלומו הקדים שיהיו נולדים כי הדבר נולדת אל הפועל. אז בבוא העת הביא מוליד הדבר [illegible] מתהוית [illegible] ולא תאחר אף רגע ותלא אל הפועל. ויספר ומונה הענינים שהאדם יכול לעשות בהם. למשל אם עברו כמה שנים שהאשה אחר התונתה ולא הולידה. ועצתה [illegible] כמה תפלות ולא הועילו פתאום הביאו לפנים איזה [illegible] כי סגולה ותתעברה ותלדה. אולי יאמר אדם אילו הביאו זה הסגולה או התפלה הזאת מכמה שנים קודם. היתה אז יולדת. ע"ז אומר שלמה "עת ללדת". העת בא שתוליד ע"כ הקרה הקב"ה לפניה הסגולה או התפלה ואילו הביאו לה הסגולה או התפלה הזאת קודם העת הזה לא היתה מועיל כלום. וכן בעת המיתה. אם ישאל אדם איזה סיבה הביאה מיתה על איש זה. יאמרו לו התקרר. או אכל מאכל פלוני. לא יאמר אדם התקררות או המאכל הביאו לו המיתה רק עתו בא למות. הזמין לו הקב"ה הסיבה שימות על ידה. ואילו התקרר בעת אחרת קודם היה הוא לא היה מת על ידה. וזו עת ללדת. העת הביאה הלידה לא הסיבה. עת למות. העת הביאה המיתה לא הסיבה. וכן כולם:

לַעֲנוֹת בּוֹ׃ יא אֶת־הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְעִתּוֹ גַּם אֶת־
הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא־יִמְצָא הָאָדָם אֶת־
הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר־עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֹאשׁ וְעַד־סוֹף׃
יב יָדַעְתִּי כִּי אֵין טוֹב בָּם כִּי אִם־לִשְׂמוֹחַ וְלַעֲשׂוֹת
טוֹב בְּחַיָּיו׃ יג וְגַם כָּל־הָאָדָם שֶׁיֹּאכַל וְשָׁתָה וְרָאָה

תו"א את הכל עשה יפה בעתו. ברכות מג זוהר פרשת אחרי מות אשר לא ימצא האדם. מקריא ת"ג פל"ה: ידעתי כי אין טוב בם כי אם לשמות. פקודי בעד פה:

תרגום

די יהב לבני אנשא די אינון רשיעין לסגפותהון ביה: יא את אמר שלמה מלכא ברוח נבואה ית כולא עבד יי שפיר בעידניה דחזיא דהות מצותא דהות ביומי ירבעם בר נבט למהוי ביומי שבע בר בכרי ואתעכבת והואת ביומי ירבעם בר נבט דאילו הות ביומי שבע בר בכרי לא הות כתבני בית מוקדשא על עסק עיגלין דדהב די עבד ירבעם חייבא ושוינון חד בבית אל וחד בדן ומני פרזדון על שבילא ופסקי עולי רגלאין ובגין כן אתעכבת עד זמן די יתבני בית מוקדשא בגין דלא יעכבון ישראל למבני יתיה אף ית שמא רבא דהות כתיב ומפרש על אבן שתיא כסי מנהון דאשתמודע קדמוהי יצרא בישא די בלבהון דאילו הוה מסיר ביד אנשי הוה משמש ביה ומשכח בגניה מה דעתיד למהוי בסוף יומיא עד עלמי עלמיא ואוף יום מותא כסי מנהון בדיל דלא יהודע לגבר מן רישא מה דעתיד למיתי בסופא: יב ידעתי אמר שלמה מלכא ברוח נבואה ידעית ארום לית טב בהון בבני אנשא ארום אלהן למחדי בחדות אוריתא ולמעבד טב ביומי חיוהי: יג וגם ואוף כל אנש דייכול וישתי ויחזי טב ביומוי ויחסין לבנוי בעידן

רש"י

(יא) יפה בעתו. בעת הטובה יפה הוא לבא תשלום שכר מעשה הטוב. ובעת הרעה ראויה היא לתשלום מעשה הרע: גם את העלם נתן בלבם וגו'. גם את חכמת העולם אשר נתן בלב הבריות לא נתן הכל בלב כל אחד ואחד אלא זה קצת וזה קצת כדי שלא ימצא האדם את כל מעשה הקב"ה לדעת אותו ולא ידע את עת פקודתו וכמה יכשל כדי שיתן לב לשוב שידאג ויאמר היום או מחר אמות ולכך כתוב כאן העלם חסר לשון העלמה שאם ידע האדם יום מיתתו קרובה לא יבנה בית ולא יטע כרם לכך הוא אומר שהכל עשה יפה בעתו זה שיש עת למיתה דבר יפה הוא שסומך האדם לומר שמא עדיין עת מיתתי רחוק ובונה בית ונוטע כרם וזו יפה שנעלם מן הבריות: (יב) ידעתי.

אבן עזרא

האדם שיתעסקו בו: (יא) את הכל. הזכרתי שהכל עשה האלהים יפה בעתו המות בעת הזוקן וכל דבר בעתו על פי מתכונת החכמה העליונה ומלת עולם בכל המקרא לא מצאנוה כי אם על זמן ונגלה וכן אלהי עולם ה' כמו אלהי נגלה או אלהי קדם וכן ומתחת זרועות עולם. וענין גם את העולם נתן בלבם שבני אדם מתעסקים כאילו יהיו לעולם ובעבור התעסקם לא יבינו מעשה האלהים מראש ועד סוף ויש מפרשים כי זה העולם כמו שהוא בלשון קדמונינו ז"ל והענין תאות העולם: (יב) ידעתי. אלו הפסוקים עד ועוד ראיתי דבקים וכבר הזכיר שאין טוב לאדם רק שיאכל וישתה ואיננו מדבר על כל האדם כי על האדם הנזכר המתעסק ביום ובליל' לקבץ ממון ואמר אין לו ממנו אלא מה שיאכל שיתכן שהוא שומר אותו למי שייטב בעיני האלהים לקחתו וגם הזכיר פעם שנית זה הענין בעבור העתים והענין הנה דבר העתים לכל דבר לעלות אל עובר או לרדת ממנו ועליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע על כן אין לעמל טוב כי אם לשמוח בחלקו או בהונו לעשות טוב בחיין שיהיה חיים טובים או יהיה פירושו שיעשה טוב בחייו שיקבל עליו שכר טוב במותו: (יג) וגם. וגם זה שאמר שישמח לא יוכל לשמוח אם

ספורנו

(יא) את הכל עשה יפה בעתו. נתן מזונותיו בזמניהם: גם את העולם נתן בלבם. נתן בלבם מושכלות ראשונות להשיג בהם כוללים אשר הם לעולם על אופן אחד ומזה יתחייב שיהיה עצם נבדל מחמר פשוט בכללים שלא ישיגם שום כח חמרי אבל הפרטים לא ישיג בשכלו כמו שישיגו הנבדלים: מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף. בהיותו שכל גרוע ולא תקיף ידיעתו בהם וירבה בזה השתדלות בלתי תועלת. ומכל אלה: (יב) ידעתי הכרתי: כי אין טוב בם. במיני השתדלות האדם אשר הוא עמל וטורח: כי אם לשמוח. בעיון שבו תושג שמחה שכלית ורוחנית שהיא גדולה מכל שמחה חמרית: ולעשות טוב. במעשיות להדמות לבוראו: בחייו. שהוא יכול על זה: (יג) וגם כל האדם שיאכל ושתה. וכמו כן הוא

מצודת דוד

יפה היה להם: (יא) את הכל. כל מה שברא ועשה הקדוש ברוך הוא בעולמו הכל יפה אבל להשתמש בהם בעתה המיוחד להם לא בעת זולת עת: גם את העולם. גם כי דרכי העולם ותועלותיו נתן בלב בני אדם להבינם עד תכליתו אם יעמיקו להשכיל בה. מבלי. ר"ל מלבד זאת אשר לא מצא האדם די חכמה לדעת ולהבין את המעשה כו' מראש ועד סוף. אף אם המנסה יכול הוא להשיג מה גם אם מ"מ לא ישכיל הכל עד התכלית: (יב) ידעתי. ואני הנה השכלתי לדעת דרכי העולם ותועלותיו והן ידעתי שאין טוב ומאושר בבני אדם כ"א מי שדרכו לשמוח ולעשות טוב חסד וצדקה בעוד שהוא חי: (יג) וגם כל האדם. אף גם שלא השכיל זאת מדעתו כ"א טבעו שטה את לבבו

מצודת ציון

(יא) מבלי. ענינו כמו מלבד: (יג) מתת. מל' מתנה:

קיצור אלשיך

והוא (יא) כי את הכל עשה הוא ית' יפה בעתו, כי סידר הוברי השמים ולידת כל איש באופן יהיה יפה בעתו ולא ינגד המזל אל הבחירה, ואין צריך לומר איש כמוני כי ראיתי בחכמתי איך יסודרו הדברים כ"א גם את העולם הוא המון העם נתן ה' בלבם יאמרו כן דרך אמונה, כי הלא אם יאמרו מפני יש צדיק ורע לו, רשע וטוב לו, אל תתמה כי הנה מה שהיה כבר הוא, כלומר האיש שהיה כבר פעם אחת או שתים הוא ההוה עתה, והאיש אשר יהיה עתיד להיות כבר היה מקודם, וע"כ ממציאים לו כפי הראוי לו ע"פ הקודם, כי ההשגחה איננה על האדם לפי מעשיו של אותה השעה כ"א לפי הראוי אליו מהפעמים הראשונים, ויש צדיק לוקה על הקודם ויש רשע אוכל זכות הקודם, באופן כדי לאמת אמונה זו כי (יא) הכל עשה יפה בעתו, והעת והחפץ אחת היא ראוי ידע האדם כל מה שקרה לצדיק ורע לו בפעמים הקודמות למען יראה שלפי ההשגחה תאות רעתו לו וההקש ברשע וטוב לו. לדעת את הקודם לו ולמה עשה ה' ככה (יב) הנה ידעתי כי אין טוב בם באמונתם זו. כי אם לשמוח ולעשות טוב בחייו, כי לולא אמונה זו היו עצבים ולא יעבדו את ה':
(יג) וגם כל אדם שיאכל ושתה הוא טוב העולם הבא

טוֹב בְּכָל־עֲמָלוֹ מַתַּת אֱלֹהִים הִיא׃ יד יָדַעְתִּי כִּי כָּל־
אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין
לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרֹעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ
מִלְּפָנָיו׃ טו מַה־שֶּׁהָיָה כְּבָר הוּא וַאֲשֶׁר לִהְיוֹת כְּבָר

הו"א מתת אלהים היא. עקרים מג. פל"א: וממנו אין לגרוע. עקרים כס: והאלהים עשה שייראו מלפניו. ברכות נה גט שבת לא:

תרגום

מוֹתֵיהּ כָּל טָרְחוּתֵיהּ מַתְּנָן דְּאִתְיְהִיבַת לֵיהּ מִן קֳדָם יְיָ הוּא: יד יְדַעְתִּי יְדַעִית בְּרוּחַ נְבוּאָה אֲרוּם כָּל דִּי יַעֲבֵיד יְיָ בְּעָלְמָא בֵּין טָב לְבִישׁ כָּל דְּאִתְגְּזַר מִפּוּמֵיהּ הוּא יְהֵא לְעָלַם עֲלוֹהִי לֵית רְשׁוּ לִגְבַר לְאוֹסָפָא וּמִנֵּהּ לֵית רְשׁוּ לִגְבַר לְבַצָּרָא וּבְעִידָּן דִּי יֵיתֵי פּוּרְעָנוּתָא בְּעָלְמָא יְיָ הוּא דַעֲבַד בְּגִין דִּי יִדְחֲלוּן בְּנֵי אֱנָשָׁא מִן קֳדָמוֹהִי:
טו מַה כְּדוּ דַהֲוָת מִן קַדְמַת דְּנָא הָא כְּבָר הוּא דְאָתֵי וּמָה דַעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹף יוֹמַיָּא הָא כְּבָר הֲוָת:

שפתי חכמים

קהלת: ט דקשה לרש"י ואיך אלה והאלהים עשה שיראו מלפניו. לכן פירש וכשנשתנה כו': י דייקו של רש"י דאם לא כן מה ענין והאלהים יבקש וגומר לאשר להיות כבר היה. אלא כך פירושו מה שהיה כבר הוא ויש לנו להעיד שראינוהו שהקב"ה בקש את הנרדפי' ואשר להיו' כבר הי' כו' אין הקב"ה משנה מדותיו וכאשר בקש כבר שנרדפים כן יבקש לעתיד את הנרדף ליפרע מן הרודף ומ"ש לפיכך

רש"י

עתה הואיל ונעלם עת הפקודה כי אין טוב בבריות כי אם לשמוח בחלקו ולעשות הטוב בעיני בוראו בעוד שהוא חי: (יג) וראה טוב. תורה ומצות: (יד) ידעתי כי כל אשר יעשה. הקדוש ברוך הוא במעשה בראשית הוא ראוי להיות לעולם ואין לשנותו לא בתוספת ולא בגרעון וכשנשתנה מן האלהים זה ועשה שישתנה כדי שייראו מלפניו אוקיינוס פרץ גבולו בדור אנוש והציף שליש של עולם והאלהים עשה שיראו מלפניו שבעת ימים נשתנה הלוך החמה בדור המבול לזרוח במערב ולשקוע במזרח כדי שיראו מלפניו החמה הזרה לאחוריה עשר מעלות בימי חזקיהו ובימי אחז אביו נתקצר היום ונתרבה הלילה ביום מותו כדי שלא יהא נספד כל זה כדי שיראו מלפניו לפיכך אין טוב לאדם לעסוק אלא במצותי וליראה מלפניו: (טו) מה שהיה כבר הוא. מה שהיה מלפנינו כבר הוא עשוי וראינוהו או שמענוהו מאחרים שראוהו ויש לנו להעיד עליו שראינו שהקב"ה מבקש את הנרדפים יעקב נרדף עשו רודף (מלאכי א) ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי מצרים רודפים את ישראל מצרים טבעו בים וישראל הלכו ביד רמה: ואשר. עתיד להיות עוד באחרונה הוא דוגמת מה שכבר היה. כאשר בראשונה כן באחרונה אין הקב"ה משנה מדותיו:

ספורנו

מפורסם שאם ישיג האדם את המספיק לו בחיי שעה: וראה טוב בכל עמלו. ובכל עמלו ורב השתדלותו יראה וישיג טוב עיוני ומעשי: מתת אלהים היא. שתעזרהו להשיג ולעמוד על ההסתפקות: (יד) ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים. בלתי אמצעי והם מיני הנבראים: הוא יהיה לעולם. יהיה דבר בלתי נפסד כאמרו כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם וזה כי אין מציאותם שופע ממציאות שום נמצא זולתי מהבורא שיהיה תמיד על ענין אחד: עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע כי לא היה שום חסרון ידיעה אשר אין בו יחסר שלמות פעלו באופן שיצטרך לתקון: והאלהים עשה. השתנות בטבע מפסיד השלמות כענין ארורה האדמה וכענין עוד כל ימי הארץ וכו': שייראו מלפניו בני אדם ולא יוסיפו למרוד כענין אדם הראשון ודורות המבול: (טו) מה שהיה כבר הוא הנה מה שהוא עתה הוא הדבר שהיה כבר מאז שהשתנה הטבע במצות בוראו: ואשר להיות. ומה שעתיד להיות בימי גאולת ישראל העתידה כאמרו השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה: כבר היה. קודם המבול: והאלהים יבקש את נרדף וכאשר יעשה זה שכבר היה כאמרו ואתם תלוקטו. וכמו כן יבקש את הנפש השכלית אשר השיגה שלמות בעיון ובמעשה אשר הוא דבר נרדף בכל שאר הכחות האנושיות שהם הבריות כאמרם ז"ל הקב"ה מניח ס"ת בחיקו ואומר מי שעסק בזה

אבן עזרא

אין העת נכונה לו כפי מתת אלהים בתחלת בריאותו: (יד) ידעתי פירוש והאלהים עשה שלא יוכל נוצר להוסיף על מעשהו או לגרוע כדי שייראו בני אדם מלפניו: (טו) מה שהיה. מעשה האלהים על דרך אחת. ומה שהיה כבר הוא ענינו הן הוא. ויש כמוהו. ואשר להיות כבר היה כמוהו. והנרדף הוא העומד שכינה אותו במלת הוא והוא בין עבר ועתיד והענין שהאלהים בקש מן הזמן שיהיה נרדף זמן רודף אחר זמן ולא יפסק כי הזמן שעבר שב עומד ואשר להיות שב כמו עבר ושב הזמן אחד ואם יתחלק לזמן עתיד ועבר וזה ענין יתבאר בגלגל שכל חלק ממנו ירדוף אחר הנקודה האמצעית והיא המולק ויקראת מולק בעבור נוקי המקום והקו הראשון הוא הרחב וכן רחב לא מולק תחתיה וישוב החלק שהיה במזרח במערב והפך ואין למקום תנועת הגלגל ראשית שיחל ממנו כי כל ראשית אחרית וכל אחרית ראשית והנרדף הוא המולק והנה באר

מצודת דוד

שיאכל וישתה ולראות טוב ר"ל לנהוג לשבות לדקה וחסד עם ההון שקנה בעמלו ויגיעו: מתת. ר"ל זהו מתנה מן השמים ב"ה אשר הותק כן בטבעו: (יד) הוא יהיה לעולם. כזה השיעור שהגביל יהיה: עליו. על זה השיעור אין ביד מי להוסיף ואין ביד מי לגרוע ולהפחית ממנו: והאלהים עשה. הנה מה שעשה האלהים בזה השיעור לא עשהו כן לכוונת תועלתו כ"א למען ייראו הבריות מלפניו ולא ימרו פיו ורק בזה השיעור הוא מבוא אל היראה ולא בשיעור זולת: עם כי אנחנו לא נדעהו זהו מקוצר הדעת: (טו) מה שהיה כבר הוא. מה שהיה מאז כבר הוא עשוי ואין להשיב ר"ל אם מי נרדף אחר חבירו ועשה עמו רעה מה שעשה עשוי: ואשר להיות. וכן אשר עתיד להיות עוד באחרונה שירדוף מי אחר חבירו לעשות עמו רעה כבר היה נגזרה גזירה טרם עשותו ויהיה הכח בידו לעשות הפלו: והאלהים.

קיצור אלשיך

וגם ראה טוב, כי בעת סלוקו של הצדיק מראין לו כל עושר תורה שעמל בהם, אף שאכל ושתה והתענג בעולם הזה זכה שגם בעת סלוקו יראה טוב בכל עמלו של תורה ומע"ט ולא ינכו לו דבר בטובות העוה"ז זו מתת אלהים. ומי ומי יזכה לזה. וכל זה שאני אומר הוא להמון העם שניתן למו אמונה זו בלי ידיעה, אך אני כי רבה חכמתי להשיג במעשה האלהים (יד) ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים עליו אין להוסיף מאשר כונן שמים וכסיליהם וממנו אין לגרוע, ומהכת שאין אנו יודעים מה היה עם הצדיק בגלגוליו הראשונים ומה היה עם הרשע בגלגוליו הראשונים. ע"כ אנו תמהים על צדיק ורע לו ורשע וטוב לו. והאלהים עשה כן כדי שייראו מלפניו מסדור המערכת המזלות, ובדבר הזה יצדק (טו) והאלהים יבקש את הנרדף, כמו שכתב הרמב"ם ז"ל שאם היה המזל מחייב תפול התורה חלילה כי למה התורה תצוה עלינו להמית את כל אשר ירצח את רעהו והלא המזל חייב את ראובן להרוג ואת שמעון ליהרג אלא ודאי שאין המזל מחייב. וזה שאמר שלמה. הנה אמרתי שאין המזל מחייב כי הכל בהשגחה הנה בזה יאות מת

(ח"ה) שאלהים

היה והאלהים יבקש את־נרדף: טו ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע: יז אמרתי אני בלבי את־הצדיק ואת־הרשע ישפט האלהים כי־עת לכל־חפץ ועל כל־המעשה שם: יח אמרתי אני בלבי

תו"א ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט. עקידה שער לה: אמרתי אני בלבי וגומר. עקידה שער מד זוהר פ' שלח לך כל ד' פסוקים:

תרגום

ליום דינא רבא בעתיד יי למתבע חשוכא ומסכינא מן ידוהי דרשיעיא דרדיף ליה: טו ועוד חזית תחות שמשא בעלמא הדין אתר בית דינא דדייני שקרא תמן יחובון לזכאה למיפק חייבא בדיניה ואתר דמשתכח תמן גבר זכאי תמן משתכח גברא חייבא למשקט ביה בגין חובי דרא בישא: יז אמרתי אמרית אנא בלבית זכאה וית חייבא ידין יי ביום דינא רבא ארום עידן מתעבד (כת"ק מתעתד) לכל עסקא ועל כל עובדא דעבדו בעלמא הדין אתדנון תמן: יח אמרתי אמרית אנא בלבי על עיסק בני אנשא דייתי עליהון מכתשין ומרעין בישין

רש"י

בעולם: והאלהים יבקש את נרדף. ליפרע מן הרודף לפיכך מה יתרונו של עושה הרעה באשר הוא עמל הרי סופו להשתלם: (טו) מקום המשפט וגו'. ראיתי ברוח הקודש מקום לשכת הגזית בירושלים שהיתה (ישעיה א) מלאתי משפט שמה ישפטו בה רשע כמו שנא' (מיכה ג) ראשיה בשוחד ישפטו וראיתי פורענותם: מקום הצדק. שער התוך שהיה מקום התוך הלכות: שמה הרשע. שם ישבו שר סכוס רב סרים נרגל שראצר רב מג ונבוכדנצר והיילותיו ודנין את ישראל ביסורים קשים ומשפטי מות: שמה הרשע. טעמו למעלה ל לומר שהוא שם דבר כמו הרשע (והיה ראוי לינקד בסגו"ל הרי"ש אלא לפי שהוא סוף פסוק נהפך לינקד קמ"ץ גדול מ ואף על פי שבכל מקום לא מלינו לו עוד שמתהפך באתנחתא וסוף פסוק): (יז) אמרתי אני בלבי וגו'. לפיכך אני אומר את הכל שופט הקב"ה לאחר זמן ואע"פ שמתעכב הדבר סופו לבא אל שעתו. כי שעה יש לכל חפץ אף לפורענות. ולפקודת הדין יש עת מתי יבא: ועל כל המעשה. שעשה האדם שם ישפטוהו בבא עת הפקידה. שם באותו העת ניתן זמן לכל המעשה להשפט עליו נ אבל הוטרי מילי ס ואבי דרי הושבנא: (יח) אמרתי אני בלבי. בראותי כל זאת: על דברת בני

שפתי חכמים

מה יתרונו כו' כדי לחברו עם הפסוקים שלפניו: כ דקשה לרש"י תרתי ל"ל. לכן פירש דמקום המשפט שמה הרשע קאי על מה שישבו ברשע ראשי' בשוחד ישפטו ומקום הצדק שמה הרשע קאי אפורענותם: ל פי' בתחלת התיבה תחת רי"ש לומר שה"א שם דבר פירש שם דבר של רשעה כמו הרשע דרישיה דקרא: מ פי' דבסוף פסוק ואתנחתא נהפך הסגו"ל לקמ"ץ כמו פלג אהת פלג הראשון בסגו"ל ושבי בקמ"ץ: נ פירוש בבא עת הפקודה באדם בסכנה ומזכירים עונותיו אם לאוי לא גלו שם מזכירים כל מה שעשה: ס פירוש רעיא חיגר ועיזין רהיטין קלה לרון והרוע' הפיסח אינו יכול לרון ולהגיע הוהם כשמגיע בשעה

אבן עזרא

לנו כי כל מעשה האלהים על דרך אחת: (טו) ועוד. המקום שהיה ראוי להיו' שם המשפט שמה הרשע וכפל הענין כמו השורנו ולא קרוב קוש בלק ושמע ורוב הנכואו' כן: (יז) אמרתי. אחר שתמהתי איך יעשה שהוא מעשה האלהים ידעתי כי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים וענין שם רמז לעולם הבא כמו וערום אשוב שמה רמז למקום הקבר ואם ישוב שמה אל האדמה אשר לוקח משם ישוב גם זה הענין אחר שימות: (יח) אמרתי אני. אמרתי בלבי בעבור בני האדם שבהם האלהים מכל תולדות הארץ וראיתי שהם כמו בהמות הם לנפשם במחשבות: ומלת על דברת כמו בעבור על דברתי מלכי צדק בעבור שאתה מלך צדק ולמ"ד לברם כמו אמרי לי אחי הוא וברם על משקל ראם והוא מן ברו לכם איש וי"א כי לברם שם הפועל והיה הרי"ש ראוי להדגש ועיקרו לבררם כמו לברר וללבן וזה רחוק כי בבנין

ספורנו

יבא ויטול שכרו: (טו) מקום המשפט. של בעלי הדין: שמה הרשע. בטענות שקר: ומקום הצדק. של פסקי דינין: שמה הרשע. של שופטים מצדיקי רשע עקב שוחד: (יז) אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים. ולכן אמרתי שהאל יתעלה ישפוט את הצדיק ואת הרשע: כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם. כי אמנם ישפוט את הכוונה הרעה כמו שישפוט את המעשה הרע ולכן גם שישפוט את הרודף על המעשה הרע ישפוט גם הנרדף על החפץ הרע שלא הוציאו לפועל מבלי אין לאל ידו: (יח) וכמו כן אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברם

מצודת דוד

אבל עכ"ז האלהים יבקש את הנרדף ויפרע מן הרודף: (טז) תחת השמש. בזה העולם מקום שהשמש זורח: מקום המשפט. מקום המוכן לשבת שם לשפוט בין איש לרעהו: שמה הרשע. נתהפך להיות שמה מקום הרשע כי ישבו שמה הגבי בליעל יחשבו לעשות תהבולות רשע: ומקום הצדק. מקום ישיבת אנשי הצדק שמה ישב גם הרשע ויסיתם אחרי דעת המשובש: (יז) את הצדיק. הישוב שמה הנפתה אחרי דעת הרשע: ואת הרשע. המסית והמדיח: ישפוט האלהים. לשלם לשם גמול רע זה כזה: כי עת. כי יבא עת התשלומין על כל רצון ועל כל המעשה הנעשה שם ר"ל התקום ישלם גמול בין עשו מעשה רד"י בפועל בין אם עדיין לא עשו כ"א רצו לעשות ולא עלתה בידם: (יח) על דברת. על ענין בני אדם איך יתנהגו ומה יעשו: לברם האלהים. ר"ל בשם יבררו ויבחנו רוממות גדולות האלהים ולראות

מצודת ציון

(יז) חפץ. רצון: (יח) על דברת. על ענין כמו על דבר הכסף (בראשית מג) ולפי שהוא דבוק אל בני האדם לזה אמר דברת כמו עזי וזמרת יה (שמות טו): לברם. מל' ברור דבר ובחינה:

קיצור אלשיך

שהאלהים יבקש את הנרדף מיד רודפו ויצוה להמית הרוצח יען כי הוא בבחירתו עשה הדבר. (טז) ועוד ראיתי כי לא יוכל האדם לבחור בטוב ולמאוס ברע אם הוראת המערכה עליו שיהיה רע ולא טוב, וגם בעניני המשפט ראיתי מה שנעשה תחת השמש במקום שהיה צריך להיות משפט כמו שהזהירה התורה; ובאמת היה להיפך שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע (יז) אמרתי אני בלבי. כי פה בעולם הזה המשפט נתון לדייני בני אדם, ואין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות ויוכלו לטעות אבל הקב"ה מהפך משפטם, את הצדיק ואת הרשע ישפוט אלהים, ואם הדיינים נטלו ממון מראובן ונתנו לשמעון שלא כדין ע"י טענות שקר של הבעלי הדינים, הקב"ה ישלים לראובן היזקו, ויפסיד את שמעון מה שנטל מראובן שלא כדין, כי פה בעולם הזה הבחירה לאדם לומר אמת או לומר שקר, להטות משפט או לשפוט אמת. כי עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם הוא, בשמים ממעל ובעולם הנשמות שם הוא עיקר המשפט על כל אשר נעשה פה בתבל:

(יח) אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם חשבתי מחשבות להבין דברי בני האדם, מה הם אומרים. לברם האלהים, מה הם מבררים בעניני הקב"ה

על־דברת בני האדם לברם האלהים ולראות שהם־
בהמה המה להם: יט כי מקרה בני־האדם ומקרה
הבהמה ומקרה אחד להם כמות זה כן מות זה
ורוח אחד לכל ומותר האדם מן־הבהמה אין כי
הכל הבל: כ הכל הולך אל־מקום אחד הכל היה
מן־העפר והכל שב אל־העפר: כא מי יודע רוח בני

תו"א ומותר האדם מן הבהמה. עקרים מ"ג פ"ב: הכל היה מן העפר. זהר פרשת לו. מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה. זוהר פרשת בראשית:

תרגום

בגין לנסואיהון ובגין למבחניהון עבד יי למחזי איך תייבין בתיובתא ישתביק להון ויתסון ורשיעיא די אינון כבעירא לא תייבין בגין כן אינון מתנכסין בהון לאבאשא להון: יט כי ארום ארעון אנשא חייבא וארעון בעירא מסאבא ארעון חד לכולהון והיכמא דתמות בעירא מסאבא כן ימות דין דלא תאיב בתיובתא קדם מותיה ונשמת רוח תרויהון כחדא אתדן לכל גוון ושארות גברא חייבא מן בעירא מסאבא מדעם בין תרויהון אלהן בית קבורתא ארום כולא הבלו: כ הכל כורא אזלין לאתר חד כל דיירי ארעא אתבריאו מן עפרא וכד ימותון כולהון עתידין למתיב לעפרא: כא מי מן הוא חכימא דידע אם רוח נשמתא בני אנשא הסלקא היא לעילא לרקיעא ורוח נשמתא דבעירא

שפתי חכמים

נדלות לאן כדמתרגמינן הוטרין דען וכי דרי כדתקן הכונם לאן לדיר הם מעלה לא המשבון מבריאות שבראה והם מכה אותה כלומר האדם כבכיה בבריאות פעמים בזכיותיה תולין ואין כח במקטרג להזכיר עונה הכל מתניע לפתח הסכנה ולריכה לנכים הם מזכירים עונותיה ומעטים אם ראויה היא לנס אם לאו כך דרשו בפ"ק במה מדליקין על הא דעל בלה בירות נכים מתות: ע פירוש האי כי נתינת טעם הוא למה בלפניו למה בהמה המה להם כדמפרש ופזיל: פ ופירושו גם כן מי אשר מבין ונותן לב:

רש"י

האדם. שאחזו להם מדת גאוה לנהוג שררה ורבנות בקטנים מהם: לברם. (ס"א לבררם) הקב"ה להודיעם שאין שררותם כלום ולהראותם שהם ואף השרים והמלכים בהמה המה להם. כשאר בהמה והיה המה לעצמם: (יט) כי מקרה בני האדם וגו'. הוא טעם הדבר אשר נתן הקב"ה מקרה ופגע לבני אדם ויש מקרה ופגע ע לבהמה ומקרה אחד לשניה' נתן. כי כשם שזה מת כך זה מת: ומותר האדם מן הבהמה אין. ויתרונו והגבהתו של האדם יותר מן הבהמה אינו נראה מאמת כי הכל נהפך להיות הכל לשוב אל העפר: (כא) מי יודע. כמו (יואל ב יד) מי יודע ישוב פ מי הוא אשר מבין ונותן לב שרוח בני

ספורנו

האלהים. מן ההכרת הוא שישפוט גם את הצדיק. כי אמנם כאשר אמר נעשה אדם בצלמנו והגיד בתורתו שברא אותו בצלמו כדמותו הגיד כל זה כדי שיבורו ויבחרו להם את החלק האלהי כאמרו אני אמרתי אלהים אתם: ולראות שהם בהמה המה להם. וכדי שיראו להם ומעצמם שהם מצד היותם בעלי חיים הלבד בזולת צלם אלהים השכלי בהמה המה: (יט) וזה כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם. כי אמנם יקרה להם מקרה המיוחד לבני האדם והוא צורך השגת לחם ושמלה. וכמו כן יקרה להם מקרה המיוחד לבהמה הקורה מצד היסודות שלא תשמר הבהמה ממנו. וכמו כן יקרה להם מקרה שהוא אחד ושוה באדם ובבהמה והוא מקרה המות ומכל זה מתחייב עול בחק המסדר שהוסיף היי צער על היותר נכבד אשר לא יתכן ומזה יתחייב שקרה זה להם בסורם מן החלק האלהי: (כא) ומי יודע. ועכ"ז מי הוא המשתדל לדעת ולהכיר: רוח בני אדם. השכלית: העולה היא למעלה. שהיא עולה למעלה במדרגת אושר נצחי ושראוי להתנהג בה בעיון ובמעשה: ורוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ. ולהגיד כמו כן את רוח הבהמה היורדת ושראוי להרחיק

אבן עזרא

פועל הדגוש לא ימלא העי"ן מבולע ואמר שהם בהמה וענינו כבהמה וכמוהו ועיר פרא אדם יולד אם אוכלה הוא כי שמש ומגן ואם יאמר מדקדק איך נכנס הלמ"ד על פועל עבר ואין כמוהו התשובה כי הבי"ת והלמ"ד אחים ולירוף זה כלירוף זה ודרך אחד לכל ונמצא בהכין לו דוד וגם הוא לבדו: (יט) כי מקרה. זה הפסוק על מחשבות בני אדם שלא הכמו והשכילו כי בראותם שמקרה אחד לאדם ולבהמה בחיים ובמות חשבו כי רוח אחד לכל ואין לאדם מותר מן הבהמה ומותר שם על משקל מושב מן הבנין הכבד והנה הוא תמורת פ' הפועל שהוא יו"ד ויתרון שם מן הבנין הקל והנו"ן נוסף: (כ) הכל. זה דבק עם הפסוק שלמעלה כי הכל הכל שמקומם אחד: (כא) מי יודע. ידוע כי ה"א הידיעה אם בא אחריו אחד מאה"ה הע"ר הוא קמוץ ברוב ושל התימה לעולם בפת"ח וה"א העולה היא למעלה קמץ גם יש דגוש ביו"ד שאחרי ה"א הידיעה כמו היושבת ואילו היה לתימה היה שוא ופת"ח תחת הה"א והיו"ד רפה והענין מי ומי שידע בבני אדם ההפרש שיש בין רוח האדם ורוח הבהמה והענין כי לא ימצא אחד מני אלף ודעת הרוח עמוקה ולריכה לראיות ולא יוכלו להבין אפילו קלתה כי אם המשכילים שהתבררה במחשבתם במאזני החכמה ובארבעה יסודותיה שהשלשה מהם סופר וספר וספור ומורכב מן הבנים ומתורת אלהינו יוכל להבין כי הנה אמר במיני הלמהים תדשא הארץ והנה יש לארץ כח להדשיא בדבר אלהים ובעבור היות המדשיא גוף ממנו יצאו ואליו ישובו:

מצודת ציון

(יט) ומותר. מל' יתרון: אין. ענינו כמו לא יש: כי. אם:

מצודת דוד

בבחינת השכל בהם כמו בהמה המה לעצמם וכאומר אבל מול רוממות האלהים המה כאין: (יט) כי מקרה. כי יש מקרה מיוחד לבני האדם לבדם כמקרה השגעון וכדומה: ומקרה הבהמה. ויש מקרה מיוחד לבהמה לבדה בעבור חסרון הדעת: ומקרה אחד להם. ויש מקרה אחד לשניהם כי כאשר ימות זה כן ימות זה: ורוח. עודם חיים יש לכלם רוח החיוני זה כזה וכאומר ולזה שמא א"כ כבהמה כי עודם חיים יש רוח החיוני לזה כזה ומקרה המות יקרה לזה כזה ול"ש מה שיש מקרה לבהמה לבדה מה שאין לאדם הנה נגד זה יש מקרה לאדם לבדו מה שאין לבהמה: ומותר. ומעלת יתרון האדם מן הבהמה לא יש: כי הכל הבל. ר"ל זהו אם כל מעשה האדם היה הכל בלא עסק ב"ה בהשיפת הקנינים וכדומה הבל לא כן היא אם עסק בתורה ובמעש"ט: (כ) הכל. בין אדם בין בהמה כולם הולכים אל מקום אחד הוא האומר בסוף המקרה אל העפר: הכל היה כו'. ר"ל כמו שילירת אדם הראשון וכל החי היה מן העפר כן כלם במותם ישובו אל העפר. (כא) מי יודע. ר"ל מעט הנה אשר ישכילו לדעת את ההפרש אשר רוח בני האדם הטובה אשר עולה היא אחרי המיתה

קיצור אלשיך

הקב"ה, וראיתי שהם כבהמות, ואינם מבינים ויכפרו בעניני הנשמה, ואחרי מותו לית דין ולית דיין, וכמו שיש מיני בהמות הרבה, בהמה המה להם. הם מין בהמה אחרת לבדה, (כא) מי יודע וגו' מאומה שהם אומרים (יט) כי מקרה אחד וגו' (כ) הכל הולך אל וגו'. ואין יתרון לאדם מן הבהמה. (ח"ה)

וראיתי

האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ: כב וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו כי־הוא חלקו כי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו: ד א ושבתי אני ואראה את־כל־העשקים אשר נעשים תחת השמש והנה | דמעת

תו"א ושבתי אני ואראה את כל העשקים. זוהר פרשת משפטים סוף דברי הכבלה ופרשת פינחס:

תרגום

הנחתא היא לרע לארעא: כב וראיתי וחזית ארום לית טב בעלמא הדין מדיחדי אנש בעובדוי טבין וייכול וישתי ויוטיב לביה ארום הוא חולקיה טב בעלמא הדין למקני ביה עלמא דאתי דלא יימר אנש בלביה למא דין אנא מבזבז ממונא למעבד צדקתא טב לי דאשבקיניה לברי בתרי או אתן מיניה בעידן סיבתי ארום מן הוא דיעליניה למחזי מה דעתיד למהוי בתרוי: ד א ושבתי ותבית אנא וחזית ית כל אניסין דאתעבידו לצדיקיא וארדו בעלמא הדין תחות שמשא מן יד דוחקיהון וליתי די מליל להון תנחומין ולית למפרקהון

רש"י

אדם היא העולה למעלה ועומדת בדין ורוח הבהמה היא היורדת למטה לארץ ואין לה ליתן דין וחשבון וצריך שלא להתנהג כבהמה שאינה מקפדת על מעשיה: (כב) וראיתי. בכל צ אלה: כי אין טוב ק. לאדם: מאשר ישמח האדם במעשיו. מיגיע כפיו ישמח ויאכל ולא להרחיב בשאול נפשו להמוד להתעשר להרבות לא לו: כי הוא חלקו. יגיע כפיו הוא החלק הניתן לו משמים ובו ישמח: כי מי יביאנו לראות. לאחר שמת במה שיהיה לבניו אם יגליהו גם הם בעושר שאסף הוא והניח להם או לא יגניחו: (א) ושבתי אני ואראה. ברוח הקדש: את כל העשקים הנעשים עשוקים בגיהנם במעשים אשר נעשים: תחת השמש. תחת הליפים של התורה: והנה דמעת העשקים. בוכים על נפשותיהם העשוקות ביד מלאכי מבהית ואכזרים וכן הוא אומר (תהלים פד ז) עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו אלו יורדי גיהנם ואף מקרא זה כך נדרש

שפתי חכמים

צ דק"ל במה דאם עתה יותר מקודם לכן. לכ"פ בכל אלה: ק דק"ל מלילה שיאמר כן הלא כתיב טוב ה' והתורה ה א לקח טוב ולמה אמר ראיתי כי אין טוב. לכ"פ לאדם:

אבן עזרא

ולא יעמוד הנולד שהולידה הארץ כי אם ימים קצובים בעבור שיש קץ לגדולו ובעמדו ולא יגדל ישוב לאחור ולכן אמר ישרצו המים נפש והנה המים הולידו נפש כל ארץ ועוף ודג בדבר אלהים וכן אמר תוצא הארץ נפש חיה למינה ולא אמר בתורה נפש אדם רק אמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו והזכיר שברא גופו מן האדמה ואחר כך ויפח באפיו נשמת חיים ורמז חיים בעבור שהיא עומדת ולא תאבד כנפש הבהמה והפרש יש בין נשמה ונפש כי לא מצאנו בכל המקרא נשמה כי אם על בני אדם כענין נותן נשמה לעם עליה וכל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב על האדם לבדו ואמר שלמה בסוף הספר שרוח בני האדם תשוב אל האלהים ולא אל העפר: (כב) וראיתי. כי אלה החושבים שהם כמו הבהמות אין טוב להם מאשר ישמחו בחייהם כי אין להם חלק אחר ולמה יתעסקו בדברים יעזבום אחריהם: (א) ושבתי. כאומר הזרתי כי ושבתי מזה הענין שחשבתי שהטוב לאדם שישמח בעבור שלא יוכל לשמוה בעבור שיש בעולם המס ויוקח ממנו ממונו בכח ויהיה עשוק שיעשקנו שר או שופט לוקח שוחד או גנב. ופירוש ומיד עושקיהם כח שיש כח ביד העושקים והעשוקים אין לאל ידם כי אם לבכות ואין להם מנחם כי דרך האבל הבוכה על המת שיבואו לו מנחמים ויתנחם והזכיר ואין להם מנחם פעמים בעבור שלא יועילו

ספורנו

תאותה: (כב) וראיתי. בכל אלה: כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו. שישתדל בעיון ובמעשים שישמח הוא בהם במה שידמה בהם לבוראו. ויקנה אושר נצחי: כי הוא חלקו. שאין לזרים אתו: כי מי. איזה טעם: יביאנו לראות. לבזות כמו אל תראוני שאני שחרחורת יראו בי: במה שיהיה אחריו הגמול והעונש שיקרה אחרי מות הגוף בהיותו דבר נצחי:

ד (א) ושבתי אני ואראה. ומלבד הסבות שאמרתי לענשם של ישראל שבתי וראיתי סבה אחרת: ואין להם מנחם. לעורר אותם בזה שיש תקוה בתשובה לנחמת ה': ואין להם מנחם. שיורם להתפלל בשם באופן שתהיה תפלתם מקובלת כאמרו ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו

מצודת דוד

למעלה אל המקום אשר נחצבה משם אבל רוח הבהמה שפלה אשר יורדת היא אחרי המית' למטה אל הארץ אשר נחלב' משם ונוסב למעל' לומר הואיל ולא רבים יתבוננו להבין את זאת לכן יראהו בכם בהמה המה להם: (כב) וראיתי. ע"פ אלה הדברים ראיתי בבחינת השכל אשר אין טוב ומאושר בכל הענינים ממה אשר ישמח האדם עם ההון שקנה במעשי ידיו לאכול ולשתות ממנו: כי הוא חלקו. שמחתו בזה העולם עם ההון שקנה זהו נגד חלקו ולא עוד כי כשימות ויניח ההון לבניו אחריו מי יביאנו אחר מותו לזה העולם לראות בשמחה ובטובה שיהיה לבניו אחריו עם ההון שקנה הוא למען ישמחו בטובתם:

ד (א) ושבתי. הזרתי וראיתי את כל העלבונות אשר נעשים בעולם: והנה דמעת העשוקים. ר"ל דמעת הבכי של העשוקים הנה זולגת ומטפטפת ואין להם מי ינחמם: ומיד עושקיהם. כי העשוקים מיד עושקיהם בכח הזרוע לא

מצודת ציון

ד (א) ושבתי. מל' הסבה והחזרה: העשוקים. ענין גזל ותגר כמו וה את אך עשוק וגזול (דברים כח): מנחם. מל'

קיצור אלשיך

(כב) וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו המיוחדים לו לבדו, הם מעשי המצות בין אדם למקום ובין אדם לחבירו, כי הוא חלקו, המיוחד לו לבדו, כי עניני עוה"ב הם יהיו עקרים לו, ועניני עוה"ז ישארו בעוה"ז כמו שאמר דוד הע"ה הון ועושר בביתו ישארו אחרי מותו. כי מי יביאנו מעולם העליון חזרה לביתו לראות במה שיהיה אחריו בביתו, אבל וצדקתו עומדת לעד אתו עמו בעולם הנצחי:

ד (א) ושבתי אני וגו', ושבתי לראות את כל העשוקים בתבל והנה ראיתי ביניהם גם דמעת עשוקים אומללים שאין להם מנחם, כאלמנה ויתום, שלזו אין בעל ולזה אין אב ושומע אין להם מהשופטים להצילם ולנחמם. ומיד עושקיהם כח להציל העשוקים מידם ועכ"ז ואין להם מנחם לא מלמעלה ולא מלמטה וכ"כ קצתי בחיי על הדבר עד כי ושבח אני את המתים שכבר מתו ולא יצטרכו למות עוד בגלגולים וזהו משובח בעיני מן החיים אשר הם חיים עדנה מיום הולדם כפנחס ואליעזר וכו' כי אין מיתת הצדיקים ההם כמות כל אדם כי אינו רק גויעה ודבקות הנפש עם קונה ויזכו עוד לעלות נפשותם מעלה מעלה מאלו היה להם עדיין שארית מחומרם באשה אשר הם חיים עדנה כי טעימת המיתה אינה פוגמת בצדיק ועכ"ז אני אומר

(ח"ה)

הָעֲשֻׁקִים וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם וּמִיַּד עֹשְׁקֵיהֶם כֹּחַ וְאֵין לָהֶם מְנַחֵם׃ ב וְשַׁבֵּחַ אֲנִי אֶת־הַמֵּתִים שֶׁכְּבָר מֵתוּ מִן־הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵמָּה חַיִּים עֲדֶנָה׃ ג וְטוֹב מִשְּׁנֵיהֶם אֵת אֲשֶׁר־עֲדֶן לֹא הָיָה אֲשֶׁר לֹא־רָאָה אֶת־הַמַּעֲשֶׂה הָרָע אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ד וְרָאִיתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עָמָל וְאֵת כָּל־כִּשְׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה כִּי הִיא קִנְאַת־

תו"א ושבח אני את המתים שבח ל' זכר פרשה וישב ופרשה אחרי מות ופרשה תקח: וטוב משניהם את אשר עדן לא היה. מקרים עד סכ"ם:

תרגום

מִן יַד דְּאוּנְסֵיהוֹן בִּתְקוֹף יְדָא וּבְחֵילָא וְלֵית דִּי יְנַחֵים לְהוֹן׃ ב וְשַׁבַּח וְשַׁבָּחִית אֲנָא יָת שְׁכִיבַיָּא דְּהָא כְּבָר מִיתוּ וְלָא חֲזוֹ פּוּרְעָנוּתָא דְּאָתְיָא בְּעָלְמָא בָּתַר מוֹתֵיהוֹן יַתִּיר מִן חַיַּיָּא דִּי אִינוּן קַיָּימִין בְּעָלְמָא הָדֵין בְּעָקָא עַד כְּעַן׃ ג וְטוֹב וְשַׁפִּיר מִן תַּרְוֵיהוֹן יָת דְּעַד כְּעַן לָא הֲוָה וְלָא אִתְבְּרֵי בְּעָלְמָא דִּי לָא חֲזָא יָת עוּבָדָא בִּישָׁא דְּאִתְעֲבֵד בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא׃ ד וְרָאִיתִי וַחֲזֵית אֲנָא יָת כָּל טוּרְחָא וְיָת כָּל אוּטָבוּת עִיבִידְתָא דִּי עָבְדִין בְּנֵי אֱנָשָׁא אֲרוּם הִיא קִנְאָתָא דְּקָנֵי גְּבַר לְחַבְרֵיהּ לְמֶעְבַּד כְּוָתֵיהּ דִּמְקַנֵּי לֵיהּ לְמֶעְבַּד טָבָא כְּוָתֵיהּ מֵימְרָא דִּשְׁמַיָּא יוֹטִיב לֵיהּ וּדְמִקַנֵּי לֵיהּ לְבִישׁ לְמֶעְבַּד כְּבִישְׁתֵיהּ מֵימְרָא דִּשְׁמַיָּא יַבְאִישׁ לֵיהּ וְאַף דֵּין הֲבָלוּ לְחַיָּבָא וּתְבִירוּת רוּחָא׃

שפתי חכמים

ר דק"ל דבריו סותרים זה את זה כאן משבח המתים ואחר כך אמר כי לכלב חי הוא טוב מאריה המת. לכ"פ עד שלא בלש כו'. ש פי' כשחטאו ישראל במדבר עמד משה לפני הקב"ה ואמר כמה תפלות ותחנונים לפניו ולא נענה וכשאמר זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך מיד נענה: ת פירוש דכשבנה שלמה את בהמ"ק בקשו להכניס ארון לבית קדשי הקדשים דבקו שערים זה בזה ואמר שלמה עשרים וארבעה רננות ולא נענה כיון שאמר זכר' לחסדי דוד עבדך מיד נענה כך דרשו בריש פרק במה מדליקין. א פי' שלו באמצעות נגנזו להבראות ל' ותקמצני קודם שנברא העולם נגזר עליה' להבראות שיבואו קודם מתן תורה ראויה היתה תורה להנתן לאלף דור ובראות שאין העולם מתקיים בלא תורה עמד וטרפן מן

רש"י

כספרי: ומיד עושקיהם כח. עושקיהם מכריחים ותוקפים אותם בכח: (ב) שכבר מתו. עד שלא שלט ר' בהם יצר הרע הזה לדהות' מן הקדוש ברוך הוא כגון אבות הראשונים שלא נענה משה ש הלא על ידיהן וכגון דוד אבי שלא נעניתי ת אני בכ"ד רננות עד שאמרתי (דה"ב ו מב) זכרה לחסדי דוד עבדך (ג) עדן. עדיין: אשר לא ראה את המעשה. ראיתי במדרש קהלת אלו תתקע"ד א דורות שקומטו להבראות ולא נבראו: (ד) וראיתי אני את כל עמל הן העבירות שהן עמל בעיני הקב"ה ואת כל כשרון המעשה שאינו לשם שמים אלא לקנאת איש מרעהו שמניהם הבל כי היא קנאת איש אשר היא

ספורנו

בכל לבבך ובכל נפשך: (ב) ושבח אני את המתים שכבר מתו. בעת החרבן קודם הגלות: (ג) וטוב משניהם אשר עדיין לא היה. עד ימי הגאולה העתידה: אשר לא ראה את מעשה הרע. הנעשה לתכלית רע בחורבן הבית: אשר נעשה תחת השמש. שכל המכוון ממנו הוא תכלית נפסד: (ד) וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה. הנעשה אחר חורבן כמו הצדקה ובתי כנסיות ובתי מדרשו' וזולתם: כי היא קנאת איש מרעהו. קנאת האדם בחבירו בקנותו שם טוב וכבוד בהמון בעשותו כאלה בעשרו: גם זה. ההשתדלות לקנות שם טוב וכבוד בהמון באופן זה הוא הבל. דבר שתכליתו בלתי נחשב: ורעות רוח. השמחה

אבן עזרא

בכיתו ולעקתו פעם אחרי פעם: (ב) ושבח ושבח שם התואר כמו ירא אני ונפתח החי"ת בעבור היותו מאותיות הגרון: עדן חסר ה"א והוא עד הנה וזה הענין שאמר שהמתים יותר משובחים מן החיים הוא כנגד העשוקים שכל אדם יקבל כל מה שיבוא עליו מן השמים ולא יוכל לסבול עושק שיעשה לו בן אדם שהוא כמוהו ויבחר מות מחיים. (ג) וטוב. מלת עדן מורכב' והיא חסר' ה"א לפני הנו"ן ואחריו כמו עדנה והענין שהמתים שמתו כבר מאלו מגיה ולא שמעו קול נוגש וטוב מן החיים והמתים אשר לא נבראו עד עתה בעבור היות העשוקים בגופם כמו האסורים והשבויים או עשוקי ממון שהם מצטערים ואם הם חיים והמתים אם שאינם עתה כבר נעשקו גם הם ורבים תמהו איך יאמר וטוב מי שלא נברא וכן אמרו החכמים ז"ל אשרי מי שלא נברא ואיננו תמה בעבור קוצר הלשון לדבר כי אם על דרך דמיונות כמו שיאמרו הכמי שקול הדעת כי כל דבר הוא יש או אין ואם הוא דבר איך הוא אין (ד) וראיתי רוב עמל האדם גם כשרון מעשיהם בעבור בני האדם שיקנאו זה בזה ויראה להתפאר על חבירו ובלא יהיה הוא חסר ממנו בדירתו ומלבושיו ובניו ומאכלו וחכמתו וטוב

מצודת ציון

מנחמן (ב) עדנה. עדיין: (ג) עדן. עדיין: (ד) כשרון. ענין

מצודת דוד

במשפט עכ"ז אין להם מנחם: (ב) ושבח כו'. ר"ל טוב ויפה למתים שאינם יודעים מאומה מזה ואינם מצטערים ע"ז: שכבר מתו. אשר ה להוספת ביאור: מן החיים. יותר מן החיים. אשר עודם חיים: (ג) וטוב משניהם. מן החיים ומן המתים טוב יותר למי שעדיין לא היה ילד ואמר כן דרך מליצה כי אין מקום לומר טוב למי שלא היה בעולם. אשר לא ראה. בעבור שלא ראה כלל את המעשה הרע הנעשה בזה העולם והוא העושק האמור למעלה: (ד) את כל עמל. הם העבירות שהמה עמל בעיני המקום יב"ש לפניו ולהסביר את הרצון אמר לשון הנופל בבן אדם שנחשב לו לעמל ויגיעה אם מייגע: שיו: כשרון המעשה. הטבה כשר ויושר אשר היא קנאת איש מרעהו ר"ל שלא עשה לשמה כ"א מחמת קנאה ברעותו תפארת רעהו בעבור כשרון מעשיו ומתקנא בו ואוחז במעשיו למען לא תגדל תפארתו עליו: גם זה הבל. גם כי עשה כשרון מעשה מ"מ הוא דבר שאין בו ממש. ורעות רוח. כי אינו עושה מלבו כ"א בע"כ יעשה מעשה

קיצור אלשיך

אומר (ג) כי טוב משניהם אשר עדן לא היה, לא על אשר לא יטעום טעם מיתה כי אינה פגם רק על כי לא ראה את המעשה הרע שלא יקוץ ויהרהר בראיית דמעת העשוקים וכו' (ד) וראיתי אני והתבוננתי על עמל האדם ואשר כשר הדבר לפניו לאחוז במעשה הטוב שאין היא באדם, וראיתי כי היא קנאת איש מרעהו, כי קנאת סופרים תרבה חכמה וקנאת אנשי מעשה יחזיקו ידי רואיהם לעשות כמעשיהם, וע"ב היה מקום לומר שנוח לו לאדם שנברא, אך זה הבל ורעות רוח, כי אשר אמרת שע"י מדת קנאה יאושר החומר במעשי ידיו מצות מעשיות, לא הכל זוכים לזה רק חד בדרא. אשר הוא חכם לב ואמיץ כח נגד יצרו

איש מרעהו גם־זה הבל ורעות רוח: ה הכסיל חבק
את־ידיו ואכל את־בשרו: ו טוב מלא כף נחת
ממלא חפנים עמל ורעות רוח: ז ושבתי אני ואראה
הבל תחת השמש: ח יש אחד ואין שני גם בן ואח
אין־לו ואין קץ לכל־עמלו גם־עיניו עינו ק' לא־
תשבע עשר ולמי | אני עמל ומחסר את־נפשי

תו"א יש אחד ואין שני. עקידה שער יא:

תרגום

ה הכסיל שטיא אזיל ומגפף ית ידוי בקייטא ולא צבי למטרח ובסתוא ייכול ית כל מה דאית ליה ואפילו כסו מעל משך בסריה: ו טוב טב לגבר מלי חפני מיכלא בחניית נפש ובלא גזילא וחטופין מן תרין חפנין מליין מיכלא בגזילא וחטופין ועתיד לשלמא בדינא בטורחא ובתבירות רוחא: ז ושבתי ותבית אנא וחזית הבלו דאתגזר למהוי בעלמא הדין תחות שמשא: ח יש אית גבר יחידי ולית תנין בר מניה אף ברא ואף אחא לית ליה למירת ית נכסוי ולית סוף לכל טורחיה ואף עייניה לא תיבול

רש"י

קהלת איש מרעהו: (ה) הכסיל. הרשע: חובק את ידיו. ואינו יגע ואינו אוכל אלא מן הגזל: ואוכל את בשרו. ליום הדין שרואה לדיקים בכבוד והוא נידון. כך נדרש בספרי: (ו) טוב מלא כף נחת. להיות קונה נכסים מעט מיגיעו שיהא בהן נחת רוח ליוצרו: ממלא חפנים. נכסים הרבה בעבירה שהוא עמל ועלבות רוח לפני המקום: (ז) תחת השמש. כמו תחת השמים: (ח) יש אחד ואין שני. יש לך אדם שעושה דבריו ביחידי: גם בן ואח אין לו. אם ת"ח הוא אינו קונה לו ב תלמיד שהוא כבן ולא חבר שהוא כאח. ואם רווק הוא אינו נושא אשה להיות לו כאח לעזר ולהוליד בן. ואם סוחר הוא אינו קונה לו שותפים ויולא לדרך יחידי: ואין קץ לכל עמלו. יגע בגירסא ואם סוחר הוא עמל בפרקמטיא: גם עינו לא תשבע עושר לא יהא שבע בטעמי תורה שהרבה תורה לומד אדם מתלמידיו. ולענין הממון רודף תמיד אחר הממון: ולמי אני עמל. מאחר שאיני מעמיד תלמידים

שפתי חכמים

העול' והמתין למתן תורה עשרים וששה דורות מאדם עד משה רבינו. פ"פ רש"י בפרק אין דורשין: ב דק"ל הנביא מדבר בבהיל' אדם מה בבכחו לעשו' שהרי אחר כך מוכיחו טובים השני' שישתדל שיהיה לו שנים והיך הוא בכחו לעשות שיהיה לו אח. לכ"פ אם תלמיד חכם הוא כו' ומה שלא פירש גם כן בתלמיד חכם בן כמשמעו כמו ברווק הוא דניח' ליה. נפרש בתלמיד שהוא בידו לקנות לו משא"כ אם יבא אשה דלא פסיקא מלתא שיהיה לו ממנה בן אבל ברווק א"א בתלמיד

אבן עזרא

השם: (ה) הכסיל. נשים באדם כסילים עצלים אין להם קנאה ולא יתעסקו במלאכה שיהיו ממנה רק חובקים את ידיהם ואוכלים מה שיש להם וישארו בלא מחיה ואחר שהוא אוכל כל מה שיש לו ולא יעמול להוסיף כאילו אוכל את בשרו בעבור שימות ברעב: (ו) טוב. דברי הכסיל הוא האומר די לי מלא כפי להם בנחת מן מלא הפנים בעמל ורעות רוח שיחשוב אדם לדבר עתיד מה יאכל מחר והוא לא ידע מה ילד יום: (ז) ושבתי. שבתי מהסתכל בדברי זה הכסיל וראיתי כסיל אחר הפך הראשון: (ח) יש אחד. יתכן היות שני חבר או משרת או אשה שהיא עזר כנגדו והוא יותר נכון: ואין קץ לכל עמלו. הענין שיש לו עושר אין קץ ונפשו לא שבעה ולא שקטה מעמול ולמה לא יחשב בלבו למי אני עמל ולמה אחסר את נפשי מכל תענוג והנה אין מי ירשני שתשמח נפשי שאעזוב בני או אחי בטוב: גם זה הבל. הוסיף גם להורות כי הכסיל הראשון הבל הוא כמו האחרון ואם שניהם

ספורנו

שישמח בהם הפועל: (ה) הכסיל חובק את ידיו. ולא בשביל זה אשבח לסור מהשתדלות הקנין כי אמנם הכסיל חובק את ידיו ונמנע מהשתדל להשיג ההכרחי: ואוכל את בשרו. מתוך צער מסכנות וחסרון ההכרחי לחיי שעה: (ו) אמנם טוב מלא כף נחת. מה שיושג בהשתדלות ממוצע משיג ההכרחי באופן שיהיה איזה עת הכושר לעיון ולמעשה: ממלא חפנים עמל. להשיג מותרות: ורעות רוח. בכשרון מעשה לקנאה: (ח) יש אחד ואין שני ומכלל מעשה הרע שראיתי הוא כי יש מי שהוא אחד ואין לו שני אוהב וריע כי אין מקבל ממנו חסד שיחשב לו לצדקה: ג"כ ואח אין לו ואין קץ לכל עמלו. להשיג מותרות לאין תכלית: גם עינו לא תשבע עושר לא ישמח בו: ולמי אני עמל. בהיות העמל יותר מן המספיק להכרחי: ומחסר את נפשי מטובה. שלא להשיג לי איזה שלמות נצחי. גם זה המושג כבר הוא הבל בלתי תכלית נחשב׳ וענין רע הוא. בהיותו בעמל אשר אין קץ לו כנזכר מחסר את נפשי מטובה.

מצודת דוד

ונסבר א"כ הכלון: (ה) חובק את ידיו. יהבקם זה בזה ר"ל לא יגעגע ידיו לעשות בשם מלאכה להחיות את נפשו: ואוכל את בשרו. בסוף אין לו מה לאכול ובע"כ יאכל בשר עצמו והוא ענין מליצה לומר במזונן בשרו יכזה בעבור הרעבון וכאלו אכלו מחוסר המזון: (ו) טוב ויותר טוב להרויח מעט כמלא כף היד ויהיה בנוחה והשקט מלהרויח הרבה כמלא חפנים ויהיה בעמל רב ובשבר רוח כלון ר"ל לעשות דבר שאין דעתי נוטה אליו ואין חפצו בזה: (ז) ושבתי. הזרתי וראיתי דבר הבל שנעשה בעולם: (ח) יש אחד. יש אדם שעושה מעשיו יחידי ואין שני עמו כי לא ישתתף עם מי לסייעו בעמל מעשיו: גם בן ואח אין לו. למען יירשו ההון שקבץ בעמל׳ ואין קץ לכל עמלו. בכל עת יעמול ולא ינוח: לא תשבע. אינה שבעה מהעושר בכבד קבץ כי אין די לו בזה ולכן לא ינוח כי יחפוץ להרבות עוד: ולמי אני עמל. ר"ל לא יחשוב לומר בשביל מי אני עמל ומחסר

מצודת ציון

יוסף: כי היא. אשר היא: (ה) חובק. ענין סבוב היד בדבר מה׳ (ו) כף. כף היד׳ נחת. מל׳ מנוחה: חפנים. כן יקראו כפות הידים

קיצור אלשיך

ואשר לא יקנא לבו בחטאים כי אם ביראת ה׳, אך (ה) הכסיל אדרבה הוא מקנא את החובק את ידיו ומבטלן מעשות ומלעסוק במצות מכעס קנאתו ותהת השלים גופו אדרבה במדת קנאתו אוכל את בשרו בקבר ומאבד את גופו כמ"ש ורקב עצמות קנאה, ורמה ותולעה אוכלים בשרו. ועל הטענה כי מהחלה היתה הנפש אוכלת מעט מנהמא דכסופא מאשר לא עמלה בו, משא"כ בהבראה שתעמול בתורה ומצות ומעמלה תאכל, גם זה אינה טענה כי הלא טוב לה (ו) מלא כף נחת, כלומר מועט נחת שהיה לה קודם בואה לעולם, ממלא חפנים עמל. ר"ל ממלא חפנים נחת בעולם הבא אחרי עמלה בעוה"ז כמאמר חז"ל נוח לו לאדם שלא נברא, מחמת כי בעוה"ז רעות ושברון רוח, הנה אחר זאת (ז) שבתי אני ואראה הבל, דבר קל להבל דמה תחת השמש (ח) כי יש אחד הוא הקב"ה ואין לו שני חלילה שיתן מטובו לשני, גם בן ואח אין לו לתת להם מטובו ואין

לקוטי אנשי שם

(ח) יש אחד ואין שני לו. שלא השתדל לישא אשה. ועי"ז גם בן אין לו לזכות אותו. ואח אין לו לתקן אותו ע"י יבום. כי אין לו יבמה. ואף אם יש לו אח אין אח מזכה אחיו רק ע"י יבום. ואין קץ לכל עמלו שהוא טומל ומיגע עצמו עד אין קץ לעמלו של תחת השמש יומם ולילה. ואינו עוסק בעניניה שהם למעלה מן השמש כלל וכלל. גם עינו לא תשבע

מִטּוֹבָה גַּם־זֶה הֶבֶל וְעִנְיַן רָע הוּא: ט טוֹבִים הַשְּׁנַיִם
מִן־הָאֶחָד אֲשֶׁר יֵשׁ־לָהֶם שָׂכָר טוֹב בַּעֲמָלָם: י כִּי
אִם־יִפֹּלוּ הָאֶחָד יָקִים אֶת־חֲבֵרוֹ וְאִילוֹ הָאֶחָד שֶׁיִּפּוֹל
וְאֵין שֵׁנִי לַהֲקִימוֹ: יא גַּם אִם־יִשְׁכְּבוּ שְׁנַיִם וְחַם לָהֶם

תר"א טובים השנים מן האחד. מגילה כ עקידה שער יח ושער יב זוהר פ' ויבב:

לְמִסְבַּע עַתְרֵיהּ וְלָא יֵימַר בְּלִבֵּיהּ לְמָא דְנַן אֲנָא טָרַח וּמְחַסֵּר יָת נַפְשִׁי מִטִּיבוּתָא אֲקוּם כְּעַן וַאֲעַבֵּיד מִנֵּיהּ צִדְקְתָא וְאֶחֱדֵי בְּעַלְמָא הָדֵין עִם בְּנֵי אֱנָשָׁא וּלְעַלְמָא דְאָתֵי עִם צַדִּיקַיָּא אַף דֵּין הֶבְלוּ וְגוֹן בִּישׁ הוּא: ט טוֹבִים טָבִין תְּרֵין צַדִּיקַיָּא בְּדָרָא יַתִּיר מִן חֲדָא וְאִנּוּן דִּי רַבְרְבִין בְּמַזָּלָא וּמִשְׁתַּמְּעִין מִלֵּיהוֹן דִּי אִית לְהוֹן אֲגַר טָב לְעַלְמָא דְאָתֵי בְּטוֹרְחֵיהוֹן דִּי טְרַחוּ לְסוֹבָרָא יַת דָּרֵיהוֹן: י כִּי אֲרוּם אֱלָהֵן אִין יִפּוֹל חַד מִנְּהוֹן עַל עַרְסָא וְיִשְׁכּוּב מְרַע חֲדָא יְקִים יַת חַבְרֵיהּ בִּצְלוֹתֵיהּ דְּאִלּוּ חַד דְּהוּא זַכַּאי בִּלְחוֹדוֹהִי בְּדָרֵיהּ בְּעִידָן דִּי יִפּוֹל עַל עַרְסֵיהּ וְיִשְׁכּוּב מְרַע לֵית לֵיהּ בְּדָרֵיהּ חֲבַר תִּנְיָין לְצַלָּאָה עֲלוֹהִי אֱלָהֵן בִּזְכוּתֵיהּ יְקוּם מִמַּרְעֵיהּ: יא גַּם אַף אִין דְּמִכָן תְּרֵין גְּבַר וְאִתְּתֵיהּ וְשַׁחִין לְהוֹן בְּסִתְוָא.

רש"י

ואיני נושא אשה להוליד בנים: (ט) טובים השנים. לכל דבר: מן האחד. לפיכך יקנה לו אדם חבר וישא אשה אשר יש להם יותר ריוח בעמלם הרבה מלאכה נעשית בשנים: (י) כי אם יפולו. כמשמעו. ולענין המשנה אם תקפה עליו משנה שלו חבירו מחזירה לו: אי אם יכשל ולא דקדק את אשר שמע מפי רבו בא חבירו ומעמידו על האמת. ואי לו. ואוי לו: (יא) וחם להם.

שפתי חכמים

כולך לדחוק ולפרש אף במילתא דלא פסיקא: נ דרש זה מדכתיב מלא ביו"ד. א"נ קי"ל דהל"ל ואלו האחד שיפול אין שני להקימו בלא וי"ו דהכי קאי אדלעיל כי אם יפולו האחד יקים את חבירו ואלו הא' שאין היחיד מתחיל כה לבדו:

ספורנו

כמו שאמרתי: (ט) טובים השנים מן האחד. ומן המעש' הרע שראיתי הוא הקורה לתופשי התורה להיות מפוזרים שכל אחד במקומו ישב בדד ללמוד. והנה טובים השנים כי אם יפולו באיזה טעות לא יקרה על הרוב טעות אחד לשניה': (י) ובזה האחד יקים את חבירו. מן הטעות שנפל בו: (יא) וגם אם ישכבו שנים וחם להם. וכמו כן יקרה

אבן עזרא

כסילים ההכם יהיה כענין רש ועושר אל תתן לי: (ט) טובים. ישוב על הכסיל שהוא לבדו ויאמר הלא היה לו טוב להיות לו מי שיתחבר עמו ויעזור אותו אז יהיה להם שכר טוב בעמלם והוא המאכל והמשתה: (י) כי אם. ואם יארע לו חולי או יפול זה או זה יעזרנו חברו. ומלת אי כמו אוי ואין לה דומה כי אם בספר הזה אי לך ארץ: (יא) גם. בהתחבר הגויות יחמו כענין ושכבה בחיקך וחם.

מצודת ציון

שדבקות זה בזה: (ט) שכר. ענין ריוח: (י) ואילו האחד.

מצודת דוד

את נפשי מטובת השבעה והמנוחה הלא אין לי בן ואח לרשת אותי והעזוב א"כ לאחרים היגיעה: גם זה. ר"ל אף שהבטלה מגונה מ"מ רדיפת העמל הוא הבל וענין רע: (ט) טובים השנים. שנים העוסקים יחד יותר טוב מן האחד העוסק יחידי אשר לשנים יש ריוח טוב בעמלם כי יעשו הרבה ולא כן האדם יחידי: (י) כי אם יפלו. אף אם שניהם יפלו בנפול המזל מ"מ האחד יקים את חברו באופן מה כשותפים: ואילו. אבל אוי לו אל שהאחד שיפול ואין לו שני להקימו: (יא) גם אם ישכבו שנים. הביא דוגמא מן המוחש ואמר הנה כשכב

לקוטי אנשי שם

עיכר. אינו מסתפק עצמו ואינו שמח בחלקו שעשירות אשר לו רק תמיד הב הב ולא יעלה על לבו לשאול לעצמו השאלה ולמי אני עמל ולמי אניחנה אחרי. הלא אחר הבני וזרים יאכלו יגיע כפי ומחסר את נפשי ונשמתי מטובה האמתית. שלא לא יהיה לי מקום ושיעור נתעלה ע"י שאני עוסק תמיד בעניינים שהם תחת השמש מה שהנפש אינה נתעלאת מהם ואין לה נייחא מזה. גם זה הבל וענין רע הוא:

קיצור אלשיך

קץ לכל עמלו שהוא עמל לפעול להוסים בו, כמו שכתבנו שמאז ברא העולם הוא פועל אורות וטובה, גם עיני המביט למרחוק לא תשבע עושר אושר לפעול עד אין קץ נמצא כי כל האושר הזה הלא לנו הוא אם נעשה רצונו וא"כ איפה למי אני עמל בהטפלי בעסקי העוה"ז ומחסר את נפשי מטובה שפעל ויפעיל הוא ית' ואיך אחסיר את נפשי מטובותיו יתברך דרב ולא אתגבר כגבור עריין לילה ויום ולא ארפאנו הנה גם הבל וקל ליפול לב אדם על חשבון זה וענין רע הוא שלא יביט האדם לזה ולא ימה לעולם מדרך הטובה. ואם תאמר אלי ראה דבריך טובים ונכוחים במחשבה הטובה הזאת שהחי יתן אל לבו ולעולם לא ימוט לזכר עולם יהיה צדיק, אך הביטה וראה כי רע ומר יצר הרע ומי יוכל לו ומי יעצור כח לפני פתויו הרבים ותחבולותיו כי הלא ג' המה כחותיו על היצר טוב, א' כח פתויו והתמדתו כי לא ישקוט עד יכשיל כארי אורב יום ולילה בין בשוגג בין במזיד בכל אשר יפנה ירשיע. ב' כי מלך הוא ורבים אשר אתו רמ"ח אברים כלם אנשי עצתו סרים למשמעתו עליזי גאותו. אבל היצר טוב בערער ואין עוזר לו. ג' היצר הרע מלומד מלחמה מנעוריו כי לפתח צאת הולד ממעי אמו, אתו עמו זקן בית האיש. והיצר טוב כילד יולד אחר י"ג שנה חדש ממש, ואיככה יוכל לעמוד ילד יולד נגד הזקן הרע ההוא, ע"כ בא שלמה כמדבר על לב היצר טוב וישא משלו ויאמר על הראשונה אל תירא ואל תחת כי הלא רבים אשר אתך כי לא יחידי אתה (ט) כי טובים השנים הם היצר טוב והנשמה מן האחד והוא היצר הרע כי הוא לבדו נשאר, ואל תחוש לומר אולי לא ישימו לב שניהם להתעורר להלחם בו תמיד כאשר הוא לא ינום ולא יישן בכל יום יגור מלחמות, כי הנה נהפוך הוא כי כפלים ביצר הרע יעזרו להלחם בו, כי הלא שני אלה זולת עשות רצון קונם יש לשניהם שכר טוב בעמלם אשר הם עמלים להלחם בו כי גם היצר טוב כח רוחני הוא כנודע מספר הזוהר פ' וישלח מה שאין כן היצר הרע כי לא יקבל שכר על ההטיאו את אשר ינצח, וא"כ אמור מעתה כי שני אלה יעמדו על הברכה מאשר יעמוד היצר הרע על הקללה, וש"ת הלא כמה פעמים יכרעו ויפולו שניהם לפני היצר הרע ויחטיא את האדם בא' מג' דרכים או בשוגג על מצות לא תעשה או עצלה יפיל היצר הרע תרדמה על שניהם לבל יתעוררו לקיים ולעשות מצות עשה, ואחר אלה אם ינצח יעשה בעל הבית ויאחז באדם בעל כרחו ויתקפנו להחטיאו מזיד ואיך טובים השנים. והנה שלש אלה יעשה למו, לז"א עכ"ז יש תקוה לשניהם להתחזק ממנו כי הלא (י) אם יפולו שהיא החלוקה הא' שיפילם לחטא שהוא משמעות שוגג, הנה יש תקוה כי הנה האחד יקים את חברו יהיה בעזרו ולא יבצר משובה אל ה' אכנם אם תזכה ותפיל את היצר הרע מה רב טובך כי למה שהיא לבדו נשאר ואילו לאחד שיפול ואין שני להקימו נמצאת קרוב לשכר ורחוק להפסד כ"א יוכל לשניהם ויפילם יעזרו לקום ואם השנים יפילוהו לא יקום עוד, ולכן התאמץ להפילו כי אין מקימו. (יא) גם אם ישכבו

(ה"ה)

שנים

וְלָאֶחָד אֵיךְ יֵחָם׃ יב וְאִֽם־יִתְקְפוֹ הָאֶחָד הַשְּׁנַיִם יַעַמְדוּ נֶגְדּוֹ וְהַחוּט הַֽמְשֻׁלָּשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק׃ יג טוֹב יֶלֶד מִסְכֵּן וְחָכָם מִמֶּלֶךְ זָקֵן וּכְסִיל אֲשֶׁר לֹא־

תו"א והחוט המשולש לא במהרה ינתק. כתובות סב קדושין מ בתרא נט מנחות מג: טוב ילד מסכן וחכם. זוהר פ' וישב:

תרגום

וּלְחַד אֵיכְדֵין יִשְׁחַן׃ יב וְאִם וְאִין יְקוּם גְּבַר רַשִׁיעָא וְתַקִּיפָא בְּדָרָא וְעוֹבָדוֹהִי מְקַלְקְלִין וּמִסְתַּקְפִין לְאַיְתָאָה פּוּרְעָנוּתָא בְּעָלְמָא קַיְמִין תְּרֵין צַדִּיקַיָּא לְקַבְלֵיהּ וּמְבַטְּלִין פּוּרְעָנוּתָא בִּזְכוּתֵיהוֹן וְכַמָּא יַאֲיָן תְּלָתָא צַדִּיקַיָּא דְהִנּוּן בְּדָרָא וּשְׁלָם בֵּינֵיהוֹן כְּתִיכְפָא דְמִגְדְּלָא תְּלָת תְּלַת גִּימִין דְּלָא בִבְהִילוּ אִתְנַתַּק׃ יג טוֹב טָב הוּא אַבְרָהָם דִּי הוּא רַבְיָא מִסְכֵּן וַהֲוַת בֵּיהּ רוּחַ נְבוּאָה (בת"ק חכמתא)

רש"י

כמשמעו ולענין זכר ונקבה מתחממים זה מזה ומולידים: (יב) ואם יתקפו האחד. אם באו לסטים עליו לתקפו אם שנים הם יעמדו לנגדו וכ"ש אם ג' הם והחוט המשולש לא במהרה ינתק. ד"א מי שהוא ת"ח ובנו ובן בנו שוב אין תורה פוסקת מזרעו וכן הוא אומר (ישעיה נט כא) לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך. ד"א חוט המשולש במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא. בפנים אחרים נדרש במדרש יש אחד ואין שני לו אבל אין סדר כל המקראות הללו מתיישב עליהם: (יג) טוב ילד מסכן וחכם. זה יצר טוב ולמה נקרא שמו ילד שאינו בא באדם עד י"ג שנה: מסכן. שאין האברים שומעים לו כמו ליצה"ר: חכם. שמשכיל את האדם לדרך טובה: ממלך זקן וכסיל. זה יצה"ר שהוא שליט על כל האברים. זקן שמשעה שנולד הולד הוא נתון בו שנאמר (בראשית ד ז) לפתח חטאת רובץ: וכסיל. שמתעהו בדרך רעה כך

שפתי חכמים

שיפול אין שני להקימו. נ"פ אוי לו והוא השאלת הענין א: לא יוכן בזולת וי"ו דואין כלומר אוי לו לאחד שיפול כאשר אין שני להקימו: ד כן הוא במדרש וכמ"ש אינו כלל אלא דלא ימיבו:

אבן עזרא

לאדני המלך (יב) ואם יתקפו. אם יתחזק עליו אדם אחד השנים יעמדו נגדו ומלת יתקפו מן הפעלים היוצאים כמו תתקפהו לנצח וכא חסר נו"ן או ה"א כמו וזה שמו אשר יקראו. ויש אומרים כי וי"ו של יתקפו נוסף וזה רחוק לא ימצא וי"ו נוסף בסוף המלה כי אם בשמות לבדם כמו למעינו מים בנו בעור: והחוט המשולש. אם ענין ואין שני הוא העזר יהי' המשולש הכן כענין לא יבשו כי ידברו את אויבים בשער: (יג) טוב כאשר השלים לבאר כי ענין הכסיל ואפילו שיש לו עושר רב הכל הוא הזכיר כי הטוב הוא החכם ואפילו יהי' עני כי מסכן כמו דל כמו אשר לא במסכנות וילד כנגד זקן. ומסכן כנגד מלך. והכם כנגד

ספורנו

טוב בהתחברות השנים שימצאו האמת מתיך הויכוח ההוה ביניה' כמו שיקרה חום נוסף בין שנים שוכבים יחד: (יב) ואם יתקפו האחד. ועם זה יקרה טוב אחר בהתחברות השנים שאם יקום חולק עליהם באיזו טענה משובשת: השנים יעמדו נגדו. להראות טעותו בטעם נכון שמצאו בזכותם באופן שימשכו את החולק עליהם בדעת האמתי: והחוט המשולש. ואם יהיו הג' מתוכחים יחד להמציא אמתת איזה דרוש. לא במהרה ינתק. יקרה על המעט מחלוקת ביניהם כי בין שתי דעות הפכיות יבא השלישי ויכריע: (יג) טוב ילד מסכן וחכם. והטעם ששבחתי את העיון ההוה בחברת המעיינים הוא כי אמנם טוב ילד שאין בידו רב נסיון: מסכן. שלא הרבה לקבל מרבותיו לקוצר הזמן: וחכם. בעל סברא נכונה שקנה בויכוח עם חביריו ובזה נעשה כמעיין המתגבר: ממלך שהיה בידו חבילות חבילות של משנה ושל דעות חכמי הדור: זקן. שראה מעשים רבים שיוכל לקנות בהם נסיון: וכסיל. בלתי בעל סברא נכונה: אשר לא ידע להזהר עוד. באופן שלא ידע להשיג יותר

מצודת דוד

ישכבו שנים יחד בעת הקור הלא יתחממו זה מזה אבל לאחד השוכב יחידי איך אפשר להתחמם וכאומר כ"כ הוא בכל הדברים שטובים השנים מן האחד: (יב) ואם יתקפו. אם מי מבעלי הזרוע יאנוס את האחד מהם בחזקת היד יבוא השני לעזור לו וא"כ השנים יעמדו נגד האנס ויוכלו לו: והחוט המשולש. חוט השזור בשלשה כפולות לא במהרה הוא נקרע ולמשל נאמר ור"ל אם שלשה הם שנשתתפו יחד אין למעלה מהם (יג) טוב ילד כו'. יותר טוב אדם הכם אף אם הוא עדיין ילד ואף אם דל הוא והנה סיבות שאין דבריו נשמעים כ"כ עכ"ז הוא יותר טוב מאדם כסיל אף אם הוא מלך וזקן בשנים ושתא סבות שיהיו דבריו נשמעים: אשר לא ידע להזהר עוד סרס המקרא אשר עוד לא ידע להזהר ור"ל זהו בעבור כי גם עוד זאת בו אשר לא ידע להזהר במעשיו כי יחשוב עצמו לחכם כי אם היה מכיר ערכו והיה נזהר לא היה א"כ הדבר רע כ"כ:

מצודת ציון

ואוי לו וכן אי לך ארץ (לקמן י): (יב) יתקפו. מל' תקיף וחוזק ואחיזה בכח רב כמו ולא יוכל לדון עם שהתקיף ממנו (לקמן ו): ינתק. ענין הנתק וקריעה כמו וינתק את היתרים (שופטים טז): (יג) מסכן. עני ודל כמו וחכמת המסכן בזויה (לקמן ט): להזהר.

קיצור אלשיך

שנים היא החלוקה הב' שירדימם ממצות עשה גם יש להם תקוה בטוחה כי הלא וחם להם כי יחם לבבם ואם ימים יהיו נרדמים לא יתמידו כי עוד מעט ויעירו משנתם וקרא זה אל זה ואמר מה לך נרדם קומה ונקומה לעשות רצון קוננו כי חם לבם בקרבם כי בערה בם אש ה' ואהבתו כי מצות עשה היא ולא יבצר ממנו לימים יחם לבבו לשוב מדרכו אך ולאחד הוא היצר הרע אם תוכל להרדימו איך יחם ואז יכנע לעולם באופן כי טובים השנים וחזקים ליתקן ממנגדם, וגם אם תהיה החלוקה הג' (יב) שיתקפו האחד הוא היצר הרע שתחזק ידו על האדם והחטיאו מזיד כי יעשה בעל הבית, גם אז אל תתיאש מן הרחמים כי ברית כרותה לעם ה' כי לא יבצר מהם הרהורי תשובה קו לקו עד השנים יתאחדו ויעמדו כנגדו להלחם בו, והנה כל זה הוא לו יוגה כי אין עם היצר הטוב בעזרו בלתי הנפש לבדה ומה גם כי הנה גם עוד כח שלישי מצטרף עם שניהם ונעשה חוט משולש שלא במהרה ינתק, וביאר מהו הכח השלישי באומרו (יג) טוב ילד מסכן וחכם הוא מאמרנו (ח"ה)

על פסוק אשת כסילות הומיה וגו' כי בא שלמה בחכמתו להעביר תלונת האומרים מה נשתנה היצר הרע מהיצר הטוב כ"א כאשר היצר הרע הומה ודוחק ומפציר עד בוש יומם ולילה לא ישבות עד יעשה חפצו, אם היה היצר הטוב עושה כך גם הוא עד נעשה רצונו היינו הכל צדיקים, אך לא יעשה כן רק פעם אחת יעורר וירמוז ולא ישנה, אך התשובה ידועה, כי היצר הרע לא בדעת ידבר כי מי ישמע אליו באומרו יחטא אל ה' וישחית נפשו ויירש גיהנום אך היצר הטוב כל אמריו אמרי דעת ושכל טוב כי בם ידבק בה' מן העולם ועד העולם ואשרי דרכיו ישמורו, ע"כ פיו יפתח בחכמה פעם אחד ומי האיש החפץ חיים ישמע ואם חדל יחדל, אך היצר הרע מורה סם המות ומי ישמע לו לדבר ההוא על כן תופש התמדה והומה ומסרב תמיד עד יפתה ויוכל, הנה היצר הטוב אמריו אמרי טוב טעם ודעת, ודברי היצר הרע הוא כסילות. וע"כ קרא לילד מסכן הוא היצר הטוב חכם. ולמלך זקן הוא היצר הרע כסיל אשר לא ידע להזהר עוד נגד היצר טוב, ולא יועיל לו לא היותו [מלך] ולא היותו

ידע להזהר עוד: יד כי־מבית הסורים יצא למלך
כי גם במלכותו נולד רש: טו ראיתי את־כל־החיים
המהלכים תחת השמש עם הילד השני אשר יעמד
תחתיו: טז אין־קץ לכל־העם לכל אשר־היה
לפניהם גם האחרונים לא ישמחו־בו כי־גם־זה הבל

מן קדם יי ואשתמודע ליה מריה במהויה בר תלת שנין ולא צבי למפלח לטעותא יתיר מן נמרוד רשיעא דהוה מלכא סיב וטפש ומן בגלל דלא צבי אברהם למפלח לטעוותא רמוהי לגו אתון נורא יקדתא ואתרחיש ליה ניסא מן רבוני עלמא ושזביה מתמן ואפילו מן בתר הכי לא הות מנדעא בנמרוד לאזדהרא עוד בדיל דלא למפלח לטעותא דהוא פלח מן לקדמין: יד כי ארום מן גניסת פלחי טעותא נפק אברהם ומלך על ארעא דכנענאי ארום אף ביומי מלכותיה דאברהם אתעביד נמרוד מסכינא בעלמא: טו ראיתי אמר שלמה מלכא ברוח נבואה מן קדם יי חזית ית כל חייא דאזלין בטפשהון לסרבא על רחבעם ברי תחות שמיא ומפלגין ליה ית מלכותא לאתיהבא לירבעם בר נבט ברם שבטא דבנימין ויהודה הוה לבהון שלים עם רביא הוא רחבעם ברי דהוה תניין למלכותי דיקום וימלוך באתר אחסנתיה בירושלם: טז אין לית סוף לכל עמא בית ישראל לכל צדיקיא דהוה מדבר קדמיהון כרם הנון

רש"י

נדרש במדרש: **אשר לא ידע להזהר עוד** שהרי הזקין והינו מקבל תוכחה: (יד) **כי מבית הסורים יצא למלוך.** ממקום הטנופת וסרחון כדמתרגמינן ויבאש וסרי: **כי גם במלכותו** מממלך באדם נולד הרש המסכן הטוב ממנו ובא מתוך טהרה ולא מתוך טנופת הרחם כך דרשוהו במדרש ד"א כי טוב ילד מסכן וגו' כמשמעו אשר לא ידע להזהר עוד שכבר הזקין ברשעו וכסילותו. כי מבית האסירים יצא למלוך. כי הילד המסכן סופו שיאמרו עליו שיצא למלוך מתוך עוניו ומבית אסוריו שהרי כמ"ך של הסורים נקוד רפי והרי הוא כמו האסורים (ס"א כמו (ישעיה יג כא) לא יהל שם ערבי כמו יאהל) שכן מצינו ביוסף שמלך מתוך יציאת בית האסורים. וכן דוד (ש"ב ז) אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן: **כי גם במלכותו נולד רש.** כי כבר והגון הוא שימליך כי גם במלכותו הוא נהפך ממנהג השררה ומקטין עצמו אצל החכמים כמדת הרשים וכן (איוב יא יב) ועיר פרא אדם יולד שיהפך וישתנה לו ממה שהיה כעיר פרא ויעשה אדם: **נולד.** נעשה ולשון הוה הוא (טו) **ראיתי את כל החיים וגו'.** מצאתי במדרש הספר הזה זה דור המבול שנאמר בהם (בראשית ו יט) ומכל החי. **עם הילד השני.** אשר יתקיים תחת אותו הדור שהם נח ובניו: (טז) **אין קץ לכל העם.** פרים ורבים היו יותר מדאי כמו שנאמר (איוב כא ח) זרעם נכון לפניהם אשה מתעברת ויולדת לשלשה ימים ישלחו כצאן עויליהם: **לכל אשר היה לפניהם.** אין קץ לכל טוב שהיה לפניהם והכל אבד וכרגע שאול יחתו: **גם האחרונים.** דור הפלגה: **לא ישמחו.** גם הם בטוב הניתן בידם: **כי גם זה.** סופו של הכל ורעיון רוח כאשר אדם מהלך אחר יצרו:

ספורנו

ממה שבידו. וטעם סכלות זה הזקן הוא: (יד) **כי מבית הסורים יצא.** יצא להורות מבית מדרש אנשים סרים מחברת המתוכחים יחד: **נולד רש.** ואמרתי שהילד מסכן וחכם טוב מזה הזקן כי אמנם זה הזקן גם ברבוי תחבולות המשניות והדעות אשר בידו נולד רש שלא יבינם אל נכון ובלי שבוש מבלי אין אצלו דרכי ויכוח להשמר מן הטעות בהם: (טו) ראיתי את כל החיים. וזה בעצמו יקרה בעסקי הנפסדות אשר תחת השמש כי אמנם ראיתי את החיים המהלכים ומשתדלים בעניני תבל נמשכים אחר עצת ילד חכם בעל סברא נבונה אשר יעמוד תחתיו אשר הוא למטה במדרגה ממדרגת הילד הזוכה בעיון שהזכרנו למעלה: (טז) אין קץ לכל העם אשר היה לפניהם. וזה שראיתי בימי מהשתדלות כל החיים בעסקי חיי שעה ונמשכים אחר עצת ילד חכם בזה ומניחים הילד הראשון וחכמתו להשיג חיי עולם לא בימי בלבד קרה אבל קרה ג"כ בדורות הראשונים שהיו לפני העם אשר בימי שהניחו רובם חיי עולם ועסקו בחיי **שעת** והנה היום אבד זכרם: **וגם האחרונים לא ישמחו בו.** בהשתדלות הילד השני החכם שבל חכמתו בעסקי חיי שעה: **כי אמנם גם זה.** המושג בעצת הילד השני החכם הוא הבל

אבן עזרא

כסיל. וענין **ילד** שכל יום יוסיף הכמה **והזקן** לא ידע להזהר עוד בעבור שזקן בכסילו': **(יד) כי.** יתכן שיהיה הילד שהוא חכם מלך ואפילו שיהיה בבית הסורים והמלה חסרת אל"ף כמו מלפנו מבהמות ארץ שהוא מן ואאלפך חכמה וזה הילד כמו יוסף שהכמתו שמתהו לאדון ואמר שלמה אל תתמה היך יצא החכם מדבר להפך כי גם הזקן שהוא מלך נולד רש כענין ערום יצאתי מבטן אמי: (טו) **ראיתי. עם** הילד השני. שהוא מלך תחת הזקן וקראו שני בעבור היותו ילד בא אחריו ועמד תחתיו: (טז) **אין קץ.** אע"פ שהוא חכם לא ישמחו בו כל החיים כי משפטי המלוכה קשים. ותוספ' גם טרם האחרונים להורו' על אשר לפניהם כי גם

מצודת ציון

פניני כמו זריזות ושמירה מן הנזק (יד) הסורים. חסר האל"ף וכמו האסורים: רש. עני ודל: (טו) כל החיים. אדם חכם וזריז יקרא כפי הבריות אדם חי המהלכים. ענין טיול:

מצודת דוד

(יד) כי מבית הסורים. כי זה הילד המסכן נמלט עצמו בהכמתו מבית האסורים אשר היו כלואים שם ויצא למלוך במדינה וכאשר קרה ליוסף במצרים: **כי גם** במלכותו נולד רש. ר"ל הגון היה למלוכה כי גם אמרו עליו הנה זה הרש נולד במלכות כלו' ראוי היה למלוכה כאלו נולד מלך: (טו) ראיתי. בעיני ראיתי את כל האנשים הגדולים והזריזים המטיילים בעולם: עם הילד השני. אותם ראיתי עם הילד השני שנולד אחר זה הילד המסכן אשר נמלט עצמו בהכמתו ויצא למלוך: אשר יעמוד תחתיו. אשר שפטתי בדעתי שסופו יעמוד במלוכה תחת הראשון המולך אחר המלך הזקן וכאומר לפי שראיתי כל האנשים הגדולים והזריזים וגם אותי ראיתי ובחנתי חכמתו של השני ובמוסרו כאין נגדו לכן שפטתי שהיא ימלוך: (טז) אין קץ. בימי מלכות מלך הזקן ובימי מלכות הילד הראשון לא היה קץ

קיצור אלשיך

היותו זקן כי כל מלכותו הבל הוא (יד) כי הלא מבית הסורים מבטן האשה יצא למלוך, ע"כ מלכותו הבל היא, ואשר הוא זקן מהיצר טוב בי"ג שנה גם זה הבל הוא, כי יש בחכמת היצר טוב להפילו ארצה ואומר שלמה (טו) הגם כי ראיתי את כל החיים המהלכים תחת השמש עם הילד השני הוא היצר הרע אשר יעמוד תחת ובמקומו של היצר הטוב, והולכים ומצליחים, אל התמה על החפץ (טז) כי מה שאין קץ לכל העם

כי

ורעיון רוח: יז שמר רגליך יתיר י' כאשר תלך אל־
בית האלהים וקרוב לשמע מתת הכסילים זבח כי־
אינם יודעים לעשות רע: ה א אל־תבהל על־פיך
ולבך אל־ימהר להוציא דבר לפני האלהים כי
האלהים בשמים ואתה על־הארץ על־כן יהיו

תו"א שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים. ברכות כג עקרים מ"ג פל"ו: מתת הכסילים זבח. עקידה שער מו: אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר. ברכות סא עקידה שער פא:

תרגום

יעטוהי בחוכמתא למיקר נירא מעלויהון ובטפשותיה אזל ואתיעט עם עולימא והנון יעטוהי בטפשותא ליקרא ניר מלכותא על עמא בית ישראל ושביק מלכת סביא ואזל במלכת בתראי ברם הנון בתראי הוו בתר כן לא חדו ביה ואינון גרמו עלוהי לאסתקפא למהוי מתפלגין מניה עשרתי שבטיא ומלוך עלויהון ירבעם חייבא אמרית אף דין הבלו לרחבעם ברי ותבירות רוח לדיליה: יז שמיר אנת בר נשא טר רגלך בעידן דתיזיל לבית מוקדשא דיי לצלאה דלא תהך תמן מלי חובין קדם עד לא תתוב ותהי מקריב אודנך לקבלא אולפן אוריתא מן כהניא וחכימיא ולא תהי כטפשיא דמקרבין קורבנא על חוביהון ולא תייבין מן עובדיהון בישיא דאחידין בידיהון וליתוהי מקבל ברעוא ארום ליתיהון ידעין למעבד בהון בין טב לביש: ה א אל לא תבהל על מימרך לשבשא ית מלי פומך ולבך לא יוחי לאפקא ממלל בעידן דאת

רש"י

(יז) שמר רגלך כאשר תלך אל בית האלהים. היאך תלך אם תביא תודה ונדבה שלמים הוא הטוב ושמור עצמך שלא תצטרך לילך בהבאת חטאות ואשמות: וקרוב. הוי לשמוע דברי הקדוש ברוך הוא והוי טוב וקרוב להקב"ה: מתת הכסילים זבח. שיחטא ויביא קרבן: כי אינם יודעים לעשות רע. אין הכסיל מבין ה שהוא עושה רע לעצמו: (א) להוציא דבר לפני האלהים. לדבר קשה כלפי מעלה: כי האלהים בשמים ואתה על הארץ. ואפילו הלם מלמעלה וגבור מלמטה

שפתי חכמים

ה דקשה לרש"י א"כ צדיקים ליכסי. לכן פי' אין הכסיל מבין שעושה רע לעצמו פי' ואמר הקב"ה אין מבינים בין רע לטוב קרבן מביאין לפני וכעין זה דרשו בסוף פרק קמא דברכות:

אבן עזרא

הם לא שמחו בזקן הכסיל. ויש מפרש הילד השני הדור הבא אחריו והענין כי ראה החיים מהלכים תחת השמש והם עם יורשיהם שיעמדו תחתיהם כמו שהיו הם עם הראשונים אשר היו לפניהם ואלה ואלה לא ישמחו בעול': (יז) שמר. רובי המפרשים פירשו רגלך כמו לא עשה רגליו ודרך פשוטו הוא כאשר הזכיר המלך ושלא ישמחו בו הקרובים אליו בעבור שיפחדו ממנו והבא אל ארמונו ישמר במלבושיו ודברי פיו אמר יותר מזה יש עליך להשמר כאשר תלך אל בית האלהים וענין שמור רגלך כאדם שיאמר מקום פלוני מסוכן הוא ואם לא תדע להשמר שמור רגלך: וענין וקרוב לשמוע. אע"פ שאמרתי לך שמור רגלך אין האלהים רחוק כמלך בשר ודם רק הוא יותר קרוב לקבל דבריך אם תקראנו באמת: מזבח. שיתנוהו הכסילים כי אינם יודעים רק לעשות רע כמו אין טוב באדם שיאכל ושתה והענין כי אין להם דעת נכונה לעשות טוב. ויש אומרים כי הכסילים אפילו לעשו' רע שהוא קרוב ליצר לב האדם אינם יודעים ואף כי הטוב ויש אומרים כי פירוש רע כמו רצון: (א) אל

ספורנו

דבר בלתי נחשב באמת: ורעית רוח. לרבים שתנוח דעתם בקניינים המדומים: (יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים וקרוב לשמוע. כאשר תלך אל בית אותו הנמצא הנכבד שהוא האלהים הגדול ועם זה הוא קרוב לשמוע תפלות כל פה שמור רגלך: מתת הכסילים זבח. השמר מאופן מתן הכסילים בהקריבם זבח: כי אינם יודעים. כי הם אינם יודעים שום טעם למה יעשו כן אבל מנהג אבותיהם בידיהם: לעשות רע. השמר מזה כי אמנם לא די שלא יהיה לרצון כלל אבל יהיה רע בעיניו ויקצוף כאמרו מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי וכאמרו מי גם בכם ויסגור דלתים וכאמרו נתנה עלי בקולה ע"כ שנאתיה:
ה (א) אל תבהל על פיך. להתפלל על הרגל לשונך: ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים. קודם שתכוין אליו לבך כאמרם ז"ל חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו לבם: כי האלהים בשמים. שוכן בכלם על ענין אחד להיותו בלתי גשמי: ואתה על הארץ.

מצודת דוד

לכל העם וחוזר ומפרש לכל אשר היה לפניהם ר"ל לא היה די להם להיות קץ לכל הטובה אשר היה לפניהם כי לא שמחו בהלקם וכאומר כמו שהיו לפני המלך הזקן הכסיל כן היו לפני הילד החכם אשר מלך תחתיו כי עם כל חכמתו לא היה בידו להניחם מדרכם: גם האחרונים. גם בני העם אשר יהיו להאחרונה בימי מלכות הילד השני גם הם לא ישמחו בטובת העושר אשר יהיה בידם כי יתאוו תאוה להרבות עוד עם כי ימלכו עליהם בני חכמים בזה אחר זה אין בידם להטות לבבם לשמוח בחלקם: כי גם זה הבל. גם המלכות חכמים הבל ושבר רצון כי אין בידם להטיב דעת בני האדם אל הדרך הנכון א"כ אין תועלת ואין מלוי רצון: (יז) שמור רגלך כו'. בעת אשר תלך לבה"מ ולא תניח רגליך ללכת שמה בענין דבר הרע בעיני המקום כהבאות חטאות ואשמות כי טוב שלא תחטא ולא תביא כפרה: וקרוב לשמוע. יותר מתקרב האדם אל המקום ב"ה בתת לב לשמוע בקולו ונסיונו נזהר מן החטא: מתת. ממתן הזבח של הכסילים בחטאים ומביאים קרבן כפרה: כי אינם יודעים. ר"ל אינם נותנים לב לדעת מהו מעשה הרע ובקלות דעתם יחשבו בטוב בעיני המקום לחטוא ולהביא קרבן כפרה:
ה (א) אל תבהל על פיך. אל תמהר לדבר בפיך ואפילו בלב אל ימהר לפתוחן להוציא מפיך דבר תלונה כלפי מעלה להתרעם על מדותיו: כי האלהים בשמים. המקום ב"ה הוא בשמים ממעל ואתה על הארץ מתחת ואפי' הוא מלמעלה וגבור מלמטה

מצודת ציון

(יז) מתת. מל' נתינה כמו ביום תת ה' (יהושע י):
ה (א) תבהל. מל' בהלה ומהירות: על פיך. מלת על באה במקום הבי"ת כמו וסגרו על מסגר (ישעיה כד):

קיצור אלשיך

כי לא יבא עליהם קצם, הלא לא מזכותם הוא רק בשביל מת שהיה לפניהם, בזכות האנשים הקודמים להם. גם האחרונים אשר יבואו אחריהם לא ישמחו בו בהיצר הרע כי גם זה הבל ורעיון ושברון רוח. כי משלם לשונאיו אל פניו וגו'. (יז) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים לבית הכנסת להתפלל ולשוב מעונותיך, תשמור רגלך שלא לצאת מהר משם כפורק (ח"ה) מישא, כי הקב"ה קרוב לשמוע תפלתך יותר ממה שקרוב לקבל קרבנות הכסילים, כי אינם יודעים אם עושים רע, יען כי כסילים המה ואינם יודעים את התורה
ה (א) אל תבהל על פיך. בעת שאתה מתפלל אל תתפלל בבהלה, ולבך אל ימהר להוציא אל הפועל דבר, שהוא לפני האלהים ולא לפניך שאין גלוי

הבהל. אל יוציא פיך מלין לפניו בכיתו בבהלה ולבך אל ימהר כי אם תבינגו כי הלב כמו אובד ותועה בעסקי העולם על כן אמר מביה ה׳ מלא עבדך את לבו ודע כי האלהים נגב ־ליך ורואה אותך ושומע דבריך כי הוא בשמים בגבהי מרום בגבוהים ואתה על הארץ ואין למטה ממך על כן יהיו דבריך מעטים שלא תסתכן כמו שהיה כהן גדול ביום הכפורים מתפלל תפלה קצרה ויוצא :

אמר אברהם המחבר. הנה נא הואלתי לדבר. כי בעבור היות כבוד המקום מלא כל מקום ולא יוכל האדם להשמר בכל מקום הוכן לו מקום שיהיה לו קבוע לתפלתו והוא הייב לכבדו גם חייב האדם להודו׳ ולשבה לאלהיו בכל רגע כי חסדו עמו בכל חלקי הרגע שיחיינו ויתענג בהרגשו׳ רק בעבור היות האדם מתעסק בעסקי העולם הושם לו זמן שיתפלל בו והם עתים ידועים ערב ובקר ולהריס כי כל מי שיש לו עינים ידע עת צאת השמש ועת נטותו ועת בואו על כן חייב אדם שיתפלל שישמור פתחי פיו ויחשוב בלבו שהוא עומד לפני מלך כידו להחיות ולהמית על כן אסור שיתפלל אדם ויכניס בתוך תפלתו פיוטין לא ידע עיקר פירושם ולא יסמוך על המחבר ברצונו הראשון כי אין אדם אשר לא יחטא או המעתיקים הטאו וכלל אומר יש בפיוטי רבי אליעזר הקליר ז״ל ארבעה דברים קשים. הדבר האחד כי רובי פיוטיו חידות ומשלים ואזכיר מפיוטיו אחד והוא. לירא׳ יקפיל. והדשים יכפיל. ליום זה פור הפיל. ומליון ימלוך. יש מפרשים כי לירא׳ הוא ביו״ד וענינו הוא המשיח יקפיל הארץ לפניו והדשים יכפיל שיכפיל הדשי השני׳ וימהר ביאתו. ויש אומרים כי הוא בלא יו״ד וענינו יעביר כמלת ראו דרכך בגי והדשים יכפיל יסתיר. וחכמי הדור יפרשו לרא׳ יקפיל שיעביר אלה השמי׳ הנמשלים לראי מוצק והדשים יכפיל הם השמים החדשים גם זה איננו נכון כי אין משמע לשונו כי אם יעביר ראי ויכפיל הדשים אולי עבותים הם ויכפילם כדי שתהיה המכה בהם קשה. היתכן שיאמ׳ אדם אין בכל החיים הכם כעיר ויאמר כי ענינו אדם שנאמר ועיר פרא אדם יולד או יאמר אחרי העם עובדי אש ומשתחוים לשמש ויאמר כי אש הוא השם הנכבד והנורא שנאמר כי ה׳ אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא גם הוא שמש שנאמר כי שמש ומגן ה׳ אף כי אלה בלי כ״ף דמות כראי הזקים ולא דמה הכתוב השחקים לראי כי אם בחוזק היתפלל אדם ברוך אתה אריה בעבור שנמצא על המקום כאריה ישאג הייטב בעיני ה׳ ולמה לא נלמד משלמה שלא היה הכם אחריו כמוהו והנה תפלתו שהתפלל מודע׳ וכל יודע לשון הקדש יבין אותה ואיננה חידות ומשלים וכן תפלתו של דניאל שהיה מברא קטרין והנה אלה לא התפללו כי אם בדברים מבוארים שהיו הכמים אף כי המתפלל על אנשים רבים וכלם אינמו הכמים וכן כל תפלה לחול ולקדש שתקנו הראשונים אין בה חידות ומשלים ומה ענין יש שיכפיל השמים החדשים שיהיו שנים ויכפילם ולאמר על המקום ליום זה פור הפיל איננו נכון כי המשליך גורל לא ידע מה יהיה והיה ראוי שיברח ממלת פור הפיל כי לא תמצא כי אם במקום הצורר ועוד אחר שיעביר אלה השמים והארץ איך ימלוך מליון ויהיה הלק מהארץ. ענה אחד מחכמי הדור ואמר כי הרוז יקפיל הצריכו שיאמ׳ פור הפיל השיבותיו כי לא מצאנו הנביאים בכל תפלתם שיעסקו בחרוז ועוד כי היה לו לעשות על הרוז אחר ולמה רכב על פיל ואותו נהרג יפיל ואם ראה בחלום שיעשה הרוז על פיל והצרך בהקיץ לפתור חלומו יהיה אומר. לוחץ יעפיל. למתנשא יפיל. ורמי לב ישפיל. ומליון ימלוך. והדבר השני שפיוטיו מעורבים בלשון תלמוד וידוע כי יש כמה לשונות בתלמוד ואינמו לשון הקדש וכן אמרו לשון מקרא לחוד ולשון תלמוד לחוד ומי הביאנו בצרה הזאת להתפלל בלשונו׳ נכריות הלא נחמיה הוכיח המדברים לשון אשדודית ואף כי

בעת התפלה ולמה לא נלמד מן התפלה הקבועה שהיא כלה דברי צחות בלשון הקדש ולמה נתפלל בלשון מדי ופרס ואדום וישמעאל. והדבר השלישי אפילו המלות שהם בלשון הקדש יש בהם טעיות גדולות כמו אנסיכה מלכי לפניו והנמצא מזה הענין ואני נסכתי מלכי והוא מן הבנין הקל על משקל נפלתי ונדרתי והעתיד אסור או אנסוך כמו אגזול ואדור ומן הבנין הכבד יאמר הפיל והעתיד אפיל וכן מן הסיך יאמר הסיך או אנסיך בהראות הנו״ן כמו ולנפיל ירך והנה יהיה פירוש אנסיכה מלכי אעשה ממנו נסוך כמו בל אסיך נסכיהם מדם ויש מפרשים נסכתי מלכי כמו משחתי ואם היה הפירוש אמת תהיה טעות שנית ולמה לא אמר ארוממם מלכי או אשבה ואודה או אקדש רק בקש מלה להראות הכמתו לשומעים ואנחנו חייבים לדעת דקדוק הלשון היטב שלא נטעה כמו המברכים ברכ׳ המזון שיאמרו זנני ולא ידעו כי זנני הוא מן זנה כמו ענני מן ענה ולא יאמר מן זן כי אם זונני כמו שובבני אלהי ישעני ופעם יאמר נו לשון עבר והוא לשון ציווי כאשר יאמרו רבים בתענית שאל עניו פניך וידוע שהשי״ן במקום אשר כמו מה שהיה הוא שיהיה ואל הוא לשון צווי לעתיד כמו אל נא את פני ה׳ והנכון לומר שחלה כמו ובהכנעו חלה את פני ה׳ ועוד כי לשון הקדש ביד ר׳ אליעזר נ״ע עיר פרוצה אין חומה שיעשה מן הזכרים נקבו׳ והפך הדבר ואמר שושן עמק איומה וידוע כי ה״א שושנה לשון נקבה וישוב הה״א תי״ו כשיהיה סמוך שושנת העמקים וכשור הה״א או התי״ו יהי׳ ל׳ זכר כמו צדק׳ וצדק ואיך יאמר על שושן איומה ולמה ברח מן הפסוק ולא אמר שושנת עמק איומה ועוד מה ענין לשושנה שיתארכ׳ באימה התפחד השושנה ואין תואר השושנה כי אם קטופה או רעננה או יבשה. אמר אחד מחכמי הדור הוצרך לומר איומה בעבור שתהיה הרוזתו עשירה השיבותי אם זאת הרוזה עשירה הנה יש בפיוטיו הרוזים עניים ואביונים מחזרים על הפתחי׳ שיחבר חר עם נבחר אם בעבור היות שניה׳ מאותיו׳ הגרון אם כן יחבר עמם אל״ף ועי״ן ועם הבי״ת והוי״ו שהוא גם מחבר לוי עם נביא יחבר עמם מ״ם ופ״ה ויהיו כל ההרוזים המשה כמספר מוצאי האותיו׳ ואם סבת הבור ה״א עם הי״ת בעבו׳ היו׳ דמותם קרובו׳ במכתב אם כן יחבר רי״ש עם דל״ת ואף כי מצאנו דעואל רעואל דודנים רודנים וכן יחבר משפטים עם פתים כי הם ממולא א׳ ונמצא הטי״ת תמור׳ תי״ו במלת נצטדק הצטידנו וינצטירו וכן חבר יום עם פדיון ועליון. גם זה איננו נכון אע״פ שנמצא מ״ם במקום נו״ן כמו היין והעין איך יחליף מ״ם יום שהוא שורש עם נו״ן עליון פדיון שהוא מן עלה ופדה והוא איננו שרש ועוד מה ענין החרוז רק שיהיה ערב לאוזן והרגיש כי סוף זה כסוף זה ואולי היתה לו הרגשה שנית שירגיש בה כי המ״ם כמו הנו״ן ואינמו ממוצא אחד ועוד חבר עושר עם עשר תעשר גם זה איננו נכון רק אם הי׳ המתפלל אפרתי. יש אומרים אין מבינין את הארי אחר מותו התשובה רוח אל עשתנו כלנו ומחומר קורצנו הקדמונים כמונו ואוזן מלים תבהן וכלנו נדע כי דניאל היה נביא ורב על כל הרטומי בבל והכמיה והנה אמרו הכמים ז״ל טעה דניאל בחשבונו והחשבון הוא דבר קל ועוד כי ירמיה הנביא בזמן דניאל היה ואחר שהראו הכמינו הראיה על טעותו האמור יאמר להם אולי היה דניאל הי היה מטעה המטעים אותו. ואחרים אמרו רחמנא לבא בעי א״כ למה נצטרך לדבר כי הוא יודע תעלומות לב והלא תקנו הקדמונים לאמר בנוס כפור היה עם פיפיות בלוהי עמך בית ישראל ואל יכשלו בלשונם. והדבר הרביעי שכל פיוטיו מלאים מדרשו׳ ואגדו׳ והכמינו אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו א״כ אין ראוי להתפלל אלא על דרך פשט ולא על דרך שיש לו סוד או הוא על דרך משל או הוא כענין שאין הלכה כמותו או שיתפרש לענינים רבים הלא ידענו ממדרש שיר השירים שכל שלמה האמור שם הוא קדש

דבריך מעטים: ב כי בא החלום ברב ענין וקול כסיל ברב דברים: ג כאשר תדר נדר לאלהים אל־תאחר לשלמו כי אין חפץ בכסילים את אשר־תדר

ת"א כי בא החלום. זוהר מקץ: כאשר תדור עקידה שער עח:

תרגום

מצלי מן קדם יי ארום יי שליט על כל עלמא ויתיב על כורסי יקריה בשמי מרומא ודאנת יתיב על ארעא בגין כן יהון מלי פומך קלילן: ב כי ארום היכמא דאתי חלמא על הרהורי לבא בסגיאות גוונן קל שטיא כדין בסגיאות פתגמין בטלין: ג כאשר בעידן דתדר נדרא קדם יי לא תעכב לשלמותיה ארום בגין כן לית רעוא דיי בטפשיא מן בגלל דמעכבין נדריהון ולא משלמין

רש"י

שימת הלב על הגבור וכ"ש גבור למעלה והלב למטה: (ב) כי בא החלום ברוב ענין. כי דרך החלום לבוא ברוב הרהורים שאדם מעיין ומהרהר ביום ודרך קול כסיל לבוא ברוב דברים כי בהרבותו דברים מוציא קול של כסילות מפיו כי לא יחדל פשע לכך אני אומר יהיו דבריך מעטים: (ג) אין חפץ בכסילים. אין חפץ לפני ו הקב"ה

שפתי חכמים

ו דק"ל היאך הוא כי אין חפץ בכסילים נתינת טעם לאל תאחר לשלמו. לכ"פ אין חפץ וכו':

אבן עזרא

ועניינו המלך שהשלום שלו הנכון שיאמר אדם בתפלתו והשיענו המלך שלמה והנה מלאנו במקרא האומרים מה משא ה' וידוע כי יש משא כמו נבואה והמדברים לירמיה הנביא מה משא ה' לא ידע הנבי' סודם שלא היו אומרים כי אם מענין איש איש על משאו ואמר היודע הנסתרות לנביא שיאמר להם כי המשא יהיה לאיש דברו והפכתם את דברי וגו' אכן תאמרו מה דבר ה' ומה ענה ה' שאין במלה ספק כענין וכן לא תקראי לי עוד בעלי והלא הוא בעל נעורים כמו אישי לכן בעבור היות שם בעל ספק עם שם הבעל שהוא גלם אמר הנביא אפי' מלה שיש בה ספק כענין גלם לא תאמרי לי כי אם אישי והגאון רב סעדיה נשמר מאלה הארבעה דברים בבקשותיו השתים שלא הזכר מהכבר כמו הם והם על לשון המקרא ודקדוק הלשון באין חידות ומשלים ולא דרש. והכם היה בלרפת גם הוא הזכר בקשה תהלת' אמרי האזינה ה' ויש בה דברים אינמו נכוני' מהם שאמר הרחבת עולמי' אין להם גבול ומה שאין לו גבול איננו נברא ואמר כי שמך כך וכך שמך ואילו ידע מה פירוש שם לא היה זה הדבור עולה על לבו ועוד אחר שאמר כי שמך כך הלא הוא בעצמו כך שמך כי מה הפרש בין שלום עליך או עליך שלום ראובן אתה או אתה ראובן תפשום חיים או חיים תפשום יברכך ה' וישמרך ה' ישמרך מכל רע ואין זה דרך תפלה אלא דרך שחוק והכם אחד שחבר שתי מלות והיו לאחדים בפיו כמו אברמל פירוש אבאר מלה או אברר מלה והנה עשה הפך מה שאמר כי לא באר המלה ולא דבר ברור רק בלל בשפתו שפת הקדש ולא אוכל לבאר אחד מני אלף מטעו' הפייטנים והטוב בעיני שלא יתפלל אדם בהם כי אם התפלה הקבועה ויהיו דברינו מעטים ולא נענש בדין: (ב) כי בא החלום כשיהיה החלום מעורב מענינים רבים ידוע שהוא מתערוב' המאכלים והתגבר אחת מן הארבעה ברבים לא יהיה לו פתרון ולא יורה על טוב או רע כי הכל הוא כן ידמה הכסיל שירבה דברים וכל המרב' דברי' בכל מקום מביא חטא אף כי במקום המוכן להזכיר שם הגבוה בו תמיד: (ג) כאשר תדור. כאשר צויתיך שתשמור בבית האלהים כדבריך גם כן אתה חייב להשמר בכל מקום וכל עת שתזכור השם או תדור נדר לו תשמור מוצא שפתיך ולא תהיה מן הכסילים כי אין חפץ בם:

ספורנו

במקום מיוחד בלתי מתפשט בכלם כראוי לגשמי באופן כי רב ההבדל בין מציאותך למציאותו ולא במהרה תוכל לכוין את דעתך אליו: ע"כ יהיו דבריך מעטים. לא תאריך דברים בתפלתך יותר מן הצורך פן תסור בהן מן הכוונה הראויה והבאת עליך אשם: (ב) כי בא החלום ברב ענין וקול כסיל ברב דברים. כי כמו שיקרה החלום בדברים בטלים וזה ברב ענין הדמיוני בהקיץ באמרם ז"ל הרהר כולו יומא ולאורתא חזא כן יקרה בקול כסיל בתפלתו כשתהיה ברב דברים שיגבר עליו הדמיון ויסור מן הכונה: (ג) כי תדר נדר לאלהים לא תאחר לשלמו. וכמו שיקרה ברבוי הדברים בתפלה שיחשוב המתפלל למצוא חן בהם ויקרה מהם הפך זה כן יקרה בדבר הנדרים שיחשוב הנודר למצוא חן בהם גם שיאחר לשלם עד אשר יראה כה יעשה אלהים לו והנה יקרה לו הפך זה: כי אין חפץ בכסילים. החושבים שהיה הנדר לאל ית' כענין שוחד לב"ו כאשר יהיה על תנאי שיעשה הב"ו חפצו ובזה יגמול אותו בשוחד. וזה שקר כי אמנם ענין הנדר לאל ית' הוא ע"צ ההכנעה בלבד לא צד גמול ולכן כשלא ישלם קודם שישיג חפצו יהיה כתוהא על ההכנעה אם לא ישיג. לכן אתה את אשר תדור שלם מהרה

מצודת דוד

שימת הלב על הגבור וכל שכן גביר למעלה והלב למטה: על כן כו'. במרבית דברים תבוא להתלונן ולהתרעם מול גזירת המקום: (ב) כי בא. כמו בדרך החלום לבוא בעני במהרהר בהרבה ענינים כן בא קול כסילות מתלונות והרעומות בעת במרבה דברים: (ג) נדר לאלהים. נעשות לדקה: כי אין חפץ בכסילים. אין הכלון מתקיים בכסיליה כי פעם יתפין בדבר מה ולאחר זמן לא יתפין עוד בו והנודר הלא נכסיל יחשב כי יאחר טוב לתת לדקה מבלי נדר והיאיל וכן אל תאחר לשלמו כי בהאריך הזמן פן לא תחפין עוד בהנדר

קיצור אלשיך

גלוי לפניך מה שאתה מוציא מפיך, ואז איננו שומע אותך ולא יתקרב אליך, כי אדרבה מסתלק ממך, וזהו אומר כי האלהים בשמים ואתה על הארץ ע"כ למען תוכל לכוון טוב הקיצור כי יהיו דבריך מעטים כי במעט תעצור כח לכוון יותר מבמרובה, ואל תהיה גרוע ומחלום חולם (ב) כי בא החלום ברוב ענין והמועט הוא דברים בטלים וקול כסיל במרבה דברים ברוב דברים והענין מועט:

(ג) כאשר תדור וגו'. ר"ל אם רואה אדם יסורים ממשמשין ובאין עליו, וזהו כשתדור נדר לאלהים הוא מדת הדין שבאה עליך, אל תאמר אמתין עד אחר זמן שאראה עצמי ניצול בעצם מאותה הצרה אז אשלם נדרי, לא תעשה כן, כי אם מיד טרם ראותך ההצלה בעצם תשלם, ולא תאמר הלא הפצי לקיימו ודי לי החפץ בלבי ואקיימנו אחר ההצלה, לא כן הוא, כי אילו היה בא הנדר שלא על חטא, היית מאחר עד שלש רגלים, אך זה בא על שהיית כסיל חוטא שנכנס בך רוח שטות, שעל היותה מדת הדין באה לפגוע בך ולסלק חרון אף אין מספיק לך היות לך חפץ טוב לקיים עד אחר ההצלה בעצם, וזהו כי אין חפץ בכסילים כי אם מיד אשר תדור שלם. וש"ת הלא לא יבצר מהיות לי איזה זכות במה שנדרתי

שלם: ד טוב אשר לא־תדר משתדור ולא תשלם:
ה אל־תתן את־פיך לחטיא את־בשרך ואל־תאמר
לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצף האלהים
על־קולך וחבל את־מעשה ידיך: ו כי ברב חלמות
והבלים ודברים הרבה כי את־האלהים ירא: ז אם־
עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל־

ת"א טוב אשר לא תדור נדרים ט מנחות פא חולין ב: אל תתן את פיך שבת לב חגיגה טו כתובות עב בכורות לט זוהר פרשת בראשית: כי ברב חלומות והבלים. ברכות י:

ואנת ית די תנדר שלם: ד טב לך די לא תנדר מן די תנדר ולא תשלם: ה אל לא תנבלית מימר דפומך למגרם דין גהינם עלי בסרך וביום דינא רבא לא תיכול למימר קדם מלאכא אכזרא דרדי כך ארום שלותא היא למה דין יתקף רוגזא דיי על קל מימרך דאתאמר בגנותא ויחבל ית עובדי ידך: ו כי ארום בסגיאות חלמין דנביאי שקרא והבלין דבעלי חרשין ומלין סגיאין דרשיעיא לא תהמין ארום חכימיא צדיקיא תהי משמש ומנהון תתבע אולפן ומן קדם יי תהי דחיל: ז אם אין אניסות

רש"י

ברשעים הנודרים ואין משלמים: (ה) אל תתן את פיך. בנדר: לחטיא את בשרך. שיפקוד העון על בניך: ואל תאמר לפני המלאך. שליח הבא לתובעך לדקה שפסקת ברבים: כי שגגה היא. בשגגה פסקתיה כסבור הייתי שתהי' יכולת בידי ליתן: וחבל את מעשה ידיך מצות שהיו בידיך שעשית כבר אבדתם כך נדרש במדרש: על קולך. בשביל קולך: (ו) כי ברוב חלומות וגו'. אשר כל מה שיאמרו לך החלומות ונביאי הבל ודברים הרבה לפרוש מאחר המקום: כי את האלהים ירא. הרי כי משמש בלשון אלא אל תשמע אל החלומות אלא את האלהים ירא: (ז) אם עשק רש וגזל משפט וצדק וגו'. אם תראה במדינה שהם עושקים את הרשים וגוזלים את המשפט ואת הצדק: אל

ספורנו

גם שאולי לא תשיג וזפצך: (ד) לכן טוב שלא תדור. שלא תרגיל עצמך בנדרים: משתדור ולא תשלם. ממה שתרגיל עצמך בנדרים ויקרה לך שלא תשלם לפעמים והיה בך חטא. כמו שיקרה ברבוי הדברים בתפלה שלפעמים תסור בקצתם הכונה ואשם ונשא עונו: (ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך. גם שיהיה עם לבבך לשלם אל תתן את פיך לבטא בשפתים באופן שיקרה חטא אם אולי יקרה וחסרון בתשלומין או יקרה חטא מעילה בהקדש אבל יהיה הפועל הטוב בנדבה בלבד כאמרם ז"ל על הלל שמעולם לא מעל בעולתו: ואל תאמר לפני המלאך. לפני החכם שיבא להתיר הנדר: כי שגגה היא. שלא היו פיך ולבך שוים בשעת הנדר כמו שיקרה לפעמים ברבוי הדברים: פן יקצוף האלהים על קולך. אם כהתל באנוש תהתל בו לנדור אליו בלתי כוונה: (ו) כי ברב חלומות והבלים ודברי' הרבה. ואמרתי שתשמר מרבוי הדברים בתפלה ומן הנדרים פן תנקש בם כי יקרה זה בשניהם שיהיו למוקש כרב חלומות מבהילים מסובבים מרב דמיונות כוזבות ויחשוב החולם להמלט ברבוי הדברים בתפלה ובנדרים וכמו כן יקרה זה מרב הבלים שלפעמים ישתדל המתפלל להשיג מותרות עם תכלית בלתי נאות וכמו כן יקרה זה מההרגל ברב דברים אשר בהם לא יחדל פשע: כי את אלהים ירא. ואמרתי שתשמר מכל אלה כי ראוי שתירא את האל יתברך לרב גדלו ותחשוב לרעה רבה אם יקצוף ואל תכנים עצמך לסכנה כזאת: (ז) אם עושק

אבן עזרא

(ד) טוב. כענין וכי תחדל לנדור: (ה) אל תתן. למה יהיה פיך מוליד החטא ורע על בשרך שהוא גוף אם לא תשלם אשר דברת בפיך ודע כי נכח עיני ה' דרכי איש וכל צעדיו יספור ומלאך ממשרתיו ממונה לכתוב בספר כל הדבורים היוצאים מפי האדם ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היה הנדר שנדרת. וחבל את מעשה ידיך. כמו והשחית וכמוהו מחבלים כרמים ויש חבל מלשון לידה כמו יחבל און הבלתך אמך שמה חבלה ילדתך ויתכן היותו מן צירים וחבלים בעבור הבלי יולדה והבל שלישי וכשוכב בראש חבל והוא התורן אשר בספינה שכל החבלים תלויים בו והוא שם התואר כמו איש אטר יד ימינו: (ו) כי ברב. כמו כי בא החלום ברוב ענין אך את האלהים ירא בכל דבר או ענינו ראה אתה חלומו' רבים ודבר הבלים והרבה לדבר רק ירא האלהים והענין שכל דבור מותר לך חוץ אם היה בו זכר לשם: (ז) אם עושק. שמא התשוב כי אין שומר על דבורך בעבור שתראה חמס בפרהסיא ואין

מצודת ציון

(ה) אל תתן. אל תעזוב כמו ולא נתן סיחון (במדבר כא): לחטיא. ענין חסרון כמו ולא יחטיא (שופטים כ): בשרך. כן יקראו הבנים במ"ש והיו לבשר אחד (בראשית ג) ור"ל בשר שאב והאם נעשה אחד בהבנים: המלאך. השליח: וחבל. ענין השחתה כמו ותבל עול מפני שמן (ישעיה י): (ו) ודברים. ענינים כמו על דבר הכסף (בראשית מג): כי. אלא: (ז) עושק. גזל: שומר. ממתין כמו ואביו שמר את הדבר (שם לז):

מצודת דוד

והמנע לשלמו לכן את אשר הדור שלם ר"ל שלם מיד בלי איחור: (ד) טוב. יותר טוב שלא תדור כלום משתדור ולא תשלם ר"ל ולא תשלם מיד כי פן בהאריך הזמן תתחרט: (ה) אל תתן. אל תעזוב את פיך לנדור כ"כ כי זה יהיה סבה להחסיר את בניך מן העולם כי פן לא תשלם וימותו בניך בזה העון כן דרז"ל בשבת: המלאך. הגזבר של ההקדש הבא להובעך הצדקה שנדרת ופסקת ברבים: כי שגגה היא. אשר בשוגג היתה הפסיקה כסבור הייתי שאוכל לשלם ועתה אין בידי מאומה: למה יקצוף. למה תעשה מתחלה את אשר יחרה אף האלהים על קול הנדר שנדרת בפרסום וישחית את מעשה ידיך ולא תצליח בהם. כי בגלל הצדקה מתברך האדם במעשה ידיו ולכן כשידור ברבים ולא ישלם ישחית מעשה ידיו כי כן המדה: (ו) כי ברוב חלומות. אשר שם רוב חלומות ושם אמרי הבל ושם מרבית באר ענינים לא תחשוב עליהם אלא ירא את האלהים והוא, במקך מכל רע ומקרא קלר הוא ומאליו יובן החסרון: (ז) אם עושק

קיצור אלשיך

רע לך כי טוב היה לך (ד) שלא הדור משתדור ולא תשלם תיכף כשנדרת, וע"כ אני מזהירך (ה) אל תתן את פיך במה שתדור בפיך להחטיא את בשרך, שע"י הנדר תחסיר ותזיק בשרך שתלקה בגופך. ואל תאמר לפני המלאך המיסרך כי שגגה היא לו שמכה בבשרך תהלה, ואינך ראוי לכך, כי הקב"ה אינו פוגע בנפשות תחלה, למה יקצוף האלהים על קול נדרך וחבל את מעשה ידיך, הם הנכסים ונמצאת לוקה בזה ובזה. ואם תאמר נא ישראל מה אעשה ויצעת אותי שלא אדור נדר בצרתי אם לא שאשלם מיד ואם אחלום חלום יבהילני או הוראת הוברי שמים אשר לא טובות או דברים הרבה כאלה ולא אדע לתקן אם לא ע"י נדרים ואתה קורא תגר על מדה זו כי אם בשלם מיד אל תשית לב אל הנדרים (ו) כי ברוב חלומות אשר תראה נגדך והבלים של אותות הוברי שמים הנקרא מהנבי' הבלי הגוים וגם דברים הרבה כיוצא באלה כי את האלהים ירא כי תשוב מכל מעשיך או מיראת ה' אשר תדור מהרה שלם. (ז) אם עושק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה על החפץ איך יתפוץ אלהי עולם בזה בנגוד הדברים המקיימים

תִּתְמַהּ עַל־הַחֵפֶץ כִּי גָבֹהַּ מֵעַל גָּבֹהַּ שֹׁמֵר וּגְבֹהִים עֲלֵיהֶם׃ ח וְיִתְרוֹן אֶרֶץ בַּכֹּל הִיא הוא קרי מֶלֶךְ לְשָׂדֶה נֶעֱבָד׃ ט אֹהֵב כֶּסֶף לֹא־יִשְׂבַּע כֶּסֶף וּמִי־אֹהֵב בֶּהָמוֹן

ת"א אהב כסף לא ישבע כסף. מכות י:

מִסְכְּנִין וּגְזֵלְתָא וְדִין וְצִדְקְתָא תֶּחֱמֵי בְּקַרְתָּא לָא תִתְמַה בְּלִבָּךְ לְמֵימַר אֵיכְדֵין רְעוּתָא דַיָּי עַל כָּל אִלֵּין אֲרוּם אֵל אַדִּיר עַל שְׁמֵי מְרוֹמָא נָטִיר עוֹבָדֵי בְנֵי אֱנָשָׁא בֵּין טָב לְבִישָׁתָא וּמִן קֳדָמוֹי מִשְׁתַּלְחִין גּוּבְרִין גִּוָּותָנִין וְתַקִּיפִין לְמִרְדֵּי בְרַשִׁיעַיָּא וּלְמֶהֱוֵיהוֹן מִתְמַנַּן רַבְרְבִין עֲלֵיהוֹן׃ ח וְיִתְרוֹן וּמוֹתַר שְׁבַח פּוּלְחָנוּת אַרְעָא עַל כּוּלָּא הִיא דִּבְעִידָן דְּמָרוֹדִין בְּנֵי מַלְכוּתָא וּמַלְכָּא מִתְיְהֵב בְּפַצְחֵיהוֹן מִן קֳדָמֵיהוֹן אִין לֵית לֵיהּ עִבּוּר לְמֵיכַל הַהוּא מַלְכָּא לִגְבַר פָּלַח בְּחַקְלָא מִתְעֲבֵיד עֲבַד מִשְׁתַּעְבֵּיד׃ (ובת"ק יש גירסאות מחולפות ושונות)׃ ט אָהֵב גְּבַר תַּגָּר דִּי רָחִים לְמִקְנֵי כְּסַף וּמָרֵי

רש"י

תתמה. על הפלו של מקום כשיבא עליהם רעה: כי גבוה מעל גבוה שומר. ורואה את מעשיהם וגבוהים יש עליהם העושים שליחותו של מקום וידם תקיפה ליפרע מהם: וגזל משפט. גזל של משפט לפי שהוא דבוק הוא נקוד גזל פתח קטן שאם לא היה דבוק היה נקוד גזל קמץ. ענין אחר אם תראה שהם עושקים רשים וגוזלים משפט ורואה אתה צדק בא לעיר שהקדוש ברוך הוא משפיע להם טיבה ואינו נפרע מהם אל תתמה על הפלו של מקום כי כן דרכו להאריך אפו: כי גבוה מעל גבוה שומר. ממתין עד שתתמלא סאתם: וגבוהים. יש לו עליהם ליפרע מהם בבא עת פקודתם כמו (איוב יד טז) ילא תשמור על חטאתי (ישעיה כז ב) שומר אמונים (בראשית לז כא) שמר את הדבר: (ח) ויתרון ארץ בכל היא. ויתרון של יושבי הארץ שהם מתגאים ומכעיסים למקום. בכל דבר הוא עושה שליחותו ליפרע ואפי' ע"י יתושין כדרך שעשה לטיטוס. מלך לשדה נעבד הקב"ה נעשה פועל לציון ז ליתבע עלבונה ממחריב' ולשלם שכרה לבוניה: (ט) אהב כסף לא ישבע כסף. אוהב מצות לא ישבע מהם: ומי אוהב בהמון.

שפתי חכמים

ז פי' שנקרא ה' מלך גאות לבש. נעשה פועל הוא פירושו של נעבד. לציון פירושו של שדה דכתיב ציון שדה תחרש ואמר כך פירשו במה הוא פועל לציון ליתבע עלבונה וכו':

אבן עזרא

מושיע: וזכר רש. בעבור שחייב אדם לעזרו והנה הוא עשוק: וגזל משפט. סמוך כמו וגדר אבניו ובמוכרת כענין גדר מזה או בגזל: וזכר במדינ'. לעיני הכל ולא במדבר: אל תתמה על החפץ. שתאמר מה חפץ יש למקום שלא יושיע דע כי יש שומר שרואה זה החמס ואיננו אחד רק הם רבים וכל א' גבוה מעל גבוה ושומרים רבים לא ידע איש מספרם כי הם גבוהים על אלה שמעלתם איננה שוה והיודע סוד השם ידע כי גבוה מעל גבוה הם השמים והמשה ולא אוכל לפרש: (ח) ויתרון. כאשר השלים לצוות על יראת אלהים שב להורות לו בדברי העולם איזו מלאכה טובה שיהיה ממנה ולא יהיה בה חטא ואמר כי יתרון עבודת הארץ בכל דבר הוא הפי' המלך שאין למעלה ממנו נעבד לשדה בעבור צרכו כי ממנו מחיתו: (ט) אוהב כסף נפשו לא תשבע: ומי אוהב בהמון לא תבואה. יש מי שאוהב לקבץ ממון בבגדים

ספורנו

רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה. וכמו כן כאשר תראה חמס ושוד במדינה אל תחטא להרהר אחר מדות בוראך או להעלות על לבבך מחשבת הפושעים האומרי' כל עושה רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ: אל תתמה על החפץ. אל התמה על שחפץ האל בקיום אותה מדינה: כי גבוה מעל גבוה. כי אמנם האל יתברך שהוא גבוה הרבה על כל דבר שהוא יותר גבוה ויותר נחשב מתקוני אותה המדינה: שומר. ממתין בזה דבר יותר נכבד ויותר נחשב אצלו מהם: וגבוהים עליהם. ויש דברים רבים גבוהים על משפטי העושק והגזל הנעשים נגד חוקי הממשלה ויותר נחשבים אצלו כמו שלום המלכות וטובת הכלל אשר לא היה משיג אותם אם היה מעניש אותה המדינה. ומן הדברי' הנחשבים אצל האל יתברך הם צדיקי הדורות אשר הם דומים לבוראם במעשים טובים: (ח) ויתרון ארץ בכל היא. והנה זה היתרון המושג לאל יתברך מן הארץ לא יושג זולתי בקיום הכללות והמדיניות כי אמנם צדיקי הדורות החשובים אצלו בהיותם אדם הם המדיניים בטבע ולא ישיגו שום שלמות בזולת הכרחי המדיניות והוא שישיג האדם בו לחם ושמלה אשר הם הכרחיים גם לצדיקים לחיי שעה: כי אמנם מלך לשדה נעבד. המלך הוא נעבד מן ההמון בסבת השדה כי באמצעות המלך ישיג כל אחד את הראוי לו מן השדה לתת לו לחם ושמלה שאלמלא מוראו של מלך איש את רעהו חיים בלעו: (ט) אוהב כסף לא ישבע כסף. ואמרתי שהמלך נעבד בשביל השדה אע"פ שמפני מוראו ישיג כל אחד גם שמירת כספו וזהבו וזולתם. הנה אין זה התכלית האחרון המבוקש אבל הוא שיושג בהם תבואת השדה ההכרחית לחיו כי אמנם האוהב כסף לא יוכל לשבוע בכסף: ומי אוהב בהמון לא תבואה. גם זה מי שהוא אוהב בין ההמון דבר שאינו תבואה כמו אבנים טובות ומרגליות ואוהב גם זה שאמרנו שהוא פרי תבואה

מצודת דוד

רש. אם יש במדינה בפרסום עשיקת הרש וגזלת המשפט כי אינם עושים משפט ורואה אתה אשר פלדק בא שמה ר"ל שהקב"ה שופט עמהם לדקה אל תתמה על הפלו של המקום מה שמאריך אף ואינו משלם גמול המפעל: כי גבוה. כי המקום ב"ה הגבוה למעלה מעל כל הגביהים למבול עליהם בכל עת ממתין הוא עד שתתמלא הסאה ואז ישלם הגמול: וגבוהים עליהם. יש לו שלוחים הרבה הגבוהים על אנשי המדינה ההיא למבול עליהם ועל ידם ישלם להם גמול המפעל: (ח) ויתרון ארץ. יתרון הסובה בשים בכל אנשי הארץ אינם לא נעדר אף בין הפחותי' והשפלים כשתתמלא הסאה יקבלו אז הגמול משלם ויתהפך הדבר מן ההפך אל ההפך שהפחות המלך יהכל להמו עד שיהיה נעבד לבעל שדה לעשות מלאכתו למען כלכלו מתבואת שדהו: (ט) אוהב כסף. מי שאוהב לאסוף כסף לא שבע ממנו כי לעולם אין די לו נגמה שקבץ ורוצה להרבות עוד: ומי אוהב בהמון. מי שאוהב להרבות המון עם מעבדים ושפחות ובני ביש

מצודת ציון

(ט) בהמון. מל' המיה ור"ל מרבית אנשים שגדלה קול המייהם

קיצור אלשיך

את העולם שהוא על הדין ועל האמת ועל השלום. כי ע"י עושק אין שלום ועל גזל משפט וצדק אין דין ואין אמת ומה שלא תתמה ע"ז הוא כי גבוה וכו' כי הקב"ה הוא גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם על העושקים ועל הגוזלים כי מלא כל הארץ כבודו ורואה הכל, והטעם שהוא יתברך מרחם עם היות עושק רש וגזל משפט הוא (ח) כי ויתרון ארץ וגו' מה שנראה שהוא יתרון על הארץ ואינו מן הצורך ועוד הוא מקלקל ומפסיד, בכל היא, היא נצרכת לכל, כי הקב"ה הצופה ומביט עד סוף כל הדורות. הוא יתברך מקיים הרשעים האלה בשביל בניהם שיולדו להם כמ"ש יכין רשע וצדיק ילבש, אבל מלך לשדה נעבד, מי שהוא נעבד לשדה ואינו גוזל וחומס, רק יתיה מיגיע כפו, הרי הוא חי חיי שלוה כמלך. אבל מי שהוא גוזל וחומס מחמת (ט) אוהב כסף, לא ישבע כסף, הכסף לא ישביעו כי לא יאכל מהכסף, כי

(ת"ה)

העדר

לֹא תְבוּאָה גַּם־זֶה הָבֶל׃ י בִּרְבוֹת הַטּוֹבָה רַבּוּ
אוֹכְלֶיהָ וּמַה־כִּשְׁרוֹן לִבְעָלֶיהָ כִּי אִם־רְאִית רְאוּת ק'
עֵינָיו׃ יא מְתוּקָה שְׁנַת הָעֹבֵד אִם־מְעַט וְאִם־הַרְבֵּה

הרא ברבות הטובה רבו אוכליה. מנחות קי: מתוקה שנת העובד. מנחות סס:

תרגום

פִּרְגְּמַטְיָא לָא יִשְׂבַּע לְמִצְבּוֹר כְּסַף וּמַן דִּי רָחִים לְמִכְנוֹשׁ מָמוֹן יַתִּיר לֵית לֵיהּ שְׁבַח בְּעָלְמָא דְאָתֵי אִין לָא יַעֲבִיד מִנֵּיהּ צְדַקְתָּא בְּדִיל דְּלֵית לֵיהּ אֲגַר עָלַל לְמֵיכַל אַף הֵדֵין הֲבָל׃ י בִּרְבוּת בִּזְמַן דְּסַגֵּי טָבָתָא בְּעָלְמָא סַגִּיאָן אוּף בְּנֵי אֱנָשָׁא דְיֵיכְלוּנָהּ וּמַה הֲנָאָה אִית לְמָרְהָא דִיצְבְּרִינָהּ אִין לָא יַעֲבִיד מִנַּהּ טָבוּתָא בְּגִין דִּי יָחֵי בְּעָלְמָא דְאָתֵי יְהָבִית אַגְרָהָא בְּעֵינוֹי׃ יא מְתִיקָה בְּסִימַת דְּמִיכַת גַּבְרָא דִּי פָלַח לְמָרֵי עָלְמָא בְּלֵב שְׁלִים וְאִית לֵיהּ נִיחָא עַל בֵּית קְבוּרְתֵּיהּ אִין זְעֵירוֹת שְׁנִין יִיחֵי אִין כְּגִיאוּת שְׁנִין בָּתַר דְּפָלַח לְמָרֵי עָלְמָא בְּעָלְמָא הָדֵין לְעָלְמָא

שפתי חכמים

ה פי' מי שיש לו המון מלות ואין לו מלוה מסויימת וקבוע' לדורות גם זה הבל: ט פירוש אלו במשנה אחר כך: י אף במדרש אינה כראשונה הקדמתיה לפי שהוא מענין וכו': כ הוא פירושו של גם זה הבל ובויקרא רבה מפרש למד תורה ולא למד משנה

רש"י

מלות רבות: לא תבואה. ואין כאחד מהם מלוה מסויימת: ח וניכרת כגון בנין בית המקדש ובית הכנסת וספר תורה: נאה: גם זה הבל. כך נדרשים שני מקראות הללו במדרש. ועוד פנים אחרים הגונים ט אך זה הקדמתי י לפי שהוא מענין וגבוהים עליהם בממכן הכ' יחד. ד"א ויתרון ארץ בכל הוא. שכר עבודת האדמה השוב הוא על הכל שאפי' היא מלך צריך הוא להיות נעבד לשדה אם עבתה הארץ פירות יש לו מה יאכל ואם לאו מת ברעב. אוהב כסף לא ישבע כסף. לא יאכל כסף: ומי אוהב בהמון. בממון: לא תבואה. שאינו אוסף לו פירות גם זה הבל. ד"א ויתרון ארץ בכל הוא. שכרן של ישראל בכל דברי תורה הוא בין במקרא בין במשנה בין בגמרא: מלך לשדה נעבד. מלך במקרא ובמשנה עודנו צריך להיות נעבד לבעל גמרא שהוא מסדר לפניו הוראות איסור והיתר טומאה וטהרה ודינין: אוהב כסף. אוהב תורה אינו שבע בה: ואוהב בהמון. תורה: לא תבואה. שיש לו מקרא ומשנה ואין לו גמרא ב מה הנאה יש לו. כל אלו בויקרא רבה: (י) ברבות הטובה. כשישראל מטיבין מעשיהם: רבו אוכליה. מתן שכר המצות: ומה כשרון לבעליה להקב"ה בכל הטבת מעשיהם: כי אם ראות עיניו. שרוא' בהם כפופים לו ונחת רוח לפניו שאמר ונעשה רצוני וכן לענין הקרבנות: ברבות הטובה רבו אוכליה. שמביאים נדבות הרבה רבו הכהנים אוכליה: ומה כשרון לבעליה. לפני הקב"ה: כי אם ראות עיניו. שאמר ונעשה רצונו: (יא) מתוקה שנת העובד. עובד האדמה ישן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט ובין שהוא אוכל הרבה כי

ספורנו

וזה להגדיל כבוד עשרו ובני ביתו: הבל. הוא אוהב הבל בזה כי אמנם ברבות הטובה רבו אוכליה. ובכן הוא מרבה על עצמו מחשבות לפרנס את כלם ואין לו תועלת בכל זה: כי אם ראות עיניו. שהוא שמח בראותו רבים מהלים פניו ונזונים ממונו: (יא) והנה מתוקה שנת העובד. יותר נהנה המשרת בשינתו מאשר יוכל העשיר ליהנות מהשינה וזה כי השבע העושר אשר לעשיר איננו מניח לו לישון. כדאגתו פן יאבד הממון או קצתו ומפני מחשבותיו לפרנס

אבן עזרא

ומיני סחורות ולא יאהב תבואה גם זה הבל. וגם ישוב על אוהב כסף והוא המקבץ כסף וזהב בלבד וי"א מי שאוהב בהמון לא תבואה לו ויפרש המון קנות עבדים ושפחות ושמשים רבים והענין שיאהב להיות המון לפניו: (י) ברבות הטובה רבו אוכליה. מפעלי הכפל והוא פעל עבר ויאמר מן הפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם לבון ליווי לרבים כמו רבה לבאך ולאה: כשרון. כמו טוב וכשר הדבר אחר בהטובה שלו יאכלוה רבים לפניו מה טוב לו בטובה רק מראה עיניו: (יא) מתוקה ידוע כי העשיר יבהל ביום ובלילה על עברו מן המלך והומסים וגנבים ועניין שבע רוב ממון שיחשב בלילה מחשבו' איך השבע נפשו מעושר או יהיה שבע ש: אל המאכל כענין פן תשבענו והקאתו. ושנת העובד מתוקה כדרך כל סמוך ואם אתן שנת לעיני קמוץ כי הלמ"ד הכרית הסמיכה ואמר רבי משה הכהן הספרדי נ"ע כי ענין שנת הקמוץ שנתי וכמוהו אף נחלת שפרה עלי עזי

מצודת ציון

וכן על הממון הזה (דה"ב יד): (י) כשרון. מל' כשר וטוב:

מצודת דוד

לא יהיה לו תבואה לכלכל עצמו כי לרבי ההמון מרודים ואוכלים את הכל: גם זה הבל. עם כי מטיב הוא להאכילם בתת להם די הספוק עכ"ז להבל יחשב כי אין מהם לטובה ביותר: (י) ברבות הטובה. בעת שהטובה מתרבה בבן אדם וכלכלתו מרובה הדרך הוא אשר רבים באים לאכול מן הטובה ההוא ובאמר א"כ הכר טובת הבעלים: ומה כשרון לבעליה. ומהו הטובה הבאה לבעל הטובה המגולגלת רק מראה עיניו אשר רואה את הטובה ולא עוד הוא לגבור בידו: (יא) מתוקה שנת העובד. עובד האדמה הוא ישן וערבה שנתו עליו

קיצור אלשיך

העדר משפט מרעיב הארץ. כמ"ש ויהי בימי שפוט השופטים, ששפטו את שופטיהם, ויהי רעב בארץ, הפך ענין צדק צדק תרדוף למען תחיה, וזהו ומי אוהב בהמון לא יהיה לו תבואה, ע"כ גם זה הבל:

(י) ברבות הטובה וכו'. הנראה כי בא שלמה בחכמתו להביאנו על האמת על דרוש אושר האדם אחר מותו, ומה כשרון לגוף אשר יגע וטרח כל ימי שנותיו בעבודת ה', ובאחרונה יסע ההתיו יוצא רמה ותולעה מכסהו, הנה רבותינו ז"ל הורונו כי בעוד הנפש בגוף טרם יגוע הצדיק מראין לו מתן שכרו וזהו ותשחק ליום אחרון. והנה היה אפשר לומר כי זה הוא הטוב הראשון אשר לגוף שנהנה קודם סלוקו שהגוף והנפש נהנים ושמחים באושר העתיד והוא תקוה לתומר אחר התחיה, אך בנתים יפסק טוב ונהנאת החומר, והנה שלמה בא לדחות סברא זו באומרו ברבות הטובה וגו'. מהטת שטובית הקב"ה רבו מאד, ע"כ רבו אוכליה ונהנים מהם לא רק צדיקים גמורים אלא אף הבינונים, אבל מה כשרון לבעליה, להגוף, שהוא בעל הכל, שיגע וטרח בתורה ומצות, כי אם ראות עיניו, שמראין לו קודם מותו, ואחרי מותו אין כל מאומה בידו, לזה השיב ואמר (יא) מתוקה שנת העובד, כמ"ש הז"ל על פסוק ותשחק ליום אחרון כל מתן שכרן של צדיקים מתוקן להם לעתיד לבא ומראה להם הקב"ה עד שהם בעה"ז מתן שכרם שהוא עתיד ליתן להם לע"ל ונפשם שבעה והם ישנים משל לסעודה שעשה אותה המלך וזימן את האורחים והראה להם מה שהם אוכלים ושותים ושבעה נפשם וישנו להם, כך הקב"ה מראה להם לצדיקים עד שהם בעה"ז מתן שכרם מה שהוא עתיד ליתן להם לע"ל והם ישנים מרוב התענוג, ומחמת כי הגוף לא יתרוקן לגמרי מקדושת הנפש, כי קדושת הנפש נבלע בהגוף וכח מה מהנפש תשאר בו, כאשר יקרה לאיש הישן שעם שנפשו עולה למעלה לא יתרוקן גופו ממנה לגמרי כן הוא בסלוקו של הצדיק וע"כ יקראו ישני עפר כי

(ה"ה)

לא

יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון: יב יש
רעה חולה ראיתי תחת השמש עשר שמור לבעליו
לרעתו: יג ואבד העשר ההוא בענין רע והוליד
בן ואין בידו מאומה: יד כאשר יצא מבטן אמו
ערום ישוב ללכת כשבא ומאומה לא־ישא בעמלו
שילך בידו: טו וגם־זה רעה חולה כל־עמת שבא

תו"א יב רעה חולה. זוהר פרשת בשלח: עושר שמור לבעליו לרעתו. פסחים קיט סנהדרין קי:

תרגום

דאתי אגר עובדי ידוי יחסין וחוכמת אורייתא דיי לגבר דעתיר בחוכמתא היכמא דמעסק בה בעלמא הדין ואשתדל באולפנא כדין תנוח עלוהי על בית קבורתיה ולא תשבקיניה בלחודוהי היכמא דלא שבקת אתתא לגוברא בלחודוהי לדמכא: יב יש אית בישותא מרעיתא חמית בעלמא הדין תחות שמשא ולית ליה אסו גבר דיכנוש עתרא ולא עביד כניה טב לסוף יומיא ההוא: עתרא נטיר ליה לאבאשא ליה לעלמא דאתי: יג ואבד ודההוא עתרא די ישבק לבריה בתר מותיה יהובד על די קנא ליה בגון ביש ולא יתקיים ביד בריה די יוליד ולא אשתאר ליה בידוי מדעם: יד כאשר היכמא די נפק ממעי אמיה ערטילי בלא כסו (בת"ק הגירסא זכותא) ובלא מדעם טב כדין יתוב למיזל לבית קבורתיה חסיר מן זכותא היכמא די אתא בעלמא הדין ומדעם אגר טב לא יקבל בטורחיה לסוברא עמיה לעלמא דהוא אזיל למהוי לזכו בידיה: טו וגם ואוף דא בישתא מרעיתא ולית

רש"י

כבר הורגל בכך: והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון. והשבע נכסים של עשיר בעל פרקמטיאות הרבה אינו מניח לו לישון כל הלילה מהרהר בהן. ד"א מתוקה שנת העובד את האלהים. אם מעט ימי שניו ואם הרבה ימי שניו יאכל שכרו המועט כמרובה. משה פרנס את ישראל מ' שנה ושמואל הנביא פרנסם עשר שנים ושקלן הכתוב זה כזה שנאמר (תהלים צט ו) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו' כך נדרש בתנחומא: והשבע לעשיר. בעל שמועות: איננו מניח לו לישון. בקבר כשאמר (שיר ז) דובב שפתי ישנים כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר: (יב) עושר שמור לבעליו לרעתו. כעשרו של קרח שעל ידי כן נתגאה וירד לשאול: (יג) ואין בידו מאומה. אף זכות אבות: (יד) ומאומה לא ישא בעמלו. כשימות לא ישא בידו שום זכות צדקה שעשה בממונו בחייו: (טו) כל עמת שבא. אותו הממון כן

אבן עזרא

וזמרת יה גם הם קמוצין: (יב) יש רעה חולה. יתכן היות חולה מן נחלה מכתי מהפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם והענין רעה כחלי רע כענין וחלי רע הוא. או תהיה מלת חולה על משקל טובה מן הפעלים שהעי"ן שלהם איננו שלם מן על ראש רשעים יחול. ועודנו בענין הראשון בעבודת האדמה טובה מכל ממון: (יג) ואבד העושר בענין רע. שהביא על בעליו והענין אילו אבד לבדו ולא הוליד רע היה הכלי רע: (יד) כאשר. בי"ת בעמלו במקום מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם: (טו) וגם זה רעה חולה. היא לכל יתרון לו שיעמול לרוח. ואמרתי שמן הרע הקורה לעשיר

ספורנו

בני בית רבים. ובלעדי זאת: (יב) יש רעה חולה: (מגזרת על ראש רשעים יחול על משקל טובה. ואמר) שזאת הרעה היא חלה פתאום על האדם: עושר שמור לבעליו לרעתו. שלפעמים יעלילו עליו אנשי בליעל עלילות בדי לגזול אותו הממון. ולפעמים לצדק את עצמם יזיקוהו גם בגופו: (יג) ואבד העושר ההוא בענין רע. ולפעמים יאבד גם בזולת זה באיזה מקרה רע: והוליד בן. בעשרו: ואין אחריו מאומה. להורישו כדי שיהיה בו. ובזה מצטער גם על הבן. ובלעדי זאת: (יד) כאשר יצא. מבטן אמו. בלתי שום שלמות: ומאומה לא ישא. שלא יקנה בעשרו שום שלמות נצחי: יוליך בידו. כאמרם ז"ל אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו: (טו) גם זו רעה חולה כל עמת שבא כן ילך ומה הוא שלא יקנה בו שום שלמות כי מאחר שבלכתו אל בית

מצודת דוד

בין אכל מעט בין אכל הרבה ר"ל אף אם מעט יאכל ישן הוא כאלו אכל הרבה השינה בטבע את השינה וזהו לפי שאין לו כ"א מלאכת השדה ולא עוד לזה אין לו במה להשוב להרהר לנגד השינה מעיניו: והשבע. ר"ל שביעת רוב העושר אין מניח לבעליו לישון כי עסקיו מרובים ובכל עת יחשוב להרהר בהם ונגזלה שנתו: (יב) יש רעה חולה. נמצא רעה כחולי ביותר אשר ראיתי בעולם: עושר וגו'. העושר היה שמור לבעליו ולא ילא מתחת ידו אולם לא לטובתו היו שמור ליהנות ממנו באחרית הימים ולרבת לבניו אחריו כ"א לרעתו היה שמור על כי בעבור רוב העושר העלילו עליו המלשינים והיה מיוסר ביסורים: (יג) ואבד. גם העושר נאבד ממנו אז בענין הרע שהביא על בעליו בואו דבר העלילה כי פזר הון בתת שוחד להציל עצמו מן הרעה אשר הדביקתהו: והוליד בן. עוד העושר בידו לא היה לו בן להנהותו מן העושר ואחר אבדן העושר הוליד בן ואז אין בידו מאומה להנהותו ולרבות אותו: (יד) כאשר. כמו שילא ערום מבטן אמו כן ישוב ללכת אל המקום שיצא ר"ל הקבר וכמו שבא מן הבטן: ומאומה כו'. בזה יפרש לומר לא ישוב ערום ממש כמו שבא כ"א מאומה לא יקח מן העושר אשר קנה בעמל להוליך עמו בידו: (טו) וגם זה כו'. למעלה אמר שזה רעה חולה מה שראה אשר

מצודת ציון

(יד) לא ישא. לא יקח כמו ובתים ונשאו (מיכה ב): בעמלו. שבי"ת היא במקום מ"ם כמו והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח): (טו) כל עומת. ענינו כמו כנגד ר"ל שוה ודומה וכן לעומת קלעי

קיצור אלשיך

לא מתים לגמרי המה, רק ישנים, ע"כ אומר מתוקה שנת העובד ה' אף אחרי מותו כי ישן הוא בעריבות ומתיקות, כי הרמה ותולעה אינם שולטים בגופו, אם מעט ואם דרבה יאכל, בין אם הוא צדיק גדול כהאבות ומשה אהרן שמואל שנהנו מעט מן העולם או צדיקים קטנים מהם שאכלו הרבה מן העולם עכ"ז מתוקה יהיה שנתם, כל זה הוא בצדיק שלא הרביץ תורה ברבים, אבל השובע לעשיר, מי שהוא עשיר ושבע בתורה איננו מניח לו לישון, כי כשאומרים דבר שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר, ואחר הגהה זו אמר כמוכח (יב) הלא יש רעה חולה ראיתי וגו'. (ה"ה) כלומר רעה המתרגשת והוא חולי בלתי מעלה ארוכה ע"י הנהגה זו, והוא כי יש עושה זכות מצוה מעין ענין עושר הנזכר בפסוק הקודם ושמור לו אצלו יתברך לרעת בעליו שהוא לנכות בעד רעה המעותד לו שהלמ"ד הוא לשון בעבור, כלומר בשביל רעתו כענין סכנת מות שינצל ומנכין לו זכותו ההוא, וזהו (יג) ואבד העושר ההוא בענין רע שנגזר עליו ינכו אותו ולמה עשו כן כדי ע"י שיחיה יוליד בן משא"כ אם היה מת בגזרתו, והנה הרעה חולה היא כי הלא ישאר ואין בידו מאומה רק (יד) כאשר יצא מבטן אמו וגו' (טו) וגם זה רעה חולה באשר תאמר שיכול להיות

כֵּן יֵלֵךְ וּמַה־יִּתְרוֹן לוֹ שֶׁיַּעֲמֹל לָרוּחַ׃ טז גַּם כָּל־
יָמָיו בַּחֹשֶׁךְ יֹאכֵל וְכָעַס הַרְבֵּה וְחָלְיוֹ וָקָצֶף׃ יז הִנֵּה
אֲשֶׁר־רָאִיתִי אָנִי טוֹב אֲשֶׁר־יָפֶה לֶאֱכוֹל וְלִשְׁתּוֹת
וְלִרְאוֹת טוֹבָה בְּכָל־עֲמָלוֹ | שֶׁיַּעֲמֹל תַּחַת־הַשֶּׁמֶשׁ
מִסְפַּר יְמֵי־חַיָּו אֲשֶׁר־נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים כִּי־הוּא
חֶלְקוֹ׃ יח גַּם כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים עֹשֶׁר
וּנְכָסִים וְהִשְׁלִיטוֹ לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ וְלָשֵׂאת אֶת־חֶלְקוֹ

תו"א הנה אשר ראיתי אני טוב. פסוקים בער מג:

תרגום

לֵהּ אֲסֵי דְּכָל קֳבֵיל דַּאֲתָא לְעָלְמָא הָדֵין חָסִיר מִן זָכְוָתָא כְּדֵין יֵיזִיל לְעָלְמָא הַהוּא וּמַה מוֹתַר הֲוָה לֵיהּ דִּי טְרַח לְקַבָּלַת רוּחֵיהּ׃ טז גַּם אוּף כָּל יוֹמוֹהִי בַּחֲשׁוֹכָא שָׁרֵי בְּדִיל דְּלַחְמוֹהִי בִּלְחוֹדוֹהִי טָעֵים וּבְנִכְסִים סַגֵּי חָזֵי וּבְמַרְעִין וְרָגִיז הֲווֹ חַיּוֹהִי׃ יז הָנֵה וְהָא דִּי חֲזֵית אֲנָא טָבָא הוּא לִבְנֵי אֱנָשָׁא וּדְשַׁפִּיר לְהוֹן לְמֶעְבַּד בְּעָלְמָא הָדֵין דְּיֵיכְלוּן וְיִשְׁתּוּן מִן טוֹרְחוּתְהוֹן בְּדִיל דְּלָא לְאוֹשְׁטָא יְדָא בַּאֲנִיסָא וַחֲטוּף וּלְמִיטַר יַת פִּתְגָּמֵי אוֹרַיְיתָא וּלְמֵיחַן עַנְיֵי נִכְסָא מִן בְּגְלַל דְּיֶחֱזוּן טַבְתָּא בְּכָל טוֹרְחוּתְהוֹן דִּי טָרְחֵי בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא מִנְיַן יוֹמֵי חַיּוֹהִי דִּגְבַר דִּי יְהַב לֵיהּ יְיָ בְּמַזָּלֵיהּ אֲרוּם הוּא חוּלָקֵיהּ וְלֵית אָחוֹרָן בַּר מִנֵּיהּ׃ יח גַּם אוּף כָּל אֱנַשׁ דִּיהַב לֵיהּ יְיָ עוּתְרָא וְנִכְסִין וְאַשְׁלְטֵיהּ יְיָ לְמֵיכַל מִנֵּיהּ בְּעָלְמָא הָדֵין וּלְמֶעְבַּד מִנֵּיהּ צִדְקְתָא וּלְקַבָּלָא אֲגַר שְׁלִים בְּעָלְמָא דְאָתֵי וּלְמִבְרַח בְּטוּרְחֵיהּ (ס"א בְּחוּלָקֵיהּ) עִם צַדִּיקַיָּא הָא דָא

רש"י

ילך: (טז) וחליו. כמו וחולי והוי"ו יתירה כמו וי"ו של (תהלים קד כ) חיתו יער: (יז) לאכול ולשתות ולראות טובה. לעסוק בתורה שהיא לקח טוב ואל יקבץ הון רב אלא בחלק הניתן לו ישמח כי היא חלקו: (יח) והשליטו לאכול ממנו. בחייו: ולשאת את חלקו. במותו שיזכהו לעסוק בתורה ובמצות בחייו כדי שיקבל שכר:

ספורנו

עולמו מאומה לא ישא שיועיל לו אז הנה רע לו שבחייו יעמול לחיי שעה בלבד ולא יקנה דבר שיועיל לו אחר המות אשר יהיה לו אז חיים נצחיים או אבדון נצחי: (טז) כי כל ימיו בחשך יאכל. ואמרתי שהיא רעה חולה כי אמנם זה העשיר הבלתי קונה שלמות בעשרו כל ימיו בחשך יאכל בלתי שידע איזה הדרך ישכן אור עולם: וכעס הרבה. על בלתי היותו משיג מותרות ברצונו: וחליו. והחולי המורגל בעשירים והוא הכיליות כאמרם ז"ל עשירי' מקמצי' באופן שיחיה בעניות כדי למות עשיר: (יז) הנה אשר ראיתי אני. הנה מכל זה התבאר שהאמת כן הוא כמו שאמרתי למעלה: אשר יפה לאכול ולשתות. ההכרחי בלבד בלתי השגות מותרות: ולראות טובה. שלמות לחיי עולם: בכל עמלו שיעמול. גם שירבה לעמול בזה תהיה כוונת כל העמל לזה התכלית: מספר ימי חייו בימי חייו בעולם הזה שהם ימי מספר ומעטים והמלאכה מרובה: (יח) וגם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר. וגם ראיתי שאם יזכה האדם להשיג עושר בהשתדלותו: והשליטו לאכול ממנו. ויזכהו האלהים שיהנ' ממנו הוא בעצמו: מתת אלהים היא. שזה יקרה על המעט שהקונה את העושר בהשתדלותו יזכה ליהנו' ממנו הוא בעצמו·

אבן עזרא

באי עולם כי ערומים באו וערומים ילכו כלם ומה יתרון לו שעמל לרוח: (טז) גם. ביום שהוא אור לא יאכל כי אם בחשך והענין מרוב עסקיו ועמלו לקבץ ממון לא יאכל עד בוא הלילה והוא מלא כעס וחלי הנפש שהוא הפחד: (יז) הנה. זה פסוק שלישי והענין בעבור שהאדם ילך עומת שבא כנגד שבא ראיתי אני שאין טוב לאדם המתעסק לקבץ ממון רק שיאכל וישמח: (יח) ולשאת את חלקו. זה החלק

מצודת ציון

כחלר (שמות לז): (טז) וקצף. הוא הראות הכעס אל המון: (יח) ונכסים. הם כליל זהב וכסף וכלים ומקנה כו' וכן בנכסים רבים בוזו (יהושע כב): והשליטו. ענין ממשלה ויכולת: ולשאת

מצודת דוד

העושר שאיר לבעליו לרעתו ובזה אמר וגם זה רעה חולה שלא נשאר העושר בידו כנגד שבא כן ילך כמו בקבץ העושר בעמל כן בלך ממנו בעמל ובענין רע: ומה יתרון. מהו א"כ היתרון הבא לו בדבר אשר עמל ברוח ובדבר הועלת: (טז) גם כל ימיו. גם זאת היה כי אשר כל ימיו היה מוטרד בעסקיו ולא היה לו פנאי לאכול ביום ולא אכל עד כי בא חשכת הלילה: וכעס הרבה. היה מלא מהרבה כעס הבא מרוב העסק כי א"א שיהיה הכל לפי רצונו הואיל ומרובים היו: וחליו. היה מלא מסחלי הבא מהרבה כעס ובזה ילאה הקלף והרבה לרבים: (יז) ראיתי. בהבנת הלב ראיתי כי טוב לבן אדם ולהוספת באור אמר עוד אשר יפה כו': ולראות טובה. ר"ל לעשות צדקה וחסד: בכל עמלו. בכל העושר שקנה בעמל תחת השמש: מספר ימי חייו. כן יעשה בכל מספר ימי חייו אשר החיה אותו האלהים כי הוא חלקו כי כל העושר הוא חלקו אשר חלק לו אלוה ממעל וא"כ מהראוי שהוא יהנה בו והוא יעשה עמו צדקה וחסד. (יח) גם כל האדם. מוסב על סוף המקרא מתת אלהים היא לומר גם השלט' לאכול כו' יתחשב מתנה מאת המקום כמו העושר עצמו: והשליטו. הרשיל את לבו ורצונו ליהנות מן העושר: ולשאת. לקחת עמו ונקבר את החלק אשר חלק לו אלוה ממעל ר"ל לעשות עם העושר צדקה וחסד לקחת עמו זה

קיצור אלשיך

להיות שהגוף יאבד שכרו הוא מתיקת שנתו שזהו שכרו, ומאומה לא ישא בעמלו שעמל בעה"ז בתורה ומצות, ומה יתרון לו שיעמול לרוח, היא הנשמה. ולא לו לעצמו, ולא עוד אלא שיקרה לו להגוף (טז) גם כל ימיו בחשך יאכל, שמחשך היסורים יאכל פתו, ואם חלה ע"י כן הגוף מרגיש לא הנשמה, וזה אומרו וחליו, ואח"כ וקצף, כי יהיה שברו הקצף, שילך בלי הנאה תחתיו יוצע רמה ומכסהו תולעה והנפש תשמח בעוה"ב ע"י הגוף, ע"כ אמר טסקנא דמלתא (יז) הנה אשר ראיתי אני טוב הוא שלא יצטער האדם על אברן גופו כי יאכל וישתה וישמח אך לא ישליך נפשו אחרי גיוו כ"א יעשה באופן שיראה בגוף ונפש
(ת"ה)

טובה בעמלו היא הטובה העתידה לו בשביל עמלו שעמל בתורה ומצות שהוא בעת סלוק נשמתו והטובה היא מספר ימי חייו שהימים עצמם שעמל בהם בתורה ומצות קנו קדושה ונעשו חיים וקיימים, וזהו כי הוא חלקו. ולא תאמר שזהו רק לגוף שלא נהנה בעה"ז, כי אם (יח) גם האדם אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים והשליטו לאכול ולהתענג ממנו הפך בעלי הון המצמצמים עצמם ולשאת את חלקו בעוה"ב ולשמוח בעמלו שהוא בעת הסילוק ואז הוא השמחה כנ"ל, אל תאמרו כי ניכה טובת החומר בזה, כי זו מתת אלהים היא בתורת מתנה ולא בנכוי השכר, והטעם שאייחם אותם למתת ולא לנכוי פירושו הוא

כי

ולשמח בעמלו זה מתת אלהים היא׃ יט כי לא
הרבה יזכר את־ימי חייו כי האלהים מענה
בשמחת לבו׃ ו א יש רעה אשר ראיתי תחת
השמש ורבה היא על־האדם׃ ב איש אשר יתן־לו
האלהים עשר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו
מכל אשר־יתאוה ולא־ישליטנו האלהים לאכל
ממנו כי איש נכרי יאכלנו זה הבל וחלי רע הוא׃

תו"א יש רעה אשר ראית תחת השמש. זוהר פרשת בהעלותך: ראיתי תחת השמש. עקידה שער טי ובשער כד:

תרגום

מתנא דאתיהיבת ליה במזליה מן קדם יי הוא׃ יט כי ארום לא יומין סגיאין חיי אנש די ידכר ית יומי חיוהי כמה מנהון עתידין למהוי טבין וכמה מנהון עתידין למהוי בישן מטול דלא אתמסרו לבני אנשא ארום מן קדם יי אתגזר עלוהי כמה יומין יסתגיף וכמה יומין יהי בחדות ליביה׃
ו א יש אית בישתא דחזית בעלמא הדין תחות שמשא ורבתא היא על בני אנשא׃ ב איש גבר די הב ליה יי במזליה עותר ויקר ונכסין וליתוהי מחסר לנפשיה מכל די יתרעי ולא אשלטיה יי על חובתיה למטעם מניה ארהן

רש"י

(יט) **כי לא הרבה**. שאין אורך ימים בעולם הזה: **יזכר את ימי חייו**. כי מעט הם ולא הרבה ולמה יטריח להוסיף הון יטריח בדבר העומד לו לעולם הבא בחייו: **כי האלהים מענה וגו'**. הקב"ה עדות קבועה לזה לעולם: **בשמחת לבו**. שמחה לעשות טוב בחייו וראיתי במדרש זה אלקנה שהדריך את ישראל לעלות לשילה ברגלים ובדרך שמעלה אותן בשנה זו לא הי' מעל' אותן לשנ' האחר' כדי לפרס' הדבר ולהרגילם ולפיכך יחסו הכ' ועלה האיש ההוא מעירו וגו'. ואומר אני שהמדרש הזה סוף המקרא הוא כי האלהים מענה בשמחת לבו זה אלקנה שקבע לו הקב"ה עדות בכתובים והעיד עליו (ש"א א. ג) ועלה האיש ההוא מעירו: **מענה**. נקוד פתח קטן לכך אני מפרשו שם דבר כמו (איוב לב ה) כי אין מענה בפי שלשת האנשים: **בשמחת לבו**. שהיה שמח ברגל: (א) **ורבה היא על האדם**. בהרבה בני אדם היא נוהגת: (ב) **עושר ונכסים**. לפי פשוטו כמשמעו: **ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו**. שיהא שמח בחלקו

אבן עזרא

שישא עמו: (יט) **כי לא**. יש מפרש אם לא יעמוד לו הטוב הרבה יזכור את ימי חייו שהתענג בהם ויש לו בזכירתם שמחת לבב. והנכון בעיני שהוא כן יזכור כי לא הרבה ימי חייו ואת נוסף כמו ובא האחרי ואת הדוב: **כי האלהים מענה**. ענינו ממלא כמו אענה את השמים והם יענו את הארץ וי"א שהוא מלשון ענה וענינו יענה השואל והמבקש כפי שאלתו וכן יענה את הכל ומענה מן הבנין הכבד הנוסף על משקל מעלה כשיאים והענין שהמקום מסייע לו בשמחתו כי הוא נתן לו והשליטו לאכול ממנו. וענין ממנו שאין ראוי שיאכל ממנו יותר מדאי: (א) **יש רעה**. רב בלשון הקדש על ארבעה ענינים. האחד רב שהוא הפך מעט ורב תרבו את נחלתו. והשני רב את יוצרו מלשון ריב. והשלישי רב מלשון רבה קשת. אך הוא מפעלי הכפל כמו השמיעו על בבל רבים והבא אחריו יורה עליו והוא על משקל **דלים** רבים ופעל עבר מן רבים יען רך לבבך וכן ונרקים **רב** ויהומם ויורה עליו תחלת הפסוק וישלח הציו ויפיצם. והרביעי גדול כמו מושיע ורב והצילם. על כל רב ביתו. קרית מלך רב. והוא דוד כענין קרית חנה דוד. **ויש** מפרשים שהוא המקום. ואיננו נכון בעבור שלא הודיע המלות והיינה למלך הרב ולשון רבים רבי המלך ולשון נקבה רבה. ורבה היא על האדם: (ב) **איש**. יש מפרשים נכסים כמו רכוש ומלת חסר ומלת מלא על דרך אחת והם שתיהם **מן** הפעלים העומדים אע"פ שצריכין סמיכה והענין כשיאמר

ספורנו

(יט) **כי לא הרבה**. כי לא על הרוב יקרה זה: **יזכור את ימי חייו**. שעם מה שזוכה להתעשר יזכור ימים שהיה בהם בטובה הנקראים ימי חיים: **כי האלהים מענה בשמחת לבו**. כי על הרוב בעת שמחת לבו בהצלחתו להשיג העושר האל ית' מענה אותו בדאגת ההשתדלות בזה האופן שלא יהנה ממנו:

ו (א) **יש רעה אשר ראיתי תחת השמש**. ואמרתי זה **כי** אמנם ראיתי זאת הרעה: **ורבה היא על האדם**. **והיא קורה** על הרוב במין האנושי: (ב) **איש אשר יתן לו האלהים** עושר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר **יתאוה** ולא השליטו האלהים לאכול ממנו. בחייו: **כי איש נכרי** יאכלנו. אחרי מותו ולא יזכה אפילו להוריש לקרוביו: **גם** זה הבל. שנמצא שיגע הרבה להשיג תכלית גרוע: **וחלי** רע הוא. שלפעמים **יקרה** זה בשנאתו את קרוביו וזה **חולי** **סגונה** **והוא** כמו כן רע שיחטא בזה ונמצא שאבדת **זמנו**

מצודת דוד

בזכות אל הקבר: **ולשמוח בעמלו**. ר"ל שלא ירע לבבו בתתו מן העושר שקבץ בעמל: (יט) **כי לא הרבה וגו'**. הוא מקרא מסורס וכאלו יזכור את ימי חייו כי לא הרבה ר"ל יחשוב בלבבו את ימי חייו אשר אינם מרובים לכן ימהר ליהנות מן העושר ולעשות צדקה וחסד בשמחת הלבב עודו חי: **כי האלהים**. כאומר פן מי יחשוב מי יודע תעלומות לב אם עשיתי בשמחת הלב לזה אמר כי האלהים שיודע מחשבות הוא לו לעד אם עשה בשמחת לבו:

ו (א) **ורבה היא**. הרעה הזאת היא גדולה על האדם ומליאה מאד: (ב) **איש וגו'**. ר"ל ראיתי איש כו': **וכבוד**. מן הבריות והוא **דבר** המרחיב את הלב ומשמחו: **ואיננו חסר לנפשו**. אין הוא חסר אל נפשו מכל אשר יתאוה ר"ל יוכל הוא למלאות לאין נפשו בכל מה שיתאוה כי אין חסר לו כלום: **ולא ישליטנו האלהים**. אבל האלהים לא נתן לו ממשלה ויכולת ליהנות מן העושר כי נטה את לבבו לקמץ. איש נכרי. הזר ממנו שאינו ראוי לירשו הוא יאכל את העושר כי יבא לידו ויהנה ממנו: **זה הבל**. אסיפת ההון היה מבלי תועלת **ובוא**

מצודת ציון

ולקחת: **מתת**. מל' נתינה כמו ביום תת ה' (שם י): (יט) **מענה**. ענין עדות כמו לא תענה (שמות כא):

ו (א) **ורבה**. גדולה כמו על כל רב ביתו (אסתר א):

קיצור אלשיך

(יט) **כי לא הרבה יזכור** האדם בעשרו הנזכר ימי חייו האמתיים של עוה"ב כי הלא האלהים דיין הוא ורוגז הוא מענה פיו בשמחת לבו בעשרו כי נתגאה **כי עשיר יענה עזות** וע"כ מי שעכ"ז מכשיר מעשיו יאות לו לא ינוכה לו אושרו בעשרו:

ו (א) **יש רעה ונו'**. שלמה ידבר על בני אדם עשירי ארץ שמצמצמים לעצם כעני ודל ומשמרים אוצרות לאשר לא עמל בו כיורשיו או להנושא אלמנתו וכיוצא, וזה אומר יש רעה וגו' ורבה היא, רבים יכשלו בזה והוא (ב) והוא איש אשר נתן לו עושר ונכסים וכבוד ואיננו חסר מממונו לנפשו מכל אשר יתאוה האלהים שיעשה צדקה, שע"כ העשירו ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו הוא מדה כנגד מדה, הוא לא רצה להאכיל לעניים גם הוא לא יאכל ממנו, ולא

ג אם־יוליד איש מאה ושנים רבות יחיה ורב ׀
שיהיו ימי־שניו ונפשו לא־תשבע מן־הטובה וגם־
קבורה לא־היתה לו אמרתי טוב ממנו הנפל: ד כי־
בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו יכסה: ה גם־שמש

ימות בלא ולד ולא חס קריביה לאחסנותיה ליה ארום אנתתיה תהא מתנסבא לגבר חילונאי ויחסנינה ויכלינה כל דין גרמו ליה זוזוהי דלא עבד מניה מידעם טב ואתהפיך עתריה למהוי ליה להבלו ולמרעא בישא: ג אם אין יוליד גבר מאה בנין ושנין סגיאין יחי ובשלטנותא ורבנותא הוא די יהון יומי שנוהי ונפשיה לא שבעת מן טבתא דהוית ליה על די רחים על עתריה ולא קנא מניה שום טבא אף בית קבורתא לא הות מזמנא (ס"א מהימנא) ליה אמרית אנא במימרי דטב מניה שלילא דלא הוא עלמא הדין: ד כי ארום בהבלותא אתא בעלמא הדין ובחשוכא יזיל לעלמא ההוא ובחשוכא שמיה מתחפי מן בגלל דלית ליה זכותא ושום טב לא קנא למהוי מדכר: ה גם ואף נהור אוריתא לא חמא ולא ידע בין טב לביש למבחן בין עלמא

רש"י

נמצא קורת רוח בעשרו כי שוקק לעשוק ולהרבות הון כענין שנאמר (חבקוק ב ה) והוא כמות ולא ישבע וגם לא ישליטנו לעשות צדקה לאכול הימנה לעתיד ואיש נכרי יטול אותו ממון ויעשה בו צדקה ויהנה ממנו. ומדרש אגדה בדברי תורה. עושר ונכסים וכבוד. מקרא משנה ואגדה. ולא ישליטנו. שלא זכה לגמרא ומתוך כך אין הלכה נוממנו בשום דבר הוראה. כי איש נכרי יאכלנו. זה בעל הגמרא: (ג) אם יוליד איש מאה. בנים: ורב שיהיו ימי שניו. (ורב הון וכל טוב ימי שניו) שלו. ורב לשון די. די לכל טובה: ונפשו לא תשבע, מאותה הטובה שאינו שמח במה בחלקו להתקרר רוחו במה שבידו: וגם קבורה לא היתה לו. פעמים שנהרג וכלבים אוכלים אותו וכל הדברים האלו נמצאו באחאב שהוליד בנים הרבה וממונו הרבה והיה הומד על ההרים ולא מצא קורת רוח בממונו וכלבים אכליהו: טוב ממנו הנפל. של אשה כי הנפל בהבל בא והלך ולא ראה

ספורנו

ובמלו להשיג העושר לאשמה בו: (ג) אם יוליד איש מאה. ואמרתי שהתכלית המושג בזה העושר אשר לא יזכה זה העשיר ליהנות בו לא לחיי עולם ולא לחיי שעה. הוא תכלית גרוע מאד. כי אמנם אם יוליד איש מאה. ובכן יזכה לבנים: ושנים רבות יחיה. ועם זה יזכה לאורך ימים: ורב שיהיו ימי שניו. גם שיספיק זה בעיניו וישמח בו באופן שאורך ימיו עם הבנים יהיו אצלו ובעיניו ימי שני חיים אע"פ שיהיו חיי צער: ונפשו לא תשבע מן הטובה. שלא תשיג בה נפשו שום תקות אושר נצחי שתשמח בה: וגם קבורה לא היתה לו. שלא מת עדיין ובאופן זה אינו לא מן המתים ולא מן החיים אבל מאריך ימי צער שאינם ימי חיים: אמרתי טוב ממנו הנפל. שלא הצטער כלל: (ד) כי בהבל בא. כי אמנם הנפל בא בהבל שאין בבואו ובלידתו השגת שום תכלית נאות: ובחשך ילך. בלתי השתדלות להשיג דבר ובכן אינו מאבד כלום: ובחשך שמו יכוסה. שלא בא לכלל מציאות ראוי לשם: (ה) גם שמש לא ראה ולא ידע.

אבן עזרא

האומר חסר הוא פלוני צריך שיוסיף לבאר חסרונו אם מחכמה אם מהון אם מגדולה הלא תראה חסר משוגעים אני והוא סמוך ועניינו חסר אני ממשוגעים וכן מלא ימים וכן ואיננו חסר מכל תאות נפשו והוא בבניינים הכבדים פועל יוצא כמו ותחסרהו מעט מאלהים שמתו חסר מעט מאלהים וטעם האומר כי הוא יוצא לשנים פעולים ונמצא מן הכבד הנוסף והממעיט לא החסיר עניינו לא הוליד חסרון והנה הוא כמו פועל יוצא כמו העדיף: (ג) אם יוליד. אם יוליד בנים רבים ודרך לשון הקדש לזכור עשרה ומאה ואלף בעבור היותם כלל החשבון הלא תראה כי בהשלמת העשרה תחל באחד גם יזכרו שבעה ובמקומו אפרשנו: ושנים רבות יחיה. עד שיהיה ימים: ורב שיהיו ימי שניו. ממנהג העולם: וגם קבורה. התכריכין שיקבר בהם המת. והנפל הוא נפל אשת: (ד) כי בהבל. וצריך שיתעלם שמו ולא יזכר: (ה) גם שמש. ישוב לנפל ואמר הנה הנפל שלא ראה אור העולם ולא ידע מאומה. נחת היה לו כי לא עמל בדברי העולם. וזה בעל העושר שראה אור העולם וידע כי לא היתה לו מנוחה כי אם עמל בלא שכר ולא התענג בשתי

מצודת ציון

(ג) ורב. גדול ר"ל מרובה: הנפל. כן יקרא הנולד מת: (ה) נחת.

מצודת דוד

מלאות רע בראותו שזולתו ישמח במה שקבץ הוא: (ג) אם. ר"ל אם בנים המשמח לב מולידם: ורב כו'. בגודל ובכבוד אשר יהיו ימי שניו: ונפשו. אבל נפשו לא שבעה מן הטובה כי לא נגלה תאותה בשום דבר: לא היתה לו. כי חית השדה אכלוהו: טוב ממנו. מי שאירע לו כאלה נפל האשה טוב ממנו: (ד) כי בהבל בא. הנפל הזה בשבא לעולם מתחלה בא מבלי השיג תועלת ובמסלקו הלא הקבר הלך בחושך ר"ל לא כאותו מי ולא ידע ממנו המ"ז לא יזכר שמו כאלו השם נתכסה בחושך ואין מי רואהו להזכירו והוא ענין מליצה כי באמת לא נקרא לו שם: (ה) לא ראה. הנפל הזה: ולא ידע. מעולם לא ידע נחת כלות שום נדבר אחד יותר ממה שיש מדבר ההר והוסיף וכן

קיצור אלשיך

ולא ישאר אצלו כי יעשה לו כנפים ויעוף ממנו אל הזולת, או שלא יתנגו לאכול ממנו שישים בלבו אכזריות על עצמו שלא יאכל ויפזר עד יבא אחר, יורשיו או נושא אלמנתו ויקחנו במלואו כי היה בפקדון אצלו ולא יאכל ממנו וגם זה הבל וחלי רע הוא בלתי מעלה ארוכה כי אין מתרפא ממנו: (ג) אם יוליד איש וגו', הנה עוד רעה יש, כי הצלחת האדם הוא בשלשה דברים בני חיי ומזוני, הנה העושר הוא מזוני, וצריך להצטרף אל העושר בני וחיי, וזהו אם יוליד איש מאה, זהו בני, ושנים רבות יחיה, ורב שיהיו ימי שניו, זהו חיי. הנה מהתנהגות האדם עם עשרו והצלחתו בו, כבר אמור בפסוק הקודם, בבנים יכול היות שאף אם יוליד מאה בנים נפשו לא תשבע מן הטובה ההיא, כי מי יודע אם יהיו צדיקים ויזכו את אביהם או יהיו רשעים ויתחייבו את אביהם, ומענין החיים אף אם רוב שנים יחיה, מי יודע איך יהיה סופו, באיזה מיתה ימות, על מטתו, ופקידת כל אדם יפקד עליו, או יטבע בנהר וגם קבורה לא יהיה לו, אמרתי טוב ממנו הנפל (ד) כי בהבל בא לעולם, מטפה סרוחה, ופה לא היה יכול לעשות מאומה לא טוב ולא רע. ובחשך ילך חזרה מן העולם, ולא היה לו שם, כי אביו ואמו לא קראו לו שם, שע"י שמו יזכר להם, לומר היה לנו בן ששמו היה כך וכך, ע"כ ובחשך שמו יכוסה ונשכח מן הלב. (ה) גם שמש לא ראה ולא ידע נחת לזה מזה, אינו יודע אם יש נחת להיות בעולם

(ח"ה)

לא־ראה ולא ידע נחת לזה מזה: ו ואלו חיה אלף
שנים פעמים וטובה לא ראה הלא אל־מקום אחד
הכל הולך: ז כל־עמל האדם לפיהו וגם־הנפש
לא תמלא: ח כי מה־יותר לחכם מן־הכסיל מה־
לעני יודע להלך נגד החיים: ט טוב מראה עינים

תו"א כל עמל האדם לפיהו. זוהר פ' שמיני: טוב מראה עינים מהלך נפש. יומא עד:

תרגום

הדין לעלמא דאתי: ו ואלו ואלולי הוו יומי חיוהי דגברא תרין אלפין שנין ובאוריתא לא עסיק ודינא וצדקתא לא עבד בשבועת מימרא דיי דביום מותיה נחתא נפשיה לגהינם לאתר חד דכל חייבא אזלין תמן: ז כל טורח דגברא בדיל מזון פומיה הוא טרח ועל מימר פומא דיי מתזן ואף נפשא דאנש לא תשבע מכלא ומשתיא: ח כי ארום מה מותרא אית לחכימא בעלמא הדין יתיר מן שטיא בגין דרא בישא דלא מתקבל עליהון ומה אית להוא גברא עניא למעבד אלהן למעסק באוריתא דיי בגין די ינדע היכדין עתיד למהך לקבל קבל צדיקיא בגנתא דעדן: ט טב טב לגברא למחדי על מה דאית ליה ולמעבד צדקתא ולמחמי אגר טב על

רש"י

טובה ולא נתאו' לה ואין לו להצטער: (ו) ואלו חיה. ואם היה אלפים שנה מה יתרון לו הואיל וטובה לא ראה הלא סופו לשוב אל העפר כשאר העניים: (ז) כל עמל האדם. בשביל פיהו ל הוא שיהנה ויאכל בעולם הזה והבא וזה לא נהנה בחייו: וגם הנפש לא תמלא. כתמי' כלומר וזה אפי' תאותו לא מלא בהנא' מועטת כמו (שמות טו ט) תמלאמו נפשי לשון השגת תאוה. והאי שכן הוא: (ח) כמה יותר. לו בחכמתו משאם הי' כסיל: מה לעני. הסרון מן העשיר שאין לו קורת רוח גם הוא יודע להלוך בארץ אצל החיים. ד"א וגם הנפש לא תמלא לעולם הבא שהרי לא עשה מעשים טובים בחייו: (ט) טוב מראה עינים מהלך

שפתי חכמים

אין לך שכל גדול מזה: ל דק"ל וכי כל עמלו אם קנה פרקמטיא או עשה מלאכה וכי לפיהו הוא ניתן. לכ"פ בשביל פיהו פירש עושה מלאכה או פרקמטיא להשתכר בשביל פיהו הוא:

אבן עזרא

העולמות: (ו) ואלו היה. זאת המלה כמו ואילו לעבדים ולשפחות. ויש מפרש שאמר שהיא מורכבת מן אם ומן לו. ואלף פעמים אלף אלפים כמו עשרים פעמים הם ארבע מאות: אל מקום אחד. הוא הקבר: (ז) כל עמל. תמה על הכסיל שלא ראה טובה והלא עיקר כל עמל כדי שיאכל אדם ולא ימות. ועניין וגם הנפש לא תמלא שלא תשבע ואילו היה לה כל הון שבעולם וכל (האכל) הטה. ועניין גם ישוב על הפה שלא ימלא כי מיד ירד המאכל ממנו: (ח) כי מה יותר להכם. אם יבקש החכם ממון אין קץ ונפשו לא תמלא כנפש הכסיל מה יתרון יש לו. ועניין מה לעני יודע. העני שהוא יודע ומבין מה לו להלוך כדרך הכסילים כנגד החיים. היים במקום הזה שם התואר כמו היים כלכם: (ט) טוב. אמר מה להכם שתהלוך נפשו כדרך הכסילים שנפשם לא תמלא די לו הנמלא הנראה לעין אע"פ שהנראה

ספורנו

ובכן לא יוכל להצטער על אבדת שום תכלית מכוון: נחת לזה מזה. לכן נחת לנפל שלא טרח ולא ידע אחת מכל אלה יותר ממה שיש לזה המאריך ימי צער בלתי שישיג בהם שום תכלית נחשב: (ו) ואלו חיה אלף שנים פעמים וטובה לא ראה. וגם שלא יהיו חיי צער מה התועלת באורך החיים כי גם שיחי' כפלי כפלים ובהם לא ראה ולא השיג תקוות נצחיות: הלא אל מקום אחד הכל הולך. הלא אל מקום אחד במדרגת אבדון ילך הכל הנפש השכלית עם החיונית וכחותיה ובכן לא יושג התכלית המכוון בחיי הזמניים שהוא שיקנה האדם בהם הנצחיות ואשורו: (ז) כל עמל האדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא. ויקרה לזה כמו שיקרה למי שיעמול כל ימיו לפיהו ועם מה שאינו מכוין להיטיב בו לזולתו גם נפשו המתאוה לא תמלא ולא תשבע מן המושג אצלו וכן יקרה לזה אשר המכוון בחייו מאת האל ית' הוא שיקנה בהם שלמות נצחי לעצמו ויורה זה גם לאחרים והנה לא יושג בהם דבר מזה לא לעצמו ולא לאחרים: (ח) כי מה יתרון לחכם מן הכסיל. והטעם שהאדם ההמוני גם שיאריך ימים לא יתעורר בהם להשתדל בעיון לקנות איזה אושר נצחי הוא כאמרו שאין יתרון לחכם יותר מן הכסיל: מה לעני יודע. שגם שהחכם יתבונן בנצחיים ובעצמים הנבדלים אשר הם חיים לעולם מה אופן ודרך יש לזה העני היודע כל אלה שיוכל להלוך נגד אותם החיים בדרך ישר מגיע אליהם להשיג אותו הנצחיות כמו ויעל העם העיר' איש נגדו באופן שיתן לו מהלכים בין העומדים האלה ולכן אומר זה ההמוני הנזכר: (ט) טוב מראה עינים. טוב הקנין המושג בחוש: מהלך נפש.

מצודת דוד

אין לו להצטער מה שהיה חסר מן הטובה כי מעולם לא ראה טובה ולא נתאוה לה אבל האיש שילך מאתו כו' יודע הוא מהו טובה ועל שנעדרה ממנו לערו מרובה: (ו) ואלו היה. ואם חיה: פעמים. שני פעמים אלף בהם שני אלפים ולא ראה ר"ל לא התענג בטובה: הלא אל מקום אחד. ר"ל מהו הנאה שמלא באריכות ימיו הלא במותו ישוב אל העפר כשאר העם כי הכל הולך אל מקום אחד הוא הקבר וכמוהם כמוהו: (ז) כל עמל. מה שהאדם עמל לקבץ הון הוא למען יהיה לו מה לתת אל פיהו לאכול ולשתות: וגם הנפש. יאמר שלא תכלית ר"ל שיתן מהונו לצדקה לזכות את הנפש: (ח) כי מה יותר. מהו היתרון שיש להכם יותר מן הכסיל כ"א מה שנותן לב לעני לדעת את מחסורו ולהחיותו ברעב למען יוכל גם הוא ללכת נגד החיים ודומה להם: (ט) טוב מראה עינים. טוב היה אם היה אדם רואה בעיניו מהלך הנפש לאחר הגויתה לאיזה מקום הולך נפש הצדיק

מצודת ציון

ר"ל נחת רוח: (ז) תמלא. ענינו כריתה וחתוך כמו התמלא בשכות עורו (איוב מ): (ח) נגד. ענין הבוא' ודמיון וכן

קיצור אלשיך

בעולם או יותר נחת כי לא ראה העולם. כי נוח לו לאדם שלא נברא. (ו) ואלו חיה אלף שנים, ולא פעם אחד, כי אם פעמים, שני פעמים אלף שנים, שנתגלגל שני פעמים וחיה אלף שנה בכל פעם וטובה לא ראה שלא עשה מצוה בפעם השני באופן שטובה שמראין לו בעת מותו לא ראה הלא לחנם בא כי הלא אל מקום אחד שהלך בפעם ראשונה הכל הולך גופו ונפשו ורוחו וא"כ איזה נחת יתוסף לו על הקודם משא"כ הנפל שע"י צער גלגולו שבא והיה נפל נוכה מאשמותיו ויש לו נחת על אשר היה לו מתחלה. (ז) כל עמל האדם לפיהו שיהי' לו לאכול גם הנפש לא תמלא, אין צריך לומר הגוף שהוא לקברות יובל כי אם גם הנפש שעיקרה לה הוא שכר המצות לא תמלא (ח) כי הלא מה יותר, כלומר מה שהוא יתרון להשיג השלמות וחיי הנפש הוא לחכם מן הכסיל משולל חכמה שעל ידה היא השגת השלמות וזה לא יוכל להשיג העני כי הלא מה לעני שיהיה יודע חכמה להלוך נגד החיים שיהי' מגמת פניו להשיג החיים הנצחיים ע"י ההכמה היא ההשגה והוא בעניו לא יוכל להשיג החכמה, וע"כ צורך השגת השלמות הוא העושר, ולא עוד אלא שבהיותו עני יתרפה מעבודת שמים והוא כי הנה (ט) טוב מראה עינים וכו' והוא

כי

מַהֲלָךְ־נָפֶשׁ גַּם־זֶה הֶבֶל וּרְעוּת רוּחַ*: י מַה־שֶּׁהָיָה
כְּבָר נִקְרָא שְׁמוֹ וְנוֹדָע אֲשֶׁר־הוּא אָדָם וְלֹא־יוּכַל
לָדִין עִם שֶׁהתַּקִּיף יתיר ה' מִמֶּנּוּ: יא כִּי יֵשׁ־דְּבָרִים
הַרְבֵּה מַרְבִּים הָבֶל מַה־יֹּתֵר לָאָדָם: יב כִּי מִי־יוֹדֵעַ
מַה־טּוֹב לָאָדָם בַּחַיִּים מִסְפַּר יְמֵי־חַיֵּי הֶבְלוֹ וְיַעֲשֵׂם

*חצי הספר בפסוקים.

תרגום

עוֹבָדוֹי לְיוֹם דִּינָא רַבָּא מִן דִּי יֵזִיל לְעַלְמָא הַהוּא בְּסִיגוּף נְפַשׁ בָּרַב דִּין לְגַבְרָא חַיָּבָא הֲבָלוּ וּתְבִירוּת רוּחָא: י מַה מַה דַּהֲוָה בְּעַלְמָא הָא כְּבַר אִתְקְרֵי שְׁמֵיהּ וְאִשְׁתְּמוֹדַע לִבְנֵי אֱנָשָׁא מִן יוֹמָא דַּהֲוָה אָדָם קַדְמָאָה וְכוּלָּא גְּזֵירַת מֵימְרָא דַּיְיָ הִיא וְלֵית רְשׁוּ לְגַבְרָא לְמֵיקַם בְּדִינָא עִם מָרֵי עַלְמָא דְּתַקִּיף מִנֵּיהּ: יא אֲרֵי אִית פִּתְגָּמִין סַגִּיאִין דְּמַסְגַּן הֲבָלוּ בְּעַלְמָא מַה מּוֹתַר אִית לִגְבַר דְּמִתְעַסַּק בְּהוֹן: יב כִּי אֲרוּם מָן הוּא דִּי יְנְדַע מַה יּוֹטִיב

רש"י

נפש. טוב הי' והוכשר לזה לראות עושרו למראה עיניו ממאכל ומשתה ההולך כנפש. ד"א טוב מראה עינים מהלך נפש טוב הי' לזה והוכשר לכל אחר עיניו לגזול ולעשוק מהילוך נפשו שלא נתן לב היכן נפשו הלך כשימות: **גם זה הבל.** הוא הניתן לרשעים: (י) **מה שהיה כבר נקרא שמו.** השיבות וגדולה שהית' לו בחייו כבר נקרא שמו כלומר כבר הי' ועבר כבר יצא לו שם בגדולה ועתה הלך ונודע שהוא אדם ולא אל וסופו שמת ולא יוכל לדון עם מלאך המות שהוא תקיף ממנו: (יא) **כי יש דברים הרבה.** שנתעסק בהן בחייו כשחוק המלכים קופים ופילים ואריות הכל הרבו לו ומה יותר לו משמת: (יב) **כי מי יודע.** כי מי אשר יודע מעשים טובים ומה לאדם לעשות בחייו שיהיו טובים לו

ספורנו

יותר מהלוך הנפש השכלית ההולכת להשיג אותו הנצחיות שלא ישיגוהו לעולם וכן הוא משתדל להשיג הקנינים המוחשים בלבד: **גם זה הבל.** שתכליתו גרוע: **ורעות רוח.** שלא ישיג ברב השתדלותו במוחשות שום טובה יותר ממה שנגזר עליו בעת הלידה: (י) **כבר נקרא שמו.** עוני או עושר או זולת זה: **ונודע אשר הוא אדם.** עפר מן האדמה: **ולא יוכל לדין עם שתקיף ממנו.** ולא יוכל לסתור את הדברים הנגזר עליו ממי שהוא תקיף ממנו: (יא) **כי יש דברים הרבה מרבים הבל.** וזה יעשה הנוזר לא בהסיר טבע האפשר ולא בהסיר הבחירה. אבל יהיה זה כי אמנם יש דברים הרבה מרבים הבל שמרבים על האדם עמל בלתי תכלית נחשב שירבה בהם לפעמים זמנו וקנינו כמו הבנינים לפרסם שם כבודו בחייו: **ומה יותר לאדם.** והנה אין לו מהם שום תועלת נחשב גם לפעמים לא ישיג המכוון אחר המות: (יב) **כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי הבלו** כי גם שיהנה בהם בצד מה בקצת ימיו מי יודע שייטב לו בכל מספר ימי הבלו כי לפעמים יקרה שבקצתם יביא עליו בסבת אלה הבנינים קנאה ושנאה עם נזק: **ויעשם כצל.** והנה האדם כשנגזר עליו שיעני יעשה אלה המרבים

אבן עזרא

ואשר יעלה במחשבת הנפש הכל. פירוש אחר שיהיה טוב מראה עינים דברי החיים כענין ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו: (י) **מה שהיה.** כבר נקרא שמו ונודע שהוא אדם כך וכך ולמה יבקש הליכת הנפש עד שיהיה כפלוני ויתכן שלא ישיגנו ואין ראוי לאיש שכל שידין עם שתקיף ממנו על כן אין ראוי לו לבקש מה שהחיים מבקשים ויעשה זאת כנגדם שיהיה כמו הם: (יא) **כי יש דברים הרבה.** הון מהליכת הנפש מתאות העולם לקבץ הון כמו לבקש שררה ודברי השק וכלם והדומה להם מרבים הבל יוסיפו על הבלו של אדם ודי לו שהוא הבל גם זה הפסוק ישוב על העני היודע שראוי לו להשמר מכל הבל כי מה יותר יש לו: (יב) **כי מי** גם זה ישוב לענין העני היודע כי לא ידע

מצודת ציון

ופלגים לנגדך (בראשית לג): (י) **שהתקיף.** ענין חוזק ואלמות כמו ואם יתקפו האחד (לעיל ד):

מצודת דוד

ולא יזה מקום הולך נפש הרשע והיה א"כ יודע הפרש ועי"ז היה מייסר דרכו: **גם זה הבל.** הכל באמת שגם זה הבל מבלי תועלת כי אז היה עובד את המקום על מנת לקבל פרס ולהנצל מן העונש ויותר טוב לעבדו שלא על מנת לקבל פרס: **ורעות רוח.** בדבר הזה היה לו רעות רוח כי אז היה עובד את המקום שלא ברצון כ"א מאהבת הבכל ויראת העונש ומאה"כ כשעובד מאהבת המקום כי אז יעבוד מרצונו: (י) **מה שהיה.** הגדולה שהיה לאדם כבר נקרא שמו בשם גדול עודו חי יכאומר מה שעבר אין: **ונודע.** אבל במותו נודע לכל שהיה רק בן אדם ולא היה בידו לרדת לדין עם מי שהוא תקיף ממנו הוא מלאך המות החזק ממנו ולא יוכל ימנוע את הנפש מדין: (יא) **כי יש.** באמת יש ענינים הרבה מה שהפליא זה לעשות בגדולתו עודו חי הבל כל אלה מרבים הבל היאיל ואינם נצחיים: **מה יותר לאדם.** מה יתרון ומעלה כי לאדם במה שהוא אדם מאחר דגם יותר מכל החי: (יב) **כי מי יודע.** ר"ל מעט המה אשר יבכילו לדעת מהו הטוב אל האדם לעשות בחייו במספר ימי חייו ההבל אשר הוקלם לו מן השנים:

קיצור אלשיך

כי אחד מהדברים שמרפין ידי עובדי ה' הלא הוא כי היצר הרע פורע לאלתר עובר עבירה וטועם טעמה גוזל וחומס ואוכל ומאכיל לבניו ממנו, אך בעבוד את ה' שכרו בהקפה לעוה"ב, כי היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם, וע"כ יתחמץ לב הצדיק עובד ה' ובביתו אין להם ואין שמלה ולעומתו איש הבליעל מלא ביתו כסף וזהב, כי הלא יצר סמוך יאמר אליו קרב אלי ואפרע לך ולא אל המאחר לשלמך. וזהו טוב מראה עינים שיראה האדם שכרו לפניו, מהלך נפש שהוא מאמר האדם לנפשו הלוך נפש עד מלון מושבך כי אז תקבל שכרך ולכן טוב טוב היה מראה הוא יתברך פה לאדם עולמו בחייו ולא שיהיה הכל בהקפה באופן כי העני יתמרמר בראות כי לא יראה את כל מאומה בידו, ולא שזו טענה מספקת כי הלא גם זה הבל, כי טוב לגבר לקבל שכרו בעולם הגדול והקדוש מבעה"ז שהיא טוב גשמי, אך עכ"ז יש רעות רוח ונפש בפתויי יצרו שמוצא מקום לפתותו ומה גם לעני כי לא יראה טוב, ושמא תאמר הלא מי פתי יסור אל פתיות הלזה ולא ישעה כי אלהים קדושים הוא יתברך ושכרו אתו ופעולתו לפניו בעולם העליון, לזה אמר (י) מה שהיה וכו'. לומר מי יעמוד לפני תוקף היצר הרע כי טענה חלושה תהיה עזר כנגדו כעבות העגלה להחטיא, כימי לנו קדוש וכמעט רוחני וגדול וחשוב מאד לפניו יתברך כאדה"ר ולא יכול להתיצב לפני היצה"ר עד שהחטיאו, וזהו מה שהיה, מי שהיה עיקר ההויה בעולם, שכבר נקרא שמו ונידע, שהוא אדם הראשון יציר כפיו של הקב"ה, ולא יכול לדון עם היצה"ר שהיא תקיף ממנו, ומה יעשו שאר האדם להנצל ממנו, כי יש עזר כנגדו שיפתהו ויוכל (יא) כי יש דברים הרבה בעולם מרבים הבל, הם הכנות רבות מרבים המשך האדם אחר ההבל, כענין ראות הצלחת הרשעים, ושמא תאמר שידין ק"ו מעצמו אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה ויתנחם על מה שיחסר לו בעוה"ז ויעשה טוב, אל יאמר כן (יב) כי מי יודע מה טוב המוכן לאדם, מי הוא שיודע אותו עודנו בחיים שעי"כ ימשוך אחריו, וזהו מי יודע וכו' בחיים, ולא בלבד יסכל אותו האדם בילדות והשחרו' רק מספר ימי

(ח"ה)

כְּצֵל אֲשֶׁר מִי־יַגִּיד לָאָדָם מַה־יִּהְיֶה אַחֲרָיו תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ ז א טוֹב ט׳ רבתי שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ׃ ב טוֹב לָלֶכֶת אֶל־בֵּית־אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל־בֵּית מִשְׁתֶּה בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל־הָאָדָם

תו"א טוב שם משמן טוב. ברכות יז עקרים מג פב ועקידה נעילת שערים: טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה. כתובות עב: באשר הוא סוף כל האדם. עקידה שם:

תרגום

לֶאֱנָשָׁא בְּעָלְמָא הָדֵין אֱלָהֵן לְמֶעְסַק בְּאוֹרַיְיתָא דִּי אִינוּן חַיֵּי עָלְמָא וְכָל מִנְיַין יוֹמֵי חַיֵּי הֶבְלוֹ דִּי יְהֵי בְּעִידָן מוֹתֵיהּ אִינוּן חֲשִׁיבִין בְּעֵינוֹי כְּטוּלָּא דְמָן הוּא דִּי יְחַוֵּי לֶאֱנָשָׁא מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּאַפּוֹהִי (בת"ק בַּתְרוֹהִי) בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא׃ ז א טוב טָב שְׁמָא טָבָא דִּיקְנוּן צַדִּיקַיָּא בְּעָלְמָא הָדֵין יַתִּיר מִמִּשְׁחָא דִּרְבוּתָא דַּהֲוָה מִתְרַבֵּי עַל רֵישׁ מַלְכַיָּא וְכַהֲנַיָּא וְיוֹמָא דְּיִשְׁכּוּב גְּבַר וּמִפְטַר לְבֵית קְבוּרְתָּא בְּשׁוּם טָב וּבִזְכוּתָא מִן יוֹמָא דִּי אִתְיְלִיד רַשִׁיעָא בְּעָלְמָא׃ ב טוב טָב לְמֵיזַל לִגְבַר אֲבֵילָא לְנַחֲמוּתֵיהּ מִלְמֵיזַל לְבֵית

רש"י

לעולם הארוך: מספר ימי חיי הבלו. שהם מעט מספר: ויעשם. לאותם מעשים בשעה מ מועטת שהוא הי שהוא זמן קצר כצל עוף העובר ואע"פ שאמר שלמה כצל סתם ולא פירש אם צל דקל אם צל כותל שהם קבועים כבר פירשו דוד אביו (תהלים קמד ד) ימיו כצל עובר זהו צלו של עוף הפורח כך נדרש במדרש: אשר מי יגיד לאדם. במה יתקיים הון שקבץ מעוסק לבניו אחריו תחת השמש: (א) טוב שם משמן טוב. יפה לאדם שם טוב משמן טוב. וביום המות טוב השם מיום הולדו לכך הוקש שם טוב לשמן יותר משאר משקין שהשמן אתה נותן לתוכו מים והוא צף ועולה וניכר אבל שאר משקים אתה נותן לתוכן מים והם בולעים. טוב שם משמן טוב שמן טוב יורד למטה שנאמר (תהלים קלג ב) כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן שם טוב עולה למעלה שנאמר (בראשית יב ב) ואגדלה שמך. שמן טוב לשעה ושם טוב לעולם שנאמר (תהלים עב יז) יהי שמו לעולם. שמן טוב הולך מקיטון לטרקלין ולא יותר ושם טוב לסוף העולם. אמר ר' יהודה בר' סימון מלינו בעלי שמן טוב נכנסו למקום החיים ויצאו שרופים והם נדב ואביהוא שנמשחו בשמן המשחה ומלינו בעלי שם טוב שנכנסו למקום המיתה ויצאו חיים חנניה מישאל ועזריה שיצאו מכבשן האש: ויום המות מיום הולדו. נולדה מרים אין הכל יודעין מה היא מתה נסתלק' הבאר וכן אהרן בעמוד ענן וכן משה במן: (ב) טוב ללכת אל בית אבל. מדה הנוהגת בחיים

שפתי חכמים

מ דק"ל איך יעשה המעשים כצל. לכן פירש כצל לא קאי על המעשים אלא על הימים והזמן ופי' לאותם המעשים בשעה מועטת וכו':

אבן עזרא

האדם מה טוב לו בחיים אם העושר ואם העוני וימי חיי הבלו הם במספר ראוי שיעשה אותם כצל עובר ולא יבקש הליכת הנפש עד שיעזוב הממון כי לא יועיל כל מה שיעזוב אפי' לא ידע מה יעשה אחריו בממונו. וענין יעשם כצל שיחשוב במחשבתו כמו שהצל איננו עומד רגע אחד כן ימיו ילכו ויעברו שהם העיקר אף כי כל מה שיקרה להם מטוב ועד רע ועושר ועוני. ופי' אחר בפסוק והסכל ירבה דברים: (א) טוב שם. גם זה הפסוק טוב שם דבק בראשונים כי העני היודע במעשיו טובים יותר כבוד לו הוא השם משמן הטוב ויותר הענוג ויום המות הוא טוב לאשר יש לו שם טוב מיום הולדו כי ביום הולדו לא ידע איש מה יהיה אם טוב ואם רע ובמותו נקרא שמו ונודע שהוא אדם טוב ויתכן היות ויום המות טוב לבעל השם הטוב בעבור שימלא מנוחה ושכר טוב ולא יראה עמל ואין כן ביום הולדו כי אדם לעמל יולד. ויש מפרשים ויום המות חייב אדם שיעלה על לבו יום המות מיום הולדו והענין בעצמו טוב לכן איננו מענין הפסו': (ב) טוב ללכת. בעבור ראותו מה הוא סוף כל האדם

ספורנו

הכל למען יאבד זמנו וקנינו ועם זה יעשם כצל לזמן מועט: כי מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו תחת השמש. כי לפעמים יהיו כל מעשיו בטלים תכף אחר מותו. ובכן לא ישיג את המכוון אצלו מהם:

ז (א) טוב שם. הנקנה בעיון ובמעשה: משמן טוב. למשוח: ויום המות מיום הולדו. ואותו שם טוב הוא יותר טוב ביום המות שכבר נשלם בעל השם ולא יקרה לו קלקול מיו' הולדו אותו השם טוב שלא נשלם עדיין ולפעמי' יתקלקל כאמרם ז"ל אל תאמן בעצמך עד יום מותך: (ב) ולכן טוב ללכת אל בית אבל. ששם יסופר סוף שם המת לטוב או לרע: והחי יתן אל

מצודת דוד

ויעשם. למען עשות המעשים האלה עודו חי בכל עת ולא ינוח כלל כזה אשר לא ינוח בעת מן העתים כי תמיד נוטה הוא ממקום למקום בעבור נטיית השמש ומוסב למעלה לומר הואיל ולא רבים יחכמו להבין את זאת לכן לא בא יתרון מעלה לאדם במה שהוא אדם מחוקן דעת: אשר מי יגיד לאדם ר"ל לא סוף דבר שאין אדם יודע דבר מושכל מה לעשות בחייו כי אפילו דבר מוחש אשר יהיה מאחורי טרפו אין ידוע לו בזה העולם וצריך הוא שיהא מי יגיד לו מה הוא. ז (א) טוב שם. שם טוב שיוצא לאדם למרחוק בעבור מעשיו הטובים הוא יותר טוב משמן הטוב שנודף ריח טוב למרחוק כי שמן הטוב דרכו להפיג ריחו בכל עת והוא הולך וחסור אבל שם טוב דרכו ללכת ולהתגבר בכל פעם: ויום המות. יותר טוב לאדם יום המות מיום הולדו כי השם הטוב שיצא לו בחייו לא יפסק אחר המיתה אבל ביום הולדו אין ידוע עדיין אם יזכה לשם טוב ואם יתקיים השם: (ב) טוב ללכת. יותר טוב ללכת לבית האבל לשמוע קנות ויללות המעציב את הלב מללכת לבית המשתה לראות שמחות וקרקודין המרחיב את הלב: באשר. בעבור אשר מקרה האבל הוא סוף

קיצור אלשיך

ימי חיי הבלו ויעשם כצל, והוא כי עם היות כי הימים הבל ואין בם ממש, העוסק בתורה ומצות יקנה בם איכות קדושה והויה קיימת והם המתקרבים בעת מותו, וזהו ימי הבלו נעשים מהיות הבל כצל שיהיה בם עשיה בהויה וקיום להסתופף בם כצל אשר מי יגיד לאדם מה שיהיה אחריו לנפשו אחרי מותו אם ייטב לו אם לא, בעוד שהוא פה תחת השמש כי לא ידע עד עלות נפשו במותו לכן טוב טוב היה יהיה לו מראה עינים בחייו לראות קצת מהטוב שיעמול בע"ש מה שיאכל בשבת, ע"כ משיב ואומר ז (א) טוב שם טוב משמן טוב, שם טוב שהוא מאיר לעולם בתורתו, והוא כשמש המאיר לעולם בזכותו, טוב יותר משמן טוב שאינו מאיר רק במקום שהוא בו, ואע"פ שמיתת הצדיק נמשל לביאת השמש כאומרם על ובא השמש, אין אורו מתמעט במותו כי יום המות מיום הולדו כי משם מאיר למעלה ולמטה כענין זכור לאברהם וגו'. (ב) טוב ללכת אל בית אבל וגו' הגם כי שני המקומות שוים, כי בית התונה גם הוא מזכיר את האדם את אחריתו כי למה הוא נושא אשה להוליד בנים, מחמת כי דור הולך לעולמו, ובא דור אחר לירשו ולמלא מקומו, מטא"כ אם היה קיום באיש, נמצא כי החתונה היא הכנה אל המות, ואם החתן יתן לבו לזה יתעצב מאד

(ח"ה)

וְהַחַי יִתֵּן אֶל־לִבּוֹ: ג טוֹב כַּעַס מִשְּׂחוֹק כִּי־בְרֹעַ

הו"א והחי יתן אל לבו. מ"ק כח נדרים פג בקידה שם: טוב כעס משחוק. שבת ל עקידה שער לו:

מִשְׁתְּיָא דְחַמְרָא דְמִתְלַעֲבִין (תַּמָּן דִּי) בְּבֵית אֲבִילָא תַּמָּן הוּא סוֹף כָּל אֱנָשָׁא לְמֵיזַל דִּי עַל כּוּלְהוֹן אִתְגְּזַרַת גְּזֵירַת מִיתָא וּמָן בִּגְלַל דִּיהַךְ לְבֵית אֲבִילָא גַּבְרָא צַדִּיקָא יָתִיב וְיִתֵּן לְלִבֵּיהּ מִילֵּי דְמִיתָא וְאִין אִית בִּידֵיהּ מִדַּעַם בִּישׁ יִשְׁבְּקִינֵיהּ וְיָתוּב בִּתְיוּבְתָּא קֳדָם מָרֵי עָלְמָא: ג טוב טָב רְגִיז דְּרָגַז מָרֵי עָלְמָא עַל צַדִּיקַיָּא בְּעָלְמָא הָדֵין מִן חוּבָא דִּי הוּא מְחַיֵּיךְ עִם רַשִּׁיעַיָּא אֲרוּם בְּאַבְאִישׁוּת אַפֵּי שְׁכִינְתָּא אָתֵי בְּצוּרְתָא וּפוּרְעֲנוּתָא בְּעָלְמָא בְּגִין לְאוֹטָבָא לֵב צַדִּיקַיָּא וִיצַלּוֹן קֳדָם מָרֵי עָלְמָא

שפתי חכמים

ג כמתים קילו בכבי ונמספד. כ"פ כש"י בפרק המדיר ובפרק אלו מגלחין:

רש"י

ובמתים: מלכת אל בית משתה. שהיא מדה שאינה נוהגת אלא בחיים: באשר הוא סוף כל האדם. בשביל שהאבל הוא סוף כל האדם סופו של כל האדם לבא לידי כך לפיכך והחי יתן אל לבו כל מה שאגמול חסד עם המת אגטרך אני שיגמלו לי כמותי דידל ג ידלוני' דיטען יטעגוני' דיספד יספדוניה דילוה ילווניה ד"א באשר הוא סוף כל האדם בהמיתה היא סוף כל ימי האדם ואם לא עכשיו גומל לו חסד לא יגמול לו עוד אבל בית המשת' זימני ולא הלך יכול לומר לו שיפך שיולד לך בן ואם אהי' עמך תבא לך שמחת התונה בנך ואם אלך: והחי יתן אל לבו. הדבר הזה שאם לא עכשיו יגמול לו חסד לא יגמול לו עוד: (ג) טוב כעס משחוק. מי שרודפת מדת הדין אחריו אל יגטער טוב הי' להם לדור המבול אם הראם הקב"ה פנים זעומות על עבירות שבידם משחוק ששחק כמהם שאילו הראה להם

ספורנו

לבו. להשתדל שיהיה שם שלו טוב בסיפו: (ג) טוב כעס משחוק. וגם שזה לא יושג זולתי בהיות האדם כועס על הנפש המתאוה וגוער בה הנה אתו הכעס הוא טוב מן השחוק אשר ישחק במעשיה וישמח בהם: כי ברוע פנים. המתנגדים לנפש

אבן עזרא

שהוא המות ובעודנו חי יתן אל לבו: (ג) טוב כעס. כבר באמרו חכמי הראיות שיש באדם שלש נפשות האחת הנפש הצומחת והענין כי כמו שיש במיני הצמחים והדשאים וכל עץ כח קראו שמו נפש או מה שתרלה שיגדל גיבש הצמח ויגביהנו ויוציאנו כן יש באדם וזאת הנפש מתגברת עד זמן קצוב וזאת הנפש היא המתאוה והצריכה לאכול והנפש השנית נפש הבהמה והיא בעלת ההרגשות הממשה ובעלת התנודה ההולכת ממקום למקום וזאת הנפש גם היא באדם ולאדם לבדו נפש שלישית היא הנקראת נשמה היא המדברת המכרת בין אמת ושקר בעלת החכמה והנפש השנית היא האמצעית בין שתי הנפשות והאלהים נטע שכל באדם הוא הנקרא לב למלאת חפץ כל נפש בעתו וגם עזרהו במצות העמודנה כל דבר על מתכונתו ואין זה הספר מוכן לדבר על סוד הנפש כי עמוק הוא ולא יוכל מבין לעמוד על האמת כי אם אחר קריאת ספרים רבים ולולא שהוצרכתי להזכיר חלקי הנפשו' בעבור פירושי הפסוקים לא רמזתי לכלל אף כי לפרט ועיקר הצורך הוא שידאו בדברי שלמה בספר הזה דברים קשים מהם שיאמר במקומות רבים דבר ויאמר הפך הדבר ובעבור זה אמרו חכמי ישראל ז"ל בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה אמר טוב כעס משחוק והפך זה כי כעס בחיק כסילים ינוח וכן כי ברוב חכמה רוב כעס והפך זה והסר כעס מלבך וכן טוב אשר יפה לאכול ולשתות והפך זה טוב ללכת אל בית אבל וכן ושבחתי אני את השמחה והפך זה ולשמחה מה זו עושה וכן כי מה יותר לחכם מן הכסיל והפך שיש יתרון לחכמה וכן ושבח אני את המתים והפך זה כי לכלב חי הוא טוב וכן כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול והפך כי עת לכל חפץ וכן וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים והפך יש רשע מאריך ברעתו וכן אשר יהיה טוב ליראי האלהים והפך יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים והמחפש היטב ימצא עוד כאלה בספר הזה וידוע כי הקל שבחכמים לא יחבר ספר ויסתיר דבריו בספרו. והוצרך אחד מן המפרשים לפרש מלת קהלת כמו קהלת יעקב ואמר כי תלמידיו חברו הספר וכל אחד אמר כפי מחשבתו וזה איננו נכון כלל בעבור ויותר שהיה קהלת חכם והנה הוא אדם אחד ועוד בקש קהלת למצוא דברי חפץ והראי' הגמור' אני קהלת הייתי מלך ואחר שהעיד הכתוב על שלמה שאחריו לא יקום חכם כמוהו ידענו שאין בדבריו הפך רק הם כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת. ועתה אפרש אותם בדרך קצרה הע"פ שהשלש נפשו' נקראו' בשם אחד בעבור התאחדם כי הנשמ' תקרא רוח ונפש לכן אביא שמות להם למען לא אאריך בתואר כל אחת ויהי' השם הנפש המתאו' לאכול ולשמוח והשק המשגל נפש ויהיה שם נפש בעלת ההרגש' המבקשת שררה וגדולה רוח. ויהיה שם נפש בעלת החכמה נשמה. ג"כ חלקם רבינו סעדי' גאון ז"ל. וידוע כי שהתגבר הנפש תחלש הנשמה ואין לה כח לעמוד לנכח' בעבור היותה גוף וכל יצריו עוזרים אותה על כן המתעסק באכילה ושתי' לא יחכם לעולם ושהתחבר הנשמה עם הרוח תנלהג' הנפש אז תפקחנ' מעט עיני הנשמה להבין השמות הגויו' לכן לא תוכל לדעת החכמות העליונות בעבור כח הרוח המבקשת שררה והיא המוליד' הכעס והנ' זה פירוש טוב כעס משחוק וענין כי ברוע פנים ייטב לב. היא הדאג' כמו מדוע פניכם

מצודת דוד

שלכל אדם כי כולם ימותו יתאבלו עליהם וכחי ההולך לבית האבל אף כי עודנו חי יתן אל לבו שגם עליו יתאבלו בבוא עת אסיפתו ובזה יתכלל ויכנע לבבו ויסיר נפשו מן החטא: (ג) טוב כעס. אם יחטא להגרו וזה מראה לו כעס יותר טוב לו מבשיראה לו פנים שוחקות כי כמה שמראה לו רוע פנים של זעם יזכה יותר בכיותם וייטב הלב ולא יתנקם עוד כי כן הטבע אבל אם מראה לו פנים שוחקות השנאה טמונה

קיצור אלשיך

כאר וגם המסובין יתעצבו אל לבם, ולא יהנו כלום מסעודת החתונה, וכמו ששר רב המנונא בהלולא ווי לן דמיתנן, נמצא כאשר ילך האדם אל בית המשתה יזכור את סופו, וכאשר ילך אל בית אבל יזכור ג"כ את סופו, ע"כ אולי יאמר האדם אם דא ודא אחת היא מה לי לילך דוקא אל בית אבל אלך אל בית חתונה ושמה ג"כ אזכור יום המיתה, ע"כ אמר שלמה לא כן הוא כי טוב ללכת אל בית אבל, כי הבא אל בית אבל הוא רואה את המות בעיניו וא"צ להתבוננות רק תיכף בבואו אל הבית רואה את סוף כל אדם וג"כ סופו יהיה למות, משא"כ בבואו אל בית החתונה' בתחלת בואו שומע קול המנגנים ותופים ומחולות' ויין ושכר, לאכול ולשתות ולשמוח, וישכח את המות הרמוז בענין החתונה ויחזור משם לביתו שמח וטוב לב. ואולי תאמר להפך כי טוב יותר ללכת אל בית המשתה, מחמת כאשר יבא אל בית אבל יראה כי האבלים בכעס ומתרעמים על הקב"ה, ואולי יכנס בלבו גם הוא איזה מדה רעה, ע"כ אומר (ג) טוב כעס שיראה בבית אבל משחוק שיראה בבית המשתה, כי ברוע פנים שיהי' לו בבית האבל ייטיב לב האבלים כי ינחמם

(ח"ה)

פנים ייטב לב: ד לב חכמים בבית אבל ולב
כסילים בבית שמחה: ה טוב לשמע גערת חכם
מאיש שמע שיר כסילים: ו כי כקול הסירים תחת

תרגום

דהוא מרחם עליהון: ד לב
לבהון דחכימיא אגן על חורבן
בית מוקדשא ועציב על גלות
בית ישראל ולב שטיא בחדות
בית ליצנותהון אכלין ושתן
ומתפנקין ולא יתבון על לבהון סיגוף אחיהון: ה טוב טב למתב בבדרש בית אולפנא ולמשמע
נזוף גבר חכימא באוריתא כגבר דאזיל למשמע קל טבלא דשטין: ו כי ארום כקל קיבלת

רש"י

קימעא רוע פנים היו הוזרים למוטב. עוד הי' להדוניהו אם עצבו אביו על כל עבירה שהיה עושה מפחוק שהראה לו ובסוף נהרג עליו: ייטב לב. יהפוך לב האדם להיטיב דרכיו: (ד) לב חכמים בבית אבל. מהבהם על יום ם המיתה: ולב כסילים בבית שמחה אין הרדים מיום המיתה ולבם בריא כאולם: (ו) כי כקול הסירים. עלי קוצים אשפינ"ש בלע"ז: תחת הסיר. תחת סיר נחושת הכפוי על תבערת קוצים והם מקשקשים להוכה א"ר יהושע בן לוי כל קיסיא כד אינון דלקין לית קלהון אזיל ברם הלין סירייתא

שפתי חכמים

ס דקדק לרב"י הלא לב חכמים בגופם הוא כמו כל אדם. לכן פירש

אבן עזרא

רעים וענין לב הוא השכל והאר שתתגבר הנשמה על הנפש בעזרת הרוח צריכ' הנשמה להתעסק בחכמה שתעזור אותה עד שתגלה הרוח ותהיה תחת ידיה וזה פירוש אל תבהל ברוחך לכעוס וענין כי כעס בחיק כסילים ינוח שהוא עמהם לעולם ולא יזוז מהם ועם החכם לא ימלא כי אם בעתו לצורך. וענין כי ברוב חכמה רב כעס כענין תתחכם יותר כי רוב החכמה ירבה כעסו על הבלי העולם ועל בני העולם ויגא מן היישוב כענין למה תשומם וימות בלא עתו על כן הטוב לאדם שישקול כל דבריו וענינו במאזני צדק ויתן חלק לכל נפש בעתו וענין והסר כעס מלבך הוא שלא תמשול הרוח עליך וכן והעבר רעה מבשרך היא התאו' כי אם יאכל כל מאכל שיתאוה יביא רעה על בשרו וכן אם הוסיף על המשגל יביא רעה חולה על בשרו וענין בשר הוא גופו והנה הזכיר בפסוק הזה שיהלים אדם בכל יכולתו הרוח בעלת הכעס והנפש בעלת התאוה וענין טוב אשר יפה לאכול ולשתו' כנגד הכסיל העמל לקבץ ממון ולא יתענג ממנו טוב ללכת אל בית אבל הוא האמת. וענין כי מה יותר לחכם שאם יעשה החכם כמעשה הכסיל שלא תשבע נפשו מה יתרון יש לו ושיש יתרון לחכמה הוא האמת וכן ושבחתי אני את השמחה כי היגיעים בעולם ואינם מבקשים חכמה השמחים הם יותר משובחים מהדואגים לאכל. ולשמחה מה זו עושה הוא האמת. ופי' ושבח אני את המתים כנגד העשוקים וענין כי לכלב חי הוא טוב דברי בני האדם. וגם כתוב למעלה וגם לב בני האדם מלא רע והוללות בלבבם וכן כי אין מעשה וחשבון דבריהם וענין כי עת לכל חפץ הוא האמת וענין וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים כלל על הרוב ידבר. וענין יש רשע הוא הנמצא לפרקים מעטים וכבר הזכרתי בתחלת הספר כי בעבור רע מעש אין בחכמה העליונה למנוע טוב רב וכמו זה בספר משלי שיאמר וקובץ על יד ירבה והוא האמת. ויש מפזר ונוסף עוד הוא המעט וכן יש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים אשר תמצא בספר הזה דבר ופעם שנית יראה שיאמר הפך הדבר גם כי תמצא בספר משלי כמו אל תען כסיל ענה כסיל ג"כ בדברי הנביאים ובתורת אלהינו שהוא העיקר כמו אפס כי לא יהיה בך אביון כי לא יחדל אביון וכלם אמת · (ד) לב חכמים אחר שהזכיר טוב ללכת אל בית אבל אמר כי חכמי לב אפי' כשלא ילכו אל בית האבל בית האבל תמיד בלבם: (ה) טוב. יותר טוב יהיה למי שאינו חכם לשמוע גערת חכם בו ויותר תועיל אף כי דברי חכמתו והענין שאפילו גערת חכם שבכעס יותר תועיל ותתענג הנשמה בה משמוע שיר כסילים: (ו) כי כקול הסירים. כמו קוצים מלשון הנני שך את דרכך בסירים והענין שישים על דרכם סירים וקוצים. ותחת הסיר כמו שפתנו על סיר הבשר ובא סיר עם

ספורנו

המתאוה: ייטב לב. ייטב הכח השכלי בעיון ובמעשה: (ד) לב חכמים בבית אבל. ועל זה יעיד הנסיון כי אמנם החכמים מתעצבים על חסרונם ודואגים לעתיד בימי הפקודה ומשתדלי' לקנות שלמות נצחי: ולב כסילים בבית שמחה. שמחים על התענוג שהוא הוה עתה בלבד בלתי רואים את הנולד: (ה) ולכן טוב לשמוע גערת חכם. כי אע"פ שיתעצב האדם בה הנה יושג ממנה תקון מעוות: מאיש שומע שיר כסילים. אף על פי שישמח בו לפי שעה: (ו) כי כקול הסירים תחת הסיר. כי כמו שיקרה בקול הקוצים הנשרפים תחת סיר הבשר שיאבדו הם בזה הקול באש ויקלקלו את הסיר גם שיבשלו

מצודת דוד

בלבו ולא יחמול ביום נקם לעת נגלה: (ד) לב חכמים. מחשבת החכמים הוא בבית אבל בכל עת יחשבו בענין האבלות למען יכנע לבבם להיות נשמר מן החטא: בבית שמחה. ··· יחשבו בענין שמחת הריקוד וקלות הראש המרגיל לעבירה: (ה) טוב לשמוע. יותר טוב לשמוע גערת מוסר מן החכם אף כי יחריד את הלב מ"מ למוטב יחשב כי אין דרך החכם להשמיע גערת מוסר כ"א לייסר הדרך א"כ הגערה היא לטובת השומע: מאיש. ר"ל אף אם הוא איש חשוב ירא אלהים ישר לא יקל ראש בעבור שמיעת שיר ויש א"כ בזה מן הטוב כי משמח את הלב ומסיר אז היגון מ"מ הואיל והכסילים הם המשוררים א"ס שלא ישמיעו לאזן השומע דבר קלות ראש ולפי שעה יבא בלבו מחשבת קלות ראש: (ו) כקול הסירים.

מצודת ציון

ז (ו) הסירים. ענפי קוצים כמו עד סירים סבוכים (נחום א'): סיר. כן יקרא קדרה של נחשת כמו והיו הסירות

קיצור אלשיך

ינחמם מיגונם. (ד) לב הכמים בבית אבל, אף בזמן שהם בביתם עכ"ז לבם לא ישכח אחריתם, ולב כסילים חושב תמיד באיזה בית ימצא שמחה וילך שמה לשמוח עמהם. כדי לשכוח את יום האחרון, עד שהרגיל את לבו שיהיה תמיד שמח וטוב לב, ויום האחרון נשכח מלבו לגמרי. אולי יאמר אדם כאשר אהיה רגיל תמיד לילך לבית אבל לא יעשה רושם בלבי כי ההרגל נעשה בטבע ולבי לא יתעורר עוד והיה טוב יותר שאבא שמה לעתים רחוקות פעם אחת או שתי פעמים בשנה. ע"כ אמר (ה) טוב לשמוע גערת חכם, כשיהי' בבית אבל ישמע גערת חכם אשר יבא להספיד את המת בדברים המעוררים הלב מחדש, ובבית המשתה (ת"ה) ישמע שיר כסילים שירי עגבים והוללות ושחוק המביאים את האדם לעבירות ואולי תאמר אף שאשמע שירי הכסיל לא יעשו בי רושם להטוא, תדע (ו) כי כקול הסירים והקוצים הנשרפים תחת הסיר מפחמים ומשחירים הקדרה, כן שחוק הכסיל מפחמים ומשחירים את הלב, וגם זה הבל, כי איזה תועלת יש להכסיל אחרי שמחתו שמחה כל הלילה, ועוד טעם על אשר ילך אל בית אבל, כי העושק יהולל חכם, כאשר ירגיל א"ע בשמחה, יצטרך לזה ממון הרבה ואם רכושו לא יספיק לו יעשוק ממון אחרים, ואף אם חכם יהיה ויודע שאסור לעשוק עכ"ז ההכרח יהוללו ויערבבו ויאבד לב מתנה שהיה מהנה לאחרים משלו, ועתה
יעשוק

הַסִּיר כֵּן שְׂחֹק הַכְּסִיל וְגַם־זֶה הָבֶל׃ ז כִּי הָעֹשֶׁק יְהוֹלֵל חָכָם וִיאַבֵּד אֶת־לֵב מַתָּנָה׃ ח טוֹב אַחֲרִית דָּבָר מֵרֵאשִׁיתוֹ טוֹב אֶרֶךְ־רוּחַ מִגְּבַהּ־רוּחַ׃ ט אַל־תְּבַהֵל בְּרוּחֲךָ לִכְעוֹס כִּי כַעַס בְּחֵיק כְּסִילִים יָנוּחַ׃

הו״א כי כעס בחיק כסילים ינוח. נדרים כב,ב

כּוּבִין דְמִתּוֹקְדִין תְּחוֹת דוּדָא קָדִין קַל חוּכָא דְשַׁטְיָא אוּף דֵין הֲבָלוּ׃ ז כִּי אֲרוּם אֲנִיסָא יְהַתֵּל בְּחַכִּימָא בְּגִין דְלָא אָזִיל בְּאוֹרְחָתֵיהּ וּמְהוֹבֵד בְּמִלּוּי בִּישַׁיָּא יַת חוּכְמַת לֵב חַכִּימָא דְאִתְיְהִיבַת לֵיהּ בְּמַתְּנָא מִן שְׁמַיָּא׃ ח טוב טָב סוֹף עִסְקָא מִן שֵׁירוּיֵהּ דִבְשֵׁירוּיֵהּ לָא אִשְׁתְּמוֹדַע לִגְבַר מַה דַעְתִּיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹפֵיהּ אֱלָהֵן סוֹף מִילְּתָא טָב אִשְׁתְּמוֹדַע לִגְבַר דְטָב הוּא וְטָב מִן קֳדָם יְיָ גְבַר דִי שַׁלִּיט בְּרוּחֵיהּ וּמְכַבֵּישׁ יִצְרֵיהּ מִגְּבַר דְאָזִיל בְּגַסּוּת רוּחֵיהּ׃ ט אל וּבְעִידָן דְתֵיתֵי עֲלָךְ אוֹכַחְתָּא מִן שְׁמַיָּא לָא תְבַהֵל בְּנַפְשָׁךְ לְמִרְהַח וּלְמֵימַר פִּתְגָמֵי סַרְבָנוּתָא כְּלַפֵּי שְׁמַיָּא אֲרוּם אִין אַנְתְּ סָבִיל (וְשָׁתִיק) יִשְׁתְּבֵיק לָךְ חוֹבָךְ וְאִין אַתְּ מְסָרֵב וּמְרַהַח דַע אֲרוּם רִתְחָא בַּעֲטַף שַׁטְיָן יָנוּחַ עַד כְּרוּן דִי

רש״י

קלהון אזיל למימר אף אנן מן קיסיא מודיעים שאף אנו מן העצים ויש צורך בנו אף הכסילים מרבים דברים לומר גם אנו מן החשובי׳: **וגם זה הבל**. ועמל הוא שמסר הקב״ה לבריות להיות יגעים ומקנתרים בהם: (ז) **כי העושק יהולל חכם**. כשהכסיל מקנתר את החכם מערבב דעתו וגם הוא נכשל דתן ואבירם קנתרו את משה לו׳ (שמות ה כא) ירא ה׳ עליכם וישפוט וגו׳ וערבבוהו ואבדו את לבו וגרמו לו שהקפיד כנגד הקב״ה ואמר (שם ה כג) והצל לא הצלת את עמך ונענש בדבר שהשיבו עתה תראה ולא תראה במלחמות ל״א מלכים: **לב מתנה**. לב החכמה שהיא מתנה לאדם שנא׳ (משלי ב ו) כי ה׳ יתן חכמה: **עושק**. לשון ריב וקנתורין יש פנים אחרים אך מפרידין המקראות זו מזו וכי האמור ע בראש המקרא מוכיח שמחובר למקרא שלפניו: (ח) **טוב אחרית דבר מראשיתו**. כמשמעו בראשית הדבר אין אנו יודעים מה יהא בסופו אבל כשאחרית טוב נגמר בטובה. ד״א טוב אחרית דבר מראשיתו בזמן שהוא מראשיתו טוב שנתכוונו לטובה כשהתחילו בו רבי מאיר הוה קאים ודריש כוליה מילתא באלישע בן אבויה פ במדרש קהלת: **ארך רוח**. המאריך רוגזו ואינו ממהר לריב: (ט) **אל תבהל**. אל תמהר:

שפתי חכמים

מהשבתם וכו׳ · ע פירוש מלת כי האמור בראש המקרא כי העושק וגו׳ מוכיח שמחובר למקרא שלפניו: פ וקשה להבין הן מצד הל׳ הן מצד הענין דמהו זה שאמר דריש כולה מילתא דאלישע וכי מילתא דאלישע דריש קרא קדריש ואי אקרא קאי מכ״ש קשה להבין הוא. ועוד מהו כולה מילתא אי כאמר דדריש כולא מילתא דאלישע זה אינו מצד הל׳ שלא יובן כן גם אינו אמת דלא דריש אעניינא דאלישע רק כדבר אחר לבד גם שדבר אחר לא דריש אותו רבי מאיר במדרש קהלת רק דרשות רבו׳ אחרו׳ ואלישע הש״ב ורבי עקיבא רבך לא כך דריש אלא טוב אחרית דבר מראשיתו בזמן שהוא מראשיתו כמעשה דאלישע דתחלת לימודו לא היה לש״ש כמו שהאריך שם. לכך נראה לי דטעו׳ סוה וכן צריך להיות רבי מאיר הוי קאי ודריש וכו׳ במלתא:

ספורנו

את הבשר: **כן שחוק הכסיל**. מאבד בזה את עצמו ויקלקל גם השומע באבוד זמנו אע״פ שישמחהו לשעה מועטת: **גם זה הבל**. וגם זאת השמחה המושגת לשעתה הוא דבר שתכליתו בלתי נחשב: (ז) **כי העושק**. כי הזמן שיעשוק אדם מן העיון כדי לשחוק בו בדברים בטלים: **יהולל חכם**. במה שיבטל בו מן העיון: **ויאבד לב מתנה**. עד שלפעמים יקרה שישעה גם במושכלות הראשונות שנתנו לו במתנת הטבע או המסדר בלתי השתדלות האדם: (ח) **טוב אחרית דבר מראשיתו**. הנה בכל הפעולות יהיה הטוב המקווה בהם בתכליתם בלבד. בכל מקום טוב ארך רוח מגבה רוח. כי בדבר הכעס יקרה הפך זה שטוב שיהיה האדם ארך רוח קשה לכעוס אע״פ שיהיה קשה לרצות בסוף יותר ממי שיהיה גבה רוח נוח לכעוס גם שיהיה נוח לרצות בסוף: (ט) **ולכן**

אבן עזרא

סירים ביחד ואינמו מענין אחד והוא לשון לחות כמו רוכבים על שלשים עירים ושלשים עירים להם. ואמר וגם זה הבל וישוב על שיר כסילים ועל השחוק והשמחה שלהם אין טעם לה וענין כי אם קול וצעקה כקול הסירים: (ז) **כי העושק**. הזכיר כי הטוב לחכם שלא יתעסק בדברי השחוק והזכיר שיש דבר שישיבנו מהולל והוא העושק ויחסר דבר טרם מתנה בעבור היות ויאבד ל׳ זכר כענין ושונא מתנות יחיה וכמוהו עד נמלא עולתה בך: (ח) **טוב אחרית דבר** מראשיתו. אמר כי החכם ראוי שלא יאהב מתנות וכל דבר שיעשה יביט מה אחריתו כי הוא העיקר הלא תראה כי החכם יאכל רפואה היא מרה בראשונה בעבור שתועיל באחרונה וימנע עצמו מלאכול מתוק שהוא טוב בראשיתו ורע באחריתו. ושיהיה ארך רוח. וארך הוא שם התואר על משקל ילד ויבא הלך יהר שאת: (ט) אל תבהל. ענין תבהל כמו אל תמהר וכן ויבהילו להביא את המן וכבר פירשתי

מצודת ציון

(זכריה יד) ואמר בלשון הנופל על הלשון: (ז) העושק. ענין קנתור וערבוב כמו את כל העשוקים (לעיל ד): יהולל. ענין ערבוב הדעת כמו ושופטים יהולל (איוב יב): לב מתנה. ר״ל לב החכמה שהיא מתנה לאדם מאת המקום כמ״ש כי ה׳ יתן חכמה (משלי ב): (ח) רוח. ענינו רוגז כמו הניחו את רוחי (זכריה ו): מגבה רוח. ענין גאוה יתירה: (ט) אל תבהל. אל תמהר:

מצודת דוד

כמו קול הבערת קוצים שתחת הסיר ישמיעו קול קשקוש יקשקשו בסיר ולא יבא בסדר מיושר כדרך שבא מכלי הניגון: כן שחוק. כן הוא שחוק בשמחת הסיר מהכסיל כי לא יבא בסדר מיושר כדרך השיר אבל יערבב בו דברי קלות ראש: גם זה הבל. לכן גם זה הבל אם כי יש בו שיר מה מן הטוב כי משמח הלב ומסיר היגון עכ״ז הוא הבל הואיל ומערבב בו דברי קלות ראש: (ז) כי העושק. כלומר אף אם שאים החכם הזה יגער בכסילים במשמעי כי ידבר דברי קלות ראש עכ״ז לא טוב לשמוע כי כשיגער בהם ישיבו גם המה דברי קנתור ויערבבו דעת החכם ויאבד את לב החכמה וידבר גם הוא בלי דעת לכן טוב ללכת מנגד: (ח) טוב אחרית דבר. ר״ל כמו באחרית הדבר הוא טוב יותר מן בראשית כי בראשית הדבר לא נודע מה יסבב בה אבל כשנגמר הדבר נודע הכל כן טוב יותר המאריך רוגזו ואינו ממהר לריב ממי שהוא גבה רוח אבל בעבור זה ימהר להתקלף כי הממהר להתקלף עומד היה עדיין בתחלת הריב ולא נודע מה יהיה בסוף בהכלי׳ אותו רעהו אבל אם מאריך אף מאליו ישקט הריב כאילו כלה הדבר: (ט) אל תבהל ברוחך. בעת התרגזך אל תמהר להראות הכעס כי הראות הכעס גלה נעלמה מקום מנוח ומשומר בחיק

קיצור אלשיך

יעשיק את אחרים, ועל זכירת המות עצמה לשית אל לבי (ח) טוב אחרית דבר שהוא בית אבל, מראשיתו שהוא שמחת נשואין לזכור ממנו האחרית, טוב ארך זוה של בית אבל מגבה רוח של בית המשתה, ובהיותך גבה רוח בבית המשתה (ט) אל תבהל ברוחך לכעוס, כי כעס בחיק כסילים ינוח, ר״ל בחיק מקום הלב של כסילים שם יניח כבבית מנוח לדירה להיות מפסיד ומאבד אותך והוא שאמרם ז״ל כל הכועס כאילו כופר בעיקר כי מעט:

(ה״ה)

י אל־תאמר מה היה שהימים הראשנים היו טובים
מאלה כי לא מחכמה שאלת על־זה: יא טובה
חכמה עם־נחלה ויתר לראי השמש: יב כי בצל
החכמה בצל הכסף ויתרון דעת החכמה תחיה
בעליה: יג ראה את־מעשה האלהים כי מי יוכל

תו"א אל תאמר מה היה שהימים הראשונים. ר"ה כה: טובה חכמה עם נחלה. בכורות נב זוהר פ' תקת: כי בצל החכמה בצל הכסף. פסחים נג: החכמה תחיה בעליה. יומא פב. פד יבמות סז חולין נט:

תרגום

הוגר יתהון: י אל ובעידן עקתך לא תימר מה דהות קדמת דנא טב בעלמא דיומין קדמאין הוו טבין ואנשי דרא ההוא הוו שפירי עובדא יתיר מן אלין בגין כן טבא הוה מטי להון ואנת לא על חוכמתא שאלת על דנא: יא טובה טבתא חוכמתא דאורייתא עם אחסנת ממונא ויתיר לגבר למהוי מדבר בענוותנותא עם גוברין ביירי ארעא דחזן טב וביש תחות שמשא בעלמא הדין: יב כי ארום היכמא דמסתתר גברא בטלל חוכמתא היכדין מסתתר בטלל כספא בעידן די עביד מניה צדקתא ומיתר מנדעא בחוכמתא דאורייתא תחי ית מרהא מבית קבורתא לעלמא דאתי: יג ראה הוי מסתכל יתעובדא דיי וגבורתיה די עבד ית סמיא ית גבינא וית חגירא

רש"י

(י) אל תאמר מה היה שהימים וגו'. אל תתמה על הטובה שהיתה באה על הצדיקים הראשונים כדור המדבר ודורו של יהושע ודורו של דוד: כי לא מחכמה שאלת. שהכל לפי זכות הדורות: (יא) טובה חכמה וגו'. החכמה עמדה להם עם נחלת זכות אבותם כי טובה היא החכמה: ויותר לרואי השמש. יתרון היא החכמה לכל הבריות: לרואי השמש. הן כל הבריות כדתנן הנודר מרואי החמ' אסור אף בסומין לא נתכוון זה אלא במי שהחמה רואה אותו: (יב) כי בצל החכמ' בצל הכסף. כל מי שישנו בצל החכמ' ישנו בצל הכסף שהחכמה גורמת לעושר שיבא: ויתרון דעת החכמ' תחיה בעלי'. ועוד החכמ' יתירה על הכסף שהחכמ' תחיה בעלי': (יג) ראה את מעשה האלהים. היאך הוא מתוקן הכל לפי הפעול' של אדם גן עדן לצדיקים גיהנם לרשעים ראה

אבן עזרא

הפסוק הזה כפסוק טוב כעס: (י) אל תאמר. עודנו מלוה ומזהיר להכם שישמח בחלקו ואם היה עני כמו שכתוב למעלה מה לעני יודע ויאמר שלא יתעסק בדברי קנות ממון כי אם מה שיספיקנו ולא יכעס בעבור שיש לכסיל ממון רב ממנו ויהיה ארך רוח. ואל יאמר מה היה כמו שיאמרו הכסילים אם ירדו מגדולתם שנהפך העולם כי המבין ידע כי הימים שוים והמערכו' העליונו' הם הם רק המקבלים ישתנו איש איש כפי חלקו: (יא) טובה הכמה. ואם יתכן שתהיה להכם נחלה טוב הוא לו ויותר טוב לרואי השמש כי יכבדו אותו בעבור עשרו: (יב) כי בצל. אז יהי' ההכם חוסה בצל החכמה ובצל הכסף אכן יש הפרש בין צל חכמה וצל הכסף שהחכמה תחיה בעליה כי החכמה היא צורת הנשמה העליונה שאינה מתה במות הגוף: (יג) ראה.

ספורנו

אל תבהל ברוחך לכעוס. אל תהי נוח לכעוס כי כעס בחיק כסילים ינוח מזומן בחיקם וגלוי לכל שבלי אין מעצור לרוחם ונמשכים אחר התנועה הטבעית בלתי שיכוונו בו תכלית נאות: (י) אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה. אל תאמר זה כמו תמה וכועס על הנהגת האל יתעלה שהיטיב לראשונים ולא כן מיטיב לאחרונים: כי לא מחכמה שאלת על זה. שאין ספק שהנהגתו לא תשתנה בלתי התחדשות סבה במתפעל מכרחת אל ההשתנות. ובכן ראוי לדעת: (יא) כי טובה חכמה עם נחלה. כי גם בימינו תיטב חכמת ההנהגה כשתהיה עם נחלת ממון או אומנות מקובל מהאבות כמו המספר שקרה להרבה מהראשוני' שהתעשרו בחכמת מרעה הצאן ועבודת האדמה: ויותר לרואי השמש. ויותר יקרה זה לאותם הרואים ההנהגה הראויה במה שתחת השמש באופן שמכלכלים עסקיהם במשפט והנהגה נאותה ובזה היו היניים הראשונים טובים לאותם שנזכרו בדברי הימים שהיו על זה האופן: (יב) כי בצל החכמה בצל הכסף ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה. כי אמנם החכמה בהנהגה מדינית תחיה בעליה בצל חכמת האומנות המקובלת כשתצליח או בצל הכסף שהיא נחלת אבות שיאכל האדם פירותיה או ביתרון דעת באותה חכמת האומנות כשידע האדם בה יותר מרבים מבני דורו וזה יקרה גם בימינו לאיש אשר אלה לו: (יג) ראה

מצודת דוד

הכסילים ומהם לא נעזב על כי לא יתבוננו אשר רעיהם יכלימם לכן המשכיל ידום בעת ההיא ולא יתקצף מהר: (י) אל תאמר. אל תתמה מפני מה היה זה אשר ימים הראשונים כדורו של יהושע וכדורו של דוד היו טובים יותר מאלה שימים כי אז מלאו טובה מרובה אשר לא נמצא כזה באלה שימים: כי לא מחכמה שאלת על זה. השאלה הזה לא שאלת מן החכמה עלמה כי אלו באה אותם היא היתה משיבה אמריה בטוב טעם ידעת אבל האדם דעתו קצרה להבין את זאת או שהאלה היה לא באלת מפאת הכמה כ"א מפאת כסילות (כי דרך החכם לשאול בשאלות הגונות כפי עומק חכמתו ודרך הכסיל לשאול שאלות שאין בהם ממש לפי כסילתו): (יא) טובה הכמה. אם מי מלא בית וכן נחלת הבוא מ"מ ההכנה טובה היא אליו כי בלעדה לא תתקיים נחלתו בידו: ויותר. וביותר יש לורך אל החכמה ואלו ששם רואי השמש ר"ל המסתכלים במערכת השמים להוריד מהם השפעה לעצמם כי אלו אין בידם מאומה וכל בטחונם במערכת השמים לזה לריך חכמה (והכל השמש לפי שהיא הגדולם מכלם ושיטתה הרבה בתחתונים ולכן תקרא מלכת השמים מלשון מלכה וכמ"ש בתחלת הספר): (יב) כי בצל החכמה. החוסה בצל החכמה היא כאלו יחסה בצל הכסף כי לפעמים יוכל האדם לכלכל עצמו די מחסורו עם החכמה כמו בכסף: ויתרון. עוד יש יתרון מעלה בדעת החכמה כי היא תחיה את בעל החכמה אבל הכסף פעם היא סיבה על מיתת בעלי' כי יעמדו עליו רולחים לקחת העושר: (יג) ראה. השכל את מעשה האלהים כמה הם מיוסלים ומתוקנים כי מי מבני האדם יוכל

קיצור אלשיך

מעט יהשיאנו עד האבידו אותו, ואל תקשני ותאמר (י) מה היה שהימים הראשונים, אם תאמר אם כדברך שטוב אחרית דבר מראשיתו הלא העולם הולך ומתמעט טובו דור דור כי הימים הראשונים היו טובים מאלה, אך תדע כי לא מחכמה שאלת על זה, כי אם היה לך חכמה לא היה נעלם ממך סוד הגלגול כמשז"ל בכל דור מתמעט העולם כי שיורי הנשמות הולכים ומתמרקים יכו'. (יא) טובה חכמה עם נחלה וגו' שיהי' לו נחלה להתפרנס מכנה לעסוק בחכמה בשלילת טרדת מזונות, ויותר תהיה טובה לרואי השמש, ויותר יהיה טובה להאנשים הרואים ומביטים בהנהגת השמש אשר משפעת מאורה לכל העולם כן ישפיע מפרנסתו ומחכמתו לאחרים ג"כ (יב) כי בצל החכמה וגו' כמו שאחז"ל עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה למחזיק ביד לומדי תורה כתלמידי חכמים עצמם, ויתרון דעת ר"ל מה שיש יתרון להחכם מהמחזיק הוא זה שהחכמה תחיה בעליה, התורה נותנת אריכת החיים להלומד עצמו בעוה"ז, בעוה"ב שניהם שוים, אך בעה"ז יש יתרון להחכם מהמחזיק, ומי שיש לו שניהם מחזיק ולומד הצלחתו כפולה. וא"ת א"כ מרוע התורה אינה מצלת מן המיתה לגמרי, עז"א (יג) ראה את מעשה האלהים,

לְתַקֵּן אֵת אֲשֶׁר עִוְּתוֹ׃ יד בְּיוֹם טוֹבָה הֱיֵה בְטוֹב
וּבְיוֹם רָעָה רְאֵה גַּם אֶת־זֶה לְעֻמַּת־זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים
עַל־דִּבְרַת שֶׁלֹּא יִמְצָא הָאָדָם אַחֲרָיו מְאוּמָה׃
טו אֶת־הַכֹּל רָאִיתִי בִּימֵי הֶבְלִי יֵשׁ צַדִּיק אֹבֵד בְּצִדְקוֹ

רו"א ביום טובה היה בטוב. זוהר פ' מקץ. גם את זה לעומת זה עשה האלהים. חגיגה טו: את הכל ראיתי בימי הבלי. זוהר פ' בא אל פרעה ופרשת תזריע והדרת האזינו עקידה שער לט.

תרגום

למהויהון פרישן בעלמא ארום מן הוא חכימא די יכיל לתקנא ית חד מנהון אלהן מרי עלמא די עותיה: יד ביום דיוטיב לך יי הוי אף אנת בטיבותא ותיטב לכל עלמא בגין דלא ייתי עלך יומא בישא חזי ואסתכל ואף ית דין כל קביל דין עבד יי בגין לאוכחא אנשי עלמא מן בגלל דלא ישכח אינש בתרוהי מדעם ביש לעלמא ההוא: טו ית כולא חזית ביומי הבלותי דמן קדם יי מתגזרין טב וביש למהוי בעלמא על עיסק מזליא דאתבריאו בהון בני אנשא דאית גבר זכאי אבד בצדקותיה בעלמא הדין וזכותיה מנטרא ליה לעלמא דאתי ואית גבר חייב דמאריך יומין חובוהי וחושבן עובדוהי בישיא נטרין ליה:

שפתי חכמים

דאלישע בן אבויה במדרש ופירושו דכי מאיר קאים ודריש כו' ובסוף הענין הוא נדרש במילתא דאלישע בן אבויה לא שר"מ עצמו דריש כך רק שמביא התלת הענין במדרש קהלת: צ דאם לא כן מהו ראה: ק קשה בזה למה ליה להביא סיפא דקרא די היה בזה אתה תהיה מן הרואים שנא' ויצאו וראו בפגרי האנשי' וגו' ולא תהי' מן הנראי' כאותה שנא' עליהם וראו בפגרי הא שיש כי הפגרים הם הנראים. ועוד קשה דבמדרש איתא ולא מן הנראים שכתוב בהם ותולעתם לא תמות למה משנה רש"י וכתב והיו דראון. וצ"ל דק"ל על המדרש שכתב ולא תהיה מן הנראים שכתוב בהם ותולעתם לא תמות מה נראים שייך בזה אלא ע"כ דאריכא דקרא קאי וראו בפגרי האנשים כי תולעתם לא תמות אם כן כשאמר תהי' מן הרואים דכתיב ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' לא צ"ל רק ולא תהא מן הנראים ותו לא. לכ"פ רש"י ולא תהא מן הנראים והיו דראון לכל בשר כאילו אמר ולא תהי' מן הנראים בגיהנם אשר הצדיקים יאמרו עליהם די ראייה וזהו פירושו כל דראון לדעת התרגום ופירש"י בסוף ישעיה ואפשר לומר לדעת רש"י שסובר שיש נגרוס הכי במדרש או כוונת רש"י

רש"י

לך באיזה תדבק: כי מי יוכל לתקן. לאחר מיתה את הדבר אשר עותו בחייו: (יד) ביום טובה היה בטוב. ביום שיש בידך לעשות טובה היה בעושי הטובה וביום רעה ראה. כשתבוא הרעה על הרשעים אתה תהי' מן הרואים צ שנא' (ישעי' סו כד) ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' ולא תהי' מן הנראים ק והיו דראון לכל בשר: גם את זה לעומת זה. הטובה ושכר פעולתה לעמת הרעה ושכר פעולת': שלא ימצא האדם אחריו מאומה. להרהר אחריו של הקב"ה: (טו) יש צדיק אבד בצדקו. אע"פ שהוא אובד עודנו עומד בצדקו מעשה ביוסף בן פנחס הכהן שעלת' לימא ברגלו קראו לרופא להתוך רגלו אמר ליה כשאת' מגיע לחוט השער' הודיעני וכן עשה קרא להוניא בנו אמר לו בני עד כאן היית חייב ליטפל בי מכאן ואילך אין אתה חייב ליטפל בי שאין כהן מטמא

ספורנו

את מעשה האלהים. שברא את האדם בצלמו והבט אל כוונת גודל תכליתו. כי מי יוכל לתקן את אשר עותו. כי אין דרך שיתקן האדם את פועל החטא המעוות את כונת האלה המכוונת במעשהו הנזכר בעוד החטא קיים שלא נמחק בתשובה ממנו שאין מצוה מכבה עבירה: (יד) ולכן ביום טובה היה בטוב. בעת שישפיע האל ית' לך טובה היה בטוב השתדל לקנות בה שלמות נצחי שהוא הטוב המוחלט: וביום רעה. כשיסורין באים עליך: ראה. מה סבתם בהיותך מפשפש במעשיך ותסיר את החטא שהוא סבת היסורין וזה בתשובה ממנו: גם את זה לעמת זה עשה האלהים. כי אמנם עם מה שהאל יתברך לא יוסיף פורענות על הראוי עשה גם כן שיהיה הפורענות ממין החטא מדה כנגד מדה: על דברת. על אופן הנהגה: שלא ימצא האדם אחריו מאומה שלא ימצא האדם מקום להתרעם על היסורין באמרו שלא ידע סבתם: (טו) את הכל ראיתי. שהוא מדה כנגד מדה לטוב ולרע. ובזה יש צדיק אובד בצדקו. על איזה עבירה שלא שב ממנה ולא יכלו צדקותיו וזכיותיו להצילו מן העונש שאין מצוה מכבה עבירה: ויש רשע מאריך ברעתו. וזה כשישלם לו האל יתברך גמול על איזה פועל טוב שעשה ולא יכול רשעו למחות אותו הזכות. ולכן ראוי לשמור המצוה האלהית

אבן עזרא

והחכם שאין לו נחלה וכסף ישמח בחכמתו ולא יכעס בעבור ענין כי כבר נגזר עליו מה שנגזר משבת ימי בראשית ומבינ' מלאכת השמים יבינו והוא פי' אשר ברא אלהים לעשות כי' אלהים שם בכל מלאכתו כח על הדמות הראשונה ומי' שהיתה מערכתו מעוותת בדבר ממון או דבר אחר אין לו תקנה. (יד) ביום. והחכם שהוא בעל נחלה וכסף למה ישמח בדבר שלא יעמוד כאילו אומרים לו כשתהיה ביום טוב היה בטוב ושמח לכן יש עליו להסתכל כי יום רעה יבא כענין שמח בחור שיאמר לו שמח והלך בדרך תאות לבך ועיניך ודע כי על כל אלה והנה הענין אל תשמח: גם את זה לעומת זה. כענין שנאמר בספר יצירה שבע כפולות בג"ד כפר"ת ועל דברת כמו בעבור והוא כמו על דבר אשר לא קדמו אתכם וכמוהו על דברתי מלכי צדק על דבר אמת וענוה צדק ויהיה היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי משפט רבתי בגוים שרתי במדינו' ואחריו ישוב אל האלהים והענין שעשה זה לעומת זה ולא יוכל אדם לטעון בעבור שהחסרון בא מן המקבל כמו שפירשתי בתחלת הספר: (טו) את הכל. יש הוא הנמצא לפרקים מעטים. וענין אובד בצדקו שצדקו יאבידנו כמו המתענה תמיד ומאריך עניגו מאריך ימים:

מצודת ציון

(יג) עותו. ענין קלקול: (יד) על דברת. בעבור כמו על דבר הכסף

מצודת דוד

לתקן את הדבר אשר קלקל אותו אשר במקום צ"ה יוכל לתקן את הדבר אשר קלקל בעון הדור וכמ"ש רז"ל בר"ה אם בעון הדור נגזר על גשמים מועטים ולאח"ז הטיבו מעשיהם מתקן הוא את הקלקול כי מורידם בזמנם ובמקום היותר צריך ואינו מאבד טפה: (יד) ביום טובה. ביום בוא טובה בעולם היה בטוב ר"ל קבל את הטובה ותתענג בדשן נפשך: וביום רעה. בעת בוא רעה בעולם הסתכל בהרעה והבין על מה באה וקבל אותה לנקות את העון: גם את זה. ר"ל הרעה עלתה באה המקום גם עשה אותם לעומת העון ר"ל מדה כנגד מדה: על דברת. ועשה כזאת בעבור שלא ימצא האדם להרהר אחריו מאומה כי מגמול העונש יבין האדם לדעת את הפשע הדומה לו: (טו) את הכל. כל הדברים המתהוים והנעשים בעולם השגחתי בהם בהתבוננות רב בכל ימי לבעבור דעת תוכן הדברים ועומק הענינים:

קיצור אלשיך

הוא אדם הראשון, כמ"ש נעשה אדם, כי מי יוכל לתקן את אשר היצה"ר עותו באכילת עץ הדעת אשר ע"י נגזר המיתה לעולם. לכן (יד) ביום טובה היה בטוב גם לאחרים לעשות צדקה, וביום רעה ראה ופשפש במעשיך אולי עשית איזה עון וגם את זה לעומת זה, יום רעה נגד יום טובה, עשה האלהים, שלא ימצא האדם אחריו, אחרי הקב"ה, מאומה להתרעם עליו, ע"כ עשה לו הקב"ה יום טובה לזכותו בצדקה וג"ח, וביום רעה יפשפש במעשיו ואם אין יש בידו ישוב אל ה' וירחמהו, ועוד אמר שלמה (טו) את הכל ראיתי

(ה"ה)

וְיֵשׁ רָשָׁע מַאֲרִיךְ בְּרָעָתוֹ׃ טז אַל־תְּהִי צַדִּיק הַרְבֵּה
וְאַל־תִּתְחַכַּם יוֹתֵר לָמָּה תִּשּׁוֹמֵם׃ יז אַל־תִּרְשַׁע
הַרְבֵּה וְאַל־תְּהִי סָכָל לָמָּה תָמוּת בְּלֹא עִתֶּךָ׃ יח טוֹב
אֲשֶׁר תֶּאֱחֹז בָּזֶה וְגַם־מִזֶּה אַל־תַּנַּח אֶת־יָדֶךָ כִּי־

תו"א אל תהי צדיק הרבה. שבת לא יומא כב:

תרגום

לעלמא דאתי לאתפרע מניה ביום דינא רבא: טז אל לא תהי זכאי יתיר בעידן דאתחייב חייבא קטול בבית דינך בדיל לחייסא עלוהי דלא למקטליה ולא תתחכם בבן יתיר חוכמת רשיעיא דקיימין בדרך ולא תאליף אורחתהון למא דין תצדי ית אורחתך: יז אל לא תהך בתר הרהור לבך לאתחייבא סגי ולא תרחק אורחך מן בית אולפן אוריתא דיי למהוי שטיא למא דין אנת גרים מותא לנפשך ויתקצרון שני חייך למימת עד דלא מטא זמנך למימת: יח טב טב דתתאחיד בעסקי עלמא הדין לגמול טובא לנפשך באורח תגריא ואף מדין ספר אוריתא לא תשבוק חולקך ארום גבר דחיל מן קדם יי נפק ית די

רש"י

לאחר מן החי מאביו: (טז) אל תהי צדיק הרבה. כשאול שדימה להיות צדיק וריחם על הרשעים: ואל תתחכם יותר. לדון ק"ו של שעות ומה על נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה וכו': (יז) אל תרשע הרבה. אפי' ") רשעת מעט אל תוסיף להרשיע: למה תמות בלא עתך. כשאול שנ' (דברי הימים א י יג) וימת שאול במעלו אשר מעל בנוב עיר הכהנים ובעמלק: (יח) טוב אשר תאחוז בזה וגו'. אחוז בצדק וברשע ש אם אמר לך הנביא הצדיק

שפתי חכמים

לפ' דנה שכתב במדרש ולא מן הכהנים בכתוב גבי תולעתם לא תמות כוונת המדרש הוא על סיפא דמלתא דהיינו והיו דראון ויהיה גם שיהיה לפירש"י שלפנינו הוא נכון והפשר שכך היה כתוב לפניו במדרש ובילקוט הוא הדרש בגוונא אחר והוא נכון מאד וזה נוסחו תשא מן הכוחים ולא הנראים תהא נאותם בכתוב דהם וילאו ולאו ולא מאיתם בכתיב בהם כי תולעתם לא תמות ולפי זה ניחא מאד אך ממה שהביא רש"י והיו דראון מיכה כמו שפירשתי: ר דק"ל ולמה לא יהיה צדיק הרבה לכ"פ כשאול כו' וכן ק"ל באל תתחכם יותר:") דק"ל הרבה הוא דלא ירשע רק מעט לירשע. לכ"פ אפי' רשעת מעט פי' לא תאמר שכבר אבדת בשבת אותו חטא ותוסיף עוד להרשיע בחטא שאין לך תקוה אל תוסיף להרשיע ותשא תודה על הראשונות וסל

עונך והטאתך תכופר זהו כוונת רש"י. דאל"כ מאי אפי' וכי בשביל שחטא מעט יוסיף עוד להרשיע: ש באתי לעיל גבי ולאחיו בסכלות:

אבן עזרא

ברשעתו שיאכל וישתה וישמח ויעשה תענוגים לגוף: (טז) אל תהי. אם התפללת מן הבקר ועד הערב ותתענה והדומה להם תשומם והענין תסיר מדרך הישוב כמו שיעשו הרומיט"י בארץ אדום וישמעאל וכן אם בקשת להתחכם יותר מדאי. ומלת תשומם מבנין נפעל וי"א כי דגשות השי"ן אינה להסרון נו"ן נפעל רק להסרון תי"ו התפעל והיה ראוי שיהיה תשתומם כי לא ימצא מבנין נפעל בפעלי הכפל שימצאו שניהם רק ימצא בבנין התפעל בפעלים שהעי"ן שלהם אינו שלם כמו תבנה והכונן: (יז) אל תרשע. בעבור שרוב הרשע יביא האדם לידי סכנה אמר למה תמות בלא עתך ודע כי הרשעות היא להתעסק בדברי העולם אמר שתתעסק במה שיספיק לך ואל תהי סכל כלל כי הסכלות ממית בלא עת: (יח) טוב. כבר פירשתי באסוק טוב כעס משחוק מעט מחלקי הנפש ואיש השכל יתן לכל נפש חלק בעתו והינו צריך להפש מה יעשה רק ילך אחר תורת אלהיו ולא יסור ממנה ימין ושמאל ויבאר המלות אשר

ספורנו

בלי תוספת וגרעון שעניהם חטא ולא יציל מפורענותם שום מעשה טוב: (טז) ולכן אל תהי צדיק הרבה. כענין שאול שרחם על הרשעי' נגד מצות האל' ית': ואל תתחכם יותר. כמו לנדור נדרים למצוא חן וזה כשאינך צריך לכך להכניע יצרך: (יז) אל תרשע הרבה. להתאכזר אפילו על הרשעים יותר מן הראוי כאמרו ארבעים יכנו ולא יוסיף: ואל תהי סכל. לסור לגמרי מעסקי חיי שעה אפילו לעסוק בתור' ובמצות: למה תמות בלא עתך. שלא יעלה בידך לא זה ולא זה: (יח) אמנם טוב אשר תאחז בזה. שתעשה עיקר השתדלותך לקנות שלמות נצחי: וגם מזה. מהשתדלות בחיי שעה: אל תנח ידך. מכל וכל: כי ירא אלהים. השומר כוונתו: יצא את כולם. יכנס בשלום ויצא בשלום

מצודת דוד

בימי הבלי. כן יקראו ימי האדם לפי שהינם נלחיים: יש צדיק. והנה הסתכלתי אשר יש צדיק נאבד מן העולם באשר יחטא מעט שזהו בעבור רב צדקו כי הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה ואילו לא היה צדיק גמור לא היה נענש עליהם: מאריך ברעתו. מאריך ימי טובה והם בעבור רעתו אשר גדלה כי מאריך ימי טובה להיות מוטרד מעוה"ב: (טז) אל תהי צדיק הרבה. להכביר על עצמך מה שהתירה התורה למען יבוא ליגון וגדר: ואל תתחכם יותר. מאשר גזרה חכמתו יתברך: למה תשומם. למה תסבב כזאת לשבת משומם מבלי בוא מי להתחבר עמך בעבור מרבית הפריצות ותהיה מובדל מן האנשים: (יז) אל תרשע הרבה. אם בא לך דבר המחריד אל תחרד יותר מדאי ולא תבלבל דעתך: ואל תהי סכל. לבלי הרגיש כלום בדבר המחריד: למה תמות בלא עתך. למה תסבב כזאת אשר בעבירם תמות בעוד בלא כלה ימיך כי המחרד יותר הנה האדם ממיתו מי שאינו מרגיש כלום היינו ונוטר נדבק במחריד ונעות נכון בידו: (יח) טוב וגו'. ר"ל להחזיק נדבק המחריד: וגם מזה וגו'. ר"ל לאמן הלבב לבל ירגיש הרבה להעליד ביותר: כי ירא אלהים. מי שהוא ירא אלהים הוא יוצא ידי שניהם מעט להחריד ומעט לאמן הלבב

מצודת ציון

(בראשית מג): (טז) תשומם. מלשון שממון: (יז) תרשע. ענין חרדה ובלבול כמו ובכל אשר יפנה ירשיע (ש"א יד): (יח) תנח

קיצור אלשיך

ראיתי במעט שנותי אשר המה להבל נדמו, יש צדיק אובד בצדקו, בשביל צדקו, מחמת שהוא צדיק ורע לו, ע"כ הוא מתרעם על הקב"ה, והקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, ע"כ הוא נענש מהר, ויש רשע מאריך ברעתו, בשביל רעתו, הקב"ה רואה שבסוף ימיו יעשה תשובה או שיוליד בן צדיק ע"כ הוא מאריך ימים, ע"כ מה שנראה ליעין את האדם יברח מהקצוות, כי הוא יתברך סביביו נשערה מאד הם גדולי הצדקות ביותר כי את אשר יאהב ה' יוכיח לכן (טז) אל תהי צדיק הרבה, כי טוב לך זכות מעט מהיותך מרבה בחסידות פן עליה תתעתר ליאבד וכן אל תתחכם יותר בתכלית כי התורה אינה אלא ע"י יסורים וכפי רוב חכמתך ירבו יסוריך ולא תוכל עמוד באמור האם כל הקרב הקרב אל ה' תרבה רעתו באופן תהרהר ותאבד, וזהו למה תשומם, אך הזהר ג"כ מהקצה האחר והוא (יז) אל הרשע הרבה, אל תעשה באופן יהיו חטאתיך יתרים על זכיותיך, וזהו אומרו הרבה, וגם על דבר החכמה שאמרתי אל תתחכם יותר השמר מהקצה, והוא אל תהי סכל, עם הארץ מסבל החכמה לגמרי למה תמות בלא עתך, והוא כי דרך אנשים שלא יקראו מתים עד עת למות בצאת נפשם אך אתה אם תהיה רשע, או עם הארץ, שהוקתו לחטוא תמיד, כי אין בור ירא חטא, תהיה מת טרם יבא עתך לצאת נפשך, באופן שהקצוות מסוכנות, אך בחר במצוע, והוא (יח) טוב אשר תאחוז בזה, ר"ל אחוז מזה הוא הצדקות יתר על העונות וגם מזה הוא החכמה אל תנח ידך, שהוא המצוע בשני הדברים, וש"ת א"כ איפה לא אשב באותו העולם לא בין הצדיקים

ירא אלהים יצא את־כלם: יט החכמה תעז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר: כ כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה־טוב ולא יחטא: כא גם

הרא כתכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים. נדרים לב: כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב. סנהדרין מו
קה עיין פ' תרומה עקידה שער כה:

חובת כולהון: יט חכמתא וחוכמת יוסף בר יעקב איסתייעא עלוהי לחכימותיה כל קביל עשרתי אחוהי צדיקיא דשלטין ברחמתא דיי ולא שלט בהון יצרא בישא בעידן דהוו יהיבין בקרקא דמצרים ולא קטלו ית יוסף. אחוהון דהוה מצער להון בזמנא ההוא קביל מלר: כ כי ארום לית גבר זכאי בארעא די יעביד טב כל יומוהי ולא ייחוב קדם יי אבל גברא די ייחוב קדם יי חמי ליה למהדר בתיובתא עד דלא ימות: כא גם אוף כל מיליא דימללון לך

שפתי חכמים

ת כוונת רש"י נתבר הפסוקים. דהל"כ מה ענין זה לזה: א פי' אבל כל זמן שיהוידע חי היה לדיק גמור כדכתיב במלכים ויעש יהואש הישר בעיני ה' כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן ואחרי מות יהוידע עשה הרע בעיני ה' כמ"ש בד"ה: ב דק"ל דמלת כי מ"ית שהוא מחובר למעלה לכן פי' נפיכך לריך לפשפש. אך קשה לי וכי בשביל שאין לדיק באין לריך לפשפש אדרבא אם היו מקלת לדיקים אז מי שאינו לדיק לריך לפשפש ויעוב בתשובה כדי שיהיה במעלת הלדיק הכי אם אין לדיק באין אין סברא לו"כ שלריך לפשפש כי ה"א בלתי חטא. וי"ל דקאי אמה שפירש השכמה תעוז להכם שהיא יעלתו לשוב בתשובה ולפשפש במעשיו ע"כ אמר באן בלא תאמר אין אמר החכמה השמא להכם שיעלתו לשוב בתשובה אם היא חכם החכמה יועלתו שלא יחטא כלל ולא ילטרך לשבות תשובה. לזה אמר כי אדם אין לדיק באין בלא יחטא לפיכך לריך לפשפש עוד נ"ל יען שאמר לעיל אם הרשעת מעט אל תוסיף להרשיע בשבך דכל מי שחטא חטא מה נכתב פ ט תמיד לפני הש"י ובכל אשר בשבת מה שחטא ולא יועילו בשבה שהאשם השב בשתיך לא תחשוב כן ואל תוסיף להרשיע. ואמר כאן שאם לאה לא יחשוב כן ואמר באם תחשוב כן אז מ"ו כולם החוטאים כי אדם אין לדיק באין אשר לא יחטא אלא ע"כ בשובם מדרכם הרעה יכופר להם עונם לפיכך לא יוסיף להרשיע ויפשפש במעשיו ושראשונים כמו שפירש רש"י לעיל מיניה אל תוסיף עליו אלא פשפש במעשיך והשו בפירש רש"י לפיכך לריך לפשפש במעשיו פי' ולא יסבור כי לא מי הקנה אלא יפשפש במעשיו וישוב ויכופר כ.נו: ג פי' לא בסס האוזן לשמוע את המקלל הפי' שישים מכדר כאשר עשה דוד מלך

רש"י

דבר שהוא דומה לך לרשע כגון שאמר שמואל לשאול אל יקל בעיניך לפקפק בו: **יצא את כלם**. ידי שניהם יקיים הלדק והרשע כהלכתן: (יט) **החכמה תעוז לחכם**. לפי שאמר ת אל תרשע הרבה אם רשעת מעט אל תוסיף עליו אלא פשפש במעשיך ותהא תוהא על החטא אמר החכמה תעוז לחכם שהיא יועלתו לשוב בתשובה: **מעשרה שליטים**. מליגו כיאשיהו שהעיד עליו הכתוב (מלכים ב כג כה) וכמוהו לא היה לפניו מלך וגו' הרי עמדה לו חכמתו שפשפש במעשיו וטוב לו מעשרה מלכים שהרשיעו ולא שבו מדרכם: **אשר היו בעיר**. בירושלים רחבעם אביה אהזיה יואש אחרי מות יהוידע א אמליה אחז מנשה אמון יהויקים לדקיהו: (כ) **כי אדם אין צדיק בארץ**. לפיכך לריך לפשפש ב במעשיו: (כא) **גם לכל הדברים וגו'**. לפי שמדבר בשאול שקבל לשון הרע על נוב עיר הכהנים ועליו נא' אל תרשע הרבה אמר גם לכל הדברים וגו' אשר ידברו אליך הולכי רכיל אל תתן לבך לקבלן: **אשר לא תשמע את עבדך מקללך**. אין טוב אשר תטה ג אזנך לשמוע את עבדך

ספורנו

משני מיני ההשתדלו' וישיג את המכוון: (יט) **החכמה תעוז לחכם**. להגביר השכל על התאוה: **מעשרה שליטים אשר היו בעיר**. יותר מכל החושים הפנימיים וה' החושים שהם בין כלם עשרה: (כ) **כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא**. ואמרתי שהחכמה תעוז יותר מן החושים כי אמנם גם בחכם יגברו לפעמי' החושים ויחטא בהם בפרט בתוספת יגרעון בהסתת החושים המתעים: (כא) **גם לכל**

אבן עזרא

יעשה אותם האדם והי בהם בשני העולמות ובעבין הוא התם ספרו **כי ירא אלהים** יצא את כלם לאמת: (יט) **החכמה**. בעבור שאמר אל תתחכם יותר חזר לאמר שאין מעלה גדולה הימנה רק הזהיר שלא יתעסק בה תמיד רק יתן חלק לגוף כדי שיחיה ואמר כי יותר עוז וכח יש לחכמה מעוז שליטים רבים ומנין עשרה בעבור היותו סף החשבון והוא ראש הכלל כי כל מה שיש למעלה ממנו הם אחדים ובעבור היות עיקר כל דבר הראש ואמצעיתו וסופו היה האל"ף בלשון הקדש בתחלה והיו"ד בסוף והנה היו הה"א והוי"ו אמצעיים ואלה הארבע' אותיות הם לאמץ ולא יתכן בימלא אות או תנועה רק שיהיה אחד מהם נמשך עמו והאל"ף והיו"ד בחשבון שומרים עצמם כמו גדר והה"א והוי"ו החשבון עגול. וסוד גדול יש בכלם בשם הנכבד והנורא שאינו שם מדה והוא מן האותיות הנזכרים וענין אשר היו בעיר הראות עוזם בהתחברם כלם במקום אחד בהסכמה אחת ויש מפרש כי זה רמז לגלגלים והוסיף אחד ואיננו נכון: (כ) **כי אדם**. חזר לאמר ענין אל תהי צדיק הרבה וענינו דע כי לא תוכל שלא תחטא כי אין אדם אשר לא יחטא בפיעל או בדבור או במחשבה ככתוב בספר משלי בשבע התועבות לב חורש מחשבות און. וענין אשר יעשה טוב תמיד ולא יחטא לעולם: (כא) **גם לכל**. יאמר לחכם אם תרצה למצוא מנוחה אל תתן לבך לכל דברי בני אדם

מצודת דוד

כי החכם ביותר הוא כאלו מסיר בטחונו מה' ומי שאינו מרגיש כלום הוא כאלו אינו חושב על גזרת המקום אשר באה עליו ההרדה: (יט) **החכמה תעוז לחכם**. תתן חוזק אל החכם: מעשרה. יותר ממה שיתחזק האדם במעוז עשרה שליטים אשר היו בעיר למשגב בה (ואמר מנין עשרה בעבור היותו סף החשבון): (כ) **כי אדם וגו'**. אין בכל הארץ אדם לדיק בכל דרכיו אשר תמיד יעשה הטוב ולא יחטא לעולם והחכמה היא למעוז להכם כי היא מועלתו לפשפש במעשיו ולחזור לטוב: (כא) **גם לכל הדברים**. ר"ל עוד תועיל החכמה אשר גם לכל

קיצור אלשיך

גמורים ולא בין חכמים גדולים כי לא נשלמתי באחת מהם, אל תירא, כי הנה ירא אלהים יצא את כולם, ועוד (יט) החכמה תעוז להכם, שתתן עוז לו לבל ימשלו בו הכחות ההם ומהיכן יש לזה ראיה לזה, מעשרה שליטים אשר היו בעיר, והוא כי הנה כאשר עלה משה למרום בקשו מלאכי השי"ת למשול בו ולשורפו בהבל פיהם ובזכות התורה שעל ידה נאחז בכסא הכבוד לא יכלו לו, והנה כל מיני המלאכים הם עשרה כאשר מנאם הרמב"ם ז"ל במספרם ובשמותם, וק"ו הדברים אם עשרה שליטים שהוא כללות כל סוגי המלאכים לא יכלו לו על זכות התורה, מה גם עתה כחות היסורין אשר לא מסוגם המה שלא יכלו לעוסק ברבוי בתורה, וגם העצה שלא תהי צדיק הרבה לא טובה היא, כי הלא למה בחרת בזה אם לא לבל תאבד בראותך יסורין באו עליך, וע"כ אם לא תהיה צדיק הרבה לא יבואו עליך, ואם יבואו תחלה בקצת אשמות, הנה גם אם תהיה צדיק מכל האדם אשר בארץ לא תאבד ביסורין כי הלא (כ) אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב, ואפילו בטוב, ולא יחטא, באיזה פניה בלתי טובה, ומה גם באשר לא טוב, וא"כ גם כי תהיה גדול מכל צדיק יש לך במה לתלות היסורין ולא תאבד. (כא) גם לכל הדברים אשר ידברו, הלא אמרתי כי

לְכָל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יְדַבֵּרוּ אַל־תִּתֵּן לִבֶּךָ אֲשֶׁר לֹא־
תִשְׁמַע אֶת־עַבְדְּךָ מְקַלְלֶךָ׃ כב כִּי גַּם־פְּעָמִים רַבּוֹת
יָדַע לִבֶּךָ אֲשֶׁר גַּם־את אתה ק׳ קִלַּלְתָּ אֲחֵרִים׃ כג כָּל־
זֹה נִסִּיתִי בַחָכְמָה אָמַרְתִּי אֶחְכָּמָה וְהִיא רְחוֹקָה
מִמֶּנִּי׃ כד רָחוֹק מַה־שֶּׁהָיָה וְעָמֹק ׀ עָמֹק מִי יִמְצָאֶנּוּ׃

הג"א כל זה נסיתי בחכמה. יומא יד נדה ט זוהר פ׳ ויחי:

תרגום

רשיעא לא תמסור לבך לקבלותהון דלא ייתון יומין די תשמע ית עבדך די ילוט לך ולית לך חילא לאישתיזבא מן ידוי : כב כי ארום חזי לך למצדק ית דינא בזמן די ילוט לך גבר דלית דכוותך דאף זמנין סגיאין ידע לבך דאוף אנת הויתא לטי גוברין אוחרנין : כג כל כל די אמרית בחנית בחוכמתא אמרית במימרי אחכום אף כל חוכמת אורייתא והיא רחקת מני : כד רחוק הא כבר אתרחק מבני נשא למידע כל מה דהוה מן יומי עלמא ורז יום מותא ורז יום דייתי מלכא משיחא מן הוא דישכחיניה בחוכמתא :

רש"י

מקללך. דבר אחר מעשרה שליטים אלו עשרה דברים המחייבים את האדם. שתי עיניו מראין אותו דברי עבירה. שתי אזניו משמיעין אותו דברים בטלים. שתי ידיו שגוזל וחומס בהן. שתי רגליו שמוליכין אותו לדבר עביר׳. ופיו ולבו. ד"א החכמה תעוז לחכם זה נח מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו. ד"א לחכם זה אברהם מעשרה שליטים מעשרה דורות שלפניו. ד"א לחכם זה יוסף מעשרה שליטים אלו אחיו. ד"א לחכם זה משה מעשרה שליטים עשרה דברים המשמשין את הגוף על ידי מאכל מן פומא לוושטא ומן וושטא לכרסא וכו׳ כדאיתא במדרש קהלת וחכמתו עמדה לו למשה שלא נצטרך למאכל ארבעים יום וארבעים לילה. כל הפנים הללו במדרש ואיני יכול ליישב עליהן מקרא שלאחריו כי אדם אין צדיק בארץ. כל זה נסיתי בחכמה מוסב על מקראות שלמטן (ס"א ולא ודוק) ועל שלמעלן: (כג) נסיתי בחכמה. בתורה: אמרתי אחכמה. לדעת את החכמה: והיא רחוקה ממני. ומה היא זו: (כד) רחוק מה שהיה. את הדברים הרחוקים שהיו ביצירת בראשי׳: ועמק עמק. הוא מי ימצאנו

אבן עזרא

ואילו היה מקללך ואפי׳ עבדך כי אם תתן לבך לדבריהם תכעס ויחשך אור חכמת הנשמה: (כב) כי גם. כל פעם בלשון הקדש חובר על לשון זכרים ולעולם הוא לשון נקבה חוץ מן אך הפעם הזה של שמשון. והענין אל תחוש לדברי המבזים והמקללים כי כבר תדע שגם אתה קללת אחרים או הם בפיך או במחשבותיך: (כג) כל זה. כל מה שאמרתי לך הכל נסיתי בחכמה ובקשתי שאחכם יותר ומצאתי שהוא דבר רחוק וזה מענין ואל תתחכם יותר כי עיקר מה שהיה הוא רחוק מאד שישיגנו האדם והוא עמוק מאד. פירוש אחר בקשתי החכמ׳ ומצאתיה רחוקה אעפ"כ השגתיה והחכמתי: (כד) וענין רחוק מה שהיה. כי מה שהיה הוא רחוק לבדו ודבר שלא עבר והיה יכול אדם לחפש עד שימצאנו וזה ענין עמוק עמוק מי ימצאנו כענין מים עמוקים

ספורנו

הדברים אשר ידברו אל תתן לבך. ומאחר שגם הצדיק נכשל לפעמים בהסתת החושים ראוי שלא תקצוף על כל דבר פשע שידברו אחרים עליך אשר בזה: לא תשמע. לא תטה אזן לשמוע: את עבדך מקללך. שהוא מקלל מתוך עניו ושעבודו לא תצטרך לקצוף על אלה הנעשים בהסתת החושים אבל תזכור: (כב) כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם אתה קללת אחרים. וזה בהסתת החושי׳ כמו שיקרה לעבד בשעבודו ותכיר שאין ראוי לקצוף על זה: (כג) כל זה. כל מה שאומר: נסיתי בחכמה. להתבונן ולצייר ענינו: אמרתי אחכמה. בהיותו מפעולת הכח השכלי: והיא רחוקה ממני. בהיות מדרגת השכל האנושי שהוא כחני בלבד רחוק ממדרגת העצם השכלי בפועל שהוא עם זה שכל בורא: (כד) ולכן רחוק. מהשגתי מה שהיה לצייר

מצודת דוד

הדברים אשר ידברו כך מדברי בוז וקלון אל תתן לבך לחשוש בהם ועל ידי החכמה תשלם דרכך עד אשר לא תשמע את עבדך מקללך כלומר לא תחשוש בהם כאלו לא שמעת ועם כי תוכל לקחת נקם מעבדך: (כב) כי גם פעמים רבות. ר"ל לא פעם ולא שתים כי אם פעמים רבות ידע לבך וזכרת בדבר אשר גם אתה קללת אחרים והתבונה תלמדך לחשוב מדוע א"כ ירע לבבי מה שמקללים אותי: (כג) כל זה. כל מה שאמרתי הכל בחנתי בהתחכמות רב: אמרתי אחכמה. ר"ל חשבתי להתחכם עוד יותר להשיג הכל אבל ההשגה ההיא רחוקה היא ממני ואין להשיגה: (כד) רחוק מה שהיה. הדבר אשר כבר היה רחוק הוא מלהשיגו: ועמוק. ר"ל אף דבר הסוף אם

מצודת ציון

מלשון הנחה ועזיבה: (כג) נסיתי. מלשון נסיון:

קיצור אלשיך

חכמת התורה, היא תקון לכל מצות ה׳, והלא גם כי לרוב מצות ה׳ אשר לא תעשנה תועיל, הנה ללשון הרע לא תועיל ע"כ אמר גם לכל הדברים אשר ידברו על החכמה, שאמרתי ימשך שאל תתן לבך והוא כי תשית לב אל ב׳ מצות הלא המה לפני עור לא תתן מכשול ומצות ואהבה לרעך כמוך, כי לבל תעבור ב׳ עבירות אלו שהם בכלל חכמת התורה תשמש לבלתי קבל לשון הרע, והוא כי אם תקבל ותכעוס על מי שעניו. אמרו לך לשון הרע אצ"ל שיקללך אפילו אם יהיה אנוש כערכך כי אם גם יהיה עבדך מקללך ואשמת ני תעבור על לפני עור לא תתן מכשול שתעבירנו על לא תקלל חרש ונשיא בעמך לא תאור, וזהו אשר לא תשמע את עבדך מקללך וזהו אם שקר הוא הלשין הרע, ואם אמת היה הדבר תשמע לבלתי כעוס ולקבל על (כב) כי פעמים רבות ידע לבך כי גם אתה קללת אחרים והוא ואהבת לרעך כמוך כי כאשר קללת אחרים והיית חפץ שימחול לך כן מחול אתה ג"כ :
(ח"ה)

(כג) כל זה נסיתי וגו׳. אמר כמווכח, הנה כל זה שאמרת שע"י חכמת התורה נתקן האדם נסיתי בחכמה ואראה כי כן אך מה נעשה וכמעט החכמה בשלמות בלתי מושגת כי הלא אמרתי אחכמה והוא גדר חכם שהוא לדעת מה שילמדוני רבותי, אך החכמה עדיין היא רחוקה ממני כי אין שלמות חכמת התורה במה שילמד מרבותיו אם לא יבין אחרי כן דבר מתוך דבר וידמה מלתא למלתא. כי כמה דברים של איסור והיתר אינם מפורשים בתורה אם לא יבינם החכם מתוך דברים שילמדם ברוח מבינתו והוא הנקרא בינה, וש"ת הלא כל מה שעתיד אפילו תלמיד ותיק לחדש מרוח מבינתו קבלה נפשו בסיני וא"כ בקלות תוכל להביאו אל הזכירה הלא גם זה איננו שיה. (כד) כי הלא רחוק הוא מה שהיה מאז עד עתה מרוחק בעצם. וגם שיש סעד ע"י כללי התורה שהיא נדרשת הנה היא עמוק עמוק שאפילו מה שהיה לי תחלה נאבד ממני מי ימצאנו
ע"ה

כה סַבּ֨וֹתִֽי אֲנִ֤י וְלִבִּי֙ לָדַ֣עַת וְלָת֔וּר וּבַקֵּ֥שׁ חָכְמָ֖ה וְחֶשְׁבּ֑וֹן וְלָדַ֙עַת֙ רֶ֣שַׁע כֶּ֔סֶל וְהַסִּכְל֖וּת הוֹלֵלֽוֹת׃
כו וּמוֹצֶ֨א אֲנִ֜י מַ֣ר מִמָּ֗וֶת אֶת־הָֽאִשָּׁה֙ אֲשֶׁר־הִ֨יא מְצוֹדִ֧ים וַחֲרָמִ֛ים לִבָּ֖הּ אֲסוּרִ֣ים יָדֶ֑יהָ ט֤וֹב לִפְנֵי֙

תו"א ומוצא אני מר ממות את האשה. ברכות ח יבמות סג סנהדרין כב:

כה סַבּוֹתִי חֲזָרִית אֲנָא לְחַשְׁבָא בְּלִבִּי וּלְמִידַע וּלְאַלְלָא וּלְמִתְבַּע חוּכְמְתָא וְחוּשְׁבַּן אֲגַר עוֹבָדוֹי דְצַדִּיקַיָּא וּלְמִידַע פּוּרְעֲנוּתָא חוֹבָא דְשַׁטְיָא וְסוּכְלְתָנוּ חוּלְחוּלְתָּא דְמַלְכוּתָא: כו וּמוֹצֶא וְאַשְׁכָּחִית אֲנָא פִּתְגָם דִּמְרִיר עַל אֱנָשׁ יַתִּיר מִן מְרִיר יוֹם מוֹתָא יַת אִתְּתָא דְהִיא עֲבֵדַת עַקְן סַגִּיאִין לְבַעְלָהּ וּמְצַדְּתָן וְהַקְלָן בְּלִבָּא כְּפִיתָן יְדָהָא בְּדִיל דְּלָא לְמִפְלַח בְּהוֹן תַּקִּין קֳדָם יְיָ גְּבַר דִּי יִפְטַר יָתָהּ בְּגֵט פִּטּוּרִין

שפתי חכמים

ישראל גם במשמי כן גרסי: ד פירוש פתיחת קשה: ה כי כן דרשו רז"ל והמשל לו האשה שלכה כדהיתה בפרק קמא דע"ג סרתק מגליה דרכך

רש"י

שאין לי רשו' להרהר בהן מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור: (כה) ועוד. סבותי. לדעת ולתור ולבקש חכמת פרשת פרה אדומה והשבון קץ הגאולה: ולדעת רשע כסל. לעמוד על סוף דעתה של אפיקורסו' וסכלו' הולכו' מעורבב ומשועמם שבה: (כו) ומוצא אני מר ממות. שהיא קשה ד מעברה דברים הקשים שנכראו בעולם כדאיתא בבבא בתרא בהשותפין ומוצא אני מר וקשה ממנה את האשה זו ה האפיקורסו': וחרמים לבה. לשון מכמורת כמו (חבקוק א טו) יגורהו בחרמו יאספהו במכמרתו: אסורים ידיה ומשהחזיקה באדם הרי הוא כנקשר בקשורי עבותי': אסורים. שם דבר של קשורים כמו (שופטים טו יד) וימסו אסוריו קשוריו וכן פירשו

ספורנו

איפן מה שהיה במעשה בראשית: ועמוק עמוק. ענין הבריאה שהיא פעולת פועל בלתי אנושי: (כה) וסבותי. פניתי אני ולבי. אני מן החמריות ולבי כמו כן פנה מכל עיון אחר: לדעת. במופת: ולתור. במחקר עיוני: ולבקש. בספרי הקדמונים: חכמה. כוונת האל במציאות: וחשבון. סבת המספר הקצוב במיני הנמצאים הנפסדים שהם באופן שאם ירצה האדם להוסיף עליהם איזה מין חדש בהרכבה לא יתמיד איתו המין המחודש שלא יוליד בדומה כמו שהתבאר בנפסין ממיני הפרדות והצמחים המורכבים מב' מינין: ולדעת רשע כסל. של נחש איך בהיותו ערום לא ירא מהעונש: והסכלות. של חוה שהתפתת' לתאות המאכל ולא יראה מהעונש שהוכירה היא בעצמה: הוללות. של אדם שנפתה לדברי הנחש ונהפך לטינית ונפתה ג"כ לאכול מפרי העץ לבקשת אשתו עם סכנת עונש המות: (כו) ומוצא אני מר ממות. לגרום ולסבב אבדון נצחי: את האשה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה את האשה שתהיה על זה האופן שיהיה לבה מצודים וחרמים למשוך האדם בתחבולות של פתוי מדרכי חיים אל הפכם כאמרם ז"ל כל המרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה וסופו יורש גיהנם. וכמו כן אסורים ידיה שאחר שהתחיל האדם להתפתות יהיה כמו אסיר ומוכרח לעשות רצונה כמו שקרה בענין פעור: טוב לפני האלהים ימלט ממנה. שלא יתחיל להתפתות כלל פן יחטא: וחוטא. המתחיל להתפתות: ילכד בה. לירש גיהנם במוע צותיה:

אבן עזרא

עלה בלב איש ואיש תבונות ידלנה: (כה) סבותי. הסבותי פני ומחשבותי בלבי לדעת אם תתחבר החכמה והחשבון שהוא פירוש מחשבת הדעת עם הרשע והסכלות וההוללות: (כו) ומוצא. מוצא השקיעור עיני חכמים ויסלף מחשבותם ותתבלע חכמתם. ומלת מוצא פועל על משקל קורא ומוצא רוה מאוצרותיו מהבנין הכבד גם הוא פועל וראוי להיות מוציא וכא מלעיל בעבור היות הטעם באות הראשון במלה שאחריו. ומצודים הוא מן ציד ומשקלו מרומים והוא מן הפעלים שהעי"ן שלהם איננו שלם. וחרמים כענין רשת משעת הרמים כמוהו. והענין שאין לב האשה ומחשבותיה בכל רגע כי אם לבטוח הרמים לצודד נפשות וידיה כמו בית האסורים וענין ילכד בה כרשתה ואמר כי המות היה טוב

מצודת ציון

(כה) ולתור. ענין חפוש וחקור: וחשבון. מל' מחשבה וכן כי אין מעשה וחשבון (לקמן ט): כסל. מלשון כסיל: והסכלות. בטות: הוללות. שגעון: (כו) מצודים. שם כלי מכלי הצידים וכן במצודה רעה (שם): וחרמים. רשתות כמו יגורהו בחרמו (חבקוק א): אסורים. קשורים כמו וימסו אסוריו (שופטים טו):

מצודת דוד

דבר עמוק הוא אין להשיגו השיגו ויהא עמוק ומי א"כ יוכל למצוא אותו: (כה) סבותי אני ולבי. הסיבותי פני ומחשבות לבי לדעת ולתפש ולבקש ענין החכמה: והשבון. ר"ל מחשבת בינה להבין דבר מתוך דבר הבא במחשבה ובעיון לב: ולדעת. ר"ל נתתי להעריך ולדעת גדעון הרשע אשר באדם כסיל והשטות שיש בהוללות ושיעמום כי אין דבר ניכר אלא מפאת הפכו: (כו) ומוצא אני. כאומר הן בזה סכלתי פתיות הרשע כו' ומצאתי יש להזהר מהם והנה בהם מצאתי דבר המר יותר מן המות והראוי לבחור במיתה ממנה: את האשה ר"ל זאת היא האשה שמגאפת אשר היא כלי לדיי' לצודד נפשות כנפתים אחריה: וחרמים לבה. לבה היא כמו רשת כי במחשבת לבה תצוד אנשים: אסורים ידיה. ידיה הם כמו קשורים כי כשאוחזת מי א"א להפרד ממנה: טוב וגו'. מי שמצא זכות לפני המקום ימלט ממנה עד לא תשתי בכוס נקמה: ילכד בה. והאשר נלכד שוב א"א להפרד ממנה למלט נפשו:

קיצור אלשיך

ע"כ (כה) סבותי אני ולבי, אני ע"י מה שלמדתי, ולבי להבין מתוך מה שלמדתי ופירש מה שאמרתי אני הוא לדעת הנלמד בעצם לבל אשכח, ומה שאמרתי ולבי הוא ולתור כתייר הזה התוקר ודורש מתוך מה שרואה לעין טפוני ומסתרי העיר. כן חיפש כל מה שלמד ותוקר בו להבין דבר מתוך דבר ולא לסמוך על בינתו לבדו כ"א ובקש מזולתו עד עמוד על בורין של הדברים ולא בלבד החכמה כ"א חכמה והשבון הוא המגשה לדעת החשבון העתיד ליתן לפני קוני, איך אהיה, כי שם הכל לפי רוב המעשה, וגם לדעת ע"י חכמה ובינה איך הוא רשע כסל ואיך הוא הסכלות הוללות, והוא מרגלא בפומייהו דרז"ל אין אדם חוטא אלא א"כ נכנס בו רוח שטות וזהו רשע כסל, שהוא רשע הבא מכסל וכן אמר התנא שגגת תלמוד עולה זדון וזהו והסכלות הוללות, הסכלות שהוא מסכל התורה ומשפטיה הוא הוללות הוא המזיד בהוללות רעה: (ח"ה)

והנה שלמה עדיין עומד בוכוחו אומר הנה ראיתי אחרי רואי שיש דבר המטריד ומחטיא ואין כל החכמה מועלת להמלט ממנו והיא האשה, (כו) כי מוצא אני את האשה כי היא מר ממות אשר היא מצודים וחרמים לבה, הן תאות לבה בהמשך אחר תאוות משכבה או תאוות תכשיטיה ותאוות לבה בפרטים אין מספר שהיא מצודים לצוד נפשו הן בביטול תורה הן במכשולות אין מכפר, ואינה מדקדקת במשאו ומתנו אם יכול למלאות משאלותיה ולא יהיה רחוק מעושק וכיוצא, ואפילו בעת שאסורים ידיה במלאכתה רעיונותיה רק שבעלה ימלא רוב תשוקותיה, וטוב לפני האלהים ימלט ממנה בל יפול במצודתה וחוטא ילכד בה, ועכ"ז לא נוכל לומר

כזאת

האלהים ימלט ממנה וחוטא ילכד בה: כז ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון: כח אשר עוד בקשה נפשי ולא מצאתי אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי:

תו"א אחת לאחת למצוא חשבון. סוטה ח ע: אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי. גיטין סח:

תרגום

ומשתזיב מנה וחייבא קדם יי גבר דיסבינה ואתלכד בזנותהא: כז חזי דין עובדא דאשכחית אמרה קהלת דמתקרי שלמה מלכא דישראל בגינית מזליא חדא עם חברתא למשכח חשבון בני אנשא מה יהא בסופיהון: כח אשר אית פתגם אוחרן דעוד תבעת נפשי ולא אשכחית גבר שלים וזכאי בלא חיבולא מן יומי אדם קדמאה עד די אתיליד אברהם צדיקא די אשתכח מהימן וזכאי בין אלף

רש"י

מונחים: (כז) ראה זה מצאתי אמרה קהלת אחת לאחת למצא חשבון. כל המצו' שהצדיקים עושים והעבירו' שהרשעים עוברים נמנים לפני הקב"ה אחת אל אחת עד שמצטרפו' לחשבון גדול כך פירשו רבותינו במסכת סוטה: אמרה קהלת. אמרה קבוצ' החכמה ו ואמרה נפשו המשכלת המקבלת החכמה. קהלת. לשון ז נקבה היא וכשהוא אומרו בלשון זכר מוסב על הקובלה והוא שלמה ובמדרש מצינו אמר רבי ירמיה בן אלעזר רוח הקודש פעמים מסיחה בלשון זכר ופעמים מסיחה בלשון נקבה כתוב אחד אומר (תהלים ע) עזרי ומפלטי אתה וכתוב אחד אומר (שם מ יח) עזרתי ומפלטי אתה. כתוב א' אומר (נחום ב א) מבשר משמיע שלום וכתוב א' אומר (ישעיה מ ט) קול מבשרת ציון: (כח) אשר עוד בקשה נפשי. לבד אלה האמורים למעלה שבקשתים ולא מצאתים בקשה עוד נפשי כשרה בנשים ולא מצאתי כי כולן דעתן קלה עליהן: אדם אחד מאלף מצאתי. כנוהג שבעולם אלף נכנסים למקרא אין יוצאים מהם להגליה שראוים למשנה אלא מאה ואותם מאה שנכנסו למשנה אין יוצאים מהם לגמ' אלא עשרה ואותן עשרה שנכנסין לגמרא אין מגליה מהם אלא אחד להוראה:

שפתי חכמים

זו מינות: ו דק"ל שאמר ל' נקבה. לכ"פ אמרה קבוצת החכמה ומ"ש ואמרה נפשו כו' בספרים מדוייקים אינו: ז דק"ל הרי כמה פעמים אמר בל' זכר לכן פירש קהלת ל' נקבה הוא וכשהוא

אבן עזרא

להם מהחטא: (כז) ראה. עודנו מדבר בדברי האשה ומלת אמרה קהלת על לשון החכמ' ופירוש חשבון מחשבת והענין שלא יוכל האדם למצוא מחשבת שהוא ההפך עד שישמו' אחת לאחת שידוע שהמחברת האחת נושא ונשוא וכן המחברת השני' רק תהיינה בהסכם הנשוא בראשונה ונושא באחרונ' או שני הנושאים או שני הנשואים בשוה אז תוליד בין שתי המחברות דעת שלישית והנה כן בדברי הנפש אף כי בגויות והענין כי אין ראוי לחכם להתחבר עם אשה כלל לולי שלא יתכן להשאיר דמותו תחתיו שהוא שלישי כי אם בהתחבר האב והאם. ופירוש אחר שיהיה זה הפסוק דבק עם הבא אחריו. ויהיה פירוש מלת חשבון מחשבת או מנין והענין כשתחשוב בכל דבר שתמצאנו היננו לבדו עד שיסמך לאחר כמו גדול וקטן כי לא יקרא גדול כי אם כנגד קטן ממנו והקטן בהפך וכן חכם וכסיל וכן צדיק ורשע גם כן בחשבון כי בהתחבר אחת לאחת יקום ראש המנין ואם יתחבר אחת לראש ישוב כמו קו ובהתחבר אחת לקו ישוב נגדר ובהתחבר אחת לנגדר ישוב עגול והעגול מיושר והמיושר שלם והשלם גוף והענין אפילו שלא ימצא איש שכל וחכמה ויראה והוא האדם הישר רק ימצא כנגד בני האדם האחרים ובזכרים לבדם ימצא אחד מני אלף. ומלת אחת לשון נקבה ודע כי האותיו' מתחלקים לשני חלקים הנים משרתים פעמים ופעמים הם עיקרים והמשרתים כשתי"ל א"ב המו"ן והשאר עיקרים תמיד ולא ימצאו נוספי' כי אם בכפל כמו שחרחורת וכן לא יגרעו הון מפעלי הכפל כהגרע דל"ת שדד מן שוד וכן בהתחבר תי"ו השרש עם תי"ו הנקבה יחסר השרש כמו אותו תשחית וכרת וכן בהתחבר נו"ן השרש עם נו"ן נקבו' רבו' יחסר נו"ן השרש כמו בכל דליותיו תשכנ' והוא מבולע וכן מלת מגרת את המלך בעבור התחברות תי"ו השרש עם תי"ו הנקבה חסרו תי"ו השרש ופתחו הרי"ש להורו' על לשון נקבה להפריש בינו ובין מגרת משה שהוא לשון זכר וכן בהתחבר דל"ת אחד והוא רפה עם תי"ו רפה שהיא לשון נקבה והם קרובים במוצא חסרו הדל"ת שהוא שרש וזה מקרה הרה ללת וי"א כי שני שרשים הם בענין אחד ויפרש אח לא פדה יפדה איש ועשה אח מאחת מאלה כמו אחד וזה רחוק כי פי' אח לא פדה אין אח פודה נפש איש או אין איש פודה נפש אחיו ויהיה אח פועל או פעול והבא אחריו יורה עליו והוא ויקר פדיון נפשם והענין שלא יוכלו בני אדם לפדות אחיהם או אהוביהם מן המות ואיך יוכלו לפדותם והם גלאים לפדות נפשם ופירוש ועשה אח פועל או פעול וענין הפועל ועשה ישראלי וענין הפעול עשה עבירה היא אחות לאלה העבירו' הנזכרו' או דבר רע הוא אח להם ועוד איך יהי' פי' ועשה אח אחד והנה ישוב בעבור שבא אחריו מאחת מאלה ועשה אחד מאחת: (כח) אשר. מלת בקשה מן הבנין הכבד והחיר"ק יור' עליו ויחסר הדגש מן הקו"ף כמו שלחו באש מקדשך וכמו התל כי שהוא מן ויהתל

ספורנו

(כז) ראה זה מצאתי. שעבירה גוררת עבירה: אחת לאחת. וזה מצאתי שיקרה בכל אחד מהעבירות: למצוא חשבון. כשבקשתי למצוא מספר נחשב מאנשים בימינו שלא יקרה להם זה: (כח) אשר עוד בקשה נפשי. מספורי הקדמונים למצוא מספר מאנשים שלא קרה להם זה: ולא מצאתי. מספר נחשב: אמנם אדם אחד מאלף מצאתי. ששב בתשובת מן העבירה הראשונה ובכן לא נכשל בשניה: ואשה בכל אלה לא מצאתי ובכל אלה שמצאתי אחד מאלף לא מצאתי

מצודת דוד

(כז) ראה זה. האמור בסוף המקרא: אמרה קהלת. אמרה נפש של המקבץ הדעות המנגדות (ואמר כאשר המדבר וכן דרך המקרא בכמה מקומות): אחת לאחת למצוא החשבון. אין למצוא מחשב: בינה כ"א להעריך אחת אל אחת ר"ל להעריך דבר אל נפשו כי אז יבין וישכיל איזה יכשר: (כח) אשר עוד בקשה נפשי. אשר הרבה בקשה נפשי יותר מן הרגיל למצוא דבר מבלי העריכו אל נפשו ולא יכולתי למצוא: אדם וגו'. מבין אלף אנשי'

מצודת ציון

(כז) אמרה קהלת. החסר מלת נפש ולזה אמר בלשון נקבה שמלת נפש ידבר וכמ"ש אמר נפש קהלת וכן ותכל דוד (ש"ב י"ג): חשבון. מחשבת בינה: (כח) עוד. ענינו הרבה יותר מן הנהוג והרגיל כמו ויבך על צואריו עוד (בראשית מו):

קיצור אלשיך

בזאת על כל הנשים שבעולם, רק (כז) ראה זה מצאתי אמרה קהלת, נשים כאלה מצאתי אנכי, אבל יש נשים כשרות, אבל מעטים המה, אחת לאחת למצוא חשבון, אחדות הנה, נוכל לחשבן ולמנותן מי היו, האמהות וכיוצא בהן, (כח) אשר עוד בקשה נפשי למצוא כהנה ולא מצאתי, אדם אחד מאלף

(ח"ה)

כט לבד ראה־זה מצאתי אשר עשה האלהים את־האדם ישר והמה בקשו חשבנות רבים: ח א מי כהחכם ומי יודע פשר דבר חכמת אדם תאיר

ת"א מי כהחכם ומי יודע פשר דבר. ברכות י סוטה יג פקידה בשר טז: חכמת אדם תאיר פניו. נדרים סט פקידה בשר מט פקיים מב פנט:

מלכין דאתכנשו לתעבד מגדלא בבבל ואתתא בכל אלין נשיהון דמלכיא כשרה לא אשכחית: כט לבד לחוד חזי דין אשכחית די עבד יי אדם קדמאה תקין קדמוי וזבאי וחייא וחוה אנתו אטעיו למיכל מן פיריא דאילנא דאכלין פירוי חכימין למידע בין טב לביש וגרמו לאסתקפא עלוהי יום מותא ולכל דרי עלמא ואינון תבעו למשכח חשבונין סגיאין בגין לאיתאה מחתא על דיירי ארעא: ח א מימאן הוא חכימא דיכיל למיקם קביל חוכמתא יס"א

שפתי חכמים

אומר שלמה זכר מוסב על הקהלת פירוש המקבץ החכמה והוא שלמה:

רש"י

הרי אחד מאלף: ואשה בכל אלה. אפי' כאלף לכך אתה צריך להזהר בה: (כט) לבד ראה זה מצאתי. שבא לעולם תקלה על ידה: אשר עשה. הקדוש ב"ה את האדם הראשון ישר: והמה. משנזדווגה לו היה אשתו ונעשו שנים ונקראו המה: בקשו חשבנות רבים. מזימות ומחשבות של חטא כך נדרש במדרש: (א) מי כהחכם. מי בעולם חשוב כאדם הזה: ומי יודע פשר דבר. פתרון של דבר. כמו שמצינו בדניאל מתוך חכמתו שהיה חכם ביראת שמים נתגלו לו רזי פתרון. מי כמשה עושה פשרים בין ישראל לאביהם שבשמים: ועז פניו ישנא. משאר הבריות עד (שמות לד ל) כי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו:

ספורנו

שוב אשה: (כט) לבד ראה זה מצאתי. שלא קרה זה למין האנושי לולא חטאו של אדם הראשון: אשר עשה האלהים את האדם ישר. קודם יצירת חוה. שהיה האדם יחיד היה ישר מוכן אל ההתבודדות השכלי בלתי ידיעת טוב ורע. שהוא הערב והבלתי ערב שהם המסיתים לחטוא: והמה. ואחר יצירת חוה שהיו שנים: בקשו. בידיעת הערב והפכו: חשבונות רבים. למצוא חשבונות ותחבולות רבות הקורות בבקשת להם ושמלה בפרט להשיג מהם היותר ערב כאמרם ז"ל כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שלא אכל פת:

ח (א) ולכן עתה מי כהחכם. מי הוא שיהיה כאותו החכם שמצאתי היותו אחד מאלף: ומי יודע פשר דבר. לפתור ענין ספור הנחש הקדמוני שהזכרתי: חכמת אדם תאיר פניו. באופן שהחכמת זה החכם הפותר תאיר פניו לסיר ממבקשי הנחש: ועז פניו ישונא. ישתנה משאר בני

אבן עזרא

כהם אליהו ואין לו חבר כמוהו בכל הפעלים השלמים בלשון זכר ויחיד ופי' השלמים חוץ מן האותיו' הגרונ' ויש בכל אלה לאלף הנזכר כי כן היה מספר נשי שלמה שבע מאות שרות ושלש מאות פילגשים: (כט) לבד. הזכר השבון על לשון נקבו' והוא לשון זכר כמו עונות והענין שעשה האלהים את האדם להיות ישר הולך בדרך ישרה והמה בקשו ארחות עקלקלות וגם זה הענין סמוך בפסוק שלמעלה שאשה אחת די לאיש: (א) מי כהחכם. יש מלה מושכת עצמה ואחרת עמה כמלת אל בקצפך תוכיחני. יהי ראובן ואל ימות. מתן בסתר יכפה אף. וכן ימצא אות מושך אחר כמו מאל אביך ויעזרך ואת שדי. הוא ומאת שדי והוא דבק עם הפסוק שלמעלה מידי אביר יעקב כל זה בא לך מאל אביך והוא יעזרך לעולם. ואמר הגאון רב סעדיה ז"ל שענינו השאל מאל אביך ויעזרך ועל שני הפירושי' צריכה תוספת מ"ם על את וכן מישרים אהבוך ומישרים הוא תואר היין וכמוהו יתהלך במישרים וכן כיין הטוב הולך לדודי למישרים וישוב אהבוך על העלמו' הנזכרו' בפסוק הראשון וכן מי כהחכם ומי כיודע פשר דבר. ויתכן היות פירוש מי כהחכם מי שהוא יודע פשר דבר ומלת פשר ממשפחת ארמית והענין למה יתעסקו בני אדם לחשוב חשבונו' רבים שלא יועילו ואין מי שהוא על דרך ישרה כמו החכם המבקש חכמה וידרוש לדעת פשר כל דבר מה חפץ יש בו ולמה כן ויתכן היות פשר הפוך סופו בתוכו מן כי לא פורש וענין חכמת אדם תאיר פניו ותשים אור בפניו והענין תכיר כעס כענין כאור

מצודת ציון

ח (א) פשר. ענין פתרון ופירוש כמו מפשר חלמין (דניאל ה):

מצודת דוד

מצאתי אדם אחד ישר והגון אף מבלי העריכו מול הפכו כי תמצא פלגיו היה נכר באדם ישר הוא: ואשה בכל אלה. אבל אשה ישרה והגונה מבלי העריכה מול הפכה לא מצאתי בכל אלה הנשים המיוחדות לי שהיו במספר אלף כי היו שבע מאות ופילגשים שלש מאות כמ"ש במ"א וכאומר מאד קשה למצוא דבר מבלי הערכו מול הפכו כי אף בין אנשים לא מצאתי מבלי העריכות לבד אחד מבין אלף ובין הנשים לא מצאתי אף אחת מאלף מבלי העריכות מול הפכה: (כט) לבד ראה זה מצאתי. הוא מקרא מסורס והראוי ראה זה לבד מצאתי ר"ל התבונן מה שזה לבד מצאתי דהיינו אדם ישר אותו לבד מצאתי כישר הוא מבלי העריכו מול הפכו: אשר עשה האלהים. הוא בעבור כי ידעתי אשר האלהים עשה את האדם להיות ישר ר"ל ללכת בדרך הממוצע בענין המדות בטבע יתוגה יהמלט והדומים מבלי נטות אל הקצה מן הקצוות ואיש אשר אלה לו ניכר הוא מפאת עצמו (אבל אשה כזאת לא נמצאת והיא ניכרת מפאת עצמה כ"א בהעריכה מול הפכה אז נראה בה שהיא ישרה והגונה למולה) והמה בני אדם הם המבקשים מחשבות רבות לנטית פעם אל הקצה האחד וזהו כשרישה בנטה לבבו אל הקצה האחד אשר חכמים יגידו שאז מהראוי לו לנטות אל הקצה האחר למען יבא אל הממוצע כי זהו דרך הישר ובעליו ניכר מפאת עצמו מבלי העריכו מול הפכו:

ח (א) מי כהחכם. מי בעולם חשוב כאדם החכם: ומי יודע. הכ"ף של כהחכם משמשת בשתים כאלו אמר ומי כיודע ר"ל מי בעולם מחשב כאדם יודע פתרון כל דבר והוא כפל ענין במ"ש: תאיר פניו. כי בעבור החכמה כולם מחבבים אותו ומשמעין לו והוא דבר

קיצור אלשיך

מאלף מצאתי, ואשה בכל אלה לא מצאתי. (כט) לבד ראה זה מצאתי, ר"ל לבד זה ראה מצאתי עוד דבר שהוא מר ממות אשר אין תקון לזה בחכמת התורה והוא כי האלהים עשה את האדם ישר וגו', והוא אשר קרה לו כי בקש חשבונות לומר למה אמרה תורה ולא ירבה לו נשים כדי שלא יסור לבבו אני ארבה ולא אסור וההיקש בכיוצא בזה הנוטים אחר חשבונות דעת המתחכמים על גזרת התורה, ושמא תאמר משה גדול הנביאים עשה ג"כ חשבון על צוויו של הקב"ה, ופירש מן האשה, ואמר לא על כיוצא בי צוה הקב"ה פרו ורבו, ודעתו של הקב"ה הסכימה עמו, לז"א אינני

(ח"ה)

כמשה ח (א) כי מי כהחכם הידוע כי אין בקי בחכמת התורה כמוהו בעולם, ומי יודע פשר דבר כמוהו, שיוכל לפתור ולומר באופן זה היתה מצותו יתברך ולא באופן אחר, והראיה כי אין צ"ל שלא הפסיד בדבר כ"א שחכמתו האירה פניו כד"א כי קרן אור פניו והיא מה שאז"ל מהיכן זכה משה לקירון פנים אלא כשהיה כותב נשתייר בקולמוס וקנחו בראשו מאשר נשתייר שלא נכתב כי אם נשאר לו ע"פ והיה הכל בראשו הבהיק האורה בפניו חוצה ואלו לא היה כל פשר דבר התורה אמתי לא היתה התורה שבעל פה מאירה פניו ועכ"ז ועוז פניו ישונא במה שבישוהו

פָּנָיו וְעֹז פָּנָיו יְשֻׁנֶּא׃ ב אֲנִי פִּי־מֶלֶךְ שְׁמֹר וְעַל
דִּבְרַת שְׁבוּעַת אֱלֹהִים׃ ג אַל־תִּבָּהֵל מִפָּנָיו תֵּלֵךְ
אַל־תַּעֲמֹד בְּדָבָר רָע כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַעֲשֶׂה׃
ד בַּאֲשֶׁר דְּבַר־מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן וּמִי יֹאמַר־לוֹ מַה־

תו"א ועוז פניו ישונא. תענית ז: כאשר דבר מלך שלטון. שבת סג:

תרגום

דִּגְבַר חַכִּים) דְיִי וּלְמִידַע פְּשַׁר מִילַיָא בִּנְבִיאַיָא חוּכְמְתָא דִגְבַר חַכִּים תַּנְהַר זִיו אַפּוֹהִי בֵּינֵי צַדִּיקַיָא וַחֲצִיף אַפִּין מִתְחַלְּפָן כָּל אוֹרְחָתֵיהּ מִטַּב לְבִישׁ׃ ב אֲנִי הֱוֵי זָהִיר יַת פּוּמָךְ עַל גְּזֵירַת מַלְכָּא לְמִיטַר מַה דִּי פַּקְדִינָךְ וְעַל עֵיסַק מוֹמָתָא דַיְיָ אִזְדְּהַר דְּלָא תֵימֵי בִּשְׁום מֵימְרֵיהּ עַל מַגָּן׃ ג אַל וּבְעִידָן רוּגְזָא דַיְיָ לָא תְנוּחַ לְצַלָּאָה קֳדָמוֹהִי אִתְבְּהִיל קֳדָמוֹהִי אֵזִיל וְצַלֵּי וְתִבְעֵי רַחֲמִין מִנֵּיהּ בְּגִין דְּלָא תְקוּם בְּפִתְגָם בִּישׁ אֲרוּם רִבּוֹן כָּל עָלְמַיָא דַיְיָ כָּל דִּי יִצְבֵּי יַעֲבֵיד׃ ד בַּאֲשֶׁר בְּאָתַר דְּאִית גְּזֵרַת מֵימְרָא דְמַלְכָּא

רש"י

(ב) אני פי מלך שמור. לפיכך אני צריך וכוון ח לשמור פי מלכו של עולם שהיא הטובה שבכולן: ועל דברת שבועת אלהים. שנשבענו לו בהורב לשמור מצותיו. ד"א אני נכון לשמור פי מלכי האומות המושלים בנו בגולגליות וארנוניות. ועל דברת שבועת אלהים. ובלבד שלא יעבירונו את השבועה שנשבענו למקום. ועל דברת. ואלא ט דברת שבועת אלהים אשמור פי המלכים. וכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לנבוכדנאצר (דניאל ג טז) לך אמרין מלכא נבוכדנאצר לא חשחין אנחנא על הדא פתגם להתבותך אם מלכא למה נבוכדנאצר ואם נבוכדנאצר למה מלכא אלא כך אמרו לו לך אנו אומרים דאת מלכא לנו לעבודה ולמסים לגולגליות אך על דנא שאת אומר עלנא לעבוד כו"ס נבוכדנאצר את ולא מלך: (ג) אל תבהל מפניו תלך. אל תהי נבהל לומר שתלך ותברח מפניו למקום שאינו שליט שם שבכל מקום הוא שליט: אל תעמוד בדבר רע. אל תעמיד עצמך עוסק בדברים רעים: כי כל אשר יחפץ. להפרע ממך רשות ויכולת בידו לעשות: (ד) באשר דבר מלך שלטון. בשביל אשר דבר הקב"ה מושל הוא ומי יאמר לו מה תעשה. ואם שומר מצוה אתה לא תדע דבר

שפתי חכמים

חפי' אני מזומן: ט בתחלה מפרש כפנין וא"כ מפרש כמלות ואמר ועל

אבן עזרא

פני מלך היים וענין ועז פניו ישונא סור עזות פנים ממנו כי החכמה תוליד הענוה כי בהתגבר הנשמה על הרוח יסור הכעס ועזות המצח: (ב) אני. כאשר השלים להוכיח החכם שישמר מפה ההסק שב להזהירו שלא ישען על חכמתו ויבזה מצות מלך מקומו בעבור היותו כסיל כנגד. וענין אני אני אנוך או אזהירך על שני דברים שלא תמרה אותם האחד מה שיצא מפי המלך והשני מה שיצא מפיך גם אתה כנגד השם הנכבד והנורא כי המלך לא ינקה כל אשר ימרה את פיו ומלך האמת לא ינקה את אשר ישא את שמו לשוא: (ג) אל תבהל תלך. מצאנו בלשון הזאת ונדעה נרדפה. אל תרבו תדברו ועיקרם ונדע לרדוף אל תרבו לדבר. ויותר נכון הוא שיחסר סי"ן שהוא במקום אשר ויהיה כן ונדעה שנרדפה אל תרבו שתדברו וכן זאת מלה תלך אל תבהל מפניו ללכת או אל תבהל מפניו שתלך אל ימהר לבך שתחשוב שתוכל ללכת מפניו פני המלך פן תעמוד על דבר שהוא רע בעיניו כי כרצונו יוכל לעשות לך: (ד) כאשר. בכל מקום שדבר המלך שם שלטון הוא עליך ואין מי יוכיחנו

ספורנו

אדם להגביר השכל על התאוה: (ב) אני פי מלך שמור אני אהיה כהחכם שאמרתי בלי ספק בשמור פי המלך הקדוש ומצותיו בעיון כאמרו והיו הדברי' האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך: ועל דברת שבועת אלהים. ובשמור גם כן דברת שבועת אלהים. שקבלנו עלינו בשבועת האלה: (ג) אל תבהל. ברבוי המצות: מפניו תלך. וכמו כן אל מפניו תלך בלתי התבונן בטעמי מצותיו באופן שתפנה לקיימם בלבד בלתי ידיעת טעמם מאחר שכבר קבלנו בשבועה: ואל תעמוד בדבר רע כי כל אשר יחפוץ יעשה. אל תעמוד בזאת המחשבה הרעה שהאל יתברך יעשה בלי שום טעם ושום תכלית טוב את כל אשר יחפוץ: (ד) באשר דבר מלך שלטון. וזה יעשה מפני שכל דברו הוא דבר מלך שלטון על כל זולתו ומפני זה אין לבקש

מצודת דוד

המרחיב לב האדם ומאהיל הפנים: ועוז פניו. חוזק מראית פניו בשתנה לשנאת משאר בני האדם והוא כפל ענין במ"ש: (ב) אני פי מלך שמור. הוא מקרא קצר וכאלו אמר אני מזהירך ומצוך פי מלך שמור לבל תמרה אמרי פיו: ועל דברת. אבל בשמצותו היה אלל דברי השבועה שהשבעו האלהים ר"ל שלא יהיה הפך מצות המקום אשר עליהם נשבענו לו בחורב לעשותם ולקיימם: (ג) אל תבהל. אל תהיה נבהל לומר שתלך ותברח מפניו לבל ישיגך לעשות עמך רעה אני מזהירך אל תעמוד בענין רע להמרות פי מלך בבטחון זה כי כל מה שיחפוץ המלך יעשה ואם יחפוץ ברעתך ישיגך במקום שברחת: (ד) באשר. בעבור אשר דבר מצות המלך הוא מושל בכל מקום ולא נמצא מי שימחה בידו לו' לו למה תעשה כזאת וקשה א"כ להנצל מידו:

מצודת ציון

ועוז. חוזק: ישנא. מל' השתנות: (ב) ועל. ואלל כמו והחונים עליו (במדבר ב): דברת. מלשון דבור: (ג) בדבר רע.

קיצור אלשיך

שביישוהו אהרן ומרים על הדבר שנשתנו פניו כי עם שהסכימה דעת עליון ובשה שתילק לא יצא ריק על שלא שאל רשיון תחלה ומה יעשה זולתו באופן שאיש כמשה הוא יודע פשר דבר התורה והוא היכול לומר ולחלק במה שצוה ה', אך אני אין בי כח לחלק ולומר מה שציה ה' היה על שאר אנשים ולא על איש כמוני כי (ב) אני פי מלך שמור היוצא מפי מלכו של עולם, אני כיתר בני אדם ולא לחלק ביני לזולתי, ועל דברת שבועת אלהים, אשר משביעין האדם בעודו בבטן אמו תהי צדיק וכו' (ג) אל תבהל לשאל על מה הוצרך הקב"ה להשביעך ויצא עתק מפיך לומר כי מפניו תלך כי לא לפניו הוא התהלכך ועסקך, כי אם מפניו מסולק מהשגחתך ית' שהוא ע"י מערכות השמים שהוא מפניו והלאה כי את הטוב ואת הרע שפטו הם ואם לא תצא כ"כ כ"א עורך עומד בהודעת השגחה אל תהיה עמידתך בדבר רע, וזהו אל תעמוד בדבר רע והוא לומר כי כל אשר יחפוץ יעשה בלי השקפה אל צער הצדיקים והטבה לרשעים בפרט לפרטים בקרב הכלל ואם לא תרצה להאריך הדבר כ"כ תאמר כי (ד) באשר דבר מלך שלטון והוא מאמר רבי יוחנן כל דבור ודבור שיוצא מפי הקב"ה נברא מלאך והוא נמשך ממה שכתבנו שהדבור עצמו הוא הפועל כי כח ואל לו, וזה יאמר שלמה פה אל תאמר כי באשר דבר מלך הוא מלכו של עולם הדבור עצמו הוא מלאך הוא שלטון מי יאמר לו מה תעשה באופן שע"י כן אם דבר יצא להיטיב צדיק והרשיע לעשות לא ישוב ויטיב לו ואם יצא דבר מלכות להצר לרשע ושב טרשעו לא תשוב רעתו מעליו ונמצא צדיק ורע לו רשע וטוב לו וע"כ תאמר כי זאת היתה סבת ודברת שבועת אלהים פן בראות בני אדם הנהגה הפכיית

(ת"ה)

תַעֲשֶׂה׃ ה שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע וְעֵת וּמִשְׁפָּט
יֵדַע לֵב חָכָם׃ ו כִּי לְכָל־חֵפֶץ יֵשׁ עֵת וּמִשְׁפָּט כִּי־
רָעַת הָאָדָם רַבָּה עָלָיו׃ ז כִּי־אֵינֶנּוּ יֹדֵעַ מַה־

הו"א שומר מצוה לא ידע דבר רע. פס.

דְשַׁלִּיט עַל כָּל עַרְמָא מִתְעַבְדָא׃ בִּבְהִילוּ וּמַן הוּא גַבְרָא דִמְחֵי בִידֵיהּ וְיֵימַר לֵיהּ מָה עֲבַדְתָּא׃ ה שׁוֹמֵר גְּבַר דִּי נְטִיר פִּקּוּדַיָא דַיְיָ לָא יִנְדַּע מִדַּעַם בִּישׁ לְעָלְמָא דְאָתֵי וְעִידַן צְלוֹתָא וְדִין וּקְשׁוֹט אִשְׁתְּמוֹדַע בְּלֵב חַכִּימַיָא׃ ו כִּי אֲרוּם לְכָל עִסְקָא אִית עִידָן טָב וּבִישׁ וְעַל דִּין וּקְשׁוֹט אִתְבְּרֵי כָּל עָלְמָא וְכַד אִתְגְּזַר מִן קֳדָם יְיָ לְמֶהֱוֵי פּוּרְעָנוּתָא בְעָלְמָא עַל חוֹבַת אֱנָשִׁין עָבְדֵי בִישָׁא דְסַגִּיאִין עֲלֵיהוֹן׃ ז כִּי אֲרוּם לֵיתוֹי חַכִּים מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹפֵיהּ׃

רש"י

רע ולא תבואך: (ה) **ועת ומשפט ידע לב חכם** החכם יודע שיש עת קבוע לפקודת רשעים ומשפטים יש לפני הקב"ה שסופו להפרע מהם. משפט יוסטי"א בלע"ז והיא הפורענות: (ו) **כי לכל חפץ.** שהאדם עושה הפלא ועובר על דת יש עת להפרע ומשפט ופורענות מוכנת. **כי רעת האדם רבה עליו.** כאשר רבה רעת האדם וסאתו גדושה אז באה פקודתו וכי משמש בלשון כאשר כמו (שמות יח טז) כי יהי' להם דבר בא אלי: (ז) **כי איננו יודע מה שיהיה.** כשהרשע עובר עבירה אינו נותן לבו למה שעתיד הקב"ה להביאו במשפט ואוי לו בכך: **כי כאשר יהיה** הפורענות מי יגיד לו להמלך בו וליטול בו עצה וליטול רשות כי פתע פתאום יבואנו

ספורנו

טעם למצותיו אבל תמצא הפך זה: (ה) כי אמנם שומר מצוה לא ידע דבר רע. שומר ומתבונן במצוה לא ימצא בה רע שהוא חסרון תכלית נאות אשר הוא ה' טוב בכל פועל: ועת ומשפט ידע לב חכם. ידע ויבין העת שנתנו בו המצות והמשפט והטעם למה נתנו: (ו) כי לכל חפץ. לכל מצוה שחפץ האל יתברך לצוות. יש עת ראוי וצריך לאותה המצוה: ומשפט טעם נכון: כי רעת האדם רבה עליו בהסתת יצר הרע המחטיא והוצרך לתקן זה במצות להצילו מרעתו: (ז) כי איננו יודע מה שיהיה. כי לפעמים יעשה האדם איזה פועל מסבב עבירה עכ"פ והוא לא יכיר זה ובאה מצות האל הקודמת לשומרו ממנה כענין לא תתחתן בם לא ירבה לו נשי' וזולתם: כי כאשר יהי'. כי בעת שיתחיל הקלקול: מי יגיד לו. הנמשך לזה באופן שישמר ממנו לעתיד:

אבן עזרא

להציל מידו כי הכל יפחדו ממנו א"כ לבשר ודם אף כי למלך האמת שמלא כבודו מעלה ומטה: (ה) שומר מצוה לא ידע דבר רע. כי לא יבא לו ברוב: ועת ומשפט ידע לב חכם. יש מפרשים עת במקום הזה כמו חכמה ויאמרו כי כמוהו לעות את יעף דבר ביד איש עתי יודעי העתים יודעי בינה לעתים וזה איננו נכון כי פירוש לעות את יעף לשום לו עת והוא יעיר בבקר בבקר ואיש עתי שיהיה מזומן ללכת לאותה העת ולא יתעכב או יהיה פירושו שמנהגו ללכת בכל עת כשגה למדבר הנזכר וענינו כמו רגיל ויודעי בינה לעתים כבר פירשו רז"ל שהיו מחשבי עבורי השנים ויודעי העתים הם אנשי המזלות. ופי' אחר שומר מצוה לא ירצה לדעת דבר רע. וענין עת ומשפט דבק עם הפסוק שלאחריו: (ו) כי לכל. ידע החכם כי לכל חפץ יש עת ולא יכנס להלחם עם איב שהשעה משחקת לו וענין כי רעת האדם אע"פ שידע כי עת לכל חפץ ולא ידע מתי תגיע העת וזו רעה רבה: (ז) כי איננו. לא ידע מה יהיה ואם ידע ידע דברים על דרך כלל או נסיונות שנשה מי יגיד לו בפרט:

מצודת ציון

בענין רע: (ה) ומשפט. ענין מנהג כמו ומשפט הכהנים (ש"א ב): (ו) כי. כאשר: רעת. ענינו מחשבה כמו בנתה לרעי (תהלים

מצודת דוד

(ה) ועת ומשפט. ר"ל הנה אמנם אין לשמוע לעבור על אחת ממצות ה' אין כל העתים שוות כי יש עת שהשעה צריכה לכך לעבור על המצוה למען בשמוע דבר המלך לעשות גדר ומשמרת וכן יש דבר מנהג המלכות בגוזר על כל אנשי המדינה שמשמרתו לשמוע לו ואז היא לעבור על המצות כי דינא דמלכותא דינא: (ז) כי איננו יודע. ר"ל כי בתחלת המחשבה אין האדם יודע להשכיל מה שיהיה לאחרונה למען דעת ממנו העת והמשפט: כי כאשר יהיה. ר"ל ואף אם ישכיל מה בתחלת המחשבה מדבר שיהיה לאחרונה זהו דרך כלל אבל מי יגיד לו פרטי הדברים כאשר יהיו באמת בעת היותן כי מחשבת הלב לא תגיד כל זה לאדם בתחלת המחשבה כ"א אחר העמקת המחשבה בעיון רב אז ישכיל ויבין את כל אלה ולפיכך יוכל לדעת העת והמשפט:

קיצור אלשיך

הפכיות אל היושר יפרשו מעבוד אלהים ע"כ אסרם יתברך בשבועה ויהיה השכר אמונה עד עוה"ב, כי דע איפה כי כל הסברות אלו שקר הנה כ"א הכל בהשגחה פרטית מאתו יתברך והראיה (ה) כי שומר מצוה לא ידע דבר רע והוא כי ימצא איש נגזר עליו מיתה משונה ויעשה מצוה שלא במתכוון ותנצל נפשו ואין השגחה גדולה מזו נגד הוברי שמים כמעשה דבת ר' עקיבא שאמרו לו האצטגנינים כי בליל חופתה תמות ומצאה בבקר מחט תכשיטיה תחובה בראש נחש בריה ואמרה לה אביה מה עשית וסיפרה לו כי בא עני ושאל פת לחם ולא היה שום אדם משגיח עליו קמה היא מחופתה ותנתן לו לאכול יצא ר"ע ודרש וצדקה תציל ממות ובעובדא דשמואל ואבט ובזה יפלו בנופלים כל אותן הסברות וז"א שומר מצוה לא ידע דבר רע, ושמא תאמר עדיין אין ראיה מזה רק כי לא מסר הקב"ה ההנהגה למזלות כ"א בהשגחה שהרי ע"י מצות שודד המזל. אך אולי לא על חטא נגזרה מיתה על האיש ההוא כ"א ע"פ עת לידתו נמשך שבעת פלוני ישכנו נחש וכיוצא המאורעות רעות ונתבטלו ע"י המצוה, הנה אשר הוא חכם יודע כי נוסדו יחד עת ומשפט עת המזל ומשפט עונו, וזהו ועת ומשפט שהיא היות עת ומשפט יחד ידע לב חכם, ושמא תאמר הלא העון המחייב את האיש תלוי בבחירה והעת תלוי בתנועת הגלגל ואיך יפגעו יחד ברגע אחד, לזה אמר (ו) כי לכל חפץ, היא לכל בחירת האדם להתחייב יש עת ומשפט יחד. כי בעת שהמזל מחייבו הוא צודק עם המשפט, וש"ת אם זה חטא ימים או עשור קודם עת גזרת המזל איך יבואו יחד בעת ההיא לז"א דע כי האדם נדון ע"פ הרוב אם רבו העונות על הזכיות. וזה אומרו כי רעת האדם רבה עליו כי לכל יש עת ומשפט והוא כאשר רעתו רבה עליו, כי הוא יתברך מאז כונן שמים הבין את כל מעשיהם ויכונם באופן יצדקו גזרותם עם המשפט, וזה אומרו ועת ומשפט ידע לב חכם, רומז על הקב"ה כי הוא יודע ליחד עת עם משפט, ושמא תאמר א"כ אם כח המצוה כ"כ גדול כמו שדרש ר' עקיבא כי מצות הצדקה מצלת אף ממיתה עצמה, א"כ לא ימותו אנשים לעולם, כי בעת שיקרבו ימיו למות יעשה צדקה וינצל ממות, שנית אחרי שיודע הקב"ה כי האדם יעשה מצוה ויבטל הגזרה למה סדר הקב"ה שפיטת המזל הרע ההוא, לזה אמר (ז) כי איננו יודע מה שיהיה, כי הם ב' דברים, א' שהוא פתאומי ולא כמות הטבעית הידוע, ב' כי יותר זכות היא העושה מצוה מעצמו על מה שלא ידע, שהוא מאהבה למכוון לזו מן הייו שהוא מוזהר השנה, ועוד אמר כי כאשר יהיה מי יגיד לו כ"א לא ישית

(ת"ה)

העת

שיהיה כי כאשר יהיה מי יגיד לו: ח אין אדם שליט
ברוח לכלוא את־הרוח ואין שלטון ביום המות ואין
משלחת במלחמה ולא־ימלט רשע את־בעליו:
ט את־כל־זה ראיתי ונתון את־לבי לכל־מעשה
אשר נעשה תחת השמש עת אשר שלט האדם

תו"א עת אשר שלט האדם וגומר. זוהר פ' במיני:

עלוהי ארום בעידן די יהי
רעוא מן קדם יי לאבאשא
ליה מאן הוא די יחוי ליה:
ח אין לית אנש דישלוט ברוח
נשמתא למנע ית נשמתא
דחיי בגין דלא יפסוק מן גופא
דאנשא ולית שלטנא ביום
מותא לשיזבא גבר לחבריה
ולית מני זיינא מסייען בקרבא ולא ישיזיב חוב ית מרוהי ביום דינא רבא: ט את ית כל דין חזית די הוה
בערמא ויהבית ית לבבי למדע ית כל עובדא דאתעביד בעלמא תחות שמשא בעידן די ישלוט אנש

רש"י

(ח) אין אדם שליט ברוח. ברוחו ויצרו של שלוחו של מקום לכלוא ולמנוע ממנו את הרוח שבגופו י שלא יטלנו מלאך המות. ואין שלטון. של שום מלך ניכר ביום מותו. בכ"מ אתה מוצא והמלך דוד וביום מותו (מלכים א' ב א) ויקרבו ימי ב דוד למות ולא הוזכר המלכות כאן: ואין משלחת במלחמה. זו ל לאמר אשלח בני או עבדי במקומי: (ט) את כל זה ראיתי. האמור למעלה: ונתון את לבי לכל מעשה. וגם לכל מעשה בני אדם נתתי את לבי וראיתי עת אשר שלט אדם בחבירו וגבר עליו וסופו נהפך לרעתו עמלק נתגבר על ישראל וסופו (במדבר כד כ) ואחריתו עדי אובד. וכן

שפתי חכמים

דברת ואלא דברת כו' כלו' אלא שבועת י"י אשמור פי שמלכים אבל אם יעבירוני לא אשמור פיהם: י דק"ל הרוח ל"ל הל"ל אין אדם שליט ברוח לכלוא אותו. לכ"פ דהריה קמא קאי על רוחו של שלוחו של מקום ורוח בתרא קאי על רוח שבגופו: כ במדרש רבות קרוב להמשים ושתים פעמים כתיב והמלך דוד כיון שנטה למות כתיב ויקרבו ימי דוד: ל דק"ל הרי לא במלחמה משתעי הכא לכ"פ במלחמה זו כו':

אבן עזרא

כאשר יהיו הדברים: (ח) אין אדם. ואילו היה יודע מתי ימות מה יועילנו כי אין אדם שיש לו יכולת לכלוא את הרוח וזה הפסו' יורה שהרוח דומ' לאסור בבית כלא כאשר הראתי בתחלת דברי: ואין שלטון. לא תועיל המלכות למלך ולא הנשק המוכן למלחמה. ומשלחת כמו נשק וכמוהו והיתו מעבור בשלח ועניינו משלחת המלחמה. ויש מפרשים במלחמה מלחמת המתכונת השומרות הגוף עד עת קץ עם הכלי הנכנס בגוף ואם תהלם המתכונת ימות בן אדם. ופירוש רשע רוב התנועה והגלות כענין והוא ישקיט ומי ירשיע וככל אשר יפנה ירשיע. ויש מפרשים שהוא ממון שרובו היה מקובץ מרשע: (ט) את כל זה. עודנו בענין להזהיר האדם שלא ימרה פי המלך והוא שאני ראיתי אחר שנתתי לבי עת ששלט האדם באדם כמוהו לרע לו ועשה רע לו וזה הענין

ספורנו

(ח) הנה אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח. אחר שהתחיל הקלקול בהיות יצרו תקפו לא יוכל להזהר: ואין שלטון ביום המות. לא יוכל הכח השכלי להתקומם ולנצח את התאוה ביום קלקול העבירה וההפסד בה: ולא ימלט רשע את בעליו. הנה החרדה אל הממון והכיליות בו יקרא רשע. אמר שאפילו הכיליות והקמציות לא ימלט את הכילי מהתגברות המתאוה באשר התחיל להכשיל אע"פ שיגיעהו מזה רב הפסד ממון: (ט) את כל זה ראיתי. בנסיון: ונתון אל לבי את כל אשר נעשה תחת השמש. מן המין הנזכר וראיתי שלפעמים יהיה איזה פועל נראה טוב או בלתי רע ועם זה יהיה סבת קלקול רב: עת אשר שלט האדם באדם לרע לו. כי אמנם השלטנות נראה דבר טוב בלי ספק מכל מקום יהיה לפעמים סבה לרע לזה השליט להביא עליו

מצודת דוד

(ח) שליט ברוח. איננו מושל על רצון שליח המקום הבא ליטול את הנשמה כי לא יוכל לבטל את רצונו לכלוא את הנשמה בתוך הגוף לבל יוכל לקחתה: ואין שלטון. אין הממשלה מועלת ביום המית להציל על ידה מן המיתה: ואין משלחת במלחמה. הנשק המוכן דעת המלחמה אין מועיל להציל מן המות: ולא ימלט רשע. החרדה והבלבול מה שבעל זרוע מחריד ומבלבל את העומד עליו החרדה ההיא לא ימלט את בעליו מיד שליח המקום שבא לקחת את הנפש: (ט) את כל זה. ההמור למטה כל המעשה אשר נעשה ראיתי בעיני ובמתי לבי עליהם להבינם:

מצודת ציון

קלט): רבה. גדולה: (ח) ברוח. ברצון: לכלוא. מל' בית הכלא ומאסר: הרוח. עניינו נשמת רוח האדם: משלחת. עניינו נשק וכלי זיין כמו ויעש שלח לרוב (דה"ב לב): רשע. עניינו חרדה ובלבול כמו

קיצור אלשיך

העת גוזרת הרע ההוא לא היה ניכר הנס כי כאשר יהיה מי יגיד לו, אך עתה בהבטל הגזרה ידע הדבר ויכיר הנס וגודל זכות המצוה כאשר ידע רבי עקיבא הגזרה לפי העת וראה המעשה ויצא ודרש ויהלל את ה' בקהל רב:

(ח) **אין** אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח, הנה ספר העקרים שולל הנהגת המזלות מזה העולם בראיות ברורות, הא' אם המזל הוא המושל למה כאשר יש דבר בעיר ימותו אנשים אין מספר, והיתכן כי איש לא נעדר מכל המתים במגפה כקטן כגדול אשר לא תם לחות שרשו ומדת ימיו לפי מזלו ולמה ימותו, ולשמא תאמר אולי מזל הרוב הכריח את המיעוט למות גם הם כאחיו, ע"כ הביא עוד ראיה שנית מהמלחמה, כי אם יתחייב מזל המלך שהוא איש אחד לפול למה יפלו עמו מחילו ועמו אלפים ורבבות אשר עדיין לא הגיע זמנם ליאסף, ולמה יתבטל שפיטת המזלות של מרובים בשביל מזל של אחד, אך אין ספק שהכל בידי שמים, עוד טענה כתב הרמב"ם ז"ל בפ' ח' משמונה פרקיו של מסכת אבות הלא הוא כי אם הכל תלוי במזל בהחלט חלילה א"כ תבטל התורה והמשפט, כי יצא משפט מעוקל, דהיינו כי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה, כי הלא יפטור את עצמו מן הדין באמור אם איש הרגתי לפשעי לא פשעי ולא חטאתי כי המזל הכריחני כי נולדתי במזל אשיד דמא והאיש המוכה נולד במזל ימות בחרב, והדין עמו, כי אנוס רחמנא פטריה, והנה אחשוב כי הטענות האלה אמרם שלמה במקראות האלה, א' אין אדם שליט ברוח החיות שלו לכלוא את הרוח ולסגור אותו שלא יצא ממנו וחי לעולם אבל על כרחו הוא מת בבא קצו, ואין שלטון ביום המות לדחות את המות למחרתו רק מתי שיבא יום פקודתו ימות, ואין משלחת [המלטה והצלה] במלחמה, ר"ל ומלבד יום מותו המיועד לו ובטרם יגיע עוד קצו איננו חפשי להמלט מכל המקרים רעים שבעולם, אם במלחמה ירד ונספה או מקרה אחרת תהרגנו עוד בטרם יבוא יומו, ולא ימלט רשע את בעליו, ולא יוכל אדם להמלט בטענתו שמזלו הכריחו לחטוא, כגון שנולד במזל מאדים ע"כ הוא שופך דמים, הרשע הזאת לא ימלטנו שלא יענש, כי אמרו חז"ל האי מאן דבמאדים יהי' טבחא או מוהלא. ואמר (ט) את כל זה ראיתי לשאול ונתתי את לבי לחשוב ולהשגיח על כל מעשה אשר נעשה תחת השמש עת אשר שלט האדם באדם, לרע לו, לזהשולט

(ת"ה)

בָּאָדָם לְרַע לוֹ׃ י וּבְכֵן רָאִיתִי רְשָׁעִים קְבֻרִים וָבָאוּ
וּמִמְּקוֹם קָדוֹשׁ יְהַלֵּכוּ וְיִשְׁתַּכְּחוּ בָעִיר אֲשֶׁר כֵּן־עָשׂוּ
גַּם־זֶה הָבֶל׃ יא אֲשֶׁר אֵין־נַעֲשָׂה פִתְגָם מַעֲשֵׂה הָרָעָה
מְהֵרָה עַל־כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי־הָאָדָם בָּהֶם לַעֲשׂוֹת

תו"א וכבן ראיתי רשעים קבורים ובאו. גטין נו זוהר פ' וישב: אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה. עקידה שער ג עקרים מד פ"ג:

תרגום

בְּאֱנָשׁ לְאַבְאָשָׁא לֵיהּ: י וּבְכֵן וּבְקוּשְׁטָא חֲזֵית חַיָּבַיָּא דְאִתְקְבַרוּ וְאִשְׁתְּצִיאוּ מֵעַלְמָא מֵאֲתַר קַדִּישׁ דְּצַדִּיקַיָּא שָׁרְיָן תַּמָּן וַאֲזָלוּ לְאִיתּוֹקְדָא בְּגֵיהִנָּם וְאִתְנַשְׁיָין מִבֵּין יָתְבֵי קַרְתָּא וְהֵיכְמָא דַּעֲבָדוּ אִתְעֲבִיד לְהוֹן אַף דֵּין הֲבָלוּ: יא אֲשֶׁר וּמִן בִּגְלַל דְּלֵית מִתְעֲבִיד פִּתְגָם בִּישׁ פּוּרְעֲנוּת רַשִׁיעָא בִּפְרִיעַ עַל עוֹבָדֵיהוֹן בִּישַׁיָּא בְּגִין כֵּן

שפתי חכמים

מ דק"ל וכי יש רשעים קבורים בחיים ומהלכים לכ"פ שהיו ראוים

רש"י

פרעה וכן נבוכדנאצר וכן סנחריב: (י) ובבן. והו: ראיתי רשעים קבורים. בנבואה זו ראיתי רשעים קבורים. שהיו ראוים להטמן מ בעפר שהיו נבזים בין שאר אומות שנאמר עליהם (ישעיה כג יג) זה העם לא היה ובאלו בביתו של הקב"ה שהוא מקום קדוש ובלכתם משם אל ארצם היו משתבחים בעירם אשר כך וכך עשו בביתו של מקום אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו כך דרשוהו רז"ל ולענין הפשטה כך נדרש בהגדה וסופם שישתכח שמם וזכרם מן העיר עצמה אשר כן עשו בה שנאמר (יואל ד ב) וקבצתי את כל הגוים אל עמק יהושפט במקום שגיאו לפניו יפרע מהם וכן הוא אומר (תהלים עג כ) ה' בעיר צלמם תבזה: גם זה. אחד מן ההבלים שנמסרו לעולם לייגע את הבריות שאין הקב"ה ממהר להפרע מעושי הרעה והבריות סוברים אין דין ואין דיין: (יא) אשר אין נעשה פתגם. משפט מעשה הרעה מהרה שאין הקב"ה ממהר להפרע מעושי הרעה וע"כ

ספורני

חמאה גדולה כמו שקרה למצרים בממשלתם על ישראל: (י) ובכן ראיתי רשעים קבורים. ראיתי רשעים שהם מתים בחייהם: ובאו. מן המלחמה אל עירם: וממקום קדוש יהלכו. כענין סנחריב וטיטוס: וישתכחו בעיר אשר כן עשו. כמו שעשה סנחריב באמרו הנה אתה שמעת את כל אשר עשו מלכי אשור לכל הארצות להחרימם וכן טיטוס כמו שספרו רז"ל: גם זה. השבח שהשתבחו בו: הבל. היה דבר בלתי תכלית נחשב וגרם להם הפסד בעול' הזה ובעולם הבא: (יא) על אשר לא נעשה פתגם עונש של מעשה הרע מהרה. והטעם שהרשעים העיזו פניהם לעשות הרע ולהשתבח בו הוא על שלא בא עונש העבירה תכף: על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע. בחשבם שלא יקרה להם עונש וזה בראותם אשר חוטא עושה רע מאת ומאריך לו. בלי שום עונש וחושבים שאחר המות אין עונש כלל:

אבן עזרא

דבק עם כי לכל חפץ יש עת ומשפט: (י) ובכן. המפרשים השתבשו בפסוק הזה יש מפרש קבורים שמורים בארמונים ויפרשו ובאו ויהלכו שיעשו רצונם. ויפרשו וישתכחו מתרגום וימצאו. ואחרים אמרו כי ובאו נעלמו כמו ובא השמש גם זה איננו נכון כי לא ימצא זה הענין כי אם בשמש בעבור היותו הפך יצא וכן הוא אומר השמש יצא על הארץ ומפרשים אמרו בא בשכרו שהוא כמוהו ואיננו כן רק בא לו זה הדבר שלא ישולם לו בעבור שכרו וכן טעו פייטנים רבים שאמרו מאורה וישלימו קומי אורי כי בא אורך ודבריהם סותרין זה את זה אם לא ישלימו הפסוק וזה פירושו קומי אורי כי נשלם אורך הקדמון וזרח עליך כבוד ה' וכן יפרש לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם וזה פירוש הפסוק ובכן כמו תרגום אז. והענין כשנתתי את לבי אז ראיתי רשעים שמשלטו באדם והרעו להם מתו בלא יסורין. קבורים בקברם כענין כי אין חרצובו' למותם. ובאו לעולם שנית והענין שיבואו בניהם ויעמדו במקומם ויעמוד זכרם ואשר ממקום קדוש יהלכו והענין כי הקדושים שימותו בלא בן וישתכחו בעיר שהיו שמה והם אשר עשו כן האמת כמו כן בנות צלפחד דוברות. תמה איך נכרת זכר הצדיק ונשכח כל טוב שעשה והרשע מת בשלוה והניח בנים במקומו גם זה הבל: (יא) אשר. בעבור שלא נעשה דבר נקמה ותשלום ותגמול על מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם הפך

מצודת ציון

ובכל אשר יפנה ירשיע (ש"א יד): (י) ובכן. ואז כמו ובכן אבא אל המלך (אסתר ד): וישתכחו. מל' שכחה: כן. ענינו אמת וראוי כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז): (יא) פתגם. ענינו כמו דבר

מצודת דוד

תחת השמש. ר"ל בזה העולם: עת. והנה ראיתי והבנתי אשר הזמן סיא בבני האדם שולטים זה על זה לעשות רעה זה לזה על כי היכולת נתון ביד הרוצה להרע אל זולת: (י) ובכן ראיתי. ואז ראיתי בנופלים רשעים שהיו בשפל המצב ובני אדם חשבו שלא יוסיפו עוד לקום ולחזור לקדמותן כאלו כבר היו קבורים בארץ: ובאו. ואח"כ כאלו חזרו ובאו מקברם ושבו לקדמותן: וממקום קדוש יהלכו. והצדיקים שמתהלכים ממקום קדוש אשר כל דרכם מקודשת לקדושה: וישתכחו בעיר. והם כאשר נפלו לא קמו עוד ונשתכחו מן הלב בהעיר עצמה אשר עשו בה פעולותיהם: גם זה הבל. ר"ל אף שבזה יש מה מן התועלת כי בהיות כן יש שכר הרבה לאותו בהעשי הצדק ברחים תקומת הרשעים הרי נפלו ואבדן הצדיקים הנה עכ"ז לפעל יהשב וכמו שמפרש במקרא שלאחריו: (יא) אשר אין נעשה. עתה יפרש למה נחשב להבל ואמר כי בעבור שלא נעשה מהרה כי עודו חי לא נעשה בו דבר תשלום גמול מעשה הרעה לזה נתמלא מחשבת לב בני

קיצור אלשיך

להשלם, שע"י הרעה שרצה לעשות לאחרים נאבד הוא עצמו, ד"מ ענין המן, שע"י ששם אחשורוש את כסאו מעל כל השרים ע"כ ערב את לבו לבקש להשמיד את כל היהודים, וע"י זה היה מפלתו הגדולה, וזה לא היה ע"י הוראת הכוכבים, כי אין המזל מרים את האדם מעלה מעלה וכרגע יורידהו מטה מטה, כי דרך המזל לרומם או להשפיל לאט לאט, כי רק הכל מאתו יתברך. (י) ובכן ראיתי רשעים אשר היו קבורים שבו ובאו עוד פעם בעולם ונתגלגלו נשמתם בגוף אחר כדי לתקן הנשמה שקלקלה בגוף הראשון ובמקום שהיה להם לתקן עוד קלקלו יותר. כי הנה ידוע כאשר יחטא איש מתחיל לפרוש עצמו ממקור הקדושה וכל מה שהוא הולך וחוטא הוא הולך ומתפרד יותר שורש נפשו מהקדושה וע"כ הוא הגלגול לחזור להתקרב אל הקדושה בשובו פה (ה"ה)

לתקן את אשר עות, ואמר שראה רשעים שאחר שמתו והיו קבורים ובאו בגלגול אל העולם הזה ובמקום שהי' להם לתקן ולהתקרב אל הקדושה אדרבא יוסיפו לחטוא וממקום הקדוש יהלכו ויפשו ממנו ומי גרם להם רעה זו הוא כי אלו בבואם שנית היו זוכרים מעשיהם הרעים שעליהם שבו לתקנם היו מתקנים, אך הנה וישתכחו בעיר הוא בבואם אל עיר קטנה היא הגוף אשר כן עשו בראשונה כמעשיהם אשר הם עושים עתה א"כ גם זה הבל שאינו התקון בטוח לכל. (יא) אשר אין נעשה וגו'. הנה התכונה הרעה אשר בלב האדם הולכת ומתקבצת בלבו מעט מעט בהדרגה, היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך עד שמעט מעט מתקבצים חלקי הרע עד אשר מלא לב בני אדם בהם לעשות כל רע בהחלט, פתגם מעשה הרעה הנקובה בהחלט בשם מעשה רעה זה אין נעשה מהרה פתאום

רע: יב אשר חטא עשה רע מאת ומאריך לו כי
גם־יודע אני אשר יהיה־טוב ליראי האלהים אשר
ייראו מלפניו: יג וטוב לא־יהיה לרשע ולא־יאריך
ימים כצל אשר איננו ירא מלפני אלהים: יד יש־
הבל אשר נעשה על־הארץ אשר ׀ יש צדיקים

תו"א מאת ומאריך לו. עקידה שער ג: אשר יהיה טוב ליראי האלהים. עקידה שער מב: וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים קדושין לט: יש הבל אשר נעשה על הארץ. הוריות י זוהר פרשת בראשית ופ' שמות בשני מקומות:

תרגום

אתמלי לבא דבני אנשא בהון למעבד ביש בעיטא הדין: יב אשר ובזמן דחייבא יעביד ביש מאה שנין ומן קדם יי אתיהיבת ליה ארכא בגין דיתוב ארום אתגלי ליה ברוח קודשא וידעית אנא דיהי טב לעלמא דאתי לדחליא דיי דדחלין מן קדמוהי ועבדין רעותיה: יג וטוב וטב לא יהי לרשיעא ולא יהי ליה ארכא לעלמא דאתי ובעלמא הדין יתקטיעון יומי חיוהי ויערקון ויתלפון בטללא בגין דליתוהי דחיל מן קדם יי: יד יש אית הבלו דאתגזר למהוי מתעביד על אפי ארעא דאית צדיקיא דמטי להון ביש כאילו אינון עבדין כעובדי חייביא ואית חייבין דמטי להון טב כאילו

רש"י

הם סוברים אין דין ומלא לבם בקרבם לעשות רע: (יב) אשר חטא וגו'. לפי שרואים שהחוטא עושה רע מאת אלפים וריבואות ומאריך לו הקב"ה ואינו נפרע ממנו: מאת. מקרא קצר ודבוק לפניו לומר מאת ימים מאת פעמים מאת אלף וכן (ישעיה נא כא) ושכורת מקרא קצר שחסר שכורת כעס ולא מיין כאשר שכרות: כי גם יודע אני. כי אף בכל זאת שאינו ממהר להפרע מן הרשעים ולהיות הפרש בין צדיקים לרשעים יודע אני בסוף כל אחד ואחד ליטול שכרו וליראיו יהיה טוב: (יג) וטוב לא יהיה לרשע. לפי אשר איננו ירא לפני האלהים: (יד) יש הבל. דבר המהביל את הבריות: אשר יש צדיקים. שמגיע אליהם רעה כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע

אבן עזרא

בנפשם לעשו' רע כי סר הפחד מהם: (יב) אשר חטא. כי יראו חוטא אחד יעשה רע מאת פעמים ומאריך לו האלהים אע"פ שידעו המבינים בבני אדם וגם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים ואם לא היה מהרה: (יג) וטוב לא יהיה לרשע. באחריתו ויש מהם שלא יאריך ימים כלל ובעבור היות רשע לענינים רבים פירש שזה הרשע הוא אשר איננו ירא מלפני האלהים: (יד) יש הבל. מתחלת זה הפסוק

ספורנו

(יב) כי גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי האלהים. אמרתי שמאריך לו אבל לא ינקה כי אמנם ידעתי שליראי האלהים יהיה טוב מוחלט לחיי עולם. (יג) וטוב לא יהיה לרשע. ושל רשע לא יהיה שום טוב נחשב אבל יהיה גמול גרוע: ולא יאריך ימים כצל. ועם זה יהיה אותו הגמול הגרוע זמן מועט כזמן הצל: אשר איננו ירא מפני האלהים. והטעם שהגמול שיהיה לו יהיה דבר גרוע ובזמן מועט אע"פ שיבואהו בשביל איזה פועל טוב שעשה הוא כי אמנם אותו הפועל הטוב הוא כמו כן דבר גרוע מאחר שאינו ירא אלהי' ויהי' הפועל ההוא שלא לשמו: (יד) יש

הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים. לקנות שם רע בהמון כמו שיקרת

מצודת דוד

המדס בקרבם לעשות רע בחושב' שאין השגחה ואין דין: (יב) אשר חוטא. גם בעבור כי יראו אשר חוטא אחד פולס ועושה רע למאה מנכים והאלהי' מאריך לו אף ואינו משלם לו גמול והרשע כזה המאבד נפשות רבות לא יתכן כ"כ בעיני הבריות שהמקום יאריך לו אף כאשר התלונן איוב באמרו מעיר מתים ינאקו כו' (איוב כד): כי גם יודע אני. כאומר לא יחשוב מי באני כאחד מהם בעבור זה גם לבי בקרבי מלאה לעשות רע כי לא כן הוא כי כמו שהמשכילים המבינים דרכי ה' יודעים אמתת הדבר כן גם אני יודע אשר בעולם הנצחי יהיה טוב רק ליראי האלהים ובגמול אשר ייראו מלפניו: (יג) וטוב לא יהיה לרשע. בעולם הנצחי לא יהיה טוב לרשע ומשר יוכרת נפשו ולא יאריך שם ימים ויהיה כצל שזה שאינו מאריך להיות במקום אחד כי מהר ינטה ממקומו על ידי נטיית השמש: אשר איננו. זה יהי' לו בגמול אשר איננו ירא מלפני אלהים: (יד) על הארץ. בזה העול': כמעשה הרשעים. מה שהיה ראוי להגיע אל הרשעים כל מעשיהם:

קיצור אלשיך

פתאום בבת אחת, שאם היה פתגם מעשה הרעה נעשה כלו בבת אחת לא היה שום אדם ממלא לבו ממנו כי איך יתכן לאדם שימלאנו לבו מהרה להעשות רשע גמור פתאום בבת אחת, רק לאשר פתגם מעשה הרעה אין נעשה מהרה זולתי מעט מעט הוא מתקבין עד שתתמלא בלב האדם בבלי ידיעתו להשמר בעת ומשפט להיות רואה את הנולד ולא יניח אותו עד שיתקבין כלו. ופשוטו של ענין הוא מדבר על אשר דין ועונש העבירות אין נעשה בעולם הזה מהרה, רק מניחים העונש עד לאחר מותו, ע"כ מלא לב בני האדם לעשות רע, כי היצה"ר מוצא מקום לפתות את האדם לחטוא, ושמא תאמר כי פתויי היצר אינו כלום כי מה שמאריכין לו הוא אולי ישוב כי הבחירה חפשית, הלא נגד זה יש טענה כי אילו היה עובר עבירה פעם אחת ושתים הלא יש תקנה שישוב ממנה, אך (יב) אשר חטא עשה רע מאת, מאת פעמים, חוטא כזה לא ישוב עוד מהרע כי נעשה לו כהיתר גמור, ועכ"ז מאריך לו הקב"ה ע"כ יתפקרו לעשות הרע, ושמא תאמר הלא גם לזה יש תירוץ והוא כי אם היה הוא יתברך פורע לאלתר היו כל העם רואים ויראים מהעונש ההוא נמצאת עבודתם את ה' מחמת העונש ולא מלפניו יתברך למה שהוא אלהי אמת ע"כ לא יעשה פתגם מעשה הרעה מהרה וע"כ אמר מה שאמרתי שעל שלא נעשה פתגם הרעה מהרה שמלא וכו' לא נעלם ממני תשובה זו שהוא יתברך חפץ יעבדוהו לשמה למה שהוא ה' יתברך שמו לעד ולא מפני היראה כי הלא גם יודע אני תשובה זו שטוב ליראי האלהים שלא ייראו מחמת העונש כי אם מלפניו למה שהוא אלהים אמת אך לא חששתי לזה כי הלא אם תספיק טענה זו יהיה לבל ילקה ביסורין בהעותו אך לפחות גם קוב לא יקבנו גם ברוך לא יברכנו, וזהו (יג) וטוב לא יהיה לרשע לפחות לא יהיה לו רעה וגם לא יהיה לו טוב ולא יאריך לו ימים אשר איננו ירא מלפני אלהים, ושמא תאמר הנה יש תשובה אחרת אל טובות הרשעים בעוה"ז, והוא למען האכילם שכר מצותיהם וילכו נקיים מהם כדכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו הפך יסורי הצדיקים שהוא למרק אשמותם ויצאו נקיים מעונותם, אך גם זה איננו שוה אל תירוץ זה, כי הלא אילו כל הצדיקים היו בעלי יסורין וכל הרשעים ישבעון טוב החרשתי כי אומר אין זה כי אם חפץ ה' להאכיל לרשעים זכיותיהם בעולם הזה ולמרק אשמות הצדיקים ועל כן לצדיק רע לו פה וייטיב לרשעים, אך מה שאני דואג הוא כי בכל כת יש ב' הדברים, (יד) כי יש צדיקים שמגיע אליהם רעה כמעשה הרשעים, ולא לכולם, כי אם יש, שהוא מקצתם, וכן יש רשעים שמגיע אליהם טובה כמעשה הצדיקים, אך

(ח"ה)

אֲשֶׁר מַגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הָרְשָׁעִים וְיֵשׁ רְשָׁעִים
שֶׁמַּגִּיעַ אֲלֵהֶם כְּמַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים אָמַרְתִּי שֶׁגַּם־זֶה
הָבֶל׃ טו וְשִׁבַּחְתִּי אֲנִי אֶת־הַשִּׂמְחָה אֲשֶׁר אֵין־טוֹב
לָאָדָם תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי אִם־לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת וְלִשְׂמוֹחַ
וְהוּא יִלְוֶנּוּ בַעֲמָלוֹ יְמֵי חַיָּיו אֲשֶׁר־נָתַן־לוֹ הָאֱלֹהִים
תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃ טז כַּאֲשֶׁר נָתַתִּי אֶת־לִבִּי לָדַעַת
חָכְמָה וְלִרְאוֹת אֶת־הָעִנְיָן אֲשֶׁר נַעֲשָׂה עַל־הָאָרֶץ

תו"א ושבחתי אני את השמחה. עיין זוהר פ' פקודי:

תרגום

אינון עבדין כעובדי צדיקיא וחזית ברוח קודשא דבישיא דמטי לצדיקיא בעלמא הדין לא על חוביהון אלהן למגבי מנהון חובא קלילא למהוי אגריהון שלים לעלמא דאתי וטב דמטי לחייביא בעלמא הדין לא על זכותיהון אלא למפרע להון אגרא על זכותיא קלילא דעבדו למהוי אגריהון בעלמא הדין ולהובדא חולקהון לעלמא דאתי אמרית במימרי דאף דין הבלו: טו ושבחית אנא ית חדות אוריתא ארום לית טב לאנש בעלמא הדין תחות שמשא ארום אלהן למיכל ולמשתי ולמחדי בטורחיה ובחולקיה דאתיהיב ליה מן שמיא ולא יושיט ידיה בחטופין ואניסא והוא ילוויניה לשלם לעלמא ההוא ויקבל אגר שלים על טורחיה די טרח בשלמותא כל יומי חיוהי דיהב ליה יי בעלמא הדין תחות שמשא: טז כאשר כמא די יהבית ית לבבי למנדע חוכמת אוריתא ולמחזי ית גוון דאתעביד על ארעא ארום אף חכימיא דיצבי למעסק באוריתא ולאשתכחא חוכמתא טורחא הוה ליה ארום אף

רש"י

אליהם טובה כמעשה הצדיקים אמרתי שגם זה אחד מן ההבלים הנוהגים בעולם ורבותינו דרשו לצד אחר במס' הוריות ואינו מיושב לי על שיטת דיבור שסיים החכם לומר שגם זה הבל: (טו) את השמחה. שיהא שמח בחלקו ועוסק בפקודים ישרים משמחי לב ולא יהא שטוף אחר הרבות הון בכסף ובמרבית וגזל כל מי שאינו שמח בחלקו ושטוף אחר הממון בא לידי עבירות גזל ואונאה ורבית ושאינו שמח בחלקו לענין אהבת אשתו שטוף אחרי הנשים להרהר אחר אשת איש: לאכול ולשתות. ממה שחנן לו הקב"ה ולשמוח בחלקו. ומדרש אגדה כל אכילה ושתיה שבקהלת אינה אלא ם תלמוד תורה כענין שנא' (ישעיה נה א) לכו שברו ואכלו וגו': והוא ילונו. יתחבר עמו כענין שנא' (שם נח ח) והלך לפניך צדקך: ימי חייו אשר נתן לו האלהים. יעשה כך וסוף המקרא מוסב על ראשו ומקרא מסורס הוא אין טוב לאדם ימי חייו אשר נתן לו האלהים כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו בעמלו: (טז) כאשר נתתי את לבי. אין כאשר זה משמש לשון דוגמא כמו כאשר עשה כן יעשה אלא לשון זמן כמו (בראשית לז כג) כאשר בא יוסף (שם מג ב) כאשר כלו לאכול וגו' אף זה כך:

שפתי חכמים

כו': נ דק"ל הרי סותר דבריו שאמר ולשמחה מה זו עושה. לכ"פ שיהא שמח בחלקו כו': ס מה שפירש"י זה פה ולא קודם לכן שהזכיר כמה פעמים אכילה ושתיה היינו דמפסוק זה למדו רז"ל במדר' על פסוק הזה כל אכילה ושתי' שנאמר במגלה זאת בתורה ובמעשים טובים שכתוב מדבר א"כ ירמיה זו כגון אב שבכולם שנא' והוא ילונו בעמלו בעולמו בעוה"ז ימי חייו לקבר וכי יש מאכל ומשתה בקבר אלא אלו תורה ומעשים טובים שילוה האדם עכ"ל. ולפי המדרש הזה שבתיה כמו לתורה והאכיל' למעשים טובים כ"כ מהרש"ל משה

ספורנו

להסיד שומה: ויש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים. לקנות שם טוב בהמון כמו שיקרה לרשע ערום עושה להתיהר ולמכות פרושי': אמרתי שגם זה. השם טוב הנקנה בין המון הפתאים: הבל. הוא דבר בלתי נחשב: (טו) ושבחתי אני את השמחה. שישמח האדם בחלקו כאשר ישיג מן הדברי' הזמניים את ההכרחי המספיק לו: והוא ילונו כי בו ישיג את השלמות המכוון בעיון ובמעשה ולא יאבד זמנו להשיג מותרות: (טז) כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה וזה שבחתי כאשר פניתי אל העיון וראיתי שיצטרך בו השתדלו' עם זמן רב: לראות את הענין אשר נעשה תחת השמש. וכמו כן פניתי לראות את רב ההשתדלות והזמן

אבן עזרא

עד פסוק גם זו ראיתי הכמה הם ששה עשר פסוקים בענין אחד דבקים גם זה הפסוק הוא מן הענין של מעלה יש צדיקים שמגיע אליהם מה שהיה ראוי להגיע לרשעים על מעשיהם והפך הדבר וכאשר ראיתי זה אמרתי הכל הבל בין צדיק ורשע בענין ואני כמעט נטיו רגלי כי קנאתי בהוללים: (טו) ושבחתי. אז שבחתי את השמחה כי אין טוב לאדם רק האכילה והשתיה ופירוש ילונו בעמלו ילוה עמו זה הדבר שישמח ויתענג: (טז) כאשר. כמעט שבחתי את השמח' כאשר נתתי את לבי לדעת זה הענין ולמה יגיע לצדיק

מצודת ציון

וכן ונשמע פתגם המלך (אסתר א): (טו) ילונו. ענין התחברות

מצודת דוד

כמעש' הצדיקים. מה שהיה ראוי להגיע אל הצדיקים על מעשיהם: אמרתי שגם זה הבל. ר"ל אף כי אם רק מעט מן הזמן מגיע טובה אל הרשעים ורעה אל הצדיקים ויש בזה מה מן התועלת כי אם היה מגיע טובה לצדיקים ורעה לרשעים בכל זמן היה כמעט בטל הבחירה כי היה כאלו האדם מוכרח במעשה הצדק בעבור טובת הרשע וגמול הצדק והיה א"כ שכר הצדיק כמעט קט עכ"ז גם זה להבל יחשב כי עכ"פ בזמן ההיא כל מעשה הצדק שמה רפויים ביד האנשים בראותם את טובת הרשעים ורעת הצדיקים: (טו) ושבחתי אני את השמחה. משבח אני את ענין השמחה אשר אין טוב לאדם בעולם כ"א לאכול ולשתות כאות נפשו: ולשמוח. ע"י כי האכילה והשתיה מביאים את השמח': והוא. השמחה יתחבר עמו בעת יעמול לבל ילעטר הרבה בטורח העמל: ימי חייו. השמחה יתחבר עמו בעמלו בכל ימי חייו אשר נתן לו האלהים להיות בזה העולם: (טז) כאשר. מוסב למעל' לו' מתי שבחתי את השמחה ואמר כאשר

קיצור אלשיך

אך לא לכולם, כאמור יש. ולפי הדרך הזה היה ראוי להיות טוב לכל רשע ויסורין לכל צדיק, ע"כ אמרתי גם זה הבל, כי גם תשובתם זו איננה מעלה ארוכה להקושיא שהקשיתי. ע"כ אמר הנה (טו) שבחתי אני את הבלתי שם לבו אל חקירות ודרישות אלו כי יתעצב אל לבו על ראותו הפכים אלו, וזולת צרת הרהורו גם לא יעבוד את ה' בשמחה מרוב עצבונו, כי טוב לגבר השמחה מבלי משים אל לבו כי אם לאכול ולשתות ולשמוח והוא ילונו ויתחברנו בעמלו המיוחד לו הוא עמל עסק התורה דשמעתא בעי צילותא ושמחה והיא עמלו סתם המיוחד לו, וממני תראה והתלמוד ק"ו כי הנה (טז) כאשר נתתי את לבי לדעת הכמה שחכמתי מכל האדם וגם נתתי את לבי לראות ולהסתכל אל הענין אשר נעשה על הארץ מצדיק ורע לו ורשע וטוב לו עד

(ה"ה)

כִּי גַם בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה שֵׁנָה בְּעֵינָיו אֵינֶנּוּ רֹאֶה׃
יז וְרָאִיתִי אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי לֹא יוּכַל הָאָדָם לִמְצוֹא אֶת־הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַחַת־הַשֶּׁמֶשׁ בְּשֶׁל אֲשֶׁר יַעֲמֹל הָאָדָם לְבַקֵּשׁ וְלֹא יִמְצָא וְגַם אִם־יֹאמַר הֶחָכָם לָדַעַת לֹא יוּכַל לִמְצֹא׃
ט א כִּי אֶת־כָּל־זֶה נָתַתִּי אֶל־לִבִּי וְלָבוּר אֶת־כָּל־זֶה

תרגום

בִּימָמָא לָא יָנוּחַ וּבְלֵילְיָא שִׁינְתָא בְּעֵינוֹהִי לָא חָזֵי׃
יז וַחֲזֵיתִי יַת חֵיזַת אֱנָשָׁא כָּל עוֹבַד גְּבוּרְתָּא דַיְיָ אֲרוּם דְּחִילָא הוּא וְלֵית לֵיהּ רְשׁוּ לֶאֱנָשׁ לְאַשְׁכָּחָא יַת עוֹבַד גְּבוּרְתָּא דַיְיָ דְּאִתְעֲבִיד בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא כַּד יִטְרַח אֱנָשׁ לְמִתְבַּע מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי וְלָא יַשְׁכַּח וְאַף אִם יֵימַר גְּבַר חַכִּים בְּמֵימְרֵיהּ לְמִנְדַּע מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסוֹף יוֹמַיָּא לֵית לֵיהּ רְשׁוּ לְמִשְׁכַּח׃
ט א כִּי אֲרוּם יַת כָּל דֵּין יְהָבִית עַל לִבִּי וּלְמִבְלוּשׁ יַת כָּל דֵּין דִּי צַדִּיקַיָּא וְחַכִּימַיָּא וְתַלְמִידֵיהוֹן דְּמִשְׁתַּעְבְּדִין לְהוֹן עַל עֵיסַק אוּלְפַן אוֹרַיְתָא וּמְסִירִין בִּידָא דַיְיָ וּמִנֵּיהּ אִתְגְּזַר עַל כָּל עָלְמָא כָּל מַה

רש"י

כשהייתי נותן לבי לדעת ולתור וגו׳ אז וראיתי את כל מעשה האלהים: שנה בעיניו איננו רואה. הרשע הבטוח אחר הממון והעריות: (יז) וראיתי את כל מעשה האלהים. שמסר לבריות: כי לא יוכל האדם למצוא וגו׳. אין הבריות יכולין לעמוד על סוף דרכיו של הקב"ה מה שכר כל המעשה שנעשה תחת השמש שרואין רשעים מצליחים וצדיקים יורדים: בשל אשר יעמל האדם לבקש. בשביל אשר ראיתי הרבה עמלים לבקש ולמצוא את סוף המדה ואינן יכולים: וגם אם יאמר החכם. שהוא יודע לא יוכל שהרי מרע"ה לא עמד על הדבר כאומרו (שמות לג יג) הודיעני נא את דרכיך: (א) ולבור. ולברר: את כל זה. בררתי והבנתי: אשר הצדיקים והחכמים

אבן עזרא

כמעשה הרשע עד גדלה שנתי מעיני ביום ובלילה ברוב המחשבו׳. וי"ו עיני שב אל לבי: (יז) וראיתי. קלות מעשה האלהים והבינותי עיקרם לכן זה המעשה הרע שנעשה תחת השמש לא אוכל להבינו בעבור שהוגיעו נפשם ועמלו הכמי האדם למצוא הענין ולמה זה ולא מצאו. ופירוש בשל כמו בעבור וכן כי בשלי הסער הגדול ועל זה הענין נעק איוב הצדיק: (א) כי את כל זה וגו׳ לבור. היה ראוי להיו׳ כהול"ם וכן ירון ושמה בעבור היות שניהם מפעלי הכפל הם והוא כמו לברור מן שפתי ברור מללו כי ראיתי הצדיקים והחכמים ומעשיהם כמו לכן יכיר מעבדיהם אינם ברשותם רק ביד האלהים גם כל מה שהם אוהבים או שונאים אינם יודעים

ספורנו

הצריכים בהשגת מותרות בעסקי חיי שעה: כי גם ביום ובלילה שינה בעיניו. כי המרבה השתדלות בעסקי חיי שעה נרדם תמיד מהתבונן אל שום שלמו׳ נצחי בהיות השגת המותרו׳ דבר בלתי מוגבל: איננו רואה. באופן שאיננו רואה מה היא הטוב המוחלט כלל: (יז) וראיתי את כל מעשה האלהים. התבוננתי אל כל המעשה המכוון מאתו שהוא הענין והמעשה שהמלאכה מרובה: בשל אשר יעמול האדם לבקש. איזה דרוש עיוני: ולא ימצא. ופעמים שלא ימצאהו לעומק המושג וזה יורה שלהשיג המושכלות בעיון יצטרך זמן רב והשתדלות נמרץ ולכן לא ישיגהו המרוד בהשגת מותרות: וגם אם יאמר החכם לדעת. ועם זה יש איזה דרוש שגם אם יאמר החכם להשיגו באמצעות דרושים רבים זולתו שכבר השיג כאמרם ז"ל אם שמעת בישן תשמע בחדש: לא יוכל למצוא. כמו שיקרה בענין הבריאה וזולתה כאמרם ז"ל להגיד כח מעשה בראשית לאדם אי אפשר:

ט (א) כי את כל זה נתתי אל לבי. גזרתי אומר שהדבר כן הוא כי אמנם נתתי אל לבי לראות בכל זה את הנבון ברבי׳: אשר הרשעי׳ והצדיקי׳ ועבדיה׳. פעולות השתדלותם בעיון ובמעשה ביד האלהים. כאמרו ונשמת שדי תבינם שיצטרך לאדם בהם סיוע אלהי להוציאם לפועל: גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם. ובזה לא יכיר האדם שום אהבה ושנאה מאת הא׳ ית׳ גם שיעזור לאיזה אדם יותר ממה שיעזור לחבירו באלה: כי אמנם הכל לפניהם. בבחירתם וזה כי לפי טוב התכלית המכוון מאת המשתדלים באלה יתי׳ בהם הבדל הסיוע האלהי כאמרם ז"ל הלומד ע"מ ללמד מספיקים בידו ללמוד וללמד

מצודת דוד

במתי את לבי לדעת חכמ׳ ולהתבונן בה ולראות במוהם דבר הנעשה למען השכיל מהם הנהגת האדם: כי גם. כ"כ השבה לבי הרבה מחשבות עד כי נדד׳ שנתי מעיני ביום ובלילה: בעיניו איננו רואה. מוסב על הלב ר"ל עיני ולבי ואמר בדרך משלה והוא ענין מליצה:

(יז) וראיתי. אז השכלתי והתבוננתי את כל מעשה האלהים והשכלתי אשר לא יוכל האדם למצוא ולדעת אמתת המעשה הנעשה בזה העולם: בשל. בעבור אשר אם יעמול האדם לבקש ולדעת לא יוכל למצוא: וגם. ואפי׳ אם הכם לבב יחשוב לדעת לא יוכל למצוא עם רוב חכמתו ומוסב למעלה לומר כאשר במתי לבי לדעת חכמה וראיתי את זה אז שבחתי את השמחה הואיל ובענין זולתו יעמול האדם ולא ישיג תוחלתו:

ט (א) כי את כל זה. האמור למעלה שמתי אל לבי ולברר ממנו את כל זה אשר הצדיקים והחכמים עלמם ומעשיה׳ אשר יעשו הכל המה ביד האלהים והם אינם שולטים לא בעלמם ולא במעשיהם: גם אהבה. אפילו האהבה שאוהבים את מי גם השנא׳ שבשונאים את

מצודת ציון

כמו גם אשור נלוה עמם (תהלים פג): (יז) בשל. ענינו כמו בעבור וכן בשלי הסער הגדול (יונה א): ט (א) ולבור. ולברר: ועבדיה׳. מעשיה׳ כמו לכן יכיר מעבדיהם

קיצור אלשיך

עד נדד כי גם ביום ובלילה שנה בעיניו איננו רואה כי תמיד היו עיני ולבי פקוחות בעיוני. (יז) וראיתי אחר היגיעה הגדולה בחכמתי את כל מעשה האלהים ומה שהעלתי היא כי לא יוכל האדם במה שהוא אדם מן האדמה למצוא את המעשה אשר נעשה תחת השמש סבה אל צרת הצדיק וטובת הרשע והיות ג"כ צדיק וטוב לו בקצתם וקצת רשעים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים, ולא אמרתי שאין טעם בדבר, בודאי צדק משפטו יתברך, רק בשל אשר יעמול האדם לבקש לא ימצא, אך לפניו יתברך טעם נכון על הנהגתו באמת ומשפט על כל דבר ודבר, לכן טוב טוב הוא להניח הדבר לאדון הכל יתברך מבלי חקור דבר:
ט (א) כי הנה את כל זה וגו׳, ר"ל עכ"ז אומר לך סברא אמתית שיתברר לך הדבר, והוא כי כל הצדיקים בעלי מעשה והחכמים העוסקים בתורה ומעשיהם הם עובדיהם הן מעשים טובים הן רעים ביד האלהים לפניו בעצם, ולא בפני זולתו יתברך והם הסנגורים הנעשים במעשים הטובים והקטגורים הנעשים במעשים הרעים כולם לפניו, וע"כ להיות הכל לפניו על פיהם יתנהג להרע או להטיב, מה שאין כן אנו בני אדם כי לא נדע את מעשה הצדיק והרשע להשכיל הראוי לכל אדם ודון וראה מכל אשר לפניך כי הנה גם אהבה גם שנאה אין יודע האדם כ"א ישבו אנשים יחדו האם יכיר מי הוא שבלבו אהבה אל חברו או מי הוא אשר לו שנאה לא ידע כי אפשר זה יכסה חשנאה וזה לא יגלה אהבה וזהו גם אהבה גם שנאה
אין

אֲשֶׁר הַצַּדִּיקִים וְהַחֲכָמִים וַעֲבָדֵיהֶם בְּיַד הָאֱלֹהִים
גַּם־אַהֲבָה גַם־שִׂנְאָה אֵין יוֹדֵעַ הָאָדָם הַכֹּל לִפְנֵיהֶם׃
ב הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לַכֹּל מִקְרֶה אֶחָד לַצַּדִּיק וְלָרָשָׁע
לַטּוֹב וְלַטָּהוֹר וְלַטָּמֵא וְלַזֹּבֵחַ וְלַאֲשֶׁר אֵינֶנּוּ זֹבֵחַ
כַּטּוֹב כַּחֹטֶא הַנִּשְׁבָּע כַּאֲשֶׁר שְׁבוּעָה יָרֵא׃ ג זֶה

ת"א מקרה אחד לצדיק ולרשע. שם נב זוהר שם: זה רע בכל אשר נעשה. זוהר פ' שלח לך:

תרגום

דיהי ביומיהון אף חכמתא די רחמינון גבר אף כניאתא דסנינון גבר לית נביא בעלמא דינדע מה דיהי באנשא כולא במזליא אתגזר למהוי קדמיהון: ב הכל כולא במזליא תליא מן שמיא אתגזר מה דעתיד למהוי לכולא אירעון חד לזכאה ולחייבא לדתקנן אורחתיה ולמדכי נפשיה ולמסאיב נפשיה ולמקרב נכסת קודשיא ולדליתוהי מקריב נכסת קודשין כטבא כחייבא כגבר דיומי לשקרא כגבר דמומתא דחיל: ג זה דין מזל ביש בכל עלמא די

שפתי חכמים

אלמכויו ואין צורך כל כך: ע דק"ל מספר בשבחם של הצדיקי' והחכמים ואיך אמר גם אהבה גם שנאה אינם יודעים. לכ"פ שאר הבריות. ואה"כ ק"ל אם בשאר הבריות קמיירי מהו הכל לפניהם.

רש"י

ועבדיהם ביד האלהים. הוא עוזרם והוא שופטם כדי להטיבם באחריתם: ועבדיהם. הם תלמידיהם משמשיהם הולכי אורחותם: גם אהבה גם שנאה. אין יודעין שאר הבריות ע ואין מכירין לתת לבם כמה יאהבו למקום וכמה הם שונאים: הכל לפניהם. לפני הצדיקים והחכמים: (ב) הכל כאשר לכל. הכל נותנים ללבם כאשר מגיע לכל אדם מקרה אחד ויודעים שסוף דבר לתת לכל איש כדרכיו: מקרה אחד. ויודעים בסוף הכל אשר צדיק ואשר רשע למות ומקרה אחד יש בעולם הזה לכלם כל זה הם יודעים ואע"פ כן בוחרים להם דרך הטוב לפי שיודעים שיש הפרש ביניהם לעולם הבא: לצדיק כגון נח: ולרשע. פרעה נכה זה צלע וזה צלע: לטוב. זה משה: ולטהור. זה אהרן: ולטמא. אלו המרגלים. אלו אמרו שבחה של ארץ ישראל ואלו אמרו גנותה אלו לא נכנסו לארץ ואלו לא נכנסו לארץ הרי מקרה אחד להם. ולזבח. זה יאשיהו שנא' (דברי הימים ב לה) ויזבח יאשיהו: ולאשר איננו זבח. זה אחאב שביטל את ישראל מלעלות לרגל זה מת בחצים וזה מת בחצים: כטוב. זה דוד: כחטא. זה נבוכדנאצר. זה בנה בית המקדש וזה החריבו זה מלך מ' שנה וזה מלך מ' שנה: הנשבע. זה צדקיהו שנשבע לשקר שנאמר (דברי הימים ב לו יג) וגם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו וגו': כאשר שבועה ירא. זה שמשון שנאמר (שופטים טו יב) ויאמר אליהם שמשון השבעו לי פן תפגעון בי אתם למדנו שהיתה

ספורנו

והלומד ע"מ לעשות מספיקי' בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשו': (ב) הכל כאשר לכל. כל מדרגות הסיוע האלהי באלה שיקרה בהם הבדל במשתדלי' מתחלפי' הם כפי מדרגת התכלית המכוון מכל אחד מהם: מקרה אחד לצדיק ולרשע. באופן שיהי' הסיוע האלהי באלה לרשע ולטמא ולחוטא בפעולתם כמו שהיה לצדיק בפעולת הפכם וזה כפי התכלית המכוון מכל אחד מהם כאמרם ז"ל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה: (ג) זה רע בכל

אבן עזרא

מתי יבואם הכל לפניהם ולא ירגישו או פי' לפניהם קודם שיהיו כבר נגזר עליהם מה שנגזר: (ב) הכל. הכל יבא להם כמו שיבא לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע אין הפרש ביניהם לטוב ולטהור ולטמא הנה טמא במקום הזה הפך הטוב והטהור כמו שיש פקח בפסוק מי שם פה לאדם הפך העור והשומע כמו לפקוח עינים עורות פקוח אזנים. ודקדוק כטוב כחוטא כי הכפי"ן בלשון הקדש כמו כעבד כאדניו כי ישוב העבד כאדון והאדון כעבד אין הפרש ביניהם וכן כמוני כמוך כעמי כעמך כהשפה כאורה. והמפרש כימים אשר ישבתם הימים אין טעם וריח לפירוש הזה כי מה ענין ישבתם בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם והנכון כי מקדש הלכו המרגלים ובשנת הארבעים באו לקדש עיר מואב והנה כל השנים היו במדבר קדש וזה פירושו ותשבו בקדש ימים רבים כימים אשר ישבתם עד שוב התרים כענין כמספר הימים אשר תרתם את הארץ כי בבוא המרגלים אמרו הננו ועלינו אל המקום יתכן היות צדיק ורשע במעשיו טמא וטהור בגופו וזובח כממונו וטוב והוטא בלבו ונשבע בדבורו: (ג) זה רע. אין בכל מה שנעשה תחת השמש דבר

מצודת ציון

(איוב לד): (ב) כטוב כחוטא. כא בשתי כפי"ן ויורה על דמיון גמור וכן כעמי כעמך (מ"א כב):

מצודת דוד

מי אין האדם יודע מהו הסיבה: הכל לפניהם. כל אלה נגזר מן השמי' לפני בואם: (ב) הכל כאשר לכל. הכל יבוא להם כמו שיבוא לכל והוזר ומפרש מקרה א' לצדיק ולרשע כו': לטוב. המטיב עם הבריות: ולטהור. המתקדש בדברי קדושה: ולטמא. המתאב בדברים מגונים וקלות ראש: ולזבח. קרבנות לשמים: כטוב כחוטא. בענין הנקרה כמו הטוב כן הוא החוטא וכמו החוטא כן הוא הטוב: הנשבע. הרגיל בשבוע' ולא יחוש פן לא יוכל לקיימ': כאשר שבועה ירא. המרחק מן השבועה כי ירא פן לא יוכל לקיימה: (ג) זה רע וגו'. ר"ל בכל מה שנעשה בעולם אין דבר רע וקשה כזה אשר מקרה אחד

קיצור אלשיך

אין יודע האדם עם היות שהכל לפניהם כאוהב כשונא לפני בני אדם ועכ"ז אין אדם יודע מה שבלב האיש אשר לפניו בין הנאהב בין השנאוי בין העומדים אצלם לא ידעו אם ראובן או שמעון שונאו עם שהכל לפניהם ומה גם עתה היוכל איש לדעת זכיות או עונות אשר אינם לפניהם כ"א לפני ה' לדעת מעשיו בגלגול הראשון שאינו לפניהם כלל, באופן שטוב טוב הוא להניח הדבר אל אלהי עולם ה'. (ב) הנה אומר הכל כאשר לכל, כל הענינים ההווים ונעשים בעולם הן המה כחפצו יתברך בהטבע הכולל אשר שם בעולמו, ולפי הסדר יוכל להיות לפעמים מקרה אחד לצדיק ולרשע [צדיק ורשע לשמים] לטוב [המטיב עם הבריות] ולטהור [במדות טהורות] ולטמא [המתועב במדות השנואות בעיני אלהים ואדם] לזובח [קרבנות על כל חטא] ולאשר איננו זובח [על השוגגים] לכל הנזכרים האלה יקר מקריהם כטוב כחוטא, ר"ל פעמים יקרה לכולם טובה רבה כאשר יאתה להיות להאדם שהוא מעולה ושלם בכל שלמות הטוב ולפעמים יקרה לכולם רעה רבה אשר יאתה להחוטא החסר וריק מכל מיני שלמות וטוב, לפי שאין דרך פועל הסידור השמימי להבדיל במקריו בין טוב לרע, והוסיף לומר הנשבע כאשר שבועה ירא, ר"ל לא רק בין הטובים והרעים שהזכרתי לא תבחין פעולת הסדר לטוב ולמוטב אבל כן הוא גם להגרוע ופחות בשפלותו מכל הרעים והחטאים שהזכרתי הנשבע בשם ה' כמו אשר היה באמת שבועה ירא והוא אך לשקר ישבע:
(ג) זה רע בכל אשר נעשה תחת השמש כי מקרה אחד לכל, לו לא היה טעם מספיק אל סיתת

כל

(ח"ה)

רַע בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כִּי־מִקְרֶה
אֶחָד לַכֹּל וְגַם לֵב בְּנֵי־הָאָדָם מָלֵא־רָע וְהוֹלֵלוֹת
בִּלְבָבָם בְּחַיֵּיהֶם וְאַחֲרָיו אֶל־הַמֵּתִים׃ ד כִּי־מִי אֲשֶׁר
יְבֻחַר יחבר קרי אֶל כָּל־הַחַיִּים יֵשׁ בִּטָּחוֹן כִּי־לְכֶלֶב חַי
הוּא טוֹב מִן־הָאַרְיֵה הַמֵּת׃ ה כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים
שֶׁיָּמֻתוּ וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה וְאֵין־עוֹד לָהֶם

תו"א כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת. שבת ל: כי החיים יודעים שימותו. ברכות יח: והמתים אינם יודעים מאומה. שם :

תרגום

יתעביד תחות שמשא ארום ארעון חד לכולא לכל דיירי עלמא ואף לבא דבני אנשא אתמלי ביש על דא וחולחולתא בלבביהון כל יומי חייהון ובתר סופיהי דאנשא נטיר ליה לאתעכבא עם מתיא בדין חייביא:
ד כי ארום מן גברא די אתחבר לכל פתגמי אורייתא ולמקני חיי עלמא דאתי אית ליה סבר ארום כלבא חייא הוא טב מן אריא די הוא מית:
ה כי ארום צדיקיא ידעין דאין יחובון עתידין למהויהון חשיבין כמתיא לעלמא דאתי בגין כן נטרין אורחיהון ולא חייבין ואין יחובון חייבין בתיובתא

רש"י

שבועה המורה לו זה מת בניקור עינים וזה מת בניקור עינים. על כן: (ג) **לב בני האדם מלא רע**. שאומרים אין דין פורענות לרשעים אין הכל אלא לפי המקרה פעמים לצדיק ופעמים לרשע: **ואחריו אל המתים**. וסופן יורדין לגיהנם: (ד) **כי מי אשר יחבר אל כל החיים יש בטחון**. כי בעודו בחיים אפי' הוא רשע ונתחבר לרשעים כמו שנא' אל כל החיים אפי' לרשעים יש בטחון שמא ישוב לפני מותו: **כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת**. ושניהם רשעים פ טוב היה לו לנבוזראדן שהיה עבד רשע ונתגייר שלא הקדימתו מיתה מנבוכדנאצר רבו שנקרא אריה שנאמר (ירמיה ד ז) עלה אריה מסבכו ומת ברשעו בגיהנם ועבדו בגן עדן. ורבותינו דרשו לענין מהתכין את הנבילה צ לפני הכלבים בשבת ומת המוטל בהמה אסור לטלטלו אא"כ הניחו עליו תינוק או ככר: (ה) **כי החיים יודעים שימתו.**

שפתי חכמים

לכ"פ לפני הצדיקים: פ כוונת רש"י שפסוק זה הוא הוכחה לפסוק שלפניו שאמר שאף לרשע יש בטחון שמא ישוב לפני מותו ומוכיח כי לכלב חי וגומר. לכ"פ רש"י ושניהם רשעים כו': צ דקדק נאו קראי אהדדי דלעיל אמר ושבח אני את המתים וכאן אמר כי לכלב חי הוא

אבן עזרא

יותר קשה מזה על כן מלא לב בני האדם רע והוללות בלבבם בחייהם בעודם בחיים ועוד יאמרו על המתים וישוב אחריו ללב בני האדם ואמר בענין הזה בני האדם כי על הקטנים יותר קשה בעבור קוצר דעתם: (ד) **כי מי**. זו מהשבת בני האדם שיאמרו כי כל מי שהוא מחובר אל החיים יש לו בטחון. ופירוש אחר כי מי אשר יחובר מן המתים והענין שלא יתחבר עם כל המתפרדים ממנו אל כל החיים יש בטחון בלבד ולא למתים וכתוב יבחר וענינו כי המת לא יוכל לבחור: (ה) **כי החיים**. והחיים אפי' הם כסילים

ספורנו

אשר נעשה תחת השמש כי מקרה אחד לכל. שהמשתדל להשיג חיי עולם בעיון ובמעשה יצטרך גם הוא להשתדל להשיג חיי שעה כמו שיצטרך להשתדל בזה האדם ההמוני המשתדל להשיג חיי שעה בלבד כאמרם ז"ל רבים עשו כרבי שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידם לא זה ולא זה: **וגם לב בני האדם מלא רע בלבבם בחייהם**. ועם מה שיקרה רע מזה שהמשתדל בתורה ובמעשים טובים יצטרך ליבטל מהם להשיג ההכרחי לחיי שעה ימשך גם כן לזה קלקול אחר שלב בני אדם מלא רע בענין לבבם ושכלם בחייהם שחושבי' שהתכלית המכוון במציאות השכל האנושי הוא שישתדל בחיי שעה בלבד: **ואחריו**. ואחר זה הדמיון הרע: **אל המתים**. חושבים רע כמו כן על המתים שחושבים שגם זה הכח השכלי האישי באישי האדם הוא דבר נפסד. באמר': (ד) **כי מי אשר יחובר אל כל החיי'**. שהדברים המחוברי' מכל מיני החיים שהם המרגיש והמתנועע הזן והמגדל: **יש בטחון**. גם בהפסד קצתם שיתקיים החיות בהם זמן מה בהשתדלות טבעי או נפשי מגיע המזון אל הנזון. ויעיד על זה כי לכלב גם שהוא נמצא פחות: **חי הוא**. בעודו חי במיני החיים הצמחיים והמרגישים: **טוב**. יש לו טוב בטחון לאיזה קיום בכח טבעי והערה טבעית או נפשית וישתדל לזה באיזה אופן ובזה יהי' לו יותר טוב: **מן הארי**. יותר כמה שיהיה לארי גם שהי' בחייו נכבד הרבה מן הכלב: **המת**. וזה בהפסד ממנו מיני החיים הטבעיים והנפשיים: (ה) **כי החיים יודעים**. בהכרה נפשית או טבעית: **שימותו**. ומשתדלים באמצעות הכח הזן להמלט מזה

מצודת דוד

יקרה לכל בני האדם: **וגם**. בעבור זה גם לב בני האדם מלא מחשבת רע לחשוב שאין השגחה ואין משפט: **והוללות**. בכל ימי חייהם יש בלבבם שיגעון ועירבוב הדעת: **ואחריו**. אחר השיגעון יורדים אל המתים ר"ל לא הלכה מהם השיגעון עד כי מתו ושכבו בקבר עם המתים ואבד א"כ סברם ותוחלתם: (ד) **כי מי**. מבני האדם ואפי' הוא רשע וחוטא: **אשר יחבר**. אשר יתחבר עצמו אל כל החיים ואפילו גם המה רשעים מ"מ כשעוד הוא חי יש לו בטחון לרשת עוה"ב אולי ישים על לבו וישוב לפני מותו: **כי לכלב חי**. על הכלב החי יאמר שהוא טוב יותר מן האריה המת וכאומר כן הוא בבני אדם שהחי יותר טוב מן המת הואיל ולחי יש בטחון: (ה) **יודעים שימותו**. ומתפחדים א"כ

קיצור אלשיך

כל הילודים לא היה תימה מאשר העם לא יחרדו על יום המות כי הלא אדרבה משם מתפקדו להרע באומרם למה ימותו הבלתי ראוים למות על חטא אדם, וגם בראותם כי כצדיק כרשע כמות זה כן מות זה, אך עתה שיש טעם נכון הוא התימה איך טפש כחלב לבם כי לא יחרדו כי יראו מות כי מי יעלה על רוחו שלא ימות גם הוא ויתן אל לבו לשוב ולתקן את אשר עותו, וזה אומרו כגונת מלבו הנה זה רע כלומר זה המקרה שאמרתי הוא רע כולל בכל אשר נעשה תחת השמש כי אין ניצול זולתי מ"ה שלמעלה מן השמש הוא נלגל יומי הלא הוא כי מקרה אחד לכל הוא המות כלומר ולמה לא ישית איש על לבו כי גם עליו יעבור כוס ועכ"ז לב בני האדם מלא רע ולא תמנעם המות, ואלו לא היה זה להם כי אם עודם במשבר בנים פחותים מבני י"ג שנה שאין להם אלא לב אחד הוא היצר הרע, אך אחרי כן בבא היצר טוב יתנו אל לבם אימת מות לתקן עצמם החרשתי, אך הנה תחלה בהיות להם לב אחד הוא מלא רע, כי יצר לב האדם הוא רע מנעוריו, אך הקשה הוא כי בהיות להם ב' לבבות יצה"ר ויצה"ט ואז יתהוללו ויתגאו וימשכו אחר טובות עוה"ז הנקרא הוללות ויאמרו שחפצים לשמוח בחייהם ואחרי מותם ילכו אל המתים, כי בשמחת חייהם לא ישגיחו אל מה שיהי' אחריהם: (ד) **כי מי אשר יחובר אל כל החיים**, כל זמן שהאדם חי יש בטחון, שיעשה תשובה, כי גם לכלב עז נפש אם הוא חי, הוא טוב מן הארי הגבור לכבוש יצרו אחרי שכבר הארי מת. (ה) כי החיים הם הצדיקים יודעים שימותו וזוכרים תמיד את יום המיתה וע"כ שבים אל ה'

(ח"ה)

שָׂכָר כִּי נִשְׁכַּח זִכְרָם: ו גַּם אַהֲבָתָם גַּם־שִׂנְאָתָם גַּם־קִנְאָתָם כְּבָר אָבָדָה וְחֵלֶק אֵין־לָהֶם עוֹד לְעוֹלָם בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ: ז לֵךְ אֱכֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֶב־טוֹב יֵינֶךָ כִּי כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֶׂיךָ: ח בְּכָל־עֵת יִהְיוּ בְגָדֶיךָ לְבָנִים וְשֶׁמֶן

תו"א גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה. הוריות יד: לך אכול בשמחה לחמך. ברכות ט עקידה שער כה עקרים מד פ' כח: בכל עת יהיו בגדיך לבנים. שבת קנג זוהר פרשת תרומה ונדבת דברים: ושמן על ראשך אל יחסר. תרומה שם:

וְחַיָּבַיָּא לֵיתֵיהוֹן יָדְעִין מִדַּעַם טָב עַל דְּלָא אוֹטִיבוּ עוֹבָדֵיהוֹן בְּחַיֵּיהוֹן וְלֵיתֵיהוֹן יָדְעִין מִדַּעַם טָב לְעָלְמָא דְאָתֵי וְלֵית לְהוֹן אֲגַר טָב בָּתַר מוֹתֵיהוֹן אֲרוּם אִתְנְשֵׁי דָּכְרָנֵיהוֹן מִבְּנֵי צַדִּיקַיָּא: ו גַּם בָּתַר מוֹתֵיהוֹן דְּרַשִׁיעַיָּא לֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ אַף רְחִימַתְהוֹן אַף שִׂנְאַתְהוֹן אַף קִנְאַתְהוֹן הָא כְּבַר הוֹבְדוּן מִן עָלְמָא וְחוּלָק טָב לֵית לְהוֹן עוֹד עִם צַדִּיקַיָּא לְעָלְמָא דְאָתֵי וְלֵית לְהוֹן הֲנָיָה מִן כָּל מַה דְּאִתְעֲבִיד בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא: ז אֲמַר שְׁלֹמֹה בְּרוּחַ נְבוּאָה מִן קֳדָם יְיָ עָתִיד מָרֵי עָלְמָא לְמֵימַר לְכָל צַדִּיקַיָּא בְּאַנְפֵּי נַפְשֵׁיהּ אֱזִיל טְעוֹם בְּחֶדְוָא לַחְמָךְ דְּאִיתוֹתַב לָךְ עַל לַחְמָךְ דִּי יְהַבְתָּא לְעַנְיָא וְלַחֲשִׁיכָא דַּהֲווֹ כְּפִין וְשְׁתֵי בְּלֵב טָב חַמְרָא דְּאִצְטְנַע לָךְ בְּגַן עֵדֶן חֲלַף חַמְרָךְ דִּמְזַגְתָּא לְעַנְיָא וַחֲשִׁיכָא דַּהֲווֹ צָחֵי אֲרוּם הָא כְּבַר אִתְרְעִית קֳדָם יְיָ עוֹבָדָךְ טָבָא: ח בְּכָל בְּכָל עִידָן יְהֶוְיָן כְּסוּתָךְ חִוְּרִין מִן כָּל

רש"י

ואולי ישיבו אל לבם יום המיתה וישובו מדרכם אבל משמתו אינם יודעים מאומה ואין עוד להם שכר פעולה שיעשו מן המיתה והילך אלא מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת: (ו) גם אהבתם. שאהבו פתי ולצון: גם שנאתם. ששנאו דעת: גם קנאתם. שהקניאו להקב"ה במעשיהם: וחלק אין להם וגו' בכל אשר נעשה וגו'. לא הועיל להם זכות בן ובת לאותן רשעים שעבדו עבודת כוכבים ואין להם כפרה לאחר מיתה: (ז) לך אכול בשמחה. אבל אתה הצדיק שכבר רצה הקב"ה מעשיך הטובים ותזכה לעולם הבא לך אכול בשמחה: (ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים. התקן עצמך בכל שעה במעשה טוב שאם תמות היום תכנס בשלום. ומשל שלמה החכם את הדבר הזה לאדם שהזמינו המלך ליום סעודה ולא קבע לו זמן אם חכם הוא או פקח מיד מכבס כסותו ורוחץ וסך וכן עת מהר עד עת

ספורנו

זמן מה: והמתים. שאין להם כח טבעי ולא נפשי: אינם יודעים מאומה. אינם יודעים שום דרך להשתדל בהשגת החיים: ואין להם עוד שכר. וגם אם הי' אפשר להם איזה דרך להשיג החיוני' בלתי הכחו' הטבעיו' והנפשיות אין בזה להם שום שכר ותועלת כי נשכח זכרם: (ו) גם אהבתם גם שנאתם גם קנאתם כבר אבדה. אבד זכרם מכה שעבר בהיותם מבלי אין כח נפשיי זוכר אותם ובזה אבדה אהבתם ושנאתם וקנאתם שלא יוכלו להתענג ולא להצטער בהם: וחלק אין להם עוד לעולם בכל אשר נעשה תחת השמש. מבלי אין להם אז חיים טבעיים ולא נפשיים שיצטערו או יתענגו בהם ואין צורך שישתדלו להשיג או לברוח דבר מהם: (ז) לך אכול בשמחה לחמך. אמנם אתה העוסק בתורת האל יתברך אל תדאג על יום המות כי לא תפסיד במות הגוף אבל תשיג מעלה ואושר: כי כבר רצה אלהים את מעשיך. בהשתדלות השגת העיוני והמעשי אשר בם תשיג נצחיות ואושר כאמרו והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני. לכן אתה: (ח) בכל עת יהיו בגדיך לבנים. על הפך לבוש בגדים צואים

אבן עזרא

כסילים יודעים שימותו והמתים אפילו הם החכמים אינם יודעים מאומה ולא יש להם מה יקוו כי נשכח שמם וזכרם: (ו) גם אהבתם. כשהיו בחיים ושנאתם וקנאתם אין להם חלק בכל העולם לעולם: (ז) לך אכול. זה דבור לב בני האדם והוא הוללות והענין אחר שאין למת חלק בעולם כשאתה בחיים לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי אלה המעשים רצה האלהים שתעשה: (ח) בכל עת. המפרשים הקדמונים פירשו על ענין אחד והוא אם ידעת שרצה האלהים את מעשיך לך אכול בשמחה לחמך וצריך אתה שיהיו בגדיך לבנים. והענין שלא יהיו מעשיך מגואלים. וענין ושמן על ראשך אל יחסר שיהיה לו שם טוב. וזהו שיקח האשה ולא ישגה בזרה. וכל אשר תמצא ידך לעשות טוב בעוה"ז עשה כי העוה"ב איננו עולם מעשה כי אם עולם הגמול. והפירוש הנכון הפסוקים שיש למעלה ולמטה הם דבקים והוא דבור לב בני האדם כאילו מדבר עם נפשו ולבו הוא כנוי בעד נפשו והוא אכול ושתה ולבוש בגדים נקיים ותסוך תמיד שמן ושמח עם אשה שתשקת בה וכל אלה הם

מצודת דוד

מן סדין ומהרהרים על פשעם: אינם יודעים מאומה. ר"ל אין בהם מה לדעת ואין תפלה בידיעה כי אחר מיתתם אין מועיל התשובה: ואין עוד להם שכר. אין מקום לעשות עוד מצות לקבל שכר פעולה: כי נשכח זכרם. אלא כביה זכרם כי כשהאדם חי ומתהרהר על פשעו הו עושה מלום מכל הו לנובה מבא"כ המתים: (ו) גם אהבתם וגו' כבר אבדה. ר"ל מעתה אין תועלת נמה שאהבו דעת ויקנאו כבוד ויקנאו קנאת המקום להתקנף על עוברי רלונו: וחלק וגו'. מעתה ועד עולם אין להם עוד חלק בכל הדבר אשר נעשה בזה העולם: (ז) לך אכול. ר"ל אין מהראוי לך להצטער ולסגף כי לך אכול כו': כי כבר רלה. ר"ל וזהו אם כבר רלה האלהים את מעשיך ע"י שעשית הטוב והיטב ומעשיך רלויי' לפני המקום אז תתענג ותשמח: (ח) בכל עת. גם התענג במלבוש נקי ובכל עת יהיו בגדיך לבנים ונקיים

קיצור אלשיך

ה' והמתים הם הרשעים אינם יודעים מאומה, כלומר אין רצונם לידע ולזכור את יום המיתה, ואין עוד להם שכר בעוה"ב, כי אכלו שכרם בעוה"ז, כי נשכח זכרם, מעוה"ז ומעוה"ב. (ו) גם אהבתם שאהבו טובות עוה"ז לאכול ולשתות ולשמוח ולאסוף הון ועושר, שבהם חטאו בין אדם למקום, גם שנאתם גם קנאתם, שבהם חטאו בינם לחבריהם שהיה ע"י קנאה ושנאה כבר אבדה וחלק אין להם עוד לעולם בכל אשר נעשה תחת השמש בעוה"ז אשר בם בחרו: (ז) לך אכול וגו' כלומר לא אמרתי לך שלא תהנה מעולם הזה, רק כה יהי' הנהגתך, אכול בשמחה לחמך, א' שיהיה לחמך, שלך, מיגיע כפיך, (ה"ה) ב' רק לחם, לא מותרות ותסתפק אם לא יהי' לך רק לחם. וגם מן היין לא אמנעך מלשתות, רק שתה בלב טוב, ע"י יצר הטוב ביין של מצוה, כמו קידוש והבדלה וד' כוסות ש"פ. שבתות ויו"ט ופורים, וגם זה היין יהי' שלך מיגיע כפך, ולא להשתכר, רק לשתות, והוא רק בעת שכבר רצה האלהים את מעשיך, שעשית תשובה מאהבה לרצון לה'. (ה) בכל עת יהיו בגדיך לבנים, זה משל על הגוף שהוא בגד ומלבוש על הנשמה, יהי' תמיד לבן בלא כתמי עונות, וגם שמן על ראשך אל יחסר, והוא האור שעל ראש הצדיק המדבק נפשו אשר בקרבו אל ה' אלהיו. אל יהיו עונותיך מחסרים אותו, ומבדילים בינך לבין אלהיך וקרא לאור ההוא

שמן

עַל־רֹאשְׁךָ אַל־יֶחְסָר: ט רְאֵה חַיִּים עִם־אִשָּׁה אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ כָּל־יְמֵי חַיֵּי הֶבְלֶךָ אֲשֶׁר נָתַן־לְךָ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ כֹּל יְמֵי הֶבְלֶךָ כִּי הוּא חֶלְקְךָ בַּחַיִּים וּבַעֲמָלְךָ אֲשֶׁר־אַתָּה עָמֵל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ: י כֹּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ לַעֲשׂוֹת בְּכֹחֲךָ עֲשֵׂה כִּי אֵין מַעֲשֶׂה וְחֶשְׁבּוֹן וְדַעַת וְחָכְמָה בִּשְׁאוֹל אֲשֶׁר אַתָּה הֹלֵךְ שָׁמָּה: יא שַׁבְתִּי וְרָאֹה תַחַת־הַשֶּׁמֶשׁ כִּי לֹא לַקַּלִּים הַמֵּרוֹץ וְלֹא

תו"א ראה חיים עם אשה אשר אהבת. קדושין ל' זוהר פ' מקץ ופ' קרח: כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה. זוהר פרשת מקץ ופרשת קרח ופ' פינחס:

תרגום

סוּאֲבַת חוֹבָתָא וְשִׁמָא טָבָא דִּמְתִיל לִמְשַׁח רְבוּתָא קְנֵי בְגִין דִּי יִמְטוֹן בִּרְכָן עַל רֵישָׁךְ וְטִיבוּתָךְ אַל יֶחְסָר: ט רְאֵה חַיִּין טָבִין עִם אִתְּתָא דִּרְחֵמְתָּא כָּל יוֹמֵי חַיֵּי הֶבְלוּתָךְ דִּי יְהַב יְיָ לָךְ בְּמַזָּלָא בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא אֲרוּם הִיא חוּלָקָךְ בְּחַיִּין וּבְטוֹרְחוּתָךְ דִּי אַנְתְּ טָרַח בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא: י כֹּל כָּל דִּי מְסַפְּקָא יְדָךְ לְמֶעְבַּד טִיבוּ וּצְדַקְתָּא עִם מִסְכֵּינָא בְּכָל חֵילָךְ עֲבֵיד אֲרוּם בָּתַר מוֹתָא לֵית לִגְבַר עוֹבָדָא וְחוּשְׁבָּנָא וּמַנְדְּעָא וְחוּכְמְתָא בְּבֵית קְבוּרְתָא דְּאַתְּ אָזֵיל תַּמָּן וְלָא יְסַיְּיעוּן לָךְ אֱלָהֵן עוֹבָדִין טָבִין וּצְדַקְתָּא בִּלְחוֹדֵיהוֹן: יא שַׁבְתִּי. אֲמַר

רש"י

יקרא אל הסעודה יהיו כל שעה בגדיו לבנים והוא רחוץ וסך כך דרשוהו רבותינו במסכת שבת: (ט) **ראה חיים עם אשה אשר אהבה**. ראה והכן ללמוד אומנות להתפרנס ממנו עם ת"ת אשר בידך: **כי הוא חלקך בחיים**. אם עשית כן יהיה חלקך זה חיים בעולם הזה להתפרנס מן האומנות ובעולם הבא ביגיעת שניהם משכחת עון: (י) **כל אשר תמצא ידך לעשות**. רצון קונך בעוד שאתה בכחך עשה: **כי אין מעשה וגו' בשאול**. לזכותך משתמות ואם עשית כן אין לך בוש החשבון בשאול שתדאג ממנו. וכן המקרא מסורסק כי אין מעשה ודעת וחכמה בשאול לרשעים ולא חשבון לצדיקים כשיתנו החוטאים דין וחשבון וכך נדרש במדרש והנה לפותרו בלא סירוס כמשמעו פותר חשבון לשון מחשבה מה יוכל עוד לעשות להפטר מן הדין: (יא) **שבתי וראה**. כמו ר זכור וואדינ"ט בלע"ז: **לא לקלים המרוץ**. לא עמדה לעשהאל קלותו משהגיע

שפתי חכמים

טוב מן האריה המת. לכך דרשו כך בפ' כמה מדליקין: ק כי בלתי סירוס לא יובן הכ' כי הנילה בלא יסיה החשבון בשאול: ר וראה

אבן עזרא

תענוגי הגוף לבדו: (י) כל אשר. כל מה שתמצא לעשות מדברי תענוג עשה כי אין מעשה ולא חשבון על מעשה או מחשבה ודעת וחכמה בשאול שהוא הקבר כי ימצא שאול לצדיקים כמו כי ארד אל בני אבל שאולה: (יא) שבתי. אמר שלמה שבתי והזרתי כי ששבחתי השמחה וכי הטוב

ספורנו

וזה שלא יהיו מלוכלכים בחטא. וזה תעשה בכל עת כאמרם ז"ל שוב יום אחד לפני מיתתך: ושמן רוקח על דרך שמן תורק שמך: על ראשך אל יחסר. שיהיה מפורסם בעיון ובמעשה למען יתן ריח לכל הקרב אליך בהישירך את זולתך ע"ד ורבים השיב מעון וע"ד ותורה יבקשו מפיהו: (ט) ראה חיים. בחר לך החיים האמתיים שהם חיי עולם כאמרו ובחרת בחיים: עם האשה. עם התענוג הזמני: אשר אהבת ימי חיי הבלך. אשר אהבת בימי הבחרו' שהם ימי חיים על הפך ימי הזקנה שנקרא' ימי הרעה וזה ע"ד וזכור את בוראך בימי בחורותיך: אשר נתן לך האלהי' תחת השמש כל ימי הבלך. ואמרתי שתראה ותבחר את החיים בימי הבלך כי אמנם זאת הראיה והבחירה אשר יש לאל ידיך לבחור בהנתן לך האלהים כל ימי הבלך שהם קצרים והמלאכה מרובה ותכלית המושג הוא רב המעלה כאמרו כי טוב יום בחצריך מאלף. וכאמרם ז"ל יפה שעה אחת של תורה ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי עוה"ב: כי הוא חלקך. זה בלבד הוא חלקך כי כל זולת זה הוא גם לזרים אתך. ולכן: (י) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך. באלו החיים: עשה. השתדל להשיג הנצחיות והאושר הנצחי בעוד שהרשות נתונה אין אונס כאמרם ז"ל עשה בעוד שאתה מוצא ומצוי לך ואתה בידך: כי אין מעשה. טוב או רע: ודעת. להשיג בהתבוננות עיוני: וחכמה. מקובלת: וחשבון. מחשבה לאיזה פעולה טובה או רעה שתצטרך למעשה: בשאול. כאמרם ז"ל כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות: (יא) שבתי וראה תחת השמש. אעפ"י שאמרתי שהרשות נתונה לבחירה האנושית

מצודת דוד

ועל ראשך לא יחסר השמן כי בכל עת תסוך לראשך בשמן למען התענג: (ט) ראה חיים. עכשיו אמר דרך כלל ראה שיהא חייך חיים ר"ל להתענג בטוב כי חיי לער לא יקרא חיים: עם אשה. גם אתה התענג גם באשה אשר אהבת לקחת לך לאשה למען לא תהיה עינה לרה בך לכן עמה תתענג כל ימי חיי ההבל אשר קצב ונתן לך המקום להיות בעולם (וקורא לימי חיי האד' ימי חיי הבל לפי שאינ' נצחיים). או ר"ל שהם בשלום עם אשתך בתחת חייך חיים כי חיי מריבה לא יקראו חיים: כל ימי הבלך. כן תתנהג כל ימי הבלך: כי הוא. הדבר הזה לבד הוא חלקך בימי החיים ולא יותר: ובעמלך. בכל העמל והטורח שאתה עמל בזה העולם אין לך בהם חלק רק זה לבד: (י) כל אשר כו'. עודך חי עשה כל אשר תשיג ידך לעשות בכחך הן מעשה המצות הן מעשה התענוג': כי אין מעשה כו' בשאול. כי כשתהיה בקבר אין שם מעשה התענוג ומחשבת בינה ודעת החכמה: אשר אתה הולך שמה. לפי שבכל עת מתקרב יום המיתה לבוא אל הקבר לזה אמר אשר אתה הולך שמה כאלו הולך להתקרב אל הקבר: (יא) שבתי וראה. הזרתי וראיתי

מצודת ציון

(ז) לך. הוא ענין זרוז: כי. אם: (י) תמצא. תשיג ותוכל: וחשבון. מחשבת בינה: בשאול. בקבר: (יא) כי. אשר: המרוץ. מל' ריצה ורדיפה:

קיצור אלשיך

שמן כמו שקרא הקב"ה לשמן משחת קודש נזר אלהיו שהוא על אורו יתברך השופע בה על היות השמן מאיר לעולם:

(ט) ראה חיים עם האשה זו הנשמה שלך אשר אהבת אותה כל ימי חיי הבלך, אשר הורידה אותה משמי מעל ונתנה לך בעולם הזה תחת השמש על כל ימי הבלך, כי הוא חלקך בחיים, כאשר אתה עוסק בתורה החיים הנצחים שלך, ובעמלך אשר אתה עמל בפרנסתך תחת השמש, בכל עניניך תהיה דבוק בנשמתך ובו ית' כל עוד שהוא עמלך שאתה צריך לה ולא תעשה עיקר מעניני עולם הזה, ושמא תאמר מי יוכל לקיים כל התרי"ג מצות, או מי זה האיש שכל דעת והחכמת התורה בידו, לא חציה ולא אחד מני אלף בידו, כי אין לה סוף וקץ, ע"ז אמר אל תירא (י) כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה כפי יכולתך וכח השתדלותך, עשה ואל תירא, כי אין מעשה והשבון, שלא ישאלו ממך מעשה, שתעשה תמיד מצות, וגם חשבון לומר למה לא שלמת חשבון כל המצות, כי אחר שהוצאת ימיך במעשה המצות אינך מחויב להשלימם, וכן אין שואלים ממך דעת וחכמה, כי אם לא מצאה יד שכלך לשתיהן יחד כי אם לאחד מהם מה יכולת לעשות, ע"כ אל תירא מאומה: (יא) שבתי וראה תחת השמש וגו'. הנה השגת המבוקשים אפשר ליחס אל החריצות

לַגִּבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה וְגַם לֹא לַחֲכָמִים לֶחֶם וְגַם לֹא
לַנְּבֹנִים עֹשֶׁר וְגַם לֹא לַיֹּדְעִים חֵן כִּי־עֵת וָפֶגַע יִקְרֶה
אֶת־כֻּלָּם: יב כִּי גַּם לֹא־יֵדַע הָאָדָם אֶת־עִתּוֹ כַּדָּגִים
שֶׁנֶּאֱחָזִים בִּמְצוֹדָה רָעָה וְכַצִּפֳּרִים הָאֲחֻזוֹת בַּפָּח
כָּהֵם יוּקָשִׁים בְּנֵי הָאָדָם לְעֵת רָעָה כְּשֶׁתִּפּוֹל עֲלֵיהֶם

הוי"א כינס לא ידע האדם את עתו סנהדרין פא. וכצפרים כהאחוזות. זוהר פ' מצורע:

תרגום

שְׁלֹמֹה מַלְכָּא כַּד הֲוֵיתִי יָתִיב עַל כּוּרְסֵי מַלְכוּתִי אִסְתַּכָּלִית וַחֲזֵית בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא אֲרוּם לָא גוּבְרִין דְּאִינוּן קַלִּילִין כְּנִשְׁרִין מִסְתַּיְּעָן לְמִרְהַט לְאִשְׁתֵּיזָבָא מִן מוֹתָא בִּקְרָבָא וְלָא גִּבָּרַיָּא מִסְתַּיְּעָן בְּאַגָּחוּתְהוֹן קְרָבָא בִּגְבוּרָתֵיהוֹן וְאַף לָא חַכִּימַיָּא מִסְתַּיְּעָן בְּחוּכְמַתְהוֹן לְמִסְבַּע לַחְמָא בְּעִידָן כַּפְנָא וְאַף לָא סוּכְלְתָנִין מִסְתַּיְּעָן בְּסוּכְלְתָנוּתְהוֹן לְמִכְנוֹשׁ עֻתְרָא וְאַף לָא יָדְעֵי בִינָה מִסְתַּיְּעָן (ס"א מַשְׁכְּחִין) בְּמַנְדְּעוּתְהוֹן לְמִשְׁכַּח רַחֲמִין בְּעֵינֵי מַלְכָּא אֲרוּם עִידָן וְעַרְעִיתָא בְּמַזָּלֵיהוֹן יֶעֱרַע יַת כֻּלְּהוֹן: יב כִּי אֲרוּם אַף לָא אִשְׁתְּמוֹדַע לִגְבַר יַת זִמְנֵיהּ בֵּין טָב לְבִישׁ מִן מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְעָלְמָא וּלְמֵיתֵי עֲלוֹי כְּנוּנֵי יַמָּא דְּמִתְאַחֲדִין בְּחַכָּא וּבְצִפְּרֵי

רש"י

פקודתו: ולא לגבורים המלחמה. לא עמדה לאבנר גבורתו משהגיע יומו: וגם לא לחכמים לחם. כגון אני שהיה לחמי ליום (מלכים א ה ב) שלשים כור סולת וגומר ועכשיו זה חלקי מכל עמלי מקלי ומקידה: וגם לא לנבונים עושר. כגון איוב בתחלה (איוב א ג) ויהי מקנהו וגו' כשראה שעתו אמר (שם יט כא) חנוני אתם רעי: וגם לא ליודעים חן. הרי משה אין יודע ונבון ממנו בישראל ולא מצא חן בתפלתו שיכנס לארץ: כי עת ופגע. כמשמעו דבר אחר כי עת יקרה אותם והפגיעה והתקנה יהיו רגילין בהם. שלא יבואו לדברים הללו: (יב) כדגים שנאחזים במצודה. כדגים גדולים שנאחזים במצודה גרועה וחלושה ופירשו רבותינו היא חכה שאינה אלא כמין מחט ודג גדול נלכד בה: כהם יוקשים. במכשול קטן והלא כמו המצודה הרעה והפח

ספורנו

שבתי וראה שלא יתאמת זה זולתי בדברים שהם בני גמול ועונש אשר על אלה לא תוכל המערכת כלל. אמנם בדברים הזמניים שהם תחת השמש שתכליתם נפסד לא תמיד תשיג הבחירה את התכלי' המכוון אצלה: כי עת. מצד חלוף זמני המערכת ופגע מצד המקרה: יקרה את כלם. נגד המכוון באתם: (יב) כי גם לא ידע האדם את עתו. ועם זה שבתי וראיתי שיקרה זה גם כשלא ידע האדם את עתו של מקרה שיוכל להשמר ממנו כמו שאולי היה נשמר אם היה יודע

אבן עזרא

שיבקש האדם התענוג בעבור שלא יוכל אדם לשמוח בעוה"ז ולא יתענג בו כי ראיתי קלים יכשלו ושאין להם כח לרוץ יברחו וימלטו: ולא לגבורים המלחמה. כענין וגבור לא ינצל ברב כח: וגם לא לחכמים לחם. שהיה ראוי להיותם מושלים בכסילים ויהיו ראשים והדבר הפוך ברוב: וגם לא ליודעים חן. כענין המשכלה שיאהבו אותו ויסורו אל משמעתו: כי עת ופגע יקרה את כלם. ענין כלם החכמים והכסילים והגבורים והחלשים והנכון בעיני כי כלם ישוב על אלה הנזכרים לבדם והענין כי אין יכול' ביד בן אדם לעשות זה והראיה כי החכמים בעלי הדעות אבות המלאכו' אין להם לחם. והאומרים כל אשר תמצא ידך לעשו' בכחך עשה הוללות ודבר לא יקום ופירוש עת מה שיש במתכונת המערכת העליונה הראשונה. ופירוש פגע פגיעת אחד מן המערכת באחד מהשבעה שהוא החצי והגיון לפניו ואחריו ושלישיתו והגיון לפניו ואחריו. ודע כי מלת עת חסרת נו"ן ועתה אבאר דע שאין בלשון הקדש אות מתהפך ומתחלף ומובלע ונוסף ונעדר כי אם אותיו' אהו"י כאשר פירש ר' יהודה ברבי דוד בעל הדקדוק ז"ל ואות הנו"ן ימצא בראש מובלע והסר וכן באמצע ובסוף כמו נסע שבולע הנו"ן בדגש ויסע וכן יסע ויתן ויטע וידר ויפול ויגוף ויבול עלהו ובפועל יראו הנוני"ן כלם נוסע נושא נותן נוטע נודר נופל נוגף נובל ובציווי יחסרו הנוני"ן כמו קומו סעו שאו את ראש. תנו יד לה'. ופעמים ישארו הנוני"ן על מתכונתם כמו נפלו עלינו ובאמצע ימצא מובלע בנו"ן שני במלת שתי כי הוא מן ולא אשנה לו וכן בת חסרת נו"ן בן וכן עת הוא ענת וכמוהו בדברי קדמונינו ז"ל עונה וכן בלשון ארמית וכעת וכענת ודגשו' תי"ו ועתו להתבלע הנו"ן כדגשו' תי"ו בתו ונו"ן אני במלת אתה וכן העים ושניהם נראים בארמי' ותי"ו אמתו כי שרשו מן אמונה והתי"ו לשון נקבה ויורה עליו ותהי האמת נעדרת וכן תי"ו עת לשון נקבה ויורה עליו ועל זה הדקדוק ישאר לעות את יעף לבדו ולא יהיה לו חבר במקרא: (יב) כי גם. אמר כי העת והפגע ימנענו שיעשה מה שיחפוץ ועוד דבר אחר קשה שיתכן שיגיע אליו המות פתאום והוא לא ידע ודמה בני אדם לדגים ולצפרים שלא ידעו עד שנפלו ולא יוכלו להנצל. ומלת יוקשים שם התואר. אמר רבי יהודה בעל הדקדוק ז"ל ארבעה מלות במקרא ואין להם חמישי' שהם על משקל פועלים והם פעולים. ואלה הם והשנה איננו אוכל. אם תראה אותי לוקח מאתך. ורגל מועדת. כהם יוקשים בני האדם. והוסיף ר' יונה נ"ע מלה אחרת חמשי' והיא לנער היולד ואמר רב שמואל הנגיד כי ה"א היולד במקום אשר כה"א ההוללה ובא פועל עבר

מצודת ציון

ופגע. פגיעי מכת מות כמו גם פגע בו (מ"ב א): יקרם. מל' מקרה: (יב) שנאחזים. מל' אחיזה ולכידה: במצודה. מל' צייד והוא כעין רשת שצדין בו: רעה. ר"ל מכאיבה: בפח. הוא הרשת: כהם. כמותם: יוקשי'. מל'

מצודת דוד

בעולם אשר סגולה יפה לא הועיל' לקלי המרוץ כי לא נמלטו במנוס מפני הרודף: ולא לגבורים המלחמה. הגבור' לא הועילה לגבורים להיות לסבב נצחון המלחמה: לא לחכמים לחם. לא הועילה החכמה לחכמים להביא להם מאכלם: לא לנבונים עושר. התבונה לא הועילה לנבונים לסבב העושר: לא ליודעים חן. הידיעה לא הועילה אל היודעים ידיעות רבות מושלמו' למצוא ע"י חן בעיני הבריות: כי עת ופגע. עת רעה ופגיעות מות יקרה את כולם הקלי' והגבורים כו'. (יב) כי גם. סרח בזה העת והפגע לא ידע האדם עת בואה כי פתאום יבואו: כדגים. כמו הדגים שנאחזים פתאום במצודה רעה ומכאיב וכמו הצפרים האחוזות פתאום בפח: כהם. כמו אלו כן גם פתאום מוקש

קיצור אלשיך

השתדלו' או אל הטבע או אל החכמה, ובה שלש בחינות חכמה תבונה ודעת האמורים בבצלאל וימלא אותו וגו'. ועל ההשתדלות אמר לא לקלים המרוץ, ועל הטבע אמר ולא לגבורים המלחמה, ועל החכמה אמר גם לא לחכמים לחם, ועל הבינה אמר וגם לא לנבונים עושר. ועל הדעת אמר וגם לא ליודעים חן בעיני היוצר להשלים מבוקשם על שהגיעו לכלל דעת שהוא אחר החכמה ובינה, כי עת ופגע יקרה את כולם: (יב) כי גם לא ידע וגו'. אמר גם דרך כלל יש עוד רעה חולה לאדם גם למגיעים לזקנה

(ח"ה) והוא

פִּתְאֹם: יג גַּם־זֹה רָאִיתִי חָכְמָה תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ וּגְדוֹלָה הִיא אֵלָי: יד עִיר קְטַנָּה וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעָט וּבָא־אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אֹתָהּ וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדֹלִים: טו וּמָצָא בָהּ אִישׁ מִסְכֵּן חָכָם וּמִלַּט־הוּא אֶת־הָעִיר בְּחָכְמָתוֹ וְאָדָם לֹא זָכַר אֶת־הָאִישׁ הַמִּסְכֵּן

תו"א עיר קטנה ואנשים מעט. נדרים לג עקידה בשער עג:

תרגום

שַׁמַּיָּא דְמִתְאַחֲדִין בְּתִקּוּלָא כְּוָתְהוֹן מוּתְקָלִין בְּנֵי אֱנָשָׁא לְזִמַּן בִּישְׁתָא דְאִתְעֲתָדַת לְמֶהֱוֵי נָפְלָא עֲלֵיהוֹן רִיגְעָא הֲדָא מִשְׁמַיָּא: יג גַּם אַף דֵּין חֲזֵיתִי דְהִיא חוּכְמְתָא בְּעָלְמָא הָדֵין תְּחוֹת שִׁמְשָׁא וְרַבְּתָא הִיא לְוָתִי: יד עִיר גּוּף בַּר נָשָׁא דִּמְתִיל לְקַרְתָּא זְעֵירְתָא וְגֻבְרִין גַּבְרֵי חֵילָא וְעִיר בְּגַוָּהּ הֵיכְמָא דַקְלִילִין זְכוּתֵיהּ בְּגוֹ לִבָּא דֶאֱנָשָׁא וְיֵעוּל לְוַת גּוּפָא יִצְרָא בִישָׁא דִּמְתִיל לְמֶלֶךְ רַב וְתַקִּיף לְאִתְפַּנְּיָא וְאַסְחַר יָתֵיהּ לְמִטְעֵי יָתֵיהּ וּבְנָא עֲלוֹהִי אֲתַר לְמֵיתַב עַל דִּי יִצְבֵּי דִּיסְטְיוּתֵיהּ מִן אוֹרְחַן דְּתַקְּנָן קֳדָם יְיָ לְאַחְדָאיְתֵיהּ בִּמְצוֹדִין רַבְרְבִין דְּגֵיהִנָּם לְאַדְלְקוּתֵיהּ שְׁבַע זִמְנִין עַל חוֹבוֹהִי: טו וּמְצָא וְאִשְׁתְּכַח בְּגוֹ גּוּף יִצְרָא טָבָא מִסְכֵּן וְחַכִּים וְאִתְגַּבַּר עֲלוֹהִי וּכְבַשׁ יָתֵיהּ בְּחוּכְמְתֵיהּ וְשֵׁזִיב יַת גּוּפָא מִן דִּינָא דְגֵיהִנָּם בְּתוּקְפֵּיהּ וּבְחוּכְמְתֵיהּ הֵיכְמָא דְגַבְרָא עָבִיד לְקַרְבָּא וּמְשֵׁזִיב

רש"י

נכשלים בני אדם בעת פקודת רעתם כשבא עתם ליפול הרעה עליהם פתאום במגודה רעה מלאווים"ה בלע"ז: כהם. כמותם: (טו) ואדם לא זכר לא היה הושבו לכלום:

אבן עזרא

במקום עתיד. אמר רבי משה הכהן נ"ע כי ארבעה הם בלבד לכן תוסר מלת מועדת מן השבון ותהיה תהתיה מלת היולד בעבור היו' כהשבונס יוקשים והוכל ולוקה ויולד מהפעלים היונאים ומועדת מהפעלים העומדים ואמר כי השור"ק במקום הול"ם והיה ראוי להיות על משקל ובהומה היא יושבת ומ"ם פתאום נוסף וממנו פתאים וכן שלשום ויותר נכון היות המ"ם סימן היום ותמול. (יג) גם זו בעבור שאמר וגם לא להכמים להם אמר הפך הדבר להלל ההכם: (יד) עיר קטנה. המפרשים הקדמונים אמרו כי זה על דרך משל ועיר קטנה גופו של אדם והאנשים בה מעט בעלי כח התולדות מברתי הנפש ומלך גדול הוא יצה"ר והאיש המסכן הוא השכל. והנכון שאינו מדבר על דרך משל כי אם כמשמעו ועניינו על ההכם שאין לו להם והוא בעצמו מהלעני יודע אע"פ שלא תועילנו הכמתו בעוה"ז ע"ד הרוב גם יש פעמי' שתועיל הכמתו יותר ממלכות. אמר עיר קטנ' כנגד וסבב אותה מלך גדול בעם רב ואנשי' בה מעט. והיא במקו' נמוך שיוכל לבנו' עליה מצודי' וגבוהי' ממנה והנה אין ספק שתלכד ואין מציל. ומל' מצודים כמו למגדל דוד מצודת ציון והמ"ם שרש. (טו) ומצא בה איש מסכן הוא שם התואר ומסכני' הוא השם והמ"ם נוסף וזו הלשון ידוע' בארמי' וענין ואדם לא זכר שלא היה לאותו ההכם המסכן זכר בפי אנשי העיר לפנים קודם שימלט אותם. יש מדקדקים אמרו כי הזוכר איננו בפה והענין כי כל זכר ויזכור הוא זכירת הלב ומלת הזכירה שהוא מן הבנין הכבד הנוסף הוא בפה והוצרכו לפרש כן ולא זכר שר המשקים שלא עלה על לבו ומלת וישכחהו ענין

ספורנו

הדבר קודם לכן: (יג) גם זו ראיתי חכמה אע"פ שאמרתי שבדברים הזמניים לפעמים לא תועיל החכמה להשיג המבוקש כשיתנגדו לזה המערכת או המקרה ראיתי גם זה שלפעמים החכמ' תנצח את המערכת ואת המקרה בפרט כשלא יהי' פתאום: (יד) עיר קטנה ומצא בה איש מסכן וחכם ומלט הוא את העיר בחכמתו. ובכן תנצח חכמת המסכן את מערכת הנלחם עליה וכל מעשה תקפו הבא עליה במקרה: (טו) וחכמת המסכן בזויה. ואע"פ שאפשר שתגבר החכמה על המקרה ועל המזל הנה יקרה שתמנע החכמה לעשות זה הטוב מפני היותה באדם מסכן אשר היא בזויה בו מפני המסכנות: ודבריו אינם נשמעים ובזה לא יושג אותו הטיב שאפש' שיושג בחכמתו:

מצודת דוד

של בני האדם לעת בוא הרעה כשתפיל עליהם פתאום: (יג) גם זה ראיתי. על שאמר למעלה לא לחכמים להם חזר להלל את החכם ולאומר אף שאין החכמה מועיל להשיג את הלחם עכ"ז אין להבליך את החכמה מנגד כי גם זה ראיתי נדבר חכמה בזה העולם: וגדולה החכמה הזאת חשובה היא אלי: (יד) עיר קטנה. ראיתי עיר קטנה ודבר קל הוא לכבוש עיר קטנה הואיל ואפשר לסבבה: ואנשים בה מעט לעלחם מול שאויב הבא עליה: ובא אליה. לכבשה: מלך גדול. ר"ל בעם רב: ובנה עליה. ממעל לה וגבוהים ממנה בנה מגדלים גדולים בקומה למען יעלו עליהם להשליך למטה לתוך העיר אבנים וכלי משחית ולהיותה כהיות כן אין ספק שתלכד העיר: (טו) ומצא בה. ונמצא בתוך העיר איש דל שהיה חכם ביותר והוא בהכמתו מלט את העיר מיד שמלך הבא עליה: ואדם. קודם שמלט את העיר לא זכר מי מבני האדם את האיש המסכן ההוא כי היה נבזה בעיני כל ולא עלה זכרונו בפי אנשים ולהומר אם היה נחשב מתחלה בעבור החכמה לא היה פלא כ"כ מה שמלט את העיר כי

מצודת ציון

מוקש: (יד) מצודים. מגדלים כמו מצודות סלעים (ישעיה לג): (טו) מסכן. עני ורש כמו ילד מסכן (לעיל ד):

קיצור אלשיך

והוא כי גם לא ידע האדם את עתו, והוא תוכחת מגולה לכל האדם כי כמה וכמה מתעצלים מלשוב עד ה' ולתקן מעשיהם באומרם עוד חזון למועד כי רחוקה המיתה בעיניהם באופן כי גם אם ע' שנה יחיה תבא עליו פתאום, וגם אומרים קצתם בלבם כי כאשר יראו עצמם נוטים למות אז יתודו וישובו מדרכם הרעה ואל אל יקראוהו יקבל תשובתם בהתפזם, והנה יש שלפעמים לא יזכו להתידות קרוב למיתתם כי תבא אסכרה החונקת גרונו ולא יוכל להתודות, ויש יוכל לדבר אך לא זו התשובה בחר לו יה, כי היא מאימת מות, ע"כ אל יתרפה האדם מלשוב ולתקן מעשיו עד עת למות, כי לא ידע האדם את עתו מתי ימות, שמא אחר שעה, כי הלא ב' הנה קורות בני האדם יש נאחזים כדגים במצודה רעה היא חכה שנתפסים במזלג בגרונם כן הוא המת באסכרה שנאחז בגרונו ולא יכול להתודות כלל, ויוצא מן העולם בלי תשובה:

(יד) עיר קטנה ואנשים בה מעט, רז"ל אמרו עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט אלו אבריו ובא אליה מלך גדול זה יצר הרע, ולמה קורא ליצר הרע מלך גדול שהוא גדול מיצר הטוב י"ג שנה, וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים כמנון ועקמון:

(טו) ומצא בה איש מסכן וחכם זה יצר הטוב ולמה קורא אותו מסכן שאינו מצוי בכל הבריות ואין רובו של בריות נשמעין לו, ומלט הוא את העיר בחכמתו, ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא:

(ח"ה)

ואמרתי

הַהוּא׃ טז וְאָמַרְתִּי אָנִי טוֹבָה חָכְמָה מִגְּבוּרָה
וְחָכְמַת הַמִּסְכֵּן בְּזוּיָה וּדְבָרָיו אֵינָם נִשְׁמָעִים׃
יז דִּבְרֵי חֲכָמִים בְּנַחַת נִשְׁמָעִים מִזַּעֲקַת מוֹשֵׁל
בַּכְּסִילִים׃ יח טוֹבָה חָכְמָה מִכְּלֵי קְרָב וְחוֹטֶא אֶחָד

ה"א טובה חכמה מכלי קרב. עקידה שער ל: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. קדושין מ:

תרגום

ית יתבי קרתא בחוכמת לבביה ואנש לא דכר בתר כן ליצרא טבא דשיזביה אלהן יימר בלבביה זבאה אנא היכמא דיתבי קרתא ההיא לא דכירו ית עניא ההוא דשיזיב יתהון׃ טז ואמרית אנא במימרי טבא חכמת צדיקיא מכח גבורת רשיעיא דחוכמת צדיקא וזכותיה משיזבא ליה ולאנשי דריה ותקיף רשיעא דקאים בתוקפיה דלביה בדיל דלא למהדר בתיובתא כחבלא ליה בלחודוהי וחוכמת צדיקא עניא כזהלולא בעיני רשיעי דריה ובעידן דיוכח יתהון על עובדיהון בישיא ופתגמי אוכחתיה ליתינון מתקבלין׃ יז דברי מלי דצלותא דחכימיא בחשאי כמתקבלין קדם מרי עלמא יתיר מקבלה קל גברא רשיעא דהוא שליט על שטיין דפגין ולית מקבל׃ יח טובה טבא חוכמת חכימא בעידן עקתא יתיר מן מני קרבא בעידן אגיחות קרבא וגברא חייבא חד דאיתיה בדרא גרים

רש"י

(טז) ואמרתי אני. כראותי כן טובה הכמה מגבורה והרי הכמתו של זה בזויה לכולם ועכשיו כולם נמלטו על ידו. ומדרש אגדה עיר קטנה זה הגוף. ואנשים בה מעט. אלו איבריו של אדם. מלך גדול. זה יצר הרע שכל איבריו מרגישים בו. איש מסכן. זה יצר טוב: (יז) בנחת נשמעים. מקובלים הם לבריות: מזעקת מושל בכסילים. משה נפטר זה כמה שנים ועדיין גזרותיו מקובלים על ישראל וכמה מלכי אומות גוזרין גזירות על ישראל ואין דבריהם מתקיימין: (יח) טובה חכמה מכלי קרב. הכמתה של סרח שנאמר (שמואל ב כ כב) ותבא האשה אל העם בחכמתה עמדה להם יותר מכלי קרב שהיה בידם להלחם עם יואב: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה.

ספורנו

(יז) דברי חכמים בנחת נשמעים. וכן יקרה כשיהיה שר הצבא מסדר עניניו בחכמתו בנחת וזה קודם שיכנס למלחמה כי אז יהיו דבריו נשמעים וישברו אנשי הצבא את כדרו ויועיל: מזעקת מושל. יותר ממה שתועיל זעקת מושל אם יזעק בכסילים על אנשי הצבא הנלחמים בסכלות ובלתי סדר נאות: (יח) ולכן אני אומר טובה חכמה מכלי קרב. טובה חכמה בתחבולות וסדר המלחמה יותר מכלי קרב. וזה כשיהיו בלתי הכמת הסדר והתחבולה: וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. ולפעמי'

אבן עזרא

כפול ויותר נכון הוא בעיני להיות מלת זכירה פעם בלב ופעם בפה ויורה עליו ומשא ה' לא תזכרו עוד שענינו לא תזכרו עוד לי בפה משא ה'. כי מה ענין לא יעלה על לבבכם זכר משא: (טז) ואמרתי אני טובה הכמה מגבורה. אע"פ שהכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעי' לכן בשע' הצורך תעשה ההכמ' מה שלא יוכלו לעשו' הגבורי' ותהי' מלת והכמת הסרת אם כאילו אמר ואם הכמת המסכן בזויה כמו ולמית והלכת אל הכלים ואם נמית. ורבים כמו הם: (יז) דברי. יש מפרש הפסוק הראשון כך טובה הכמה מגבורה ואילו היתה הכמת המסכן בזויה אף כי יותר נשמעי' דבריו שהוא מדבר בשפלו' קול ונחת מדברי מושל בכסילים בצעקה. כי דברי החכם כמסמרו' נטועים בנפש. וי"א דברי הכם אחד אינם נשמעים עד שיתחברו וי"א כי אלה ההכמים הם עשירים. והנכון בעיני שאינו מדבר על עת אחת כמו שפירשתי ואם הכמת המסכן בזויה יש עת שישמעו דבריו יותר מדברי המלך: (יח) טובה. ההכמה אינה צריכה לכלי קרב וכבר אמר טובה הכמה מגבורה הלב ויותר הגיל ותגן מכלי

מצודת ציון

(יז) בנחת. ר"ל בשפלו' קול: (יח) מכלי קרב. כלי מלחמה כמו שמלמד ידי לקרב (תהלים קמד):

מצודת דוד

החכמה לבדה עשתה את זאת: (טז) ואמרתי. בראותי כן אמרתי טובה החכמה יותר מן הגבורה הואיל ועל ידי החכמה נמלטה העיר מיד המלך הגביר: וחכמת המסכן בזויה. כאשר שנה ההכמה לבדה עשתה את זאת כי הכמת המסכן היא בזויה ודבריו אינם מקובלים ולא קנה החשיבות בעבור ההכמה וא"כ לא היה בו החשיבות שתועיל אל החכמה למלט את העיר: (יז) בנחת נשמעים. אף כי ידבר בנחת מבלי זעקה המה נשמעים ומקובלים: מזעקת. יותר מדברי זעקת מושל שנחשב בין הכסילים ר"ל אחד מהכסילים (מדבר הנאמר בזעקה מזה יותר מדבר שנאמר בנחת ובשפלות קול): (יח) טובה חכמה. יותר הועלת בא מן ההכמה ממה שבא מכלי קרב כי על ידי החכמה

קיצור אלשיך

(טז) **ואמרתי** אני וגו', כלומר אני שלמה אמרתי טובה חכמה מגבורה, חכמת היצר טוב טובה מגבורת היצר הרע; אבל חכמת המסכן בזויה, כונתו, מדוע זה שהאדם הולך אחר עצת היצר הרע ולא אחר עצת היצר טוב; אך הוא מב' טעמים, א' כי הכמת המסכן בזויה כי אינו מיעץ את האדם אלא להתנהג בבזיון, שיהיה נבזה בעיניו נמאס, כי מזכיר את האדם שבא מטפה סרוחה, והולך למקום עפר רמה ותולעה, וילבש שק ואפר, ויענה בצום נפשו; ויבכה יומם ולילה על אשר חטא על נפשו, וכ"ז אין הגוף רוצה לשמוע, כי לא יערב לו עצתו, ע"כ הוא פונה עצמו לשמוע עצת היצר הרע אשר אמור יאמר אליו אכול משמנים ושתה ממתקים ולבוש שני, עם עדנים בנאוה ובגודל לבב כי מי כמוך, וע"כ יטו בני אדם אליו. ועוד טעם ב' שדברי היצ"ט אינם נשמעים כי אילו היצ"ט היה מפציר ורודף אחרי האדם היה שומע עצתו ככל אשר יעשה היצה"ר שלא ישקוט עד אם כלה הדבר. היו כולם צדיקים, אך הנה היצר הטוב ירמוז בלבד כלאחר יד, והיצר הרע נעשה כבעל הבית וישתרר על כל האברים אנשי עצתו כמעט צועק וגוער בם, וזה אומרו ודבריו אינם נשמעים כי אם כמעט ברמז הפך היצר הרע, ע"ז משיב ואומר סבת הדבר הוא יען שמתבהל האדם מיד אחר עצת יצרו הרע ואינו מתיישב בדבר יום או יומים להתבונן בעצתו אם טובה היא, וזהו מחמת שמערבב שכלו ומשכחו את ה' ואת תורתו ואת נשמתו וזהו (יז) דברי הכמים בנחת נשמעים, דברי היצר טוב נשמעים בנחת ובישוב הדעת, מזעקת מושל [הוא היצר הרע] בכסילים, המה האברים, שאין אדם עובר עבירה אלא א"כ נכנס בו רוח שטות, ואולי תאמר שיש להיצר הרע כלי קרב להלחם נגד היצר טוב, כל כחות הטומאה המסייעים אותו כי עבירה גוררת עבירה, ע"ז אומר (יח) טובה הכמת היצר טוב מכלי קרב של היצר הרע, כי יסביר לו שהוטא אחד יאבד טובה הרבה כמאמר חז"ל לעולם יראה אדם א"ע חציו זכאי ותציו חייב, וכל העולם חציו זכאי וחציו חייב

יאבד טובה הרבה: י א זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט: ב לב

הו"א זבובי מות יבאיש יביע שמן. ברכות סא: יקר מחכמה וגו'. זוהר פ' בראשית ופ' תזריע עקידה שער מז: לב חכם לימינו. שם שבת ל:

תרגום

לְהוֹבָדָא טַבְתָא רַבְתָא מִן עָלְמָא: י א זְבוּבֵי וְיִצְרָא בִישָׁא דְשָׁכֵן עַל תַּרְעֵי לִבָּא הֲוֵי כִּרְבוּבָא וְגָרֵים מוֹתָא בְעָלְמָא עַל דְמַסְרֵי חַכִּימַיָא בְעִידָן דְחָטֵי וּמְחַבֵּל שְׁמָא טָבָא דַהֲוָה דָמֵי מִן קַדְמַת דְנָא לִמְשַׁח רְבוּתָא דִמְבַסַּם בְּבוּסְמָנִין וְכַמָּה יָאֵי וְיַקִּיר יַתִּיר מִן חוּכְמְתָא חַכִּימִין וְעוּתְרָא עַתִּירִין גְּבַר דְטִפְּשׁוּתֵיהּ זְעֵיר וְקַלִּיל: ב לֵב לִבָּא דְחַכִּימָא לְמִקְנֵי אוֹרַיְיתָא דְאִתְיְהִיבַת

רש"י

אילולי שהרגה לשבע בן בכרי היו כלם אבודים על ידו. ד"א והוטא א' יאבד טובה הרבה. הרי שהיו ישראל מחצה צדיקים ומחצה רשעים ובא א' וחטא ועשאן מרובים נמצא שהכריע את כולם לחובה: (א) זבובי מות יבאיש יביע וגו'. כגון בימי החורף שאין בזבובין כח והם קרובים למות וגם אם בא לתוך שמן רוקח ומתערב בבשמים הוא מבאישו והוא מעלה קצף שקורין אשקומ"א בלע"ז ונראה בו כמין אבעבועות וזהו משמעו של יביע הרי דבר קל שהפסיד דבר השוב כך יקר מחכמה ומכבוד הסכלות מעט שהרי הכריע את כולם הרי שהיה אדם זה שקול במחצה עבירות ומחצה זכיות ובא ועבר עבירה אחת והכריעתו לכף חובה נמצאת סכלות זה שהוא דבר מועט יקר ושקול וכבד יותר מכל החכמה והכבוד שהי' בו שהרי הכריע את כולם. יקר. לשון כובד. הוא כבד ושקול יותר מן החכמה וכבוד שבו. ומדרש אגדה מושלים יצר הרע לזבובי מות: יבאיש יביע. שם טוב שהוא ערב משמן רוקח: (ב) לב חכם לימינו. חכמתו מזומנת להטותו אל דרך המיומנת לטובתו: ולב כסיל לשמאלו.

שפתי חכמים

בהזל"ס הוא כמו זכור פי' נ' הוא כי תמיד הוא רואה: ש דק"ל הרי לב כל אדם בזה בגופו לכ"פ חכמתו מזומנת כו' וכן לב כסיל

אבן עזרא

קרב לגבור והנה נמצאת החכמה תציל בעליה והחריס עמו. כמו אנשי עיר קטנה והפך זה והוטא אחד יאבד טובה הרבה ויסוב על מושל בכסילים: (א) זבובי מות. נמצא בכל המקרא לשון יחיד במקום רבים במקומו' רבים והנכון בעיני שדרכם דרך קצרה זבובי מות יבאיש עניינו כל זבוב יבאיש במקומו כמו בנות צעדה עלי שור כל בת צעדה כל אחת ואחת במקומה ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו צפנה כל אחד ואחד במקומו ויקח חזקיהו את הספרים ויקראהו קראן כל אחד ואחד לבדו ופי' הספר שהיו בו הדברים הכתובים במקרא. ומלת יביע קשה במקום הזה יש מפרשים בה מן אבעבועו' ולא אבה דקדוק הלשון כי שרש אבעבועו' בעה מהפעלים שהלמ"ד שלהם איננו שלם וכמוהו מים תבעה אש נבעה בחומה נשגבה והקרוב אלי היותו ממבוע כי דגשות הבי"ת להתבלע הנו"ן שהוא פ"א הפעל ויורה עליו נחל נובע והענין כי הזבובים המתים יבאישו שמן רוקח שאין למעלה מריחו הטוב ולא יפסק הביאוש כי הזבובים יביעוהו ויהיה פועל יוצא. ודע כי יקרה הקמוץ הוא תואר השם ומלת יקר בשו"א תחת היו"ד הוא שם כמו כבוד ולעולם הוא קמוץ והוא שוה במקום המוכרת והסמוך. כמו בגדי השרד. וכל יקר ראתה עינו. ואת יקר תפארת גדולתו וקמץ הסמוך להפריד בינו ובין תאר השם הסמוך יקר רוח איש תבונה על כן יטעה האומר בתפלת ר"ה ולכבוד שמך יקר יתנו בקמצות היו"ד והאמת שהוא בשוא כמו וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן. וענין יקר בפסוק הזה הוא האדם. והענין כמו זבובים המתים יבאישו מהן השמן הרוקח כן יש לאדם שהוא יקר מחכמה ומכבוד שיש בו סכלות מעט להכם ישחית זכרו ויבאישנו וזה הסכלות הוא חטא וזה הפסוק דבוק בפסוק שלמעלה והוטא אחד יאבד טובה הרבה גם הטא אחד להכם הוא דבר קשה. הלא תראה שלמה המלך נראה אליו המקום פעמים ובנה מקום לכבוד השם ונסבה ורחבה חכמתו למעלה מהקדמונים והאחרונים ולא נמצא עולתה בו ובעבור הטא אחד שלא הפש על נשיו מה היו עושות והן בנו בית לאלהיהן מעוזר שלמה נכתב עליו כל מה שנכתב במקרא בדברי אחיה ונתניה. ואל תתמה כי כל הטא הוא קטן וגדול לפי מעלת העושה כענין בקרובי אקדש ומה נכבר דרש קדמונינו ז"ל במלת וסביביו נשערה מאד וכן נכתבו מלות קשות על גדולים משלמה המלך על דבר קל ולא נעשה בזדון רק אחרים סבבו הדבר: (ב) לב חכם. לא יאמר על גוף הלב כי באמצע הוא לכל להכם

ספורנו

יקרת שיהיה שר הצבא הכם ומסדר המלחמה היטב ואחד מן ראשי הנלחמים שיחטא מסדרו יאבד הנצחון אשר ממנו תמשך טובה הרבה כמו שקרה בענין עכן וזולתו: י (א) זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח. וכמו שיקרה במלחמה שחטא מועט יאבד טובה שהיתה נמשכת לנצחון כן יקרה בזולת זה כי לשמן הרוקח אשר היא דבר חשוב מאד קרה הפסד רב בזבובי מות שהם דבר בלתי חשוב כלל: יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט. וכמו כן יקרה שהסכלות מעט שיעשה האדם יבאישהו לפעמים בעיני ההמון ויפילהו מכבודו וחשיבותו גם שהיה קודם לכן יקר מחכמה ומכבוד: (ב) לב חכם לימינו. החכם יתן השכל בימינו והתאוה בשמאלו באופן

מצודת דוד

יותר להנצל מן המיתה ממה שינצל ע"י כלי קרב: והוטא אחד. אם מבעלי החכמה נמצא הוטא א' אזי רבים מושכים ידיהם מן החכמה באומרם מה הועילה החכמה לזה החוטא א"כ החוטא הזה יאבד טובה הרבה כי ע"י רבים משכו ידיהם מן החכמה המביאה טובה: י (א) זבובי מות. זבובים מתים כל אחד מהם שיפול לתוך שמן רוקח המריח הרבה עכ"ז הזבוב הזה יבאיש את השמן ולא יפסיק הבאוש כי הזבוב יביע את הבאוש כמעין הנובע א"כ הרי דבר קל הפסיד דבר חשוב: יקר מחכמה. כן אדם היקר וחשוב בעבור החכמה והכבוד הנמצא בו עכ"ז אם גם ימצא בו סכלות מעט משחית הסכלות את חשיבותו: (ב) לב. ר"ל השכל הנטוע בלב:

מצודת ציון

י (א) יבאיש. ענין סרחון: יביע. מל' נביעה: רוקח. מעורב בבשמים כמו רוקח מרקחת (שמות ל): יקר. ענין

קיצור אלשיך

חייב עשה עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה נמצא שבעבירה אחת איבד מהעולם טובה הרבה, וזה די לדחות היצר הרע ממנו. והמה שלמה על עצמו ואמר: י (א) **זבובי מות**, הנה יש זבובים שארסם בפיהם וכשנושכים את האדם בתחלה לא ירגיש האדם אך ביום או יומים מתפשט הארס בכל הגוף, וימות האיש, והם נקראים זבובי מות. והן הן הנשים שארס בפיהן שצודין אנשים בחרמן בחלקת שפתן והארס מתפשט בגופי האנשים עד שממיתין אותם, כאשה הראשונה שהביאה מיתה בעולם, ע"י רבוי דבריה עם הנחש, וכן קרה לשלמה שאסף לביתו אלף נשים, ולא הרגיש עד שנשיו הטו לבבו להחטיאו, וב' כתרים היו לו לשלמה, כתר מלכות שנמשח בשמן רוקח שמן המשחה, ונטרד ממלכותו ע"י נשיו, וזהו זבובי מות [אלו נשיו] הבאישו הביעו שמן רוקח שנמשח בו למלכו' וגם יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט, המעט סכלות נשיו היה יקר לו מחכמת התורה ומכבודה. (ב) לב חכם צריך לפנות תמיד לימין זו התורה, ולב כסיל פונה

חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו: ג וגם־בדרך כשהסכל יתיר ה' הלך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא: ד אם־רוח המושל תעלה עליך מקומך אל־תנח כי מרפא יניח חטאים גדולים: ה יש רעה ראיתי תחת השמש כשגגה שיצא מלפני השליט: ו נתן

ת"א וגם בדרך כשהסכל הולך לבו. זוהר סוף פ' בראשית. עקידה שער מד. כשגגה שיוצא מלפני השליט. מ"ק יח כתובות סב. מליצה סח:

תרגום

בגיד ימינא דיי ולבא דשטיא למקני נכסין דכסף ודהב: ג ואף באורחא סריכא בעידן דשטיא אזיל לביה חסיר מן חוכמתא ועבר מלין דלא תקנין לאתעובדא וכולא אמרין דשטיא הוא: ד אם אין רוחא דיצרא בישא מתגבר לך ומתגבר למיסק עלך אתרך טב די הויתא נהיג למיקם ביה לא תשבק ארום פתגמי אורייתא אתבריאו אסו בעלמא למשבק ולמנשי מן קדם יי חובין רברבין: ה יש אית בישתא דחזית בעלמא הדין תחות שמשא ומה נזקא בעלמא בפתגמא דשלותא דנפקא מהחצפא על גברא ומן קדם שולטן: ו נתן יהב יי ית

רש"י

לעקבו מן הדרך המיומנת שהיא תפארת ונוהר לו: (ג) ואמר לכל סכל הוא. בהליכתו ובדיבורו הכל מכירין שהוא שוטה: (ד) אם רוח המושל. מושל העולם תעלה עליך לדקדק אחריך במדת הדין: מקומך אל תנח. מדתך הטובה אל תנה לומר לו מה יועיל נדקתי לי: להטיב: כי מרפא דקדוקי הדין ויסורין הבא עליך מרפא הוא לעונותיך ויניח לך חטאים הגדולים: (ה) בשגגה שיצא מלפני השליט. דומה הוא לשליט שהוציא דבר בשגגה מפיו שוגג ואי אפשר להחזיר כך אומר הקב"ה ואין (ו) נתן הסכל במרומים רבים. זו היא הרעה

ספורנו

שיגביר השכל על התאוה. ולכן כאשר יעשה החכם הפך זה שהוא ממעשה הכסיל יבאישהו אותו הסכלות בעיני ההמון ויהי לחרפות לו: (ג) וגם בדרך כשהסכל הולך. להשיג איזה דבר בלתי נאות להשיגו: ואמר לכל סכל הוא. ובזה יתקוממו עליו רבים להפר מחשבתו: (ד) אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח. ולפעמים תצטרך לדבר על לב המושל

אבן עזרא

ולכסיל אע"פ שראשו נטוי לצד שמאל ועניינו שסכל החכם עמו ובשעת הצורך ימצאנו מיד בכל עניניו במהרה והפך זה הכסיל כאילו לב חכם לימינו כי לימין יותר כח מן השמאל ויותר מהירות בעבור היות מבוע הדם שהוא הכבד לפאת ימין. ואין איש אטר יד ימינו טענה כי המשל הוא על דרך הנמצא ברוב בני אדם: (ג) וגם בדרך. הסכל בכל עסקיו ודבריו יראה חוסר שכלו ודעתו ואפי' כשהוא הולך בדרך וכאילו הוא קורא על נפשו ומראה קלונו ומודיע חסרוני לכל וזה ענין ואמר לכל סכל הוא כאילו בפיו יאמר לכל שהיא סכל: (ד) אם רוח בעבור שהזכיר למעלה כי דברי החכם נשמעים יותר מדברי המושל בכסילים שב להזהיר החכם אם עלית בחכמתך עד מעלת הממשלה כענין כי מבית הסורים יצא למלוך מקומך אל תנח והענין שפלות רוח או ענינו שיתעסק גם בחכמה תמיד כמו שהיה בתחלה כאילו לא זז ממקומו ולא עלה למדרגה עליונה כנגד האדם. ודע שאם התרפית יניחך הרפוי עם חטאים גדולים. ויותר נכון היות מרפא פועל מהבנין הכבד שממנו הרפה לה והאל"ף במקום ה"א כאל"ף על כן הוא מרפא שהוא מהבנין הכבד והענין כי העוזב הממשלה יעזוב חטאים גדולים. וי"א כי איש מרפא יעזוב החטאים גדולים כמו בעל הרפואה לא יאכל דבר שיזיקנו היזק רב רק ישמר. ויפרש זה המפרש אם רוח המושל תעלה אם תעלה עליך חמת המושל לא תסור מדרוש החכמה והחכם לא יכעיס המושל. והענין כי החכם יעזוב כל דבר שיביאנו לידי חטא שבעבורו יכעס המושל כמו הרופא שישמור בתחלה מן המאכלים הקשים. (ה) יש רעה. באה מלת יוצא שהלמ"ד שלה אל"ף כמו הפעלים בעלי ר"א כמו ואת מאמר מרדכי אסתר עושה והיא לבין נקבה כי הזכר יוצא וכמוהו כעגלה דשה ואם היא באל"ף באה על מנהג בעלי הה"א כמו דוה. למען ספות הרוה. אע"פ שאמר בעל הדקדוק שאל"ף של דשא תמורת ה"א וענין זה הפסוק דבק בשל מעלה כי המושל תצריכנו ממשלתו שיעשה דברים הפך האמת ויראה כאילו הם שגגה ולא ידע: (ו) נתן הסכל. מפרשים אמרו שהיה ראוי להיות בשי"ן והענין שבעלי השכל ראויים לשבת במרומים רבים והעשירים בהפך והענין בעצמו נכון. לכן איננו מענין

מצודת ציון

השיבות כמו אבנים יקרות (מ"א ז): (ד) רוח. ענינו כעס יחמם כמו ירוח ליה (מבלי יח): תנח. ענין עזיבה: מרפא. מלשון רפיון: יניח. מל' הנחה: (ו) הסכל. הכסיל: במרומים. מל' מרום וגובה: רבים. ר"ל גדולים: בשפל. מקום נמוך:

מצודת דוד

לימינו. ר"ל מזומן לו בכל עניניו ומיד ימלאנו בעת הצריך ואמר בלשון שאלה ולפי שימין האדם מזומנ' ומהיר' יותר מן השמאלי': לשמאלו. ר"ל אינו מזומן ואינו מהיר בעת הצורך: (ג) וגם בדרך. אפילו בהיותו בדרך שלא במקום מושבו אפילו כשהוא הולך ואינו מתעכב נראה לכל שהוא חסר שכל: ואמר לכל. ר"ל מעשיו ועניניו לה שהסכל יאמר בפיו יאמר לכל שהוא סכל: (ד) אם רוח המושל. אם תעל' עליך חמת המושל אל תניח מקו' מושבך לברוח מפניו: כי מרפא. כי הרפיון מה שתשים רפוי ממנו ואינך נמסר בידו זה יניח ויעזור חטאי' גדולי' כי בברחך תוסיף חטא ולא יחמול עליך כאשר ישיג אותך: (ה) יש רעה. אשר ראיתי תחת השמש: כשגגה. ממשלת המושל מצריכו לעשות פעמי' הפוך הראוי ומרא' לעם כאלו שגג בדבר אשר לא כן הוא: (ו) נתן הסכל. ר"ל וזהו הכסיל נתן במקומות גבוהים מקומות שאין ראוי לו והעשירים הראויי' לכבוד

קיצור אלשיך

עצמו לשמאלו, לעושר וכבוד וליתר עניני עוה"ז, (ג) וגם בדרך, ר"ל בהדרך המיוחד, זו דרך התורה, כשהסכל הולך לעשות איזה מצוה, לבו חסר, שעושה המצוה בלי כונת הלב, כ"א מצות אנשים מלמדה, ויהיב טעות בהמעשה, ויצטרך לומר לכל רואה טעותו כי סכל היא מהכמת התורה:

(ד) אם רוח המושל תעלה עליך. ותגיע לך איזה ממשלה, מקומך אל תנח, וברח מן השררה, ואם נעשית שר לא יגדל ערכך בעיניך ולא תגדיל כסאך, כי אם מקומך השפל שהיה לך עד כה אל תנח, כי מרפא השפלות הזה יניח לך מלהטוא חטאים גדולים המתרגשים בשררה:

(ה) יש רעה ראיתי תחת השמש כשגגה שיוצא מלפני השליט, כמה פעמים יצא מלפני השליט איזה טעות שלא נתכוון לזה, ואילו לא היה שליט, השגגה לא עשה רושם, ומהמת ממשלתו נתקיים טעותו אף להרוג איזה אדם בטעות, ע"כ ברח לך משררות. (ו) נתן הסכל במרומים רבים, אנשים רבים אשר רם לבבם בהם נמצא הסכלות יותר מבאנשים שפלים ע"כ ועשירים בשפל ישבו:

(ח"ה) ראיתי

הַסֶּכֶל בַּמְּרוֹמִים רַבִּים וַעֲשִׁירִים בַּשֵּׁפֶל יֵשֵׁבוּ׃
ז רָאִיתִי עֲבָדִים עַל־סוּסִים וְשָׂרִים הֹלְכִים כַּעֲבָדִים
עַל־הָאָרֶץ׃ ח חֹפֵר גּוּמָּץ בּוֹ יִפּוֹל וּפֹרֵץ גָּדֵר יִשְּׁכֶנּוּ
נָחָשׁ׃ ט מַסִּיעַ אֲבָנִים יֵעָצֵב בָּהֶם בּוֹקֵעַ עֵצִים יִסָּכֶן

תו"א ופורץ גדר ישכנו נחש. שבת קי מבודת הגילים כו: מסיע אבנים יעצב בהם בוקע עצים יסכן בם. בתרא קמה סנהדרין ק:

מַלְכָּא רַשִׁיעָא וְשַׁטְיָא לְמֶהֱוֵי בַּרְיָא בִּמְזָלֵיהּ וּמְשַׁמֵּשׁ בְּאַצְלָחוּתָא מִן שְׁמֵי מְרוֹמָא וַחֲיָלוֹתוֹהִי גִּיוְתָנִין וְסַגִּיאִין וְעַמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל מִשְׁתַּעְבְּדִין תְּחוֹתוֹהִי בְּגָלוּתָא וּמִן סַגִּיאוּת חוֹבֵיהוֹן עֲתִירֵי נִכְסִין מִתְמַסְכְּנִין וּבְמַסְכֵּינוּתָא יָתְבִין בֵּינֵי עַמְמַיָא׃ ז רָאִיתִי אֲמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא בְּרוּחַ נְבוּאָה חֲזֵית עַמְמַיָא דַהֲווֹ מִשְׁתַּעְבְּדִין מִן קֳדָמַת דְּנָא לְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל מִתְגַּבְּרִין וְרוֹכְבִין עַל סוּסְוָן כְּאַרְכוֹנִין וְעַמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל וְרַבְרְבָנֵיהוֹן אָזְלִין הֵי כְעַבְדִין עַל אַרְעָא׃ ח חָפַר עֲנַת מִדַּת דִּינָא וְכֵן אֲמַרַת אִינוּן וְרָמוּ לְהוֹן כָּלְדָא הֵיכְמָא דִגְבַר דְּכָרֵי שׁוּחָא בְּפָרְשַׁת אוֹרְחָא בֵּיהּ אִתְחַיַּב לְמִיפַּל וְאוּמָּא דִּי עָבְרַת עַל גְּזֵירַת מֵימְרָא דַיָי וְתַקִּיפוּ גוּדְרָא דְעָלְמָא נָפְלוּ בְּיַד מַלְכָּא רַשִׁיעָא דְנָכִית לְהוֹן כְּחִוְיָא׃ ט מַסִּיעַ אָמַר שְׁלֹמֹה מַלְכָּא נְבִיָּא גְּלֵי קֳדָמַי דִמְנַשֶּׁה

רש"י | שפתי חכמים

שהיא כשגגה שיוצא מלפני השליט שניתן השטות והרשע נשמאלו. ת דק"ל למה כינה למיתה בידי שמים בשם נחש. לכ"פ
במרומי גובה שהגביה הקב"ה את הכסילים ואת הרשעים שאני רואה ברוח הקודש שהם עתידים לפשוט יד בהיכלו
ולבוש אותותם אותות: ועשירים בשפל ישבו. ישראל שכל הגדולה והכבוד שיש להם עכשיו בימי עתידים לישב
בשפל שנאמר (איכה ב י) ישבו לארץ ידמו: (ז) ראיתי עבדים על סוסים. הם כשדים שנאמר בהם (ישעיה כג יג)
זה העם לא היה יתעלו להיות על סיסים מוליכים את השבויים ישראל אסורים בקולרין: הולכין כעבדים על הארץ.
לפני קרונין של כשדים: (ח) חפר גומץ. שוחה: בו יפול פעמים שהוא נופל בו כלומר יש לך חורש רעה וסופו לשוב
עליו כשיף שכלה זרעו של נבוכדנאצר על ידי כלי בית המקדש שנאמר (דניאל ה כג) ועל מרי שמיא התרוממת: ופרץ
גדר. סייג של חכמים לעבור על דבריהם: ישכנו נחש מיתה בידי שמים ת ולפי שדבר בלשון פרצת גדר הזכיר
בתשלומין לשון נשיכת נחש שהוא דר בחורי נקיבתלי בתים פרוצים: (ט) מסיע אבנים יעצב בהם. מסיע אבנים
ממהלכתם בהרים מתיגע בהם: יעצב לשון יגיעה כמו (בראשית ג יז) בעצבון תאכלנה כלומר כל אדם לפי מלאכת
עצבונו אף עושה רעה לפי זריעתו יקצור: יסכן בם. יתחמם בהם כמו (מלכים א א ב) ותהי לו סוכנת אף

אבן עזרא

הפסוק שהוא לפניו ואחריו. וכן פירושו נתן איש הסכל שהוא הכסיל להיות במרומים ויתכן היות סכל שם התאר כמו ילך והלך ופירוש רבים כמו גדולים ועשירים שיש להם מעלה בעולם כמו שאמר בספר משלי עשיר ברשים ימשול יושבים בשפל: (ז) ראיתי. זה הפסוק מענין הפסוק הראשון ועל כלם אמר בתחלה יש כמו שפירשתי שהוא הנמצא לפרקים מעטים: (ח) חופר גומץ. דע כי גומץ אחד ואין שני גם בן ואה אין לו במקרא והופר יורה על ענינו שהוא כמו בור כרה ויחפרהו ויתכן שזה הענין ישוב על השליט שיעשה הפך האמת ופרץ גדר בנוהו הכמים קדמונים או יהי ענינו על הכסיל. והענין אע"פ שימצאו דברים בעולם הפך האמת הנה במעט אך ברוב חופר גומץ בו יפול והחכם הרואה את הנולד לא יפול · (ט) מסיע. רובי המפרשים פירשו יסכן בם יתחמם בם ואמרו כי כמוהו ותהי למלך סוכנת. וזה הענין בלשון ערב לא ימצא מהבנין הקל כי אם פועל עומד והנכון כי סוכנת בעלת אוצרות המלך כמו ערי מסכנות וכמוהו אל הסוכן הזה וזה הפירוש בלא ראש ורגל כי מה ענין אם קהה הברזל. והקרוב אלי שמלת יסכן בם מלשון סכנה והוא ידוע בדברי הראשונים ושני הפסוקים דבקים ועודנו בהלול החכמה והוא גם דבק בפסוק שלמעלה שהכסיל בסכלותו יפרוץ גדר והחכם ישמר מזה והענין שאין דבר בעולם שיוכל אדם להשיגנו בלא עצבון ועמל וסכנה אפי׳ האבנים שהם ברשות האדם ומי שירצה יקח אותם

ספורנו

בחכמתך כי מרפא יניח חטאים גדולים כי אמנם לשון חכמים מרפא יעשה שהמושל יטה אוזן לדברי עצתו כאמרו ולשון חכמים מרפא: (ט) מסיע אבנים. וכמו כן יקרה למסיע אבנים אל מקום בלתי הגון שיעצב ויכשל בהם הוא בעצמו: ובוקע עצים יסכן בם. וכן יקרה לבוקע עצים כדי שיתחמם בהם אע"פ שעושה זה לתכלית טוב יקרה לו בהם לפעמים איזה

מצודת דוד

ישבו במקום שפל ונמוך וזה נראה כאלו בשגגה נעשה אבל לא כן הוא: (ז) על סוסים. רוכבים על סוסים מה שאין ראוי להם: כעבדים. כמו שראוי לעבדים: על הארץ. הולכים ברגליהן על הארץ: (ח) חופר גומץ. החופר בור שיפול בו הזולת אזי החופר עצמו יפול בו ר"ל המכין תקלה לחבירו הוא בעצמו נתקל בו: ופורץ גדר. הפורץ גדר של אבנים למען ילאו התולה התחשים הורים בנקבי חורי הגדר ויזיקו לבני אדם אזי הנחש ישך את הפורץ עצמו והוא כפל ענין במ"ש: (ט) מסיע אבנים. העוקר אבנים ומסיעם ממקומם להשליכם בחוצות למען יכשלו בהם בני אדם אזי המסיע עצמו יעצב ע"י כי הוא עצמו יוכשל בהם: בוקע עצים. לכפול הבקיעות על בני אדם להרגם אזי הבוקע בא על ידם לידי סכנה כי עליו יפלו

מצודת ציון

(ח) חופר. כורה: גומץ. גומא ובור ואין לו חבר ומענינו יובן פתרונו: ופורץ. ענין הריסה: גדר. כותל אבנים: ישכנו. מל׳ נשיכה ונכיתה: (ט) מסיע. מל׳ הסרה ועקירה ממקומה כמו ויסיעו אבנים גדולות (מ"א ה): יעצב. מל׳ עצבון: בוקע. ענין חתוך:

קיצור אלשיך

(ז) ראיתי עבדים על סוסים, יכ:ל היות שעל הגלות התנבא שהיו אנשי רומי שחרבו הבהמ"ק ונטלו כל רכוש היהודים היו אף העבדים רוכבים על סיסים ושרי ישראל הלכו כעבדים על הארץ:
(ח) חופר גומץ בו יפול, הנה בפסוקים אלה מראה ע"פ ענינים הרבה שאין לאדם לבטוח בשום דבר שהשכל מחייבו, כי תבוא ההשגחה העליונה ותהפך מטובה לרעה או מרעה לטובה, למשל מהראוי שהשרים ירכבו על סוסים ועבדים ילכו רגלי וראיתי שההשגחה הביאה להיפך אשר אלו שהיו מלפנים עבדים נתעשרו עד שרכבו על סוסים, ואלו שהיו מלפנים שרים ירדו עד שהולכים רגלי, ועוד חיפר גומץ שיפלו בו שונאיו, וההשגחה עשתה היפך, ששונאיו נמלטו, והוא עצמו נפל בו, ופורץ גדר, שיוכלו כל אדם לבוא בשדה להפסיד תבואתו של בעל השדה, ינשכו נחש, שאף הוא עצמו לא יוכל לבא אל השדה:
(ט) מסיע אבנים מרשותו לרשות הרבים שיכשלו אחרים, סופו יהיה שהוא עצמו יכשל ויעצב בהם, בוקע עצים, ויכול היות שכוון שהגרזן

בם: י אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל
וחילים יגבר ויתרון הכשיר חכמה: יא אם ישך

הו"א אם קהה הברזל והוא לא פנים. תענית ז: וחילים יגבר. שם ח: אם ישוך הנחש בלא לחש. שם ערכין טו. עקידה שער כב:

בר חזקיהו עתיד למיחב ולמסגד לצלמיא דאבנין בגין כן אתמסר ביד מלכא דאתור ויכפתיניה בזמנין על דאבטיל פתגמי אורייתא דכתיבין בלוחי אבנין מן עקריהון בגין כן יצטער בהון ורבשקיה אחוהי עתיד למסגד לצלמיא דקיסין ולמשבק פתגמי אורייתא דאתיהיבן בארונא קיסי דשיטי בגין כן עתיד לאתוקדא בנורא על יד מלאכא דיי: י אם וכד יחובון עמא בית ישראל ויתעבדון שמיא תקיפין כפרזלא מלאחתא מטרא והוא דרא לא צלו קדם יי בגין כן אתקלקל כל עלמא בכפנא וכדו תייבין ומתכנשין אוכלוסין ומתגברין על יצריהון וממנן ברזליהון למבעי רחמין קדם אלהי שמיא אית בהון רעוא על מותר אכשרות חוכמתהון: יא אם כד מתגרן חיוון קלן לטראקא ולנזקא בעלמא על חוביהון דבית ישראל דלא עסיקו בפתגמי אורייתא בחשאי ואף לית מותר לגבר אכיל קורצין דמשתעי לישן תליתי ארום

רש"י

העוסק בתורה ובמצות סופו ליהנות מהם: (י) אם קהה הברזל. הרבה דורות בקיהוי פיהם והדודם · והוא לא פנים קלקל. והיגם לטושים ומרוטים (יחזקאל כא טו) למען היות להם ברק. אעפ"כ והיילים יגבר מגביר הוא במלחמה את גבוריה היילים לנצח: ויתרון הכשיר חכמה. ומעלת כשרון יש עוד להכמה יותר מן הברזל אם תלמיד חכם מסהיר פניו כרעב ואתה רואהו מסכן בין העבירים הרבה היילים מתגברים על ידו ואל תתמה על וי"ו והיילים כי הרבה ווי"ן נופלים כן בלשון עברית כמו (תהלים נ יח) אם ראית גנב ותרץ עמו (שמות טו ב) עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה והרבה מפורשים כזה: (יא) אם ישך הנחש. את איש: בלא לחש. מחמת שלא לחשו החבר שלא ישוך: ואין יתרון. לחבר הרשע שהיה רגיל ללחשו שלא להש כך אם בני עירך נכשלים באיסורין מחמת שאין חכם דורש להם.

ספורנו

רעה: (י) וזה אם קהה הברזל והוא לא פנים קלקל והילים יגבר: וזה יקרה לו כשיבקע העצים בגרזן בלתי הגון שכבר קהה הברזל של גרזן ועם זה שאין הברזל מוכן חיילים יגבר ויתאמץ לבקע בו. ולשון קלקל הוא מלשון נחשת קלל ויתרון הכשר חכמה: (יא) אם ישוך הנחש בלא לחש. ויתרון ומעלת תקון החכמה בכמו אלה הוא שאם יקרה שישוך הנחש הסכלות הפורץ גדר שיהיה התקון בלתי שילחוש וידבר באזני הפורץ הסכל להזהירו שלא יוסיף לחטוא: ואין יתרון לבעל הלשון: כי גם שידבר בעל הלשון

אבן עזרא

יעלב כהסיעם אל המקום שירצה וכן עלי היער ייגע בבקועם: ופעם יסתכן: (י) אם קהה. אף כי קהה הברזל ולא קלקל פניו והענין שלא יהיה ממורט וקלקל הוא מפעלי הכפל והוא כפול והוא מענין נחשת קלל אז יתים כח הבוקע. ומלת יגבר כמו ינצח כמו וגברתי את בית יהודה והיילים יגבר כמו כח כענין אלהים ה' חילי אנשי חיל. ויתרון הכשיר חכמה. והענין שיש להכמה יתרון על כל עמל כי תכשיר האדם ותיישרנו שלא עמלון והתשת כח וכשר הדבר פועל עומד מן הבנין הקל והכשר פועל יוצא מן הבנין הכבד הנוסף: (יא) אם ישך. הוזר לענין שלמעלה והוא ופורץ גדר ישכנו נחש. ויתכן שזה הגדר הוא בגדר השליט ודמה המלשין לנחש והענין אין יתרון לבעל הלשון מן הנחש הצפעוני

מצודת ציון

ישכן. מלשון סכנה: (י) קהה. ענינו עכירות והיפך כמו וכהה כהם הנגע (ויקרא יג) ובאה הקו"ף במקום הכ"ף כי גיכ"ק מתחלף: קלקל. ענין לטישה וזכוך כמו קלקל בחצי' (יחזקאל כא) והוא מל' נחושת קלל (שם א): וחילים. אנשי חיל יוצאי מלחמ': ויתרון. מל' יתר ומרובה: הכשיר. ענין יושר וטוב: (יא) ישוך. מלשון נשיכה: לחש. הם דברים ידועים ידבר על הנחש שלא ישך ועל שהדבר נאומרו בשפלות קול לכן יקרא לחש: לבעל

מצודת דוד

וכפל הדבר פעמים רבות וכדרך המקרא ולומר שבכל פעם הוא כן: (י) אם קהה הברזל. אם ברזל החרב נעכר ונחשך ולתוספת ביאור אמר והוא לא פנים קלקל ר"ל במראית פניו אינו לטוש וזכוך: וחילים יגבר. עכ"ז מגביר הוא במלחמה את אנשי החיל לנצח את הנלחמים בהם: ויתרון הכשיר חכמה. עוד יתר כשרון יש להכמה וכמ"ש טובה חכמה מכלי קרב (לעיל ט): (יא) אם ישך הנחש. את איש הוא בעבור שלא לחשו החבר שלא ישוך אבל אם היו לחשו ומזהירו לא היה נושך: ואין יתרון לבעל הלשון. המלשין אין לו מעלה יתירה מן הנחש וכאומר שהוא עוד גרוע מן הנחש כי דומים הם במה שאין להם הנאה בנשיכתם והנחש אם

קיצור אלשיך

או בקעת יפול על שונאו, והי' להיפך, יסכן בם, הביא הסכנה על עצמו:

(י) **אם** קהה הברזל, אם נתעכר ונתאלח הברזל הוא החרב אצל איש חיל אחד אשר היא חגורה וצמודה תמיד על ירכו להיות מוכנת לו להפיל חללים במלחמה, והוא האיש החיל הזה לא פנים קלקל, את פניה וצדדיה של החרב הברזל הזה, לא קלקל והזהר ולטש אותה ולא השגיח עליה לנקותה מכל סיג ותלאה ועי"ז העלתה חלודה, האם וחילים יגבר, בתמיה, היוכל להיות בדרך הטבע שעם ברזל עבה ומגושמת כזו יגבר האיש. חיל הזה חילים וינצח אותם הלא בודאי לא יוכל להיות זאת, כי לא יוכל האיש חיל להרבות חללים בחרבו רק אם היה לו הכנה כראוי מקודם בתכלית ההכנות כמו לנקותה וללטושה ולמרטה להבהיקה בהרבה לטישות ומריטות, ואז יוכל להגביר חילים ולנצח אותם, וזאת היא אצל ברזל, ויתרון הכשר חכמה, ר"ל ויותר הכנות ועבודות צריך לכשרונות של החכמה לעבוד להבורא ב"ה וב"ש, שיהיה מלוטש ומנוקה, בלב תמים ונקי מהרהורי העבירות:

(יא) **אם** ישוך הנחש בלא לחש, ר"ל אם ישוך הנחש של חבר מלחש את איש ומת, מי הוא המחויב במיתת האיש, הנחש או החבר, הוי אומר החבר, יען כי הנחש נשך בלא לחש, שלא לחש עליו החבר שלא ישוך, כי נשיכת הנחש תלוי בהחבר בעל הנחש, וא"כ בעל הנחש המית את האיש, כן הוא ואין יתרון, ר"ל אין שום חילוק וני"מ בין בעל הנחש לבעל הלשון, ואין יתרון מזה לזה, הלשון ביד האדם הוא כמו הנחש ביד החבר, וכח ביד הלשון להמית כמו הנחש, ויזם הלשון המית, בעל הלשון חייב, כי היה לו ללחוש על לשונו שלא ידבר דברי כסילות כאלו הממיתים ומחטיאים את השומעים והורגים אותם בשני עולמות בעוה"ז ובעוה"ב, ומבואר היטב איך לשונו ממית את המקבלים דעותיו בזה

(ה"ה)

הַנָּחָשׁ בְּלוֹא־לָחַשׁ וְאֵין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן׃ יב דִּבְרֵי
פִי־חָכָם חֵן וְשִׂפְתוֹת כְּסִיל תְּבַלְּעֶנּוּ׃ יג תְּחִלַּת
דִּבְרֵי־פִיהוּ סִכְלוּת וְאַחֲרִית פִּיהוּ הוֹלֵלוּת רָעָה׃
יד וְהַסָּכָל יַרְבֶּה דְבָרִים לֹא־יֵדַע הָאָדָם מַה־שֶּׁיִּהְיֶה
וַאֲשֶׁר יִהְיֶה מֵאַחֲרָיו מִי יַגִּיד לוֹ׃ טו עֲמַל הַכְּסִילִים

תו"א ואין יתרון לבעל הלשון. תענית [illegible] :

בְּאֶשָּׁתָא דְגֵהִינָּם עֲתִיד לְאִתּוֹקְדָא : יב דִּבְרֵי מִלֵּי פּוּם גְּבַר חַכִּים דְּאִשְׁתַּבַּח בְּדָרָא כַּד אָתֵי פּוּרְעָנוּתָא בְּעָלְמָא מְצַלֵּי וּמַעֲדֵי יַת פּוּרְעָנוּתָא וּמַשְׁכַּח רַחֲמִין קֳדָם יְיָ וְסִפְוָתֵיהּ דְּגַבְרָא שַׁטְיָא מִילִּין דְּנֵיפוּתָא (כ"א מַלְיָין גְּזִיפוּתָא) וּבְגִין כֵּן כּוּלֵּי עָלְמָא מִתְגַּמְּרִין : יג תְּחִלַּת שֵׁירוּי מִלֵּי פּוּמֵיהּ שְׁטוּתָא וְסוֹף מֵיכַר פּוּמֵיהּ חוּלְחַלְתָּא בִּישָׁא : יד וְהַסָּכָל וְשַׁטְיָא מַסְגֵּי פִּתְגָּמִין סְרִיקִין דְּלֵית בְּהוֹן צְרוֹךְ עַד דְּלָא יִנְדַּע אֱנָשׁ מַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּיוֹמוֹהִי וּמַה דַּעֲתִיד לְמֶהֱוֵי בְּסֵיָפֵיהּ מַאן יְחַוֵּי לֵיהּ: טו עֲמַל טַרְחוּת שַׁטְיָא דְּטָרַח בְּשְׁטוּתָא אִיהוּ מְשַׁלְהֵי לֵיהּ עַל

רש"י

ומלמדם את חוקי התורה אין יתרון לו בשתיקתו ולא ישתכר: (יב) דברי פי חכם חן. על שומעיהם ונשמעים לו ויטוב לו שנוטל גדולה עליהם : ושפתות כסיל תבלענו. זה המסית את חבירו מדרך טובה כגון בלעם שפרץ גדרו של עכו"ם שגדרו עצמן מן העריות מדור המבול ואילך והוא יעץ להם להיות מפקירין בנותיהם לזנות : (יג) תחלת דברי פיהו סכלות. כשאמר לו הקב"ה (במדבר כב ט) מי האנשים האלה עמך היה לו להשיב ה' אתה יודע והוא אמר בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי כלומר אם בעיניך אני בזוי חשוב אני בעיני מלכי הארץ : ואחרית פיהו הוללות. שיעצם וערבוב לכה איעצך זמת אולת: (יד) והסכל ירבה דברים. שהיה מתפאר בעצמו שהיה יודע דעת עליון : לא ידע האדם מה שיהיה. לו לאחר זמן שהרי הלך ליטול שכרו במדין ולא ידע שיפול בחרב. ולפי פשוטו הסכל ירבה דברים גוזר ואומר מחר אעשה כן לפלוני ואינו יודע מה יהיה מחר : ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו. כלומר לא סוף דבר שאינו יודע מה יהיה לאחר זמן אלא אף ההוה עכשיו מאחריו שלא כנגד עיניו אלא מאחורי ערפו מרחוק צריך הוא שיאמר מי יגיד לו : (טו) עמל הכסילים תיגענו. כסילותם גורם להם עמל המיגען אשר לא למדו דרכי מבואות העיר ומתיגע לכנוס דרך פחתים ובלעי המים ויגע בטביעות רגליו בבוץ כלומר עללות של עוזבי התורה

אבן עזרא

שלא ישמע להם שיזיק ולא יהנה: (יב) דברי פי. הלילה להיות החכם בעל לשון רק כל הדברים שיוצאים מפיו הם חן והכסיל ישחית על נפשו בדבורו ואמר תבלענו לשון יחיד . כענין זבובי מות. שמש ירח עמד זבולה: (יג) תחלת. אין טעם לדבריו תחלה וסוף: (יד) והסכל. יאמר אוכל ואשתה כי לא אדע מה שיהיה בחיי ובמותי ויתכן היות כמוהו כי מי יודע מה טוב לאדם בעבור היות למעלה כי יש דברים הרבה מרבים הבל: (טו) עמל. דמה הכסיל שיעמוד לבקש גדולות ונפלאות ממנו והוא לא ידע הנראות והידועות כאדם רוצה ללכת אל עיר ולא ידע הדרך וייגע ולא יראה הפלו. וכל עמל במקרא הוא לשון זכר וזה לבדו לשון נקבה כמו כל

ספורנו

באזני הסכל בלשון נקיה לא יועיל כלל : (יב) כי אמנם דברי פי חכם חן. ומכל מקום שפתות כסיל תבלענו. תבלע אותו החן בשפתות הכסיל שישיב כאשר הדבר באזניו : (יג) תחלת דברי פיהו סכלות. היא תשחית אותו החן : ובכן אחרית פיהו. שהיא הוללות רעה. ועם זה הסכל ירבה דברים. ויהיה תחלת דברי פיהו : (יד) לא ידע האדם מה שיהיה. באשר יגער בו החכם על הקלקול שגרם בסכלותו ויזהירהו שלא יוסיף לקלקל ישיב ויאמר הנה לא ידע האדם מה שיהיה עתה סבת זה הקלקול ואומר שלא היה הקלקול בסכלותו : ואשר יהיה מאחריו מי יגיד לו. וכאשר יעירהו החכם ויאמר לו שלא יוסיף לפרוץ גדר פן יוסיף נחש נושך ישיב באחרית פיהו הוללות רעה באמרו אשר יהיה מאחריו אחר זה המקרה מי יגיד לו כלומר שאין דרך לאדם לשפוט בעתידות. וזה בחשבו שתהיה הנפש השכלית כמו הנפש הבהמית שלא תרגיש זולתי המוחש ההוה : (טו) עמל הכסילים תיגענו. לכן אתה אל תחוש לגעור בו ולעורר אותו על העתיד אבל בשתיקתך תיגענו בעמל הכסילים העמלים להסיר איזה היזק קירה מבלי אין אצלם ידיעת סבתו : אשר לא ידע ללכת אל עיר. וזה יקרה לו מחסרון

מצודת דוד

לחש עליו ומזהירו אינו נושך והמלשין אלא הוא מוזהר ועומד ואינו עוזב דרכו : (יב) דברי פי חכם חן. הדברים היוצאים מפי חכם מעלים חן בעיני הבריות ולכן כלם אוהבים אותו ומפלים בטובתו : ושפתות כסיל. הדברים היוצאים משפתות הכסיל הם משחיתים אותו כי לא בדעת ידבר ועי"ז מוכן הוא אל ההשחתה : (יג) תחלת. ראשית מאמריו הוא סכלות וסופו הוא שיגעון רעה ר"ל מתחלה עד סוף המה דברי שטות ושיגעון : (יד) והסכל. אף הסכל מרבה דברים עכ"ז עם כל רבויים אדם השומע אמריו לא ידע מה שיהי' תכלית מאמריו ועיקר כונתו : ואשר יהי'. ואפי' אם הסכל יאמר לאדם דבר מה אשר יהיה מאחרי האדם שלא כנגד עיניו אלא מאחורי ערפו אף בזה קל לדעת ולהבין מ"מ אין ידוע לו כי מי יגיד לו הואיל והסכל אין אומר ואין דברים : (טו) עמל הכסילים. טורח הכסילים תיגע את כל אחד מהם כי לפי כסלותם טורחים הרבה בדבר שאין בו תועלת והכי הם יגעים בעבור רוב הטורח וחוזר ומפרש לדוגמא שזהו הכסיל אשר לא ידע ללכת אל עיר כי לא מלא

מצודת ציון

פלשון. זה המלשין ומדבר לה"ר : (יב) תבלענו. ענין השחתה כמו בלע ה' (איכה ב) : (טו) תיגענו. מלשון יגיעה :

קיצור אלשיך

בזה ובבא, וענשו גדול מאד, והוא כי זאת ידוע כי (יב) דברי פי חכם, כל מה שהחכם מדבר הם דברי חן וטעם ורצוים, כי ה' יתן חכמה, ע"כ דבריו דברי הקב"ה הם, ושפתות כסיל תבלענו, דברי הכסיל יבלע דברי החכם כי (יג) תחלת דברי פיהו סכלות, תיכף כאשר יפתח פיו לדבר, דבריו הם דברי פתיות, ואחרית דבריו, יסיים בדברי הוללו' אשר רעים הם בעיני ה'. (יד) והסכל ירבה דברים, בלי דעת, והוא שלא ידע האדם מה שיהי' לו למחר אף בחייו ומכש"כ ואשר יהיה מאחריו אחרי מותו בעולם הבא מי יגיד לו, אין מי שיגיד לאדם מה יהיה שם, והוא כופר הכל ומפתה אנשים שיסורו מה':

(טו) ועמל הכסילים, מה שהכסיל הזה יעמול להשריש אצל הכסילים חבריו דעות זרות של מינות ואפיקורסות. זאת תיגענו, כי מהרעו' הרעות נבראו מלאכים מקטריגים ומשחיתים והם מיגעים אותו בתוך כף הקלע שיקלעוהו מסוף העולם עד סופו יען אשר לא ידע, לא רצה לידע ללכת אל עיר שתלמידי חכמים מצוים שם בבתי מדרשות ולומדים תורה ומוסר איך לעבוד ה'. והכסיל הזה לא רצה ללכת

(ח"ה)

תְּיַגְּעֶנּוּ אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לָלֶכֶת אֶל־עִיר׃ טז אִי־לָךְ
אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ נָעַר וְשָׂרַיִךְ בַּבֹּקֶר יֹאכֵלוּ׃ יז אַשְׁרֵיךְ
אֶרֶץ שֶׁמַּלְכֵּךְ בֶּן־חוֹרִים וְשָׂרַיִךְ בָּעֵת יֹאכֵלוּ בִּגְבוּרָה
וְלֹא בַשְּׁתִי׃ יח בַּעֲצַלְתַּיִם יִמַּךְ הַמְּקָרֶה וּבְשִׁפְלוּת

תו"א אשר לא ידע ללכת אל עיר. פקודה עשר מג: אי לך ארץ שמלכך נער. שבת י: ושריך בבקר יאכלו. פקודה עשר ח זוהר פ' לך לך וברכות חיי שרה ופרשת תרומה: אשריך ארץ שמלכך בן חורין, שם פקודה עשר סג: בעצלתים ימך המקרה. תענית ז מגילה יא סנהדרין ז:

תרגום

דלא אליף למיזל לקרתא דחכימיא שרי בגוה למתבע מניה אולפנא: טז אי וי ליך ארעא דישראל בזמן די ימלוך עליך ירבעם חייבא ויבטל מנך תקרובתא דצפרא ורברבניך עד דלא יקרבון תמידא דצפרא ייכלון לחמא: יז אשריך טב ליך ארעא דישראל בעידן די ימלוך חזקיהו בר אחז די הוא מן יחוס בית דוד מלכא דישראל די הוא גיבר תקיף באוריתא ונפיק ידי חובת פיקודיא ורברבניך בתר דמקרבין תמידא אכלין לחמא בזמן ארבע שעין מן עמל ידיהון בגבורת אוריתא ולא בחלשות ובסמיות עינא: יח בעצלתים בחלשות עיסק אוריתא ופיקודיא מתמסכן גבר ביבנין ובמסכיות תפקידתא דאתפקדת אתהא

רש"י

גורם להם יגיעת עמל בניהגם: אשר לא ידע ללכת אל נתיב האמת לפרוש מן העבירה לפי שלא למד תורה שנא' (תהלים קיט כה) נר לרגלי דבריך: (טז) אי לך ארץ שמלכך. בזמן שמלכך ודייניך מתנהגים בנערות: (יז) בגבורה ולא בשתי. שעוסקין בגבורת החכמה והבינה ולא בשתיית יין: (יח) בעצלתים ימך המקרה. כשאדם מתעצל ואינו מתקן הפרצה קטנה שבתקרת הבית: ימך המקרה. ישפל הבנין המקרה את הבית והמסכך עליו:

ספורנו

ידיעתו גם במדיניות באופן שלא היה בעיר מעולם ולא ללכת שם לחיות עם בני העיר: (טז) אי לך ארץ שמלכך נער. ומנהיג המדינה ע"י בני גילו כשהם נערים ואוכלים בבקר כמנהג הילדים באופן שאין בהם שלמות חכמה ולא נסיון וצריכים לעצת אחרים ועם זה פונים להנאתם ותאוותם ובכן לא יפנו לטובת כלכם לשמור המדינה מן הקלקול: (יז) אשריך ארץ שמלכך בן חורין. משעבוד התאוה והתגברו'. ובזה יהיה בעל עצה מעצמו ויפנה לתקן עניני המדינה: בגבורה. בזריזות והריצות לתקן המדינה: ולא בשתי. על הפך גבורים לשתות יין: (יח) בעצלתים ימך המקרה. ואמרתי שלתקון המדינה יצטרך גבורה וזריזות. כי אמנם יקרה בזה כמו שיקרה למקרה את הבית שימך וישפל בחזקת אומנתו בעצלתים בשני מיני עצלות שהם עצלות המביא את העצים המתעצל מהביאם ועצלות המקרה המאחר לעשות בם את הקרוי: ובשפלות ידים. ובשפלות וחסרון ידי כל אחד משניהם שאינם עושים מלאכתם בשלמות: ידלוף הבית. יקרה

אבן עזרא

כבוד כמקרא לשון זכר הון מאחד אל תחד כבודי: (טז) אי. כאשר הזכיר דבר הכסיל שהוא הכל אמר אם הי' זה הכסיל מלך יהיה דבר קשה אף כי אם הי' גם נער ומלת אי כמו הוי כמו ואי לו האחד שיפול ואין להם שליטי בעניגם: ושריך בבקר יאכלו. בעבור שלא יתעסקו כי אם באכילה הפך דינו לבקר משפט: (יז) אשריך. זאת המלה באה שלא סמיכ' דבוק בלשון רבים כמו אשרי האיש ובסמיכה פעם בלשון רבים כמו ובוטח ה' אשריו ובמקום אחר בלשון יחיד ושומר תורה אשרהו. אמר רבי משה הכהן נ"ע כי אשרהו לשון רבים וכן עיניהו ידהו גבורהו בהתפללו בעד רעהו וראיותיו כי נכה עיני ה' דרכי איש. ושכח הנה עין ה' אל יראיו. ג"כ ידהו לשון יחיד. וגבורהו כן מגן כל גבור שים בו. ובעבור מלת בהתפללו בעד רעהו נהפך העולם. וא"כ ביד רעהו העדלמי שנים היו. ומה הפרש בין רעו ורעהו. שיו שיהו. גם בפעלי' ירדפו ירדפהו. אולי התפלל איוב בעד כל אחד וא' מרעיו תפלה בעצמה ולקח כל אחד מהם בשעה פרים ובשב' אילים. ויורה על מלת אשרהו שהוא לשון יחיד אשרך ארץ. וענין בן חורים ביעשה מעש' הגדולי' והפך בן בליעל. אמר א' מהמפרשים ידוע שאין בעיניים כדמו' הלובן שהוא דומה לאור ואין למט' מן השחור והכתוב ידמה הגדולי' ללובן והקטני' שאין להם מעלה וגדולה להשך ויפרש הוריס לבני' כמו חור כרפס ותכלת. ג"כ יפרש ואורגים חורי. שלי הורי. ולכן בנ' ארמית היור והפך החורים השוכים בל יתיצב לפני השוכים. יש מפרש ולא בשתי כענין דלות כמו ושתו מים. לשובה אמה שבתה. והענין כי כל מעשיהם בגבורה. וענין סמיכת גבורה לאכילה עד שיתאוו ויתעכל המאכל הראשון והענין שאינם אוכלים כ"א לצורך ולא בשביל תענוג: (יח) בעצלתי'. ידיע כי כל מלה שהיא על בנים היא שניה כמו עינים רגלי' ידים שוקים שנים בעבור

מצודת ציון

(טז) אי לך. אוי לך וכן ואי לו האחד שיפול (לעיל ד): נער. ר"ל עושה מעשה נערות: (יז) אשריך. ענין שבח והלול כמו כי אשרוני בנות (בראשית ל): בן חורים. כן יקראו הגדולים אנשי השם כמו ולהורים ולסגנים (נחמיה ב): בשתי. מל' שתיה: (יח) בעצלתים. מלשון עצלות ור"ל ידי עצלתים לזה אמר בלשון רבים: ימך. ענין

מצודת דוד

חכמה ללכת בדרך כבושה והולך הוא בשבילי קטן ותועה בדרך ונעירה שרבה ומתיגע: (טז) אי לך ארץ. אוי לך ארץ אשר מלכך מתנהג בנערות ואינו משים לבו בתקון המדינה: ושריך. עי"ז גם שריך אוכלים בקומם בבוקר הפך מ"ש דינו לבוקר משפט (ירמיה כא): (יז) אשריך ארץ. מאושר ומשובחת אתה הארץ אשר מלכך הוא בן גדולים כי מלך כזה לא יתנהג בנערות: ושריך. עי"ז גם שריך לא יאכלו עד בוא עת האוכל ושרים יאכלו ישפטו משפט העם: בגבורה. כל עסקם בגבורת כמלחמה ובהתגדלותיו ואינם עוסקים בשתיית היין: (יח) בעצלתים. בעבור

קיצור אלשיך

ללכת שמה, רק פרק ממנו עול התורה ויראת ה', זאת תיגענו ותעופפנו מן העולם, ולא יהיה לו הלק לא בעולם הזה ולא בעולם הבא:

(טז) אי לך ארץ שמלכך נער, הנה מלת „נער" הוא לשון משרת משועבד אל אדוניו, ידוע אשר ישתעבד ליצרו הרע יקרא משועבד כמשרת ועבד לו, אך אשר ישתעבד ליצרו הטוב עושה רצונו תמיד הוא יקרא בן חורין ולא משועבד, כי אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה ומצות, כי העושה רצון יצרו הטוב עושה רצון קונו והאדם הוא חלקו ית' נמצא הוא עבד לעצמו, והוא גדר החירות בעצם, והענין הוא ל־מד דעת את השר ומנהיג את העם כי בו תלויה תרבות (ח"ה) טובה או רעה, כאשר הוא שלם ידריכם לעשות עיקר מהנוגע אל הנפש, וההפך בבלתי שלם שילמדם לעשות עיקר מעניני הגוף, וזה יאמר אי לך ארץ שמלכך נער משועבד אל היצה"ר, שנעשה אדונו משתרר עליו, ומזה נמשך כי ושריך, שרי המלך, גם הם הולכים אחר יצרם הרע ובבקר יאכלו, אך (יז) אשריך ארץ שמלכך בן חורין משעבור היצה"ר, שהוא צדיק וכובש יצרו הרע, ולפי זה ידריך גם השרים שלו שילכו אחר היצ"ט ע"כ בעת הידוע לת"ח יאכלו בגבורה של תורה:

ולא בשתי להנהגת הגוף, רק לצורך סעודת מצוה:

(יח) בעצלתים ימך המקרה, על שני מיני עצלות, עצלות ללמוד תורה ועצלות ליתן צדקה

יָדָיִם יִדְלֹף הַבָּיִת: יט לִשְׂחוֹק עֹשִׂים לֶחֶם וְיַיִן יְשַׂמַּח חַיִּים וְהַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת־הַכֹּל: כ גַּם בְּמַדָּעֲךָ מֶלֶךְ אַל־תְּקַלֵּל וּבְחַדְרֵי מִשְׁכָּבְךָ אַל־תְּקַלֵּל עָשִׁיר כִּי עוֹף

תו"א גם במדעך מלך אל תקלל. בתרא ד: ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר. שם: כי עוף השמים יוליך את הקול. שם ע"ז י:

תרגום

לְמִנְטַר מִן רִיחוּק סוֹאֲבוּת דְּמָא וְלָא נָטְרָא מִתְעַבְדָא דְוָתָא בְּגוֹ בֵּיתָהּ: יט לְשְׂחוֹק לְחוּכָא עָבְדִין צַדִּיקַיָּא לְהֵם לְפַרְנָסָא עַנְיָין כְּפִינִין וְחַמְרָא דְּמִזְגִין לְרַצְּהַיָין (ס"א לְרְצוּצִין) יְהֵי לְהוֹן לְחֶדְוָא לְעַלְמָא דְאָתֵי וּכְסַף פּוּרְקָנֵיהוֹן יַסְהִיד עֲלֵיהוֹן זְכוּתָא לְעַלְמָא דְאָתֵי בְּאַנְפֵּי כוּלָא: כ גַּם אַף בְּמַנְדְּעָךְ בְּחֶבְיוֹנֵי לִבָּךְ מַלְכָּא לָא תְלוּט וּבְאִידְרוֹן בֵּית מִשְׁכְּבָךְ לָא תְלוּט חַכִּימָא אֲרוּם רְזִיאֵל מַלְאָכָא מַכְרִיז בְּכָל יוֹמָא מִן שְׁמַיָּא עַל טוּרָא דְחוֹרֵב וּמְהַלֵּךְ קָלֵיהּ בְּכָל עַלְמָא וְאֵלִיָּהוּ כַּהֲנָא רַבָּא אָזִיל וּפָרַת

רש"י

ידלף. יטפטף דלף גשמים כלומר כשישראל מתעצלים בתורה הם נמקים ובית גאון עוזם הרב ומך: (יט) **לשחוק עשים לחם**. לחדות מזומטיא התנים וכלות עושים סעודה וסתם סעודה גדולה קרויה לחם כמו דאת אמר (דניאל ה ד) בלשצר מלכא עבד לחם רב: **ויין**. משקין בסעודה אשר ישמח החיים: **והכסף יענה את הכל**. אם אין כסף אין סעודה לפיכך לא יתעצל אדם מן המלאכה כדי שיהא לו מה להוציא: (כ) **גם במדעך** מלך. אפי' במחשבותיך **ב** בלא דבור. גם אפי'. מלך אל תקלל. אל תרגיז למלכו של עולם. דבר אחר כמשמעו מלך בשר ודם: **עוף השמים**. נשמה הנתונה בך שסופה לעוף על השמים: **ובעל**

שפתי חכמים

ולפי בדיבר בל' כו': א ל' גמרא זה בפרק אין דורשין בבני אדם במתקבלים לראות במזמוטי חתן וכלה פי' זמירו' שאומרים לפני חתן וכלה כדי לשמחן: ב גם במדעך אפי' במחשבותיך כו"ל ולא פרש"י מרבים גם מלת מלך דלא עביד פירושא רק על מדעך. ואחר כך ק"ל היכן רמוז בקרא אפי' ומשיכי היתי לי לומר אפי' במחשבותיך. לזה כתב גם אפי' ואחר כך מרבים מלך אל תקלל אל תרגיז כו' לא במלת אפי' יסי' דבוק למלך דפשיטא ואדרבא שיותר יש ליזהר לקלל מלך מהדיוט אלא הוא פירושו של גם יקאי אמחשבה אפי' במחשבותיך כו':

אבן עזרא

היותם ב' מערכות רהים וכן שמים ומבין סוד הגלגלי' יודה כן וכן פעמים גם מים ויש לו סוד סתום והתום ואת כל לוהותים שים ספינות כשתי לוהות מעקש דרכים כן ויורה עליו סוף הפסוק יפול באחת וכן פירש רבי משה הכהן נ"ע להריס א"כ תהיה מלת עצלתים הזרת לידים כאילו אמר בידים עצלו' והוא לשון קלרה והמקרה במקום הזה שם. וי"א שהוא פועל כמו המקרה במים עליותיו המה קרוהו וכלם מן הבנין הכבד הדגוש ויהי' הרי"ש ראוי להדגש ויאמ' כי המקר' בעצלות ידיו עשה מעשה מך וזה רחוק בעבור היות ימך מבנין נפעל כמו ידל כבוד יעקב והוא מפעלי הכפל: ובשפלות ידים. עניינו עניות ומסכנות וידלוף מלשון דלף טורד ועניינו הטפות היורדות וזה הפסוק דבוק בפסו' שלמעל' כאילו יאמר על אותו המלך והשרים המתעסקים באכיל' ויעצלו להביט בדברי המלוכ' והנה יתהדשו עליה' בעבור עצלות' ב' דברי'. האחד שתשחת מלכותם כמו הבית שיהרס מעט מעט וימך המקרה והדבר השני שלא יסתכלו כדי להוסיף ממון ולאצור אותו בעת הצורך וזה ענין ובשפלות ידים: (יט) לשחוק. והלא יראו כי כל שמחה שבעולם ושחוק עיקרם בלחם שעושים העושים ויין המשמח חיי אדם ויתכן היות חיים תואר השם כי היין ישמח החיים שעל פני האדמה והכסף יענה את הכל. וענין יענה ימלא ויתכן שהוא מן עת כמו שפירשתי והענין שימלאנו בעת שירצה הרוצה: (כ) גם במדעך. אע"פ שהמלך נער השמר לך שלא תקללנו אפילו במדעך ועניינו בלבך ובמחשבותיך שאת' יודע אותם לבדך ובמקום הסתר אל תקלל עשיר כי אם ישמע המלך יזיקך בכחו והעשיר בעשרו: **כי עוף השמים**. דרך משל כמו כי היא שמע' את כל. ובעל כנפים הוא עוף השמים והענין כפול:

ספורנו

שידלוף הבית ויפלו בתוכו מי גשמים מבלי אין בקרוי שלמות נאות: (יט) לשחוק עושים לחם ויין ישמח חיים וזה בהיות עבדי המלך פונים אל המשתאות: **והכסף יענה את הכל**. והכסף של שוחד וחמדת הממון ישפיל את הכל את המדינה ואת מנהיגיה בסור מהם צדקה ומשפט: (כ) **גם במדעך מלך אל תקלל**. וגם אם תדע זאת אל תעיז לקלל את המלך כי העול הנזכר נגד רצונו. ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא. **יש** צדיקים השומעים לשוכן מרום ויש

מצודת דוד

ידים עצלתים נעשה תקרת הבית מך ודל ר"ל שמתקלקל התקרה אם בעליו מתעצלים להקיש בכל עת: **ובשפלות ידים**. בשביל שמשפיל ידיו למטה ואינו מרים אותם לעשות בהם מלאכה תקון הגג אזי יטפטף אל הבית מי גשמים וכפל הדבר במ"ש: (יט) **לשחוק**. על שמחה לבדה עושים סעודה גדולה אבל בזולת שמחה אין דרך לעשותה ויין משמח את החיים לבדם ר"ל בני אדם בריאים כי לחולים הטבע יזיק היין ותביא עוד עלבון: **והכסף**. אבל הכסף ישיב את הכל למלאות שאלת כלם כי הכל צריכים אל הכסף בין על שמחה בין זולתה בין בריא ובין חולה וכלם בוטחים עליו וממלא הוא שם לתת ומוסב על המקרה שלפניו מה שמגנה את העצלות ואומר הלא הכסף צריך לכל ובעבור העצלות הלא יחסר לו: (כ) **גם במדעך**. אפילו במחשבתך אל תקלל את המלך ולא תחשוב שאין מי יודע מחשבתך להלשין אותך לפני המלך: ובחדרי משכבך. באחד מחדרי משכבך מקום שאין שם איש: עשיר. ע"פ רוב מצלה יד העשיר לעשות רעה אל המקללו: **כי עוף השמים**. ר"ל הוא מהר יהיה נודע לו כאלו עוף השמים הוליך אליו את קול הקללה ואף אם קלל במחשבה מ"מ ימלא מי שיבין הדבר ברמיזותיו ויגיד לו: **ובעל כנפים**. הוא עוף השמים וכפל הדבר במ"ש: יגיד דבר. ר"ל דבר הקללה:

מצודת ציון

עניות ודלות כמו כי ימוך אחיך (ויקרא כה): **המקרה**. התקרה המסכך על הבית: **ידלוף**. ענין הזלה יטפטף כמו דלף טורד (משלי כז): (יט) **לשחוק**. ענין שמחה וחדוה: **לחם**. **סעודה** גדולה קרוי בשם לחם וכן עבד לחם רב (דניאל ה): **חיים**. ר"ל בריאים כמו עד חיותם (יהושע ה) שר"ל עד שנתרפאו ונעשו בריאים: **יענה**. מלשון עני' והשבת שאלה ואמר בלשון שאלה ומליצה ודוגמתו אענה את השמים וכו' (הושע ב): (כ) **במדעך**. בדעתך ובמחשבתך: **תקלל**. מלשון קלות ובזיון:

קיצור אלשיך

צדקה נעצר ההשפעה, ונעשה הקב"ה כאילו הוא מך ואינו יכול להשפיע עוד, וזהו ימך המקרה, הוא הקב"ה שנאמר המקרה במים עליותיו, ובשפלות ידים, כשבני אדם משפילים ידיהם ליתן צדקה, ידלוף מטר כ"כ **עד** שידלוף להוך הבית ותהיה ברכה ושובע בעולם: (יט) **לשחוק** עושים לחם, לכל מיני שחוק שיש להם אף שאינם של מצוה, עושים סעודת מרעים. ויין, ושותים יין, ישמח חיים, מחמת שהיין משמח את החיים, והכסף יענה את כל הדברים הנצרכים אל הסעודה:

(כ) **גם** במדעך ומחשבתך אל תקלל ותבזה את המלך השליט במדינה. ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר, אשר המלך נתן המשרה על שכמו לנהל את בני מדינתו. כי אם לא תטהר רעיונותיך מכל הרהור **רע** עליהם, הלא לפעמים יקרך עון ע"ז מאשר בלי דעת יבהל הדמיון להוציא דבר מפיך וחייבת

(ח"ה)

הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת־הַקּוֹל וּבַעַל הַכְּנָפַיִם יתיר ה' יַגֵּיד
דָּבָר׃ יא א שַׁלַּח לַחְמְךָ עַל־פְּנֵי הַמָּיִם כִּי־בְרֹב
הַיָּמִים תִּמְצָאֶנּוּ׃ ב תֶּן־חֵלֶק לְשִׁבְעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה
כִּי לֹא תֵדַע מַה־יִּהְיֶה רָעָה עַל־הָאָרֶץ׃ ג אִם־יִמָּלְאוּ

ת"א תן חלק לשבעה וגם לשמונה. עירובין מ:

תרגום

בְּאַוִיר שְׁמַיָא כְּנִשְׁרָא מָרֵי גַּדְפִּין וּמְחַוֵי מִילִין דְּמִתְעַבְדִין בִּטְמוֹרְתָא לְכָל דַּיָּרֵי אַרְעָא׃ יא א שַׁלַּח אוֹשִׁיט לְחֵם פַּרְנָסוּתָךְ לַעֲנִיֵי דְּאָזְלִין בִּסְפִינָן עַל אַפֵּי מַיָא אֲרוּם בָּתַר עִידָן יוֹמִין סַגִיאִין תַּמָּן תִּשְׁכַּח אַגְרֵיהּ לְעָלְמָא דְאָתֵי׃ ב הַב חוּלַק טָב מִן זַרְעָא לְחַקְלָךְ בְּתִשְׁרֵי וְלָא תִתְמְנַע מִלְמִזְרַע אַף בְּכִסְלֵיו אֲרוּם לָא תִנְדַע מַה יְהֵא בִישָׁא עֲלַוֵי אַרְעָא אִי חָרְפֵי נִצְחָן אִי אַפִילֵי׃ ג אִם אִין מִתְמַלְיָן עֲנָנַיָא מִטְרָא עֲלַוֵי

רש"י

כנפים. מלאך המלווה אותך כענין שנא' (תהלים צא) כי מלאכיו יצוה לך ולפי משמעו העוברים והשבים. יש לך לדאג מכל בריה שמא יש שומעין ויגידו לאחרים: (א) שלח לחמך על פני המים. עשה טובה וחסד לאדם ג שיאמר לך לבך עליו אל תראנו עוד כאדם שמשליך מזונותיו על פני המים: כי ברב הימים תמצאנו. עוד ימים באים ותקבל תשלומך ראה מה נאמר ביתרו (שמות ב כ) קראן לו ויאכל לחם וסבור שהוא מצרי ולא יראנו עוד מה היה סופו נעשה חתנו ומלך על ישראל והכניסו תחת כנפי השכינה וזכו בניו ובני בניו לישב בלשכת הגזית: (ב) תן חלק לשבעה וגם לשמונה. חלקת מלחמך ומשתך לשבע' צריכי חסד חלק עוד לשמונה שיבאו אחריהם ואל תאמר די: כי לא תדע מה יהיה רעה. שמא עוד ימים באים ותצטרך לכולם אז תנצל ע"י הצדקה זו ד מן הרעה ואם לא עכשיו ה אימתי. ורבותינו אמרו תן חלק וגו' אלו שבעת ימי בראשית תן אחד מהן חלק ליוצרך לנוח בשבת. וגם לשמונה אלו שמונת ימי המילה. ד"א תן חלק לשבעה קרבנות לצור של שבעת ימי פסח. וגם לשמונה. של שמונת ימי החג. כי לא תדע מה יהיה רעה. אם יחרב הבית ולא תקריבו עוד ויועילו קרבנות הראשונים לבטל גזרה הרעה. ד"א כי לא תדע מה יהיה לא ידעת מה נגזר על הגשמים בחג ויועילו הקרבנות ויבטלו גזרות רעות: (ג) אם ימלאו העבים גשם. אם ראית עבים מלאים גשם ידעת שסופן יריקו גשמיהם על

שפתי חכמים

ג דקשה לרש"י אם יבלה על פני המים היאך ימצאנו. ועוד למאי כ"מ יבלה לחמו על פני המים ואח"כ ימצאנו אם כן יחזיקו מתחלה בידו ולא יבלהנו. ולכ"פ עשה טוב' וחסד כו' ולבסוף תקבל תשלומיך ראה מה נא' ביתרו כו': ד פי' ע"י הצדקה זו לא לצדקה שתם דאם כן למה אמר ותצטרך לכולם אלא שכולם יעזרוך שתנצל מן הרעה ויפלטו לך הצדקה כאלא שתנצל ע"י צדקה זו ובספרים מדויקים הוא בהדיא ברש"י ע"י צדקה זו: ה ר"ל אם לא תעשה עתה כשיהיה הרעה אז

ספורנו

רשעים הסרים מדרכו: כי עוף השמים. בתנועת האויר יגיע את קולך לאזני איזה שומע בחוץ בלתי נודע אצלך: ובעל כנפים. ואיזה מהיר להגיד בתקות שכר: יגיד דבר ובכן כל דבר לא יכחד מן המלך ויגיעך נזק כאשר ידע שחרפת נגד הדרת כבודו:

יא (א) שלח לחמך. גם בלי גמול אל תחדל שלח לחמך להיטיב לזולתך: על פני המים. המוליכים במהירות גם אל ארץ מרחק: כי ברב הימים. שתתמיד בזה: תמצאני. שתקנה שם מטיב לכל וימציאך חן בעיני אלהים ואדם: (ג) אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו. כי אמנם יקרה בזה כמו שיקרה כאשר ימלאו העבים גשם שהם יריקו על

אבן עזרא

(א) שלח. יזהיר מי שיש לו שיהיה נדיב ותהיינ' ידיו פתוחות למי שיכיר ולמי שאינו מכיר וי"א כי אלו המים הם מימי בריכה ויש שם דגים ואין לנו צורך לפירוש הזה: (ב) תן חלק. עיקר שבעה במקרא מה שאמר בעל ספר יצירה והיכל הקדש מכוון באמצע ואמר לשמנה כנגד ימי השבוע כי היום השמיני הוא כמו היום שהחל בו והענין תמיד בלי הפסק וענין מה יהיה רעה שיבא לידי עוני ואמר יהיה עם רעה כמו כי יהיה נערה בתולה: (ג) אם ימלאו. דרך משל לעושר שלא נתן לעשיר כי אם לעשות טוב לכל מצטרך אליו.

ומלת יהוא לשון רבים והאל"ף נוסף כאל"ף ההלכוא אתו. ולא אבא שמוע. כי בתחלה הוא יהי' בלשון יחיד ואין לו

מצודת דוד

יא (א) שלח לחמך על פני המים. ולא תחשוב שהמים יוליך אותו למרחוק למקום שלא תמצא אותו כי ברבות הימים תתגלגל וסוף ענין מבלי לומר תן מלחמך אף למי שתחשוב עליו שלא תראנו עוד לקבל ממנו הגמול כי אחר ימים רבים תקבל ממנו תשלום גמול: (ב) תן חלק. חלוק מתן לשבעה בני אדם לגמול ר"ל תן לכל ולא ירבו בעיניך ואחז מספר שבעה כי היא כלל השבוע ואמר שמונה כאומר אף אם נתת לכלל השבוע תן עוד: מה יהיה. כי פן יהי' רעה בארץ והצטרך לשוטט בארצות ואולי תצטרך לכלם: (ג) אם ימלאו

קיצור אלשיך

ותייבת את ראשך להם, כמאמר חז"ל אפילו ריש גרגיתי משמיא מוקמי, א"כ התנשאות המלך ושרים הוקמו על מאת הקב"ה, ואם הוא יקלל אותם, הלא לפי דעתו' אינם שוים להיות מושלים וטעה הקב"ה בהם אין לך כפירה גדולה מזו בידיעת הקב"ה, הלא דע כי עוף השמים, הוא נשמתך אשר בכל לילה תעוף השמימה יוליך את הקול למעלה ויבואו דבריך לפני המקטריגים ויקטרגו עליך לפני הקב"ה, ובעל כנפים הוא המלאך גבריאל יגיד הדבר למעלה ותענש ע"ז:

יא (א) הנה הרמב"ם מונה שבע מעלות בצדקה, והשביעית העולה על כלם הוא, שהנותן אינו יודע למי נתנה, והמקבל אינו יודע ממי קבלה. ולמעלה מזו יש מעלה שמינית שיתן להעני בהלואה, בא שלמה ומיען את האדם שידבק במעלה הז' שהנותן והמקבל לא יכירו אחד את חברו, והמשיל הדבר ואמר שלח לחמך על פני המים, והוא כי כאשר אם ישלח איש ככר לחם שיצוף על פני המים דרך הלוך הנהר, ומצאה איש שהלך בסירת דוגה (ח"ה) וישלח ידו ויקחה נמצא כי המשלחה לא ידע מי נוטלה, והנוטל לא ידע מי שלחה, וע"ז נשא שלמה משלו ויאמר שלח לחמך על פני המים, שהנמשל הוא שהנותן לא יראה פני המקבל והמקבל לא יראה פני הנותן. ומה תרויח מזה כי ברוב הימים תמצאני, שע"י הצדקה תתעשר, כמו שדרשו חז"ל עשר בשביל שתתעשר, או יאמר שע"י הצדקה תבא לרוב ימים, וגם תמצאנו, את השכר מהצדקה:

(ב) תן חלק לשבעה המעלות של הצדקה, וגם לשמונה, למעלה השמינית שמנה הרמב"ם ז"ל. וע"כ תקדים הצדקה כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ, והצדקה תצילך מכל רע [כמעשה דבת ר' עקיבא וכשמואל ואבלט], והנה בימי דור היו נשיאים ורוח וגשם אין, ואמר דוד שמא יש ביניכם פוסקי צדקה ברבים ואין נותנים, הרי ראינו שבשביל העדר הצדקה העבי' לא יריקו מים, ע"כ אמר שלמה אם יתנו צדקה (ג) אם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו. ועוד סיבה אחרת יש שלא ירד הגשם על הארץ

הֶעָבִים גֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ יָרִיקוּ וְאִם־יִפּוֹל עֵץ בַּדָּרוֹם וְאִם בַּצָּפוֹן מְקוֹם שֶׁיִּפּוֹל הָעֵץ שָׁם יְהוּא׃ ד שֹׁמֵר רוּחַ לֹא יִזְרָע וְרֹאֶה בֶעָבִים לֹא יִקְצוֹר׃ ה כַּאֲשֶׁר אֵינְךָ יוֹדֵעַ מַה־דֶּרֶךְ הָרוּחַ כַּעֲצָמִים בְּבֶטֶן הַמְּלֵאָה כָּכָה

תרגום

ארעא מעדן ית מיהון בגין זכותא דצדיקיא ואין לית זכו בדרא ההוא בימא ובמדברא באתר דלא יתהנון מנהון בני אנשא ואי אתגזר מן שמיא למנפל מלכא ויעטוהי מן שרותהון מן קדם מימרא דשמיא הוי ואי סובעא וכפנא בדרומא או בציפונא אתר דאתגזר למתקיימא ההיא עיטא תמן משתלחא למהוי: ד שמר גבר דנטיר חרשין וקוסמין לא יעביד טב לעלם ודמסתכל במזליא לא מגבי אגר ארום חרשין מתילין לרוחא דלא מתפס בידוי דבר נש ומזליא מתילין לעני שמיא דאזלו ולא תייבין: ה כאשר היכמא דליתך ידע איכדין יהלך רוח נשמתא דחיי בגוף עולימא שלילא דשרי במעיא דאמיה והיכמא מעברא דלא תנדע או דכר

רש"י

הארץ במקום שהטובה נמצאת וניכרת שם סופה לבוא אף כן אם יפול עץ וגו' אם ישכון אדם חכם וצדיק בעיר או במדינה מקום שישכון שם יהיו נכרין מעשיו אהרי נותנו והכמותיו ומדות תרומותיו ותשלום טובה ליושבי המקום על מנהגו הטוב שהדריכם בדרך ישרה: יפול. ישכון כמו (בראשית כה יח) על פני כל אחיו נפל: עץ. תלמיד חכם שמגין בזכותו כעץ המסיך על הארץ: (ד) שומר רוח. ממתין ו ומצפה עד בא הרוח: לא יזרע. פעמים ממתין ואינו בא: וראה בעבים. נותן עיניו בעבים וכשרואה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים לעולם לא יקצור לפי שירא תמיד: (ה) כאשר אינך יודע וגו'. כעצמים בבטן המלאה. דברים הנסגרים והנעצרים בבטן שהיא מלאה

שפתי חכמים

לא תוכל להנצל ע"ד מי שטרח בע"ש יאכל בשבת: ו דקשה לרש"י ומי יוכל לשמור הרוח. לכ"פ ממתין כו' ושומר הוא כמו ואביו שמר

אבן עזרא

דומה במשלו במקרא והענין אל המקום שיפול פרי העץ בצפון או בדרום שם יהיו האוספי' והענין על העשיר. וי"א כי על העץ בעצמו יאמר ואלו הפסוק הזה הוא כנגד אלו הפ' הראשון ואלו האחרון כנגד הגיו האחרון ואמ' זה המספר' כי יו"ד יהוא לעתיד מגלת הוא והוא לשון יחיד והענין כי העץ בעבור שיתן פרי ישקוהו ויעבדוהו ובשע' שיפול ידעו שלא יתן פרי לעולם יעזבוהו במקום שנפל. ואמר מפרש אחד כי זה העץ הוא מן עלה והאומר כזה לא אכל מעץ הדעת: (ד) שומר. גם זה משל על הנדיב כי הזורע העצל יאמר זה הרוח יורה שלא ירד גשם בימים הבאים ולמה אקח מה שיש לי והוא הזרע ואטמנהו בארץ. וי"א שהיא מצוה כמשמעה לזורע שכבר זכר שלמה שאין במלאכות כמו עבודת האדמה לכן אל ישען על דעתו ועל כל מה שנסה כי העתים משתנות: (ה) כאשר. מפרשים אמרו כי כעצמים הוא כטעם וזה הבל ועניגו גוף הילוד טרם יולד וקראו עצמים כי הם מוסדי הגוף כי הבשר והעור כמו מלבוש והמלאה הוא ההרה ויתכן שתהיה המלאה תואר לאשה ותהי' מלת בטן סמוכה וגם יתכן להיות שתהיה תואר לבטן כי לעולם היא בלשון נקבה בלשון הקדש והיה ראוי להיות

ספורנו

הארץ אפילו מקום שמקבל היזק בהם: ואם יפול עץ בדרום ואם בצפון מקום שיפול העץ שם יהוא. באופן שאע"פ שבגללם יפול עץ בדרום או בצפון לא ימנעו מי הגשם מהיות באותו המקום עצמו שיפול שם בגללם העץ וכן המערכת לפעמים תנשא אנשי רשע במצות בוראם להרע לרשעים ולהפרע מהם אעפ"י שתזיק גם לקצת בלתי ראוים לכך: (ד) שומר רוח לא יזרע. אע"פ שלפעמים יאבד הזרע ברוח סערה שתפזרהו. מ"מ אין ראוי להמנע מלזרוע בשביל דאגה מזה: ורואה בעבים לא יקצור. וכן יקרה בענין הקציר כי אם יעשה כן לא יזרע האדם ולא יקציר לעולם: (ה) כאשר אינך יודע מה דרך הרוח. אם יועיל לזרע או יפזרהו:

מצודת דוד

וגו'. אם העבים נתמלאו גשם הנה לא יחזיקו לעצמם רק יריקו וישפכו על פני האדמה ונוסב למעלה לומר שראוי הוא לחלק מתן גזולת כמו שהעבים אינם מחזיקים הגשם לעצמם ויריקו על הארץ ובזה תעלה האדמה למענו ותשלח גשמים פעם בפעם כן מי שנתמלא בעושר אין מהראוי לו להחזיקו לעצמו לבד רק ישפיע ויתן לאחרים ואז כאשר יצטרך הוא יהיה נשפע מאחרים: ואם יפול עץ. עץ פרי עודו נטוע ותקוע בארץ בעבור שיתן פרי ישקוהו ויעבדוהו ובשעה שיפול העץ בכל מקום שהוא בין בפאת הדרום בין בפאת הצפון בכל מקום שיפול שם יהיה כי מעתה עזבוהו במקומו ואין מי מטפל עמו עוד שאינו נותן פרי וכאו' כן מי שאינו משפיע לזולת כשיבא עת שיצטרך הוא לאחרים לא יפנו אליו: (ד) שומר רוח. הממתין בזריעת שדהו עד בוא הרוח כי אז טוב לזרוע כי ברוח יפזר הזרע בכל מקום: לא יזרע. פעמים ממתין ואינו בא: ורואה בעבים. הנותן עיניו בעבים וכשרואה אותם קודרים ירא לקצור מפני הגשמים זה לא יקצור לעולם לפי שירא תמיד: (ה) כאשר אינך יודע. כמו שאינך יודע באיזה דרך הרוח מהלך עם כי תשמע קולו וכמו הולד הנסגר בבטן המלאה שאינך יודע אם הוא זכר או נקבה עם כי תראה בליטת הבטן ככה לא תדע את כו': את הכל. ר"ל כל דבר ממעשה ה' לא תדע ומוסב למעלה לומר אין לך להמתין על הרוח ולפחד מן הגשמים כי לא

מצודת ציון

יא (ג) העבים. עננים: יריקו. ענין הזלה ושפיכה כמו שמן תורק שמך (ש"ה א): יהוא. כמו יהיה. או היו"ד מורה על העתיד וכאלו אמר יהי' הוא: (ד) שומר. ממתין כמו ואביו שמר את הדבר (בראשית לז): (ה) אינך. אין אתה: כעצמים. ענין

קיצור אלשיך

הארץ, כאשר אמרו לדוד על אשר לא הספיד לשאול כהלכה, והוא כי האדם עץ השדה, ע"כ אמר אם יפול עץ בדרום ואם בצפון, אם יפול איזה אדם גדול בתורה המכונה לדרום [הרוצה להחכים ידרים] או איזה עשיר בעל צדקה המכונה בשם צפון [הרוצה להעשיר יצפין] אם במקום שיפול העץ שם יהוא, מונח, ולא יספידוהו להוריד הנשמה למקום ההספד, יהי' נעצר הגשם:

(ד) שומר רוח לא יזרע, הנה ידוע כי מעשה המצות נקראים בשם זריעה שזורע אותם פה בעולם הזה, ושכרם יקצור בעולם הבא, אם יאמר אדם לא אעשה שום מצוה עד שרוחי בקרבי תתעורר לעשות המצוה, ע"ז אמר שומר רוח, אם ימתין על התעוררות רוחו, לא יזרע, לא יוכל לקיים המצות, ורואה בעבים, בעביות עניני עוה"ז, מאין יקצור שכרו בעה"ב. (ה) כאשר אינך יודע וגו' הלא אמרתי לך שומר רוח לא יזרע שלא תמנע מלזרוע מצות עד בא הרוח שהיא מדרגה גדולה כי שמא לא תבא לך אמר עתה עוד אני אומר לך כי הלא גם כי תבא לך הרוח לא תדע עת בואה, והנה לך ראיה מן החוץ מק"ו, כי הנה לפניך דבר שתשמע

לקוטי אנשי שם

(ד) שומר רוח וגו'. הזהיר על המדות כולם שיהיו במיצוע ישר. להשביע את חלק נפשו מזמן הטוב שיוריד עליה על פי מדותיו. וגם אברי הגוף יקחו חלקם כפי צרכם להבריאם ולחיותם. כי הלהוט אחרי תענוגים ישחית נשמתו שהיא חלק אלהי. והעוכר שארו ובשרו להנזר מכל מאכל ומשתה ג"כ הוא חוטא לאלהים שיחלה וימות בלא עתו. וזה אמרו שומר רוח.

לא תדע את־מעשה האלהים אשר יעשה את־
הכל: ו בבקר זרע את־זרעך ולערב אל־תנח ידך
כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או־זה ואם־שניהם
כאחד טובים: ז ומתוק האור וטוב לעינים לראות

תו"א בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך. יבמות סב זוהר פ' וישב:

תרגום

או נוקבא עד זמן דאתיליד היכדין ליתך ידיע ית עובדא דייי דעבד בחוכמתא ית כולא: ו בבקר ביומי עולימתך תיסב איתתא דתוליד בנין ולעידן סיבותך לא תשבוק אתת חולקך מלמילד בנין ארום לא אשתמודע לך איידין מנהון אתבחר למהוי טב הדין אי דין אי תרויהון כחדא טבין: ז ומתיק ובסים נהורא דאורייתא וטב לאנהרא עיינין חשיבין למחזי יקר אפי שכינתא דעתיד לאנהרא אפי צדיקיא:

רש"י

ואע"פ שבולטת לחוץ. כאשר אינך יודע הרי זה מקרא ז׳ מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעות שתי אלו שוות לא זו גלויה לך ולא זו גלויה לך פעמים אתה סבור להכיר בעצים שיבא הרוח ואינו בא כאן כי עובר והולך לו אל ארץ אחרת והרי לשון זה כמו (בראשית יג י) כגן ה' כארץ מצרים (ישעיה כד ב) כשפחה כגברתה (שם כד ב) כקונה כמוכר ופעמים שהוא משוה מוקדם למאוחר ופעמים שהוא משוה מאוחר למוקדם אף כאן למד ידיעת הרוח מידיעת הבטן כלומר אין לך לשמור את הרוח לראות בעבים: (הגה"ה ענין זה הוא מסורס בדברי רש"י ומהופך וצריכים להגיה כפי אשר הוא בספרים המדוייקים ואז יובן שפיר וכך היא הנוסחא האמתית: כאשר אינך יודע. הרי זה מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע עצמים בבטן המלאה דברים הנסגרים והנעלמים בבטן המלאה ואע"פ שבולטת לחוץ אינך יודע מה בבטנה כך אינך יודע דרך הרוח כלומר ידיעות שתי אלו שוות וכו' מספר שפתי חכמים): בעצמים. אינקלשיר"ש בלע"ז כמו עולם עיניו. ככה לא תדע וגו'. אף גזירותיו של מקום לענין עניות ועשירות כך עלומות הם ממך ולא תמנע מן החסד לאמר במה אחסר מנכסי ואעני לא אעסוק בתורה ואתבטל ממלאכתי ואעני לא אשא אשה ויהיה לי בנים ואצטרך להוציא עליהם: (ו) בבקר זרע את זרעך וגו'. אם למדת תורה בילדותך למד תורה בזקנותך אם היו לך תלמידים בילדותך יהיו לך תלמידים בזקנותך נשאת אשה בת בנים בילדותך תשא אשה בת בנים בזקנותך עשית צדקה בילדותך עשה צדקה בזקנותך: כי אינך יודע אי זה יכשר. אם תלמידים ובנים שבילדותך יתקיימו לך או שמא לא יתקיימו אלא שבזקנותך. מצינו בר"ע שהיו לו כ"ד אלף תלמידים מגבת ועד אנטיפרס וכולן מתו מפסח ועד עצרת ובא אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם ולענין הבנים מצינו באבצן שלשים בנות שלח חוצה ושלשים בנות הביא לבניו וכולם מתו בחייו. ובזקנותו הוליד את עובד ונתקיים לו: (ז) ומתוק

שפתי חכמים

את הכל: ז ענין זה היא מסורס בדברי רש"י ומהופך וצריכי' להגיה כפי אשר הוא בספרים מדייקים ואז יובן שפיר וכך היא הנוסחא האמיתית כאשר אינך יודע הרי זה מקרא מסורס נדרש מסופו לראשו כאשר אינך יודע עצמי' בבטן המלאה דברי' הנסגרי' והנעלמי' בבטן המלאה ואע"פ שבולטות לחוץ אינך יודע מה בבטנה כך אינך יודע דרך הרוח כלו' ידיעות שתי אלו שוות כו': ח כוונת רש"י להכל ספסוקים כולם בענין צדקה. דאל"כ מה ענין העבים והרוח לכאן:

ספורנו

כעצמים בבטן המלאה. ובאשר לא תדע את פעולת הגוים אשר בעבים אם תועיל או תזיק: ככה לא תדע את מעשה האלהים. שהיא הבריאה: אשר יעשה את הכל שבזה המעשה לא המורכב בלבד הוא עושה אבל יעשה את הכל גם החומר והצורה ובהיות השכל האנושי דבר נברא כאמרו ויברא אלהים את האדם בצלמו הנה בהיותו כהיי לא תדע אם בפועל יהיה טוב או רע לכן אני אומר בזה כמו שאמרתי בזריעה ובקצירה: (ו) בבקר זרע את זרעך. השתדל להוליד בעת הבחרות: ולערב. בעת הזקנה: אל תנח ידך. אע"פ שהולדת בעת הבחרות: כי לא תדע איזה יכשר. ובשביל אחד מהבנים שיכשר ראו להשתדל בבחרות ובזקנה להשיגו: (ז) ומתוק האור. וזה כי המושג

אבן עזרא

הבי"ת הראשון פתוח והשני דגוש וכמוהו לאיש העשיר: (ו) בבקר. ענינו תמיד על שני הפירושים ותי"ו תנח לשון נקבה בעבור היו"ד והענין אל תניח ידיך מן הזרע כי מלאכת מלת הניח יוצא' לשני פעלים: (ז) ומתוק. זה הפסוק דבק

מצודת ציון

כעיניה וסתימה כמו ועולם עיניו (ישעיה לג): (ו) יכשר. מלשון כשר

מצודת דוד

תוכל לדעת מתי יהיו: (ו) בבוקר. לכן בבוקר זרע שדך וגם בערב אל תנח ידך מן הזריעה ר"ל בכל עת תזרע שדך ולא המתין על הרוח:
כי אינך יודע. ולא תוכל לדעת איזה הזרע יהיה כשר ומוצלח אם זה של בוקר אם זה של ערב ואפשר יהיו שניהם יחד טובים זה כזה:
(ז) ומתוק האור. יפה הוא האור יאמר בלשון משל כי האור הוא דבר הנאהב ביותר ור"ל יפה חיי האדם עוד נהנה מאור השמש: ועוד.

לקוטי אנשי שם

מי שישמור רק ענינים רוחניים. לא יזרע ולא יעסוק בכל מלאכה וסופו למות ברעב. וגם להפך הבטל תאות הרואה וזוהר רק בעדי גבי החומר בעניני הגוף המשובים והעבים. הוא לא יקצור. ולא יאסוף תבואתו. ר"ל לא יקבל הגמול בסוף התכלית האדם [גמול המעשה יקרא בלשון קצירה בהוה תכלית כל עמל הזריעה]. כי לא נברא האדם להיות כבהמה:

קיצור אלשיך

הברתו באזניך ואינך יודע דרכו ומציאותו, כי הלא תשמע רוח סערה מסער כי את קולו תשמע ולא תבין דרכה, וכן דבר שתמשש בידך ולא תדע מה הוא, כעצמים בבטן המלאה שתמשש על בטנה, ותרגיש הולד בפנים ולא תדע מה הוא אם זכר אם נקבה, ומתי בא הרוח אל תוכו, ואיך יחזיק מועט את כל גוף העובר, כן לא תדע את מעשה האלהים, גם כי תראה בעיניך שאתה מרגיש וממשש הדברים, לא תדע הענין כלל, ואיך יעלה על רוחך תרגיש עת בא רוחך אליך:

(ו) בבקר וכו', אפשר לומר שכונתו על זריעת מצות המע"ט, ואמר בבקר הוא בבחרות זרע זרעך מצות ומע"ט, ואל תאמר כי בעת הזקנה יוכשרו יותר מעשיך, ואם עסקת בהם בבחרו' אל תנח ידך בערב הזקנה באמור כי די לך מה שיגעת בילדותך כי אינך יודע איזה יכשר אם של בחרות כי אז הכנעת תוקף יצרך, או אם טוב הוא מה שבזקנה שהם מעשים יותר נקיים מחלאת פניות, או אם שניהם כאחד, התחברותם אלו עם אלו כאחד הם טובים, ועוד הלא טוב הוא ההרגל מבחרותך, כי הרגל הבחרות יסייע לך לעת זקנותך, ועוד שאין מעשה הבחרות אינו מאיר כ"כ כאור מעשה הזקנה, למה הדבר דומה לאור בוקר שבין עלות השחר ליציאת השמש כי למה לא תנין החמה תיכף בעלות השחר, אך הוא להכין עיני האדם שיוכל לסבול אור השמש ולא תכהין עיניו מראות אחר החשך אור השמש, ולצאת פתאום מאפלה לאור גדול מכהה העינים, וזהו מאמרנו בסדר תפלתנו המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים, וזהו הרחמים שמזרית השמש בהדרגה מעט מעט שלא יכהו העינים, וזהו אומרו (ז) ומתוק האור של עלות השחר וטוב לעינים לראות אח"כ את השמש

מן זיו שכינתא ולמהוי שופריהון כשמשא: ח כי ארום אם יומין סגיאין חיי אנשא בכולהון חזי ליה למחדי ולמעסק באורייתא די יהא דכיר ית יומי חשוכא דמותא ולא ייחוב ארום סגיאין אינון יומיא דישכוב שכיבא בבית קבורתא רחמי ליה לקבלא דינא מן שמיא במיוהי די רחים כל זמן דייתי עלוהי פורענותא על חבלותא די עבד: ט שמח חדי עולימא ביומי עולמתך ויהי לבך טב עלך ביומי רביותך ואזיל בענותנותא עם אורחי לבך ותהי זהיר בחזיוני עינך ולא תסתכל בביש ואשתמודע לך

את־השמש: ח כי אם־שנים הרבה יחיה האדם בכלם ישמח ויזכר את־ימי החשך כי־הרבה יהיו כל־שבא הבל: ט שמח בחור בילדותיך ויטיבך לבך בימי בחורותיך והלך בדרכי לבך ובמראי ובמראה קרי עיניך ודע כי על־כל־אלה יביאך האלהים

תו"א שמח בחור בילדותך. שבת סג עקידה שער סז:

רש"י

האור. מתוק היא אורה של תורה: וטוב לעינים לראות את השמש. ואשרי התלמידים שעיניהם רואים הלכה מלובנת ומהוורת על בוריה כך נדרש באגדת תהלים: (ח) בכולם ישמח. יהיה שמח בחלקו ובלבד שיזכור ימי החשך וייטיב מעשיו שינצל מהם והם ימי מיתת עולם הם ימי הרשעים: כי הרבה יהיו. כאותן הימים יותר מימי החיים: כל שבא. עליו יהיה הבל והחשך יש הכל שהוא לשון פורענות וצרות כמו כי הכל בא והחשך ילך: (ט) שמח בחור בילדותך. כאדם שאומר לעבדו ולבנו חטא חטא כי פעם אחת תלקה על הכל אף כאן החכם אמר שמח בחור

אבן עזרא

עם הבא אחריו ואמר על האור מתוק ואינו דבר שיאכל ועיקר זה בעבור התחברות ההרגשות במקום שעל המלה והוא מקום יאמרו מלה שהיא ידועה לזאת ההרגשה להרגשה אחרת וכמוהו ראה ריח בני וכל העם רואים את הקולות וענין הדבק זה הפסוק בראשון שיתעסק תמיד לעשות טוב ולא יתעסק בשמחה אחרת: (ח) כי אם. אילו ידע האדם שיחיה שנים רבות וישמח בכולם כשיזכור ימי החשך שהם ימי הקבר כי הרבה יהיו ימר לו האור הנזכר וכל שבא הבל ענינו יבין כי כל שבא לעולם כמו דור הולך ודור בא הוא הבל: (ט) שמח. אחר שהכל הבל שמח עתה בחור בילדותך וענינו כמו אומר עשה רע ותראה מה יבא עליך כמו עלי פלשת התרועעי שהוא במקום אחר עלי פלשת אתרועע והענין על אדום השלכתי נעלי שהוא תקיף והזק התרועעי עלי פלשת עתה ותראי מה אעשה לך. וכן שישי ושמחי בת אדום יושבת בארץ עוץ. וכן חתם הפסוק ודע כי על כל אלה וישוב אלה על השמחה והטבת הלב והלוך בדרך לב ומראה עין. וענין

ספורנו

לך במציאות בנים הגונים הוא דבר נחשב כי אמנם האור הנצחי המושג בצלם אלהים אשר בהם הוא דבר מתוק ומעולה: וטוב לעינים לראות את השמש. ולעיני זה הצלם שהוא שכל בחיי טוב לראות את השמש ולחיות חיי שעה כי בם יקנה בפועל שלמות נצחי כאמרם ז"ל יפה שעה אחת של תורה ושל מעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העוה"ב: (ח) כי אם שנים רבות יחיה האדם בכלם ישמח. ואמרתי שחיי העוה"ז טובים התמיד לשכלנו הכחיי להשלימו כי גם שיהיו מחיים ארוכי' הרבה בכלם ישמח שיוסיף תמיד שלמות שישמח בו שמחה של תורה כאמרם ז"ל לא עליך המלאכה לגמור ואין אתה בן חורין ליבטל ממנה: ויזכור את ימי החשך כי הרבה יהיו. וראוי שיזדרז להשיג מה שיוכל מהשלמות בעודו באלה החיים אשר זה תכליתם ויזכור את הימים שיבאו אחר המות שהם חשך מהשגת זה האור הרוחני ולא יבטל מהשתדל להשיגו באלו החיים. כי אמנם ימי החשך אחר המות אשר בם יבטל מהשגת זה האור הרבה יהיו כאמרם ז"ל כמה נגום בהנך שני דאריכי וקטיני: כל שבא הבל. כי אמנם התכלית המושג במעשים הנעשים בשם האדם אחר מותו כמו ההקדשות וזולתם. אע"פ שיהיו טובים בצד מה הם מעטי התכלית בפרט בערך אל מה שנעשה מהם בחייו: (ט) שמח בחור בילדותך. שמח במה שהשגת מן השלמות בילדותך שאין בו טרדות ורעיונים מבהילים ובזה הוא לזכרון תמיד כאמרם ז"ל למאי נפקא מינ' לגרסא דינקותא: ויטיבך לבך בימי בחורותיך. ומה שהשגת אז יעזרך להשיג ולהוסיף שלמות בימי בחורותיך כאמרם ז"ל אם שמוע בישן תשמע בחדש: והלך בדרכי לבך. בדרכי השכל שהשגת כבר שהם תמיד לתכלית טוב: ובמראה עיניך. ובמה שתראה מחדש בעיני שכלך שתכליתו טוב: ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט. ובשעת

מצודת דוד

דבר טוב הוא לעינים עודם יכולים לראות את השמש והוא כפל ענין במ"ש: (ח) כי אם וגו'. כי אפילו אם יחיה האדם שנים הרבה ישמח בכל הימים ואף יום אחד לא יקוץ בחייו עם רבויים: ויזכור. אבל בחייו יזכור את ימי החושך אשר ישכב בקבר אשר יהיו מרובים יותר מימי החיים ועי"ז ירצה להכשיר מעשיו: כל שבא הבל. כל היסורים שבא שמה הכל המה מבלי תועלת כי בעוד האדם חי בא תועלת מן היסורים כי עי"ז מפשפש במעשיו אבל אחר המית' אין מקום לפשפוש מעשים ולכן יזכור בהם למען יכשיר מעשיו עודו חי: (ט) שמח. אתה בחור עתה שמח בהטובה בהיה לך בימי ילדותיך כי רז בודאי לא תמלט מרוב הטובה הואיל ואז היית ילד וגם אתה בימי בחורותיך עשה טוב ללבך ותהיה שמח ולך בדרכי לבך לעשות מה שלבך חושב ומה שעיניך מראים לך ותתאוה אליהם אבל דע כי על כל אלה המעשים יביאך האלהים במשפט ואם ימצא בהם דבר חטא ועון אזי יענים אותך ולכן מאז תפשפש בהם שלא ימצא בהם כדוגמ עון. או כאדם האומר לעבדו ולבנו חטא חטא כי כשתתמלא הסאה תלקה על הכל אף כאן גזם ואמר שמח בחור בעת ילדותך עת שהילד מתגבר ולא תדאג מגמול המעשה וכפל הדבר כמ"ש ואמר וייטיבך לבך כו' ועשה מה שלבך חפץ ובטוח תהיה כי על כל אלה

קיצור אלשיך

השמש, כן התורה שאדם לומד בבחרותו אף שאין אורם גדול כ"כ, הם הכנה להתורה שילמוד בזקנותו אחרי חלישת היצה"ר. ועוד כי יש שני דרכים לפני האדם, יש חוטא בבחרות ומתקן בזקנה, וישמח בזקנה, ויאמר אשרי זקנותי שכפרה על ילדותי, נמצא כי לא ישמח על ימי הבחרות כי רעים וחטאים היו, רק ישמח על ימי הזקנה המתקנים את ימי הבחרות, אך מי שלא חטא בילדותו כעצת שלמה בבקר זרע את זרעך, בבחרותך למוד תורה ותעשה מצות ומע"ט אז (ח) כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכולם ישמח, בימי בחרותו ובמי ילדותו. ועוד טעם על שצריך להזדרז בתורה ומצות ומע"ט בימי ילדותו ויזכור את ימי החשך שצריך לשכב זמן רב בחשך בקברו עד זמן התחיה ועוד רואה כי כל שבא בעה"ז הוא הבל, כי כצל יחלופו, אבל תורה ומצות ומע"ט לעולם יהיו:

(ט) שמח בחור וגו', הנה בגמרא חלקו עושי רצונו ית' לב' יש שבים ומתקנים בזקנותם את אשר עותו בילדותם, ועל עצמם אמרו אשרי זקנותינו שכפרה על ילדותינו, ושלמה אמר טוב יותר שלא תחכה עד זקנתך לכפר על ילדותך רק שישוב בימי הבחרות מי"ג שנה ואילך מזמן שהיצ"ט בא אליו, על אשר חטא בילדותו עד י"ג שנה, קודם בוא אליו היצה"ט, וזהו שמח בחור בילדותך, שימי הבחרות יכפרו:

במשפט: י והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך
כי־הילדות והשחרות הבל: יב א וזכר את־בוראיך
בימי בחורתיך עד אשר לא־יבאו ימי הרעה
והגיעו שנים אשר תאמר אין־לי בהם חפץ: ב עד
אשר לא־תחשך השמש והאור והירח והכוכבים

ת"א והסר כעס מלבך. תענית ד נדרים כה: הילדות והשחרות הבל. שבת קנב: וזכור את בוראיך בימי בחורותיך. שבת קנא. זוהר ב' תקן: עד אשר לא תחשך השמש והאור. שם עקידה שער כז:

תרגום

ארום על כל אלין עתיד יי לאעלותך בדינא: י ותעדי רגיז מלבבך ולא תגרום ביש על בסרך ארום עולימות ויומי אוכמות שער הבלו: יב א והוי דכיר ית ברייך לקרותיה ביומי רביותך עד דלא ייתון ליותך יומי בישותא ויטמטון עלך שנין דתימר לית לי בהון רעוא: ב עד עד דלא ישתני זיו יקרא דאפך דמתיל לשמשא ונהורא דעינך עד דלא יסתמון

שפתי חכמים

ט דרש כהוא מעתיקין בוראך בורך באהך וכן היא בירושלמי דסוטה בקהלת

רש"י

בילודתך והלך בדרכי לבך ובטוח תהי' כי על כל אלה יביאך השופט במשפט: (י) והסר כעס. דברים המכעיסים את המקום: והעבר רעה. יצר הרע. מבשרך. שיהיה לך לב בשר: והשחרות. נערות שראש אדם שחור בימי עלומיו: (א) וזכר את בוראיך. תמן תנינן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים וכו' וממקרא זה דרש ט וזכור את בוראך שתתן דין וחשבון לפניו. וזכור את בורך קברך מקום עפר רמה ותולעה. וזכור בארך באר שנובעת ממקורה היא טפה סרוחה של זרע ושל ליכן: ימי הרעה. ימי הזקנה והחלשות: (ב) עד אשר לא תחשך השמש. אמרו

ספורנו

העיון והמעשה דע לפני מי אתה עמל ושלפניו אתה עתיד ליתן דין וחשבון: (י) והסר כעס מלבך. אל תכעוס על שלות הרשעים בעולם הזה: והעבר רעה מבשרך. יצר הרע המסית בעת הילדות והבחרות: כי הילדות והשחרות. התכלית המושג בהסתתם הוא התענוג בחיי שעה: הבל. הוא דבר בלתי נחשב:

יב (א) וזכור את בוראיך. להשתדל בעיון ובמעשה לכבודו: בימי בחורותיך. בזמן שתוכל למאוס ברע ולבחור בטוב ולעשות כמו כן הפך זה כאמרם ז"ל עשה בעוד שאתה מוצא ומצוי לך ואתה בידך: עד. בעוד: אשר לא יבואו ימי הרעה. אפיסת הכחות בזקנה: והגיעו הימים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. אין לי בהם תאות שום תענוג בחיי העולם הזה כי אז לא תחשב לך לצדקה כ"כ אם תחדל בהם מחטוא כאמרם ז"ל הסריה לגנבא נפשיה בשלמא נקט. (ב) עד. בעוד: אשר לא תחשך השמש. הלב בתגבורת פירוש והאור הזה אור השחר שיעלה טרם זרוח השמש

אבן עזרא

טוב הלב בלשונינו על שלשה פנים. האחד שייטב מעצמו כמו וייטב לבו. והשני שהלב ייטיב לבעל הלב כמו וייטיבך לבך. והשלישי שהאדם ייטיב לבו כמו המה מטיבים את לבם וענין זה הפסוק כמו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם: (י) והסר. פירשתיו למעלה. ומלת שחרות מן כי עלה השחר כי דמה ימי השחרות לשחר כשיבקע. כענין אז יבקע כשחר אורך. או יהיה השחרות רמז לשער השחור מענין שחורה אני ונאוה: (א) וזכור. מלאכו נעורים עלומים זקונים כלם לשון זכרים רק בחורותיך יצא מן הדרך. וי"א שהם שתי לשונו' ויפרש מגרת משה מבחוריו כמו מבחורותיו כי כל בחורים אם יסמכו לא ישתנו: ימי הרעה. הם ימי הזקנה לזקן וימי החולי לכל הוא החולי שימות בו: (ב) עד. ויעמוד אחר כולו שעה ושלים שעה מהשעות השוות ואחר

מצודת ציון

וטוב: (י) והשחרות. כן יקראו ימי הנעורים שבהם תחלת ימי האדם כמו השחר שהוא תחלת היום:

מצודת דוד

יביאך האלהים במשפט: (י) והסר וגו'. אם לבך תסית אותך לעשות דבר המכעיס את המקום ר"ל הסר הדבר הזה מלבך ולא תעשה אותה: והעבר וגו'. אם בשרך יתאוה להתענג בדבר הרע בעיני המקום העבר הדבר הרעה הזאת מבשרך ולא תתענג בה: כי הילדות והשחרות הבל. התאוה שיש לאדם בימי הילדות והנערות הנה מבלי תועלת ולכן הזהר מאד מאד:

יב (א) וזכור את בוראך. את המקום ב"ה אשר ברא אותך אותו זכור בימי הבחרות בעוד הכח בידך ללכת בדרכי ה' לעבדו: עד אשר. טרם שיבואו ימי רעה הם ימי הזקנה ותשות הכח כי אז יקשה מאוד יותר מימי הבחרות: והגיעו שנים. אז הגיעו השנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ ורצון כי מגודל החלשות יבהל הגוף במיתתו: (ב) עד אשר. טרם שתחשך השמש והאור היום כו' ר"ל

קיצור אלשיך

יכפרו על הילדות, ויטיבך לבך בימי בחרותך, כי תקנת את ילדותך, ותתנהג בבחרותך בתורה ומצות ונמצאת שלם מיום הולדך עד כ"ו ימי חייך, כי מן אז והלאה ויהלך, תוכל להלך, בדרכי לבך, שהלכת עד כה. ובמראי עיניך, מעתה מראי עיניך לא יזיקו לך להביאך לידי עבירה, ולא תתור אחרי לבבך ואחרי עיניך, כי לא תירא עוד מהיצר הרע, מאחר שהורגלת כ"כ שנים בתורה ומצות ומע"ט, ודע כי לא מדת חסידות הוא כי אם לא תעשה כן יביאך האלהים במשפט, ואולי אחרי כל אלה יבואו עליך יסורים, אל תכעוס על הקב"ה רק (י) והסר כעס מלבך, כי אולי באו היסורין כדי והעבר רעה מבשרך, והוא כי אין לך בשר ודם שלא יהיה בו קצת מחלאת זוהמת הנחש והיא הגורמת למת רמה מה שאין כן לצדיקים ומה גם לממתיקים חומרם ביסורין כרבי אלעזר ברבי שמעון שעל כן תמה אשתו בראותה רמה אחת והוצרך הוא בחלום הלילה להגיד לה כי על שלא חס על כבוד איש אחד כראוי היה הדבר וזהו והסר כעס מלבך ולא תאמר לא הן ולא שכרן רק והעבר רעה מבשרך היא זוהמת הנחש וגם לא תחוש על אזהרתי מהילדות למה (ח"ה)

תכניע עצמך מאז כי דע לך כי הילדות והשחרות הבל ולמה תמשך אחריהם לענג כי המה הבל הנה הזהרתיך תהיה מהסוג הא' אשר לא תחטא מעולם, רק מהילדות תהי צדיק, ואם לא זכית להיות צדיק מהילדות היה מהסוג הב' והוא יב (א) וזכור את בוראך בימי בחורותך, הם ג' זמנים של בחרות מי"ג עד כ', ומכ' עד רוב ימיך שתשוב בא' או לפחות בב' עד אשר לא יבואו ימי הרעה הוא טרם תאסף אל עמך כי לא הדע את עתך כי אז על אשר לא שבת יקבצו ויבואו ימי הרעה, הם ימים שפעלת בהם רעה שיקרבון ויאתיון להגיד מעשיך לייסורך הפך הצדיקים שלעת מצוא זו מיתה יקרבו ימיהם להעיד כל אחד על כל התורה והמצוה אשר עשה בהם ואם יקרה שתהי' טוב טרם יגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ והם ימי הזקנה ושיבה אשר לא תטעם מערבות הנאה, וזהו אשר תאמר אין לי בהם חפץ ותאוה, ואם לא שבת עד הנה, לפחות שוב (ב) עד אשר לא תחשך השמש והאור והכוכבים וגו'. כי הנה איתא בס' הזהר פ' ויחי כי שלשים יום קודם פטירת האדם נחשכת ממנו פניו כי בכל לילה מסתלקת ממנו נשמתו ומוליכים אותה ומראים לה מקומה למעלה ובעובדא

וְשָׁבוּ הֶעָבִים אַחַר הַגָּשֶׁם: ג בַּיּוֹם שֶׁיָּזֻעוּ שֹׁמְרֵי הַבַּיִת וְהִתְעַוְּתוּ אַנְשֵׁי הֶחָיִל וּבָטְלוּ הַטֹּחֲנוֹת כִּי מִעֵטוּ

תו"א ביום שיזעו שומרי הבית והתעותו אנשי החיל. שם דף קנב: ובטלו הטוחנות. זוהר פרשת פנחס:

תרגום

וַהֲדַר לֵיסְתָּךְ עַד דְּלָא יִתְקַדְּרוּן וּבָבֵי עֵינָךְ דְּמִתִילָן לְכוֹכְבַיָּא עַד דְּלָא יִתְעַמְּמוּן רִיסֵי עֵינָךְ יְהוֹן זַלְגִין דִּמְעוֹת כַּעֲנָנִין בָּתַר מִטְרָא: ג בְּיוֹם בְּיוֹמָא דִּי יְזוּעוּן אַרְכּוּבָתָךְ וְיִתְנַקְשׁוּן אֶדְרָעָךְ וְיִתְבַּטְּלוּן כַּכֵּי פּוּמָךְ עַד לָא יָכְלִין לְמִלְעַס מֵיכְלָא וְיִתְעַמְּמוּן עֵינָךְ דְּמִסְתַּכְּלִין בְּחַרְכֵּי רֵישָׁךְ:

רש"י

רבותינו זו פדחת שהיא מאירה ומגהבת באדם בחור וכשמזקנת היא מעלת קמטין ואין מגהבת: והאור. זה החוטם שהוא תואר קלסתר פניס: והירח. זו נשמה שמאירה לאדם שכיון שניטלה הימנו אין לו מאור העינים: והכוכבים. אלו הלסתות רומני דאפי ב שקורין פומלי"ש של לחיים שמגהיבים: ושבו העבים אחר הגשם. תבוא כהיית המאור אחר דמעות הבכי מכמה צרות שעברו עליו: (ג) שיזעו. ירתיתו: שמרי הבית. אלו הצלעות והכסלים המגינים על כל חלל הגוף: והתעותו. יתאזו עוות שקורין קראמפ"ף והתעותו אנקרופירונ"ט בלע"ז: אנשי החיל. אלו השוקים שנשען כל הגוף עליהם: ובטלו הטחנות. אלו השינים: כימעטו. לעת זקנה רוב שיניו נושרות: הראות

שפתי חכמים

בקהלת וכן קהלת רבה פ' י"ח: י פי' המלה שהיא חלק ומלהבת יותר מכל הפרצוף כן פירש רש"י במס' שבת פרק בו"ל: כ פי' בל' התלמוד קורין אותו רומני דאפי ומ"ש של לחיים טעות הוא וצ"ל שהן

אבן עזרא

שהזכיר השמש מה צורך היה לו להזכיר האור והירח והכוכבים בעבור שימלאו נבראים כמו עופות שלא יוכלו לעוף ביום מפני להט אור השמש והקרוב כי זה דרך המקר' להקדים או לאחר כמו הנה לא ינום ולא יישן והתנומ' יותר קלה מן השינה. יש מפרשים ושבו העבים על הבכי ואחרים אמרו על הליחה המתגבר' עליו והנכון בעיני שהוא כמשמעו כי החולה בעת מותו יחשך לו העולם ויתראה לו כאילו העבים הסתירו האור וכן הוא ושבו העבים להגשים אחר הגשם: (ג) ביום. מלת יזועו כמו ולא קם ולא זע ממנו: מעטו. פועל יוצא והענין מעטו הטחינה י"א כי שומרי הבית הם הכסלים והצלעות. וי"א שהם הארבעה הממונים בכל אבר ואבר לשמרו והם המושך והמעכל והמעכב והמטהר. גם יפרש אנשי החיל הזן והמוליד והמצייר והקרוב אלי שומרי הבית הם הידים עם הזרועות שהם שומרי הגוף שלא יגע בו רע ואנשי חיל הם השוקים ויורה עליו והתעותו כי אין להם כח לעמוד. וענין חיל כח בעבור היות כל הגוף עליהם. והטחנות הם השנים. והרואות

ספורנו

הליחה השחורה בו: והאור. הרוח החיוני אשר בו: והירח. המוח המקבל האור החיוני מן הלב: והכוכבים. החושים החיצוניים והפנימיי': ושבו העבים. האדים החוזרים חלילה: אחר הגשם. אחר ירידת הנזלים: (ג) ביום שיזעו שומרי הבית. העצבים אשר סביב לעצמות: והתעותו אנשי החיל. העצמות ילפתו ארחות דרכם מפני חולשת העצבים: ובטלו הטוחנות. השנים: כי מעטו. ואין הנשארים עוזרים זה לזה לטחון: וחשכו הראות. הלחיות אשר בעין אשר בהן יהיה הראות והם הזכוכיית והפדריית והתלבוניית: בארובות.

מצודת דוד

פרש בתחלה ותפול למשכב כי החולה כשיקשה עליו החולי נראה לו כאלו חשכו השמש והאור כו': ושבו העבים. יחזרו העבים לבא להמשיך האורה אחר ירידת הגשם שהיה אז מעט אורה ר"ל אחר שיהיה לו מעט מן החולשה ורצה האור יחזור להחולשה ויחשך לו: (ג) ביום שיזועו. זה יהיה ביום שיחלה מאד וירתתו שומרי הבית הם הידים והזרועות בהם שומרי הגוף שלא יגע בו דבר רע וכשהאדם נחלה מאד מרתתין ידיו וזרועותיו: והתעותו אנשי החיל. הם השוקים שסובלים את הגוף הנשען עליהם ובימי החולשה כאילו נתעקמו ואין להם עוד כח לעמוד: ובטלו הטוחנות. הם השינים הטוחנות את המאכל ובעת החולשה בטלים הם מן הטחינה: כי מעטו. מעטו את הטחינה ואינם יכולים אז לטחון הרבה: וחשכו הראות בארובות. הם העינים הרואות דרך פתיחת חורי העינים

מצודת ציון

יב (ג) שיזועו. ענין רעד ורתת כמו והיה רק זועה (ישעיה כח): והתעותו. מל' עוות ועקום כמו ודרך רשעים יעות (תהלים קמו): החיל. ענין כח: הטוחנות. מלשון טחינה: הארובות.

קיצור אלשיך

וכעובדא דר' יצחק שאמר לר' יוסי שהיה רואה שנשמתו לא היתה מאירה לו בלילה כאשר בתחלה ושהצלם והבבואה תשך ממנו ולא היה רואה אותה בעת שומע תפלה, והענין כי הנשמה הולכת ומתפרדת ממנו מעט מעט משלשים יום קודם והנה אין ספק כי הנשמה מתחלת להתפשט מהגוף ואח"כ הרוח ואח"כ הנפש והם כדבר מושאל בגוף, וזהו עד אשר לא תחשך השמש, כי בהיות השמש על הארץ יש אור גדול ובנסוע השמש עדיין יש אור בעולם מבהיקת השמש והיא למטה מאור השמש וזך מאור הירח והירח זך אורו מאור הכוכבים ולכן משל אל הנשמה יהיה השמש והרוח אל האור והנפש אל הירח והכוכבים אל החושים כי בתחלת השלשים יום תחשך ממנו הנשמה הרחוקה יותר מהחומר ואח"כ הרוח ואח"כ הנפש ואח"כ הכוכבים הם החושים ישתברו ונפל למשכב ואז בהיות כחות הרוחניות משוללות מעביות האברים יהפכו אל היובש וכל ישעם וכל חפצם לשתות מים תמיד ולא יחפצו באוכל וזהו ושבו העבים אחר הגשם, כאשר בהיותו עפר טרם נפיחת הנשמה בעפר, והענין עד אשר לא תחשך וגו' שוב אל ה' ואם לא שבת באלה כי תחשוב הגם שחלית נהיית על המשכב עוד מייחל להבריא ולמה תפתח פה לשטן להתודות כמורה שימות כדרך האנשים נמהרי לב קרובי החולה ונשים רחמניות כשומעם איש בא לבקר את החולה ופתות יפתח לו שערי תשובה באמור אליו שים נא כבוד לה' אלהיך ותן לו תודה וזכור את בוראך אשר חטאת לו ושובה ישראל עד ה' אלהיך בטרם תבא ותראה פני אלהים, ואיככה תוכל וראית ברעה אשר תמצאך פן תאכלך האש הגדולה ואוי לה לאותה בושה אשר מפניו תבהל ע"כ מהרה חושה עמוד על נפשך קום קרא אל אלהיך, ואם לא שבת עד כה לפחות שוב לך כי תראה סימני מיתה והוא (ג) ביום שיזועו שומרי הבית הם הידים שומרי הגוף כי בהתקרב יום המות בהניפו ידיו וזרועותיו יזועו וירתתו ועדיין יש כח להתודות ולשוב טיב תחלש ותמות כי עוד מעט ויתעותו אנשי החיל כי עד כה היו האצבעות ביושר ואח"כ יתעותו ויתכווצו האצבעות הם אנשי החיל משרתי האברים כולם הראשים כלפי היד ויהיו כמתעתעים וכממששים בתוהו על גב השמלה אשר יכסה בה כי זו הוראת קרבת עתו למות יותר מהקודם ואחרי כן יבטלו הטוחנות מללעוס ומלאכול שום דבר כלל, ועדיין אפשר להתודות ולשוב בצד מה כי עוד מעט והשכו הרואות בארובות, ואחרי זאת אין תקנה כי הלא קל

במשפט: י והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך
כי־הילדות והשחרות הבל: יב א וזכר את־בוראיך
בימי בחורתיך עד אשר לא־יבאו ימי הרעה
והגיעו שנים אשר תאמר אין־לי בהם חפץ: ב עד
אשר לא־תחשך השמש והאור והירח והכוכבים

ת"א והסר כעס מלבך. תענית ד גדרים כא: הילדות והשחרות הבל. שבת קנב: וזכור את בוראיך בימי בחורותיך. שבת קנה. זוהר פ' מקץ: עד אשר לא תחשך השמש והאור. שם עקידה שער כו:

תרגום

ארום על כל אלין עתיד יי לאעלותך בדינא: י והסר ותעדי רגיז מלבבך ולא תגרום ביש על בסרך ארום עולימות ויומי אוכמות שער הבלו: יב א ודכר ותהי דכיר ית בריך ליקרותיה ביומי רביותך עד דלא ייתון ליותך יומי בישות וימטון עלך שנין דתימר לית לי בהון רעוא: ב עד עד דלא ישתני זיו יקרא דאפך דמתיל לשמשא ונהורא דעינך עד דלא יסתמון

רש"י

בילדותך והלך בדרכי לבך ובטוח תהי' כי על כל אלה יביאך השופט במשפט: (י) והסר כעס. דברים המכעיסים את המקום: והעבר רעה. יצר הרע. מבשרך. שיהיה לך לב בשר: והשחרות. נערות שהאדם אדם שחור בימי עלומיו: (א) וזכר את בוראיך. תמן תנינן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים וכו' וממקרא זה דרש ט וזכור את בוראך שתתן דין והשבון לפניו. וזכור את בורך קברך מקום עפר רמה ותולעה. וזכור בארך באר שנובעת ממקורה היא טפה סרוחה של זרע ושל לובן: ימי הרעה. ימי הזקנה והחלשות: (ב) עד אשר לא תחשך השמש. אמרו

שפתי חכמים

ט דרש בכולו נוטריקון בוראך בורך בארך וכן היא בירושלמי דסוטה בקהלת

ספורנו

העיון והמעשה דע לפני מי אתה עמל ושלפניו אתה עתיד ליתן דין וחשבון: (י) והסר כעס מלבך. אל תכעים על שלות הרשעים בעולם הזה: והעבר רעה מבשרך. יצר הרע המסית בעת הילדות והבחרות: כי הילדות והשחרות. התכלית המושג בהשתתם הוא התענוג בחיי שעה: הבל. הוא דבר בלתי נחשב:

יב (א) וזכור את בוראיך. להשתדל בעיון ובמעשה לכבודו: בימי בחורותיך. בזמן שתוכל למאוס ברע ולבחור בטוב ולעשות כמו כן הפך זה כאמרם ז"ל עשה בעוד שאתה מוצא ומצוי לך ואתה בידך: עד. בעוד: אשר לא יבואו ימי הרעה. אפיסת הכחות בזקנה: והגיעו הימים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. אין לי בהם תאות שום תענוג בחיי העולם הזה כי אז לא תחשב לך לצדקה כ"כ אם תחדל בהם מחטוא כאמרם ז"ל הסריה לגנבא נפשיה בשלמא נקט. (ב) עד. בעוד: אשר לא תחשך השמש. הלב בתגבורת פירוש והאור הזה אור השכל שיעלה טרס זרוח השמש ויעמוד אחר בואו שעה ושליש שעה מהשעות השוות ואחר

אבן עזרא

טוב הלב בלשונינו על שלשה פנים. האחד שייטב מעלמו כמו וייטב לבו. והשני שהלב ייטיב לבעל הלב כמו וייטיבך לבך. והשלישי שהאדם ייטיב לבו כמו המה מטיבים את לבם וענין זה הפסוק כמו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם: (י) והסר. פירשתיו למעלה. ומלת שחרות מן כי עלה השחר כי דמה ימי השחרות לשחר כשיבקע. כענין אז יבקע כשחר אורך. או יהיה השחרות רמז לשער השחור מענין שחורה אני ונאוה: (א) וזכור. מלאכו נעורים עלומים זקונים כלם לשון זכרים רק בחורותיך יצא מן הדרך. וי"א שהם שתי לשונו' ויפרש מגרת משה מבחוריו כמו מבחורותיו כי כל בחורים אם יסמכו לא ישתנו: ימי הרעה. הם ימי הזקנה לזקן וימי החולי לכל הוא החולי שימות בו: (ב) עד.

מצודת ציון

ושוב: (י) והשחרות. כן יקראו ימי הנעורים שהם תחלת ימי האדם כמו השחר שהוא תחלת היום:

מצודת דוד

יביאך האלהים במשפט: (י) והסר וגו'. אם לבך הסית אותך לעשות דבר המכעיס את המקום ב"ה הסר הדבר הזה מלבך ולא תעשה אותה: והעבר וגו'. אם בשרך יתאוה להתענג בדבר הרע בעיני המקום העבר הדבר הרעה הזאת מבשרך ולא תתענג בה: כי הילדות והשחרות הבל. התאוה שיש לאדם בימי הילדות והנערות המה מבלי תועלת ולכן הזהר מאד מאד:

יב (א) וזכור את בוראך. את המקום ב"ה אשר ברא אותך אותו זכור בימי הבחרות בעוד הכח בידך ללכת בדרכי ה' לעבדו: עד אשר. טרם שיבואו ימי רעה הם ימי הזקנה ותשות הכח כי אז יקשה מאוד יותר מימי הבחרות: והגיעו שנים. אז הגיעו השנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ ורצון כי מגודל החלשות יבהל אז כמיתה: (ב) עד אשר. טרם בתחשך השמש ואור היום כו' ר"ל

קיצור אלשיך

יכפרו על הילדות, ויטיבך לבך בימי בחרותך, כי תקנת את ילדותך, ותתנהג בבחורתך בתורה ומצות ונמצאת שלם מיום הולדך עד כל ימי חייך, כי מן אז והלאה ויהלך, תוכל להלך, בדרכי לבך, שהלכת עד כה. ובמראי עיניך, מעתה מראי עיניך לא יזיקו לך להביאך לידי עבירה, ולא תתור אחרי לבבך ואחרי עיניך, כי לא תירא עוד מהיצר הרע, מאחר שהורגלת כ"כ שנים בתורה ומצות ומע"ט, ודע כי לא סדת חסידות הוא כי אם לא תעשה כן יביאך האלהים במשפט, ואולי אחרי כל אלה יבואו עליך יסורים, אל תבעט על הקב"ה רק (י) והסר כעס מלבך, כי אולי באו היסורין כדי והעבר רעה מבשרך, והוא כי אין לך בשר ודם שלא יהיה בו קצת מהלאת זוהמת הנחש והיא הגורמת למת רמה מה שאין כן לצדיקים ומה גם לממיקים חומרם ביסורין כרבי אלעזר ברבי שמעון שעל כן תטה אשתו בראותה רמה אחת והוצרך הוא בחלום הלילה להגיד לה כי על שלא חס על כבוד איש אחד כראוי היה הדבר וזהו והסר כעס מלבך ולא תאמר לא הן ולא שכרן רק והעבר רעה מבשרך היא זוהמת הנחש וגם לא תחוש על אזהרתי מהילדות למה תכניע עצמך מאז כי דע לך כי הילדות והשחרות הבל ולמה תמשך אחריהם לענגם כי המה הבל הנה הזהרתיך תהיה מהסוג הא' אשר לא תחטא מעולם, רק מהילדות תהי צדיק, ואם לא זכית להיות צדיק מהילדות היה מהסוג הב' והוא יב (א) וזכור את בוראך בימי בחורותך, הם ג' זמנים של בחרות מי"ג עד כ', ומכ' עד רוב ימיך שתשוב בא' או לפחות בב' עד אשר לא יבואו ימי הרעה היא טרם תאסף אל עמך כי לא הדע את עתך כי אז על אשר לא שבת יקבצו ויבואו ימי הרעה, הם ימים שפעלת בהם רעה שיקרבון ויאתיון להגיד מעשיך לייסוך הפך הצדיקים שלעת מצוא זו מיתה יקרבו ימיהם להעיד כל אחד על כל התורה והמצוה אשר עשה בהם ואם יקרה שתהי' טוב טרם יגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ והם ימי הזקנה ושיבה אשר לא תטעם מערבות הנאה, וזהו אשר תאמר אין לי בהם חפץ ותאוה, ואם לא שבת עד הנה, לפחות שוב (ב) עד אשר לא תחשך השמש והאור והכוכבים וגו'. כי הנה איתא בס' הזהר פ' ויחי כי שלשים יום קודם פטירת האדם נחשכת ממנו פניו כי בכל לילה מסתלקת ממנו נשמתו ומוליכים אותה ומראים לה מקומה למעלה

(ה"ה) ובעובדא

וְשָׁבוּ הֶעָבִים אַחַר הַגָּשֶׁם: ג בַּיּוֹם שֶׁיָּזֻעוּ שֹׁמְרֵי הַבַּיִת וְהִתְעַוְּתוּ אַנְשֵׁי הֶחָיִל וּבָטְלוּ הַטֹּחֲנוֹת כִּי מִעֵטוּ

תו"א ביום שיזעו שומרי הבית והתעותו אנשי החיל. שם דף קנב: ובטלו הטוחנות. זוהר פרשת פנחס:

תרגום

והדר ליסתך עד דלא יתקדרון ובבי עינך דמתילן לכוכביא עד דלא יתעממון ריסי עינך יהון זלגין דמעות כעננין בתר מטרא: ג ביום ביומא די יזועון ארכובתך ויתנקשון ארעך ויתבטלון ככי פומך עד לא יכלין למלעס מיכלא ויתעממון עינך דמסתכלין בחרכי רישך:

רש"י

רבותינו זו פדחת י שהיא מאירה ומנהגת באדם כאור וכשמזקנת היא מעלת קמטין ואין מנהגת: והאור. זה החוטם שהוא תואר קלסתר פנים: והירח. זו נשמה שמאירה לאדם שכיון שניטלה הימנו אין לו מאור העינים: והכוכבים. אלו הלסתות רומני דאפי כ שקורין פומלי"ש של לחיים שמנהיגים: ושבו העבים אחר הגשם. תבוא כהיית המאור אחר דמעות הבכי מכמה צרות שעברו עליו: (ג) שיזעו. ירתיתו: שמרי הבית. אלו הצלעות והכסלים המגינים על כל חלל הגוף: והתעותו. יאחזם עוות שקורין קראמפ"ף והתעותו אנקרופירונ"ט בלע"ז: אנשי החיל. אלו השוקים שנשען כל הגוף עליהם: ובטלו הטחנות. אלו השינים: כי מעטו. לעת זקנה רוב שיניו נושרות: הראות

שפתי חכמים

בקהלת ובו קרא רבה פ׳ י"ה: י פי׳ המלה בשיא חלק ומלהבת יותר מכל הפרצוף כן פירש רב"י במס׳ שבת פרק בוה"ל: כ פי׳ בל׳ התלמוד קורין אותו רומני דאפי ומ"ש של לחיים טעות סיא ול"ל שכן

אבן עזרא

שהזכיר השמש מה צורך היה לו להזכיר האור והירח והכוכבים בעבור שימלאו נבראים כמו עופות שלא יוכלו לעוף ביום מפני להט אור השמש והקרוב כי זה דרך המקר׳ להקדים או לאחר כמו הנה לא ינום ולא יישן והתנומ׳ יותר קלה מן השינה. יש מפרשים ושבו העבים על הבכי ואחרים אמרו על הליחה המתגבר׳ עליו והנכון בעיני שהוא כמשמעו כי החולה בעת מותו יחשך לו העולם ויתראה לו כאילו העבים הסתירו האור וכן הוא ושבו העבים להגשים אחר הגשם: (ג) ביום. מלת יזועו כמו ולא קם ולא זע ממנו: מעטו. פועל יוצא והענין מעטו הטחינה י"א כי שומרי הבית הם הכסלים והצלעות. וי"א שהם הארבעה הממונים בכל אבר ואבר לשמרו והם המושך והמעכל והמעכב והמטהר. גם יפרש אנשי החיל הזן והמוליד והמצייר והקרוב אלי שומרי הבית הם הידים עם הזרועות שהם שומרי הגוף שלא יגע בו רע ואנשי חיל הם השוקים ויורה עליו והתעותו כי אין להם כח לעמוד. וענין חיל כח בעבור היות כל הגוף עליהם. והטחנות הם השנים. והרואות

ספורנו

הליחה השחורה בו: והאור. הרוח החיוני אשר בו: והירח. המוח המקבל האור החיוני מן הלב: והכוכבים. החושים החיצוניים והפנימיי׳: ושבו העבים. האדים החוזרים חלילה: אחר הגשם. אחר ירידת הנזלים: (ג) ביום שיזעו. שומרי הבית. העצבים אשר סביב לעצמות: והתעותו אנשי החיל. העצמות ילפתו ארחות דרכם מפני חולשת העצבים: ובטלו הטוחנות. השנים: כי מעטו. ואין הנשארים עוזרים זה לזה לטחון: וחשכו הראות. הלחיות אשר בעין אשר בהן יהיה הראות והם הזכוכיית והברדיית והחלבוניית: בארובות.

מצודת דוד

פרט בתחלה ותפול למשכב כי החולה כשיקשה עליו החולי נראה לו כאלו חשכו השמש והאור כו׳: ושבו העבים. יחזרו העבים לבא להחשיך האורה אחר ירידת הגשם שהיה אז מעט אורה ר"ל אחר שירוה לו מעט מן החולשה ורואה האור יחזור להחולשה ויחשך לו: (ג) ביום שיזועו. זה יהיה ביום שיחלש מאד וירתתו שומרי הבית הם הידים והזרועות שהם שומרי הגוף שלא יגע בו דבר רע ובהחלש מאד מרתתין ידיו וזרועותיו: והתעותו אנשי החיל. הם השוקים שסובלים את הגוף שנשען עליהם ובימי החולשה כאילו נתעקמו ואין להם עוד כח לעמוד: ובטלו הטוחנות. הם השינים הטוחנות את המאכל ובעת החולשה בטלים הם מן הטחינה: כי מעטו. מעטו את הטחינה ואינם יכולים אז לטחון הרכה: וחשכו הראות בארובות. הם העינים הרואות דרך פתיחת חורי העינים

מצודת ציון

יב (ג) שיזועו. ענין רעד ורתת כמו וכו׳ רק זועה (ישעיה כח): והתעותו. מל׳ עוות ועקום כמו ודרך רשעים יעות (תהלים קמו): החיל. ענין כח: הטוחנות. מלשון טחינה: בארובות.

קיצור אלשיך

וכעובדא דר׳ יצחק שאמר לר׳ יוסי שהיה רואה שנשמתו לא היתה מאירה לו בלילה כאשר בתחלה ושהצלם והבבואה חשך ממנו ולא היה רואה אותה בעת שומע תפלה, והענין כי הנשמה הולכת ומתפרדת ממנו מעט מעט משלשים יום קודם והנה אין ספק כי הנשמה מתחלת להתפשט מהגוף ואח"כ הרוח ואח"כ הנפש והם כדבר מושאל בגוף, וזהו עד אשר לא תחשך השמש, כי בהיות השמש על הארץ יש אור גדול ובנסוע השמש עדיין יש אור בעולם מבהיקת השמש והיא למטה מאור השמש וזך מאור הירח והירח זך אורו מאור הכוכבים ולכן משל אל הנשמה יהיה השמש והרוח אל האור והנפש אל הירח והכוכבים אל החושים כי בתחלת השלשים יום תחשך ממנו הנשמה הרחוקה יותר מהחומר ואח"כ הרוח ואח"כ הנפש ואח"כ הכוכבים הם החושים ישתברו ונפל למשכב ואז בהיות כחות הרוחניות משוללות מעביות האברים יהפכו אל היובש וכל ישעם וכל חפצם לשתות מים תמיד ולא יחפצו באוכל וזהו ושבו העבים אחר הגשם, כאשר בהיותו עפר טרם נפיחת הנשמה בעפר, והענין עד אשר לא תחשך וגו׳ שוב אל ה׳ ואם לא שבת באלה כי תחשוב הגם שחלית נהיית על המשכב עוד מייחל להבריא ולמה תפתח פה לשטן להתודות כמורה שימות כדרך האנשים נמהרי לב קרובי החולה ונשים רחמניות כשומעם איש בא לבקר את החולה ופתות יפתח לו שערי תשובה באמור אליו שים נא כבוד לה׳ אלהיך ותן לו תודה וזכור את בוראך אשר חטאת לו ושובה ישראל עד ה׳ אלהיך בטרם תבא ותראה פני אלהים, ואיככה תוכל וראית ברעה אשר תמצאך פן תאכלך האש הגדולה ואוי לה לאותה בושה אשר מפניו תבהל ע"כ מהרה חושה עמוד על נפשך קום קרא אל אלהיך, ואם לא שבת עד כה לפחות שוב לך כי תראה סימני מיתה והוא (ג) ביום שיזועו שומרי הבית הם הידים שומרי הגוף כי בהתקרב יום המות בהניפו ידיו וזרועותיו יזועו וירתתו ועדיין יש כח להתודות ולשוב טרם תחלש ותמות כי עוד מעט ויתעותו אנשי החיל כי עד כה היו האצבעות ביושר ואח"כ יתעותו ויתכווצו האצבעות הם אנשי החיל משרתי האברים כולם הראשים כלפי היד ויהיו כמתעתעים וכממששים בתוהו על גב השמיכה אשר יכסה בה כי זו הוראת קרבת עתו למות יותר מהקודם ואחרי כן יבטלו הטוחנות מללעוס ומלאכול שום דבר כלל, ועדיין אפשר להתודות ולשוב בצד מה כי עוד מעט וחשכו הרואות בארובות, ואחרי זאת אין תקנה כי הלא קל

גֻּלַּת הַזָּהָב וְתִשָּׁבֶר כַּד עַל־הַמַּבּוּעַ וְנָרֹץ הַגַּלְגַּל

תו"א ותרץ גלת כוכב. פק דה שעד כו זוכר פ' חיו ...

תרגום: מִיקְרָא דְרֵישָׁךְ וְתִתְּבַר מְרִירְתָךְ עַל עֲבָדָךְ וְיִרְהַט גוּפָךְ

רש"י

ה) כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך. בעוד שהמלכות בית דוד קיימת שנא' (תהלים עח ע) ויבחר בדוד עבדו. בעוד שירושלים קיימת שנא' בה (מלכים א יא) העיר אשר בחרתי בה. בעוד שבית הבחירה קיימת שנא' בה (דברי הימים ב ז טז) ועתה בחרתי והקדשתי הבית הזה. בעוד שאתם קיימים שנאמר (דברים יד) ובך בחר ה': **עד אשר לא יבואו ימי הרעה**. אלו ימי הגולה. **עד אשר לא תחשך השמש**. זה מלכות בית דוד שנאמר (תהלי' פט לז) וכסאו כשמש נגדי: **והאור**. זו תורה שנאמר (משלי ו כג) כי נר מצוה ותורה אור: **והירח**. זו סנהדרין דתנן סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה: **והכוכבים**. אלו הרבנים שנאמר (דניאל יב ג) ומצדיקי הרבים ככוכבים: **ושבו העבים אחר הגשם**. צרה אחר צרה. אתה מוצא בכל הנבואות הקשות שנתנבא עליהם ירמיה לא באו עליהם אלא לאחר חורבן הבית: **ביום שיזעו שמרי הבית**. אלו משמרות כהונה ולויה: **והתעותו אנשי החיל**. אלו הכהנים שהם גבורים בכח אמר רבי אבא בר כהנא כ"ב אלף לוים הניף אהרן ביום אחד אמר רבי חנינא ם המורשה הזו דבר קל היא והכהן זורקה יותר משלשים אמה: **ובטלו הטחנות**. אלו המשניות הגדולות משנת רבי עקיבא ומשנת רבי חייא ומשנת בר קפרא: **וחשכו הרואות**. שיתכה הגמ' מן הלב: **וסגרו דלתים בשוק**. כגון דלתי נחושתא בן אלנתן ע שהיו פתוחים לרוחה: **בשפל קול הטחנה**. ע"י שלא נתעסקו בתורה א"ר שמואל נמשלו ישראל לטחינת הרחים מה רחים אינן בטלות לא ביום ולא בלילה אף כאן (יהושע א ה) והגית בו יומם ולילה: **ויקום לקול הצפור**. זה נבוכדנאצר הרשע. א"ר לוי י"ח שנה היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בפלטין של נבוכדנאצר עבדא בישא זיל אחריב ביתיה דמרך דבני מרך לא שמעין ליה: **וישחו כל בנות השיר**. (ישעיה כד ט) בשיר לא ישתו יין. **גם מגבה יראו**. מגבוה של עולם יתיירא וידאג לבו שיעשה בו כאשר עשה בראשונים: **וחתחתים בדרך**. מתוך כך יבקש לו אותות ורמזים אם יצליח בדרך שילך כענין שנאמר (יחזקאל כא כו) כי עמד מלך בבל על אם הדרך לקסום קסם קלקל בחצים שאל בתרפים: **וינאץ השקד**. תגמה נבואת ירמיה שנא' (ירמיה א יב) מקל שקד אני רואה אמר רבי אליעזר השקד הזה משעה שהוא מניץ עד גמר פירותיו כ"א יום כך מי"ז בתמוז עד תשעה באב כ"א יום: **ויסתבל החגב**. זה צלמו של נבוכדנאצר (דניאל ג א) רומיה אמין שתין פותיה אמין שית ואם אין עוביו אלא שש אינו יכול לעמוד ואת אמרת אוקמיה בבקעת דורא אמר רב כיבי מעמידין אותו וגופל מעמידין אותו ונופל עד שהביאו כל זהב שבירושלים ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר (יחזקאל ז יט) וזהבם לנדה צ ולמס יהיה: **ותפר האביונה**. זו זכות אבות תופר משענת אבות שלכם ויהיה האביונה מלשון אב: **כי הולך האדם**. ישראל שנקראו לאן אדם אדם אתם: **אל בית עולמו**. מבבל באו לבבל חזרו תרח אבי אברהם מעבר הנהר היה: **וסבבו בשוק הסופדים**. גלות יכניה קדמה לגלות צדקיהו י"א שנה כשהגלה נבוכדנאצר את גלות צדקיהו בקולרין היו יוצאין גלו' יכניה לקראת נבוכדנאצר על כרחן עם שאר בני העיר לקלסו שהוא גבור ומגליה והיו רואין את השבויים ושואלין אותם איש על קרובו מה נעשה בו והיו משיבין אותם (ירמיה טו ב) אשר למות למות ואשר לשבי לשבי ואשר לחרב לחרב והיו מקלסין בידם אחת ובידם אחרת מספקין ומטפחין הספד על אחיהם ועל בניהם: **עד אשר לא ירתק חבל הכסף**. זו שלשלת יוחסין: **ותרץ גלת הזהב**. אלו דברי תורה שנא' (תהלים יט יא) הנחמדים מזהב. **ותשבר כד על המבוע**. כדו של ברוך בן נריה על מבועו של ירמיהו שבניהם גלו לבבל ופסקו מלמודם בעוני הדרך. תחלה גלו למצרים שהגלם יוחנן בן קרח וכשהחריב נבוכדנאצר את

יפתי חכמים

ס פי' דכתיב ופסיל את מראתו בנלתה והשליך ... דבר קל הוא פירוש וקשה לזורקה למרחוק אם לא בכח גדול וכיד חזקה והכהן זורקה יותר מל' אמה ... ומכל זה מוכח כי גבורי כח היו ... ע שם איש עשיר וגדול גדול: פ ויקראו השב דרך גנאי כי השב כמו עוגב כדלעיל ודרש ויסתבל ...

ספורנו

חבל הכסף. גם בעת זקנה השתדל להשיג שלמות נצחי כפי מה שתוכל קודם שיתפרק השדרה אשר בה חוט השדרה הלבן ככסף: ותרוץ גלת הזהב. הכבד שהוא מעין הדם: ותשבר כד. המרה: על המבוע. הכבד שהוא מבוע כל

אבן עזרא

ככבד והגולה היא כראש הגלגל המתגלגל בהבל וראש החבל קשור בגולה. וירתק מן עבה הרתוק כשיתקשר החבל כאילו ישתלשל לא יגיע אל המבוע גם כן ענין מלת ירתק שהוא כתוב ומלת ונרוץ מן ותרץ את גלגלתו מענין וירוצצו כאשר תשבר הגולה. וירוץ הגלגל אל הבור. ישבר הכד ואין מים עולים ומלת ונרוץ בנין נפעל כמו נכון פועל עבר יחיד מן נכונו ללצים שפטים: והבל הכסף. הוא חוט השדרה וקראו כסף בעבור היותו לבן: וגולת הזהב. הוא המוח ודמהו לזהב בעבור היקרות שהוא האדום אשר הוא עליו והכד היא המרה ונקרא כד בעבור שבם תתחבר המרה האדומה:

מצודת ציון

כמו שלשלת כמו ותתקו' כסף צורף (ישעיה מ). ותרוץ. מל' רצוצה ושבירה כי ויתרצצו וירצצו (בראשית כה): גלת. ענין כמו גלת מים (שם א): כד. שם כלי כמו וכדה על שכמה (בראשית כד): המבוע. מעין המובע: ונרוץ. מל' רצוצה ושבירה: הגלגל. גולגולת הראש:

מצודת דוד

האדם חסר מוחו ונתרוקן ויבש ומתפתקת בתוך החוליות ונעשה כשלשלת: ותרוץ גולת הזהב. על מוח הראש יאמר כל שהוא כמעין המובע לנהלה ולהשקות את חוט השדרה. ולפי שהקרו' בעליו הוא אדום קראו זהב כי מראה הזהב היא אדום ור"ל אז ירוצץ מיה הרים ולא יבקש עוד את חוט השדרה: ותשבר כד. על כוס המרה ... על הכבד במקום מושבי ... על המעין והמים ... כבד כי ... עצה וגם מבעבע ... הכבד כועס ... גלגולת הראש שהיתה למעלה ...

קיצור אלשיך

והנה בהיות לאיש חמדה לאחד משלשתן לא יכבד תקינו. אך אם תהיינה לאיש ב' חמדות יכבד עליו להקנם, אך אם ישתלשו מעבד שלשתן ביד איש אחד תאבד תקוה כי לא במהרה תנתק גם אחד מדנה כי אפפו עליו רעות רבות אשר לא יוכל להרפא. ונבא אל הענין בשום לב אל ביאור תיבת ירתק שהוא מלשון עשה הרתיק שהוא מעשה עבות של חוט המשולש, והענין כי הסופדים הסובבים בשוק ידברו על לבם ואמרו עד אשר לא ירתק, לומר שובו אל ה' השטופים בחמדת העולם הזה טרם ישולש וירתק חבל הכסף והתימיד שיהיו. כחבל הזה העשוי מג' חוטים ויהיה כסף מלשון המדה כד"א נכסוף נכספת נכספה וגם כלתה, והביטו וראו כי הבל המה כל אחד מהנה, כי הלא האחד לא תתמיד כי הלא ותרוץ גולת הזהב כי לא לעולם חוסן ועטרת זהב ועושר כי הלא התרושש ותתפוצין ותאבר כי עשה יעשה לו כנפים. וגם הב'

תרגום

בגו קברך: ז ויתוב בסרך דאתברי מן עפרא עלוי ארעא היכמא דהוה מלקדמין ורוח נשמתך תתוב למיקם בדינא קדם יי דיהבה לך: ח הבל כד אסתכל שלמה מלכא דישראל בהבלו דעלמא הדין ובהבלין דעברין בני אנשא אמר קהלת במימריה כולא הבלו: ט ויתיר ויותר מן כל בני אנשא הוה שלמה די מתקרי קהלת חכים ותוב הוה מאליף מנדעא ית עמא בית ישראל ואצית לקל חכימיא ובליש בספרי חוכמתא

קהלת יב

אֶל־הַבּוֹר: ז וְיָשֹׁב הֶעָפָר עַל־הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל־הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ: ח הֲבֵל הֲבָלִים אָמַר הַקּוֹהֶלֶת הַכֹּל הָבֶל: ט וְיֹתֵר שֶׁהָיָה קֹהֶלֶת חָכָם עוֹד לִמַּד־דַּעַת אֶת־הָעָם וְאִזֵּן וְחִקֵּר תִּקֵּן

תו"א ויטוב העפר על הארץ כשהיה. שם רי"ג עקידס כב: ויותר שהיה קהלת חכם. עירובין כא: ואזן וחקר תקן משלים. יבמות כא:

רש"י

מגריס הגלס לבבל: ונרוץ הגלגל אל הבור. זו כבל ביתה זוטוק על עולס: (ז) וישב העפר וגו'. מבכל כאו לבכל חזרו: והרוח תשוב. זו רוח הקודש שכיון שנסתלקה רוח הקודש גלו: (ח) הבל הבלים. אני רואה כשולס: אמר הקוהלת. מי שבו קבולת ר החכמה: הבל הבל. כל מה שנגרה בשבת ימי בראשית: (ט) ויותר שהיה קהלת חכם. ויותר ממה שנכתב בספר זה היה קהלת הכם: ואזן. עשה אזנים לתורה כקופה זו שאין לה אזנים לאחוז בה ובא ועשה לה אזנים שתיקן עירובין לסייג יש שמירת שבת ונטילת ידים סייג לטהרה וגזר על:

שפתי חכמים

כנהם שאמר תורס כמו דוה לא תאמר לו: ק פי' תהתיתו: ר דקשה לרש"י למה אמר ל' זכר ולעיל אמר ל' נקבה אמרה לכ"פ מי שבו קבילת החכמה כדפירש לעיל: ש פי' ע"י כך אוחזין ישראל במצות שנתלהקו מן העבירה כדרך שאוחז לאחוז בכלי שיש לו בית יד יותר:

אבן עזרא

והמבוע. הוא הכבד ונרוץ הגלגל גלגולת הראש שהיתה למעלה לעולם ירדה אל הבור מתחת לארץ: (ז) וישוב בא ושאר בגוף כי אם העצמות גם הם ישובו עפר: והרוח תשוב. זה הפסוק יכחיש האומרים שהרוח היא מקרה כי המקרה לא ישוב: (ח) הבל. יתכן היות מלת הבל שתי לשונות. האחד כמשקל זהב והשני הידוע על משקל אהן כמו ויעל עבנו כעשן הכבשן ויסמך בגרי כמו הלב עזים ויש אומרים כי הבל ל' ניווי והענין כמו טווב. ובא ה"א הידיעה על קהלת בעבור היותו תואר השם כי לא יבא על שם העצ' ולאשר זכר מות האדם אמר נתברר לך מה שאמרתי לך בתחלה הבל הבלים. (ט) ויותר. עוד יתמיד כמו עוד עומדתו בו: ואזן. בירים או הבור מאזני החכמה או הוא מן אזנים כענין השמיע: וחקר. הורה דרכים לעם לחקור

ספורנו

הליחות: ונרוץ הגלגל. הכרס: אל הבור. המעים התחתונים: (ז) וישוב העפר. החלק הארציי: והרוח תשוב. לתת דין וחשבון: (ח) הבל הבלים. ומכל זה התבאר מעוט חשיבות התכלית הנפסדים וזה כי מלבד מה שהתכלית בהם מצד עצמם הוא דבר בלתי נחשב. הוא עם זה הבל הבלים התכלית מכלם אינו המכוון האחרון בלי ספק: (ט) ויותר שהיה קהלת חכם. ועם מה שהיה קהלת יותר חכם ויודע משאר חכמי דורו: עוד למד דעת את העם. עוד השתדל יותר מהם ללמד את העם דעת: ולזה אזן וחקר. הורה אותם דרכים להאזין ולחקור דברי הקדמונים: ולזה תקן משלים הרבה. לשבר את האזן כאמרו וידבר שלשת אלפים

מצודת דוד

לבירידה אל בור הקבר מתחת לארץ: (ז) וישוב העפר. הגוף שהוא מעפר כי תחלת יצירת האדם הראשון היה מן העפר ישוב אז אל הארץ להתהפך להיות עפר כאשר היה בתחלת היצירה: והרוח. נשמת האדם תשוב אל מקור אשר ממנה נחצבה למעלה אל האלהים אשר נתנה לו בעת הלידה: (ח) הבל הבלים אמר הקהלת. יתכן שאלה דברי המעתיק את הספר ואמר הנה כאן בלמוד המאסף דעת המנגדות יפה הזכיר להבדיל את ההבלים אותם בשם הכל הבל בלא בא מהם תכלית יהוי ויקר (הכל אין להוי להבדיל הם בהאחרונה בא מהם תועלת יען נמלא בהם דבר טוב ומועיל) וכאומר הואיל וכן היה סוף האדם כאמור הנה נתאמת האמור בתחלת הדברים הכל הבלים וגו': (ט) ויותר וגו'. יותר ממה שהיה קהלת חכם בעצמו עוד היה בו מעלה יתרה כי למד דעת את העם והיה מרבים את התלמידים: ואזן. היה מאזין להם דברי החכמה כי היה לו לבון למודים להבין נפלאות: וחקר. הורה דרכים לעם לחקור בהם החכמה: תקן. עשה וחבר משלים הרבה כמ"ש וידבר שלשת אלפים משל (מ"א ה):

מצודת ציון

(ז) על הארץ. אל הארץ: (ח) הקוהלת. ענין אסיפה וקבוץ כמו קהלת יעקב (דברים לג): (ט) ואזן. מלשון האזנה ושמיעה כמו האזינו

קיצור אלשיך

היא תאות בטן המלאה לה בשר ויין ואל תפתך תאוה זו כי הלא זכור נא כי הלא תשבר כד על המבוע ויהיה נודע מאמר רז"ל על פסוק וזריתי פרש על פניכם כי אחר שלשה ימים שמונח בקבר יבקע כרסו וישפך כל פרשו אשר שבע ודשן על פניו ועל פיו כאומר אליו טול לך מה שנתת בי וזהו וזריתי פרש על פניכם, ואוי לה לאותה בושה, וזה יאמר פה ותשבר כד על המבוע, כד הוא הכרס אשר הוא ככד יבקע על המבוע הוא הפה שהוא מבוע הגוף וחרפה היא לך, עוד מלתה המלט טמנה, וגם הנ' היא זמה געל בה ושוב ממנה כי הלא זולת עוניך ימהרו רוין נגלגלתך אל בור שחת כי יתרוקן כח הראש והושיו וקל מהרה ימהרו מרוצות הגולגולת אל הקבר ולא יחצו ימיו וזהו ונרוץ הגלגל אל הבור וזה אשר צויתיך תעשה עד אשר לא ירתק הבל הכסף כי אם לא תעשה כה וירתק כי ישתלשו שלש החמדות דע כי (ז) וישוב העפר הוא עצמך ובשרך עודנו על הארץ כמו שהיה מתחלה טרם הנתן בה נשמה רק משולל נפש לעולם כי לא תשוב תחיה עוד גופך ויהפך לגוש עפר ארץ כשהיה כי הנפש אשר היתה בו עפר אחר יקח לה אך זאת תלונתי עליך כי אחר שהעפר חוזר אל עיקרו ישיב נא הרוח אל עיקרו

(ח"ה)

אל האלהים, וזהו מאמר רוח הקודש כמתלוננת ואומרת והרוח מי יתן תשוב אל האלהים אשר נתנה כי נתנה לך טהורה ובמעשיך טמאתיה, כלל הדברים כי טוב לגבר ליזהר שלא יחטא ואם חטא לא יאחר מלשוב עד ה' מהבחרות טרם יזקין ואם יזקין ישוב בראשית זקנתו ולא אחריה וגם לא לפני מותו סמוך למיתתו כי גם שלא יגעלו בה איננה תשובה מעולה:

(ח) הבל הבלים. הנה שלמה בתחלת הספר ההביל כל עניני העולם הזה אשר לא עבודת שמים הוא וכן במקומו בספר אמר גם זה הבל ועתה בחתימת הספר באה רוח הקודש לתת סמיכה למאמריו בל יראה שההביל מה שהי' ראוי שלא להחביל ותאמר שכל הבל הבלים שאמר הקהלת הידוע הכל הבל במאמר זכי אין דבר שלא יהיה כן זולתי עבוד את ה' וע"כ הוטלה ה"א בראש תיבה כ"א היה אומר אמר קהלת היה נראה שהוא דברי שלמה בעצמו כדרכו ע"כ נאמר הקהלת שהם דברי רוח הקדש על הקהלת כידוע:

(ט) ויותר שהיה, עוד באה רוח הקדש בסוף הספר הזה ללמדנו דעת בכמה דברים, א' שלא יאמר איש די לי חכמתי אשר חכמתי לי, ומה לי עוד ללמד

מְשָׁלִים הַרְבֵּה׃ י בִּקֵּשׁ קֹהֶלֶת לִמְצֹא דִּבְרֵי־חֵפֶץ
וְכָתוּב יֹשֶׁר דִּבְרֵי אֱמֶת׃ יא דִּבְרֵי חֲכָמִים כַּדָּרְבֹנוֹת
וּכְמַשְׂמְרוֹת נְטוּעִים בַּעֲלֵי אֲסֻפּוֹת נִתְּנוּ מֵרֹעֶה אֶחָד׃
יב וְיֹתֵר מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה אֵין

תו"א בקש קהלת. ר"ה כא: דברי חכמים. חגיגה ג: ויותר מהמה. עירובין כא:

תרגום

ובריח נבואה מן קדם יי תקין ספרי חוכמתא ומתילין דסוכלתנו סגיאין לחדא: י בקש בעא שלמה מלכא דמתקרי קהלת בחוכמתיה למידן דינין על הרהורי לבא דאנשא ובלא סהדי בכן אתאמר ליה ברוח נבואה מן קדם יי הא כבר אכתיב בספר אורייתא על ידוהי דמשה רבהון דישראל תקנין פתגמין ומהימנין על מימר סהדיא יקום פתגם: יא דברי פתגמי חכימין מתילין לזקתין ולקלשונין דאציתין דאנצין לאלפא הוכמתא לסריקי מנדעא היכמא דמאלף זיקת לתורתא ורבני סנהדרין מרי הלכתין ומדרשין דאתיהיבו על ידוי דמשה נביא דרעא בלחודוהי ית עמא בית ישראל במדברא במנא ובריגונין: יב ויתר ויתיר מנהון בני הזדהר למעבד ספרי

שפתי חכמים

מפאין לו כ"פ רש"י בפ' ב' דעירובין: ת קשה מה בקש הלא כפסוק שקודם אמר בלימד דעת וגומר. לכ"פ נתן לבו וכו': א נראה בעל כן

רש"י

השניות סייג לעריות: (י) בקש קהלת. נתן לבו והזרת על הדבר ומלאו: דברי חפץ. הלכ' למשה מסיני: וכתוב ישר. זה התורה שבכתב והנביאים: (יא) דברי חכמים. שעשו סייג לתורה בגזירות להרחיק את האדם מן העבירה כגון אכילת קדשים עד השחר והם אמרו עד חצות וקריאת שמע דערבית כמו כן: כדרבנות מה דרבן זה מכוון את הפרה לתלמיה כך דבריה' מכווני' את האד' לדרכי חיים: וכמשמרות נטועים. מה מסמר זה קבוע אף דבריה' קבועים ומה נטיע' פרה ורבה אף דבריהם פרים ורבים למצוה נ"ה טעם: בעלי אסופות: מסמרים שיש להם גולגולת אסופה וגסה גרוס"ה בלע"ז כן פירשו דונש בן לברט: נתנו מרעה אחד. כל דבריהם דברי אלהים חיים הוא אמרן ורועה אחד א נתנן משה מפי הגבורה: וכמשמרות. כתוב בבי"ן שהתורה בעשרים וארבעה ספרים כמנין משמרות כהונה ולויה: (יב) ויותר מהמה בני הזהר. ויותר מיושר דברי אמת דברים הכתובים בספרים הנזכרים למעלה: בני הזהר. לשמור דברי חכמים ואם תאמר אם יש בהם צורך למה לא נכתבו: עשות ספרים הרבה אין

ספורנו

משל: (יא) דברי חכמים כדרבנות. מישרים את האדם אל האושר הנצחי ובכן התכלית בהבנתם דבר נחשב מאד: וכמסמרות נטועים. אמנם קשה להבינם כמו שיש טורח רב להוציא מסמר נטוע ממקומו ולכן הרבה להירות דרכים להבינם: בעלי אסופות. כי אעפ"י שהם כמסמרות נטועים כמו הבעלי אסופות מהם שיש בראשם אסיפת ברזל אשר בו יוכל החפץ בם להוציאם לאור בצבת או בזולתה: נתנו מרועה אחד. מרועה ישראל בתורתו שבכלל דבריו דבריהם: (יב) ויותר מהמה. יותר מאותם החכמים שאמרתי: בני הזהר. להבין ולהורות: עשות ספרים הרבה אין קץ. והטעם שלא פירש הרועה את דבריו הוא כי היו צריכים לזה ספרים

אבן עזרא

בהם החכמ' ויהי' פועל יוצא לשנים פעולים. תקן משלים הרבה וידבר שלשת אלפים משל׳ (י) בקש קהלת למצוא דברי חפץ היא החכמה העליונה עד שמצא והענין מה החפץ יש בזה שנבראת כך ולמה כך׳ וכתוב יושר. הוא פירוש וכמוהו על ספר הישר והגיגנו אגלנו: (יא) דברי. יש בדברי הקדמונים דברים שהם כדרבונות לבהמה שמיסרים ומפקחים הנפש ויש כמסמרות נטועים הגדולים שיאספו הדלתות שלא יתפרדו וזאת תורת האדם ויש אומרים וכמסמרו' נטועים דברי בעל אסופות הם הלוקטים מספרים רבים ויחברו מחברות אף על פי שיחלקו. כלם נימדם בורא אחד: ומלת רועה. בעבור שדימה האדם לבהמה הצריכה דרבונות. (יב) ויותר הזהר מעשות ספרים כמו השמרו לכם עלות בהר וענין עשות קצות או כתיב׳ כי אין קץ להם.

מצודת ציון

השמים (שם לה) והוא מל' אזן: תקן. עשה וחבר: (יא) כדרבנות. הוא כעין מחט תחוב בראש מלמד הבקר לכוין אותם להריבה כמו ולהציב הדרבן (ש"א יג): וכמשמרות. וכמו וכמסמרות בסמ"ך והוא מל' מסמר ויתד: נטועים. מלשון נטיעה: אספות. מל' אסיפה וקבוץ: (יב) ולהג. אין לו דומה ולפי ענינו פתרונו ענין ההעסקות בלמוד וכן תרגומו ולמעסק בפתגמי אורייתא ובפייט של ר"ה בלהג

מצודת דוד

(י) בקש קהלת כו'. כל הדברים שהיה חפץ לדעת' היה מבקש למצוא אותם כי היה מטריח עצמו לעמוד על האמת: וכתוב יושר. גם היה מבקש ומחפש כתיבת יושר מבלי עול ודברי אמת מבלי הטעה' ומשם השכיל מה שהשכיל: (יא) דברי חכמים כי דברי חכמים המה כדרבנות מה דרבן מכוון את הפרה לתלמי השדה כך דברי חכמים מכוונים את האדם לדרכי החכמה: וכמסמרות נטועים וגו'. דברי בעלי אסופות הם המלקטים מספרים שונים ויחברו מחברות המה דברים קבועים כמסמר הקבוע במקום תחיבתו ועוד המה פרים ורבים כאלו היו נטועים בארץ ר"ל דבריהם קיימים ועוד יוכל החכם להוציא מהם טעמים רבים: נתנו מרועה אחד. אף בזה דעות מבני אדם שונים כלם אמתיים כי חכמת כולם נתנו מן המקום ב"ה הנקרא רועה ישראל ר"ל דבריהם מעמידים את האדם לבל יטה אנה ואנה כרועה המלמד את הבהמה: (יב) ויותר מהמה בני הזהר. בעבור שאמר שהן קבועים ואין לזוז מהם בדעת ולפי שדימה את האדם לבהמה הצריכה דרבונות אמר דרך היכה אתה בני הזהר עוד יותר כשתעסיק ממה שנאמר בספרים האלה שנלמדים להזהר: עשות וגו' כאומר אם תאמר

קיצור אלשיך

ללמד גם את זולתי, על זה אמר ויותר שהיה קהלת חכם לא אמר די לי כי חכמתי כי עוד למד דעת את העם והוא למוד גדול אל כל חכמי לב הבאים אחריו לעשות ספרים של חכמה ומוסר והדרכות בל יעשה אותם מרוח סבינתו מענין שבלי משולל תורת ה' הטיסה כדרך חכמי א"ה רק על פי התורה ומיוסד על פיה שע"כ אמרו רז"ל שכל מה שכתוב בכל הנביאים וכתובים הכל רמוז בתורה וז"א אזן וחקר וכו' לומר אזן מרבותיו חקר דבר מתוך דבר ומהן תקן משלים הרבה ולא מגזרת שכלו והוא (י) כי בקש קהלת למצא דברי חפץ שיהיו משליו הנזכרים דברים של חפץ ה' ומצא כתוב יושר באמרי אמת הם אמרי התורה שהם דברי אמת כי בם מצא כתוב כל אמרי מוסריו, הלא הוא כי הנה (יא) דברי חכמים כמו דרבונות שהם מוסרים המיישרים את האדם לעבודת ה' כדרבן המיישר את הפרה לעבודת בעליה וכמו מסמרות נטועים הם משפטי התורה שבמשנה וברייתא שהם כמוסרים שאין לשנות מהם כמלא נימא כמשפטי הדת שהיו כמסמרות נטועים שאין לנטות מהם דבר וכל בעלי אסופות הן מימרות שמאספין מכאן ומכאן כל הדברים האלה נתנו מרועה אחד הוא ממשה רועה ישראל מסיני מפי הגבורה, עוד למיד ג' והוא לעשות כמעשה שלמה בספריו כי אהב הקצור בתכלית, וזה יאמר כמיעץ את עושה ספרים וזה יאמר (יב) ויותר מהמה בני הזהר הרבה שהוא לשון הגייה ודבור כמו שאמרו רז"ל כי הגייה הרבה היא יגיעת בשר וטוב טוב הקצור והוא מאמר רז"ל לעולם

(ח"ה)

קֵץ וְלַהַג הַרְבֵּה יְגִעַת בָּשָׂר׃ יג סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע
אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־מִצְוֺתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־
הָאָדָם׃ יד כִּי אֶת־כָּל־מַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים יָבִא בְמִשְׁפָּט
עַל כָּל־נֶעְלָם אִם־טוֹב וְאִם־רָע׃

סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם: סימן יתק"ק

סכום פסוקי ספר קהלת מאתים ועשרים ושנים. וסימנו מה שהיה כבר נקרא שמו. וגם הליו מה שהיה כבר נקרא שמו. וסדריו ארבעה וסימנו אבא בא אודה יה. ופרקיו י"ב וסימנו כי זה כל האדם:

תו"א סוף דבר. ברכות ו שבת ל: כי זה. גיטין סח: על כל נעלם. חגיגה ה:

תרגום

חוכמתא סגי עד לית סוף ולמעסק בפתגמי אוריתא ולאסתכלא בליאות בשרא: יג סוף פתגם דאתעבד בעלמא בצנעא כולא עתיד לאתפרסמא ולאשתמעא לכל בני אנשא בגין כן ית מימרא דיי הוי דחיל וית פקודוי הוי נטיר דלא למיחב בסתרא ואין תחוב הוי זהיר למיתב ארום בדין חזי למהוי אורח כל אנש: יד כי ארום ית כל עובדא דיי יעיל ליום דינא רבא ועתיד לפרסמא על פתגם דאתכסי מן בני אנשא אין טב ואין ביש:

רש"י

קץ. אם באנו לכתוב לא הספקנו: **ולהג הרבה יגיעת בשר.** ואם בא לתת לב לגירסא ב הבילות יותר ממה שאין הלב משיג יגיעה היא לבריות שאין להשיג ואל יאמר הואיל ולא אוכל לגמור המלאכה למה אתחיל. אך: (יג) **סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא.** מה שתוכל עשה ולכך לשמים: **ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם.** כי לדבר הזה נברא כל האדם: (יד) **כי את כל מעשה.** אשר אדם עושה ג יביא האלהים במשפט. ולכך נקוד מעשה פת"ח והטעם למעלה לפי שאינו דבוק לשם: **על כל נעלם.** אפילו על השוגג: **אם טוב ואם רע.** אפילו נכשל במצוה ד כגון נותן צדקה לעני בפרהסיא: סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו':

נשלם פירוש ספר קהלת

שפתי חכמים

מרעה אשר להורות על נוטריקון משה רבינו ע"ה: ב רש"י מוליא המלה להג מל' הגיה כמו להגות והלמ"ד משמשת אלא שבשבה בשבית נרוב הרגל המלה ומקרה הסוא קרה לה. כמו שקרה למלת תורמין כי השי"ו אינגס עיקר ונעשית שרשית אלא חז"ל וכמו שכתב ר' יונה המדקדק אשר הביאו הרא"ב"ע בפירושו למגלת אסתר על מלת מתיהדים שלדעת ר' יונה גם ה"א ככה: ג ק"ל למה יביא במשפט על מעש' האלהים שהם טובים וישרים. לכ"פ אשר אדם כו' ומביא ראיה מנקוד וטעם המלה ולכך נקוד מעשה פת"ח פי' שהי"ן נקוד בכגו"ל שהוא פת"ח קטן ואלו היה דבוק היה נקוד השי"ן בקמ"ץ קטן בליר"י והטעם למעלה פי' זקף על הסי"ן ואלו היה דבוק היה נקוד במונח תחת השי"ן: ד דקשה לרש"י למה יביא אותו במשפט על טוב לכ"פ אפילו נכשל במצות וזהו אם טוב:

אבן עזרא

ולמ"ד להג שרש כלמ"ד למד דעת כמשקל להט החרב ואין לה דומה ובלשון ישמעאל הוא כמו קריאה: (יג) סוף דבר. כבר השמעתיך הכל או שמעת כל מחלוקת החכמים. זה עשה את האלהים ירא: כי זה כל האדם ישוב לענין שעבר שהוא האדם בחייו ובמותו הבל ועניינו כי זה מקרה כל האדם. או כי זה עיקר כל האדם וישוב ליראת השם הנכבד והנורא: (יד) כי את סוד שלא זכר בספר בראשית עד ויכלו לשם שם כי אם האלהים הוא סוד ספר קהלת. וענין על כל נעלם כל מעשה נראה שתעשה יובא במשפט כפי הנעלם והענין כפי כונת הלב אם טוב ואם רע. ויש אומרים ואפילו כל דבר שנעלם ממך והראשון יותר נכון בעיני. וברוך היודע האמת ומחסדיו אשאל לכפר שגיאותי ויעיר כבודי עד יודיעני אורח חיים:

ספורנו

אין קץ: ולהג הרבה. הנה להגות בהם הרבה: יגיעת בשר. היו הכחות החומריות נלאות ולא יספיק זמן חיי האדם לעשות כל זה: (יג) סוף דבר. סוף ותכלית כל האמור למעלה הוא הכל נשמע שהכל כבר נשמע במתן תורה: ולכן אתה את אלהים ירא. בהבנת גדלו בעיון אמתי בתורתו: ואת מצותיו שמור. במעשה מכוון לשמור מצותיו לכבודו: כי זה שתמצא ותבין בתורת קדשו: כל האדם. הוא המכוון במציאות כל כחות האדם לא באשר הוא בעל חי בלבד. אבל באשר הוא עם זה משכיל ובעל בחירה: (יד) כי את כל מעשה האלהים. כל מעשי רצוניי שנעשה עם ידיעת והכרת השכלי שהוא אלהים ועצם רוחני. יביא במשפט. אותו בלבד יביא במשפט לא מעשה החיונית והטבעית: על כל נעלם על כל גמול ועונש נצחי אשר נעלם ממנו מהותו: אם טוב ואם רע. הן שיהיה אותו המעשה טוב וראוי לגמול והן שיהיה רע וראוי לעונש להגיד לאדם ישרו וחסדיו כי חפץ חסד הוא אמן:

מצורת דוד

מפני מה לא כתבו בספרים מכל מה שראוי להזהר ואמר לעשות ספרים הרבה להזהיר בהם מכל מה שיש להזהר לא יהיה קץ אל הספרים ההם כי מדברים הרבה מאד יש לה זכר וא"א לכתוב הכל בספרים: ולהג הרבה. ועוד לקרוא הרבה בספרים מרובים יגיעה היא לבני האדם שקריאה והזכירה ולכן מכללו יזהר האדם ממה שראוי להזהר: (יג) סוף דבר. תכלית כל דבר: הכל נשמע. כל מה שהאדם עושה נשמע הוא לפני המקום ב"ה ולא נכחד ממנו דבר לכן את האלהים ירא שלא לעבור על דבריו מה שהזהיר מה שלא לעשות: שמור. לעשות אותם: כי זה כל האדם. ר"ל מה שנאמר למעלה מה שיקרה לאדם בחייו ובמותו זהו המקרה של כל האדם אין נעדר ולכן מאד הזהר במצות המקום ב"ה: (יד) כי את כל מעשה. את כל מעשה האדם אשר יעשה: האלהים יביא במשפט. המקום ב"ה יביא אותם במשפט לשפוט עליהם: על כל נעלם. ר"ל לא לפי הנראה לבני האדם רק כפי כוונת הלב הנעלם מן הבריות: אם טוב. בין אם היה הכונה לטובה בין אם היה הכונה לרעה לפיכן ישפוט וישלם גמול וכאומר לכן את האלהים ירא ואת מצותיו שמור:

מצודת ציון

מלהגים ובלשון ישמעאל היא כמו קריאה: בשר. כן יקרא האדם וכמ"ש יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר ה' (ישעיה סו):

קיצור אלשיך

לעולם ילמד אדם לתלמידיו דרך קצרה:

(יג) **סוף** דבר הכל נשמע בספרי והעולה הוא את האלהים ירא אלו מצות ל"ת ואת מצותיו שמור זו מצות עשה בקום ועשה כי זה שהוא מל"ת ומ"ע כל כללות האדם רמ"ח מ"ע כנגד רמ"ח אבריו ושס"ה מל"ת כנגד שס"ה גידיו נמצא כל האושר כלול בו כי בהם יתקדש כלו כענין אשר קדשנו במצותיו. (יד) כי את כל מעשה. הן מזמן הבחרות והן מעת הזקנה האלהים יביא במשפט, ועל כל נעלם אם טוב ואם רע, רצה בזה כי על גוף ועצם המעשה הטובה היא אם רעה יביאך במשפט, והנה חתם המלך החכם את ספרו בהשלשה עקרים הגדולים אשר מחויב כל איש ישראל להיות אמינתו נשרשת בהם, הלא המה מציאות ה' ותורה מן השמים ושכר ועונש, נגד הא' אמר את האלהים ירא, נגד הב' אמר ואת מצותיו שמור, נגד הג' אמר כי את כל מעש' יביא במשפט להעניש ולהשכיר פרטי האד' וכחותיו:

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

א א וַיְהִי בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הַמֹּלֵךְ

תו"א ויהי בימי אחשורוש. מגילה י"א: סוף אחשורוש המלך. שם:

א ויהי והוה ביומי אחשורוש הוא אחשורוש דביומוהי בטילת עבידת בית אלהנא רבא והות בטילא עד שנת תרתין לדריוש בגין עטיתא דושתי חייבתא ברתיה דאויל מרודך בר נבוכדנצר ועל דלא שבקת למבני ית בית מוקדשא אתגזר עלה לאתקטלא ערטילתא ואוף איהו על דצית לעיטא אתקצרו יומוהי ואתפליג מלכותיה דמן קדמת דנא הוון כל עממיא אומיא ולישניא ואפרכיא כבישן תחות ידוי וכען לא אשתעבדו ליה מן בגלל הכי ובתר כדון אתגלי קדם יי דעתידא ושתי לאתקטלא ועתיד הוא למסב ית אסתר דהיא מבנת שרה דחיית מאה ועשרין ושבע שנין אתיהבת ליה ארבא ומלך מן הנדיא רבא ועד כוש מן מדינחא דהנדיא רבא ועד מערבא דכוש מאה ועשרין ושבע פילכין: תוספתא חמשה כתיב בהון ויהי לישנא דוי ואלו אינון ויהי בימי אמרפל דאתכנשו מלכין ולא הוה ריבא והרבא בעלמא עד דאתא אמרפל ויהי בימי שפוט השופטים וכל וי הוה ביומיהון ומן וי הוה מטול דהוה כפנא בארעא דכתיב ויהי רעב בארץ ויהי בימי אחז וי הוה ביומוי ומן וי הוה דכתיב עלה רצין מלך ארם ומה כתיב בתריה נעלה ביהודה ונקיצנה מכאן אתה למד כולהון דכתיב ויהי בימי לישנא דוי והוה מן יומי עלמא מן שנין קדמיתא כד הוו עקן אתיין על בית ישראל הוו מצלן קדם אבוהון דבשמיא ועני יתהון דכתיב ויהי עד לא יקרון אנא

רש"י

(א) ויהי בימי אחשורוש. מלך פרס א היה שמלך תחת כורש לסוף שבעים שנה של גלות בבל: הוא אחשורוש. הוא ברשעו ב מתחלתו ועד סופו: המלך. שמלך מעצמו ג ולא היה מזרע המלוכה: מהודו ועד כוש וגו'. המולך על מאה ועשרים ושבע מדינות כמו שמלך מהודו ועד כוש שעומדים זה ד אצל זה וכן (מלכים א ה) כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה שהיה רודה בכל עבר הנהר כמו שהוא רודה מתפסח עד עזה:

שפתי חכמים

א דק"ל איזה אחשורוש היה אם אביו של דריוש שהאמין זה לא היה מלך ואם בנו של דריוש אם כן מתי היה מלכותו שלא אחר דריוש מלך כורש ונמשך מלכותו עד סוף ע' שנה שעלו מבבל ומרדכי היה מעולי גולה ובזמן המלך הזה עדיין היה מרדכי בגולה לכ"פ מלך פרס וכו'. אי נמי דק"ל למה ליה לכל הסימנים הל"ל ויהי בימי שמלך אחשורוש כשבת המלך וגו' לכ"פ מלך פרס היה ומלך תחת כורש ע"כ היה צריך להבדילו מאחשורוש אחר שהיה במלכי פרס הקודמים ואמר שזה המלך האחרון מלך מהדו ועד כוש נוסף על פרס ומדי וכ"ה דעת הראב"ע ז"ל: ב דק"ל אם כוונתו רק להבדילו הל"ל רק ויהי בימי אחשורוש שמלך מהודו ועד כוש הוא נ"ל לכ"פ הוא כו': ג דק"ל הל"ל המלך בקמץ. לכ"פ המולך מעצמו וכו' וכ"כ בכתובות המולך ועדיין לא מלך וביאורו לשעבר עד עכשיו לא ירש מלכותו: ד דק"ל הרי אמר שבע ועשרים ומאה מדינה למה פ' מהודו ועד כוש לכ"פ המולך על

אבן עזרא

לְשֵׁם אֵל יָאֲתָה כָּל הַגְּדֻלָּה. מְאֹד הוּא נַעֲלָה עַל כָּל תְּהִלָּה.
לְאַבְרָהָם בְּנוֹ מֵאִיר יְצַו עוֹז. אֲשֶׁר הוֹאִיל לְפָרֵשׁ הַמְּגִלָּה:

נאם אברהם הספרדי הנקרא אבן עזרא אין עזרה כי אם מהשם החוקק חוקת עולם על לב המשכיל בהקיצו גם בחלום ידבר בו ובו יתמוך בהתחילו לעשות כל מעשה גם יזכרנו תמיד טרם מוצאי פיו והנה אין במגלה הזאת זכר השם והיא מספרי הקדש ורבים השיבו כי הוא ממקום אחר וזה איננו נכון כי לא נקרא השם מקום בכל ספרי הקודש רק נקרא מעון שהוא לעולם נבוה וקדמונינו ז"ל קראוהו מקום בעבור שכל מקום מלא כבודו: ועוד מה טעם למלת אחר והנכון בעיני שזאת המגלה חברה מרדכי וזה טעם וישלח ספרים וכולם משנה ספר אחד שהוא המגלה כטעם פתשגן והעתיקוה הפרסיים ונכתבה בדברי הימים של מלכיהם והם היו עובדי ע"ג והיו כותבין תחת השם הנכבד והנורא שם תועבותם כאשר עשו הכותים שכתבו תחת בראשית ברא אלהים ברא אשימא והנה כבוד השם שלא יזכרנו מרדכי במגלה:

(א) ויהי בימי זה אחשורוש היה אחרי כורש וזרובבל עם הגולה בבית שני רק לא נבנה הבית ולפי דעתי שהוא ארתחשתא וזה פירוש ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כאשר אפרש בס' עזרא וטעם ויהי בימי על כל הדברים אלה שבספר במגלה הזאת. וטעם הוא אחשורוש איננו כמו אברם הוא אברהם ויתכן שהיה במלכי פרס הקדמונים מלך שמו אחשורוש ושניהם היו מלכים על פרס ומדי רק זה אחשורוש השני מלך על מדינות אחרות שהיו בין

קיצור אלשיך

(א) ויהי בימי אחשורוש וגו'. רז"ל אמרו ויהי בימי אינו אלא צרה. בל יעלה על לב איש לדבר ולומר הנה אשר היה מבקש רעתנו היה המן הרע שביקש להשמיד וכו' ועלינו לשבח למלך אחשורוש שהטיב עמנו ואותו תלה ויתן יד ליהודים להנקם ממבקשי רעתם ואת עשרת בני המן תלה. וגם מתחלה לא פירש למלך המן הרע ההוא על איזה עם היה גוזר הגזרה הרעה ההיא רק אמר סתם ישנו עם ואולי אם היה מגלה להמלך מיד על איזה עם הוא גוזר לא מכרם לו. באופן דההוי והצרה בימים ההם לא למלך תתייחס כ"א להמן צורר היהודים. אך ההצלה והששון והשמחה אשר נהפכה לנו אח"כ היא תתייחס אל המלך כי היטב הטיב עמנו. ומה גם אחרי אשר ה' הראה לו את כל הרעה ההיא. כי מתחלה מלך על ר"מ מדינות ובבטלו עבודת בהמ"ק אבד קי"ג מדינות ולא השליטו הקב"ה אז רק על קכ"ז מדינות דנותרות. ע"כ ירא לעשות עוד רעה לישראל. ובכן יקל בעיניו גודל נסו יתברך. כי לא מהמלך היתה שומה להשמיד את ישראל. ע"כ בא ויאמר דעו איפא כי ההוי והצרה אל אחשורוש תתייחס.

לקוטי אנשי שם

כפי הנראה מהפסוקים לא עשה אחשורוש המשתה לששנו' שעריכ והפרתמים כמאכלים ערבים כמעדני מלכים וכיין מלכות. אלא שעיקר היה אצלו להראות העמים והשרים את גודל עשרו. ואם היה מכריז ואומר בכל מדינותיו שכל העמים והשרים יבואו אליו לראות עשרו. בטח לא היה מי שיתעורר לבא. ע"כ היה מכריז שרוצה לעשות משתה. וכולם באו לשמח לבבם ולהשתעשע כל השרים יחדו במשתה שמנים. ובעת שכולם ישבו אל המסבה בשמחה וטובי לב יראה להם אוצרותיו וגודל עשרו וזה יהי' לו לתפארת מלכותו ולתועלתו. שכולם יכבדוהו מחמת עשרו וייראו מלפניו. ומחמת שהי' גלוי וידוע לכל העמים את גודל ויופי העבירות שהיה בהיכל ה' ע"כ רצה אחשורוש להראות השרים והעמים שגם העושר הזה ת"י. ע"כ כל זמן שהיה לו עוד עושר להראות נמשכו ימי המשתה. וכאשר כלו הכלים כלו ימי המשתה. הנה איתא במדרש ובתרגום ששה אשכורות [אוצרות] הראה להם בכל יום מכלי המקדש ומצי לדרש זה סמוכין מן המקרא שנאמר את עושר. כבוד. מלכותו. יקר. תפארת. גדולתו הרי ששה תיבות. ועתה צריכין אנו לדעת כמה כלים היו בכל אוצר מששה אוצרות שהראה בכל יום. איתא במסכת שבת

מֵהֹדּוּ וְעַד־כּוּשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה׃
ב בַּיָּמִים הָהֵם כְּשֶׁבֶת ׀ הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַל כִּסֵּא
מַלְכוּתוֹ אֲשֶׁר בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃ ג בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ
לְמָלְכוֹ עָשָׂה מִשְׁתֶּה לְכָל־שָׂרָיו וַעֲבָדָיו חֵיל פָּרַס
וּמָדַי הַפַּרְתְּמִים וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת לְפָנָיו׃ ד בְּהַרְאֹתוֹ

הו"א מהודו ועד כוש. שם: שבע ועשרים ומאה מדינה. שם: בימים ההם. שם: בשנת שלש למלכו. שם: חיל פרס ומדי. שם. בהראותו את עשר כבוד מלכותו. שם: ואת יקר תפארת. שם:

תרגום

עני עד לא ימללון אנא אשמע: ב ביומיא האנון כד בעא מלכא אחשורוש למיתב על כורסי מלכותא דשלמה דאשתבא מן ירושלם על ידוהי דשישק מלכא דמצרים וממצרים אשתבא על ידוי דסנחריב ומן ידוי דסנחריב אשתבא על ידוי דחזקיה ותב לירושלם ותוב מן ירושלם אשתבא על ידוי דפרעה חגירא מלכא דמצרים וממצרים אשתבא על ידוי דנבוכדנצר ונחת לבבל וכד צדא כורש מדאה ית בבל אחתיה לעילם ובתר כן מלך אחשורוש ובעא למיתב עלוהי ולא הוה יכיל ושדר ואייתי ארדיכלין מן אלכסנדריא למעבד כוותיה ולא יכילו ועבדו אוחרן ארע מיניה ואתעסקו ביה תרין שנין ובשתא תליתאה דמלכותיה יתיב עלוי ההוא כורסי מלכותיה דעבדו ליה ארדיכלין בשושן בירנתא: ג בשתא דתלת למלכותיה דאחשורוש עבד משקיא ומטיל מה עבד משקיא אית דאמרין דמרדין עלוהי אפרכיא ואזל וכבשינון ובתר דאכבשינון אתא ועבד משקיא ואית דאמר יומא דאידא הוה ליה ושדר אגרתא לכולהן מדינתא למיתי למעבד קדמוי חדותא שלח וזמן כל רברבני מדינתא דייתון ויחדון עמיה ואתו קדמוי מאה ועסרין ושבע מלכין מן מאה ועסרין ושבע מדינן וכולהון קטירי תגי ברישיהון והון סמיכין ליה על גנזי מילתא ואכלין והדיין קדם מלכא והון פרתונאי ורברבני מדינתא קדמוי ומן רברבני ישראל הוו תמן מטול דחזו תמן מאני בית מקדשא הון בכין ומספדן תמן: ד ובתר דאכלו ושתו ואתפנקו אחוי

שפתי חכמים

מלך וכו' ורש"י נמשך אחר הדרשות דאלו בגמרא במגילה איכא פלוגתא בדבר וחד אמר כי רחוקים היו ומאחר דהדרשות הספים כמ"ד קרובים היו כתב רש"י רק חד מ"ד ותפס לשון הדרשות: ה דק"ל וכי דוקא בשבתו על כסא שבה. ועוד נמאי נפקא לן מיניה אם ישב או עמד. לכן פירש כשנתקיים וכו'. א"נ דק"ל כשבת המלך משמע בתחלת מלכותו והדר כתיב בשנת שלש למלכו. לכ"פ כשנתקיים:

רש"י

(ב) כשבת המלך אחשורוש וגו'. כשנתקיים ה המלכות בידו. ורבותינו פירשוהו בענין אחר במסכת מגילה: (ג) הפרתמים. שלטונים בלשון

אבן עזרא

הודו ובין כוש כי ארץ מדי ופרס לפונית לארץ ישראל והודו רק כוש דרומית: (ב) וטעם בימים ההם. אחר שאמר בימי אחשורוש תחלת הדברים הראשון כלל. וטעם כשבת המלך אחשורוש שבקט ממלחמת הודו וכוש כי גבור היה וככה כתוב במגל' על כן בשנת שלש למלכו: בשושן הבירה. שם ארמון כמו כי לא לאדם הבירה וזה הארמון היה בתוך עילם המדינה כתוב בס' דניאל וכאשר תמצא במגילה הזאת שושן הוא שם מדינה קרובה אל עילם ורוב המדינה ישראל כאשר אפרש: (ג) עשה משתה. רבים אמרו כי עשה משתה בעבור שהשב כפי חשבונו וראה שלא יגאלו ישראל. וי"א

לקוטי אנשי שם

(דף קכ"ו) חמשה כלים המונחים במקום אחד נקרא אלר. הרי הראה להם בכל יום שלשים כלים. וכתיב כלים מכלים שונים שבכל יום הראה להם כלים חדשים של בהמ"ק מה שלא הראה להם אתמול. וכמה כלים של בהמ"ק היה ת"י חמשת אלפים וארבע מאות. שכן מלינו בספר עזרא א' כל כלים לזהב ולכסף חמשת אלפים וארבע מאות. וא"כ כשהראה להם שלשים כלים בכל יום מימי המשתה בוצרך לעשות המשתה ק"פ יום. כי בק"פ יום היה יכול להראות כל כלי בהמ"ק ה' אלפים וד' מאות כלים. וזה שאמר בהראותו. כשהראה את עושר. כבוד. מלכותו. ואת יקר. תפארת. גדולתו. שהם שהם אולרות מכלי בהמ"ק. לכן היה המשתה ימים רבים שמונים ומאת יום דוקא לא פחות ולא יותר כי כן מכוון החשבון:

(ג) בשנת שלש למלכו וגו' יש אומרים שעמדו עליו איפרכיות והלך לכבשן וכשכבשן עשה משתה וי"א גינוסיא שלו היה ושלח אגרות לכל המדינות ולכל עיר ועיר ולכל שרי המדינות לבא ולעשות לפניו שמחה באו לפניו קכ"ז בני מלכים מן קכ"ז מדינות שהיה שליט בהם. וכלם עטופים אצטלאות לבנים והיו מכוזין על מטות זהב ושל כסף. ומבני ישראל ג"כ היו שם ובשביל שראו שם כלי בית המקדש היו בוכים וסופדים. ולא היו רוצים להסב לפניו. אמרו לו אין היהודים רוצים להסב בשביל שהם רואים כלי בית המקדש ועשו להם מסבה לעצמם ובשביל שהיו ישראל מצטערין לפיכך קרא אותם ימים רבים ימים של צער:

(ד) בהראותו את עושר. את עשרו אין כתיב כאן אלא את עושר. אמר הקב"ה אין עושר לכ"י אלא שלי הוא. שנאמר לי הכסף ולי הזהב. נאום ה' צבאות. ומהיכן הי' לאחשורוש

קיצור אלשיך

כי לבבו היה למרע על ישראל. וזהו „ויהי בימי אחשורוש". כלומר הוי היה לנו בימי אחשורוש. כי אליו תתייחס ולא אל המן בלבד. כי יד המלך היה במעל ראשונה. הגם שהמן היחל. הוא היה חפץ יותר. באשר משלו משל רז"ל לבעל התל ובעל החריץ. וגם הוא נתן טבעתו בידו. עד היותו הוא המוכר. ולא כדרך המוכרים. כי הם יקבלו ערבון. אך הוא שיותר היה חפץ למכור מהמן לקנות. ואל ישיאך לבך לאמר הלא לא יבצר מהכנע לב המלך על אבדן קי"ג מדינות. כי הלא דע לך כי „הוא אחשורוש" כלומר הוא בהויתו הראשונה עם היותו עתה „המולך מהודו ועד כוש שבע ועשרים ומאה מדינה". בלבד. ולא בר"מ מדינות כאשר בתחלה. אעפ"כ עודנו בהויתו כי לא נכנע לבו על אבדן לעד חצי המלכות. והנה יתחמץ לב השומע. היתכן כי לא נעצב המלך אל לבו על אבדן קי"ג מדינות. ע"כ אמר ראה בעיניך כי כן הוא כי הנה „בימים ההם כשבת וגו'". כלומר בימים ההם. שהוא בימים אשר לא השליטו הקב"ה רק בקכ"ז מדינות הגדיל לעשות משתה ושמחה רבה מאד. וע"כ לא היחל בזמן מסוים לומר בשנת ג' למלכו כשבת המלך. רק אמר בימים ההם. על לא דבר. כי באומרו בשנת שלש וגו' במה יודע אם היה טרם אבדן קי"ג מדינות אי אח"כ. ע"כ נאמר בימים ההם. לומר בימים ההם שלא משל ממשל רב כאשר בתחלה רק על קכ"ז מדינות. עכ"ז היה מה שאומר לך בשנת שלש וגו' עשה משתה. מחמת „כשבת המלך על כסא מלכותו". כי ראה שנתיישבה מלכותו. והיה בטוח שימלוך על קכ"ז המדינות ולא ימרדו בו. כי עם היותו יושב בשושן הבירה יהיה מלכותו בכל משלה ואין מבלים. וזהו „על כסא מלכותו אשר בשושן הבירה". ובמה היה בטוח שהקכ"ז מדינות לא ימרדו בו. לז"א הפרתמים ושרי המדינות לפניו. יושבים לפניו. וחיל פרס ומדי ושריו ועבדיו כולם באו אל המשתה. איש איש ממקומו. אלה מרחוק אלה מקרוב. וכולם סרים למשמעתו: (ד) בהראותו

אֶת־עֹשֶׁר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ וְאֶת־יְקָר תִּפְאֶרֶת גְּדוּלָּתוֹ

לְהוֹן יַת עֻתְרֵיהּ דִּי יִשְׁתְּאַר בִּידֵיהּ מִן כּוֹרֶשׁ מָדָאָה וְאוּף כּוֹרֶשׁ אַשְׁכַּח הַהוּא עֻתְרָא בְּצַדְוָתֵיהּ דְּבָבֶל חֲפַר בִּסְפַר פְּרָת וְאַשְׁכַּח תַּמָּן שִׁית מְאָה וְתַמְנַן אַחְמָתִין דִּנְחָשָׁא מַלְיָין דְּהַב טָב יוֹהֲרִין וּבוּרְלִין וְסַנְדַּלְכִּין וּבְהַהוּא עֻתְרָא תְּקֵף יְקָרֵיהּ יוֹמִין סַגִּיאִין וּמִשְׁתְּיָא

קיצור אלשיך

את עושר כבוד מלכותו וגו'. הראה לפניהם כי לא נעצב על הקי"ג מדינות שנחסרו לו. כי עושרו די והותר. וכבוד מלכותו לא נגרע ממנו וגם להראות כי אינגו ירא מהקב"ה על אשר בטל עבודת בהמ"ק. לקח כלי ביהמ"ק להשתמש בהם הוא ושריו. ראו נא כי שונא ישראל היה כי הלא אחר שהזמין שריו ועבדיו וגו' ושרי המדינות לפניו מה לו לחזור ולהזמין כל העם הנמצאים בשושן כל המון עם הארץ בכבוד גדול בחצר גנת ביתן המלך חור כרפס וגו' על רצפת אבנים טובות ומרגליות. אם לא שלבו הלך בעצת המן כמפורש במדרש הזית שנועצו לב יחדיו להחטיא את ישראל וכן מאמרם ז"ל בגמרא שאמר המלך ליהודים אוכלי לחמו על שלחנו אלהיכם יעשה לכם סעודה כזו? הנה אין זה כ"א רוע לבו להניא את לב ב"י מאחרי הקב"ה וכמאז"ל שזולת מאכליו ומשתיו העמיד זונות נגד פניהם להחטיאם. ואחרי כי ראינו שאחשורוש היה שונא לישראל עוד יותר מהמן כנ"ל ע"כ מי הפך את לבו לטובת ישראל. רק הקב"ה. ע"כ אמרו חז"ל שצריכים לקרות המגלה מן ויהי בימי אחשורוש להורות שהצרה היתה גם מאחשורוש.

ולא היה לנו על מי להשען רק על אבינו שבשמים.

אמנם אומר כי הנה השתלשלות ספור כל ההקדמה הזאת מראש המגלה עד איש יהודי הן המה פתח עינים לראות מפלאות תמים דעים כי בהמה יגדל נא כח הנם ופלא אשר הפליא לעשות הוא ית' עם ישראל עמו בימים ההם. כי הלא היה מקום לאשר לא הלק לו בבינה להביט והתבונן נפלאות אל אשר הפליא חסדו לנו בימי המלך אחשורוש להקטין איפת הנסים והפורקן אשר עשה אלהים לנו בימים ההם. בהקריבו אש זרות הטבע אל ההצלה באמת. באמור לא על חנם שב אף המלך ולא כלה הרעה ככל פתגם מעשה הרעה אשר גזר על היהודים לאבדם וישלח ספרים אל כל מדינה ומדינה ואל כל עיר ועיר נכתב ונחתם בטבעת המלך כדת מדי ופרס די לא להשניא. רק א' מחמת כי זכר את העונש אשר בא עליו בבטלו עבודת בית אלהינו [כדעת המדרש והמתרגם] כי עי"ז אבד קי"ג מדינות. ע"כ התחרט מגזרתו מדאגה כדבר פן יניף הקב"ה שנית ידו עליו. ע"כ השיב את הספרים מחשבת המן. או יאמר טעם ב' אין זה כ"א מאת השרים והפחות הרודים בכל חיל ומדינה היתה זאת לנו כי לא היה עם לבבם לעשות מצות המלך להשמיד וגו' כי שלמים היו עם היהודים הגרים אתם. ומורא לא עלה על ראשם ממלכם. כי הלא שריו יחדיו מלכים גדולי עולם והוא צריך אליהם. או יאמר איש טעם ג' לא כראי זה ולא כראי זה רק שזכר את אשר עשה ואשר נגזר על היהודים לאבדם. וירא כי זה איננו שוה לו כי נזק המלך באבדן מנדה בלו והלך [מיני מסים] מעם רב ועצום יתר על שבח עשות רצון המן הרע ההוא ע"כ נחם על הרעה אשר דבר לעשות כי נתן בכים עינו. או יאמר איש טעם ד' הלא אין זה כ"א המלך אחשורוש אוהב היהודים היה כי ע"כ ראה והתקין ויכרה להם כירה גדולה בחצר גנת ביתן המלך ויושיבם על מטות זהב וכסף ועל רצפת בהט ושש דר וסוחרת ויטע אהלי אפדנו חור כרפס וגו' על גלילי כסף. ולולא גדלה אהבתו אותם לא עשה המשתה השנית. כי אם מאהבתו אותם. ואשר היה מסכים הולך בעצת המן הרע אשר חשב על היהודים לאבדם המלך לא הבין דרכו כי לא פורש על איזה עם פרש רשת לרגלו כ"א ישנו עם וגו' ולא נודע אליו כי על ישראל יתוכח עד אשר נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה ככל אשר צוה המן כי אז שנה ופירש על היהודים לאבדם ולא עצר כח לשוב אחרי הודאתו הסתמיי. או טעם ה' כי יאמר איש אל תגדל מעלות הנם אשר הפליא לעשות אלהינו מרחם בימים ההם כי הלא לא אשמים היו אז ישראל לפני המקום כי לא חטאו לו הטאה גדולה שיתחייבו עליה ככל הרעה אשר נגזר עליהם כ"א השתחוו לצלם לא עשו אלא לפנים ואם נהנו מהסעודה אנוכים היו. או טעם ו' כי יאמר איש הלא גדול מרדכי בבית המלך ואוהבו אז יותר מאהבתו את המן כי ראה כי מרדכי היהודי עשה והצליח במלחמה מה שלא הצליח המן [כנודע מרז"ל ומהמתרגם] ע"כ נקל הוא יעשה המלך כרצון מרדכי וישוב מעשות רצון המן למענו. או טעם ז' כי יאמר נא ישראל טוב להודות לאסתר המלכה כי היא שעמדה לנו לפני המלך כי נפלאתה אהבתו לה מאהבת נשים ובטל רצונו מפני רצונה ויפרקנו מצרנו המן הרע ואותו תלה על עץ על אשר שלח ידו בעמה ומולדתה. או טעם ח' לומר כי אשר היה לנו מעיר לעזור הוא כי מלך הפכפך היה משתנה לכמה גוונים. רגע ידבר לנתוץ ולנתוש על גוי ועל אדם וכמעט רגע ישוב ירחמנו ואהניא לן שטותיה. או טעם ט' כי כן דרך מלך גדול כמוהו כי במשפט יעמיד ארץ ואם יצא דבר מלכות מלפניו אשר לא כדת עוד ישקיף ויראה בעומק הדבר אם טוב ואם רע ע"פ המשפט. ואם יראה כי שגגה היא ישיב גזרתו ויתקן את אשר עוות. ובכן יעלה על לב איש לדבר ולומר לא על חנם השיב אחור כתב אשר נכתב ונחתם בטבעת המלך שהוא שלא כנימוס ושלא לכבודו אם לא כי שב וראה כי אשר לא כדת היה הדבר ושב ורפא לנו. או טעם י' הלא הוא פן יאמרו ישראל הלא המלך ההוא זכר את ושתי שבטענה קלה סבב מיתתה לבל יבזו הנשים בעליהן בעיניהן ע"כ בראותו את ממוכן הוא המן שגם על אשתו זאת פרש מצודה אז אמר אין זה כ"א רעה עינו על שוכבת חיק המלך והנה שינה באולתו כי ראה מעשה אסתר ונזכר הלכת ושתי כי הוא גזר עליה על קלה שבסבות ואז נהפך לבו בקרבו לאויב לו ע"כ מרדכי ואסתר ראו והתקינו כל סדר השתלשלות סיפור ההקדמה הזאת למען נשכיל חין ערך גודל הנס הגדול ורב ורם הלא הוא להסיר מלב המקילים בו מהטעמים הנאמרים והוא על הטענה הראשונה ראו נא תוקף לבו כי לא נכנע על אבדן קי"ג אפרכיות וכחו אז בהיות מלכותו שלמה כחו עתה נגד ישראל. וזה החילו ויהי וגו' לומר וי היה לנו בימי אחשורוש. כי הנה הוא אחשורוש בהויתו הקדומה כאשר מלך על ר"מ מדינות. ואף כי עתה אחר ששלח ידו לבטל בנין בהמ"ק ואבד קי"ג אפרכיות עכ"ז לא ימנע מעשות הרע לישראל. כי אמיץ לבו ואדרבה בימים ההם עשה משתה וגו' כי לא נעצב אל לבו מדאגה בדבר אבדתו כמפורש למעלה. ועל הב' אדרבה כל השרים סרים למשמעתו כי בעשותו המשתה היו כל שרי המדינות לפניו ומה גם כי יבושו ממנו מפני הכבוד אשר כבדם בהמשתה ומפני היראה כי הלא היה בהראותו את עושר וייראו מלפניו כי כח ואל לו ברוב עשרו להנקם מהמורדים בו. וגם מן הטעם הג' איננו שוה אצלו להניחנו על אבדן מסים וארגוניות. כי הלא התמיד הראותו יקר תפארת גדולת עשרו שמונים ומאת יום שהוא רבוי עצום. ואיש אשר אלה לו כקש נחשבו לו מסי ישראל כי הוא ממלכי מדי אשר כסף לא יחשובו וזהב לא יחפצו בו. ועל הד' אמרו חז"ל כי המשתה שעשה שבעת ימים להעם הנמצאים בשושן עקרו היה להחטיא את ישראל ויענשו ממרומים עד שלא יזכר שם ישראל עוד. ועל הה' בל יחשבו כאנוסים. ולא יענשו. אמר כי השתיה יין נסך. יהי' שלא באונס. ולבל יעצרו כח למשוך ידיהם מלשתותו הכין הכנות המביאות להתאוות לשתות שהוא להשקות בכלי זהב ויין מלכות ורב מאד. ועל הו' אמר לעשות כרצון איש ואיש. זה מרדכי

יָמִים רַבִּים שְׁמוֹנִים וּמְאַת יוֹם׃ ה וּבִמְלוֹאת הַיָּמִים הָאֵלֶּה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ לְכָל־הָעָם הַנִּמְצְאִים בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן מִשְׁתֶּה שִׁבְעַת יָמִים בַּחֲצַר גִּנַּת בִּיתַן הַמֶּלֶךְ׃ ו חוּר | כַּרְפַּס

תה"א ובמלאת הימים האלה. בס: בחצר גנת ביתן המלך. בס: חור כרפס ◦חית רבתי

לרברבנוי מאה ותמנין יומין: ה ובאשלמות יומי משתיא האלין עבד מלכא לכל עמא בית ישראל דאשתכחו חיביא בשושן בירנתא דאתמניאו עם ערלאין דיירי ארעא למן רבא ועד זעירא משתיא שבעא יומין בדרת גנתא גואה דמלכא דהות נציבא אילנין עבדין פירין ובוסמנין כבישן עד פלגותהון רדהב טב ומליין באשלמות אבן טבא ומטללין עליהון ברם מרדכי צדיקא וסיעתיה לא הוו תמן: ו ומן אילנא לאילנא הוו פריסן יריען דבוץ גון חיור בספירין וכרתנין ותיכלא אחידן באשלי מטכסין צביען

שפתי חכמים

המלכות בידו דהיינו בבנית שלא נמלכו: ו פי' הכל אינו דבוק. למה

רש"י

פרס: (ד) ימים רבים. עשה ו להם משתה:

(ה) גנת. מקום זרעוני ירקות: ביתן. נטוע באילנות: (ו) חור כרפס ותכלת. מיני בגדים.

אבן עזרא

בשקט ממלחמות. וי"א שנשא ושתי והוא הישר בעיני: הפרתמים. מזרע המלוכה ולא נדע אם המלה עברית או פרסית כי לא מצאנוה רק בספר דניאל ובמגילה: (ה) הנמצאים. מלה זרה בדקדוק כי היה הלד"י ראוי להיותו קמוץ בקמ"ץ גדול כמשפט. והעם הנמצאים בארמון הם משרתיו ומשרתי משרתיו: ביתן. מגזרת בית והוא סמוך וגם מוכרת וטעמו כמו לפנים וכן נבית ומהון והוא: דרך קצרה ביתן בית המלך: (ו) חור כרפס. זה הפסוק דבק עם אשר למעלה בהראותו ונכנס פסוק ובמלאת ביניהם כמו אמר לנער ויעבור לפנינו: חור. מין והוא לבן מגזרת חורי יהודה וככה בלשון ארמית: כרפס. מין כדמותו בלשון קדר גם תכלת ידוע ואלה ענינים במשי והעד אחוז בחבלי

קיצור אלשיך

והמן. להראות ליהודים שמרדכי חשוב אצלו כהמן אף שהוא יהודי. ועל הז' אמר ראו נא מה גדלה גדולת ושתי בעיני המלך כי לולא בטחה באהבתו אותה מאהבת נשים וגודל חשיבותה לפניו לא ערבה אל לבה לעשות גם היא כמוהו משתה נשים כיד המלך ולא עוד אלא בבית המלכות אם לא כי ידעה כי גדלה מעלתה לפניו ולא יאמר לה מה תעשי. ועכ"ז להפיק רצונו אשר עלה על רוחו צוה להפשיטה ערומה ולהציגה כיום הולדה לעיני השרים והעמים. וא"כ איפה מי זה יבטח באהבת המלך את אסתר להפך את אשר זמם והכתוב והתום בטבעת המלך אשר אין להשיב. כי ק"ו הדברים אם רוח עועים שעלה על רוחו אשר לא כנימוס ולא כראוי ביטל עליו כל אהבתו אותה ואיך יבטל נימוס מלכותו כי כתב אשר נכתב וגו' אין להשיב על אהבת אשתו וזש"ה גם ושתי וגו' עשתה משתה וגו' והיה כמשתה המלך כי זה כיוון באומרו מלת גם כי אין זה רק על גודל אהבתו אותה ועכ"ז ביום השביעי וגו'. ועל הח' אמר כי אדרבה בעלות חמתו באפו לא ישוב ממנה כי הנה וחמתו בערה בו ולא שככה. קצרו של דבר כי תחלת דברי פי המגלה הזאת ממנה פנה ממנה יתד למחזיק ולמעוז יקר תפארת גדולת הנסים והגבורות אשר עשה אלהים לנו בימים ההם כי נכיר סבת גאולתנו מהיות טבעי ונסים אותה על גם כי מויהי בימי עד איש יהודי הנה יגיד לנו את תוקף לב המלך שלא נכנע על אבדן קי"ג מדינות ומעשה תקפו בעושר ונכסים וע"כ כל שרי המדינות לא ימרו את פיו וגם לא יהשיב מסים וארגוניות ישראל להשיב ידו מבלע כי אין קצה לאוצרותיו וכן גלה לנו בזה תוקף חטא ישראל וכן תוקף חמת המלך שבערה בו ולא תכבה לא בשומו אהבתו אותה וחשיבותה לפניו ולא מה שהדת היתה בעזרתה וכן תוקף טענת ממוכן בעיני המלך כי בכל מיני תוקף האמורים האלה תחזק ותגדל בעיני כל עם נושע בה' וע"כ מצוה לקרות את כל דברי האגרת הזאת מן ויהי בימי וגו':

(ה) **ובמלואת** הימים האלה וגו'. איתא פלוגתא בהז"ל אם משתה שושן נכלל בהק"פ ימים. וקע"ג ימים היו לבד לכל שריו ועבדיו וגו'. ושבעה ימים האחרונים עשה משתה לכל העם הנמצאים בשושן ובס"ה היה ק"פ ימים. או שהשבעה ימים היו לבד הק"פ ימים. ומהפסוק עצמו אין הכרע לזה. וגם אין להכריע אם מתחלה היתה דעתו של אחשורוש לעשות סעודת שושן רק שבעה ימים. או סבת ענין ושתי הפריעה הסעודה וביטלה. רק מהמשך הפסוקים נראה. כי השבעה ימים היו לבדם אחרי כלות הק"פ יום. והמשתה הזה הי' להתעות את ישראל ועצת המן הרשע הי' במעל הזה כדאיתא במדרש חזית כי המן יעץ תחבולות עם המלך להחטיא את ישראל להבאיש את ריחם בעיני אלהיהם להזמינם על שולחן המלך להאכילם ולהשקותם מפת בגם ויין משתיהם להעמיד נגד פניהם זונות למען הכשילם. וזה אומרו לכל העם. ולא אמר אל כל הנמצאים ויכלול כל מיני עמים. אך כוון אל העם אל עם המיוחד עם נושע בה'. ועוד ראיה כי זימן למגדול ועד קטן ואין זה דרך המלך להזמין פשוטי עם אל המשתה. רק כאשר כתבנו להכשיל את ישראל. ולזה אין חלוק בין גדולי ישראל להמון העם. ולבל יחשבו לאנוסים כי יאמרו שהמלך אנס אותם. ע"כ גזר על העם הנמצאים בשושן. ואם לא ימצאו בשושן שיתחבאו או יברחו. הלא המה אינם שייכים אל קריאת המשתה. רק מי שירצה לבא יבא. וגם אותם לא יאנסו כמה יאכלו וכמה ישתו. רק הכל יהי' באוות נפשם ורצונם בכדי שיתחייבו ויענשו ממרומים שלא יגאלם וישארו תחת ידו:

(ו) **חור** כרפס ותכלת וגו'. ונראה כי על היותם בהצר ובגנה. אשר אין עליו תקרה ע"כ להיות צל על ראשם עשה מעין רקיע פרוס על עמודי שש וגלילי כסף יריעות חור כרפס ותכלת כאהל לשבת ומתריהם היו של בוץ וארגמן וזהו אחוז בחבלי בוץ וארגמן או כפי' רש"י שהיו מרוקמים בארגמן והיה האהל פרוס על עמודים. והיו מטות זהב וכסף לישב עליהן והיה הקרקע מרוצף באבנים טובות שהם בהט ושש ודר וסחרת כפי' רש"י בשם רז"ל וסדרם הכתוב מלמעלה למטה הוא חור כרפס וגו' שהיו כעין רקיע מלמעלה ואח"כ העמודים שתחתיהן ואח"כ מה שלמטה מהם שהוא מטות וגו' ואח"כ הרצפה שלמטה מהכל. ואחשוב לפי זה כיוון להורות היותו ממדי אשר כסף לא יחשובו וזהב לא יחפצו בו ואבנים טובות כאין נגדו ועל כן הפך הדרגות החשיבות כי החשוב על הכל הם אבנים טובות עשה מהם רצפה למטה בארץ למדרך כף רגל ולמעלה מהם הידור מהם מטות זהב וכסף יחד ומה גם לדעת ר' נחמיה בברייתא בגמרא שהיו המטות של

כסף

ותכלת אחוז בחבלי־בוץ וארגמן על־גלילי כסף ועמודי שש מטות | זהב וכסף על רצפת בהט־ושש ודר וסחרת: ז והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים ויין מלכות רב כיד המלך: ח והשתיה כדת אין אנס כי־כן | יסד המלך על

תו"א ותכלת. שם: על גלילי כסף ועמודי שש. שם: בהט ושש ודר. מגלה יב: וסחרת. שם: והשקות בכלי זהב. שם: ויין מלכות רב. שם: והשתיה כדת אין אונס. שם:

בארגונא דלין עלוי אונקלין דכסף ודשרין סגלגלין דכסף כפיסן עלוי עמודי מרמרין ססקין ירקין וברקין ומרוקין וחורין אותיב יתהון עלוי ערסן דמילתין דמתחן על דרגשין דנקלטיהון דדהב טב וכרעיהון דכסף שרין על סטיו כביש קרוסטלינין ומרמרין ודורא דכרכי ימא רבא ואטונין מצירין מקפין להון חזור חזור: ז ופקיד לאשקאה יתהון במני דהבא דבית מקדשא דאייתי נבוכדנצר רשיעא מן ירושלם ומניא אוחרניתא דהוו ליה למלכא אחשורוש תמן הוו מחלפין דמותיהון היכאבר ומן קדם מני בית מקדשא אישתניאו והוו שתן חמר עסיס דיאי למשתי מלכא דסגי ריחיה ובסים טעמיה ולא בחסרנא אלהן כמיסת ידא דמלכא: ח ושקותא כהלכתא מנהג גופא ולית דאנים ארום כן שם טעם מלכא על כל דאתמנא

רש"י

צבעונים פירש להם למצעות: אחוז בחבלי בוץ וארגמן. מרוקמים בפתילי בוץ וארגמן אותן פרש להם על גלילי כסף ועל עמודי שש: מטות זהב וכסף. ערך ז ליסב עליהם לסעודה: על רצפת. קרקעות של בהט ושש וגו' מיני אבנים טובות פירשו רבותינו. ולפי משמעות המקרא כך שמם: (ז) והשקות בכלי זהב. כמו ח ולהשקות: שונים. משונים זה מזה וכן ודתיהם שונות. ורבותינו דרשו מה שדרשו: ויין מלכות רב. הרבה ט. ורבותינו אמרו שהשקה אותם כל אחד ואחד יין שהוא זקן ממנו: (ח) כדת. לפי שיש סעודות שכופין את המסובין לשתות כלי גדול ויש שאינו יכול לשתותו כי אם בקושי אבל כאן

שפתי חכמים

דסמך לו דסיאך שראה להם יקר תפארת גדולתו ימים רבים: ז דק"ל מטות לסעודה למאי מבעי לכ"פ ערך ליסב עליהם: ח הוסיף למ"ד במלת והשקות כדי שיהיה מקור כי בזולת זה הוא ציווי וידוע הוא שמשפט המקור לעולם שיבא עליו אחד מאותיות בכל"ם וכן הוסיף למ"ד בפ' ויקהל לעשות אותה והותר כתב רש"י ולהותר כוונתו ג"כ שלא יהא ציווי והביא שם לראיה כמו והשכב שפירושו ולהשכב והכות את מואב. ובפרשת והרה הביאם שהם חסרי הלמ"ד לפי שכן הוא משפט המקור הנזכר: ט פי' מלת רב הוא שם כמו הרבה

אבן עזרא

פתוח היו"ת בפת"ח גדול איננו כמו חבלי יולדה: בוץ. הוא הבד ממיני פשתים במצרים גם ארגמן כאמר: גלילי. כמו גלגלי כאשר אפרש במשכן שלמה: ועמודי שש. כמו שיש וככה עש ועיש והג' הגלגלים היו בין עמוד לעמוד ומקצתם מכוסים בנזכרים: רצפת. כמו מרצפת אבנים והם היציע מלמטה: בהט. גם דר וסחרת אבנים יקרות: (ז) שונים. מגזרת שנוי והוא שם התואר כדמות פעול וכן ועם שונים: כיד המלך. ככה כי הכה כיד יראה: (ח) והשתיה. על משקל בכה האכילה כי דגשות היו"ד בעבור היו"ד המובלע שהוא תחת ה"א השורש: כדת. כחוק והיא לשון נקבה

קיצור אלשיך

כסף ורגליהם של זהב. והנה הוא הפך הסברא להחשיב הכסף מהזהב אך במאמרנו זה נכון מאד כי נתן החשוב חשוב התחתון ועולה ויורד בחשיבות כמדובר. הרצפה אבני נזר. למעלה מהם רגלי המטות זהב. למעלה מהם המטות עצמם כסף. למעלה מהם גם הם גלילי כסף. ולמעלה מהכל יריעות חור כרפס וגו' משוללי זהב וכסף ואבני יקר:

לקוטי אנשי שם

הסעודה הזה. איתא בילקוט א"ר תנחומא נבוכדנצר כנס האוצרות של כל העולם והי' לו עין בממון וכיון שנטה למות אמר כל הממון הזה איני מניח אחרי לבוש אדם שלא יתכבד אחר בממוני. עשה ספינה של נחשת ומלא אותה זהב והטמינה בארץ והפך עליה עופרת וכשבקש כורש לבנות בית המקדש מצא הספינה עם האוצרות דכתיב ונתתי לך אוצרות חשך וגו' ואחשורוש ירש אותו ממון:

(ז) **והשקות** בכלי זהב וגו'. אפשר כי גם בזה בא להראות כבוד עשרו שעם היות כל השקותו בכלי זהב היו כלים מכלים שונים ואשר שתו בו פעם אחד לא ישנו בו. כי יביאו אחר במקומו כנזכר בתרגום ירושלמי וברז"ל וז"ל מי שהיה שותה בכוס לא היה שונה ושותה בו אלא כיון שהיו שותים בו היו מכניסים אותו ומוציאים אחרים. ולזה אין ספק היה צורך הון רב במאד מאד כי רב מאד מחנה המסובים ואם על כל כוס וכוס שישתה כל איש מהם היו מחלפים הכוסות זה תהיה הפלגה עצומה עד מאד ע"כ היה אפשר לומר כי אין זה רק מבלתי היות היין רב ומעט היו השותים וע"כ יספיקו הכלים בהשנותם. ע"כ אמר ראה כי היו משנים הכלים בכל שתיה עם היות יין מלכות רב כיד המלך וזה הוראה עצומה על רוב עשרו עם היות כלי זהב כולם ומשנים אותם על כל שתיה עם היות יין מלכות שרבים שתו ורבים ישתו יותר מדאי כי יערב למו וגם רב כיד המלך. ועם רב. ושבעת ימים ולא נעדר מתת חלופיהן והלופי חלופיהן הכל זהב:

(ח) **והשתיה** כדת. אין אונס. והוא ע"פ דרך רז"ל כי כל ישעו וכל חפץ המלך להכשיל את ישראל בעצת המן ע"כ המלך ראה עצמו במבוכה גדולה ויאמר בלבו הנה עם בני ישראל מצות אלהיהם עליהם לבלתי שתות יין נסכו ע"כ לא יבצר או ישתו וילכדו או לא ישתו כי יעוזו במעוז דתם. אם לא ישתו תופר עצת המלך והמן ואם ישתו אם הוא ע"י גזור על כל העמים שישתו ידונו כאנוסים ולא ילכדו בגרונם בעצם. וע"כ אומר שלא יאנסו אותם לעבור דתם ואולי לא ישתו. התקין לזה שני דברים. א' הפליא לעשות הכנות ממשיכות את האדם אחרי יין נסכו להשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים כנ"ל. והיין יהי' יין מלכות טוב מאד בטעמו וריחו. ובזה גם כי ישתוק המלך מלגזור על השתיה לא יכרת איש מלשלוח יד אל מזרקי היין כי ההכנות ההם לא יתנום לאסוף ידיהם. וע"כ צוה לכל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש ולא יאנסו לכל איש יהודי לשתות. מחמת שהיה בטוח שמעצמם ישתו בלא כפיה [וזהו שאמרו חז"ל מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע. כי אדם שבאמת אינו רוצה לאכול ולשתות וכופין אותו לאכול ולשתות אין לו הנאה מאכילתו ושתיתו. ובסעודת אחשורוש לא היה כפיה. רק אכלו ושתו מחמת שהתאוו להמאכל והיין. והיה להם הנאה ממאכלות האסורות ומיין נסכם. ע"כ נענשו:

כָּל־רַב בֵּיתוֹ לַעֲשׂוֹת כִּרְצוֹן אִישׁ־וָאִישׁ׃ ס ט גַּם
וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה עָשְׂתָה מִשְׁתֵּה נָשִׁים בֵּית הַמַּלְכוּת
אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ י בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי כְּטוֹב
לֵב־הַמֶּלֶךְ בַּיָּיִן אָמַר לִמְהוּמָן בִּזְּתָא חַרְבוֹנָא
בִּגְתָא וַאֲבַגְתָא זֵתַר וְכַרְכַּס שִׁבְעַת הַסָּרִיסִים
הַמְשָׁרְתִים אֶת־פְּנֵי הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ יא לְהָבִיא
אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ בְּכֶתֶר מַלְכוּת
לְהַרְאוֹת הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים אֶת־יָפְיָהּ כִּי־טוֹבַת

תו"א לעשות כרצון איש ואיש. שם: גם ושתי המלכה. שם: ביום השביעי כטוב לב המלך ביין. שם

תרגום

אַפִּיטְרוֹפּוֹס עַל בֵּיתֵיהּ לְמֶעְבַּד כִּרְעוּת גַּבְרָא בַּר יִשְׂרָאֵל וְכִרְעוּת גְּבַר מִן כָּל אוּמָּא וְלִישָׁן׃ ט אוּף וַשְׁתִּי מַלְכְּתָא רַשִׁיעֲתָא עָבְדָא מִשְׁתְּיָא נְשַׁיָּא בְּבֵית מַלְכוּתָא אֲתַר קִיטוֹנְבֵית דְּמוּךְ דִּי לְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ י וּמָרְדְּכַי צַדִּיקָא צַלֵּי קֳדָם יְיָ מִן יוֹמָא קַדְמָאָה דְּמִשְׁתַּיָּא עַד יוֹמָא שְׁבִיעָאָה דִּי הוּא שַׁבְּתָא לַחֲמָא לָא אֲכַל וּמוֹי לָא שְׁתָא וּבְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה דַּהֲוָה שַׁבְּתָא עֲלַת קְבִלְתֵיהּ וְקַבְּלַת סַנְהֶדְרִין קֳדָם יְיָ וְכַד שְׁפַר לִבָּא דְמַלְכָּא בְּחַמְרָא גְּרֵי בֵיהּ יְיָ מַלְאָכָא דְּשִׁגִּישׁוּתָא לְעַרְבְּלָא מִשְׁתְּהוֹן בְּכֵן אֲמַר לִמְהוּמָן בִּזְּתָא חַרְבוֹנָא בִּגְתָא וַאֲבַגְתָא זֵתַר וְכַרְכַּס מְהוּמָן דְּמִתְמַנֵּי עַל מְהוּמְתָא בִּזְתָא בּוּז בֵּיתָא חַרְבוֹנָא אֲחַר בֵּיהּ בִּגְתָא וַאֲבַגְתָא עָתִיד מָרֵי עָלְמָא לְעַסָּאָה יַתְהוֹן כְּגֻבַר דְּעָצַר עִנְבּוֹי בְּעַצַּרְתָּא תְּרֵין זִמְנִין וַעֲתִיד לְצַדְאוּתְהוֹן וּלְשִׁפְאוּתְהוֹן לְהָנֵי שִׁבְעָא רַבְנַיָּא דְּשַׁמְּשִׁין בְּאִלֵּין שִׁבְעָא יוֹמִין קֳדָם אַפֵּי מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ יא וּגְזַר מַלְכָּא עַל אִלֵּין שִׁבְעָא רַבְנַיָּא לְאַיְתָאָה יַת וַשְׁתִּי מַלְכְּתָא עַרְטִילָתָא עַל עֵיסַק דַּהֲוַת מַפְלְחָא יַת בְּנָתָא דְיִשְׂרָאֵל עַרְטִילָן וּמְנַפְּסָן עֲמַר וְכִתָּן בְּיוֹמָא דְשַׁבְּתָא וּבְגִין כֵּן אִתְגְּזַר עֲלָהּ לְאַיְתֵי עַרְטִילָתָא בְּרַם כְּלִילָא דְמַלְכוּתָא עַל רֵישָׁהּ בְּגִין זְכוּתָא דְאַלְבִּישׁ נְבוּכַדְנֶצַּר אֲבוּי דְאַבָּהּ יַת דָּנִיֵּאל אַרְגְּוָנָא וּבְגִין כֵּן גְּזַר לְמֶהֱוֵי אַתְיָא

שפתי חכמים

כמו רבלכם בני לוי שפירש"י הרבה אבל רבותינו דרשו רב רב בשנים: י דק"ל דהי יעשה כרצון א"ש זה לא יוכל לעשות כרצון א"ש אחר כי אין רצון כולם שוים. לכ"פ לכל אחד רצוני לא שיעשה רצון כולם בעת אחד ובמוטא אחד: כ בפרק קמא דמגילה ביום השביעי כטוב לב מלך ביין אטו עד יום השביעי לא טב לביה ביין אמר רב יום השביעי שבת היה כו' נמצא שעיקר כוונת הכ' להורות שהאמר טב לביה ביין בשבת אירע מעשה דושתי כדי לשלם לה מדה כנגד מדה כמו שמפרש והזיל ודיוקא דלד הכי היא אטו עד יום השביעי לא טב לביה ביין אע"כ לומר דפירושו דקרא כאשר טב לביה ביין ביום השביעי לא ביום השביעי הוא הגורם לטב לביה כי כל יום טב לביה רק זה אירע כאשר טב לביה ביום השביעי א"כ קשה מה בא הכ' להשמיענו מכ"מ אי ביום השביעי הוא או ביום הראשון אע"כ דהיום השביעי

רש"י

אין אונס: יסד. לשון יסוד כלומר כן תקן וצוה: **על כל רב ביתו.** על כל שרי הסעודה שר האופים ושר הטבחים ושר המשקים: **לעשות כרצון איש ואיש.** לכל אחד ואחד רצונו: (י) **ביום השביעי.** רבותינו אמרו שבת ב היה:

אבן עזרא

והוברה כל הזכרים כמו נשים ופילגשים: אונס. מכריח וקרוב מטעם וכל רז לא אנס לך: רב ביתו. גדול כמו ורבי המלך: (ט) בית המלכות. חסר בי"ת כמו הנמצא בית ה': (י) כטוב לב המלך פועל עבר יחיד מגזרת מה טובו אהליך: חרבונא. רבים פירשו שהיה חרבו של המן במהרה כי לא כמו עתה. גם יש במדרש שהיה אליהו. והטעם שדבר טוב ועשה כמעשה אליהו. והאמת כי אלה השמות הנזכרים במגלה הם פרסיים כי ממוכן ואסתר מתורגם הדסה ואילו היו השמות עברים לא נוכל לדעת טעמם כי אין השמות נמצאי' על מתכונת אחת כי הנה ברעה שהשבי"ת אינגו שורש אמרו בריעה וגם מן ינהמנו ושמואל מגזרת שאול כאשר אפרש במקומו. והמלך צוה להראות יופי המלכה ג"כ

קיצור אלשיך

(ט) **גם** ושתי המלכה וגו'. להבין הויכוח שהיה בין אחשורוש ובין ושתי. ומה היה לאחשורוש שיצוה על אשתו שתעשה דבר מגונה כזה לבוא ערומה כיום הולדה לפני אלפי אלפים שרים והמון עם. אשר דבר כזה עוד לא שאיל בעל מאשתו גם השגוים פעם ושתי המלכה ופעם המלכה ושתי. הנה בספר ישועה גדולה פי' על המגלה הזאת מהגאון מאור הגולה רבינו יהונתן אייבשיץ ז"ל וזה לשונו רבים תמהו וכן חז"ל בושתי שנתכוונה לדבר עבירה שלכן עשתה משתה בית המלכו' לא בבית הנשים רק במקום דגברי שכיחי והכל לזנות. ולמה סירבה לבוא. אבל הוא הדבר כי כונתם היה להחטיא את ישראל [בפת בגם וביין נסכם ובזנות וכאשר אחשורוש והמן ראו כי ישראל אחרי אכלם ושתותם לא יתחילו בעבירה. ע"כ הי' עצתם שהמלך והמלכה וכל השרים יתחילו בזנות וכן יעשו גם בנ"י] כמאמר חז"ל רק חשבה דאם תבא בית המלך והשרים מה יועיל זה. אם יזונו עיניהם מעבירה מ"מ לא יהי' מצוי להם שם לחטוא בפועל. רק ביקשה שהמלך ושרים יבואו כולם לבית הנשים ושם תפשוט ושתי מעצמה ערומה להראות היופי. וכאשר יראו תואר יפיה יאמרו שרים אחרים גם נשים אחרים יסירו מלבושם. ויהיה כאן תערובות נשים עם אנשים הולכים ערומים מקושטים בזנות. ויבא גם השטן בתוכם כתנור אש לדבר עבירה ומי גבר ינצל מדבר עבירה ולא יחטא. כך היה כוונתה. אמנם אחשורוש פקד שושתי תבא לבית המלכות לבדה ערומה לפני האנשים ובזה נכזבה תוחלתה כי אם יוסיפו להביט בה. מה דבר עבירה יקרה לעם הזה. וההסתכלות לא חשבוה לעון. וכי הזנה ושתי עם כל העם היושבים בסעודה? ולכך נאמר ותמאן המלכה ושתי לבוא בדבר המלך אשר פקד ביד הסריסים. והיא לא בקשה ליתן טעם זה ותפסה בלשונה דבר מוסר ונימוס שלא יתכן לאשת המלך לגלות גופה בקהל עם. אמנם בעל המחשבות ידע מחשבתה לרוע כי כל חפצה היה להכשיל לישראל בדבר עבירה. ע"כ נצטרעה או נעשה לה זנב על מצחה שלא תוכל לבא. ועי"ז ערבה שמחתם ונתבטלה המשתה וכל או"א נשמט והלך לביתו.

ונבא אל הכתובים ביום השביעי כטוב לב המלך ביין. לא היה שכור. רק מחמת שהתגאה בלבבו מרוב המדינות שכבש ומרוב עשירותו היה רוצה לגלות

מַרְאֶה הִיא׃ יב וַתְּמָאֵן הַמַּלְכָּה וַשְׁתִּי לָבוֹא בִּדְבַר הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּיַד הַסָּרִיסִים וַיִּקְצֹף הַמֶּלֶךְ מְאֹד וַחֲמָתוֹ בָּעֲרָה בוֹ׃ ס יג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַחֲכָמִים יֹדְעֵי הָעִתִּים כִּי־כֵן דְּבַר הַמֶּלֶךְ לִפְנֵי כָּל־יֹדְעֵי דָּת וָדִין׃

קֳדָמוֹי בִּכְלִילָא דְמַלְכוּתָא לְאַחְזָאָה לְעַמְמַיָא וְרַבְרְבָנַיָא אֲרוּם שַׁפִּירַת חֵיזוּ הִיא׃ יב וְסָרִיבַת מַלְכְּתָא וַשְׁתִּי לְמֵיעַל בִּגְזֵרַת מֵימַר מַלְכָּא דְאִתְפַּקְדַת בְּיַד רַבְרְבָנַיָא וּרְגִיז מַלְכָּא לַחֲדָא וְחֵמְתֵיהּ רַתְחַת בֵּיהּ׃ יג וַאֲמַר מַלְכָּא לְחַכִּימַיָא בְּנוֹי דְיִשָּׂשכָר דְּחַכִּימִין כְּנִגְדְעָא בְּעִידָנַיָא וְזִמְנַיָא בְּסֵפֶר אוֹרַיְיתָא וְחוּשְׁבַן עַלְמָא אֲרוּם הֵיכְדֵין יָאָה לְמֶהֱוֵי מִתְמַלֵּל פִּתְגָם מַלְכָּא קֳדָם כָּל חַכִּים וְיָדְעֵי אוֹרַיְיתָא

תו"א ותמאן המלכה ושתי. שם: ויקצף המלך מאד. שם: וחמתו בערה בו. שם: ויאמר המלך לחכמים. שם:

רש"י

(יב) ותמאן המלכה ושתי. רבותינו אמרו לפי שפרחה בה צרעת כדי שתמאן ותהרג לפי שהיתה מפשטת בנות ישראל ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת נגזר עליה שתפשט ערומה בשבת: ויקצף. שאלחה לו דברי נגאי: (יג) כי כן דבר המלך. כי כן מנהגם המלך בכל משפט לשום

שפתי חכמים

בשבת סיה וקרא אתא לאשמועי' שבמדה שאדם מודד מודדים לו: ל דיוק' דרבותינו מבדי פגולה היתה מדכתיב שמתה מבתה בית המלכות בית הנשים מבעי"ל. אלא גם היא לדבר עבירה נתכוונה כדי להסתכל ביפיה אם כן למה לא באתה אלא לפי שפרחה בו' והא דאמת פרח לרעת ולא ע"ה בירושלמי מפיק לה בג"ם כתיב הכא אשר נגזר עליה וכתיב גבי עוזיה כשנתנגע נגזר מבית ה' מה להלן לרעת אף כאן לרעת: מ דיוקו מדאמר להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות ולא אמר בלבוש מלכות וכתר מלכות על ראשה מלמד שכן היה אומר להביא את ושתי המלכה ולא יהיה עליה כלום אלא כתר מלכות וכ"ה בהדיא בילקוט: נ דק"ל מאי כולי האי דלקה ביה חמתיה לכ"פ שגלחה לו כו': ס דק"ל וכי דבר המלך תמיד לפני כל

אבן עזרא

מנהג ארץ אדום ויתכן היות ושתי ממלכות שמנהג הנשים להסתתר או השבה שהוא שכור: (יב) לבא בדבר המלך. בעבור כן ויקצף המלך מאד והמתו בערה בו הכעס שהוסיפה כאש: (יג) יודעי העתים. הכמות המזלות או

קיצור אלשיך

תוקף מכשלתו אף על אשתו שהיא בת מלכים. שאינה נחשבת בעיניו למלכה רק היא טפלה לו. ובחמת שהוא מלך הרי היא מלכה והרי היא נכנעת תחתיו לכל אשר יצוה עליה [ומאת ה' היתה זאת לצוות עליה דבר זר כזה. שיתערבב השמחה ותהיה קץ וסוף מהמשתאות. והמלכה ושתי הקבל עונשה בשבת כמאמרם ז"ל שיום השביעי זה שבת היה מחמת שהיא עשתה מלאכה עם בנות ישראל בשבת] וע"כ אמר למהומן וגו' שבעת הסריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש. ואומרו אחשורוש הוא מיותר [בתחלת הפסוק היה לו לומר לב המלך אחשורוש] כי ממנו מדבר. אמנם אין ספק שהשש המלך פן תמאן ושתי מלבוא באמרה שהיא מלכה בת מלכים גדולים בת בלשאצר בן נבוכדנצר והוא ארורייריה דאבא ע"כ שלח לה שהוא מלך בעצם מלידה טרם נקרא שמו אחשורוש כמ"ש רז"ל שהיה בן דריוש מדיא שקבל מלכותיה דבלש' ולקח את ושתי בתו והשיאה לאחשורוש בנו כי מזרע מלכים היה ומהולדו היה המלכות מתייחס אליו וזה רמז הכתוב באומרו את פני המלך אחשורוש לומר שע"כ ערב את לבו ואמר למהומן וגו'. ולשמא תאמר היא שהיא ג"כ בת מלכים גדולים ממנו ע"כ אמר בשלחו בעדה להביא את ושתי המלכה. כלומר שאין המלכות עצמיי אליה רק שמה לבד ככל נשי העולם כי אין המלוכה דבקה בה מאב לבת כי המלכות אשר לה בא אליה מצדו באשר היא אשתו וע"כ הקדים שמה למלכות. והיא הבינה בדברים ואמרה שהיא מלכה בת מלכים ומצד עצמה היא מלכה מלבד היותה אשת המלך אחשורוש. וזש"ה.

(יב) **ותמאן** המלכה ושתי. לומר שהמלוכה עיקר אצלה והשם טפל אליה. ע"כ אין זה להכנע תחת צויו. כי היא מיוחסת כמוהו. שנית לא רצתה לבוא בדבר המלך. כי דבריו היו להסריסים „להביא" משמע שאם לא תרצה לילך בעצמה יביאו אותה. ויסחבוה ברחובות קריה כגנב לבית אסורים. ומדוע שלח אליה סריסים לא שרים נכבדים הפרתמים שידברו אליה דרך כבוד מלכות. ויקצף המלך מאד. בתחלה כאשר ראה כי ושתי לא באה ושמע מהסריסים תשובתה בענין המלוכה. מה גם לדברי חז"ל ששלחה לו בר ארורייריה דאבא. אבא לקביל אלפא חמרי שתי ולא רווי והאי גברא אישטתי בחמרא. קצף מאד. אך אחרי התבוננו בעצמו מה עשה ומה דבר. לבזות אותה ולבזות עצמו. וחמתו בערה בו. על עצמו התכעס והתחרט מאד. שהקשה לשאול כעיר פרא שתתבזה אשתו לעיני העמים והשרים וכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קטן. ע"כ נהפך לבו לזכותה. ולא היה מקום לעשות זאת ע"י עצמו לאמר שהדין עמה והוא מוחל על כבודו כי שאל שלא כהוגן כי זה יהי' לו לבושת ולחרפה להשפיל עצמו תחת אשה ואחרי ביזתה אותו ישוב לסבול ולחפות עליה. והיא גם היא לא תחשבנו עוד ותבזה אותו בלבה. ע"כ יעצוהו כליותיו להגיש משפטו אל החכמים ולסדר טענותיו באופן יזכוה ע"פ הדת ויהי' זה לו לאסוף חרפתו כי יאמר שהדת תכריתנו, ותשאר ושתי בחיים לו לאשה בדרך כבוד ע"פ הדת שיורוהו המורים.

והנה אצל מלכי מדי ופרס היו שני בתי דינים א' הדנים ע"פ הדת. ב' הדנים לפי העת והשעה, וידע המלך אם יגיש משפטה אל הדיינים הדנים על פי הדת יוכל למלט נפשה על פי הטענות אשר יסדר לפניהם, אך לפני הדיינים הדנים לפי העת אין לה תקומה. כי אם המלך היה יורא לה בינו לבינה ולא באת הי' הדין שתענש באיזה עונש אך לא היתה בת המותה. אמנם בהיותה שמה לאל מלתו לפני גדולים ושרים הפרתמים ושרי המדינות וחיל פרס ומדי הרואים את חרפתו. ושתים הנה רעות המתייחסות אל העת. א' היות הבזיון אשר ביזתה כולל אל המלך והשרים והעמים. ב' הנוגע אל המלך לבדו. ועוד כי היה אז המלך מראה גדולתו וכבוד עשרו לפני חילו ושריו ועבדיו למען יגדל חשיבותו בעיניהם וכל גוים יעבדוהו ותתחזק מלכותו עליהם. ובדבר הזה נהפך הענין וכל הרואים את כבודו יבזוהו בלבם. באומרם הנה אשתו מבזה אותו ואינו שורר בביתו ואיך נחשיבהו אנחנו וישתרר עלינו ובדאי בזיון וקצף גדול נמנע הכפרה ומות תמות. לכן למלך אין שוה לדון דינה לפני יודעי העתים. כי אם ע"פ הדת ודין.

(יג) **ויאמר** המלך להכמים וגו' העולה שעשתה ושתי אינו כ"כ גדול שיצטרך לבוא משפטה לפני החכמים יודעי העתים כי כן יכול להיות דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין. ואף לא לפני הדיינים הקבועים. רק לפני כל חכמי לב היודעים ומבינים דבר משפט לפי שכלם. וגם לא רצה לפרסם הענין, רק לפני השרים.

(ח"ב)

והקרוב

יד והקרב אליו כרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס
מרסנא ממוכן שבעת שרי | פרס ומדי ראי פני
המלך הישבים ראשנה במלכות: טו כדת מה־
לעשות במלכה ושתי על | אשר לא־עשתה את־
מאמר המלך אחשורוש ביד הסריסים: ס טז ויאמר
מומכן לפני המלך והשרים לא על־המלך לבדו
עותה ושתי המלכה כי על־כל־השרים ועל־כל־
העמים אשר בכל־מדינות המלך אחשורוש: יז כי־
יצא דבר־המלכה על־כל־הנשים להבזות בעליהן
בעיניהן באמרם המלך אחשורוש אמר להביא

ממוכן ק׳

תו"א והקרוב אליו. שם: שבעת שרי פרס ומדי ראי פני המלך. מגילה כג. סנהדרין י: ויאמר ממוכן. שם יב:

תרגום

ודינא: יד וסריבו בנוי דיששכר למיבן ית דינא ההוא ברם צלו קדם יי וכן אמרו רבון דעלמא ערבל ית משתהון ותהוי דכיר ית צדיקיא דקריבו קדמך בבית מקדשך אמרין בני שנא ותרין בני יונה שפנינן על מדבחא אדמתא על ידא דכהנא רבא דהוה לביש חושנא די ביה כרום ימא ורובי כהנא הוו מרסן ובחשן ית דמא ומסדרין קדמך לחם אפיא וכן אסתחר מלכא ותב ושאל עטיתא לרברבנוי דקריבין לותיה ואלין שמהתהון כרשנא שתר אדמתא תרשיש מרס מרסנא ממוכן שבעא רברבני פרסאי ומדאי חזי אפי מלכא דיתבין בדרגא קדמאה דבכורסי מלכותא: טו כאוריתא מה לאתעבדא ממלכתא ושתי בגין די לא עבדת ית טימר מלכא אחשורוש דגזר עלה בידרברבניא: טז ואמר ממוכן הוא המן בר בריה דאגג רשיעא קדם מלכא ורברבניא לא על עלוי דמלכא בלחודוי סרחת ושתי מלכתא ארום עלוי כל רברבניא ועלוי כל עממיא די בכל פלכיא די שליט בהון מלכא אחשורוש: יז ארום יפוק פתגם גזרת מלכתא על כל נשיא לאתלגלגא מריהון קדמיהון במללותהון חדא עם חברתא ברם בקושטא מלכא

רש"י

את הדבר לפני כל יודעי דת ודין: (יד) והקרב אליו. לערוך דבריו ע לפניהם אלו הם כרשנא שתר וגו׳: (טו) כדת מה לעשות. מוסב על ויאמר המלך לחכמים: (טז) עותה. לשון עון: (יז) כי יצא דבר המלכה על כל הנשים. זה שביזתה פ את המלך על כל הנשים

שפתי חכמים

יודעי דת וזולת זה לא היה מדבר ל"פ כי כן מנהג המלך כו׳: ע דק"ל מה ענין זה לכאן לכ"פ לערוך דבריו כו׳: פ דק"ל דהלא לא עבתה כוס דבר רק שמאנה לבא לא שביותה שיעשו הנשים דבר.

אבן עזרא

העתים שעברו על המלכים הקדמונים: (יד) רואי פני המלך. יש מקומות שלא יראה המלך לכל אנשיו וכספר מלכי פרס כתיב כי ארבע מעלות הם בשרים המערכת הראשונה יושבת בתחלה לפני המלך וזה הטעם היושבים ראשונה במלכות במערכת המלכות: (טז) עותה. ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא כי

קיצור אלשיך

(יד) והקרוב אליו ר"ל היושבים קרובים אליו. כרשנא וגו׳ הרואים פני המלך. ובאוהות פניו יכירו וידעו ו צוגו להמיתה או להחיותה. והיושבים ראשונה במלכות. אותם השרים היושבים לפני מלכי קדם. וראו ענינים כאלה אשר קרה בעת המשתאות. ועכ ז לא דנום למיתה. וזהו טענותיו ומבוקשו,

(טו) כדת, שיהי׳ כדת. ולא לגמרי כדת. רק מה לעשות במלכה ושתי. להיותה בת מלכים בלשצר אויל מרודך נבוכ־נצר. והי׳ מלכה מלידה ומהריון. ושם ושתי טפלה למלכותה. ושנית רמז בדבורו במלכה ושתי. שתשארה בחיים ובמלכותה. ורק עונש קל תענש.ועוד כי לא עשתה את מאמר המלך אחשורוש. מפי מלך גדול כאהשורוש לא היה צריך ליצא מלות מגונות כאלת להביא את ושתי המלכה" במלת „להביא" משמע שאם לא תרצה לילך מעצמה יביאוה הסריסים בע"כ. כשבוית חרב. וביד הסריסים. מדוע שלחתי סריסים, אולי אם שלחתי אחריה שרים והפרתמים היתה באה. ובאשר שמע ממוכן דברי המלך אשר רוצה למחול לה עלבונו.

(טז) ויאמר ממוכן וגו׳. הלא מבין ריסי עיניך ניכר כי מוחל אתה על כבורך. אך זה איננו שוה כי לא על המלך לבדו עותה „ושתי המלכה" כי על כל השרים. ואם על כבודך תמחול על כבוד כל השרים לא תוכל למחול. ואם עתה יבטלו השרים רצונם מפני רצונך וימחלו גם הם. גם זה איננו שוה. כי הלא גם עותה על העמים אשר בכל מדינות מלכותך אשר אינם פה עמנו היום. ואם אשר ישנו פה עמנו ילכו גם הם בגלגול מחילות וירבו לסלוח. חלק כל העמים אשר בכל מדינות מלכותך אשר אינם פה אינו מחול כי גם בכבודם נגעה. כי יצא דבר המלכה על כל הנשים שבכל מדינות מלכותך להבזות וגו׳. ואשר אתה רוצה לחפות עליה כי היא המלכה מצד אבותיה. ושמה המלכת ושתי. אנשי המדינה אינם חושבים אותה למלכה מחמת אבותיה. כי הבת אינה יורשת המלוכה. והמלוכה ילך הי׳. והיא תכונה בשם מלכה על ידך מחמת שאתה מלך ע"כ היה לה לשמור צוויך כל אשר תצוה. ואם לא עשתה רצונך אינה מחזקת איתך למלך ואיך יחזיקוך אנשי המדינה למלך. ובפרט כי היא קראה אותך ארורייריה דאביה. זה הוא מצד השרים בעניני המלוכה ועוד.

(יז) כי יצא דבר המלכה וגו׳. ר"ל המון הנשים שלא היו על המשתה ולא שמעו דברי הסריסים שאמרו בשם המלך. ולא שמעו הויכוח שהיה ביניהם. אם המלכה ושתי. או ושתי המלכה רק שמעו שהמלך אחשורוש שלח שאשתו תבא אליו. והיא לא רצתה לילך ולא הלכה ויהי׳ מזה בזיון לכל אנשים. כי כל הנשים יבזו בעליהן בעיניהן. באמרם סתם המלך וגו׳ ובעליהן אינם מלכים ע"כ אינן צריכות לציית אותם. וזהו להנשים הפשוטות (שבכל מדינות המלך) אשר לא היו על המשתה רק שמעו מספרים.

והיום

אֶת־וַשְׁתִּי הַמַּלְכָּה לְפָנָיו וְלֹא־בָאָה׃ יח וְהַיּוֹם הַזֶּה תֹּאמַרְנָה ׀ שָׂרוֹת פָּרַס־וּמָדַי אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת־דְּבַר הַמַּלְכָּה לְכֹל שָׂרֵי הַמֶּלֶךְ וּכְדַי בִּזָּיוֹן וָקָצֶף׃ יט אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב יֵצֵא דְבַר־מַלְכוּת מִלְּפָנָיו וְיִכָּתֵב בְּדָתֵי פָרַס־וּמָדַי וְלֹא יַעֲבוֹר אֲשֶׁר לֹא־תָבוֹא וַשְׁתִּי לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וּמַלְכוּתָהּ יִתֵּן הַמֶּלֶךְ לִרְעוּתָהּ הַטּוֹבָה מִמֶּנָּה׃ כ וְנִשְׁמַע פִּתְגָם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה בְּכָל־מַלְכוּתוֹ כִּי רַבָּה הִיא וְכָל־הַנָּשִׁים יִתְּנוּ יְקָר לְבַעְלֵיהֶן לְמִגָּדוֹל וְעַד־קָטָן׃

תו"א ונשמע פתגם המלך. מגלה ט: וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן. שם:

תרגום

אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אֲמַר לְאַיְתָאָה יַת וַשְׁתִּי מַלְכְּתָא קֳדָמוֹי וְלָא עֲלַת׃ יח וְיוֹמָא הָדֵין תֶּהֶוְיָן אָמְרָן רַבְּנָתָא דְפַרְסָאֵי וּמָדָאֵי לְמֶעְבַּד לְגוּבְרֵיהוֹן הֵיכְמָא דִי קַבִּילוּ יַת פִּתְגָם דַעֲבַדַת וַשְׁתִּי מַלְכְּתָא וּמִתְמַלְכִין לְמֶעְבַּד כְּדֵין לְכָל רַבְרְבָנֵי מַלְכָּא וּמַן יֵכוּל לְסוֹבָרָא כְּמִיסַת חוּךְ בֵּין וּרְגִיז׃ יט אִין קֳדָם מַלְכָּא שַׁפִּיר יִפּוֹק פִּתְגָם גְזֵירַת מַלְכוּתָא מִן קֳדָמוֹי וְיִתְכְּתֵב בִּגְזֵרִין דְפַרְסָאֵי וּמָדָאֵי וְלָא יִתְבַּטֵל הָדָא גְזֵירְתָא דִי לָא תֵיעוֹל וַשְׁתִּי קֳדָם מַלְכָּא וּמִן בָּתַר דְהֵיתֵי קֳדָם מַלְכָּא יִגְזוֹר מַלְכָּא וְיַעֲדֵי יַת רֵישָׁהּ וּמַלְכוּתָהּ יִתֵּן מַלְכָּא לְחַבְרְתָהּ דְשַׁפִּירָא מִנָּהּ׃ כ וְיִשְׁתְּמַע פִּתְגָם גְזֵירַת מַלְכָּא דִי יַעֲבֵיד בְּכָל מַלְכוּתֵיהּ אֲרוּם גְזֵירְתָא רַבָּא הִיא וּמִן בָּתַר כֵּן

רש"י

להבזות אף הן את בעליהן: (יח) **תאמרנה שרות פרס ומדי וגו'.** לכל שרי המלך את הדבר הזה והרי זה מקרא קצר: **וכדי בזיון.** ויש בדבר הזה הרבה בזיון וקצף: (יט) **דבר מלכות.** גזירת צו מלכות של נקמה שלוה להורגה: **ויכתב בדתי פרס ומדי** בספרי החוקק ומנהג המלכות: **ולא יעבור.** חוק זה מביניהם שיהא זה החוק ודת לכל הבוזה את בעלה: **אשר לא תבוא ושתי.** ולכך ר נהרגה:

שפתי חכמים

נכ"פ זה שכיזת' כו' כלומר מתוך מעשיה תלמדנה הנשים לעשות גם המה: צ דק"ל דבר המלך מבע"ל לכ"פ גזירת מלכות כו': ק דק"ל הלא הדת לא דבר גופני ה"א שבו יכתוב והל"ל ויכא בדתי פרס ומדי. נ"פ בספרי חוק כו': ר דק"ל מה יתקנו בזה שיכתב אשר לא תבא ושתי הלא גרועי גרעו שמתנה ילמדו הנשים לעשות גם המה כן. לכ"פ

אבן עזרא

על כל השרים עותה ומה הוא העוות שילא וישמע זה הדבר: (יח) והיום הזה. יהיה אמור והוא פעול: וכדי בזיון. ודי זה הבזיון והקצף שיהיה בין איש לאשתו: (יט) ולא יעבור. שלא יסיר זה החוק: לרעותה. הוי"ו תחת יו"ד רעיתי שהוא תחת ה"א השורש: (כ) פתגם. כמו דבר וכן בקהלת ובארמית: כי רבה. אע"פ שהוא רבה כמו כי

קיצור אלשיך

(יח) **והיום** הזה תאמרנה וגו'. אבל שרות פרס ומדי שהיו על המשתה ושמעו את דבר המלכה יספרו לכל שרי המלך את תשובת ושתי להשיב אל המלך אבא לקביל אלפא חמרא שתי ולא אשטתי ביינו וזה במעט יין ניצתטא ותירפ' וגירפה את המלך וכדי בזיון וקצף. ואיתא במדרש רב ושמואל. חד אמר כדאי הוא הבזיון הזה לקציפה זאת. וחד אמר כדאי היא הקציפה הזאת לבזיון זה. ונראין דבריהם פה אחד ודברים אחרים במלות שונות. כי הוקשה להמן אולי יאמר המלך האם על דבר שלא יבזו הנשים את בעליהן תחת זאת תומת ושתי מלכה בת מלכים גדולים. לזה אמר אל יקל הבזיון הזה בעיניך כי כדאי הוא הבזיון הזה לקציפה זאת שתקצוף עליה וכדי היא זה להיות שוה לזה. הבזיון להקציפה. והקציפה להבזיון.

(יט) **אם** על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו. מה שאתה קורא אותה מלכה. זה המלה „מלכה" יצא מלפני המלך. שלא תזכר עוד בשם מלכה רק ויכתב וגו' אשר לא תבא ושתי. בלי שם מלכה. כי איננה ראויה עוד ליקרא בשם מלכה. כי המלכות שלך היא והיא נקראת מלכה על ידך. וכעת שהטאה נגדך ונגד כל השרים והעמים איננה עוד מלכה אליך ולא מלכה על כל העמים והשרים. ומלכותה יתן המלך לאשה אחרת הטובה ממנה. כי בידך היא המלוכה להסיר וליתן לאחרת. ומחמת שירא המן אולי דבריו לא נכנסו באזני המלך. ולב המלך עוד אל ושתי ויעשו שלום ביניהם. וירדו אח"כ את המן שאולה. כי שניהם יהיו שונאים אותו. ובפרט המלכה ושתי. ע"כ היה עצתו ראשונה שיכתב בדתי פרס ומדי שושתי לא תבא עוד לפני המלך. ולא יעבור. והדבר הנכתב בדתי פרס ומדי אין לשנות. ואם ושתי לא תהיה רשאה לבא לפני המלך. איך ישלימו ביניהם? וגזרה זאת יצא דבר מלכות מלפניו. מלפני המלך. המלך עצמו יגזור על הדבר. לא רוא. ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה. שתהיה טובה מחמת שתראה סופה של ושתי:

(כ) **ונשמע** פתגם המלך וגו' כי רבה היא. ראוי לשום לב אל אומרו כי רבה היא. מי לא ידע כי קכ"ז מדינות מלכות רבה היא. אך יחזור אל המלכה לומר הגם שאמרתי שלא תחשוב את ושתי לכתוב לה תואר מלכות כי אם שמה בלבד אעפ"כ כשתשמע פתגם המלך וכו' מאשר יעשה לה. כשישמע

לקוטי אנשי שם

(יט) **אשר** לא תבא ושתי לפני המלך. חז"ל אמרו בושתי עכבה גאולת ישראל וקטרגה שלא יבנו ישראל בית המקדש. באמרה בית שאבותי החריבוהו אתה רוצה לבנותו. ולכן עשתה כל התחבולות שיחללו ישראל שבתות. כי כל גאולתנו תלוי בשמירת שבת כ"ש חז"ל אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות מיד נגאלין. לכן מה עשתה ושתי שהיתה בנות ישראל והפשיטן בגדיהן ועשאה בהן מלאכה בשבת. ולכן מדה כנגד מדה נגזר ג"כ עליה שתהרג בלא בגד. ערומה. ודוקא בשבת. שנאמר ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר להביא את ושתי וגו'. אמר רבי אבא שבת היה. וז"ש ואת אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה. כמו שעשתה עם בנות ישראל כן נגזר עליה. לכן כתיב ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה. זו אסתר הצדקת. שהיא שמרה שבת. כי אמר רבא ואת שבע הנערות הראויות לתת לה. שהיתה מונה בהן ז' ימי השבוע כדי שתדע מתי הוא שבת. וזה ידוע שז"ש בשנת שלש למלכו עשה משתה. היה התחלת המשתה תיכף בהתחלת שנה השלישית כמ"ש חז"ל באחשורוש חשב ב' שנים הראשונים משמלך למלאות השבון שבעים שנה מהחורבן הבית. ובאלו הב' שנים משמלך ובאלו הק"פ ימים שעשה המשתה. בשם דוקא נתמלא כאשה של ושתי. כי כהשוב כל ימי שבתות שנמצא בשם שמלכה ושתי וחיללה ימי השבת של בנות ישראל. נמצא מכוון החשבון קכ"ז שבתות לא פחות ולא יותר. כי כל מלכותה לא היה רק ב' שנים וק"פ יום. ובב' שנים כל שנה בנ"ד יום יש ז' מאות וח' יום. ובז' מאות יום הוא מכוון מאה שבועות. ובמאה שבועות יש מאה שבתות. ובח' ימים יש עוד שבת א'. רק יום אחד נשאר על ק"א שבתות. ובהמאה ובמונים יום של המשתה נמצא כ"ה שבועות וה' ימים. וכשנצרף זה היום א' שנשאר מק"א שבתות של הב' שנים הנ"ל. יהיו ס"ה כ"ה שבועות וששה ימים. ובכ"ה שבועות יש כ"ה שבתות. וסס היה ק"א שבתות. וכשנצרף יחד יהי' קכ"ו שבתות

(ח"ב)

כא וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וְהַשָּׂרִים וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כִּדְבַר מְמוּכָן׃ כב וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ אֶל־מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ וְאֶל־עַם וָעָם כִּלְשׁוֹנוֹ לִהְיוֹת כָּל־אִישׁ שֹׂרֵר בְּבֵיתוֹ וּמְדַבֵּר כִּלְשׁוֹן עַמּוֹ׃ ס

ב א אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כְּשֹׁךְ חֲמַת הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ זָכַר אֶת־וַשְׁתִּי וְאֵת אֲשֶׁר־

תו"א להיות כל איש שורר בביתו. שם יב: אחר הדברים האלה כשך. שם :

תרגום

כל נשיא יתנון רבו ויקר למריהון למן רבא ועד זעירא׃ כא ושפר פתגמא קדם מלכא ורברבניא ועבד מלכא כפתגם ממוכן׃ כב ושלח פיטקין כתיבן והתימן בעזקתיה לכל פלכי מלכא לפלך ופלך כמכתב רושמיה ולות עמא ועמא כממלל לישניה קריוכן אמר אתון עמיא אומיא ולישניא די דירין בכל ממשלתי אזדהרו למהוי כל גבר מסרבן על אתתיה וכפי לה למהוי ממללא כלישן גברא וכממלל עמיה׃ א בתר פתגמיא האלין כד פח ואשתדיך מרוית חמריה וכד נח תקוף רוגזיה דמלכא אחשורוש שרי למדכר ית ושתי מתיבין רברבנוי וכן אמרין הלא את הוא דחיבת עלה דין דקטול על מה דעבדת אמר להון מלכא אנא לא גזרית למקטלה אלהן די תיעול

רש"י

(כב) ומדבר כלשון עמו. כופה את אשתו ללמוד את לשונו אם היא בת לשון אחר: (א) זכר את ושתי. את יפיה ונעצב:

אבן עזרא

עם קשה עורף הוא: יתנו יקר. שב אל מלת כל איש (כב) שורר בביתו. מושל באשתו. ולא ישנה ממנהג אנשי לשונו אפי' לדבר בלשון אחרת. ויש אומרים כי ערב דבר אחר עם זה המפס' שלא יהיה קלון למלך: (א) כשוך. שם הפועל מפעלי הכפל: זכר את ושתי. יפיה ויתכן שזכר את יפיה על כן וי"ו ואת אשר עשתה: נגזר. מגזרת בין

לקוטי אנשי שם

ובשבה ימים. וחז"ל אמרו ז"ש ויהי ביום השביעי כטוב לב המלך. יום השביעי הזה שבת היה. א"כ נשלם מכוון קכ"ז שבתות שהיללה ושתי את בנות ישראל. ולכן אמרו חז"ל על ושתי הי' הקב"ה אומר אני המלכתיך על קכ"ז מדינות. ואתה חיללת שבתות בנות ישראל ג"כ קכ"ז שבתות. ולכן כשהגיע שבת האחרון שלקכ"ז שבתות שהיללה את בנות ישראל. אז נתמלא סאתה. ואז דוקא נסרחה ג"כ בשבת. ודוקא ערומה מ"ה כנגד מדה:

קיצור אלשיך

בכל מלכותו. ישמיעו כי רבה היא ושתי וגדולה מאד שהיא מלכה גדולה בת מלכים אדירים ועכ"ז נגזרה גזרה זאת עליה כי בזה ימשך שכל הנשים יתנו יקר לבעליהן. שאף אם האשה יקרה היא וגדולה ביחוס מבעלה לא מפני כך תתגאה עליו כי אם תתן היקר שלה לבעלה באומרה הלא גדול יקר בעלי שזכה למשול ביקרה כמוני ולכן הכבדהו אפילו יהיה קטן בערכה וזהו למגדול ועד קטן וזה ימשך מחמת כי רבה היא ושתי משורש מלכים גדולים כי בזה תאמרנה. מאשר ענשו את ושתי אף שהיא בת מלכים גדולים ממנו יורו שמהראוי תתן כל אשה יקר לבעלה וממנה ילמדו וכן יעשו גם הן :

(כא) וייטב הדבר וגו'. אמר כי הנה היו שם השרים והחכמים יודעי העתים כי שנא שתר וגו'. אמר שלא היה טוב הדבר רק לפני המלך והשרים מפני כבודם שלא החשיבם לבא לפניהם. אבל לפני החכמים אשר על המשפט לא טוב הדבר לשפוט אותה משפט מות. עכ"ז לא חש המלך עליהם מפני כבוד השרים ויעש כדבר ממוכן עם היותו יחיד וקטן שבו' חבריו כי אפילו את פיהם לא שאל לשמוע מה בפיהם גם המה להטות אחר הרוב בהיותם גדולים וטובים ממנו והוא הקטן שבכולם. מן הטעם שכתבנו כי אם ויעש המלך כדבר ממוכן לבדו:

(כב) וישלח ספרים וגו'. המלך אמר אולי כתיבת מה שנגזר על ושתי אין מספיק לשכל הנשים יתנו יקר לבעליהן פן יאמרו הרואין את כתבו אין הנידון דומה כי אולי אין מן הדין שכל הנשים יתנו יקר לבעליהן גם בהיותה היא מיוחסת ממנו. כ"א שהמלך ידו תקיפה להרוג את עוברי רצונו משא"כ לשאר אנשים. ע"כ נתחכם להורות כי לא כן הוא כ"א כמלך וכעם שוים במשפט זה. וה"א באשר שלח אל מדינה ומדינה ככתבה ולא ככתב מדינת המלך להורות כי גם שהוא מלך המולך על כל מדינה ומדינה כותב לכל מדינה ככתבה מחמת שהם במקומם שוררים הם וחשובים והמכתב הולך למקומם אשר הוא להם בביתם והמה כבעלי בית שם ראוי להחשיבם לכתוב ככתבם ומזה יהיה נלמד להיות כל איש שורר בביתו. כי הלא המלך עצמו הולק כבוד לכל בני מדינה בביתם לכתוב ככתבם ואין זה רק להיות מהראוי שכל איש ישתרר בביתו. וכאשר נתחייבה ושתי למלך על עוברה רצונו כן חייבת כל אשה להשתעבד לבעלה. וזה מק"ו מה אם המלך משפיל עצמו לכבד כל בני מדינה ברשותם. כ"ש האשה הבאה לבית בעלה. אפי' תהיה גדולה בת מלכים תשתעבד לאיש בביתו. וזהו להיות כל איש מרבה אפילו קטן מערכה. כי מי גדול מהמלך והולק כבוד לכל בני מדינה בביתם ורשותם. ומאשר כתבו לכל עם ועם כלשונו. זולת הכתיבה שהיה ככתבם. ילמדו שיהיה כל איש שורר בביתו מדבר כלשון עמו שאם תהיה האשה מעם אחר כמלך אחשורוש שהיה מזרע מדי והיא כשדית לא ישפיל אדם עצמו לדבר אתה כלשון עמה רק כלשון עמו והיא תלמד לשונו להבינו כי היא משועבדת אליו וזה נלמד מכתוב המלך אל עם ועם כלשונו. כי כל עם למה שהוא בביתו ומקומו משפיל המלך עצמו לדבר אליו כלשון העם ההוא ולא כלשון המלך כ"ש האשה הבאה אל ביתו שתדבר כלשונו ותשתעבד לו אפילו בת מלך היא כי מי גדול מהמלך ובבואו לרשות עם ועם מדבר כלשונם. ופירוש הכתוב הוא כך. המלך לא שלח להיות כל איש שורר בביתו וגו' רק מזה ששלח הספרים וגו' אל מדינה ומדינה ככתבה ואל עם ועם כלשונו. מזה ילמדו ויבינו שצריך להיות כל איש שורר בביתו והאשה תדבר בלשון עמו. ולא בלשון עמה. כנ"ל:

(א) אחר הדברים האלה כשוך וגו'. אחר אשר עברו כל המשתאות והיום הז' נתבלבל במעשה ושתי. וכל האורחים הלכו איש איש לביתו. והמלך נשאר לבדו בבית מלכות ויינו פג ממנו. ודעתו צלולה. וחמתו שככה. היה נותן אל לבו לחשוב על ימים עברו. במה סיימו ימי המשתה. והנה הה! באבדו את אשת חיקו. היפה בנשים. והיה מחשב בלבו על מה העבירו את חייהה בשלה. מה פשעה ומה חטאה. ומצא ב' דברים א'

עָשָׂתָה וְאֵת אֲשֶׁר־נִגְזַר עָלֶיהָ׃ ב וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי־
הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו יְבַקְשׁוּ לַמֶּלֶךְ נְעָרוֹת בְּתוּלוֹת
טוֹבוֹת מַרְאֶה׃ ג וְיַפְקֵד הַמֶּלֶךְ פְּקִידִים בְּכָל־
מְדִינוֹת מַלְכוּתוֹ וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־נַעֲרָה־בְתוּלָה
טוֹבַת מַרְאֶה אֶל־שׁוּשַׁן הַבִּירָה אֶל־בֵּית הַנָּשִׁים
אֶל־יַד הֵגֶא סְרִיס הַמֶּלֶךְ שֹׁמֵר הַנָּשִׁים וְנָתוֹן
תַּמְרוּקֵיהֶן׃ ד וְהַנַּעֲרָה אֲשֶׁר תִּיטַב בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ
תִּמְלֹךְ תַּחַת וַשְׁתִּי וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ
כֵּן׃ ס ה אִישׁ יְהוּדִי הָיָה בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה וּשְׁמוֹ
מָרְדֳּכַי בֶּן יָאִיר בֶּן־שִׁמְעִי בֶּן־קִישׁ אִישׁ יְמִינִי׃
ו אֲשֶׁר הָגְלָה מִירוּשָׁלַיִם עִם־הַגֹּלָה אֲשֶׁר הָגְלְתָה
עִם יְכָנְיָה מֶלֶךְ־יְהוּדָה אֲשֶׁר הֶגְלָה נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ
בָּבֶל׃ ז וַיְהִי אֹמֵן אֶת־הֲדַסָּה הִיא אֶסְתֵּר בַּת־דֹּדוֹ

תו"א ויפקד המלך פקידים שם: איש יהודי. שם יב יח יט: אשר הגלה מירושלים. שם יג: ויהי אומן את הדסה. שם י:

תרגום

קדמי ולא עלת ופקדית למעדי מנה מלכותא אמרו ליה לא הכי אלהן דין דקטול גזרת עלה בעטת שבע רברבניא מן יד תקוף רוגזיה וגזרי למהוי צליבן שבעא רברבניא על צליבא: ב ואמרו עולימי דמלכא משומשנוי יבעון לצרוך מלכא עולמן בתולתן שפירן דחיזו: ג וימני מלכא אפיטרופין בכל פלכי מלכותיה ויכנשון ית כל עולימתא בתולתא שפירת חזו לשושן בירנתא לבית נשיא די תמן דימוסן ובנאין די תמן מתמני הגא רב סריס דמלכא נטר נשיא ויתגזר למהוי יהב סמתר משחהון: ד ועולימתא די תשפר קדם מלכא תעול למחסן מלכותא חלף ושתי ושפר פתגמא קדם מלכא ועבד הכי: ה גבר חסידא ומודה ומצלי קדם אלהא על עמיה הוה בשושן בירנתא ושמיה מרדכי אתקרי על דהוה מתיל למירא דכיא בר יאיר בר שמעי בר גרא בר קיש גברא דמן שבט בנימין הוא שמעי דאקיל ית דוד ובעא יואב למקטליה ולא שבקיה על דאסתכל ביה ברוח נבואה וחמא דאטמוסי מרדכי ואסתר למיפק מניה וכדו פסק שמעי מלמילד פקד דוד לשלמה בריה למקטל יתיה: ו די אזל בגלותא מן ירושלם עם גלוותא די אגליאת עם יכניה מלכא דיהודה די אגלי נבוכדנצר מלכא דבבל וכד צרא כורש ודריוש ית בבל נפק מרדכי מן בבל עם דניאל וכל כנישתא דישראל די הוו תמן בבבל נפקו מן תמן ועלו עם כורש מלכא למידר בשושן בירנתא: ז והוה מרבי ית הדסה היא אסתר ברת אחבוי

רש"י

(ג) ויפקד המלך פקידים. לפי שבכל פקיד ופקיד ידועות לו נשים היפות שבמדינתו: תמרוקיהן. הן דברים המטהרין ומעדנין את הבשר: (ה) איש יהודי. על שגלה עם גלות ש יהודה כל אותן שגלו עם מלכי יהודה היו קרויים יהודים בין הגוים ואפילו משבט אחר הם: איש ימיני. מבנימין היה כך פשוטו. ורבותינו דרשו מה שדרשו:

שפתי חכמים

ולכך נהרגה פי' שהיו כותבים שלכך נהרגה: ש דק"ל קרי ליה יהודי המצחצחין כמו ומורק ושוטף. שמן ערב ומיני סמנים ובשמים

אבן עזרא

הגזרים: (ב) יבקשו. בנוח העי"ן וראוי להדגש ורבים כמוהו ותחסר מלת מבקשים כמו אשר ילדה אותה ללוי: (ג) תמרוקיהן. כמו תמרוק ברע: (ה) איש יהודי. בעבור היותו ממלכות יהודה נקרא כן: בשושן הבירה. כי בשער המלך היה קודם דבר אסתר על כן הוא דר בארמון: בן קיש. היה גדול כאבותיו ואילו היה אבי שאול היה מזכיר שאול כי הוא מלך ולא הביאו ע"כ לא נדע אם מרדכי היה מבני שאול אם לא: ימיני. חסר בן דרך קצרה: (ז) יפת תואר. תואר כל אבר ומראה הכל טוב או על העין. ודרשו ירקרקת מטעם הדסה: לבת. לולי

קיצור אלשיך

כי אתה הצדק שלא באה בדבר המלך ואדרבה היתה ראויה להחזיק לה טובה וע"כ זה ואת אשר נגזר עליה ע"י אחרים. וכאשר ראו נערי המלך צערו ויגונו. ע"כ (ב) **ויאמרו** נערי המלך וגו'.

(ג) **ויפקד** המלך פקידים וגו'. מחמת שהדבר הזה קשה מאד כי מי מחשובי המדינות שיהי' לו בת יפת תואר וטובת מראה יעמידנה ויביאנה לידי נסיון אם יהפוץ בה המלך יקחנה. ואם אין תשוב בית אביה עלובה ועצובת רוח כי גועלו בה. ומה גם אם ממדינות המלך הרחוקים תהי' הלא תכלם היא ואביה על רוב טורח הדרך שהיה להם על הנם. ע"כ הבטיחן כי את כולן ישא לנשים. רק המלכה תהי' אחת מהן אותה שתישר בעיני המלך:

(ה) **איש** יהודי היה בשושן הבירה. הנה שתי עירות סמוכות זו לזו ועורקמא דמיא היה עובר ביניהם ומפרידן. אחת נקראת שושן הבירה. שם מושב המלך והשרים. ואין רשות ליהודים לדור שם. והשניה נקראת עיר שושן. [כמ"ש והעיר שושן נבוכה. והעיר שושן צהלה] ושם דרים יהודים רבים. רק למרדכי לבדו ניתנה הרשות להיות בשושן הבירה. מחמת כי ידע כי הוא מיוחס. והוא מאנשי הגולה אשר הגלה נבוכדנצר. את החרש והמסגר שרי יהודה. וז"ש הכתוב איש יהודי אחד היה בשושן הבירה. ובפרט למאחז"ל כי מרדכי והמן היו ראשי מנהיגי המשתאות:

(ז) **ויהי** אומן את הדסה היא אסתר וגו'. הנה כל השומע יתחמץ לבבו באומרו מה זה היה הלקח אסתר אל המלך וימליכה תחת ושתי. כי הלא לא ימנע מחלוקה או היתה צדקת או לאו. אם אמרנו כי צדקת היתה וזכותה וזכות ישראל הגיעוה למלכות להחיות את ישראל לפליטה גדולה. הלא לזאת יחרד כל

כִּי אֵין לָהּ אָב וָאֵם וְהַנַּעֲרָה יְפַת־תֹּאַר וְטוֹבַת
מַרְאֶה וּבְמוֹת אָבִיהָ וְאִמָּהּ לְקָחָהּ מָרְדֳּכַי לוֹ לְבַת׃
ח וַיְהִי בְּהִשָּׁמַע דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ וּבְהִקָּבֵץ נְעָרוֹת
רַבּוֹת אֶל־שׁוּשַׁן הַבִּירָה אֶל־יַד הֵגָי וַתִּלָּקַח אֶסְתֵּר
אֶל־בֵּית הַמֶּלֶךְ אֶל־יַד הֵגַי שֹׁמֵר הַנָּשִׁים׃ ט וַתִּיטַב
הַנַּעֲרָה בְעֵינָיו וַתִּשָּׂא חֶסֶד לְפָנָיו וַיְבַהֵל אֶת־
תַּמְרוּקֶיהָ וְאֶת מָנוֹתֶהָ לָתֵת לָהּ וְאֵת שֶׁבַע הַנְּעָרוֹת
הָרְאֻיוֹת לָתֶת־לָהּ מִבֵּית הַמֶּלֶךְ וַיְשַׁנֶּהָ וְאֶת־

הו"א כי אין לה אב ואם. שם יג: ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו. שם: ותלקח אסתר אל בית המלך. ראש השנה ו: ואת שבע הנערות הראיות. מגילה יג:

תרגום

וְאַמַאי הֲווּ קָרֵין לָהּ הֲדַסָּה עַל דִּי הֲוַת צַדְקְתָּא וְצַדִּיקַיָּא דְּמִתִילוּ לְאַסָּא אֶסְתֵּר הֲווּ קָרֵין לָהּ עַל דִּי הֲוַת צְנִיעָא בְּבֵיתָא דְּמָרְדְּכַי שַׁבְעִין וְחָמֵשׁ שְׁנִין וְלָא חֲזָת אַפֵּי גְּבַר אֱלָהֵן אַפֵּי מָרְדְּכַי דְּאִתְעֲבִידַת לָהּ לְתוּרְבִּיְנָא אֲרוּם לֵית לָהּ אַבָּא וְאִמָּא וְעוּלֵמְתָּא שַׁפִּירַת רֵיווּ וְשַׁפִּירַת חֵיזוּ וּבְעִידַן דְּמִית אֲבוּהָא אִשְׁתְּאַרַת בִּמְעִין דְּאִמָּהּ וְכַד יְלֵידַת יָתָהּ מִיתַת אִמָּהּ וְנַסְבָהּ מָרְדְּכַי לֵיהּ בְּבֵיתֵיהּ וַהֲוָה קָרֵי לָהּ בְּרַת׃ ח וַהֲוָה כַּד אִשְׁתְּמַע פִּתְגַם כְּרוּז מַלְכָּא וּגְזֵרְתֵּיהּ וּבְאִתְכַּנָּשׁוּת עוּלֵימָן סַגִּיאָן לְשׁוּשַׁן בִּירַנְתָּא לְיַד הֵגַי וְאִדְּבָרַת אֶסְתֵּר בְּאוֹנְסָא וְאִתְעַלַת לְבֵית מַלְכָּא לִידָא דְּהֵגַי נָטִיר נְשַׁיָּא׃ ט וּשְׁפֶרַת עוּלֶמְתָּא בְּעֵינוֹי וְאִטְעֲנַת חִסְדָּא קֳדָמוֹי וּפַקֵּיד לְאִתְבְּהָלָא יַת סַמְתַּר רְבוּתְהָא וְיַת מַתְּנָתְהָא הַמְנִיכִין וּלְבוּשֵׁי מַלְכוּתָא לְמֶהֱוֵי יְהִיבִין לָהּ וְיַת שְׁבַע עוּלֵמָתָא לְשַׁמְשׁוּתָא שְׁבַע יוֹמָא דְּשַׁבְּתָא חוּלְתָא הֲוַת מְשַׁמְשָׁא קַדְמָאָה בְּחַד בְּשַׁבְּתָא רוֹקְעִיתָא בִּתְרֵין בְּשַׁבְּתָא גְּנוּנִיתָא בִּתְלַת

שפתי חכמים

וקרי ליה ימיני. לכ"ם על שגלה כו': ת דק"ל כי היך תוכל להיות לו לבת

רש"י

(ז) לו לבת. רבותינו פירשו לבית לאשה: (ט) ויבהל את תמרוקיה. זריז וממהר בשלה משל כולן: הראויות לתת לה. לשרתה וכן עושין לכולן. ורבותינו דרשו

אבן עזרא

שהיתה בתולה לא היה מרדכי מסכן בה כי לא יסמך על מעשה נס. אולי דרש לבית שהיה במחשבתו בעבור יפיה לקחתה לאשה: (ט) ותשא חסד. החסד תשא עמה לא יסיר ממנה: ויבהל. כטעם מהירות: מנותיה. חלקים כמו מנה אחת בדברי האכילה להיותה שמינה: ושבע הנערות. משרתות אותה: הראיות. הלשון הזה ידוע בדברי רז"ל: וישנה. שינה המנות לעשות לה טובה. וטעם בית הנשים. דבק עם וישנה כי שינה מנותיה ונערותיה והיא בבית הנשים עם חברותיה. יש אומרים כי מרדכי לא עשה נכונה שלוה על אסתר שלא תגיד עמה כי פחד שלא יקחנה המלך לאשה אם ידע שהיא מהגולה. ואחרים אמרו כי בדרך נבואה או בחלום ידע שתבא תשועה על ידה לישראל. והנכון בעיני כי עשה זה מרדכי בעבור שתשמור תורת השם בסתר שלא תאכל נבילות ותשמור השבתות ולא ירגישו המשרתים כי אם יודע הדבר שמא המלך יכריחנה או יהרגנה כי בעל כרחה נתפש'. וידענו כי מרדכי היה מגדולי ישראל כי הנה הוא שלישי לשרים העולים עם זרובבל וכאשר ראה כי לא נבנה הבית בא אל עילם והיה בשער המלך בארמון והיא מעלה

קיצור

כל לב כי תרמה למצוה הבאה בעבירה כי תנשא לא שורוש. ומדוע לא עשה לה הקב"ה נס שלא תפול בגורל אחשורוש כאשר עשה נס לשרה שלא תפול בגורל פרעה ואבימלך. ואם אמרנו כי לא היתה צדקת. איך עשה הקב"ה נס על ידה. אמנם אין ספק כי מאשר הראנו יתברך את כל הגדולות אשר עשה על ידה כולנו חייבים להודות כי צדקת גמורה היתה. ומה גם אשר השליטה ה' במלכות הרב ההוא כמאמר הז"ל מה ראתה אסתר שתמלוך על קכ"ז מדינות. על שהיתה בת בתה של שרה שחיתה קכ"ז שנה. הרי שאסתר תתייחס לשרה יותר מכל בנות ישראל. כי כולן לא זכו למלוכה בזכות שרה רק אסתר לבדה. ומה שנלכדה אסתר לאחשורוש מה' יצא הדבר [כמו שארי פליאות (דוד מרות. וכאשר אמר איוב מי יתן טהור מטמא)] ולהכריח הדבר כי צדקת היתה אסתר בא הכתוב לומר הביטה וראה כי צדקת היתה ומה' יצא הדבר כי הלא האיש יהודי הצדיק הגדול היה אומן את הדסה. וע"ש צדקתה נקראת הדסה. כי הצדיקים נקראים הדסים. כי להיות מרדכי האומן אותה והיא נקראת הדסה ודאי שהוכפל כשרותה בהתמדה. כי דרך האילנות שהם רעננים רק בקיץ אך לא בחורף. אך ההדס רטוב ודשן בקיץ ובחורף. בא וראה ויהי אומן את הדסה. הצדקת. היא אסתר. אפילו בעת שהיתה בבית המלכות אשר שם נקראה בשם אסתר. היתה ג"כ הדסה. צדקת. כדוגמת ההדס שלא ישתנה בחורף. כבקיץ. וגם אז בת דודו תקרא. תתייחס אל משפחתה הצדיקים. כי אין לה אב ואם. ונתגדלה בבית

אלשיך

מרדכי ע"כ עמדה בצדקתה אף במלכותה. כי תיכף במות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת.

(ח) ויהי בהשמע וגו'. הפסוק מספר כי מרדכי הסכין עצמו ואת הדסה. ויהי בהשמע דבר המלך. בתחלה נשמע דבר המלך שכל הבתולות היפות יבואו אל שושן הבירה. ודתו. ואח"כ ניתן דת. כל מי שיש לו בתולה יפה ולא יביאה אל המלך דתו למות. וע"כ מחמת יראת הדת נתקבצו נערות רבות אל שושן הבירה. עכ"ז לא היתה אסתר ביניהן. כי חשבה אולי יעשה לה נס שתנצל מזה. אבל מחשבת הקב"ה לא כן היה ע"כ ותלקח אסתר אל בית המלך אל יד הגי. הבט נא וראה כל הנערות שבאו לשושן באו תיכף אל יד הגי. ולא אל בית המלך תחלה ואח"כ אל הגי. ואסתר הובאה תחלה ותיכף אל בית המלך. שהמלך יראנה. מחמת כי לבם אמר להם שהיא תשא חן בעיני המלך לשום כתר מלכות בראשה. אלא שנמסרה ליד הגי לתת תמרוקיה להכינה לבוא אל המלך:

(ט) ותיטב הנערה בעיניו. ע"כ ויבהל את תמרוקיה ואת מנותיה לתת לה. אף שלכל הנשים לא נתן רק תמרוקיהן בלבד. ולאסתר נתן גם מנות. והכל עשה במהירות. ומחמת ותשא חסד לפניו ע"כ נתן לה שבע נערות הראויות לתת לה מבית המלך אחר חתונתה. והגי נתן אותן אליה תיכף בבואה תחת ידו. מה שלא נתן זה לנשים אחרות אשר באו תחת ידו. וישנה ואת נערותיה לתת להן לטוב בית הנשים. הבית הטוב מכל בתי הנשים:

נצרותיה לטוב בית הנשים: י לא־הגידה אסתר
את־עמה ואת־מולדתה כי מרדכי צוה עליה
אשר לא־תגיד: יא ובכל־יום ויום מרדכי מתהלך
לפני חצר בית־הנשים לדעת את־שלום אסתר
ומה־יעשה בה: יב ובהגיע תר נערה ונערה
לבוא | אל־המלך אחשורוש מקץ היות לה כדת
הנשים שנים עשר חדש כי כן ימלאו ימי מרוקיהן
ששה חדשים בשמן המר וששה חדשים בבשמים
ובתמרוקי הנשים: יג ובזה הנערה באה אל־המלך
את כל־אשר תאמר ינתן לה לבוא עמה מבית

תו"א ואת נערותיה. בס: ובהגיע תר נערה ונערה. עקידה שער ס: ששה חדשים בשמן המר. שבת פ פסחים מג מגילה יג מנחות פו:

תרגום

בשבתא נהוריתא בארבע בשבתא רוחשיתא בחמיש בשבתא חורפיתא בשתא בשבתא רגועיתא ביומא דשבתא כולהן צדיקתא וחזין למתן לה מיכלא ומשתיא על ידיהן מן ביתא דמלכותא ושני יתה וית עולמתהא לאוטבא להון ולפנקותהון בבית נשיא:
י לא חויתא אסתר ית עמה ותלדותה מטול דמרדכי פקדה דלא תחוי ומטול מה פקדה דלא תחוי מטול דחשב בלביה מרדכי נשתי דעבדת יקרא לנפשה ולא צבית דייתי למחמי שופרא למלכא ולשליטיא דן יתה דינין בישין וקטיל יתה ולמה לא חויאת אסתר עמה דתלדותה דלמא רגיז עלה מלכא וקטיל לה ומשיצי עמא די היא מניהלכן פקיד יתה דלא תחוי עמה ותלדותה:
יא ובכל יומא ויומא מרדכי הוה מצלי ואזל קדם דרתא די בבית נשיא למידע ית שלמא דאסתר ומה אתעבד בה:
יב ובד מטא סדור עולמתא ועולמתא למיעל קדם מלכא אחשורוש מסוף דיהוי לה כהלכת נשיא דמתינן בתפנוקיהון תרי עשר ירחי שתא ארום כדין שלמין יומי סמתוריהון שתא ירחין בטכסת ואנפקינון דמנתר ית סערא ומפנק ית בסרא ושתא ירחין בבוסמיא ובסמתורי נשיא:
יג ובהדין זמן בתר דשלמין תרי עסר ירחי שתא עולמתא עיילא לות מלכא ית

רש"י

א מה שדרשו: **וישנה.** שינה אותה: (י) **אשר לא תגיד.** כדי שיאמרו שהיא ממשפחה בזויה וישלחוה שאם ידעו שהיא ממשפחת שאול המלך היו מחזיקין בה: (יא) **ומה יעשה בה.** זה אחד משני צדיקים שניתן להם רמז ישועה דוד ומרדכי. דוד שנאמר (שמואל א יז) גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך אמר לא באלידי דבר זה אלא לסמוך עליו להלחם עם זה וכן מרדכי אמר לא אירע לצדקת זו שתלקח למשכב נכרי אלא שעתידה לקום להושיע לישראל לפיכך היה מחזר לדעת מה יהא בסופה: (יב) **תר.** זמן: (יג) **כל**

שפתי חכמים

מאחר שאינה מזרעו וכ"ל לקחה מרדכי והיתה לו כבת כמו ותהי לו כבת גבי בת שבע [שמואל ב' י"ב]. וכ"פ אל תקרי לבת אלא לבית כ"ה בפ"ק דמגילה ומפרש מה לבית פי' לאשה: א דיוקו מדכתיב הראויין לתת לה משמע שהיו נותנים לכל אחת הראויות לה דאל"כ הל"ל ואת שבע הנערות מבית המלך. וכן איתא במדרש היה מוסר לכל אחת שבע נערות אם היתה בחורה אומרת שירה תהא עמה

אבן עזרא

גדולה. והנה דניאל הפקיד חביריו על מלכות בבל והוא בשער המלך ולולי שהיה מרדכי קודם מעשה אסתר ממשרתי המלך לא עזבוהו המשרתים להתהלך לפני חצר בית הנשים: (יא) **את שלום אסתר.** אם היא צריכה לרופאים: (יב) **תור נערה.** כמו עת ויש אומרים מגזרת תור כי הוא יבא לעת מזומנת כטעם וקול התור: **מקץ היות לה.** סוף מקץ שבע שנים תחלה: **בשמן המור.** בושם נחמד ועליו יש מחלוקת: (יג) **ובזה.** בדבר זה כי יש לה רשות לבקש מה שתרצה וזה בעבור שלא

קיצור אלשיך

(י) **לא** הגידה אסתר וגו'. כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד. כי מרדכי נתן אל לבו לאמר מה זאת עשה אלהים שני הפכים באשה אחת. כי נתנה עליון תצלה למלוכה גדולה עד מאד. ולעומת זה השפל השפילה שאת אחשורוש תשכב. גם ידע מרדכי את כל אשר נעשה כי ישראל אכלו ושתו ונהנו מסעודת אחשורוש. והיה צועק מר על היהודים אשר בשושן לבלתי בא אל שלחן המלך כי מרה תהיה באחרונה וע"כ בהלקח אסתר אל בית המלך באין ספק נתן אל לבו לאמר אין זה כ"א גזרה עומדת ח"ו על ישראל ומה' יצא לעת כזאת תגיע אסתר למלכות למען תוכל לרפא להם. וגם לא על חנם נלקחה דוקא היא אל בית המלך. יען היא משבט בנימין מילדי קיש אבי שאול שגרם ביאת המן לעולם על אשר השאיר את אגג לילה אחת לשכב את אשה המוליד את המן החושב מחשבות להאביד את ישראל מן העולם. באופן אמר מרדכי בלבו או נלקחה אסתר להסתכן ותמות בעת צרה לכפר בעד אביה. או על ידה תהיה

לקוטי אנשי שם

(י) **מה** טעם צוה עליה מרדכי שלא תגיד עמה ומולדתה איתא בילקוט הטעם. כי אחשורוש שאל אית' בת מי את. אלא מי נתגדלת. והעשה אותם שרים ושלטונים. לכן אמר מרדכי לאסתר מיום שגלינו מארצנו אין אנו מקובלים על העמים. ואם יעשה המלך אותנו שרים ושלטונים ודאי יתקנאו כל העמים עמי ועל משפחתנו ועל כל ישראל ויעמדו עלינו ויכלתו בית אבינו וכל ישראל. ועוד יש טעם אחר למה צוה מרדכי עליה שלא תגיד. מחמת שחשב שבעת יעשה אחשורוש משתה חתונתו. ועוד יבואו שרים רבים. והמלך ירצה להתפאר ביופי אסתר. אולי יאמרו השרים שירצו שתבא אסתר ערומה ויהיה לא תרצה לבוא ויתרגזו כאשר הרגו את ושתי. ע"כ צוה עליה מרדכי שלא תגיד מי היא. ואז לא ידבר המלך מיופיה כלום מחמת שירא אולי היא ממשפחה בזויה ויתבייש על ידה. והנ"מ בין שני הטעמים לפי טעם ב' היה מסרתו שלא תגיד קודם המשתה. אבל לאחר המשתה היה לה לומר. כי מאי דהוה הוה. ותשא יותר חן בעיניו. אבל לטעם הילקוט לא תוכל להגיד לו אף לאחר המשתה כי גם אז ירצה לעשות שלטונים מעמה וממולדתה. ובזה יובן ניחא מה שקודם המשתה כתיב לא הגידה אסתר עמה ומולדתה. כתיב עמה קודם מולדתה. כי אז עיקר החשש היה אם המלך ידע עם אסתר לא יתבייש לומר כי אשתו היפה בנשים היא יהודית. ואולי יאמרו כי רצונם לראותה ערומה. אבל לאחר המשתה היתה יכולה להגיד מי היא. אבל החשש היה אולי ירצה לעשותם שלטונים. ואת מי יעשה שלטונים. בשה אבי מולדתה ולזה היה העיקר שלא הגד מולדתה. וממולדתה ידעו מי עמה. ע"כ כתיב לא הגידה אסתר מולדתה. כי זה עיקר היראה. וגם עמה לא רצתה להגיד מטעם הנ"ל:

הנשים עד־בית המלך: יד בערב | היא באה ובבקר
היא שבה אל־בית הנשים שני אל־יד שעשגז
סריס המלך שמר הפילגשים לא־תבוא עוד אל־
המלך כי אם־חפץ בה המלך ונקראה בשם:
טו ובהגיע תר־אסתר בת־אביחיל | דד מרדכי
אשר לקח־לו לבת לבוא אל־המלך לא בקשה
דבר כי אם את־אשר יאמר הגי סריס־המלך שמר
הנשים ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל־ראיה:
טז ותלקח אסתר אל־המלך אחשורוש אל־בית
מלכותו בחדש העשירי הוא־חדש טבת בשנת־
שבע למלכותו: יז ויאהב המלך את־אסתר מכל־
הנשים ותשא־חן וחסד לפניו מכל־הבתולות וישם
כתר־מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי:
יח ויעש המלך משתה גדול לכל־שריו ועבדיו

תו"א בערב היא באה. מגילה יג: ובהגיע תר אסתר. מקידה שער ס: ותהי אסתר נשאת חן. מגלה שם: ותלקח אסתר. שם: ויאהב המלך את אסתר. שם: ויעש המלך משתה גדול. שם:

תרגום

כל רב ורבן די צביא למימר מן יד יתיהב לה למיעל עמה מבית נשיא עד בית מלכא: יד בעדן רמשא הות עילא לשמושיה ית מלכא ובעדן צפרא הות תיבא לבית נשיא תניין לידא דששעגז רבא דמלכא נטיר מטרוניתא ומכאן ואילך לא תיעול תוב לות מלכא ארום אלהן ההיא דיתרעי בה מלכא וקרי לה בשמא מפרש וכתיב: טו וכד מטא סידור אסתר ברת אביחיל אחבוי דמרדכי די נסבה ליה לברת למיעל לות מלכא לא תבעת צרוך לכל מדעם ארום אלהן ית מן דייימר הגי רבא די למלכא נטר נשיא והות אסתר טעינת טיבו ומשכחא רחמין בעיני כל חזהא: טז ואדברת אסתר לות מלכא אחשורוש לאתתא ואעל יתה לבית אדרון בית מלכותיה בירחא עשיראה הוא ירחא דטבת בשתא שביעתא למלכותיה: יז ורחם מלכא ית אסתר מכל נשיא דהוו מתנסבן ואטענת רחמין וטיבו קדמוי מכל בתולתא ושוי כליכא דדהבא על רישה וטרד מן קיטון בית דמכיה ית איקונין דושתי ואוקים תמן ית איקונין דאסתר ואותיב יתה על כורסי תנין ואמליך יתה חלף ושתי: יח ועבד מלכא משתיא רבא לכל רברבנוי ועבדוי והוה קרי ליה משתיא דאסתר יהבית שבוק כרגא לפלכיא עבד ויהב ליה מתנן:

רש"י

אשר תאמר. כל שחוק ומיני זמר: (יד) אל בית הנשים שני. השני: (טו) בחדש העשירי עת צנה שהגוף נהנה מן הגוף זימן הקב"ה אותו עת צינה כדי לחבבה עליו: (יז) מכל הנשים. הבעולות שאף נשים הבעולות קבץ: (יח) והנחה למדינות עשה. לכבודה הניח להם מן המס שעליהם: ויתן משאת. שלח דורונות להם והכל כדי

אבן עזרא

תבא לידי מהשכבה ותהיה כקושה: (יד) אל בית הנשים שני. הטעם פעם שני ובא הטעם לשון זכר כמו אך בפעם הזה: וטעם שומר הפילגשים. כי אחר ששכב המלך עמה לא ישכב עמה אדם אחר כי חרפה היא למלך רק תהיה מהפילגשים רק אם לא מצא המלך טובה ממנה אז ימליכנה: (טו) לא בקשה דבר. גם זה לאות על שכלה: (טז) הוא חדש טבת.

קיצור

נאולת ישראל ותתקן קלקלת בית אביה וע"כ בכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר לראות אם היה מתחיל להעשות דבר שתסתכן בו. וזה הוא את שלום אסתר או אם הוא למען תציל את ישראל היה הולך לדעת מה יעשה בה. כלומר מה הוא הדבר והנס שיעשה לישראל בה. ועל ידה אם היה מתרגש דבר תצטרך להציל את ישראל ובגלל הדבר הזה צוה עליה אשר לא תגיד את עמה ישראל ואת מולדתה הוא שבט בנימין. כי אמר בלבו אם איזה גזרה תהי' ח"ו על ישראל טוב הוא בל ידעו כי יהודית היא ומשבט בנימין היא פן בעת הגזרה יוציאוה מן הכלל אותה ואת מולדתה. באופן לא תהיה לה פתחון פה לומר למלך יושיע לה ואת עמה כי אינו כבוד המלך ובזה אגבה ינצלו ישראל כאשר היה לבסוף כי אמרה כי נמכרנו אני ועמי. כי ע"כ חרד לבו ויתר ממקומו באומרו מי הוא זה אשר מלאו לבו לעשות כן. אך אם היתה מגדת עמה ומולדתה היו שוללים אותה מרשת זו ממנו לישראל ולא יהיה לה פתחון פה להשיב מחשבת עושי הרעה ומה גם אם יכתב ויחתם בטבעת המלך אשר אין להשיב כי יאמר לה המלך רב לך כי אינך

(ת"ב)

אלשיך

בכלל אסירי המלך ולא תהי' פלטה ח"ז וזהו מאמר הכתובים לא הגידה אסתר וגו' כי מרדכי צוה וגו'. והטעם הוא כי בכל יום ויום מרדכי מתהלך וגו' לדעת את שלום אסתר אם ח"ו אירע דבר שתסתכן על אשמת בית אביה. או מה יעשה בה [על ידה] לישראל כי לא על חנם היה ענינם. וע"כ לא רצה מרדכי שתגיד למען תוכל לרפא להם ולא יהנה הדלת נעול לפניה אם תודיע עמה ומולדתה כנ"ל:

(יז) **ויאהב** המלך את אסתר וגו'. כנראה מהפסוקים כל הבתולות שבאו אל המלך למשכב הלילה. באו כסדרן כל לילה אחרת. ולא שבו עוד לביתן. רק נשארו פלגשים למלך. תחת יד שעשגז. עד הגיע תור אסתר לבא אל המלך. ותשא חן וחסד לפניו. לא שבה אל בית הפלגשים. רק נשארה בבית המלך. כי המלך אוהבה יותר מכל הנשים [הפלגשים אשר ביד שעשגז] ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות אשר נשארו שם. שהמלך עוד לא בא עליהן. ומאין ידע המלך שאסתר טובה לפניו מכל הבתולות אשר עוד לא ידע אותן. אולי תמצא בהן אחת הטובה יותר מאסתר. ע"כ אומר הכתוב ובהקבץ בתולות שנית. דהיינו שנקבצו

אֶת מִשְׁתֵּה אֶסְתֵּר וַהֲנָחָה לַמְּדִינוֹת עָשָׂה וַיִּתֵּן מַשְׂאֵת כְּיַד הַמֶּלֶךְ׃ יט וּבְהִקָּבֵץ בְּתוּלוֹת שֵׁנִית וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ׃ כ אֵין אֶסְתֵּר מַגֶּדֶת מוֹלַדְתָּהּ וְאֶת־עַמָּהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה עָלֶיהָ מָרְדֳּכָי וְאֶת־מַאֲמַר מָרְדֳּכַי אֶסְתֵּר עֹשָׂה כַּאֲשֶׁר הָיְתָה בְאָמְנָה אִתּוֹ׃ ס כא בַּיָּמִים הָהֵם וּמָרְדֳּכַי יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־הַמֶּלֶךְ קָצַף בִּגְתָן וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי־סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף וַיְבַקְשׁוּ לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרֹשׁ׃ כב וַיִּוָּדַע הַדָּבָר לְמָרְדֳּכַי וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ בְּשֵׁם מָרְדֳּכָי׃ כג וַיְבֻקַּשׁ הַדָּבָר וַיִּמָּצֵא וַיִּתָּלוּ שְׁנֵיהֶם

תו"א ובהקבץ בתולות שנית. שם: אין אסתר מגדת. שם: ואת מאמר מרדכי אסתר עשה. שם: בימים ההם. שם: ויודע הדבר למרדכי. שם: ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי. שם טו אבותו חולין קד: ויבקש הדבר וימצא. מגלה יג:

תרגום

זרו׳ק כמסת ידא דמלכא: יט ובאתכנשות בתולתא זמנא תנינא ומרדכי מצלי ואזל ויתיב בתרע מלכא: כ בזמנא הדא הוה שאל לה מלכא מאידן אומא את ולא הות אסתר מחויא ילדותה וית עמה כמא דפקיד עלה מרדכי וית מאמר מרדכי הות אסתר עבדת שביא ומועדיא הות נטרת ביומי ריחוקה הות מזדהרא תבשילין וחמרא דעממין נוכראין לא הות טעמא וכל פקודיא דאתחייבן בהון נשיא דבית ישראל הות גמרא על פום מרדכי היכמא דהות נטרת כד הות מתרביא עמיה: כא ביומיא האנון ומרדכי יתיב בסנהדרין דתקינת ליה אסתר בתרע מלכא וכד חזו תרין רברבניא כדין כנסו וקצפו ואמרו דין לדין הלא מלכתא בפתגם מלכא בעיא לסלקא יתן ולאוקמא ית מרדכי לית רבותא לסלקא תרין קלוסנטרין ולאוקמא חד בכן אתיעטו בלישנהון בגתן ותרש טרסאי תרין רברבני מלכא מנטרי פלטירא ואמרו לאשקאה סמא דמותא דמטול לאסתר מלכתא ולאושיטא ידא במלכא אחשורוש למקטליה בסיפא בבית דמוכיה: כב ואשתמודע פתגמא למרדכי על דהוה הכים למללא בשבעין לישנין וחוי לאסתר מלכתא ואמרת אסתר למלכא ואתכתיב על שום מרדכי: כג ואתבע פתגמא ואשתכח קשוט ואצטליבו תרויהון על קיסא ואתכתיב בספרא דכרניא דמתקרי תדירא קדם מלכא:

רש"י

לפתותה ב אולי תגיד מולדתה ואעפ"כ כן. (כ) אין אסתר מגדת מולדתה. לפי שמרדכי יושב בשער המלך המזרזה והמרמזה על כך: (כא) לשלח יד. להשקותו סם המות: (כב) ויודע הדבר למרדכי. שהיו מספרים דבריהם לפניו בלשון טורסי ואין יודעים שהיה מרדכי מכיר בשבעים לשונות שהיה מיושבי לשכת הגזית: (כג) ויכתב בספר דברי הימים. הטובה שעשה מרדכי למלך:

שפתי חכמים

אם היתה קורה אומרת קורה תבא עמה: ב כך דרשו בפ"ק דמגילה ודייקי מדסמיך ליה להאי קרא ובהקבץ בתולות שנית אין אסתר מגדת וגו' וא"ת היאך אתה יכול לומר שלא כ ה יודע המשורים מאיזו עם

אבן עזרא

כן יקרא בלשון כשדים ונקראו החדשים בלשון הקדש על המספר בעבור אביב: (יח) והנחה. שם כמו מנוח' בעבור שמחתו באסתר: משאת. מנחה כמו משאת בנימן: (יט) ובהקבץ בתולות שנית. הטעם היה זאת הפעם השנית כבר היה יושב מרדכי בשער המלך כי זה בשנת שבע למלכותו והמשת' על דבר ושתי בשנת שלש ואמרו הקדמונים כי נתחייבו ישראל מיתה בעבור שאכלו בשלחן המלך ושתו מיין משתיו: (כ) אין אסתר מגדת מולדתה. למלך ולא לסריסים שהעמיד לפניה: באמנה. מגזרת כאשר ישא האומן והוא שם כמו חכמ' עלמה: (כא) משומרי הסף. בחצר הפנימית והכתוב לא הזכיר למה קצפו ואיך ידע הדבר מרדכי ויש אומרים כי הוא היה מסנהדרין והי' יודע שבעים לשון וזה טעם מרדכי בלשן ואין טעם בלשן כי הם אדם אחד: (כג) ויתלו. כל אחד משניהם כמו ויקבר בערי גלעד:

קיצור אלשיך

שנקבצו כל הבתולות הנשארות והעבירן לפני המלך. וכולן לא מצאו חן בעיניו כאסתר. ע"כ וישם המלך בעצמו כתר מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי. (יט) **ומרדכי** יושב בשער המלך. זה ענין בפ"ע. כי מה' היתה זאת שישב בשער המלך. ולא מאסתר [כי אין אסתר מגדת מולדתה שהיא קרובת מרדכי כי אף את עמה לא הגידה] כדי שיתודע לו ענין בגתן ותרש ושיתודע לו גזרת המן. ע"כ סמך לו ספור ענין בגתן ותרש וכו'.

לקוטי אנשי שם

(כא) **ומרדכי** יושב בשער המלך. איתא בילקוט כשנכנסה אסתר למלכות אמרה לאחשורוש למה אין אתה עושה כמו שהיו המלכים הראשונים עושים שהיו מושיבים אדם צדיק יהודי יושב בשער המלך נבוכדנצר הושיב דניאל על פתחו שאם יגיע לו דבר היה אומר לו כמאמר דניאל בתרע מלכא. אמר לה מכרת את יהודי כשר. אמרה ליה יש כאן אדם כשר וצדיק וכמו מרדכי. מיד שלח אחשורוש אחרי מרדכי ונתן לו רבות לישב בשער המלך. ופי"ו ניצול אחשורוש מבגתן ותרש:

(כא) **בימים** ההם וגו'. שכבר מלכה אסתר ומרדכי יושב בשער המלך. ובזה בא הכתוב להורות את בני ישראל גודל השגחתו ית' להטיב אלינו כי הלא בהכנה אשר הכין המן שיהנו ישראל מסעודת אחשורוש ונתחייבו ח"ו ישראל כליה זכר הקב"ה את דבר קדשו אשר דבר אל עבדו הנביא ירמיה כי לפני מלאות לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם. ע"כ הכין הקב"ה גדולת המן וגזרתו לעורר את ישראל לתשובה. ואח"כ יהי' מפלתו גדולה מאד. והמגלה מספרת אחת לאחת כל גלגולי הסבות מהחל עד כלה. איך שהקב"ה הכין הרפואה קודם להמכה. שיעץ להרוג את ושתי. ונכנסה אסתר. הוא זימן את ישראל להפילם. ונכנסה אסתר להפילו. ומרדכי הוכן לישב בשער המלך.

עַל־עֵץ וַיִּכָּתֵב בְּסֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ׃ ס
ג א אַחַר ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה גִּדַּל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ
אֶת־הָמָן בֶּן־הַמְּדָתָא הָאֲגָגִי וַיְנַשְּׂאֵהוּ וַיָּשֶׂם אֶת־
כִּסְאוֹ מֵעַל כָּל־הַשָּׂרִים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃ ב וְכָל־עַבְדֵי
הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ כֹּרְעִים וּמִשְׁתַּחֲוִים
לְהָמָן כִּי־כֵן צִוָּה־לוֹ הַמֶּלֶךְ וּמָרְדֳּכַי לֹא יִכְרַע וְלֹא
יִשְׁתַּחֲוֶה׃ ג וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר־בְּשַׁעַר
הַמֶּלֶךְ לְמָרְדֳּכָי מַדּוּעַ אַתָּה עוֹבֵר אֵת מִצְוַת
הַמֶּלֶךְ׃ ד וַיְהִי בְּאָמְרָם כאמרם קרי אֵלָיו יוֹם וָיוֹם וְלֹא
שָׁמַע אֲלֵיהֶם וַיַּגִּידוּ לְהָמָן לִרְאוֹת הֲיַעַמְדוּ דִּבְרֵי
מָרְדֳּכַי כִּי־הִגִּיד לָהֶם אֲשֶׁר־הוּא יְהוּדִי׃ ה וַיַּרְא הָמָן

ה"א אחר הדברים האלה. שם: ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה. שם יט:

תרגום

א בתר פתגמיא האלין עלת מדת דינא קדם רבון כל עלמא וכן אמרת הלא המן רשיעא נחת מן שושן לירושלם לבטלא בנין בית מוקדשך והא כען רבי מלכא אחשורוש ית המן בר המדתא די מזרעית אגג בר עמלק רשיעא ומנייה רב על כולא ותקין ית כורסיה מעלוי כל רברבניא די עמיה עני מרי עלמא עד כדו לא אשתמודע בעלמא פסיקו מני עד די יתרברב וישתמודע לכל עממיא ומן בתר כן אתפרע מניה על כל עקתין די יעביד איהו ואבהתוי לעמא בית ישראל: ב וכל עבדי מלכא די בתרע בית מלכא גחנין לאנדרטא די הקים בהדיה וסגדין ליה להמן ארום כן פקיד עלוהי מלכא ומרדכי לא הוה גחין לאנדרטא ולא הוה סגיד להמן על די הוה ליה עבד פלח ואזדבן ליה בטולמא דלחם: ג ואמרו עבדי מלכא די בתרע פלטרין דמלכא למרדכי מה דין את עבר ית תפקדתא דמלכא: ד והוה במללותהון ליה יומא ויומא ולא קביל מנהון וחויאו להמן למחזי היתקיימון פתגמי מרדכי כל קביל פתגמי דהמן ארום חוי להון די להמן לא הוה סגיד על דהוה עבדיה דאזדבן ליה בטולמת לחם ולאנדרטא די הקים בהדיה לא הוה גחין על דהוה יהודי ויהודאי לא פלחין ולא גחנין ליה: ה וחזא המן ארום לית מרדכי גחין לאנדרטא ולא הוה סגיד ליה

שפתי חכמים

פירש יהלא כמה דלטירין היו דישראל שהיו אומרים שהיא ישראלית אלא דבכיה שנשאת חן בעיני כל רואיה והיו האומות מתגרות ואומרו' זו ממשפחתי וזאת אומרת כמו כן לפיכך לא היה לו לעמוד על הבירור כך כתוב ברש"י בספר עין יעקב: ג דק"ל מה הטיב לנו הכ' שלא גדלו עד שבא המעשה הזאת לכ"פ אחר שנבראת רפואה וכו':

רש"י

(א) אחר הדברים האלה. שנבראת ג רפואה זו להיות לתשועה לישראל. גדל המלך וגו' את המן. שהקב"ה בורא רפואה למכתן של ישראל קודם שיביא המכה עליהם: (ב) כורעים ומשתחוים. שעשה עצמו אלוה לפיכך ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה: (ד) היעמדו דברי מרדכי האומר. שלא ישתחוה עולמית כי הוא יהודי והוזהר על

אבן עזרא

(א) אחר. אחר חמש שנים יש אומרים כי זה המן הוא ממוכן: מעל כל השרים. הטעם מעל כל כסאות השרים כי לכל שרים לו כסא בבית המלכות: (ב) יכרע וישתחוה. ידועים ונכון מה שדרשו רז"ל כי צורת צלם וע"ז היו בבגדיו או על מגבעתו: (ד) כי הגיד להם אשר הוא יהודי. כי הוא אסו' לו. והנ'ים לשאול למה הכנים מרדכי עצמו בסכנה גם הכנים כל ישראל היה ראוי שידבר לאסתר ותסירנו משער המלך ולא יכעים את המן אחר שרא' שהשע' מצחקת לו. והתשוב' כי לא יוכל לסיר

לקוטי אנשי שם

ג (א) אחר הדברים האלה גדל המלך וגו'. איתא בילקוט רבי סוס מבתעי אריא עבד סעודתא לכל חיותא ובעירא ועבד לכון גננא מתמכא דחריותא כיון דאכלי אמרי מאן יזמר לן זמר. תלו עיניהן בכדין תעלא. אמר לכו עניין אתון לי מאי דאנא אמר אמרי ליה הן. דלי עיניה כלפי מעלה מסכי עילאי אמר מאן דאתמי לן בעלאי יתמי לן בתתאי. כך מי שבראני בגלילו של בגתן ותרש יבראנו בגלילו דהמן מי שפרע מן העליונים יפרע מן התחתונים:

קיצור אלשיך

ועוד עשה הקב"ה הקציף עבדים על אדוניהם כדי ישמע מרדכי ויכתב בספר הזכרונות שעי"כ יבא חרבונא ויאמר הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך עומד בבית המן גם למאמר רז"ל כי בעצת המן היה ענין בגתן ותרש שע"כ כאשר נתודע הדבר למלך אמר תלוהו עליו נמצא שענין בגתן ותרש סיבב תליית המן. ע"כ.

(א) אחר הדברים האלה שמה' הוכן מפלת המן גדל המלך את המן. עוד נוכל לומר טעם על אשר גדל המלך את המן אחר תליית בגתן ותרש. כי המלך לא היה מיחס ההטבה בהגדת עצת בגתן ותרש אל מרדכי כי אם אל אסתר המלכה. ע"כ אמר המלך בלבו איזה מעלה יתרה אעלה את אסתר כי אין למעלה מהיותה מלכה. אך אעלה במעלות את אשר סיבב מלכותה. וזהו להגדיל את המן ויהי' להמלכה נחת רוח מזה. ומחמת כי עד עכשיו הי' המן קטן מכל השרים ע"כ אין מהנימוס להגדילו פעם אחת על כל השרים רק יהיה בהדרגה. בתחלה גדל אותו. ואח"כ וינשאהו. ואח"כ וישם את כסאו וגו':
(ב) וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כורעים ומשתחוים להמן כי כן צוה לו [ר"ל עליו] המלך. ר"ל המלך צוה לכל עבדיו אשר בשער המלך שיעשו לו. להמן. הכבוד הזה לכרוע ולהשתחות להמן, ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה. ר"ל מרדכי לא היה צריך לכרוע ולהשתחות כי אף שהיה יושב בשער המלך. אך לא היה מעבדי המלך. ואם היה מרדכי אומר להם כי עליו איננו הצווי להשתחות ולכרוע מחמת שאיננו עבד המלך. יוכל היות כי עבדי המלך לא חרה להם עליו. אך מרדכי הגיד להם טעם אחר כי אינו כורע ומשתחוה מחמת שהוא יהודי. והוא יחסן שהגלה מן א"י עם הגולה שהגלה נ"נ עם יכניה מלך יהודה. והי' בא"י משרי יהודה. ולא לכבוד הוא לו שישתחוה להמן [ובפרט כי המן נתגדל בטעות שהמלך תלה ההצלה באסתר ע"כ נתגדל המן כנ"ל. ולו ידע המלך כי ע"י מרדכי תית ניצל לא היה מגדיל את המן רק את מרדכי (ח"ב)

כִּי־אֵין מָרְדֳּכַי כֹּרֵעַ וּמִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ וַיִּמָּלֵא הָמָן חֵמָה׃
ו וַיִּבֶז בְּעֵינָיו לִשְׁלֹחַ יָד בְּמָרְדֳּכַי לְבַדּוֹ כִּי־הִגִּידוּ לוֹ
אֶת־עַם מָרְדֳּכָי וַיְבַקֵּשׁ הָמָן לְהַשְׁמִיד אֶת־כָּל־
הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּכָל־מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַם מָרְדֳּכָי׃
ז בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא־חֹדֶשׁ נִיסָן בִּשְׁנַת שְׁתֵּים
עֶשְׂרֵה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ הִפִּיל פּוּר הוּא הַגּוֹרָל לִפְנֵי
הָמָן מִיּוֹם ׀ לְיוֹם וּמֵחֹדֶשׁ לְחֹדֶשׁ שְׁנֵים־עָשָׂר הוּא־
חֹדֶשׁ אֲדָר׃ ס
ח וַיֹּאמֶר הָמָן לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ יֶשְׁנוֹ
עַם־אֶחָד מְפֻזָּר וּמְפֹרָד בֵּין הָעַמִּים בְּכֹל מְדִינוֹת

תו"א ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו. שם יג: בחדש הראשון הוא חדש ניסן. ראש השנה ז: הפיל פור הוא הגורל. שם מגלה יג: ישנו עם אחד מפזר. שם:

וְאִתְמְלֵי הָמָן עֲלוֹי דְמָרְדְּכַי
רִתְחָא׃
ו וַהֲוָה חוּךְ קֳדָמוֹי
לְאוֹשָׁטָא יְדוֹי לְמִקְטוֹל יַת
מָרְדְּכַי בִּלְחוֹדוֹהִי אֲרוּם חֲוִיאוּ
לֵיהּ דְּמָרְדְּכַי אָתֵי מִן יַעֲקֹב
דְּשָׁקַל מִן עֵשָׂו אַבָּא דְאָבוּי
דְּהָמָן יַת בְּכֵירוּתָא וְיַת בִּרְכָתָא
וִיהוּדָאֵי אִינוּן עַמָּא דְמָרְדְּכַי
וּבְעָא הָמָן לְשֵׁיצָאָה יַת כָּל
יְהוּדָאֵי דִּי בְּכָל מַלְכוּת
אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ עַמָּא דְמָרְדְּכַי׃
ז בְּיַרְחָא קַדְמָאָה דְהוּא יְרַח
נִיסָן בִּשְׁתָּא תַּרְתֵּי עַשְׂרֵי
לְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אַפֵּל פּוּרָא
הוּא עַדְבָא קֳדָם הָמָן מִן יוֹמָא
לְיוֹמָא וּמִן יַרְחָא לְיַרְחָא תְּרֵי עֲסַר דְּהוּא יְרַח אֲדָר׃
ח וַאֲמַר הָמָן לְמַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אִיתַי עַמָּא חֲדָא מְבַדַּר
וּמִתְפְּרֵשׁ בֵּינֵי עַמְמַיָּא וְאוּמַיָּא וְלִישָׁנַיָּא וּמִקְצָת מִנְּהוֹן דַּיְרִין בְּכָל פַּלְכֵי מַלְכוּתָא וּגְזֵרַת אוֹבַיְתְהוֹן

רש"י

עבודת אלילים: (ז) הפיל פור. הפיל מי שהפיל ולא פירש מי ומקרא קצר הוא: הוא הגורל. הכתוב מפרש ומהו הפור הוא הגורל הפיל הגורל באיזה חדש יצליח: מיום ליום. באיזה יום בחדש יצליח: (ח) ואת דתי

אבן עזרא

משער המלך כי אם יסיר בלא מצות המלך דמו בראשו: (ז) הפיל פור. זאת המלה פרסית ופירוש' גורל והנה זה הפך הוא חדש ניסן. ויש אומרים כי בחר להשמיד את ישראל בחדש אדר כי בו נאסף אל עמו משה אדונינו ולא ידע כי בו נולד. ואחרים אמרו בעבור הכור העליונים במזל גדי שהוא בית עשר למזל דלי שהוא מזל ישראל. והנכון שכן יצא בגורלו כי מהשם משפטו והשם האריך הזמן עד שיעשו ישראל תשובה וימלטו: (ח) נו"ן ישנו. נוסף ויש אומרים גם הוי"ו: מפוזר ומפורד בין העמים. שיפרד איש מעל אחיו כל כך הוא רע כולו ולא די שדתיהם שונות אלא שלא

קיצור אלשיך

מרדכי כאשר היה בסוף]. ועבדי המלך חשבו להיפך כי מרדכי הוא מעם בזוי ושפל. ואיך מלאו לבו לעמוד בגאה וגאון בין כל הכורעים ומשתחוים ולא ירצה להכנע לפני המן הנשא על כל השרים. ע"כ הגידו זאת להמן. וכאשר ראה המן כי אמת הדבר כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו וימלא המן חמה. אבל להרוג את מרדכי לא היה לו רשות. כי לא עבר על צווי המלך כנ"ל:

(ו) ויבז בעיניו וגו'. המן חשב בלבו מה יועיל לו אם יעשה דין במרדכי לבדו. כי אלפים ורבבות יהודים נקראים עם מרדכי והולכים בעקבותיו. וגם המה לא יתנו לו כבוד ולא יכרעו ולא ישתחוו לו להכעיסו על אשר עשה דין במרדכי. ע"כ ויבקש המן להשמיד את כל היהודים שלא יזכר עוד שם ישראל בעולם. ומחמת שהי' לבו נוקפו לעשות דבר זר כזה ע"כ רצה תחלה לראות ע"פ הוראת הכוכבים את מזלם של ישראל איך הוא באותן הימים. אם יכול לנצח אותם. והפיל פור הוא הגורל לפני המן מיום ליום ומחדש לחדש: *)

ח) ויאמר המן וגו' ישנו עם אחד. שאינו מעורב עם כל עם ולשון. באופן שמורא לא יעלה על ראשינו מיתר העמים שהתחתנו עמהם. כי לא התחתנו עם שום אדם זולתם. ואולי אנשי העם הזה יתקוממו עלינו לעמוד על נפשם ויהרגו רבים מעמי המלך. אין לפחוד מזה כי הוא מפוזר בכל המדינות וזעיר שם זעיר שם ואין באחד המדינות רבים יחד יתנו לב להתאמץ על מבקשי רעתם. ושמא תאמר אולי יתקבצו מכל המדינות אל עיר אחת ושם יתקוממו עלינו. גם מזה לא לא נירא. כי הלא מפורד בעלי פירוד בלתי מתקשרים זה עם זה. ואל נא תאמר אולי מפחד רעה בנפול עליהם אימת מות יקנו התקשרות ויתקבצו לעמוד על נפשם. גם זה אינו. כי אינם קרובים אלו לאלו כי הם בכל העמים. מועט בכל עם ועם. באופן שע"י תכונותם אלה לא במהרה ינתקו ממקומם להתקבץ יחד כולם. וגם לא תירא מעשות קרחת במלכותך. כי הם בכל מדינות מלכותך ואין מדינה מהם. ואל תאמר פן יאשם המלך בעיני העמי' בהמית עם רב בלתי בני תמותה כי למה יומתו מה עשו. ראה גם ראה. כי דתיהם שונות מכל עם. זרה ומשונה וגרוע מדתי כל עם. ובלתי מתקרבים אל השכל. ועכ"ז ואת דתי המלך הישרים אינם עושים. וע"כ לא יאשם המלך בקרב העמים על עשותו כלה בעם כזה. וכ"ש שלא יכמרו רחמי העמים לבלתי אבדם. כי אין שנאה כשנאת הדת. כי כל העמים אף שילכו איש בשם אלהיו יתקרבו בפת בגם ויין משתיהם. ומאכל שלחנם

---

*) כפל הענין מיום ליום ומחדש לחדש צריך ביאור וגם יש להבין מה שנאמר במגילה כי על שם הפור נקרא היום הזה פורים. למה לשון רבים פורים. ולא פור לשון יחיד. אבל הענין מבואר בגורלות כי ודאי על גורל פשוט אין לסמוך כי פשיטא אם תשים בקלפי י"ב פתקאות בעל אחד נרשם חודש אחד פשיטא שיעלה ע"כ חדש אחד. או יום אחד. אבל מעשה הגורל של המן כך היה. השנה שנ"ד ימים. עושים שנ"ד פתקאות ועל כל פתק נכתב שם יום אחד. למשל על פתק ראשון כתוב א'. ועל השני כתוב ב' וכן כולם עד שעל הפתק האחרון היה כתוב שנ"ד. ואלו שנ"ד פתקאות יהיו-מונחים בקלפי. ואח"כ לוקחים י"ב פתקאות וכותבים על כל אחד שם חדש אחד מחדשי השנה. על אחד חדש ניסן ועל השני אייר וכן כולם. ומניחים אותם בקלפי שניה ופושט ידו אחת לקלפי אחד ונוטל משם פתק אחד הכתוב עליו שם חדש. ופושט ידו השניה לקלפי השניה ונוטל משם פתק אחד הכתוב עליו שם היום. ורואה אם שם היום יכול להיות בחדש זה. למשל הוציא מקלפי אחד חדש אדר ומהשניה פתק אחד הכתוב עליו אות ק' זה גורל שקר. כי כשתחשוב חשבון הימים מניסן הרי יום ק' בתמוז. אבל אם הוציא שם יום ש"מ וכדומה. א"כ חשבון הימים נ"כ באדר. ונתכוונו הגורלות. הימים עם החדש. וכן בכל החדשים שנשתוו עם מספר הימים. יכול להיות הגורל אמת. ולכך נאמר הפיל פור הוא הגורל מיום ליום ומחדש לחדש שהיו ב' גורלות. ולכך נקרא פורים על שם שני הגורלות:

מלכותך ודתיהם שנות מכל־עם ואת־דתי המלך
אינם עשים ולמלך אין־שוה להניחם׃ ט אם־על־
המלך טוב יכתב לאבדם ועשרת אלפים ככר־
כסף אשקול על־ידי עשי המלאכה להביא אל־
גנזי המלך׃ י ויסר המלך את־טבעתו מעל ידו
ויתנה להמן בן־המדתא האגגי צרר היהודים׃
יא ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך והעם לעשות
בו כטוב בעיניך׃ יב ויקראו ספרי המלך בחדש
הראשון בשלושה עשר יום בו ויכתב ככל־אשר־
צוה המן אל־אחשדרפני־המלך ואל־הפחות אשר ׀
על־מדינה ומדינה ואל־שרי עם ועם מדינה ומדינה
ככתבה ועם ועם כלשונו בשם המלך אחשורוש
נכתב ונחתם בטבעת המלך׃ יג ונשלוח ספרים

הו״א אם על המלך טוב. בס׃ ויסר המלך את טבעתו. בס ידו.

תרגום

שנין מכל עמא לחמנא ותבשילנא ליתהון טעמין חמרנא ליתהון שתן יומי גנוסיא די לנא ליתיהון נטרין ונימוסנא לא מקיימין וית גזירת דיני מלכא ליתיהון עבדין ולמלכא לית ליה טימי מנהון ומה הנאה אית ליה בהון אין ישבקינון על אפי ארעא׃ ט אין על מלכא שפר יכתב כתבא לאובדא יתהון ועשרת אלפין ככרין דכסף אתקול על ידוי עבדי עבידתא למיתי לבית גנזוי דמלכא ומן יכיל מני שתין רבבן דסלקן אבהתהון מן שעבידהון דמצראי׃ י ואעדי מלכא ית גושפנקיה מעלוי ידיה ויהבא להמן בר המדתא דמזרעית אגג מעיקא דיהודאי׃ יא ואמר מלכא להמן כספא יהא מתיהב לך ועמא יהוון מסירין בידך למעבד מה דיוטיב קדמך׃ יב ואתקריאו לבלרין דמלכא בירחא קדמאה בתלת עסר יומין ביה ואתכתיב ככל די פקד המן לות אסטרטילוסי מלכא ולות הפרכין דמתמנן ארכונין על כל פלכיא ופלכיא ולות רברבני עמא ועמא פלכיא ופלכיא כרושם כתבהון ועמא ועמא כממלל לישניה בשום מלכא אחשורוש כתיב ומפרש ומתחתם בגושפנקא דמלכא׃ יג ולישדרא פטקין בידא דריהטונין לכל פלכי מלכא לשיצאה ולקטלא

שפתי חכמים

ד דק״ל הוא בקש לאבד את היהודים והמלך נתן לו הטבעת מה שלא שאל ולא בקש ממנו. לכ״פ הוא מתן כו׳: ה לאפוקי שאינו נו״ן האיתן

רש״י

המלך. לתת מס לעבודת המלך: אין שוה. אין הנאה כלומר אין בלע: יכתב לאבדם. יכתב ספרים לבלוה לשרי המדינות לאבדם: (י) ויסר המלך את טבעתו. הוא מתן כל ד דבר גדול שישאלו מאת המלך להיות מי שהטבעת בידו שליט בכל דבר המלך: (יג) ונשלוח ספרים. ויהיו נשלחים ה הספרים אישטר״א פרמי״ש בלע״ז והוא מגזרת (שופטי׳ יא כה) אם נלחום נלחם

אבן עזרא

ישמרו הדתים והחוקים שיצוה המלך. והנה כל עם ועם ישמרו חוץ מהן: אין שוה. איננו דבר נכון או איננו תועלת: (ט) ועשרת אלפים ככר כסף. הוא חסר וכן הוא ועשרת אלפים אלפי ככר כסף כמו והנבואה עודד הנביא: גנזי המלך. אוצרות וכמוהו אחר גנזי המלך והנו״ן מובלע וכן ובגנזי ברומים: (יא) הכסף נתון לך. והעם לעשות בו המלך. והג׳ הספרים נכתבו בי״ג לניסן והנה המן נתלה בניסן. וחכמינו אמרו שהתענה מרדכי בימי הפסח ויתכן שלא נשמע הדבר ביום שנכתבו הספרים בו: (יב) אחשדרפני. מלה פרסית מתשע אותיות ואין שם תואר במספרו במקרא ולא יקרו בעיני דברי האומרים שהם שתי מלות: הפחות. חסר תי״ו השורש והנכון שאחד פחה בה״א פחת יהודה סמוך ומלת פחת כמו להיות פחם בארץ יהודה כמו עובר בשוק אצל פנה והמ״ם סימן רבים: (יג) ונשלוח ספרים. שם

קיצור אלשיך

שולחנם משא״כ ישראל. ואל תשית לבך על דבר המס אשר יחסר למלך באבודם. כי עשרת אלפים ככר כסף אשקול ע״י עושי המלאכה. ואף כי להשמיד בלבבו לא הוציא מפיו כ״א לאבדם. כי חש פן לא יסכים המלך לכלותם ע״כ בחר לשון ערומים לדבר בלשון היולי „יכתב לאבדם" שאפשר להתפרש לשלול שלל ולבוז בז בחיי היותם או לאבדם מן העולם ותפס לשון זה עד ישקיף וירא מה בלבו של מלך והעולה על רוחו כי גם אם יבין המלך על אבוד ממון הוא ימתיק הדבר באגרותיו על אבוד נפשות. ובזה צדק מענה לשון המלך באומרו והעם לעשות בו כטוב בעיניך. כלומר ראיתי דבריך מסותרים סובלים ב׳ הבנות בהסתפק בכונתי אך הנני מרשה אותך לעשות בו כטוב בעיניך. לפי איזה פירוש ישר בעיניך. וע״כ המן כתב בפירוש להשמיד ולהרוג ולאבד. כי אמר פירושו על תיבת „לאבדם" שדבר לפני המלך. כי הכונה הוא להשמיד ולהרוג.

(ח״ב)

(ט) ועשרת אלפים ככר כסף אשקול ע״י עושי המלאכה. לאבדם.

(יא) ויאמר המלך להמן הכסף שיתנו המאבדי׳ את היהודי׳ נתון לך והעם. לעשות בו כטוב בעיניך:

(יב) ויקראו סופרי המלך לכתוב שני מיני אגרות. אגרות להאחשדרפנים והפחות אשר על מדינה ומדינה. ואל השרים אשר בכל עיר ועיר כתב מפורש להשמיד ולהרוג את כל היהודים בי״ג אדר. ואגרת הנקרא פתשגן הכתב גלוי לכל העמים להיות עתידי׳ ליום י״ג אדר. ועל מה יהיו עתידים ולמה יהיו עתידי׳ לא ידעו מאומה. והדת נתנה בשושן הבירה. בשושן הבירה אשר שם הי׳ מושב המלך והמן והאחשדרפנים היה ניתן הדת בפירוש להשמיד ולהרוג את כל היהודים בי״ג אדר. והמלך והמן ישבו לשתות. להראות להמן כי בכל לבו מסכים עמו ואין לבו נוקפו ע״ז. והעיר שושן. אשר היו היהודים דרים שם. ושם היו יודעים רק פתשגן הכתב להיות העמים עתידים ליום הזה י״ג אדר.

היו

ביד הרצים אל־כל־מדינות המלך להשמיד להרג
ולאבד את־כל־היהודים מנער ועד־זקן טף ונשים
ביום אחד בשלושה עשר לחדש שנים־עשר הוא־
חדש אדר ושללם לבוז: יד פתשגן הכתב להנתן
דת בכל־מדינה ומדינה גלוי לכל־העמים להיות
עתדים ליום הזה: טו הרצים יצאו דחופים בדבר
המלך והדת נתנה בשושן הבירה והמלך והמן
ישבו לשתות והעיר שושן נבוכה: ס ד א ומרדכי
ידע את־כל־אשר נעשה ויקרע מרדכי את־בגדיו
וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה
גדולה ומרה: ב ויבוא עד לפני שער־המלך כי אין
לבוא אל־שער המלך בלבוש שק: ג ובכל־מדינה

תו"א ומרדכי ידע את כל אשר נעשה. מגלה טו: כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק. ברכות נה:

תרגום

ולהובדא ית כל יהודאי מן
עולימא ועד סבא טפליא
ונשיא ביומא חדא בתלת
עסר יומין לירח תרי עסר הוא
ירחא דאדר ושלליהון לעדאה:
יד דיטגמא דכתבא למהוי
מתיהיבא בכל גזירתיה בכל
פלכא ופלכא מפרסם לכל
עממיא למהויהון זמינין ליומא
הדין: טו ריהוטנין נפקו זריזין
בפתגמא דמלכא וגזירתא
אתיהיבת בשושן בירנתא
ומלכא והמן הוו יתבין למשתי
חמרא וקרתא דשושן
מתערבלא בחדות עממין
נוכראין ובקל בכיתא דעמא
בית ישראל: א ומרדכי ידע
על ידא דאליהו כהנא רבאית
כל מה דאתעבד בשמי מרומא
ומה דאתחיבו עמא בית ישראל לשתיצאה מגו עלמא והיכמא דאתכתיב ואתחתים להובדותהון מן
עלוי ארעא היכדין אתכתיב ואתחתים בשמי מרומא על עיסק דאתהניאו מן סעודתיה דאחשורוש
רשיעא ברם חותמא הוה חתים מן טינא ושדר מרי עלמא ית אליהו כהנא רבא לחואה למרדכי
דיקום ויצלי קדם מרי עלמא על עמיה וכד ידע מרדכי בזע ית לבושוי ואלביש לבושא דשק
על בסריה ושוי קיטמא על רישיה וקבל קבלתא רבתא ובכא במרירות נפשא בקל עציב:
ב ואתא עד קדם תרע פלטירא דמלכא ארום לית רשו לגבר למיעל לתרע פלטירא דמלכא
כד לביש לבושא דשק: ג ובכל פלכא ופלכא ובכל קריא וקריא אתר דפתגם מלכא וגזירת

רש"י

(שמואל ב כ טו) הנגל' נגליתי (הושע יכז) נדמה נדמיתי: בשלשה עשר לחודש שנים עשר. ביום י"ג לאותו חדש שהוא י"ב לחדשי השנה: (יד) פתשגן. לשון ארמי ספור הכתב דריסממנ"ט בלע"ז: להנתן דת. ציווי הכתב שהי' אומר להנתן חוק גזרת המלך: גלוי לכל העמים. דבר זה: (טו) והדת נתנה בשושן. מקום שהיה המלך שם ניתן ו החוק בו ביום להיו' עתידי' ליום י"ג לחדש אדר לכך. והעיר שושן נבוכה. ז היהודי' שבה: (א) ומרדכי ידע. ח בעל החלום אמר לו שהסכימו העליוני' על כך לפי שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר ושנהנו מסעודת אחשורוש: (ב) כי אין לבוא. אין ד"א לבוא אל שער

שפתי חכמים

ומביא ראיה מגזרת הם נלחום כו': ו דק"ל הרי בכל מדינה ניתן הדת ולמה אמר בשושן. לכ"פ מקום שהמלך כו': ז דק"ל היאך העיר שהיא עצים ואבנים נבוכה. לכ"פ היהודים שבה: ח אף ע"ג דתרי דעות נינהו בפ"ק דמגילה ובמדרש ילקוט כתב רש"י שניהם יחד דס"ל דהא והא גרם כי זולת חטא הצלם לא נגזרה עליהם כלייה כ"כ וזולת חטא הסעודה היה עדיין הש"י מאריך אפו ובזה נחתם גזר דינ' נמצא אופן הגזירה היה בעבור הצלם והחתימת הגזר דין היה בעבור

אבן עזרא

התואר מבנין נפעל כמו נשאול נשאל דוד: (יד) פתשגן. כמו נוסחה: גלוי. שלא יהיה בסתר: עתידים. נכונים כעתיד מגזרת ועתדה בשדה לך: (טו) דחופים. כדמות דחופים במהירות: והעיר שושן. שבה היהודים נבוכ' כי מה תהיה הבירה כי כולה היא מברתי המלך ואין שם יהודי רק מרדכי לבדו: נבוכה. פועל עבר ע"כ הוא מלעיל מגזרת נבוכים הם בארץ כאדם שהשתבש ולא ידע מה יעשה: (א) ומרדכי. כאשר ידע זה הדבר מיד קרע בגדיו: ויצא בתוך העיר. היא עילם המדינה: (ב) כי אין לבא אל שער המלך בלבוש

קיצור אלשיך

היו היהודים נבוכים. על מה ולמה יהיו העמים עתידים. ולב יודע מרת נפשו. ע"כ לבם אמרו להם כי איזה צרה מחכה עליהם:

(א) ומרדכי ידע את כל אשר נעשה. מחמת שהי' מרדכי יושב בשער המלך ע"כ נתגלה לו כל ענין המלך והמן. וכל ענין הגזרה באר היטב אך הי' ירא לגלות בפירוש להיהודים את כל ענין הגזרה. אולי יתודע הדבר להמן כי נגלה להיהודים גזרתו ויתפרסם הדבר בין האומות כי יהי' להם רשות להרוג היהודים ולשלול ממונם. לא יחכו על יום המוגבל. רק היהודים חייהם וממונם תיכף יהי' הפקר. ע"כ קרע את בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדולה. מה היה זעקתו רק תיבה אחת „ומרה" ומהו המרירות לא אמר:

(ב) ויבא עד לפני שער המלך. עוד טעם על מה שלא הגיד מרדכי לאנשי שושן בפירוש ענין הגזרה. מחמת שרצה שלא יסמכו בנ"י עליו על שהוא יושב בשער המלך וידבר עם השרים הקרובים למלכות ויתחנן לפניהם שידברו עם המלך ויפייסו להמן על אשר מרדכי לא כרע ולא השתחוה לפניו ויבטלו הגזרה. זאת לא רצה מרדכי. ע"כ אמרו חז"ל כי מרדכי ידע כי נתחייבו ישראל כליה על אשר נהנו מסעודת אחשורוש ועל שהשתחוו לצלם. וכ"ז שלא יעשו ישראל תשובה גמורה הגזרה לא תבטל. ע"כ לבש מרדכי שק ואפר ויראו כי לא יכול מרדכי לבוא לשער המלך ולא יכול לבא לאסתר לבקש מהמלך. וגם לא תדע מה לבקש. כי לא תדע מהות הגזרה. אך אחרי שהחריד מרדכי את כל ישראל שבשושן ויתעוררו כל ישראל לתשובה בצום ובכי

וּמְדִינָה מְקוֹם אֲשֶׁר דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מַגִּיעַ אֵבֶל
גָּדוֹל לַיְּהוּדִים וְצוֹם וּבְכִי וּמִסְפֵּד שַׂק וָאֵפֶר יֻצַּע
לָרַבִּים׃ ד וַתָּבוֹאינָה ותבאנה קרי נַעֲרוֹת אֶסְתֵּר
וְסָרִיסֶיהָ וַיַּגִּידוּ לָהּ וַתִּתְחַלְחַל הַמַּלְכָּה מְאֹד וַתִּשְׁלַח
בְּגָדִים לְהַלְבִּישׁ אֶת־מָרְדֳּכַי וּלְהָסִיר שַׂקּוֹ מֵעָלָיו
וְלֹא קִבֵּל׃ ה וַתִּקְרָא אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ מִסָּרִיסֵי הַמֶּלֶךְ
אֲשֶׁר הֶעֱמִיד לְפָנֶיהָ וַתְּצַוֵּהוּ עַל־מָרְדֳּכָי לָדַעַת מַה־
זֶּה וְעַל־מַה־זֶּה׃ ו וַיֵּצֵא הֲתָךְ אֶל־מָרְדֳּכָי אֶל־רְחוֹב
הָעִיר אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר־הַמֶּלֶךְ׃ ז וַיַּגֶּד־לוֹ מָרְדֳּכַי
אֵת כָּל־אֲשֶׁר קָרָהוּ וְאֵת ׀ פָּרָשַׁת הַכֶּסֶף אֲשֶׁר אָמַר
הָמָן לִשְׁקוֹל עַל־גִּנְזֵי הַמֶּלֶךְ בַּיְּהוּדִיים יתיר י׳ לְאַבְּדָם׃
ח וְאֶת־פַּתְשֶׁגֶן כְּתָב־הַדָּת אֲשֶׁר־נִתַּן בְּשׁוּשָׁן
לְהַשְׁמִידָם נָתַן לוֹ לְהַרְאוֹת אֶת־אֶסְתֵּר וּלְהַגִּיד לָהּ
וּלְצַוּוֹת עָלֶיהָ לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ לְהִתְחַנֶּן־לוֹ וּלְבַקֵּשׁ
מִלְּפָנָיו עַל־עַמָּהּ׃ ט וַיָּבוֹא הֲתָךְ וַיַּגֵּד לְאֶסְתֵּר אֵת
דִּבְרֵי מָרְדֳּכָי׃ י וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ וַתְּצַוֵּהוּ אֶל־

תו"א ותתחלחל המלכה מאד. מגילה טו סוטה כ נדה עא: ותקרא אסתר להתך. מגילה טו בתרא ד:

תרגום

דִּינֵיהּ מְטֵי אֶבְלָא רַבָּא לִיהוּדָאֵי וְצוֹמָא וּבְכוּתָא וּמִסְפְּדָא וּלְבוּשׁ שַׂק וְקִטְמָא הֲוָה מִתְשָׁם עֲלַוֵי צַדִּיקַיָּא סַגִּיאִין׃ ד וְעָלָן עוּלֵימָן דְּאֶסְתֵּר וְרַבְנָהָא וְחַוִּיאוּ לָהּ וְאִזְדַּעְזְעַת מַלְכְּתָא לַחֲדָא וְשַׁדְּרַת לְבוּשֵׁי מַלְכוּתָא לְמַלְבַּשׁ יַת מָרְדְּכַי וּלְמַעְדֵּי יַת שַׂקֵּיהּ מֵעֲלַוֵיהּ וְלָא קַבֵּל׃ ה וּקְרָאת אֶסְתֵּר לְדָנִיאֵל דְּמִתְקְרֵי הֲתָךְ דִּי עַל מֵימַר פּוּמֵיהּ מִתְחַתְּכָן פִּתְגָּמֵי מַלְכוּתָא וּפַקְדַת לֵיהּ עַל מָרְדְּכַי לְמִדַּע מַה דֵּין קָל בְּכוּתָא דִּי הוּא בָּכֵי וְעַל מַה דֵּין לָא קַבֵּל לְבוּשֵׁי מַלְכוּתָא דְּשַׁדְּרַת לֵיהּ׃ ו וּנְפַק הֲתָךְ לְמַלָּלָא לְוַת מָרְדְּכַי לִפְתָאָה דְּקַרְתָּא דִּי לָקֳדָם תְּרַע פַּלְטֵרִין דְּמַלְכָּא׃ ז וְחַוֵּי לֵיהּ מָרְדְּכַי יַת כָּל דִּי עַרְעֵיהּ עַל עֵיסַק דְּלָא סַגִּיד לְהָמָן וְלָא גְחַן לְאַנְדְּרָטֵיהּ וְיַת דְּרָרָא דְּמָמוֹן כְּסַף עֲסַר אַלְפִּין כַּכְּרִין דִּי אֲמַר הָמָן לְמִתְקַל עַל יְדֵיהוֹן דְּגַבְּאִין דִּמְמַנָּן עַל בֵּית גִּנְזֵי מַלְכָּא בְּגִין יְהוּדָאֵי לְהוֹבָדוּתְהוֹן׃ ח וְיַת דִּיטַגְמָא כְּתָב גְּזֵירְתָא דְּאִתְיְהִיב בְּשׁוּשָׁן לְשֵׁיצָיוּתְהוֹן יְהַב לֵיהּ לְאַחֲזָאָה יַת אֶסְתֵּר וּלְחַוָּאָה לָהּ מַה דְּחָשֵׁב הָמָן רַשִׁיעָא עַל עַמָּא דִיהוּדָאֵי וּלְפַקָּדָא עֲלָהּ לְמֵיעַל לְוַת מַלְכָּא לְפַיְּסָא לֵיהּ וּלְמִבְעֵי רַחֲמִין עַל עַמַּהּ׃ ט וְעַל הֲתָךְ וְחַוִּי לְאֶסְתֵּר יַת פִּתְגָּמֵי מָרְדְּכָי׃ י וַאֲמַרַת אֶסְתֵּר לַהֲתָךְ לְמֵיזַל וּלְמַלָּלָא לְמָרְדְּכַי וּפַקֵּידַת לֵיהּ עַל עֵיסַק מָרְדְּכַי

רש"י

המלך כלבוש שק: (ג) דבר המלך ודתו. כשהשלוחים נושאים הספרים עוברים שם נתנה הדת בעיר: (ז) פרשת הכסף

אבן עזרא

שק. כי הוא דרך בזיון המלכות: (ג) ומספד. קינות: יוצע. מבנין הכבד הדגוש הנוסף והאות הסר הוא יו"ד כיו"ד הצק מים והנכון בעיני כי היו"ד שרש כיו"ד אשר יולד לו והוא מבנין הכבד הדגוש שלא נקרא שם פועלו. יש בדברי יחיד שהתך הוא דניאל והקרוב אלי כי לא נמשכו ימיו עד מלוך אחשורוש כי זקן היה ומעלת החכמ' לא תסור: (ד) ותתחלחל. מגזרת חיל אחז יושבי פלשת מהפעלים השניים שם כפולים: (ז) פרשת. מגזרת לפרוש להם שביאר לשרים דבר הכסף: ביהודים. בעבור היהודים: לאבדם. והטעם למחות שמם: (ח) אשר נתן. בנין נפעל והנו"ן מובלע בתי"ו: בשושן להשמידם. הטעם כתב דת אשר נתן להשמיד את כל אשר

לקיטי אנשי שם

(ז) איתא במדרש הזית בשעה שנחתמו איגרות שהיגרות בהתימות המלך ובהתימות המן וילך המן וכל חבורתו בשמח וטוב לב. ופגעו במרדכי שהיה הולך לפניהם וראה מרדכי ג' תינוקות שהיו באים מבית הספר ורץ מרדכי אחריהם וכשראה המן וכל חבורתו שמרדכי רץ אחרי התינוקות הלכו אחרי מרדכי לדעת מה ישאל מהם מרדכי כיון שהגיע מרדכי אצל התינוקות שאל לאחד מהם פסוק לי פסוקך אמר לו אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבא. פתח השני ואמר אני קריתי היום ובזה הפסוק עמדתי מבית הספר עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל. פתח השני ואמר

קיצור אלשיך

ובכי ומספד אז שלח לאסתר ע"י התך שתבא אל המלך וע"י יושעו ישראל אחר תשובתם כאשר נבאר הלאה: (ד) ותבאנה נערות אסתר ויגידו לאסתר כי מרדכי הולך ברחובות העיר בלבוש שק וצועק ומרה ותתחלחל מאד ותשלח בגדים להלביש את מרדכי למעלה על השק. או להסיר השק מעליו. בכדי שיוכל לבא לשער המלך לדבר עמו. ולא קבל מרדכי את הבגדים ולא הסיר השק מעליו. וכיון שראת' אסתר כי לא תוכל לדבר עם מרדכי ע"כ.

(ה) ותקרא אסתר להתך מסריסי המלך. ולא שלחה אחת מסריסיה. בדי שיתר הסריסים לא יבינו שהולך בשליחותה בדברים הנוגעים אליה. רק הולך הוא בשליחותה אל המלך ותאמר לו שילך אל מרדכי להתודע ממנו מה זה הצער ועל מה זה בא לו הצער מאיזה סבה:

(ז) ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו. ואת פתשגן כתב הדת. אשר עשוי להשנות ולבטלו מחמת כי כתוב בו להיות עתידים. ולא כתיב בו מי יהיו עתידים האומות על ישראל או ישראל על האומות. ע"כ יכול המלך לתקן הדבר. וגם פרשת הכסף שאמר המן ליתן למלך. יוכל היות שניתן לו יותר כסף ויבטל הגזרה. ע"י פתשגן הכתב כנ"ל:

(י) ותאמר אסתר להתך ותצוהו אל מרדכי. שצוותה לאמר אל מרדכי בל יתחרה ריב עם המן. ומ"ש

תרגום

מָרְדֳּכָי׃ יא כָּל־עַבְדֵי הַמֶּלֶךְ וְעַם מְדִינוֹת הַמֶּלֶךְ
יֹדְעִים אֲשֶׁר כָּל־אִישׁ וְאִשָּׁה אֲשֶׁר יָבוֹא־אֶל־הַמֶּלֶךְ
אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית אֲשֶׁר לֹא־יִקָּרֵא אַחַת דָּתוֹ
לְהָמִית לְבַד מֵאֲשֶׁר יוֹשִׁיט־לוֹ הַמֶּלֶךְ אֶת־שַׁרְבִיט
הַזָּהָב וְחָיָה וַאֲנִי לֹא נִקְרֵאתִי לָבוֹא אֶל־הַמֶּלֶךְ זֶה
שְׁלוֹשִׁים יוֹם׃ יב וַיַּגִּידוּ לְמָרְדֳּכָי אֵת דִּבְרֵי אֶסְתֵּר׃
יג וַיֹּאמֶר מָרְדֳּכַי לְהָשִׁיב אֶל־אֶסְתֵּר אַל־תְּדַמִּי
בְנַפְשֵׁךְ לְהִמָּלֵט בֵּית־הַמֶּלֶךְ מִכָּל־הַיְּהוּדִים׃ יד כִּי
אִם־הַחֲרֵשׁ תַּחֲרִישִׁי בָּעֵת הַזֹּאת רֶוַח וְהַצָּלָה יַעֲמוֹד
לַיְּהוּדִים מִמָּקוֹם אַחֵר וְאַתְּ וּבֵית־אָבִיךְ תֹּאבֵדוּ וּמִי

תו"א ויגידו למרדכי את דברי אסתר. מגילה טו:

דלא יגרי עם המן מצותא ארום
דבבו דביני יעקב ועשו הוה
נטר ליה: יא ושויאת אסתר
מלין בפום התך ואמרת ליה
כדנא תימר למרדכי הלא המן
רשיעא גזר על מימר
אחשורוש דלא למיעל לות
מלכא לדרתא גואה בלא רשו
וכען כל עבדי מלכא ועמין
דדירין בפלכי מלכא ידעין די
כל גבר ואנתתא די יעול לות
מלכא לדרתא גואה די לא
מתקרי על פומיה דהמן חדא
היא גזירת דיניה לממת לבר
מכמן די יושיט ליה מלכא ית
תגדא דדהבא ויחי ואנא לא
אתקריתי למיעל לות מלכא דין זמן תלתין יומין: יב וכד חזא המן רשיעא ית התך
דשמיה דניאל אעיל ונפק לות אסתר ותקיף רוגזיה ביה וקטליה ואזדמנו תמן מיכאל
וגבריאל מלאכיא וחויאו למרדכי ית פתגמי אסתר: יג ואמר מרדכי למיכאל ולגבריאל
לאהבא לות אסתר כדנא תימרון לה לא תחשבי בנפשייכי למהך לאשתיזבא בבית מלכא מן כל
יהודאי: יד ארום אם משתק שתוקי בעידנא הדא ולא תפגיעי על יהודאי רוחא ושיזבותא

רש"י

פירוש הכסף: (יג) אל תדמי בנפשך. אל תחשבי כמו (במדבר לג כו) והיה כאשר דמיתי. אל תדמי בנפשך אל תהי סבורה להמלט ביום ההריגה בבית המלך שאין את רוצה לסכן את עצמך עכשיו על הספק לבא אל המלך שלא ברשות: (יד) ומי יודע אם לעת כזאת הגעת. ומי

שפתי חכמים

הסעודה וכן סוכית עסכ"ל בלמה אנקבן בהקדמת ספרו מס׳

אבן עזרא

בשושן כי הוא עיר היהודים: (יא) ועם מדינות המלך. אפי׳ העם יודעים זה: אחת דתו. אחת היא דת המלך לכל להמית: לעולם לבד. יבא עם מ"ס או מאחריו או מלפניו לבד מאחד והוא לבד בך נזכיר שמך: יושיט. לשון תרגום כמו ישלח ואין לו ריע במקרא: שרביט. מלה רביעית והטעם בשבט ויש אומרים שהרי"ש נוסף כרי"ש שרשר׳ ואינם אמת כי הרי"ש איננה מאותיו׳ המשרתות רק נכפלו ככפל פ"א ונאפופיה גם רי"ש סגריר: (יג) אל תדמי. תחשבי מגזרת כאשר דמיתי ושניהם מגזרת דמיון במחשבת הנפש: (יד) דגשות לד"י והללה. לחסרון נו"ן השורש והטעם שיעמוד

קיצור אלשיך

אחר כך ויגידו למרדכי. שמורה שאחרים הגידו ולא התך כתב המתרגם שהמן הרג את התך ונזדמנו מיכאל וגבריאל ויגידו למרדכי. והם ג"כ השיבו לאסתר:

לקוטי אנשי שם

ועד זקנה אני ה"א ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא אני אסבול ואמלט. כיון ששמע מרדכי כך שתק והיה שמח שמחה גדולה. אמר לו המן מה הוא זאת השמחה שבמחה לדברי התינוקות הללו. אמר על בשורות טובות שבשרוני שלא אפחד מן העצה הרעה שיעצת עלינו מיד כעס המן ואמר אין אני שולח ידי תחלה אלא במרדכי

(יא) **כל** עבדי המלך וגו׳. הנה אסתר רמזה לו ג׳ דברים המונעים הליכתה לבית המלך. א׳ כי הנה בדרך טבע אין לה בית מנוס ומה גם למצוא חן להצליח. והוא כי הנה בהתפשה כגנב על שלא נקראת ובאה שאחת דתה להמית. אין לה מענה רק לומר כי היא לא ידעה דת המלך. אך לא יאמינו לי כי הלא הדבר מפורסם כי כל עבדי המלך ועם מדינות המלך אשר לא בשושן המה יודעים אשר כל איש ואשה. ואפילו אשתו של מלך אחת דתו להמית בלי הפרש בין מלכה לזולתה. וא"כ איככה אוכל ואתנצל באומרי לא ידעתי. ב׳ כי גם אם אמצא חן ויושיט לי את שרביט הזהב לא יהיה מציאת החן רק לחיות בלבד. ותכפל מציאת החן שאחר שאחייב את ראשי למלך אמלט נפשי מעוברי הדת ומגזרת המן וגם לבקש על עמי וינתן לי זה לא יחשוב אנוש. ג׳ כי אני לא נקראתי לבא אל המלך זה שלשים יום. ואחר שלא יאחרו אותי מלבא אל המלך למה אסכן עצמי בהיות פנאי כי הדת לא נתנה עד חדש אדר. עכ"ז לא החליטה שלא תלך. כי אולי יעשה לי נס ומה גם בזכות ישראל. ע"כ אם מרדכי יגזור שאלך אלך
(יג) **ויאמר** מרדכי להשיב אל אסתר וגו׳. הנה ידענו כי ראש משפחת אסתר היה המלך שאול. והוא גרם שיבא המן לעולם. כאשר הקב"ה אמר לשאול שילך להלחם עם עמלק ויהרוג בהם מעולל ועד יונק. הוא השאיר את אגג מלך עמלק עד מחר. ובאותו לילה נתעברה ממנו אשה אחת. והולידה את המדתא. ומהמדתא נולד המן. שגזר הגזרה על ישראל להשמידם. וקולר כל הצער הזה של ישראל מתחולל על ראש שאול. והחיוב על אסתר להשתדל לבטל הגזרה. כי אם ח"ו תתקיים הגזרה יתענש שאול שעל ידו יהרגו אלפים ורבי רבבות יהודים. והיא ג"כ לא תמלט. וזהו אשר אמר מרדכי להשיב אל אסתר הלא ידעת כי נוסח הגזרה להשמיד „כל היהודים" אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים. אל תחשוב מחמת שאת בבית המלך תמלט מן הגזרה שהיא על כל היהודים. לא תמלט מן תיבת כל היהודים. ומחמת שהיתה אסתר אומרת הלא הזמן להתקיים הגזרה רחוק אחד עשר חדש ועוד מועד להתחנן לפני המלך. ע"כ אמר לה מרדכי שלא תמתין בתחינתה למלך. מחמת שני טעמים. א׳ כי חיו ישראל חיי צער ופחדו יומם ולילה אולי לא ימתינו האומות עד יום המוגבל. שנית מחמת כי החדש הזה הוא ניסן. המוכן להיות לעולם חדש גאולה. ע"כ שלח אליה.
(יד) **כי** אם החרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר [כי הקב"ה אמר לא מאסתים ולא געלתים לכלותם] ומחמת שלא תהי׳ הגאולה על ידך יהי׳ עון בית אביך שאול עליך ועליו ואת

יודע אם־לעת כזאת הגעת למלכות: טו ותאמר
אסתר להשיב אל־מרדכי: טז לך כנוס את־כל־
היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל־תאכלו
ואל־תשתו שלשת ימים לילה ויום גם־אני ונערתי
אצום כן ובכן אבוא אל־המלך אשר לא־כדת
וכאשר אבדתי אבדתי: יז ויעבר מרדכי ויעש
ככל אשר־צותה עליו אסתר: ה א ויהי | ביום
השלישי ותלבש אסתר מלכות ותעמד בחצר
בית־המלך הפנימית נכח בית המלך והמלך
יושב על־כסא מלכותו בבית המלכות נכח פתח
הבית: ב ויהי כראות המלך את־אסתר המלכה

תו"א לך כנוס את כל היהודים. שם: וצומו עלי וגו' ואל תשתו. יבמות קכה: כאשר אבדתי אבדתי. מגילה ו: ויעבר מרדכי. שם: ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות. שם יד זוהר פ' חקת: ותעמוד בחצר בית המלך הפנימית. מגילה פ"א דף טו: ויהי כראות המלך את אסתר המלכה. שם:

תרגום

יקום ליהודאי מן אתר אוחרן בגין זכות אבהת עלמא וישיזיב יתהון מרי עלמא מן יד בעלי דבביהון ואנת וגניסת בית אבהתך תובדין על ההיא חובתא ומן הוא חכימא די ינדע אין לשתא דאתיא בעידנא הדא את מטיא למחסן מלכותא: טו ואמרת אסתר למיכאל וגבריאל לאתבא לות מרדכי: טז איזיל כנוס ית כל יהודאי די אשתכחון בשושן וצומו עלי לא תיכלון ולא תשתון תלתא יומין וצלו קדם מרי עלמא בליליא וביממא ואוף אנא ועולמתי נצום היכדין ובתר כן איעול לות מלכא דלא כדינא והיכמא דהובדית מן בית נשי ואדברית מנך באונסא כדין אובד מן חיי עלמא הדין בגין פורקן עמא בית ישראל: יז ונגס וכנס מרדכי ועבר על חדות חגא דפסחא וצומא גזר ויתב על קטמא ועבד ככל די פקדת עלוי אסתר: א והוה ביומא תליתאה דפסחא ולבשת אסתר לבושי מלכותא ושרת עלה רוח קודשא וקמת וצליאת בדרגת דבית מלכא גואה דמתבני לקבל בית מלכא די בירושלם ומלכא הוה יתיב על כורסי מלכותיה בבית מלכותא ומסתכל כל קבל תרע ביתא ענת אסתר וכן אמרת רבון דעלמא לא תמסרנני ביד ערלא הדין ולא תעבד רעות המן רשיעא מני היכמא די עבד מן ושתי דישם טעם על מלכא ופקיד למקטלה בגין דהיה צבי למסב ית ברתיה וכד אתכנשו עולמתא לידוי דהגי הות תמן ברתיה דהמן והות צבית מן שמיא דכל יומא ויומא הות מקלקלא בריעא עציצא ובמוי דרגלן ופומה הוה סרי להדא ואפיקו יתה בבהילו ומינה אסתקף עלי הדא לאתנסבא ליה וכען שוי יתי לרחמין בעינוי דלא יקטלינני דיעביד צבותי ובעותי די אנא בעיא מניה ואוף אנת ברחמך סגיאין חוס על עמך ולא תמסר בנוי דיעקב בידוי דהמן בר המדתא בר עדא בר בזנאי בר אפליטוס בר דיוסוס בר פרוס בר המדן בר תליון בר אתניסומוס בר חרום בר חרסום בר שגר בר נגר בר פרמשתא בר ויזתא בר אגג בר סומקר בר עמלק בר אליפז בר עשו רשיעא: ב והוה כד חזא

רש"י

יודע אם יהפוך ליך המלך לשנה הבאה שהוא זמן ההריגה: לעת כזאת. שהוא היה עומד בניסן וזמן ההריגה באדר לשנה הבאה: הגעת למלכות. אם תגיעי לגדולה שאת בה עכשיו: (טז) אשר לא כדת. שאין דת ליכנס אשר לא יקרא ומדרש אגדה אשר לא כדת שעד עתה באונס ט ועכשיו ברצון: וכאשר אבדתי אבדתי. וכאשר התחלתי לילך לאבוד אלך ואמות. ומ"א כאשר אבדתי מבית אבא אובד ממך שמעכשיו שאני ברצון נבעלתי לעכו"ם אני אסורה לך: (יז) ויעבר מרדכי. על דת להתענות י ביום טוב ראשון של פסח שהתענה י"ד בניסן ט"ו וט"ז שהרי ביום י"ג נכתבו הספרים: (א) מלכות. בגדי מלכות ורבותינו אמרו שלבשתה כ רוח הקדש כמה דאת אמר (דברי הימים א יב יח) ורוח לבשה את עמשי:

שפתי חכמים

א עיין בזה דעת רש"י בפ"ק דמגילה: ט פי' עד עכשיו נבעלתי באונס ועכשיו אלך מדעתי: י דק"ל הל"ל ויעש מרדכי כל אשר לוחה מהו ויעביר לכ"פ שעבר על דת: כ דאל"כ בגדי מלכות מבעי"ל. פ"ק

אבן עזרא

רוח והצלה ליהודים ממקום אחרת ולא על ידך ואם תחשבי בהמלטי תאבדי וכל בית אביך עמך: ומי יודע אם לעת כזאת. הטעם מי יודע שמא לא הגעת למלכות אלא בעבור העת הזאת בתושיעי את ישראל: (טז) לך כנוס. אסוף וכמוהו לכנוס את הגרים: הנמצאים בשושן. העיר: וצומו עלי. בעדי: שלשת ימים. עד יום השלישי והנה לא אכלו בערב והתענו שני ימי׳ ושני לילות כי הכתוב הוא לילה ויום והנ׳ אסתר בטחה באלהיה ע"כ התענת׳ ולא בטחה ביופיה כי פני המתענה תשתנינה אף כי עד יום השלישי: וכאשר אבדתי שאינני יושבת עם עמי אובד לגמרי וזה פועל עבר תחת עתיד והטעם על מחשבתה וכמוהו וכאשר שכלתי שכלתי: (א) ותלבש אסתר מלכות. הטעם לבוש מלכות כי מלת

לקוטי אנשי שם

התי׳ קית. ע"כ. ואמר שמרדכי היה ירא אולי תאמר אסתר מה אוכל להושיע אם הגזרה חתומה מאת המלך ע"כ שלח מרדכי להגיד לה את אשר קרהו עם התינוקות. שהגזרה תבטל. וע"פ המדרש יוכל לומר את אשר קרהו עם אליהו הנביא שאמר לו אם ישראל עושין תשובה יגאלו:

קיצור אלשיך

ואת ובית אביך תאבדו. ומי יודע מה שהגעת למלכות. היה בשביל העת הזאת. מחמת שהקב"ה ידע שתהיה עת כזאת ע"כ הזמינך למלכה להציל את בית אביך שאול שלא יענש ממרום:

(א) ויהי ביום השלישי מן הצומות. ותלבש אסתר בגדי מלכות. שהיתה נראה כמלכה בת מלכים. ותעמוד וגו׳. שעד כאן היה לה רשות ללכת בלי קריאה. והקב"ה הזמין שבעת הזאת הי׳ המלך בטל מעסקיו ויושב נכח פתח הבית לראות בהנכנסים והיוצאים בחצר הפנימית: (ב) ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עומדת בחצר. ואינה הולכת הלאה מהגבול ע"כ נשאה חן בעיניו:

עמדת בחצר נשאה חן בעיניו ויושט המלך לאסתר את־שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בראש השרביט׃ ג ויאמר לה המלך מה־לך אסתר המלכה ומה־בקשתך עד־חצי המלכות וינתן לך׃ ד ותאמר אסתר אם־על־המלך טוב יבוא המלך והמן היום אל־המשתה אשר־עשיתי לו׃ ה ויאמר המלך מהרו את־המן לעשות את־דבר אסתר ויבא המלך והמן אל־המשתה אשר־עשתה אסתר׃ ו ויאמר המלך לאסתר במשתה היין מה־שאלתך וינתן לך ומה־בקשתך עד־חצי המלכות ותעש׃ ז ותען אסתר ותאמר שאלתי ובקשתי׃ ח אם־מצאתי חן בעיני המלך ואם־על־המלך טוב לתת את־שאלתי ולעשות את־בקשתי יבוא המלך והמן אל־המשתה אשר אעשה להם ומחר אעשה כדבר המלך׃

מלכא ית אסתר מלכתא קימא כד נסיסא בדרתא והרהין עינהא זלגן דמעין ומסתכלא כלפי שמיא מן יד אטעינת רחמין בעינוי ואושיט מלכא לאסתר ית תגדא דדהבא דהוה נקט בידיה וקריבת אסתר ומטת לידא ואחידת ברישא דתגדא׃ ג ואמר לה מלכא מה צרוך אית ליך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אם אנת בעיא פלגות מלכותי אתנינה ליך לחוד למבני בית מוקדשא דאיהו קאם בתחום פלגות מלכותי לא אתן ליך דהכדין קימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט חורונאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למבני יתיה דדחיל אנא מן יהודאי דלמא ימרדון ביה דא בעותא לא אעבד ליך מלתא אחריתי די אנת בעיא מני

תו"א ויאמר לה המלך מה לך. סס: יבא המלך והמן. סס:

אנזור ותתעבד בבהילו ורעותיך אתיהב ליך׃ ד ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר ייתי מלכא והמן יומא דין לשירותא דעבדת לכון׃ ה ואמר מלכא אוחיאו ית המן למעבד ית פתגם גזירת אסתר ועאל מלכא והמן למשתיא די עבדת אסתר׃ ו ואמר מלכא לאסתר במשתיא דחמרא מה שאלתיך אסתר מלכתא ומה בעותיך אפילו אין אנת בעיא עד פלגות מלכותי תתעבד בעותיך לחוד למבני בית מוקדשא דאיהו קאים בתחום פלגות מלכותי לא אתן ליך דהכדין קימית בשבועה לגשם ערבאה וסנבלט חורנאה וטוביה עבדא עמונאה דלא למשבק למבני יתיה דלמא ימרדון בי יהודאי׃ ז ואתיבת אסתר ואמרית לית אנא בעיא פלגות מלכותא בשאלתי ולא בנין בית מוקדשא בבעותי׃ ח אין אשכחית רחמין בעיני מלכא ואין על מלכא ישפר למתן ית שאלתי ולמעבד ית בעותי ייעול מלכא והמן למשתיא די אעבד להון ברמשא ולמחר אנא עבדא כפתגם

רש"י

(ג) עד חצי המלכות. דבר שהוא באמצע ובחצי המלכו' הוא בית המקדש שהתחילו לבנותו בימי כורש והזר בו וצוה לבטל המלאכ' ואחשורוש שעמד אחריו גם הוא ביטל המלאכה ופשוטו של מקרא אף אם תשאלי ממני חצי המלכות אתן לך: (ד) יבוא המלך והמן. רבותינו אמרו טעמים הרבה בדבר מה ראתה אסתר שזימנה את המן כדי לקנאו במלך ובשרים שהמלך יחשוב שהוא חושק אליה ויהרגנו ועוד טעמים רבים: (ה) אל המשתה. כל סעודה נקראת על שם היין שהוא עיקר: (ח) ומחר אעשה כדבר המלך. מה שבקשת ממני כל הימים לגלות לך את עמי ואת מולדתי:

אבן עזרא

ותלבש לעדה נכנס' אל החצר הפנימית ושומרי השער לא יכלו לדבר לה מאומה כי היא המלכה: (ג) וינתן לך. הפך או דרך: (ה) מהרו את המן. הנה הוא פועל יוצא ויתכן להיות כך מהר המלט שמה והטעם מהר נפשך. (ח) ומחר אעשה. שאומר שאלתי ולפי דעתי שאיחרה אסתר לדבר ביום הראשון במשתה היין בעבור שלא ראתה שום אות

קיצור אלשיך

(ג) **ויאמר** לה המלך. בתמהון. מה לך. אחר שהבין כי ודאי איזה דבר גדול הניעה לבא אל המלך או להצילה מאיזה סכנה. ע"ז אמר מה לך. או להשיג איזה ריוח ותועלת. וע"ז אמר ומה בקשתך. עד חצי המלכות וינתן לך ונהיה שותפים בהמלוכה. (ד) **ותאמר** אסתר וגו'. הטעמים שזמנה אסתר את המן אל המשתה רבים המה. ונוכל לומר לבל יחשוב אחשורוש כי משנאה עצמיית שיש לה על המן מבקשת את נפשו. לכן הראתה כי היא אין לה עליו שום שנאה רק הצלת נפשה ועמה היא מבקשת. ב' כאשר תעלה חמת המלך עליו יקבל תיכף ענשו ולא יתקרר חמת המלך ע"י מליצים (ח"ב) עליו. ועוד טעמים רבים בגמרא ובמדרש: (ה) **לעשות** את דבר אסתר. בל יחשיבו הקוראים את המן כי אסתר תתכבד בביאת המן. רק המן יבוא מצד צווי אסתר ופקודתה. כעבד המחויב לעשות רצון אדוניו: (ו) **מה** שאלתך ומה בקשתך. במשתה הזה ידע המלך כי אין לאסתר שום סכנה ע"כ לא שאל מה לך. רק בקשה גדולה יש לה. על עצמה או על אחרים. ע"כ שאל מה שאלתך עבור עצמך או מה בקשתך עבור אחרים. ואסתר אמרה שאלתי ובקשתי. יש לי לשאול על עצמי ולבקש עבור אחרים: (ח) **ומחר** אעשה כדבר המלך לאמר שאלתי ובקשתי:

ויצא

ט וַיֵּצֵא הָמָן בַּיּוֹם הַהוּא שָׂמֵחַ וְטוֹב לֵב וְכִרְאוֹת
הָמָן אֶת־מָרְדֳּכַי בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ וְלֹא־קָם וְלֹא־זָע
מִמֶּנּוּ וַיִּמָּלֵא הָמָן עַל־מָרְדֳּכַי חֵמָה׃ י וַיִּתְאַפַּק הָמָן
וַיָּבוֹא אֶל־בֵּיתוֹ וַיִּשְׁלַח וַיָּבֵא אֶת־אֹהֲבָיו וְאֶת־זֶרֶשׁ
אִשְׁתּוֹ׃ יא וַיְסַפֵּר לָהֶם הָמָן אֶת־כְּבוֹד עָשְׁרוֹ וְרֹב
בָּנָיו וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ וְאֵת אֲשֶׁר נִשְּׂאוֹ
עַל־הַשָּׂרִים וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ׃ יב וַיֹּאמֶר הָמָן אַף לֹא
הֵבִיאָה אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה
אֲשֶׁר־עָשָׂתָה כִּי אִם־אוֹתִי וְגַם־לְמָחָר אֲנִי קָרוּא־
לָהּ עִם־הַמֶּלֶךְ׃ יג וְכָל־זֶה אֵינֶנּוּ שֹׁוֶה לִי בְּכָל־עֵת
אֲשֶׁר אֲנִי רֹאֶה אֶת־מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר
הַמֶּלֶךְ׃ יד וַתֹּאמֶר לוֹ זֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ וְכָל־אֹהֲבָיו יַעֲשׂוּ־

תו"א ויספר להם המן. שם: אף לא הביאה אסתר. זוהר פ' [illegible]: וכל זה איננו שוה לי. מגלה שם:

גזירת מלכא: ט ונפק המן
מלות מלכא ביומא ההוא חדי
ובדח לבא וכד חזא המן ית
מרדכי וית טפליא דעסקין
בפתגמי אוריתא בסנהדרין
דעבדת להון אסתר בתרע
מלכא ומרדכי לא קם מן קדם
אנדרטיה ולא רתת מניה
אלהן פשט ית רגליה ימיניה
ואחוי ליה שטר זבינתא
דאזדבן ליה בטולמא דלחם
דמכתבא באסטרקליליה כל
קבל ארכובתיה מן יד תקיף
רוגזיה ואתמלי המן עלוי
מרדכי רותחא: י ואזדריז
המן ועל לביתיה ושדר וקרא
ית רחימוי וית זרש רשיעתא
אנתתיה ברת תתני
פחת עבר נהרא: יא ואשתעי
להון המן ית יקר עתריה והיך אתמני עם דוכסי מלכא והיך רהטין קדמוי סגיאות
בנוי דסכומהון מאתן ותמניא בר מן עסרתי אוחרנין דאנון פולמרכין על פלכיא וגבר מן
שמשי דהוא ספרנא דמלכא וית מה די רבי יתיה מלכא וית דזקפיה עלוי כל רברבנוי ועבדוי דמלכא:
יב ואמר המן ברם לא הנעלת אסתר מלכתא עם מלכא למשתיא די עבדת אלהן יתי ואוף עדן מחר
אנא מזומן לותה למסעוד עם מלכא: יג וכל דא ליתיה טימי לותי בכל עדן די אנא חזי ית מרדכי יהודאה
דיתיב בסנהדרין עם עולימיא בתרע פלטרין דמלכא: יד ואמרת ליה זרש אנתתיה וכל רחימוי אין
שפיר בעינך גימר קדמך מלתא חדא מה דנעביד ליה למרדכי יהודאה אם הוא חד מן צדיקיא
דאתבריאו בעלמא אין בחרבא נקטול יתיה כבר אתהפך חרבא ותתרמי עלנא ניהב יתיה לרגומא כבר
רגם דוד גלית פלשתאה ואם בתרא דנחשא נרמי יתיה כבר בזעיה מנשה ונפק מניה נזרוק יתיה
לימא רבא כבר בזעוניה בני ישראל ועברו בגוה נרמי יתיה לגו אתון נורא יקידתא כבר דעקרוהי
חנניה מישאל ועזריה ונפקו מן גויה נתרמי יתיה לגוב אריותא כבר לא חבילו אריותא בדניאל כד תי

רש"י

(י) ויתאפק. נתחזק לעמוד על כעסו כי היה ירא להנכנס בלא רשות. ויתאפק אישטני"ר בלע"ז: (יג) איננו שוה לי. איני חש לכל הכבוד אשר לי: בכל עת וגו'. אמרו רבותינו שהיה מראה לו שטר שמכר עצמו לעבד על חוסר מזונות כשנתמנו ראשי גייסות מרדכי והמן במלחמ' אחת:

אבן עזרא

שחידש השם בעבור תענית ישראל וכאשר ראתה ביום השני דבר גדולת מרדכי חזק לבה: (ט) ולא זע. והוא חסר פ"א כמו והיום רד מאד מגזרת יחגרו ביזע והנכון בעיני שהוא מן השניים כמו ביום שיזועו כטעם פחד ותנועה: (י) ויתאפק המן. שלא גילה סודו לאדם עד בואו אל ביתו והוא מגזרת להתאפק וקרוב מטעם לסבול: (יא) ורוב בניו. א' המדקדקי' כי פירושו גדולת בניו כמו קרית מלך רב כי איך יגיד לאשתו שיש לו בנים רבים ולפי דעתי שכן הוא ספר לאוהביו עם אשתו מזלו הטוב ויש לו עושר רב ובנים רבים וכל זה לא ישוה בעיניו מאומה אע"פ שהמלך גדלו ומרוב גדולתו שתה עם המלכ' וישתה עוד מחר: (יג) וטעם יושב בשער המלך. בעבור שהיא מעל' גדול' והוא מכעיס אותי:

קיצור אלשיך

(ט) ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב. הנה אומר וטוב לב. אחר שהיה שמח. אמנם הורה סמיות עיני לבו אשר סמאו הש"י כי אם היה זולתו שיקרנו כמקרה הזה. היה לבו נוקפו בענין הזה מה היום מיומים שזימנתני המלכה עם המלך הלא דבר הוא. ומה גם כי גם בעיני המלך יפלא סבת המשתה ויאמר אליה מה שאלתך וגו' ומדוע לא שם המן אל לבו מדוע דוקא בימים ההם אחרי שלחו הספרים אל כל מדינות המלך להשמיד היהודים עשתה המלכה המשתה. היה לו לחשוב מחשבות אולי המלכה יהודית ואליה נוגע הדבר. אך הוא לא שת לבו לזאת. כי מאת ה' היתה סבה שלא ירגיש כלום רק ויצא המן שמח וטוב לב. ואומרו ביום ההוא. כי רק ביום ההוא היה שמח ולא למחר. ואומרו וימלא המן חמה. כי בפעם הראשון לא היה מרדכי כורע ומשתחוה לו. דנו המן מעט לכ"ז. יען כריעה והשתחויה שייך לענין אלוהות. אבל לקום לפני שר גדול הוא המנהג והנימוס. וכאשר מרדכי לא קם ממנו ע"כ נתמלא עליו חמה: (יא) ויספר וגו'. המן היה כמתאונן ואומר ראו נא אוהבי הצלחתי כי גדלה מאד. בעושר ובנים ושררה. ואפילו המלכה אוהבת אותי. וכאשר עשתה משתה למלך אנכי הייתי מוכרח להיות על המשתה. וגם למחר אני קרוא לה אל המשתה. רק מחמת שאינו מן הנימוס שהמלכה תעשה משתה לפני לבד ע"כ אני קרוא לה עם המלך. וכל זה אינני שוה לי וגו'. נגד הבוז וקלון שיש לי ממרדכי. ולא אוכל לעשות

עֵץ גָּבֹהַּ חֲמִשִּׁים אַמָּה וּבַבֹּקֶר | אֱמֹר לַמֶּלֶךְ וְיִתְלוּ אֶת־מָרְדֳּכַי עָלָיו וּבֹא עִם־הַמֶּלֶךְ אֶל־הַמִּשְׁתֶּה שָׂמֵחַ וַיִּיטַב הַדָּבָר לִפְנֵי הָמָן וַיַּעַשׂ הָעֵץ: ס
ו א בַּלַּיְלָה הַהוּא נָדְדָה שְׁנַת הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר לְהָבִיא אֶת־סֵפֶר הַזִּכְרֹנוֹת דִּבְרֵי הַיָּמִים וַיִּהְיוּ נִקְרָאִים לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ:

ת״א בלילה ההוא נדדה שנת המלך. שם יט ויאמר להביא את ספר הזכרונות. תולה שו:

תרגום

נתרמי יתיה קדם כלבין כבר אסתתם פום כלבין בארעא דמצרים על בני ישראל למדברא נגלי יתיה כבר במדברא נפישו וסגיאו מה עוד קטלא נקטול יתיה והידא מיתא תתעבר ליה נרמי יתיה לבית אסירי כבר מן בית אסירי אמליכו ליוסף ספינא נתרמי על צואריה כבר הוה אתהפכת ספינא מעלוי דיצחק עיניה נעור ונשבוק יתיה יקטל בנא כמא דקטל שמשון פורענותיה דגברא הדין לא ידעינן מה נעביד אלא צליבא רבא אתעבד ליה ועל בבא דביתיה דמיה ישתפך קומתיה תתרמי על צליבא ויחזון יתיה כל יהודאי וכל חברוי ורחימוי שמיא וארעא כחדא ציתין על צליבא דאתקין המן למרדכי הוה לצפרא ועל קדם מלכא ושאל מניה על צליבא הדין בשעתא ההיא לא שלח מנוי ולא שבק המן בר המדתא עד דאזל ואיתי ית נגריא ית קיצאי נגריא דעבדין צליבא וקיצאי דמתקנין סכין דפרזל ובנוי דהמן רוצין וחדין וזרש אתתיה מנגנא בכנרין עם המן רשיעא ואמר אגרא לנגרי אנא יהב ולקיצאי אנא מתקן שירותא על צליבא בקומתיה נפקת בת קל משמי מרומא ואמרת ליה יאי המן רשיעא ולך שפר בר המדתא ושפר פתגמא קדם המן ועבד צליבא לגרמיה דהוה מן יומא דזמינת אסתר ית המן לשירותא אתעקו בני ישראל ואמרין דין לדין הדין מסגינן בכל יומא ויומא דתבעי אסתר מן מלכא דנקטליה והיא מזמנא ליה לשירותא בהא שעתא שפכו דבית יעקב כולהון לבהון ואתרחיצו על אבוהון די בשמיא וכן אמרין קדמוי עני יתן עני כל מעיקיא היך דתלין עיני עבדוי למריהון והיך עיני אמתא לרבונתה כדין תלין עיננא עלך עד עדן דתתגלי ותפרוק יתנא דהא סנאה ובעל דבבא מגדף ואמר מן אינון יהודאי בכן שמע בקל צלותהון ועבד בעותהון. ביה בליליא מטול די בכל זמנא די פרק יתהון בליליא פריק יתהון מן בעלי דבביהון מפרעה ומסנחריב מן כל דקמו עליהון: א ביה בליליא ההוא נדת שינתא דמלכא ביה בליליא ההוא נפק פורקנא ליהודאי. ביה בליליא אדכרת שרה לביתיה דאבימלך. ביה בליליא אתקטלו כל בוכרי דמצראי ביה בליליא ההוא אתגליין נבואן לנביאן וחלמין לחלמי הזויא ביה בליליא ההוא אתרגיש עלמא כוליה מדינן וכל דיריהון אבלא רבא בכל כרכיא מספדא ויללא בכל מדינתא עולמין אסירין בסקין סבין וסבן שקפין על לבהון וכולון צוחין במרר ובקל רב מיללין ואמרין וי דחזינן עקא על עקא ותבירא על תבירא ומתברנא קדמאה לא אתסינן ומהתנא לא אתיהיבת אסו וממדורנא לא אתנחמנא וכיבי לבנא לא עברו מננא דקרית אבהתנא רטישא על ארעא ומקדשא סגר סנאה ועזרתנא דשישא בעלי דבבנא ופרעה ומצראי

רש״י

(א) נדדה שנת המלך. נס היה. ויש אומרים שם את לבו על שזמנה אסתר את המן שמא נתנה עיניה בו ויהרגהו: להביא את ספר הזכרונות. דרך המלכים כשאינתן נודדת אומרים לפניהם משלים ושיחות עד שתחזור שנתם עליהם. ורבותינו אמרו מתוך שנתן לבו על המן ואסתר אמר אי אפשר שלא ידע אדם שהוא אוהבי עליהם ויגלה לי והזר ואמר שמא עשה לי אדם טובה ולא גמלתיו ואין הושבין

שפתי חכמים

דמגילה: ל דק״ל למה זה נדדה שנת המלך בלילה הזאת יותר מכל הלילות והלילה הזה לא היה יכול לישן בהיותו שמח וטוב לב במשתה אסתר ונדדך הטבע השמחים במשתה ביום שבהם ישנים

אבן עזרא

(א) בלילה ההוא. כדרש שנת מלכו של עולם והטעם שהשם לא יישן רק שומר ישראל יסבב סיבתה זכירת מעשים שעברו בעבור שנדדה שנת המלך י״א כי טעם להביא ספר דברי הימים להתענגו בשמיעת דבריו שעברו ויש אומרים בעבור

קיצור אלשיך

(יד) יעשו עץ גבוה חמשים אמה. פיהם הכשילם. לעשות לו מאומה יען הוא יושב בשער המלך. שיהי׳ די להמן ולעשרה בניו שתלו כולם על העץ הזה המן למעלה ובניו למטה ממנו: (א) בלילה ההוא נדדה וגו׳. כי בלילה ההוא. רעיוניו על משכבו סליקו אומר בלבו מי יודע אם אסתר תסתיר עצה עם המן ועלי יתלחשו רעה. ויאכלו וישתו מאהבה מסותרת וכזרים שותה ללכדני ואנכי לא ידעתי. ויאמר בלבו מה זה כי אין גולה את אזני, אולי מבלתי הייתי גומל טובה תחת טובה. ע״כ אין גולה את אזני מסודי המן ואסתר. וע״כ אמר להביא את ספר הזכרונות דברי הימים. לדרוש ולראות אם הטיב איש עמו או גלה סודו ולא השיב לו גמולו. ותיכף ישלם לו גמולו הטוב. וישמע השומע ואשר ידע דבר סתר של המן ואסתר ויבא ויגלה לי ואשלם לו שכרו משלם עוד קודם המשתה בכדי שאדע מה לעשות. ונראה כי היו שני דברי הימים. אחד ביד המשנה. והשני ביד המלך עצמו. ומן המלך נשבת מי היה המגיד

לקוטי אנשי שם

(יד) מזה טעם שהעץ יהי׳ נ׳ אמה. איתא בילקוט ויתלו את מרדכי ואח״כ אתה נכנס עם המלך אל המשתה והכל ושתה ויערב לך וראה שונאך תלוי כנגדך ולבך שמח. מעתה יש לומר שכל כונתם היה שיהא הדבר בפרסום שיהי׳ נראה בכל העיר ע״כ היה כוונתם להגביה כל מה דאפשר. והם יעשו העץ יותר מחמשים אמה לא יהיה באפשר שיהי׳ המן רואה אותו בבית המלך בעת אכילתו. והוא ע״פ מה דאיתא בגמ׳ [עירובין כ] שפתחי מלכים דרכם לעשות גובה המש׳ אמה. מעתה לא היה באפשרם לעשות העץ גבוה יותר מחמשים אמה. כיון שהיה רצונם שיהי׳ המן יושב בבית המלך ויראה את מרדכי שונאו תלוב. ועד חמשים אמה יהיה יפגור להמן לישב עם המלך ויוכל לראות דרך פתח המלך כשהוא תלוב. אמנם אם יגביהו יותר אז לא יהי׳ באפשרו לראות את מרדכי תלוב כי המשקוף שבל הפתח יהי׳ לו לשטן ומבדיל ולא יהיה באפשרו לראותו ולמטה מחמשים אמה ג״כ לא אמרו ביעשה העץ כי רצונם היה להגביה תליתו כל מה דאפשר כדי לעשות הדבר בפרהסיא. ע״כ עשה עכ״פ חמשים אמה:

על

ב וַיִּמָּצֵא כָתוּב אֲשֶׁר הִגִּיד מָרְדֳּכַי עַל־בִּגְתָנָא
וָתֶרֶשׁ שְׁנֵי סָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ מִשֹּׁמְרֵי הַסַּף אֲשֶׁר בִּקְשׁוּ
לִשְׁלֹחַ יָד בַּמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ׃ ג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ מַה־
נַּעֲשָׂה יְקָר וּגְדוּלָּה לְמָרְדֳּכַי עַל־זֶה וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי
הַמֶּלֶךְ מְשָׁרְתָיו לֹא־נַעֲשָׂה עִמּוֹ דָּבָר׃ ד וַיֹּאמֶר
הַמֶּלֶךְ מִי בֶחָצֵר וְהָמָן בָּא לַחֲצַר בֵּית־הַמֶּלֶךְ
הַחִיצוֹנָה לֵאמֹר לַמֶּלֶךְ לִתְלוֹת אֶת־מָרְדֳּכַי עַל־הָעֵץ

תו"א לא נעשה עמו דבר. בס טו:

לא עצו עלנא כהדא עצתא ומלכי עממיא לא חשיבו עלנא כמחשבתא הדא למהוי עתידין ליומא הדין לשציותנא. מעל אפי ארעא גלי רזין גרא ליה רזא דנא למרדכי די גזרת מותנא אתגזרת על דבית ישראל ואוף לעבדין ולאמהן לא זבינו יתנא. ביה בליליא ההוא נדת שנתיה דקודשא בריך הוא ממרומא ואין לא כתיב הדין קרא לא הות אפשר למימריה דכתיב עורה למה תישן יי חס ושלום לית קדמוי שנה אלא כד חטן בית ישראל עבד גרמיה דכות דמיך ברם כד עבדין רעותיה לא נאם ולא דמיך נטר ישראל. ביה בליליא ההוא נדת שנתיה דמרדכי צדיקא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך דהון בית ישראל מתכנשין ויתבין קדמוי ואמרין ליה את גרמת לנא ית כל בישתא הדא ואין את קבלתא מן קדם המן רשיעא וכרעת וסגדתא ליה לא אתת עלנא כל עקתא הדא מתיב מרדכי ואמר לון לבושא די הוה לבש המן רשיעא ציירין עלוי תרין צלמין חד מן קדמוי וחד מן בתרוי ואין קמית וסגידית ליה אשתכחית דאפלח לטעותא ואתון ידעין מן דפלח לטעותא יאבד מן עלמא הדין ומטרד מן עלמא דאתי ושתקין מניה כולון. ביה בליליא נדת שינתא דהמן רשיעא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך מחיכת דהוה מתקן ית צליבא למצלב ית מרדכי עלוי ולא הוה ידע די לנפשיה הוה מתקן יתיה. ביה בליליא ההוא נדת שינתא דאסתר צדקתא דהות עבדת להמא לאעלא ית המן בשירותא עם מלכא אחשורוש. ביה בליליא ההוא נדת שנתיה דמלכא אחשורוש טפשא דהוה שהיד ולא שכיב והוה שכיב ולא דמיך די נקט יתיה רוחא דנקטא למלכי וחבטת יתיה כולי ליליא עני וכן אמר לכל רברבנוי מה דאכלית לא הנאה לי ומה דשתית לא אתקבל עלי שמיא רעמין עלי ושמי שמיא מרימין בקליהון הידא כתנן אמרית למשבק למדינתא ולא שבקית לון או אסתר והמן מכונין למקטל יתי דלא אעלת אסתר לשירותא עמי אלא המן בלהודוי ביה בליליא ההוא על דכרן אברהם יצחק ויעקב קדם אבוהון די בשמיא דאשתלח מן מרומא מלאכא הוא מיכאל רב חילא דישראל ויתיב ברישיה דמלכא ונדד ית שנתא מניה כולי ליליא עד די אמר לאעלא קדמוי ית ספר דכרניא מלי דיומא והון קרין ביה קדם מלכא עבדי דיניהון דמלכי קדמאי דהון מן קדמוי ויתיב לעיל מן עינוי דמלכא והוה מסתכל מלכא וחזי כדמות גבר עני ואמר ליה למלכא המן בעי דנקטלך ונמליך יתיה חלופך והא מקדים בצפרא ובעי למשאל מנך גברא דפרקך מן מותא ובעי למקטליה אלא אמר ליה המן מה למעבד לגברא דמלכא צבי ביקריה והחזי דלא שאל מנך אלא לבושין דמלכא וכתרא דמלכותא וסוסיא די רכיב עלוי מלכא: ב ואשתכח כתוב בספרא די חוי מרדכי על בגתנא ותרש תרין רבני מלכא די נטרי פלטרין די בעו לאושטא ידא לקטלא ית מלכא אחשורוש בבית דמכיה: ג ואמר מלכא מה אתעביד יקרא ורבותא למרדכי על דין ואמרו עולימי מלכא משמשנוי לא אתעביד עד כדון עמיה שום מדעם: ד ואמר מלכא מן גברא דקאים בדרתא והמן על לדרתא

אבן עזרא

שנדדה שנתו שמא עון הוא על דבר שנדר ולא הקימו וזה קרוב אלי: (ג) יקר. הוא שם ולעולם הוא קמוץ רק אם הי' סמוך כמו ואת יקר תפארת גדולתו ואם היה שם התואר יהיה היו"ד קמוץ בקמץ גדול וכאשר יסמך יתערב עם השם

קיצור אלשיך

על בגתנא ותרש ולא ידע למי ישלם גמול הצלתו. רק זאת ידע כי אסתר הגידה לו בשם אחד. ומחמת כי רצה המלך לשלם גמול לאסתר. ומה יוכל ליתן לה יותר ממה שיש לה הלא מלכה היא. ע"כ גדל את המן שהביא את אסתר בסבתו להיותה מלכה. וחשב שבזה יהי' נחת רוח לאסתר [וע"כ כעת נתגדל אצל המלך ביותר החשד על המן ואסתר] ואח"כ השתדל המן שידמה להמלך שהוא היה המגיד. וע"כ נשאו על כל השרים. והמן היה מוחק מספר דברי הימים שם מרדכי וכתב במקומו שם המן. כי הגיד המן. אבל בדברי הימים שהיה בבית המלך תחת ידו ורשותו שם היה כתוב האמת כי הגיד מרדכי. וע"ז אמר.

(ב) **וימצא** כתוב בד"ה שלפני המלך אשר הגיד מרדכי ומזה נודע למלך כי כל מה שגדל את המן היה בטעות בחשבו שהוא היה סבה להצלתו. ועיקר הגדולה הזאת מגיע למרדכי. ובזה נודע השגחת ה'. איך באותו רגע שחשב המן לבקש נפש הצדיק לתלותו. נהפך הדבר כי נתודע למלך שגדולת המן מגיע למרדכי:

(ג) **מה** נעשה יקר וגדולה וגו'. המלך שאל הלא מגיע לו ע"ז שני דברים. יקר. זהו כבוד בשעתו להודיע אשר פעל ועשה שהציל את המלך ממות. שנית גדולה לעתיד לגדלו על כל השרים. ויענו המשרתים לא נעשה עמו דבר. לא כבוד ולא גדולה:

(ד) **מי** בחצר. מודיע תוקף הנס שלא היה טבעי. אלא השגחיי. כי באותו הרגע בא המן לומר למלך לתלות את מרדכי ומסבב הסבות כבר הכין לו כלי מות. לכאורה נראה כי נכתב שלא כסדר. תחלה היה לו לכתוב והמן בא לחצר בית המלך. וכאשר הרגיש המלך כי

אֲשֶׁר־הֵכִין לוֹ׃ ה וַיֹּאמְרוּ נַעֲרֵי הַמֶּלֶךְ אֵלָיו הִנֵּה הָמָן
עֹמֵד בֶּחָצֵר וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ יָבוֹא׃ ו וַיָּבוֹא הָמָן וַיֹּאמֶר
לוֹ הַמֶּלֶךְ מַה־לַּעֲשׂוֹת בָּאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ
בִּיקָרוֹ וַיֹּאמֶר הָמָן בְּלִבּוֹ לְמִי יַחְפֹּץ־הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת
יְקָר יוֹתֵר מִמֶּנִּי׃ ז וַיֹּאמֶר הָמָן אֶל־הַמֶּלֶךְ אִישׁ אֲשֶׁר
הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ ח יָבִיאוּ לְבוּשׁ מַלְכוּת אֲשֶׁר
לָבַשׁ־בּוֹ הַמֶּלֶךְ וְסוּס אֲשֶׁר רָכַב עָלָיו הַמֶּלֶךְ וַאֲשֶׁר
נִתַּן כֶּתֶר מַלְכוּת בְּרֹאשׁוֹ׃ ט וְנָתוֹן הַלְּבוּשׁ וְהַסּוּס
עַל־יַד־אִישׁ מִשָּׂרֵי הַמֶּלֶךְ הַפַּרְתְּמִים וְהִלְבִּישׁוּ אֶת־
הָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ וְהִרְכִּיבֻהוּ עַל־הַסּוּס
בִּרְחוֹב הָעִיר וְקָרְאוּ לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר
הַמֶּלֶךְ חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ י וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְהָמָן מַהֵר קַח

תו"א הכין לו. בס: ויאמר המן בלבו. בס:

תרגום

די בבית מלכא בריהא למימר למלכא למצלב ית מרדכי על קיסא דזמין ליה: ה ואמרו עולימי מלכא לותיה הא המן קאם בדרתא ואמר מלכא יעול: ו ועל המן ואמר ליה מלכא מה חזי לאתעבדא לגבר די מלכא צבי ביקריה וחשיב המן בלביה ואמר מן יצבי מלכא למעבד יקרא יתיר מני: ז ואמר המן לות מלכא גבר די מלכא צבי ביקריה: ח ישים מלכא טעם וייתון לבוש ארגונא די לבישו ביה ית מלכא ביומא די על למלכותא וסוסא די רכב עלוי מלכא ביומא דעל למלכותא ודי אתיהב כלילא דמלכותא ברישיה: ט ויהי מתיהב לבוש ארגונא וסוסא על ידא דגברא רבא מרברבי דמלכא אסטרטיגין וילבשון תורביני מלכא ית גברא דמלכא צבי ביקריה וירכיבונוהי עלוי סוסא בפתאה דקרתא ויקלסון קדמוי כדנא יתעביד לגברא דמלכא צבי ביקריה: י ואמר מלכא להמן אוחי סב ית לבוש ארגונא וית סוסיא כמא די מלילתא ועבד כן למרדכי יהודאה אמר ליה המן לאידין מרדכי אתיב ליה מלכא למרדכי יהודאה אמר ליה המ

רש"י

עוד לו לפיכך ויאמר להביא את ספר הזכרונות: (ט) ונתון הלבוש והסוס על יד איש. ואת הכתר לא הזכיר

אבן עזרא

הסמוך יקר רוח היא תבונ' והטעם יפריש ביניהם: (ו) חפץ ביקרו. המלך חפץ לעשות יקר לו: ויאמר המן בלבו. יש בדברי יחיד כי מזה הכתוב נלמוד כי בנבואה נכתב' זאת המגלה כי מי יודע תעלומות לב כי אם השם שיגל' סודו אל עבדיו הנביאים. ואחרים אמרו כי היה דרך סברא או המן גילה סודו אחר כן או כיוס עצמו וכמוהו ויאמר עשו בלבו. והאמת כי זאת המגלה ברוח הקדש נכתבה: מלאכו למי יחפוץ וגם דרכו יחפץ שני משכלים: (ח) יביאו. המפרתים: ואשר נתן כתר מלכות בראשו. יש אומרים שהרגיש שהר' המלך על כתר המלכות בעבור כבוד המלכות על כן אמר ונתון הלבוש והסוס ולא הזכיר הכתר והנכון בעיני שוי"ו בראשו שב על הסוס כי יש סוס של מלך שישימו כתר מלכות

קיצור אלשיך

כי אחד בא אל החצר שאל מי בהצר. ומדוע אמר תחלה שאלת המלך מי בחצר. קודם שאמר שבא המן לחצר. שנית שהיה להם להשיב בקצרה „המן" ומדוע האריכו לומר „הנה המן עומד בהצר". אמנם בשמוע המלך כי לא נעשה יקר למרדכי. תמה ואמר מי בחצר. כלומר מי זה עומד בחצר המלך. שר וגדול שצריך להשגיח בצרכי המלך להטיב את הראוי להטיב. ואם המלך מחמת שהוא טרוד בעסקי המלוכה לא ישים לב לזה. השר צריך להשגיח ע"ז. ולגמול טוב. לעושי טוב. ובפרט עבור הצלת המלך ממות לחיים. ובאותו רגע שאמר המלך מי בחצר. והמן בא וגו'. והשיבו לו הנה המן עומד בחצר להשגיח על כל הנעשה ומי גדול ממנו. והנה הוא בא לחצר. ועל מה ולמה הוא בא כעת בבקר השכם לא נדע. ויאמר המלך יבא.

(ו) **ויבא** המן וגו'. הנה המלך לא שאל את המן מדוע באת בבקר השכם. ולמה באת. רק תיכף אמר לו מה לעשות וגו'. אמנם הלא כתבנו כי כ"י חפץ המלך היה מדאגה אולי יש דבר סתר בין אסתר והמן ועליו יחשבו רעה. ומה שאין מגיד ומגלה לי סודם הוא מחמת שני דברים. מחמת שלא ראו ממני שאשלם טובה לעושה לי טובה. שנית מי זה יתערב בין המלכה והמן. ואף אם ישקלו על ידו אלף כסף לא יגיד. מה עשה המלך. צוה להמן לעשות היקר והכבוד הוא בעצמו למרדכי. למען יודע לעיני הכל כי גדול כבוד מגיד דבר סתר למלך. יותר מכבודו של המן. ואף המן בעצמו ובכבודו מוכרת להכניע לפניו. ואז היודע מאומה נסתרות שבין המלכה והמן אף שיהי' פסח ידלג כאיל וירוץ מהר להגיד לי. והתחכם המ"ך בשני דברים. אחד שהמעלה והיקר אשר יעשה למרדכי תהיה למעלה מיקר תפארת המן וע"כ שאל לו מה לעשות באיש וגו' למען יעלה על רוחו שעליו ידבר המלך ויעדיף בשאלתו יקר למעלה מיקר תפארת גדולתו. ולמען יעלה על רוחו של המן שעליו יכוון המלך. ע"כ לא אמר המלך מה לעשות באיש אשר המלך חפץ בגדולתו. כי אם כה יאמר יעלה על רוחו של המן שעל איש אחר יכוון המלך כי הגדולה כבר ניתנה לו על כל השרים. ע"כ לא הזכיר המלך רק היקר בלבד. ויחשוב המן בלבו כי רק אותו ירצה לכבד. ומסתמא ישאל הכבוד היותר גדול שיכול להיות כאשר שאל באמת. ואת הכבוד אשר שאל המן נתן למרדכי; ואת המן הכניע תחתיו בתכלית השפלות. למען הכל יראו כי המגלה סוד לפני המלך גדול אצלו יותר מהמן. וע"כ מן שיודע איזה סוד על המלכה והמן לא ייראו מפניהם רק יבואו ויגידו למלך ויקחו גמולם הטוב מאת המלך:

(י) **מהר** קח וגו' המלך כעס מאד על גאותו של המן לבקש כל זאת. ואינו חסר לו רק הכסא מלכות. ע"כ אמר בחמתו להמן מהר קח זאת כל אשר דברת ועשה כן למרדכי היהודי. כי אליו מגיע הכבוד הזה. וגם מגיע לו שאתה בעצמך תעשה לו הכבוד הזה. אחר שלקחת ממנו גדולתו בערמה. ע"כ תרוץ לפניו

כעבד

אֶת־הַלְּבוּשׁ וְאֶת־הַסּוּס כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ וַעֲשֵׂה־כֵן
לְמָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי הַיּוֹשֵׁב בְּשַׁעַר הַמֶּלֶךְ אַל־תַּפֵּל
דָּבָר מִכֹּל אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ יא וַיִּקַּח הָמָן אֶת־הַלְּבוּשׁ
וְאֶת־הַסּוּס וַיַּלְבֵּשׁ אֶת־מָרְדֳּכָי וַיַּרְכִּיבֵהוּ בִּרְחוֹב
הָעִיר וַיִּקְרָא לְפָנָיו כָּכָה יֵעָשֶׂה לָאִישׁ אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ
חָפֵץ בִּיקָרוֹ׃ יב וַיָּשָׁב מָרְדֳּכַי אֶל־שַׁעַר הַמֶּלֶךְ
וְהָמָן נִדְחַף אֶל־בֵּיתוֹ אָבֵל וַחֲפוּי רֹאשׁ׃ יג וַיְסַפֵּר
הָמָן לְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ וּלְכָל־אֹהֲבָיו אֵת כָּל־אֲשֶׁר קָרָהוּ
וַיֹּאמְרוּ לוֹ חֲכָמָיו וְזֶרֶשׁ אִשְׁתּוֹ אִם מִזֶּרַע הַיְּהוּדִים
מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר הַחִלּוֹתָ לִנְפֹּל לְפָנָיו לֹא־תוּכַל לוֹ כִּי־
נָפוֹל תִּפּוֹל לְפָנָיו׃ יד עוֹדָם מְדַבְּרִים עִמּוֹ וְסָרִיסֵי
הַמֶּלֶךְ הִגִּיעוּ וַיַּבְהִלוּ לְהָבִיא אֶת־הָמָן אֶל־הַמִּשְׁתֶּה
אֲשֶׁר־עָשְׂתָה אֶסְתֵּר׃ ז א וַיָּבֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמָן לִשְׁתּוֹת
עִם־אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה׃ ב וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאֶסְתֵּר גַּם
בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי בְּמִשְׁתֵּה הַיַּיִן מַה־שְּׁאֵלָתֵךְ אֶסְתֵּר

ת"א ועשה כן למרדכי. מגלה טז: ויקח המן. שם (ברכות ב יומא מ). את הלבוש. שם: ויקרא לפניו ככה יעשה. שם: וישב מרדכי. שם: ויספר המן. שם: אם מזרע היהודים שם. עקידה שער, כו. וסריסי המלך. מגלה שם:

תרגום

סגיאין מרדכי יהודאי אית בשושן אתיב ליה מלכא להוא דסדרת אסתר ליה סנהדרין בתרע פלטרין דמלכא אמר ליה המן בבעו מנך קטול יתי ולא תגזור עלי כפתגמא הדין אמר ליה מלכא אוחי ולא תמנע מדעם מן כל מה דמלילתא: יא ודבר המן ית לבוש ארגונא וית סוסא ואלביש ית מרדכי וארכביניה בפתאה דקרתא וקלס קדמוי כדין יתעבד לגברא די מלכא צבי ביקריה: יב ותב מרדכי לסנהדרין די בתרע פלטרין דמלכא ואשלח ית לבוש ארגונא מעלוהי ולבש סקא ויתיב על קטמא והוה מודה ומצלי עד רמשא והמן אתבהל ואזל לביתיה אבל על ברתיה ומתעטף על רישיה כאבלא על ברתיה וכסופיה: יג ואשתעי המן לזרש אנתתיה ולכל רחימוי ית כל די ערעיה ואמרו ליה חכימוי וזרש אנתתיה אין מזרעא דצדיקיא מרדכי דשריתא למפל קדמוי היכמא די נפלו מלכיא קדם אברהם במישר חקליא אבימלך קדם יצחק ויעקב נצח מלאכא ועל ידוי דמשה ואהרן טבעו פרעה וכל משריתיה בימא דסוף וכל מלכיא ושלטוניא דאבאישו להון מסר יתהון אלההון בידיהון ואף אנת לא תיכול לאבאשא ליה ארום מפל תפול קדמוי: יד עוד כען אינון ממללין עמיה ורבני מלכא מטו ואוחו להנעלא ית המן למשתיא דעבדת אסתר: א ועל מלכא והמן למשתי עם אסתר מלכתא: ב ואמר מלכא לאסתר אוף ביומא תנינא במשתיא דחמרא מה שאלתך

רש"י

מראה עינו של מלך רעה על שאמר שיתנו הכתר בראש אדם (יב) וישב מרדכי לשקו ולתעניתו: אבל וחפוי ראש. רבותינו ז"ל פירשו הדבר במסכת מגילה: (יג) אשר החלות לנפול וגו'. אמרה אומה זו נמשלו לכוכבים ולעפר כשהם יורדים יורדים עד לעפר וכשהם עולים עולים

שפתי חכמים

היה שקוטה בלילה הנמשכת אחר המשתה. לכ"פ גם היה: מ דק"ל לל"ל דשב מרדכי הלא כל עלמו של הכתוב אינו אלא לספר במפלתו של המן. לכ"פ לשקו ולתעניתו ויום ג' לתעניתו היה שהתחיל להתענות ביום י"ד בניסן ומה שקרא המקרא ליום התאול שלישי ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות יום שלישי לגאולת כדלית היה. נ דק"ל מה אבילות שייך בזה. לזה אמר כ"פ וכו' דדרשו בפ"ק דמגילה ע"ש: ם בגמרא בפ"ק דמגילה דייק מסיפיה דקרא כי נפול תפול לפניו בתי נפילות אלו למה נאמר שאמרה לו אומה זו נמשלה לעפר ולכוכבים וכו' גם רש"י עיקר דיוקו מסיפיה דקרא לכן כתב

אבן עזרא

בראשו כאשר ירכב עליו המלך ואין אחד מעבדי המלך ראוי לרכוב עליו וזה דבר ידוע: (יב) נדחף. מעצמו והוא אבל וחפוי ראש פעול והטעם שכסה ראשו והעד ופני המן חפו והוא מגזרת ויחפהו ואם הוא בבנין אחר: (יג) ויאמרו לו

קיצור אלשיך

כעבד. וגם ההלבשה תעשה בעצמך:
(יב) והמן נדחף. בכל עת שהיה המן הולך ברחוב עשו האנשים דרך עבורו. ובעת ההיא כאשר התקבצו המון בני אדם לאלפים לראות החדשות אשר נעשה בפתע פתאום. נפל גאות המן ולא עשו לו דרך לעבור רק הי' נדחף מאיש לאיש בין ההמון ובדרך אבלות. וחפוי ראש. היה מכסה ראשו ופניו שהי' מתבייש מהם: (יג) ויספר המן וגו'. המן נחם את אשתו ובו"ב. כי זה הי' רק מקרה בעלמא שהמלך נזכר בנדוד שנתו. וכאשר הביאו לפני ספר הזכרונות. ושמע שלא שלם שכר למרדכי על אשר הגיד על בגתנא ותרש. ורצה המלך לעשות לו היקר הזה. ולא יותר. והדבר הזה היה נעשה ע"י אחר. רק מחמת שאנכי הקדמתי לבא ע"כ נעשה זאת על ידי. ובדבר תליתו עוד לא דברתי עם המלך. אמנם חכמיו ויועציו יעצוהו לטובתו בל יתגרה עוד עם מרדכי כי לא יצלח. ומה שאתה חושב זאת למקרה. תדע כי לא מקרה הוא. אם מרדכי הוא מזרע היהודים. אשר החלות לנפול לפניו. שאתה נפלת קודם נפילתו. לא תוכל לו עוד. ועצתנו שתעשה שלום עמו. ונפל תפול לפניו לפייסו שימחול לך. ואם יתרצה עמך תוכל עמוד. ואם לא ימחול לך. עוד נפול תפול. כי נפילה זו היא רק התחלה לנפילותיך: (יד) עודם מדברים וגו'. אין שלטון ביום המות. וכל כבודו חלף ועבר ממנו כי עד עכשיו מי יכול להעיז להפריע את המן כשהוא מדבר עם אנשים. וכעת עודם מדברים עמו. באו סריסי המלך. ולא שרים. ויבהלו את המן. גם זה העזה נגד המן להבהלו ולמהרו עוד הוא מדבר עם אנשים. גם אולי לא ירצה המן לילך אל המשתה. להביא. הסריסים יביאו אותו בע"כ. (ב) מה שאלתך ומה בקשתך. מחמת כי הוגד למלך כי

הַמַּלְכָּה וְתִנָּתֵן לָךְ וּמַה־בַּקָּשָׁתֵךְ עַד־חֲצִי הַמַּלְכוּת
וְתֵעָשׂ׃ ג וַתַּעַן אֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וַתֹּאמַר אִם־מָצָאתִי
חֵן בְּעֵינֶיךָ הַמֶּלֶךְ וְאִם־עַל־הַמֶּלֶךְ טוֹב תִּנָּתֶן לִי
נַפְשִׁי בִּשְׁאֵלָתִי וְעַמִּי בְּבַקָּשָׁתִי׃ ד כִּי נִמְכַּרְנוּ אֲנִי
וְעַמִּי לְהַשְׁמִיד לַהֲרוֹג וּלְאַבֵּד וְאִלּוּ לַעֲבָדִים
וְלִשְׁפָחוֹת נִמְכַּרְנוּ הֶחֱרַשְׁתִּי כִּי אֵין הַצָּר שֹׁוֶה בְּנֵזֶק
הַמֶּלֶךְ׃ ס ה וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וַיֹּאמֶר לְאֶסְתֵּר
הַמַּלְכָּה מִי הוּא זֶה וְאֵי־זֶה הוּא אֲשֶׁר־מְלָאוֹ לִבּוֹ
לַעֲשׂוֹת כֵּן׃ ו וַתֹּאמֶר אֶסְתֵּר אִישׁ צַר וְאוֹיֵב הָמָן
הָרָע הַזֶּה וְהָמָן נִבְעַת מִלִּפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְהַמַּלְכָּה׃

תו"א אם מצאתי חן בעיניך. שמש הבקשות בשאלתה פקידה שער מד: כי נמכרנו אני ועמי. מגילה שם: כי אין הצר שוה בנזק המלך. זוהר פ' תלוה: ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה. מגלה פ"א דף טו: איש צר ואויב המן. שם דף יב וטו:

תרגום

אֶסְתֵּר מַלְכְּתָא וְיִתְיְהֵב לִיךְ וּמַה בָּעוּתִיךְ אֲפִילוּ עַד פַּלְגוּת מַלְכוּתָא אֶתְּנִנָּהּ לִיךְ לְחוֹד לְמִבְנֵי בֵּית מוּקְדְּשָׁא דְקָאִים בְּפַלְגוּת תְּחוּם מַלְכוּתִי לָא אֶתֵּן לִיךְ דְהֵיכְדֵין קַיְמִית בִּשְׁבוּעָה לְגֶשֶׁם וּלְטוֹבְיָה וּלְסַנְבַלַּט בְּרַם אוֹרִיכִי עַד דְּיִרְבֵּי דָרְיָוֶשׁ בְּרִיךְ וְיַחְסֵן מַלְכוּתָא וְתִתְעֲבֵד׃ ג וּזְקָפַת אֶסְתֵּר יַת עֵינָהָא כְּלַפֵּי שְׁמַיָּא וַאֲתִיבַת אֶסְתֵּר מַלְכְּתָא וַאֲמָרַת אִין אַשְׁכָּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ מַלְכָּא רָמָא וְאִין קֳדָם מַלְכָּא דְאַרְעָא שַׁפִּיר תִּתְיְהֵב לִי שֵׁיזֵב נַפְשִׁי מִן יְדוֹי דְסַנְאָה בִּשְׁאֶלְתִי וּפוּרְקַן עַמִּי מִן יְדוֹי דִבְעֵל דְּבָבֵיהּ בְּבָעוּתִי׃ ד אֲרוּם אִזְדַּבַּנְנָא מַגָּן אֲנָא וְעַמִּי בֵּית יִשְׂרָאֵל לְאִשְׁתֵּצָאָה לְאִתְקְטָלָא וּלְהוֹבָדָא וְאִלּוּלֵי לְעַבְדִין וּלְאַמְהָן אִזְדַּבַּנְנָא שְׁתָקִית אֲרוּם לֵית מְעִיקָא טִימִין וּרְוָחָא בְּאַנְזִיקָא דְמַלְכָּא׃ ה וַאֲמַר מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ וַאֲמַר לְאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא מַן הוּא דֵין וּבְאֵידֵין אֲתַר הוּא גַבְרָא חֲצִיפָא וְחַיָּבָא וּמְרוֹדָא דִּי אַמְלְכֵיהּ לִבֵּיהּ לְמֶעְבַּד כְּדֵין׃ ו וַאֲמָרַת גַּבְרָא מְעִיקָא וּבְעֵל דְּבָבָא דְּבָעָא לְמִקְטְלָךְ בְּרַמְשָׁא בְּבֵית דְּמִכָךְ וְיוֹמָא דֵין בָּעָא לְמִלְבַּשׁ אִסְטְלָא דְמַלְכוּתָא וּלְמִרְכַּב עַל סוּסָא דִּי לָךְ וּלְאַחָתָא מָנִיכָא דְדַהֲבָא עַל רֵישֵׁיהּ וּלְמָרְדָא בָּךְ וּלְמִסַּב מִנָּךְ מַלְכוּתָא וְאִתְתַּקְּפַת מִלְּתָא מִן שְׁמַיָּא וְאִתְעֲבֵיד הַהוּא יְקָרָא

רש"י

עד לרקיע ועד הכוכבים: (ג) **תנתן לי נפשי**. שלא אהרג בשלשה עשר באדר שגזרת גזירת הריגה על עמי ומולדתי: **ועמי**. ינתן לי בבקשתי שלא יהרגו ואם תאמר מה איפכת לך כי איככה אוכל וראיתי וגו': (ד) **כי אין הצר שוה בנזק המלך**. איננו חושש בנזק המלך שאילו רדף אחר הנאתך היה לו לומר מכור אותם לעבדים ולשפחות וקבל הממון או החי' אותם להיות לך לעבדים הם וזרעם: (ה) **ויאמר המלך אחשורוש ויאמר לאסתר המלכה**. כל מקום שנאמר ויאמר ויאמר שני פעמים אינו אלא למדרש ומדרשו של זה בתחלה היה מדבר עמה על ידי

אבן עזרא

חכמיו. בבוא איד הרשע לא יתנכאו אוהביו עליו טוב: (ג) **תנתן לי נפשי**. הטעם אין שאלתי כי אם נפשי ומה נכבד טעם תנתן לי: (ד) **כי נמכרנו**. מבנין נפעל והטעם אחר מכרנו והנה והתמכרתם שהם ימכרו עצמם ואין קונה: ואלו כמו ואלו היה אלף שנים והאל"ף נוסף והטעם כי נמכרנו להשמיד ואלו נמכרנו להיותנו עבדים ושפחות הייתי מחרשת כי אין הצר' הזאת הבאה עלינו שוה בעינינו מאומה אע"פ שאין למעלה ממנה אחר הריג' כדי שלא יבא המלך לידי נזק במחשבתו והנה הצר שם כמו צר ומלוק מלאוני או פי' הצר שם התואר כי אין האויב שוה שיבא נזק למלך ומלת נזק בל' ארמית לא להוי ניזוק: (ה) **ויאמר המלך אחשורוש ויאמר**. פעמים להורות שהמלך כעס מיד ומרוב כעסו אמר במהירו' מי הוא זה פעמים באומרו בכעסו מי זה את אמור מי זה אמור מהרה: (ו) **תי"ו נבעת**. שורש והטעם כמן

קיצור אלשיך

כי אסתר שמחה במפלת המן ע"כ ידע כי אין לה דבר עם המן. רק יש לה איזה בקשה גדולה שצריכה היא שיהי' הדבר נדבר בפני המן. ע"כ.

(ג) **ותען** אסתר אינני חפץ שום מתנה רק את חיי וחיי עמי אנכי מבקשת.

(ד) **כי** נמכרנו אני ועמי להשמיד ולהרוג ולאבד. עיקר מחשבת המן רק עלי להרגני. וע"י מצא עלילה גם על עמי להרוג כולנו. וש"ת הלא המכר כבר נעשה ואין להשיב. הלא המכר בטל מאליו. כי הלא אני ועמי נמכרנו. ולא עלה על דעתך למכור אותי הנכללת בהמכר. כי לא ידעת כי יהודית אנכי. ואילו ידעת לא מכרת לא אותי ולא עמי. נמצא כי המכר היה בטעות ובטל מאליו. ואלו לעבדים ושפחות נמכרנו. ונשארנו בחיים. החרשתי. כי היה לך איזה ריוח מאתנו. אך מהריגה איזה ריות יהיה לך. ועוד היזק יהיה לך ממסים וארגוניות שלהם:

(ה) **ויאמר** המלך אחשורוש. מי עשה הדבר הזה. אנכי מכרתי אותך ועמך? וכאשר אסתר שתקה ולא ענתה דבר ויאמר לאסתר המלכה. אם לא אנכי מי הוא. זה. שעשה כן. זה שיושב לפנינו עשה כן. והראה על המן. ואסתר שתקה עוד. ויאמר המלך לאסתר הנה הקונה והמוכר יושבים פה לפניך. פרשי דבריך ואמור מי משנינו הוא. כי אין פה רק אני והוא ולא יבצר מהיות אחד משנינו אמרינא איזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן:

(ו) **ותאמר** אסתר כל זה עשה איש שהוא צר ואויב. ולא מחמת שעשינו לו איזה היזק והפסד. רק מחמת הרע הזה. שהוא רע בטבעו לכל אדם. והמן נבעת מלפני המלך והמלכה. כי לפני המלך לבד היה יכול להתנצל להחזיק דבריו כי מה שהלשין על היהודים הוא אמת. ולא מאיבה עשה זאת. רק באמת אינם שווים להניחם. רק אז תגדל עליו חמת אסתר. ולפני אסתר בפ"ע היה יכול להתחנן שעשה זאת טרם שידע כי היא יהודית והיהודים המה עמה ומולדתה. ועתה מבטיחה שיוסיף לדבר טוב על היהודים וישיב את הספרים. אבל אז תגדל חמת המלך עליו. ויאמר לו

(ח"ב) הלא

ז והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל־גנת הביתן
והמן עמד לבקש על־נפשו מאסתר המלכה כי
ראה כי־כלתה אליו הרעה מאת המלך: ח והמלך
שב מגנת הביתן אל־בית | משתה היין והמן נפל
על־המטה אשר אסתר עליה ויאמר המלך הגם
לכבוש את־המלכה עמי בבית הדבר יצא מפי
המלך ופני המן חפו: ט ויאמר חרבונה אחד מן־
הסריסים לפני המלך גם הנה־העץ אשר־עשה

הג"א והמלך קם. מגילה פ"א דף טז: והמלך שב. שם: והמן נפל על המטה. שם סנהדרין קט: הגם לכבוש את המלכה. פסחים קי:

תרגום

למרדכי צדיקא אחוי דאבא בר יאיר בר שמעי בר שמידע בר בענה בר אלה בר מיכה בר מפיבושת בר יהונתן בר שאול מלכא בר קיש בר אביאל בר צרור בר בכורת בר אפיה בר שחרים בר עזיה בר ששון בר מיכאל בר אליאל בר עמיהוד בר שפטיה בר פנואל בר פיתח בר מלוך בר ירובעל בר ירוחם בר חנניא בר זבדי בר אלפעל בר שמרי בר זבדיה בר רמות בר חשום בר שחורא בר עזא בר גוזא בר גרא בר בנימין בר יעקב בר יצחק בר אברהם נברא מעיקא ובעל דבבא המן בישׁ הדין בעא למצלביה והמן אשתעמים מן קדם מלכא ומלכתא: ז ומלכא זקף ית עינוי וחזא והא עסרתי מלאכין דמיין לעסרתי בנוי דהמן קטיעין אילניא די בגנתא גואה בכן קם ברתחיה ממשתיה דחמרא ואזל לגנתא גואה למחמי מה הוא דין והמן קם למתבע חיסא על נפשיה מאסתר מלכתא ארום חזא ארום אסתקפת עלוהי בישתא מלות מלכא: ח ומלכא תב ברתחיה מגנתא גואה לבית משתיא דחמרא והא גבריאל מלאכא דחף ית המן רשיעא וחמא מלכא והמן גחין עלוי דרגשא די אסתר עלה ותוה מלכא ואמר הא ברם בקושטא לא אתא המן אלהן למשכוב עם מלכתא כד אנא שרי בביתא כען כל עממיא ואומיא ולישניא דנו מה אית למעבד ביה פתגמא נפק מפומיה דמלכא ואפוי דהמן אתחפיאו בהתא: ט ואמר חרבונא חד מן רבניא קדם מלכא ברם הא קיסא די זמן

רש"י

אליה עכשיו שידע שממשפחת מלכים היא דבר עמה הוא בעצמו: (ז) כי כלתה. נגמרה הרעה והשנאה והנקמה. (ח) והמן נפל. פ המלאך דחפו: על המטה אשר אסתר עליה. דרכן היה לישב בסעודה על לדן על גבי המטות כמו שנאמר בראש הספר מטות זהב וכסף לבני המשתה: הגם לכבוש. לשון תימה הוא לכבוש לאנוס בחזקה כמו (במדבר לב כב) ונכבשה הארץ: (ט) גם הנה העץ. גם רעה אחרת עשה שהכין העץ לתלות אוהבו של

שפתי חכמים

וגומר לסוגות שדיוקו ממנה שכתיב אה"כ: ע פי' של כלתה נגמרה ולא"כ ק"ל מה רעה עשו לו שהוא אמר כלתה הרעה ועוד שמה ידע שנגמרה הרעה דלא ידע לו עוד כאשר אירע כאמת לכ"פ השנאה והנקמה כלומר נגמר' השנאה' שישנאהו ויעש' בו נקמה: פ והמן נפל נפל מבע"ל. לכ"פ המלאך דחפו והכי איתא בפ"ק דמגילה יפי"ס"י

אבן עזרא

נבהל מגזרת והנה בעתה: (ז) כי כלתה. כמו כי כלה היא: (ח) והמן נופל. שהיה מתחנן ומשתחוה לרגליה וכראותו כי שב המלך נפל מרוב פחדו ודרך הדרש ידועה: לכבוש את המלכה. כינוי לשכיב' שתהיה תחת רבותו והנה יכריענה וכמוהו וכבשוה. וטעם עמי שאני ראיתי זה: חפו. המפרשים והטעם כסו פניו כי כן משפט מלכי פרס שיכסו עבדי המלך פני מי שכעס עליו המלך שלא יראנו עוד המלך וזה דבר ידוע בספרי פרס: (ט) חרבונ'. יש אומרים כי אליהו ז"ל

לקוטי אנשי שם

(ז) איתא בגמרא [מגילה טז] והמלך קם בחמתו. והמלך שב מגינת הביתן. מקיש שיבה לקימה. מה קימה בחמה אף שיבה בחמה דמלאכי' אדמו כבני אדם בניו של המן קטיעין אילניא דבגינתא. ולבאר דבר זה מדוע היה לו לאחשורוש דבר זה ולא הספק אחר. הנה איתא [בב"ב טז ע"ב] גבי ג' רעי איוב מאי הוו ידעי מקלקלות של איוב. יש אלו דאילני הוו להו וכיון דכמשי הוו ידעי. ואיתא בגמרא שבת [קנו ע"ב] דמזל יום או מזל שעה גורם מה שיתהוה אצל האדם שנולד באותו מזל והכמי האומות הקדמונים היו יודעים ע"פ חכמת המזלות מה שיזדמן אצל האדם באותו מזל. ולפי זה נכל לומר שאם היה אדם נוטע איזה אילן באותו יום ושעה שנולד האדם יהיה האילן בר מזליה וכל המאורעות וההזדמנות שיהיה אל האילן מזה יוכלו לשפוט ולידע מאורעותיו של אותו אדם. והאדם הוא מין האדם בן גילו יבש גדו ומזלו. ועל כן יכול לומר דרעי איוב היו לכל אחד אילנות נטיעות באותו מזל שנולדו חבריו. ומזה ידע כל אחד מה שנתהוה עם חבריו. וזה שאמר כיון דכמשי הוו ידעי. היינו כאשר ראו שהאילנות הנטיעות במזלו של איוב מתקלקלים וכמשו מזה שפטו על איוב שהוא בן גילם ובר מזלם שגם אולי נתהוה איזה צרה וקלקולים. ואפשר שבמלכות מלכים בימים הקדמונים היו נוטעין אילני' כאלה עבור כל בני משפחתם לידע מזל רבם יתהוה עמהם. וזהו גינת ביתן המלך. לבין בית המלך. בני ביתו ומשפחתו ואפשר שאותם הגדולים מולה יפה נידע מזה כיכל

קיצור אלשיך

הלא שקרן אתה וככל אשר תחפוץ תדבר. וע"כ נבעת מלפני המלך והמלכה כשהיו ביחד:

(ז) והמלך קם בחמתו וגו'. מחמת כשאמרה אסתר לפני המלך כי המן בגזרתו להשמיד ולהרוג היה העיקר אצלו להרגני. תיכף נזכר המלך כי גם ושתי נהרגה על ידו. בגנת הביתן. וגם אסתר אמרה כן איקני בושתי והרגה. ועכשו איקני ברידי לקטלני. וע"כ הלך המלך אל גנת הביתן להתאבל על ושתי. ע"כ היה המן ירא ללכת אחרי המלך אל גנת הביתן לבקש על נפשו. כי כאשר יראה המלך את המן בגנת הביתן יתעורר עליו חמת המלך להשחיתו תיכף על דבר ושתי כי נהרגה על ידו. ע"כ עמד לבקש על נפשו מאסתר. שתמליץ עליו לפני המלך. מחמת שעל ידו נעשתה מלכה. ועוד זה המן מדבר לפני המלכה והמלך בא מגנת הביתן שאחר שהכאיב לבו מושתי בגנת הביתן מקים רעתה שב אל מקום משתה היין הוא המקום אשר שם נגלו אליו קנות המן את אשתו להריגה להוכיח יגון זאת על יגונו מהקודמות וירא והנה המן על המטה וגו' אז אמר הגם לכבוש וגו' דדבר יצא מפי המלך ופני המן חפו. נתכסו. כאלו נגמר דינו להריגה. ואינו ראשי עוד לראות פני המלך. מ"מ המלך בעצמו עוד לא אמר שימיתו את המן. עד שבא חרבונה. ואמר אל המלך דע לך כי המן רוצה להורגך כי גם הנה העץ

אשר

המן למרדכי אשר דבר־טוב על־המלך עמד
בבית המן גבה חמשים אמה ויאמר המלך תלהו
עליו: י ויתלו את־המן על־העץ אשר־הכין למרדכי
וחמת המלך שככה: ס ח א ביום ההוא נתן המלך
אחשורוש לאסתר המלכה את־בית המן צרר
היהודיים יתיר י׳ ומרדכי בא לפני המלך כי־הגידה
אסתר מה הוא־לה: ב ויסר המלך את־טבעתו
אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי ותשם אסתר
את־מרדכי על־בית המן: ס ג ותוסף אסתר ותדבר
לפני המלך ותפל לפני רגליו ותבך ותתחנן־לו
להעביר את־רעת המן האגגי ואת מחשבתו אשר
חשב על־היהודים: ד ויושט המלך לאסתר את
שרבט הזהב ותקם אסתר ותעמד לפני המלך:
ה ותאמר אם־על־המלך טוב ואם־מצאתי חן לפניו
וכשר הדבר לפני המלך וטובה אני בעיניו יכתב
להשיב את־הספרים מחשבת המן בן־המדתא
האגגי אשר כתב לאבד את־היהודים אשר בכל־

תו״א ותמת המלך. ראה הבנה יב מגילה טו סנהדרין קח זבחים קיג: ותשם אסתר את מרדכי על בית המן מגלה י: ותאמר אם על המלך טוב. עקידה שער נג:

המן למצלב ית מרדכי דמליל
טבא בגין מלכא ועל ידוי
אשתזיב מקטול והא קיסא
קאם בבית המן כען אין על
מלכא שפיר יתנסח אע מן
ביתיה וזקיף יתמחי עלוהי
רומיה חמשין אמין ואמר
מלכא אזילו צליבו יתיה
עלוהי: י וצליבו ית המן על
קיסא די זמן למרדכי ורתחא
דמלכא אשתדיכת: א ביומא
ההוא מסר מלכא אחשורוש
לאסתר מלכתא ית ביתא
דהמן מעיק יהודאי וית אנשי
ביתיה וית כל טסברוי וית כל
עתריה ומרדכי על קדם מלכא
ארום חויאת ליה אסתר מן
הוא לה: ב ואעדי מלכא ית
סטומתא דעזקתא די אעביר
מהמן ויהבה למרדכי ושויאת
אסתר ית מרדכי רב וסרכן על
גניסיה דהמן: ג ואוסיפת
אסתר ומללת קדם מלכא
ונפלת קדם רגלוי ובכיאת
ופייסת ליה לבטלא ית בישת
המן דמן יחוס דאגג וית
זמיוניה די חשיב על יהודאין:
ד ואושיט מלכא לאסתר ית תיגדא דדהבא ואזדקפת אסתר וקמת קדם מלכא: ה ואמרת אין
על מלכא שפיר ואין אשכחית רחמין קדמוהי והקין פתגמא קדם מלכא וטבתא אנא קדמוי בעינוי

רש״י

מלך שהציל המלך מסם המות: (א) מה הוא לה. איך הוא קרוב לה: (ג) להעביר את רעת המן. בלא

אבן עזרא

נדמה למלך כדמות כרים: (י) והטעם וחמת המלך שככה. שלא נחה חמתו עד תלות המן מגזרת והשכותי מעלי ואם הששים בכיניס: (א) מה הוא לה. שהוא דודה: (ב) העביר. מלה יונה׳ בעבור שהוסר מאחד ונתן לאחר וכמוהו ואת הטעם העביר אותו. ומרדכי מושל על בית המן כי עושר רב היה לו גם עבדים ושפחות כי אין אחר המלך גדול ממנו: וטעם ותוסף אסתר. בעבור כי כל שאלת׳ היתה להשמיד המן: (ה) וכשר. הטע׳ טוב וכמוהו אז יכשר בכושרות:

קיצור אלשיך

אשר עשה המן בעצמו לתלות את מרדכי לא משנאתו אותו רק על אשר דבר טוב על המלך להצילו ממות. ועדיין עומד העץ בבית המן לתלותו כאשר יוכל לעשות זאת בחשאי. ע״כ אמר המלך תלהו עליו. וכן היה. וחמת המלך שככה:

(א) ביום ההוא וגו׳. הגם כי המלכה אינה צריכה לבית המן. כי לא יחסר לה בתים בחצר המלך. רק מהטת כי המן היא עדיין צורר היהודים. כי אף שהמן איננו אך גזרתו מתקיימת. וכדי להחליש הגזרה ולהפיל מוראת היהודים על האומות. ע״כ באותו יום שנתלה המן נתן אחשורוש את בית המן לאסתר המלכה להראות כי אסתר איננה תחת הגזרה. רק היא תירש את כל אשר להמן ומרדכי בא לפני המלך. ויסר המלך את טבעתו אשר נתן תחלה להמן בעת מכירתו היהודים להמן. אותו טבעת נתן עתה למרדכי להודיע להאומות כי גם מרדכי איננו תחת הגזרה של המן. וע״כ שמה אסתר את מרדכי על בית המן. ומחמת כי ראתה אסתר שהמלך נותן רק מתנות ומענין בטול הגזרה אין דובר דבר. ע״כ.

(ג) ותוסף אסתר לדבר לפני המלך וגו׳ וכשר הדבר לפני המלך יכתב להשיב את הספרים וגו׳:

לקוטי אנשי שם

משפחת המלך עומדים ברום ההצלחה. ולזה כאשר ראה אחשורוש כי בני דהמן קוללים אינונין מגנת הביתן או בגוהי המן. הבין מזה כי המן ובניו רוצים להרג ולעקור כל בית המלכות. וזה״א מה קימה בהמה. מאשר הראה לו אסתר כי המן היה בלבו להרע לו. אף בינה בחמה שראה בגנת הביתן כי כן הוא האמת כאשר אמרה לו אסתר:

(ה) הנה איתא בתרגום בני בעת שכתב המן הגזרה על היהודים נתן דת בכל המדינות בכל איש מן בני עממין אשר יסתיר בביתו גברא או אתתא מכל היהודים. או אשר יקח בביתו עבד או שפחה מכל היהודאין להצילם בביתו יתקטיל גברא ההוא על הרע קרתא. ע״כ. והנה אם תתקיים הגזרה הזאת כדת פרס ומדי די לא תעדי. הנה גם אחשורוש יתחייב מיתה על שהכניס את אסתר לביתו או שימסור את אסתר לידם להריגה. וזה שאמרה אסתר לאחשורוש אם מצאתי חן לפניו להציל אותי שלא אהרג מהאומות כמשמעות הדת. וגם וכשר הדבר לפני המלך עצמו שלא יגיע אליו הרעה של דת הזאת. וזהו בעיניו דסתרי אהדדי שאי אפשר שיתקיימו שניהם שבעינו נהין אלא א״כ התבטל הגזרה מכל וכל. שהרי אם יציל המלך להצילני. תגיע הגזרה למלך עצמו. שכן היה דת פרס ומדי שהמלך יתחייב מיתה אם יעביר על גזרותיו. וזהו

(ה״ב) ואתם

מדינות המלך: ו כי איככה אוכל וראיתי ברעה
אשר־ימצא את־עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן
מולדתי: ס ז ויאמר המלך אחשורוש לאסתר
המלכה ולמרדכי היהודי הנה בית־המן נתתי
לאסתר ואתו תלו על־העץ על אשר־שלח ידו
ביהודיים יתיר י׳: ח ואתם כתבו על־היהודים כטוב
בעיניכם בשם המלך וחתמו בטבעת המלך כי־
כתב אשר־נכתב בשם־המלך ונחתום בטבעת
המלך אין להשיב: ט ויקראו ספרי־המלך בעת־
ההיא בחדש השלישי הוא־חדש סיון בשלושה
ועשרים בו ויכתב ככל־אשר־צוה מרדכי אל־
היהודים ואל האחשדרפנים והפחות ושרי המדינות
אשר | מהדו ועד־כוש שבע ועשרים ומאה מדינה
מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשנו ואל־
היהודים ככתבם וכלשונם: י ויכתב בשם המלך

תו"א ויקראו ספרי המלך. ר"פ הגהה: מהודו ועד כוש. מגלה ג: מדינה ומדינה ככתבה. בפ"א ככתבם וכלשונם, בפ"ג:

תרגום

יפקד מלכא וישים טעם למכתב למהוי תיבין פטקיא זמיוני דהמן בר המדתא דמן יחוס אגג די כתב להובדא ית כל יהודאין די בכל פלכי מלכא: ו ארום איכדין אכול לסוברא ולמיחמי בבישתא די תהדן ית עמי והיכדין אכול למתעתדא ולמחמי בעידן דיובדון גניסת ילדותי: ז ואמר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא ולמרדכי יהודאי הא בית המן יהבית לאסתר ויתיה צליבו על קיסא בגין די אושיט ידיה ביהודאי: ח ואתון סרהיבו כתובו בגין יהודאין כד שפיר בעיניכון בשום מימרא דמלכא וסטימו בעזקתא דסיטומתא דמלכא ארום פטקא דמתכתיב בשום מימרא דמלכא ומסתתם בעזקתא דסטומתא דמלכא לא יתוב ריקנו: ט ואתקריאו לבלרין דמלכא בעידנא ההוא בירחי תליתי הוא ירח סיון בעשרין ותלתא יומין ביה ואתכתיב בכל די פקיד מרדכי לות יהודאין ולות אסטרטילוסין והפרכין ורברבנין דמתמנן ארכונין על פלכיא דמן הנדיא רבא ועד כוש למאה ועשרין ושבע פלכין פלכא ופלכא כרושם כתבהא ועמא ועמא כממלל לישניה ולות יהודאין כרושם כתביהון וכממלל לישנהון: י ואכתב בשום מימרא דמלכא

שפתי חכמים

טפל משמע ל' עוסה והולך נופל תמיד רולה לזקוף ומלאך מפילו: צ דק"ל שיה בקשה להפך מחשבות המן והוא השיב הנה בית המן ואין זה תשובה לשאלתה. לכך פירש ומעתה הכל רואים וכו':

רש"י

תתקיים עלתו הרעה: (ז) הנה בית המן וגו'. ומעתה צ הכל רואים שאני חפץ בכם וכל מה שתאמרו יאמינו הכל שמאתי הוא לפיכך אין צריכין אתם להשיבם אלא כתבו ספרים אחרים כטוב בעיניכם: (ח) אין להשיב. אין נאה להשיבו ולעשות כתב המלך בזיוף: (ט) ככתבה.

אבן עזרא

(ו) כ"ף איככה אוכל. כפול ויש אומרים שהם שתי מלות כמו איכה כי מצאנו איכה תרע' שטעמו כטעם איכה איככה אוכל להיות. נו"ן באבדן. במקום מ"ם הוא לשון נקבות והטעם באבדן נפשות מולדתי ויותר טוב היות באבדן שם הפועל כמו מכת חרב והרג ואבדן והנו"ן נוסף כי משקלי שמות הפעלים משתנים: (ח) ונחתום. שם הפעל והטעם ונחתום נחתם במשקל כי נכסוף נכספתה. יש לשאול למה כתב מרדכי להרוג שונאי היהודים ורב לו ולהם שימלטו דע כי חכם גדול היה והג' אחשורוש אמר לו עשה כל מה שתוכל כדי להמלט עמך כי הספרים הראשונים שכתב המן נכתבו בשמי ונחתמו בטבעתי לא אוכל להשיבם כי כן דתי מדי ופרס והעד בדברי דניאל שלא היה יכול דריוש להצילו והנה הוצרך מרדכי לכתו' כן דעו שהמלך צוה להמן שהיה משנה למלך שיכתוב כתב בשם המלך ונתן לו המלך טבעתו להתום בה שיהרגו היהודים את אויביהם בשלש' עשר לחודש אדר והנה המן הפך הדבר שיהרגו היהודים ביום הנזכר וכאשר ידע המלך מחשבתו הרע' תלהו על העץ על אשר שלח ידו ביהודים הפך רצון המלך וזה פירוש ובבוא' לפני המלך כאשר אפרש והנה העד הנאמן שנתל' המן וצוה המלך להכתב ספרים אחרים ונחתמו בטבעתו כרצונו הראשון וזהו ונהפוך הוא: (ט) מהודו. סוף שאלית מלכותו: (י) רכבי הרכש. מרכוש המלך שאין כמותם: האחשתרנים. י"א הפרדים: הרמכים.

לקוטי אנשי שם

באמרה אסתר כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג. ר"ל אני בעצמי כי המלך יהי' מוכרח למכור גם אותי לסריגה. ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי. כלומר. שאם היה מותר להגוים לקנות עבד הי' שפחה מן ישראל נביתו להצילם. אז החרשתי. כי לא יגיע לי שום רעה שגם המלך היה יכול להציל אותי בביתו. אבל עכשיו בגזל המן כך אין הצר שוה בנזק המלך. נזק המלך דייקא כי המן רצה בגזרותיו להזיקני או להזיקך. כי הוא ידע שאני יהודית והמלך אוהב אותי. לכן השב מחשבות וכתב בגזרותיו כדי שיבכה המלך ויציל אותי ומחשבתו להרוג את המלך כדת פרס ומדי. וכשמוע המלך הדבר הזה אמר ואתם כתבו על היהודים וגו'.

קיצור אלשיך

(ח) ואתם כתבו על היהודים וגו'. הנה בכתב הדת נכתב להשמיד להרוג את כל היהודים. ולא נכתב מי יהיו ההורגים ומי יהיו הנהרגים. ע"כ נוכל לפרש האומות יהרגו את כל היהודים. ונוכל לפרש להשמיד ולהרוג את כל. דהיינו את כל האומות. ומי יהיו ההרגים אותם. היהודים. וזה היה כונת המלך ואתם כתבו על תיבת „היהודים" כטוב בעיניכם. שהיהודים יהיו ההורגים כי כתב אשר נכתב בשם המלך אין להשיב. אבל להגיד פירוש בהכתב יכול כל אדם. והמלך עצמו יאמר כי כך היה כונתו. והמן איננו להכחיש כונה זו:

אחשורוש ויחתם בטבעת המלך וישלח ספרים
ביד הרצים בסוסים רכבי הרכש האחשתרנים בני
הרמכים: יא אשר נתן המלך ליהודים | אשר בכל־
עיר־ועיר להקהל ולעמד על־נפשם להשמיד
להרג ולאבד את־כל־חיל עם ומדינה הצרים אתם
טף ונשים ושללם לבוז: יב ביום אחד בכל־מדינות
המלך אחשורוש בשלושה עשר לחדש שנים־
עשר הוא־חדש אדר: יג פתשגן הכתב להנתן
דת בכל־מדינה ומדינה גלוי לכל־העמים ולהיות
היהודיים יתיר י' עתודים עתידים קרי ליום הזה להנקם
מאיביהם: יד הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו
מבהלים ודחופים בדבר המלך והדת נתנה בשושן
הבירה: ס טו ומרדכי יצא | מלפני המלך בלבוש
מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך
בוץ וארגמן והעיר שושן צהלה ושמחה:

תו"א האחשתרנים בני הרמכים. שם פ"ב: ומרדכי יצא מלפני המלך. מגלה טז: והעיר שושן צהלה ושמחה. שם יו:

תרגום

אחשורוש ואסתתם בעזקת סטוניתא דמלכא ושלח פטקין בידא דרהטנין רהטי סוסון ורכבי רכשא ערטולגי רמכין דאתנטילו טחוליהון ואתקדרו פסת כף רגליהון: יא דיהב מלכא ליהודאי לסיעא די בכל קרוא וקרוא לאתכנשא ולקימא ית נפשיהון לשיצאה ולקטלא ולהובדא ית כל חילות עמא ופלכא דמעיקין יתהון טפלין ונשין ושלליהון לעדאה: יב ביומא חד בכל פלכא דמלכא אחשורוש בתלת עסר יומין לירח תרי עסר הוא ירחא באדר: יג דיטגמא דכתבא לאתיהבא גזרת דינא בכל פלכא ופלכא בריר לכל עממיא דיהון יהודאי אטימוסין ליומא הדין לאתפרע מבעלי דבביהון: יד רהטנין דרכיבין על רכשא ערטולגי נפקו זריזין וסחיפין בפתגמא דמלכא וגזירת דינא אתיהיבת בשושן בירנתא: טו ומרדכי נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא דתכלא כד חדי ושפיר לביה ביקרא סגי וברבו יתירא לביש לבושא דמלכותא מילא כרפסא ותכלתא שיר בדהב טב דאופיר ומקבעין ביה מרגלין ואבנין טבן לגו מן סרבלא לביש מנקא דכרום ימא מערבא לגו מניה לבישא כתונא דארגון דצירין עלה כל צפר גדפא ועופי שמיא והון דמיה דכתונא ארבע מאה ועסרין ככרי דדהבא והמינא מחית בחרציה די מקבעין בארכוהי אבני בורלא מוקי פרתיאין רמי ברגליה מחתין במוקרונין דדהבא ומתחתמין בזמרגדין וספסרא מראה תלי בחרציה מחית בחולת חולית דדהבא וצייר עלה קרתא דירושלם ועל ידיה דספסרא צייר עלה גדא דמחוזא חירא מדאה מחית ברישיה דצייר בצבעונין ועביד לעילא מניה כלילא רבא דדהבא מוקרונא ולעילא מן כלילא טוטפן דמקבעין בדהבא דידעין כל עממיא אומיא ולישניא די הוא מרדכי יהודי למקימא קריא דכתיב ויחזון כל עמא דארעא ארום שמא דיי אתקרי עלך ובמפקיה מרדכי מן תרעא דמלכא שוקיא באסא מסיבין ודרתא בארגונא נגיד טולא בחבלי בוצא עולמן מחתן ברישיהן כלילן וכהניא נקטין בידיהון חצוצרתא ומכריזין ואמרין כל דלא יתין לשלמא למרדכי ולשלמא ליהודאי הדמין יתעבד וביתיה נולי ישתוה ועסרא בני המן פכירין ידיהון ואזלין וזמרין קדם מרדכי צדיקא ואמרין ומשבחין למן דיהב אגרא ליהודאי ומשלם אגרהון דרשיעיא ברישיהון והדין המן אבונא טפשא דאתרחיין בעתריה ועל יקריה · מרדכי ענותנא תברה בצומה ובצלותה ואסתר צדיקתא

רש"י

באותיות שלה: בלשונו. הוא הדיבור: (י) ביד הרצים. רוכבי סוסים שלוה נהם לרוץ: האחשתרנים. מין גמלים הממהרים לרוץ: (יא) ושללם לבוז. כאשר נכתב ברשומות והם בבזה לא שלחו את ידם שהראו לכל שלא נעשה להם ממון: (יג) פתשגן. אגרת מפורש: (יד) מבהלים. ממהרים אותם לעשות מהרה לפי שלא היה להם פנאי שהיה להם להקדים רצים הרשומים להעבירם: (טו) ותכריך בוץ. מעטה בוץ עלית העשוי

אבן עזרא

הן הסוסיות וכן בלשון ישמעאל ברוב מתכונתה כדרך לשון הקדש ובני הסוסיות הזקים מבני האתונו': (טו) ותכריך. זאת הלשון ידועה בדברי קדמונינו ז"ל והטע' כאדר' שיעוטף בה: בוץ. הוא הבד והוא מין ממיני פשתים במצרים והוא דק ויקר: והעיר שושן. שבה היהודים: והעיר שושן צהלה ושמחה'. פירוש צהלה כטעם אורה כאדם שהוא יושב בחושך

קיצור אלשיך

(טו) ומרדכי יצא וגו'. הפסוק מודיע צדקת מרדכי שלא קבל על עצמו שום גדולה עד שהיה נכון לבו בטוח שהיתה אורה וישועה לאחיו האומללים. ואז יצא בלבוש מלכות לא קודם. וספר עוד והעיר שושן שמחה. אמנם מרדכי עם היות שהמלך הפיק רצונו והמן נתלה ובית המן בידו שאסתר נתנה

טז לַיְּהוּדִים הָיְתָה אוֹרָה וְשִׂמְחָה וְשָׂשֹׂן וִיקָר׃
יז וּבְכָל־מְדִינָה וּמְדִינָה וּבְכָל־עִיר וָעִיר מְקוֹם אֲשֶׁר
דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ מַגִּיעַ שִׂמְחָה וְשָׂשׂוֹן לַיְּהוּדִים
מִשְׁתֶּה וְיוֹם טוֹב וְרַבִּים מֵעַמֵּי הָאָרֶץ מִתְיַהֲדִים
כִּי־נָפַל פַּחַד־הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם׃ ט א וּבִשְׁנֵים עָשָׂר
חֹדֶשׁ הוּא־חֹדֶשׁ אֲדָר בִּשְׁלוֹשָׁה עָשָׂר יוֹם בּוֹ אֲשֶׁר
הִגִּיעַ דְּבַר־הַמֶּלֶךְ וְדָתוֹ לְהֵעָשׂוֹת בַּיּוֹם אֲשֶׁר
שִׂבְּרוּ אֹיְבֵי הַיְּהוּדִים לִשְׁלוֹט בָּהֶם וְנַהֲפוֹךְ הוּא

תו"א ליהודים היתה אורה ושמחה. סס טז עקרים מ"ב פכ"ט ובכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר. סס דף כו שמחה ובבון ניהודים. סוכה מח :

תרגום

מדיקא מן חרבא דלית אפשר לכלבתא למהלכא עם בני נשא בשוקא חזר מרדכי עינוהי והוא יתה ואמר לה ברוך יי שלא נתננו טרף לשניהם מתיבא אסתר ואמרת ליה עזרי מעם יי עושה שמים וארץ סגיאין מבני נשא הוו הדין על מפלתיה דהמן רשיעא ומודין ומשבחין על פורקנא דהוה לון ליהודאי ומשבחין על פורקנא ויקרא דהוה ליה למרדכי צדיקא בזמנא ההיא דהכן כתיב ומרדכי צדיקא נפק מן קדם מלכא בלבושא דמלכותא תכלא ומילא וכליל דדהבא רבא מכריך בוצא וארגונא וקרתא דשושן צהלה וחדיא: טו ליהודאי הות רשותא למעסק באוריתא ולמיטר שביא ומועדיא ולמגזר עורלת בניהון ולאחתא תפילין על ידיהון ועל רישיהון: יז ובכל פילכא ופילכא ובכל קרוא וקרוא אתר די פתגם מלכא וגזירת דיניה מטי חדות ובדיחת לבא ליהודאין ומשתיא ויומא טבא וסגיאין מעממא דארעא מתגיירין ארום נפל פחדא דיהודאי עליהון: א ובתרי עסר ירחין הוא ירח אדר בתלת עסר יומין ביה דמטא פתגם מלכא וגזירת דיניה לאתעבדא ביומא

אבן עזרא

וילא לאויר העולם שהוא הפך כלא המלעי כן היה דבר ישראל: (יז) מגיע. מבנין נוסף רק הוא פועל עומד וכן הגעת למלכות: מתיהדים. מלה זרה ויאמר רבי יונה המדקדק כי מזאת המל' נלמוד כי מלת תורמין נכונה כי יו"ד יהודה איננה עיקר והנה שב במלת מתיהדים שורש גם הוסיף ואמר מדיה ומליה הנו כמו את מולאך ואת מובאך כי היה ראוי להיותו מבואך רק בא על דרך הבירוו ולא אמר כלום כי וי"ו מבואך הם נוסף איננו תמה כי אותיות אהו"י נמצאו נוספים בין בראש המלה ובין באמצע ובין בסוף גם יעדרו ואין כן מ"ש מדיה ומליה ותבוב' על מלת תורמין מה שאמרו רבותינו ז"ל ל' מקרא לחוד ול' תלמוד לחוד ויתכן היות מתיהדים שיתיחסו על שבט יהוד' והנה יהיה כדקדוק יפה: (א) אשר שברו. כמו עיני כל אליך ישברו: ונהפוך הוא.

רש"י

להתעטף: (יז) מתיהדים. מתגיירים:

קיצור אלשיך

בית המן לו עכ"ז לא היה שמח שהצדיקים אין להם שמחה בעולם הזה:

(טז) ליהודים היתה אורה וגו'. קרה ליהודים אשר בשושן כמו מי שהוא באישון לילה ואפלה ושומרים לבקר והבוקר אור טרם צאת השמש בגבורתו ישמחו לראות מציאות אורה ועוד מעט בהנץ החמה ישמחו אז יותר וכאשר השמש יצא על הארץ אז ישישו עוד יותר. הנה כי כן קרה ליהודים אשר בשושן בימים ההם ובזמן ההוא. כי בכל מדינות המלך לא גדלה אפלתם כי סתומים וחתומים היו האגרות עד עת מועד. וגם ליהודים אשר בכל המדינות היה להם כדברי הספר החתום באופן כי היתה אפלתם מעוטה וארוכתם מהרה הצמיחה. כי בטרם יבינו רעתם באה בשורתם וינתן דת גלוי לכל העמים. ליהודים להנקם מאויביהם ואין מכלים. ותהי להם כיושב בבית אפל בצהרים. כי בצאתו ממנו ראה אור גדול בפעם אחד. אך היהודים אשר בשושן היו כיושבי חשך וצלמות וכאור בוקר יאיר אורה קו לקו כן בהנתן דת בשושן בראשונה ברור מללו להשמידם גלוי לכל יושביה וע"כ גם בהתהפך הגזירה ונתן דת ליהודים להנקם מאויביהם עוד יד המון עם הארץ נטויה להחזיק במעוז דת מדי די לא להשניא ויאמרו להשמיד היהודים כדת ניתנה בראשונה. באופן כי לא שמחו היהודים בעצם בכרוז הב' כי עוד פחדם בלבם מהתקוממות עם. אך בא להם בטחון גאולתם קו לקו כאור בקר שהולך ואור מעט מעט עד נכון היום. וזהו ליהודים אשר בשושן שעליהם ידבר היתה תהלה אורה לבד שהאיר חשכם ועדיין לא באו לגדר שמחה מפחד לבבם כי עדיין לא הטהרו ממוראם. וזהו אמרו היתה אורה. כי עדיין לא היו ג' אחרונות ואח"כ ושמחה וכו' כי ראשונה ביקר וגדולה אשר נעשה למרדכי בלבוש אשר לבש בו המלך והסוס אשר הרכבוהו עליו (ח"ב) ברחוב העיר וגו' אז היתה להם אורה מעט מהחשך אפלה ויחלו מעט לפקוח עיני הבטחון ואחרי כן בראותם המן תלוי ועומד תחת העץ אשר הכין למרדכי אז גדל בטחונם ויגיעו עד גדר שמחה ואחרי כן בתת המלך לאסתר את בית המן ותשם אסתר את מרדכי על בית המן אז הגיע בטחונם עד גדר ששון. ואומר כי אחרי ראות כל האומות אשר בשושן את כל האותות האלה לא יערבו אל לבם להרים את ידם ורגלם נגד ישראל כי ראו כי המלך אוהבם ואחר שלש אלה ראו ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות וגו' אז זולת מה שלא היה לבבם למרע על ישראל גם היו מיקרים אותם והוא אומר ויקר. אך עדיין לא הגיעו להיות פחד היהודים על האומות. כי בעת רעת המן ניתן דת להשמיד ועדיין לא הטהרו מזה וע"כ בשושן לא הגיע בטחונם עד גדר עשות משתה ויום טוב כאשר בכל עיר ומדינה. כי צרת ישראל בכל המדינות באה סתומה להיות עתידים ליום הזה ולא ידעו למה. ובבא הטובה באה מפורשת להנקם מאויביהם. וזה הי' רק בכל עיר ומדינה זולת שושן כי בה בפירוש נאמר פתגם מעשה הרעה כמ"ש ואת פתשגן כתב הדת וגו' להשמידם נתן לו וע"כ שם פחדו פחד ישראל מכל שאר מדינות המלך. וטעם לפגם אשר נפגמו בני שושן בסער הגדול הזה מהשאר ולבלתי היות שמחתם שלמה מהרה כשאר היהודים הלא הוא כי המה באו אל שלחן המלך אחשורוש אל משתה וי"ט אשר עשה לאוהביו ויהנו מסעודתו ע"כ גם ה' העביר שמחה שלמה מהם מראשית השנה עד אחרית שנה עד פורים לשנה הבאה:

(א) ובשנים עשר חדש וגו' אשר הגיע דבר המלך ודתו להעשות. שהיה הזמן „להעשות" שלא היה אפשר להיות באותו יום בשוא"ת. שיתפשרו שני הצדדים לא יהרגו לא זה בזה ולא זה בזה. כי דבר המלך הי'

מיכרת

דחשיבו בעלי דבביהון דיהודאין למשלט בהון ואתהפיך מן שמיא בגין זכותא דאבהתא די ישלטון יהודאין אינון בסנאיהון: ב אתכנשו יהודאין בקירויהון בכל פלכי דמלכא אחשורוש לאושטא ידא בכל דתבעין בישתהון וגבר לא קם באפיהון ארום נפל פחדיהון על כל עממיא: ג וכל רבני פלכיא ואסטרטילוסין והיפרכין ועבדי עבידתא די למלכא ממנן עלויהון ית יהודאין ארום נפל פחדא דמרדכי עלויהון: ד ארום אפיטרופוס ורב וסרכן מרדכי בבית מלכא ומטבעיה נפק בכל פלכיא ארום גברא מרדכי רב בית אבא למלכא ואזיל ומתרברב: ה ומחו יהודאין בכל בעלי דבביהון מחת קטילת סיפא וקטילת גולמין גלפין והובד נפשתא ועבדו בסנאיהון פרעותהון: ו ובשושן בירנתא קטלו יהודאין והובידו חמיש מאה גוברין כולהון רופילין מדבית עמלק: ז וית פרשנדתא וית דלפון וית אספתא: ח וית פורתא וית אדליא וית ארידתא: ט וית פרמשתא וית אריסי וית ארידי

אשר ישלטו היהודים המה בשנאיהם: ב נקהלו היהודים בעריהם בכל־מדינות המלך אחשורוש לשלח יד במבקשי רעתם ואיש לא־עמד בפניהם כי־נפל פחדם על־כל־העמים: ג וכל־שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות ועשי המלאכה אשר למלך מנשאים את־היהודים כי־נפל פחד־מרדכי עליהם: ד כי־גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל־המדינות כי־האיש מרדכי הולך וגדול: ה ויכו היהודים בכל־איביהם מכת־חרב והרג ואבדן ויעשו בשנאיהם כרצונם: ו ובשושן הבירה הרגו היהודים ואבד חמש מאות *איש: ז ואת

פרשנדתא ואת | דלפון ואת | אספתא: ח ואת |

פורתא ואת | אדליא ואת | ארידתא: ט ואת |

פרמשתא ואת | אריסי ואת | ארידי ואת | ויזתא:

ת"א ואת פרשנדתא מגלה טז: ויזתא. שם: סנ"א בלי עמ"ש. *איש בראש הדף ואת בסופה וצריך לכותבם בעין שירת האזינו ובדף אחד לבדן:

רש"י

(ג) ועשי המלאכה. אותם שהיו ממונים על לעשות צרכי

שפתי חכמים

ק דק"ל וכי עושי מלאכה לבד הם למלך בכתוב ועושי המלאכה אשר

אבן עזרא

שם התואר מבנין נפעל: (ב) נקהלו היהודים. לאות כי היו להכריע כבודן: (ד) הולך וגדול. גם הפועל מבנין הקל והנה הוא כשם התואר: (ו) ואבד חמש מאות איש. גם הפועל כמו הנה לא ידעתי דבר היו חכמים בספרד ושמה

קיצור אלשיך

מוכרח להעשות ללחום ולהלחם. אבל כבר צמח מזל אותו יום לתשועת ישראל ונראה בו ההשגחה מהקב"ה על עם ישראל. כי ע"פ המזל היה כוכב ישראל אז בתכלית השפלות ונגד זה כוכב עמלק בתכלית המעלה. ולכן בחר המן באותו יום. וע"ז אמר ביום אשר שברו אויבי היהודים לשלוט בהם. שהיום היה גורם אשר שבר לתפום ממשלה על ישראל ועתה הראה ה' מה יד ההשגחה עושה. כי לא לבד שלא התגברו הצוררים עליהם. הפך הקב"ה הדבר מהפך אל הפך שירדו הצוררים מתחלת גדולתם אל עמקי בור. וישראל עלו משאול תחתית אל רום ההצלחה. וזה נס האחד הכולל. שע"ז אמר ונהפוך הוא. שנתהפך הדבר מהפך אל הפך. והנס השני. שלא היה הדבר בדרך הטבע שכבר יקרה שמי שמזלו בתכלית השפלות יתגבר אם יעזרהו וישתתף עמו איש שמזלו מצליח ושהצלחת שותפו מכריע רוע מזלו לטוב ע"י שהוא משותף עמו. אבל פה לא הי' זה. רק אשר ישלטו היהודים המה בעצמם בלי שום עזר וסיוע:

(ב) נקהלו. פה דבר איך היו הענינים בהערים הגדולות הבצורות ששם נמצאו השרים והסגנים וחיל צבא המלך. והם היו למגן בעדם ועוזרים בפועל באופן שצורריהם התיראו מקרוב אליהם או לעמוד כנגדם. כי נעזרו משרי המלך וחיל הצבא. וז"ש שנקהלו בעריהם שהם הערים הגדולות אשר במדינות המלך. אבל איש לא עמד בפניהם. והנה היה הבדל בין העמים ובין השרים. כי העמים שלא ידעו מהספרים ההתומים לא נודע להם כלל אם יש רשות מהמלך ללחום ביהודים ולהרגם ג"כ. ושגם האגרות הראשונות לא בטלו. והם פחדו מהיהודים בעצמם אחר שידם רמה מצד פקידת המלך. אבל

(ג) וכל שרי המדינות. שהם ידעו מן הספרים החתומים והם לא פחדו כלל מן היהודים כי ידעו שגם הם רשאים להרוג את היהודים ויכולים לשלוח יד בם מצד הפקודה הראשונה היו יכולים לעמוד לעזרת צוררי היהודים ולאחוז הספרים הראשונים. או עכ"פ לעמוד מנגד ולא לעזור לשום אחד מן הכתות אבל הם לא כן עשו רק היו מנשאים את היהודים לעזרם נגד צורריהם והעלימו האגרות הראשונות. וזה לא היה מפחד היהודים. רק כי נפל פחד מרדכי עליהם ויראו שמרדכי ינקום בם:

(ד) כי גדול וגו'. יש שרים המיוחדים להנהגת בית המלך. ויש המיוחדים להנהגת המדינה. ויש המיוחדים ללחום עם אויבי המלך מבחוץ לכבוש מדינות והשרים האלה אם מצליחים הם הולכים וגדולים תמיד כל עוד שירבו לכבוש מדינות ולעשות חיל. אומר כי מרדכי היה כולל שלשה המשרות האלה. א' כי גדול היה בבית המלך עצמו ורב ביתו. ב' ושמעו הולך בכל המדינות. כי היה משנה למלך להנהיג המדינות. ג' כי האיש מרדכי הולך וגדול ע"י שהכניע מדינות רבות תחת מלכות אחשורוש כמ"ש (בקפיטל י' פסוק א'):

(ה) ויכו היהודים בכל אויביהם. בהאויבים שהיו איבתם בלבם הכו לקצתם מכת חרב לבד בלא הריגה. ולקצתם הרגו ממש. ולקצתם אבדו אף את זרעם שלא יותרו שום זכר מהם. ובהשונאים בפרהסיא עשו כרצונם. כאשר השונאים רצו לעשות להיהודים עשו היהודים להם:

(ו) ובשושן הבירה וגו' ובבזה לא שלחו את ידם. להראות

י עשרת בני המן בן־המדתא צרר היהודים הרגו
ובבזה לא שלחו את־ידם: יא ביום ההוא בא
מספר ההרוגים בשושן הבירה לפני המלך:
יב ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה
הרגו היהודים ואבד חמש מאות איש ואת עשרת
בני־המן בשאר מדינות המלך מה עשו ומה־
שאלתך וינתן לך ומה־בקשתך עוד ותעש:
יג ותאמר אסתר אם־על־המלך טוב ינתן גם־
מחר ליהודים אשר בשושן לעשות כדת היום
ואת עשרת בני־המן יתלו על־העץ: יד ויאמר
המלך להעשות כן ותנתן דת בשושן ואת עשרת
בני־המן תלו: טו ויקהלו היהודיים יתיר י' אשר־

תו"א עשרת בני המן. שם: ובבזה לא. שם: ויאמר המלך לאסתר המלכה. שם:

תרגום

ית ויזתא: י עשרתי בנוי דהמן
בר המדתא מעיקא דיהודאין
קטלו ובעדאה לא אושיטו ית
ידיהון: יא ביומא ההוא עלא
מנין קטילין בשושן בירנתא
קדם מלכא: יב ואמר מלכא
לאסתר מלכתא בשושן
בירנתא קטילו יהודאין והובדו
חמש מאה גובריא רופילין
דמזרעית עמלק וית עשרתי
בנוי דהמן במשאר פלכי
מלכא מה עבדו ומה שאלתך
ויתיהב לך ומה בעותיך עוד
ותתעבד. (ת"א ואמר מלכא
לאסתר מלכתא בשושן
בירנתא קטילו יהודאי וגמרו
חמש מאה גוברין וית עשרתי
בנוי דהמן בשאר מדינתי
דמלכא מה עבדו ומה
שאילתיך ויתיהב לך ומה בעותך תוב ותתעביד): יג ואמרת אסתר אין על מלכא
שפיר יתיהב רשו אוף מחר ליהודאין די בשושן למעבד יומא טבא וחדיא כד חזי למעבד
על יומא דניסא וית עסרתי בנוי דהמן יזדקפון על קיסא. (ת"א ואמרת אסתר אין על מלכא שפיר
יתיהיב אוף למחר ליהודאי דאית בשושן למעבד היך גזירת יומא דין וית עסרתי בנוי
דהמן יזקפון על צליבא): יד ואמר מלכא לאתעבדא כדין ואתיהיבת גזירת דינא בשושן וית
עשרתי בנוי דהמן צליבו: ודין סדור צליבתהון דאצטליבו עם המן אבוהון על קיסא דזמין למרדכי
רומיה חמשין אמין תלת אמין הוה נעיץ בארעא וארבע אמין ופלגא הוה רחיק פרשנדתא מן
ארעא ופרשנדתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן דלפון פלגות אמתא. דלפון הוה צליב בתלת
אמין והוה רחיק מן אספתא פלגות אמתא. אספתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן
פורתא פלגות אמתא. פורתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אדליא פלגות אמתא. אדליא הוה
צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידתא פלגות אמתא. ארידתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק
מן פרמשתא פלגות אמתא. פרמשתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן אריסי פלגות
אמתא. אריסי הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן ארידי פלגות אמתא. ארידי הוה צליב בתלת
אמין והוה רחיק מן ויזתא פלגות אמתא. ויזתא הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק מן המן פלגות
אמתא. המן הוה צליב בתלת אמין והוה רחיק על רישיה תלת אמין בגין דלא ייכול מניה עופא
וזרש ערקת עם שבעין בנין דאשתארו להמן דהוו הדרין על תרעיא ומתפרנסין ושמשי ספרא
אתקטיל בסייפא ומאה ותמניא מיתו עם חמש מאה גוברין דאתקטילו בשושן דהוו אתמנן על
אשקקי מלכא: טו ואתכנשו יהודאין די בשושן אוף ביומא ארבע עסר לירח אדר וקטלו בשושן

שפתי חכמים

למלך והלא כל העבו"ד כולם הם למלך. לכ"פ אותם שהם ממונים לעשות צרכי המלך כלומר שכר למלך שב על המלאכה לא על עושי

רש"י

המלך: (י) עשרת בני המן. ראיתי בסדר עולם אלו ה' שכתבו שטנה על יהודה וירושלי' כמש"כ בספר עזרא (עזרא ד) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים. ומה היא השטנה לבטל העולים מן הגולה בימי כורש שהתחילו לבנות את הבית והלשינו עליהם הכותי' וההדילום וכשמת כורש ומלך אחשורוש והתנשא המן דאג שלא יעסקו אותן שבירושלים בבנין ושלחו בשם אחשורוש לשרי עבר הנהר לבטלן: ובבזה לא שלחו את ידם. שלא יתן המלך עין צרה בממון: (יג) ואת עשרת בני המן יתלו על העץ. אותן שנהרגו: (יד) ותנתן דת.

אבן עזרא

על טעם ארידתא וכן פורתא והם השמות לא דבר כי אלה השמות הם פרסיים לא עבריים: (י) ובבזה לא שלחו. שם מפעלי השפל על משקל רגל גם זאת עלה טובה שהיתה הבזה לאוצרות המלך לרצונו: (יב) בשושן הבירה הרגו היהודים. הם אנשי מרדכי הם היהודים אשר בשושן הרגו אויביהם בשושן על כן אמר הכתוב ליהודים אשר בשושן ותנתן דת בשושן ויקהלו היהודי' אשר בשושן ולא הזכיר הביר': (טו) וטעם ויקהלו. שהיו מפוזרים במסלות:

קיצור אלשיך

להראות למלך כי לא מחמת ממונם להתעשר הרגו אותם. רק לא יוכלו נשוא שנאתם הגדולה. (ה"ב)

(יא) בא מספר ההרוגים לפני המלך. להראותו מה רבו צורריהם. וע"כ נתן המלך רשות לבני שושן

בשושן גם ביום ארבעה עשר לחדש אדר ויהרגו
בשושן שלש מאות איש ובבזה לא שלחו את־ידם׃
טז ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו
ועמד על־נפשם ונוח מאיביהם והרג בשנאיהם
חמשה ושבעים אלף ובבזה לא שלחו את־ידם׃
יז ביום־שלושה עשר לחדש אדר ונוח בארבעה
עשר בו ועשה אתו יום משתה ושמחה׃
יח והיהודיים יתיר י׳ אשר־בשושן נקהלו בשלושה
עשר בו ובארבעה עשר בו ונוח בחמשה עשר בו
ועשה אתו יום משתה ושמחה׃ יט על־כן היהודים
הפרוזים הפרזים קרי הישבים בערי הפרזות עשים
את יום ארבעה עשר לחדש אדר שמחה ומשתה
ויום טוב ומשלח מנות איש לרעהו׃ כ ויכתב
מרדכי את־הדברים האלה וישלח ספרים אל־כל־
היהודים אשר בכל־מדינות המלך אחשורוש
הקרובים והרחוקים׃ כא לקים עליהם להיות
עשים את יום ארבעה עשר לחדש אדר ואת יום־

תו"א יום משתה ושמחה. כתובות סח: על כן היהודים הפרוזים. מגילה ב יט: שמחה ומשתה ויום טוב. מגילה ה: ומשלח מנות איש לרעהו. מגילה ז: להיות עשים את יום ארבעה עשר. מגילה ב.

תרגום

תלת מאה גוברין מדבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: טו ושאר יהודאין די בפלכי דמלכא אתכנשו וקימו ית נפשיהון ואשכחו ניחא מבעלי דבביהון וקטלו בסנאיהון שבעין וחמשא אלפין מדבית עמלק ובעדאה לא אושיטו ית ידיהון: יז ביום תלת עסרי לירח אדר הוה קטול בזרעית דעמלק וניחא הוה לישראל בארבע עשר ביה ומעבד יתיה יום משתיא וחדוא: יח ויהודאין די בשושן אתכנשו לשיצאה ית בנוי דעמלק בתלת עשר ביה ובארבע עשר ביה ונחו בחמשא עשר ביה ומעבד יתיה יום משתיא וחדוא: יט בגין כן יהודאין פציחאי דיתבין בקרוי פציחיא עבדין ית יום ארבע עשר לירח אדר חדותא ומשקיא ויומא טבא ומשדרין דורון גבר לחבריה: כ וכתב מרדכי ית פתגמיא האלין ושדר פטקין לות כל יהודאין די בכל פלכי דמלכא אחשורוש דקריבין ודרחיקין: כא לקיימא גזירת דינא עליהון למהוי עבדין

רש"י

נגזר הזק מאת המלך: (יט) הפרזים. שאינם יושבים בערי חומה בארבעה עשר ומוקפין חומ' בט"ו כשושן והיקף זה צריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו רבותינו: ומשלח. שם דבר כמו מאמר משמע לפיכך

שפתי חכמים

המלאכה: ר פי' מדקאמר הפרזים בי"ד ש"מ מוקפין אינם בי"ד ומדלא כמו כן הכתוב אימת הוא והשתא שושן בעשו בט"ו משתכרא שאותו היום בעיין למוקפים וזהו שאמר כשושן וגדי שלא תבין שמה בכסף הפי"ן נקודה רפי: (כ) ויכתב מרדכי. היא המגילה הזאת

אבן עזרא

(טז) ועמוד על נפשם ונוח מאויביהם והרוג. שמות הפעלים: (יט) הפרזים. כמו הדלו פרזון: ומשלוח. שם התואר מבנין הכבד הנוסף בעבור תוספת המ"ם ומנהגו הנני משליח בך: מנות. חלקים כמו מנה אחת אפים: (כ) ויכתוב מרדכי.

קיצור אלשיך

שושן להרוג צורריהם גם מחר. שייראו מהיום והלאה לעשות רע להיהודים:

(טז) ושאר היהודים וגו'. לכאורה קשה כי נראה מהמשך המקרא שהנוח מאויביהם היה קודם שהרגו בשונאיהם. ובאמת נהפוך הוא יום ההריגה היה בי"ג והמנוחה היה בי"ד. ואפשר לומר דהמקרא אומר בתחלה בדרך כלל ואחר כך מפרש בדרך פרט. בתחלה אומר נקהלו ועמוד על נפשם ונוח מאויביהם. זהו הכלל. ואח"כ מפרש מה עשו בעת אשר נקהלו ועמוד על נפשם והרגו בשונאיהם ע"ה אלף. ומתי היה ההריגה. ביום י"ג לחודש אדר. ומה שאמר מקודם ונוח מאויביהם. מתי היתה המנוחה מפרש במקרא שלאחריו ונוח בי"ד בו:

(כא) לקיים עליהם וגו'. הנה מרדכי מחלק בין הפרזים והמוקפים שהפרזים יעשו פורים בי"ד והמוקפים עושים פורים בט"ו. כי הגזרה של המן שהיה להשמיד ולהרוג את כל היהודים ביום אחד. בודאי לא היתה מוגבלת לאמר שאין להם רשות להרוג רק ביום י"ג ואם יותרו יהודים אשר לא יהרגו ביום י"ג יהיו לפלטה. כי מחשבת המן היה להכחידם מגוי עד שלא יזכר שם ישראל עוד. ובודאי היה כונתו שביום י"ג יתחילו להשמידם בכל מדינות המלך. ואם יתראה אח"כ יהודי אשר יסתר ביום י"ג יהרגוהו גם אח"כ. וכן אם עיר אחת ישגבו בה היהודים ביום י"ג ולא יוכלו להאבידם בו ביום והיה הפקודה שיהרגום אח"כ עפ"ז אחר שבאו האגרות האחרונות אשר כתוב בם שיש רשות ליהודים להרוג את צורריהם ביום י"ג. והרשות הזה היה נגבל רק על יום י"ג. כי לא היה הפקודה שישמידו את כל האומות. וממילא כשהגיע יום י"ד היו היהודים בסכנה גדולה כי אחר שהפקודה הראשונה של המן לא נתבטלה ובה ניתן הרשות להרוג את היהודים גם אחר יום י"ג. ואם היו האויבים קמים עליהם להרגם. לא היו השרים יכולים להם להצילם וליתן להם תוקף ללחום באויביהם. כי התוקף שלהם נשלם ביום י"ד ומעתה פקודת המלך מצוה רק שאויבי היהודים ישלטו בם. לא המה בשונאיהם. ורק אחר שעבר יום י"ד וראו היהודים כי השרים העלימו הפקודה הראשונה לגמרי. ואויביהם לא הרימו יד. אז נודע

חמשה עשר בו בכל־שנה ושנה: כב כימים אשר־
נחו בהם היהודים מאיביהם והחדש אשר נהפך
להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב לעשות אותם
ימי משתה ושמחה ומשלח מנות איש לרעהו
ומתנות לאבינים: כג וקבל היהודים את אשר־החלו
לעשות ואת אשר־כתב מרדכי אליהם: כד כי המן
בן־המדתא האגגי צרר כל־היהודים חשב על־
היהודים לאבדם והפל פור הוא הגורל להמם

תו"א כימים אשר נחו בהם היהודים. כב: לעשות אותם ימי משתה ושמחה. כט דף ה: וקבל היהודים זוהר פ' כי תשא:

יַת יוֹם אַרְבְּעָא עֲשַׂר לְיַרְחָא אֲדָר וְיַת חַמְשָׁא עֲשַׂר בֵּיהּ בְּכָל שַׁתָּא וְשַׁתָּא: כב כְּזִמְנֵי יוֹמַיָא דִי נָחוּ בְהוֹן יְהוּדָאִין מִבַּעֲלֵי דְבָבֵיהוֹן וּבְיַרְחָא דִי אִתְהַפַּךְ לְהוֹן מִדְוָנָא לְחֶדְוָא וּמֵאֶבְלָא לְיוֹמָא טָבָא לְמֶעְבַּד יַתְהוֹן יוֹם מִשְׁתְּיָא וְחֶדְוָא וּלְשַׁדָּרָא דוֹרוֹן אֱנָשׁ לְחַבְרֵיהּ וּמָעֳהָא דִצְדָקְתָא מַתְּנָן דַחֲשִׁיבֵי: כג וְקַבִּילוּ עֲלֵיהוֹן כּוּלְהוֹן יְהוּדָאִין כַּחֲדָא יַת דִי שָׁרִיאוּ לְמֶעְבַּד וְיַת דִי גְזַר כְּתַב מָרְדְּכַי בְּגִינְהוֹן:
כד אֲרוּם הָמָן בַּר הַמְדָתָא דְמִן יִחוּס דַאֲגָג מְעִיק כָּל יְהוּדָאִין חֲשִׁיב עַל יְהוּדָאִין לְהוֹבָדוּתְהוֹן

אבן עזרא — רש"י

לכדו לקיים בשנה השאה וככה כל השנים שמחת ימי כמות שהיא: (כד) כי המן בן המדתא. חשב להומם
הפורים: (כב) וטעם כימים אשר נחו בהם היהודים.
בעבור שהשכין שנותינו יוחשב בסוף המחזור בשנת החמה רק הדשינו הם אחר הלבני' והנה פירוש
כימים שיהיו הימים קרובים באורך לימים הראשונים שהיו בהם הפורים וזה יתכן לנו תוספת אדר שני
על כן הוצרך הכתוב לו' והחדש אשר נהפך להם ולעולם יהי' בחדש הסמוך לניסן בשנה פשוט' או מעוברת ומפרשי' אמרו
כי טעם והחדש על אדר שני והאריך אמרו כי כימים יום ארבע' עשר והמש' עשר ואם כן היה ראוי שיאמר ובחדש
ולא והחדש: (כג) וקבל. כמו לשון ארמית ובא לשון יחיד שכל אחד ואחד קבל כמו בנות צעד' או בתחסר מלת כל
והראשון הוא הנכון ומדקדק אמר כי וקבל שב למרדכי והוא יוצא לשנים פעולים א"כ מה טעם את אשר החלו לעשות רק
הוא שקבלו אשר עשו בתחל' כי עשו בשנ'. הבאה פורים: ואת אשר כתב מרדכי. לעשות כן בכל שנה ושנה: (כד) כי
המן בן המדתא. הטעם דין הוא שיקבלו זה כי לולי זאת התבוע' נמח' שמם ושם זרעם ויזכרו אותה בכל שנה להודות
השם אשר לו נתכנו עלילות: דגשות מ"ס להמם. להכרון מ"ס הכפל:

קיצור אלשיך

עיקר הנס. מעתה אחר שעשו הפורים ביום שנחו מאויביהם הנה כל המוקפים לא נחו עד יום ט"ו. ולכן צוה שיעשו פורים ביום ט"ו. אבל הפרזי' ששם לא היו השרים ולא נמצאו כלל. והם בעצמם גברה ידם על שונאיהם היה נודע להם שעבר הסכנה מהם תיכף ביום י"ד. כי אחר שהתגברו בי"ג לא היו מפחדים עוד. ולכן תקן להם הפורים ביום י"ד:

(כב) **והחדש** אשר נהפך וגו' ומתנות לאביונים. הרלב"ג כתב שמרדכי תקן להם לישראל שיתנו בפורים מתנות לאביונים. דאיתא במדרש שאליהו הנביא בא אצל משה רבינו וספר לו הגזרת המן ובקש ממנו שיתפלל להקב"ה לבטל הגזרה. ומשה אמר לו אם יש איזה צדיק בעולם שישתתף עמו בתפלה. ואמר לו אליהו יש צדיק אחד ומרדכי שמו. ואמר משה לאליהו שיאמר למרדכי שיתפלל. ובאותה עת שמרדכי יתפלל גם הוא יתפלל. וע"י תפלת שניהם היתה הגאולה. ע"כ תקן מרדכי שבכל שנה בפורים יתנו צדקה ומתנות לאביונים עבור נשמת משה:

(כג) **וקבל** היהודים את אשר החלו לעשות וגו'. ולמעלה פ' (י"ט כ') נא' על כן היהודים הפרזים וגו' ויכתוב מרדכי וגו'. כמה וכמה יש לדקדק באלו הפסוקים. תחלה אמר על כן היהודים הפרזים עושים. ואחר כך ויכתוב מרדכי. למה מקדים העשיה למצות מרדכי. ותחלה כתב יום ארבעה עשר לחדש ואח"כ כתב י"ד וט"ו. ותחלה כתב משלוח מנות איש לרעהו. ואח"כ הוסיף מתנות לאביונים. ועוד כמה דקדוקים. ולחבר אלו דפסוקים על נכון נאמר כי המן כתב בגזירותיו להרוג את כל היהודים ושללם לבוז. וכונתו היה למהר האומות לבא על ישראל להרגם. למהר שלל חש בז וכל אחד מן האומות יהי' זריז ונשכר קופץ והורג. כדי לזכות באותו השלל. והנה גזרה זו היתה על העשירים יותר מן העניים. כי מי שהוא יותר עשיר בודאי היה נהרג תחלה כי היו כמה קופצים על ממונו. וכל מי שהיה

(ה"ב)

יותר עני ואין בידו מאומה לא היה מפחד כל כך. והנה כי כן יהיה פירוש הפסוקים כאשר נתבטלה הגזרה היו היהודים בכל מקומות מושבותם עושים את יום ארבעה עשר לחדש אדר יום משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו. כל זה עשו מעצמם. טרם כתב מרדכי עליהם כי לב כולם היה שוה לדבר זה להיות שמח ביום זה ולשלוח מנות איש לרעהו. דהיינו עשיר לעשיר חברו ועני לעני חברו. אף שלא היה העני כל כך שמח כמו העשיר. כי כל אחד שמח לפי ערכו. והיו סוברים כי כן נכון לעשות. כי גם הגזרה היתה על העשירים יותר מן העניים. ולא היו אומרים לשלוח מתנות לאביונים כדי שישמחו גם הם בשמחה גדולה כמו העשירים לזה לא נשא לבם. וגם לא ידעו מן יום חמשה עשר כי הרחוקים לא ידעו עדיין מה שנעשה בשושן הבירה. אך מרדכי כתב אליהם כי לא כן הוא כאשר דמו כי מחשבות המן היה לאבד כל היהודים העניים עם העשירים עד שלא יזכר שם ישראל עוד. א"כ כשנתבטלה הגזרה יתחייבו לשמוח העניים בשמחה רבה כמו העשירים. וא"כ אם יאכלו וישתו כל אחד כפי ערכו לא יהיו העניים והאביונים בשמחה כמו העשירים. על כן כתב מרדכי אליהם שישלחו מתנות גם להאביונים שגם המה ישמחו במאכלי העשירים. וז"ש הפסוק על כן היהודים הפרזים עושים וגו' ר"ל הם מעצמם עשו דבר זה בלי כתיבת מרדכי ואח"כ אמר ויכתוב מרדכי וגו' להיות עושים וגו' עד ומתנות לאביונים. ואח"כ אמר הכתוב קבל היהודים את אשר החלו [מעצמם] לעשות כן יעשו לעולם. וגם לעשות את אשר כתב מרדכי אליהם. שהמוקפים יעשו את יום חמשה עשר. ויתנו מתנות לאביונים ומפרש הפסוק הטעם כי המן היה צורר כל היהודים הן עשירים בין עניים. את כולם חשב לאבדם. וא"כ כשנתבטלה הגזרה ראוי ששמחת כולם יהיה שוה בערך אחד ואיך יהיה זה כשהעשירים יתנו מתנות לאביונים:

ולאבדם

ולאבדם: כה ובבאה לפני המלך אמר עם־הספר
ישוב מחשבתו הרעה אשר־חשב על־היהודים
על־ראשו ותלו אתו ואת־בניו על־העץ: כו על־כן
קראו לימים האלה פורים על־שם הפור על־כן על־
כל־דברי האגרת הזאת ומה־ראו על־ככה ומה
הגיע אליהם: כז קימו וקבל היהודים עליהם |
ועל־זרעם ועל כל־הנלוים עליהם ולא יעבור
להיות עשים את־שני הימים האלה ככתבם וכזמנם
בכל־שנה ושנה: כח והימים האלה נזכרים ונעשים
בכל־דור ודור משפחה ומשפחה מדינה ומדינה
ועיר ועיר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך
היהודים וזכרם לא־יסוף מזרעם: ס כט ותכתב
אסתר המלכה בת־אביחיל ומרדכי היהודי את־
כל־תקף לקים את אגרת הפרים הזאת השנית:

ת"א ותלו אותו ואת בניו על העץ. מגילה יט: ומה ראו על ככה ומה הגיע. שם: קימו וקבלו היהודים. שבת פח מגילה ז מכות כג שבועות לט: ולא יעבור. מגילה ב': להיות עושים את שני הימים האלה. שם יז: בכל שנה ושנה. שם דף ד ודף ז: והימים האלה. מגילה יז יח כ: משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר. שם ב ג: וימי הפורים האלה לא יעברו. שם ז: וזכרם לא יסוף מזרעם. עקידה שער סט: ותכתב אסתר המלכה

תרגום

צבע פיסא איהו הוא עדבא לשגושיהון ולהובדיהון: כה וכד עלת אסתר קדם מלכא אמר לה מלכא יתוב זמוניה בישא דחשיב למעבד למרדכי וליהודאין על רישיה ויצלבון יתיה וית בנוי על קיסא: כו בגין כן קרו ליומיא האלין פוריא על שום פיסא בגין כן נטרין ליה זמן שתא בשתא בגין כן דיפרסמון יומי נסיא ופתגמי מגלתא הדא לאשתמעא לכל עמא בית ישראל למהויהון ידעין מה חזו למקבע יומי פוריא האלין בגין כן דאתעביד בהון נסא למרדכי ואסתר ויידעון פורקנא דמטת להון: כז קימו וקבילו יהודאין קימא עלויהון ועל בניהון ועל כל גיורי דמתוספין עליהון ולא יעבר קימא די יהון עבדין ית תרין יומיא האלין דמקרי ית מגלתא כמכתב רושם עבראי בבית כנישתהון בחד עסר ותרי עסר ותלת עסר וארבע עסר ובחמשא עסר בגו פציחיא ולחיתא דפלכיא בקרויא כפום זמניהון: כח ויומיא האלין אתחייבו למהוי להון דכרנא ואתעבדא בהון משתיא בכל דרא ודרא יחוסא דכהני וליואי ויחוסא דכל בית ישראל דשרין בכל פלכא ופלכא ודיירין בכל קרתא וקרתא ויומי פוריא האלין לא יעברון מגו יהודאין ודכרנהון לא ישתיצי מבניהון: כט וכתבת אסתר מלכתא בת אביחיל ומרדכי יהודי ית כל מגלתא

רש"י

ולאבדם: (כה) ובבאה. אסתר אל המלך להתחנן לו: אמר עם הספר. אמר המלך בפיו וצוה לכתוב ספרים שתשוב מחשבתו הרעה בראשו: (כו) על כן על כל דברי האגרת הזאת. נקבעו הימים האלה ולכך נכתבה לדעת דורות הבאים: ומה ראו. עושי המעשים האלה שעשאום: ומה הגיע אליהם. מה ראה אחשורוש שנשתמש בכלי הקודש ומה הגיע אליהם שבא שטן ורקד ביניהם והרג את ושתי. מה ראה המן שנתקנא במרדכי ומה הגיע אליו שתלו אותו ואת בניו. מה ראה מרדכי שלא יכרע ולא ישתחוה ומה ראתה אסתר שזימנה להמן: (כז) הנלוים עליהם. גרים העתידים להתגייר: ככתבם. שתהא המגילה כתובה כתב אשורית: (כח) נזכרים. בקריאת מגילה: ונעשים. משתה ושמחה ויום טוב לתת מנות ומתנות: משפחה ומשפחה. מתאספין יחד ואוכלים ושותי' יחד וכך קבלו עליהם שימי הפורים לא יעברו: וזכרם. קריאת מגילה: לא יסוף. תרגום של יתום דמתרגם עד תום עד דסף וא"א לומר להיות מגזרת (בראשית יט טו) פן תספה ומגזרת (שמואל א כז א) עתה אספה יום אחד שאם כן היה לו לכתוב לא יספה מזרעם: (כט) את כל תקף. תוקפו של נס של אחשורוש ושל המן ושל מרדכי ושל אסתר: השנית. לשנה השנייה הזרו

שפתי חכמים

בשושן קאי ג"כ אמוקפין חומה דהיינו שיהיו מוקפין חומה מימות אחשורוש כשושן לכ"פ והיקף זה צריך שיהיה מימות יהושע בן נון כך דרשו ולמדו רז"ל בג"ם בפ"ק דמגילה ע"ש: ש וקשה הרי תרגומו לא ישתיצי וטעות הוא ברש"י וס"ג לא יסוף תרגום עד תום עד דסף ודברי רש"י הוא שמפרש לא יסוף לא יתום וכ"ה בספרים מדוייקים ויותר נראה לגרום לא יסוף לא יתום דמתרגם עד תום עד דסף: ת דקשה ליה את תוקף מבעי ליה מאי כל תיקף אלא תוקפו של כולם:

חסלת מגילת אסתר

אבן עזרא

(כה) ובבא' לפני המלך. הטעם כי המן חשב לאבד היהודים וכאשר באה אסתר אל המלך ותבקש על עמה אמר המלך שיכתוב עם הספר ישוב מחשבתו הרעה על כן בטלו הספרים הראשונים פירוש על כן השני: (כו) על כל דברי האגרת הזאת. מגזרת אגרה בקציר מאכלה והטעם מחברת המלים: ומה ראו. בעבור שראו הפלאים: ומה הגיע. באמצעות האזני׳: (כז) הנלוים. הם הגרים: ולא יעבור. אין רשאי יהודי לעוברו: ככתבם. הטעם שתקרא המגלה בעבור שעזרא הסופר הפסיק הפסוקים ולא היה אחר שנים רבות ציוו חכמינו ז"ל שלא יפסוק הקורא אלא בסוף הפסוק: בכל שנה ושנה. פשוט' או מעוברת והנה עתה הזכיר מה שקיימו היהודים כאשר כתב מרדכי לקיים עליהם: (כח) והטעם והימים האלה נזכרים ונעשים. לעשות כן כל המשפחות וכל המדינות שלא יחשוב אדם כי איננו חייב מי שהוא במקום שלא היה שם יהודי בימי הניסים או במדינה חדשה: יסוף. יכלה כמו יהדיו יסופו והם מהשניים כי תמלא בעלומי הלמ"ד והנה זאת הפרשה הגידה ששמרו ישראל זאת המצוה ואח"כ נכתבה על כן הוצרך מרדכי שתכתוב אסתר בעבור היותה מלכה: (כט) את כל תוקף, כמו חוזק וכמוהו ואם יתקפו האחד והנ׳ כתבה היא והוא:

ל וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל־כָּל־הַיְּהוּדִים אֶל־שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים
וּמֵאָה מְדִינָה מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ דִּבְרֵי שָׁלוֹם וֶאֱמֶת׃
לא לְקַיֵּם אֶת־יְמֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה בִּזְמַנֵּיהֶם כַּאֲשֶׁר
קִיַּם עֲלֵיהֶם מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי וְאֶסְתֵּר הַמַּלְכָּה וְכַאֲשֶׁר
קִיְּמוּ עַל־נַפְשָׁם וְעַל־זַרְעָם | דִּבְרֵי הַצֹּמוֹת וְזַעֲקָתָם׃
לב וּמַאֲמַר אֶסְתֵּר קִיַּם דִּבְרֵי הַפֻּרִים הָאֵלֶּה וְנִכְתָּב
בַּסֵּפֶר׃ ס י א וַיָּשֶׂם הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁרֹשׁ | אחשורוש קרי
מַס עַל־הָאָרֶץ וְאִיֵּי הַיָּם׃ ב וְכָל־מַעֲשֵׂה תָקְפּוֹ
וּגְבוּרָתוֹ וּפָרָשַׁת גְּדֻלַּת מָרְדֳּכַי אֲשֶׁר גִּדְּלוֹ הַמֶּלֶךְ
הֲלוֹא־הֵם כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר דִּבְרֵי הַיָּמִים לְמַלְכֵי מָדַי
וּפָרָס׃ ג כִּי | מָרְדֳּכַי הַיְּהוּדִי מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ
וְגָדוֹל לַיְּהוּדִים וְרָצוּי לְרֹב אֶחָיו דֹּרֵשׁ טוֹב לְעַמּוֹ
וְדֹבֵר שָׁלוֹם לְכָל־זַרְעוֹ׃ חזק

תו"א וגו' ומרדכי: שם יט: לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית. מגילה שם: דברי שלום ואמת. שם טז: ומאמר אסתר קים. שם: וישם המלך אחשורוש מס על הארץ. מגילה יא חגיגה ח: על ספר דברי הימים למלכי מדי ופרס. מגילה ז ודף יב: כי מרדכי היהודי. מגילה ט:

סכום פסוקי מגלת אסתר מאה וששים ושבעה וסימן על כן קראו לימים האלה פורים: וסדריו חמשה וסימן גב המזבח ופרקיו עשרה וסימן בא גד והליו ותען אסתר ותאמר:

נשלם מגלת אסתר בעזרת האל יתברך

תרגום

הָדָא יַת תְּקְפָּא דְנִסָּא לְקַיָּמָא יַת אִגַּרְתָּא דְפוּרַיָּא הָדָא תִּנְיָינוּתָא: ל וּשְׁדַר כְּתָבִין לְוַת כָּל יְהוּדָאִין לִמְאָה וְעַסְרִין וּשְׁבַע פִּילְכִין מַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ פִּתְגָמֵי שְׁלָמָא וְהֵימְנוּתָא: לא לְקַיָּמָא יַת יוֹמֵי פוּרַיָּא הָאִלֵּין בַּאֲדַר כַּהֲדָאָה בִּזְמַן עִבּוּרָא הֵיכְמָא דְקַיֵּם עֲלֵיהוֹן מָרְדְּכַי יְהוּדָאֵי וְאֶסְתֵּר מַלְכְּתָא וְהֵיכְמָא דְקַיִּמוּ יְהוּדָאֵי עַל נַפְשְׁהוֹן וְעַל בְּנֵיהוֹן לְמֶהֱוֵיהוֹן דְּכִירִין פִּתְגָמֵי צוֹמַיָּא וּצְלוֹתְהוֹן: לב וְעַל מֵימַר אֶסְתֵּר אִתְקַיָּמוּ פִּתְגָמֵי פוּרַיָּא הָאִלֵּין וְעַל יְדוֹי דְמָרְדְּכַי אִתְכְּתָבַת מְגִלְּתָא בְּפִטְקָא: א וְשַׁוִּי מַלְכָּא אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ כְּרַגָּא עַל אַרְעָא וְהַפַּרְכֵי יַמָּא: ב וְכָל עוֹבָדָא דְתוּקְפֵיה וּגְבוּרְתֵיה וּפֵירוּשׁ רְבוּת מָרְדְּכַי דִּי רַבְּיֵיהּ מַלְכָּא הֲלָא אִנּוּן כְּתִיבִין עַל סֵפֶר פִּתְגָמֵי יוֹמַיָּא לְמַלְכֵי מָדָאֵי וּפָרְסָאֵי: ג מְטוּל מָרְדְּכַי יְהוּדָאָה פַּתְשֶׁגֶר דְּמַלְכָּא.

אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ גַּבְרָא וְסָבָא דִיהוּדָאֵי רַב עַל כָּל עַמְמַיָּא וּמִסּוֹף עָלְמָא וְעַד סוֹפֵיהּ אִשְׁתְּמַע לֵיהּ שְׁמָעֵיהּ וְכָל מַלְכַיָּא דְחִילוּ מִקַּמֵּיהּ וְכַד מְדַבְּרִין לֵיהּ מִזְדַּעְזְעִין מִנֵּיהּ הוּא מָרְדְּכַי דָּמֵי לְכוֹכַב נוֹגְהָא דְמַזְהַר בֵּינֵי כוֹכְבַיָּא וְדָמֵי לְשַׁפַּרְפְּרָא דִּי נָפֵק בְּעִדָּן צַפְרָא וְהוּא רַבְּהוֹן דִיהוּדָאֵי וְרָעֵי בְּסַגִּיאוּתְהוֹן דַּאֲחוֹי וְתָבַע טַבְתָא לְעַמֵּיהּ וּמְמַלֵּל שְׁלָמָא לְכָל זַרְעֵיתֵיהּ:

רש"י

ושלהו ספרים שיעשו פורים: (לב) ומאמר אסתר קים וגו'. אסתר בקשה מאת חכמי הדור לקבעה ולכתוב ספר זה עם שאר הכתובים וזהו ונכתב בספר: (ג) לרוב אחיו. ולא לכל אחיו מלמד שפירשו ממנו מקצת סנהדרין לפי שנעשה קרוב למלכות והיה בטל מתלמודו: לכל זרעו. מוסב על עמו לכל זרע עמו. חסלת מגילת אסתר

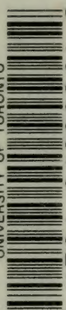
אבן עזרא

וטעם השנית. בעבור אגרת מרדכי שכתב בראשונה: (ל) וטעם דברי שלום. שלא יפחדו בעבור שעזבו מצות פורים: וטעם אמת. שהם חייבים לשמור הפורים כאשר קבלו על נפשם והעד על זה הפי' שהוא אמת ומאמר אסתר קיים דברי הפורים והנה לא נתקיים על יד מרדכי לבדו עד שכתבה אסתר וטעם קיימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות על דעת רבים על יום תענית אסתר. והמכחישים אמרו כי על ג' ימים שהתענו בניסן הכתוב מדבר וכל ישראל ראויין להתענו' כן תמיד ולפי דעתי הכמינו ז"ל קבעו התענית יום הפחד וטעם דברי הצומות על הנזכרים בספר זכרי' שהן בתמוז ואב ותשרי וטבת והטעם כי קיימו היהודים על נפשם לשמוח בימי הפורים כאשר קיימו על נפשם ועל זרעם להתענות בימי אבלם כאשר הובקע' העיר ונשרף הבית כי הנביא לא ציום שיתענו כאשר אפרש במקומו והנהגו חייבים שלא נסיג גבול ראשונים: (לא) וטעם זעקתם. להתפלל ולזעוק אל השם בימי התענית: (לב) ומלת האלה. שב אל דברי לא אל הפורים: ונכתב בספר. כפתהו' הבי"ת הוא הידוע בימיהם ואבד הספר כאשר לא מצאנו מדרש עדו וספרי שלמה וספרי דברי הימים למלכי ישראל וספר מלחמות ה' וספר הישר: (א) וישם המלך אחשורוש מס על הארץ. שאיננה תחת מלכותו רק פחדו ממנו וכן על איי הים הרחוקים ממנו והזכיר זה הכתוב להודיע כי הגליה בכל דרכיו ונראתה גבורתו אחר היות מרדכי לו למשנה: (ב) תקפו. כמו את כל תוקף: ופרשת. מגזרת כי לא פורש: המלך. כאחד כהשבון שאין דומה לו והמשנה כמספר שנים והשלישי התחיו כשלש': (ג) ורצוי לרוב אחיו. כי אין יכולת באדם לרצות הכל בעבור קנאת האחים: דורש טוב לעמו. די לו שיעש' טוב לאשר ידרשנו מעמו והנה הוא היה דורש לעשות טוב: וזרעו. הם בניו ובני בניו ולעולם הבנים יפחדו מאביהם והנה היה דובר שלום בתחלה אפילו לבניו שהם כעבדיו ואף כי לעמו והנה הזכיר הכתוב גודל מעלתו וענותנותו כאשר הזכיר כן על משה אדונינו והאיש משה עניו מאד מכל האדם:

חסלת מגלת אסתר

נשלם מגלת אסתר בעזרת האל יתברך

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01360241 2